Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

Meâl & Tefsîr

Ali Bulaç

4

CIRA

Çıra Yayınları: 380
Tefsir

Editörler

Esat Hocalar - Abdullah Yusufoğlu

Kapak: Ömer Faruk Yıldız
İç Düzen: Çıra Yayınları

ISBN (TK): 978-605-9686-21-1
978-605-9686-49-5

© Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
Bu kitabın yayım hakları saklıdır.
Yayıncıdan izin alınmadan kısmen veya
tamamen çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

I. Baskı: Nisan 2016

Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
Ali Kuşçu Mahallesi, Kıztaşı Caddesi
Nalbant Demir Sokağı, No: 10/3
Fatih / İstanbul
Tel: 0212 635 99 19
Faks: 0212 534 81 83

www.cirayayinlari.com.tr
cirayayinlari@gmail.com

Baskı ve Cilt: Ofis Matbaacılık
Davutpaşa Mahallesi
Güven San. Sit. B Blok D: 386
Kocamustafapaşa/Fatih-İstanbul
Telefon: (0212) 577 63 48

Kur'ân Dersleri
Dirâsâtu'l-Kur'ân (Meal&Tefsir)
Ali Bulaç

Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

(Meal & Tefsir)

(Cilt: 4)

Ali Bulaç

ÇIRA

İçindekiler

11- HUD SÛRESİ 7
12- YUSUF SÛRESİ 85
13- RA'D SÛRESİ 149
14- İBRAHİM SÛRESİ 199
15- HİCR SÛRESİ 235
16- NAHL SÛRESİ 271
17- İSRA SÛRESİ 367
18- KEHF SÛRESİ 447
19- MERYEM SÛRESİ 503
20- TAHA SÛRESİ 537
21- ENBİYA SÛRESİ 585

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ

"Ant olsun, biz Kur'an'ı öğüt alıp düşünmek (zikr) **için kolaylaştırdık. Fakat öğüt alıp düşünen var mı?"**

(54/Kamer, 17)

11- Hud Sûresi

Hud sûresi Mekke döneminin son yılında indirilmiş olup 12, 17 ve 114. ayetlerinin Medine'de indirildiğine dair kabul gören görüş var. 123 ayettir. Yunus (10) sûresinden sonra, Yusuf (12) sûresinden önce inmiştir. 50-60 arası ayetlerde Hud aleyhisselamı ve Hud kavmiyle olan mücadelesini anlatması dolayısıyla bu ismi almıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ اَلَّا
تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ ۜ اِنَّنِي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَّبَشِيرٌ ۙ﴿٢﴾ وَّاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ
ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى وَّيُؤْتِ كُلَّ ذِي
فَضْلٍ فَضْلَهٗ ۜ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ اِلَى
اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ
لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۭ اَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ ۙ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ
اِنَّهٗ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾ وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا
وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۭ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَّكَانَ عَرْشُهٗ عَلَى الْمَاۗءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ
اَحْسَنُ عَمَلًا ۭ وَلَىِٕنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَّبْعُوثُونَ مِنْۢ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَىِٕنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰٓى اُمَّةٍ
مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهٗ ۭ اَلَا يَوْمَ يَاْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ
بِهِمْ مَّا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٨﴾

1. **Elif, Lam, Ra.** (Bu,) **Âyetleri muhkem kılınmış, sonra hüküm ve hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan** (Allah) **tarafından birer birer** (bölüm bölüm) **açıklanmış bir Kitap'tır** (ki:)
2. **Öyle ki, Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Gerçekten ben, sizi O'nun tarafından uyaran ve müjdeleyen** (bir elçiy)**'im;**
3. **Ve Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tövbe edin. O da sizi, adı konulmuş bir vakte kadar güzel bir meta** (fayda) **ile metalandırsın ve her ihsan sahibine kendi ihsanını versin. Eğer yüz çevirirseniz gerçekten ben, sizin için büyük bir günün azabından korkarım.**
4. **Sizin dönüşünüz Allah'adır. O, herşeye güç yetirendir.**
5. **Haberiniz olsun; gerçekten onlar, ondan gizlenmek için göğüslerini büker** (Hak'tan kaçınıp yan çizer)**ler.** (Yine) **Haberiniz olsun; onlar, örtülerine büründükleri zaman, O, gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da bilir. Çünkü O, sinelerin özünde saklı duranı bilendir.**
6. **Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın. Onun karar** (yerleşik) **yerini de ve geçici bulunduğu yeri de bilir.** (Bunların) **tümü apaçık bir kitapta** (yazılı)**dır.**
7. **O'nun arşı su üzerinde iken amel bakımından hanginizin daha iyi olduğunu denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Andolsun onlara: "Gerçekten siz, ölümden sonra yine diriltileceksiniz" dersen, inkâr edenler mutlaka: "Bu, açıkça bir büyüden başkası değildir" derler.**
8. **Andolsun, onlardan azabı sayılı bir topluluğa** (veya belirli bir süreye) **kadar ertelesek, mutlaka: "Onu alıkoyan nedir?" derler. Haberiniz olsun; onlara geleceği gün, onlardan geri çevrilecek değildir ve alaya almakta oldukları şey de kendilerini çepeçevre kuşatacaktır.**

Sûre'nin başlangıcını teşkil eden "Elif, Lam, Ra" Huruf-u mukattaadır. Hud sûresi, Yunus ve Yusuf sûresi gibi "Elif, Lam, Ra" ile başlayan üç sûreden biridir. Bu konuda Bakara sûresinin başlangıcında (2/1) geniş bilgi verilmişti. İbn-i Atıyye, bu sûre açık, beliğ ve kuvvetli bir biçimde inkârcılara meydan okumaktadır ki, meydan okuması Yunus sûresinin on katıdır.

Kur'an-ı Kerim'in ana özelliği olarak sayılan "ayetleri muhkem kılınmış kitap" üç boyutuyla öne çıkmaktadır:

İlki, ayetleri hikmetlidir, bizi bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene götürmektedir.

İkincisi her bir hükmü isabetlidir, yerli yerine oturmaktadır. Yargılarında, verdiği bilgi ve haberlerde hiçbir yalan, çarpıklık, çelişki, tutarsızlık veya hakikate aykırılık yoktur, hükümlerinin hiçbiri batılı ihtiva etmez.

Üçüncüsü sosyal, siyasi ve iktisadi hayatı bu özellikteki Kitap'ın vaz'ettiği hükümlere göre düzenlediğimiz zaman, insanlar büyük hayır (hakiki fayda, iyilik, dünya ve ahiret mutluluğu) sahibi olacaklardır. Şu halde hem varlık hakkında doğru bilgilere sahip olmak hem yeni bilgi kaynaklarına ulaşmak ve hem dünyevi ve uhrevi kurtuluşa ermek ve mutluluğa sahip olmak için bu Kitaba uymak gerekir.

İbn-i Abbas'a göre muhkem kılınmak, kendisinden önceki Tevrat ve İncil gibi sonra inen bir kitap/Kur'an tarafından hükümlerinin yürürlükten kaldırılmamış olması anlamına gelir. Son kitabın hükümlerini hiç kimse yürürlükten kaldıramaz; ne ondan sonra ne başka bir kitap veya kanunlar ya da değerler mecmuası Kur'an'ın hükümlerini, emir ve yasaklarını iptal edemez. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'ın dünyevi hayat, toplumsal ve kamusal alanlarla ilgili düzenleyici hükümlerinin iptal edilip dinin salt özel, marjinal ve izafi alana çekilmek istenmesi ya da hükümlerin tarihsel bir kategoriye indirgenmesi Kur'an'ı Tevrat ve İncil gibi neshe tabi tutma teşebbüsü anlamına gelir.

Kur'an-ı Kerim, birileri tarafından uydurulmuş değildir, vahiy ürünüdür, aksi görüşte olan bir benzerini yapmak suretiyle iddiasını kanıtlamaya kalkışabilir (Bkz. 2/Bakara, 23 ve 10/Yunus, 38). Ayetleri bölüm bölüm açıklanmıştır, bu açıklamayı yapan (tafsil eden de) şanı yüce Allah'tır. Tafsilin üç şekilde yapıldığını söylemek mümkün:

a) Kur'an, kendi kendini açıklamaktadır. Tefsir usulüne göre, tefsirde ilk başvurulacak yol, bir ayetin Kur'an'ın diğer ayetleriyle açıklanmasıdır.

b) Allah'ın kendisine bildirmesi ve öğretmesiyle Hz. Peygamber (s.a.) Kur'an'ı açıklamakta, bize hikmet ve hükümlerini öğretmektedir.

c) Basiret ve hikmet gözüyle okunup Kur'an üzerinde çok yönlü tefekkür edildiğinde varlık âlemi, maddi tabiatta sürüp giden olaylar, toplumsal hayatımız, beşeri olaylar ve iç dünyamızda yaşadığımız tecrübeler hakikatte Kur'an'da verilen bilgi, haber ve uyarıların birer açıklaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'ın hayatın bizatihi gerçeğine eşlik etmesi onun bir defada değil, 23 yılda inmiş olmasını gerekli kılmıştır. 23 yıllık vahiy süresi hem olayları anlamlandırmış ve açıklamış hem ona tabi olanlara yol haritası çizmiştir. Ya da hükümleri, haber ve kıssaları uygun tarzda peşpeşe sıralanmıştır. Şevkani, bunun tevhidin faydalarına matuf olarak inci taneleri gibi dizildiğini söyler.

Bütün vahiylerin ve Kur'an'ın asli mesajı, insanın sadece Allah'a yönelip

O'na kulluk yapmasıdır (16/Nahl, 36). İnsan sadece Allah'a ibadet etmekle yükümlüyse, başka hiçbir gücün önünde eğilmemeli, ona kullukta bulunmamalıdır. Çünkü başka varlıklar Allah'ın yarattıklarıdır, O'na muhtaç ve bağımlıdırlar. İbadete layık olan varlığın, yaratılmamış, müstağni ve mutlak ilim-irade ve kudret sahibi olması gerekir. Bu ise tabii ki "Allah'ın hakkıyla bilinmesine (marifetullaha)" bağlıdır. Allah'ı hakkıyla bilip tanımayan başka varlıklara kolayca kul olabilir. İndirilen vahiyler ve tebliğ yapan peygamberler bu bilgiyi öğretir, insana gerçek kulluk ve ibadet bilincini verirler.

Peygamberler birer uyarıcı, korkutucu (nezir) ve müjdeci (beşir) olarak görev yaparlar. Uyarıp korkutmaları, aksi yola girecek olurlarsa dünyada bireysel hayatları, toplum düzenleri musibet ve sıkıntılardan kurtulmayacak, ahirette de çetin azapla karşılaşacaklardır. Peygamberlerin öğrettiği, uyarıp korkuttuğu ve müjdelediği her şeyin kaynağı vahiydir yani Allah'tandır, bunu kendilerinden, kendi bilgi birikimlerinden hareketle yapmazlar. (43/Zuhruf, 45.)

Allah'ın iradesine tabi olanlara dünyada güzel, huzurlu ve felah getirici hayat vaad edilmiştir yani bazı filozofların iddia ettiğinin aksine, refah ve huzur ahirete ertelenmiş değil, dünyanın kendi şartları içinde refah ve huzur ne kadar mümkünse o kadarı vaadedilmiştir (16/Nahl, 97). İnsan sayısız nimet içinde yaşamakta, kendisi için gönderilen peygamberlere ve indirilen kitaplara muhatap olmaktadır. Bu nimetlere erişen insanın yapması gereken şey bağışlanma dilemesi, hata ve kusurlarından dolayı tevbe etmesidir. Böyle yaptığı takdirde belli bir vakte kadar dünya hayatından yararlandırılacaktır. Kim güzellikte bulunmuşsa veya şirk ve günahtan vazgeçip Allah'a yönelmişse karşılığını görür. Allah hiç kimsenin güzel fiillerini karşılıksız bırakmaz. Aksi tutum içinde olanlar büyük bir günün azabından korumalıdırlar.

Kim ne yaparsa yapsın, hesaba katması gereken büyük gerçek şudur: Herkesin dönüşü Allah'tır, ölümü ve hayatı yaratan Allah, herkesi huzurunda toplayacaktır. Bunu yapmaya gücü yeter, çünkü her şeye gücü yeter. İnkârcıların şu veya bu manevraya başvurup sanki O'ndan gizli saklı bir şeyler yapabilecekleri zannına kapılmaları sadece kendilerini kandırmaları anlamına gelir. Genel kabule göre burada sözü edilen "göğüslerin bükülmesi" inkârcıların İslam'a ve Müslümanlara karşı besledikleri aşırı kin ve husumeti içlerinde saklamaları, fakat söylemlerinde güzel sözler sarfetmeleridir. Gizlice bir araya geldiklerinde Kur'an'ı ve İslam'ı etkisizleştirmek üzere kendi aralarında fikir alışverişinde bulunmaları da bu deyimle ifade edilmiştir. İnkârcılar ister içlerinde saklasınlar ister bir araya geldiklerinde gizlice plan ve komplolar geliştirsinler, Allah hepsini bilir, hepsinden haberdar olur.

"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın." "**Dabbe**" her canlı varlık demektir, Arap dil örfünde bahusus at için kullanılır. Yeryüzünde debelenmekte olan, hareket eden her canlının rızkı Allah'a aittir. İnsanlar, hayvanlar ve bitkiler canlı varlıklardır. Canlıların yeryüzü gezegenindeki tam dökümünü yapmak, eksiksiz envanterini çıkarmak neredeyse mümkün değildir. Karada ve denizin derinliklerinde binlerce canlı türü yaşamaktadır. Yüce Allah onların nerede yaşadıklarını, yapılarını, organik özelliklerini, barındıkları yeri, hareketlerini bilir. İlahi düzen ve harmoniyle gıda zinciri içinde birbirlerinden beslenerek hayatlarını sürdürürler. Bu düzen/sistem Yaratıcı tarafından kurulmuştur. Allah, her canlının rızkını tekeffül etmiştir. İnsan rızkının maliki değildir. Bitkiler ve hayvanlar doğal yollardan beslenirler. Bebekler annelerinden süt emer, insanlar gökten yağan yağmurdan beslenir. Ne bebek süte maliktir ne insan gökten yağan yağmura. Bu durum rızık kaynaklarının Allah'a ait olduğunu gösterir. İnsanın müdahil olduğu alan veya konu dağıtım ve bölüşüm sistemini ayarlayabilme güç ve imkânlarına sahip olmasıdır. Yüce Allah'ın emrettiği ve dinde gösterdiği gibi adil olarak dağıtacak olsa, herkes rızık kaynaklarından istifade eder, kimse aç kalmaz. Emekle elde ettiği hasılanın sahibi, kazandıklarının maliki olur. Emekle kazandıkları yanında ailesinden kendisine kalan miras, yapılan bağış ve hibe onun rızkıdır. Ancak güç sahipleri adaletsiz ve eşitsiz bölüşüm düzeni kurup emeği sömürdüklerinde, zayıfları ezdiklerinde, Allah'ın adaletle dağıtımını emrettiği rızık kaynaklarının büyük bir bölümüne el koymuş olur, böylelikle kitlesel yoksulluklara ve açlık tehlikesinin doğmasına sebep olurlar.

Şanı Yüce Allah, her canlının hareketinin başlangıç noktasını, hareket yönü ve alanını bilir, bu bilgi apaçık bir kitapta yazılıdır, Levh-i Mahfuzdadır, Allah'ın ezeli bilgisi dâhilindedir. Dolayısıyla olup biten her şeyden, her hareketten haberdardır (6/En'am, 59). Tefsirciler "müstakar" ve "müstavda" kelimelerinin insanın ana rahmi ve baba sulbü ile doğumundan sonraki dünya hayatı veya dünya hayatı ile ölümden sonra konulacağı yer (kabir) veya kıyametten sonraki ahiret hayatı anlamlarına geldiğini söylemişlerdir (Bkz. 6/En'am, 98).

"Su üzerindeki arş" konusunda çeşitli açıklamalar, kelami spekülasyonlar yapılmıştır. Tevrat'ta şöyle bir ifade yer almaktadır: "Elohim'in ruhu sular üzerinde süzülerek uçuyordu" (Bkz. Yaratılış, 1-2). "Su üzerindeki arş"ın mahiyeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Güçlü bir metafor iması veren bu ayeti müteşabihten kabul etmekte fayda var. Göklerin ve yerin altı günde yaratılmasını, daha önce A'raf ve Yunus sûrelerinde (7/54 ve 12/3) anlatıldığı üzere altı ayrı zaman veya dönem olarak anlamak gerekir. Ayet göklerin ve yerin

insan için (2/Bakara, 29; 45/Casiye, 13) ve insanın yapıp etmeleri sonucunda ortaya koyacağı ahlaki formasyonun belirlenmesi amacıyla yaratıldığını haber vermektedir. Bu insana büyük bir sorumluluk yükler.

İbn-i Ömer ve Katade "Amel bakımından hanginizin daha iyi olduğu" konusunu "hanginizin daha akıllı, aklını daha iyi kullanır"; Dahhak "hanginizin daha çok şükredenkul" olduğunu ortaya çıkarmak şeklinde tefsir etmişlerdir. Tasavvuf ehline göre bunun manası "hanginiz dünyaya daha az değer veren (zahid)" olduğunu ortaya çıkarmak demektir. Mülk sûresinde (67/2) "Ölümün ve hayatın da" bu amaçla yaratıldığı belirtilmektedir.

Hakikat buyken, dünya hayatı aldatmasın yani hayat bu dünyada sürdüğümüz ömürden ibaret zannedilmesin. Bu insanı dünya hayatının sevgisine yani sekülarizasyona götürür. Ömür kısadır, dünya fanidir, hayat geçicidir, asıl hayat ebedi âlemde yani ahirettedir, o halde asıl hazırlığı ona yapmak lazımdır. Dünya hayatına "meta" denilmişse sebebi açıktır: Dünyada sahip olunan her şeyin değeri, kalitesi ahirette olanla mukayese edildiğinde düşüktür ve dünya hayatının geçiciliğiyle sınırlıdır. Akıllı insan bu gerçeği düşünür, ona göre hareket eder, sahip olduğu sayısız nimete şükreder, dünya hayatını yüceltip mutlaklaştırmaz.

Hz. Peygamber, bunu muhataplarına, özellikle Mekke aristokratlarına, mütegallibe zümrelerine tebliğ ettiğinde, onlar bu söylemin bir aldatmadan, onları dünya nimet ve zevklerinden caydırıp vazgeçirmenin büyülü bir söyleminden ibaret olduğunu söylediler (2/Bakara, 102). İddialarına göre Hz. Peygamber (s.a.), büyüleyici söylem ve retorikler kullanarak onları kendi tahakkümleri altına almayı hedeflemektedir.

Hz. Peygamber'in uyarıp korkutması ahlaki tutum ve davranışlarını değiştirmedikleri takdirde suçlu günahkârların karşılaşacağı acı sondur. Allah'ın azap vereceğine veya ahiretin varlığına inanmayanlar, böyle bir şeyin ne zaman vuku bulacağını sorar. Aslında kendi hayatları üzerinde tefekkür edecek olsalar, çektikleri sıkıntı ve çözemedikleri sorunların asıl sebebinin ilahi hükümlere riayetsizlikten kaynaklandığını anlayacaklardır. İnkâr ve isyanda ileri gittiklerinde ya geçmişte olduğu gibi toplu halde azaba maruz kalırlar veya azap belli bir topluluğa isabet eder. Ayette geçen "ümmet"in belirli süre anlamına geldiğini söyleyenler olmuşsa da, belli bir topluluk anlamında kullanıldığı fikri söz dizimine ve genel ümmet anlamına daha uygun düşmektedir. Arapçada ümmetin birden fazla anlamı vardır:

Belli bir insan topluluğu, cemaat ve grup (28/Kasas, 23). Birçok hayrı, güzellik ve erdemi kişiliğinde toplamış seçkin kişi, Hz. İbrahim (a.s.) gibi (16/

Nahl, 120); bu manada hadiste bir kişi hakkında kullanılmıştır: "Zeyd b. Amr b. Nufeyl tek başına bir ümmet olarak diriltilecektir" (Müsned, I, 189-190). Din ve şeriat, takip edilen yol, yaşama tarzı (43/Zuhruf, 22-23). Süre ve zaman (12/Yusuf, 45). Ortak özelliklere sahip canlılar topluluğu (6/En'am, 38). Anne. Bir peygambere tabi olan evrensel insan topluluğu. Medine Vesikasındaki kullanımıyla (Madde, 2) siyasi birlik.

Azap eninde sonunda gelir. Geldiğinde kimsenin onu geri çevirmeye gücü yetmez. Yakın veya uzak gelecekte yani dünyada veya ahirette inanmadıkları, alaya aldıkları azap suçlu günahkârların başlarına gelecektir. Bunda en ufak bir şüphe yoktur.

وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ اِنَّهُ لَيَؤُسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾
وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّاٰتُ عَنِّيْ اِنَّهُ
لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

9. **Andolsun, biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırıp sonra bunu kendisinden çekip-alsak, kuşkusuz o,** (artık) **umudunu kesmiş bir nankördür.**

10. **Ve andolsun, kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet tattırsak, kuşkusuz; "kötülükler benden** (silinip) **gitti" der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir.**

11. **Sabredenler ve salih amellerde bulunanlar başka. İşte, bağışlanma ve büyük ecir bunlarındır.**

İnsan mutluluk ile mutsuzluk, neşe ile keder, umut ile umutsuzluk arasında gelgit hali yaşar. 9 ve 10. ayetler genel insan yapısının karakteristik özelliklerini tasvir eder. Bağlam inkârcıların psikolojik tutumlarıyla ilgilidir ama bu genel insan karakterini de ifade eder. Kur'an'da olumsuz zikredilen sıfatların inkârcılarla ilgili ele alınması, Müslümanların da bu sıfatlara sahip olmayacağı anlamına gelmez. Kur'an, inkârcılarda olan kötü sıfatlara atıf yaparken, bunların Müslümanda olmaması gerektiğini anlatır ama insan gerçeğinin sonucu olarak Müslümanların da bu sıfatlara sahip olabileceklerini görmezlikten gelmez.

"Rahmet" olarak ifade edilen her iyilik, hayır, nimet ve güzellik Allah'tandır, bunları insan kendisi yaratıp varedemez, yaratılan nimet ve imkânlardan yararlanır sadece. Allah'ın önünü açarak, çeşitli vesileler kılarak insana verdi-

ği nimetler (güç, iktidar, zenginlik, statü, sağlık, güzellik vs.) bir şekilde elinden çıktığında derin bir umutsuzluğa düşer, tepkilerinde aşırıya gider, feryadı basar (70/Meâric, 19-23). Aşırı tepkisi onu inkâra ve isyana sevkeder, böylelikle ziyana girer (103/Asr, 1-3). Sanki nimetleri kendisi yaratmış, ebediyyen hak etmiş, temellük etmiş gibi davranır, böyle davranmasının sebeplerinden biri asıl nimetlerin yaratıcısını unutması, şükrünü eda etmemesidir. Bu yüzden yoksunluk durumunda nankörlük eder. Aslında belki Allah onu denemek istemiş, sabrettiği takdirde elinden aldığı nimetin üstüne yenilerini ve daha üstünlerini ilave etmek istemiştir. Ne var ki nankörlük etmesi onun kaybetmesine yol açar. Çünkü Allah'tan tamamen umut kesmek nankörlüğün özelliklerinden biridir. (10/Yunus, 12; 39/Zümer, 8.)

Başka istikamette sınama sürer. Bu sefer sıkıntı ve musibetlerden sonra bir nimete kavuştuğunda, sanki kendi özel çabası, bilgisi, maharet ve gücüyle sıkıntıları atlatmış gibi sevinir ancak yine Allah'ı hatırlamaz, durumunun iyileşmesini kâinatın sahibine ve malikine refere etmez. Hatta şımarır, kibre düşer, böbürlenir. Azgınlaşır, yeniden kavuştuğu güç ve iktidarı, servet ve imkânları başkalarının aleyhinde kullanmaya başlar.

Bu her iki hatalı duruma sadece gerektiği gibi sabretme başarısını gösterenler ve salih amellerde bulunanlar düşmez. Onlar dünya hayatının tabiatı gereği geçici ve nimetlerinin sınırlı olduğunu bilirler, bunun bilincinde eşya ve olayları algılar, her şeyi yerli yerine koyarak yaşarlar. Bu seçkin ahlaki formasyona sahip olanlar için Allah'tan bağışlanma ve büyük ecir vaadedilmiştir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mü'minin hali gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hali bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece mü'minde bulunur: Sevinecek olsa şükreder, bu onun için hayırlıdır. Başına bir musibet gelecek olsa sabreder, bu da onun için hayırlıdır." (Müslim, Zühd, 64.)

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَضَآئِقٌ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَآ
اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهُ مَلَكٌ اِنَّمَآ اَنْتَ نَذِيرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
وَكِيلٌ ﴿١٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهٖ مُفْتَرَيَاتٍ
وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَاِلَّمْ
يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا اَنَّمَآ اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَهَلْ
اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ

أَعْمَالُهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي
الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾
أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ
إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ
مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

12. **Şimdi onların: "Ona bir hazine indirilmeli veya onunla birlikte bir melek gelmeli değil miydi?" demeleri dolayısıyla göğsün daralıp sana vahyolunanlardan bir kısmını terk mi edeceksin? Sen yalnızca bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir.**

13. **Yoksa: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Haydi siz, yalan üzere uydurulmuş olarak onun benzeri on sûre getirin ve eğer doğru sözlüyseniz, Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın."**

14. **Eğer buna rağmen size cevap vermezlerse, artık biliniz ki, o, gerçekten Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse artık, siz Müslüman mısınız?**

15. **Kim dünya hayatını ve onun çekiciliğini isterse, onlara yapıp ettiklerini onda tastamam öderiz ve onlar bunda hiçbir eksikliğe uğratılmazlar.**

16. **İşte bunların, âhirette kendileri için ateşten başkası yoktur. Onların onda** (dünyada) **bütün işledikleri boşa çıkmıştır ve yapmakta oldukları şeylerde geçersiz olmuştur.**

17. **Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan, onu yine ondan bir şahit izleyen ve ondan önce bir önder ve rahmet olarak Musa'nın kitabı** (kendisini doğrulamakta) **bulunan kimse,** (artık onlar) **gibi midir? İşte onlar, buna** (Kur'an'a) **inanırlar. Gruplardan biri onu inkâr ederse, ateş ona vaadedilen yerdir. Öyleyse, bundan kuşkuda olma, çünkü o, Rabbinden olan bir haktır. Ancak insanların çoğu inanmazlar.**

Ahlaki ve sosyal önerileriyle Kur'an kendisine itiraz edenleri susturunca, bu sefer sosyal, politik ve ekonomik konumlarını kaybetmek istemeyen zümreler –ki Mekke'de bu talebi Abdullah b. Ümeyye b. El Muğire dile getirmişti– ve elbette onların etkisinde olanlar, peygamberden olağanüstülükler isteye-

rek zihinleri şaşırtma yolunu, zihni yönlendirme yöntemini seçmeye başlarlar. İnanmak için koştukları şartlardan ikisi şudur: Madem peygamber Allah'tan gelen vahiylerle konuşuyor, bütün servetin kendisine ait olduğunu iddia ettiğiniz Tanrı neden ona hazineler vermiyor? (6/En'am, 8.) Baksanıza nasıl sade, hatta yoksun bir hayat yaşamakta, üstelik bize de benzer bir hayat tarzı önermektedir! Diğeri, eğer doğru söylüyorsa, yanında iddialarını destekleyici bir melek de olmalıydı. (25/Furkan, 7-8). Elbette Hz. Peygamber (s.a.)'e vahyi getiren melekti ama onlara görünmüyordu. Onlar zihni şaşırtmalara başvurduklarından, kanıt olarak meleğin görünmesini talep etmektedirler.

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber'in bu talepler ve meydan okumalar karşısında canı sıkılıyor, içi daralıyor, belki de onların sinir uçlarına dokunan bazı ayetleri doğrudan okuyup tebliğ etmeyi hiç değilse bir süreliğine ertelemeyi düşünüyordu. Ancak vahiyle uyarılır ve onların bu tutarsız, saçma sapan meydan okumalarının hiçbir değer taşımadığı belirtilir: "Onlar böyle istiyor diye sen vahyolunanlardan bir bölümünü terk mi edeceksin?" (Bkz. 15/Hicr, 97.) Bu Hz. Peygamber'e ve onu kıyamete kadar takip edecek olanlar için de esaslı bir uyarıdır. Dinin bereketi ve etkisi kendisinde içkindir. Bazı hükümler, bilgi ve haberler muhataplarımız üzerinde tepkilere yol açsa da, esas görev "dini tebliğ etmek, emrolunduğu gibi davranmaktır." Onlar ne söylerse söylesin –davetçinin göğsü daralsa, üzülse de– yolundan dönmeyecek, ifade etmekle yükümlü olduğu hakikatin bir bölümünü gizlemeyecektir. Peygamberin görevi uyarmaktan ibarettir (5/Maide, 67), onların hesabı Allah'a aittir, O her şeye vekildir; gözetir, korur ve tanıklık eder.

Bunun yanı sıra peygamberler ve elbette onları kıyamete takip edecek olanlar Allah'ın hazinelerine hükmetmezler, kimseye de sınırsız servet biriktirme, hazinelere sahip olma vaadinde bulunmazlar. Durup dururken olağanüstü hadiseler göstermezler, kendileri ne melektir ne olağanüstü güçlere sahiptirler, onlar sadece insanları hak ve hakkaniyete, doğru yola, adalete ve ebedi kurtuluşa ve mutluluğa davet ederler. (Bkz. 6/En'am, 50, 107.) İnanan inanır, inanmayan kendi bilir, yanlış yönde kullandığı özgürlükten sorumlu tutulur ne peygamberler ne mü'minler kimseyi zorla hidayete dâhil etmeye kalkışmazlar. (10/Yunus, 108.)

İnkârcıların şaşırtmaca iddia ve taleplerine, zihinleri yönlendirme çabalarına verilecek en iyi cevap, aksine onların Kur'an benzeri bir metin vücuda getirmelerini istemektir. Sadece kendileri değil, kimden yardım alabiliyorlarsa onları da yardıma çağırarak birkaç ayet vücuda getirsinler bakalım; beşeri bir metinle vahiy arasındaki fark ayan beyan ortaya çıkacaktır (Bkz. 2/Bakara, 23; 12/Yunus, 38). Hiç kuşkusuz Kur'an'ın bir benzerini meydana getirmek

mümkün değildir, çünkü Allah'ın ilmi ile insanın bilgisi mukayeseye dahi konu olamaz. Nitekim şiir ve belagatte hayli ilerlemiş olan Mekkeliler, bu mukabil meydan okuma karşısında susmuş, Kur'an benzeri şiir veya metin yazma teşebbüsünde bulunmamışlardır. Bu Kur'an'ın Allah'ın ilmiyle vahyedilen bir kitap olduğunun apaçık kanıtıdır. 13. Ayetin Müslümanların kendi aralarındaki ilişkilerinde takmaları gereken tutumlarına bakan yüzü var. İsra sûresinin (17) 88-89 ayetlerini hatırlayalım:

"De ki 'Eğer bütün insanlar ve cin (toplulukları) **bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplanacak olsa** (ve) **onların bir kısmı bir kısmına destekçi olsa bile, onun bir benzerini getiremezler. Andolsun bu Kur'an'da her örnekten insanlar için çeşitli açıklamalarda bulunduk. İnsanların çoğu ise ancak inkârda ayak direttiler."**

Hak batıldan, doğruluk yanlıştan, iyilik kötülükten, güzellik çirkinlikten korkmaz. Hak, doğruluk, iyilik ve güzellik ancak kendi karşıtlarıyla adil özgür ve karşılıklı diyalogun mümkün olduğu bir tartışma ortamında kendilerini açığa çıkarırlar. Hegel veya Marx'ın dediklerinin aksine, diyalektikten maksat sentez çıkarmak değil, hakkın batıla, doğrunun yanlışa, güzelin çirkine baskın çıkmasını sağlamaktır. Zıtların mukayesesinin veya çarpışmasının sebebi de budur. "En güzel sözün ortaya çıkabilmesi için bütün sözlerin özgürce söylenmesi" lazım (39/Zümer, 18). Bütün bu meydan okumanın adil, özgür ve diyalektiği geliştirici bir tartışmaya, müzakere ve anlama sürecine çağrı yapmanın esas sebebi Kur'an'ın kendisine duyduğu özgüvendir. İyi bir müzakere zihinleri uyandırır, aklı harekete geçirir ve vicdanın da desteğiyle Hakikat arayışında güç ve destek sağlar. Kur'an kendine bu güveni duyuyorsa, onun Allah'tan bir vahiy olduğuna inanan mü'minler niçin aynı özgüven içinde olmasınlar! Kur'an böyle bir çağrıda bulunuyorsa, mü'minler niçin korksun! Kur'an en önemli ve en öncelikli kutsaldır. Kaldı ki biz tartışmayı yasaklasak bile insanlar soru sormaya devam edecek. İnsanları kutsala saygı duymaya davet etmek inanan insanların en tabii haklarıdır. Ancak kutsalla ilgili geçerli yasak kutsalın mahiyeti, varlık üzerindeki tecellisi ve niçin kutsal olduğu konularıyla ilgili değil, ona karşı herkesçe beslenmesi gereken ihtiramdır.

Kur'an, "Diğer din müntesiplerinin kutsallarına dil uzatılmamasını" ister, çünkü bir kutsala tecavüz, İslam'ın da kutsalına bilmukabele tecavüze yol açar. Bu durumda eğer ister Müslümanlar kendi aralarında ister gayrimüslimlerle bir tartışmaya gireceklerse, bu belli ki fikri ve ahlaki bir mücadele olacaktır. Mücadeleyi doğru bilgi, derin kavrayış, geniş açılar ve belli bir estetikle besleyip geliştirme zarureti var. Bu da doğrudan doğruya Müslümanlara düşer:

"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel bir biçimde mücadele et" (16/Nahl, 125).

Durum bu merkezde iken, Müslümanlar neden İslam'ın çizdiği çerçevede önce kendi aralarında müzakerede bulunamıyor, tartışmanın usul ve adabına riayet edemiyor ve başkalarıyla 'mücadelenin en güzeli'ni yürütemiyorlar? Müslümanlar neden kendi dillerini kuramıyorlar, başkalarının dilini benimsiyorlar, başkalarının jargonlarını kullanıyorlar ve başkalarının saldırgan tutumunu benimsiyorlar? Yine Müslümanlar neden sosyal, ekonomik, bölgesel ve politik sorunlarını konuşarak çözemiyor, bir anda silaha sarılıp birbirlerini öldürüyorlar?

Bu durumda yapılması gereken şey Hz. Musa ile yarışabileceklerini düşünen Mısır büyücüleri gibi hakikate teslimiyettir ama inkârcılar söz ve düşünce ile mücadele edeceklerine silaha başvurma yolunu tercih etmişlerdir. **Şevkani** ve bazı müfessirlere göre, buradaki hitap Müslümanlaradır. Her ne kadar Müslümanlar zaten Allah'ın iradesine teslim olmuşlarsa da, Kur'an'ın meydan okuması karşısında suskun kalan inkârcıların içine düştüğü durum, onların imanlarını daha da arttırmakta, teslimiyetlerini pekiştirmektedir.

İnsanların çalışıp çabalamaları hayatlarının esaslı faaliyetlerinden biridir. Her insan belli bir amaca ulaşmak için çalışır. Kiminin hedefinde dünya ve ahiret mutluluğu, kiminin ki sadece dünya ile sınırlı çıkar ve hazlardır. Servet ve iktidar, şöhret ve statü, güzellik ve ilgi, salt refah ve konfor... Bütün çabası dünya hayatında iyi hayat sürmek olan kimse, harcadığı emeğin karşılığını alır. İnansın inanmasın herkesin yapıp ettikleri, amel ve çabası niyetine göredir, kimsenin emeği zayi olmaz. "Ameller niyete göredir" (Buhari, Bed'u'l vahiy, 1; İman, 41; Müslim, İmare, 155). Dünyayı isteyene dünya, ahireti isteyene ahirette karşılığı verilir (Bkz. 3/Âl-i İmran, 145; 17/İsra, 18; 42/Şura, 20). Kimseye haksızlık edilmez. Bazıları karşılığını amelinin cinsinden; bazıları sağlık, zenginlik, makam, uzun ömür veya başka imkân ve avantajlar şeklinde alır. Bütün çabası dünyevi olan, dünyada karşılığını alsa bile, ahirette nasibi olmaz. Sebebi açık: Dünyevi nimetler ne kadar bol ve çok olursa olsun, geçicidir, dünyada yaşanan ömürle sınırlıdır, hakikat-i halde ahiretteki lütuf ve ihsanlarla, nimet ve mutlulukla bir tutulamazlar. Ahirette hakiki hayatla karşılaştıklarında, ömrünü salt dünyevi çabalarla geçirenler, yapıp ettiklerinin boşa çıktığını görüp büyük pişmanlık duyacaklardır. Hele hak ve hukuk ihlal ederek, sömürerek, başkalarının rızkına el koyarak, gayrimeşru yolları kullanarak dünyevi nimetlere sahip olanlar, yaptıklarının cezası olarak ateşe girdiklerinde büsbütün hüsrana uğradıklarını anlayacaklardır.

İnkârcılar Kur'an'a karşı ikna edici bir delil getiremez. Bu durumda apa-

çık delil, kanıt (beyyine) Kur'an-ı Kerim'dir. Aklını kullanarak Kur'an üzerinde tefekkür edip gerekli sonuçları çıkaran kimse söz konusu kanıtları görür. Bunun şahidi bizzat vahyi alan, ruhen tecrübe eden, Cebrail aleyhisselâmla desteklenen, Kur'an'ı açıklayıp öğreten, pratik hayatta ete kemiğe bürünen ve mü'minler üzerinde şahitlik eden Hz. Peygamber (s.a.)'dir. Hz. Peygamber apaçık delil üzeredir; onu daha önce indirilen Musa'nın kitabı yani Tevrat doğrulamaktadır. Tevrat, özü itibariyle hem Kur'an'la aynı mesajı ihtiva eder hem Hz. Peygamber'in geleceğini müjdeler (7/A'raf, 157). Cebrail aleyhisselâm Hz. Musa'ya Tevrat'ı getirdiği gibi, Kur'an'ı da Hz. Peygamber'e getirmiştir. Mü'minler buna inanmaktadırlar. **Razi**'ye göre deliller-kanıtlar akli ve nakli deliller; şahitlik eden Kur'an-ı Kerim; ondan önceki kitap da Musa'ya gelen Tevrat'tır. Akıl dinin doğruluklarının kanıtı, Kur'an dinin doğruluklarının şahidi, Hz. Musa'nın kitabı/Tevrat da teyit edicisi ve habercisidir.

Hakikat bu iken, artık herhangi bir halka veya din müntesiplerinden bir grup veya fırka (hizip) bunu inkâr edecek olursa hak edecekleri yer ateşten başkası değildir. Nübüvvet ve Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliğini tasdik etmek imanın esaslarından biridir. Hz. Peygamber'in son peygamber (nebi ve resûl) olduğunu teslim etmeyen hiç kimse kurtuluşa eremez: "Muhammed'in canı kudret elinde olana yemin ederim ki, bu ümmetten herhangi bir şahıs; Yahudi veya Hıristiyan olsun beni (peygamberliğimi) işitip de benimle gönderilene iman etmeden ölürse, hiç şüphesiz cehennemliktir" (Müslim, İman, 240).

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۭ اُولٰۗىِٕكَ يُعْرَضُوْنَ عَلٰي رَبِّهِمْ وَيَقُوْلُ
الْاَشْهَادُ هٰٓؤُلَاۗءِ الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلٰي رَبِّهِمْ ۚ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ۙ﴿١٨﴾
اَلَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَّهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ
﴿١٩﴾ اُولٰۗىِٕكَ لَمْ يَكُوْنُوْا مُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ
مِنْ اَوْلِيَاۗءَ ۘ يُضٰعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ۭ مَا كَانُوْا يَسْتَطِيْعُوْنَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوْا
يُبْصِرُوْنَ ﴿٢٠﴾ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا
يَفْتَرُوْنَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُوْنَ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَخْبَتُوْٓا اِلٰى رَبِّهِمْ ۙ اُولٰۗىِٕكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ
فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرِيْقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيْرِ وَالسَّمِيْعِ
هَلْ يَسْتَوِيٰنِ مَثَلًا ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٤﴾

18. Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzenden daha zalim kimdir? İşte bunlar, Rablerine sunulacaklar ve şahitler: "Rablerine karşı yalan söyleyenler bunlardır" diyecekler. Haberiniz olsun; Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir.

19. Bunlar Allah'ın yolundan engelleyenler ve onda çarpıklık arayanlardır. Onlar, âhireti tanımayanlardır.

20. Bunlar, yeryüzünde (Allah'ı) **aciz bırakacak değildir ve bunların Allah'tan başka velileri yoktur. Azap onlar için kat kat arttırılır. Bunlar** (hakkı) **işitmeye güç yetirmezlerdi ve görmezlerdi de.**

21. İşte bunlar, kendilerini hüsrana uğratanlardır ve yalan olarak uydurdukları (düzme tanrılar da) **onlardan uzaklaşıp-kaybolmuşlardır.**

22. Hiç şüphesiz bunlar, âhirette en çok hüsrana uğrayanlardır.

23. İmân edip salih amellerde bulunanlar ve 'Rablerine kalpleri tatmin bulmuş olarak bağlananlar', işte bunlar da cennetin halkıdırlar. Onda süresiz kalacaklardır.

24. Bu iki grubun örneği; kör ve sağır ile gören ve işiten gibidir. Örnekçe bunlar eşit olur mu? Yine de öğüt alıp-düşünmeyecek misiniz?

"Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzen"lerden daha zalim kimse yoktur. Bunlar 15. ayette de vurgulandığı üzere dünya hayatını mutlaklaştırıp Allah'ı gündelik ve sosyal hayattan tecrit eden kimselerdir. Suçları büyüktür, çünkü bağlandıkları ve buyruklarına tabi oldukları kimseleri hem Allah'la beraber kendilerine itaat edilecek, yardımlarına başvurulacak, koydukları ilkelere tabi olunacak varlıklar oldukları iddiasında bulunur ve bunu çeşitli argümanlarla akla yatkın, kabul edilebilir söylem ve retoriklerle kanıtlamaya çalışırlar hem bazen iddialarını dini söyleme büründürür, görüşlerine dinden deliller getirmeye, böylelikle Allah'a olmadık iftira ve isnatlarda bulunurlar. Bunların söyleyip iddia ettikleri ne varsa, hepsi yalan ve iftiradan ibarettir. Böylelerini Allah rahmetinde kovmuş, lanetine maruz bırakmıştır. Rablerine sunulacakları zaman, teşhis edileceklerdir: "İşte yalan uyduranlar, isnat ve iftiralarda bulunanlar bunlardı" denilecek. Aslında bunların gayesi insanları doğruluktan, hakikat ve adaletten yani Allah'ın yolundan uzak tutmaktı. Kendilerini de doğruluktan yoksun bırakıp öz varlıklarına haksızlık ediyorlardı. **Razi** der ki, ahirette herkes Allah'a arzolunacaktır (18/Kehf, 48), özellikle bu insan tipolojisinin zikredilmesi, günah ve zulümleri dolayısıyla, şahitlerin onları teşhis etmesidir. Bu beyan ve açıklamayı yapacak olan şahitlerin "Hafaza melekleri," peygamberler (7/A'raf, 6), salih insanlar, âlimler olduğu söylenmiştir (Bkz. 4/Nisa, 41; 16/Nahl, 84). Kimsenin bazı olaylara şahit olmadığı durumlarda,

söz konusu şahitliği insanın bizatihi organlarının yapması da mümkündür. Dil konuştuğuna, el yaptığına, ayak gittiği yere şahitlik edecek, organlar kendilerine sahipleri insanın beyninden gelen komutlarla yanlış şeyler yaptıklarını söyleyeceklerdir (Bkz. 36/Yasin, 65). Bu hakikaten utanç verici, dramatik bir durumdur. Zira bir hadiste tasvir edildiği üzere "Bütün insanların önünde 'İşte bunlar Allah'a karşı yalan uyduran kimselerdir' denecek" (Müslim, Mezalim, 2; Tevbe, 52; İbn-i Mace, Mukaddime, 13). Kendilerini ve başkalarını Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışanlar, hak yolda çarpıklık arayıp insanların zihnini karıştıranlar bunu ahirete inanmadıkları için yapıyorlardı.

Ancak son güne gelindi. Onlar dünyada iken de Allah'ı aciz bırakabilecek güçte değillerdi (29/Ankebut, 22). Şanı yüce Allah bir hikmete mebni olarak onlara süre verdi, onlar da büyük bir yanılgıya düşerek güç ve iktidarlarının, aldatma ve yanıltmalarının ebediyyen süreceğini zannettiler. Oysa onlara tanınan süre/mühlet onlar için fırsattı, akıllarını kullanabilselerdi yapıp ettiklerinden vazgeçer, doğru yola girerlerdi. Bu fırsatı kullanmadılar, trajik durumlarını devam ettirdiler. Gözleri vardı görmüyorlardı, kulakları vardı işitmiyorlardı. Hakikatin apaçık tecelli ettiği ahiret gününde bel bağlandıkları sahte tanrıların, putlar, liderler, ulu önderler, referans aldıkları kimselerin hiçbir güçlerinin olmadığı apaçık ortaya çıktı. Allah'tan başka dost ve yardımcı, koruyucu ve destekleyici olmadığı anlaşıldı ama iş işten geçmiştir artık. Böyle yapmakla kendilerini hüsrana uğratmışlardır, kime bel bağlayıp güvenmişlerse hepsi kaçıp gitmiş, yok olup kaybolmuştur.

Sonunda peygamberlerin vaadettiği gibi kazançlı çıkanlar; inançlarında, düşünce ve hayat tarzlarında isabet edenler mü'minler ve salih ameller işleyenler oldu. İçlerinde en ufak bir kuşku yoktur. Kendilerine ne vaadedilmişse hepsi tahakkuk etmiştir. Kalpleri mutmaindir ne korkuları vardır ne hüzünleri. Her şey olması gerektiği gibidir. Sınavı kazanmışlardır, kendilerine emredileni dünyada alçakgönüllülükle benimsemiş, kibir yapmamış, emirleri yerine getirmişlerdir. Kalpleri sebat içinde olmuş, sağa sola savrulmamışlardır. Bu onların içinde süresiz kalmak üzere cenneti kazanmalarını sağlamıştır.

Gören ile görmeyen aynı değildir. Biri nesneleri, objeler dünyasını renkleri, çizgileri ve şekilleriyle görür, üzerinde öylece tefekkür eder. Görmeyen ise birtakım kestirimlerde bulunur, zihninde hayal eder, betimlemelerde bulunur. Sağır da gördüğü nesneler hakkında kâmil bilgiye sahip olamaz, çünkü nesnenin görünen formu dışında varlık içindeki konumu ve fonksiyonu ancak destekleyici bilginin elde edinilmesiyle mümkündür, bu da sözü ve sözün işitilmesini gerektirir. Gören ve görmeyen, işiten ve işitmeyen eşit değildir (13/

Ra'd, 16, 19). Bu arada şunu belirtmek gerekir ki, körlüğe ve sağırlığa çare bulunur, asıl çaresinin bulunmasının güç veya imkânsız olduğu durumlar manevi körlük, kalp gözünün kapalı olması, her güzel söze, hikmet ve anlamlı söyleme kalbin kapalı olmasıdır. İnsanı yücelten hasletler basiret, feraset, fetanet, tefekkür, teemmül gibi manevi meleke ve yetilerin çalışır halde olmasıdır. Ayet-i kerime esasında bu manevi hastalığa işaret etmektedir.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٥﴾ اَنْ لَا تَعْبُدُوٓا اِلَّا
اللّٰهَ ۖ اِنِّي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَلِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْ قَوْمِهٖ مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذِينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا
بَادِيَ الرَّأْيِ ۚ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾
قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَاٰتٰينِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهٖ
فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ
عَلَيْهِ مَالًا ۖ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا ۚ اِنَّهُمْ مُلَاقُوا
رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللّٰهِ اِنْ
طَرَدْتُهُمْ ۚ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ
الْغَيْبَ وَلَٓا اَقُولُ اِنِّي مَلَكٌ وَلَٓا اَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِٓي اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ
اللّٰهُ خَيْرًا ۖ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فِٓي اَنْفُسِهِمْ ۖ اِنِّٓي اِذًا لَمِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾

25. **Andolsun, biz Nuh'u kavmine gönderdik.** (Onlara:) **"Ben sizin için ancak apaçık bir uyarıp-korkutucuyum."**

26. **"Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben size** (gelecek olan) **acı bir günün azabından korkarım"** (dedi).

27. **Kavminden, ileri gelen inkârcılar: "Biz seni yalnızca bizim gibi bir beşerden başkası görmüyoruz; sana, sığ görüşlü olan en aşağılıklarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz ve sizin bize bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine, biz sizi yalancılar sanıyoruz" dedi.**

28. **Dedi ki: "Ey kavmim, görüşünüz nedir söyleyin? Eğer ben Rabbimden apaçık bir belge üzerinde isem ve Rabbim bana kendi katından bir rahmet vermiş de** (bu,) **sizin gözlerinizden saklı tutulmuşsa? Siz bunu istemiyorken biz sizi buna zorlayacak mıyız?"**

29. **"Ey kavmim, ben sizden buna karşılık bir mal istemiyorum. Benim ecrim, yalnızca Allah'a aittir. Ben imân edenleri kovacak değilim. Onlar gerçekten Rablerine kavuşacaklar. Ancak ben sizi, cahillik etmekte olan bir kavim görüyorum.**

30. **"Ey kavmim, ben onları kovarsam, Allah'tan** (gelecek azaba karşı) **bana kim yardım edecek? Hiç düşünmez misiniz?"**

31. **"Ben size Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum, gaybı da bilmiyorum. Melek olduğumu söylemiyorum ve gözlerinizin aşağılık gördüklerine, Allah kesin olarak bir hayır vermez de demiyorum. Nefislerinde olanı Allah daha iyi bilir. Bu durumda** (bunun aksini yaparsam) **gerçekten o zaman zalimlerdenim** (demek)**dir."**

Kur'an-ı Kerim'de halkıyla olan mücadelesi anlatılan peygamberlerden biri Nuh aleyhisselâmdır. Hz. Âdem'den sonra İdris aleyhisselâm (19/Meryem, 56 ve 21/Enbiya, 85), Hz. İdris'ten sonra Hz. Nuh gelir. Beşeriyetin tarihini gündönümüne benzetecek olursak, Hz. Nuh, zamanın "kuşluk vakti"ne denk düşer.

Bilginler beş Ulu'l azm peygamber sayar: Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Muhammed (Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun. Bkz. 33/Ahzab, 7; 46/Ahkaf, 35) Kişisel kanaatime göre Âdemaleyhisselâm da bu kategoride yer alabilir. Sıralamaya bakıp ilk sapmanın Hz. İdris'in kendilerine gönderildiği toplumda baş gösterdiğini düşünebiliriz ancak bilgeliği ve hikmete olan vurgusuyla öne çıkan Hz. İdris'in hayatı -ki kadim geleneklerde Hermes olarak da geçer- ve kavmiyle olan ilişkisi hakkında geniş bilgilere sahip değiliz. Ondan hemen sonra peygamber olarak gönderilen ve 950 sene kavmine tebliğ yapan (29/Ankebut, 24) Hz. Nuh hakkında geniş sayılabilecek bilgilere sahip bulunuyoruz.

Kur'an-ı Kerim'de 43 ayette ismi geçen ve bir sûreye de (71) ismi verilen Hz. Nuh'a atfedilen önemin sebebi açıktır: İlkin Hz. Nuh, tipolojik açıdan tam bir peygamber profili çizmektedir; ikincisi kavminin karakteristik özellikleri inkâr, suç ve günah bataklığına düşmüş her kavmin bir nüvesi sayılır; üçüncüsü mücadele ve çekişme tarihte hep aynı çerçevede gelişip sürmüştür. Diğer geçtiği yerlere göre -mesela A'raf (7/59-64) Yunus (10/ 71-74)- Hud ve Nuh sûrelerinde kıssa daha etraflıca anlatılır.

Bir nokta daha önemlidir: Hz. Nuh'un kavminin işlediği suç ve günah, yeryüzünde ilk büyük, yaygın günahtır, muhtemelen bu özelliği dolayısıyla nüfusları hayli sınırlı olan ve Hz. Nuh'un tebliğini yaptığı bölgede yaşayan insanlar küresel bir cezaya müstahak oldular ki, bu da tufanın yeryüzünün tamamını içine alan bir azap olduğu fikrini teyit etmektedir: "Bugün O'nun esirgedikleri dışında kurtulacak hiç kimse yoktur" (Hud, 43). Nuh sûresinde (71/26) şöy-

le buyrulur: "Nuh '-Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden yurt edinen hiç kimseyi bırakma' dedi." Eğer Nuh aleyhisselâm zamanında sadece kendi kavmi yeryüzünde yaşıyor idiyse, bu durumda tufan yeryüzünün tamamını kaplamış demektir; başka uzak bölgelerde başka insan toplulukları yaşıyor idiyse bu durumda tufan Hz. Nuh'un tebliğ yaptığı coğrafi alanla sınırlı kalmıştır. Yeryüzü ölçeğinde vuku bulmuş bir tufanın belli bir bölgede yaşayan insanların günahı dolayısıyla ceza olarak verilmiş olması akıl dışı değildir; muhtemelen tufandan sonra insanlar dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış, her gittikleri yere tufan hikâyesini de beraberlerinde götürmüşlerdir. Ancak her iki durumda sanki şanı Yüce Allah tufanla, insanın günahıyla kirlenmiş yeryüzünün tamamını veya günah kirinin bulaştığı bir bölümünü yıkayıp temizlemeyi, arındırmayı murat etmiştir. Bizim kanaatimiz tufanın yeryüzünün tamamında yaşanmıştır, bütün kadim toplumların mitolojik anlatımları ve dini metinlerinde tufan olayı yer almaktadır. Bu açıdan Hz. Nuh'a "insanlığın ikinci babası" sıfatının verilmiş olması hiç de tesadüfi değildir; bu dahi beşeriyetin, Âdem'le başladığı yeryüzündeki tarihine, tufandan sonra kaldığı yerden ikinci adım atarak devam ettiğini göstermeye yeter.

Tufan kesinlikle bir efsane (mitoloji, söylence, esatir) değildir, vuku bulmuş gerçek bir olaydır (vakıa). Yukarıda işaret edildiği üzere, gerek eski mitolojik metinlerde –neredeyse her kadim halkın hikâye ve efsanelerinde– gerekse Kitab-ı Mukaddes'te yer alır (Bkz. Tekvin, Bölüm: 6-9). Bu, Hz. Nuh ve tufanın tarihsel hakikat olduğunun önemli kanıtlarından biridir. Kur'an-ı Kerim, bu müthiş olaya yer verdiği kadarıyla, kendisinden önceki mitolojik anlatım ve kutsal metinlerde masal ve efsaneye karışmış olayı doğru bilgi ve haberlerle tashih etmeyi, onu yabancı unsurlardan, hurafe eseri katmalardan arındırmayı ve bize gerektiği kadarını aktarmayı amaçlamaktadır.

Hz. Nuh'un kendileriyle yüzlerce sene mücadele ettiği kavmin profiline baktığımızda tipik bir inkâr ve isyan kültürünün kurumsallaştığı insan topluluğuyla karşılaşıyoruz. Bu kavim putçu-pagandır ve paganizmde ısrarcıdır (71/Nuh, 23); zorba, zalim, hak yiyicidir ve azgındır (53/Necm, 52); yoldan çıkmış, bozulmaya uğramış, dejenere-fasık bir hayat tarzına sahiptir (51/Zariyat, 46); hakikatle, gerçeklik dünyasıyla ilişkilerini kaybetmiş, vicdan ve basireti körleşmiştir (7/A'raf, 64).

Bu temel sapmalara uğramış bir kavme peygamber olarak gönderilen Hz. Nuh (a.s.), halkına tutturdukları bu yolun yanlış olduğunu, günah ve zulümlerine devam edecek olurlarsa başlarına büyük bir felaketin geleceğini söylüyor. Onları "apaçık bir dille uyarmaktadır." Yani görünen köye kılavuz istemez, bu

hayat tarzı, bu azgınlık ve yozlaşma devam edemez, eninde sonunda dramatik çöküntüye, toplumsal helake yol açacaktır. Tutturdukları yolun yanlışlığı kavim olarak "Allah'tan başka varlıklara kulluk"ta bulunmaları, hayat tarzlarını belirlerken çeşitli isimler verdikleri putları referans göstermeleri, fakat hakikatte kendi keyfi düşüncelerini, istek ve tutkularını esas almalarıdır.

Kavmin ona verdiği cevap, daha sonraki tarihlerde hep duyacağımız cevaptır: Sen bizim gibi bir insansın, eğer bizi yıkıma uğratacak ilahi-tabiatüstü bir ceza ile korkutuyorsan, senin beşer üstü, ilahi niteliklerin olması beklenir. Sana tabi olanlar toplumun aşağı tabakasından gelme, yoksul, eğitimsiz kimselerdir. Böyle cahillerin sana inanması anlaşılabilir ama eğitimlilerin, zenginlerin bu söz ve retoriklere kulak kabartması beklenemez. Çevrende toplananlar kıt görüşlü, sığ düşünen, muhakeme kabiliyeti zayıf insanlar. Hem siz bir cemaat oluşturmuşsunuz ama bize herhangi bir üstünlüğünüz yok!

Hz. Nuh'a bu itirazı yapanlar, Kur'an'ın adına "mele'" dediği ileri gelenler yani toplumun iktidar seçkinleridir. "**Mele'**" bir şeyin tıka basa dolmasından türeyen bir kelimedir. Bu kök anlam, bize iktidar seçkinlerinin gerek siyasi güç, gerekse mali servet ve gerekse maddi kültür, uğraşılar bakımından doyum noktasına geldiklerini ima eder. Ekonomik, askeri ve siyasi güç bu zümrelerin elinde temerküz eder. Seçkinlerin aşağı tabakadan insanlara uyup sosyo-politik düzenlerini, hayat tarzlarını değiştirmeye kalkışmaları, onların telakkilerine göre saçmalıktır, olsa olsa Hz. Nuh ve küçük cemaati 'yalan söylemekte'dirler. Burada **Razi** önemli bir noktaya temas eder: İnkârcıların onları uyaran peygamberlerden "melek olmaları"nı talep etmeleri, konuyu anlamadıklarını gösterir. Peygamberleri anlamlı ve önemli kılan fizik yaratılışları, varlık yapıları değil, getirdikleri kanıtlar, gösterdikleri delillerdir. İnanmış insanlar yoksul kesimlerden geliyor olabilirler -ki neredeyse her peygambere ilk inanan gruplar bu profilde olanlardır yani yoksullar, köleler, zayıflar, ezilmişler, horlananlar, dışlananlar, hak ve hukukları ellerinden alınanlar vs.- ama aslolan kişinin asil-aristokrat, zengin, tanınmış, yüksek makam ve şöhret sahibi olması değil, hak ve hakikati dile getirmesi, doğru yol üzere olması, ahlaki bir hayat yaşamasıdır. Üstünlük de maddi ve dünyevi avantajlarda değil, takvadadır.

Yoksullar ve ezilmişler, peygamber imgesinin yer aldığı bütün kültürlerde ilk inananlar olarak öne çıkar ve esasında bu bir hakikat olarak da herkesçe bilinir. Hz. Peygamber, Bizans kralı Herakliyus'a İslam'a davet etmek üzere mektup gönderdiğinde, Herakliyus, Suriye'de bulunan Arap tüccarlarını huzuruna çağırır. İçlerinde Ebu Süfyan'ın da olduğu heyete birçok soru yanında "Ona inananlar toplumun ileri gelenleri mi, yoksa zayıflar ve yoksullar mı?" diye de

sorar. Zayıf ve yoksulların ona ilk inananlar olduğunu öğrenince Herakliyus şöyle der: "Zaten bütün peygamberlerin davetini önce zayıf ve güçsüzler kabul etmiştir" (Buhari, Bed'ul vahiy, 6; Müslim, Cihad, 74).

"Aşağı sınıftan insanlar"la ilgili Hz. Nuh'un "Ben onların ne yaptıklarını bilmiyorum" demesi acaba, ona ilk uyanların henüz tam olarak kendilerini ıslah etmedikleri anlamına mı geliyor? Bu konuyu Şuara sûresinde (26/112-113) ele almış bulunmaktayız.

28, 29 ve 30. ayetlerde Hz. Nuh "Ey Kavmim!" diye hitap eder. Hitapta bir samimiyet, içinden çıktığı kavme bir aidiyet vurgusu var. Demek ki Hz. Nuh, tebliğinin başlangıç zamanlarında kavminin insanlarına karşı duygusal bir yakınlık duymakta, onlar adına endişe duymaktadır. Kavmine, kendisini peygamber seçen Allah'ın ona apaçık belgeler gönderdiğini (6/En'am, 57), vahyi bir rahmet olarak verdiğini söylüyor. Basireti bağlanmış, ferasetli kaybolmuş insanlar bu gerçeği atlayıp sadece çıplak gözle gördüklerine inanıyorlarsa, bilinçleri kapanmış demektir. Bu insanlara ne yapılabilir ki! Kalp gözü ile görmeyene hakikat kendini gözler. Görme yeteneği yalnızca nesneler dünyasıyla sınırlandırılmış olan, varlık âlemini içine alan Nur'u göremez, onun belirti ve tezahürlerini kavrayamaz.

"Siz bunu istemiyorken biz sizi buna zorlayacak mıyız?" Bu ayet, ister Allah'ın varlığı, ister risalet veya dini tebliğin içerdiği hakikatler olarak kabul edilsin, muhatap kendisine anlatılanı kabul etmiyorsa, ona bunu zorla kabul ettirmenin makbul olmadığını göstermektedir. **Katade**'ye göre, eğer insanları hidayete zorla dâhil etmek caiz olsaydı, Hz. Nuh, zor kullanarak kavmini doğrulara icbar etmek isterdi, çünkü ileride göreceğimiz üzere, gücü onlara yetmeyince beddua edecektir.

Hz. Nuh, kavmine, sağlıklı düşünüp doğru muhakeme yapmaları için çeşitli argümanlar öne sürer. Onlara bütün bu yapıp ettikleri, çektiği çileleri onlardan herhangi bir ücret, karşılık, makam-mevki beklentisi içinde olduğu için yapmadığını özellikle belirtiyor. Çünkü olabilir ki, zamirlerinde, "Nuh ve adamları bizim iktidarımızı ve ayrıcalıklarımızı ele geçirip tahakkümleri altına almak istiyorlar, onların gayesi herkes için adalet, eşitlik, insan yüzlü ahlaki hayat değil, iktidar ve ekonomik üstünlüktür" diye içlerinden geçirebilirler (23/Mü'minun, 24; 26/Şuara, 105-180). Hz. Nuh tabii ki bir ecir beklentisi içindedir, o, ecrini tamamıyla kendisini peygamber olarak seçen Rabbin'den beklemektedir.

Ona inananların yoksul, mesleği ve statüsü düşük, pek asil olmayan kesimlerden geliyor olmalarına gelince. İnanmış insanları bir peygamber nasıl

kovabilir! Yoksulları etrafından kovup (tart edip) sadece zenginleri, güçlüleri yanına alacak olsa Allah'tan öyle bir azap gelecek ki, ona kimse yardım edemez. Azap gelir, çünkü güçlüler eski iktidarlarını, sömürü ve yozlaşmış düzenlerini bu sefer başka bir form ve söylem içine gizleyerek devam ettirmek isteyeceklerdir. Öyle bir şey tasavvur edilebilir mi? Hakikat, doğruluk ve onur sadece zenginler ve asiller için mi? Böyle bir talep tam bir cehalettir, onlar inanmış temiz ve güzel insanlar olarak Rablerinin hoşnutluğunu arıyorlar ve O'na kavuşacaklardır. Hz. Nuh'tan istenen ileride bütün peygamberlerden istenecek, Mekkeli Kureyşliler de aynı talebi tekrar edeceklerdir (Bkz. 6/En'am, 52).

Peygamber sadece tebliğ eder, insanların vicdanını, aklını ve fıtri melekelerini harekete geçirmek ister. Kimseye şan ve şöhret, maddi güç ve iktidar, zenginlik ve makam vaadetmez. O Allah'ın hazinelerine hükmetmez, gelecek hakkında neler olacağını (gaybı) bilmez, melek olduğu iddiasında bulunmaz. Peygamber ne davasını olağanüstülüklere bağlar ne kimseye dünyevi servet ve statü vaadeder. Kendisi için de bir talepte bulunmaz ve eğer küfür ve cürümlerinde inat edecek olurlarsa, başlarına büyük bir azabın geleceğini haber verir ama azabın nasıl ve ne zaman geleceğini bilemez, söyleyemez. (6/En'am, 90; 46/Ahkaf, 23.)

Hz. Nuh'un bu üç hususa yaptığı vurgu, peygamber dahi olsa, haddini bilen insanın mutlak serveti, mutlak bilgiyi ve mutlak gücü/mülkü sadece Allah'a tahsis etmekle yükümlü olduğunu gösterir. Her ne kadar, çevresinde toplanan insanların gayesi sadece Allah'ın hoşnutluğu ise, Allah ganidir, rahmetini onların üzerine yayar, nimet verir, durumlarını düzeltir, refah seviyelerini yükseltir; onlar hangi niyet ve düşünce içinde ise, bunu sadece kendileri bilir, peygamber kimsenin kalbini yarıp içine bakmaz, gaibe taş atmaz. Dolayısıyla inanmış yoksul ve zayıf insanları bir peygamber çevresinden kovacak olsa, büyük bir haksızlık yapmış olur, zalimler arasına girer. (Nuh aleyhisselam ve kavmiyle mücadelesi için bkz. 26/Şuara, 105-122 ayetlerin açıklaması.)

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

32. **Dediler ki: "Ey Nuh, bizimle çekişip-durdun, bu çekişmede ileri de gittin. Eğer doğru söylüyorsan, bize vaadettiğini getir** (görelim.)"

33. **Dedi ki: "Eğer dilerse, onu size Allah getirir ve siz** (O'nu) **aciz bırakacak değilsiniz."**

34. **"Eğer Allah sizi azdırmayı dilemişse, ben size öğüt vermek istesem de, öğüdümün size yararı olmaz. O sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz."**

35. **Onlar: "Bunu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu ben uydurduysam, günahım bana aittir. Ama ben, sizlerin suç olarak işlemekte olduklarınızdan uzağım."**

Hz. Nuh'un kavmiyle mücadelesi epey sürmüştür, Kur'an'ın açık beyanıyla 950 sene (29/Ankebut, 24). Onları "Gece ve gündüz durmadan" doğru yola davet edip durmuş, onlar ise kulaklarını tıkamışlardır (71/Nuh, 5-7). Sonuç başarısız. Halkının ezici çoğunluğu Hz. Nuh'a inanmıyor, söylediklerine kulak vermiyor, hatta bu işe bir son vermek istiyorlar: "Bizimle çekişip durdun" **"cedel"** kelimesi ile ifade edilmiştir ki, manası tartışma ve münazarada ileri gitmektir. Eğip bükmekten gelen kelime, isim olarak kartala da verilir (ecdel); çünkü kartal kuşlar içinde güçlü ve hayli atik bir hayvandır. Bu çerçevede belki de son söz olarak kavminin Nuh'a söyledikleri şudur: "Bizi kendisiyle tehdit ettiğin ceza her ne ise, bize göster bakalım" deyip meydan okumaktır.

Hz. Nuh, bir peygamber olduğunun tam bilincinde, kendisinin böyle bir gücünün ve imkânının olmadığını hatırlatır. Dilerse Allah azabı yağdırır. Buna karar verdiyse, hiç kimse O'nu bundan vazgeçiremez, azabı engelleyemez. Ne siz onu engelleyebilirsiniz ne kendinizi bu azaptan koruyabilirsiniz. Kavmin azgınlığına Allah'ın dilemesi, kendi tercihleri sonucunda haklarında "Artık bu kavim azdı, haklarında kesin hüküm verildi" manasında olup, Yüce Allah'ın suçsuz bir kavmi azdırıp cezalandırması anlamına gelmez. Nitekim bunu söyledikten sonra Hz. Nuh (a.s.), bu aşamadan sonra öğüdün de fayda sağlamayacağını belirtir, hüküm verildiyse ceza gelecektir ve herkes Rabbi olan Allah'a döndürülecektir. (6/En'am, 58, 134.)

35. ayetle ilgili iki görüş öne sürülmüştür. İlki ayetin bir ara cümleciği olup bu kıssayı anlattığında Arap müşriklerinin inanmaması, bunu Hz. Peygamber (s.a.)'in kafasından uydurduğunu öne sürmeleri (Mukatil). Diğeri, Hz. Nuh'un kavminin başına gelecekler konusunda kendinden tehditler uydurduğu iddiası (İbn-i Abbas). Genel söz dizimi açısından bakıldığında ikinci görüşün daha isabetli olduğu söylenebilir. Bu durumda Nuh aleyhisselâm şöyle demiş olu-

yor: "Ben bütün bunları uydurduysam, size yalan söyleyip boş yere korkuttuysam, günahı bana aittir. Buna rağmen bu sizin suçsuz kimseler olduğunuz anlamına gelmiyor, ben sizin suçlarınızın ortağı değilim, sizden beriyim. Ama ben doğruyu söylüyorsam inkâr ve suçunuzun cezasını siz çekeceksiniz." En doğrusunu Allah bilir.

وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا
كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي
الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ
مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا
تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ
عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ
كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ
مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ
رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ
ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ
سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ
إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ يَا أَرْضُ
ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ
ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا
نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ
عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ
أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ
﴿٤٧﴾ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ

وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ
نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَٰذَا فَاصْبِرْ إِنَّ
الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

36. **Nuh'a vahyedildi: "Gerçekten kavminden imân edenlerin dışında, kesin olarak kimse inanmayacak. Şu hâlde onların işlemekte olduklarından dolayı üzülme."**

37. **"Bizim gözetimimiz altında ve vahyimizle gemiyi imal et. Zulmedenler konusunda bana hitapta bulunma. Çünkü onlar suda boğulacaklardır."**

38. **Gemiyi yapıyordu. Kavminin ileri gelenleri kendisine her uğradığında O'nunla alay ediyordu. O: "Eğer bizimle alay ederseniz, alay ettiğiniz gibi biz de sizlerle alay edeceğiz" dedi.**

39. **"Artık, ilerde bileceksiniz. Aşağılatıcı azap kime gelecek ve sürekli azap kimin üstüne çökecek."**

40. **Sonunda emrimiz geldiğinde ve tandır feveran ettiği zaman, dedik ki: "Her birinden ikişer çift** (hayvan) **ile aleyhlerinde söz geçmiş olanlar dışında, aileni ve imân edenleri ona yükle." Zaten onunla birlikte çok azından başkası imân etmemişti.**

41. **Dedi ki: "Ona binin. Onun yüzmesi de, demir atması** (durması) **da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz, benim Rabbim bağışlayandır, esirgeyendir."**

42. (Gemi) **Onlarla dağlar gibi dalga**(lar) **içinde yüzüyorken Nuh, bir kenara çekilmiş olan oğluna seslendi: "Ey oğlum, bizimle birlikte bin ve kâfirlerle birlikte olma."**

43. (Oğlu) **Dedi ki: "Ben bir dağa sığınacağım, o beni sudan korur." Dedi ki: "Bugün Allah'ın emrinden, esirgeyen olan** (Allah)**dan başka bir koruyucu yoktur." ve ikisinin arasına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu.**

44. **Denildi ki: "Ey yer suyunu yut ve ey gök, sen de tut." Su çekildi, iş bitirildi,** (gemi de) **Cudi** (dağı) **üstünde durdu ve zalimler topluluğuna da: "Uzak olsunlar" denildi.**

45. **Nuh, Rabbine seslendi. Dedi ki: "Rabbim, şüphesiz benim oğlum ailemdendir ve senin va'din de doğrusu haktır. Sen Hâkimlerin hâkimisin."**

46. **Dedi ki: "Ey Nuh, kesinlikle o senin ailenden değildir. Çünkü o, salih olmayan bir iş** (yapmıştır). **Öyleyse hakkında bilgin olmayan şeyi benden isteme. Gerçekten ben, cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."**

47. **Dedi ki: "Rabbim, bilgim olmayan şeyi Senden istemekten Sana sığınırım. Ve eğer beni bağışlamaz ve beni esirgemezsen, hüsrana uğrayanlardan olurum."**

48. **"Ey Nuh" denildi. "Sana ve seninle birlikte olan ümmetler üzerine bizden selâm ve bereketlerle** (gemiden) **in.** (Sizden türeyecek diğer kâfir) **Ümmetleri de yararlandıracağız, sonra onlara bizden acı bir azap dokunacaktır."**

49. **Bunlar: sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bunları sen ve kavmin bundan öne bilmiyordun. Şu hâlde sabret. Şüphesiz** (güzel olan) **sonuç takvâ sahiplerinindir.**

Uzun bir zaman yapılan uyarıların bir fayda sağlamayacağı açığa çıkınca şanı yüce Allah Nuh kavmi hakkında hükmünü verdi. Hz. Nuh elinden geleni yaptı, onları uyardı, anlattı, ikna etmeye çalıştı. Onu dinlemediler, alaya aldılar, cinnet geçirmekle suçladılar, vazgeçmeyince taşlayarak öldürme tehdidinde bulundular (23/Mü'minun, 25; 26/Şuara, 116). Ortaya çıkan tablo şuydu: Kendi kavminden az bir insan grubu dışında kimse ona inanmıyor (11/40), hatta aralarında da kalmasını istemiyorlardı. Hz. Nuh buna üzülüyordu, azap kararı kendisine tebliğ edildiğinde, ona üzülmemesi de öğütlendi. Çünkü oğlu olayında görüleceği üzere, günahkâr da olsa yakın dost, akraba ve kendi kavminden birilerine müstahak bir ceza tahakkuk ettiğinde insan üzülür, bu da bir sınav vesilesidir, o da onlardan hayli eziyet görmüş olmasına rağmen üzüldü.

Gelen emre göre Hz. Nuh, gemiyi "gözetim" altında yapacaktı. Ayette kullanılan "**ayn**" bildiğimiz gözdür. "Gözümüz önünde, gözetimimiz altında" demek, açıkta, herkesin görebileceği şekilde yap demektir. Bir ihtimal gemi inşaatına başladığında -bunun uzun yıllar süreceğini de hesaba katarsak- kavmi bir kere daha düşünür, belki günah ve zulümlerinden vazgeçer. (23/Mü'minun, 27.) Ancak bunun aynı zamanda "bizim korumamız altında yap" manasına gelebileceğini de söylemek mümkün. Burada "Nun-u azame" kullanıldığına göre, kastedilen Allah'a çıplak göz izafe edilmiş olması değil, Nuh'u koruyacak meleklerin ima edildiği söylenebilir. "Göz"ün vahyimiz, buyruğumuz anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Bu görüşte olanlar, gemi inşaatının meleklerin öğretmesi, yol göstermesiyle Nuh'a yaptırıldığını düşünmektedirler.

İnşa edilecek gemi, kapasitesi dolayısıyla bir bölüm insanı içine alacak,

diğerleri suda boğulacaktır. Yüce Allah azaba müstahak olan kavmi hakkında kendisine Nuh'un muhatap olmamasını buyurur. Bunun üç anlamı olması muhtemeldir:

a) Yukarıda değinildiği üzere, haklarında kesin hüküm verilmiştir, azaba mutlaka maruz kalacaklardır. Bu görüşte olanlara göre, bundan sonra Nuh aleyhisselâm "Rabbim, inkârcılardan yeryüzünde yurt edinen hiçkimseyi bırakma" (71/Nuh, 26) bedduasında bulunmuştur. Böylelikle o da Rabbi'nin hükmüne inkıyat ettiğini ve kendisini onlardan teberri ettiğini belirtmek istemiştir.

b) Azap gelecektir, "Ne zaman gelecek, nasıl gelecek, bu konuda soru sorma" manasında olabilir.

c) Ayette geçen "zulmedenler" karısı ve gemiye katılmayarak isyanını açığa vuran oğludur.

Geminin inşaatı uzun zaman sürdü. Selman-ı Farisi'nden gelen bir rivayete göre 400, Malik'e isnat edilen rivayete göre 200 sene, yapımında kullanılan Hind ardıcı ağacı 40 senede büyüdü. Ağaçlar Şam ve Lübnan bölgelerinde dikilip yetiştirildi daha sonra yine epey uzun zaman için kurutuldu. Hz. Nuh gemiyi üç bölmeye ayırmıştı. En alt bölmede vahşi, yırtıcı hayvanları ve diğer hayvanları; orta bölmede erzak stokunu, üçüncü bölmede de kendisi ve onunla beraber olanlara ayırmıştı. Hiç kuşkusuz bu ve benzeri rivayetler Kur'an ve Sünnet tarafından desteklenen bilgiler içermiyor, belki sadece olayın mahiyeti hakkında bize bir fikir, bir kanaat vermeyi amaçlıyor. Uzun süren yapım sırasında, inkârcılar gelip Hz. Nuh'la ve gemisiyle alay ediyor, aslında cahilliklerini, hakikat karşısındaki ahmaklıklarını açığa çıkarıyorlardı.

Kimin alaya konu olacağıyla ilgili "sevfe"nin gelmiş olması akla iki ihtimali getirmektedir. "Se"den farklı olarak "sevfe" uzak geleceği ifade ettiğine göre, gemi yapımı ve Hz. Nuh'un maruz kaldığı alay uzun zaman almış demektir. Diğeri asıl büyük-acıklı azap ahirette olacaktır. En doğrusunu Allah bilir!

"Alay" konusunda iki görüş öne çıkmaktadır: Biri, Nuh'un kendilerini tehdit ettiği böylesine büyük bir tufan kopacak olsa onları bu gemi mi kurtaracak? Anlaşılan Nuh, "peygamberlikten sonra marangozluğa merak sarmış görünmektedir." İkinci görüşe göre çevrelerinde deniz yoktu, ilk defa gemi görüyor, bunun ne işe yarayacağını sorduklarında "Su üzerinde yürüyecek bir ev yapıyorum" diyordu. Her iki durumda kavmi Nuh aleyhisselâmla alay ediyor, o da azap vuku bulduğunda kimin kiminle alay edeceği anlaşılacak cevabını veriyordu. Bundan sonra da gelen her peygamber, kavmi tarafından alaya alınacaktı (6/En'am, 10).

Sonunda azap günü geldi. Gemide "tandır feveran ettiğinde", Hz. Nuh bütün hayvanlardan çifter çifter gemide topladı. Kendisi ve yakınları da en üst bölmedeki yerlerini aldılar.

Klasik tefsirciler, tandırın yeryüzünün bir bölgesinde olduğunu söylemişlerdir. Şam, Kufe, Kinde, El Cezire (Ayn Verde), Hindistan vs. Tandırın feveran etmesi, Arapların "Savaşın kızışması" manasında azabın vuku bulmaya başlaması, yeryüzünde sözü edilen bölgelerin kaynaması, topraktan yakıcı suların fışkırmasını, sel sularının her yeri kapsamasını ifade eder. **Kurtubi**'nin sıraladığı yedi ayrı anlamdan sadece **el Hasen**, tandırın gemi içinde toplanmış suyun kaynayıp gemiyi harekete geçirdiğini söylemiştir. Bu da modern tefsircilerin benimsediği görüştür. Tandırın feveran etmesi bu görüşü destekler mahiyettedir, zira "**feveran**" şiddetli, ileri derecede kaynama ve fışkırmayı, taşmayı ifade eder. Tennur (Türkçesi tandır) ise, kapalı ocak, içinde ateşin yakıldığı, iç duvarlarına hamurun yapıştırılıp ekmek pişirildiği fırın demektir. Bu da tabii ki geminin sadece rüzgârla hareket eden bir gemi olmadığı fikrini ima etmektedir. Elbette bazı modern müfessirlerin öne sürdüğü gibi –mesela **Elmalılı**– geminin "buharlı" olduğunu iddia etmek güçtür, hatta zorlamadır ama gemi tufan gibi büyük bir olayda kullanılmak üzere hazırlanmışsa, bunun basit bir yelkenliden çok daha yüksek donanımda olması gerektiği açıktır. "**Tennurun feveranı**", suyun kaynayıp ortaya çıkan enerjiyle gemiyi harekete geçirmiş, böylelikle gemi dağ gibi dalgalara karşı batmadan uzun zaman sular üzerinde kalabilmiştir. Geminin yüzer hale gelmesi suların belli bir seviyeye yükselmesinden sonra mümkün olmuştur (23/Mü'minun, 27; 54/Kamer, 12).

Suyun kaynamaya, başka bir deyişle geminin çalışmaya başlamasıyla hayvanlar ve iman edenlerden müteşekkil insanlar gemiye bindirildi. İman edenlerin sayısı konusunda çeşitli görüşler vardır ancak 80 kişi oldukları yolundaki görüş hepsinden daha makul görünmektedir. Bunu destekleyen Musul'a yakın "Karyetü'lsemanin" (80 kişinin kasabası) veya bugün Şırnak sınırları dâhilinde yer alan Cudi Dağı eteklerinde "Heştan (Kürtçede Seksenler)" adlı bir köyün mevcudiyetidir. Diğer rakamlarla ilgili tarihi bir mekân ismini bilmiyoruz, Musul veya Şırnak'ta Cudi Dağı eteğindeki köy ismi en azından 80 kişi fikrini destekler mahiyette görünmektedir. Bunların sayısı her halükarda azdı, haklarında hüküm verilmemiş yani iman etmiş kimselerdi.

"Ona binin. Onun yüzmesi de, demir atması (durması) da Allah'ın adıyladır." Bunun manası, geminin bu tarz inşası yani özgül ağırlığının suyun özgül ağırlığından hafif olması, bu özelliği dolayısıyla azgın sular üzerinde yüzmesi ve zamanı gelince durması Allah'ın takdiriyledir, O'nun vaz'ettiği tabiat yasala-

rı sayesinde mümkündür. O tahta veya demir cinsinden nesneleri suyun özgül ağırlığından daha hafif yaratmasaydı, bunlar suyun üzerinde durmaz batardı. Allah'ın ismi, bu isimde içkin olan ilmi, iradesi ve kudretinin her şeyde tecelli etmesidir. Bu yüzden her şeye "Allah'ın adıyla (Besmele)" başlanır, çünkü tabiatta her neyden yararlanabiliyorsak, O'nun bağışı, ihsanı ve nimetleri sayesindedir. O, bağışlayandır, esirgeyendir: "Gerçek şu ki, su taştığı zaman, o gemide biz sizi taşıdık" (69/Hakka, 11).

Bu tarihin bıçak sırtı anında trajik bir olay da yaşanıyor. Kimi tefsircilere göre ismi Yam, kimine göre Kenan olan oğlu babası Nuh'u dinlemez, giderek yeryüzünü kaplamakta olan sulardan korunmanın en iyi yolunun yüksek tepelere, dağlara çıkmak olduğunu düşünür. Nuh'un oğlu "bir kenara çekilmiş bulunmaktadır." Yani hem babasının tebliğine inanmamış, inkârcılarla beraber olmuştur hem gemiye binmekten imtina etmiş, dışarıda kalmayı seçmiştir. Babası "Oğlum, gel bizimle birlikte ol" demekte, bir kere daha dinine ve kurtuluşa davet etmektedir. Nuh'un gemisi, tebliğ ettiği din gibi kurtuluştu (necat ve felah), oğlu ise kurtuluş yoluna girmeyi reddetmiştir.

Burada iman devreye girmiş bulunmaktadır. İnsanoğlunun ontolojik güvenlik sorununu en çıplak, en dramatik yaşadığı bir anda ya Allah'a güvenecek veya kendince güvenlik alanları ve çareleri arayacaktır. Tufan bir tür küçük kıyamettir. İman bize ontolojik emniyet sağlar. İmanla bir şeyden emin oluruz ki, gökler ve yer çalkalanacak, gezgenler birbirine girecek olsa, bizi koruyacak olan bir Vacibü'l Vücud vardır, O da Allah'tır. O bizi koruyacak, emniyetimizi sağlayacaktır. Hem eğer O müdahil olmayacaksa "Kaçış nereye?" Nuh aleyhisselâmın oğlu cahilce dağa sığınacağını düşünür, babasının acıklı yalvarışlarına kulak asmaz, inkârcılarla birlikte olur yani azaba dâhil olur. Oysa böylesine kritik bir zamanda kim Allah'ın emrinden korunabilir ki! Gemidekiler dahi ancak O'nun esirgemesiyle tarihin en büyük azabından korunabilmektedirler.

Derken Hz. Nuh ile oğlu arasına azgın dalgalar girer, oğlu kurtuluş (necat ve felah) olan Nuh'un gemisine girmeyi reddettiği için diğerleri gibi boğulur gider.

Tufan olayının hem yerin altından taşan azgın seller, hem gökten yağan şiddetli sağanak yağmurlar sonucu vuku bulduğu anlaşılmaktadır. İnkârcıların tümü boğulup da aradan belli bir zaman geçince, yere ve göğe verilen emirle sular çekilir. Yerin altından fışkıran sular, gökten de yağan sağanak yağmurlar kesilince, sular çekilmeye başladı, böylece gemi **Cudi Dağı** üzerine oturdu, zalimlerin de sonu geldi, yeryüzünde hiçbirisinden kimse kalmadı. Yerin suyunu yutması, yüze fışkırmış bulunan suların yine kendi kaynaklarına geri dönme-

sini; göğün suları tutması da -Allahu a'lem- yağmurların kesilmesi ve buna bağlı olarak buharlaşmanın hızlanıp yeryüzünde birikmiş suların tekrar bulut halinde geri çekilmesi demektir.

Kitab-ı Mukaddes'e göre "Gemi yedinci ayın onyedinci günü Ararat dağlarına oturdu" (Tekvin, 8:4). Kur'an-ı Kerim'e göre gemi Cudi Dağı üzerinde oturdu. Cudi, Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'nde yer alan Şırnak il merkezine 17 km. mesafede, Cizre'nin 32. km. kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Şırnak ismi de "şehr-i Nuh"tan gelen kadim bir isimdir. **Ararat** ve Cudi Müslümanlarla kitap ehli arasında ihtilaflı bir konudur. **Muhammed Hamidullah**, Cudi'nin Ararat Dağı (Ağrı)'nın tepelerinden biri olduğunu söyler. Vakıa şu ki, Tevrat da "tekil Ararat"tan değil, birden fazla dağdan (Ararat dağları) bahseder. Cudi'yi Toros dağlar silsilesi gibi Ararat dağlarından birini kabul edecek olursak, bu durumda Tevrat ile Kur'an arasında herhangi bir çelişki kalmaz. Cudi Dağı ile Şırnak-Cizre bölgesindeki birçok köy ve bölge isimlerinin de Hz. Nuh'un soyundan ve gemisinden geldiğini ima ediyor. **Ararat dağları**, Van Gölü'nün güneyinden başlayıp Cudi Dağı'nın da bulunduğu Dicle Nehri'ne kadar uzayan dağ silsilesi olarak düşünüldüğünde Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'deki ifadelerin birbiriyle örtüştüğü görülür. Şanı Yüce Allah'ın üç peygambere üç dağla ikramda bulunduğu söylenmiştir: Nuh aleyhisselama **Cudi**, Musa aleyhisselama **Tur-u Sina** ve Hz. Muhammed'e (s.a.) **Hira** dağı ile.

Süleyman Ateş'e göre, Hz. Peygamber döneminde geminin Cudi üzerine oturduğunu söyleyen bazı Tevrat nüshalarının var olduğu anlaşılmaktadır. Aksi takdirde Kur'ân'ın, Cudi üzerine oturduğu hakkındaki ifadesine Medine'de Yahudiler itiraz ederlerdi. Ateş, Yakut el-Hamevi'nin konuyla ilgili Arapçaya çevrilen bir Tevrat metnini kaydettiğinden söz eder: "... Yağmur suyu yeryüzünde 150 gün kaldı. Gemi, tufanın 7. ayının 17. gününde Cudi'ye oturdu. Nuh'un ömrü 601 yılına varınca 1. ayın 1. gününde su yeryüzünde azalmaya başladı. 2. ayın 27. gününde de yer kurudu. Nuh ve beraberindekiler gemiden çıktılar. Nuh bir mescit ve Allah için kurban yeri yaptı ve kurban takdim etti" (M. Strech, İslâm Ansiklopedisi, Cudi Dağı maddesi). Ancak bu bilgi Kur'an'daki bilgiyle çelişir. Çünkü Hz. Nuh'un 950 sene kavmine tebliğ yaptığı belirtilirken, burada tufanın 601 yaşında iken koptuğunu iddia eder.

"Yakut'un vefat tarihi miladi 1229'dur. Demek ki miladi XIII. asra kadar geminin Cudi'ye oturduğunu söyleyen Tevrat nüshası vardı. Cudi Dağı, Şırnak ilinin 32 kilometre kuzeydoğusunda, 2.114 metre yükseklikte bir dağdır. İslâm Ansiklopedisi'nin yazdığına göre X. asra kadar birçok Ermeni yazarının ve daha başkalarının eserleri, Ararat'ın tufanla bir münasebeti olmadığını göste-

gelen bilgi ve haberler, insan elinin karıştığı rivayet ve anlatılar olmadığından doğruyu ve gerçeği yansıtırlar.

Diğer bir hikmeti, kavmiyle mücadelesinde zaman zaman büyük iç sıkıntılar yaşayan Hz. Peygamber'e teselli vermek, motivasyonunu arttırmaktır. Zira yaşadıkları ile Hz. Nuh'un yüzyıllar süren mücadelesini mukayese ettiğinde tarihte peygamberlerin hep aynı zorluklarla karşılaştıklarını öğrenir, bu da onun hem sabrını hem mücadele azmini arttırmış olur. Netice itibariyle hak ve hakikat, adalet ve doğruluk yolunda olanlar bu mücadeleyi kazanacaktır, bunda en ufak bir tereddüt yoktur.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنْ
أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى
الَّذِي فَطَرَنِي ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا
إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا
مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ
قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا
بِسُوءٍ ۗ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ
دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي
وَرَبِّكُمْ ۚ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
﴿٥٦﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا
غَيْرَكُمْ ۖ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ
أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا ۚ وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ
غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ
كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ
عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

50. **Ad** (halkına da) **kardeşleri Hud'u** (gönderdik). **Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin, sizin O'[illegible]ska ilâhınız yoktur. Siz yalan olarak** (tanrılar) **düzenlerd[illegible]ğilsiniz.**

51. **Ey kavmim, ben bunun karşılığında sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Akıl erdirmeyecek misiniz?**

52. **Ey kavmim, Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin. Üstünüze gökten sağanak** (yağmurlar, bol nimetler) **yağdırsın ve gücünüze güç katsın. Suçlu-günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."**

53. **"Ey Hud" dediler. "Sen bize apaçık bir belge** (mucize) **ile gelmiş değilsin ve biz de senin sözüne ilâhlarımızı terketmeyiz. Sana imân edecek de değiliz."**

54. **"Biz: 'Bazı ilâhlarımız seni çok kötü çarpmıştır'** (demekten) **başka bir şey söylemeyiz." Dedi ki: "Allah'ı şahid tutarım, siz de şahidler olun ki, gerçekten ben, sizin şirk koştuklarınızdan uzağım."**

55. **"O'nun dışındaki** (tanrılardan). **Artık siz bana, toplu olarak dilediğiniz tuzağı kurun, sonra bana süre tanımayın."**

56. **"Ben gerçekten, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. O'nun, alnından yakalayıp-denetlemediği hiçbir canlı yoktur. Muhakkak benim Rabbim, dosdoğru bir yol üzerinedir** (dosdoğru yolda olanı korumaktadır.)"

57. **"Buna rağmen yüz çevirirseniz, artık size kendisiyle gönderildiğim şeyi tebliğ ettim. Rabbim de sizden başka bir kavmi yerinize geçirir. Siz O'na hiçbir şeyle zarar veremezsiniz. Doğrusu benim Rabbim, her şeyi gözetleyip-koruyandır."**

58. **Emrimiz geldiği zaman, tarafımızdan bir rahmet ile Hud'u ve O'nunla birlikte imân edenleri kurtardık. Onları şiddetli-ağır bir azaptan kurtardık.**

59. **İşte Ad** (halkı)**: Rablerinin âyetlerini tanımayıp reddettiler. O'nun elçilerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emri ardınca yürüdüler.**

60. **Ve bu dünyada da, kıyâmet gününde de lânete tâbi tutuldular. Haberiniz olsun; gerçekten Ad** (halkı)**, Rablerine** (karşı) **inkâr ettiler. Haberiniz olsun; Hud kavmi Ad'a** (Allah'ın rahmetinden) **uzaklık** (verildi).

Beşeriyetin ikinci babası Nuh aleyhisselâmdan sonra Kur'an'da kavmiyle mücadelesi nispeten ayrıntılı anlatılan peygamber Hud aleyhisselâmdır. İsmine bu sûrenin verildiği Hz. Hud, Nuh'un Sam oğlundan gelme torunudur. İki peygamber arasında kaç göbek veya ne kadar zaman olduğu hakkında elimizde güvenilir bilgiler yok. Kesin olan şu ki, aradan uzun bir zaman geçtikten sonra insan toplumları yine yoldan çıkmış, en azından yöresel bir azabı hak

rir. Esasen Kitab-ı Mukaddes, geminin Ararat Dağı'na değil Ararat Diyarı'nın dağları üzerine oturduğunu söylemiştir. Yöredeki dağların en yükseği Masik (Masis) olduğundan, geminin oraya oturduğu sanılmıştır. Ancak geminin Masik (Ararat'ın zirvesi) Dağı'na oturmuş olduğu XI. ve XII. asır Ermeni edebiyatında yer almaya başlamıştır. Bundan eski tefsire göre geminin, Cudi yahut Hıristiyan yazarlarına göre Gordyene, (Süryanice Fardu, Ermenice Kordukh) denilen dağlara oturduğu kabul edilirdi. Geminin Cudi (Kardu veya Kordukh) üzerine oturduğu, Tevrat'ın Arami dilindeki tefsirinde (Targumlar) görülmektedir. Eğer Ararat (Asurca Urartu) adı, Van Gölü güneyinde bulunan toprak parçasını içerdiği varsayılırsa Nuh gemisinin, iki geleneksel karaya oturma yeri olan Masik (Büyük Ararat) Dağı ile Cudi Dağı'nın her ikisine de Tevrat'ın yazdığına uygun olarak Ararat adı verilebilir."

Geminin 10 Muharrem Aşure günü Cudi üzerinde durduğu yolunda yaygın kanaat vardır. Anlatıma göre gemiden inenler, kalan erzakı birbirine karıştırarak kaynatıp yemişlerdir ki, "**aşure**" buradan gelmektedir. Nuh aleyhisselâm ve beraberindekiler, gemiden indikleri günü şükür orucuyla geçirmişlerdir. Efendimiz (s.a) de "Ramazan'dan sonra en sevaplı oruç Muharrem'de tutulan oruçtur" (Müslim, Savm, 38) buyurmuştur.

Yukarıda Hz. Nuh'un Yam veya Kenan ismindeki oğlunun gemiye binmeyi reddettiğini görmüştük. Burada konuya bir daha dönülmekte, Hz. Nuh'un nidası zikredilmektedir. Buna göre Hz. Nuh, bir yandan oğlu için şefaat dilemekte, diğer yandan yüce Allah'ın va'dinin hak, verdiği hükmün isabetli olduğunu belirtmeyi ihmal etmemektedir. Bu, çocuğun boğulması sırasında yapıldığı ve boğulmaktan kurtarılmasıyla ilgili bir dua değildir. Öyle olsaydı, olayın anlatımı bittikten sonra tekrar ona dönülmezdi. **İbn-i Aşur**, bu önemli ayrıntıya dikkat çekerek, söz konusu duanın, Hz. Nuh'un ahiretteki azapla ilgili olduğunu söyler. Bu isabetli bir görüştür.

Hz. Nuh'un zannına göre oğlu belki inanıyordu ama babasının gemisine güvenmedi, emre karşı geldi, bu inkâr ve isyan demek değildi. Bazı tefsirciler Hz. Nuh'un oğlunun hep inkârını gizleyip babasına inanmış gibi göründüğünü kaydeder. Böyle ise Hz. Nuh'un, oğlunun gemiye binmeme suçu dolayısıyla Allah'tan af ve mağfiret dilediğini düşünebiliriz. "Benim ailemden" ibaresinde benim dinimdendir iması da verir. Nitekim ona gelen ilahi cevapta denen şudur: "Ey Nuh, kesinlikle o senin ailenden değildir. Çünkü o, salih olmayan bir iş (yapmıştır)."Çocuğun aile dışına çıkarılması, "din ve inanç bağı" dolayısıyladır, yoksa nesep yönünden değildir. Bazı tefsirciler isyankâr oğlunun, onun üvey oğlu olduğunu söylemişlerse de, -çünkü Hz. Nuh, "o bendendir" dememiş, "be-

nim ailemdendir" demiştir- bu pek ikna edici görünmüyor. Burada asıl nokta, Hz. Nuh'un muttali olmadığı bir durumdur: "Öyleyse hakkında bilgin olmayan şeyi benden isteme. Gerçekten ben, cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum." Bütün bunlar, Hz. Nuh'un oğlu hakkında iç dünyası, kalbinde taşıdığı inkâr konusunda bilgi sahibi olmadığını gösteriyor. Nuh aleyhisselâmın duası oğlunun ahiretteki kurtuluşu ve bağışlanmasıyla ilgilidir ancak oğlu sadece gemiye binmeyerek buyruğa karşı gelmekle kalmamış, hakikatte inanmamış, dolayısıyla Nuh'un gemisinin de kurutuluş (necat ve felah) aracı olduğunu düşünmemiştir. Bu bilgilere muttali olan Hz. Nuh, tevbe istiğfar etmiş, din ve inanç yani akide sebebi dolayısıyla ailesinden sayılmayan oğlunun nesebinden olmasının kendisi için herhangi bir önemi olmadığını beyan etmiştir. Zaten aksi olsaydı hüsrana uğrar, kaybedenlerden olurdu. Bunun için dahi yüce Allah'a sığınmış, bağışlanma dilemiştir. (9/Tevbe, 23-24, 113; 58/Mücadele, 22.)

Hz. Nuh ve beraberlerindekilerin gemide ne kadar kaldıklarını sadece Allah bilir. Sonunda karaya oturdular, gemiden indiler. Yeryüzü günahkâr ve zalimlerden böylelikle temizlenmiş oldu, yeryüzü ilk büyük günah kirinden yıkanıp arındırıldı. "Selam ve selamet"le indiler, azgın sulardan kurtuldular, indikten sonra da yeryüzünde onların güvenliklerini tehdit edecek kimse kalmamıştı, bu da Allah'ın büyük bir lütuf ve ihsanıydı. Bereketli topraklara yerleştiler, güvenlik içinde yaşadılar. Yüce Allah ona ve beraberindekilere barış, esenlik, refah ve güvenlik nasip etti. Soyu devam edecekti, soyundan inananlar olabileceği gibi inkârcılar da olacaktı. Hz. Nuh, bizim türümüzün "ikinci Âdem"idir, hepimiz onun soyundan gelmekteyiz. Üç oğlu Ham, Sam ve Yafes çeşitli ırkların ve kavimlerin atalarıdır. Katade'ye göre gemide bulunanların tümü onun ailesinden, soyundan kimselerdi (Bkz. 37/Saffat, 77).

Hz. Âdem ve ikinci babamız Hz. Nuh'un soyundan inanan kimseler ve topluluklar geleceği gibi, inkâr ve isyan edenler de gelecektir. Şanı yüce Allah, onları da bir hikmete mebni olarak dünya nimetlerinden yararlandıracak, sonra onlara yapıp ettikleri kötü fiillerinin karşılığı olarak -yerine göre dünyada, yerine göre ahirette- azap tattıracaktır.

Nuh aleyhisselâm kıssası Hz. Peygamber (s.a.)'e vahiy ile bildirilmiş bilgi ve haberlerdir. Hem Peygamber hem vahye muhatap olan kavmi bunu bilmiyordu. Hz. Peygamber'in bilmemesi gayet doğal, çünkü okuma yazması olmayan ümmi bir insandı. Kavminin bilmemesi, Nuh, gemi ve tufan gibi şeyleri hiç işitmemiş oldukları anlamına gelmez, bir takım şeyler biliyor idilerse de hurafe, mitolojiyle karışmış, yalan yanlış şeylerdi. Gelen vahiy bu hatalı bilgi ve kanaatleri tashih ediyor, onları doğru bilgi ve haberlerle aydınlatıyordu. Gaipten

gelen bilgi ve haberler, insan elinin karıştığı rivayet ve anlatılar olmadığından doğruyu ve gerçeği yansıtırlar.

Diğer bir hikmeti, kavmiyle mücadelesinde zaman zaman büyük iç sıkıntılar yaşayan Hz. Peygamber'e teselli vermek, motivasyonunu arttırmaktır. Zira yaşadıkları ile Hz. Nuh'un yüzyıllar süren mücadelesini mukayese ettiğinde tarihte peygamberlerin hep aynı zorluklarla karşılaştıklarını öğrenir, bu da onun hem sabrını hem mücadele azmini arttırmış olur. Netice itibariyle hak ve hakikat, adalet ve doğruluk yolunda olanlar bu mücadeleyi kazanacaktır, bunda en ufak bir tereddüt yoktur.

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗۜ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِيۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِٓي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍۜ قَالَ اِنِّٓي اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُٓوا اَنِّي بَرِيٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۙ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِهٖ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾ اِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْۜ مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَاۜ اِنَّ رَبِّي عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ مَا اُرْسِلْتُ بِهٖٓ اِلَيْكُمْۜ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْۚ وَلَا تَضُرُّونَهٗ شَيْـًٔاۜ اِنَّ رَبِّي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌۜ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِنَّاۚ وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌۜ جَحَدُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهٗ وَاتَّبَعُٓوا اَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَاُتْبِعُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اَلَٓا اِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْۜ اَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

50. **Ad** (halkına da) **kardeşleri Hud'u** (gönderdik). **Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz yalan olarak** (tanrılar) **düzenlerden başkası değilsiniz.**

51. **Ey kavmim, ben bunun karşılığında sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Akıl erdirmeyecek misiniz?**

52. **Ey kavmim, Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin. Üstünüze gökten sağanak** (yağmurlar, bol nimetler) **yağdırsın ve gücünüze güç katsın. Suçlu-günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."**

53. **"Ey Hud" dediler. "Sen bize apaçık bir belge** (mucize) **ile gelmiş değilsin ve biz de senin sözüne ilâhlarımızı terketmeyiz. Sana imân edecek de değiliz."**

54. **"Biz: 'Bazı ilâhlarımız seni çok kötü çarpmıştır'** (demekten) **başka bir şey söylemeyiz." Dedi ki: "Allah'ı şahid tutarım, siz de şahidler olun ki, gerçekten ben, sizin şirk koştuklarınızdan uzağım."**

55. **"O'nun dışındaki** (tanrılardan)**. Artık siz bana, toplu olarak dilediğiniz tuzağı kurun, sonra bana süre tanımayın."**

56. **"Ben gerçekten, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. O'nun, alnından yakalayıp-denetlemediği hiçbir canlı yoktur. Muhakkak benim Rabbim, dosdoğru bir yol üzerinedir** (dosdoğru yolda olanı korumaktadır.)"

57. **"Buna rağmen yüz çevirirseniz, artık size kendisiyle gönderildiğim şeyi tebliğ ettim. Rabbim de sizden başka bir kavmi yerinize geçirir. Siz O'na hiçbir şeyle zarar veremezsiniz. Doğrusu benim Rabbim, her şeyi gözetleyip-koruyandır."**

58. **Emrimiz geldiği zaman, tarafımızdan bir rahmet ile Hud'u ve O'nunla birlikte imân edenleri kurtardık. Onları şiddetli-ağır bir azaptan kurtardık.**

59. **İşte Ad** (halkı)**: Rablerinin âyetlerini tanımayıp reddettiler. O'nun elçilerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emri ardınca yürüdüler.**

60. **Ve bu dünyada da, kıyâmet gününde de lânete tâbi tutuldular. Haberiniz olsun; gerçekten Ad** (halkı)**, Rablerine** (karşı) **inkâr ettiler. Haberiniz olsun; Hud kavmi Ad'a** (Allah'ın rahmetinden) **uzaklık** (verildi).

Beşeriyetin ikinci babası Nuh aleyhisselâmdan sonra Kur'an'da kavmiyle mücadelesi nispeten ayrıntılı anlatılan peygamber Hud aleyhisselâmdır. İsmine bu sûrenin verildiği Hz. Hud, Nuh'un Sam oğlundan gelme torunudur. İki peygamber arasında kaç göbek veya ne kadar zaman olduğu hakkında elimizde güvenilir bilgiler yok. Kesin olan şu ki, aradan uzun bir zaman geçtikten sonra insan toplumları yine yoldan çıkmış, en azından yöresel bir azabı hak

edecek kadar azmışlardır. Kısa bize bu azgınlığın, zorbalık ve yozlaşmanın trajik hikâyesini aktarır. Bu konu A'raf sûresinde (7/65-72) ele alınmıştı, burada bir başka boyutu ve daha somut olaylar zikredilerek anlatılmaktadır.

Hz. Hud (a.s.)'un peygamber olarak gönderildiği "kavminin kardeşi" olarak zikredilmesi, kavminin içinden çıktığını, halkı arasında hayli geniş sayılabilecek akraba ve yakınlarının, kısaca kan bağının olduğunu gösterir. Müşterek hayat yaşayan topluluklara Arap dil örfünde "kabile" denir, kabile birden fazla aşiretin toplamıdır. **Kurtubi**, kabileden olan birine "kardeş" dendiğini söyler; "Temim oğullarının kardeşi" gibi. Hud aleyhisselâm "Ey kavmim!" diye hitap etmektedir. Kavim ise, daha geniş insan topluluğu olup birden fazla kabileyi içine alır. Ancak bu, Hud'un içinden çıktığı Ad kavmiyle olan kan ve akrabalık bağına dayalı yakınlığına halel getirmez. Ancak kuşkusuz bu yakınlık veya "kardeşlik" sadece nesep-soy bağıyla ilgili olup "din kardeşliği" veya "sebep bağı"nı ifade etmez. Nitekim Yüce Allah, kendi oğlu için dahi Hz. Nuh'a "O senin ailenden değildir" buyurmuştu (Hud, 46).

Hud aleyhisselâm "Ad kavmi"ne gönderilmiştir. "Ad"ın Hz. Nuh'un soyundan gelen şahıs ismi olduğunu söyleyenler varsa da, asıl bir kavmin ismi olduğu yolundaki görüş daha isabetli görünmektedir; sûrenin 60. ayeti bunu teyit etmektedir. Tefsirciler tarihte "iki Ad kavmi"ne atıfta bulunmayı ihmal etmezler. İlki Hz. Hud'un kendilerine peygamber gönderildiği kavim (Ad-ı ula), diğeri daha sonraları aynı inkâr, isyan ve hataya saplanan bir başka kavim (Ad-ı uhra). Fecr sûresinde (89/7) sözü edilen ikinci Ad kavmi, Şeddat ve Lokman'ın aralarında olduğu kavimdir. Anlaşılan Hz. Nuh, Umman-Hadramut arasında Ahkaf denen geniş kumluk bölgede yaşayan eski bir Arap kavmine, "Ad-ı ula"-ya gönderilmiştir (46/Ahkaf, 21; 53/Necm, 50).

Bir ismin neden iki topluluğa/kavime verildiği dikkate değer bir husustur. Kanaatimize göre, Ad, bir isimden çok, bir sıfat veya bir isim-sıfattır. Buna göre "Ad", her kim olursa olsun, Allah'a karşı inkâr, isyan, zorbalık, zulüm ve yozlaşma günahıyla yoldan çıkan topluluklara verilen sıfat demektir. Nitekim Türkçede kullandığımız "adi-alçak" ifadesi, hakikatte buradan gelip, "Ad kavminin ahlaksızlığını, düşük/süfli hayat tarzını benimsemiş, 'adet' haline getirmiş kimse veya kimseler"i tahkir etmek amacıyla kullanılır. "Adi/alçak" olarak tavsif edilen kişi, geçmişte ahlaki tefessüh içine batmış Ad kavmine nispet edilmiş olur.

"Ad" kelimesinin adet ve göreneklerine sımsıkı bağlı kimselere isim olarak verildiğini de düşünebiliriz. Bu durumda Hud aleyhisselâmın tebliğde bulunup ıslah olmaya davet ettiği bu kavim şirk, suç ve günahı öylesine muhkem

adetler, yerleşik teamül, amir töreler ve katı gelenekler haline getirmişler ki, bir türlü onların hapishanesi olan adet ve geleneklerinden çıkıp Hz. Hud'un tebliğ ettiği hakikatle bağ kurma başarısını gösteremediler, zindanları olan adetlerinden kurtulup özgürleşemediler.

59. ayette ise Ad kavminin "peygamberleri"ni inkâr ettikleri belirtilir. Ayette "peygamberler"in çoğul gelmiş olması, tefsircilere göre, bir peygamberi inkâr eden diğer bütün peygamberleri inkâr etmiş sayılır, bu yüzden kelime çoğul gelmiştir. Bu mümkün olmakla birlikte başka açıklama da mümkündür: Ya her iki ve bu kötü sıfatı hak etmiş Ad kavimlerine ayrı ayrı peygamberler gönderilmiştir veya ilk Ad kavmine zaman içinde birden fazla peygamber gönderilmişken, sadece Hud aleyhisselam zikredilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Hz. Hud'un tebliğ yapmak üzere gönderildiği Ad kavmi, ilk ve belirgin özelliği itibariyle "Allah'tan başka varlıklara" kulluk etmek şeklinde öne çıkar. Bölge çöl karakterine sahip olmakla beraber, Ad kavmi burada gelişmiş şehir hayatı yaşıyordu, bağ-bahçeleri, büyük saray ve köşkleri, güçlü alt yapıları vardı (26/Şuara, 128; 89/Fecr, 6-9). Refah ve zenginlik içinde yaşayan, dikkat çekici şekilde bedenlerine verdikleri önem dolayısıyla vücut sağlıkları yerinde olan (Fussilet, 15) bu insanlar, zaman içinde hayatlarına put inancını ve putları dâhil ettiler. Servet ve maddi güçte, beden kuvvetinde kimsenin onlarla rekabet edemeyeceğini düşünüyorlardı. Putlar onların hayat tarzlarının merkezi sembolleri haline gelmişti. Putlar sembolik anlamların kendilerine yüklendiği heykeller olabileceği gibi kişiler, teamüller, kurumsal yapılar, sistemleştirilmiş ve emredilmiş hayat tarzı da olabilir. Sapma baştan yapılmıştır, doğru olanı insanların Allah'tan başka gerçek ilahlarının olmadığı hakikatini kabul etmeleri ve sadece O'na ibadet etmeleridir. Allah'ı yegâne ilah ve ibadet edilecek ilah görmeyen toplumlar, zorba yönetimler kurar, adaletsiz paylaşımı sistemleştirir, yoksulları ve zayıfları baskı altında tutar, bedensel zevk ve hazları, vücut güzelliğini, salt fizyolojik sağlığı ve kuvveti yüceltir, ahireti aklına getirmez, kısaca yozlaşır. Bu işi öylesine ileri boyutlara götürürler ki, yozlaşma/dejenerasyon insan ruhunu, kişiliği ve toplumsal hayatı çürütmeye başlar. İşte Ad kavminin "adi-düşük hayat tarzı" tam da bu resmi verir. Söz konusu trajik vasıfları ve başlarına gelen musibetler dolayısıyla ibret alınacak bir kavimdirler. (51/Zariyat, 41-42.)

Her peygamber gibi Hud aleyhisselâm da, üstlendiği misyon karşılığında herhangi bir ücret (ecir) talep etmediğini belirtir, bunun anlamı, kendisi ve çevresindekilerin amacının zorba, adaletsiz ve ahlaksız bir yönetimi devralmak; hakkaniyetten uzak siyasi güç, adaletsiz iktidar, ezen makamve statü sahibi

olmak değildir. Peygamberin hedefinde eğri çizgi çizen eğri cetveli ele geçirmek değil, yapısı gereği eğri çizgi çizen eğri cetveli (adaletsiz iktidarı, ahlaktan yoksun düzeni) değiştirmektir. Tabii ki üstlendiği görevler dolayısıyla zorluklar yaşamaktadır ama o karşılığını sadece şanı yüce Allah'tan beklemektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla tebliğine ya halkın sıkıntıya düştüğü zamanda başlamış veya sıkıntının had safhaya ulaştığı bir zaman diliminde. Hz. Hud, kavmine "Allah'a ibadet edin", başka bir deyişle "O'ndan başkasına kullukta bulunmayın" demektedir. Bununla bağlantılı olarak onlara "Yapıp ettiklerinizden vazgeçin, doğru yola girin" öğüdünde bulunduğunda, bunun arkasından gökten sağanak yağmurların yağacağı vaadinde bulunuyor. Demek oluyor ki, hayli gelişmiş bağ bahçeleri, ekili tarım alanları olan Ad kavmi, bir süredir kuraklık gibi tabii bir afet yaşamaktadırlar veya ancak adaletsizlikle ve eşitsizlikle toplumsal ve maddi refaha sahip olabileceklerini düşünmektedirler. Tefsircilere göre, çokça güvendikleri sağlıklı nüfuslarında ani bir artış kaydedilmişti, çünkü en az üç sene kadınları kısırlaşmış, çocuk doğurmuyordu. Hud aleyhisselâm, bu afeti ve trajik durumu onların yapıp ettiklerine bağlamaktadır ki, bu dikkat çekici bir husustur.

Diğerleri gibi kavmi ona inanmadı, söylediklerini boş sözler olarak algıladılar, bunların kanıtı olarak olağanüstü hadiselerin vukuunu, mucizelerin gösterilmesini talep ettiler. Suçlu-günahkâr kavimlerin her seferinde peygamberlerden mucize talep etmeleri, onların katı bir dünyevileşmeye (sekülerleşme) saplandıklarını gösterir. Sekülerleşme, dünya hayatının mutlaklaştırılmasına paralel olarak müteal/aşkın, batın/içkin ve ahiret/öte hayatın zihinden, kısaca dinin gündelik hayattan dışarı çıkarılmasıdır. Böyle olunca gayb âlemiinkâr edilir, yeryüzü ve maddi tabiat insanın denetiminde olan sahipsiz çiftlik kabul edilir. Peygamberler, "Allah'a dönün" dediklerinde, onlardan "Varsa böyle bir hakikat, bize bunu mucizelerle, olağanüstü tabiat olaylarıyla kanıtlayın" talebinde bulunulur. Oysa mesela Ad kavmi zaten kuraklık adı verilen ciddi bir tabiat olayı, tabii afetle sınanmaktadırlar ama içinden geçtikleri çetin sınavı bu boyutlarda kavrama yeteneğini kaybetmişlerdi.

Peygamber onlara olağanüstü bir olay göstermedikçe tapındıkları ilahlarını terketmeyecekler yani tutturdukları yanlış hayat tarzını değiştirmeyecekler. Bu zihni zaafa öylesine kapılmışlar ki, son derece naifçe Hz. Hud'un kendi tanrılarının çarpmasına maruz kaldığını dahi öne sürebilmektedirler. Kendilerini tanrılaştıranlar da, tevhid inancını cezalandırmaya kalkıştıklarında bunun "tanrısal" bir ceza olduğunu öne sürerler. Her adaletsiz iktidar kendini bir şeyle kutsallaştırır, her tiran kendini bir ideal veya davayla yüceltir. Bu, tutturdukları yolun, benimsedikleri batıl inancın onları zihnen ve ruhen müstaz'af

hale getirdiğini, insani meleke ve yeteneklerini güçsüzleştirdiğini gösteren dramatik bir durumdur.

Müzakere, tebliğ ve tartışma belli bir noktaya gelince, Hud aleyhisselâm artık onlardan umudunu keser. Allah'ı şahid tutarak onlarla ilişkilerini bitirdiğini ilan eder. Tanrılarına zaten inanmıyordu, akrabalık bağlarını da attığını duyurur. Bunu kendilerine de apaçık duyurur. Böylece hem Allah'ı onlardan uzak durduğunu şahid tutar hem onların da bundan kesin ve açık olarak haberdar olmalarını ister.

Bu aslında son çağrıdır, çünkü arkasından azap gelecektir. Hz. Hud (a.s.) meydan okumaktadır, onlardan korkmadığını söylemektedir. Kendisine mühlet vermelerine bile ihtiyacı kalmamıştır. İki sebepten dolayı korkusu yoktur: İlki onlara kesin olarak zaten yıkıcı azap gelecektir; ikincisi her hâlükârda yüce Allah onu bu zorba ve günahkâr topluluğa karşı koruyacaktır, buna güveni tamdır. Hud aleyhisselâm öyle bir Rabbe güveniyor ki, O, Ad kavmi inkâr etse de onların ve herkesin Rabbidir; dizginlerini, hayat damarlarını elinde tutmadığı tek bir canlı yoktur.

"**Nasiye**" bir kimseyi alnından, perçeminden tutmak, ona galip gelmek, denetimi, hâkimiyeti altına almak demektir (96/Alak, 15-16). Perçem güç ve iktidarı, riyaseti ifade eder. "Filan adam kavminin perçemidir" dendiğinde başı, başkanı, önde gelenidir anlaşılır. Yani Yüce Allah, hem bütün varlık âlemi üzerinde kahhardır, hem dosdoğru yolda olanı korumaktadır. Artık iş tercihe kalmıştır, yanlıştan vazgeçerlerse kurtulurlar, peygamber tebliğ görevini yerine getirmiştir; ısrar ederlerse azap gelir onları tarihten silecek, yerlerine başka bir kavmi getirecektir. Onlar da sadece Allah'a kulluk edecek, yeryüzünde adaletli, hakkaniyete dayalı bir düzen tesis edeceklerdir. Her şeyin kontrolünü elinde bulunduran Allah'a isyankâr toplumların verebileceği bir zarar yoktur, diğer yaratıklar gibi onların da perçemi O'nun kudret elindedir.

Sonunda azap geldi, Hud aleyhisselâm ve onunla birlikte olanlar kurtuldu. Ad kavmine gelen azabın onları ağaçlar gibi yerlerinden söküp atan şiddetli kasırga, herşeyi altüst eden, darmadağın eden hortum olduğu anlaşılmaktadır. Kasırga veya hortum bir hafta boyu tepelerinde esip durdu, onları yerle bir etti (54/Kamer, 1-20; 69/Hakka, 6-7).

Tarihte hükmünü icra eden bir yasa -Sünen-i ilahi- bir kere daha kendini gösterdi; yoldan çıkıp isyan eden, yeryüzünü fesada veren, zulüm, haksızlık ve ahlaksızlık üzere düzen kuranlar hak ettikleri cezaya çarptırıldı. Ayet "O'nun elçilerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emri ardınca yürüdüler" demektedir. Zayıfların iktidardakileri yüceltip peşlerinden gitmelerinin sebebi güce

tapınmalarıdır. Yalnızca Allah'a kulluk edenler, adaletsiz ve zorba güçlerin yanında yer almaz. Bu, yukarıda "birden fazla Ad kavmi"yle ilgili yaptığımız açıklama yanında onlardan önce –ve elbette Nuh aleyhisselâmdan sonra– başka nice kavimlerin de aynı hataya düştüklerini ima etmektedir.

Kavmin "zorba"lara uymasına olan vurgu da önemlidir. Demek oluyor ki, toplumun büyük çoğunluğu onları zorba rejim altında tutan bir yönetime başkaldırmıyor, onların adaletsiz yönetimine boyun eğiyor; zorbalar da tutum ve isyanlarında inat ediyorlardı. Bir görüşe göre de, zayıf toplumsal kesimler, iktidar çevrelerinin kendilerine telkin ettiklerine kanıyor, mesela "Sizin gibi beşer olan bu Hud'a niçin inanıp yolundan gideceksiniz ki!" dediklerinde onlara inanıyorlardı. Bu hem iktidar seçkinlerinin hem kendilerinin acıklı sonunu getirdi, Allah'ın rahmetinden uzak tutuldular, böylece dünyada ve ahirette ziyana uğrayanlardan oldular.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ هُوَ
أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي
قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَا ۖ أَتَنْهَانَا
أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ۖ وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾
قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ
يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ ۖ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَا قَوْمِ
هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ
فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ
أَيَّامٍ ۖ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ
آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾
وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَنْ
لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾

61. **Semud** (halkına da) **kardeşleri Salih'i** (gönderdik). **Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden** (toprakları) **yarattı ve onda ömür geçirenler kıldı. Öyleyse O'ndan bağışlanma dileyin, sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz benim Rabbim, yakın olandır,** (duaları) **kabul edendir."**

62. **Dediler ki: "Ey Salih, bundan önce sen içimizde kendisinden** (iyilikler ve yararlılıklar) **umulan biriydin. Atalarımızın taptığı şeylere tapmaktan sen bizi engelleyecek misin? Doğrusu biz, senin bizi davet ettiğin şeyden kuşku verici bir tereddüt içindeyiz."**

63. **Dedi ki: "Ey kavmim, görüşünüz nedir söyler misiniz? Eğer ben Rabbimden apaçık bir belge üzerindeysem ve bana tarafından bir rahmet vermişse** (ne olacak)**! Şayet O'na isyan edecek olursam Allah'a karşı bana kim yardım edecektir? Bu durumda kaybımı arttırmaktan başka bana** (hiçbir yarar) **sağlamayacaksınız."**

64. **"Ey kavmim, size işte bir âyet olarak Allah'ın devesi; onu serbest bırakın, Allah'ın arzında yesin. Ona kötülük** (vermek niyeti)**yle dokunmayın. Yoksa sizi yakın bir azap sarıp yakalar."**

65. **Fakat onu öldürdüler.** (Salih) **Dedi ki: "Yurdunuzda üç gün daha yararlanın. Bu, yalanlanmayacak bir vaaddir."**

66. **Emrimiz geldiği zaman, tarafımızdan bir rahmetle Salih'i ve O'nunla birlikte imân edenleri o günün aşağılatıcı azabından kurtardık. Doğrusu senin Rabbin, güçlü olandır, aziz olandır.**

67. **O zulmedenleri dayanılmaz bir ses sardı da kendi yurtlarında dizüstü çökmüş olarak sabahladılar.**

68. **Sanki orada hiç refah içinde yaşamamışlar gibi. Haberiniz olsun; Semud** (halkı) **gerçekten Rablerine** (karşı) **inkâr etmişlerdi. Haberiniz olsun; Semud** (halkına Allah'ın rahmetinden) **uzaklık** (verildi.)

Salih aleyhisselâmın kavmiyle olan mücadelesi A'raf sûresinde anlatılmıştı (7/73-79). Burada farklı versiyonuyla ele alınmaktadır. Hz. Salih (a.s.) de, kavmi içinden çıkmış, onlarla kan ve akrabalık bağıyla bağlı bir peygamberdi. Bu yüzden nesep-soy yakınlığını ifade etmek üzere "kardeşleri" denmektedir. Gönderildiği Semud kavmi, Şam ile Hicaz arasında Hicr denen bölgede yaşıyorlardı. Onların da temel sorunu Allah'a ibadeti bir kenara bırakıp başka varlıklara, söz konusu varlıkları temsil ettiklerini düşündükleri putlara tapınmalarıydı. Kendilerini dünya hayatında özerk/otonom görüyorlardı, hayat tarzlarına kimse müdahale edemezdi, her şeyi kendi arzu ve isteklerine göre düzenleyip tüketeceklerdi.

Salih aleyhisselâm, onlarla giriştiği diyalogda önemli bir noktaya dikkat çekmektedir ki, tefsirciler bunu önemli bulup üzerinde durmuşlardır: **"O sizi yerden** (toprakları) **yarattı ve onda ömür geçirenler kıldı."** Hz. Salih'in anlatmak istediği şudur: Siz kendi başınıza varolmuş değilsiniz, sizi Allah topraktan yaratmıştır. Ve siz eğer bu coğrafi bölgede yaşıyorsanız bunun bir anlamı ve amacı vardır, anlamdan ve amaçtan yoksun öylece materyalistçe bir hayat yaşayamazsınız.

Ayette tefsircilerin altını çizdiği anahtar terim "istef'ala" vezninden "**ista'mara**" kelimesidir. "A-m-r" kökünden gelen kelimenin çeşitli formları vardır, Ragıp el İsfahânî bunları detaylı olarak ele alır: "İmara" bayındır olmak olup harap olmanın, bozulmanın zıddıdır. Toprağın işlenip imar edilmesinde kullanılır. Tevbe sûresinde (9/19) Kâbe için kullanılmıştır: "Hacılara su, dağıtmayı ve Mescid-i Haram'ı onarmayı (imarata'l Mescid'il Haram), Allah'a ve âhiret gününe imân eden ve Allah yolunda cihad edenin (yaptıkları) gibi mi saydınız?" Rum sûresinde de (30/9) kelime yeryüzünün imarı (el arza amaruha) manasında kullanılır. Kur'an'daki diğer dikkat çekici kullanımı ise "Beyt-i Ma'mur"dur (52/Tur, 4). Bu ev semada olup nurdan yaratılmıştır, **Ezraki**'ye göre ilk defa Âdemaleyhisselâm tarafından inşa edilen ve sonraları temelleri İbrahim aleyhisselâm tarafından bulunup oğlu İsmail aleyhisselâmla yeniden bina edilen Mekke'deki Kâbe, Beyt-i Ma'mur'un yeryüzündeki izdüşümüdür, oradan bir taş atılacak olsa Kâbe'nin damına düşer.

İnsan hayatı manasında "ömür (umr)" de aynı kökten türetilmiştir. Ömür insanın bedeniyle canlı olarak dünyada yaşadığı süreye denir. "Beka"dan ayrıdır, çünkü ömür ruhun bedende dünyada yaşadığı süre iken, beka yok oluşun, fenanın zıddıdır. Ömür Allah'a nispet edilmez ama "şanı yüce Allah bakidir" denir. Ömrü veren ve takdir eden Allah'tır (2/Bakara, 96; 35/Fatır, 11 ve 37; 36/Yasin, 68). İnsana kişisel ömrünü verip takdir eden Allah olduğu gibi, toplumlara da süre/ömür (ecel) takdir eden O'dur (28/Kasas, 45). Bu da bize gösteriyor ki, ömür sınırlı ve sonlu olduğu gibi, insanın yeryüzünde maddi ve sosyal karakterde imar ve inşa ettiği her şey de sonlu ve sınırlıdır. İnsanın başarıları, yapıp etmeleri (umran ve medeniyeti) zaman değirmenine karşı koyamaz, ebediyete meydan okuyamaz. Yeryüzünde kıyamete kadar ayakta kalacak medeniyet yoktur; zamanın helezonik akışı içinde inişler çıkışlar, çöküşler doğuşlar-yükselişler olur.

Kelimenin "inşa etmek (ya'mur)" (9/Tevbe, 17-18) ve özel ziyaret manasında kullanıldığı yerler de vardır. Kâbe'nin özel maksatla ziyareti gibi. "Umre" ibadeti de bu çerçevede eda edilmektedir.

İbn-i Abbas, bu ayetteki (11/61) manasının "Sizi orada yaşattı", **Zeyd bin Eslem** "Size orada yani yeryüzünde ev/mesken inşa etmek, ağaç dikmek gibi ihtiyaç duyduğunuz bayındırlık, imar faaliyetlerini yapmanızı emretti" demek olduğunu söylemektedirler. **Kurtubi** şöyle der: Buyruk, size yeryüzünde yani yaşadığınız coğrafi bölgede tarım yapmak, ekin ekmek, ağaç dikmek, su kanallarını açmak vb. bayındır faaliyetlerini yapmak ilhamını verdi demektir.

Fiilin "ömür sürmek ve imar"la ilişkisi açısından bakıldığında, kavramın

insanın yeryüzünü imar etmek, fiziki çevresini güzelleştirmek, insanların ve hayvanların yaşayabileceği hale getirmek türünden insani faaliyetleri öngördüğü söylenebilir. Zaman içinde "ömür boyu elde edilecek fayda" manasında "umra" terimi türetilmiş ve bunun kişinin kendi malını veya rakabesini -ağırlıklı olarak mesken- bir başkasına önceden hukuki çerçevesini belirleyerek bağışlaması olarak tanımlanmıştır. Umra kategorisine giren bir faydanın devri, bir tür bağış/hibe veya daha geniş anlamda vakıf sayılır. Umra olarak devredilecek bir mesken ya kişiye yararlanması için ömür boyu kaydıyla verilir veya hem malın rakabesini hem yararını/intifa hakkını devreder. Üçüncü versiyonu meskenin, yararlanma hakkı kendisine devredilen kişinin varisleri hariç tutulur, bu durumda kişi ölünce mesken eski sahibine iade edilir. Fakat terimin çok daha başka anlam düzeyleri de vardır.

İbn-i Haldun'un "hadaret ve bedavet (yerleşik hayat yaşayan hadariler ile konargöçer yaşayan bedeviler)" yanında geliştirdiği "umran"ın bununla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Kelime "onda veya orada sizi ömür geçirenler kıldı" ifadesi, "Size orada yaşamak üzere ömür verdi, siz de yaşadığınız çevrenizi imar edin, düzenleyip güzelleştirin" manasını tazammun eder. Bu durumda "ömür, imar, ma'mur, umra, umre ve umran" kelimeleri arasındaki aile birliği ortaya çıkmış olur. Umran, sadece kişiye yaşadığı ömür süresince rahatlık ve güzel isim kazandırmakla kalmaz, ölümünden sonra da iyi ve güzel anılmasına vesile olur, eğer Allah'ın muradına ve İslam'ın genel hükümlerine göre gerçekleşecek olursa Sadaka-i cariye yerine geçer. **Razi** kavramla ilgili üç görüş zikreder:

1) Kavram yeryüzünün maddi, tabii imarıyla ilgilidir. Fars kralları çokça kanallar açar, ağaç dikerdi, bu yüzden ömürleri uzun ve rahattı. Burada kavramın kendisine refah vurgusu yapıldığı açıktır. Hatta yeryüzünü imar eden veya mamur haline getiren söz konusu krallar zamanındaki peygamberlerden biri Yüce Allah'a şöyle nidada bulunmuştur: "Rabbim, onların bu kadar uzun yaşamalarının sebebi nedir?" Aldığı cevap şu olmuştur: "Çünkü onlar benim beldelerimi imar ettiler, kullarım rahat yaşadı."

Kur'an ve Sünnet tarafından desteklenmeyen bu anekdotun bir anlatım olduğu açıktır. Ancak iki noktası dikkat çekicidir. Biri, bu anekdotta "beldeler Allah'a ait" kılınmıştır; diğeri "rahat veya refah içinde yaşayanlar Allah'ın kulları"dır. Anekdota başvuranlar bize şunu ima etmektedirler. Şehirler ilahi murada ve hayat tarzına göre kurulduğunda Allah'a ait olur, kullar Allah'ın hükümlerine göre yaşayıp hayat tarzlarını düzenlediklerinde "O'nun hoşnut kaldığı kulları" sınıfına girer. Bu, "umran" diyebileceğimiz genel medeniyet tasavvurunun da ana çerçevesini çizer.

2) Ayette geçen isti'mar, "umr" mastarından türemiş olup "Size orada uzun ömür yaşattı" demektir. Buna göre Semud kavmi insanları uzun ömür yaşayan kimselerdi. Fakat kendi başına uzun ve sağlıklı ömür sürmek bir şey ifade etmez, önemli olan insanın kendisine verilen ömrü nasıl yaşadığıdır.

3) "İsta'marakum" "umra" kelimesinden türemişse, manası "Allah, orayı yani yeryüzünü, yaşadığınız yeri ömrünüzle sınırlı olarak size ait kıldı, ölünce başkasına devredeceksiniz. Tıpkı Yunus Emre'nin dediği gibi

"Mal sahibi, mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan, mülk de yalan
Var biraz da sen oyalan."

Razi bunun kelami arka planını şöyle izah eder: Yeryüzü, insanların imarına açık yapıda ve özelliklerde yaratılmıştır. Başka bir deyişle insanın müdahalesine, düzenleme ve imarına açıktır. Hakikaten Razi'nin işaret ettiği gibi insanlar ile hayvanlar arasındaki temel farklardan biri budur. Hayvanlar fizyolojik varlıklarını fiziki çevreye göre intibak ettirirler, Allah onlara bu kabiliyeti vermiştir. İnsanlar ise hem fizyolojik varlıklarını fiziki çevreye göre intibak ettirirler hem fiziki çevreyi değiştirebilirler, üstelik fiziki çevreyle beraber sosyal çevre de meydana getirirler ki, bu onların irfani veya kültürel hasılalarını teşkil eder. Bunda Yaratıcı Allah'ın hikmeti ve kendi varlığına ilişkin işaretleri, delilleri söz konusudur: "Ki O, yarattı, 'bir düzen içinde biçim verdi',Takdir etti, böylece yol gösterdi." (87/A'la, 2-3). Yüce Allah, nasıl kendisine bahşettiği akıl ve kudret sahibi insanı yaratmakla, onu kendi varlığına bir delil kıldıysa, yeryüzünün bazı özelliklerle donatılmış olması da Hâkim bir Yaratıcı'nın varlığına delalet eder. İnsan, yeryüzünü imar edebilir, çevreye müdahale eder ama bunu yaparken dengeyi gözetecek, mizanı bozmaya kalkışmayacak, gezegenin kendi mülkü olmadığını bilecek, tasarrufta bulunurken ilahi kurallara riayet edecek, kısaca "beldeleri/şehirleri, daha geniş anlamda yerleşim birimlerini Allah'a ait kılacak", umranı insanların fayda ve rahatına, Allah'a kullukta bulunmalarına uygun olarak tasarlayacaktır. Müslümanların "medeniyet tasavvurları"nın esası bu olabilir ancak. Bunun anahtar terimi, hayatın maddi bir medeniyet kurmak üzere yaşanması değil, Allah'ın hoşnutluğuna uygun ve tamamen dini liaynihi yani bizatihi kendi amacı doğrultusunda yaşarken, tabii bir sonuç olarak medeniyetin ve medeni hayatın teşekkül etmesidir. Bu çerçevede Müslüman için medeniyet liaynihi bir fiil değil, ligayrihi yani dolayısıyla ve bittabi ortaya çıkan bir sonuç, bir hâsıladır. Hatta medeniyeti Aramice anlamındaki "yetkili bir mahkemenin sınırları dâhilindeki yerleşim birimi" şeklinde ele alacak

olursak, mutlaka hukukla ve elbette hukukun temeli olan "din"le bağlantılı olması lazım ki, bizim Allah'ın çizdiği sınırlar içinde yaşama çabasını gösterirken bittabi ortaya çıkan sonuca "medeniyet" diyeceksek, bu durumda bizim medeniyetimiz "dinin mekânda ve sosyal hayatta tezahürü" şeklinde tarif edilir.

Dinin mekândaki tezahürü ve çizdiği genel çerçeve (hudut-hukuk) içinde yaşanması demek olan medeniyet ile kibir arasında ince bir çizgi söz konusudur. Yeryüzünü imar edeceğim, görkemli medeniyet kuracağım diye tabiat üzerinde bildiği şekilde işleme girişen insan, bir anda kibire kapılabilir, Allah'ı ve ahireti unutur, sekülerleşmiş olarak kendini ürettiği ve büyük gurur duyduğu medeniyet yapılarının hapishanesine tıkar.

Belki de Allah'ın rızasına ve çizdiği sınırlara göre umranda en ileri giden Süleyman aleyhisselâmdır. Hz. Süleyman'ın umranı:

a) Sömürüye dayalı değildi;

b) Baskı ve zorbalığa dayanmıyordu;

c) Hz. Süleyman ve ona tabi olanlar Allah'ı anmaktan, O'na her nimet için şükretmekten geri kalmıyorlardı.

d) Kozmik düzene ve ekolojik dengeye karşı kurulmamıştı.

Fakat bizlerin referans alacağımız model Hz. Süleyman'ın ihtişamlı medeniyeti değil, Hz. Peygamber (s.a.)'in "Medine"sidir. Hz. Süleyman, biricik örnektir, cinlerin ve tabiat kuvvetlerinin oluşmasında yardım ettiği böylesine bir medeniyet bir daha tekrar edilemez. Çünkü kimsenin cinleri ve tabiat kuvvetlerini bu ölçeklerde kullanıp mükemmel bir medeniyet kurma imkânı ve gücü yoktur. Kur'an-ı Kerim'de zikredilmesinin sebebi, bize ve kıyamete kadar gelecek insanlara "Dünya hayatı, servet, kurumlar, devasa yapılar, rahat, konfor, tabiata hükmetme dürtüsü sizi yanıltmasın, ne yaparsanız yapın Süleyman'ın mülküne, medeniyet seviyesine çıkamazsınız. O bu ihtişam içinde iken bile bir an için Allah'ı unutmadı, karıncaların bile hak ve hukukunu korudu. Süleyman bunu başardı, siz de sahip olduğunuz irili ufaklı imkânlara, güç ve iktidara karşı ahlaki ve manevi özgürlüğünüzü koruyun; küçük, geçici, aldatıcı dünya metaına yenilmeyin, nefsinizi heva ve hevesine, doyumsuz arzularınıza esir olmayın" mesajını vermektir. En doğrusunu Allah bilir! (Ayrıca bkz. 30/Rum, 9.)

Semud kavmi pratiğinde, bu ana çerçevenin dışına çıkıldığı anlaşılmaktadır. Semud halkı yoldan çıkmış, putları kendilerine ilahlar edinmiş, hayat tarzlarını zulüm ve günah üzerine kurmuşlardır. Dünyayı, kurumları, servet ve iktidarı, refahı ve konforu mutlaklaştırmış, Allah'ın hayata müdahalesine karşı çıkmışlardır. Salih aleyhisselâm onlara tevbe etmelerini söyler, şayet bu yanlış yoldan dönecek olurlarsa Yüce Allah onların dualarını kabul edecek (2/

Bakara, 186), bağışlayacaktır. Ancak onlar güç ve iktidarın, servet ve refahın öylesine cazibesine kapılmışlardır ki, onu dinlemezler.

Kavmi Hz. Salih'i akıllı, güvenilir bulur, ona ileride lider olacak gözüyle bakardı. Yerleşik dine ve hayat tarzlarına köklü bir biçimde karşı çıkınca şaşkına düştüler, kafaları karıştı. Ona, kendisi hakkında düşündüklerini aktardıklarında Hz. Salih tekliflerini anladı. Niyetleri onu tebliğinden vazgeçirmek, dünyevi menfaatler vaadederek yolundan çevirmekti. Hz. Salih onlara uyacak olursa, büyük bir kayba uğrayacağını söyledi. Öyleydi, çünkü Allah ona açık belgeler, sağlam bilgiler vahyetmişti, gerçeği biliyordu, buna rağmen dünyevi çıkar ve liderlik uğruna bunları çiğneyemezdi. Öyle yapacak olsa kendisi de yoldan çıkmış olacaktı, başına gelecek felaketten kimse onu kurtaramayacaktı.

Peygamberliğini, tebliğini, kısaca iddialarını kanıtlamak üzere talep ettikleri bir mucizeyi gösterdi, bir kaya parçasından bir devenin çıkmasını sağladı. Kendi talepleri olduğu için (26/Şuara, 154-155) deve konusunda konan kurallara uymaları gerekecekti. Buna göre, "Allah'a ait olan deve"ye dokunmayacaklar, ona zarar vermeyecekler; birgün kendileri, birgün deve (dönüşümlü) sudan istifade edeceklerdi. Kuralları ihlal edecek olurlarsa azabı hak edeceklerdi. Ancak sözlerinde durmadılar, kuralları ihlal ettiler, deveyi kesme cür'etini gösterdiler. Bu suçu işlemelerinin bazı sebepleri vardı:

1) Deve onlara hep Allah'ı hatırlatıyordu. Hem Allah'ın kutsal devesiydi hem kendileri Hz. Salih'in davasını kanıtlamak üzere talep ettikleri bir mucize idi. Her gördüklerinde Allah'ı hatırlıyor, kendi isyanları ve günahlarıyla yüzleşiyor ama tutturdukları yoldan geri dönmeye niyetleri olmadığından bu da onları rahatsız ediyordu. Deveyi öldürmeleri halinde bu zihni rahatsızlıktan kurtulacaklarını düşündüler. Bu genel olarak insanın, yüzleşmek istemediği gerçeklerden kaçmasının deve üzerinden yaşanan psikolojik ruh halinin, tipik bir "savunma mekanizması"nın ta kendisiydi.

2) Anlatıma göre deve fazla su içiyordu, onlar ise su kaynaklarını paylaşmak istemiyorlardı. Devenin hakkına tecavüz etmek, aslında sembol düzeyinde tabiat kaynakları üzerinden Allah'ın hakkına tecavüz etmekti, kendi nefislerini, bencilliklerini, temellük hırslarını kontrol etme becerisini gösteremediler. Tabiat kaynaklarını kendi başlarına ve diledikleri tarzda kullanmak istediklerinden ilahi müdahaleye karşı çıkıyorlardı. Tıpkı modern insanın tabiatı yaratıcısı ve maliki yokmuş gibi kendi arzu ve tutukları doğrultusunda temellük etmek istemesi gibi. Oysaki mülkün asıl maliki ve sahibi Allah ise, insanın tabiattan istifade etmesi hakkı sınırlı olmalıdır, tabiatın tamamını temellük etmeye kalkıştığında Allah'ın hukukuna tecavüz etmiş olur.

3) Sütünden bolca yararlandıkları devenin etinden de yaşadıkları sürece yararlanabilecekleri zehabına kapıldılar, kısaca devenin maddi fayda sağlayan sütüne ve etine tamah ettiler. Elbette en doğrusunu Allah bilir ancak ilk iki ihtimal daha isabetli görünmektedir.

Deveyi kesme cür'etini gösterince Hz. Salih onlara "Yurdunuzda üç gün daha yararlanın" dedi. Üç gün verilmiş mühletti. İbn-i Abbas, her şeye rağmen onlara yine de günahlarından dönme fırsatının verildiğini söyler. Ancak bir şey değişmedi, günah ve zulüm onların tabiatı haline gelmişti, kalpleri mühürlenmiş, gözleri üzerine perdeler çekilmiş, dolayısıyla haklarında artık hüküm verilmişti. Dördüncü günde azap geldi. Hz. Salih (a.s.) ve ona inananlar kurtuldu, onları ise dayanılmaz bir ses, bir çığlık sardı.

Bunun niteliği konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. **Razi**, bunun atmosferi dalgalandıran büyük bir gürültü/patlama olabileceği ihtimali üzerinde durur ki, dediği güneş yüzünde meydana gelen müthiş bir patlamanın onların beyinlerini paramparça etmesi olabilir. Dizüstü çökertilmiş olarak oldukları yerde kaldılar, cansız bedenleri sağa sola savruldu, hiç yaşamamışlar gibi ölüp gittiler. Sorumsuzca kullandıkları mülk asıl sahibine yani yaratıcısı Yüce Allah'a kaldı. Yapıp ettiklerinden dolayı Hud aleyhisselâmın kavmi gibi, Semud kavmi de Allah'ın rahmetinden uzak tutuldular, her iki âlemde ziyana uğrayanlardan oldular.

وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلَامًاۜ قَالَ سَلَامٌۚ فَمَا لَبِثَ
اَنْ جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَآ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ
مِنْهُمْ خِيفَةًۜ قَالُوا لَا تَخَفْ اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمِ لُوطٍۜ ﴿٧٠﴾ وَامْرَاَتُهُ قَآئِمَةٌ
فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَۙ وَمِنْ وَرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَا
وَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِي شَيْخًاۜ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾
قَالُٓوا اَتَعْجَبِينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِۜ
اِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيمَ الرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ الْبُشْرٰى
يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍۜ ﴿٧٤﴾ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَحَلِيمٌ اَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَا
اِبْرٰهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَاۚ اِنَّهُ قَدْ جَآءَ اَمْرُ رَبِّكَۚ وَاِنَّهُمْ اٰتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ
مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

69. **Andolsun, elçilerimiz İbrahim'e müjde ile geldikleri zaman; "Selâm" dediler. O da: "Selâm" dedi** (ve) **hemen gecikmeden kızartılmış bir buzağı getirdi.**

70. **Ellerinin ona uzanmadığını görünce** (İbrahim durumdan) **hoşlanmadı ve içine bir tür korku düştü. Dediler ki: "Korkma. Biz Lut kavmine gönderildik."**

71. **Karısı ayaktaydı, bunun üzerine güldü. Biz ona İshak'ı, İshak'ın arkasından da Yakub'u müjdeledik.**

72. **"Vay bana" dedi** (kadın). **"Ben kocamış bir kadın iken ve şu kocam da bir ihtiyar iken doğuracak mıyım? Gerçekten bu şaşırtıcı bir şey!.."**

73. **Dediler ki: "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir, ey ev halkı şüphesiz O, övülmeye lâyık olandır, Mecid'dir."**

74. **İbrahim'den korku gittiği ve ona müjde geldiği zaman, Lut kavmi konusunda bizimle çekişip-tartışmalara giriyor**(du).

75. **Doğrusu İbrahim, yumuşak huylu, duygulu ve gönülden** (Allah'a) **yönelen biriydi.**

76. **"Ey İbrahim, bundan vazgeç. Çünkü gerçek şu ki, Rabbinin emri gelmiştir ve gerçekten onlara geri çevrilmeyecek bir azap gelmiştir."**

69-83 ayetleri arası bölümde İbrahim ve Lut aleyhisselâmın hayatından bir kesit anlatılmaktadır. Kıssaların genel anlatım karakterine uygun olarak yaşanmış tecrübelerin bir bölümüne değiniliyor.

Kenan ilinde yaşıyorken, Hz. İbrahim'e melekler gelir. Kelime çoğul olduğuna göre, gelenler üç veya üçten fazladırlar. Geliş sebepleri Hz. İbrahim'e ve eşine müjde vermektir, buna ihtiyaçları vardı, çünkü yaşları hayli ilerlemiş olmalarına rağmen çocukları olmuyordu. Daha önce İsmail aleyhisselâm Hacer'den doğmuştu ama Hacer hem gençti hem Hz. İbrahim'in de yaşı bu kadar ilerlemiş değildi. Tevrat'a göre, İsmail doğduğunda Hz. İbrahim 86 yaşında idi (Tekvin, 16: 15-16).

Müfessirlerin verdikleri haberin çocukla ilgili olduğu açıktır: İki sebepten dolayı Lut kavmiyle ilgili değildir: İlki, azapla ilgili haber için genellikle "inzar" kullanılır, her ne kadar kötü akıbetle ilgili de tebşir kullanılsa da, bu bağlamda inzarın kullanılması daha uygun görünmektedir. İkincisi Lut kavmine azap verileceğini öğrendiğinde Hz. İbrahim, meleklerle tartışacaktır.

Huzuruna geldiklerinde güvenli ve iyi niyetli misafirler olduklarını belirtmek üzere "selam" verirler, Hz. İbrahim de selamlarını alır. Bazı tefsirci-

lere göre, "selam" bir güvenlik, esenlik ve barış beyanı olduğu kadar sözün, konuşmanın, diyalogun başlama işaretidir de. Anlamı konuşmaya doğru sözle başlanmalı, güven ve esenlik zemini aranmalıdır ki, konuşma, müzakere amacına ulaşsın (Bkz. 25/Furkan, 63; "Selam ve selamlaşma" için bkz. 4/Nisa, 86. ayetin açıklaması).

Misafirperverliği, cömertliği ve bunula bağlantılı olarak sofrası (Halil İbrahim sofrası) ile şöhret yapan İbrahim aleyhisselâm (2/Bakara, 124), uzun yoldan geldiklerini düşündüğü misafirlerine bir buzağı keser, kızartıp önlerine koyar. Ancak onlar yemekten imtina ederler, buzağıya ellerini bile uzatmazlar. Belli ki o ana kadar Hz. İbrahim onları beşer zannetmektedir, ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce içine bir korku girer. Ya sahiden beşer-üstü varlıklar olduklarını anlar veya kötü niyetlerinden şüpheye düşer, niçin geldiklerini kestiremez. Melekler onu teskin ederler. Tevrat'a göre melekler, ikram edilen buzağı etini, pide ve yoğurdu yer (Tekvin, 18: 7-8). Ona verecekleri iki haberleri var: Biri Lut kavmini işledikleri büyük günah ve suç dolayısıyla helak edeceklerdir, Lut'u yanına alsın. Diğeri hanımı Sara çocuk doğuracaktır.

Konuşmalara muttali olan Sara güler. Burada "Sara'nın konumu ve gülüşü" üzerinde durmak gerekir. Muhtemelen Sara, kocasının misafirlerine hizmet etmek üzere gidip gelmekte yani ayaktadır. Konuşulanları işitince içini bir sevinç kaplar, ruhunda bir umut yeşerir, yüzü aydınlanır. Ama tabii ki ortada tuhaf bir insanlık durumu söz konusudur. Yaşı bunca ilerlemiş, hayızdan nifastan kesilmiş bir kadın nasıl çocuk doğuracak? Üstelik ona verilen müjde doğacak çocukla sınırlı değil, devam edecek soyuyla ilgilidir de. Melekler çocuğun ve torununun ismini de bildirmektedirler: İshak ve Yakup. Ancak kelimelerin semantiği üzerinde derinlemesine çalışan tefsircilere bakılırsa, Sara'nın gülüşü (dahiket) sadece sevincini ifade etmek demek değildir, aynı anda aybaşı hali olması/adet görmesi, bunu kendi fizyolojisinde, belki o an bedeninde hissetmesidir. Araplar adet gören tavşan için "Dahiket el erneb" derler; olgunlaşmadan önce kabuğu çatlayan meyve için de aynı kelimeyi kullanırlar: "Dahiket el kafura! Dihaku't-tal'atu: Hurma tomurcuğunun yarılıp açılması." Bu bilgi bize İbn-i Abbas, Mücahid ve İkrime'den intikal etmiştir. Buna göre müjdenin verilmesiyle birlikte -ki "fa-dahiket"- fiilinin başına fa-i takıbiyyenin gelmesi, Sara'nın fizyolojik varlığında ani değişimi ima eder.

Sara önce şaşırmıştır, "kocamış bir kadın ve kendisi gibi yaşı ilerlemiş kocasının mı çocuğu doğacak?" diye şaşkınlıkla sormaktan kendini alamamıştır. Tabii ki inanmış bir peygamber hanımı olarak Sara, mucizeye değil cari âdete, biyolojik yasaların işleyiş düzenine göre kendisinin bu yaşta çocuk doğurma-

sına şaşırmıştır. Melekler, Allah'ın emrine şaşılmaması gerektiğini belirttikten sonra İbrahim aleyhisselâmın "ev halkı (Ehlibeyt)"ine şanı Yüce Allah'ın rahmet ve bereket verdiğini söylerler. Buradaki Ehlibeyti o günle sınırlı değildir, İbrahim aleyhisselâmın soyundan gelecek olan İshak ve İsmailoğullarına kadar uzanır. İfadenin takdirinde art ardalık, kesintisiz rahmet ve bereket iması vardır. Nitekim İshak aleyhisselâmın oğlu Yakub aleyhisselama verilen "Yakub" ismi ta'kibten, peşinden, arkasından gelen demektir.

Sünni ulema bu ayetten hareketle, kişinin hanımının da onun Ehlibeytinden olduğuna hükmetmişlerdir. Bu durumda Hz. Peygamber (s.a.)'in eşlerinin tümü de onun Ehlibeytindendir, mutahhardır, temizdir, mü'minlerin anneleridir (33/Ahzab, 33-34). Şii ulema ise, Ehlibeyti Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le sınırlı tutarlar.

Hz. İbrahim, misafirlerin türlerini –insan değil, melek-, geliş maksatlarını anlayıp rahatladı ama Lut kavminin helak olacağını öğrenince telaşlandı, üzüldü, misafirleriyle "mücadele"ye girişti. Hz. İbrahim başka olaylarda gözlendiği üzere kalbi mutmain olmadıkça durmayan, devamlı araştıran, soruşturan seçkin bir peygamberdir. Hatırlayalım, yıldızlar, ay ve güneşin ilahlık vasıflarına sahip olmayacaklarını; ölümden sonra dirilişin nasıl gerçekleşeceğini sorup öğrenmek istemişti. Muhtemelen bu çerçevede niçin helak olacaklarını sordu, tartıştı. Tabii ki, maksadı ilahi emri tartışmak, sorgulamak değildi, haşa bu hiçbir peygamberden beklenemez.

Ayette sorup soruşturmanın veya tartışmanın "mücadele" fiiliyle gelmiş olması önemlidir. Ragıp el İsfehânî'ye göre kelimenin kök anlamlarından biri de, "bir iddia veya fikri ilmek ilmek çözmek, bileşenlerine ayırmak" demektir. Hz. İbrahim, azabın sebeplerini meselenin özüne, künhüne varıncaya kadar sorup öğrendi. Başka bir kaygısı da vardı, çünkü helak olacak kavim içinde yeğeni Lut ve ailesi de bulunuyordu (Bkz. 29/Ankebut, 32) ancak melekler orada kimlerin olduğunu gayet iyi biliyorlardı, suçsuzları tabii ki cezanın dışında tutacaklardı (Bkz. 15/Hicr, 58; 29/Ankebut, 32).

Bu olayda ince bir nükte var: Peygamber dahi olsa, kişi verilen hüküm ve kararların gerekçelerini, sebep ve hikmetlerini öğrenme hakkına sahiptir, bu onu –haşa– Allah'a karşı isyankâr veya şüpheci kılmaz. Hz. İbrahim, ölümden sonraki dirilişin de nasıl olacağını sormuş, bu konuda kalbinin mutmain olmasını istemişti (2/Bakara, 260). Bu açıdan bakıldığında Lut kavmine verilecek toplu azabı sorup soruşturması gayet normal gözükmektedir. O zaman şu soruyu sorabiliriz: Devletlerin, hükümetlerin, siyasi iktidarların, bürokrat ve yöneticilerin "yasal prosedürlere uygun da olsa" verdikleri kararları, hükümleri

sorup soruşturmak, itiraz etmek de herkesin hakkıdır. Hiç kimse kendinden menkul gerekçelerle, tehdit tanımlamalarıyla, algı operasyonlarıyla veya kanunları suistimal etmek suretiyle başkaları hakkında karar verdiğinde sorgudan, eleştiriden ve itirazdan muaf değildir.

Tevrat olayı şöyle nakleder: "İbrahim, 'Ya orada (Sodom ve Gomora'da) salih insanlar varsa, onları da helak edecek misin?' diye sorar. Rab 'O kadar temiz insan varsa helak etmem' der. İbrahim 45'e, oradan 40'a, derken 10 salih insana kadar iner ama o kadar çirkin hayâsızlığa, eşcinselliğe bulaşmamış kişi yoktur. (Tekvin, 18: 20-33.) Kur'an'a göre Hz. İbrahim'in "Rable veya melekler"le böyle bir diyaloga girmiş olması düşünülemez, çünkü Sodom halkı içinde Hz. Lut'a kendi ailesi dışında kimse inanmıyordu (51/Zariyat, 36).

Bir ihtimal Lut kavmine, tevbe edip işledikleri çirkin günah ve fuhşiyattan vazgeçmeleri için bir fırsat/mühlet verilmesini talep etmiş, bunda bir miktar ısrarcı davranmış olabilir.

Kişisel yapısı itibariyle Hz. İbrahim halim bir insandı, yumuşak huyluydu, çok merhametliydi, insanlara günahları, yanlışlıkları dolayısıyla ah-vah ediyor, tevbe etmeleri, affedilmeleri için yalvarıyor, kendisi tevbe edip bağışlanma dilemekten bir an için geri durmuyordu. Ancak hüküm verilmişti, geri dönüşü yoktu, çünkü Sodom denen günahkâr şehirde zulüm ve azgınlıkta hayli ileri gitmiş bir halk yaşıyordu (29/Ankebut, 31). Belki bağışlanmaları düşüncesiyle ısrar eder gibi olunca, melekler ona bundan vazgeçmesini tembih ettiler. Şanı Yüce Allah hükmünü vermiş bulunmaktadır. Hiç kimse emri yani azabı geri çevirmeye muktedir değildir.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ
﴿٧٧﴾ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِ قَالَ
يَا قَوْمِ هٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِي هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِيٓ
اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ
حَقٍّ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ اَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِي اِلٰى رُكْنٍ
شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ
بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَ اِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا اَصَابَهُمْ
اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا

عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

77. **Elçilerimiz Lut'a geldiği zaman, onlardan dolayı kaygılandı, göğsünü bir sıkıntı bastı ve: "Bu, zorlu bir gün" dedi.**

78. **Kavmi ona doğru koşarak geldi; onlar daha önceden kötülükler işlemekteydiler. "Ey kavmim" dedi. "İşte benim kızlarım, bunlar sizler için daha temizdir. Artık Allah'tan korkun ve beni misafirim önünde küçük düşürmeyin. İçinizde hiç aklı başında olan** (reşid) **bir adam yok mu?"**

79. **Dediler ki: "Andolsun, senin kızlarında bizim haktan bir şeyimiz olmadığını sen de bilmişsindir. Bizim ne istediğimizi gerçekte sen biliyorsun."**

80. **Dedi ki: "Size yetecek gücüm olsaydı veya sağlam bir yere sığınabilseydim."**

81. (Elçiler) **Dediler ki: "Ey Lut, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana kesin olarak ulaşamazlar. Gecenin bir parçasında ailenle birlikte yürü** (yola çık). **Sakın, hiçbiriniz dönüp arkasına bakmasın; fakat senin karın başka. Çünkü onlara isabet edecek olan, ona da isabet edecektir. Onlara va'dolunan** (azap) **sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi?"**

82. **Böylece emrimiz geldiği zaman, üstünü altına çevirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş, istif edilmiş taşlar yağdırdık;**

83. **Rabbinin katında 'belli bir biçime sokulmuş, dalgalanmış' olarak. Bunlar zalimlerden uzak değildir.**

A'raf sûresinde (80-84) Lut aleyhisselâmın eşcinsellik günahı dolayısıyla giriştiği mücadele anlatılmıştı. Burada kavmin azgınlığı, saldırganlığı ve söz konusu hayâsız çirkinlik dolayısıyla uğradığı azap anlatılmaktadır.

Hz. Lut (a.s.) İbrahim'e pek uzak olmayan –**Kurtubi**'ye göre dört fersahlık mesafede– Sodom'a peygamber olarak gönderilmişti. Tevrat'a göre Hz. Lut'un Sodom'a gitmesinin sebebi, kendi çobanları ile Hz. İbrahim'in çobanları arasında çıkan kavgadır (Tekvin, 13: 5-13). Kur'an-ı Kerim'e göre Lut, bir peygamberdir, yoldan çıkmış insanları uyarıp korkutmak ve doğru yolu göstermek üzere görevlendirilmişti. Sodom (Sedum) ve diğer dört şehir Gomora (Amura), Daduma, Dauha ve Katem halkının işledikleri cürüm (suç ve günah) olan eşcinsellik giderek toplumsal tutum halini almaya başlamış, 79. Ayetin ima et-

tiği üzere belki de kanunun himayesi altına alınmıştı. Kısaca neredeyse erkekler kadınlara yaklaşmaz olmuştu. Hz. Lut, bu cinsel sapkınlığın (eşcinsellik) Allah katında "cürüm (büyük suç ve günah)" olduğunu (51/Zariyat, 32), neslin kesilmesine, üremenin durmasına yol açacağını, temiz fıtrata aykırı olduğunu anlatıp durdu ancak onu kimse dinlemedi. Dinlemedikleri gibi eşcinsel tutumları yayılıp kökleştikçe daha çok saldırganlaştılar.

Melekler Hz. Lut'a insan suretinde gitmişlerdi. Genç ve hayli yakışıklı üç -veya daha çok- erkek suretinde. Belki de meleklerin böylesine yakışıklı kılınmalarının sebebi, günahkâr kavmin ne kadar azgınlaşıp saldırganlaştığını son kez ortaya koyma hikmetine mebni idi; Hz. İbrahim gibi kendisi de görevli melekler olduklarını bilmiyordu. Hz. Lut, misafirlerinin başına iş açılacağını düşündü, içi daraldı (29/Ankebut, 33). Kelime, devenin ileri atılırken daha fazla adım atmaması dolayısıyla çektiği zorluk için kullanılır. Hz. Lut'un da içi öylesine sıkıldı, daraldı. Belli ki hayli zor bir gün olacaktı. Nitekim yersiz kaygılara kapılmadığı kısa sürede anlaşıldı. Ona yakışıklı genç erkeklerin misafir geldiğini öğrenen halkın ileri gelenleri evine üşüşüp onları kendilerine vermelerini istediler. Anlatıma göre, bu evsafta erkeklerin geldiğini haber veren Hz. Lut'un eşiydi, aslında o kocasına inanmadığı gibi, halkın işlediği eşcinselliği de kötü bir fiil olarak görmüyordu.

Hz. Lut, onlara öğüt verdi, kapıya dayananlara gidip kızlarla meşru -nikâha dayalı- ilişki kurmaları gerektiğini hatırlattı. Doğru ve fıtrata uygun olanı, daha temiz olanı (athar) buydu. "Kızlarım" demesi kimine göre, kavminin babası sıfatıyla evlilik çağındaki şehrin kızlarını ve kadınlarını, kimine göre usulüne göre nikâhlayabilecekleri kendi kızlarını kastetmiştir. Bazılarına göre "Peygamberin hanımları mü'minlerin anneleri" (33/Ahzab, 6) olduğuna göre, kendisi de "babaları" hükmündedir. Anlaşıldığı kadarıyla eski şeriatlerde mü'min kadınların inkârcı erkeklerle evlilikleri yasaklanmadığından Lut aleyhisselâm da hem inkârcı hem sapkın kavminin erkeklerine kızlarıyla evlenmelerini teklif etmişti. **Zemahşeri**, Efendimiz (s.a.)'in de gayrimüslim erkeklerle evlilik yasağı inmezden önce Efendimiz'in de iki kızını inanmayan erkeklerle evlendirdiğini hatırlatır. (Bkz. 2/Bakara, 221; 24/Nur, 26.)

Şu veya bu, her hâlükârda bir peygamber olarak Hz. Lut'un önerdiği nikâh bağına dayalı meşru evlilik kurumudur. İşledikleri çirkin hayâsızlık, giriştikleri azgınlık üzerine iyice düşünmelerini istiyor, "İçinizde aklı başında, size doğru yolu gösterecek (reşid) kimse yok mu?" diye soruyordu. Bu soru, eşcinsellikte aranan şehvetin kavmin aklını başından aldığını, sağlıklı düşünme yetilerini kaybettiklerini göstermektedir. Ahlaki ve akli yetilerini kaybeden kavmi onu

dinlemedi, kızda-kadında yani dişilerde gözlerinin olmadığını söylediler, onlar ısrarla misafir erkekleri istiyorlardı. Belli ki, eşcinsellik onlarda kadınlara karşı olan ilgiyi azaltmış, belki artık yok etmişti.

Razi, "Senin kızlarında bizim haktan bir şeyimiz olmadığını sen de bilmişsindir" ayetinde geçen "hak" kelimesinin dört anlama geldiğini söylemektedir:

a) Bizim senin kızlarına ihtiyacımız yoktur; onlara cinsel manada arzu ve ilgi duymuyoruz. "Hak" "ihtiyaç veya arzu ve ilgi" manasında kullanılmıştır. Kişi bir şeye ihtiyaç hissederse, onda kendini o şeyde bir nevi hak sahibi görür. Kavmin erkekleri eşcinsel olduklarından kadınlara herhangi bir ilgi ve arzu duymuyorlar yani onlara ihtiyaç hissetmiyorlardı.

b) "Senin kızların bizim eşlerimiz değildir ki, onlarda bir hakkımız olsun." Buna göre hak, nikâh bağına dayalı cinsel birleşme şeklinde tanımlanmıştır.

c) "Bizim senin kızlarına ihtiyacımız yok, çünkü sen ancak sana inanmamız ve nikâh bağına dayalı birleşmeyi kabul etmemiz halinde bize kızlarınla bir olma şartını koşuyorsun. Her üç durumda eşcinsel azgınlar, Hz. Peygamber'in meşru birleşme tarzını reddetmektedirler."

d) Normal kadın-erkek evliliğini fiilen ilga etmiş, belki de eşcinsel birleşme ve evlilikleri kanunun himayesi altına almışlardır ki, kendi sapkın hukuk anlayışlarına göre kadınlarla evlilik bir hak değildir.

Hz. Lut, şehvetin, sapkın tutkuların gözlerini bürüdüğü bu azgınlar karşısında kendini bir an için güçsüz hissetti, bir çıkış yolu arıyordu. Gerçekten şehvet onların gözlerini karartmış, akılları başlarından gitmiş, içine saplandıkları çirkin hayâsızlık onların bilinçlerini köreltmişti ki, şanı Yüce Allah bu zihin ve bilinç çarpıklığına "Hz. Peygamber'in ömrüne yemin ederek" işaret etmektedir (15/Hicr, 72.) Keşke karşı koyacak gücü veya sığınabileceği korunaklı bir yer olsaydı. Bu çaresizliğini dile getirdiğinde misafirler, insan suretinde melek olduklarını ifşa ettiler; kapıya dayanan bu azgınların ona ve ailesine bir zarar veremeyeceklerini söyleyip onu rahatlattılar. Allah'ın elçileri olarak gelmişlerdi, bu sapkın kavim hakettiği cezaya çarptırılacaktı. İlk elde, kapıya dayanan saldırganların gözlerini kör eden kısmi bir ceza verdiler (54/Kamer, 37).

Azap gece vakti gelecekti. Melekler ona gecenin bir bölümünde, sabaha doğru ailesiyle birlikte yola çıkmasını ve hiçbir şekilde arkasına bakmamasını tembih ettiler. Karısı hariç olacaktı. Çünkü zaten o, peygamber olarak kocasının tebliğine inanmıyor, kavminin de sapkınlığını yanlış bulmuyordu. Böylelikle Hz. Lut ve ailesinin sıkıntısı sona erecekti, sabah yakındı.

Ali bin İsa, "arkaya hiçbir şekilde bakılmaması" emrini, kimse "kendisini

geriye bıraktıracak şekilde mal veya eşya ile uğraşmasın, malın-mülkün derdine düşünmesin" şeklinde anlamak gerektiğini söylemiştir.

Sonunda böyle oldu, Hz. Lut ve ailesi şehri terketti, içlerinde karısı da olmak üzere Sodom ve diğer dört şehir halkı gökten yağan azapla yok olup gittiler. Üzerlerine, herbirinin isminin yazılı, işaretli olduğu ateş kütleleri, birbiri ardınca taşlar yağdı, çirkin hayâsızlık suçu işleyip zulmedenler cezasını bulmuş oldu. Suçlu günahkâr kavmin üzerine yağan ateş kütlelerinin bir yanardağın püsküren lavları mıyoksa gökten düşen meteorlar mı bunu Allah bilir. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 15-16; 7/A'raf, 80-84; 15/Hicr, 31-77; 21/Enbiya, 78; 26/Şuara, 160-174; 27/Neml, 54-59; 29/Ankebut, 28-35; 54/Kamer, 33-40; 66/Tahrim, 10.)

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ
وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ مُحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا
النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ
لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۚ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ
أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ ۖ
إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ
مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ
عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۚ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ ۚ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ
مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ
بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾
قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا
رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ ۖ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ
عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ ۖ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ
﴿٩٢﴾ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۙ مَنْ

يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا
جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ
ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا
أَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

84. **Medyen** (halkına da) **kardeşleri Şuayb'ı** (gönderdik). **Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin, O'ndan başka ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın; gerçekten sizi bir 'bolluk ve refah** (hayır)**' içinde görüyorum. Doğrusu sizi çepeçevre kuşatacak olan bir günün azabından korkuyorum."**

85. **"Ey kavmim, ölçüyü ve tartıyı –adaleti gözeterek– tam tutun ve insanların eşyasını değerden düşürüp-eksiltmeyin ve yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın."**

86. **"Eğer mü'minseniz, Allah'ın bıraktığı** (helâl işlerden olan kazanç) **sizin için daha hayırlıdır. Ben, sizin üzerinizde bir gözetleyici değilim."**

87. **Dediler ki: "Ey Şuayb, atalarımızın taptığı şeyleri bırakmamızı ya da mallarımız konusunda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi senin namazın mı emrediyor? Çünkü sen, gerçekte yumuşak huylu, aklı başında** (reşit bir adam)**sın."**

88. **De ki: "Ey kavmim görüşünüz nedir söyler misiniz? Ya ben Rabbimden apaçık bir belge üzerinde isem ve O da beni kendisinden güzel bir rızık ile rızıklandırmışsa? Ben, size yasakladığım şeylere** (kendim sahiplenmek suretiyle) **size aykırı düşmek istemiyorum. Benim istediğim, gücüm oranında yalnızca ıslah etmektir. Benim başarım ancak Allah iledir; O'na tevekkül ettim ve O'na içten yönelip-dönerim."**

89. **"Ey kavmim, bana karşı gelişiniz, sakın Nuh kavminin ya da Hud kavminin veya Salih kavminin başlarına gelenlerin bir benzerini size de isabet ettirmesin. Üstelik Lut kavmi size pek uzak değil."**

90. **"Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin. Gerçekten benim Rabbim, esirgeyendir, sevendir."**

91. **"Ey Şuayb" dediler. "Senin söylediklerinin çoğunu biz 'kavrayıp anlamıyoruz.' Doğrusu biz seni içimizde zayıf biri görüyoruz. Eğer yakın-çevren olmasaydı, gerçekten seni taşa tutar-öldürürdük. Sen bize karşı güçlü ve üstün değilsin."**

92. **Dedi ki: "Ey kavmim, sizce benim yakın-çevrem, Allah'tan daha mı üstündür ki, O'nu arkanızda-unutuluvermiş** (önemsiz) **bir şey edindiniz. Şüphesiz benim Rabbim, yapmakta olduklarınızı sarıp-kuşatandır."**

93. **"Ey kavmim, bütün yapabileceğinizi yapın; şüphesiz, ben de yapacağım. Kime aşağılatıcı azap gelecek ve yalancı kimdir, yakında bileceksiniz. Siz gözetleyip durun, ben de sizinle birlikte gözetleyeceğim."**

94. **Emrimiz geldiği zaman, tarafımızdan bir rahmetle Şuayb'ı ve O'nunla birlikte imân edenleri kurtardık; o zulmedenleri dayanılmaz bir ses sarıverdi de kendi yurtlarında dizüstü çökmüş olarak sabahladılar.**

95. **Sanki orada hiç refah içinde yaşamamışlar gibi. Haberiniz olsun; Semud** (halkına) **nasıl bir uzaklık verildiyse Medyen** (halkına da Allah'ın rahmetinden öyle) **bir uzaklık** (verildi).

Hz. Şuayb ile kavmi arasında geçen mücadele A'raf sûresinde ele alınmıştı (7/85-93). Burada değişik yönleriyle bir kere daha anlatılmaktadır. A'raf sûresinde anlatıldığı üzere Hz. Musa'nın kayınpederi olan Hz. Şuayb, refah içinde yaşayan Medyen halkına peygamber olarak gönderilmişti. Medyen halkı birkaç noktada sapkın bir hayat yaşıyordu: İlki, kendilerinden önce çöken toplumlar gibi putçuluğa saplanmışlardı; ikincisi kendi arzuları, akılları ve öngörüleri üstünde hiçbir otoritenin hayatlarına, iktisadi ve sosyal düzenlerine müdahale etmesini kabul etmiyorlardı; üçüncüsü tam da bununla bağlantılı olarak din ile sosyo-ekonomik ilişkileri kesin çizgilerle birbirlerinden ayırıyorlardı. Onları uyarmak üzere görevlendirilen Hz. Şuayb ise onlara, kararlı bir dille sadece Allah'a bağlanmayı ve O'na kullukta bulunmayı emrediyordu.

Allah'ın birliğini esas alan tevhid ile putçuluk arasındaki mücadelenin sosyal ve iktisadi hayata yansıyan yüzü, putçulukta ısrar edenler kendileri üstünde, onların kazanç biçimlerine ve harcama-tüketme tarzlarına herhangi bir gücün karışmasını reddetmeleri şeklinde tezahür eder. Bu yüzden dini, sosyo-politik ve iktisadi hayatın dışında tutup, kendi arzularına göre yaşamak isterler. Onlara göre insanın dine ihtiyacı varsa, işte ortada putlar bulunmaktadır. Medyen halkı, dine karşı tepkilerini "namazla iktisadi hile ve sömürüye dayalı kazanç arasında ne gibi bir ilişki olabilir" şeklinde dile getirmektedirler.

Hz. Şuayb, sahip oldukları refahın kendilerini kandırmaması gerektiğini söylerken adaletsizliğe, sömürüye, israf, gösteriş ve sorumsuz tüketime dayalı sosyal ve ekonomik bir hayatın uzun süre devam edemeyeceğini de anlatmaya

çalışıyordu. Bunun sonunda bir azap, müthiş bir çöküntü, bir yokoluş gelebilirdi. İnsanların yapması gereken alışverişte, üretimde, mübadele ve tüketimde, kısaca iktisadi hayatın her aşamasında ve alanında denge unsurunu gözetmeleri, adaletten şaşmamalarıdır. Haksız kazanç, sömürü, hile, rüşvet, yolsuzluk, vurgun yeryüzünde dirlik ve düzenin bozar, ahlaki hayatı yozlaştırır, bu da toplumsal çöküntüyü kaçınılmaz kılar. Tarihte ilahi sünnet böyle işlemektedir.

"**Eğer mü'minseniz, Allah'ın bıraktığı sizin için daha hayırlıdır**" ayetinden, faizli alış veriş ve kredi sisteminin hayli yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu, Bakara sûresinde faizli alışverişin terkedilip "sermayeden artakalan"la yetinilmesini emreden ayeti hatırlatmaktadır (Bkz. 2/Bakara, 278). Ayette geçen "bakiyye"nin kazanç; Allah'a itaat veya ilahi emirler olduğunu söyleyenler vardır.

Tabii ki Hz. Şuayb, onlara zor kullanacak değildi, çünkü güç ve iktidar onların elindeydi ancak onları uyarıp korkutabilirdi. Onlar ise anlamazlıktan geliyor, Hz. Şuayb'ın kıldığı namaz ile kendi hayat tarzları ve kazanç şekilleri arasında nasıl bir münasebetin kurulabileceğini şaşkınlıkla soruyorlardı. Aslında Şuayb aleyhisselâm, putçuluğu reddedip sadece Allah'a ibadet etmeyi emrederken, iktisadi sömürü, haksız kazanç, hile, ahlaksızlık, rüşvet, yolsuzluk ve yağmayı da gündeme getiriyordu. Onlar ise hem kazanç şekillerinin sorgulanmasını istemiyorlardı hem harcama-tüketme tarzlarına karışılmasına tepki gösteriyorlardı. "Namaz"ın, başka bir ifade ile "din"in iktisadi hayatla ne ilişkisi olabilirdi ki! Paranın, malın-mülkün, servetin namazı veya dini mi olurmuş! "Ey Şuayb, atalarımızın taptığı şeyleri bırakmamızı ya da mallarımız konusunda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi senin namazın mı emrediyor?" Burada "namaz" bildiğimiz ibadet tarzı olabileceği gibi, temel bir sıfat olarak "dinin direği" manasında dinin kendisi, dini hükümler, ilahi vahiy, emirler veya namazda okunan ayetler olarak da anlaşılabilir. Çünkü ister namaz ister ilahi hükümler olsun, Hz. Şuayb'ın kavminden istediği iktisadi ve sosyal hayatlarını kökten değiştirmeleriydi. Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim'de "siyasi güç-iktidar ile namaz" bir arada zikredilmiştir. Demek ki namazla siyaset ve sosyo-ekonomik politikalar arasında dolaylı fakat hayli etkili bir ilişki var. Namazı, huşu duyanlar, Allah korkusuyla kalpleri titreyenler kılar ve bu özelliğiyle namaz onlara ağır gelmez (2/Bakara, 45). Bu bilinçle namaz kılan siyaseten zorba olmaz, tiranlaşmaz; iktisadi olarak geliri adil bölüştürür, yoksulları ve zayıfları korur. Kur'an-ı Kerim'in sıkça namazla zekâtı bir arada zikretmesi ve kendilerine iktidar verilenlerin namaz kıldıklarını belirtmesi din ile dünya arasında bir bölünme ve parçalanma olmayacağını gösterir.

Kavmi, Şuayb'ı yumuşak huylu (halim) biri görüyorlardı. Dindardı, çokça

ibadet ederdi, aklı başında idi ama bu dini kimliği ve kişiliğiyle dünya işlerine niçin karışıyordu? Namazla ilgili soruda, samimi şaşkınlık yerine istihza, ironi kastı da olabilir. Öyle veya böyle Hz. Şuayb, Allah'tan bir bilgi ve belge ile kendilerini uyardığını, bu uyarı ile görevli kılındığını anlatıyordu.

Bu arada kendi düşüncelerinde, tebliğinde ve hayat tarzında tutarlı davranıyor; onlara her neyi yasaklıyor idiyse kendisi onu hayatına sokmuyor, her neyi emrediyorsa hayatında tatbik etmeye çalışıyordu. Sözü-özü, içi-dışı birbiriyle uyum halindeydi. O sadece onları uyarıyor, toplumsal hayatın sulh ve salah (barış ve dirlik üzere) tesis edilmesini tavsiye ediyordu. Başarılı olup olmaması Allah'a ait bir işti, kendisi inanmış bir insan olarak sadece Allah'a tevekkül etmiş, O'na itimat etmişti. O "zaferle değil, seferle mükellefti." Ortada yaşanmış tarihi tecrübeler vardı. Geçmişte aynı hataya düşen toplumlar, mesela Nuh, Hud ve Salih peygamberlerin kavimleri yok olup gitmişlerdi. Nispeten daha yakın geçmişte yaşamış bulunan Lut kavmi böyle bir azapla yok olmamış mıydı? Benzer yıkımlar tabii ki Medyen halkının da başına gelebilirdi. Yapılması gereken şey bu adaletsiz, sorumsuz, hileli düzeni terketmek, hata ve günahlardan tevbe edip Allah'tan bağışlanma dilemektir.

Aslında Hz. Şuayb bütün bu uyarıları yapmakla beraber onlarla birlikte yaşamayı da teklif etmiyor değildi. Onlar ise bunu reddedip "Ya dinimize dönersin veya seni, sana inananlarla birlikte ülkemizden çıkarırız" (7/A'raf, 88) tehdidinde bulundular. Bu ilginç bir noktadır. Müstekbirler bu tehdidi savururken, herkesin içinde yaşadığı ülkeyi temellük ediyorlar, sanki sadece kendilerine aitmiş gibi davranıyorlardı. Diğer yandan din ve vicdan özgürlüğünü tanımıyor, Şuayb ve beraberindekilerin kendi dinlerine (millet) dönmelerini talep ediyorlardı; aksi halde onları yurtlarından süreceklerdi. Hz. Şuayb'e ve inananlara özgürlük tanımamalarının veya onlarla bir arada yaşamak istememelerinin sebepleri vardı: Bir kere kurdukları düzenin inanan-inanmayan herkesi kapsamasını istiyorlardı, çünkü gayrimeşru yollardan kazandıkça daha çok kazanmak, daha çok servet istif etmek istiyorlardı. Herkes sömürünün nesnesi olmalıydı.

87. Ayette, zulümde ileri gidenlerin "biz mallarımız üzerinde dilediğimiz gibi tasarrufta bulunuruz, sen niye buna karışıyorsun?" diye Şuayb aleyhisselama çıkışmaları önemlidir. Allah'ın mülkünde sahip oldukları servetin asıl ve nihai sahiplerinin kendileri olduklarını düşünüyor, hangi gayrimeşru ve haram yollarla para kazanmışlarsa, yine aynı haram tüketimde ve sefihçe hayat sürdürerek kazandıklarını harcayabileceklerini, kimsenin buna müdahale etmeye hakkı olmadığını öne sürüyorlardı. Hz. Şuayb ve bütün peygamberler ise, söz konusu azgın oligarklara şunu tebliğ ediyorlardı: Helal ve meşru yol-

lardan kazanmak zorundasınız, helal ve meşru yoldan kazandığınız servetinizi de dilediğiniz gibi harcayamazsınız. Onda yoksulların ve zayıfların hakkı var, bu hak aynı zamanda asıl mülkün sahibi Allah'ın hakkıdır.

Diğeri, Hz. Şuayb tebliğine devam edecek olsa, toplumun diğer kesimleri uyanacak, bilinçlenecek, zaman içinde düzene karşı kitlesel başkaldırı olabilecekti. Ve tabii esasında inkâr ve isyanın yani küfür ve şirkin tabiatında barış, bir arada yaşama erdemi mevcut olmadığından; her durumda küfür başka her şeyi ve her düşünceyi boğmak, tahakkümü altına almak ister.

Bu yüzden Hz. Şuayb'ı ortadan kaldırmayı planlayıp duruyorlardı. Bunu o güne kadar yapmamışlarsa Şuayb'a değer verdiklerinden değil, arkasında güçlü bir kabile bulunmasındandı. Onu öldürecek olsalardı, belki de kabileler arasında iç savaş yaşanabilirdi. Bütün umutların tükendiğine, söz ve tebliğin artık işe yaramadığına kesin kanaat getiren Hz. Şuayb (a.s.), kendi kabilesinin Allah'tan daha güçlü olmadığını hatırlattıktan sonra, meydan okur ve artık azabı beklemekten başka yapacak şey kalmadığını söyler. Sonunda haber verildiği üzere müthiş bir azap gelir, Medyen halkı helak olur; Semud halkı nasıl Allah'ın rahmetinden uzak tutulup yok edildiyse aynı kötü akıbet Medyen halkının da başına gelir.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِيْنٍۙ ﴿٩٦﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ فَاتَّبَعُوْٓا اَمْرَ فِرْعَوْنَۚ وَمَآ اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيْدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ قَوْمَهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَۜ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُوْدُ ﴿٩٨﴾ وَاُتْبِعُوْا فِيْ هٰذِهٖ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُوْدُ ﴿٩٩﴾

96. Andolsun, Musa'yı ayetlerimizle ve apaçık olan bir delille gönderdik.

97. Firavun'a ve onun önde gelen çevresine. Onlar Firavun'un emrine uymuşlardı. Oysa Firavun'un emri doğruya-götürücü (irşad edici) **değildi.**

98. O, Kıyâmet günü kavminin önderliğine geçer, böylece onları ateşe götürmüş olur. Sonunda vardıkları yer, ne kötü bir yerdir.

99. Onlar, burda da, kıyâmet gününde de lânete tâbi tutuldular. (Bu) **Verilen bağış, ne kötü bir bağıştır.**

Sûrenin 25. ayetinden bu yana sıra ile peygamberlerin kavimleriyle yaşadıkları mücadeleler anlatıldı. Bu çerçevede son örnek Musa aleyhisselâmın Firavun'la mücadelesine yer verilmektedir. Hz. Musa ve kardeşi Harun aleyhisselâm Firavun'u:

a) Önce Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya,

b) İsrailoğullarının esaretine son vermeye,

c) Kendi halkına da zorbaca davranmaktan vazgeçip Allah'ın iradesine teslim olmaya çağırdılar.

Firavun her üç talebi de reddetti. Ona göre her şehrin mutlak bir hegemon yöneticisi-kralı olmalıydı. Kendisi de Mısır'ın mülk ve saltanatına sahip tanrı-kraldı, halkının rabbiydi ve bütün ülkelerin en yüce tanrısıydı (79/Naziat, 24).

Hz. Musa ona çeşitli mucizeler, geri çevrilmesi mümkün olmayan güçlü kanıtlar gösterdi (Benzer ifade için bkz. 40/Mü'min, 23). Mucize olarak gösterilen olağanüstü olaylar asa; yed-i beyza; tufan; çekirge, bit ve kurbağa istilası, Nil sularının kana bulanması; ürünlerin noksanlaşması ve peş peşe gelen ölümlerdi. Hz. Musa bunlardan başka, Tur Dağı'nın kavminin üstüne kapanması ve Kızıldeniz'den kavmiyle beraber geçmesi gibi başka mucizeler de gösterdi.

Ayette "ayet" ve "sultan" iki ayrı terim olarak bir arada zikredilmiştir. **Razi**'ye göre bunun bir anlamı var. Dil örfünde "sultan" güç, kuvvet ve iktidar sahibi mutlak yöneticiye denir. Sultan nasıl güç ve iktidarıyla başkalarını adeta eziyorsa, doğru temellere dayandığında delil-kanıt (hüccet) de öyledir, karşıt görüş ve iddiada olanları susturur. Üstün gelme, baskın çıkma, musallat olma anlamları vardır (4/Nisa, 90). Hak ve hakkaniyet dolayısıyla sahip olunan yetki için de kullanılır. Mesela haksız yere öldürülen birinin varisleri bu türden bir hak ve yetki sahibidirler (17/İsra, 33).

Zeccac'a göre, güç ve iktidar sahibi olan yöneticiye sultan deniyorsa, sebebi Allah'ın yeryüzündeki hücceti olması sebebiyledir. Susam yağına "salit" denir, kelime buradan türetilmiştir, bu anlamda sultan niteliğindeki delil, yolu aydınlatır, böylece insanlar aydınlatılmış-ışıklandırılmış yolda güven içinde ilerleme imkânı bulur (Bkz. 3/Âl-i İmran, 151). Kısaca sultan, bir tiran veya müstebit yönetici değil, aydınlatan ışık, aydınlanma aracı olan şey demektir. Zeccac'ın bu tanımı, bize Bizans krallarına verilen, sonra Emeviler zamanında halifelere, sonra Osmanlılarda sultanlara uygun görülen sıfatı hatırlatır. "Es sultan Zillullahi fi'l arz" yani "sultanlar Allah'ın yeryüzündeki gölgeleridir." Ancak bu sıfatın yöneticilere uygun görülmesi yönetimi kutsal kaynağa refere eden monarşilere, mutlakiyetçilere kapı aralar. Bu ise İslami değildir. Çünkü duruma göre –ve tarihte çoğunlukla gözlendiği üzere– sultanlar, teba üzerinde siyasi güçlerini kullanarak baskı kurmuş, onları sıkı denetim altında tutmuşlardır, saltanatı güç ve kuvvet (saytara) kullanarak elde etmişlerdir. Seçim ve biatle başa gelmiş meşru halifelere "Allah'ın halifesi" demek caiz değildir, Hz. Ebu Bekir'in gayet yerinde uyarmasıyla yöneticilere ancak "Resûl'ün halifeleri" yani Hz. Peygamber'den sonra

gelen yöneticiler denir. Çünkü halife gücünü Allah'tan almaz, hukukun üstünlüğünden ve halkın özgür iradesiyle verdiği destekten alır. Yönetici "Allah'ın halifesi veya yeryüzündeki gölgesi" olunca kutsallık zırhına büründüğünden onu kimse sorgulayamaz, eleştiremez, ona muhalefet edemez.

Sultan sıfatını âlimler (ulema) hak eder; âlimler Nübüvvetin ışığından yararlandıkları için "peygamberlerin varisleri"dir. İddia ve görüşlerini, tefsir ve içtihatlarını kuvvetli delillerle ortaya koyarlar, inkârcılara ve sapkınlara üstün çıkarlar (59/Haşr, 6); çünkü hem dayanakları Kur'an ve Sünnet'tir, hem akılları heva ve heveslerinin denetiminde olmayıp özgürdür. Bu açıdan bakıldığında sultanlar yani yöneticiler eğer âlimlere ittiba edecek olurlarsa doğru iş yapmış olurlar. Sultanların yönetimi sona erebilir, bir sultanın yerini bir başkası alabilir. Ya sultan ölür, tahtından azledilir veya kılıçla devrilir. Ancak âlimin delili, kanıtı ve hücceti ölmez, âlim ölse de hak ve hakikate işaret eden ilim sona ermez. Âlimi güçlü kılan, ona sultan vasfını vermemizi gerektiren husus, ilminin kaynağını Hz. Peygamber (s.a.)'den alması, onun yolunu (Sünnet ve Siret) takip etmesidir. Eğer yöneticiler âlimlere yani Kitap ve Sünnet'e tabi değilse, yönetim Firavun karakterde olur. En güçlü saltanat iman ve mü'minlere aittir ne şeytanın (16/Nahl, 99-100) ne zorba yöneticilerin hakkı güç ve iktidarları vardır.

Hz. Musa Firavun'a ve çevresindeki iktidar seçkinlerine (mele') duyu organlarıyla ikna olacakları mucizeler gösterdiği gibi, akli delil ve kanıtlar da sundu. Ne var ki Firavun inanmadı. Çevresi de, ona bağlanmayı tercih etti. Oysa Firavun onları doğru yola sevketmiyordu. Önlerini aydınlatmıyor, dramatik bir yanılgıya sürüklüyordu. Gidecekleri yer ateşten başkası değildi. Firavun'un kavmini ateş yoluna sürüklemesinin "vird" kökünden türeme "evradehum" fiiliyle ifade edilmiş olması anlamlıdır, burada bir ironi söz konusudur. **Vird** aslında suya gitmek için kullanılır, suyu aramak demektir. Susuzluklarını gidermek için insanlar suyun kaynağına, bir pınar veya çeşmeye giderler (28/Kasas, 23). Herkes cehenneme uğrayacaktır (19/Meryem, 71) ama ateş İbrahim aleyhisselamı yakmadığı gibi (21/Enbiya, 69), cehennemin ne korkunç bir yer olduğunu müşahede etmek üzere ona uğrayacak olan mü'minleri Allah'ın izniyle yakmayacaktır.

Firavun ve ona tabi olanlar da, suya gitmek düşüncesiyle bu yola girmişlerdir ama gittikleri yer hem içlerini hem bedenlerini yakacak olan ateşten başkası değildir. Vird ile ateş arasında bağlantı kurulması, kelimenin salgın halde gelen sıtma günü için kullanılması dolayısıyladır. Sıtmaya tutulana "mevrud" denir. Burada korkunç bir çağrışım söz konusudur (21/Enbiya, 98). Elbette bu kötü bir gidiş ve kötü bir yerdir. Yapıp ettiklerinden dolayı lanet üzerine lanete

uğradılar (28/Kasas, 42). İlk lanete uğradıkları yer dünya hayatları oldu, ikinci lanet ise ebedi olarak ahirette karşılarına çıktı.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْقُرٰى نَقُصُّهٗ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا
ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ فَمَآ اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَّمَّا جَآءَ اَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾
وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَآ اَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌ اِنَّ اَخْذَهٗٓ اَلِيمٌ شَدِيدٌ
﴿١٠٢﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْاٰخِرَةِ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ
النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهٗٓ اِلَّا لِاَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾
يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِهٖ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ
شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ
السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَاَمَّا
الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ
اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

100. Bunlar, sana doğru haber (kıssa) **olarak aktardığımız** (geçmişteki) **nesillerin haberleridir. Onlardan kimi ayakta kalmış,** (hâlâ izleri var, kimi de) **biçilmiş ekin** (gibi yerle bir edilmiş, kalıntısı silinmiş)**dir.**

101. Biz onlara zulmetmedik ancak onlar kendi nefislerine zulmettiler. Böylece Rabbinin emri geldiği zaman, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları, onlara hiçbir şey sağlayamadı, 'helâk ve kayıplarını' arttırmaktan başka bir işe yaramadı.

102. Onlar, zulüm işliyorlarken, ülkeleri (veya nesilleri) **yakaladığı zaman... Rabbinin yakalaması işte böyledir. Gerçekten, O'nun yakalaması pek acı, pek şiddetlidir.**

103. Âhiret azabından korkan için bunda kesin âyetler vardır. O, bütün insanların kendisinde toplanacağı bir gündür ve o, gözlenebilen bir gündür.

104. Biz onu sayılı bir sürenin (ecelin) **dışında ertelemeyiz.**

105. (Kıyâmetin) **Geleceği günde, O'nun izni olmaksızın, hiç kimse söz söyleyemez. Artık onlardan kimi 'bedbaht ve mutsuz',** (kimi de) **mutlu ve bahtiyardır.**

106. Mutsuz olanlar ateştedirler, onlar için orada (kahırla ve acıyla) **nefes alıp vermeler vardır.**

107. Onlar, Rabbinin dilemesi dışında gökler ve yer sürüp gittikçe, orada süresiz kalacaklardır. Çünkü Rabbin, gerçekten dilediğini yapandır.

108. Mutlu olanlar da artık onlar cennettedirler. Rabbinin dilemesi dışında gökler ve yer sürüp gittikçe, orada süresiz kalacaklardır. (Bu) **kesintisi olmayan bir ihsandır.**

Sûrenin 25. ayetinden bu yana anlatılan olaylar, peygamberlerin kavimleriyle olan mücadeleleridir. Gerçek haberlerdir ne uydurulmuş veya kurgulanmıştır ne söylenti ve buluntular üzerine tahminen birer senaryo olarak üretilmiştir. Gaybı –bizim bilgilerimizin kapsamına girmeyen geçmişi ve geleceği– bilen âlim ve habir olan Allah'ın bildirmesidir. Esasında yeryüzü üzerinde bu amaçla gezildiğinde veya bir araştırma yapıldığında söz konusu olayların yaşandığı gerçeğini ortaya çıkaracaktır.

Bu ayet, geçmişe ilişkin arkeolojik, antropolojik ve medeniyetler tarihiyle ilgili araştırmaların bu perspektif esas alınarak yapılması gerektiğini ima etmektedir. Dünyadaki tarihi eserlere, geçmişten gelen kalıntılara bakıldığında bu türden ibret verici olayların yaşandığı tespit edilebilir, zira izleri duruyor. Mısır piramitleri firavunlar döneminin somut kanıtlarıdır. Bazılarının izleri kalmamıştır, depremler, seller, kasırgalar günah ve zulmün işlendiği şehirleri yerin dibine batırmış, biçilmiş ekin (hasad) gibi kökleri kurutulmuş, zamanın değirmeni tarafından öğütülmüştür. Zaman zaman arkeolojik araştırmalar bunların izlerini bulabilmektedir.

Geçmiş kavimlerin başına gelenler onların yapıp ettiklerinin bir cezası idi, şanı Yüce Allah onlara haksızlık yapmış değildi. Bir hadiste buyrulduğu üzere, yoldan çıkanlara "Allah zulmedenlere mühlet verir ama bir yakaladı mı bir daha bırakmaz" (Buhari, Tefsir 11'e 5; Müslim, Birr, 61; 7/A'raf, 183). Haklarında hüküm verilip de cezaya uğratıldıklarında bağlandıkları zorba liderler, taptıkları sahte ilahlar onların helak ve kayıplarını arttırmaktan başka işe yaramadı.

Helak olup yıkılan şehirlerin belirgin sıfatı zulmetmeleridir. Zulüm, bir şeyi yerli yerine koymamaktan kaynaklanan haksızlıklar, aşırılıklar, altüst oluşlar, kargaşa ve karmaşık durumlar, sapkınlıkların yaygınlaşması, hak ve hukuk ihlalleri v.s. Kur'an'ın doğru bir tutumla imar edilen, her mekânı umran olan şehirlere Belde-i tayyibe denir. Bu şehirlerde insan ilişkileri hem meşru zeminde düzenlenmiştir hem içlerinde süren hayat sükûn, mutluluk, huzur ve itminan vermektedir. Belde-i tayyibe olan şehirlerde Allah'a ibadet, ilahi iradeye teslimi-

yet, hakkaniyete, adalete ve yüksek ahlaki erdemlere riayet şehir kurgusunun zeminini teşkil etmektedir. Hadiste buyrulduğu üzere, Allah yoldan çıkmış şehirlere, şehir halkına mühlet verir, uyandıracak uyarılar gönderir, ne var ki ibret almazlar, zulüm ve ahlaksızlıklarına devam ederler. İşte şehir halkı tam günah ve zulümlere batmışken onlara azap gelir. "Zulmetmekteler iken" zulüm, günah ve isyan hali üzere iken demektir. Başka yerlerde de benzer hal bu şekilde ifade edilmiştir (21/Enbiya, 11 ve 28/Kasas, 58). Yüce Allah'ın yakalaması acı olur, şiddetli olur. Ancak ahiret azabı daha şiddetlidir, bundan korkanlar söz konusu şehirlerin başlarına gelenlerden gerekli dersi çıkarabilirler.

Âhiret toplanma günüdür. Beşeriyetin tamamı bugünde bir araya getirilecek, toplanacaktır. **Kurtubi** kıyametin iki ismine işaret eder: "Yevmu'n-mecmu (toplanma günü)" ve "yevmu'n meşhud (şahid olunan/gözlemlenebilen gün)." Bundan insanların kıyamette birbirlerinden haberdar olacaklarını, muhasebe ve sorguya şahid olacaklarını anlıyoruz. Eninde sonunda bu vuku bulacak; insanlar Allah'ın huzuruna çıkacak, yapıp ettiklerinin hesabını verecek. Kıyametin ne zaman vuku bulacağını Allah'tan başka kimse bilemez (Bkz. 7/A'raf, 187; Müslim, İman, 1-7). Bir eceli, kopacağı zamanı vardır. Böyle müthiş bir günde kimse söz söyleme mevkiinde değildir.

"(Kıyametin) Geleceği günde, O'nun izni olmaksızın, hiç kimse söz söyleyemez." Bunu üç manada ele alabiliriz:

a) Kıyamet koptuğunda söz biter, olan olur. Artık sözün bittiği yerdeyiz.

b) Allah'ın huzuruna çıkıldığında bütün itirazlar kesilir. "Onların söz söylemeyecekleri gündür, onlara izin verilmeyecek ki özür beyan etsinler" (77/Mürselat, 35-36).

c) Hiç kimse bir başkasına aracılıkta bulunamaz ne peygamber ne melek veya başkası; ta ki yüce Allah izin verinceye kadar (20/Taha, 109; 78/Nebe', 38).

Ancak elbette muhasebe zamanı başladığında insanlar dünyadaki fiillerini niçin işlediklerini anlatacak, kendilerini savunacak (16/Nahl, 111); başkalarından varsa haklarını talep edecek, birbirlerini suçlayıp sorumlu tutacaklar (38/Sad, 59-64); kendilerini savunacaklardır.

Dünyadaki imanlarına, yapıp ettiklerine göre insanlar iki gruba ayrılacaklardır: "Kimi 'bedbaht ve mutsuz', (kimi de) mutlu ve bahtiyardır." Hiç kuşkusuz bedbaht olanlar inkârcılar, isyan ve günahkâr hayat yaşayıp bu utanç verici durumla Huzur'da toplananlardır. Bunların yeri ateş olacaktır. Kahırla ve

acıyla nefes alıp vereceklerdir (zefir ve şahik): Sonsuz üzüntü ve kahır içinde olanlar içlerindeki sıkıntıyı soluyarak dışarı çıkarmak isteyeceklerdir; ciğerlerde toplanmış acı inilti, hırıltı halinde dışarı vuracaktır.

"Onlar, Rabbinin dilemesi dışında gökler ve yer sürüp gittikçe, orada süresiz kalacaklardır." Bu ifadeden çeşitli anlamlar çıkarılmıştır. Kıyamette gökler ve yer olacaktır. Ancak bugünkü formları ve kozmik düzenleriyle değil. Zira İbrahim sûresinde (14/48) o gün "Göklerin başka gökler, yerlerin başka yer olacağı" belirtilmiştir. Bu, kıyamette göklerin ve yerin nitelik ve form değiştireceklerini ima etmektedir. Bazı bilginler ise bu ifadeden hareketle ahiretteki cehennem azabının sonsuzca/ebedi olmayabileceğini düşünmüşlerdir. Gökler ve yer sonsuz olmayınca bittabi azap da sonsuz olmaz. Kasas (28/88) ve Rahman (55/26-27) sûrelerinde "O'nun yüzünden (Zatı'ndan) başka her şey helak olucudur" buyrulmaktadır. Ancak bu cennet hayatının da sonsuz/ebedi olmayacağı fikrini gündeme getirir. Çünkü 108. ayette bunu açıkça belirtmektedir. Genel kanaate ve inanca göre müşrikler/inkârcılar ebediyyen cehennem azabında kalacaklardır, günahkâr mü'minler ise müstahak oldukları kadar azap çektikten sonra cennete gideceklerdir. 107. ayette azabın da "Allah'ın dilediği kadar" olacağını, dileyince son bulacağını belirtmektedir. Bu düşüncede olanlar, Şura sûresindeki (42/40) "Kötülüğün cezası benzeri kötülüktür" ayetini delil göstermektedirler. Yine **Taberi**'de yer alıp Abdullah ibn-i Mes'ud'a izafe edilen bir görüşe göre, hayli uzun bir müddet geçip de cehennemliklerin tamamı çıkarıldıktan sonra kapıları kapatılacak, sonra cehennem sona erecektir. Taberi, bu ayetin cehennem için diğer yerlerde zikri geçen "huld ve ebed" ayetlerini tahsis ettiğini kaydetmektedir. (Bkz. Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an, I, 421.)

"Çünkü Rabbin, gerçekten dilediğini yapandır." Yüce Allah ilmi ve kudretiyle mutlak irade sahibidir. Her dilediğini yapar, insana cüz'i irade verilmiş olsa bile, Allah dilemedikçe insan cüz'i iradesini kullanamaz. Bu bir hükümdarın birine yetki vermesi gibidir, hükümdar emir vermedikçe o yetkiyi kullanması söz konusu değildir. Kullanınca da iyi yönde mi kullandı, kötülüğe mi alet etti artık bu onun bileceği iştir ve yapıp ettiklerinden sorumludur. Kelamcılar bu konuyu "tedbir-takdir" çerçevesinde tartışmışlardır. Mevlana şöyle der:

"Takdir-i ilahiyi bilmez kul eder tedbir
Meşhur meseldir bu, tedbiri bozar takdir"

Kul Allah'ın takdir yetkisini bilmeden, bir dizi tedbir alır, fakat bazen takdir tedbiri bozar. Tedbire göre işlerin yürütülmesi ve sonuç vermesi ilahi sünnetlere uygundur, her şeye rağmen tedbirin bozulup sürpriz veya beklenmeyen sonuç vermesi de takdirin sonucudur. Bakarsınız bir kadın yumurtalarını bağlatmıştır ama hamile kalması da büsbütün ihtimal dışı değildir. Kayıtlı ve

izafi dünyamızda irademiz ve tedbirlerimiz sonuç verir, mutlak varlıkta tedbirimiz işe yaramaz. Belki de dendiği gibi düşünmek lazım: *İnsan zahirde muhtar; hakikatte mecburdur.*

Gerçek şu ki dönüş O'nadır. Dünya sonrası hayat, kıyametle başlayacak olan ahiret, dolayısıyla cennet ve cehennemin ebedi mi, yoksa hangi rakamlarla ifade edeceğimizi bilemediğimiz zamanlardan sonra sona mı ereceğini bilemiyoruz. Bunlar müteşâbih konulardır, hakiki manalarını yani hakikatin kendisini Allah'tan başka kimse bilemez. Şu var ki, eğer cennet ve cehennem ebedi değilse insan da ebedi değildir. Oysa Allah'tan bir Nefha-i ruh'la varlık alanına çıkmış bulunan insanın ebedi olması gerekir. Gökler ve yer başka gökler ve yer olacaksa, belki de insan yeni bir varlık formu ve düzeni içinde ebediyete katılacaktır. Cehennem ebedi değilse bile -en doğrusunu Allah bilir (bkz. 2/Bakara, 39. ayetin açıklaması)- cennet veya cennetle ifade edilen hayat ebedidir; çünkü 108. ayette **"Mutlu olanlar da artık onlar cennettedirler. Rabbinin dilemesi dışında gökler ve yer sürüp gittikçe, orada süresiz kalacaklardır.** (Bu) **kesintisi olmayan bir ihsandır"** ayetinde "meczuz" kesintisiz, kesintisi olmayan hayat demektir. Bu çerçevede **Muhammed Esed**'in hem cehennem hem cennet için söylediklerini hatırlatmakta yarar var: Esed'e göre ahiretin bu her iki varlık alanı, Yüce Allah yeni bir varlık evresi yaratıncaya kadar süresiz/ebedi olarak devam edeceklerdir. En doğrusunu Allah bilir.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هَٰؤُلَاءِ ۚ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ
قَبْلُ ۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ
لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ إِنَّهُ بِمَا
يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾

109. Artık onların tapmakta oldukları şeyler konusunda, sakın kuşkuda olma. Daha önceleri, ataları nasıl tapıyor idiyseler, onlar da ancak böyle tapıyorlar. Şüphesiz biz, onların paylarını eksiltmeksizin onlara ödeyecek olanlarız.

110. Andolsun, Musa'ya kitabı verdik, onda anlaşmazlığa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş (verilmiş) **olmasaydı, mutlaka aralarında hüküm verilmiş olacaktı. Gerçekten onlar, bundan** (Kur'an'dan) **yana kuşku verici bir tereddüt içindedirler.**

111. Şüphesiz Rabbin, onlardan tümüne yapıp ettiklerini(n karşılığını) **onlara tastamam ödeyecektir. Çünkü O, yapıp-ettiklerinden haberdar olandır.**

Bütün bunlar anlatıldıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.)'e güzel bir uyarı yapılır: Sen yoluna devam et, sana bildirilen hakikatlerden (Allah'tan başka bağlanıp tapındıkları güçlerin sahteliğinden ve bu tutumları dolayısıyla dünyada müstahak oldukları, ahirette karşılaşacakları azaptan sakın) şüphe içinde olma. İnkârcıların bu tutumu eskiden beri süregelmektedir. Ataları da öyleydi, onlar da sapkın atalarını tekrar etmekten başka bir şey yapmıyorlar; paylarına düşen kendilerine en ufak bir haksızlık yapılmadan onlara ödenen şeydir. İbn-i Abbas, bunun kinaye olmayıp düz bir ifade olduğunu yani onlar Allah'a ortak koşmak suretiyle büyük suç işlemiş olsalar da, tam hakettikleri cezayı alacaklarını bildirdiklerini söylemektedir.

Daha önce Yüce Allah Musa'ya Tevrat'ı indirdi. Ancak İsrailoğulları hem kitaba gerektiği gibi uymadılar hem anlamı ve hükümleri konusunda anlaşmazlığa düştüler. Aslında bu hemen cezayı gerektiren bir suçtur ancak Yüce Allah azabı erteleyeceğine dair geçmişte söz vermiştir, onlara mühlet tanımaktadır, O'nun isimlerinden biri de sabur yani sabrı çok olandır. Şimdi Hz. Peygamber (s.a.)'e son vahiy olarak Kur'an indirildi, bu sefer Mekke inkârcıları –başka bir anlama göre İsrailoğulları– kitapla ilgili kuşkular öne sürmeye başladılar. Ancak er veya geç takdirine uygun olarak yapıp ettiklerinin karşılığını eksiksiz ödeyecektir. Şimdi her ne yapıyorlarsa hepsinden haberi vardır.

فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾

112. Seninle birlikte tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru davran. Ve azıtmayın. Çünkü O, yaptıklarınızı görendir.

Bu durumda yapılması gereken şey bellidir: Sen ve seninle birlikte olanlar, size indirilen vahye, kitabın hükümlerine sıkı bir şekilde uyun, dininizi ciddiye alın, gevşeklik etmeyin. Sana ne emredilmişse, sana hangi yol haritası çizilmişse sen onu takip et, işini yap, üstlendiğin görevini yerine getir, sonucu Allah'a bırak. Onların yola girmeleri, hidayet bulup nefislerini ve toplumsal düzenlerini ıslah etmeleri sana ve seninle birlikte olanlara, senin yolunu takip edenlere bırakılmış değildir; senin işin tebliğ etmek, hak ile batılı, doğru ile yanlışı göstermektir. (42/Şura, 15.) Bunun yanı sıra açık hükümler konusunda ihtilafa

düşmeyin; kitabın bir kısmını alırken diğer kısımlarını iptal etmeyin; kitabın hükümlerini olmadık, asılsız ve usulsüz yorum ve tevillerle iptal etmeye kalkışmayın. Kitaba gerektiği gibi uymamak, azmanın ve azıtmanın sebebidir.

Burada dikkatten kaçmaması gereken bir nokta var: Genel bağlamı içinde düşünüldüğünde başkalarının veya bir Müslüman'a göre "öteki"nin içinde bulunduğu durum şu veya bu tutumun belirlenmesinde referans teşkil etmez. Kişi kendine bakmakla yükümlüdür. Sûrenin 109 ve 110. ayetleri ışığında Yahudilerin Hz. Musa'ya veya Allah'a ortak koşanların Peygamber Efendimiz (s.a.)'e karşı tutumlarının; son Vahiyle ilgili geliştirdikleri kuşkucu tavrın anlaşılır bir dayanağı yoktur. Ama bunun hesabını soracak olan Allah'tır. Müslümanlar ne geçmişin olayları ne bugünün inanç konularında gardiyan gibi davranamazlar. Onlar kendilerine bakmakla yetinmelidirler. Başka bir ifadeyle biz, başkalarının veya "öteki"nin ne yaptığından çok kendimizle, yöneldiğimiz istikametle ilgilenmek zorundayız: "Ey iman edenler! Üzerinizdeki (yükümlülük) kendi nefislerinizdir. Siz doğru yola erişirseniz, sapan size zarar veremez." (5/Maide, 105.) Demek ki, istenmeyen bir durum içindeysek, yenilgi ve zillet içine düşmüşsek, öncelikle kusuru ve zaafı kendimizde aramalıyız.

Ancak bu sanıldığı kadar kolay değildir. Ayetin genel çerçevede işaret ettiği anlam bütünü ağır yükümlülükler öngörmektedir. Öyle ki bu ayetle ilgili olarak İbn-i Abbas, "Peygamberin üzerine bundan daha ağır ve daha zor bir ayet inmiş değildir" demiştir. Bir rivayette, saçlarının sanki erken ağardığını müşahede eden ashab Peygamber Efendimiz (s.a.)'e "-Saçların çabuk ağarmaya başladı" dediklerinde, o: "-Hud (sûresi) ve kardeşleri (diğer sûreler) saçlarımı ağarttı" demiştir. (Tirmizi, Tefsir, 56. sûre.). Peygamber Efendimiz (s.a.)'e "-Bu sûrede saçlarını ağartan nedir, peygamber kıssaları ve helak olan ümmetler mi?" diye sorulduğunda, "-Hayır, Yüce Allah'ın, 'Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!' buyruğudur" cevabını vermiştir.

Peygamberin saçlarını ağartacak kadar zor olan bu görev nedir? "Doğru yolun (Sırat-ı müstakim)" bulunmasıdır. Açık olan şu ki, eğer Allah'ın yardım ve lütfu olmasaydı insanın kendi başına dosdoğru yolu bulması güç olurdu. İslam'ın tebliğiyle bize Sırat-ı müstakim gösterilmiştir. Ancak yine de bu her şeyin bittiği anlamına gelmez. Şöyle ki:

Kur'an ma'ruf, adalet, ihsan, birr vb. yüksek ahlaki norm ve ilkelere uyulmasını emreder ama bunların ne tanımını yapar ne de ne olduklarını açıkça belirtir. Sırat-ı müstakim de öyledir. Hiç kuşkusuz, Kur'an'ın açık hükümlerine, Peygamber'in bilinen sünnetine uyulması, kişinin doğru yolda olmasıdır ama sahiden bunun söylem düzeyinde bir güvence olup olmadığı tartışmalıdır.

Bunun sebebi, söz konusu yüksek ahlaki ilkelerin ancak somut olaylar vuku bulduğunda var oluşa geçmeleridir.

Günde beş defa kıldığımız namazın her rekâtında okuduğumuz "Fatihe sûresi"nde samimi bir dua olarak Allah'tan bizi "Sırat-ı müstakime iletmesi"ni dileriz. (Bkz. 1/Fatiha, 6. ayetin açıklaması.)

Kuşkusuz herkesin üzerinde hareket halinde olduğu bir yol vardır. Ama bunun "dosdoğru yol" olup olmadığını anlamak için elimizde güvenilir kriterler olması lazım. Yolun apaçık olarak görülmesi karmaşa, şaşkınlık, tereddüt vb. kuşku ve şüphelerden uzak olunması buna bağlıdır. Bu da elbette Kur'an'ın işaret ettiğinden başkası değildir. Şu var ki, bu teorik olarak doğru olmakla beraber, vuku bulan olaylarda, istikametin ete kemiğe bürünmesi sonuçlarıyla anlaşılmaktadır. Her biri kanımızdan ve canımızdan bir parça olan iki çocuğumuz arasında takip ettiğimiz somut tutum ve davranışlarımızda adaletten en ufak bir sapma, bizi doğru yoldan ayırmaya yeter. Hz. Davut'un örneğinde olduğu gibi adalete olan içten bağlılığımıza rağmen, muhakemede içine düşeceğimiz bir usul hatası bizi sorumluluk altına sokabilir. (Bkz. 38/Sad, 21-25.)

Esas ve usul açısından adaletin sağlanmadığı herhangi bir durum bizi istikametten ayırır ve böyle bir tehlike her zaman söz konusudur. Yakınlarımızın, sevdiklerimizin veya çıkarlarımızın ilişkili olduğu kimselerin lehinde bulunacağımız bir tanıklık bizi şaşırtır, saptırır. O halde olaylar karşısında alacağımız tutum önemlidir; bazen istemeden, bazen önemsemediğimiz küçük bir yanılma dahi bizi doğru yoldan ayırabilir. Gözetilecek ilkeden biri bilinen ölçülerin aşılmamasıdır. "Bilinen ilkeler"i iki anlamda kullanmak mümkün: Biri, Kur'an'da vurgusu yapılan "ma'ruf" kapsamına girenler, diğeri kişinin bilebileceği emir ve nehiyler. Yezid bin Seleme el Cu'li, Hz. Peygamber (s.a.)'e şöyle bir ricada bulunduğunu ve şu cevabı aldığını kaydeder: "Ya Resûlallah, senden birçok söz (hadis) işittim. Sonraki sözün öncekini unutturmasından endişe ediyorum. Bana cami (içinde birçok hususları toplayan) bir tabirle konuşur musun?" Allah'ın Resûlü şöyle buyurdu: "Bildiğin hususlarda Allah'ın emirlerine muhalefet etmekten sakın." (Tirmizi, İlim, 19.) Başka rivayet şöyledir: "Süfyan b. Abdullah es Sakafi 'Ey Allah'ın Resûlü, İslam'a dair bana öyle bir söz söyle ki, onun hakkında senden sonra hiç kimseye bir şey sormayayım' der. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: 'Allah'a iman ettim de, sonra dosdoğru ol!" (Müslim, İman, 62; Müsned, III, 413.)

"**Ve azıtmayın. Çünkü** (Allah) **yaptıklarınızı görendir.**" Ayette "azıtma" diye çevirdiğimiz "**tuğyan**" ölçünün taşırılması, sınırın aşılması anlamındadır. Bir başka ayette de öyle kullanılmıştır: "Su haddini aştığı zaman" (69/Hak-

ka, 11.) Su belli bir seviyenin üstüne çıktığı zaman "haddini aşar" yani taşar. Taşan su, hacmine ve kuvvetine göre Seylü'l-arim gibi önüne gelen her şeyi yıkar. Toplumsal hayatta da, belli sınırların aşılması hassas dengelerin altüst olmasına, düzenin bozulmasına ve bazı güçlerin (mağdur, dışlanmış ve zulme uğramış insanların) infiale geçip yakıp yıkmalarına sebebiyet verir. Burada "tuğyan" hem zalim ve haksız hem mazlum ve mağdur için söz konusu olabilir. Zira "tağı", bir aksülamel sonucu mukabil bir "tuğyan"a sebebiyet verebilir. Bir bakıma İncil'de zikredildiği üzere "Kılıç kullanan kılıçla karşılık görür."

Müslümanlar, bu ahlaki ve hukuki ölçülere riayet etmeli, toplumsal hayatın hassas dengesini yerinden edecek haksız fiillerden, hak ve hukuk ihlallerinden kaçınmalıdırlar. Allah onların yaptıklarını görmektedir, hiçbir şey O'nun bilgisi ve görüş alanı dışında değildir. Bu ayetten, uyulması istenen doğru yolun yani sapılmaması gereken istikametin genel anlamında "adl ve adalet" olduğu anlaşılıyor. Çünkü adaletten sapıldığı veya bilinen sınırlar aşıldığı zaman "tuğyan" durumu ortaya çıkar.

Fakat mesele sadece bundan ibaret değildir. İlk müfessirlerin isabetle kaydettikleri gibi "Allah'a boyun eğmek, kibirden kaçınmak; Kur'an'ın helal saydıklarını helal, haram saydıklarını haram bilmek; Müslümanlara emir ve nehiy olarak her ne öngörülmüşse bunları olduğu gibi kabul edip değişikliğe uğratmamak, eksiltmeye gitmemek, ilavelerde bulunmamak veya Allah'ın sınırsız nimetlerine şükretmek de istikamet olup, bütün bunların aksi tutum ve davranışlar ölçüyü taşırmak, sınırları aşmak demek olan tuğyandır.

Başka müfessirler, burada geçen "tuğyan"ın "dinde aşırılık ve buna bağlı olarak aşırılıktan sakınma ve sakındırma" anlamına geldiğini söylemektedirler. Kur'an açık bir ifadeyle "*Allah size din konusunda bir güçlük yüklememiştir*" (22/Hac, 78) buyurmaktadır. Diğer din müntesiplerinin dinlerine yaptıkları en büyük kötülüklerden biri "dinlerinde aşırı"ya gitmeleri, dinlerini daraltılmış yorumlar ve aslı esası olmayan yasaklarla yaşanamaz hale getirmeleridir. Bu zaman içinde bir dine mensup insanların doğru yoldan ve hidayetten sapmalarına sebep olmaktadır. Bir hadiste de belirtildiği gibi İslamiyet; "kolaylık dini"dir. Peygamber Efendimiz (s.a.) "*Ben müsamaha (dini) olan Haniflikle gönderildim*" (Ahmet bin Hanbel, Müsned, V, 266; VI, 233.) buyurmaktadır. Dinin kendisine galebe çalmadığı kimseler hariç, herkes ihlas ve samimiyetle dini hayatını sürdürebilir. Böyle olmakla beraber bazı insanlar hem dini hayatı hem hükümleri ellerinden geldiği kadar zorlaştırır, belki mizaçlarında mündemiç olan sertliklerini din üzerinden dışa vururlar.

Fahruddin er Razi, bütün bunların bilgi olarak bilinmesinin ayetin işa-

ret ettiği anlam çerçevesiyle ilgili olduğunu belirtir ve fakat asıl bunlara bilinç düzeyinde uyulmasının büyük bir zorluk olduğunu söyler. Bir şeyin bilinmesi yetmez, bilinen şeyin bilinç düzeyine taşınması, bilincin mihverinde yer alması, başka bir ifadeyle bilginin imana dönüşmesi, imanın da tutum ve davranışlarda (amellerde) tezahür etmesi gerekir. Müslümanlar bunların çoğunu, hatta tümünü bilirler ama eğer gündelik hayatlarında bunların belirgin, somut etkileri yoksa yani hayatın kurgusunda bu bilginin herhangi bir fonksiyonu bulunmuyorsa, bunun önemli sebeplerinden biri söz konusu bilginin imana dönüşmemiş, imanın amellerde tezahür etmemiş olmasıdır.

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾

113. Zulmedenlere eğilim göstermeyin, yoksa size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka velileriniz yoktur, sonra yardım göremezsiniz.

Kur'an'ın genel tanımına göre "en büyük zulüm Allah'a ortak koşmaktır" (31/Lokman, 13); "Zulüm ile küfür/inkâr" arasında bağlantı vardır, bir bakıma zulüm inkârın eylemlerde tezahür etmesidir (2/Bakara, 254). Ancak ahlaki ve ameli olarak Allah'ın hükümlerine riayet etmemek, konulmuş sınırları/ölçüleri aşmak da zulümdür (2/Bakara, 229).

Ayette anahtar terim durumunda olan "terkenu" eğilim duymak, yönelmek anlamında olduğu gibi, "**er rükün**"la bağlantılı olarak dayanmak, sırtını verip güvenmek ve bir şeyden hoşnut olmak anlamlarına da gelir. Her iki anlam da söz konusu olabilir. **Ebussud Efendi**, kelimenin zalimlerle tamamıyla birlikte olmayı değil, onlara meyletmeyi ifade ettiğini söyler. Bazı müfessirler ikinci anlamın ayetin bağlamıyla daha uygun düştüğünü söylemek mümkündür. Çünkü "**ateşin dokunması**" bir azap, başka bir ifadeyle olumsuz bir fiile karşı takdir edilen ceza mevkiinde bir ifadedir. Dini, rengi, dili ve kimliği her ne olursa olsun bir başkasına haksızlıkta bulunmak; can, mal ve ırzına zarar vermek veya bu amaçla herhangi bir yönelimde bulunmak tasvip edilemez, böyle bir yönelim hoş görülemez. Bunun gibi zulme ve zalimlere mücerret anlamda eğilim duymak da elbette tolere edilemez. Hukukçular, açık bir tehlike söz konusu olmadığı sürece, –o da belli bir süreliğine ve kişinin içinden zalime ve yaptığı zulme hiçbir yakınlık duymadan– zalimle her türlü yönelimi yasaklamışlardır. Başka tefsirciler, ayette geçen yönelme/rükn'ün zalimlerin yaptıklarından hoşnut olmak, onlara yağcılık yapmak, geçimini onlara bağla-

mak, onların zulümlerinden maddi, siyasi ve sosyal olarak yararlanmak veya zulümlerine karşı çıkmamak gibi anlamlara da geldiğini söylemişlerdir. Bütün bu anlamlardan çıkan sonuç şu ki, zulümden ve zalimlerden kesin ve kategorik olarak kaçınmak gerekir, eğilim duymak bile tehlikelidir. Nasıl ateşin her nesneyi kavurduğu alana girildiğinde bir anda ateş ona yaklaşanı da içine alıp yakıyorsa, zulüm de öyledir, kim ona eğilim duyarsa, tolere ederse onun ateşiyle tutuşur.

Eğilim veya yönelim bir tür fikri ve duygusal yakınlıktır ama yine de eyleme dönüşmüş değildir. Bu durumda "ateşi dokunduracak azap", fiili bir duruma ceza olarak takdir edilmiş olması gerekir ki, bu da ikinci anlam çerçevesinde Müslümanların zalimlere dayanması, onlarla işbirliğine girip geleceklerini ve güvenliklerini onlara bağlamalarının cezası olarak takdir edilmektedir. Bu çoğu zaman başka Müslümanların aleyhinde olmak üzere tahakkuk eder. Yani bir Müslüman grup, parti, halk, devlet, siyasi iktidar veya cemaat, kendi şahsi çıkarını, cemaat hesaplarını esas alıp diğer Müslümanlara karşı yıkıcı ve tahripkâr tutum ve eylemler içinde olan zalim güçlerle açık veya gizli ittifaklar kurar, onlara sırtlarını dayarlar. Zulümden hoşnut olmak, zalimin politikalarını, fiillerini mazur göstermek, kötülük ve tahripkârlık değil de iyilik ve yarar olarak tanıtmak veya zalimle içli dışlı olmak bunlar arasında yer alır.

Ancak bu, hesaplandığı gibi yarar getirmez, belki tam aksine maksadının zıddına trajik sonuçlara yol açar. Bu türden ilkeden uzak "pragmatik hesap ve stratejiler"in şu veya bu şekilde yıkıcı sonuçlara yol açtığı deneysel olarak ortaya çıkmıştır. Genel bir kural olarak "Kim bir zalime yardım ederse, Allah onu kendisine musallat eder." Bu hemen hemen şaşmayan ilahi bir sünnettir. Nitekim birçok tarihsel ve aktüel olayda bu yasa hükmünü icra etmiştir. Zalime yardım etmenin çeşitli yolları vardır. Ayet, buna işaret olmak üzere "Zalime yardımın veya ona güven duyma"nın cezasının "zalimin ateşi" olduğunu belirtir. Böyle bir cezaya müstahak olmuş bir kimseye veya Müslüman bir gruba ne Allah yardım eder ne mü'minler. Sonuçta yapayalnız yaptıklarıyla ortada kalakalırlar, kendilerini içinde bulundukları zor durumdan kurtaracak bir yardımcı bulamazlar.

Bazı argümanlar desteğinde zulme ve zalime destek olanlar, zalimin fiilinin kendilerine bir miktar ve geçici yarar sağlayacağını düşünebilir. Nitekim haksız fiil ve eylemlerde bulunanların bazı insanlardan ve çevrelerden elde ettikleri destek büyük ölçüde bu türden beklentilere dayanmaktadır. Ancak bu, hırsızın çaldıklarından veya başkasının topraklarına ve kaynaklarına göz koymuş işgalcinin yağma ve talanından bir miktar yarar umanların tavrından farksızdır.

Zalime herhangi bir yakınlık, sevgi ve güven duymak (rükun) mümkün olmadığına göre, zalime karşı tutumu belirleyecek olan bu kelimenin zıddı olan "**nüfur**" yani nefrettir. Her Müslüman kim olursa olsun zalimden ve zulümden nefret etmek durumundadır. Ayetin açıkça belirttiği ve bizi uyardığı üzere ahlaki görevimiz, değil zalime fiili yardımda bulunmak veya onun suçuna iştirak etmek, ona ve fiiline fikri ve duygusal açıdan yakınlık ve eğilim duymak bile cezayı gerektiren bir cürümdür.

Burada ilginç olan nokta şu ki, objektif hukuk kuralları bakımından eyleme dökülmemiş hiçbir suç açık, somut ve maddi bir müeyyideye konu olamaz. İnsanlar kalplerinden geçirdikleri niyet ve duygular ile açığa vurdukları düşünce ve görüşlerinden dolayı sorumlu tutulup yargılanamazlar. Ancak zulüm ve zalimlere karşı tutum, somut hukuki müeyyide ve teamüllerin dışında ilahi planda cezaya konu olmakta, zalime yardımcı olanlar veya eğilim duyanlar eninde sonunda kendilerine "**dokunacak ateş**"le cezaya uğratılmaktadır.

Burada sözü edilen "***ateş***" ahiretteki cehennem ateşinden ibaret olduğunu, dünyada böyle bir karşılığın söz konusu olmayacağını iddia etmek mümkün değildir. Zalime eğilim duymanın, ona güvenmenin ve onunla işbirliği yapmanın hem dünyada hem ahirette öngörülen cezası "ateş"tir.

Demek ki, her soyut duygu ve teorik düşünce büsbütün masum veya cevapsız değildir. Duygular ve düşünceler kendi soyut dünyalarında kaldıkları sürece belki maddi cezalara konu olmazlar ama kuşkusuz ilahi cezaya müstahak olurlar. Zalim istikametten sapmıştır; ona eğilim duyan ve yardım eden de aynı durumdadır. Doğru "istikamet veya Sırat-ı müstakim" adl, i'tidal ve adalet bilincinin hayatın, bütün beşeri/toplumsal ilişkilerin merkezi ve amacı haline getirilmesiyle bulunabilir. Bunun da yegâne ölçütü Kur'an'da ve Sünnet'te açıkça belirtilmiş hükümlerin zıddına kararlar vermek, icraatlarda bulunmaktır.

"Sizin Allah'tan başka velileriniz yoktur, sonra yardım göremezsiniz." Kişi, grup/cemaat veya bir halk, dünyada her neyi umuyorsa, sadece Allah'ı dost edinerek bunu elde etmenin yollarını araştırıp bulmalıdır. Dünya yararı için zalimlerle işbirliği yapmak, Allah'a dost olmaya manidir. Bu durumda olanlara ne Allah yardım eder ne zulme karşı olan insanlar.

وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ اِنَّ الْحَسَنٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّاٰتِ ذٰلِكَ ذِكْرٰى لِلذّٰكِرِيْنَ ﴿١١٤﴾ وَاصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيْعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١١٥﴾

114. Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) **yakın saatlerinde namazı kıl. Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlara bir öğüttür.**

115. Ve sabret. Gerçekten Allah, iyilik yapanların ecrini kaybetmez.

Bakara sûresinde (2/238) namazın vakitleri ve beş vakit namazla ilgili açıklamalar yapılmıştı. Burada "gündüzün iki tarafı"na yapılan atıfla sabah ve akşam namazlarının kastedildiği söylenmiştir; başka görüşe göre, bunlar sabah ve öğle-ikindi namazlarıdır. Battıktan sonraki taraf olarak ele alındığında akşam ve yatsı namazına atıf olur. Elmalılı Ahmet **Hamdi Yazır**'a göre bu ayet bütün vakitlere işaret eder. Ancak genel olarak İslam bilginleri çeşitli ayetlerdeki atıflardan hareketle (Bakara, 2/238; 11/Hud, 114; 17/İsra, 78; 20/Taha, 130; 30/Rum, 17-18) namazın beş ayrı vakitte kılınması gerektiğine hükmetmişlerdir. Kur'an'da namaz vakitleri açıkça belirtilmemişse de, Mütevatir Sünnet'te açıkça belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.), şöyle buyurmuştur: "Ben nasıl namaz kılıyorsam, siz de öyle kılınız" (Buhari, Ezan, 18, Edeb, 21; Müsned, V, 53). Bu hadis, hem namaz vakitlerinin ve rekâtların sayısı, hem erkânı konusunda Hz. Peygamber'i esas almak gerektiğini göstermektedir.

Esas itibariyle namaz beş vakittir, bunda en ufak bir tereddüt yoktur: Sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı. Buna rağmen zaman zaman –ve özellikle seferde– Hz. Peygamber (s.a.)'in öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı birleştirdiği yine hadislerle sabittir. (Buhari, Taksir, 13; Müslim, Müsafirin, 5-6; Tirmizi, Salat, 25.) Hz. Peygamber'e "teheccüd namazı"nı emreden ayetler ise İsra (17/79) ve Müzemmil (73/1-4) sûrelerinde yer almaktadır.

114. ayetin inişine şu olayın sebep olduğu belirtilmektedir: "Bir sahâbi, Peygamber Efendimiz'in huzuruna gelerek günah işlediğini söylemiş ve cezalandırılmasını istemişti. Ayet bunun üzerine inmiş, sahâbiyi de sevindirmişti. Diğer sahabiler "Bu ayetin hükmü sadece o kimse için mi?" diye sorunca Efendimiz (s.a.) "Hayır bütün insanlar için" buyurmuştur." (Buhari, Mevakit, 4; Müslim, Tevbe, 39.) Tabii ki burada söz konusu olan küçük günahlardır, büyük günahlar tevbeyi gerektirir. (Bkz. 4/Nisa, 31.)

Namaz ibadetlerin şahı, dinin direğidir. Bu yüzden salt iyilikle aynı tutulmuştur. Yani namazın kendisi iyilik olduğu gibi, tanımı ve sonuçları itibariyle iyilikleri doğurur; başka bir deyişle hakkıyla, haşyetle ve erkânına göre namazı kılan insandan iyiliklerden başka şey sadır olmaz. İyilik aynı zamanda kötülüklerin ortadan kalkmasını, yok olmasını sağlar (bkz. 25/Furkan, 70). O halde ibadetlere ve iyiliklere devam etmelidir. İyilik kötülükleri giderir; "namaz kötülük-

lerden (fahşa) korur" (29/Ankebut, 45). "Hz. Peygamber, sorar: 'Sizden birisinin kapısı önünden bir nehir geçse, günde beş kere yıkansa kir kalır mı?' Sahabe 'Hayır' deyince, şöyle buyurur: 'İşte beş vakit namaz da böyledir.' Suyun kirleri temizlediği gibi günahları temizler" (Buhari, Mevakit, 6; Müslim, Mesâcid, 283).

Hakikatin bu olduğu bilgisi, öğütten anlayanlara en kuvvetli ve etkili öğüt yerine geçer. Namaz ve iyilikler konusunda ısrarcı olmalı, sabretmeli. Asr sûresinde (103/3) belirtildiği üzere mü'minler birbirlerine hakla ve sabırla tavsiyelerde bulunurlar. Azim ve kararlılık yani iyiliklerde, namaz ve hakkın tavsiyesinde sabır önemli bir sınavdır, kim bu sınavı geçerse iyilik-güzellik yapmış olur, güzellik yapanın ecrini yani hem dünyadaki hem ahiretteki karşılığını bulur; şanı yüce Allah kimsenin emeğini, ecrini zayi etmez.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ ۚ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

116. Sizden önceki nesillerden onlardan kurtardığımızdan pek azı dışında yeryüzünde bozgunculuğu önleyecek fazilet sahibi kişiler bulunmalı değil miydi? Zulmedenler ise, içinde bulundukları refahın peşine düştüler. Onlar, suçlu-günahkârlardı.

117. Halkı, ıslah eden kimseler iken, senin Rabbin o ülkeleri zulüm ile helâk edecek değildi.

Hud sûresi bize işledikleri suç ve günah yüzünden çöken toplumların trajedilerini anlattı. Peygamberleri onları uyardı, dinlemediler, ölçüyü aştılar, zulmettiler, kendi heva ve heveslerine göre yaşadılar, zayıfları ezdiler, sömürdüler, sorumsuz bir hayat sürdüler. Bu tasvirden, aslında zikri geçen toplumların ötesinde bir "mücrim toplum" tipolojisi çıkmaktadır. Cürüm iki alanda işlenir: Suç ve günah. Hukukun, ilahi hükümler tarafından konulmuş sınırların aşılması topluma ve maddi yönüyle bakan tarafı suçu, manevi-ahlaki yönüne bakan tarafı günahı teşkil eder.

Burada sözü edilenler, sûrede zikri geçen Nuh, Hud, Salih, Şuayb ve Lut'un (aleyhimüsselâm) toplumları değil, cürümle içli dışlı olmuş herhangi bir toplum veya toplumlardır. Zira söz konusu toplumlara elçiler gönderilmiş, tebliğ yapılmış, peygamberleri ve onlara inananlar ile aralarında çetin mücadeleler cereyan etmiştir.

İlahi sünnet sonucunda mücrim toplumlar eninde sonunda çökerler ancak içlerinde eğer yeterli sayıda iyi insan varsa ve bu ahlaki seçkin kimseler uyarma görevlerini -emri bi'lma'ruf, nehyi ani'lmünker- yerine getiriyorlarsa, Yüce Allah o topluma süre tanır, hemen onları yıkıma uğratmaz. (Bkz. 7/A'raf, 164-165.) Ayete verilen ilk anlam budur: Yani geçmişte zikri geçen toplumların içinde bu görevi üstlenen kimseler yoktu. Yüce Allah soruyor: Ama olması gerekmez miydi? (5/Maide, 79.) İkinci anlama göre, aslında iyi insanlar vardı, fakat pek azı hariç iyi insanlar görevlerini yerine getirmediler, kendilerini kurtarmakla yetindiler; bunun sonucunda toplumları çöküp yok oldu.

Her iki anlamda da ele alırsak çıkan sonuç şudur: Bir toplumda iyiliği emreden, kötülükten sakındıran, toplumun genel gidişi hakkında gerekli uyarıları yapan, doğru yolu işaret eden, ahlak ve adalet üzere nasıl bir toplumsal düzen kurulması gerektiğini anlatan ve bunu kararlılıkla savunan iyi insanların (bakıyye) olması ve bunların da peygamberler gibi tebliğ ve uyarı görevlerini yerine getirmeleri gerekir. "**Bakıyye**" akıl-fikir sahibi, hayırsever, cömert ve erdemli kimselere denir (10/Yunus, 98). Bu sıfata sahip kimseler, yalnızca kendilerini kurtarmakla yetinmemeli, uyarı görevlerini de yerine getirmelidirler.

Bir insan toplumu bütünüyle iyi olmaz, olmayabilir. Ama toplumu uyaran yeterli sayıda ve formasyonda iyi, erdemli ve sorumluluk sahibi insan (bakıyye) varsa ve bunlar ahlaki çürüme ve yozlaşmanın yaygınlaşmasının önüne geçebiliyorlarsa, o toplumun tarih içindeki varlığı uzun zaman devam edebilir. Hz. Peygamber'e "İçimizde iyi/salih kişiler varken de helak olur muyuz?" diye sorulduğunda, şöyle buyurmuştur: "Evet, eğer kötülükler-çirkinlikler (habais) çoğalırsa" (Buhari, Fiten, 4, 28; Müslim, Fiten, 1, 2).

Tebliğe, uyarılıp-korkutulmaya muhatap kimseler "Yeryüzünde bozgunculuk (fesad) çıkaranlar"dır. **Fesad**, insanlar arasındaki ilişkileri bozan, çürüten, adalet dengesini bozan sapmalar olduğu kadar, tabiatın ekolojik dengesini sarsıntıya uğratan, yeryüzü gezegenini yaşanamaz hale getiren müdahaleler anlamına da gelir. Bu tür etkinlikler söz konusuysa, iyi insanların buna müdahale etmeleri görevleri arasında yer alır.

Aslolan iyiliklerin, güzellik ve erdemlerin toplumsal hayatın temelini, ana dokusunu teşkil etmesidir. Nasıl eşyada aslolan ibahe ise, toplumsal örflerde de aslolan iyiliklerdir. Ra'd sûresinde (13/11) bu ahlaki yüksek ve koruyucu değerlere "muakkebat" denir. Çünkü Allah eşyayı ve insan fıtratını "iyilik ve güzellik" üzere yaratmıştır. Kötülük, iyiliğin yanlış kullanımı yani suistimalidir. Bu yüzden "İyilikler (hasene) Allah'tan kötülükler (seyyie) bizden" neş'et etmektedir. Toplumsal hayatın ana dokusu hükmündeki değerler

de iyidir, güzeldir ve doğrudur. İnsan toplumları, fıtraten varolan, kendilerine veri olarak sunulan iyiliklere, erdemlere sahip çıkıp yaşayacak olurlarsa, herhangi bir zarara uğramazlar, çöküp yok olmazlar (Bkz. 8/Enfal, 53; 13/Ra'd, 11). Ancak iyiliklerin sürekli hatırlatılması, insanların uyarılması gerekir. Bu da bize gösteriyor ki, yozlaşma ve ahlaki çürümelere, haksızlık ve zulümlere karşı "herkesi kendi özel hayatında, bireysel özgürlüklerinde serbest bırakmak lazım" türünden yaklaşımlar yanlıştır. Bir sepetteki çürük elmalar, kısa zamanda diğer elmaların da çürümesine yol açar. İyiliklerin kararlı savunucuları yoksa kötülükler sâri hastalık gibi bir anda toplumsal bünyenin her organına sıçrar.

Geçmiş kavimler, uyarı görevini yeterince yerine getiren kimseler olmadığından (veya varsa bile tebliğ ve uyarı görevlerini layıkıyla yerine getirmediklerinden); toplumun büyük çoğunluğu da aşırı refah, zevk düşkünlüğü, kibir, güç zehirlenmesi, baskı, hukuk ihlali, aldırışsızlık, sömürü ve dünyaya bağlılıkta ısrar ettiklerinden çöktüler. Başka bir sonuç beklenemezdi, zira suçlu günahkâr kimselerdi, başlarına gelen kendi yapıp ettiklerinin bir cezasıydı. Doğru düzgün hayat yaşayan insanları yüce Allah cezalandırmaz (bkz. 6/En'am, 131; 8/Enfal, 25). Aksine onlara olan nimetlerini arttırır, aksini yapacak olsa bu zulüm olurdu. Yüce Allah zulümden münezzehtir.

وَلَوْ شَاۤءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَۙ ﴿١١٨﴾ اِلَّا
مَنْ رَحِمَ رَبُّكَۜ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْۜ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ
وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾ وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَاۤءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهٖ
فُؤَادَكَۚ وَجَاۤءَكَ فِي هٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُلْ
لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْۚ اِنَّا عَامِلُونَۚ ﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُوٓاۚ اِنَّا
مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ
فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِۜ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

118. Eğer Rabbin dileseydi, insanları elbette tek bir ümmet kılardı. Oysa onlar, anlaşmazlığı sürdürmektedirler:

119. Rabbinin rahmet ettikleri dışında. Onları bunun için yarattı. Böylece Rabbinin (şu) **sözü tamamlanıp gerçekleşmiştir: "Andolsun, cehennemi cinlerden ve insanlardan,** (kâfirlerin ve zalimlerin) **tümüyle dolduracağım."**

120. Sana elçilerin haberlerinden -kalbini sağlamlaştıracak- doğru haberler aktarıyoruz. Bunda sana hak ve mü'minlere bir öğüt ve uyarı gelmiştir.

121. İmân etmeyenler de ki: "Yapabileceğinizi yapın; elbette biz de yapacağız."

122. Ve gözleyip durun; gerçekten biz de gözleyip duruyoruz."

123. Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır, bütün işler O'na döndürülür; öyleyse O'na kulluk edin ve O'na tevekkül edin. Senin Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Beşeriyet rengârenk bir bahçe gibidir. İçinde envai türlü renkten, ırktan, bölge ve iklimden insanlar var. HepimizÂdem ve Havva'nın çocuklarıyız ama tarih içinde dillerimiz farklılaşmış, renklerimiz, etnik kökenlerimiz, örf ve adetlerimiz çeşitlenmiştir. Hakikat bilincimiz var ama inançlarına, dini referanslarına göre insanların hakikat arayışı, takip ettikleri yollar, ibadet ve menasikleri birbirinden farklıdır. Bunda ilahi bir hikmet olduğu açıktır. 118. ayet açıkça bunun ilahi muradın eseri olduğunu belirtmektedir. (Ayrıca bkz.16/Nahl, 93; 6/En'am, 35 ve 149). Eğer gerçek bu ise, hiçbir ideoloji, sosyo-politik sistem insan toplumlarını tek tipleştirmeye, homojenleştirmeye kalkışmamalı; farklılıkları muhafaza ederek, ahlaki hayat zemininde bir arada yaşama azim ve iradesini geliştirmeye bakmalıdır. "**Tek ümmet**" tek inançta bütünleşmiş beşeri topluluk anlamına gelir. İnsanlar başlangıçta tek bir ümmetti, sonradan farklılaşarak bugünkü çeşitliliği kazandılar (Bkz. 2/Bakara, 213; 10/Yunus, 19. ayetin açıklaması).

Doğru ve sahih inanç son ilahi tebliğ olan İslamiyet'tir. Bütün insanlar hak din/ümmet üzerinde değilse bunda bir hikmet vardır, bu da bizim sadece tebliğle görevli olduğumuzu gösterir. Yalnızca din ve inanç farklılığı değil, çeşitli etmenler sonucunda mizaçlar, meşrepler, algılar, huy ve davranış biçimleri arasında da farklılıklar söz konusudur.

İnsanlar doğru inanç üzerinde ve bir bütün olarak toplanmadıkları gibi inkâr, sapkınlık ve isyan üzere de birleşip bütünleşmiş değildirler. O halde dinler, mezhepler, farklı inanç grupları arasında görüş ayrılıkları olacak ve bu kıyamete kadar sürecektir (10/Yunus, 93). Şu var ki, İslam hidayeti, Sırat-ı müstakim üzere olanlar yüce Allah'ın rahmetine nail olmuş kimseler olarak dinin esasları konusunda ihtilafa düşmezler, onları bir arada ve ümmet olarak tutan iman esasları vardır. Tefsirden ve içtihat farkından görüş ayrılıkları olur ancak bu esasa ait değildir.

Yüce Allah, aslında insanları rahmete nail olmak üzere yaratmıştır, bunu dilemiştir ama onlar özgür iradelerini kullanarak yanlış, batıl tercihlerde bulunabiliyorlar, başkalarıyla çekişip duruyorlar. Rahmete nail olanlar, yaratılışlarının hakiki amacına uygun tercihte bulunup sahih iman ve salih amel üzere yaşayanlardır, onlar yaratılışlarının hakiki anlam ve amacını gerçekleştirebilen mutlu kimselerdir. 105. ayette gördüğümüz üzere, tercihlerine göre insanlar "mutlu (said) ve bedbaht (şaki)"dirler; cehennem bedbaht/şakilerle dolup taşacaktır ki, bunlardan bir kısmı insanlar, bir kısmı cinlerden olacaktır (32/Secde, 13). Bu konuda Yüce Allah'ın sözü (hükmü ve emri) kesinleşmiştir, dönüşü yoktur. Buna müstahaktırlar, zira onların yaratılış amacı sadece "Allah'a kulluk etmekti" (51/Zariyat, 56); onlar yaratılış amaçlarına aykırı yol tutturup isyan içinde yaşadılar.

Geçmişte inkâr, isyan, zulüm ve günah bataklığına batmış olanların başlarına gelen trajik akıbetin aktarılmasındaki sebep vahyin ilk muhatabı Hz. Peygamber (s.a.)'in ve elbette sahabelerinin kalbine sağlamlık vermek, azim ve kararlılıklarını arttırmaktır. Ancak bu kıyamete kadar sürecek mücadelede hak ve hakikat, adalet ve ahlak, iyilik ve doğruluk yanında yer alanlar için de söz konusudur. Peygamber ve mü'minler, 112. ayette vurgulandığı üzere, "emrolundukları dosdoğru istikameti" takip edecek olurlarsa, batıl yolda ısrar edenlerin başına gelecek felaketlerden başkası olmayacaktır. Bu söylemde "öğüt ve uyarı" vardır. Anlamı inananlar da sakın yoldan sapmasınlar, gevşemesinler, ümitsizliğe kapılmasınlar, aksi halde onlar da kaybedenlerden olacaklardır.

Bu bilinçte ve kararlılıkta oldukları sürece mü'minlerin kaygılanmalarına gerek yoktur. İnkârcılar ve günahkârlar her ne yapabileceklerse yapsınlar. Elbette şanı Yüce Allah da bir hesap üzere yapacağını yapacak; onların komplolarını, kirli düzen ve tuzaklarını boşa çıkaracaktır. Kim Allah'a karşı gelebilir ki! Göklerin ve yerin gaybı O'nundur, bu dünyada somut ve maddi bir zafer nasip olmasa bile bütün işler O'na döndürülecektir. Mü'minler sadece O'na kulluk etsinler, O'na güvenip itimat etsinler. Yeryüzünü bozguna uğratanlar, zulüm ve haksızlık, günah ve ahlaksızlığı yaygınlaştıranların yaptıklarından Allah habersiz değildir, her şey kayıt altındadır.

Hud (11) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

12- Yusuf Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 111 âyettir. Yusuf aleyhisselâmın kıssasını anlattığı için bu ismi almıştır. 4. ayetten 101. ayete kadar Hz. Yusuf'un başından geçen olaylar anlatılır. Hud sûresinin bitiminde anlatılan kıssaların Hz. Peygamber (s.a.)'in kalbine sebat verdiğine işaret edilmişti. Mekke'de Müslüman cemaat üzerinde baskıların arttığı bir dönemde Yusuf sûresinin inmesi onların imanlarını sağlamlaştırmış, ümitlerini arttırmış, azim ve kararlılıklarını pekiştirmiştir. Kitab-ı Mukaddes araştırıcılarına göre Hz. Yusuf, M.Ö. 1906 yılında doğmuş, 1890'larda Mısır'da köle olarak satılmıştır. Kenan ilinde yaşayan Hz. Yakub'un, o da Hz. İshak'ın, o da Hz. İbrahim'in (aleyhimüsselâm) oğludur. Hud (11) sûresinden sonra, Hicr (15) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣﴾

1. **Elif, Lam, Ra. Bunlar apaçık Kitab'ın âyetleridir.**
2. **Gerçekten biz, akıl erdirirsiniz diye, onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.**
3. **Biz bu Kur'ân'ı sana vahyetmemizle, en kıssaların engüzelini gerçek bir haber** (kıssa) **olarak sana aktarıyoruz, oysa sen, daha önce, bundan haberi olmayanlardandın.**

"Elif, Lam, Ra" huruf-u mukattaadır, Bakara sûresinin başında (2/1) bu konu hakkında bilgi verilmişti. Anlamını bilmesek bile, bu harfler, okuyacağımız metin konusunda bizi tefekkür etmeye, dikkatimizi üzerinde toplamaya ve azami saygı göstermeye davet etmektedir.

"Kitabın apaçık" olarak tanımlanması, anlaşılması kolay olduğunu ifade etmek içindir (26/Şuara, 2; 28/Kasas, 2). Evet, bu Kitap vahiy eseridir, bir melek tarafından peygamberin kalbine indirilmiştir, Levh-i Mahfuzdaki bilgileri insana taşımaktadır ama anlaşılmaz değildir; insan zihninin, idrak ve kapasitesinin anlayıp kavrayabileceği bilgi, haber ve hükümleri ihtiva etmektedir.

Nihayetinde Kitap "Arapça" indirilmiştir. Arapça Arapların yani belli bir insan grubunun konuştuğu dildir, bu demektir ki, vahyi bu dil üzerinden insanların konuştuğu dile tercüme edilmiş, insanların anlayabileceği forma sokulmuştur. Ayet, Kur'an'ın Arapça olduğunu, son ilahi vahyin "Arapça Kur'an" olduğunu belirtmektedir. "Arapça Kur'an" vurgusu vahiy alan peygamberin diline veya Araplara atıf ise de, hakikatte ve maksat itibariyle insanların konuştuğu diledir. Çünkü tarih boyunca vahiy, her peygambere kendi kavminin konuştuğu dilde gelmiş (14/İbrahim, 4; 41/Fussilet, 44) böylelikle muhataplar vahyin anlamını ve maksatlarını anlama imkânını bulmuşlardır. Son vahiy, Hz. Muhammed (s.a.)'in konuştuğu dilde yani Arapça olarak indirilmiştir. Bu seçimin de ayrıca hikmeti vardır.

Bunun önemli olduğu hususunun altını çizmek gerekir: İnsan bir dil konuşur, insanın konuştuğu dil vahyin formunu teşkil etmiştir, o halde insan zihni vahyi anlayabilecek kapasitededir. Bunun yanında elbette son vahyin Arapça ile indirilmiş olmasının hikmetlerinden biri, belki de sadece bu dilin son vahyin anlam bütününü, derinliğini ve kapsamını; ilahi muradı ve hükümlerin maksadını ifade edebilecek kapasitede zengin ve elverişli olması dolayısıyladır. Önceki vahiyler, kendi kavimlerine gönderilen peygamberlere gelmişti; Son Peygamber (s.a.) beşeriyetin tamamına gönderilen elçidir, âlemlere rahmettir ve son bir kez vahyi tebliğ edecektir. Öyle anlaşılıyor ki, Arapçadan başka son vahyi ifade edebilecek derinlikte, kapsam ve zenginlikte başka dil mevcut değildir, dolayısıyla dil seçimi özeldir.

Dil-vahiy ilişkisinin menşei Âdem aleyhisselâmın yaratılışına kadar iner. Başlangıçta Hz. Âdem'e isimleri, dolayısıyla dili, konuşma melekesini öğreten Allah'tır. Yeryüzüne inip de tarihi başladıktan sonra, bu ilk "öğretilmiş bilgi" ile sonra gelen vahiyler yani "indirilen bilgiler" bir araya gelmiş ve insanın tabiatla ve diğer canlılarla giriştiği münasebetin gelişmesi oranında bu iki bilgi türüne üçüncü bilgi yani "öğrenilmiş bilgi"yi eklemiştir. "Öğretilmiş bilgi"nin temeli "isimler", ikinci bilginin (İndirilmiş bilgi) temeli "vahiy", üçüncü bilginin (Öğrenilmiş bilgi) temeli "irfan ve hikmet"tir. Bu açıdan baktığımızda dilin salt tarihin ürünü olmadığını anlıyoruz. Dil bir yerde tarihi belirlediği gibi tarihsel gelişmeden etkilenir. (Bkz. 2/Bakara, 31-32. ayetlerin açıklaması.)

Kitabın insanın konuştuğu bir dille (Arapça) indirilmesinin hikmetlerinden biri akletmektir. Başkalarına verilmeyen bir nimete sahip olarak insan, akılla varlık âleminin yaratılışı, düzeni, ahengi; kendi hayatı, fiilleri ve nereden gelip nereye gideceği (mebde' ve mead) gibi konular üzerinde düşünecek, vahyin ışığında anlam haritasını çıkaracaktır.

Kitap ilahi kaynaktan bilgi verir, hayatta birer parametre olarak takip edilecek hükümleri öğretip gösterir ve hem geçmişten hem gelecekten (gaypten) haberler verir. Geçmişten verdiği haberlerden biri kıssalardır. Kıssa iz sürmek (28/Kasas, 11), bir olaydaki yaşanmış hayatları peşpeşe sıralamaktır.

Yusuf aleyhisselâmın kıssası "kıssaların en güzelidir (Ahsenu'l kasas)". Sebebi açıktır: Yaşanmış bir aile dramı, acıklı bir hikâye söz konusudur, kıssanın merkezinde birinci derecede baba-oğul sevgisi, ikinci derecede kardeşler arasında kıskançlık vardır. Anne geri planda durmaktadır. Baba, çok sevdiği oğlunun kaybıyla hüzün deryasına gömülür, görme duyusunu kaybeder (12/93) ama sabreder, acısını içine atar ve hiçbir zaman Allah'tan ümidini kesmez. Küçük bir çocuğun başından geçen zor olaylar anlatılmaktadır. Haset "ateşin odunu yakması" gibi üvey kardeşlerinin içini yakmış, onları olmadık komplo ve desiselere sürüklemiştir. Ne var ki ilahi takdir hükmünü icra edecek, doğru yolda giden kazanacaktır. Kuyudan esir pazarına, saraydan zindana ve arkasından yönetimin tepesine uzanan ibretli bir yolculuk ve bir kavmin (Yakup/İsrailoğulları) bölgede takip edeceği mucizevi bir güzergâh. Bu yolculuk kavmin tarih boyunca geleceğini etkileyecek. Ve elbette hayli dramatik bir aşk hikâyesi. Bu hikâyede de -bir an için kendisine aşkını ilan eden kadına meyil duymuşsa da- erkekten çok, seven kadının acısı, ihtirasları ve duyguları merkeze oturmaktadır.

Zemahşeri, "kıssaların en güzeli"nden anlaşılması gerekenin "üslup-söylem" olduğunu söylüyorsa da, bu ikinci derecede önemlidir. Çünkü eğer kıssaların anlatımında rol oynayan ilahi üslup kastediliyorsa, bu diğer kıssalar için de geçerlidir. Kıssayı "en güzel" kılan ele aldığı temalardır, hikâyenin kendisi liriktir, etkileyicidir, insan ruhunun ve edimlerinin çarpıcı örneğidir. Haset, aşk, sabır, acı, ümit, mücadele, hicret, affedicilik, cömertlik, pişmanlık, ihanet, unutulmuşluk, iffet, arzu, korku/kaygı, çatışma, tedbir, düşkırıklığı, başarı vb. insana ait olan her şey bu hikâyede yerini almaktadır... Merkezi temalar, insan-kendi nefsiyle ilişkisi (Yusuf'un iç dünyası); insan-aile ilişkisi (Yusuf ve babası ile kardeşleri); kadın-erkek ilişkisi (Züleyha'nın imkânsız aşkı) ve elbette feraset, fetanet, emniyet ve doğruluğuyla despot ve adaletsiz bir sosyo-politik düzeni bir peygamberin ıslah edip ayağa kaldırması, dönüştürmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Yusuf'un kıssasını "en güzel" kılan bir husus da, neredeyse hikâyede yer alan herkes için "mutlu son"la bitmesidir. Yusuf, ona bunca eziyeti çektiren kardeşlerini huzurunda topladığında bir peygamberden beklendiği gibi onlara "Bugün size karşı sorgulama kınama yoktur" (12/92), demiştir ki, rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.), muzaffer bir fatih olarak Mekke'ye girdiğinde hemşehrilerine aynısını söylemiştir.

Bu "kıssaların en güzeli"nden kitap nedir bilmeyen (42/Şura, 52) ümmi Hz. Muhammed (s.a.) habersizdi. (42/Şura, 52.) Vahiy ile kendisine bildirildi, o da vahyedildiği gibi anlattı. Yaşandığı tarihten bugüne kadar insanların en çok ilgi duyduğu bir kıssadır bu. Son insana kadar lirik bir hikâye olarak kültürün ana konuları arasında yer almaya devam edecektir, çünkü aslında insanoğlunun bizatihi kendi hikâyesidir.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ
إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٥﴾
وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ
وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ
رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

4. **Hani Yusuf babasına: "Babacığım, gerçekten ben** (rüyamda) **onbir yıldız, Güneşi ve Ayı gördüm; bana secde etmektelerken gördüm" demişti.**
5. (Babası) **Demişti ki: "Yavrucuğum, rüyanı kardeşlerine anlatma, yoksa sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insan için apaçık bir düşmandır."**
6. **"Böylece Rabbin seni seçkin kılacak, sözlerin yorumundan** (kaynaklanan bir bilgiyi) **sana öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a** (nimetini) **tamamladığı gibi senin ve Yakub ailesinin üzerindeki nimetini tamamlayacaktır. Elbette Rabbim, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."**

Yusuf aleyhisselâm dördüncü nesilden Hz. İbrahim'in torunudur. Babası Yakup (annesi Rahel veya Rahil), dedesi Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak'tır. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İnsanların en şereflisi Allah'ın peygamberi Yusuf'tur,

Allah'ın peygamberinin oğludur, o da Allah'ın peygamberinin oğludur, o da Allah'ın dostunun (halil) oğludur" (Buhari, Tefsir, 12/2). Efendimiz Yakup, İshak ve İbrahim'e (aleyhimüsselâm) atıfta bulunmaktadır. Sûre boyunca göreceğimiz üzere Hz. Yusuf ihlaslıydı, ilim ve hikmet sahibiydi, güzel bir yaratılışa sahipti, olağanüstü derecede yakışıklıydı, rüyaların yorumunu iyi bilirdi.

Yakup aleyhisselâm vahiy alan peygamberlerdendir (2/Bakara, 136; 3/Âl-i İmran, 84 ve 4/Nisa, 163). "Hidayete erdirilmişti, doğru yol üzereydi" (6/En'am, 84); "Güç ve basiret sahibi"ydi; "ihlaslıydı" (38/Sad, 45-46); "salihti" (21/Enbiya, 172); "doğru sözlü, özü sözü bir, yorumları isabetli ve güvenilir bir dost (sıddık) idi" (12/Yusuf, 46); "güzel bir sabra sahipti" (12/Yusuf, 83); yakınmaz, şikâyetini sadece Allah'a iletirdi. Ona bu ismin verilmiş olmasının sebebi dördüncü batından İbrahim aleyhisselamı "takip" eden torun olmasıdır. Yakub, atası Hz. İbrahim'i takip etmiş ve bunu çocuklarına ve kendisinden sonrakilere vasiyet etmiştir.

Yusuf çocuk yaşta iken bir rüya görür. 11 yıldız, güneş ve ay önünde eğilmektedirler. Rüyada görülen 11 yıldız Yusuf'un kardeşleri, güneş babası Yakup, ay annesi Rahil'dir. Hz. Yakub'un 12 çocuğu vardı, sondan ikisi yani Yusuf ve Bünyamin aynı anneden, diğerleri başka anne veya annelerdendi. Ayette geçen "secde" insanın Allah'ın önünde ibadet etmek kastıyla yere kapaklanması, alnını yere koyması değil, yüksek bir makamda olan birinin önünde saygısını, bağlılığını ifade etmek üzere eğilmesi, selama durması manasında kullanılmıştır. (Bkz. 2/Bakara, 34.) İbadet maksadıyla hiçbir insanın önünde secdeye gidilmez, sadece Allah'a ibadet edilir (1/Fatiha, 4). Bu sadık rüyadan anlaşılan Yusuf büyük makam sahibi olacak, annesi-babası ve kardeşleri huzuruna çıkacaklardır (12/99-100).

Rüya, Arapça "rü'yet"tentüreme olup insanın uyku halinde ruhunun bedeniyle ilişkisinin asgari seviye indiği bir durumda gördüğü şekiller, nesneler, şahıslar, yaşadığı tecrübeler, başından geçen olaylar, zihninde canlanan hayaller, imgeler bütünüdür. **Razi**, insan ruhu ile Levh-i Mahfuz arasında dünya ve bedenin engel olarak dikildiğine işaret edip, bunun rüyada asgari seviyeye indiğini söyler. Sadık rüya (Rüyay-ı sadıka) bize duyularımızla uluşamadığımız varlık âleminden bilgiler, haberler iletir; hatta Gazali'ye göre, aradaki perdeler çekilirse kalp ile Levh-i Mahfuz, birbirlerine yansıyan iki ayna gibi karşı karşıya gelir. Burada söz konusu olan Freud'un ele aldığı "bilinçaltı" denen bodrum katta hapsolunmuş cinsel arzular, tatmin olmamış istek ve tutkular değildir; kişi susuz veya aç uykuya dalmışsa rüyasında su veya yemek görmesi de değildir. Bunlar karmakarışık, kaynağı ilahi menşe'e dayanmayan, bazen

Şeytan'dan veya Nefs-i emmareden kaynaklanan düşlerdir ki, sûrenin 44. ayeinde göreceğimiz üzere bunlara "ahlam veya edğas" denir. Sözünü ettiğimiz sadık rüya Hz. Peygamber'in ifadesiyle "Peygamberliğin 46 cüzünden biri olan rüyadır" (Buhari, Ta'bir, 2-4; Müslim, Rü'ya, 6-8). Nübüvvetin pınarından bir nebze fışkıran rüyanın şartı, onu gören kişinin dosdoğru olmasıdır: "İçinizde rüyası doğru kişi, sözü en doğru olandır" (Müslim, Rü'ya, 6; Ebu Davud, Edeb, 88). Yalancının, sahtekârın, zalim ve günahkârın rüyası bu kutlu pınardan yararlanmaz, ilahi kaynaktan feyiz almaz. Ayrıca belirtmek gerekir ki, salih ve doğru sözlü zatların rüyası ne kadar sadık olursa olsun, "ilham" gibi rüyaları da sadece kendileri için bilgi kaynağıdır, başkalarını bağlamaz, başkaları için kesin bilgi teşkil etmez. (Rüya için bkz. 39/Zümer, 42. ayetin açıklaması)

Rüyayla ilgili Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz hoşuna giden bir rüya görse, o Allah'tandır. Allah'a hamdetsin ve rüyasını anlatsın (başka rivayette sadece sevdiklerine anlatsın). Hoşlanmadığı bir rüya görse, o şeytandandır. Onun şerrinden Allah'a sığınsın ve onu kimseye anlatmasın. O zaman bu rüya kendisine zarar vermez." (Buhari, Ta'bir, 3, 4; Müslim, Rüya, 3.)

Hz. Yusuf'un gördüğü rüya sadık rüyadır, bunun gelecekten haber verdiğini Hz. Yakup anlamış ve "Rüyanı kardeşlerine anlatma" diyerek onu uyarma lüzumunu hissetmiştir. Bunun iki sebebi var: İlki kardeşleri, rüyanın Yusuf'un ileride üstün bir makam ve statüye yükseleceğini, Yakup (İsrail) ailesinin önüne eğileceğini haber verdiğini onlar da anlamışlardır. Bu başka anneden doğma Yusuf'u kıskanmaları ve dolayısıyla engellemeleri için yeterli sebeptir. Diğeri, babaları Yakup, Yusuf'u kendilerinden daha çok sevmektedir, bunu gözlemektedirler, bu da onların hiç hoşuna gitmiyor. Kısaca Yusuf'a karşı içlerinde haset ateşi bütün iyi duygularını yakıp kül etmektedir. Haset/kıskançlık krizi baş gösterdiğinde insan her şeyi yapar, takva sahibi değilse kendini denetleyemez, kıskandığı kimseyi etkisiz hale getirmedikçe içi soğumaz. Yusuf'un kardeşlerinde haset ateşini tutuşturan Şeytan'dır, çünkü insanın başdüşmanıdır.

Nübüvvetin 46 cüzünden biri olan Yusuf'un rüyasını yorumlayan Yakup aleyhisselam gelecekle ilgili kaygılarını dile getirmektedir: Şanı Yüce Allah, bir hikmete mebni olarak oğlu Yusuf'u seçkin kılacak yani ona peygamberlik verecektir. Hem peygamber olarak onu seçecek hem içinde varolacağı sosyo-politik dünyada en tepelere çıkaracaktır. Bunun yanında ona "sözlerin yorumu"nu (Te'vil el ehadis) öğretecektir. "**Hadis**", olay anlamına geldiği gibi "söz" anlamına da gelir. Sonradan ortaya çıktığı için söz denmiştir, olay da sözsüz olarak vuku bulmaktadır. Ancak ister sözel ister fiili/eylemsel olsun, olayların bir anlamı, yöneldiği bir amacı ve bir arkaplanı vardır. Söz veya olayın yo-

rumlanması (tevil), sözün arkası veya olayın ulaşabileceği yer hakkında fikir vermek manasını taşır. Buna söz ve olayları "okuma biçimi", kestirmede, öngörmede bulunma yetisi diyebiliriz. Hiçbir şey göründüğünden ibaret değildir. Eşya dünyası ve nesneler gibi olayların da aşkın/müteal, iç/batın ve öte/uhrevi boyutları bulunmaktadır; bu üç boyut bir arada olmadıkça olayların hakiki anlamları ve amaçları bilinemez. Kendilerini iyi eğiten, düşünme melekelerini vahye refere eden ve ihlasla hareket eden hikmet ehli kişiler bu üç boyut üzerinden sıradan insanların ulaşamadığı bilgilere sahip olabilirler. Bu manadaki te'vilin "hikmet"le ilgili olduğunu, hatta hikmetin bir türünü teşkil ettiğini söylemek mümkün, zira hikmet bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene ulaşma yetisidir. Hikmete birçok seçkin insan sahip olur ama yine de hiçbiri bir peygamberin mertebesine çıkamaz. Hz. Yakub'un te'vil yoluyla ortaya koyduğu hikmet herhangi bir seçkinin değil, bir peygamber hikmetidir ki, Yüce Allah peygamberlere "kitap ve hikmet öğretir." (2/Bakara, 151.)

İşte rüyanın bize ima ettiği şu ki, Yusuf (a.s), seçilen bir peygamber olarak bu yüksek varlık boyutunda olayları yorumlayacak, sosyal ve politik hayata müdahale edecektir. Bununla, ataları İbrahim ve İshak'ın üzerinde nimet tamamlandığı gibi Yusuf ve Yakup ailesi üzerindeki nimet de tamamlanacaktır (5/Maide, 20). Babası Yakup bunu bilmektedir.

Yakup aleyhisselamın bir noktada daha geleceğe işaret ettiği anlaşılmaktadır: Evet, her ne kadar kıskançlık krizine yakalanıp babalarının sevgisinin tamamını temellük etmek isteyen kardeşleri Yusuf'a ihanet edip onu öldürmeye veya nisyana terketmeye teşebbüs edeceklerse de, sonunda onlar bu yaptıklarından tevbe ve istiğfar edecek, rüyada işaret edildiği üzere önünde eğilecek, o da onları affedecek, böylelikle Yakup/İsrailoğullarının 400 sene sürecek olan Mısır hayatları başlamış olacaktır. Bu rüyanın görüldüğü gecenin sabahından başlamak üzere tarih yaşandığı mecrada akıp gidecektir. Bütün bunlarda, olup bitecek olaylarda Yüce Allah'ın bir hikmeti var, hükmünde yanılmaz, ne yapacağını ve neler olup bittiğini bilir.

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ
وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾
اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ
بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي
غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

7. **Andolsun, Yusuf ve kardeşlerinde soranlar için âyetler** (ibretler) **vardır.**
8. **Onlar şöyle demişti: "Yusuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir; oysaki biz, 'birbiriyle dayanışma içinde olan bir topluluğuz'. Gerçekte babamız, açıkça bir şaşkınlık içindedir."**
9. **"Öldürün Yusuf'u veya onu bir yere atıp-bırakın ki babanız yalnızca size teveccüh göstersin. Ondan sonra da salih bir topluluk olursunuz"**
10. **İçlerinden bir sözcü dedi ki: "Eğer** (mutlaka bir şey) **yapacaksanız, öldürmeyin Yusuf'u, onu kuyunun derinliklerine bırakıverin de bir yolcu kafilesi alsın."**

Yukarıda "Ahsenü'lkasas" olarak nitelendirilen sûrenin tek bir defada ve Mekke'de indirildiğini söylemiştik. Bu önemli bir noktadır. Mekke'de Yahudi yoktu, Yusuf kıssası Tevrat'ta anlatılıyordu ama Mekkeliler hem Tevrat okumazlardı hem Yahudilerle sıkı temasları bulunmuyordu. Hz. Peygamber (s.a.)'in ise kendisinden yüzlerce sene önce ve Filistin'den Mısır'a uzanan hat üzerinde cereyan etmiş bir olaydan bu derinlikte ve genişlikte haberdar olması düşünülemezdi. İnen sûre Tevrat'taki olayı doğruladığı gibi, hem bazı ilavelerde bulunuyor hem önemli bilgi yanlışlıklarını tashih ediyor hem birtakım hurafe ve fazlalıkları ayıklıyordu. Verilen ayrıntılar ise ancak olaya şahit olanlar tarafından bilinebilirdi. Ümmi bir peygamberin kadim zamanlarda yaşanmış bir olayı dosdoğru anlatması yanında, bir de tutup bunun metin kritiğini yapması mümkün değildi, bu olsa olsa vahiy ürünü olabilirdi ancak.

Yusuf ile kardeşleri arasında cereyan eden üzücü olayda ibretler, dersler (ayat) vardır. Tabii ki yaşanmış olayları, düz bir hikâye veya kulağa hoş gelen bir masal gibi dinlemeyenler için! Her yaşanmış hayat kendi ölçeğinde ibretlidir, her olaydan gerekli dersleri çıkarmak gerekir. Aksi halde tarih tekerrür eder, yaşanmış acılar tekrarlanır durur.

Yusuf ve kardeşi Bünyamin babaları tarafından çok seviliyorlardı. Bu, ilk bakışta bir babanın çocukları arasında ayırım yaptığı ihtimalini akla getirebilir. Belki sevginin izharında bu algıya yol açan unsurlar olmuştur ama Yakup aleyhisselâmın sevgisi ileride peygamber olacağını bildiği Yusuf'a diğerlerine göre daha fazla ihtimam ve ilgi göstermesinden ibaret bir sevgiydi. Yusuf sevgisinin sebebi Yakub için malum, kardeşleri için meçhul idi. Bu yakın ilgi, Peygamberlik görevini üstlenmiş Yakub aleyhisselâmın peygamberliğe aday Yusuf'u eğitmesi, zorlu olaylara hazırlamasıydı. Belki de Yakup, bu sırrı ifşa etmek istemediğinden gösterdiği özel ihtimamının se-

bebini Yusuf'un ve Bünyamin'in küçüklüğüne veriyordu. Hemen hemen her ailede anne ve baba en küçük çocuğa daha çok sevgi ve ilgi gösterir, bu fıtri bir eğilimdir. Hz. Yakub'un Yusuf ve kardeşine gösterdiği özel ihtimam ve ilginin sebebi, diğer 10 kardeşin anne-baba bir, Yusuf ve Bünyamin anne ayrı ve elbette yaşça onlardan hayli küçük olması hasebiyle daha çok ihtimam ve ilgiye muhtaç olmaları dolayısıyladır. Anne-baba bir kardeşler aralarında daha çok dayanışma gösterirler, nitekim Yusuf'a zarar vermeye karar verdiklerinde "Biz birbiriyle dayanışma halinde olan topluluğuz (usbe)" demişlerdi (12/8). "Usbe" **İbn-i Haldu**n'un kavramsallaştırdığı "asabiyet"le ilişkili olarak 1'den 10'a veya 40'a kadar birbiriyle dayanışma içinde olan örgütlü, organizeli gruba denir. Bu, onların da Yusuf ve Bünyamin'i kendilerinden ayrı tuttuklarını göstermektedir. Özetle:

1) Yakup aleyhisselâm, Hz. Yusuf'u Peygamberliği rüya ile müjdelendiği için özel koruma altına almakta, özel ihtimam göstermektedir. Tıpkı Hz. Zekeriya'nın, Hz. İsa'yı dünyaya getireceğini öğrendiği Hz. Meryem'i özel koruma altına alması gibi.

2) Yusuf ve Bünyamin diğer 10 kardeşlerinden baba bir anne ayrı iki kardeştir; diğerleri kendi aralarında dayanışmaları olan usbedir, bu açıdan da özel ilgiye ihtiyaçları vardır.

3) Yusuf ve Bünyamin ailenin iki küçük çocuğudur, her ailede anne-baba küçük çocukları "küçüklükleri" dolayısıyla daha çok sever gibi görünürler. "Küçük güzeldir!" Bu böyledir, aksi halde bir peygamber olarak Hz. Yakup çocukları arasında ayrım yapmaz, ayrım adaletsizliktir.

Yusuf küçük bir çocuktu, bazı kaynaklar yaşını 12 gösterse de, daha küçük olma ihtimali kuvvetli görünmektedir. **Malik**'e göre kuyuya atmayı teklif eden kardeşlerden birinin onu "lakit" olarak nitelendirmesi (10. ayet) bunu gösterir, çünkü ancak "küçük çocuk"a yolda bulunmuş değerli eşya veya para gibi şeylere "lakit/lukata" denir. Kardeşleri ona tuzak kurmayı tasarladıkları zaman babalarına, "Bizimle gönder gönlünce gezsin-oynasın" demeleri, Yusuf'un "korunmaya muhtaç çocuk yaşta" olduğu fikrini teyit etmekte; babaları ise açıkça onu "kurdun kapması"ndan endişe ettiğini söylemektedir (12/12-13). Nihayetinde 22. ayette Yusuf'a "Ergenlik çağına eriştiğinde ilim ve hikmet verildiği" belirtilmektedir.

Kardeşlerin bu kötü işe karar vermelerinin sebebi babalarının görünürde Yusuf'u kendilerinden daha çok sevdiğini düşünmeleridir. Bu yüzden babalarını yanlış-hatalı yolda görmektedirler. Yusuf'tan kurtulmanın yolu onu öldürmekten veya "bilinmeyen, tenha bir yere atıp nisyana terketmek"ten geçer,

böylece babalarının sevgisi tümüyle kendilerine kalacak, başka bir ifadeyle babalarını temellük edeceklerdir. "Babanızın yüzü yalnızca size (dönük) kalsın."

Düşüncelerine göre, işleyecekleri fiil ağır bir suçtur ama tevbe ederlerse iyi insanlar olacaklardır: "**Ondan sonra da salih bir topluluk olursunuz**". Bu son derece önemli bir noktadır, kıyamete kadar gelecek Müslümanların ilginç psikolojilerine işaret eder. Şöyle ki:

Yusuf'u öldürmeye veya nisyana terketmeye kararı veren kardeşleri inkârcı değildir. Babaları bir peygamberdir, atası İbrahim aleyhisselâmın hanif dini üzeredir, onun şeriatını devam ettirmektedir. Onlar da babalarına karşı çıkan çocuklar olmayıp babalarına itaat etmektedirler, hatta sevgisinin tamamını temellük etmek istemektedirler. Demek ki, Yusuf'un kardeşleri "cürüm işleyen inanmış" kimselerdir.

İnanmış insanlar, çoğu zaman bilerek suç işlerler. Adam öldürmekten başkalarının malına göz dikmeye, rüşvet ve yolsuzluktan zinaya, baskıyla yönetmekten muhalifleri sindirmeye kadar. Müslümanı cürüm (suç ve günah) işlemeye sevkeden asıl amil nefsinin istek ve tutkularıdır. İktidar, yönetme, hükmetme hırsı; makam, şöhret, şehvet, servet, konfor hayat, gösteriş vs. Bunların tamamı ve türev suçlar insan nefsinin hoşuna gider, suç fiilini gözünde süslü gösterir. Ancak suç işleyenler "bilgi/ilim" düzeyinde bu fiillerin suç ve günah olduklarını da bilirler; bildikleri halde cürüm işlerler. Suç işlemelerine yol açan en derindeki sebep başkalarını kıskanarak onun hak ve hukukuna tecavüz etmekten kaynaklanır. Kişiye nefsi, ötekinden daha üstün, muktedir, rahat olmayı telkin eder; kişi nefsinin bu telkinlerine kapılırsa başkalarının hak ve hukukunu ihlal eder, kendisi için konulmuş sınırları çiğnemeye başlar.

Burada anlamamız gereken bir psikoloji var. Bu psikoloji iki noktada Müslümanı suç işlemeye, harama batmaya sevkeder:

a) İlki suç fiilini rasyonalize eder yani aklın kabul edebileceği forma sokar. Meşhur gerekçedir: Hırsızın, adaletsiz bulduğu gelir bölüşümünü kendisi düzeltmeye, hakkı olduğunu düşündüğü başkasının malını, parasını almaya kalkışması gibi. Yusuf'un kardeşleri de, hakları olan babalarının sevgisinin büyük bölümünün Yusuf'a ayrıldığını, bu yüzden haksızlığa uğradıklarını düşünmektedirler. Haksızlığı gidermek haktır. Bu hakkı babalarını ikna ederek elde edemeyeceklerine göre, yapılacak şey sevginin objesi Yusuf'u ortadan kaldırmaktır. Buna karar verdiklerinde artık tam olarak değilse de, önemli ölçüde büyük bir cürmün meşruiyet krizini aşmış, içleri rahatlamıştır.

b) Diğer bir sebep bir kereliğine bu suçu işleseler de, tevbe etmeleri ve kendilerini düzeltmeleri mümkündür. Bir daha aynı suçu işlemeyecekler, yap-

tıkları suçsa da kendileri için önemli bir sorunu kaynağından halletmiş olacaklar. Bu kendini ıslah etme ile suç psikolojisini kabul edilebilir hale getirmenin daha ileri safhası şu iki şıkta kristalize edilir:

aa) Bizim büyük bir davamız var, davamızı normal -ilahi hükümlerin izin verdiği çerçevede- ilerletemeyiz, bir miktar gayrı meşru yollara saparsak sonuç itibariyle büyük dava için sapmış olacağız.

bb) Biz Müslümanız, kitap ehlinden, inkârcılardan daha üstünüz, Allah katında özel yerimiz var. Suç ve günah işlesek de, sonuç itibariyle -diğer kâfirlere göre- Allah katındaki imtiyazımız bizim affedilmemizi sağlar. Cehennem bizlerle dolacak değil ya! Allah eninde sonunda bizi affeder. Bu durumda rüşvet alsak, yolsuzluk yapsak, birinin namusuna göz diksek, zina etsek, ülke ve devlet menfaati için komşu ülkede iç savaş çıkartsak, tabii kaynaklarına ele geçirme planları yapsak caiz değilse de tolere edilebilir fiillerdir.

Ancak söz konusu gerekçelerin tamamı boştur, temelsizdir ve Müslümanı suç ve haram bataklığına saplar; fıtraten, vicdanı ve selim aklı rehberliğinde hukuka riayet eden inkârcılardan daha aşağı seviyelere düşürür.

Bu ve benzeri düşüncelerle kardeşleri Yusuf'u öldürmeyi planlar. Ancak içlerinden biri -anlatıma göre en büyükleri olan Rubil- Yusuf'un öldürülmesine karşı çıkıp kuyuya atılmasını teklif eder. Maksat ondan kurtulmaksa, yoldan geçen bir yolcu kafilesi onu alır, Mısır'a götürür, böylece kaybolur gider. Bu fikir diğerlerine de makul gelir.

قَالُوا يَا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾ اَرْسِلْهُ
مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ اِنِّي لَيَحْزُنُنِي اَنْ
تَذْهَبُوا بِهِ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا
لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّا اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ
وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ
هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَاؤُ اَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَا
اَبَانَا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا
اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَاؤُ عَلٰى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ
قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى

مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا
بُشْرَى هَٰذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ
بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

11. (Bu karara vardıktan sonra) **"Ey Babamız," dediler. "Sana ne oluyor, Yusuf'a karşı bize güvenmiyorsun? Oysa gerçekte biz, onun iyiliğini isteyenleriz."**

12. **"Sen onu yarın bizimle gönder, gönlünce gezsin, oynasın. Elbette biz onu koruyup-gözetiriz."**

13. **Dedi ki: "Sizin onu götürmeniz gerçekten beni üzer ve siz ondan habersiz iken onu kurdun yemesinden korkuyorum."**

14. **Dediler ki: "Andolsun, biz, birbiriyle dayanışma halinde olan** (birbirini kollayan) **bir topluluk iken kurt onu yerse, bu durumda şüphesiz kayba uğrayan** (aciz) **kimseler oluruz."**

15. **Nitekim onu götürdükleri ve kuyunun derinliklerine atmaya topluca davrandıkları zaman, biz ona** (şöyle) **vahyettik: "Andolsun, sen onlara kendileri, farkında değilken bu yaptıklarını haber vereceksin."**

16. **Akşamüstü babalarına ağlar vaziyette geldiler.**

17. **Dediler ki: "Ey Babamız, gerçek şu ki, biz gittik, yarışıyorduk. Yusuf'u da yiyeceklerimizin** (veya eşyamızın) **yanında bırakmıştık. Fakat onu kurt yemiş. Ne var ki biz doğruyu söylesek bile sen bize inanacak değilsin."**

18. **Ve üzerine yalandan kan sürdükleri gömleğini getirdiler. "Hayır" dedi. Nefsiniz, sizi yanıltıp** (böyle) **bir işe sürüklemiş. Bundan sonra** (bana düşen) **güzel bir sabırdır. Sizin bu uydurduklarınıza karşı** (kendisinden) **yardım istenecek olan Allah'tır."**

19. **Bir yolcu-kafilesi geldi, sucularını** (kuyuya su almak için) **gönderdiler. O da kovasını sarkıttı. "Hey müjde... Bu bir çocuk." dedi. Ve onu** (kuyudan çıkarıp) **'ticaret konusu bir mal' olarak sakladılar. Oysa Allah, yapmakta olduklarını bilendir.**

20. **Onu ucuz bir fiyata, sayısı belli** (birkaç) **dirheme sattılar. Onu pek önemsemediler.**

Belli ki Yakup aleyhisselâm Yusuf konusunda çocuklarına güvenmiyor. Daha önce de aralarında geçen bir diyalogdan söz konusu güvensizliğini veya kaygısını dile getirdiği anlaşılmaktadır. Kardeşleri Yusuf hakkında kötülük düşünmediklerine ilişkin onu ikna etmeye çalışıyorlar. Argümanları şu: Yu-

suf küçük bir çocuktur, onlarla kıra giderse oynayıp eğlenecektir. Yakup ise, çocuklarına güvenmediği halde, dalgınlıklarına geldiği bir anda kurdun ona saldırıp yemesinden korktuğunu söylüyor. Belki de vaki olacak bir şey değil. Ama Yakup kaygısını ifade etmek üzere kurt tehlikesini öne sürüyor. Onlar ise, böyle bir şeyin vukuu durumunda bunun onların acizlikleri anlamına geleceğini söylüyorlar.

Hz. Yakub'un neden kurdun "Yusuf'u kapması"ndan korktuğunu söylemesinin birkaç sebebi olabilir:

a) Hz. Yakup, çocuklarına işleyecekleri şeni' fiili yani suçu ima etmektedir;

b) Olayın kurdun merkezde olduğu bir senaryo şeklinde kendisine takdim edileceğini bilmekte ama ilahi emir icabı sabretmektedir;

c) Pikniğe gidecekleri yerde kurt saldırıları hayli yaygındır.

Sonunda babalarını ikna edip Yusuf'u götürürler. Niyetleri daha önce kararlaştıkları üzere kuyuya atmaktır. Kuyunun başına geldiklerinde şanı Yüce Allah, Yusuf'a bir iç metanet vermek amacıyla bu komplonun boşa çıkacağını, zamanı gelince kardeşlerine yaptıklarını haber vereceğini haber vermektedir. Bunun vahiy mi ilham mı olduğu konusu tartışılmıştır. Kalbe doğan kuvvetli bir ilham olması mümkündür; çünkü Yusuf'a nübüvvet manasında vahiy, sonraları ergenlik çağına erdiğinde gelecektir. Bu "Musa'nın annesine gelen vahiy" (28/Kasas, 7) ile aynı mahiyettedir. Bunun "Arıya vahyedilen"den (16/Nahl, 68) farklı olduğunu söylemek gerekir. Zira daha çocukken Yusuf'a ve Hz. Musa'nın annesine gelen vahiy, kalpte yol haritası hükmünde takip edilecek bilginin hâsıl olmasıdır; arıya olan vahiy ise güdüseldir, bütün hayvan türleri bu vahiy ile hareket edip hayatiyetlerini sürdürürler.

Yakub'un çocukları sonunda yapacaklarını yaptı, Yusuf'u üstündeki gömleğini aldıktan sonra kuyuya sarkıtıp bıraktılar. Bir hayvan kesip gömleği kana buladılar, akşam babalarının huzuruna ağlar vaziyette çıkıp sahiden kurdun Yusuf'u kapıp öldürdüğünü söylediler. Senaryoya göre yarışıyorlardı, Yusuf eşyaları veya erzakları yanında oturtmuşlardı, onlar yanından uzaklaştıkları bir anda kurdun saldırısına uğramış. Yalan senaryoyu anlattıktan sonra, babalarına kendilerine inanmayacağını bildiklerini de eklemeyi ihmal etmediler ki, bu senaryoyu takviye etmek amacıyla söylenmiştir.

Beklendiği üzere Yakup aleyhisselâm bu yalana inanmadı. Çocuklarının nefislerine yenik düştüğünü, hasetlerine kendilerine kötü bir fiil işlettiğini söyledi. Hz. Yakup tabii ki bu senaryoya inanmayacaktı. Zira rüyasını anlattığı zaman Yusuf'a "Allah'ın onu seçeceğini" (12/6) söylemişti yani Yusuf nübüvvet görevini yerine getirecekti. Hiçbir peygamber yalana ve yalancılara

kanıp inanmadığı gibi Hz. Yakup da bu cahilce yalana inanmayacaktı. Kaldı ki ortada somut deliller de vardı: Gömleğe kan sürülmüştü ama yırtılmış, parçalanmış değildi. Yakub aleyhisselam açısından garip bir durum var: Böyle bir kurt görülmüş değil. Kurt Yusuf'u parçalayıp yemiş ama gömleğini parçalamamış.

Madem kader hükmünü icra edecekti, bundan sonra ona düşen güzel sabırdı, sabredecek, çocuklarını da Allah'a havale etti. Feryadu figan etmesi, ağlayıp sızlanması ona yakışmazdı. Acısını içine atacak, şikâyet ve hüznünü yalnızca her şeyden haberdar Allah'a açacaktı (12/86). Bu olayda, insanın başına gelebilecek büyük felaket ve acılar karşısında nasıl davranması gerektiğine ilişkin bir peygamberde somutlaşan örneklik söz konusudur.

Büyük kardeş Rubil'in dediği gibi Mısır'a gitmekte olan bir yolcu kafilesi oradan geçerken Yusuf'un farkına varır. Muhtemelen Medyen'li olan kafileden biri su almak üzere kuyuya gittiğinde bir çocukla karşılaşır, bunu arkadaşlarına bir müjde olarak verir. Çünkü bulunmuş sahipsiz bir çocuk ya evlat edinilir veya esir pazarlarında satılır. Pek de önemsemediler, ona yüksek değer biçmediler, yerleşik teamüllere uyup bir eşya gibi Mısır'a götürüp ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar.

İbn-i Kesir, İbn-i Abbas'a izafe edilen farklı bir görüşe yer verir: Buna göre yoldan geçen kervana Yusuf'u satan kardeşleridir, Yusuf da öldürürler korkusuyla onu satanların kardeşleri olduklarını söylememiştir. İbn-i Abbas'ın bu görüşü yabana atılır gibi değil. Zira 10. ayette açıkça belirtildiği üzere, önceleri onu öldürme planı yapmışlarken, içlerinden biri kardeşlerini öldürmeden vazgeçirip kuyuya atmalarını, belki geçer bir kervanın onu alıp götüreceğini (ve bu sayede ondan kurtulacaklarını) öneriyor. Bir çocuğun günlerce bir kuyunun dibinde kalması pek makul olmadığına göre, kardeşlerinin ilk geçen kervana onu haber verip satmaları ihtimal dışı değildir. Bu durumda Yusuf kuyuda birkaç gün değil, birkaç saat kalmış olması gerekir. En doğrusunu Allah bilir!

Ancak öyle veya böyle, şüphesiz her şey ilahi bilgi, irade ve kudret dâhilinde cereyan ediyordu, şanı Yüce Allah olup biteni biliyor, görüyordu.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَآ
اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۭ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَاْوِيلِ
الْاَحَادِيثِ ۭ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا
بَلَغَ اَشُدَّهٗٓ اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

21. **Onu satın alan bir Mısır'lı** (aziz,) **karısına: "Onun yerini üstün tut** (ona güzel bak)**, umulur ki bize bir yararı dokunur ya da onu evlât ediniriz" dedi. Böylelikle biz, Yusuf'u yeryüzünde** (Mısır'da) **yerleşik kıldık. Onu sözlerin yorumundan** (olan bir bilgiyi) **öğrettik. Allah, emrinde galip olandır ancak insanların çoğu bilmezler.**

22. **Erginlik çağına erişince, kendisine hüküm** (hikmet/hakemlik) **ve ilim verdik. İşte biz iyilik yapanları böyle ödüllendiririz.**

Yusuf'u satın alan Mısırlı -ki bunun yüksek bürokrat veya yönetici makamda biri olduğunu öğreniyoruz, genel kabul gören görüşe göre ekonomi işlerine bakıyordu- "aziz"dir. Aziz, firavun gibi bir unvandır; güç, iktidar ve yetkiyi ifade eder (12/78). Tevrat'a göre Mısır (Menfis) şehrinin valisi ve muhafız alayı kumandanı olup (Kur'an Yolu), ismi Potifar'dır (Tekvin, 37: 36). Karısının ismi Züleyha (veya Zeliha)dır; Yahudi kaynakları ona Rail ismini verirler. Hz. Yusuf'un inisiyatif sahibi olduğu dönemin Mısır'ında firavun Akheneton olup Yusuf aleyhisselâmın tebliğini benimseyerek karısı Nefertiti ile bir olan Allah (tevhid) inancını kabul etmiş, Mısır'ın sosyal hayatını, sanat ve mimarisini tevhid inancına göre yeni bir düzenlemeye tabi tutmuştur.

Belli ki Aziz, Yusuf'un özel bir insan olduğunun farkına varmış, Allah kalbine onun sevgisini koymuştur. Karısına ona iyi bakmasını tavsiye eder. Ondan bir fayda ummaktadır. Bu bürokratik bir görev olabileceği gibi yaşlılığında ona gösterilecek ihtimamla da ilgili olabilir; çünkü evlat edinebileceklerini de söylüyor. Bundan anlaşılıyor ki, Hz. Yusuf'un yerleştiği ailenin çocuğu yoktu.

Bu şanı Yüce Allah'ın takdiri yani olayları yönlendirmesi idi. Takdir üzere Yusuf, kuyudan köle pazarına, köle pazarından saraya geçmiş oldu. Mısır'a iyi bir yere yerleşti; yetişmesi için çok az insanın eline geçebilecek imkânlar geçti. Yusuf bir yandan Aziz'in tavsiyesi üzere hem saray erkân ve adabını öğreniyor hem de Yüce Allah onu özel bilgilerle takviye ediyordu. Bir ülkeyi adaletle ve refah içinde yönetebilecek formasyon kazanıyordu. Olayları iyi yorumluyor, doğru gözlemlerde bulunuyor, gelişmeleri doğru takip ediyor, keskin bir zekâ ile analiz ediyor ve faydalı, yol gösterici sonuçlar çıkarıyordu. Bütün bunlar bir hikmete mebni olarak vuku buluyordu, çünkü Allah emrinde üstün gelecekti, ne var ki insanların çoğu yani Yusuf'un çevresinde olan, onunla ilişki halinde bulunan kimselerin bundan haberi veya bilgisi yoktu.

Hz. Yusuf'a, bütün bu kolaylıkların temini yanında asıl peygamberliğin, hüküm ve ilmin erginlik çağında verildiği belirtilmektedir. "**Eşüdd**" kelimesinin örfteki kullanımı itibariyle 33 yaşına işaret ettiğini, dolayısıyla vahyin Hz.

Yusuf'a bu yaşta geldiğini söyleyenler de vardır (Mücahid ve Katade). Bu olaydan sonra Hz. Yusuf sadece fıtri yani yaratılışı itibariyle iyilikler, güzellikler yapmakla kalmıyor, peygamber seçildiğinin farkında olarak yeni bir sorumluluğun altına girmiş olarak davranmaya başlıyor.

"İşte biz iyilik yapanları böyle ödüllendiririz" ayeti, her iyilik yapanın Yusuf gibi peygamberliği hak edeceği anlamına gelmez. Çünkü prensip olarak peygamberlik (nübüvvet-risalet) kazanılmaz, Allah tarafından verilir. Bu ayetten anlaşılması gereken, kim iyilik yaparsa yaptıklarının karşılıksız kalmayacağı hususunun hatırlatılmasıdır.

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ
قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ
هَمَّتْ بِهِ ۖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَا بُرْهَانَ رَبِّهِ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ
وَالْفَحْشَاءَ ۚ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ
قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ ۚ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ
بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ
نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا ۖ إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ
وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَا قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ
كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا ۚ وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ ۖ إِنَّكِ
كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

23. **Evinde kalmakta olduğu kadın, ondan murat almak istedi ve kapıları sımsıkı kapatarak: "İsteklerim senin içindir, gelsene" dedi.** (Yusuf) **dedi ki: "Allah'a sığınırım. Çünkü O benim efendimdir, yerimi güzel tutmuştur. Gerçek şu ki, zalimler kurtuluşa ermez."**

24. **Andolsun kadın onu arzulamıştı, -eğer Rabbinin** (zinayı yasaklayan) **kesin kanıt** (burhan)**ını görmeseydi- o da** (Yusuf da) **onu arzulamıştı. Böylelikle biz ondan kötülüğü ve fuhşu geri çevirmek için** (ona delil gönderdik). **Çünkü o, muhlis kullarımızdandı.**

25. **Kapıya doğru ikisi de koştular. Kadın onun gömleğini arkadan çekip yırttı.** (Tam) **Kapının yanında kadının efendisiyle karşılaştılar. Kadın dedi ki: "Ailene kötülük isteyenin, zindana atılmaktan veya acı bir azaptan başka cezası ne olabilir?"**

26. (Yusuf) **Dedi ki: "Kendisi benden murat almak istedi." Kadının yakınlarından bir şahit şahitlik etti: "Eğer onun gömleği ön taraftan yırtılmışsa bu durumda kadın doğruyu söylemiştir, kendisi ise yalan söyleyenlerdendir.**

27. **Yok eğer onun gömleği arkadan çekilip-yırtılmışsa, bu durumda kadın yalan söylemiştir ve kendisi doğruyu söyleyenlerdendir."**

28. **Onun gömleğinin aradan çekilip-yırtıldığını gördüğü zaman** (kocası): **"Doğrusu, bu sizin hilelerinizden** (biri)**dir. Gerçekten sizin hileniz büyüktür" dedi.**

29. **"Yusuf, sen bundan yüz çevir** (görmezlikten gel). **Sen de** (kadın) **günahın dolayısıyla bağışlanma dile. Doğrusu sen günahkârlardan oldun."**

Saraya yerleşen Yusuf, kısa zamanda kişiliği, feraseti ve yakışıklılığıyla çevresini etkilemeye başlar. Ondan en çok etkilenen Aziz'in karısı Züleyha'dır. Her geçen gün onu daha çok arzular. Sonunda onunla birlikte olmayı kafasına koyar, her nasılsa yalnız kaldıkları bir gün odanın kapısını sımsıkı kapatır ve birlikte olmak istediğini söyler. Ayette geçen "**ravedethu**" fiili "otlakta aramak", yumuşaklıkla istemek demektir. Kadın kendi nefsi için Yusuf'u arzulamaktadır. Ona tahrik edici, ayartıcı, yumuşak, davetkâr şeyler söylemekte; bir an önce (heyte) kendisine sahip olmasını istemektedir. Yusuf, bu isteği reddeder, böyle bir günahı işlemekten Allah'a sığınır. Genellikle insan Şeytan'dan Allah'a sığınır. Yusuf da, yasak bir ilişkinin güçlü bir arzu olarak belirmesini Şeytana bağlayıp Allah'a sığınır.

"O benim efendimdir" cümlesinde ki "o" zamirinin Allah'a raci olduğunu söyleyenler olduğu gibi **(Zeccac)**, evin sahibi Aziz'e raci olduğunu söyleyenler de vardır (**Mücahid ve Süddi**). Allah'a raci olduğunu düşünürsek, Yusuf, "Rabbim bana bir dizi nimet vermiş, yerimi güzel tutmuştur, O'nun bir yasağını çiğneyecek olursam zalimlerden olurum ve asla kurtuluş bulamam" demektedir. Aziz'e raci olduğunu düşünürsek, "Bana evini emanet eden, yerimi güzel tutan efendime ihanet edemem, ona karşı büyük bir haksızlık olur, ayrıca bunun cezası da vardır" demek istemektedir. Ancak bundan "Aziz efendim olmasa, bana iyi davranmasa ve Züleyha erkeksiz olsa, onunla birlikte olurum" anlamı çıkarılamaz. Zira Yusuf aleyhisselam, her kimle olursa olsun, zinanın haram bir fiil olduğunu yakinen bilmektedir. Yusuf'un kimi kastettiğini Allah bilir.

Burada dikkat çekici husus şu ki, o da Züleyha'nın Yusuf'u şiddetle arzulamasına karşılık Yusuf'un da genç bir erkek olarak ona karşı büsbütün ilgisiz olmadığının ima edilmesidir. Süslenip karşısına çıkmış ve onu arzuladığını açığa vurmuş bir kadını sağlıklı bir erkeğin arzu etmemesi düşünülemez. Hatta arzu etmemesinde anormallik olur. Arzu etmiyorsa, içinden geçeceği bir sınav da yok demektir. Fakat bu ateşten geçme anıdır. **Pisagor**'un dediği gibi "altın ateşle, kadın altınla, erkek de kadınla sınanır." Züleyha, şehvete ve arzuya dönüşmüş kışkırtıcı bedeniyle Yusuf'u ateşin içine çekmek istemektedir. Sınavdan başarıyla çıkmanın yolu, onu arzu etmemek değil, arzu ettiği halde ona karşı kendini koruyabilmektir ki, 53. ayette Yusuf "Ben kendi nefsimi büsbütün temize çıkarmıyorum" demektedir. Bu da gösteriyor ki, arzu etmesine rağmen kendini denetleyebilmektedir. Yusuf işte bu zor sınavı başarmaktadır. Bir an için Yusuf da ona meyleder ve fakat bir anda Yüce Allah'ın bu fiili (zinayı) yasaklayan delilini görüp kendini günahtan sakındırır.

"El İbriz"in sahibi Abdulaziz ed-**Debbağ**'a göre, ayette geçen "**hemme**"nin Yusuf aleyhisselama bakan yüzü, bu seçkin zatın efendisinin karısının terbiyesizliği, haddi aşması karşısında onu dövmeye, üstüne yürümeye yeltenmesidir, yoksa onun da kadını arzulaması değildir. Ancak bağlam bu anlamı vermeye pek uygun görünmüyor. Hz. Yusuf'un kadını arzu etmiş olması onu günahkâr kılmaz; **El Kuşayri Ebu Nasr**'ın yerinde benzetmesiyle bu, oruçlu olanın suyu gördüğünde içinden su içmeyi geçirmesi, suyu arzu etmesi gibidir. Su içmedikçe oruçlu günaha girmez. Hz. Yusuf, Allah'ın zinayı yasaklayan burhanını görür, kalbinde hisseder, zihninde emredici bir hüküm olarak hatırlar ve hemen kendini toparlayıp kadının teklifini reddeder yani Allah'ın burhanı neyi gerektiriyorsa Yusuf özgür iradesini kullanıp onu yapar. Burhan Allah'tandır, ona kötülükten ve zina teklifini geri çevirmesi için gösterilmiştir yani Yusuf Allah tarafından korunmuştur, bu da peygamberlerin masumiyetine (ismet sıfatı), hayatlarının sonuna kadar görevlerine günahsız olarak devam ettiklerine bir delildir.

Peygamberlerin beş temel vasfa sahip olmaları zorunluluğu var:

1) Doğruluk (sıdk).
2) Güvenirlik (emanet).
3) Yüksek zihinsel kavrayış (fetanet).
4) Günahsızlık (ismet).
5) İlahi vahiyi, hüküm ve emirleri halka bildirme (tebliğ).

Peygamberlerin "ismet" sıfatına sahip olması, nefis ve arzularının büsbütün ölmesi/öldürülmesi anlamına gelmez. Öyle olsaydı Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.), oruç tutarken, herkes gibi yemekten, su içmekten veya hanımlarıyla

bir arada olmaktan kendini alıkoymazdı, o da nefsini tutmaktadır. Şüphesiz onun iradesi, mukavemet gücü biz sıradan insanlar gibi değildir, çünkü onun şeytanını Yüce Allah zincire bağlamıştır ama nefsini öldürmüş değildir. (Peygamberlerin "ismet" sıfatı için bkz. 47-Muhammed, 19 ve 48/Fetih, 2-3. ayetlerin açıklaması.) Bu çerçevede Yusuf aleyhisselâmın gördüğü burhanın nefsin şiddetli arzusunu durdurabilecek sağlam bir iradenin varlığı ve bunun takvadan kaynaklanmasıdır.

Bir hadiste günah işleyen kişiye misliyle ceza yazılır, günah fiilini terkederse ona iyilik olarak yazılır, buyrulur. Çünkü irade sahibi insan günahı "Allah için terketmiştir" (Buhari, Tevhid, 35; Müslim, İman, 205). Bir başka hadiste de şöyle buyrulur: "Kulum bir günah işlemeyi içinden geçirip de işlemezse, ona bir iyilik olarak yazılır" (Buhari, Rikak, 31; Müslim, İman, 201). "Allah ümmetime içlerinden geçirdikleri (kötü şeyleri) eyleme geçirmedikleri yahut açığa vurmadıkları/konuşmadıkları sürece affetmiştir" (Buhari, Itk, 6; Müslim, Eyman, 206).

Anlaşıldığı kadarıyla kadın ayaklanan arzularına hâkim olamıyor, Yusuf kaçarken o da peşine düşüp arkadan elbisesini çekip yırtıyor. Ancak tam bu sırada kocasıyla kapıda karşılaşıyorlar. Ortada gayritabii bir durum olduğu açıktır. Atik davranıp Yusuf'un kendisine tecavüz etmek istediğini söylüyor, cezasının ne olması gerektiğini de sıralıyor: Zindana atılması veya daha acıklı bir ceza.

Yusuf kendini savununca yani aslında kadının kendisiyle birlikte olmasını istediğini, kaçıp kurtulmak için kapıya yöneldiğini söyleyince, muhtemelen Aziz'le birlikte olup hukuk bilgisi olan biri şöyle bir muhakeme yürütüyor: Eğer gömleği önden yırtılmışsa erkek, arkadan yırtılmışsa kadın suçludur. Tabii ki durum ortada, arkadan çekiştirilen ve gömleği yırtılan Yusuf'tur. Hakikat ortaya çıkınca Aziz, bir genelleme yaparak bunun kadınların bilinen, sıkça başvurdukları bir "hile/düzen (keyd)" olduğunu söyler. (Keyd ve mekr için bkz. 13/Ra'd, 42 ve 86/Tarık, 15-16. ayetlerin açıklaması.) Ortada bir skandal söz konusudur. Aziz, Yusuf'a bu olaydan kimseye söz etmemesini, karısına da günahından dolayı bağışlanma dilemesini ister. Aziz'in niyeti olayı kapatmaktır. Ama ne mümkün!

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهٖ ۚ قَدْ شَغَفَهَا
حُبًّا ۗ اِنَّا لَنَرٰيهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ
وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۚ
فَلَمَّا رَاَيْنَهٗ اَكْبَرْنَهٗ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًا ۗ اِنْ

هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ
عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا اٰمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ
الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي اِلَيْهِ وَاِلَّا
تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ
لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى حِينٍ ﴿٣٥﴾

30. **Şehirde** (birtakım) **kadınlar: "Aziz** (Vezir)**'in karısı kendi uşağının nefsinden murat almak istiyormuş. Öyle ki sevgi kalbine işlemiş. Biz doğrusu onu açıkça bir sapıklık içinde görüyoruz." dedi.**

31. (Kadın) **Onların düzenlerini işitince, onlara** (bir davetçi) **yolladı, oturup dayanacakları yerler hazırladı ve her birinin eline** (önlerindeki meyveleri soymaları için) **bıçak verdi.** (Yusuf'a da:) **"Çık, onlara** (görün)**" dedi. Böylece onlar onu** (olağanüstü güzellikte) **görünce** (insanüstü bir varlıkmış gibi gözlerinde) **büyüttüler,** (şaşkınlıklarından) **ellerini kestiler ve: "Allah'ı tenzih ederiz; bu bir beşer değildir. Bu ancak üstün bir melektir" dediler.**

32. **Kadın dedi ki: "Beni kendisi dolayısıyla kınadığınız işte budur. Andolsun onun nefsinden ben murat istedim, o ise** (kendini) **korudu. Ve andolsun, eğer o kendisine emrettiğimi yapmayacak olursa, mutlaka zindana atılacak ve elbette küçük düşürülenlerden olacak."**

33. (Yusuf) **Dedi ki: "Rabbim, zindan, bunların beni kendisine çağırdıkları şeyden bana daha sevimlidir. Kurdukları düzeni benden uzaklaştırmazsan, onlara** (korkarım) **eğilim gösterir,** (böylece) **cahillerden olurum."**

34. **Böylece Rabbi, duâsını kabul etti ve onların hileli düzenlerini kendisinden uzaklaştırdı. Çünkü O işitendir, biledir.**

35. **Sonra onlarda** (Yusuf'un iffetine ilişkin) **delilleri görmelerinin ardından, mutlaka onu belli bir vakte kadar zindana atmak** (görüşü) **ağır bastı.**

Aziz'in karısı Züleyha'nın evlerinde köle olarak çalışan Yusuf'a duyduğu arzu ve onun kendisini reddetmesi kısa zamanda etrafa yayıldı. Yayılan dedikodular, söylentiler hem kınama hem alay temalıydı ve elbette Aziz'le ka-

rısının konumlarına yönelikti: Bir köleye âşık olunur mu? Bu nasıl sevgi ki, kalbinin zarını delip içine işlemiş. Artık bu kadarı da fazla, biz bunu kendisine yakıştıramadık, sapık mı ne! Vs.

Mısır sosyetesi bununla çalkalanmaya başlayınca Züleyha bir davet düzenlemeye karar verir. Belli ki artık hem kendisi hem kocası ve dolayısıyla saraydaki konumları tehdit altında. Her ne kadar hedef Züleyha'nın yüksek sosyetenin ağzına düşen dedikodusu gibi görünse de, mesele siyasi mahiyet de kazanmaya müsait, bir an önce önüne geçmek gerekir. Çünkü kendilerine karşı bir komplo (mekr) kurulduğunun farkında.

Züleyha'nın düşüncesi, Yusuf gibi olağanüstü derecede yakışıklı ve çekici bir erkeğe karşı hiçbir kadının karşı koyamayacağını onlara fiilen kanıtlamaktır. Yemekli bir davet tertip eder, kadınların pahalı yastıklara yaslanarak meyve yemeleri için ellerine bıçaklar verir. Ve Yusuf'a huzurlarına çıkmalarını söyler. Yusuf çıkıp da onlara görününce, kadınlar şaşırır, hayretlere düşer, adeta kendilerinden geçip meyveleri soyacaklarına ellerini kesmeye, avuç içlerini veya parmaklarını çizmeye başlar. İlk algıları bunun sıradan bir insan olmayıp ancak melek olabileceği hususu olur. Aslında Yusuf bir insan, Allah'ın cemal sıfatı onda tecelli etmiştir, bu yüzden onu insan-üstü bir varlık olarak görürler; gözlerinde büyütürler/yüceltirler (ekbernehu) ve bu olsa olsa "Bir melek olabilir!" derler.

Burada önemli bir nükte söz konusudur. Şöyle ki: Kadınların Yusuf'un yakışıklılığı karşısında hayranlıklarını, şaşkınlıklarını ifade etmek üzere "k-b-r"-den türeme "**ekbernehu**" filinin kullanılması, kadınların onu olduğundan farklı algılamalarına, "yüceltmeleri"ne yol açmıştır ki bu tamamıyla psikolojide sözü edilen "süblimasyon"dur. Süblimasyon yapan nice insan var ki, put ve heykellere yüce anlamlar yükler, sonuçta birer beşer olan lidere kutsiyet veya olağanüstü güç atfeder veya bir öğretiye, ideolojiye, nesneye ve şahsa hak ettiğinden fazla büyüklük, önem izafe eder. Mısır'ın yüksek sosyetesine mensup kadınları da Yusuf'a beşer-üstü haslet atfedip onu süblime etmiştir.

Bu şaşkınlık Züleyha için yetmiştir. Hemen atılır ve kendisi dolayısıyla kınadıkları Yusuf'un böyle bir erkek olduğunu söyler. Yani "Böyle bir erkeğe hangi kadın dayanabilir?" diye sorar. Durum öyledir ama Yusuf kendini korumuş, onunla birlikte olmak istememiştir, bunu da dürüstlük nişanesi olarak eklemeyi ihmal etmez. Aslında bu Yusuf aleyhisselâmın masuniyetinin bir topluluk huzurunda itiraf edilmesidir. Fakat kadın, duygularını kontrol edemeyecek durumdadır.

Davetli kadınların da ona bayıldığını görünce, arzusundan vazgeçmediğini itiraf eder, hatta bu gösteriden bir miktar cesaret alıp içindeki saklı duygula-

rı açığa vurur: Eninde sonunda Yusuf'tan murat alacaktır, bunda kararlıdır. Bu genç ve yakışıklı erkekle birlikte olacaktır. Yusuf son tahlilde bir köledir. Kocasından kendisine tahsis edilmesini istemiş, kocası da öyle yapmıştır. Köle efendisine tabidir, onun efendisi Züleyha'dır ve Züleyha kölesinin kendisiyle birlikte olmasını istemekte, emretmektedir. Burada Yusuf'un onu reddetmesi iki suçu bir anda işlemesine yol açmaktadır: Biri, kadın olarak onu reddetmektedir ki, bu onun kadınlık gururunu incitmesine yetiyor, Yusuf'a öfke duymasına sebep oluyor. Diğeri statüsü itibariyle bir köle iken, efendisine itaat etmeyi reddediyor.

Yusuf da söz konusu iki suçu işlediğinin farkındadır. Arzusunu yerine getirmeyecek olursa başına geleceği bilmektedir. Yusuf bir yandan ona karşı koyarken, diğer yandan kendi nefsini, ona karşı uyanan arzularını da bastırmaktadır. Ama Yusuf'un dikkatini teksif ettiği asıl konu ne Züleyha ne efendileri ne de kendi nefs-i emmaresidir. O, gözünü Yüce Allah'tan ayırmamaktadır. Saray hayatında bağlı olduğu hukuk ile Yüce Allah'ın vaz'ettiği Hukuk arasında tercih yapmak durumunda kalmış, tercihini Allah'ın vaz'ettiği Hukuk'tan yana yapmıştır. O'nun Rabbi bu fiili yasaklamıştır, o da bunun bilincindedir ve kim olursa olsun, Allah'ın koyduğu bir sınırı çiğnemeyecektir, bunda kararlıdır. Karşısına aldığı kendi nefsi, içten içe Züleyha'ya duyduğu arzu (12/24) ve Züleyha'nın efendisi olması hasebiyle tabu olduğu kanunlar. Burada Yusuf'un iki "rab"tan birini tercih etmek durumunda olduğunu görüyoruz: Biri onu esir pazarından satın alan Aziz'dir –ki kendisi Aziz'i, efendi manasında "rab" olarak tavsif etmektedir (12/23)– diğeri âlemlerin Rabbi Yüce Allah'tır. Efendisinin hanımının emrine karşı çıkmakla hem kendi nefsine hem efendisiyle ilişkilerini düzenleyen kanunlara meydan okumaktadır ki, onun hareket noktasını teşkil eden "Ma'siyette itaat yoktur" (Müslim, İmare, 39; Ebu Davud, Cihad, 87) ilkesidir. "İtaat sadece ma'ruftadır." Züleyha'nın isteği ve efendisinin karısı olarak Yusuf üzerinde sahip olduğu kanuni yetkiler, eğer Yusuf ona tabi olacak olursa Allah'ın ma'ruf olarak tarif ettiği şeye göre bir "münker"i işlemiş, bir yasağı (nehy) ihlal etmiş olacaktır. Günahı işlemekle kalbini istila eden arzularını tatmin etmiş olacaktır. Ama arzuların yatağı kalbin istikrarı yoktur, evrilir çevrilir, döner dönüşür. Bu özelliği dolayısıyla Efendimiz (s.a.) şöyle dua etmiştir: "Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Kalbimi dinin üzere sabit kıl" (Tirmizi, Kader, 7). Hz. Yusuf bu günahtan kaçınmakla kalbini din üzere sabit tutma başarısını göstermektedir. Çünkü bu fiili işleyecek olursa "zalimlerden olacağı"nı söyler, demek oluyor ki, zina fiili zulümdür; çünkü kelimenin türediği kök anlamına uygun olarak "bir şeyi –belki de zinaya alet olan şeyi– asıl konulması gereken yerin dışında, başka yere/alete koymak" olduğundan zulümdür.

Bu kıssadan çıkarılacak hisse şu ki, ilahi hukuka dayalı olmayan devletlerin ve kamu otoritelerinin emir ve yasakları İlahi Hukuk'la çatışacak olsa, tercih Allah'ın emir ve yasaklarından yana yapılır; insanı Allah'a isyana sevkedecek emir ve yasaklara itaat edilmez. Tabii ki güç ve kudret nispetinde.

Bu kararlılık ona zindanı daha sevimli gösterir. Züleyha, onu zindana atılmakla tehdit eder. O ise zindana atılmayı, böyle bir fiili işlemeye tercih eder. Züleyha ve kadınlara karşı Yusuf Allah'a sığınır, kendisine karşı komplo kurduklarını söyler. Komplo Yusuf'u Züleyha'nın arzularına boyun eğdirmektir. Çünkü kadınlar da Züleyha'ya hak vermiş, başlangıçta onu sapkınlıkla suçlarken sonra kendileri de yerinde olsa aynı şeyi yapacaklarını söylemişlerdir. Bu Züleyha'ya cesaret vermiştir.

Züleyha ve kadınlar tarafından böylesine arzu edilmek, sağlıklı ve genç bir erkeğin bigâne kalacağı durum olamaz. Yusuf aleyhisselâm zindanı tercih eder, çünkü ancak dört duvar arasına girerse hem kendisini onlara karşı korur hem nefsinin uyanabilecek eğilimlerini bastırır. Tabii ki bunu yapacaktır, zira her arzu tatmin edilmeyi hak etmiyor, her eğilim hayata geçmeyi gerektirmiyor. Bedenin salt arzuları hayata hâkim olursa, ahlaki düzen bozulur. İçinde uyanan her arzuyu tatmin etmeye kalkışmak "cahillik"tir, Yusuf aleyhisselâm cahillerden olmaktan Allah'a sığınır. Hz. Yusuf'un kaçtığı cehalet, "bilgisizlik-bilmemezlik" değil, bilerek haramı işlemek, yanlışı yapmak, gayrimeşru arzulara esir olmaktır.

Şanı Yüce Allah sınavı başarıyla geçen kulu Yusuf'un duasını kabul eder, onu şehvetlerine yenilmiş kadınların hileli düzenlerinden korur, ona zindanın yolunu açar. Bu kıssada zindan ahlaki arınma, kurtuluş ve özgürlük mekânıdır. Hiç kimse Yusuf gibi zindanı arzulamış değildir. Çünkü hiç kimse bir peygamber kadar hakiki kurtuluş ve özgürlüğün ne olduğunu bilemez.

Olay dal budak sarıp da dedikodular şehre yayılınca, Aziz ve erkânı olayı kapatmanın yolunu düşünürler. Konumu dolayısıyla Züleyha'ya ceza vermeyeceklerine göre, faturayı Yusuf'a keseceklerdir. Aralarında yaptıkları müzakere sonucunda bir süreliğine de olsa Yusuf'un zindana atılmasının işe yarayacağını düşünürler. Delillerin tümü Yusuf'un lehinde ama siyaseten tedbir almak, skandalın üstünü örtbas etmek, dedikodulara son vermek için bu kararı verirler. Tarihte bu türden cezalandırmalar görülür: Bazen cezalandırılanlar, hukuken suç işlediklerinden değil, siyaseten öyle gerektirdiği için mağdur edilirler.

Anlaşıldığı kadarıyla niyetleri onu bir süreliğine zindana atmaktır ama her nedense onu zindanda unuturlar. Böylece Yusuf aleyhisselâm, hukuken suçsuz ama bir hikmete mebni olarak sayısını bilemediğimiz birkaç yıl veya uzun yıllar hapiste yatar. "Biz'a sinin" 3 ila 9 yıl arasındaki zaman için kullanı-

lır. Zindan süresini, 3, 5, 7 yıl düşünenler olduğu gibi, bunu 12 yıla çıkaranlar da var. En doğrusunu Allah bilir.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِۖ قَالَ اَحَدُهُمَآ اِنِّي اَرٰينِي اَعْصِرُ خَمْرًاۖ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّي اَرٰينِي اَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُۜ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۤ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَاۚ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّيۚ اِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَۖ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِي اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ مَا كَانَ لَنَآ اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِۤ اِلَّآ اَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۚ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۚ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّآ اِيَّاهُۚ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًاۖ وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِۜ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِۚ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَۖ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَۜ ﴿٤٢﴾

36. Onunla birlikte iki genç de zindana girmişti. Biri: "Ben (rüyamda) **kendimi şarap** (üzümünü) **sıkıyorken gördüm." dedi. Öbürü: "Ben de kendimi başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek gördüm" dedi. "Bunun yorumundan bize haber ver. Doğrusu biz seni, iyilik yapanlardan görmekteyiz."**

37. Dedi ki: "Size rızıklanacağınız bir yemek gelecek olsa, ben mutlaka size daha gelmeden öne onun ne olduğunu haber veririm. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Doğrusu ben, Allah'a imân etmeyen, âhireti de tanımayanların ta kendileri olan bir topluluğun dinini terkettim."

38. **"Atalarım İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a hiçbir şeyle şirk koşmamız bizim için olacak şey değil. Bu, bize ve insanlara Allah'ın lütuf ve ihsanındandır ancak insanların çoğu şükretmezler."**

39. **"Ey zindan arkadaşlarım, birbirinden ayrı** (bir sürü) **rabler mi daha hayırlıdır, yoksa kahhar** (kahredici) **olan bir tek Allah mı?"**

40. **"Sizin Allah'tan başka taptıklarınız, Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği, sizin ve atalarınızın ad olarak adlandırdıklarınızdan başkası değildir. Hüküm, yalnızca Allah'ındır. O, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru olan din işte budur ancak insanların çoğu bilmezler."**

41. **"Ey zindan arkadaşlarım, ikinizden biri efendisine şarap içirecek, diğeri ise asılacak, kuş onun başından yiyecek. İşte hakkında fetva istemekte olduğunuz iş** (artık) **olup bitmiştir."**

42. **İkisinden kurtulacağını sandığı kişiye dedi ki: "Efendinin katında beni hatırla." Fakat şeytan, efendisine hatırlatmayı ona unutturdu, böylece daha birkaç yıl**(Yusuf) **zindanda kaldı.**

Aziz ve erkânının kararlaştırması üzerine Yusuf aleyhisselâmın zindana atılmasına karar verilir. Anlaşıldığı kadarıyla ve tefsircilerin genel kanaatine göre hükümdara karşı düzenlenen suikast suçuna karıştıkları için iki delikanlı da zindana atılır. Zindan hayatı sürerken, günün birinde bu iki delikanlıdan biri rüyasında kendini şarap sıkıyorken görür. Diğeri de başının üstünde ekmek taşırken kuş ondan yemektedir. Tefsirciler bu iki delikanlıdan birinin sarayda çalışan saki, diğerinin fırıncı/ekmekçi olduğunu söylerler. Hz. Yusuf'tan rüyalarını yorumlamasını talep ederler. Bunu derken de Hz. Yusuf'un iyi bir insan olduğunu, hep iyilik yaptığını ilave etmeyi ihmal etmezler. Onun iyilik ve güvenirliliğini vurgulamalarının psikolojik sebepleri var: İlki kendilerini yanıltmayacağından emindirler, diğeri her kritik haber bekleyen kimsenin veya hastalığına teşhis konulmak üzere doktora giden birinin 'iyi haber' beklentisi içinde olmasına benzer bir ruh hali içindedirler. Bu tam paradoksal bir duruma işaret eder. Bir yandan güvenilir-doğru bilgi istemektedirler diğer yandan bilginin de onları sevindirecek, umutlandıracak yönde olmasını arzu etmektedirler.

Hz. Yusuf, zindan hayatını cehenneme çevirmemek için hükümlülerle iyi ilişkiler kurar. Onlara sabrı tavsiye eder, nasihatlerde bulunur, hastaları tedavi eder, dertleriyle ilgilenir, sorunlarını çözmeye çalışır. Bu onu mahkûmlar arasında seçkin bir konuma çıkartır. Ebussud Efendi'ye göre Hz. Yusuf'un peygamberlik görevi zindanda başlamıştır.

Rüyaları yormak faydalı olmakla beraber riskli bir iştir. Çünkü insanlar rüya yorumcularının kendilerinden neş'et eden bilgilere sahip olduklarını düşünebilirler. Hz. Yusuf, rüyaları yorumlamadan önce onları zihni bir önhazırlığa tabi tutar. Sadece rüyaları değil, başka şeyleri bildiğini de söyler: İster zindan yönetiminin mahkûmlara her gün verdiği yemek (tayin), ister ailelerinden gelecek yemeğin ne olduğunu kendisi bilir. Bu belki rüya yorumundan daha üstün bir bilgidir, birtür gelecekten haber vermektir. Çok sonraları Hz. İsa, gösterdiği mucizeleri sayarken, benzer bir olağanüstü olayı da zikredip "Yediklerinizi ve biriktirdiklerinizi size haber veririm" diyecektir (Bkz. 3/Âl-i İmran, 49).

Ancak sözkonusu bilgi Yusuf aleyhisselâmın özel gücü ve yeteneğiyle elde edilmiş değildir, ona bu hasleti bahşeden şanı yüce Allah'tır. O her ne biliyorsa, hepsini ona Allah öğretmiştir. Sahip olduğu bilgi, gelecekten, görünmeyenden haber verme sıradan bir bilgi değildir; çalışarak elde edilmiş de değildir. Herkesin yakından bildiği kâhinlerin ve büyücülerin maharet ve marifetleriyle de karıştırılmamalıdır. Bu demektir ki, Hz. Yusuf vahiy alan bir peygamber olduğunu böylece açığa vurmuş olmaktadır. Bir peygamberden beklendiği üzere tebliğ görevini yerine getirmeye çalışacaktır. O da bunu yapmaktadır. Bundan sonra zindan Medrese-i Yusufiye olacak yani Yusuf aleyhisselâm tebliğini, öğretim ve davetini hapishaneyi-zindanı medreseye çevirmek suretiyle sürdürecektir.

Önce bilmeleri gereken hakikat şu ki: İçlerinden geldiği kavim (insan topluluğu) yani Mısırlılar inkârcıdırlar. Ne Allah'ın birliğine inanırlar ne ahiret gününe. Ölümden sonra bir hayata inanıyorlarsa da, bu sahih vahiylerle tarif edilen ahiret değildir. İşte bu inkârları onların bir sosyal düzen, yaşama biçimi ve teamüller (millet) üzere bulunmalarının ifadesidir. Bu yüzden inkârcıdırlar. Taberi ayette "hum (onlar)" zamirinin iki kere zikredilmiş olmasını, Bakara sûresinin girişinde (2/4) mü'minlerin ahirete inanmalarını te'kid eden zamir (hum yukinun) gibi sayar.

"Teraktü millete kavmin" cümlesi son derece önemlidir. "**Kavim**" sayısal manada ortak özelliklere sahip insan topluluğunu ifade eder; "**millet**" ise bir inanç ve yaşama biçimini, şeriat ve hukuk düzenini. Yani biri kavim diğeri şeriat ve yol demektir. (Bkz. 2/Bakara, 130, 135; 3/Âl-i İmran, 95 ve 6/En'am, 161.) Mısır toplumunun (kavim) dini ve yaşama biçimi (millet) Allah'a ve ahirete iman temeline dayanmamaktadır. Yusuf onların içinde yaşıyordu ama onlardan değildi, onların içinden gelerek zindana girmiş bulunmaktadır; din açısından onlarla herhangi bir yakınlığı yoktur; nitekim sahiden suçlu olduğu için değil, politik mülahazalarla zindana atılmıştır.

Burada satır aralarında okunması mümkün olan bir ima bulunmaktadır.

Hz. Yusuf'un zindana girmesinin sebebi, Züleyha ve üst sınıf sosyete kadınlarının kendileriyle gayrı meşru cinsel ilişki isteklerini reddetmesidir. Muhtemelen, o günkü Mısır'da zina fiili ya yasak değildi veya hiç değilse üst yönetici-zengin sınıflar yaptıklarında tolere ediliyordu, en azından zina için cezai bir yaptırım yoktu. Züleyha'nın işlemediği bir suçtan dolayı Yusuf'tan şikâyet ederken, kendisine birleşme teklifinde bulundu diye değil, tecavüze veya tacize kalkıştı diye şikâyet etmektedir. Bugün de bazı toplumlarda zina hukuken suç teşkil etmiyor; tecavüz ve taciz fiillerine ceza öngörülüyor. Hal buysa, o günkü Mısırların yaşama biçimlerine, toplumsal ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarına (millet) göre, zina suç değildi ama Hz. Yusuf bunu, bu milleti, bu kuralları tanımayıp, bunlarla yolunu ayırıp Allah'ın yani kendi atalarının bağlı olduğu Şeriat'e göre yasak olan bir fiili (zina) işlemektense, zindana girmeyi tercih etmiştir.

Yusuf aleyhisselâmın üzerinde bulunduğu din, "ataları İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'undini"dir. O bu dine bağlılık içinde yaşamaktadır. Bu din ve gelenekten olanlar hiçbir şekilde Allah'a ortak koşmazlar; inançlarını ve yaşama biçimlerini sadece tek ve bir olan Allah'ın indirdiği hükümlere göre tanzim ederler (3/Âl-i İmran, 95). İbrahim ve oğullarına, şanı Yüce Allah bu hakikati öğretmek üzere görev vermiştir ve bu aslında insanlık için büyük bir nimet ve bağıştır, ne var ki insanlar bunun değerini bilmiyor, bu yüzden çoğunluğu Allah'a şükretmiyor. İnsanların çoğunluğu üç şeyi yapmıyor: İman etmiyor, akıl etmiyor ve şükretmiyor; insanların çoğu hakikati bilmiyor. Belirtmek gerekir ki, İbrahim hanif dini ve ondan gelen oğulları ve torunları sadece İshak kolundan gelenler değil, İsmailoğulları da bu din ve gelenek üzeredirler ve onların da dinin bu asli hakikatini insanlara öğretme gibi sorumlulukları ve görevleri vardır. Yani İbrahim ve hanif dini sadece İshak ve İsrail/Yakup oğullarına hasredilemez.

Varlık âlemi bir bütündür. Bir düzene bağlıdır, yasaları tek bir irade tarafından ayakta durmaktadır. Eğer varlık âleminde birden fazla ilah/rab olsaydı kozmik düzen sürmez, iradeler arasında başgösterecek çatışma düzeni altüst ederdi (21/Enbiya, 22). Bu açıkça gözlemlenebilecek bir durumdur. Hepsine ve her şeye hükmeden, hükmünü geçiren kahhar bir Allah vardır, O'nun bilgisi, iradesi ve kudretiyle varlık âlemi ayakta durmakta, hayatiyetini sürdürmektedir. Hakikat bu iken, sosyal hayatta ve insanın şahsi-ruhi dünyasında da durum böyledir. Bir kalpte iki ve daha fazla tanrı sevgisi ve sadakati olamaz. İnsan tek bir ilaha bağlanabilir ve hayatını tek bir ilahın iradesine ve hükümlerine göre düzenleyebilir ancak. Aksi halde kişilik parçalanmasına uğrar, her bir boyutu bir başka güç ve iktidarın denetimine girer.

İnsanların kendi zanlarınca tanrı diye uydurdukları nesneler, putlar, ulûhiyet atfettikleri ulu önderler, krallar, liderler, güçler, öğretiler boş şeylerdir, herhangi müteal bir gerçeklikleri yoktur. Onlara her ne isim ve sıfat takılmışsa, hepsi nominaldir, herhangi bir hakikate tekabül etmezler. Bunların ilah olabileceğine ilişkin herhangi geçerli bir kanıt yoktur.

Geçmiş zamanlarda insanlar birtakım zihni yanılgılara düşmüşler, bunlara bir takım isimler koymuşlar, onlarda güç ve kuvvetler vehmetmişlerdir. Oysa şu veya bu konuda doğru, hak ve tam isabet kaydeden hüküm (tanım, isimlendirme, karar, yargı) sadece Allah'a aittir. İnsanların isimlendirmeleri, hükümleri, karar ve yargıları izafidir, yanılmalara açıktır, tarafgir olabilmektedir, başkalarının aleyhine işler, adaletsizliği, haksızlığı ihtiva eder. Allah ise hüküm ve hikmet sahibidir, hükmünde yanılmaz, şaşırmaz, adaletten sapmaz, kimsenin tarafını tutmaz, özel şahısların, ailelerin, zümre ve sınıfların, ırk ve etnik grupların, devletlerin ve bölgelerin özel çıkarını ve imtiyazını gözetmez. Hüküm O'nundur. (6/En'am, 57 ve 62.) Bu yüzden kulluk sadece O'na yaraşır. Yalnızca O'na kul olan özgür olur, başkalarının kulu olmaktan çıkar, kurtulur. İnsan bir dine yani bir inanca ve düşünme tarzına, bir yaşama biçimine, bir hükümler ve kurallar bütününe sahip olmak istiyorsa, böyle bir dine sahip olmalıdır. Çünkü dosdoğru, kurtuluşa götüren din-yol budur. Yazık ki insanların çoğu bu hakikati bilmezler.

Bir peygamber olarak Hz. Yusuf (a.s.) tebliğini yaptıktan sonra sakinin kurtulup eski görevine döneceğini, fırıncının ise asılıp kuşlar onun kafa etinden gagalayıncaya kadar cesedinin ortalıkta bırakılacağını haber veriyor. Delikanlılar ister sahiden böyle rüya görmüş olsunlar ister uydursunlar, anlatılan iki rüyanın yorumu budur; rüyalar hakkında hüküm böyle verilir, başka türlü olmaz.

Fırıncının anlattığı rüyada "Ekmeğin başın üstünde taşınması"nın sembolik anlamı var mı? Anadolu'da kadim zamanların süren telakkisine göre ekmeğe bir tür kutsallık atfedilmiştir. Hatta yerde görüldüğü zaman alınır, yüksekçe bir yere konulur. Aslında bu, İslamiyet'le rehabilite edilmiş bir davranıştır. Buğdayı ve toprağın doğurganlığını, verimliliğini temsil eden "tanrı veya tanrıça kültü"ne derin saygıya karşılık, İslamiyet, Allah'tan bir rızık, bereket ve nimet olan ekmeğe saygıyı telkin etmiştir. Halk arasında "çoluk çocuğunun ekmeğini kazanmak" için çalışana veya gayret içinde olana saygı duyulur. Bu telakkide "ekmek" "rızka" karşılık olmaktadır. Bu, ekmek gibi Allah'ın her nimetini belli bir saygıyla algılama (hürmet ve ihtiram) seviyesinde tutulduğu sürece doğru ve yerindedir.

Fakat işi fetişizm veya materyalizm boyutlarına taşımamak lazımdır. Rü-

yanın yorumu olumsuz olduğuna göre, ekmeği baş üstünde taşımanın pek de doğru bir tutum olmadığı söylenebilir. Ekmeği, hayatımızı idame ettirmeye yarayan bilumum yiyecek ve gıdalardan kinaye bir sembol düşünecek olursak, ekmeğin hakiki yerinin başın üstü değil, mide olması gerekir. Kişi yiyebileceği kadar ekmek yemeli ama sadece hayatını idame ettirmeye yarayan ekmeği başının üstüne taşıyıp fetişleştirmemeli, dünyanın maddi zenginliklerini, parayı vb. nesneleri olduklarından daha yüksek yerlere çıkarmamalı; ekmek için her şeye "baş-göz üstüne" dememeli. Bir şey, ekmek dahi olsa materyalizm seviyesinde yüceltilecek olursa sonu hüsran olur, kuş onu ve üstünde taşındığı kafanın etini yer.

Yusuf aleyhisselâm rüyaların yorumunu yaptıktan sonra iki delikanlıdan kurtulacağını sandığı sakiye "Efendinin katında beni hatırla" tembihinde bulunur. Gayesi, zaten hukuksuz yere ve siyaseten zindana atılmıştı, aradan uzun yıllar geçti, olay da unutulmuş olmalı, artık onu serbest bıraksın. Fakat şeytan, efendisine hatırlatmayı ona unutturdu, böylece daha birkaç yıl (Yusuf) zindanda kaldı.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

43. Hükümdar: "Ben (rüyamda) **yedi besili inek görüyorum, onları yedi zayıf inek yiyor; bir de yedi yeşil başak ve diğerleri ise kupkuru. Ey önde gelen** (kâhin-bilginler,) **eğer rüya yorumluyorsanız benim bu rüyamı çözüverin" dedi.**

44. **Dediler ki:** "(Bunlar) **Karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenler değiliz."**

45. **O iki kişiden** (zindandan) **kurtulmuş olanı, nice zaman sonra hatırladı ve: "Ben bunun yorumunu size haber veririm, hemen beni** (zindana) **gönderin" dedi.**

46. (Zindana gidip:) **"Yusuf, ey doğru** (sözlü insan!) **Yedi besili ineği yedi zayıf** (ineğin) **yediği ve yedi yeşil başakla diğerleri kuru olan** (rüya) **konusunda bize fetva ver**(yorum yap)**. Umarım ki insanlara da** (senin söylediklerinle) **dönerim, belki onlar** (bunun anlamını) **öğrenmiş olurlar."**

47. **Dedi ki: "Siz yedi yıl, önceleri** (ektiğiniz) **gibi ekin ekin, yediğinizin az bir kısmı dışında** (kalanını) **biçtiklerinizi başağında bırakın."**

48. **Sonra bunun arkasından** (kuraklığı) **zorlu yedi yıl gelecektir, sakladığınız az bir miktar dışında, daha önce biriktirdiğinizi yiyip bitirecektir."**

49. **Sonra bunun arkasından bir yıl gelecektir ki, insanlar onda bol bol yağmura kavuşturulacak ve onda sıkıp-sağacaklar."**

Ortada olağan dışı bir durum söz konusu değilken, Mısır hükümdarı bir rüya görür. Yedi zayıf inek yedi besili ineği yiyor; bir de yedi yeşil başak ve kupkuru diğerleri. Kehanet, astroloji (müneccimlik), fal ve büyünün hayli gelişmiş olduğu Mısır'da bunun bir anlamının olması lazım. Hükümdar da öyle düşünür ve gördüğü rüyasını yorumlamaları için ileri gelen bilgin ve kâhinleri, din adamları ve iktidar seçkinlerini (mele') toplar. Mele' teriminin içinde büyücü ve kâhinlerin de yer alması, dönemin iktidar seçkinlerinin bir zümresinin de bunlardan teşekkül ettiğini ima etmektedir.

Kâhinler, bilginler toplanır ama hiçbiri bu rüyanın tatminkâr bir yorumunu yapamazlar. Dedikleri "bunlar karmakarışık düşler"dir. "**Edğasüahlam**" birbiri içine girmiş bitki demeti demektir. Rüyada herhangi bir anlamı verilemeyen şekil ve semboller için kullanılır. Yorumlamaları için kendilerine başvurulan bilginler, hükümdarın rüyasına bir anlam veremedikleri için bu tamlamayı kullanıyorlar. Fakat hükümdarın içi rahat değildir, rüyasının bir anlamı olması gerektiğini düşünmektedir. Muhtemelen bilginleri sıkıştırıp da netice alamadığını gören Yusuf aleyhisselâmın zindan arkadaşı bu rüyanın yorumunu bilen birini tanıdığını söyler. Kaderin tecellisine bakın ki, arkadaşı ancak bu olay üzerine Hz. Yusuf'u hatırlamıştır. Bir görüşe göre, aslında onu unutmuş değildi ama zindana atılma sebebi bir daha gündeme gelmesin diye verdiği sözü yerine getirmekten sarf-ı nazar etmiştir.

Hükümdarın izniyle zindana gider, Hz. Yusuf'a rüyayı anlatıp yorumunu ister. Zindan arkadaşının Hz. Yusuf'a hitap ederken kullandığı "Sıddık" üç anlama gelir: Biri Hz. Yusuf her sözünde doğru konuşan, sözü özü bir insandı; ikincisi rüya ve olayları yorumlarken tam isabet eder, doğru analiz ve hükümlerde bulunurdu; üçüncüsü güvenilir bir dost ve arkadaştı. Doğruluk ve güvenilirlik peygamber olmanın özelliklerinden biridir ki, Hz. Peygamber (s.a.) de "Es sadiku'l emin" olarak ün salmıştı: Doğru ve güvenilir insan! Onun doğruluğunu sahabeler, güvenirliğini düşmanı putperestler de teyit ve teslim ediyorlardı.

Arkadaşının rüya yorumu üzerinden talep ettiği şeye "**fetva**" demesi ilginçtir, belli ki hükümdar nezdinde ortada çözüm bekleyen bir sorun vardır. Hz. Yusuf'un yorumu şöyle olur: Önünüzde bollukla geçecek yedi yıl vardır, bunu takip edecek yedi yılda ise büyük kuraklık ve kıtlık (şidad) yaşanacaktır. Yapılması gereken, bollukla geçecek yedi yılda adet olduğu üzere üretip ihtiyaç fazlasının usulüne uygun stok edilmesidir. Mısırlılar kıtlık zamanında önceden stok ettiklerinin bir kısmını yiyip bir kısmını tohumluk olarak kullanırlarsa bu sıkıntıyı atlatacaklardır. Bazı tefsircilere göre, Hz. Yusuf, kıtlık zamanında halka bedava gıda dağıtmayı, dışarıdan gelenlere ise belli bir ücret karşılığında buğday satmayı önermiştir. Eğer söz konusu iki yedi yıllık dönemi bu tedbirleri alarak karşılayacak olurlarsa, sonra yeni bir bolluk dönemi başlayacak; tahıl ve hayvancılıkta olduğu kadar sebze, bakliyat ve meyve üretiminde de artış olacaktır. Ancak bu iktisadi politikadan ödün vermemek gerekir.

Muhammed Mütevelli **Şa'ravi**, 43. ayette "**Firavun**" değil de "**melik** (hükümdar-kral)" tabirinin kullanılmasını, bu olayın yaşandığı dönemde kralın yerli Mısırlılardan olmamasına bağlar. Yerli olsaydı "firavun" diye anılırdı, nitekim Hz. Musa'nın muhatap olduğu Mısır kralı "firavun" olarak geçmektedir. Araştırmalar, Hz. Yusuf dönemindeki Mısır hükümdarı ve hanedanın Hiksoslardan oluştuğunu göstermektedir. Bu hanedan kalabalık topluluklar halinde Suriye bölgesinden gelip Mısır'ı istila etmişlerdir. Bunlara "çoban krallar" da denir. M.Ö. 1700'lerden 1580'lere kadar Mısır'da hüküm sürmüş, sonra Kıpti kökenli firavunlar dönemine geçilmiştir. Hiksoslardan gelen Mısır hükümdarının Hz. Yusuf'a güven duyup onu maliyenin başına geçirmesinin, acaba kökenleri itibariyle İbranilerin de Arap yarımadasından Mezopotamya, sonra Filistin'e gelen göçebe bedevi kabilelerinden olmalarının bunda bir etkisi olmuş mu? (Kur'an Yolu). En doğrusunu Allah bilir ama Hiksoslar döneminin sona ermesiyle Mısır'daki İsrailoğulları için zor bir dönemin başladığı gerçektir (Bkz. 2/Bakara, 49). Dikkat edilmesi gereken husus şu ki, bu son derece önemli bilgiyi ümmi olan Hz. Peygamber'in kendi imkânlarıyla bilebileceği düşünülemez.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِۦ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْئَلْهُ مَا
بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا
خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ
مِن سُوٓءٍ ۚ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدتُّهُ عَن
نَّفْسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ
اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

50. **Hükümdar dedi ki: "Onu bana getirin." Ona elçi geldiğinde** (Yusuf:) **"Efendine** (Rabbine) **dön de ona sor: "Ellerini kesen o kadınların durumu neydi? Doğrusu benim Rabbim, onların hileli düzenlerini gerçekten bilendir."**

51. (Hükümdar topladığı o kadınlara:) **"Yusuf'un nefsinden murat almak istediğinizde sizin durumunuz neydi?" dedi. Onlar: "Allah için, haşa" dediler. "Biz ondan hiçbir kötülük görmedik." Aziz** (Vezir)**in de karısı dedi ki: "İşte şu anda gerçek orta yere çıkmış oldu; onun nefsinden ben murat almak istemiştim. O ise gerçekten doğruyu söyleyenlerdendir."**

52. (Yusuf aracıya şunu söyledi:) **"Bu,** (itiraf Vezirin) **yokluğunda gerçekten kendisine ihanet etmediğimi ve gerçekten Allah'ın ihanet edenlerin hileli-düzenlerini başarıya ulaştırmadığını kendisinin de bilip öğrenmesi içindi."**

Zindan arkadaşı rüyanın yorumunu ve alınması gerekli tedbirler paketini hükümdara takdim edince, hükümdar rüyası ile yorum arasında birebir uygunluk, tam isabet olduğuna kanaat getirip Yusuf'un zindandan çıkarılması emrini verdi.

Ancak Yusuf aleyhisselâm, hükümdarın emriyle zindandan çıkmayı kabul etmedi, bu "af" anlamına gelecekti, masumdu, suç işlememişti ki affedilsin, yeniden yargılanmak istedi. Suçsuzluğu açıkça ortaya çıktıktan sonra zindandan çıkacak ve verilirse görev kabul edecekti. Yargılanmak isterken Züleyha'yı değil de kadınları referans göstermesi önemlidir. Zira:

a) Kadınlar onun suçsuz olduğunu, asıl Züleyha'nın onunla birlikte olmayı isteyip üzerine baskı kurduğunu biliyorlardı;

b) Efendisinin hanımı idi, efendisinin ismini kirletmek isteyen karısıyla yeni spekülasyonlara konu olmasını istemedi, büyük bir nezaket ve incelik gösterdi;

c) Belki de, kendisi de ona içinde bir eğilim duymuş olduğundan Züleyha'yı öne sürmedi. En doğrusunu Allah bilir.

Hükümdar bu talebi kabul etti, muhtemelen kendisi de konudan haberdardı, siyasi çalkantılara sebebiyet vermemesi için Yusuf'un suçsuz yere zindana atılmasına ses çıkarmamıştı. Olaya tanık olan kadınlar çağrıldı, onlara soruldu, hepsi Yusuf'un masumiyetini itiraf ettiler. Bu durumda Aziz'in karısının da suçunu itiraf etmekten başka çıkış yolu kalmamıştı, o da onlara katıldı.

Buhari'nin yer verdiği bir hadise göre (Tefsir, 12, sûre 5) Hz. Peygamber (s.a.) bu tutumla ilgili şöyle buyurmuştur: "Yusuf'un yerinde olsaydım, bana gelen teklif üzere hemen zindandan çıkardım." (Ayrıca bkz. Müslim, İman, 238.) Bu tabii ki Efendimiz'in Hz. Yusuf'un 'hatalı' davrandığını ima ettiği anlamına gelmiyor. Efendimiz'in işaret ettiği, "içeride kalarak değil, dışarıya çıkarak suçsuzluğumu ispat etmeye çalışacaktım" demek istediği anlamına gelir. Hukuksuz yere tutuklanıp yıllarca hapishanelerde yatmaktansa, suçsuzluğunu ispat edip davasına hizmet etmek üzere başka yerlere hicret edilebilir. Bu hukuktan kaçmak değil, kanun kılıfına sokulmuş zorbalığa teslim olmamaktır. Her kanun ve haksız karara itaat edilmesi gerekir diye düşündüğümüzde, Efendimiz'in Habeşistan'a izin verdiği, sonra kendisi ve ashabıyla toplu halde Medine'ye olan hicreti meşru bir temelden yoksun olurdu.

Kadınlar ve Züleyha açısından meselenin başka bir boyutu vardı ki, bunu Hz. Yusuf biliyordu. Şöyle ki: Züleyha, ne kadar çekici ve dayanılmaz bir erkeğe arzu duyduğunu anlatmak üzere Yusuf'u kadınlara gösterince, neredeyse tümü ellerini kesip, bunun sıradan bir beşer olamayacağını söylediler ve her biri Züleyha gibi onu arzuladılar. Belki de takip eden günlerde Yusuf'u bulup birlikte olmak istediler, ona olmadık tekliflerde bulundular. Ancak o hiçbirine iltifat etmedi, Züleyha'yı reddettiği gibi onları da reddetti. Bu, Yusuf'un kadınların aralarında paylaşılmaz, kıskanılır biri haline gelmesine yol açtı. Züleyha'nın içine kuşkular girdi "Acaba, beni reddeden Yusuf, onlardan biriyle birlikte oldu mu?" diye! Kimseye yar olmayınca Züleyha dâhil ona göz koyan bütün kadınların ortak kararı –fendi ve tuzağıyla zindana atıldı. Böylelikle kadınlar "Madem kimseye yar olmuyor, zindanı boylasın" diye mutabakatla onu cezalandırmaya karar verdiler. Tashih-i karar amaçlı yeni muhakeme sırasında Yusuf'un hiçbir kadına iltifat etmediği apaçık ortaya çıkınca, kadınlar "Allah için, haşa! Biz ondan hiçbir kötülük görmedik" dediler. Bu durumda Aziz (Vezir)in de karısı için de gerçek ortaya çıkmış oldu, içini kemiren şüphelerden, kıskançlık krizlerinden kurtuldu ve: "İşte şu anda gerçek orta yere çıktı; onun nefsinden ben murat almak istemiştim. O ise gerçekten doğruyu söyleyenlerdendir" itirafında bulundu.

Züleyha'nın da Yusuf'u temize çıkaran itirafı dikkat çekicidir. Her ne kadar Yusuf'u zina fiilini işlemeye o sevketmek istemişse ve başına her ne gelmişse o sebep olmuşsa da, Yusuf onun ismini vermiyor, "kadınlar"ı şahit gösteriyor. Bu hem efendisi Vezir'i hem Züleyha'yı koruma kaygısıdır ve Züleyha bundan derin bir biçimde etkilenmiştir, o da artık daha fazla dayanmadan suçunu itiraf etmiştir. El ihsanu bi'l ihsan: İhsanın karşılığı ihsandır. **Razi** şöyle bir olayı nakleder: Kadının biri kocasının kendisine nikâh akdi sırasında vadettiği mihri ödemiyor şikâyetiyle hâkime müracaat eder. Hâkim, şahitlerin onu teşhis etmesi amacıyla yüzünü açmasını isteyince, kocası atılır ve "Gerek yok" der. "İddiasını kabul ediyorum, haklıdır." Bunun üzerine kadın kocasına dönüp "Madem sen bana bu iyilikte bulundun, davadan vazgeçiyorum" der.

Hakkındaki suçlamanın yeni bir yargılama ile ortadan kaldırılmasını talep eden Hz. Yusuf (a.s.), böylelikle hem anlattığımız üzere "yokluğunda vezire ihanet etmediğinin apaçık ortaya çıkmasını" mahkeme kararıyla sağladı; hem "başkasına tuzak ve komplo kuranların asla başarıya ulaşamayacaklarını" başından geçen somut olay üzerinden gösterdi. Züleyha'nın de içinde yer aldığı kadınlar başına çorap ördüler ama Allah onları başarıya ulaştırmadı, sonunda Yusuf'un suçsuzluğu apaçık ortaya çıkmış oldu.

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِيْ ۚ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾

53. "(Yine de) Ben nefsimi temize çıkaramam. Çünkü gerçekten nefis, -Rabbimin kendisini esirgediği dışında- vargücüyle kötülüğü emredendir. Şüphesiz, benim Rabbim, bağışlayandır, esirgeyendir."

Yusuf aleyhisselâm bu güzel sonucu elde etti, suçsuzluğunu ispatladı. Ama yine de "nefsini temize çıkarmadığı"na işaret ediyor. Acaba ne demek istiyordu? Bu önemli bir sorudur.

İbnu'l Kayyim el Cevziyye, bu sözü Züleyha'nın, Aziz'in veya Hz. Yusuf'un söylediğine dair üç görüşe yer verir. Züleyha söylemişse, Yusuf'u arzu ettiğini itiraf sadedinde söylemiştir. Vezir söylemişse, suçsuzluğunu bildiği halde aile şerefi ve siyasi sebeplerle Yusuf'un zindana atılmasına karar verdiği için nefsine uymuş, haksız bir fiilde bulunmuştur. Ancak üçüncü ihtimal çok daha kuvvetli görünmektedir. Şöyle ki:

24. ayetin açıklamasında Yusuf'un da Züleyha'yı arzu ettiğini ama hemen Allah'ın bu fiille ilgili yasağını hatırlayıp nefsini kontrol ettiğini görmüştük. Bu ayette Yusuf aleyhisselâm, nefsini temize çıkarmadığını, çünkü nefsin insana

kötülüğü emrettiğini, hem de kuvvetli ve ısrarlı bir biçimde (emmare) yaptığını söylüyor. Çünkü "kendisi de Züleyha'ya eğilim duymuş, onu arzulamış"tı. Çabucak kendisini toparladı, zina adı verilen haram fiili işlemenin ne büyük bir iş ve çirkin olduğunu hatırlayıp nefsini denetim altına aldı. Yani nefsinde böyle bir arzu vardı ama nefsine yenilmedi. İşte insana yasak/haram kılınan bir fiili emreden nefis, kötülüğü emreden nefistir. Ancak insana kötülüğü emreden nefis (Nefs-i emmare) nefsin tamamı, bütünü değildir, türevlerinden biridir. Maalesef tasavvuf kültürü nefsin bütün türevlerini, tek bir türeve, kötülüğü emreden nefse indirgemiştir. Kur'an-ı Kerim'de nefsin 7 türevi zikredilir, bunlardan biri burada sözü geçendir:

1) Nefs-i emmare: Dünyaya, bedene en yakın, en aşağı seviyedeki kademede ortaya çıkan kuvvete denir. Nefsi, ruhun dünya şartlarında ve bedende insandaki özvarlık, kişilik, arzu, kuvvet, cazibe hareket seyri, irade tezahürü şeklinde anlamak gerekirse, Nefs-i emmare'yi, nefsin kötülüğü emreden türevi olarak anlayabiliriz. Bunun "ne" olduğunu, neliğini en iyi Hz. Peygamber (s.a.) bize anlatmış bulunmaktadır.

Hz. Yusuf'un kaçındığı yasak, nikâhsız birliktelik yani zina idi. Bunun yasak bir fiil olduğunu ona bildiren şanı Yüce Allah'tır. Züleyha hem evli bir kadındı, hem muhtemelen de müşrikti yani evli olmasaydı da onunla birlikte olamazdı. Neyin helal, neyin haram olduğuna biz kendimiz tayin edemeyiz. Hadiste tanımlandığı üzere "Haram, Allah'ın Kitabı'nda yasaklanan (haram) şeydir" (Tirmizi, Libas, 6; İbn-i Mace, Et'ıma, 60). Haram sınırdır, bu sınırları Allah tayin eder ve çizer, buna Hududullah denir.

Fakat bu, isteme kuvvetine sahip nefsin her türlü istek ve arzudan kendini yoksun bırakması, isteğin kendisini öldürmesi anlamına gelmez, buna makbul zühd gözüyle de bakılmaz. Çünkü yine Hz. Peygamber (s.a.) "Dünyada zühd, helallerin haram kılınması değildir" (Tirmizi, Zühd, 39) buyurmuştur. Nefsin güçlü bir istek merkezi ve kaynağı (iştah-u şehvet) olduğunu biliyoruz. Hayatımızı idame ettirebilmek için gıdaya iştahımız var, neslimizi devam ettirebilmek için de şehvete, cinsel arzuya. Ancak yeme ve içmenin mahiyetini Kur'an ve Sünnet tayin eder, bunun somut modelini Hz. Peygamber gösterir. Şehvet, kendi başına meşru ve gereklidir. Ama iffetle çerçevelendiği sürece ve biçimde öyledir. Nefs-i emmare kontrolsüz şehveti harekete geçirir, gayrimeşru arzuları tahrik eder ve insanın konmuş sınırları aşarak tatmin bulmasını, haz almasını emreder: "Nefis diler ve iştiha eder" (Buhari, Kader, 9; Müslim, Kader, 20). Nefsin bu türevi son derece etkilidir: "Nefsimizin şerrinden Allah'a sığınırız" (Nesai, Cuma, 24).

Hz. Yusuf'un içinde harekete geçip de "bir an" için onu Züleyha'ya arzuyla yönelten kuvvet işte bu nefistir. Ama gördüğümüz üzere Hz. Yusuf, bu zina fiiliyle ilgili konulmuş yasağı hatırlayıp nefsini dizginlemeyi başarır. Eğer nefsine uysaydı, yapmaması gereken bir fiili yapacak, dolayısıyla emmare türevinin etkisi altında nefsinin kendisine, zatına, bütününe zulmetmiş olacaktı. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dua eder: "Andolsun, zulmü kendi nefsime haram kıldım, sizin için de haram kıldım" (Müslim, Bir, 55). Aslında bu haramı koyan Allah'tır, o peygamber sıfatıyla bize bunu hatırlatmakta, altını kalın çizgilerle çizmektedir.

Belirtmek gerekir ki, nefis'le ilgili İslam irfan tarihinde zengin bir literatür vardır, insan psikolojisinin, ruh dünyasının anahtar terimlerinden biridir. Nefsin mahiyeti, etkisi, türevleri göz önüne alınmadan insan psikolojisi, iç dünyası, dış uyarıcılara verdiği tepkiler doğru anlaşılamaz. Bu çerçevede eski filozoflar psikolojiye "Nefsin bilgisi (İlmu'nnefs)" adını vermişlerdi. Ruh ve nefsin insan kişiliği ve hayatındaki merkezi yeri ve etkisi kaale alınmıyorsa, psikoloji olarak geriye kalan insanın salt bir organizma olarak telakki edilmesi, insanın birtür biyolojik/fizyolojik materyalizm nesnesi olarak araştırma nesnesi haline getirilmesidir. Tasavvuf ehli en çok nefis konusu üzerinde durmuşlardır. Abdullah ibn-i Mübarek, şöyle der: "Akıllı insan, nefsini alçaltan ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz insan ise nefsinin isteklerine bağımlı olan ve Allah hakkında batıl/temelsiz zanlarda bulunan kimsedir." Hakikaten denetim altına alınmadığı takdirde nefis, şişkin bir fil gibidir. Kontrolden çıktığında her yanı tahrip eder. Yıkıcı zararlarından korunmak için onu terbiye etmek, ehlileştirmek lazım ki, bize bu konuda verilmiş güç iradedir. Küçücük bir parça (cüz-i irade) bu koca yaratığı zapturapt altına alabilir.

Bu çerçevede önemli bir noktaya dikkat çekmekte zaruret var: Çoğu zaman nefis, eksik olarak "emmare" vasfıyla bilinir, kötülükle özdeşleşir. Oysa nefis, kötülükten, gayrimeşru istek ve arzulardan, insanı bağımlı kılan tutkulardan ibaret değildir. Bazı Uzakdoğu dinlerinde ve modern Batı'da nefis telakkisi iki aşırılığı temsil eder. Birinde nefis tamamen öldürülür, diğerinde her arzu ve tutkusu yerine getirilmek istenir. Nefsi tamamen öldürmeye kalkışmak, insanın dünyadaki sınavının iptal edilmesi anlamına gelir, şahsiyet de nefisle beraber ölür. Nefsin her isteğini yerine getirmek insanı bedensel arzuların tutsağı haline getirir, bencilleştirir, egosunu şişirir, başkalarına karşı sorumsuzlaştırır, hasım hale getirir, envai türlü çatışmalara sebebiyet verir. Bu iki aşırı nefis telakkisine karşı İslam, vasat nefis görüşünü vaz'eder ki, bu, nefsin dizginlenmesidir. Bu öyle zor ki, başlı başına bir mücahededir, buna "büyük cihad" denmiştir.

İslam irfanı işe "ma'rifetünnefs" ile başlanmasını öğütler. Kişi kendini, öz varlığını, zatını, iç dünyasını iyi bilirse, vahyin aydınlığında "ma'rifetulhalk"a, varlığın ve tabiatın bilgisine ve ileri aşamada "ma'rifetullah"a ulaşır. Ama öncelikle Nefs-i emmareyi tanımalı ve onu dizginlemeyi başarmalıdır.

İslam irfanına göre, kişinin "öteki"si kendi nefsi yani Şeytan'ın içimizde yuvalandığı Nefs-i emmaremizdir. Bu nefis hep kendini haklı çıkarır, temiz olduğunu iddia eder. Nefs-i emarenin panzehiri takvadır: "Nefsinizi temize çıkarıp durmayın. O kimin sakındığını daha iyi bilendir." (53/Necm, 32.) Nefsimize karşı mücahede yürütüp başarı kazandıkça, asli düşmanımız olan Şeytan'ı geriletir, onu yener ve ahlaki olarak kemal yolunda ilerlemeye başlarız. Yaratılışımızın amacı ahlaki kemal (güzel ahlakın tamamlanması) olduğuna göre, Nefs-i emmareyi kendi ötekimiz ilan edip öncelikle onunla mücadele ve mücahede etmeliyiz. Nefis Allah'ın nuruyla nurlandığında yani ilahi emir ve hükümlere itaat etmek suretiyle ilahi iradeye teslim olduğunda insanı kişilik (şahsiyet) sahibi kılar. Efendimiz şu duayı yapmıştır: "(Rabbim) Nefsimde nur kıl!" (Müslim, Müsafirin, 189). Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen nefsin diğer türevleri şunlardır:

2) Nefs-i levvame: Kötülük yapınca sahibini, aslında kendi kendini kınayabilen, özeleştiri yapabilen nefis (75/Kıyame, 2); Bu çok değerli bir kişilik hasletidir. Bu haslet sayesinde insan kendini oto kritiğe (Muhasebe-i nefs) tabi tutar, hata ve yanlışlarının farkına varır ve irade koymak suretiyle tevbe eder.

3) Nefs-i mülhime: Sahibine, aslında kendine kötülüğü de (fücur), iyiliği de (takva) ilham eden nefis (91/Şems, 7-8). Bu düşünme, ayrıştırma, birleştirme, mukayese etme ve sonuca gitme gibi güçlü zihni/entelektüel etkinliklerin yetisi ve melekesi olan şeyin ta kendisidir. İnsan bunları doğru bir biçimde kullandığında doğruyu bulur, yanlış bir biçimde kullandığında yanlışa düşer, yoldan çıkar.

4) Nefs-i zekiyye: Kendini kötülüklerden uzak tutup iç dünyasını, iradi hareketlerini iyiliklerle, ibadet ve itaatle sürekli arındırabilen nefis. Veya kişinin herhangi bir suçlama karşısında masuniyetini savunması, kendini temize çıkarması hakkı ve çabası (18/Kehf, 74);

5) Nefs-i mutmainne: Her türlü kuşku, tereddüt, kaygı, çatışma, vehim, vesvese ve şüpheden uzak bir biçimde Allah'ı zikretmekle; sahih dinle düzenlenmiş iman, kesintisiz hayırlarla tatmin ve huzur bulmuş nefis (89/Fecr, 27). Bu huzur ve tatmini hiçbir dünyevi zevk, haz, servet, şöhret, makam sağlayamaz. Allah'ın zikri dışında tatmin arayışı, susuz insanın tuzlu su içerek susuzluğunu gidermek istemesine benzer. Hiçbir zaman susuzluğunu gideremeyecektir.

6) Nefs-i raziye: Allah'tan gelen her şeye razı olan nefis (89/Fecr, 28). Eğer şanı Yüce Allah'ın bizim hakkımızda hayır murat ettiğini düşünür ve buna samimiyetle inanırsak, O'ndan bize her ne gelirse, razı olmalı, şikâyet ve itapta bulunmamalıyız. Musibet ve hastalıklar, sıkıntı ve belalar bile birer kurtuluş vesilesi olabilir. Altın, ateşte eritilmedikçe saf olarak ortaya çıkmaz. Belki bir hastalık günahlarımızın kefareti sayılır. Bu bilinçte nefis "rıza" makamında olursa, hiçbir şeyi umursamaz, sadece yüce Rabbi'nin hoşnutluğunu/rızasını talep eder.

7) Nefs-i marzıyye: Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış nefis (89/Fecr, 28). Bundan daha üstün mertebe olamaz. Hayatın anlamı ve amacı budur. (Ayrıca bkz. 13/Ra'd, 28; 75/Kıyamet, 2 ve 91/Şems, 7.)

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِۦٓ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِيۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُۥ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ
لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ الْأَرْضِۖ إِنِّي حَفِيظٌ
عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِۖ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَآءُۚ
نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَآءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَۚ ﴿٥٧﴾

54. **Hükümdar dedi ki: "Onu bana getirin, onu kendime bağlı kılayım." Onunla konuştuğunda da** (şöyle) **dedi: "Sen bugün bizim yanımızda** (artık) **önemli bir yere sahibisin, güvenilir** (bir danışman-yönetici)**sin."**

55. (Yusuf) **Dedi ki: "Beni** (bu) **yerin** (ülkenin) **hazineleri üzerinde** (yönetici) **kıl. Çünkü ben,** (bunları iyi) **bir koruyucuyum,** (yönetim işlerini de) **bilenim."**

56. **İşte böylece biz yeryüzünde Yusuf'a güç ve imkân** (iktidar) **verdik. Öyle ki, orada** (Mısır'da) **dilediği yerde konakladı. Biz kime dilersek rahmetimizi nasip ederiz ve iyilik yapanların ecrini kayba uğratmayız.**

57. **Âhiretin karşılığı ise, imân edenler ve takvâda bulunanlar için daha hayırlıdır.**

Hz. Yusuf (a.s.) aklandıktan sonra hükümdarın huzuruna çıkarıldı. Hükümdar onu kendine özel danışman seçmeyi düşünüyordu (İstihlaslinefsihi). Nitekim düşüncesini ona da açtı. Ancak muhtemel gelişmeler ve alınması gereken tedbirler görüşülünce, bolluk ve kıtlıkla geçecek 14 senenin yönetimi-

nin hayli önemli olduğu gerçeği ortaya çıktı. Takip edilecek mali programda hata yapılacak olsa, halk yoksulluk ve açlıktan kırılabilirdi. Bu da tedbir fikri kadar yönetimin de önemli olduğu hususuna işaret ediyordu. Süren müzakere ve istişareler "Onunla konuştuğunda, hükümdar Yusuf'un kelamını, fikir ve önerilerini dinlediğinde", 14 yıllık yönetimi de ancak Yusuf aleyhisselâmın başarıyla yürütebileceği fikrini ortaya çıkardı; bunun üzerine Hz. Yusuf bu görevi de üstlenebileceğini beyan etti.

Bizim kanaatimize göre, Hz. Yusuf doğrudan/re'sen görev talep etmedi, müzakere, istişare ve mükâleme sonucunda bu fikir ortaya çıktı. Bu açıdan Hz. Yusuf'un görevi üstlenmesi ile Hz. Peygamber (s.a.)'in görev isteyen Abdurrahman bin Semüre'ye "Ey Abdurrahman, emirliği isteme, sen istedin diye sana verilecek olsa işinle başbaşa kalırsın, istemediğin halde sana verilecek olsa, yardım görürsün" (Buhari, Eyman, 1; Ahkâm, 5; Müslim, İmare, 13) buyruğu arasında herhangi bir çelişki yoktur. Aslolan görevin hırsla istenmesi veya kişilerin işin özüyle ilgisi olmayan özelliklerini, mesela soy soplarını, parti mensubiyetlerini öne sürmesi değil, layık ve ehil olanın buna seçilmesi, görevin kendisine teklif edilmesidir. Hükümdar, Hz. Yusuf'u iyice dinledikten sonra kendine özel danışman seçmiş, görev vermiştir. Ancak Hz. Yusuf, salt danışmanlıkla 14 kritik yılın atlatılmayacağını, hazine yani maliye politikası üzerinde tam yetki sahibi olabilirse başarılı olacağını belirtince hükümdar bu fikri de makul bulup kabul etmiştir. Hükümdarı Hz. Yusuf'u tam yetkili kılmaya sevkeden sebep, onun bilgisi, isabetli hüküm ve yorumları yanında, iade-i muhakeme sırasında Yusuf'un efendisi vezire gıyabında ihanet etmediğine şahit olmasıdır. Efendisine ihanet etmeyen -namusuna el uzatmayan- kimse, hükümdara ve hazineye, başka deyişle ülkenin kamu kaynaklarına da ihanet etmez, kendi lehine kullanmaz, suistimal etmez, yolsuzluk yapmaz. Bu açıdan İslam bilginlerinin yönetici (imam) seçilecek kişinin büyük günah (kebaire) işlememiş olması şartı aramaları boşuna değildir.

İlave bir sebebi de göz ardı edemeyiz: Hz. Yusuf Kenan ilinden gelmiştir; Mısır'da ailesi, akrabaları, yakınları yoktur; dolayısıyla bürokrasiyi ve kamu kaynaklarını nepotizm (akraba ve yakınlar kayırmacılığı) yapmak suretiyle suistimal etmez. Osmanlı Devleti'nin askeri ve sivil bürokratları devşirmelerden oluşturmasının bir sebebi budur. Yönettiği toplumun tarihi, dini, gelenekleri, sosyolojisi ve diliyle hiçbir irtibatı ve akrabalığı olmayan devşirmeler, güvenliklerini sadece padişaha sadakat göstererek koruyabileceklerini bildiklerinden, yerele/yöresel güçler lehine çıkar hesaplarına girişmez, sadece "devlete kul" olarak görevlerini harfiyyen yerine getirirler. Hz. Yusuf örneğin-

de farklılık gösteren durum, mali politikaları yürütme görevini üstlenen zatın bir peygamber olması, hakiki ve asli sadakatini Allah'a ve Hukuk'a göstermesidir. Mısır kralı Hz. Yusuf'la yaptığı mülakatta bunu rahatlıkla anlamıştır. Hz. Yusuf, hem işi çok iyi bilmektedir hem güvenilir bir şahıstır, tam manasıyla liyakat ve ehliyet sahibidir; bu da emanetin kendisine verilmesi için yeter sebeptir. Bütün bu faktörler bir arada düşünüldüğünde büyük krizlerin beklediği Mısır'da böylesine kritik bir görev ancak Hz. Yusuf (a.s)'a tevdi edilebilirdi, nitekim öyle oldu!

Böylece Mısır'da Hz. Yusuf'a bir güç ve iktidar (temkin) verilmiş oldu. Ancak iktidar ne kadar önemli olursa olsun –ki insanlar iktidar için birbirleriyle acımasızca mücadele ederler, kan dökerler– ahirette vaadedilen karşılık daha hayırlıdır (16/Nahl, 30). Yüce Allah dünyada rahmetini, nimet ve bağışını dilediği kimselere verir, tasarruf O'nun elindedir; kimsenin emeğinin, sabır ve sadakatinin ecrini zayi etmez; bunun somut örneklerinden biri Yusuf aleyhisselâmın başından geçen olaydır.

Tefsirciler, –elde güvenilir kaynaklarda bilgi olmamakla beraber– hükümdarın veziri Kıtfir'in ölümü üzerine Hz. Yusuf'u Züleyha –diğer adı Rail– ile evlendirdiğini, ondan Efraim ve Menşa adını verdiği iki erkek çocuğu olduğunu kaydetmektedirler.

وَجَاۤءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا
جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ ۚ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي
الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي
وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ
لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا اِذَا انْقَلَبُوا اِلَى
اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا اِلَى اَبِيهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ
مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَا اَخَانَا نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ
اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اَمِنْتُكُمْ عَلَى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ ۟ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا ۖ وَهُوَ
اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ ۖ
قَالُوا يَا اَبَانَا مَا نَبْغِي ۖ هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا ۚ وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ
اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ

حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ ۚ فَلَمَّٓا اٰتَوْهُ
مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ
بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ ۗ وَمَٓا اُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
شَيْءٍ ۚ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

58. (Kuraklık başlayınca) **Yusuf'un kardeşleri gelip yanına girdiler, onu tanımadıkları halde kendisi onları hemen tanıdı.**

59. **Onların erzak yüklerini hazırlayınca dedi ki: "Bana babanızdan olan kardeşinizi getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçüyü tam tutarım ve ben konukseverlerin en hayırlısıyım."**

60. **"Eğer onu bana getirmeyecek olursanız, artık benim katımda sizin için bir ölçek** (erzak) **yoktur ve bana da yaklaşmayın."**

61. **Dediler ki: "Onu babasından istemeye çalışacağız ve herhalde biz bunu yapabileceğiz."**

62. **Yardımcılarına dedi ki: "Erzak bedellerini** (sermayelerini) **yüklerinin içine koyun. İhtimal ki aileleri döndüklerinde bunun farkına varırlar da** (belki) **geri dönerler."**

63. **Böylelikle babalarına döndükleri zaman, dediler ki: "Ey babamız, ölçek bizden engellendi. Bu durumda kardeşimizi bizimle gönder de erzakı alalım. Onu mutlaka koruyacağız."**

64. **Dedi ki: "Daha önce kardeşi konusunda size güvendiğimden başka** (bir şekilde) **onun hakkında size güvenir miyim? Allah en hayırlı koruyucudur ve O, esirgeyenlerin esirgeyicisidir."**

65. **Erzak yüklerini açıp da erzak bedellerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüklerinde, dediler ki: "Ey Babamız, daha neyi arıyoruz, işte erzak bedelimiz bize geri verilmiş;** (bununla yine) **ailemize erzak getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükünü de ilave ederiz. Bu** (aldığımız) **az bir ölçektir."**

66. **"Bana etrafınızın çepeçevre kuşatılması dışında, onu ne olursa olsun mutlaka bana getireceğinize dair Allah adına kesin bir söz verinceye kadar, onu sizinle asla gönderemem." dedi. Böylelikle ona kesin bir söz verince dedi ki: "Allah, söylediklerimize vekildir."**

67. **Ve dedi ki: "Ey çocuklarım, tek bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ben size Allah'tan hiçbir şeyi sağlayamam** (gideremem). **Hüküm yalnızca Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnızca O'na tevekkül etmelidirler."**

Yusuf aleyhisselâmın dediği gibi ilk yedi yıl bolluk ve refah içinde geçti, ikinci yedi yılın başlangıcından itibaren kuraklık ve kıtlık baş gösterdi. Hz. Yusuf, disiplini bozmadan halka her haneye ihtiyacı kadar erzak dağıttı, dışarıdan gelenlere de belli bir ücret karşılığında sattı. Bu çerçevede kuraklık Kuzey Arabistan, Suriye, Filistin bölgesini de içine almıştı. Kenan ilinde yaşayan Hz. Yakup ve ailesi de bundan etkilenmişti. Diğerleri gibi Mısır'a gidip erzak satın almak üzere yola koyuldular.

Mısır'a varıp da huzuruna çıktıklarında Hz. Yusuf görür görmez kardeşlerini tanıdı. Onlar huzuruna çıktıkları yüksek mevkideki zatın Yusuf olabileceğini düşünemediler. Zira Yusuf'u kuyuya attıklarında küçük bir çocuktu, tabii ki zaman içinde fizyolojisinde önemli değişiklikler olmuştu. Diğeri Mısır yöneticileri farklı dinden ve inançtan olan insanlardı, kardeşleri Yusuf nasıl iktidar seçkinleri arasında olabilirdi ki! Belki de bir aileye köle olarak satılan Yusuf'un böylesine yüksek bir mevkie gelebileceğini zaten akıllarına getiremezlerdi.

Aralarında bir diyalog geçtiği anlaşılmaktadır. Çünkü Yusuf, kardeşlerine "babanızdan olan kardeşinizi getirin" diyor ki, bu aslında anne bir kendi kardeşi Bünyamin'dir. Konuşma sırasında aile efradını sayarlarken onu da zikretmişlerdir. Anlatıma göre, kendisi gelmemişse bile istihkakı olan tahılı almak üzere bineğini getirmişlerdi. Hz. Yusuf ise onu bizzat görmek istiyordu, aksi halde bir dahaki sefere herhangi bir şey vermeyecekti. Bu sefer ise onlara istihkaklarını tam verdiği gibi, alicenaplık gösterip izzet ve ikramda bulundu, gönüllerini hoş edecek şekilde konukseverlik gösterdi, kardeşlerden Şem'un'u yanında alıkoydu. Onlar da bunun üzerine diğer kardeşlerini getireceklerine dair vaatte bulundular, herhalde bunu yapabileceklerini söylediler.

Hz. Yusuf bununla da yetinmedi, her birine bir deve yükü tahıl verip de onlardan aldığı parayı yüklerinin içine koydurdu. Döndüklerinde ödedikleri bedeli çuvallarda buldular. Babaları Yakub'a durumu anlatıp Bünyamin'in kendileriyle gelmesi gerektiğini söylediler, aksi halde artık onlara erzak verilmeyecekti. Şayet Yakup aleyhisselâm Bünyamin'i göndermeyi kabul ederse, onu mutlaka koruyacaklarına dair taahhütte bulundular, babalarına güvence verdiler.

Babalarının onlara tabii ki itamdı yoktu, çünkü Yusuf'tan dolayı sicilleri bozuktu. Ama peygamber olan Yakup aleyhisselâm da kaderin nasıl tecelli edeceği konusunda bir fikre sahipti. Onlara kendilerine pek güvenmediğini açıkça söylediği halde, "Allah'ın en hayırlı koruyucu" olduğunu hatırlattı. Eğer şanı yüce Allah esirgeyip bağışlayacak olursa, hiç kimse bir başkasına zarar veremez.

Belki de Yakup aleyhisselamı, Bünyamin'i göndermeye ikna eden işaret, er-

zak bedelinin çuvallarda çıkmasıdır. Hz. Yakup böylelikle bir işaret almış oluyordu, çünkü kıtlık ve kuraklığın her tarafı kasıp kavurduğu bir zamanda, Mısır maliye bakanının ailenin fert başına bir deve yükü erzak verip bedelini almaması normal değildi. Çocuklarına göre bundan daha iyi ne olabilirdi! Paraları kendilerine iade edilmiş, bir dahaki seferde bu parayla yüklü miktarda erzak alacaklardı, ilk seferinden bir deve yükü daha fazla erzakla döneceklerdi.

Hz. Yakup, oğullarından kesin bir taahhüt istedi. Ciddi bir ölüm tehdidi olmadıkça, kardeşleri Bünyamin'i koruyacaklardı. Bu taahhüdü verdiler, Yakup aleyhisselâm da bunun üzerine "Allah'ın verdikleri taahhüde vekil olduğunu" söyledi. Vekil'in bir anlamı olup bitene tanıklık etmesidir. Çocukları kardeşlerini koruyacaklarına dair söz verdiler, babaları bu söze Allah'ı şahid/vekil tuttu. Sözlerini yerine getirirlerse büyük mükâfata nail olacaklardı, Yusuf'ta olduğu gibi ihanet edeceklerse bunun cezasını göreceklerdi.

Babaları onlara ilginç bir tavsiyede bulundu: "Ey çocuklarım, tek bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin." Bunun iki anlama geldiği söylenmiştir. İlki, bazı tefsircilere göre güçlü kuvvetli, yakışıklı 11 kardeşin bir arada gözükmesi onlara nazar değmesine sebep olabilirdi. Pek dikkat çekmeden ayrı kapılardan şehre girip bir noktada buluşsunlar. Diğer sebep ise Kenan ilinden gelen 11 kişinin siyasi sebeplerle dikkat çekeceği ve belki erzak dağıtım yerine ulaşmadan tutuklanabileceği kaygısı.

Ancak bu iki açıklama da pek tatminkâr gözükmemektedir. Nazar değmesi uzak bir ihtimaldir, bu sadece Mısır'da değil heryerde söz konusu olabilirdi ki, bu durumda hiçbir yere toplu halde gitmemeleri icap ederdi. Siyasi sebeplerle tutuklanabilecekleri ihtimali de zayıftı, çünkü maliye bakanı makamında olan Yusuf'un onları koruduğu ve gayet iyi ağırladığı duyulmuştu, dolayısıyla kimse onları rejim aleyhtarı faaliyetlerde bulunmak üzere şehre geldiklerini düşünemezdi. Olsa olsa, Yusuf aleyhisselâmın onlara gösterdiği yakınlık ve itibarın bazı çevrelerde kıskançlığa yol açacağı ihtimaline karşı, Hz. Yakup birer birer veya ikişer ikişer farklı kapılardan girip Yusuf'a ulaşmalarını sağlamak istemiştir.

İşari bir açıdan bakıldığında belki de bir müddet sonra ailesiyle birlikte Kenan ilinden Mısır'a hicret edecek olan Yakup aleyhisselâm 400 sene sürecek bir maceranın başlangıç noktasında İsrailoğullarına yeni hayatlarının ve tarihlerinin geçeceği şehri farklı açılardan, beraber yaşayacakları Mısır halkını farklı boyutlardan tanımalarını öğütlemiştir. Bir mekâna hep aynı yerden giden, o mekânın bir boyutunu, gerçekliğin bir yüzünü tanır ve mekânı tek boyutla sınırlar. Oysa eşyanın birden fazla boyutu, tezahürü ve açığa çıkan ger-

çeklik düzeyleri vardır. Her bir kapı farklı tezahür ve boyutları ifade eder. İnsan hayatın çok yönlü gerçeklerini tanıma çabası içinde olursa, hakikatle ilgili daha doğru bilgilere ulaşır. En doğrusunu Allah bilir.

Babalarının sözünü tutacak olurlarsa başarıya kavuşacak, maksatlarına varacaklardır. Mamafih hiçbir şeyin garantisi yoktur. Başlarına bir musibet gelecek olsa, Yakup (a.s.) bunu önleyemez, hüküm yalnızca Allah'ındır. Hz. Ali'nin Sıffin savaşı sırasında hakem olayını kabul etmesi üzerine teşekkül eden Harici fırkanın temel aldığı bu ayet İslam tarihinde çokça tartışma konusu olmuştur. Haricilere göre, Kur'an'ın hükmü dururken hakeme başvurulmaz, hakemi kabul etmekle Hz. Ali –haşa– küfre düşmüştür. Hz. Ali gerek Kur'an-ı Kerim'den –mesela kadın-erkek ihtilafında hakemlere başvurulmasını emreden Nisa sûresi 128. ayeti gibi– gerekse Sünnet'ten bolca örnekler getirerek Haricilerin yanıldıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. (Bkz. 6/En'am, 57.)

"Hükmün sadece Allah'a ait olması" varlık âleminin tümü, canlılar ve insan hayatının Allah'ın kudret eli, iradesi ve bilgisi dâhilinde cereyan ettiğinin ifadesidir. Bu çerçevede ahlaki değerlerin kaynağı da Allah'ın hükmüdür, hukuki kurallar, yol gösterici normlar kaynaklarını buradan alır. Kim bu hakikate boyun eğer, ilahi iradeye tam bir ihlas ve sadakatle teslim olursa kurtulur, kim güvende olmak istiyorsa, kaygılardan uzak yaşamayı diliyorsa Allah'ın hükmüne rıza gösterip O'na tevekkül edecektir.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ
اِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَا وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنِّي
اَنَا اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ
جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ اَخِيهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ
﴿٧٠﴾ قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ
وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَاَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ
مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ اِنْ
كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذٰلِكَ
نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا

مِنْ وِعَاءِ اَخِيهِ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ ۖ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ
اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ ۗ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾
قَالُوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ ۚ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ
وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا ۖ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا
يَا اَيُّهَا الْعَزِيزُ اِنَّ لَهُ اَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُ ۖ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ ۙ
اِنَّا اِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾

68. **Babalarının kendilerine emrettiği yerden** (Mısır'a) **girdiklerinde,** (bu,) **–Yakub'un nefsindeki dileği açığa çıkarması dışında– onlara Allah'tan gelecek olan hiçbir şeyi** (gidermeyi) **sağlamadı. Gerçekten o, kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibiydi. Ancak insanların çoğu bilmezler.**

69. **Yusuf'un yanına girdikleri zaman, o kardeşini bağrına bastı; "Ben" dedi. "Senin gerçekten kardeşinim. Artık onların yaptıklarına üzülme."**

70. **Erzak yüklerini kendilerine hazırlayınca da, su kabını kardeşinin yükü içine bıraktı, sonra bir münadi** (şöyle) **seslendi: "Ey kafile, sizler gerçekten hırsızsınız."**

71. **Onlara doğru yönelerek: "Neyi kaybettiniz?" dediler.**

72. **Dediler ki: "Hükümdarın su tasını kaybettik, kim onu** (bulup) **getirirse,** (ona armağan olarak) **bir deve yükü vardır. Ben de buna kefilim."**

73. **"Allah adına, hayret" dediler. "Siz de bilmişsiniz ki, biz** (bu) **yere bozgunculuk çıkarmak amacıyla gelmedik ve biz hırsız değiliz"**

74. **"Öyleyse" dediler. "Eğer yalan söylüyorsanız** (bunun) **cezası nedir?"**

75. **Dediler ki: "Bunun cezası,** (su tası) **yükünde bulunanın alıkonulmasıdır. İşte biz zulmedenleri böyle cezalandırırız."**

76. **Böylece** (Yusuf) **kardeşinin kabından önce onların kaplarını**(yoklamaya) **başladı, sonra onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte biz Yusuf için böyle bir plan düzenledik.** (Yoksa) **Hükümdarın dininde** (yürürlükteki kanuna göre) **kardeşini** (yanında) **alıkoyamazdı. Ancak Allah'ın dilemesi başka. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Ve her bilgi sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.**

77. **Dediler ki: "Şayet çalmış bulunuyorsa, bundan önce onun kardeşi de çalmıştı." Yusuf bunu kendi içinde saklı tuttu ve bunu onlara açıklamadı** (ve içinden)**: "Siz daha kötü bir konumdasınız" dedi. "Sizin düzmekte olduklarınızı Allah daha iyi bilir."**

78. **Dediler ki: "Ey Vezir, gerçek şu ki, bunun yaşlı** (ve) **büyük bir babası var; onun yerine bizden birisini alıkoy. Doğrusu biz, seni iyilik yapanlardan görmekteyiz."**

79. **Dedi ki: "Eşyamızı kendisinde bulduğumuzun dışında, birisini alıkoymamızdan Allah'a sığınırız. Yoksa bu durumda kuşkusuz biz zalim oluruz."**

Babalarının emrettiği gibi şehre girdiler. Elbette başlarına bir musibet gelecek olsaydı, Yakup Kenan ilinden bunu önleyebilecek durumda değildi, bir peygamber olarak bunun da bilincindeydi, Allah'tan kendisine bu konuda bilgi verilmişti; o sadece içinden geçen bir kaygıyı dile getirmiş, alınması gereken tedbiri dile getirmişti.

Yusuf'un yanına selametle gittiler. Kardeşlerini yine ağırladı ama bir fırsatını bulup anne bir kardeşi Bünyamin'i bağrına bastı ve kendini tanıttı. Genel anlatımdan anlaşılıyor ki, kardeşler anneleri ayrı Bünyamin'e de farklı davranıyor, onu zaman zaman dışlıyorlardı. Hz. Yusuf, üzüntülü günlerin geride kaldığını söyleyerek onu teselli etti. Artık onu Kenan'a geri göndermeyecekti.

Yanına alıkoyması için yasal bir çareye başvurdu. Yükünün içine hayli pahalı olan hükümdarın su kabını koydu. Görevliler kaybolan kabı aramaya başladılar, bulana bir deve yükü ödül verileceğini etrafa duyurdular. Kenan'dan gelen kafilenin yükünü de aradılar ve tabii ki su kabı Bünyamin çuvalında çıktı. Her ne kadar hırsız olmadıklarını anlatmaya çalıştılarsa, ortada somut delil vardı.

Görevliler onları kendi hukuk sistemlerine göre yargıladılar. Hz. Yusuf – elbette bildiği halde– kardeşlerine kendi şeriatlerinde bunun cezasının ne olduğunu sorar. Yakup aleyhisselâmın sözünün geçtiği Kenan ilindeki teamüle göre, kim hırsızlık yapıp yakalanırsa, mal sahibinin hizmetine mahkûm edilirdi. Bu sonraları Roma hukukuna da hırsızın köleleştirilmesi şeklinde geçmiştir. Mısır'daki mer'i hukuka göre, hırsız çaldığı malın iki katını tazmin eder veya sopa cezasına çarptırılırdı. (Hırsızlık suçuyla ilgili bkz. 5/Maide, 38.)

Burada cevabı aranması gereken bir soru var: Hz. Yusuf, hırsızlıkla suçladığı kardeşini alıkoymak istediği için mi Mısır kanunlarını uygulamak istemedi, yoksa yabancıları kendi hukuklarına göre yargılama teamülü vardı da ona mı tabi oldu? Bazılarına göre Yusuf aleyhisselama bu planı ilham eden şanı Yüce Allah'tı. Bu bir takdiri ilahiydi, bu takdire uygun olarak Hz. Yusuf hile-i

şer'iyyeye başvurdu yani takdirin işlemesi için hukuki çare üretti. Hile Arapçada "çare, çözüm yolu" anlamına geldiğinden, güzelliklere, iyiliklere, adalete ve maslahata hizmet ettiği sürece başvurulabilir ama başkalarının haklarını ihlal ediyorsa, helalı haram kılıyorsa, günaha yol açıyorsa kesinlikle hileye başvurulmaz. Bu ilahi takdirle Yusuf için düzenlenmiş bir plandı (keyd). Allah, kime dilerse onu derecelerle yükseltir, aynı amacına ulaşması için ona çeşitli yollar gösterir, işini kolaylaştırır (6/En'am, 83).

Her bilenin üstünde bir bilen vardır, bu arşa kadar yükselir gider. El ilm yani mutlak bilgi sahibi Allah'tır, bizler O'nun "El alim" sıfatı dolayısıyla biliriz, bilgilerimiz sınırlıdır, biz insanlar arasında da bilginin birbirinden farklı ve üstün dereceleri, mertebeleri vardır. Saygı gösterilecek olan değer ilmin kendisidir. Şanı yüce Allah mutlak ilim, mutlak iktidar ve mutlak servet/mülk sahibidir; diğer bütün varlıkların ve biz insanların bilgisi, serveti ve iktidarı izafidir.

Hırsızlık olayı dolayısıyla Bünyamin'in Mısır'da kalacak olması, eski bir hikâyeyi gündeme getirdi. Yakup aleyhisselâmın çocukları Bünyamin'in kardeşi (Yusuf'un) da benzer bir hırsızlık suçunu işlediğini söyleyip ona olan kızgınlıklarını dile getirdiler. Hz. Yusuf, içinden şunu geçirdi. "Sizin durumunuz, suçladığınız kardeşinin durumundan daha kötüdür!" Ama bunu açığa vurmadı, zamanını bekledi.

Tabii ki trajik bir durum ortaya çıkmıştı. Babaları Yakub'a taahhütte bulunmuşlardı ancak ikinci defa onu büyük bir düş kırıklığına uğratacaklardı. Her ne kadar içlerinden birinin alıkonulup Bünyamin'in serbest bırakılmasını talep ettilerse de, Hz. Yusuf bunu kabul etmedi. Çünkü suç ve cezanın bireyselliği ilkesi suçu işleyenin alıkonulmasını gerektiriyordu. Aksini yapacak olsaydı hukuku ihlal etmiş olacaktı.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ
أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ
الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾
ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۖ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا
عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ
الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ

اَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾

80. **Ondan umutlarını kestikleri zaman,** (durumu) **kendi aralarında görüşmek üzere bir yana çekildiler. Onların büyükleri dedi ki: "Babanızın size karşı Allah adına kesin bir söz aldığını ve daha önce Yusuf konusunda yaptığımız aşırılığı** (işlediğimiz suçu) **bilmiyor musunuz? Artık** (bundan böyle) **ben ya babam bana izin verinceye veya Allah bana ilişkin hüküm verinceye kadar** (bu) **yerden kesin olarak ayrılamam. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."**

81. **"Dönün babanıza ve deyin ki: Ey babamız, senin oğlun gerçekten hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybın kollayıcıları değiliz."**

82. **"İçinde** (yaşamakta) **olduğumuz şehre sor, hem kendisinde geldiğimiz kervana da. Biz gerçekten doğruyu söyleyenleriz."**

83. (Şehre dönüp durumu babalarına aktarınca o:) **"Hayır" dedi. "Nefsiniz sizi yanıltıp** (böyle) **bir işe sürüklemiş. Bundan sonra** (bana düşen) **güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah** (pek yakın bir gelecekte) **onların tümünü bana getirir. Çünkü O bilenin, hüküm ve hikmet sahibi olanın kendisidir."**

84. **Ve onlardan yüz**(ünü) **çevirdi ve: "Ey Yusuf'a karşı** (artan dayanılmaz) **kahrım" dedi ve gözleri üzüntüsünden** (ağardıkça) **ağardı. Ki yutkundukça yutkunuyordu."**

85. **"Allah adına, hayret" dediler. "Hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun. Sonunda** (ya kahrından) **hastalanacaksın ya da helâke uğrayanlardan olacaksın."**

86. **Dedi ki: "Ben, dayanılmaz kahrımı ve üzüntümü yalnızca Allah'a şikâyet ediyorum. Ben Allah'tan** (bir bilgi olarak) **sizin bilmediğinizi de biliyorum."**

87. **"Oğullarım, gidin de Yusuf ile kardeşinden** (duyarlı bir araştırmayla) **bir haber getirin ve Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden umut kesmez."**

Yusuf'un Bünyamin'i bırakacağından ümitlerini kestiklerinde aralarında durumu müzakere ettiler. Yaşça büyükleri (Ruben) -bazılarına göre en akıllıları Şem'un- kardeşlerine daha önce Yusuf olayında da babalarına söz verdikleri halde sınırları aşıp onun kaybına sebebiyet verdiklerini hatırlattı. Hz. Yusuf'u öldürmeye karar verdiklerinde ağabeyleri onları cinayet işlemekten vazgeçirip hiç değilse kuyuya atmaya ikna etmişti. Bünyamin de alıkonacaksa, artık babasının huzuruna çıkmaya yüz yoktu. Kesin karar verip ya babası izin verip geri çağırıncaya veya hakkında Allah bir hüküm verinceye kadar Kenan iline dönmeyeceğini söyledi. Kardeşlerine tavsiyesi de şuydu: Babalarına doğruyu söyleyeceklerdi. "Bünyamin hırsızlık suçu işlemiş, bizler gördüklerimizden başka bir bilgiye sahip değiliz yani hükümdarın tası onun heybesinde çıktı, bunun üzerine Mısır'da alıkonuldu. Ancak iç yüzünü (gaybı) bilemeyiz. Babamız size inanmayacak olursa, ona bu olayla çalkalanan şehir halkına veya beraber yolculuk yaptıkları kafileye sorabileceğini söyleyin."

Beklendiği üzere Hz. Yakup çocuklarına inanmadı, yine nefislerinin işledikleri bir günahı kendilerine süslü gösterip doğruluktan saptırdığını söyledi. Bu onun için ikinci defa acıyla yıkılmasıydı ama ilkinde olduğu gibi "güzel bir sabır" göstermekten başka yapacak şey yoktu. Sabır gösterecekti, çünkü ümidini hiç bir zaman yitirmiş değildi, şanı Yüce Allah belki de pek yakın bir gelecekte onu iki oğluna da kavuşturacaktı. Hz. Yakup, her ne kadar zahirde söylenenlere inanır gibi görünüyor idiyse de, hakikatte oğlunun öldürüldüğüne inanmıyordu, fakat olayların seyrini takip etmek icap ederdi, o da öyle yapıyordu. Bütün bu olup biten olaylarda her şeyi hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'a sonsuz itimadı vardı, bu yüzden sabrediyordu. Sabır, ilk sadme karşısında kişinin maruz kaldığı musibete dayanması, içini metanetle takviye etmesidir. Bu özelliğiyle sabır büyük bir ruhsal enerji demektir (Bkz. 2/Bakara, 155).

Çocuklarını (bir süreliğine) boykot etti. Derin bir iç çekip Yusuf'a olan derin üzüntüsünü, ruhunu kaplayan kahır ve ıstırabı bir kere daha yaşadı, bunu "Ey Yusuf'a duyduğum kahır" diye iniltiyle dile getirdi, gözleri ağardı. Bir görüşe göre gözlerine katarakt indi, bir görüşe göre gözyaşlarına boğuldu, çevresini göremez oldu. Çocukları "Allah adına, hayret" dediler. "Bu nasıl bir üzüntü ve bağlılık ki, seni ya yataklara düşürecek ya da başına bir yıkım getirecek", başka bir deyişle ölüme götürecek. Hz. Yakup, içini sarsan üzüntünün kimseye

zararı olmadığını, kahır ve üzüntüsünü sadece Allah'a şikâyet ettiğini söyledi. Bir bildiği vardı, onlar bu bilgiden yoksun idiler. Yakup aleyhisselâm, oğlu Yusuf'un gördüğü rüyanın gerçekleşeceğini biliyordu, bundan emindi.

Diğer insanlar gibi peygamberlerin de hüzünlenmeleri, acı çekmeleri mümkündür. Efendimiz de, oğlu İbrahim vefat ettiğinde ağlamış, soranlara şunları demişti: "Göz yaşarır, kalp hüzünlenir." (Buhari, Cenâiz, 43; Müslim, Fezail, 62.) Bu çerçevede Yakup aleyhisselâmın da hem Hz. Yusuf, hem Bünyamin için derin bir hüzne kapılması gayet tabiidir.

Erzak almak üzere bir daha Mısır'a gitmeye hazırlandıklarında Yakup aleyhisselâm çocuklarına şu öğütlerde bulunur: Gidin ve Yusuf'la kardeşi Bünyamin hakkında daha etraflı araştırmalar yapın. Araştırmayı hissederek, duyu organlarıyla yani kulaklarını her şeye kabartarak, gözlerini dört açarak, gidilmesi gereken her yere giderek; samimiyetle, üşenmeden, herhangi bir ayrıntıyı atlamadan yapın. Hz. Yakub'un ümidini güçlendiren birkaç sebep vardır: İlki, Yusuf'un rüyası tahakkuk edecek, aile önünde selama duracaktır. İkincisi çocuklarının Mısır hükümdarı hakkında verdikleri bilgiler, onun sıradan biri olmadığını göstermektedir. Sanki hükümdar ima ve telmih yoluyla Hz. Yakub'a sinyaller, mesajlar iletmeye çalışıyordu. Üçüncüsü, oğlu Bünyamin'in sahiden hırsızlık yaptığına inanmıyordu. Bu karineler göz önüne alındığında çocuklarının daha hassas, etraflı ve samimi bir araştırma yapmaları gerekir.

Allah'tan ümit kesilmez, durum ne kadar aleyhte görünürse görünsün, mü'mine yaraşan ümidini korumasıdır. İnkârcılardan başka kimse Allah'ın rahmetinden ümit kesmez (15/Hicr, 55-56; 39/Zümer, 53). Ayette "ümit" kelimesinin "**ravh**" ile ifade edilmiş olması dikkat çekicidir. Ravh, hissedilen, insana tatlı, hafif, yumuşak gelen rüzgâr demektir. Eğer insan ümidini Allah'a bağlıyorsa, bu "ravhullah" olur. Zor ve sıkıntılı bir durum içindeyse de, kurtuluşun mümkün olduğunu, sabreder ve cehdetmeye devam ederse arzusuna kavuşacağını bilir ve bu iç dünyasında tatlı, hoş bir rüzgârın esmesine benzer bir ferahlık verir. Bazen sadece içten, samimiyetle "Allah" demek bile bu türden bir ferahlık sağlamaya yeter. "Allah" lafz-ı celalin ilk harf olan "elif" ağızda başlar, son harfi "ha" ile kalpte biter. "Al-lah" denildiğinde sanki kalbin içinde birikmiş bilumum sıkıntılar ağızdan dışarı çıkar, ukdeler-düğümler çözülür. Allah'ın rahmetinden ve Allah'tan ümit kesenler inkâr ve küfre sapmış olur. Çünkü Allah'ın bütün varlık âleminin yönetimini elinde bulundurduğunu, kulunun sıkıntı ve talebini bilmediğini veya kulunun yardımına koşmaya gücünün yetmediğini ya da cimrilik yaptığını farzetmesi anlamına gelir. Şanı yüce Allah'ı bu kötü sıfatlardan tenzih ederiz.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ
مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ
﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ
﴿٨٩﴾ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ
عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا
تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ
الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا
فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

88. **Böylece onun** (Yusuf'un) **huzuruna girdikleri zaman, dediler ki: "Ey Vezir, bize ve ailemize şiddetli bir darlık dokundu; önemi olmayan bir sermaye ile geldik. Bize artık** (yine) **ölçeği tam olarak ver ve bize ilave bir bağışta bulun. Şüphesiz Allah, tasaddukta bulunanlara karşılığını verir."**

89. (Yusuf) **Dedi ki: "Sizler, cahillik ederek Yusuf'a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?"**

90. **"Sen gerçekten Yusuf musun, sensin öyle mi?" dediler. "Ben Yusuf'um" dedi. "Ve bu da kardeşimdir. Doğrusu Allah bize lütufta bulundu. Gerçek şu ki, kim sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah, iyilikte bulunanların karşılığını boşa çıkarmaz."**

91. **Dediler ki: "Allah adına, hayret, Allah seni gerçekten bize karşı tercih edip-seçmiştir ve biz de gerçekten hataya düşenler idik."**

92. **Dedi ki: "Bugün size karşı sorgulama kınama yoktur. Sizi Allah bağışlasın.O, merhametlilerin** (en) **merhametlisidir."**

93. **"Bu gömleğimi götürün de, babamın yüzüne sürün. Gözü** (yine) **görür hale gelir. Bütün ailenizi de bana getirin."**

Babalarının kendilerine verdiği öğütleri akıllarında tutarak Mısır'a gidip de Yusuf aleyhisselamın huzuruna girdiklerinde önce ihtiyaç ve mazeretlerini dile getirdiler. Ortada hüzün verici bir tablo vardır: "**Ey Aziz, bize ve ailemize şiddetli bir darlık dokundu; önemi olmayan bir sermaye veya değeri düşük veya az para ile geldik.**" Hitapta üstünlük, yüksek makam, güç ve iktidar ifade eden "**aziz**" ile şiddetli ihtiyaç ve darlığı ifade eden "**eddurr**" bir cümlede

kullanılmıştır. Kıtlık ve yokluk onları fazlasıyla sıkıntıya sokmuş bulunmaktadır. Ellerinde pek sözü edilmeye değer paraları da yoktur ancak insan halinden iyi anlayan Mısır Veziri, onlara ihtiyaçlarını karşılayacak kadar erzak verecek, belki bir miktar ilavede de bulunacaktır. Alacakları erzakın tam bedelini ödeyemedikleri için, Vezir bunu tasadduk saysın, şanı Yüce Allah tasaddukta bulunanlara karşılığını verir. Bu cümleyi Yakub'un çocukları, peygamber olan babalarından işitip öğrendiklerinde hiç kuşku yoktur. Zira bu vahiy ile peygamberin kalbine ilka edilmiş nebevi bir sözdür. Kaderin cilvesi şu ki, haksızca ve öldürülmek üzere evinden ve Kenan ilinden çıkarılan Yusuf, şimdi ona komplo kuranlar yardımına muhtaç olmuş olarak huzurunda bulunmaktadırlar.

Yusuf'un bu talebe nasıl cevap verdiğini bilmiyoruz. Tefsircilerin iddiasına göre, babası Yakup aleyhisselâm kendisine mektup yazmış; İbrahim aleyhisselâmdan beri başlarına gelen musibetleri saymış, peygamber sülalesi olduklarını belirtip oğlu Bünyamin'in hırsızlık yapmasının mümkün olmadığını beyan etmiştir. Musibet ve zorluklar ailenin peşini bırakmış değildir. Hz. Yusuf, onlara şaşırtıcı bir soru yöneltmektedir: Sizler cahilce davranıp da Yusuf'a ve kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz? Cahilliğin bir anlamı da "barbarlık"tır, İslam öncesi Arap şiirinde bu anlamda kullanılmıştır.

Soru, bilinmeyen bir gerçeği, bir bilgiyi ortaya çıkarmak amacıyla değil, cahilce işlenmiş bir zulme, büyük acılara sebebiyet vermiş bir haksızlığa atıfta bulunmak üzere sorulmuştur. "Cehalet" salt bilgisizlik değil, belki aksine bile bile insanın kendi istek ve tutkularına, bencil duygularına, denetim altına alamadığı egosuna kapılarak hak ve hukuk ihlalinde bulunması demektir. Kardeşleri büyük suç ve günah (cürüm) olduğunu bildikleri halde Yusuf'u öldürmeye kalkışmışlardı. Bünyamin'e olan tutumları da hayırhah değildi, ona da acılar yaşatmış, sevgi göstermemiş, dışlamışlardı. Razi, Bünyamin isminin İbranicede "acıların çocuğu" anlamında kullanıldığını söyler. Yusuf "İşte bu da kardeşim" deyip Bünyamin'i işaret edince, kendisi gibi haksızlıklara uğrayıp acılar çektiğini ima etmiştir.

Soruyla beraber gerçek ortaya çıkmıştı. Büyük bir şaşkınlıkla "Yoksa sen Yusuf musun?" diye mukabil bir soru sormuşlardır. Yusuf, kendisi ve kardeşine Allah'ın lütufta bulunduğunu, hak ve hukuk ihlalinden sakınıp da karşılaştıkları zorluklara, haksızlıklara karşı sabredenlerin şanı yüce Allah'ın mutlaka karşılığını verdiğini belirtip onları teskin etmeye çalıştı.

Buradaki ince nükte şudur: Yusuf yüksek bir statüye sahip olmuş, ailesi ona muhtaç duruma düşmüştür. Fakat bütün bunlar kendisinin bilgisi, gücü, yeteneği ve maharetiyle değil, Allah'ın lütfu ve yol göstermesinin eseridir.

Kardeşleri bu manzara karşısında kusur ve günahlarını itiraf etmekten başka seçeneklerinin kalmadığını anlayıp Yüce Allah'ın bir hikmet üzere onu üstün kıldığını söylemişlerdir. Onlar geçmişte Allah'ın takdirine rıza göstermemek, masum bir insanı öldürmeye kalkışmakla hataya düşmüşlerdir.

Hz. Yusuf'un mukabil cevabı tam bir alicenaplıktır: Olan olmuş, geçen geçmiştir. Bugün kimse kınanmayacak, azarlanmayacak, herhangi bir cezaya çarptırılmayacaktı. Bağışlayacak olan, merhamete edecek biri varsa o da sadece Allah'tır. Yusuf aleyhisselâmın bu sözü, Mekke fethinde Allah Resûlü'nün de kesin yenilgiye uğrayan düşmanlarına söylediği sözün aynısıdır:

İbn-i Abbas'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) fetih günü Kâbe'ye sığınanlara şöyle dedi: "Vaadini doğru çıkartan, kulunu muzaffer kılan ve tek başına orduları yenik düşüren Allah'a hamdolsun. Ey Kureyşliler! Size ne yapacağımızı zannediyorsunuz? Onlar 'Hayır!' dediler. 'Çünkü sen kerim bir kardeş ve kerim bir kardeşin oğlusun. Şu anda istediğini yapma kudretine sahipsin.' Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Ben de kardeşim Yusuf'un dediği gibi' 'Bugün size karşı sorgulama kınama yoktur' diyorum" (İbn-i Hibban, es Siyretü'n Nebeviyye, s. 357, Kurtubi, Yusuf, 93. ayetin tefsiri.)

Yusuf, kardeşlerine bu alicenaplığı gösterdikten sonra gömleğiyle babalarına gitmelerini söyler. Yakup aleyhisselâm, Yusuf'un kokusunun içine sindiği gömleği koklayıp yüzüne sürdüğünde gözleri açılacaktır. Diğer talebi, Yakupoğulları'nın (İsrailoğulları) tamamının Mısır'a gelmeleridir.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنِّي لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا اَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّا اَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّي اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا اِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

94. **Kafile** (Mısır'dan) **ayrılmaya başladığı zaman, babaları dedi ki: "Eğer beni bunamış saymıyorsanız, inanın Yusuf'un kokusunu** (burnumda tüter) **buluyorum."**

95. **"Allah adına, hayret" dediler. "Sen hâlâ geçmişteki yanlışlığındasın."**

96. **Müjdeci gelip de** (gömleği) **onun yüzüne sürdüğü zaman, gözü görür olarak** (sağlığına) **döndü.** (Yakup) **Dedi ki: "Ben, size bilmediğinizi Allah'tan bana verilen bilgiyle biliyorum demedim mi?"**

97. (Çocukları da:) **"Ey babamız, bizim için günahlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten hataya düşenler idik" dediler.**

98. "İlerde sizin için Rabbimden bağışlanma dilerim. Çünkü O, bağışlayandır, esirgeyendir" dedi.

Müjdeli haber ve gömlekle yola çıkan kafile Mısır'dan ayrılır ayrılmaz, durum Hz. Yakub'a ayan oldu. Çevresindekilere, eğer kendisini bunamış –veya hayli yaşı ilerlemiş olmasından dolayı görüş ve kavrayışı zayıflamış biri– saymayacaklarsa Yusuf'un kokusunun burnuna geldiğini söyledi. Çevresindekiler, buna hayret edip Yakup aleyhisselâmın hala Yusuf'tan vazgeçmediğini, onun sevgisinin kendisini şaşırttığını söylemekle yetindiler.

Ayette sözü edilen "koku" bildiğimiz maddi koku olabileceği gibi, "ben bu işin kokusunu aldım" cinsinden sevindirici bir haber, iç ferahlatıcı bir müjde, kuvvetli bir sezi de (hissi kablelvuku') olabilir. Müfessirler, mucizevi olarak Yusuf'un kokusunun babasına gömlekten önce ulaştığını söylemektedirler. Elbette bu mümkündür. Bunun mucizevi bir olay olduğunda hiç kuşku yoktur, burnu hassas insanlar başkalarının varlığını duyabilirler. Bu bazı hayvanlarda da gelişmiş bir hassadır. Mesela Cenab-ı Hak köpeğe hayli uzak mesafeden koku alma hassasını vermiştir. Erkek güve, dişi güvenin kokusunu 14 km. mesafeden alabilir. Yakup aleyhisselam Yusuf'un kokusunu rüzgârın hızlanarak kafileden önce getirmesiyle mi aldı, yoksa başka yoldan mı bilmiyoruz, esasında keyfiyeti önemli de değildir. Önemli olan, yıllarca uzak kaldığı ve hep hasretiyle yaşadığı oğlunun ölmediğini bilmediği halde Allah'ın takdir ettiği süre tamamlanınca onun kokusunu veya müjdeli haberini almasıdır.

Nitekim müjdeci gömleği kendisine verince yüzüne sürdü, görmeyen gözleri görür hale geldi. Nasıl üzüntü onun gözleri üzerine bir bulut tabakası çekmiş idiyse, müjdeli haber ve sevinç, Allah'ın rahmet ve şifasını içinde taşıyan bir rüzgâr gibi o bulut tabakasını kaldırıp gözlerinin açılmasını sağladı. Bu elbette olağanüstü/harikulade bir olaydı. Yakup aleyhisselâm, yıllar yılı taşıdığı bir ümidin boşa çıkmadığını, bir bildiği olduğunu söyleyip duruyordu. İşte bugün bildiklerinin apaçık gerçekleştiğinin görüldüğü mutlu gündü. Üstad Said Nursi'nin dediği gibi "Elemin zevali lezzet" oldu.

Çocukları, yaptıklarından utanmış olarak babalarından kendileri için Allah'tan bağışlanma istemesini talep ettiler. Gerçekten hataya düşmüşlerdi. Hz. Yakup, sonra kendileri için bağışlanma dileyeceğini söyledi. Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Bağışlanma dileğini sonraya ertelemesinin sayılan sebeplerinden biri "çocuklarının birbirleriyle helalleşmesini" sağlamak için

zamana ihtiyaç hissetmesidir. Kendi aralarında helalleştiklerini görünce o da suçlu-günahkâr çocukları için Allah'tan bağışlanma diledi. Amir eş Şa'bi'ye göre, Hz. Yakup, Yusuf'a, kardeşlerini affedip etmediğini öğrenmek için mühlet istemiştir.

Bunun böyle olması kuvvetle muhtemeldir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kimin kardeşine (ırzından ve onurundan) veya bir hususta yaptığı bir haksızlığı varsa, paranın (dinar ve dirhem) geçerli olmadığı bir gün gelmeden önce, yaptığı haksızlıktan dolayı ondan helallik alsın. Helallik almayacak olursa salih bir ameli varsa, yaptığı haksızlık kadar amelinden alınır. Eğer iyiliği yoksa bu sefer haksızlık yaptığı arkadaşının günahlarından alınır, ona yükletilir" (Buhari, Mezalim, 10; Müsned, II, 506).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَاۤءَ اللّٰهُ
اٰمِنِيْنَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ وَقَالَ يٰٓا اَبَتِ هٰذَا
تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّاۖ وَقَدْ اَحْسَنَ بِّيٓ اِذْ اَخْرَجَنِي
مِنَ السِّجْنِ وَجَۤاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ
اِخْوَتِيْۚ اِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَۤاءُۚ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ
اٰتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
اَنْتَ وَلِيِّۦ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾

99. Böylece onlar (gelip) **Yusuf'un yanına girdikleri zaman, anne ve babasını bağrına bastı ve dedi ki: "Allah'ın dilemesiyle Mısır'a güvenlik içinde giriniz."**

100. Babasını ve annesini tahta çıkarıp oturttu; onun için secdeye kapandılar. Dedi ki: "Ey Babam, bu, daha önceki rüyamın yorumudur. Doğrusu Rabbim onu gerçek kıldı. Bana iyilik etti, çünkü beni zindandan çıkardı. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtıktan sonra, (O,) **çölden sizi getirdi. Şüphesiz benim Rabbim, dilediğini pek ince düzenleyip tedbir edendir. Gerçekten bilen, hüküm ve hikmet sahibi O'dur."**

101. "Rabbim, Sen bana mülkten (bir pay ve onu yönetme imkânını) **verdin, sözlerin yorumundan** (bir bilgi) **öğretin. Göklerin ve yerin yaratıcısı, dünyada ve âhirette benim velim Sensin. Müslüman olarak benim hayatıma son ver ve beni salihlerin arasına kat."**

Ne kadar sürdüğü bilinmeyen yolculuktan sonra Hz. Yakup ve kabilesi –çoluk çocukları, torunları, en yakınları vs.– Mısır'a varıp da Vezir mevkiindeki Yusuf aleyhisselâmın huzuruna girdiklerinde onları bağrına bastı. Kaç sene süren, beşeriyetin tarihine geçecek olan büyük bir hasretin vuslatla sona ermesiydi. Kavuşanlar, birbirine âşık bir erkek veya kadın değildi, bir ebeveyn ile çocuklarıydı. Kur'an-ı Kerim, bu hüzün verici, duygu yüklü olayın merkezine baba-oğul ilişkisini yerleştirir. Bunun hikmeti vardır. Genellikle anne sevgisi aşikâr olur, çocuk uzun zaman annesinden neredeyse biyolojik olarak bile kopamaz, annenin çocuk üzerinde psikolojik etkisi çoktur. Ve bu bağımlılığın yol açtığı bağlılık, sevgi, anneye olan tutku ömür boyu sürer. Ancak bu hiçbir zaman babanın anne kadar sevilmediği anlamına gelmez. Tek fark, baba sevgisinin gizli olması ancak vefatında birden ve sanki bir patlama ile ortaya çıkmasıdır. Babanın ölümü, hangi yaşta, ne kadar güçlü, zengin, yüksek konumda olursa olsun, çocuğun sanki varlık âlemindeki merkezle bağlarını koparır. Ölüm haberi önce etkisini göstermez, çocuk sanki uzay boşluğunda yuvarlanır gider. Bir süre sonra baba sevgisinin ölümle verdiği acıyı ruhunun ta derinliklerinde hisseder, babasını çok sevdiğini hakka'lyakîn anlar. Yusuf sûresinin nazarımıza verdiği hikmetlerden biri, bu gizli sevginin varlığı konusunda bizi bilgilendirmesi, baba sevgisini, ölüme ertelemeden farkına varmamızı sağlamaktır.

Çöl ortamında yaşayan anne ve babasını Yusuf, Mısır gibi büyük bir ülkenin, güçlü bir devletin Veziri olarak karşılamakta, onlara bundan böyle bu topraklarda güvenlik içinde yaşayabilecekleri müjdesini vermektedir. Bundan böyle çöl ortamından farklı olarak can ve mal güvenlikleri konusunda herhangi bir kaygı duymayacaklardır; kıtlık ve açlık tehlikesi onlar için söz konusu olmayacak, daha önce olduğu gibi İbraniler veya çölde yaşayan kabileler olarak Mısır hükümdarlarından korkmayacaklardır. Bu "İnşallah, emniyet içinde, korkusuzca mutlaka Mescid-i Haram'a gireceksiniz" (48/Fetih, 27) buyruğundaki anlam gibidir.

Geleneksel izzet ve ikramın bir nişanesi olarak onlara tahtını sunar. Böylelikle, çocuk hangi makamda olursa olsun annesi ve basanının manen onun üstünde olduğunu anlatır. Onlar ise, çocuklarının hem makamına hem o makamdaki şahsiyete selamlarını, saygı ve bağlılıklarını dile getirmek üzere eğilirler. Ayette bu seremoni **"secde"** kelimesi ile ifade edilmektedir. Secde yalnızca Allah için yapılan bir ibâdet türüdür. Yakup ve ailesinin Yusuf'un önünde hakiki manasıyla secde ettikleri düşünülemez (17/İsra, 23). Peygamberlik hiyerarşisi açısından da bakıldığında Yakup aleyhisselâm, oğlu Yusuf'tan daha üst bir mertebededir; hem ilim hem ibadet yönünden, peygamberlerin büyük-

lerindendir. Bittabi oğlundan da daha yaşlı bir baba oğlunun önünde eğilemez; bu edebe aykırıdır. O dönemde ve ayetin işaret ettiği bağlamda secde selâm ve saygı ifadesidir, ibâdet değildir. **Katade**: "Selefin selâmı, selâm verdiği kimseye secde etmekti. Allah'ın Resûlü ise (s.a.) bize (es-selâmüaleyküm ve rahmetullâh) demeyi öğretti. Bu selâm cennet ehlinin selâmıdır." demiştir. Bazı tefsirciler ise, anne-babası ve kardeşleri, onları Yusuf'a kavuşturduğu için Allah'a secde ettiklerini söylemektedirler ancak ilk verilen anlam daha isabetli görünmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

Yusuf aleyhisselâm, hikâyenin finalinde vuku bulan bu olayı, çocukken babasına anlattığı rüyanın (12/4-6) fiili yorumu yani tahakkuku olduğunu söyler. Babası Yakup bunu yakinen biliyor, çünkü bir peygamber olarak hiçbir zaman Yusuf'tan ve gördüğü rüyanın tahakkuk edeceğinden en ufak bir kuşkuya düşmemiştir. Olaylar dönmüş dolaşmış, anne ve babası ile kardeşleri önüne eğilmişlerdir. Hiç kimse kendi çocuğunun önüne eğilmez. Hz. Yakup da oğlu gibi bir peygamberdir ama Hz. Yusuf bir fazlası ile "Vezir-peygamber"dir, makam sahibidir; elinde güç, iktidar ve yetki bulundurmaktadır. Onun soyundan "kral (melik)-peygamberler (Hz. Davud ve Hz. Süleyman)" gelecektir. Yakupoğulları yani İsrailoğulları bundan sonra Mısır'da yaşayacaklardır. Hz. Yakup bütün İsrailoğulları adına,, yönetime bağlılığını ve sadakatini bildirmek üzere oğlu Yusuf'un önünde eğilmektedir. Demek oluyor ki, secde bir yönüyle de bir tür siyasi sadakat göstergesidir.

Sonunda rüya tahakkuk etti, şanı Yüce Allah Yusuf'a iyilikte bulundu yani onu zindandan kurtarıp yüksek bir makamı nasip etti. Kardeşleri ile arasını Şeytan bozmuşken, kalplerini telif etti. Ailesine çölden –'bedv'den 'badiye' yani kişinin ta uzaklardan bile görülebildiği açık, düz ve geniş araziden/çölden– Mısır gibi yerleşik güçlü ve müreffeh bir ülkede yerleşip yaşamalarını nasip kıldı. Bu Allah'ın pek ince tedbiriydi. O, her şeyi bilerek ve bir hüküm ve hikmet üzere yapmaktadır.

Hz. Yusuf, yüce Allah'ın kendisine bağışladığı nimetler için şükretmektedir: Mülkten ona bir pay verdi. Mısır gibi önemli bir ülkenin yönetimine katıldı. Hayırlı kararlar aldı, önemli icraatlarda bulundu. Mesela halkı yedi sene süren kıtlık döneminde açlıktan kırılmaktan korudu, sadece Mısır'a değil, çevre bölgelerde yaşayan insanlara da yararı dokundu. Halk arasında sosyal adaleti tesis etti, kaynakları adil dağıttı. Sözlerin yorumunu öğrendi. Hem rüyaları tam isabetle ve hikmetle yorumluyor hem sosyal olaylar arasında doğru bağlar kurup ona göre tutum belirleyebiliyor.

Ancak unutulmaması gereken gerçek şu ki, mülk/yönetim olsun, bilgi ve

hikmet sahibi olsun, Hz. Yusuf her şeye sahip ve malik değildi, her ikisinden bir miktarına sahipti. Bu yüzden "Bana mülkten (bir pay ve onu yönetme imkânını) verdin, sözlerin yorumundan (bir bilgi) öğretin" demektedir. Bu hem mutlakıyetçi idarenin gayrimeşruluğuna vurgudur hem kendisinin de mutlak olmadığını ima etmektedir. Nasıl olabilirdi ki! Bütün varlık âleminin, göklerin ve yerin yaratıcısı şanı yüce Allah'tır (fatır ve fıtrat için bkz. 36/Fatır, 1; 41/Fussilet, 11; 30/Rum, 30). O bütün iktidarları, bütün servetleri, mülkleri ve bilgileri izafileştirir. Mutlaklık sadece O'nun hakkı ve vasfıdır. Öyleyse sınırlarını bilen bir kulun yapabileceği dua şu olabilir ancak: Rabbim ben senin iradene, indirdiğin hükümlere teslim oldum, son nefesimi Müslüman olarak al ve beni ahirette salihlerin arasına kat.

Rivayetlere ve anlatımlara göre babası Yakup aleyhisselâm oğlu Hz. Yusuf'un yanında Mısır'da uzun yıllar yaşadı. Vefat edince vasiyeti üzerine Filistin'de babası İshak aleyhisselâmın yanında defnedildi. Bugün Filistin Halil şehrinde her ikisine izafe edilen iki mezar vardır. Hz. Yusuf da babasından sonra 23 sene yaşadı. Vefat edince onu çok seven Mısırlılar naşını Nil nehrinin yatağına gömdüler, çok sonraları Hz. Musa na'şını bulup babası ve dedesinin yanında defnetmiştir. Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ اَفَاَمِنُوا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي اَدْعُوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾

102. Bu, sana (ey Muhammed) **vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa onlar,** (Yusuf'un kardeşleri) **o hileli-düzeni kurarlarken, yapacakları işe topluca karar verdikleri zaman sen yanlarında değildin.**

103. Sen şiddetle arzu etsen bile, insanların çoğu imân edecek değildir.

104. Oysaki sen buna karşı onlardan bir ücret istemiyorsun. O, âlemler için yalnızca bir 'öğüt ve hatırlatmadır.'

105. Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, üzerinden geçerler de, ona sırtlarını dönüp giderler.

106. Onların çoğu Allah'a imân etmezler de ancak şirk katıp-dururlar.

107. Şimdi bunlar, kendilerine Allah'ın azabından kapsamlı bir bürümenin gelmesinden veya onların hiç haberleri yokken kıyametin onlara apansız gelmesinden kendilerini güvende mi buldular?

108. De ki: "Bu, benim yolumdur. Bir basiret üzere Allah'a davet ederim; ben ve bana uyanlar da. Ve Allah'ı tenzih ederim, ben müşriklerden değilim."

Yusuf aleyhisselâmın başından geçenler, gaybten Hz. Peygamber (s.a.)'e vahiy ile bildirilen haberdir. Rivayete göre, Mekkeliler, İsrailoğullarının Hz. Peygamber'e -muhtemelen onu güç duruma düşürmek üzere- niçin Mısır'a gittiklerini sormaları üzerine sûre inmiştir. Hz. Peygamber'in konunun tamamını bilmesi mümkün değildi; çünkü hem başka kitaplardan bunu okumamıştı hem Mekke'de bu işi bu vukufiyetle bilen ve anlatan Yahudi bilgini mevcut değildi. Kıssanın öyle ayrıntıları var ki, anlatan sanki olayın içindeymiş gibi aktarmaktadır. Yusuf'u öldürmek üzere kardeşlerinin bir araya gelip kendi aralarında komplo kurmaları bu türden bir ayrıntıdır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 44; 11/Hud, 49; 28/Kasas, 44-46.)

Gaypten haber ve bilgiler verilse de, inanmayanlar inanmıyor. Hz. Peygamber, hemşehrilerinin inanmasını çok arzu ediyordu, bazen kendini kahredecek kadar hırs gösteriyordu. Şu var ki, insanların çoğu inanmayacak; çoğu aklet-mediği ve şükretmediği gibi. Bu, neredeyse vahiy ile insana bildirilen temel bir bilgi hükmündedir. Yani inananlar tebliğ, açıklama anlatma, sevdirme vb. görevlerini yerine getirmekle yükümlüdürler; ama insanların çoğunun inanmayacağını bilmeleri, onları bir yandan rahatlatır, diğer yandan inanmayanlar üzerinde baskı kurmalarının, onları zorla hidayete dâhil etme teşebbüslerinin önüne geçer. (2/Bakara, 100; 6/En'am, 116.) İslam dinini totaliter, baskıcı ve bunaltıcı din olmaktan çıkaran en önemli amillerden biri budur: Hidayet Allah'ın elindedir, din seçmede zor ve baskıya başvurulmaz.

Aslında iyice düşünseler, inanmalarını gerektiren çok sayıda sebep olduğunu görürler. Geçmiş toplumlarda olduğu gibi Mekkeliler de onları hak ve doğruluğun yoluna çağıran Hz. Peygamber'in onlardan bir ücret, maddi karşılık, şan ve şöhret, statü veya hükümdarlık istemediğini göz önüne alıp onları niçin

ısrarla Allah'ın hidayetine çağırdığı hususu üzerine düşünebilirlerdi. Onun yegâne derdi, dikkatlerini sadece kendileri için değil, bütün varlık âlemi, insanların tümü için bir öğüt ve hatırlatma (zikir) olan Kur'an'a (Kur'an'ın ayetlerine) çekmekti. Kur'an, insana dünya ve ahireti için gerekli olan tevhid bilgisini, risaleti, ahireti, adaleti; geçmiş kavimlerin başından geçenleri, ömürlerini sürdürürlerken yükümlü oldukları mükellefiyetleri, neyi helal neyi haram bilecekleri, Allah'a nasıl ibadet edeceklerini öğretir; onlara varoluşun anlam ve amacını hatırlatır. Vahyedilmiş Kur'an öylesine mucizeler sergiliyordu ki Yusuf, babası ve kardeşlerinin içinde yer aldığı kıssayı bu kadar doğru anlatması bunlardan sadece bir tanesiydi. Eğer Allah'ın gaybten haber ve bilgi vermesi olmasaydı, okuma yazma bilmeyen bir insan bunca bilgiyi nasıl bilebilirdi!

"**Yerdeki ayetler**", geçmiş toplumların başından geçen olaylar hakkında bize fikir verebilecek durumdaki tarihi kalıntılar, izler, arkeolojik malzeme ve buluntulara atıftır (30/Rum, 42). Bu bize, antropolojik veya arkeolojik araştırmalar yapmanın hedeflerinden birinin, geçmiş hakkında salt bilgiler elde etmek değil, bu bilginin bizler için ibret alınacak çerçevede ele alınıp yorumlanmasıdır. Dahası yer altındaki madenler, fosil yatakları; yerin üstündeki bitkiler, hayvanlar, başka canlılar, meyve ağaçları, beslendiğimiz gıdaların tümü; canlıların farklı özellikleri, şekil ve karakterleri, ses ve yaratılışları, görünüş ve fonksiyonları; bizim tür olarak anatomik yapımız, fizyolojik-biyolojik özelliklerimiz... kısaca yaratılan her şey Allah'ın ayetlerindendir.

Sadece bu da değil. Göklerde ve yerde aynı vurguyu yapan, aynı hakikate çağıran sayısız ayet, belge ve kanıt bulunmaktadır. Kozmik düzen, yıldızlar, güneş, ay ve tabiattaki namütenahi olayların (yağmur, kar, dolu, şimşeklerin çakması, yıldırımlar) her biri Allah'ın varlığına, ilim, kudret ve iradesine, yaratmasına birer nişane, alamet ve belgedir. Ama insanlar bazen üstlerinden geçip giderler, bazen önlerine çıksa bile yüzlerini çevirirler de onları neye çağırdıklarını anlamazlar (bkz. 17/İsra, 44).

Tek tek bireylerin veya insan topluluklarının içine düştükleri en büyük hata ve yanılgı Allah'ın varlığına inanmalarına rağmen, ona bazı güçleri, nesne ve şahısları ortak koşmalarıdır (31/Lokman, 25). Ortak koşanların neredeyse tamamına sorulduğunda, şanı yüce Allah'ın kendilerini yaratan varlık olduğunu teslim eder (43/Zuhruf, 87). Ancak bu kendi başına yeterli değildir, başka bir deyişle kişiyi şirke düşmekten kurtarmaz.

Kur'an-ı Kerim, bütün suç ve günahlar affedilecek olsa bile, şirk suçunun affedilmeyeceğini sarahaten belirtir (4/Nisa, 48 ve 116). Şirkin birden fazla çeşidi ve türevi vardır. Eski Araplar ve başka cahil toplumlar "meleklerin

Allah'ın kızları olduğuna" inanırlardı (16/Nahl, 57); bir bölümü ise putların kendilerini Allah'a yakınlaştıracaklarını veya kendilerine aracı olacaklarını düşünüp onlara tapınırlardı (39/Zümer, 3); cinleri Allah'a ortak koşanlar da olmuştur. (6/En'am, 100); Yahudi ve Hıristiyanlar ise Allah'a çocuk isnat etmektedirler (10/Tevbe, 30).

Ata'ya göre, "tevhidi sürekli kılmayan dua" da şirktir. Zor ve sıkıntılı zamanlarda Allah'ı yardıma çağırıp da, düzlüğe çıkınca O'nu unutmak bu türden bir şirktir (Bkz. 10/Yunus, 12, 22; 41/Fussilet, 51).

Tabiat olaylarını anlamlandırırken, şeylerin vukuunu ve tahakkukunu sadece sebeplere bağlamak şirkin başka çeşididir. Sebepler dünyasında yaşıyoruz ama sebeplerin kendilerinden kaynaklanan bir güçleri yoktur. Olayların cereyanında sebepleri vesile kılan, araçsallaştıran, onlara bu fonksiyonel değeri veren Allah'tır. Tabii ki sebeplere başvurulur ancak sebeplere kudret atfedilemez. İlaç tedavi eder ama ilaç bir tedavi vasıtasıdır, ilacın terkibinde yer alan maddelere tedavi etme özelliğini katan, dolayısıyla asıl iyileştiren Allah'tır. Yaratıcıyı unutup araca, sebebe yapışmak sebebi, aracı Allah'a ortak koşmak demektir. Tedavi için gerekli ilaçları almalı ama şifayı Allah'tan beklemeliyiz.

Bunlar yanında asıl gözden kaçırılmaması gereken şirk, Allah'ın varlığını ve hatta birliğini kabul etmekle beraber, O'nun indirdiği hükümlerin geçerliliğini yitirdiğini öne sürüp hayatı düzenleyecek kural, yasa ve normların dini çerçevenin dışındaki referans kaynaklarına dayandırılmasını savunanların ve bu çerçevede dine, ilahi hükümlerin tatbikine karşı mücadele edenlerin tutumudur.

Bu zihni yanılgı içinde Allah'tan gafil olarak yaşayanlar, başlarına gelebilecek bir azaptan nasıl emin olabilirler! Allah'ın onların tümünü içine alıp topluca yok edeceği azabı geldiğinde bundan haberleri bile olmaz. Öyle apansız gelir ki, neye uğradıklarına şaşırırlar, hatta şaşırabilecek vakitleri bile kalmaz (36/Yasin, 49).

Gerçek budur. 108. ayette yüce Allah, elçisine, yolunun bu olduğunu söylemesini emreder. "Bu, benim yolumdur" demek sünnetim, siretim, davam ve davetim budur demektir. Araplar yol'a (sebil) derler. İnsanın inancını ve yaşama biçimini cennete ulaştıran yola benzetirler. Bu benim yolumdur diyen Hz. Peygamber, imana; İslam dinine, hükümlerine ve yaşama biçimine işaret etmektedir (3/Âl-i İmran, 20). Hz. Peygamber, her ne yapıyorsa basiret üzere yapıyordur. Söyledikleri ve eylemleri sağlam bilgi kaynaklarına dayanmaktadır, doğru bir bilince sahiptir, ne yaptığını bilmektedir; hikmet üzere konuşmaktadır, kalp gözü açıktır, kurtuluşa çağırmaktadır. O sürekli bir biçimde Allah'ı yüceltmekte, tenzih etmektedir; en bariz vasfı müşriklerden olmamasıdır.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِي اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَٓاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِاُولِي الْاَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

109. Biz senden önce, şehirler halkına kendilerine vahyettiğimiz kimseler dışında (başkalarını elçi olarak) **göndermedik. Hiç yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını görmüş olsunlar? Korkup-sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha hayırlıdır. Siz yine de akıl erdirmeyecek misiniz?**

110. Öyle ki elçiler, umutlarını kesip de, artık onların gerçekten yalanladıklarını sandıkları bir sırada onlara yardımımız gelmiştir; biz kimi dilersek o kurtulmuştur. Suçlu-günahkârlar topluluğundan zorlu azabımız kesin olarak geri çevrilmeyecektir.

111. Andolsun, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. (Bu Kur'ân) **uydurulacak bir söz değildir ancak kendinden öncekilerin doğrulayıcısı, her şeyin 'çeşitli biçimlerde açıklaması' ve imân edecek bir topluluk için bir hidayet ve rahmettir.**

109. ayet, elçi olarak seçilenlerin vahiy aldığını, başka bir deyişle vahiy almayan kimselerin elçi olmadıklarını belirtmektedir (21/Enbiya, 7-8). Bizim "kimseler/kişiler" olarak mealini verdiğimiz kelimenin aslı "rical" yani erkekler, erkek adamlar demektir. Cumhurun görüşüne göre, peygamberlerin tümü erkektir. Kadın peygamber yoktur. Bu vahiy almanın tek başına nübüvvet veya risalete yeter bir sebep olmadığını göstermektedir, yeter sebebin (vahiy) yanında "erkek ve insan evladı" olması şartı da gereklidir. Birileri eğer, kurtuluş için cinlere sığınıyorsa (72/Cin, 6), sığındığı varlığın vahiyle ve nübüvvetle ilgisi yoktur. Hz. Havva, Hz. Musa'nın annesi, Asiye ve Hz. Meryem vahiy almışlardır ancak bu vahiyler nübüvvet misyonu demek olan tebliğ ve şeriat vaz'etme görevi değil, içinde bulundukları kritik durumda ne yapmaları gerektiğini gösteren, öğreten ilham veya özel bilgidir. Hz. Meryem seçilmiştir (3/

Âl-i İmran, 42), bu seçim, Hz. İsa'yı babasız doğuracak bir bakirenin içinde rol aldığı mucizenin tahakkuku içindir. Hz. İbrahim'in karısı Sara'yla, yaşlılığında çocuk doğuracağını müjdelemek üzere gelen melekler onunla konuşmuşlardır (11/Hud, 71). Hz. Musa'nın annesine, gelen vahiy, çocuğu emzirmesini, korkacak olursa onu suya bırakmasını öğütlemektedir (28/Kasas, 7). Firavun'un karısı Asiye ise, yüce Allah'tan "kendisine cennette bir ev nasip etmesini; Firavun'dan, yaptıklarından ve onunla birlikte hareket eden zalimler topluluğundan kurtarması" için dua etmektedir (66/Tahrim, 11).

Kurtubi'ye göre, "şehir halkından (minehli'l kura)" ibaresi peygamber olarak seçilen kimsenin "şehirli" olması şartına işaret etmektedir. Tirmizi (Fiten, 69) ve Ebu Davud'da (Sayd, 4) yer alan bir hadise göre "Bedevi kaba/sert olur; av peşinde koşan gafil olur." Bu da bize gösteriyor ki, modern antropolojinin geçmişe dönük yaptığı kurgusal işlem ve zihni tasvirlerin aksine, beşeriyetin asli durumunun yerleşik hayat olup konar-göçebeliğin arızi olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede rahmetli annem "Ed Din fi'lmedin (Din şehre aittir, şehirde yaşanır)" derdi. (Ayrıca bkz. 9/Tevbe, 97-99. ayetlerin açıklaması.)

Bu bakış açısından hareketle inkârcılar yeryüzünde dolaşıp da gerekli araştırmalar yapacak olurlarsa, bu vahyedilenlerin dosdoğru bilgi ve haberler olduklarını görecek, somut kalıntılarla tespit edeceklerdir. Kendilerinden önce ilahi vahiyleri inkâr edip isyan içinde yaşayanlar acıklı akıbetlere uğradılar. Oysa sabredip Allah'tan gerektiği gibi korksalardı yani yasak ve zulümlerden, günah ve isyandan sakınsalardı bunun kendileri için daha hayırlı olduğunu bilmiş olacaklardı. Bu özellikte olanlar sadece takva sahipleridir. Hakikat bu merkezde iken, vahye muhatap olanlar akıllanmayacak mı?

Geçmişte ilahi tebliğ yapan peygamberler öyle zorluklarla karşılaştılar ki, bir an için "yalanlandıklarını" sandılar. Bu, peygamberlerin kendilerinin vaadedilene veya vahyedilenlere inançlarını kaybettikleri anlamına gelmez, Hz. Aişe (r.a.)'nin tefsiriyle, inananların peygamberlerinin yalanlandığı zehabına kapılmaları demektir. Peygamberler daima büyük sıkıntı ve zorluklara düştüler; öyleki "Allah'ın yardımı ne zaman (gelecek)" (2/Bakara, 214) diyecek noktaya geldiler. Ama Allah'a karşı itimatlarını kaybetmediler. Sadece onlara karşı çıkanların kendilerine inanacaklarından ümitlerini keser veya kendilerine iman eden cemaatin peygamberlerin yalanlandığı zehabına kapılacaklarından kaygılanmışlardır (Buhari, Tefsir, 12/6; Ehadisu'l enbiya, 19). Hiçbir peygamber, Allah'ın kendisine vahyettiklerinden kuşkuya düşmez. Çünkü peygamber öncelikle "Kendisine indirilene iman etmekle" (2/Bakara, 285) yükümlüdür, aksi halde peygamber olmaz.

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِي اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِاُولِي الْاَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

109. Biz senden önce, şehirler halkına kendilerine vahyettiğimiz kimseler dışında (başkalarını elçi olarak) **göndermedik. Hiç yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını görmüş olsunlar? Korkup-sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha hayırlıdır. Siz yine de akıl erdirmeyecek misiniz?**

110. Öyle ki elçiler, umutlarını kesip de, artık onların gerçekten yalanladıklarını sandıkları bir sırada onlara yardımımız gelmiştir; biz kimi dilersek o kurtulmuştur. Suçlu-günahkârlar topluluğundan zorlu azabımız kesin olarak geri çevrilmeyecektir.

111. Andolsun, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. (Bu Kur'ân) **uydurulacak bir söz değildir ancak kendinden öncekilerin doğrulayıcısı, her şeyin 'çeşitli biçimlerde açıklaması' ve imân edecek bir topluluk için bir hidayet ve rahmettir.**

109. ayet, elçi olarak seçilenlerin vahiy aldığını, başka bir deyişle vahiy almayan kimselerin elçi olmadıklarını belirtmektedir (21/Enbiya, 7-8). Bizim "kimseler/kişiler" olarak mealini verdiğimiz kelimenin aslı "rical" yani erkekler, erkek adamlar demektir. Cumhurun görüşüne göre, peygamberlerin tümü erkektir. Kadın peygamber yoktur. Bu vahiy almanın tek başına nübüvvet veya risalete yeter bir sebep olmadığını göstermektedir, yeter sebebin (vahiy) yanında "erkek ve insan evladı" olması şartı da gereklidir. Birileri eğer, kurtuluş için cinlere sığınıyorsa (72/Cin, 6), sığındığı varlığın vahiyle ve nübüvvetle ilgisi yoktur. Hz. Havva, Hz. Musa'nın annesi, Asiye ve Hz. Meryem vahiy almışlardır ancak bu vahiyler nübüvvet misyonu demek olan tebliğ ve şeriat vaz'etme görevi değil, içinde bulundukları kritik durumda ne yapmaları gerektiğini gösteren, öğreten ilham veya özel bilgidir. Hz. Meryem seçilmiştir (3/

Âl-i İmran, 42), bu seçim, Hz. İsa'yı babasız doğuracak bir bakirenin içinde rol aldığı mucizenin tahakkuku içindir. Hz. İbrahim'in karısı Sara'yla, yaşlılığında çocuk doğuracağını müjdelemek üzere gelen melekler onunla konuşmuşlardır (11/Hud, 71). Hz. Musa'nın annesine, gelen vahiy, çocuğu emzirmesini, korkacak olursa onu suya bırakmasını öğütlemektedir (28/Kasas, 7). Firavun'un karısı Asiye ise, yüce Allah'tan "kendisine cennette bir ev nasip etmesini; Firavun'dan, yaptıklarından ve onunla birlikte hareket eden zalimler topluluğundan kurtarması" için dua etmektedir (66/Tahrim, 11).

Kurtubi'ye göre, "şehir halkından (minehli'l kura)" ibaresi peygamber olarak seçilen kimsenin "şehirli" olması şartına işaret etmektedir. Tirmizi (Fiten, 69) ve Ebu Davud'da (Sayd, 4) yer alan bir hadise göre "Bedevi kaba/sert olur; av peşinde koşan gafil olur." Bu da bize gösteriyor ki, modern antropolojinin geçmişe dönük yaptığı kurgusal işlem ve zihni tasvirlerin aksine, beşeriyetin asli durumunun yerleşik hayat olup konar-göçebeliğin arızi olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede rahmetli annem "Ed Din fi'lmedin (Din şehre aittir, şehirde yaşanır)" derdi. (Ayrıca bkz. 9/Tevbe, 97-99. ayetlerin açıklaması.)

Bu bakış açısından hareketle inkârcılar yeryüzünde dolaşıp da gerekli araştırmalar yapacak olurlarsa, bu vahyedilenlerin dosdoğru bilgi ve haberler olduklarını görecek, somut kalıntılarla tespit edeceklerdir. Kendilerinden önce ilahi vahiyleri inkâr edip isyan içinde yaşayanlar acıklı akıbetlere uğradılar. Oysa sabredip Allah'tan gerektiği gibi korksalardı yani yasak ve zulümlerden, günah ve isyandan sakınsalardı bunun kendileri için daha hayırlı olduğunu bilmiş olacaklardı. Bu özellikte olanlar sadece takva sahipleridir. Hakikat bu merkezde iken, vahye muhatap olanlar akıllanmayacak mı?

Geçmişte ilahi tebliğ yapan peygamberler öyle zorluklarla karşılaştılar ki, bir an için "yalanlandıklarını" sandılar. Bu, peygamberlerin kendilerinin vaadedilene veya vahyedilenlere inançlarını kaybettikleri anlamına gelmez, Hz. Aişe (r.a.)'nin tefsiriyle, inananların peygamberlerinin yalanlandığı zehabına kapılmaları demektir. Peygamberler daima büyük sıkıntı ve zorluklara düştüler; öyleki "Allah'ın yardımı ne zaman (gelecek)" (2/Bakara, 214) diyecek noktaya geldiler. Ama Allah'a karşı itimatlarını kaybetmediler. Sadece onlara karşı çıkanların kendilerine inanacaklarından ümitlerini keser veya kendilerine iman eden cemaatin peygamberlerin yalanlandığı zehabına kapılacaklarından kaygılanmışlardır (Buhari, Tefsir, 12/6; Ehadisu'l enbiya, 19). Hiçbir peygamber, Allah'ın kendisine vahyettiklerinden kuşkuya düşmez. Çünkü peygamber öncelikle "Kendisine indirilene iman etmekle" (2/Bakara, 285) yükümlüdür, aksi halde peygamber olmaz.

Peygamberleri büyük zorlukların kuşatması bir hikmete mebnidir, bu mü'minler için bir uyarı ve yol göstermedir. Zorluk hangi ölçülerde büyük olursa olsun, en kritik anda Allah'ın yardımı gelir, ilahi murat tahakkuk eder. Herkes peygamberin söylediklerinin boşa çıktığını, gerçekleşmediğini düşünmeye başlamışken Allah'ın yardımıyla zafer gelmesi, hakikatin tecelli etmesi bambaşka bir zevk mutluluk sebebi olur. Belki de bu ağır sınavın hikmetlerinden biri, "seferde olma"nın "zaferi şart koşma"nın önünde ve üstünde olduğunu insana öğretmek içindir. Bu yüzden "Biz zaferle değil, seferle yükümlüyüz" denmiştir. Sıkıntı ve zorluklar, sabrı ölçer, insanı altın gibi ateşin içinden geçirip saflaştırır, seçkin kılar. Allah dilediğini kurtarır. Suçlu-günahkârlara, inkârcı tutumlarında inat edenlere kesilen cezayı kimse geri çeviremez.

Akl-ı selim (sağduyu) sahipleri –eğer gerektiği gibi düşünecek olurlarsa– bu kıssadan gerekli dersi çıkarırlar. Yusuf'un kıssasında ibretler vardır ki, "**ubur**", bilinen bir yerden bilinmeyen yere geçmek, bilinenden bilinmeyene ulaşmak demektir. Bu kıssada anlatılan somut olaylardan bizi bambaşka vadilere götüren özelliklere sahiptir. Kıssa uydurulmuş değildir, hikmet ve ibretlerle doludur, gerektiği kadarıyla açıklanmış, olayın esası, ana çerçevesi verilmiştir.

Vahyedilen bu Kitap (Kur'an-ı Kerim) birileri (insan veya cinler) tarafından uydurulmuş değildir, Hz. Muhammed (s.a.) tarafından da kaleme alınmış değildir. Bu Kitap, kendisinden önce indirilmiş vahiyleri (sahife ve kitaplar) doğrulamakta, ilahi mesajı tarih içinde devam ettirmektedir. "Her şeyin 'çeşitli biçimlerde açıklaması' ve imân edecek bir topluluk için bir hidayet ve rahmettir." Bu, elbette kâinatta her ne varsa, bütün nitelikleri ve özellikleriyle Kur'an'da yer almaktadır, anlamına gelmez. İnsanın dünya ve ahiret kurtuluşu için her ne gerekli ise, kimi zaman ana çerçeve ve toplu ifadeler, kimi zaman ayrıntılı ve açıklamalı olarak yer almaktadır. Bir nur gibi varlık âlemini, insanın iç dünyasını, ruh ve zihnini aydınlatır; bu aydınlık evrende insan aklını kullanıp araştırmalar yapacak, Allah'ın indirdiği ayetler ve tabiattaki olaylar üzerinde tefekkür edecek; böylelikle ilmi, alametlerin bilgisi haline getirip şanı yüce Allah'ı bilecek, tanıyacak ve sadece O'na kulluk edecektir.

Yusuf (12) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

13- Ra'd Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 43 âyettir. İsmini 13. ayette "gök gürültüsü" anlamına gelen "ra'd" kelimesinden almaktadır, hep bu isimle anılmış, literatüre öyle geçmiştir. Muhammed (47) sûresinden sonra, Rahman (55) sûresinden önce inmiştir; Mekke veya Medine'de indiğine ilişkin farklı görüşler vardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِيٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾

1. Elif, Lâm, Mim, Râ. Bunlar Kitab'ın âyetleridir. Ve sana Rabbinden indirilen haktır. Ancak insanların çoğu imân etmezler.

"Elif, Lâm, Mim, Râ" huruf-u mukataa adı verilen bu kesik kesik harfler konusunda Bakara sûresinin girişinde (2/1) bilgiler verilmiştir. İlk ayette geçen "Kitap"ın neye atıf olduğu konusunda dört ayrı görüş olduğunu söylemek mümkün: Kur'an-ı Kerim; önceki vahiy eseri sahife ve kitaplar; Tevrat ve İncil; bu sûre ve devamındaki ayetlerdir. Her ne kadar Süleyman Ateş, "Tilke" zamirinin uzağa işaret ettiğinden ve Katade ile Mücahid'den gelen rivayetlerden hareketle burada zikri geçen kitabın Tevrat ve İncil'e gönderme olduğunu söylüyorsa da, hâkim görüşe göre kastedilen Kur'an-ı Kerim'dir (İbn-i Kesir).

Cumhurun görüşünün daha isabetli olduğunu ayetin devamında gelen "Ve sana Rabbinden indirilen haktır" hüküm cümlesinden anlamak mümkün. "Sana hak olarak indirilenler" cümlesindeki "Sana" hitabı elbette Hz. Peygamber'dir. Diğer husus, Kur'an'ın tanıklığıyla önceki kitapların sahih özlerini koruyamadıklarını biliyoruz; dolayısıyla özleri itibariyle hakkı ve hakikati bildirmek üzere indirilmiş olsalar bile, mevcut durumları itibariyle tastamam hak ve hakikati ihtiva ve ifade etmiyorlar, içlerine yabancı unsurlar karışmış olup,

Kur'an'ın misyonlarından biri, önceki vahiyleri tasdik etmek ve tamamlamak (ikmal) yanında, dışarıdan, beşerin arzu ve heveslerinin eseri olan karışmış yabancı unsurları ayıklamaktır. Allah'tan Hz. Peygamber'e vahyedilen haktır. Mademki insan hak ve hakikat konusunda bilgilendirilmiş, hak olan Kitap'a muhatap kılınmıştır, artık bunun dışında başka arayışlara girişmesinin anlamı kalmamıştır. Hak'tan sonra "sapıklık ve sapkınlıktan (dalal)" başka geriye ne kalır ki! (10/Yunus, 1 ve 32.)

Said Nursi Kur'an için şunları der: "Hem bir kitab-ı şeriat, hem bir kitab-ı duâ, hem bir kitab-ı hikmet, hem bir kitab-ı ubudiyet, hem bir kitab-ı emir ve dâvet, hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı fikir, hem insanın bütün hacat-ı maneviyesine merci' olacak çok kitapları tazammun eden tek, câmi' bir Kitab-ı Mukaddes'tir". (Sözler; 25. Söz).

Şu var ki, insanların çoğu iki hakikate inanmıyorlar ve kıyamete kadar da inanmamakta diretecekler: Bunlardan biri Kur'an-ı Kerim'in yani "Bu Kitab"ın vahiy eseri olup hak ve hakikati ihtiva ve ifade ettiği; diğeri kendisinden önceki kitapları yabancı unsurlardan ayıkladığı gerçeğini. Bu ayet, başka yerlerde de belirtildiği üzere, insanların değil tümünün, çoğunun dahi inanmayacaklarını haber vermektedir.

اَللّٰهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِاَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

2. Allah O'dur ki, gökleri dayanak olmaksızın yükseltti; onları görmektesiniz. Sonra arşa istiva etti ve güneş ile aya boyun eğdirdi, her biri adı konulmuş bir süreye kadar akıp gitmektedirler. Her işi evirip düzenler, âyetleri birer birer açıklar. Umulur ki, Rabbinize kavuşacağınıza kesin bilgiyle inanırsınız.

3. **Ve O, yeri yayıp uzatan, onda sarsılmaz-dağlar ve ırmaklar kılandır. Orada ürünlerinin her birinden ikişer çift yaratmıştır; geceyi gündüze bürümektedir. Şüphesiz bunlarda düşünen bir topluluk için gerçekten âyetler vardır.**

4. **Yeryüzünde birbirine yakın komşu kıtalar vardır; üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar da vardır ki, bunlar aynı su ile sulanır ama ürünlerinde**(ki verimde ve lezzette) **bazısını bazısına üstün kılıyoruz. Şüphesiz, bunlarda aklını kullanan bir topluluk için gerçekten âyetler vardır.**

Modern tefsirciler, göklerle ilgili bugün sahip olduğumuz bilgilerle ayet arasında uyum sağlamak için çeşitli yorumlara başvurmaktadırlar. Esas itibariyle yaptıkları doğrudur ancak göz ardı ettikleri nokta şu ki varlığın, varlıktaki mertebelerin, gök cisimleri ve objelerin kendi gerçeklikleri ile insanın "görme biçimi" arasında daima farklılıklar olmuştur, bugün de bu fark söz konusudur. Mesela gökteki bir yıldıza çıplak gözle baktığımızda gözümüze ilişen devasa karanlıkta parlayan bir kandildir ama teleskopla baktığımızda gördüğümüz bir gezegendir. Kandil görme biçimimiz, gezegen yıldızın gerçekliğidir. Ama gezegenin bize sunulan nazarında ışık daima olacaktır ve biz uzman bilim adamları gibi her bakışımızda yıldızı bir gezegen olarak değil, ışık saçan bir kandil olarak algılamaya devam edeceğiz. Bizim görme biçimimiz algı biçimimizi belirler. Sabahtan akşama kadar bulunduğumuz noktadan güneşi gözlediğimizde, hareket ettiğini, adına "doğu" dediğimiz ufuk çizgisinden "batı" dediğimiz ufuk çizgisine doğru seyrettiğini görürüz. Bu çerçevede "doğu ve batı" kelimeleri gündelik dilimize, sözlüklerimize, edebiyatımıza girmiştir. Kur'an-ı Kerim de bu beşeri görme ve algılama biçimini değiştirmeye kalkışmadan "doğu ve batı/doğular ve batılar" kelimelerini kullanmaktadır.

Güneşin sabahtan akşama süren hareketi ve bu hareketin başlangıç noktası ile bitiş noktası demek olan doğu-batı, aslında bizim "görme biçimimiz"-dir, varlığın bu boyutta algılamamızdır. Gerçekte kendi ekseni üzerinde ve güneşin etrafında büyük bir hızla hareket edip dönen yer küresidir. Aynı insani görme biçiminden gökyüzüne baktığımızda üzerimizde masmavi bir tavanın durduğunu görürüz. Mucizevi olan tarafı şu ki, söz konusu tavanı ayakta tutan sütunlar, direkler yoktur. Bu bizi hayrete düşürür, Yaratıcısı konusunda hayran bırakır. Merak ve tecessüs sahibi isek, gözlemlerimizi daha dikkatli yapar, sistemli inceleme ve araştırmalara bilgilerimizi geliştirir, işte bu aşamadan sonra aslında üzerimizde dümdüz bir tavan olmadığını, milyarlarca yıldız gibi bizim dünyamızın da yuvarlak bir cisim olarak uzay boşluğunda hareket et-

mekte olduğunu tespit ederiz. Yerküresi ve uzaydaki cisimler hakkında yeterli bilgilerin olmadığı eski zamanlarda insanlar göğün dağlardan oluşan yüksek direkler üzerinde oturduğunu düşünmüş, bununla ilgili çeşitli efsaneler üretmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'in, apaçık bir ifadeyle "göğü ayakta tutan direklerin, dayanakların olmadığını" belirtmesi o günkü insanlar için şoke edicidir. (31/Lokman, 10; 88/Ğaşiye, 18.)

Klasik tefsirciler, kâinatın bu durumuna mucizevi vurgu yapmak amacıyla Yüce Allah'ın "gökleri dayanak olmaksızın yükselttiği"ni söylemiş; daha realist düşünmekten yana olanlar ise "dayanakların/direklerin" bizce görünmediğini, aslında var olduklarını söylemişlerdir. **Zeccac** çok daha ilginç ve elbette doğruya en yakın yorumu yapmıştır: Ona göre, gökleri bu şekilde ayakta tutan kudrettir, bu da Allah'ın kudretidir, biz onu somut olarak görebilecek durumda ve kapasitede değiliz.

Bu kudret, tabiat ve kozmik yasaları var eder, işletir ve belli bir vakte kadar sürdürmektedir. Uzay boşluğundaki gezegenler, yıldızlar ve galaksiler bir yandan birbirlerini iterlerken diğer yandan çekmektedirler. Bir küreyi, içindeki ve üzerindeki şeylerle bir arada ve ahenk içinde tutan ta kalbinde bulunan muazzam çekim gücüdür. Öyle olmasaydı nesneler dağılır, uzay boşluğuna uçar giderdi. Bir futbol topunu düşünün ki üçte ikisi sudur ama su düz değil, küre zemininde durabilmektedir. Aynı şekilde gök cisimleri arasında hem itme hem çekme gücü vardır, bu ikili gücün ince bir ayarda olması (mizan) hepsini kendi yörüngelerinde tutmaktadır, aksi halde herbir şeyin diğerinin üstüne yıkılır, kaos olur, varlık aleminde çatışma ve kıyamet benzeri varlık arbedesi vuku bulurdu (22/Hac, 65; 55/Rahman, 7-8; ayrıca bkz. 2/Bakara, 22, 29 ve 164).

Şanı Yüce Allah yaratılışta bu düzeni tesis etti, yasalarını sürekli işler kıldı ve hükümranlığını daimi sürdürmek üzere arşa istiva etti. (Arş'a istiva için bkz. 7/A'raf, 54. ayetin açıklaması.) Güneşe ve aya da boyun eğdirdi yani insan ve dünya için hayli önemli olan bu iki gök cismi, kendi iradeleriyle, kendilerinden menkul güç ve kuvvetlerle hareket etmezler; Yüce Allah'ın onların takdir ettiği kozmik ve tabii yasalar çerçevesinde hareket ederler. Her ikisi de "adı konulmuş bir süreye kadar" gözlemlenebilen hareketlerini sürdürür, kendi yörüngelerinde akıp gitmektedirler. Bu konu Yasin sûresinde (36/38-40. ayetlerin açıklaması) geniş olarak ele alınmıştır.

Göklerde ve yerde her ne varsa, yerli yerindedir. Tesadüflere yer yoktur, hiçbir varlık kör bir kuvvetin eseri değildir. Her şeyi yöneten, evirip çeviren O'dur (10/Yunus, 3). Şanı Yüce Allah hem sözlü olarak indirdiği Kitabın ayetlerini hem varlık âlemindeki kevni ayetleri bu şekilde yerine göre ve kendisinin

takdirine bağlı olarak açıklamasının sebebi, O'na kavuşacağınız güne insanın inanmasını sağlamak, zihnini uyandırmak, kozmik ve tabiat yasaları üzerinde tefekkür etmesini ve elbette boşuna, anlamdan ve amaçtan yoksun olarak yaratılmadığını hatırlatmak içindir. Bilmek isteyenler yerde ve göklerdeki düzene baksınlar (10/Yunus, 5). Bu perspektiften gözlem yapıp yaratılış üzerinde tefekkür eden insanlar, eninde sonunda Allah'a döndürüleceklerini, Huzur'a çıkacaklarını ve dünyada iken her ne yapmışlarsa hesabını vereceklerini de öğrenmiş olurlar.

Bu çerçevede yeryüzünün durumu, yaratılış sebebi de budur. İnsanın önüne, üzerinde yaşaması, onun barındırdığı nimetlerden yararlanması için eşsiz imkânlar mecmuası olarak uzatmıştır. Yeryüzü insanın önüne uzatılmış, sofra gibi serilmiştir. El Esamm, Arapçada "**medd**" kelimesinin, sonuna ulaşılamayan bir şeye doğru uzayıp gitmek anlamına geldiğini söyler. Kelimenin kök anlamı, yeryüzünün dümdüz bir döşek olmadığını ima etmektedir. Zira her ne kadar yayıp döşemek şeklinde ifade ediyorsak da, döşeğin eni ve boyu vardır. Yeryüzünü önümüze uzanıp gider, gözümüzün görüş alanı içine giren ufka kadar gittiğini, sanki orada bittiğini zannederiz ama ufuk çizgisine gittiğimizde de, başka bir ufuk çizgisi belirir ve nihayetinde Macellan'ın yaptığı gibi bir noktadan kalkıp aynı istikamette yerküresinin tamamını dolaştığımızda yine aynı kalkış noktasına dönmüş oluruz ki, bu dahi Kur'an-ı Kerim'in hakikatte gezegenimizi düz değil, küre şeklinde takdim ettiğini göstermektedir (50/Kaf, 7; 79/Naziat, 30).

Yer küresinin üzerinde sarsılmaz dağlar vardır, insanın diktiği kazıklara, yükselttiği sütunlara benzemez. Dipleri yer küresinin derinliklerine uzanır, bu yüzden yıkıcı depremler bile onları yıkıp deviremez. Yeryüzünde canlı hayatın devamını sağlayan ırmaklar vardır. Ürünlerin üremesi de erkek ve dişi tohumlarının bir araya gelmesiyle (erkek unsurla dişi unsurun eşeylemesiyle) ürerler (daha geniş bilgi için bkz. 36/Yasin, 33-36. ayetlerin açıklaması). Gece ile gündüz birbirini takip etmekte, biri diğerini sarıp sarmalamaktadır. Gece gündüzün, gündüz gecenin üstünü örtmekte, biri diğerini takip etmektedir ki, çiftlerden birinin erkek diğerinin dişi olması ve birbirlerinin üstünü sarıp sarmalaması ile bu tabiat olayı arasında ilginç analojiler kurulmuştur. Yerine göre birbirlerinin ayıbını örtmekte, birbirlerinin üstüne kapanmakta, yerine göre birbirlerini aydınlanmakta, ferahlatmaktadırlar (39/Zümer, 5). Akıl sahibi kimseler bu ayetler üzerinde hakkıyla düşünüp inceleme yapacak olurlarsa ne büyük hikmet ve hayırlara sahip olurlar.

Yeryüzü yek pare değildir, birbirine yakın kıtalar vardır. **Kurtubi**, kıtala-

rın birbirine yakın köy, kasaba ve şehirler olduğunu söylüyorsa da, doğrudan "kıt'a" denmesi, ayetin dünyanın altı büyük kara parçasına atıf bulunduğu fikrini daha isabetli kılmaktadır. Kıtalar yerkabuğunda birbirlerine komşu levhalar üzerinde bulunmaktadırlar; koparak birbirlerinden ayrılmaları çok sonralarına ait bir olaydır. Kıtaların kayma olayı halen devam etmektedir. Bu olay bize bazı deprem türleri hakkında açıklayıcı bilgiler vermektedir.

Söz konusu kıtalarda farklı meyve ve sebzeler, insanların ve hayvanların hayatını idame ettirmeyi sağlayan gıdalar yetişmektedir. Üzüm bağları, ekinler, çatallı-çatalsız hurmalar, başka türden tek gövdeli ağaçlar, aynı gövdeden sürgün veren dallar ve daha binlerce meyve ve sebze. "**Sınvan**", hurmalar çoğalıp çatallaştığında onlara bu isim verilir ki, bir hadiste Efendimiz (s.a.) bunu "amca" için kullanmıştır: "Bir kimsenin amcası, babasının 'sınvı' yani babası gibidir" (Müslim, Zekât, 11; Müsned, I, 94).

Dünyanın her tarafında mahiyeti itibariyle su aynıdır ancak bir sudan sulanan bu binlerce meyve ve ekininin lezzeti, verimi, yararı (gıda değeri, vitamini) farklıdır. Nasıl vücudumuza aldığımız sıvı veya katı yiyecekler her bir organımızda farklı işlevler görüyorsa, kana karışıp organlarımızı besliyorsa ve bir organımız diğerine benzemiyorsa, aynı sudan beslenen tabiatta da meyveler, ekinler de farklı lezzet ve özelliklere sahip olmaktadırlar.

Şanı Yüce Allah meyveleri birbirine üstün kılmıştır (tafdil); her birisi değişik fayda sağlamaktadır. Başka yerde "tafdil" peygamberler (2/Bakara, 253) ve erkek ile kadın için de (4/Nisa, 34) kullanılmıştır. Belirtmek gerekir ki, "peygamberlerin, erkek ve kadının veya meyvelerin birbirine üstün kılınması" mutlak değil, "görece (izafi)"dir. Yani biri, bir veya birkaç özelliğiyle, sağladığı faydayla diğerine üstün iken, diğeri başka özelliğiyle ona üstün olmaktadır. Nuh aleyhisselam 950 sene tebliğ yaptı, Nuh tufanını yaşadı; bu özelliğiyle Hz. Musa'ya üstündür. Ama Musa aleyhisselam da Firavun gibi kibir ve zulüm heykeli bir zorbaya karşı direnmek ve Kızıldeniz'den geçmek suretiyle Hz. Nuh'a üstündür. Erkek fizyolojik gücüyle kadına üstün, kadın annelik içgüdüsü, merhamet ve duygu yoğunluğuyla erkeğe üstündür. Meyveler de öyledir. Portakal bir özelliğiyle muza üstün, muz başka özelliğiyle portakala üstündür. Mutlaklık, mutlak üstünlük sadece Yüce Allah'a mahsustur. Nihayetinde varlığa, canlılara ve insanlara kendilerine özgü özellikler bahşeden O'dur. Varlık âleminde ve kucağında yaşadığımız tabiattaki bu namütenahi farklılıklar ve görece üstünlüklerin sebebi, her birinde ilahi isimlerin farklı biçimlerde tezahür etmesidir. Birinde celal, diğerinde cemal sıfatı baskındır ve özündeki baskın sıfat mucibince diğerinden ayrılmaktadır. Bu

harikulade yaratılış düzeni ve hikmeti yeterince düşünenler için sonsuz ve sınırsız bilgi, irfan ve hikmet kaynağıdır, her biri Allah'a işaret eden ayetler, deliller, belgelerdir.

وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَإِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ
إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

5. **Eğer şaşıracaksan, asıl şaşkınlık konusu onların şöyle söylemeleridir: "Biz toprak iken mi, gerçekten biz mi yeniden yaratılacağız?" İşte onlar Rablerine karşı inkâra sapanlar, işte onlar boyunlarına** (ateşten) **halkalar geçirenler ve işte onlar -içinde ebedi kalacakları- ateşin arkadaşları olanlardır.**

6. **Onlar, iyilikten önce kötülüğü çabuklaştırmak istiyorlar; oysa onlardan önce nice örnekler gelip-geçmiştir. Ve şüphesiz, senin Rabbin, zulümlerine karşılık insanlar için bağışlama sahibidir ve şüphesiz senin Rabbin, cezası çok şiddetli olandır.**

7. **İnkâr edenler derler ki: "Ona Rabbinden bir âyet** (mucize) **indirilseydi ya." Sen, yalnızca bir uyarıcısın ve her topluluk için bir hidayet önderisin.**

Göklerde ve yerdeki her biri Allah'ın yaratıcı kudretine, ilim ve iradesine tanıklık eden sayısız kozmik ve tabii olay (ayetler mecmuası), düşünme ve muhakeme konusu olarak ortaya getirildikten sonra, birilerinin ölümden sonra dirilişi inkâr etmeye kalkışması şaşılacak durumdur. Varlıkta hiçbir şey tesadüfi değildir, kendinden olmamıştır, kendi yasalarını kendisi vaz'etmiş değildir, ne zamana kadar işlevini devam ettireceği konusunda da herhangi bir tasarrufta bulunmamaktadır. Her şey Allah'ın kudret eli altındadır. Ve her şey insanın sınırlı bilgisi, gücü ve kapasitesi açısından ölçüldüğünde harikuladedir, başka bir deyişle yaratılışın ve hayatın kendisi mucizedir. Her an ölüm ve diriliş sürüp gitmektedir. Gece ile gündüz, mevsimlerin art arda gelişi, canlı hayatı süsleyen ve devam ettiren bitkiler, hayvanlar yaratılışın her an ve daim

olarak sürdüğünü göstermektedir. Ağaçtan yaprak düşer, bir sonraki mevsimde aynı ağacın dalları yeşerir.

Hakikat bu iken, dünya hayatının bir sonunun ve bundan sonrakinin varlığı apaçıktır. Öyle olması gerekir, akli olarak ve duygusal bakımdan da dünyadan sonra başka ve ebedi bir hayat kaçınılmazdır. Varlıkta bunca şey bizim yararımıza sunulmuşsa, bizden bir şeyler isteniyor demektir. Ölen ve dirilen bitkiler misali, bizde öleceğiz ve dirileceğiz. Akıl bunu gerektiriyor. Bunun yanında içimizde sonsuzluk duygusu var, kesin olarak öleceğimizi bildiğimiz halde, ölmeyecekmişiz gibi hissederiz. Ne ölüm fikrini ne sonsuzluk duygusunu öldürebiliyoruz. Dahası bu dünyada sürüp giden nice hak ve hukuk ihlali, zulüm ve mağduriyetlerin ebediyyen karşılıksız kalacağını, zulmedenlerin hesap vermeyeceğini düşünemeyiz. Burada değilse bile, "başka bir yer"de –ki bu ahirettir– mutlaka hesap verecek, mağdurlar ve mazlumlar haklarını alırlarken, zalimler de cezalarını çekeceklerdir.

Bütün bunlar ahiretin varlığına kanıttır. Buna rağmen kıyametin vuku bulmayacağını, şanı Yüce Allah'ın toprağa karışmış insan kemiklerini bir araya getirip diriltmeyeceğini düşünmek gerçekten şaşılacak bir durumdur. Bu düşüncede olan inkârcılardır, küfür içinde büyük bir hakikati örtbas etmekte ama aslında kendilerini derin ve ağır önyargıların içine hapsetmektedirler. (36/Yasin, 78-79.)

"**Onlar boyunlarına** (ateşten) **halkalar geçirenler**" cümlesindeki "**ağlal**" kelimesi hem mecazi, hem hakiki anlamında ele alınmıştır. El Esamm, ağlal'ınınkâr, zillet ve putlara bağlılık ve bağımlılık olduğunu söyler. Bu manada ele aldığımızda, inkârcıların önyargıları; çıkar düşkünlükleri; cahili asabiyetleri; bilgisizlikleri; Allah'ın yaratıcı gücünü, vahyi veya ahireti, aynı zamanda kıyamet ve ölümden sonraki dirilişi inkâr etmeleri onların peşini bırakmayan, ayıp ve cürümleri olan önyargıları olmaktadır. Nitekim Araplar, büyük ayıp veya suç işlemiş birine "Bu senin boynunda taşıdığın bukağındır" derler (34/Sebe', 33). Hakiki manasında ele aldığımızda, ağlal cehennemde bir ceza olarak inkârcıların boynuna geçirilecek somut halkalar demek olur. Aslında mecazi ve hakiki anlam arasında bir çelişki olması da gerekmez. Zira netice itibariyle "dünya ahiretin tarlası" ise, dünyada inkârcıların ektiği ve peşlerini hiç bırakmadığı önyargıları, cehalet ve isyanları, ahirette yaptıklarının cezası olarak karşılarına çıkacak, birer bukağı olarak boyunlarına geçirilecektir. Suçlu günahkârlar, azap aletlerini dünyadan cehenneme kendileri tayin etmekte ve taşımaktadırlar. Ne yapmışlarsa onun karşılığını göreceklerdir.

İnkârcılar, kıramadıkları önyargıları dolayısıyla cahilce büyük bir özgüve-

ne sahip olur, "cahil cesur olur", zaman zaman da küstahlaşır, cesaret cür'ete dönüşür. Bu ayetlerin ilk muhataplarından inkârcılar, Hz. Peygamber (s.a.)'e meydan okurlardı. Madem bizi bir azapla tehdit ediyorsun, hadi bakalım azap bir an önce gelsin, diyorlardı. (Daha geniş bilgi için bkz. 8/Enfal, 32. ayetin açıklaması). Bu hayli ahmakça bir talepti. Zira elbette Allah dilerse anında azaba düçar olurlardı. Ama aslında düşünecek olsalardı, Hz. Peygamber (s.a.) onlara dünyada şerefli, temiz, adil ve ahlaki erdemlere dayalı bir hayat düzeni, zafer ve hilesiz üstünlük; ahirette de sonsuz mükâfat, kısaca cennet hayatını vadediyordu; onlar ise bunları reddedip kötülüğün bir an önce gelip kendilerine çatmasını talep ediyorlardı.

Onlardan önce benzer küstahça meydan okumalarda bulunan nice toplum olmuştur. Ayıpları hala hatırlardadır. Ayette "nice örnekler" diye mealini verdiğimiz "**müsle**", işlediği bir suçtan dolayı cezalandırılan birinin bedeninde kalıcı halde duran ayıp veya kusur, derin ize denir. Bundan hareketle, savaşta esirlere ve kişilerin düşmanlarına uyguladıkları işkenceye bu isim verilmiştir; müsle Hz. Peygamber tarafından kesin olarak yasaklanmıştır. Hatta Hz. Ali'den gelen rivayete göre, "müsle/işkence bir kudûz köpeğe dahi olsa, uygulanamaz."

Geçmiş toplumlar –mesela Ad ve Semud kavimleri– işledikleri günah dolayısıyla azaba uğratıldılar, tarih boyunca, bugün de bu ayıplarıyla anılmaktadırlar; birine "adi adam" dendiğinde, Ad kavmine atıfta bulunulur. Hiç inkârcılar geçmişten ibret almıyorlar mı, onlar da geçmiş toplumların günahkârları gibi mi tarihte iz bırakmak istiyorlar?

Yüce Allah insanlara acır, işledikleri haksızlıklar da olsa –tevbe etmeleri ve kendilerini ıslah etmeleri durumunda– bağışlar. Bilginler bunun günahkâr da olsa mü'minler için söz konusu olduğunu söyler. Çünkü devamında gelen "Rabbin, cezası çok şiddetli olandır" cümlesi inkârcılara atıftır. Allah'a şirk koşan, ahiretin varlığını tanımayan ve hayatının sonuna kadar inkâr ve isyan içinde yaşayanların affedilmeyeceği bilinen gerçektir. Veya onlara inkâr ve isyanlarından vazgeçmeleri için mühlet verir, hemen üzerlerine azap indirmez. (Bkz. 42/Şura, 5. ayetin açıklaması.)

Sözde iddialarına kuvvet kazandırmak amacıyla, her zaman yaptıkları gibi inkârcılar, Peygamber'den olağanüstü olayları göstermesi şartını koşmaktadırlar. Oysa dikkatlice bakacak olurlarsa, evrendeki herşeyin mucize olduğunu, Kur'an-ı Kerim'in bir mucize olarak indirildiğini görür ve anlarlar. Bunu yapmaya yanaşmıyorlar.

Bu durumda Peygambere düşen, onları hem dünyada karşılaşacakları sıkıntı, yenilgi ve çözümü imkânsız sorunlar hem ahirette onları bekleyen çetin

azap konusunda uyarıp korkutmaktan ibarettir. Onları zorla hidayete dâhil edemez, bu onun görevi de değildir (2/Bakara, 272). Her toplumun bir yolgöstereni vardır, nitekim her topluma onları uyaran, doğru yolu gösteren bir elçi gönderilmiştir (10/Yunus, 47). Elçiler zincirinin son halkası Hz. Peygamber (s.a.)'dir ama ondan sonra da onun tebliğini, Sünnet ve siretini takip ederek uyarı ve yol gösterme görevini üstlenecek kimseler olacaktır. Ayeti "Sen, her toplum için bir hidayet önderisin" şeklinde anlayanlar da vardır.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۗ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

8. **Allah, her dişinin neyi yüklendiğini** (neye hamile kaldığını) **ve döl yataklarının neyi eksiltip neyi eklediğini bilir. O'nun katında her şey bir miktar** (ölçü) **iledir.**
9. **O, gaybı da, müşahede edileni de bilendir. Pek büyüktür, yücedir.**
10. **Sizden sözü saklı tutan da, onu açığa vuran da, geceleyin gizlenen de ve gündüzün ortalıkta gezen de** (O'nun katında bilme bakımından) **birdir.**

Genellikle tefsirciler, bu ayetin dişinin yüklendiği ceninin, birtakım biyolojik özelliklerini –dişi mi erkek mi– veya anne karnında kalış süresini Yüce Allah'ın bildiğini belirtmekte olduğunu söylemektedirler. Fakat bu bir tefsirdir ve ayetin metninde cinsiyetle ilgili bir bilgi yoktur. Sonraki tefsirciler ceninin cinsiyetinin hayli erken dönemde tespit edilmesi üzerine bunun Allah'ın ileride toplumsal hayata katılacak olan insanın uzun veya kısa ömürlü, zengin veya yoksul, güçlü veya zayıf, adil veya zalim, inanan veya inkâr eden vb. özelliklerle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Yüce Allah için gayb bilgisi söz konusu olmadığından, bu türden insani özelliklerin tamamını bilir. Son nefesine kadar takip edeceği hayat seyri, karşılaşacağı durumlar da O'nun bilgisi dâhilindedir. Hiçbir şey tesadüfi değildir, her şey kendi yaratılış amacına uygun olarak belli bir ölçü, denge ve takdirle belirlenmiştir; Yarıtıcı'nın ilmi, iradesi ve kudreti her şeyi kuşatmıştır. İnsan annesinin karnında cenin iken ne bir bilince sahiptir ne annesi babası onun gelecekte ne olacağını, hangi sosyal ve psikolojik pozisyonlar alacağını bilemezler. Ölçü ile yaratılış amacı arasında uyum vardır,

uyumu bozan insanın bu ilahi takdiri bozmaya matuf yanlış tutum ve davranışları, başka bir deyişle ölçüsüzlükleri, sınırları aşan eylemleridir. Ayet daha geniş bir anlam çerçevesine sahiptir. (Eşya dünyasının belli bir ölçü/miktar ile yaratılmış olmasıyla ilgili olarak bkz. 87/A'la, 2-3; 15/Hicr, 21; 20/Taha, 50.)

Allah'ın bilgisi dışında kalacak hiçbir şey veya durum yoktur. Yarattıklarını en iyi O bilir. Habir ve latif olması haberdar ve nüfuz edici olduğu anlamına gelir. Bize göre mutlak veya izafi olsun, gaybı O bilir. Zaten O'nun için gayb düşünülemez, gayb bize nazarandır. Bizim görüş ve gözlem alanımız içine giren müşahedeâlemini ve içinde cereyan eden her şeyi bilir. Müşahede gözlemlenebilir bir alan olmasına rağmen, bizim duyumlarımız sınırlı olduğundan müşahede âlemi bile bize göre gaybtır (Bkz. 6/En'am, 59). Rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v) "gaybın anahtarlarının beş tane olduğunu" buyurmuştur: "Yarının ne olacağı, rahimlerde olanı, yağmurun ne zaman yağacağı, bir kimsenin nerede öleceği ve kıyametin ne zaman kopacağı" (Buhari, Tefsir, 13/1; İstiska, 29; Müsned, II, 24, 52.)

Rahimlerde ne olduğundan kasıt ceninin dişi veya erkek olması değil, hayattaki seyri, kaderinin Allah'ın bilgisi dâhilindedir. (Bkz. 31/Lokman, 34; 35/Fatır, 11.) Her ne kadar insanlar zamanı planlayıp denetimleri altında tutmaya çalışıyorlarsa da öngörülmemiş küçük bir gelişme bütün hesapları altüst edebilir, bu açıdan yarının mutlaka planlandığı veya öngörüldüğü üzere geçeceği mutlak olarak söylenemez. Yağmurun ne zaman yağacağının bilinmemesinden birkaç günlük tahmini meteorolojik bilgi ve hava tahminlerini değil, daha makro seviyedeki iklim değişimlerini anlamak gerekir. Ölümün ne zaman, nerede ve nasıl geleceği tabii ki bilinmez; kıyametin ne zaman kopacağı da öyle.

Allah pek büyük ve yüce yani El Kebirü'l-Müteal'dir. Bunun üç anlamından söz etmek mümkün:

a) Allah yarattığı her şeyin üstündedir, onlardan yücedir;

b) Hiçbir şey O'nun dengi, benzeri veya eşiti değildir;

c) Bizzat yani Zatı ile mütealdir, aşkındır.

Bunları zikretmenin sebebi, Allah'ın herhangi bir beşer veya başka bir yaratık ya da varlıkla mukayesesini yapmak değil, ilim, irade ve kudretiyle her şey üzerinde mutlak hâkim ve bilgi sahibi olmasına rağmen, hiçbir şekilde bu şeylerle nitelendirilemeyeceğini, O'nun aşkınlığını teyit ve ilan etmek içindir.

İnsan bir yanılgıya düşerek bazı suç ve günah sayılan fiilleri işlediğinde kimsenin kendisini görmediğini, en azından kanundan kaçabileceğini düşünür. Suç ve günahlar çeşit çeşittir. Sözle olabileceği gibi eylemle de olabilir. İster söz olarak deşifre edilmiş olsunlar ister kalbin derinliklerinde saklı tu-

tulsunlar, hepsi Allah'a ayandır. Gece karanlığında gizlenip suç ve günah işleyenler de gündüz vakti ortalıkta dolananlar da ilahi tarassut-gözetim altındadırlar. Bu temel bir hakikat olduğuna göre, insana yaraşan, meşru çerçevede hareket edip her iş ve fiili ilahi irade ve hükümlere uygun olarak yapmasıdır.

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاِذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ ﴿١١﴾

11. O'nun (insanın) **önünden ve arkasından izleyenleri vardır, onu Allah'ın emriyle gözetip-korumaktadırlar. Gerçekten Allah, kendi nefis** (öz)**lerinde olanı değiştirip bozuncaya kadar, bir toplulukta olanı değiştirip-bozmaz. Allah bir topluluğa kötülük istedi mi, artık onu geri çevirmeye hiçbir** (biçimde imkân) **yoktur; onlar için O'ndan başka bir veli yoktur.**

Bu ayetin işaret ettiği konu 8/Enfal, 53.ayette ele alınmıştı. Burada daha etraflı ve derinlemesine ele alınmayı hak etmektedir. Tefsircilerin çoğunluğu, 11. ayette geçen ve bizim "izleyenler" olarak mealini verdiğimiz "**muakkibat**" kelimesiyle meleklerin, birbirini farklı görevleriyle takip eden melekler kafilesinin kastedildiğini düşünmektedirler. Buna göre insanoğlunu gündelik hayatında, şu veya bu beşeri durumda bazı melekler izlemekte, Allah'ın emriyle onu gözetleyip korumaktadırlar. Meleklerin nitelikleri, görev ve fonksiyonları konusunda farklı görüş ve yorumlar ileri sürülmüştür. Mesela, söz konusu meleklerin insanları yırtıcı hayvan ve haşeratın vereceği zarara; azap meleklerine, cinlere, Hz. Peygamber'i düşmanlarına, insanları zorba yöneticilere karşı korudukları söylenmiştir. Fakat burada tatmin edici olmayan bazı hususlar vardır.

"Muakkibat"ın "koruyucu fonksiyon gördükleri"nde kuşku yok. Nitekim biz de 1984'te yayınladığımız mealimizde bu anlamı verdik: "O'nun (insanın) önünden ve arkasından izleyenleri vardır, onu Allah'ın emriyle gözetip-korumaktadırlar." Ama muakkibat'ın sarih bir biçimde melekler olduğu söylenemez. Her şeyden evvel "melekler" kelimesi eril (müzekker), muakkibat ise dişil (müennes)tir. Her ne kadar kelimenin çoğul olması dolayısıyla böyle gelebileceği ve tekil olarak geldiğinde "melekünmuakkibun", çoğul olarak geldiğinde ise "melaiketünmuakkibun" denilebileceği ve bunun çoğulun çoğulu (cem'incem'i) olduğu söylenmişse de, bu kadar dolambaçlı yollara başvurmak gerekmez. Melekleri dişil sanıp, "Allah'ın kızları" olarak tavsif etmek Mekke

cahiliye insanlarının temelsiz inancıydı.

Hayli zengin bir terimle karşı karşıya bulunduğumuz açık. Kısa bir sözlük gezintisi bunu göstermeye yeter: "Akibe" ayağın arka tarafı, ökçe demektir. Geriye, kötü duruma dönüş manasında kullanılır (6/En'am, 71; 18/Kehf, 64). İstiare yoluyla kelime "çocuğun çocuğuna yani torun"a atıftır, Hz. İbrahim'in torunu olması hasebiyle Yakubaleyhisselama bu isim (Yakub) verilmiştir. "Akıbet" son ama özellikle dramatik son anlamında kullanılır (59/Haşr, 17). "Ukube/ukubat" genellikle ceza ve azabı ifade eder (59/Haşr, 4). Nitekim fıkıh kitaplarında itikad, ibadet ve muamelattan sonra "ukubat"ın son sırada yer alması bununla ilgilidir. "Teakkub" başlangıçtan sonra bir daha geri dönmek; ardından gelmek, izlemek/takib etmek demektir. "Takib" bir şeyi peşpeşe yapmaktır. "Muakkib" hüküm demektir: Ragıp el İsfahani, bu sûrenin 41. ayetinde "O'nun hükmünün peşine düşecek yoktur" cümlesinde geçen muakkib'in "hâkim kendisinden önceki hâkimin verdiği hükmü incelemeye aldı" sözünden geldiğini söyler.

Bu kısa sözlük taraması, bize "muakkibat" kelimesinin, melek veya canlı varlıklar manasında değil, doğrudan "söz, hüküm, sonuç, akıbet, olay" manasında kullanıldığını ima etmektedir. Nitekim bir hadiste doğrudan "söz" manasında kullanılmıştır: "Biri diğerinin ardınca tekrarlanan (muakkibat) öyle sözler var ki, bunları söyleyen -veya yapan- asla zarar görmez" (Müslim, Mesâcid, 144-145; Tirmizi, Deavet, 25; Nesai, Sehv, 92). Hadiste söylendiğinde veya pratikte yerine getirildiğinde insana zarar vermeyecek olan şeylerin "sözler (kavl)" olduğu açıkça belirtilmektedir. O halde bu sözler değer yüklüdür, üstelik değerleri de iyidir, güzel ahlaka göndermede bulunmaktadır. Kısaca hadis-i şerif, "muakkibat"ın değerler olduğunu belirtmektedir.

Kelimeyi melekler değil de "değerler" manasında ele aldığımızda, bu durumda ayetin takdiri şöyle olmaktadır: "O'nu (insanı) önünden ve arkasından izleyenleri, koruyucu ahlaki değerleri vardır, onu Allah'ın emriyle (toplumsal musibetlere, çöküntülere, iç savaş ve zorluklara, çözülmelere karşı) gözetip-korumaktadırlar."

Bizi bu fikre götüren ikinci amil, ayetin düz okumasının (tercüme) şöyle icap etmesi gerektiği hususudur: "Onu yani insanı Allah'ın emrine karşı koruyan izleyenleri vardır." Burada açık bir akide ve mantık hatası söz konusudur. Eğer muakkibat melekler ise, insanı Allah'ın emrine, Allah'tan gelecek azaba karşı koruyorlar demektir. Böyle bir şey düşünülemez. Meleklerin tümü bir araya gelecek olsa insanı -eğer dilemişse- Allah'a, Allah'tan gelecek bir zarar veya azaba karşı koruyamazlar: "De ki: "Size bir kötülük isteyecek olsa sizi

Allah'tan koruyacak veya size bir rahmet isteyecek olsa (buna engel olacak) kimdir?" Onlar, kendileri için Allah'ın dışında ne bir veli, ne bir yardımcı bulamazlar." (33/Ahzab, 17.) Durum böyle olunca bir miktar zorlama tevil yoluyla "O'nu (insanı) önünden ve arkasından izleyenleri vardır, onu Allah'ın emriyle gözetip-korumaktadırlar" anlamı verilmeye çalışılmaktadır.

Öne sürdüğümüz argümanlara dayalı mantık yürütmemiz doğru ise, bu durumda insanı koruyan değerlerin "ne" olduğu sorusuna cevap bulmamız gerekir.

Genel prensip olarak "eşyada aslolan ibahedir"; "beraat-ı zimmet asıldır", "hüsn-ü zan esastır" ve "örf muhkemdir". Bunun manası, şanı Yüce Allah varlığı, eşya dünyasını temiz ve hoş (tayyib) yaratmıştır, bir şeyin "habis" olduğunu bize Şari'/Yasa Koyucu bildirmektedir; yasalar, sınırlar ve hükümler Kur'an ve Sünnet'te belirtilmiştir. Bu manada "domuz etinin haramlığı"nı bize Şeriat bildirmektedir. Bu demektir ki, Şeriat'ın haram saydığı şeyler haramdır ve bu haramlar, helaller, mübah olanlarla kıyaslandığında son derece sınırlıdırlar. Helal ve mübah alan adeta namütenahidir. Bitkiler ve canlılar, yiyecekler ve içecekler yasa koyucu tarafından yasaklanmadıkları sürece mübahtırlar, yasalar ise istisnai yasaklar koyar. Hayatın geniş alanı helallerden, mübahlardan, özgür hareket ve tercihlerden teşekkül eder; dokunulmayacak olan sınırları çizilmiş yasak istisnai alanlardır.

Benzer şekilde insanların yapıp ettikleri doğrudur, kendilerinin ve herkesin hayrına ve faydasınadır. Yerden taş alan birini gördüğümüzde, gelip geçenin yolunu temizlemek için bunu yaptığını düşünürüz, başkasının kafasını kırmak üzere eline taşı aldığını düşünmeyiz. Taşı kafa yarmak için de kullanabilir ancak bunun eyleme geçmesi, bizim görmemiz veya kafasının kırılmış halini şahitlerin beyanıyla müşahede etmemiz gerekir. Bu da yetmez, adil bir mahkeme buna karar vermelidir ki, son karara kadar kafa kırmakla suçlanan kişi masumdur, suçsuzdur. Buna "masumiyet karinesi (presumption of innocence)" denir.

İnsanları çeşitli tutum ve davranışlar içinde görebiliriz, onlar hakkında düşünmemiz gereken hüsn-ü zandır. Birini meyhaneye girerken gördüğümüzde –eğer herkesçe akşamcı bilinmiyorsa-, onun sarhoş olmak üzere değil, birini oradan çıkarmak üzere girdiğini düşünebiliriz.

Bunun gibi beşeriyetin asli reflekslerinin de mahiyetleri itibariyle ya kadim dini tebliğlerden veya insanın temiz fıtratından neş'et eden "ma'ruf"a, güzel "örf"e dayandığını söylemek mümkün. Kur'an-ı Kerim'in altını çizerek vurguladığı "ma'ruf", menşei vahiy olan dinlerin, selim akılların ve temiz fıt-

ratların hak, iyi, doğru, güzel, faydalı gördüğü şeydir. "Münker" de tam aksine dinlerin, akılların ve fıtratların batıl, kötü, yanlış, çirkin ve zararlı gördüğü şeydir. Görme engelli bir insanın elinden tutup akan trafikte karşıdan karşıya geçirmek ma'ruf'tur ve bu insanoğlunun hangi din ve kültürden olursa olsun güzel bulduğu harekettir; bu Allah'ın merhamet isminin beşerin fıtratında tezahüründen kaynaklanır. Ama böyle bir insana değil yardım etmek, ona bir tekme atmak herkesin kötü ve çirkin (münker) kabul ettiği şeydir.

Allah'ın "alim" ismi olmasaydı bilemez, bilgi sahibi olamazdık, "rahim" ismi olmasaydı da yardımsever, merhamet etme yeti ve melekemiz olmazdı. Ateist, deist veya agnostiğin de fıtratında ilahi isimlerin tecelli ve tezahürleri vardır. "Eğer evrensel-insani değerler" adını verebileceğimiz yüksek ahlaki tutum ve davranış formları varsa, bunlar dinlerin, akılların ve fıtratların ortaklaşa teyit ettikleri kültürel kodların ürünüdür. Dinlerden bağımsız, kopuk veya dini sınırlara, özellikle son ilahi tebliğ olan İslam Dini'ne aykırı değerlerin hiçbiri "meşru ve makbul evrensel-insani değerler" mertebesine yükselemez. Değer ahlaki normdur, ahlak da Allah'ın yaratılış amacına, koyduğu düzene ve yasalarının, hükümlerinin bütününe uygun olan tutum ve davranışların toplamına denir.

Bu açıdan bakıldığında, ayette sözü geçen "muakkibat"ın üç kritere sahip olması gerekir:

a) Dinin teyit ettiği değerler bütünü, ilahi hükümler. Buradaki "din'ined Din İslam" olması şartı önemlidir. Çünkü İslam, kendisinden önceki semavi dinleri doğrular, içlerindeki yabancı unsurları ayıklar ve tamamlar (ikmal).

b) Aklın teyit ettiği değerler. Bu aklın Nefha-i ruh'un insandaki yansıması ve nefsin tutkularından bağımsız, vahyin ışığında iş ve işlev gören akıl olması şartı vardır. (Akl-ı selim.)

c) Fıtratın hoş ve güzel (tayyib) kabul ettiği değerler. Burada sözü edilen fıtrat da Allah'ın bizi üzerinde yarattığı yüksek ahlaki (halk, huluk) düzen, asli yasalar ve selim duyu ve ruhi tecrübeler bütünüdür ki, Allah'ın bizi üzerinde yarattığı fıtrat, aynı zamanda Allah'ın dinidir (30/Rum, 30).

O halde bu ayette zikri geçen "muakkibat" yani "koruyucu değerler" ma'ruf, ma'rifet, muarefe, örf ve irfan terimlerinin çağrıştırdığı anlam bütününe karşılıktır. İnsan bu değerlere bağlı kaldığı sürece doğruluk, güzellik, adalet ve yüksek ahlaki normlara uygun olarak yaşar. Bu temel yasayı toplumsal hayata ve toplumların tarihte takip ettikleri yürüyüşlerine, değişme ve gelişme (kemal) veya gerileme (tereddi) şemalarına uyguladığımız zaman şunu söyleyebiliriz: Toplumlar koruyucu değerlere bağlı yaşadıkları sürece şanı Yüce Allah onların zevalini getirmez, tarihteki sürekliliklerini güvence altına alır. Çünkü toplum-

sal hayatın teminatı, sağlığı, meşru düzeni Allah'a itaat, adalet, hakiki özgürlük ve ahlaki normlara bağlılıktır. Kim isyana sapar, inkâr eder, zulüm ve hukuk ihlalleri yapar, sorumsuz ve aldırışsız yaşar da Allah'ı unutursa kendi sonunu getirmiş olur. Tereddiye düşüp de bunda ısrar eden toplumlar hakkında Allah hükmünü verir, emir olan azap gelir, bunu da geri çevirecek hiçbir güç olmaz. İnsanın ve toplumun Allah'tan başka kim yardımcısı, dostu ve koruyucusu olabilir! Kur'an, bir yerde bu asli değerleri hatırlatan bir Kitap yani Zikr'dir.

Üçüncü husus, "koruyucu değerler"e değinildikten hemen sonra, "bir toplum/topluluk kendi nefislerindekini değiştirmediği müddetçe Allah'ın da haklarındaki hükmü değiştirmeyeceği" belirtilir. Bu hem bir teminat hem bir vaaddir. Muakkibat'ın anahtar terim olduğu ayetin birinci bölümü, insanı gözetleyip koruyan değerler bütünü hakkında bize bilgi ve haber vermekteydi. İkinci bölümünde tarih boyunca hükmünü icra eden adil bir yasadan söz edilmektedir. Buna göre, Allah'ın dinde, selim akıl ve temiz fıtratta yerleştirdiği değerlere bağlı olarak insan toplumları yaşadıkları; sosyo-politik ve ekonomik düzenlerini söz konusu değerleri referans alarak tesis ettikleri sürece üzerlerindeki ilahi koruma devam edecektir. Allah'ın onları yıkıma uğratacak azap emri gelmez. Çünkü birey olarak kişilikleri, toplum olarak kimlikleri söz konusu koruyucu değerlere göre şekillenmiştir; bu değerleri hayatlarının esası, anlamı ve yol haritası haline getirmişlerdir. Düzgün yolda gidene Allah niçin azap etsin ki! Bir araba trafik kurallarına uyarak seyrettiği müddetçe yoluna güven içinde devam eder, kural ihlali yaptığında kaza yapar, yoldan çıkıp ölümcül hasar ve yıkımlara sebebiyet verir.

Bu işlemde rol oynayan faktör irade ve yasalardır. Batılı sosyal bilimler genel karakteristik özellikleri dolayısıyla yasalara öncelik verirler; bu ayet ise iradeyi yasaların önüne geçirmektedir. Birey ve toplum doğru değerleri takip ettiği müddetçe, yıkıcı yasalar işlemez, doğru değerleri takip edecek olan da iradesini bu yönde kullanan insan teki varlık veya toplumdur. Batılı sosyal bilimlerin yasalara öncelik atfetmelerinin sebebi, evrendeki fizik yasaların tam bir izdüşümünü sosyal hayatta ve tarihte aramaları, sosyal yasaların da fizik yasaları gibi insan iradesi üstünde belirleyici konumda olduklarını farzetmeleridir. 11. ayet, bize belirleyici olan doğru değerleri takip eden irade olduğunu bildirirken, doğru değerlerden sapıldığında yıkıcı yasa harekete geçer, bunun da önüne geçilemez, çünkü yasanın işlemesini gerektiren doğru yoldan sapmış toplum, yasayı işleten yani sapmış toplum hakkında hüküm veren Allah'tır. Nasıl ki adil bir devlet, kanunlarda tarif edilen suç fiillerinden birini işlemedikçe kimseye ceza vermedikçe ve bazı insanlar ölünceye kadar hiç suç

işlemeden yaşayabilmişse, toplumlar da Allah'ın hudutlarını çiğnemedikleri müddetçe Allah onlar hakkında yıkıcı hüküm vermez, varlıklarını devam ettirebilirler. Trafik örneğinden hareket edecek olursak, ceza yasası olduğu için trafik kazası olmaz, kaza olduğu için ceza konulmuştur. Sürücü kurallara uyduğu sürece ceza yasası yerli yerinde durur, işlemez.

"Muakkibat" adını verilen koruyucu değerlerin kaynağı Allah'tır; akılda ve fıtratta kodlanmış olarak mevcutturlar, her seferinde peygamberler gelip aldıkları vahiylerle bunları bize hatırlatmaktadırlar. Bu durumda insan bireysel olarak dünya hayatını mutluluk ve huzur içinde geçirip ahirette de ebedi kurtuluşa sahip olmak istiyorsa; toplumlar da ahlaki, sosyal ve maddi güçlerini koruyarak tarihteki sürekliliklerini devam ettirmek istiyorlarsa, bu koruyucu değerlere göre yaşayacak, düzenler tesis edeceklerdir. Aksi halde, nefislerinde olan bu değerlerden saptıklarında Allah onlara ilişkin hükmünü verir yani çöker giderler.

11. ayetten istihraç ettiğimiz sonuç eğer doğruysa, **İbn-i Haldun** veya başka tarihçi ve sosyologların toplumlara ve medeniyetlere biçtikleri mutlak ömrün bir geçerliliği olmaz. Mesela coğrafya, geçmişten tevarüs edilen sosyo-kültürel yapılar veya maddi çevre faktörleri kader değildir. İnsan ve toplum koruyucu değerlere bağlı kaldığı sürece kıyamete kadar ayakta kalır; doğru yoldan saptığında şu veya bu süre zarfında çöker.

Marxizm, ezenin ve ezilenin olmadığı komün topluma varmanın tarihsel zorunluluk olduğunu, evrende işleyen fiziki yasalar gibi işler haldeki toplumsal ve tarihsel yasaların insanlığı böyle bir finale (yeryüzü cenneti) götüreceğini öne sürüyor. 11. ayete göre insanın ve toplumun dışında onu mecburen belli yerlere sevkeden yasalar yoktur, iradesini doğru yönde kullanma başarısını gösterecek olsa birkaç sene içinde maksadına ulaşır. İslamiyet'in gösterdiği değerler doğrultusunda tercihini kullanan Arapların cahiliye karanlığından aydınlık bir medeniyete (minezzulümatiilannur) çıkarmaları 23 senelik zamana bakmıştır. Toplumsal değişimin itici gücü ahlaki seçimlerdir; Kur'an-ı Kerim buna "muakkibat" adını vermektedir.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾
وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ
بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾ لَهُ دَعْوَةُ
الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطِ

كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

12. **O size şimşeği korku ve umut olarak gösteren,** (yağmur yüklü) **ağırlaşmış bulutları** (inşa edip) **ortaya çıkarandır.**

13. **Gök gürültüsü O'nu hamd ile melekler de O'na olan korkularından tesbih ederler. O, yıldırımları gönderip bununla dilediğine çarpar; onlar ise Allah hakkında çekişip-tartışırlar. O, gücü** (ve cezası) **pek çetin olandır.**

14. **Hak olan çağrı** (duâ, ibâdet) **yalnızca O'na** (olan)**dır. Onların Allah'tan başka çağırdıkları ise, onlara hiçbir şeyle cevap veremezler.** (Onların durumu) **yalnızca, ağzına gelsin diye, iki avucunu suya uzatan**(ın boşuna beklemesi) **gibidir. Oysa ona gelmez. İnkâr edenlerin duâsı, sapıklık içinde olmaktan başkası değildir.**

15. **Göklerde ve yerde her ne varsa –isteyerek de olsa istemeyerek de olsa– Allah'a secde eder. Sabah akşam gölgeleri de** (O'na secde eder.)

16. **De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'tır." De ki: "Öyleyse, O'nu bırakıp kendilerine bile yarar da zarar da sağlamaya güç yetiremeyen birtakım veliler mi** (tanrılar) **edindiniz?" De ki: "Hiç görmeyen** (a'ma) **ile gören** (basiret sahibi) **eşit olabilir mi? Veya karanlıklarla nur eşit olabilir mi?" Yoksa Allah'a, O'nun yaratması gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma, kendilerince birbirine mi benzeşti? De ki: "Allah, her şeyin yaratıcısıdır ve O, tektir, kahredici olandır."**

Belirgin tabiat olaylarından biri yağmurlu havada şimşeklerin çakması, yıldırımların düşmesidir. Şimşek, yağmur yüklü bulutlar arasında vuku bulan boşalma sonucunda oluşur. Yıldırım ise bulut ile yeryüzü arasındaki boşalmaya denir. Nasıl vuku bulduklarını bilsek bile, içimizde ürküntüye sebebiyet verirler. (7/A'raf, 57; 30/Rum, 24.)

Tefsirciler şimşeğin bir anda "korku ve umut" olmasının kişilere göre değiştiğini söylemektedirler. Açıkta yol alan kişi için korku verir, yağmur bekleyen çiftçi veya barajdaki suları azalmış bir şehir halkı için umut sebebidir. Yağmur yüklü bulutların üstüste gelmesi, titreşimler, sürtünmeler, karşılıklı boşalmalar meydana getirir, bu da şimşeklerin çakmasını sağlar. Yerle bağlantılı olarak daha şiddetli sürtünme ile ortaya çıkıp zikzaklı şekiller çizen elektriklenme yıldırıma dönüşür ve üzerine düştüğü canlıları, nesneleri yakıp yok eder.

Fakat ilginç bir biçimde ayet-i kerime söz konusu gök gürültüsünün melekler gibi Allah'ı tesbih ettiğini belirtmektedir. Tesbih, Allah'ın yüceltilmesi, noksan sıfatlardan tenzih edilmesidir. Şimşekler ve yıldırımlar gibi melekler de Allah'ı tesbih etmektedirler (39/Zümer, 75). Meleklerin ki korku karşımı bir tesbihtir. Bu böyledir ve doğaldır zira melekler akıl ve bilinç sahibi varlıklardır; bilgi, gözlem ve ihata kabiliyetleri hayli geniş ve zengindir. Böyle olunca nasıl yüce bir Varlık'ı, Vacibu'l Vücut olan Allah'ın emri altında olduklarını yakinen bilmektedirler. Haşyet ve korku duymamaları imkânsızdır. Gök gürültüsünün kabiliyeti ve bilinci ise kendisi için konulmuş tabii yasalara uymakla sınırlıdır.

Eski zamanlarda insanlar, yeterince bilgi sahibi olmadıkları için, şimşek ve yıldırımların tanrıların sesi, cezalandırması, gazabı olduğunu düşünüyor, ulûhiyeti, tanrısallığı bizzat tabiata, bulutlara veya bulutların sürtünüp elektriklenmesinden doğan şimşeklere ve yıldırımlara atfediyorlardı. Ayet bize açıkça, bunların da Allah'ın iradesi ve kudreti altında olduklarını, kendileri için konulmuş tabii yasalara uyup fonksiyon gördüklerini ve böylelikle işlerini ve işlevlerini yerine getirmek suretiyle Allah'ı tesbih ettiklerini belirtmektedir. Yıldırımların birilerine isabet etmesi tesadüfi değildir; insanlar bu muhteşem tabiat olayının ilahi mahiyetine bakmaksızın aralarında tartışıp dururlar (Bkz. 2/Bakara, 14). Oysa nasıl tabiat kuvvetlerinin her birinin bir işi ve işlevi varsa, insan da boşuna yaratılmış değildir, onun da bir işi ve işlevi vardır.

Allah bir hikmet, fayda ve maksat üzere tabiat kuvvetlerini işletir. Bulutların suyla dolması, hareket etmesi, takip ettikleri güzergâhlar ve nerede ne kadar yağmur bırakacakları kendilerine bırakılmış değildir: "Bulutları inşa eden O'dur." Şimşekler, yıldırımlar ve melekler Allah'ı hamd ile tesbih ederlerken, insanların bundan gaflet içinde olması, şaşılacak durumdur. İnsandan beklenen, onun da Allah'ı tesbih etmesidir (22/Hac, 18). Hz. Peygamber (s.a.), şimşek çaktığı zaman şu duayı okurdu: "Gökgürültüsünün hamd ile Allah'ı tesbih ettiği Allah'ı tenzih ederim" (İmam Malik Muvatta, Kelam, 26).

Sadece şimşeklere ve yıldırımlara bakacak olsalar, Allah'ın güç ve kuvvetinin, gazabının, ceza verme kudretinin ne kadar şiddetli, yerinde, adil ve gerekli

olduğunu anlarlar. Ayette "mekr, düzen, mukabil komplo, tuzak, kumpas, çetin cezalandırma" gibi anlamlara karşılık olan "mihal" hak ve hakkaniyete göre tedbir almak demektir.

Tabiat ve varlık âleminin tümü Allah'ın mutlak ilmi, iradesi ve kudreti altında olduğuna göre, yalancı, sahte varlıklara tapınmanın, onlardan medet ummanın akli hiçbir tarafı yoktur. Böyleleri kendilerini kandırmaktadırlar. Bunu bir örnekle anlatmak gerekirse, su içmek isteyen birinin iki elini uzatıp da suyun kendiliğinden ağzına gelmesini bekleyen nasıl sonsuza kadar su içemeyecekse, Allah'tan başka varlıklara tapan ve onlardan yardım bekleyen de taleplerine karşılık bulamayacaktır (22/Hac, 62; 31/Lokman, 30).

Bir talepte bulunulacaksa, talebin yani duanın sadece Allah'a yapılması; ihlaslı olmasıdır. Başkalarından yardım talep eden, en kritik zamanda, mesela korku anında dua eder, bir de bakar ki, kendilerinden yardım talep ettikleri çekip gitmiş, kaybolmuş ortalıktan sıvışmışlardır (17/İsra, 67). Bu da gösteriyor ki, boş, temelsiz (batıl) dua sadece putlardan yapılan değil, şu veya bu özellikleri yüceltilen insanlardan, ulu önderlerden, zorba ve müstebit kişilerden istenen yardım veya talep edilen işler de öyledir. Çünkü put veya heykel yerinde durur, insan ise kaybolup gider, sıvışır (7/A'raf 37).

Bu açıdan bakıldığında göklerde ve yerde her ne varsa hepsi Allah'a secde etmektedirler. "O'na hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur" (17/İsra, 44). Kimisi isteyerek ve tam bir bilinçle (53/Necm, 62); mesela kendini Allah'ın iradesine, hükümlerine teslim eden insanlar, melekler ve rahmani olan cinler böyledir. Bazıları da birer tabiat kuvveti olarak, Yüce Allah'ın kendileri için tahsis ettiği yasalara uyarak secde eder, ilahi irade ve kudrete boyun eğerler. Bu varlık âleminin ve tabiatın asla özerk (otonom) olmadığını göstermektedir. Varlığın sahibi vardır; kendinden bir kuvvet ve düzene malik değildir. İnsan bunun farkında olmalı. Kendi bedeniyle ilişkili en yakın bir gözlemde bulunacak olsa bunu anlar. O kendi gölgesine malik değildir. Bedeninin gölgesinin üç formu vardır. Sabah vakti doğudan batıya uzar; öğle vakti sıfırlanır, ikindiden sonar batıdan doğuya uzanır. Bu yasayı insan değiştiremez. Bedeninin güneş karşısındaki durumuna göre gölgesinin değişmesi ilahi yasa ve takdirdir. Kendisi istemese de, ateist düşünce ile Tanrı'nın varlığını reddetse de bedeni onu yaratan Allah'a secde etmektedir. (Bkz. 16/Nahl, 48).

Daha irfani bir bakış açısından beden-gölge ilişkisi bir metafor olup aslında ima edilen ruh ve akıl ile bedenin kendisidir. Beden fizyolojik yapısı ve onda varolan organlarıyla ilahi yasalara göre çalışır. Çalışması istem dışı (gayrı iradi) hareketlerdir, bu hareketlerin tümü Allah'ın ermine göre vuku bulur. Yani be-

den fizyolojik ve biyolojik yasalara bağlıdır ve insanı ayakta tutarken, aslında bütün organlarıyla Allah'a secde eder, O'nun yasalarına itaat eder. Bu durumda bedene uygun ruhun ve aklın da kendilerini Allah'a teslim etmeleri beklenir. Ama yazık ki insan, bunun bilincinde değil, bedeni Allah'a itaat ederken, kendisi/nefsi isyan halinde bulunmaktadır. Bedeni Allah'ın emirlerini yerine getirirken, nefsinin şekillendirdiği irade onu yanlış tercihlere sevketmektedir.

Şimşekler, yıldırımlar, insan bedeninin gölgesi, kısaca varlık âleminde her şey Allah'ı yücelttiğine; isteyerek veya istemeyerek O'na boyun eğdiğine göre insana düşen bu harmoniye katılmaktan başkası değildir. Allah varlık aleminin Rabbi'dir, O'nun iradesini hayatın dışına çıkarmak isteyenler de, bu gerçeği teslim ederler ama hakikatte kendilerine fayda ve zarar sağlamaya muktedir olmayan varlıklara bağlanmayı, onların izinden gitmeyi tercih ederler. Çünkü kendilerini tanrılaştıranlar bağlılarına gayrı meşru yollardan servet, şöhret, statü ve avantajlar vaadeder; hayat tarzlarını nefislerinin istek ve tutkularına göre şekillenmesine ses çıkarmazlar, aksine öyle olmasını teşvik ederler.

"Allah, her şeyin yaratıcısıdır ve O, tektir, kahredici olandır." 16. Ayet Aristo ve onu takip eden Meşşai filozofların evrenin kıdemiyle ilgili görüşlerinin temelsizliğine işaret etmektedir. Yüce Allah her şeyin yaratıcısı ise, yaratılmış hiçbir şey kadim/ezeli değildir (39/Zümer, 62). Aliyyu'lKari'nin yerinde ifade ettiği gibi Tevhid, ezeli olanı sonradan yaratılanlardan ayırmaktır. İnsanın aklına her ne geliyorsa, insan gibi sonradan teşekkül etmiştir. Yüce Allah'a benzer, denk, eş hiçbir şey yoktur (42/Şura, 11.) Evvel de, Ahir de, Zahir de, Batın da O'dur. Evvel olması itibariyle ezeli, Ahir olması itibariyle ebedidir. Sıfatlarıyla zahir, Zatı ile batındır. "Dikkat edin, Allah'tan başka her şey batıldır." (Buhari, Rikak, 29.) Kamil Rab anlayışı ve inancı şu üç kabulü gerektirmektedir:

1) Rab olmaya layık sadece Allah'tır, O da bir ve tektir;

2) Şanı Yüce Allah göklerin ve yerin yaratıcısı, yöneticisi, maliki ve hâkimidir. Varlık âleminde toplu iğne ucu kadar bir yer Allah'tan bağımsız değildir;

3) Sosyal, ekonomik, politik ve kamusal hayat alanlarında O'nun iradesinin yani hükümlerinin geçerli olması ihtiyari değil mecburidir. Tabiat otonom olmadığı gibi, sosyal hayat da Allah'ın iradesinden ve hükmünden kopuk düzenlenemez.

Bu üç temel kabule sahip olmayan bir Allah inancı kâmiltevhid sayılmaz. Tevhid olmayan inanç şirktir. Bu perspektiften bakıldığında şirk inancının tarihsel olmadığını yani sadece Kur'an'ın ilk muhatapları olan Mekkeliler arasında görülen batıl ve temelsiz bir inanç biçimi olarak görülmeyeceğini, aksine evrensel olup tarihin her döneminde ve her toplumsal durumda görülebilece-

ğini göstermektedir. Mekkeliler, elbette Allah'ın yaratıcı vasfını inkâr edecek kadar akılsız kimseler değildi, bunu her fırsatta dile getirirlerdi (23/Mü'minun, 84-87; 31/Lokman, 25). Yüce Allah mutlak varlık olduğuna göre başka kimseler, güçler ve nesneler nasıl O'nun yerine ikame edilebilir! Bunların herhangi hakiki bir güçleri düşünülebilir mi? Bu apaçık bir gerçektir. Görmeyen ile gören, karanlıklarla ışık-nur arasındaki bariz fark gibi bir hakikattir. Bu hakikati teslim etmeyen görmeyen kör gibi karanlıkta yaşamaya çalışmaktadır. (11/Hud, 24.) Kamil manasıyla tevhid üzere yaşayan ise gözleri gören basiret sahibi olup nurun aydınlattığı dünyada her şeyi kendi asli ve hakiki biçimi, çizgisi ve rengiyle gören gibidir. Bu ikisi arasındaki fark dağlar kadardır.

Batıl temelde bağlandıkları kimselerin, bir şeyler yarattıklarını zannedip de bunu hakiki yaratıcı olan Allah'ın yarattıklarıyla mı benzeştiriyorlar? Öyle bir şey yok, çünkü hakiki yaratma sadece O'na özgüdür; her şeyi yaratan O'dur (6/En'am, 102). "Her şey" demek, başka hiçkimsenin zerre miktarı yaratmada herhangi bir payının olmadığı, olamayacağı anlamına gelir. O tektir, kahhardır, her şeyi yaratmış ve kendine boyun eğdirmiştir. İnsandan beklenen onun da özgür iradesiyle bu düzene, harmoniye katılıp Allah'a secde etmesi, O'nu yüceltmesidir.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا
وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذَٰلِكَ
يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ
النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾ لِلَّذِينَ
اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا
فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ
وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

17. (Allah) **Gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarınca çağlayıp aktı. Sel de yüze vuran bir köpük yüklendi. Bir süs veya bir meta sağlamak için ateşte üzerine yakıp-erittikleri şeyler** (madenler)**de de bunun gibi bir köpük** (artık) **vardır. İşte Allah, hak ile batıla böyle örnekler verir. Köpüğe geline, o atılır gider, insanlara yarar sağlayacak şey ise, yeryüzünde kalır. İşte Allah örnekleri böyle vermektedir.**

18. Rablerine icabet edenlere daha güzeli vardır. O'na icabet etmeyenler ise, yeryüzündekilerin tümü ve bununla birlikte bir katı daha onların olsa mutlaka (kurtulmak için) **bunu fidye olarak verirlerdi. Sorgulamanın en kötüsü onlar içindir. Onların barınma yerleri cehennemdir, ne kötü bir yaratıktır o!..**

17. ayette insan ile yüksek ahlaki değerler arasındaki ilişkiye tabiattan örnekler verilerek, olması gerekene atıflarda bulunulur. Bu Kur'an'da zaman zaman başvurulan etkileyici, düşündürücü bir yöntemdir. (Bkz. 14/İbrahim, 25; 24/Nur, 45.) Şöyle ki:

Yeryüzünde çeşitli büyüklükte dereler, çaylar, ırmaklar vardır. Bunların her birinde kendi kapasitesine göre su akar. Akan su Allah'ın gökyüzünden yağdırdıklarındandır. Yağmur suları birçok koldan toplanır bir derede akar. Su bollaşıp sel gibi aktığında üstünde köpükler oluşur, köpükler çerçöple karışıktır. Bunun gibi yeryüzünde çeşitli madenler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı, mesela **altın ve gümüş** gibi süs ve değerli maden olarak takılır, servet olarak saklanır veya mübadelede edilir, bir kısmı da gündelik hayatta kap kacakta hammadde olarak kullanılır. Ancak nasıl arı duru su çerçöp dolu köpükle karışık vaziyette derede akıyorsa, değerli madenlerin de üzerinde curufat bulunmaktadır. Derede su hızla aktıkça çerçöp ve köpük suyun üstünden çekilir, kenara atılır. Madenler de ateşte eritilir, değerli olanlar kalır, değersiz curufat atılır.

Hak ile batıl da öyledir. İnsana yarar sağlayan, hayat veren şey arı duru sudur. Su geçtiği yerlerde kayalarda, dağlarda sürtündükçe arınır temizlenir, sürtündüğü kaya ve dağlardaki değerli maddeleri-mineralleri alır; üzerinde toplanan köpük onun saflığını bir süreliğine gizlese de eninde sonunda bir kenara atılır. Altın da, kendisiyle karışık halde olduğu curufattan, değersiz şeylerden saflaşıp ortaya çıkması için ateşte eritilir. Kalıcı olan su, altın ve diğer değerli madenlerdir.

"İşte Allah örnekleri böyle vermektedir." Bazen hak ve hakikatin üstünü sahte bilgiler, haberler, çekici, yaldızlı, aldatıcı şeyler örter. İnsanlar yanılır, oysa asıl alttaki, içteki değerli şeylere talip olmalı, üstteki yaldızlı şeylere aldanmamalıdır. İbn-i Abbas, derelerin "insan kalbi" olduğunu söylemiştir. Nefsin istek ve tutkuları, bencilliği, kibri insanı sahte ve geçici arzu ve zevklere çeken şeyler kalplerin üstünü örter; egosunu kabartır ama takva, doğru bilgi, ibadet, ilahi hükümlere itaat ve ihlas ise kalbi saflaştırır, üzerindeki pasları siler giderir. Kalp ayna gibi pas ve kirlerden arınıp parladıkça varlık dünyasının her yanına sinmiş bulunan hakikatleri yansıtacak hale gelir.

Dünya hayatı, geçici zevkler ve hevesler aldatıcıdır. Bir süreliğine insanı

cezbedebilirler. Ama sabredip de Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak üzere mücadele ve mücahede edenlere çok daha güzeli, daha kalıcısı vardır ki, bu dünyada hakiki ve sahih mutluluk ve huzur, ahirette ebedi cennet hayatıdır. Dünya insan açısından saflaşmak durumunda olan su veya yabancı madenlerden ayrışmak durumunda olan som altın gibi bir sınav alanıdır. Sınavı kazananlar su ve altın gibi saflaşır. Rablerinin çağrısına olumlu cevap verip sınavı kazananlara vaad edilen şey "**hüsna**"dır. Bunun cennetten bedel olduğu açıktır, hüsna denmesinin sebebi orada ileri derecede güzelliklerin bulunması ve ilahi çağrıya icabet edenler için hazırlanmış olmasıdır. Şu var ki, hüsna'yı salt manada cennetle sınırlandırmak da eksik olur; her ne kadar dünya hayatında sıkıntı ve zorluklara karşı mü'min nefsiyle mücahede edip ebedi huzur ve mutluluk yurduna gözünü dikiyorsa da, ilahi hükümlere uygun bir hayat yaşaması da ona dünyada güzellikler getirir. Burada sahip olunacak her güzellik tabii ki cennette olana göre eksik olacaktır, ileri derecede güzellik cennetin vasfı olabilir ancak.

Gökten yağan su vahiydir, her insan kendi vüs'ati, kapasitesi oranında ondan istifade eder, bir rahmet olarak yağan yağmurdan kabını doldurur. Şu var ki, küçük bir kâinat olan insan, ibadetler, güzel ahlak ve takva ile kapasitesini geliştirebilir; başlangıçta küçük bir çay, bir ırmak iken büyük bir nehir olabilir. Gökten inenin dolacağı kab, mücahedeye bağlı olarak ya sınırlı kalır veya Allah'ın izni ve ihsanıyla genişledikçe genişler. Yazık ki çoğu insanı dünyanın cazibesi kendine çeker.

İşte dünyanın geçici ve kalite bakımından düşük zevklerine kapılanlar, hesap günü, dünyada sahip oldukları bütün servetlerini feda edecek olsalar bile, onlara en ufak bir fayda sağlamaz (3/Âl-i İmran, 10 ve 91); çünkü köpük ve curufat gibi zaten değersiz şeylerdir. Böyleleri aymazlıkları (gaflet) dolayısıyla kötü bir sorgulamaya tabii tutulacaklar, barınma yerleri cehennemden başkası olmayacaktır. O da ne kötü yerdir!

اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰىۜ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
اُولُوا الْاَلْبَابِۙ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَۙ ﴿٢٠﴾
وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ
سُوٓءَ الْحِسَابِۚ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ

لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ
وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ
عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾ وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ
مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي
الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

19. **Peki, sana Rabbinden indirilenin gerçekten hak olduğunu bilen kişi, o görmeyen** (a'ma) **gibi midir? Ancak temiz akıl sahipleri öğüt alıp-düşünebilirler.**

20. **Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler ve verdikleri kesin sözü** (misakı) **bozmazlar.**

21. **Ve onlar Allah'ın ulaştırılmasını emrettiği şeyi ulaştırırlar. Rablerinden içleri saygı ile titrer, kötü hesaptan korkarlar.**

22. **Ve onlar-Rablerinin hoşnutluğunu**(vechini) **isteyerek sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık infak ederler ve kötülüğü iyilikle savarlar. İşte onlar, bu yurdun** (dünyanın güzel) **sonucu** (âhiret mutluluğu) **onlar içindir.**

23. **Onlar, Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve soylarından 'salih davranışlarda' bulunanlar da** (Adn cennetlerine girer.) **Melekler onlara her bir kapıdan girip** (şöyle derler:)

24. **"Sabrettiğinize karşılık selâm size.** (Dünya) **Yurdun**(un) **sonu ne güzel."**

25. **Allah'a verdikleri sözü, onu kesin olarak onayladıktan sonra bozanlar, Allah'ın ulaştırılmasını emrettiği şeyi kesip-koparanlar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlar; işte onlar, lânet onlar içindir ve yurdun kötü olanı da onlar içindir.**

Vahiy ile indirilen her şey yol gösterici, aydınlatıcı ve kurtarıcıdır. Vahyin aydınlığından yararlanmayan, kendi öz varlığını-iç dünyasını, varlık âlemini ve gözlem ve deneyle ulaşamadığı dünyaların bilgisini vahyin haberleriyle edinmeyenler, gözleri görmeyen kör insanlar gibidirler. Akıl sahipleri gereği gibi düşünür, mukayeselerde bulunur, temyiz ve terkiplerde bulunur, bilinenden bilinmeyene ulaşmaya çalışır ve fıtratın kodlarında içkin (mündemiç) halde bulunan asli bilgi ve kadim hakikatleri hatırlayıp yeni bir öğrenme sürecine girerler (39/Zümer, 9) ki, bütün bu zihni ve ruhi faaliyetlerin özet ifadesi "zikr"dir. Zik-

rin şartı, varlık dünyasını, tabiattaki namütenahi objeleri, olay ve değişimleri görebilmek, gözlemleyebilmektir. Bunun için "gören göz"e sahip olmak gerekir. Gözü görmeyen a'ma/kör kimseler bunu gerçekleştiremezler (13/16).

Belirtmek gerekir ki, söz konusu "görme metaforu"nun esası yüzümüzde bulunan iki organ olan gözler değildir. Nice gözü olan kimseler var bakarlar ama görmezler. Görebilmek basiret sahibi olmayı gerektirir. Nice gözü görmeyen a'ma/kör insan var ki, hakikatin kalbine yolculuk yapar, daha yüksek düzeyde ma'rifete sahiptir, kalbinin gözü bütün varlığa açıktır. "Bakıp görmeyen göz" işe yaramadığı gibi, sadece "rasyonel olarak işlev gören akıl" da işe yaramaz, aklın "lüb" vasfına sahip ve kalbin nuruyla gören göz kıvamında iş görmesi durumunda insanı maksuda ulaştırır. Rasyonel akıl, sadece Akl-ı meaştır, gündelik işlerin görülmesinde kullanılır, çoğu zaman hayli gelişmiş zekâ seviyesinde kalır; lübbü'llüb makamındaki akıl niteliğini kazanamaz.

"Zikr" etmek suretiyle düşünebilen ve görebilen insanların gözlemlenebilir vasıfları şöyle sıralanmıştır. Başka bir deyişle gerçek manada akıllı insan şu sekiz haslete sahip olan seçkin kimsedir:

a) Ahidlerini yerine getirirler: Burada sözü edilen ahid, "Allah'a verilen ahid"dir (6/En'am, 152) ki, üç düzeyde ele alınması mümkündür:

1) İlk yaratılış anında Allah'ın rablık (rububiyet) sıfatını kabul edip teyit eden insanın yani türümüzün tek tek bireyleri olarak bizim Allah ile yaptığımız ahid. Bu ahdin esası şuydu: Biz Allah'ı yegâne Rab ve İlah kabul edecek ve sadece O'na kulluk edecektik.

2) Hangi tarihsel süreçte ise, insanın kendisine ilahi tebliği yapan peygambere verdiği biat, onun çağrısına verdiği/vermesi gereken olumlu cevap. Biz Müslümanlar için Hz. Peygamber'in risaletini ve nübüvvetini tasdik edip onun sünnet ve siretine tabi olacağımıza ilişkin verdiğimiz biat söz konusu ahdi ifade eder. Hz. Peygamber (s.a.)'e biat edenler gerçekte Allah'a biat etmişlerdir (48/Fetih, 10). "Ahid" cins isim olması hasebiyle, içine her türlü helal ve haram, serbesti ve yasak girer. Söz konusu helal ve haramları, serbesti ve yasakları Kur'an ve Sünnet'te yer alan hükümlerden öğrenebiliyoruz.

3) İnsanların birtakım sosyal, maddi ve ekonomik ilişkilerini sürdürürlerken aralarında akdettikleri sözleşmeler. Bu sözleşmeler ister ticari akidler ister nikâh ister hukuki ve siyasi nitelikli olsun, her biri bir ahittir ve her ahid ve muahedeye uyma mecburiyeti vardır.

İnsanların kendi aralarında akdettikleri sözleşmeler, yaptıkları ahidler de Allah'ın bilgisi dâhilindedir; dolayısıyla insan birileriyle ahidleştiği zaman Allah'ın bunlara şahit olduğunu aklından çıkarmamalıdır.

Ahidler konusunda İslam dini büyük hassasiyet göstermiştir. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.) **"Emanete ihanet edenin imanı, ahdine vefa göstermeyenin dini yoktur"** (Müsned, III, 135, 154) buyurmuştur. Allah'a verdiği ahde ihanet eden kimsede nifaktan belirtiler var (Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 108). "Üç kişi vardır ki ben kıyamet günü onların hasmıyım. Ben kimin hasmı isem ona galip gelmişim. Söz verip ahdini bozan; birini çalıştırıp ücretinde ona haksızlık yapan; özgür bir insanı satın alıp onu köleleştiren ve kazancını yiyen kimse" (Buhari, Buyu', 106; İbn-i Mace, Ruhun, 4.)

Ahdin ne olduğunu en iyi anlatan hadislerden biri de Avf bin Malik yoluyla gelen şu rivayettir: "Allah'ın Resûlü (s.a.), bize '-Biat etmez misiniz?' diye sordu. Ona yeni biat verdiğimiz için '-Sana biat ettik ya!' dedik. Bu soruyu üç defa tekrarlayınca, ona ellerimizi uzattık. Şöyle buyurdu: '-O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak üzere ibadet edeceksiniz; beş vakit namazı kılacaksınız; dinleyip itaat edeceksiniz. Sonra gizlice bir söz söyleyip şöyle dedi: '-İnsanlardan da bir şey istemeyeceksiniz.' (Avf bin Malik şunları söyledi: '-O kimselerden birinin kamçısı yere düşse, kimse kamçısını alıp ona uzatmazdı.) (Müslim, Zekât, 108; Ebu Davud, Zekât, 27; Nesai, Salat, 5.) Bu hadiste geçen "insanlardan bir şey istemeyeceksiniz" cümlesinin anlamı, Allah'tan başka hiç kimseden bir şey istenmeyeceği anlamındadır. Yani her ne ihtiyacımız varsa, Allah'tan isteyeceğiz. Ama bu elbette başkalarından yardım ve destek almamak demek değildir, vurgu bir çıkar veya fayda karşılığında Allah'tan başkasına boyun eğmek, ona kul olmaktan sakındırmaya matuftur.

b) Akrabayı gözetir, ilişkilerini canlı tutarlar: Başka bir ifadeyle onlar, sıla-i rahim yapar ve yakınlarını maddi ve manevi olarak gözetip korurlar. En korkuncu bir insanın veya toplumun hayatında "rahimin kesilmesi, emanetin ihanete uğraması ve nimetlerin şükürden yoksun bırakılmasıdır".

c) Rablerinden içleri titreyerek ve hakkıyla korkarlar: İnsan duyarlı bir ruh hali ve sahih bir bilinçle hareket etmelidir. İbadet ve eylemlerine riya karışmamalı, Allah'ın emirlerini, ilahi hükümleri ta'zim etmeli, kalbini kibirden arındırmalı, fiillerine sahtelikler karıştırmamalı; en yüce Varlık ve gücün sadece Allah olduğunu, sadece O'na kulluk etmek gerektiğini unutmamalıdır.

d) Hesap gününde kötü bir sorgulamadan çekinirler: Kötü sorgulama bazı eylemlerin hesabını verememek veya hesabın aleyhte çıkmasından korkmaktır.

e) Sadece O'nun hoşnutluğunu gözeterek sabrederler: Âyette geçen "vech" doğrudan yüz, zât, yön, kıble ve başlangıç gibi anlamlara gelir. Ancak bu âyette "rıza, hoşnutluk" anlamlarında kullanılmıştır (Aynı kullanım için bkz. 30/Rum, 38, 39; 76/İnsan, 9 ve 92/Leyl, 20.) Her iş ve fiilde, insani durumda sabır

şarttır. Hastalıkta ve sıkıntılarda, ibadet ve kullukta, dünyanın nimetlerine ve imkânlarına sahip olmakta sabır kurtuluşun anahtarıdır. Bağırıp çağırmamak, yakınmamak, söylenmemek ve başa geldiğinde sınavlardan pişman olmamak sabrın işaretlerindendir.

f) Namazı dosdoğru/gereği gibi kılarlar: Namazı zamanında, erkânına yani kurallarına göre ve derin bir haşyetle kılmak demektir.

g) Gizli ve açık infak ederler: Bunun farz sadaka olan zekât olduğunu söyleyenler olduğu gibi, imkânlar nispetinde ihtiyacı olana açık ve gizli yardımın yapılması, mal ve servetin Allah'ın yolunda harcanması olduğunu söyleyenler de vardır ki, bizce ikincisi daha isabetli görünmektedir.

h) Kötülüğü iyilikle savarlar: Bu konu Hud sûresinde (11/114) ele alınmıştı. Efendimiz (s.a.) Muaz bin Cebel'e bu konuda şöyle buyurmuştur: "Kötülüğün ardından hemen iyiliği yetiştir ki, onu silsin. İnsanlarla da güzel bir ahlakla geçin" (Müslim, Bir, 55; Müsned, V, 228).

İşte bu seçkin insanlar sahih inançları, salih amelleri ve bağlılık gösterdikleri ahidleri dolayısıyla hem bu dünyada güzel ve başarılı sonuçlara ulaşırlar, hem ebedi hayatları olan ahirette cennet mutluluğuna sahip olurlar. Başa bir ifadeyle 17 ve 18. Ayetlerde sözü edilen su gibi arınır, som altın gibi saflaşırlar. İşte sınavı kazanmış bu kategorideki mü'minlere vaadedilen "Adn cennetleri"dir.

"Babalarından, eşlerinden ve soylarından 'salih davranışlarda' bulunanlar da adn cennetlerine girer" ne anlama gelir? Ayet gayet açık olarak yukarıda sıralanan sekiz vasfa sahip olanlara adn cennetlerinin vaad edildiğini belirtmektedir. Ancak bu seçkin kullara babalarının, eşlerinin, çocuk ve torunları ve salih amelde bulunan yakınlarının (zürriyet) da eşlik edeceğini belirtmektedir. Bunun bir müjde, sevindirici bir haber, hatta bir ikram olduğu açıktır. Çünkü insan hangi iyi durumda ise, sevinç ve mutluluğunu sevdikleriyle paylaşmak ister. Dünyada çok sevdiği eşini, anne veya babasını yanında görmek istemesi doğaldır. (36/Yasin, 56.)

Ancak genel kural şu ki iman etmeyip salih amelde bulunmayanlar –hemencecik– cennete giremezler. Salih ameli olmayıp imanı olanlar eninde sonunda cennete gireceklerdir ancak bu ya cehennemde müstahak oldukları azabı gördükten veya Allah'ın affetmesi ya da Hz. Peygamber'in ve şefaate yetkisi olanların şefaatte bulunmasından sonra mümkün olacaktır.

Seçkin mü'minlere ikram olarak verilecek şey, babalarından, eşlerinden ve soylarından (zürriyet yani çocuklarından, torunlarından ve aile yakınlarından) çok sevdikleri kişilerin iman ve salih amel sahibi olmalarına rağmen, yeterli seviyede olmamasına işaret eder. Mesela sahip olduğu geliriyle İstanbul'un ancak kenar semtlerinde oturabilecek durumda olan birinin karde-

şi veya oğlu, onu çok sevdiği ve hep yanında olmasını istediği için yaşadığı boğazda denize nazır bir yalıda, kendi yanına nakledilebilir. Bu mümkündür. Yoksul veya orta gelirli birinin boğaza taşınması mali geliriyle mütenasip bir hak değil, bir ikramdır. Adn cennetini hak etmiş birinin eşinin -kocası veya hanımı- ya da yakın akrabasının yanında olmasını isteyebilir; cömertliği, affediciliği, bağışı ve rahmeti bol olan Allah, ona bu arzusunu kabul ederek özel bir ikramda bulunabilir. Bunda akide -sahih iman ve salih amel şartı- açısından herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim Tur sûresinde (52/21) "İmân edenler ve soyları kendilerini imânda izleyenler; Biz onların soylarını da kendilerine katıp-ekledik" buyrulmaktadır. (Bkz. 40/Mü'min, 8.)

Bu özellikte olanlara melekler, cennete diledikleri kapısından girebileceklerini söyleyeceklerdir. Bu, dünyada birçok zorluğa katlanmanın, sabretmenin, ilahi irade ve hükümlere göre hayat sürmenin güzel akıbetidir, sonunda hüsnaya, ileri derecede güzelliğe, ebedi kurtuluş ve mutluluğa erişmişlerdir. Allah'a verdikleri ahdi bozanlar, akrabalık bağını koparanlar, yakınlarını gözetmeyenler ve yeryüzünde sulh ve salahı, dirlik ve düzeni bozanlar ise lanete uğramışlar yani Allah'ın rahmetinden mahrum kalmışlar, bu yüzden yurdun en kötüsüne yani cehenneme gönderilmişlerdir. (Bkz. 2/Bakara, 27.)

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾

26. Allah dilediğine rızkı genişletir-yayar ve daraltır da. Onlar ise dünya hayatına sevindiler. Oysaki dünya hayatı, âhirette (ki sınırsız mutluluk yanında geçici) **bir meta'dan başkası değildir.**

Allah'a verdiği sözü tutmayanlar, yakın ve uzak akrabayı gözetmeyenler, kısaca inkâr ve isyan içinde yaşayanların bir bölümü, eğer yüksek gelir gruplarına mensuplarsa, sahip oldukları güç ve servetin kendilerine bir imtiyaz olarak verildiğini, diğerlerinden farklı oldukları için refah ve güce sahip olduklarını, hatta kendilerini aşkın bir kaynağa ve imtiyaza refere etmiyorlarsa sahip oldukları servetin kendi bilgi ve yetilerinin eseri olduğunu, dolayısıyla üst bir değerler sistemi tarafından denetlenemeyeceğini düşünmektedirler. Hele yüksek ahlaki hayat davasını güdenlerin iktisadi gelir seviyeleri düşükse, bu onlar için alay ve eğlence konusu olur. En'amsûresinde (6/53), söz konusu alay anlatılır. Hz. Nuh ve Hz. Şuayb'ın da etrafında toplanan böyle kimselerdi. İnkârcılar ve servetin kendilerini şımarttığı sorumsuz zümreler, mütevazı ve

sade hayata talip mü'minleri kastederek "Bunlar mı ilahi lütfa kavuşmuşlardır?" diye istihza ile sormaktadırlar.

Şanı Yüce Allah bu şımarık zengin zümrelerin kesin bir yanılgı içinde olduklarını belirtmektedir. Bilmeleri gerekir ki, rızkı dağıtan Allah'tır. Kimine az kimine çok rızık verilmiştir; rızık kaynaklarının yaratıcısı O'dur. Bazı sebepler ve yollarla kimisi fazla kazanır, kimisi kıt kanaat geçinir. Her iki durum da beşeridir, insana ait hallerdir. Ne zenginin böbürlenmesi ve kendini diğerlerinden ayrıcalıklı görmesi gerekir ne yoksulun bundan utanması veya kendini ezik görmesi icap eder. Üstünlüğün kriterleri başkadır. Öyle yoksullar var ki, daha enfüsi ve ahlaki derinliğe sahiptir, manevi bakımdan dünyanın en zengin insanlarından her halükarda daha yüksek mertebededirler, dünyayı umursamazlar, zenginliğe değer vermezler. Kimi zenginler de var ki, ahlaki bakımdan düşük seviyede yaşamaktadırlar, sırtlarında pahalı elbiseler var ama manevi kişilik ve kimlikleri itibarlarıyla erdemli insanların mekânlarına yaklaşamazlar. O halde servet hiçbir şeyin ölçüsü değildir. Yaratan ve dağıtan Allah'tır, serveti asıl sahibine refere etmek lazım. Allah'ın Elçisi (s.a.) "Asıl (imrenilecek, esas alınacak) zenginlik mal ve servet zenginliği değil, gönül zenginliğidir" buyurmuştur (Buhari. Rikak, 15; Müslim, Zekât, 120).

Müfessirler ayette geçen "**yakdiru**" fiilini Talak sûresindeki (65/7) benzer ayetten hareketle "daraltır-kısar" manasında ele almışlardır. Bazı müfessirler ise kelimenin herkese "yeterince rızık verir" olarak anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Her iki durumda da ayet, bize açıkça şunu göstermektedir: Şanı Yüce Allah insanlara ve bütün canlılara rızıklarını vermiştir, birileri aç ve çıplak kalıyorsa, diğerleri onun rızkına haksız yere el koyduğu, onu sömürdüğü içindir. Sömürüden, açlık ve yoksulluktan, gelir adaletsizliği ve sefaletten haşa Allah'ı sorumlu tutamayız.

"Rızık"la ilgili unutulmaması gereken temel hususlardan biri şu ki rızkı Allah yaratmıştır, herkese bu dünyada yetecek kadar rızık kaynakları bulunmaktadır. Allah'ın emri, iktisadi faaliyete katılan insanın gayrimeşru yollara sapmaması, emek sömürmemesi, haram yememesi, insanları aldatmaması, hırsızlık, yolsuzluk yapmaması, kısaca gelir bölüşümünü adil şekilde dağıtması ve bunun mücadelesini vermesidir. İkinci husus, kişi ne yaparsa yapsın kendi rızkını yer ister helal ve meşru yola girsin ister haram ve gayrimeşru yollara sapsın kişinin sahip olduğu zenginlik onun rızkıdır. Şu var ki, rızkını helal yollardan kazanacakken, Allah'ın emrine muhalefet edip haram yollara sapmakta, sömürü, hırsızlık, haksızlık, hile ve yolsuzluklarla yine kendi rızkına sahip olmaktadır. Bu çerçevede Hz. Ali (r.a.) "Kendi rızkının hırsızı olma" demiştir.

Diğerlerine göre yüksek iktisadi gelire sahip zümreler hem rızkı yaratanın

Allah olduğunu hem hakikatte dünya hayatının sürmesini sağlayan geçimlik araç (meta) olduğunu unutarak gaflet içine düşmekte, Allah'ın yarattığı rızkın hak sahiplerine ulaşmasına mani olmaktadırlar. Bunu ya zorbalıkla (yağma, baskı ve savaşlarla) ya da adaletsiz sosyo-ekonomik doktrinler ve sistemler eliyle yapmaktadırlar. Bu yaptıklarıyla da sevinirler, sahte mutluluklara kapılırlar. Birgün gelir mazlumlar ve yoksullar harekete geçer onları tepetaklak eder ve ömürleri boyunca bu saltanatı sürdürürler. Zulüm ve sömürü ne kadar sürerse sürsün, dünya hayatının ebedi ahiret hayatı karşısında değeri düşüktür. Hem kalitesi ve hazzı azdır hem zaten gelip geçicidir ve öbür tarafta bunun hesabını vermek zordur.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ
بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴿٢٩﴾ كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ
بِالرَّحْمَٰنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

27. **İnkâr edenler: "Ona Rabbinden bir âyet** (mucize) **indirilseydi ya!" derler. De ki: "Şüphesiz Allah, dilediğini şaşırtıp-saptırır, kendisine katıksızca yöneleni de dosdoğru yola yöneltip-iletir."**

28. **Bunlar, imân edenler ve kalpleri Allah'ın zikriyle mutmain olanlardır. Haberiniz olsun; kalpler yalnızca Allah'ın zikriyle mutmain olur.**

29. **İmân edip salih amellerde bulunanlar, ne mutlu onlara. Varılacak yerin güzel olanı** (onlarındır.)

30. **Böylece biz seni, kendisinden önce nice ümmetler gelip-geçmiş olan bir ümmete** (elçi olarak) **gönderdik; sana vahyettiklerimizi onlara okuyasın diye. Oysa onlar Rahmân'a nankörlük ediyorlar. De ki: "O, benim Rabbimdir, O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve son dönüş O'nadır."**

Âdem'in önünde selama durması emredilen İblis, nasıl bağlamı kaydırıp, kendisinin ateşten, Âdem'in topraktan yaratıldığını öne sürüp secde etmemek için kendince bir gerekçe ürettiyse, tarih boyunca inkârcılar da, onları uyaran ve doğru yola çağıran peygamberlere karşı çıkarlarken bağlamı kaydırmaya çalışmışlardır. Peygamber, insanları Allah'a kulluğa, adalete, ahlaklı, namuslu

ve düzgün bir hayata çağırırken, onlar kendisinden olağanüstülükler, tabiat yasalarını iptal edecek harikuladelikler talep etmektedirler. (17/İsra. 59.) Bu yerinde olmayan talep onları Yüce Allah'ın kendi şaşkınlıkları, sapkınlıkları içinde bırakmasına yetmektedir. Oysa tertemiz niyetlerle Allah'a yöneleni doğru yola iletir, ona kurtuluşun, temiz ve güzel hayatın biçimlerini nasip eder.

Yüce Allah'a herhangi bir çıkar, riya ve nifak hesabı olmaksızın katıksız niyetle yönelenler gerçek manada iman edenler ve kalpleri yalnızca Allah'ın zikriyle mutmain olanlardır. "Allah'ın zikri", kalbin devamlı bir biçimde Allah'ı anması, hatırında, zihninde tutması, O'nu bir an için dahi unutmamasıdır. Allah'ı ister lafzı ister mana ve muhtevası itibariyle zikretmek kalbi rahatlatır, mutlu eder, bir deniz gibi yakalandığı fırtınayı teskin eder. Kalp devamlı değişim ve çalkantı halindedir, tatminsizdir, istekleri bitmez, daldan dala atlar, hep daha çok ister ve bu onu kararsızlaştırır, huzuru ondan uzak tutar. Kalbi sadece Allah yatıştırır, teskin eder, huzura kavuşturur. Bu böyledir, lafz-ı celal olan "Allah" kelimesi ağızda başlar, kalpte biter. Elif'le "Al" deriz zikir süreci ağızda başlar, "lah"la kalbimizde sona erer ki, bu sırada sanki ruhumuzu istila eden ne kadar sıkıntı, dert, ağırlık, stres, gerginlik varsa bir anda dışarı çıkmış olur. Bunu ihlasla ve zihni keskin bir dikkatle birkaç defa tekrarladığımızda her "Allah" deyişimizde içimizdeki sıkıntı ve ağırlıktan biraz daha kurtulur, ruhen hafifleriz. Türlü istek ve arzuların yuvalandığı nefis de ancak Rabbine ihlas ve samimiyetle döndüğünde mutmain olur, tatmin bulur (89/Fecr, 27-30). Bu açıdan Allah ismini veya başka isimlerini (Lailahe illallah, Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahuekber vs.) zikretmek küçümsenmemeli, manasını tefekkür ederek imkânlar nispetinde zikre devam etmelidir: "Allah'ı zikretmek muhakkak ki en büyük (ibadet)tür." (29/Ankebut, 45.)

Bazı tefsirciler, burada geçen zikrin Kur'an-ı Kerim olduğunu söylemişlerdir. Bu da mümkündür. Bazı ayetlerde zikir Kur'an-ı Kerim manasında kullanılmıştır (Bkz. 21/Enbiya, 50; 15/Hicr, 9 vs.) Zikri Kur'an manasında ele aldığımızda, devamlı Kur'an okumak, okuduğumuz sûre ve ayetler üzerinde tefekkür etmek, gündelik hayatla ve dünyada olup bitenlerle ilişkisini kurmak insana büyük bir dinginlik, tatmin ve huzur verir. Bunda da en ufak bir tereddüt yoktur. Esasında Allah'ın zikri ile Kur'an üzerinde tefekkür birbirlerinin alternatifi değildir, aksine biri diğerini besler, zenginleştirir ve ihlas ve takvayı arttırır; itaat ve ibadetleri de daha da anlamlandırır.

İman edip salih amellerde bulunanlar yani sahih bir inanca sahip olup toplumsal hayatın sulh ve salah, dirlik ve düzenlik üzere, adalet ve barış zemininde yürümesi için çaba harcayanlara ne mutlu! Ayette geçen "**tuba**" mutlu-

luk verici nida olabileceği gibi, cennette bir ağaç da olabilir. Hangi anlamda ele alırsak alalım, tuba mü'minlere ödüldür. Mü'minler hem dünyada hem ebedi hayatlarında mutlu olurlar (38/Sad, 49); zira bu inanç ve tarz üzere yaşayanların elde ettiği hayat hoş, güzel, haz verici ve temizdir (tayyib). Nihayetinde güzel dönüş O'nadır.

Hz. Peygamber'in gönderildiği Arap yarımadasında sayısız kavim gelip geçmiştir. Hz. Peygamber onlara elçi olarak gönderilmişti, görevi onları Allah yoluna çağırmaktı. O da görevini yapıyor, Allah'tan aldığı vahiyleri onlara tebliğ ediyordu. Ancak onlar nankörlük ettiler, Rahman'ı tanımadılar, aynı yüce Allah'ın varlığını kabul ettiler ama ona Rahman sıfatının verilmesine karşı çıktılar, bu Allah'a karşı büyük bir haksızlık ve nankörlüktü. Araplar, Allah'ın varlığına inanıyorlardı ama Allah'ın bir sıfatı olarak Rahman sıfatını reddediyorlardı. Hz. Peygamber onları Rahman'a kulluk yapmaya davet ettiğinde başka bir tanrıyı kastettiğini zannettiler ve "Rahman da neymiş!" dediler (Bkz. Besmele ve 25/Furkan, 60). Ebu Cehil, Efendimiz'in bir defasında "Ya Allah ya Rahman!" diye dua ettiğini gördüğünde "Muhammed bize ilahlara dua etmeyi yasaklıyor ama şimdi iki ilaha dua etmektedir" dedi. İnen ayeti kerime, bu batıl inancı tashih edip, Rahman'ın diğerleri (Esmaü'l hüsna) gibi Allah'ın güzel isimlerinden biri olduğunu belirtmiştir: "De ki: "Allah, diye çağırın, 'Rahmân' diye çağırın, ne ile çağırırsanız; sonunda en güzel isimler O'nundur."..." (17/İsra, 110).

وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى
بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيعًا اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ لَوْ يَشَاۤءُ اللّٰهُ لَهَدَى
النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ
تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ
﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

31. Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yerin parçalandığı veya ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı (yine bu Kur'ân olurdu.) **Hayır, emrin tümü Allah'ındır. İmân edenler hâlâ anlamadılar mı ki, eğer Allah dilemiş olsaydı, insanların tümünü hidayete erdirmiş olurdu. İnkâr edenler, Allah'ın va'di gelinceye kadar, yaptıkları dolayısıyla ya başlarına çetin bir bela çatacak veya yurtlarının yakınına inecek. Şüphesiz Allah, verdiği sözden dönmez.**

32. Andolsun, senden önceki elçilerle de alay edildi, bunun üzerine Ben de o inkâra sapanlara bir süre tanıdım, sonra onları (kıskıvrak) **yakalayıverdim. İşte nasıldı sonuçlandırma?**

Yukarıda (27. ayet), aslında niyetleri doğru yola gelmek olmayan inkârcıların, kendilerine sözde gerekçe bulmak veya bahaneler üretmek amacıyla Hz. Peygamber'den olmadık taleplerde bulunduklarını görmüştük (Ayrıca bkz. 6/En'am, 111). Burada onlara cevap verilmektedir. Şöyle ki, eğer dağların yerinden oynatılıp yürütüldüğü, yerin parçalandığı veya ölülerin konuşturulduğu bir Kur'an -Allah tarafından okunmak üzere indirilen bir kitap veya ilahi hitap- olsaydı, hiç merak etmeyin, yine bundan başkası olmazdı. Ayetin manasını şu şekilde de takdir etmek mümkün: Dedikleri gibi bir kitap olsaydı, onlar yine inanmayacaktı. Burada geçen "Kur'an" kelimesinin indirilen kitap veya ilahi hitap manasında kullanıldığını söyleyebiliriz; bu manada önceki peygamberlere gönderilen kitaplar ve hitaplar da birer Kur'an'dır. Hz. Peygamber (s.a.) bu meyanda şöyle buyurmuştur: "Davud'a Kur'an kolaylaştırılmıştı." (Buhari, Ehadisu'l Enbiya, 37.) Demek ki geçmiş kavimlere ilahi kitaplar bir fayda sağlamadığı gibi, Kur'an-ı Kerim'in indiği toplumun inkârda ve isyanda ısrar eden topluluklarına bir fayda sağlamaz. Bu da Kur'an'ın veya ilahi hitabın ancak takva sahiplerini doğru yola ilettiğini ifade eden Bakara sûresinin 2. Ayetini hatırlatmaktadır. İyileşmeye niyeti olmayan, doktoru ve ilacı reddeden hastaya doktorun ve ilacın faydası yoktur.

Belki de inkârcılar, olağanüstülükleri tahakkuk ettirecek bir sihir kitabı arzu ediyorlardı, oysa Kur'an-ı Kerim, bir hidayet ve irşat kitabıdır; hak ve hakikati, doğruluk ve adaleti, iffet ve hayâyı, edep ve ihtiramı öğreten bir kitaptır. Dolayısıyla bu gerekçe ve bahanelerin herhangi bir anlamı yoktur. Basiretle ve ferasetle bakabilseler, Kur'an-ı Kerim'in en büyük mucize olduğunu görür ve anlarlardı: "Şayet biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, andolsun onu Allah korkusundan saygı ile baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün." (59/Haşr, 21.) İnkârcılar mucize arıyorlarsa, işte Kur'an mucizesi ortada ama onların maksatları başka.

Elbette şanı Yüce Allah dilerse, bu olağanüstülüklerin tümünü ve daha fazlasını gerçekleştirebilir, emrin tümü O'nundur, varlık âlemi O'nun kabzası altındadır. Yine dileseydi bütün insanlar iman ederdi, O bunu dilemedi(10/Yunus, 99); iyiliklerini veya hidayetlerini istemediğinden değil, onlara zor ve baskı kullanarak yapmak istemedi. İnsanlara selim akıl, temiz fıtrat, düşünme, muhakeme etme ve doğru ile yanlışı birbirinden ayırma kabiliyetini verdi; takva ve fücuru gösterdi. Ama çokları inkârı, isyanı, günahkâr, haksız ve kirli bir hayatı seçiyorlar, çünkü nefislerinin tutkularına karşı koyamıyorlar, zaafla-

rına yeniliyorlar. Allah, haklarında verdiği hükmün tahakkuk edeceği zamana kadar onlara mühlet vermektedir. Kendilerinden önceki toplumlar gibi yapıp ettikleri dolayısıyla ya başlarına çetin bir musibet gelecek veya şiddetli bir azap yurtlarına yakın bir yerde inecek. Allah vadetmişse bundan caymaz, söz vermişse sözünü yerine getirir; suçlu-günahkâr bir toplumun da miadı dolmuşsa tam zamanında çöker. Bu dün böyleydi, bugün ve yarın da böyle olacak. Suçlulara mühlet veriliyor olması kimseyi yanıltmasın, eninde sonunda olan olacaktır; her gelecek olan gelecektir (7/A'raf, 183).

Bu açıdan bakıldığında vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber ve ashabının umutsuzluğa kapılmalarına hiç gerek yok. Bugün kendisiyle alay ediliyorsa, öncekilere de öyle yapmıştı, bu tekrar edip duran bir suç ve günahtır (11/Hud, 38). Onlara da süre tanındı, belki akıllarını kullanırlar, yaşadıklarından dersler çıkarırlar ve tutturdukları yanlış yoldan dönerler diye. Olmayınca onları yüce Allah çetin bir azapla yakaladı, maruz kaldıkları akıbet dolayısıyla tarihten silinip gittiler.

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ ۚ قُلْ سَمُّوهُمْ ۚ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ ۚ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

33. Her nefsin bütün kazandıkları üzerinde gözetici olana mı (baş kaldırılır?) **Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Bunları adlandırın** (bakalım.) **Yoksa siz yeryüzünde bilmeyeceği bir şeyi O'na haber mi veriyorsunuz? Yoksa sözün zahirine** (veya boş ve süslü olanına) **mi** (kanıyorsunuz?) **Hayır, inkâr edenlere kendi hileli-düzenleri süslü-çekici gösterilmiştir ve onlar** (doğru) **yoldan alıkonulmuşlardır. Allah, kimi saptırırsa, artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.**

34. Dünya hayatında onlar için bir azap vardır, âhiretin azabı ise daha zorludur. Onları Allah'tan (kurtaracak) **hiçbir koruyucu da yoktur.**

35. Takvâ sahiplerine vadedilen cennet; onun altından ırmaklar akar, yemişleri ve gölgelikleri süreklidir. Bu korkup-sakınanların (mutlu) **sonudur, inkâr edenlerin sonu ise ateştir.**

Varlık âlemini yarattığı gibi insanı da yaratan yüce Allah'tır. Neyi yaratmışsa yarattığının ne yaptığını, iç dünyasını, zihninden geçenleri, açıkta işlediği fiillerin tamamını bilir; ister doğrudan ister görevlendirdiği melekler aracılığıyla olsun, hiçbir şey bilgisinin dışında değildir. Bildiği gibi onları gözetir, rızıklarını verir, belli bir süre yaşatır. Yüce Allah her nefs ve her şey üzerine kaimdir! (2/Bakara, 255.) Durum böyle iken, akılsız inkârcılarkâmil manada ilah, tek ve bir olan Allah'a başkaldırıyorlar, O'na birtakım varlıkları ortak koşuyorlar. Bazıları ise ayete başka bir anlam vermişlerdir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olmaktadır:"Her nefsin bütün kazandıkları üzerinde gözetici olan(la olmayan bir olur mu)?" Her iki anlama göre Yüce Allah yegâne kaimdir; ne O'na eş tutulur ne başkaldırılır!

"Göklerde ve yerde tek ilah sadece Allah" iken (43/Zuhruf, 84) onların öne çıkardığı tanrıların, yüce lider ve kültlerin hiç bir değeri yoktur. Eğer iddia ve davalarında çok ısrarcı iseler, bu ortaklara birtakım isimler versinler yani nitelendirsinler bakalım. Hiç varlığı yaratanla onların kendilerine isimler koyduğu tanrılar mukayese edilir mi, bir düşünülebilir mi? Allah, yarattıklarını ve kulları koruyup gözetirken, onların kendilerine tapanlardan haberleri bile olmaz.

Yüce Allah, kendisi dışındaki bütün sahte kutsallıkları, aşkınlıkları, otoriteleri reddederken; insan, zihni bir yanılma, ruhsal bir sapma sonucu kendine icat ettiği kutsallıklar, sahte inançlar veya tanrılarla Allah'ın bilgisi dışında bir bilgi, bir gerçeklik olduğu zehabına kapılıyor. Kendi zihinsel kurguları, vehim ve öngörüleri doğrultusunda yücelttiği varlıklara birtakım isimler koyuyor; anlam ve kutsallıklar, güç ve iktidarlar atfediyor. Hakikat değeri olmayan bütün bu isimlendirmeler boş, temelsiz şeylerdir. Sahte tanrılar, insan hayatını yolundan çıkaran lider ve güçler birtakım söylemler, retorikler geliştirirler, bu sözler çekici de gelebilir, etkileyebilir de. Ama herhangi bir hakikate, varlıkta esaslı-sahih bir gerçekliğe dayanmadığından "sözün zahiri"dir, dışsal etkileyici boyutudur, yaldız gibi parlayıcıydı ama içi boştur, birtür anlamsız laf ve boş lakırdıdır. Zehire hayat iksiri ismini verseniz hiçbir canlıya hayat vermez aksine kim alırsa onu öldürür. Put bir taş yığınıdır, tiran müstebit bir kraldır, puta ve tirana güç ve iktidar atfedenler sadece kendilerini yanıltırlar. **Zemahşeri**, Yahudilerin Üzeyir'i, Hıristiyanların Mesih'i Allah'ın oğlu olarak kabullenmelerini buna örnek verir (9/Tevbe, 30). Yahudiler ve Hıristiyanlar, Allah'a oğul isnat ettiler diye, gerçekten Allah'ın oğlu olmaz; bu boş bir isimlendirme, temelsiz bir yakıştırmadır. Aklı başında insan bu türden söylem ve retoriklere, boş laf kabilinden isimlendirmelere itibar etmez; hayat tarzını belirlemeye, varlığı anlamlandırmaya çalıştığında bunları referans almaz. En güzel isimler

Allah'ındır (7/A'raf, 180), inkârcıların ve suçlu günahkârların tapındıkları varlıklara yakıştırdıkları isimlerin bir hakikat değeri yoktur. (Bkz. 10/Yunus, 40.)

İnkâr edenler, çıkarlarını sürdürmek, zulüm ve ahlaksızlıklarına süreklilik kazandırmak amacıyla "hileli düzenler" kurarlar. Yaptıkları şey onlara güzel görünmektedir, çünkü nefislerine hoş gelmektedir. Aslında doğruluktan şaşmışlardır, haksızlık yapmaktadırlar, sapkın bir hayatı tutturmuş gitmektedirler. Böylelerini Allah saptırmıştır, artık onlar kendi özgür iradelerini kullanıp hatalarını anlayıp da vazgeçmedikçe bu yanlışta kalacak, onlara hiçkimse de kurtuluş yolunu gösteremeyecektir. Allah'ın gösterdiği doğru ve kurtarıcı yola girmeyene kim doğru yol gösterebilir ki! Bu yol onlara dünyada pahalıya mal olacaktır, azap çekeceklerdir, ahirette karşılaşacakları azap ise daha zor olacaktır. Ne burada ne orada Allah'tan başka kimse onları koruyamaz. Doğru yolda ilerleyen takva sahiplerine cennet vadedilmiştir. İçinde oturacakları köşklerin altından ırmaklar akar, yemişleri ve gölgelikleri süreklidir (13/Ra'd, 35; 76/İnsan, 21). Takva sahiplerinin mutlu sonu cennet, inkârcıların ise elbette cehennemdir.

وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهٗ قُلْ اِنَّمَا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَا اُشْرِكَ بِهٖ اِلَيْهِ اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ﴿٣٦﴾

36. Kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilen dolayısıyla sevinirler; fakat (Müslümanların aleyhinde birleşen) **gruplardan, onun bazısını inkâr edenler vardır. De ki: "Ben, yalnızca Allah'a kulluk etmek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben ancak O'na davet ederim ve son dönüşüm O'nadır."**

"Kendilerine kitap verdiklerimiz"den kastedilenlerin kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanlar olduğu açıktır. Her ne kadar tamlama genel ise de, Kitap ehlini "bir bölümü"nü ifade etmektedir. Kurtubi, lafzın genel, maksadın özel olduğuna dikkat çeker. Buna göre kitap ehlinden bazı kimseler Hz. Peygamber (s.a.)'e inen vahiyden memnundurlar, sevinç ve mutluluk duymaktadırlar.

Bunların kim oldukları konusunda üç görüş ileri sürülmüştür.

a) Bunlar Kur'an ehli Müslümanlardır. Vahiy indikçe gelen her bilgi ve haber onları sevindirmekte, inançlarını takviye etmekteydi.

b) Bunlar Hz. Peygamber'e inanıp Müslüman olan Abdullah İbn-i Selam, Ka'b bin Ahbar ve arkadaşları gibi Yahudi iken Müslüman olanlar; Selman-ı

Farisi, Necranlı ve Habeşli Müslümanlar ki, bunlar da Hıristiyanlıktan İslam'a geçmişlerdir. İnen ayetlerden bazılarının eski inançlarının referansı olan Tevrat ve İncil'in bazı bilgi ve haberlerini teyit ettiklerini görünce bundan mutluluk duymuşlardır. Her ne kadar bazı tefsirciler, sûrenin Mekke'de indirilmesi dolayısıyla bu görüşün söz konusu olamayacağını ileri sürüyorsa da (Bkz. Süleyman Ateş), Ra'dsûresinin tümüyle Mekki mi Medeni mi olduğu yolunda ihtilaf olduğunu belirtmek lazım. Bir bölümü Medine'de indirilmişse, 36. ayetin Kitap ehlinden İslam'a geçmiş kimseleri kastettiğini düşünebiliriz.

Bu zatların mutluluklarının sebebi, İslam'a geçmekle daha üst basamağa çıktıklarını anlayıp bundan memnun olmalarıdır. Çünkü esasında İslamiyet sıradan veya sadece "bir din" değil, "Ed Din" olduğundan Hz. Âdem'den Son Peygamber'e kadar indirilmiş bütün vahiylerin özünü, doğru mesajını, kadim gelenek ve inançlarda korunmuş bulunan hikmet unsurlarını içinde barındırır, yaşatır ve sürekli kılar. Bu açıdan Müslüman olan bir Yahudi veya Hıristiyan, din değiştirmiş sayılmaz, tabir caizse alt bir basamaktan üst basamaklara doğru tırmanışa geçer. Tenzil-i rütbeden terfi-i rütbeye yükselir, bu da onu mutlu kılar.

c) Diğer bir görüşe göre, kitaplarının bazı inançlarını teyit etmesi dolayısıyla dininde kalan bir bölüm Yahudi ve Hıristiyanlardır. Bunun mümkün veya muhtemel olduğu söylenebilir. Zira her ne kadar kendi dininde ısrar eden gayrimüslim varsa da, İslamiyet'in bazı yüksek ahlaki değerleri vurgulamasının kendilerini mutlu kıldığı, bunu dinler arası ortak sorumluluklar üstlenmenin çıkış noktası sayanlar vardır. Sadece somut inançlar seviyesinde genel ahlaki yozlaşma, kitlesel büyük sorunlar (açlık, sefalet, sömürü, savaşlar, sivillerin zarar görmesi, siyasetin terörle, baskı ve şiddetle yürütülmesi, cinsel sapkınlıklar, alkolizm, uyuşturucu, çığırından çıkmış bedensel özgürlük, tüketim çılgınlığı, tabiatın tahribi, çevre kirliliği, nihilizme dönüşmüş sekülarizasyon, dinleri hayatın dışına iten laiklik vs.) karşısında din müntesipleri benzer düşüncelere sahip olduklarını tespit edince bundan memnuniyet duymakta, böylelikle daha kolay ve etkin olarak ortak sorumluluklar üstlenebilmektedirler.

İslam vahyi aleyhinde bir araya gelip parti oluşturanlar (ahzab) ise böyle değildir. Onlar vahyin bir bölümünü tasdik edip bir bölümünü inkâr etmektedirler. Mesela Allah'ın varlığını kabul edip peygamberliği inkâr etmektedirler. Peygamberliği kabul edip peygamberlerden bir bölümünü tanımayan veya sadece Hz. Muhammed (s.a.)'in nübüvvetini reddedenler vardır. Bunlar, müşrikler, Yahudiler, Hıristiyanlar, Mecusiler ve diğer inançlardan müteşekkil ret ve inkâr partisini meydana getirirler.

Kim neye inanıyorsa inansın, kim hangi cephede ve partide yer alıyorsa alsın, Hz. Peygamber'in mesajının özü Allah'ın birliği inancı ve fikri olan tevhiddir: Allah'a hiçbir varlık, güç, sistem, ideoloji, kişi, put veya nesne ortak koşulamaz. Allah'a şirk koşmak en büyük zulüm ve haksızlıktır, şirk koşan işlediği zulmü beşeriyete ve canlı hayata da yaymaktadır. Hz. Peygamber'e bu asli mesajı vermesi, herkesi bu inanca çağırması emredilmektedir. Nihayetinde herkesin dönüp gideceği yer Allah'ın huzurudur; herkes seçtiği inanç şeklinden ve takip ettiği yaşama biçiminden, yapıp ettiklerinden dolayı hesap verecektir.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

37. **İşte böylece biz onu** (Kur'ân'ı) **Arapça bir hüküm olarak indirdik. Andolsun, sana gelen bu ilimden sonra, onların heva** (istek ve tutku)**larına uyacak olursan, senin için Allah'tan ne bir yardımcı, dost ne bir koruyucu vardır.**

38. **Andolsun, senden önce de elçiler gönderdik, onlara eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmaksızın** (hiç) **bir elçiye herhangi bir âyeti** (mucizeyi) **getirmek olacak iş değildi. Her ecel** (tesbit edilmiş süre) **için bir kitap** (yazı, hüküm, son) **vardır.**

Kur'an-ı Kerim'in neden "Arapça" kitap olarak indirildiği konusu Yusuf sûresinde ele alınmıştı (Bkz. 12/2. ayetin açıklaması.) 37. ayette Kur'an, "Arapça hüküm" olarak nitelendirilmektedir. Yüce Allah tarihte, her topluma ve topluluğa vahyi (sahife, kitap, hitap) kendi diliyle indirmiştir (14/İbrahim, 4). Bunun elbette anlaşılır sebepleri vardır. Kur'an da muhatapları onu iyice anlayıp hayatlarında rehber edinsinler diye konuştukları dille indirilmiştir. "Hükmü" iki anlamda anlamak mümkün: İlki içinde toplumsal hayatı düzenlemek üzere indirilmiş hükümler var; diğeri başından sonuna kadar hüküm ve hikmetler ihtiva etmektedir. (4/Nisa, 105; 5/Maide, 48.)

Bu çerçevede göz ardı edilmemesi gereken bir nokta şu ki, özellikle fıkhi konularda esas alınacak hükümleri anlamaya veya yeni hükümler koymaya (kıyas yoluyla içtihat yapmaya) kalkışacak olanların Arapçaya hakkıyla vakıf olması gerekir. Sadece meallerden, tefsirlerden ve hadis kitapları tercüme-

lerinden hareketle fıkhi hükümler çıkarmaya kalkışmak mümkün değildir. Kur'an'ın genel mesajını, İslami tefekkürün ana çerçevesini, makro manada ilahi muradı ve hükümlerin maksadını anlamak için Arapça dışındaki dillerde yazılmış meal ve tefsirlerden faydalanılabilir ama teknik manada fetva veya ictihadi hükümler çıkarmak için derinlemesine Arapça bilme mecburiyeti vardır.

Kur'an vahyi hüküm ve hikmet olmak yanında bir ilimdir de, söz konusu ilim (bilgi) de Allah tarafından indirilmiştir. İlmin zıttı cehalettir. Ancak cehaleti ve cahiliyeyi salt bilgisizlik değil de, bile bile nefsin istek ve tutkularına kapılıp olması gerekin dışında şeyler yapmak anlamına aldığımızda, "ilm"in tam karşıtında "heva ve heves"in konabileceği hakikati açıkça ortaya çıkmaktadır. Allah'tan yapılması ve yapılmaması (emir ve nehiyler) konusunda bir bilgi gelir, buna rağmen insan nefsinin istek ve tutkularına kapılıp bu emir ve yasaklara riayet etmeyecek olursa, bunu bilgisizliğinden değil, heva ve hevesine tapınmasından yapmakta, işte bu da cahilce bir tutum olmaktadır.

Hz. Peygamber'in tebliğine karşı çıkanlar –ki ilk muhataplar Mekkeli veya Medineli müşriklerdi– ve tarihin sonuna kadar vahye, ilahi hükümlere itiraz edip bunları hayatın dışına çıkarmaya çalışanlar, kendi heva ve heveslerine uymaktadırlar. Yapıp ettikleri, savundukları düşünce ve ideolojileri heva ve hevesin ürünüdür; adaleti, hakiki özgürlüğü, yüksek ahlaki hayatı getirmez, aksine hak ve hukuk ihlalini, sömürüyü, ahlaki yozlaşmayı, bedensel hazları fetişleştirme gibi yıkıcı sonuçları doğurur. Hz. Peygamber'e onlara uymaması için verilen emir, her Müslüman için geçerlidir. Eğer Müslümanlar, hayatlarını tanzim edecek ilahi hükümleri bir kenara bırakıp da kendilerinin veya başkalarının heva ve hevesine göre düzenlemeye kalkışacak olurlarsa Allah'ın dostluğunu (velayet) ve koruyuculuğunu kaybederler. (2/Bakara, 120.)

İnsanoğlunun Allah'ın iradesine teslim olmasına çağıran ilk kişi Hz. Peygamber değildir, İslamiyet de ilk din değil, Kur'an da ilk vahiy değildir. Daha önce de nice peygamberler gelip geçti, hepsi aynı görevi üstlendiler (4/Nisa, 164). Bu zatlar Allah'ın seçtiği elçilerdi, olağanüstü, insanüstü varlıklar değildi; diğer insanlar gibi gündelik hayatı yaşıyor; söz gelimi evleniyor, çoluk çocuk sahibi oluyordu. Herkes gibi beşeri, bedeni, maddi ihtiyaçları vardı (25/Furkan, 7-8), dolayısıyla hem geçmişteki peygamberlerin hem son peygamberin evlenmesi, birden fazla eşinin olması garipsenecek durum değildir.

Peygamberler gerektiğinde mucizeler gösteriyorlardı ama şanı yüce Allah dilemedikçe hiçbir peygamber olağanüstü-harikulade bir olayın tahakkukuna sebep olamaz, buna gücü yetemez. Nuh aleyhisselam şahsi gücü ve bilgisiyle

tufanın, İbrahim aleyhisselam ateşin, Musa aleyhisselam dev deniz dalgalarının hakkından gelebilirler miydi? İnkârcılar mucizeler istiyorlar ama konunun özü olağanüstülükler değil, mesajın anlaşılması, hak ve hakikat, adalet ve ahlaki hayata talip olup ona göre yaşamaktır.

Klasik müfessirler de, burada geçen "Kitab"ın vahiy veya şeriat hükümlerinin mecmuası olduğunu düşünmüşlerdir. **Mukatil** ve **Zemahşeri** buna kail olmuşlardır. Buna göre her dönemin bir vahiy çağı, şeriatın yön vereceği hükümleri vardır. Şöyle de düşünenler vardır: Siz ey müşrikler, peygamberden olağanüstü bir tabiat olayın vukuu manasında mucize istiyorsunuz, eskiden bu türden mucizeler gösterilirdi ama artık yeni zamanın mucizesi Kur'an'dır. Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın mucize gösteremez. Mucizeler dönemi sona erdi; bundan sonra kıyamete kadar Kur'an verdiği bilgi ve haberler, ihtiva ettiği hükümlerle insanlığın önünü aydınlatacaktır.

"Her ecel için bir kitabı vardır" hüküm cümlesini azabın gelişi, vukuu zamanı şeklinde anlamak gerekirse, o zaman şöyle denebilir: Peygamberlerin haber verdikleri azap, suçlu günahkârların meydan okudukları zamanda vuku bulmamışsa, bu ilahi katta her ecelin, belirlenmiş bir sürenin bir kitapta yazılmış olmasından, tam vakti beklendiğinden dolayıdır. Hiçbir şey tesadüfi değildir. Tarih insanın Allah'a doğru yürüyüşüdür. Şafak vaktinde Âdemaleyhisselam ile başladı, guruba doğru ilerliyoruz. Her vaadenin, her olayın yazılmış bir hükmü vardır; hiçbir şey Allah'ın bilgisi, iradesi dışında cereyan etmiyor. Hiçbir gelişme sonsuz değildir; iktidar, servet, güç, askeri üstünlük, hâkimiyet, zaferler süreli olduğu gibi acılar, baskılar, yoksulluklar, yenilgiler ve haksızlıklar da sürelidir. Bir hikmet ve bir gaye üzere sürelerini doldururlar.

Tabiat gibi tarih de otonom değildir, Allah'ın müdahalesine açıktır, dilediği anda müdahale eder, tarihin akış yönünü değiştirir. Yüce Allah, tarihi akışın "nasıl olması gerektiği"ni belirtmiş, muradının yönünü tayin etmiştir ama olan her zaman bu murada uygun değildir. Bu Allah'a rağmen oluyor değildir, O dilese kimse ilahi murada parmağını dahi oynatamaz. Ama O, kimin daha iyi, daha hayırlı, daha kaliteli tutum ve davranışlar (ameller) ortaya koysun diye "ölümü ve hayatı" yaratmıştır. Tarihi, insan iradesinin, edimlerinin akışına terketmesi, beşeri sınavın insani seçimlere, özgür iradelere ve sorumluluklara uygun gerçekleşmesini sağlamaktadır. Ama şu veya bu, doğru veya yanlış, hak veya batıl, adalet veya zulüm, tevhid veya şirk hiçbir şey sonsuz değildir, hepsinin ayrı ayrı belirlenmiş süreleri bulunmaktadır. Her şey kendine tespit ve tayin edilmiş kurallar mecmuası, yasalar bütünü çerçevesinde vuku bulmaktadır, çünkü adetullah bunu gerektirir.

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

39. Allah, dilediğini ortadan kaldırır ve bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır.

Öyle olmakla beraber yani her ne kadar varlıktaki olaylar (kevn-ü tekvin) Levh-i Mahfuz'daki kök bilgilere göre vuku buluyorsa ve bu kozmik düzenin, tabiattaki canlı ve cansız varlıkların ölçülebilir ve anlaşılabilir tepki ve hareketlerinin belli bir düzen, yasalar bütünü ve teamüller dâhilinde sürmesini sağlıyorsa da, hiçkimse bu yasalara sonuna kadar bel bağlayamaz. Aynı sebepler bir araya geldiğinde aynı sonuçları ortaya çıkarırlar. Hiç kuşkusuz normal durumunda ateş yakar, su boğar, bu temel bir yasa, cari bir adettir. Ancak sanılmasın ki, bu yasa her varlık durumunda, her mertebede, her zaman ve her şartta işler haldedir. Öyle olsaydı, yasanın veya âdetin kendisi bir tür şahsiyet kazanıp kendinden kaynaklanan bir irade ve güçle Allah'ın kontrolünden, irade, kudret ve müdahalesinden çıkar, kendi başına özerkleşirdi. Oysa varlık gibi, fizik yasalar da Allah'ın denetimi ve hükmü altındadır, dilerse onları iptal eder, ortadan kaldırır veya bırakır, işlerini ve işlevlerini görmeye devam ederler. O'na neyi, niçin yaptığı sorulmaz (21/Enbiya, 23).

Evet, Allah dilerse yasayı veya yasanın gördüğü işlevi ortadan kaldırır, yazdığını mahveder, izini siler. Çünkü sadece mutlak olan O'dur, sadece O istediğini yapmaktadır. Böyle olunca bazı durumlarda ateş yakmayabilir -Hz. İbrahim'i yakmadığı gibi- su boğmayabilir -Hz. Musa'yı ve kavmini boğmadığı gibi-. Bu iki olayda ateş ve su -cari adetler, sürüp giden fizik yasalar açısından- fonksiyonlarını yerine getirememişlerdir. Ancak bir emir dolayısıyla fonksiyonlarını yerine getirmezken, görevlerini yerine getirmişlerdir. Zira o tarihsel durumda ateşe yakma, suya boğma özelliğini geri çekmesi, yerine getirmemesi emredilmişti.

Beşeri hayat açısından da benzer bir durum vardır. İnsan toplumlarının hayatında büyük alt üst oluşlar vuku bulur. Tarih bu türden olayların resmigeçit sahasıdır. Yükselenler ve çökenler, güç kazananlar ve kaybedenler. Zenginlik ve yoksulluk, bilgi ve bilgisizlik, inişler ve çıkışlar, bütün bunlar Allah katında bir Kitap'ta yazılıdır. Bir insanın kişisel hayatında benzer köklü değişimler görülür. Yoksulken zenginleşir, hasta iken iyileşir veya aksi olur. Sevinç ve keder birbirini izler, biri diğerine tefavüt eder. Hayatın arkasından ölüm, ölümün arkasından hayat gelir.

Ne olacağı bilinmekte, her şey vukuundan önce kayıt altında tutulmakta ve kaydedildiği gibi vuku bulmaktadır. Varlık âlemi, her an bir yaratışla vü-

cut bulur, yenilenir, kalemin defter üzerindeki hareketi gibi yazı yazılır. Bütün bunlar belli kurallar ve yasalar dâhilinde vuku buluyor ama hiçbirinin bağlı olduğu kurallar ve yasalar mutlak değildir. Hiç varlığın ve kimsenin gücü sınırsız tayin edilmemiştir.

Varlık âlemi, hayatın doğası ve insanın yaşadığı iniş çıkışlar gibi, Allah'ın tarih boyunca indirdiği kurallar, öngördüğü hükümler yani şeriatlar açısından da durum öyledir. Bir döneme özgür kurallar ve hükümler sonraki dönem için geçerli olmaktan çıkar. Şeriatlarda bazı hükümler değişir, değişmeyen şey dinin esasıdır. Kur'an, son sözü söylemiş, genel ve evrensel hükümleri vaz'etmiştir. Geçmiş şariatların birbirini izleyen süreçleri açısından nesih varsa da, Kur'an açısından artık neshedilecek hüküm kalmamıştır. Sadece hükümlerin yerine, zamana ve özel şartlara göre öne çıkması veya geri plana çekilmesi söz konusudur ki, bu hükümlerin ebediyyen ortadan kaldırılması anlamına gelmez. (Ayrıca bkz. 6/En'am, 59; 13/Ra'd, 39; 43/Zuhruf, 1-4; 50/Kaf, 4; 57/Hadid, 22; 85/Buruc, 21-22. ayetlerin açıklaması.)

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Allah var iken hiçbir şey yok idi, sonra Levh'i yarattı ve kıyametin kopacağı saate kadar gelecek olan yaratılmışların durumlarını kaydetti" (Buhari, Bed'ul halk, 1; Müsned, II, 431). Pekiyi acaba, Allah, kıyamete kadar insanların yapıp etmelerini, nasıl, ne şekilde, hangi amaçla ve hangi sonuçla vuku bulacaklarını yazıp kaydetmişse, bir duruma göre siler mi? Teorik olarak elbette dilerse siler. Çünkü O prensip olarak yaptıklarından dolayı sorgulanamaz (21/Enbiya, 23).

Fakat bu hadiste işaret edilen husus bu değildir. Her şey bir kitapta, ezeli bilginin kütüğü olan Levh-i Mahfuz'da kayıtlı ise, o bilgi ve kayıt çerçevesinde devam eder, vukuu da öyle olur. Ancak insanlardan birilerinin diğerleri hakkında verdikleri hükümleri, haksız kararları, kurdukları komplo ve ihanet planlarını şanı yüce Allah dilerse, gerçekleşmelerine fırsat vermeden siler.

Kurtubi, Hz. Ömer ve Abdullah ibn-i Mes'ud gibi büyük sahâbelerin Yüce Allah'a "Eğer kendilerini bedbaht (şaki)ler bölümüne yazmışsa, mutlular (said) bölümüne yazması için" dua ettiklerini belirtmektedir. Yine bir hadis-i şerifte çok ilginç bir biçimde "Kim rızkının genişletilmesini, ecelinin (ömrünün) uzatılmasını istiyorsa, akrabalık bağını güçlendirsin" (Buhari, Edeb, 12) buyrulmuştur. Keza sadakaların ömrü uzattığına ilişkin Müslümanların güçlü inançları vardır. Pekiyi bunun anlamı nedir?

İbn-i Abbas En'am, 2. ayetin tefsiri bağlamında bunun izahını şöyle yapmıştır: İnsana tayin edilmiş olan iki ecel vardır: Biri kişiye doğumundan ölümüne kadar tayin edilmiş olan ömür/ecel; diğeri aynı kişinin vefatından

Allah'ın huzuruna çıkacağı zamana kadar ki olan ecel/süredir. Kul, iyilikler yaparsa (akrabalık bağlarını güçlendirmek, yoksulları gözetmek, sadaka vermek vs.) şanı Yüce Allah bir ikram ve bağış olarak berzahtaki ömründen yani bekleme süresinden bir bölümünü dünyadaki ömrüne ilave eder, böylelikle ilk ecele bağlı ömrünü uzatmış olur.

Yüce Allah dilerse normal akışa, âdete, tabiat yasalarına müdahale eder. Esasında dua Allah'ın olaylara müdahalesini celp etmeye matuftur. Gerekli maddi tedbirlerin tümü alındıktan, istenen sabır ve metanet gösterildikten sonra, herhangi bir sıkıntı veya zorda, kritik bir zamanda insanlar Allah'a samimiyetle, ihlasla dua ederlerse, şanı yüce Allah onlara icabet eder. Yüce Allah'ın samimi duaya icabet etmesi, tarihe, tabiata ve hayata müdahalesidir. En doğrusunu Allah bilir.

وَإِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ
وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا
وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾

40. Onlara (azap olarak) **va'dettiklerimizden bir kısmını sana göstersek de, senin hayatına son versek de, sana düşen yalnızca tebliğdir; hesap da bize aittir.**

41. Onlar görmüyorlar mı ki, gerçekten biz arza geliyor ve onu çevresinden eksiltiyoruz. Allah hüküm verir. Onun hükmünün peşine düşecek yoktur. Ve O, hesabı pek çabuk görendir.

İnkâr ve zulümde ısrar edenler eninde sonunda hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında ona karşı gelen, eziyet çektirenler için de bu kanun geçerlidir. Hz. Peygamber, hayatta iken bir kısmının hangi cezaya uğratıldıklarını gördü, bir kısmının cezası ise onun irtihalinden sonra gerçekleşti. Bu önemli değildir, ceza vermek Allah'a mahsustur, önemli olan herkesin hak ettiği ve müstahak olduğu sonuçla karşılaşacak olmasıdır. Peygambere ve elbette onun yolunu takip edenlere düşen görev doğruyu, hakkı ve hakikat bildikleri şeyleri tebliğ etmektir (Bkz. 12/Yunus, 46).

41. ayette "**Onlar görmüyorlar mı ki, gerçekten biz arza geliyor ve onu çevresinden eksiltiyoruz**" cümlesinde geçen "arzdan ve arzın çevresinden eksiltmek"ten neyi anlamak gerekir?

Klasik müfessirler buna farklı anlamlar vermişlerdir. Bir bölümüne göre "arzın etrafı"ndan kastedilen bir toplumun önde gelenleri, eşraf ve seçkin

zümreleridir. "Etraf" ile güç ve servetin şımarttığı "mütref"in aynı kökten geldiğini düşünürsek, mana, bir toplumun ahlaki ve sosyal bakımdan yozlaşmasına yol açan zümreler, onların önde gelenleri, hak ve hakikatin önünü tıkayan iktidar seçkinleri eninde sonunda ölüp gitmekte, ölüm karşısında yenilgiye düşmektedir. Bu demektir ki suçlu günahkâr toplumlar da eninde sonunda çöküp gideceklerdir, bugün güç ve servetleriyle övünüp ilelebet yaşayacaklarmış gibi düşünmeleri büyük bir yanılgıdır. Taberi ve onu takip eden tefsircilere göre ayet, zaman içinde hâkimiyet alanının Müslümanların lehine, inkârcıların aleyhine daralacağını haber vermektedir.

Diğer bir görüşe göre bir zamanlar mamur iken, büyük medeniyet merkezleri, ihtişamlı yerleşim yerleri iken birtakım şehirlerin şimdi harabeye dönmüş olmalarıdır. Suçlu günahkârlar bu gözle tarihe, ticaret veya seyahat yapmak üzere gelip geçtikleri güzergâhlardaki arza baktıklarında bunu müşahede edecek ve gerekli dersleri çıkaracaklardır. Bu demektir ki, günün birinde onlar da helak olmuş biçimde tarihe karışacaklardır.

Başka görüşe göre, zaman içinde yeryüzünün insana sunduğu nimetlerin zirai mahsullerin, hayvan ve gıda kaynaklarının azalması, giderek üzerinde yaşayan insanların beslenmesine yetmeyecek hale gelmesidir. Bu insan toplumları arasında çatışma ve savaşların ortaya çıkmasına sebebiyet verecek, çatışma ve savaşlar büyük devlet ve medeniyetlerin de dahi yıkılmasına sebep olmaktadır. Çağımızda çılgınca üretme, tüketme ve büyüme hırsına kapılmış dünya insanlarını bekleyen en büyük tehlikelerden biri enerji ve gıda kaynakları üzerinde başgösteren ihtilaf ve çatışma potansiyelleridir.

Özellikle modern zamanların yorumcuları, ayeti mecazi değil de gerçek anlamıyla ele almayı tercih etmişlerdir. Bu bakış açısına göre yeryüzünde çevre kirliliği, ekolojik dengenin bozulması, güney ve kuzey kutbunda meydana gelen köklü değişmeler tehdit edici mahiyettedir. Depremler, toprak kaymaları, heyelanlar, sel felaketleri, tsunamiler, binlerce hektarlık ormanları yok eden yangınlar, erozyonlar yeryüzünün yaşanabilir bölümlerini alıp götürmekte, giderek yeryüzü gezegeni (arz) yaşanamaz hale gelmektedir. Ayet, insan ömrünün kısalması gibi yeryüzünde süren beşeriyetin tarihinin de giderek eksilip sona doğru yaklaşıldığına dair bir imada bulunduğunu da söylemek mümkün (21/Enbiya, 44 ve 46/Ahkaf, 27).

Bu açıklamalardan hangisini temel alırsak alalım, ayetin "kötü bir akıbet"e işaret edildiği açıktır. Ve söz konusu akıbet, sebepsiz değil, suç ve günah bataklığına saplanmış bulunan insanın yapıp ettiklerinin karşılığı olarak karşısına çıkmaktadır. İlahi yasalara, tabiatın hassas düzenine (mizan) riayet etmeyen, çevresini ve

Allah'ın nimetlerini hor ve sorumsuz kullananlar hakkında yüce Allah hükmünü verir, ceza takdir eder. Niçin ceza verdiğini kimse soramaz, verilen hükmü daha üst bir mahkemeye veya makama götüremez, O hesabını pek çabuk görür.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

42. Onlardan öncekiler de hileli-düzenler kurmuşlardı; fakat düzen kuruculuğun (tedbirlerin, karşılık vermelerin) **tümü Allah'a aittir. Her bir nefsin ne kazandığını O bilir. Bu yurdun sonu kimindir, inkâr edenler pek yakında bileceklerdir.**

Bu ve başka ayetlerde inkârcıların, iyiliğe karşı tutum içinde olanların planlarından söz edilir, arkasından da bu planları Allah'ın mukabil bir tedbir veya cevapla bertaraf ettiği zikredilir. Akla şöyle bir soru gelmektedir: Acaba "Allah'tan bir plan kurucu şeklinde söz etmek mümkün mü?" (Bkz. 16/Nahl, 26.)

Önce "plan"ın sözlük anlamlarına göz atalım: "1. Bir şeyin, bir eserin düzeni, tertibi. 2. Bir şeyi gerçekleştirmek, bir sonuca ulaşmak için yapılan düzenleme. 3. Dünyanın küçük bir parçasının büyük ölçekte yapılmış haritası. 4. İnşa edilecek bir yapının kâğıt üzerine çizilen şekli, resm-i bina. 5. (ar.) Düzen, hile." (D. Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, 11. Bsk., İst., 1996). Şimdi bu beş anlama tek tek bakalım:

a. Bizim Arapçadan kavramsallaştırdığımız "eser-müessir" kelimeleri Kur'an'da farklı anlamlara sahiptir. Başka bir ifadeyle Allah müessir, varlık eser olarak zikredilmez. Ancak "Varlık Allah'ın eseridir" demek mümkün ve bu imkân çerçevesinde 'eserin düzeni ve tertibi' anlamında "plan" kullanılabilir.

b. Allah, bir şeyin olmasını diledi mi sadece "Ol!" der: "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri yalnızca: "Ol" demesidir; o da hemen oluverir." (36/Yasin, 82). **"Bizim emrimiz, bir göz kırpma gibi yalnızca 'bir kere'dir"** (54/Kamer, 50). Yani Allah önceden düzenleme yapıp yaratma için beklemez.

c. Bu mühendislik bir konudur; eğer varlığın ve hayatın bir yol haritasından söz etmek gerekirse, Kur'an tek yol haritasıdır; bu mühendislik bir plan değildir.

d. 2. anlamla ilişkili olarak Allah kağıt üzerine şekil çizmez.

e. Argodaki düzen ve hile, üzerinde durulmaya değer şık olarak görülmektedir.

Çağımız bir plan ve proje çağıdır. Projeler her zaman masum niyet ve amaçlarla yapılmaz. Bireyin tutum ve davranışlarını, toplumsal hayatı, beşeri

enerjiyi denetim altında tutmaktan, kirli amaçlarda kullanılmak üzere suistimal edilmesine kadar çok amaçlı plan ve projeler vardır. Belli güç merkezleri, devletler ve endüstriyel kuruluşlar sadece bugünü değil, geleceği de planlamakta, projelendirmektedirler. Kelimenin sözlük anlamının ilk dört şıkkı ağır bir şekilde seküler ve mühendislik kokmaktadır. Allah'a beşere ait sıfat atfetmenin bir sebebi Hıristiyanlığın Tanrı telakkisi ile modern çağda insanın kendinden hareketle Tanrı'ya yüklediği anlamdır.

Müslüman olan ve Kur'an-ı Kerim'in Rusça mealini yapan ünlü Rus filolog İman ValeriyaPorohova, "İslamiyet ile Hıristiyanlık arasındaki en önemli fark Allah kavramında yatmaktadır. İslamiyet'te aklımızla Allah'ı kavrayamayız. İsimleri aracılığıyla Allah'ın özelliklerini kavrarız. 99 ismi (Esmau'l-Hüsna) Allah'ın sıfatlarıdır aslında. Din dediğimiz şey, Allah'ın varlığını kavrama faaliyetidir. İnsan aklı Allah'ı kavramaktan acizdir. Hristiyanlıkta ise, insan olan Hz. İsa Tanrı'dır. Tanrı baba, Tanrının oğlu ve kutsal ruh; ben bu şekilde bir Tanrı kavramına karşıyım," demektedir.

Einstein da "Benim bilmek istediğim Allah'ın ne düşündüğüdür" demişti. Einstein'in Tanrı kavramı, belli bir insan kavramından kopuk değildir. İnsan, akli melekesi sayesinde düşünür, olaylar arasında bağıntılar kurar, terkipler yapar; tümden gelim veya tüme varım yöntemlerini kullanmak suretiyle eşya ve olaylar hakkında bilgilere sahip olur. İnsan, zekâ sahibi, düşünen, konuşan, akleden ve düşüncelerini biriktirip zenginleştiren bir varlıktır. Kendine özgü tasarımları, planları vardır. Her tasarımı, zihni ve ruhi etkinliği, düşünme yeteneği kendisine Allah tarafından bahşedilmiştir, hatta İlahi isimlerin veya isim-sıfatların tesiriyle bu özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Ancak insan hiçbir yeteneğinin ve onu diğer varlıklardan ayırıp üstün kılan özelliklerinin mutlak muhtevasına veya formuna sahip değildir. Eğer şeylerin mutlak, hakiki ve nihai üst muhtevaları (kemal) varsa, bütün bunlar Allah'a aittir. İnsana, sadece sınırlı, sonlu ve izafi belli sayıda, miktarda ve kapasitede yetenek ve özellikler tanınmıştır.

Şu halde insan hiçbir sıfatı ve yanıyla Allah'a benzemez, O'nunla mukayese edilemez, O'na eş veya denk tutulamaz. Allah alim olduğu için biz biliriz ve bilmek isteriz. Akıl, düşünce (tefekkür), teemmül, zekâ, bilgi biriktirme sadece insana mahsus özelliklerdir. Allah'a izafe edilemezler. Allah, alimdir (her şeyi bilir), ilminin mahiyetini bilemeyiz, ilmine sınır ve kapsam tayin edemeyiz. Şu kadarını biliriz ki, şeylerin varlığı Allah'ın ilmiyle mümkündür. Aynı şekilde Allah kadirdir, habirdir (haberdardır), basirdir(görür), semidir (işitir) ve latiftir, her şeye nüfuz eder.

Hiç değişmeyecek temel bilgi şudur: "Yaratıcı Yaratıcı (Halık Halık'tır), yaratılmış yaratılmıştır (mahlûk mahlûktur); aralarında mahiyet birliği yoktur." İslam kelamına göre, Allah'ın sayılan sıfatlarından biri "Muhalefetü'n-li'l-havadis"tir. Yaratılmışlara ait sıfatlar Allah'a izafe edilemezler.

Buradan Rus filolog İman Valeriya Porohova'nın işaret ettiği iki din arasındaki "Tanrı kavramı"yla ilgili temel farka gelirsek, İslam'da imanın neden ilk elde tenzihe dayandığını daha iyi anlayabiliriz. "Tanrı'nın oğlu İsa", "Tanrı'nın hulul ettiği insan/İsa" veya "Tanrı/İsa", her üç kavramda Tanrı ve insan, bir arada, iç içe ve biri diğeriyle ontolojik münasebet halindedirler. Mahiyet birliği düşüncenin bir hamle ile hümanizmaya dönüşmesini mümkün kılarken, bir hamleyle de Tanrı'yı insan derekesine indirir. Tenzih olmadığı için, ibre Tanrı tarafında iken kaskatı dogmatizme; insan tarafında iken "Tanrı'yı öldüren veya özel alana iten" Aydınlanmacı modernizme yol açar.

Bu çerçevede tasarlanmış Tanrı-insan ilişkisi, "Tanrı'nın zekâ ve yüksek akıl ürünü olduğu varsayılan düşüncesi"nin okunmasını da mümkün kılar. Nihayet Tanrı'nın varlığını kabul eden bilim adamlarına göre evrende "yüksek zekâ ürünü bir tasarım" söz konusudur. "Tasarım" da beşeri zihne ait bir kurgu, çaba ve öngörüdür. Allah'ın ilmi, iradesi ve kudreti vardır ki, evren bütün karmaşık yapısı ve harikulade tezahürleriyle bunun sonucu yani Allah'ın yaratmasıdır. Einstein'ın, Allah'a düşünce hamletme eğilimi, bu türden bir okuma çabası vardı. Böyle olunca insan zekâsı ve aklı Tanrı'nınkiyle paralel hale gelebilir. Bu, Müslüman fakihlerin, hükümlerdeki illetlerden hareketle İlahi Maksadı (Makasidu'ş-Şeria) anlama çabalarından farklı bir şeydir. Kaynağında, sadece Allah hakkında değil, varlık ve insana ilişkin "derin bir cehalet" yatmaktadır.

Kur'an'da, "tasarı, plan ve kurgu" türünden fiilleri Allah'a nispet edebileceğimiz bir kelime yoktur. Uzak mesafeden "keyd ve mekr" kelimesinin nispet edilebileceğini söylemek mümkünse de, bu da Kur'an'da olumsuz anlamda kullanılmakta ve hile ve entrikaya karşı mukabil bir cevap ("düzen") olarak geçmektedir. Türkçede –hala Anadolu'da gündelik dilde– düzen "hile ve entrika" anlamında kullanılmaktadır.

Kur'an'da hileli düzen, komplo, entrika, tuzak, örgütlü kötülük, organize cürüm, tuzak, strateji, ve önleyici tedbirler anlamında "keyd" ve "mekr" kelimeleri kullanılmaktadır. ("Mekr" için bkz. 71/Nuh, 22. ayetin açıklaması.) "Mekr" bir başkasına zarar vermek üzere karanlık, gizli, kolayca sezilmesi ve anlaşılması mümkün olmayan plan ve düzenler kurmaktır. Bu anlamda Allah, hiç kimsenin zararını dilemez ve onların aleyhinde komplolar kurmaz.

"Onlar bir düzen-hile-komplo (mekr) kurdular. Allah da (buna karşılık) bir

düzen kurdu. Allah düzen kurucuların en hayırlısıdır." (3/Âl-i İmran, 54.) Burada "Allah'ın mukabil düzen kurması", Hz. İsa'yı öldürmek isteyenlerin bu plan ve teşebbüslerinin akamete uğraması, Allah'ın onu kendi katına yükseltmesidir.

"Mekr" kelimesinin bu anlamdaki kullanımı için bkz. 8/Enfal, 30. Bu ayette de Mekke müşriklerinin Peygamber Efendimiz'e karşı komplo kurduklarından bahsedilir, arkasından Allah'ın Son Elçisi'ni nasıl onu komplo, tuzak ve suikastlarına karşı koruduğu anlatılır. (Ayrıca bkz. 10/Yunus, 21; 13/Ra'd, 42). "Komplo" anlamında "mekr": (12/Yusuf, 31).

İnkârcılar, ahlaki erdemlerin, inancın, adaletin, hakiki özgürlük, barış ve dayanışmanın kök salıp yaygınlaşmaması için düzen (mekr) kurar, kötülüğü örgütleyip organize ederler (16/Nahl, 45; 35/Fatır, 10). Bu, insanların aleyhine olmakla beraber, komplo ve hileli düzenleri (mekr) onlara süslü ve çekici gösterilmiştir (13/Ra'd, 33). Ancak beşeri hayatı politik, iktisadi ve ahlaki yönden çökertmeye matuf bu düzenler (mekr) temelsizdir (16/Nahl, 26). "Temelsiz"dir, çünkü Allah'ın mukabil düzeninden, önleyici tedbir ve müdahalesinden emin olanlar, gaflet içindedirler; kurdukları düzen (mekr), aslında onlara tanınmış bir mühlettir (7/A'raf, 99). Başka bir ifadeyle, ahlaki ve hukuki bakımdan zayıf profildeki bu tür insanlar, "dağları yerinden oynatacak plan ve sistemler (mekr) kursalar bile, Allah katında onlara hazırlanmış düzen (kötü bir akıbet) vardır" (14/İbrahim, 46). Adeta temel bir yasa olarak "düzene (mekr) karşı düzen" vardır (27/Neml, 50-51). Bir başka temel yasa, "düzenin yani komplo ve tuzağın (mekr), sahibine zarar vermesidir." (35/Fatır, 43).

Bütün işleri, temel politik tutum ve çalışma şekilleri hile, komplo, yanıltma ve kirli ilişkilere (mekr) dayananlar, kendilerine karşı yürütülen meşru muhalefeti yaptıklarıyla aynı kefeye koyar, herkesin kendileri gibi hileli düzen kurduğunu öne sürmektedirler (7/A'raf, 123). (Benzer anlamdaki "Keyd" kelimesi için bkz. 86/Tarık, 15-17).

Kim ne düzen kurarsa kursun, eğer iyilik, adalet ve hayır amaçlı değilse, sonunda bozulur, kötülerin kurduğu düzen gerçekte örümcek ağı gibidir, dayanaksızdır. Allah onu yıkar. Sağlam, güvenilir ve dayanıklı düzenin temeli ahlak, adalet ve hakkaniyete dayanır. Böyle bir düzen, kuruluş esaslarına uygun kaldığı sürece kimse onu yıkamaz.

Şanı yüce Allah her bir nefsin ne yaptığını, lehinde veya aleyhinde neyi biriktirdiğini bilir. Bu dünyayı ve varlık alemini yaratan O'dur, sahibi ve maliki de O'dur. İnkârcılar büyük bir cür'et gösterip Allah'a kendi mülkünde meydan okumakta, O'nun iradesine, indirdiği hükümlere karşı çıkmaktadırlar. Elbette er veya geç hak ettikleri azaba çarptırılacaklardır.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

43. O inkâr edenler şöyle derler: "Sen gönderilmiş (Allah'ın bir elçisi) **değilsin." De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter ve yanlarında kitabın ilmi bulunanlar da** (bu gerçeği bilir.)"

Tarih boyunca inkârcıların en çok zorlandıkları konu, seçilmiş bir insanın Allah tarafından vahiy alması yani onun elçi olmasıdır. Bunu bir türlü kabullenemiyorlar. Geçmişte olduğu gibi Mekkeli ve Medineli inkârcılar da, Efendimiz'in elçilik vasfını kabul etmediler. Peygamber (s.a.)'e onlara şöyle cevap vermesi emredilir: Bu konuda şahit Allah'tır, bu tartışma ve çekişme sürüp gidecektir, son hükmü Allah verecektir.

Hz. Peygamberin vahiy aldığı konusunda şahitlik yapma konumunda olan başkaları da var: "Kitap'tan bilgisi olanlar".

Bunların kim oldukları konusunda birkaç görüş ileri sürülmüştür: Bir bölüm tefsirciye göre bunlar kitap ehlinden olan bilginlerdir. Bunlar tarih boyunca Allah'ın seçtiği kullarına vahiy gönderdiğini bilmektedirler. Bir kısmına göre Yahudi ve Hıristiyan iken Müslüman olanlardır. Diğer bir görüşe göre, Efendimiz'in bi'setinden önce artık bir peygamberin gelişinin pek yakın olduğunu düşünen Haniflerdir. Varaka bin Nevfel gibi. Cebrail aleyhisselâmın olduğunu söyleyenler de vardır.

Kabule şayan görüş, Kur'an-ı Kerim'i hakkıyla okuyup vahiy, nübüvvet ve risalet konusunda bilgi sahibi olanların da Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliğine şehadet edenlerdir. Nitekim İslam inancının temeli şehadettir. Kelime-i şehadeti getirdiğimizde hem Allah'ın birliğine hem Hz. Muhammed sallallahü aleyhi vesellem'in peygamberliğine şehadet ederiz.

Ra'd (13) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

14- İbrahim Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 52 âyettir, 28-29 ayetlerin Medine'de indirildiğine dair görüşler vardır. Nuh (71) sûresinden sonra, Enbiya (21) sûresinden önce inmiştir. Sûre ismini 35-41. ayetlerde ismi ve duaları geçtiği için İbrahim aleyhisselâmdan almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِۙ ﴿١﴾ اَللّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍۙ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًاۜ اُولٰٓئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٣﴾

1. **Elif, Lam, Ra. Bu bir Kitap'tır ki, Rabbinin izniyle insanları karanlıklardan nura, O güçlü ve övgüye lâyık olanın yoluna çıkarman için sana indirdik.**
2. **O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Şiddetli azap dolayısıyla vay inkâr edenlere.**
3. **Onlar, dünya hayatını âhirete tercih ederler. Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve onu çarpıtmak isterler** (veya onda çarpıklık ararlar). **İşte onlar, uzak bir sapıklık içindedirler.**

"Elif, Lam, Ra" Huruf-u mukattaa olup bu konuda Bakara sûresinin girişinde (2/1) bilgiler verilmiştir.

Bu Kitap yani Kur'an-ı Kerim Allah tarafından Hz. Peygamber (s.a.)'e indirilmiştir. İndirilmesinden gözetilen gaye Allah'ın izniyle insanları karanlıklardan nura çıkarmaktır. Görev Hz. Peygamber (s.a.)'e Allah tarafından verilmiş-

tir, kendisi buna talip çıkmış veya kendi kendine bu görevi üstlenmiş değildir. Kitap ona Allah tarafından indirilmiştir, kendisi oturup kaleme almamıştır. Kur'an aydınlatan bir ışık, kaynağı ilahi vahiy olan nurdur, bu nur sayesinde Hz. Peygamber bütün insanları (en Nas) aydınlığa çıkarmaktadır. İnsanlar, bu nur ile aydınlanamıyorlarsa karanlıklar (zulümat) içinde bulunmaktadırlar.

Hz. Peygamber'in insanları çıkaracağı nurlu yol aziz ve hamid olan Allah'ın yoludur. İnsanların buna ihtiyacı vardır, Kur'an bu yüzden indirilmiştir; başka bir deyişle insanları bir yerden çıkartmanın sebebi, bulundukları yerin vahiy tarafından aydınlatılmamış karanlık bir dünya olmasıdır.

Vahyin aydınlatmadığı dünya hakikatin üstüne örtünün çekildiği, hakkın inkâr edildiği, adaletin gözetilmediği, cehaletin itibar ve revaç bulduğu, aklın asli görevlerini yerine getiremediği, temiz fıtratın bozulduğu, hiçbir şeyin yerli yerinde olmadığı, mülkün sahibi Allah'a karşı isyan ve günahın alıp başını gittiği karanlık bir dünyadır.

Cahilliğin önemli sebeplerinden biri insanların Allah'ı bilmemesidir. Yanlış kaynaklardan Allah hakkında bilgi sahibi olduklarında O'nun varlığını reddederler, ateistler gibi. Zat hakkında yanlış bilgi eğer içlerine sinmiyorsa, bir türlü akılları ikna olmuyorsa "bilmiyoruz, bilemiyoruz" diye bu hayati konuyu zihinlerinden ve hayatlarından çıkarmaya çalışırlar, agnostikler gibi. Ya da insandan hiçbir şey talep etmeyen tanrı kendi heva ve heveslerine göre yaşayabilecekleri, güçlülerin zayıfları ezebilecekleri ve her ne suç ve günah işlerlerse kimsenin onlardan hesap sormayacağı bir dünyadır.

Allah hakkında yanlış bilgi, çeşitli zanlara sebebiyet verdiğinden insanların çoğu O'na birtakım varlıkları, nesneleri, sistemleri, önderleri veya putları ortak koşarlar. İşte Allah hakkında doğru bilgiyi edinmenin yolu da, vahyin verdiği bilgi ve haberlerdir. İnsan ancak vahiy sayesinde Allah hakkında bilgi sahibi olur; isimleri, sıfatları ve fiilleri üzerinde tefekkür ederek marifetullaha ulaşır.

İndirilen Kitap hidayet nurudur, zira kaynağını vahiyden almaktadır. Hak ve hakikati ihtiva eder. Hakikat tektir, birden fazla –iki veya daha çok– hakikat olmaz; bu yüzden Kitap insanları tek kelime ile gelen "nur"a çıkarır. Birden fazla hakikat varsa, birden fazla tanrı, birden fazla ahlak da var demektir. Düşüncesinde, inancında ve hayatında Allah'ı birleyen, hakikati ve ahlaki normları da tevhid eder, böylelikle varlık âlemiyle uyum içine girer. Allah'tan sadır olan nur tektir. "**Karanlıklar** (zulümat)" ise birden fazladır. Gerçeklikler, tek olan Hakikat'in tezahürleridir. Birden fazla gerçek her biri kendi başına ve diğerleriyle ilişkisiz veya çatışma halinde hakikatler zannedilirler. Hakikat tektir ama kendini birden fazla gerçeklikle, yol ve biçimle ifade eder, açığa vurur.

Hakikati kendi içinde parçalamış kişi, yolunu labirentler, çokluklar içinde kaybeder, böyle birinin pusulasını şaşırması mukadderdir. İndirilen Kitap, hakikatin tekliğini, birliğini de teyit etmek suretiyle insanın, tarihin ve toplumsal tezahürlerin farklı alanlarını tevhid üzere birleştirmektedir. Varlık âleminin, tabiatın, insan gerçeği ve hayatın şifreleri Kur'an olmadan çözülemez.

Hakikatin bizi hayrından, hikmet ve ilahi nimetlerden yararlandırdığı yol (sırat) aziz ve hamid olanın yoludur. O azizdir, izzet sahibidir, O'nu kimse mağlup edemez, O'na üstün gelemez, varlık âlemindeki mülk ve saltanat O'nundur. Hamid'tir, sahip olduğu özellikler, bize bahşettiği nimetler başkaları tarafından sahip olunan şeyler sınıfından değildir. Mesela bize bir bardak su ikram edene teşekkür ederiz. Ama suyu yaratan Allah'a hamd ederiz. O suyu yaratmasaydı, bize kim su ikram edebilir, biz susuzluğumuzu nasıl giderebilirdik!

Göklerde ve yerde, kısaca varlık âleminin tümünde her ne varsa hepsi O'nundur. Mülk ve hükümdarlık, servet ve iktidar O'nundur. Kahhar'dır, Galib'tir! Hakikat bu iken, inkârcılar bunu reddettikleri yani hakikatin üstünü örtü ile örttükleri için şiddetli bir azaba maruz kalacaklardır. Bunlar sadece sözle hakikati reddetmekle kalmıyorlar, mülkünde Allah'a meydan okuyorlar, hayat tarzlarını nefislerinin heva ve hevesine, tutkularına göre düzenliyorlar. Biri size muazzam, muhteşem bir malikâne sunmuş, siz onun sahibine saygısızlığın, küstahlığın azamisini gösteriyorsunuz hem malikânenin kendisine ait olmadığını iddia ediyorsunuz hem onun arzu ve isteklerine, koyduğu kurallara inatla karşı çıkıyorsunuz. İşte böylelerine "veyl" olsun. Vay onlara (2/Bakara, 79).

Şanı yüce Allah, inkârcıların üç ana özelliğini sıralar:

a) Dünya hayatını tutku seviyesindeki sevgileri dolayısıyla ahirete tercih edenler;

b) İnsanları Allah'ın yoluna girmekten alıkoyanlar;

c) Dinde çarpıtmalar yapanlar.

Dünya hayatının sevgisi (Hubbu hayat ed dünya) sekülerleşmenin belirgin özelliklerinden biridir. Sekülerleşme hayatın bütün alanlarından "dinin, dini hükümlerin dışarı çıkarılması" ise, dinin boşalttığı hayat alanlarını dünya hayatının sevgisi dolduracaktır. "**İstihbab**" sevilen bir şeyin peşine düşmektir. **Razi**, bazen bir şeyi sever ama peşine düşmeyiz der. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Ümmetim adına en çok korktuğum şey Allah'a şirk koşmaktır. Ancak benim söylediğim, onların Güneş'e, Ay'a, puta tapmaları değildir. Benim korktuğum bu şirk, Allah dışındaki şeylerin hoşnutluğunu gözeterek ameller yapmak ve bir de gizli şehvettir" (İbn-i Mace, Zühd, 21). Efendimiz'in işaret ettiği dinin dışarı çıkarıldığı seküler algı çerçevesinde hayatın iştah ve şehvete indir-

genmesi, haz ve lezzetlerin yüceltilmesi, iktidarın şehvetle yürütülmesi ve bu gayrimeşru tutum ve davranışları aklileştirerek, sözde gerekli gösterecek akıl yürütme ve argümanların dini hükümlerin yerine geçmesidir. Sekülerleşme tam da budur. Bazıları bunu bilerek yapar, bazıları bilmeyerek.

Fakat mesele bundan ibaret de değildir. Dünya hayatının sevgisiyle yanıp tutuşanlar, dünya üzerinde tam iktidar kurmak amacıyla başkalarının da kendileri gibi olmalarını isterler. Çünkü hem iktidarlarını kaybetmek istemezler hem başkalarının kendilerine hakikati yani Allah'ı, ahireti ve Hukuk'u hatırlatmalarından hoşlanmazlar, bu onları rahatsız eder. Bu yüzden sayısız enstrüman ve yolla insanları Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışırlar. Bunu kültürel faaliyetler, eğitim, medya, eğlence, sinema, sanat veya başka şeyler üzerinden yapmaya çalıştıkları gibi yasalar, devlet otoritesi ve istibdat rejimleri yoluyla da yaparlar; İslam'ı doğru yaşama ve hayatı yaşanmaz hale getirirler. Bazı hükümlerini ilga ederler, dini salt vicdana indirgerler, hükümleri olmayan diyaneti öne çıkarırlar, dünyayı düzenleyici emir ve nehiyleri iptal ederler veya hükümleri tarihsel-dönemsel durumlara göre yorumlayıp zamanımızda işlerliğe sahip olmadıkları propagandasını yaparlar, makam ve dünya tutkunu âlimleri fetvalarıyla güç ve saltanatlarının payandaları yaparlar, güçlerinin yettiği yerde insanları zindanlara atarak Allah'ın yolunu tıkamaya çalışırlar.

Dinde eğrilik çıkarmaya çalışmak demek, dinin sahih özüyle oynamak, usule aykırı yorum ve tefsirlerle tahrifatına çalışmak demektir.

İşte böyleleri Allah'ın rahmetinden veya hidayet yolunu bulma ihtimalinden uzağa düşmüş bedbaht kimselerdir, bundan dolayı derin bir sapıklık içindedirler. Zihni ve fiili tutumlarını değiştirmedikleri sürece ne dünyada rahat ve huzur içinde olurlar, ne ahirette kurtuluş bulurlar.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَآءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾

4. Biz hiçbir elçiyi, kendi kavminin dilinden başkasıyla göndermedik ki, onlara apaçık anlatsın. Böylece Allah, dilediğini şaşırtıp saptırır, dilediğini hidayete erdirir. O, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.

Ayette bizim "elçi" olarak çevirdiğimiz kelime "resûl"dur. Kelime anlamı elçi, ulak, haber götüren kimseye denir. Kur'an-ı Kerim bu kelimeyi birkaç bağlamda kullanır. Mesela Neml sûresinde (27/35) diplomatik elçi; Yusuf sûre-

sinde (12/50) ulak manasında kullanmıştır. En'am 61. ayette ise yağmurun yağdırılması anlamındadır. Hac, 22. ayette elçilik görevini yerine getiren melekler kastedilmiş; diğer yerlerde ise (mesela 23/Mü'minun, 44; 6/En'am, 130 ve sûrenin bu ayetinde olduğu gibi) Allah'tan aldığı vahyi insanlara bildiren peygamber manasında kullanılmıştır. Kısaca peygamber bilgi ve haber getiren Allah'ın elçisidir. Herkes dinin esaslarını, mesajını tebliğ edebilir ancak kimseye bu görevi yerine getirdiği için "Allah'ın elçisi (Resûlullah)" denmez. Tebliğcinin bu sıfatı alması için onun Allah tarafından seçilmesi ve vahiy ile desteklenmesi gerekir. Mucize de peygamberliğin nişanelerinden biridir, son Peygamberin mucizesi Kur'an-ı Kerim'dir.

Elçinin Allah tarafından seçilmesinin bazı sebepleri var. Elçi kendinden bilgi üretmez, vahiy olarak her ne alıyorsa onu aktarır. Ancak aktardığını açıklar, mesajı ete kemiğe büründürür. Ne var ki "zelle" kabilinden hata yapacak olsa vahiy ile kendisine müdahale edilir, hata düzeltilir. "Ben dini tebliğ ediyorum" diye kendini resûl/elçi ilan edenin tefsir ve yorumu hatadan masun değildir, onu düzeltecek vahiy de almaz. Bu yüzden "resûl" seçilmiş kişilere mahsus olmak üzere kullanılabilir ancak.

Tarih boyunca peygamberler, indirilen bilginin yani vahyin taşıyıcısı, açıklayıcısı, gözetleyicisi, öğreticisi, uygulayıcısı ve üzerinde şahitleri olmuşlardır. Kendi aklı melekelerini kullanarak, insan Allah'ın varlığı ve birliği fikrine ulaşabilir. Bu hem mümkündür hem akıl, gözlem ve muhakeme yeteneği olan insandan beklenen yükümlülüktür. Ama diğer önemli konularda peygamber davetinden haberdar değilse bilemeyebilir, bu yüzden İslam bilginleri peygamber sesi duymayanların ilahi hükümlerden sorumlu olmayacaklarını düşünmüşlerdir.

Allah'ın her topluluğa peygamber göndermesi, kendisini ve hakikati unutmaları dolayısıyla onlara hatırlatmak içindir. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim, bir zikirdir, hatırlatır, insanı hakikatin yoluna davet eder. İlahi mesajı anlayabilmesi için insanın elçinin kendi dilini konuşuyor olması izahtan varestedir. Nasıl peygamberin cinlerden, meleklerden değil de, bizim türümüz olan beşerden seçilmesi önemliyse -çünkü ancak bizim gibi bir insanla sağlıklı bir iletişim ve diyalog kurulabilir-, aynı şekilde elçinin bizim dilimizi konuşuyor olması da o kadar önemlidir. Bu çerçevede 4. ayet, merhameti ve bağışı bol olan Allah'ın gönderdiği her elçiyi kendi kavminin dilini konuşan birinden seçtiğini belirtmektedir.

Bu kural Hz. Muhammed (s.a.) için de söz konusudur. Ancak fazlası da vardır. İlkin, Hz. Muhammed (s.a.), gönderilen son elçidir (33/Ahzab, 40), bundan sonra peygamber gönderilmeyecektir. İkincisi sadece Mekkelilere, Araplara veya Arap yarımadasına değil, bütün insanlara elçi olarak gönderilmiştir (34/

Sebe', 28). Peygamber olarak gönderildiği Mekke halkı veya ilk muhatapları daha önce babalarına peygamber gönderilmemiş (36/Yasin, 6) bir topluluk-turlar, öne çıkan özelliklerinden biri de "ümmi" olmalarıdır (62/Cuma, 3). Kendilerine tebliğ edilecek son ilahi vahiy yani Kur'an-ı Kerim "Arapça kitap"-tır (12/Yusuf, 2) ama elçi bütün insanlığa gönderildiği için, Hz. Muhammed (s.a.), mesajı hem kendi kavmine yani ilk muhatapları Araplara, hem bütün beşeriyete tebliğ edecektir. Bu konuda Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Her bir peygamber kendi ümmetinin diliyle gönderilmiştir. Yüce Allah beni yarattıkları arasında kırmızı tenliye de, siyah tenliye de göndermiştir" (Müsned, V, 158; ayrıca bkz. Buhari, Teyemmüm,1; Müslim, Mesâcid, 3).

Hz. Peygamber'in ilk muhatapları arasında Yahudiler de vardı. Onların iddiasına göre, semadan indirilecek kitabın yani vahiy dilinin İbranice olması gerekir, Hz. Muhammed (s.a.) ise, Arapça konuşan ümmi bir insandır. Bu nasıl olur! Bu ayet, söz konusu iddianın nübüvvet zincirinde birbirini takip eden halkalara ve tarihin ilahi vahiyle olan ilişkisine bakıldığında tutarsız olduğunu ima eder. Her kavme kendi dilini konuşan elçi gönderilmiştir, sebebi açık, onlara mesajı anlatsın, son peygambere gelen mesaj bütün insanları ve cinleri (7/A'raf, 158) muhatap almaktadır. (Bkz. 2/Bakara, 185; 3/Âl-i İmran, 138).

Kur'an'ın ana fonksiyonu, 1. ayette vurgulandığı üzere, insanları "karanlıklardan nura çıkartmak" olduğundan, mesajı elçi anlatacak. Bu aynı zamanda mesajın başka dillere aktarılmasının da bir zaruret olduğunu göstermektedir ki, bir ölçüde meal ve tefsir ihtiyacı buradan kaynaklanmaktadır.

Kitabın inişiyle nur ve karanlık, hidayet ve sapkınlık, iman ve küfür, takva ve fücur apaçık birbirlerinden ayrılmışlardır. Kim hangi yolu tercih ederse, Allah onu o yola sokar ve içine girdiği yolda kendi haline bırakır. Hiçbir şey iman ve küfür, hidayet ve sapıklık O'nun kudreti dışında değildir. Allah dileseydi, kendi gücünü kullanarak herkesi hidayet yoluna sokardı ama bu onların özgür iradelerine aykırı olurdu. Hidayet ve sapıklığı ve bunları tercih etmeye yarayan iradeyi, özgür seçimi ve akli melekeyi yaratan Allah olduğundan her ikisi de O'nun bilgisi, iradesi ve kudreti haricinde gerçekleşmez. Yaratılmayan, var olmayan bir şey vuku bulmaz. Allah halk eder, insan iktisap eder.

Çoğu zaman bu konu yanlış anlaşılmış, insanın özgür iradesinin tercihte işe yaramadığı fikrinin temellenmesinde bir argüman olarak kullanılmıştır. Belirtmek gerekir ki, hidayet ve sapıklığın Allah'ın elinde olması ile insanın özgür iradesiyle hidayet veya sapıklığı seçmesi arasında herhangi bir çelişki yoktur.

"Halk ve kesb"in dışında bir başka açıdan kişi tercihte bulunur ama son kararı veren, tercihi tescil eden O'dur. Nasıl yabancı biri bir devletin yurttaşı

olmak için müracaat eder, şart koşulmuş bütün yükümlülükleri yerine getirir fakat yine de o kişinin yurttaş olup olmamasına dair son kararı o devletin yetkili makamları karar verirse, şanı yüce Allah da, kimi hidayete, kimi sapıklığa girecek, nihai kararı O verir. Bu elbette Allah'ın kulun iradesine, özgür seçimine aykırı olarak karar verdiği anlamına gelmez, aksine kişinin özgür iradesinin Allah'a rağmen herhangi bir işe yaramayacağını gösterir. Bu böyledir, çünkü O'nun üstünde bir güç ve kudret yoktur, hüküm ve hükmünün üstünde karar verecek bir makam bulunmamaktadır.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَآ اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسٰى اِنْ تَكْفُرُوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾

5. **And olsun Musa'yı: "Kavmini karanlıklardan nura çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat" diye âyetlerimizle göndermiştik. Şüphesiz bunda çokça sabreden ve şükreden herkes için gerçekten âyetler vardır.**

6. **Hani Musa kavmine şöyle demişti: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani O sizi Firavun ailesinden kurtarmıştı, onlar sizi en dayanılmaz işkencelere uğratıyor, kadınlarınızı sağ bırakıp erkek çocuklarınızı boğazlıyorlardı. Bunda sizin için Rabbinizden büyük bir sınav vardır."**

7. **"Rabbiniz şöyle buyurmuştu: "And olsun, eğer şükrederseniz gerçekten size arttırırım ve and olsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz, benim azabım pek şiddetlidir."**

8. **Musa demişti ki: "Eğer siz ve yeryüzündekilerin tümü inkâr edecek olsanız bile şüphesiz Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmüştür."**

Bu ayetler, Yahudilerin Hz. Muhammed (s.a.)'e gelen vahyin neden İbranice değil de Arapça geldiği sorusunun anlamsızlığını ortaya koymaktadır. İbranice, Arapça veya başka bir dil, önemli olan vahyin insanları "karanlıklardan

nura çıkarması"dır. Vahiy, Musa aleyhisselama konuştuğu dilde yani İbranicede geldi ama hedeflediği gaye İsrailoğullarını ve ona muhatap olan herkesi nura çıkarmaktı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in misyonu ile Hz. Musa'nın misyonu arasında temelde fark yoktur; her ikisi ve diğerleri de Allah'ın elçileridir, kardeştirler, aynı Nübüvvet zincirinin halkalarıdırlar. Filozoflarının yaptıklarının aksine, birbirleriyle rekabet etmezler, birbirlerini çürütmezler birbirlerini teyit edip aynı kutsal geleneği devam ettirirler.

5. ayet peygamberlerin ve indirilen kitapların insanları "karanlıklardan nura çıkarmaları"nın ne anlama geldiğini de açıklamaktadır. Bu Musa aleyhisselâmın kendi özel görevinde yaptığı şeydir. O Firavun'u bir olan Allah'a itaat etmeye; halkını ezmekten vazgeçmeye, İsrailoğullarının özgürlüğünü tanımaya davet etmiş, davetini sadece İsrailoğullarına değil, Mısır halkına da yapmıştı. Hz. Muhammed (s.a.) de her neyi yaptı ve başardıysa, bu karanlıklardan nurla çıkıştır.

Musa aleyhisselam kavmine "Allah'ın günleri"ni hatırlattı. Arapçada "**eyyam** (günler)" iyi ve kötü, zafer ve yenilgi, bolluk ve kıtlık zamanlara atıftır. Hz. Musa hem kavmini karanlıklardan nura çıkartmak, hem onlara sahip oldukları nimetleri sürekli hatırlatmakla meşgul oldu. Firavun zulmü dayanılmazdı, bir ara Firavun, kendisini yerinden edecek bir İbrani dünyaya gelmesin diye, İsrailoğullarının erkeklerini öldürmeye karar vermiş, kadınlarını istihdam etmek üzere sağ bırakmıştı. Bu bir kavim için dayanılmaz bir durumdu. Bir toplumun erkekleri yok edilirse, o toplumun tarih içinde varlığını sürdürmesi mümkün olmaktan çıkar.

Bu örneğin zikredilmesinde hikmetler, üzerinde düşünmemiz gereken imalar vardır. Şöyle ki: Dünya gezegeninde türümüzün varlığını sürdürebilmesi erkekle kadın arasında ilahi ve fıtri dengenin korunmasına bağlıdır. Erkeğin kavvam vasfı söz konusu ilişkinin temelini oluşturur. (Bkz. 4/Nisa, 34.) Bir toplumun çeşitli yollardan erkeklikleri ellerinden alınırsa, erkeklik rollerine son verilirse; erkekler itibardan düşürülürse erkek kavvam vasfını kaybeder; kadınlar kendi başlarına kaldıklarında Firavun'un bir kavmi esaret altına almasına benzer şekilde toplum belli merkezlerin denetimine geçer; kadın ve erkek determine edilen sosyal kuklalara dönüşür.

Fakat Firavun'un baskısı sonsuza kadar süremezdi, Hz. Musa, kavmini aldı, özgürlüğüne kavuşturdu. Allah'ın günlerini, zamanı nasıl evirip çevirdiğini, bir gün lehe bir gün aleyhe inkılap ettirdiğini hatırlayanlar, bunun üzerinde çok yönlü düşünen ve dersler çıkaranlar için ayetler vardır. Bu gibilerin özelliği sabretmeleri ve şükretmeleridir. Sabır acılara, zorluk ve sıkıntılara, baskı

ve mahrumiyetlere tahammül etmek, şükür her güzel nimetin Allah'tan olduğunu bilip derin minnettarlık duymak ve bunu dile getirmektir. Sabır ve şükür beraber anılırlar. Öyle ki bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "İman, yarısı sabır, yarısı şükür olmak üzere iki yarımdır." (Beyhaki, Şuabu'l İman.)

Musa alehisselam da kavmine, Allah'ın onları Firavun'un zulmünden kurtarması, Tih çölünde beslemesi, Tur dağını üstlerine gölgelik kılması vb. nimetlerini hatırlatır (Bkz. 2/Bakara, 49. ayetin açıklaması.) Bu onların sınavıydı. İsrailoğullarından istenen şükretmeleriydi. Şükretmenin ifadesi de Şeriat'ın kurallarına riayet etmeleri, Allah'a isyan etmemeleri, peygamberlere saygı göstermeleri, nankörlük etmemeleri, nimeti gizlememeleri, Allah'tan başka kimseden bilmemeleriydi. Bunları kavmine hatırlatan Hz. Musa, şunları da özellikle hatırlatmayı ihmal etmemişti: Bu sizin yararınızadır. Siz ve yeryüzündekilerin tümü bir araya gelip de inkâr edecek olsa, Allah'a zerre miktarı bir zarar veremezsiniz. Zira O'nun hiç kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O her eksiklik ve noksanlıktan münezzehtir, yücedir. Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde, bütün varlıkların O'na muhtaç olması ve O'nun herkesin ihtiyacını karşılayacak şeyleri, nimetleri yaratmış olması dolayısıyla sadece O övülmeye layıktır. Ancak çoğu insan bu hakikatin farkında değil, derin bir gaflet hali içinde Allah'a isyan eder. Öyle ki, hem O'nun yarattığı nimetlerden beslenir, mesela yeryüzünün sunduğu gıdaları, besin kaynaklarını alır, havayı teneffüs eder, Allah'ın yarattığı bedenle dolaşır, hem de Allah'a karşı gelir, O'nun emir ve yasaklarını çiğner, yeryüzünde her neye sahipse bunları kendisinden veya başkalarından bilir; mülkün asıl sahibini unutur; ibadet etmediği gibi itaat de etmez, üstelik başkalarını da kendisi gibi suç ve günahkârlığa çağırır. Bütün bunlar günahtır. Böyle hareket eden insan, kendisine takdir ve tayin edilen rızkını kirletir.

اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِنْ
بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ ۛ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا اَيْدِيَهُمْ فِي
اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهِ وَاِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا
اِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۛ
يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ۛ قَالُوا اِنْ
اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ۛ تُرِيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا فَاْتُونَا
بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ

اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَاۤءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَمَا كَانَ لَنَآ اَنْ نَّأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَآ اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنَا سُبُلَنَاۗ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَآ اٰذَيْتُمُونَاۗ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

9. **Sizden öncekilerin, Nuh kavminin, Ad ve Semud ile onlardan sonra gelenlerin haberi size gelmedi mi? Ki onları, Allah'tan başkası bilmez. Elçileri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi de, ellerini ağızlarına götürüp** (öfkelerinden ısırdılar) **ve dediler ki: "Kesin olarak biz sizin kendisiyle gönderildiğiniz şeyleri inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeyden de gerçekten kuşku verici bir tereddüt içindeyiz."**

10. **Resûlleri dedi ki: "Allah hakkında mı şüphe** (ediyorsunuz)**? O, gökleri ve yeri yaratandır; O, sizi, günahlarınızı bağışlamak için davet etmekte ve sizi adı konulmuş bir süreye kadar erteliyor." Dediler ki: "Siz, bizim benzerimiz olan birer beşerden başkası değilsiniz. Siz bizi, babalarımızın taptıklarından çevirip-engellemek istiyorsunuz, öyleyse bize apaçık bir delil getirin."**

11. **Resûlleri onlara dediler ki: "Doğrusu biz, sizin gibi yalnızca bir beşeriz ancak Allah kullarından dilediğine lütufta bulunur. Allah'ın izni olmaksızın size bir delil getirmemiz bizim için olacak şey değil. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etmelidirler."**

12. **"Bize ne oluyor ki, Allah'a tevekkül etmeyelim? Bize doğru olan yolları O göstermiştir. Ve elbette bize yaptığınız işkencelere karşı sabredeceğiz. Tevekkül edenler Allah'a tevekkül etmelidirler."**

Taberi'ye göre Nuh, Ad ve Semud kavimlerinin peygamberleriyle olan mücadelelerini Hz. Musa, İsrailoğullarına hatırlatmıştır. Bu tabii ki ilginç bir noktadır, zira Tevrat'ta Ad ve Semud kavimlerinin başlarından geçen ibret verici olay yer almaz. Fakat sözün gelişine bakıldığında, hitabın Kur'an tarafından Mekkelilere yönelik olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

Ayette dikkat çekici bir nokta var: Nuh, Ad ve Semud ile Allah'tan başka kimselerin bilemediği daha nice kavim gelip geçmiştir. Bu ayet İbn-i Mes'ud gibi sahabiler, nesep ilmiyle uğraşan Arapların, öne sürdükleri iddiaların yani soyların kesintisiz Nuh'a ve Âdem'e kadar gittikleri söylemlerinin temelsiz olduğu fikrine götürmüştür. Bu ayetin inişi üzerine İbn-i Mes'ud'un "Nesep bilginleri yalan söylemişlerdir" dediği rivayet edilir. Tabii ki İbn-i Mes'ud'un kastı

soyların ve soy kütüklerinin tek kol üzerinden geriye doğru insanlığın ikinci atası Nuh aleyhisselama veya ilk atası Âdem aleyhisselama uzandığı tezinin temelsizliğine işaret etmektir, yoksa nesillerin kesintisiz olarak Hz. Nuh'a ve Hz. Âdem'e uzandıkları hakikatini inkâr etmek değildir.

Araplar nesep ilminde hayli ilerlemiş kimselerdi, belki de bugünkü antropologları ve tarihçileri hayrete düşürecek yöntemlerle kaç nesil ve batın öncesinde yaşayanlar hakkında bilgilere sahiptiler. Öyle de olsa geçmişe doğru bilgiler sonuç itibariyle gaybe ait bilgilerdir ancak karineler, çıkarsamalar ve galip zan ve tahminlerle bilgiler elde edilir. Bu yüzden Efendimiz (s.a.), bu bilgi dalını tümüyle küçümsememiş olmakla beraber aşırıya gidilmesinin sakıncalarına işaret babında şöyle buyurmuştur: "Neseplerinizden yakın akrabalarınızla ilişkileri sürdürecek kadarını öğreniniz" (Tirmizi, Birr, 49). Yakın akrabaya iyilik (birr) yapmak emredilen bir görev olduğundan onları bulup araştırmak, tanımak ve ilişki kurarak yardımlarına koşmak üzere nesep ilminden istifade edilir. Ama nesep ilmini ırkçılık, şovenizm, ulusalcılık veya ulusal kimlikler icat ve inşa etmek gibi saiklerle öğrenip kullanmak caiz değildir. Bunun yanı sıra bir tarihçi sahasında ne kadar uzman olursa olsun, geçmişle ilgili öne sürecekleri hiç bir zaman bize kesin bilgi vermez. Kimse, peygamberler dahi geçmişi tam olarak bilemez (4/Nisa, 164; 40/Mü'min, 78); bu durumda daima alçakgönüllü ve ihtiyatlı olmak lazım.

Toplumlarını uyarmak üzere zengin ve güçlü delillerle tebliğ görevini yerine getirmeye çalışan peygamberleri kavimleri büyük bir hayretle karşılamışlardı. "Kişinin ellerini ağzına götürmesi" Arap örfünde bir darb-ı mesel olup iki anlamı var: Ya büyük bir hayrete kapılarak "Aaa, bu böyle miydi? Ay, adamın dediğine bak ne saçma veya ayıp! Pes doğrusu!" demek veya öfke belirtisi olarak parmaklarını ısırmak, hırslanmak (3/Âl-i İmran, 119). Bazıları aksine inkârcıların bu hareketle peygamberleri susturmaya kalkıştıklarını, ağızlarını kapattırdıklarını düşünmüşlerdir. Bir tereddüt ve kuşku içinde oldukları için kendilerine tebliğ edilen dine, dinin hakikatlerine ve hükümlerinin kurtarıcı niteliklerine inanmadıkları veya inanmak istemedikleri için elçiler her neyi tebliğ ettilerse geri çevirdiler, risaleti tanımadılar. (43/Zuhruf, 24.)

Bu inkâr karşısında elçilerin dediği şudur: "Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)? O, gökleri ve yeri yaratandır; O, sizi, günahlarınızı bağışlamak için davet etmekte ve sizi adı konulmuş bir süreye kadar erteliyor." Bu ilginç bir noktadır. Çünkü her konuda şüpheye düşülür ama keskin gözlemde bulunan akıllı bir insan, Allah'ın birliğinden, evreni yaratmış olduğundan kuşku duymaz. Bu varlık nasıl kendi kendine var olabilir! Üstünde oturduğunuz kili-

me-halıya bakın, nakışları, desenleri ve oranları belli ki birileri tarafından tasarlanmış, işlenmiş, üretilmiştir. Bir ilaç nasıl kendi kendine var olup hastalığı şifa olabilir? Bunları bir yapandan şüphe etmeyen kişi, Allah'ın varlığından mı şüphe eder? Asıl hayret edilecek konu bu olsa gerek!

İnkârcılar neye çağrıldıklarını iyi bildiklerinden, sanki sözü veya tartışmayı fazla uzatmak istemezlermiş gibi, elçilere kendileri gibi insan olduklarını, olağanüstü özellikler –melekler gibi– taşımadıklarını, uzun zamanlar alışageldikleri inanç şekillerini değiştirmeye kalkıştıklarını söyleyip, sözün ötesinde daha başka kanıtlar getirmelerini talep ederler. Yani elçilerin olağanüstü olaylar, akılları hayrete düşürecek mucizeler göstermelerini isterler. Elçiler onlara evet, kendileri gibi birer beşer olduklarını, Allah'ın insanların içinden birini, "elçi" seçmesinin O'nun bir lütuf ve takdiri olduğunu söylerler. Yüce Allah elçiliği kime ve nereye, hangi bölgeye ve insan topluluğuna vereceğine kendisi karar verir (6/En'am, 124).

Bu açıdan bakıldığında bazı filozofların peygamberliğin vehbi –Allah tarafından verilmiş– bir haslet olmayıp kazanılmış (kesbi) olduğu yolunda öne sürdükleri tezin de tutarsız ve temelsiz olduğu görülmektedir. Elçilik yanında hidayet, hikmet, ma'rifet gibi hasletler de O'nun lütuf ve ihsanıdır; ancak bunlar samimiyetle, ihlasla istenir, Allah da bahşeder. Vehbi bir takım özellikler vardır, şu var ki, kirli, günahkâr ve asi bir kalpte ne hidayet ne hikmet ve ma'rifet yeşerir, çünkü tarla bu güzel bitkilerin yetişip boy atmasına elverişli değildir. Kalbini imanla ve ihlasla temizleyene Allah nice bağışlarda, mevhibelerde bulunur.

Allah dilemedikçe kimse olağanüstü bir olayın vukuunda etkili olamaz, mucize gösteremez. Çünkü tabiat yasalarını koyan ve tabiattaki olayları yöneten peygamberler değil, yaratıcı olan şanı Yüce Allah'tır. İyi birer mü'min olarak elçilere ve elbette her mü'mine düşen Allah'a tam bir teslimiyetle tevekkül etmesi, O'na ve takdirine itimat etmesidir. Eğer doğru yola yönelten Allah ise, O'nun bilgisi dâhilinde ortaya çıkacak zorluklara, karşılaşılacak engellere ve bunların aşılması için çekilecek acılara ve işkencelere karşı da sabredilecektir. Zaten hakiki manada Allah'tan başka kendisine itimat edilecek, güvenilecek kim var ki!

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَا اَوْ لَتَعُودُنَّ فِي
مِلَّتِنَا فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْ
بَعْدِهِمْ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ
كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾

يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ
وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ
اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ
ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

13. **İnkâr edenler, resûllerine dediler ki: "Muhakkak** (ya) **sizi kendi toprağımızdan süreceğiz veya dinimize geri döneceksiniz." Böylelikle Rableri kendilerine vahyetti ki: "Şüphesiz biz, zulmedenleri helâk edeceğiz.**

14. **"Ve onlardan sonra sizi o arza mutlaka yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan korkana ve tehdidimden korkana ait** (bir ayrıcalıktır)."

15. (Peygamberler) **Fetih istediler,** (sonunda) **her zorba inatçı bozguna uğrayıp -yok oldu-gitti.**

16. (Böylesinin) **Önünde cehennem vardır ve** (orada) **irinli sudan içirilecektir.**

17. **Yutkunmaya çabalayacak ve boğazından geçirmeyi başaramayacak, ona her yandan ölüm gelecek, oysa ölmeyecek de. Ardından daha katı bir azap olacak.**

18. **Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların yaptıkları, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir kül gibidir. Kazandıklarından hiçbir şeye güç yetiremezler. İşte uzak bir sapıklık** (içinde olmak) **budur.**

"İnkâr edenler, resûllerine dediler ki" cümlesinde elçiler her ne kadar kavimlere izafe edilmişse de, bu mecazi bir ifadedir, çünkü elçiyi (resûl) gönderen Allah'tır. Hakiki manasında çevirmek icap ederse ifadenin takdiri şöyle olur: "Onlar kendilerine gönderilen Allah'ın elçilerine dediler ki!"

Geçmişte kendilerini, Allah'a kulluğa ve bununla bağlantılı olarak doğru yola, adalete ve ahlaki hayat sürmeye davet eden peygamberlere karşı çıkanların takındığı ortak tutum hep aynı olagelmiştir: Ya sürgün veya kendileri gibi yaşamaya zorlamak.

13. ayette "veya dinimize geri döneceksiniz" cümlesinde geçen "din"in orijinal karşılığı "millet"tir. Buradaki kullanımıyla millet; vaz'edilmiş kanunlar mecmuası ve bunların düzenlediği yaşama tarzıdır. İnkârcılar, kendilerini Allah'a kulluğa ve bununla bağlantılı ilahi hükümlere göre yaşamaya davet ettiklerinde, kavimleri bunu reddediyorlar ama reddetmekle yetinmeyip elçilerin kendileri

gibi inanmaya, kurdukları düzenin kurallarına, yasalarına uymaya ve kendileri gibi yaşamaya da zorluyorlar. Bu inkârcıların, küfrün tabiatı dolayısıyla din ve vicdan özgürlüğüne, serbest seçime ve farklı yaşama tarzlarının, birden fazla inanç ve şeriatın bir arada yaşamasına açık olmadıklarını ima etmektedir.

Burada atlanmaması gereken ince bir nükte söz konusu: "Dinimize geri dönmelisiniz" derken, peygamberlerin ilahi görevle yükümlü tutulmalarından önce şirk, zulüm ve günah üzere bir hayat sürdükleri anlamına gelmez. Hiçbir peygamber bi'setten önce de olsa şirk ve zulüm üzere olmamıştır. Bu, peygamberlerin daha önce kavimlerinin hayat tarzına aktif olarak karşı çıkmayıp sustukları, bir kenara çekilip tabir caizse marjinal kaldıkları anlamına gelir. Bi'setten önce her peygamber en azından hanif yaşamıştır. Peygamberlik görevini üstlenir üstlenmez, pasif durumdan aktif duruma geçerler. Muhtemelen kavimlerinin önde gelenleri, onları eski pasif durumlarına dönmelerini istemektedir.

Din bir inanma, düşünme ve yaşama biçimidir; her inanma, düşünme ve yaşama biçimi de bir dindir. İşte bu anlamdaki dine, dinin öne çıkan yaşama biçimine "millet" denir. İnkârcılar, kendi ülkelerinde hâkim kıldıkları yaşama biçimine (millete) uymayı zorunlu kılmışlar, bundan kopmayı ve farklı yaşama biçimini savunan ve isteyen peygamberleri sürgünle tehdit etmişlerdir. Peygamberlere karşı takınılan bu şiddete dayalı tutum, o topluluğun yok oluşunun sebebi, cezası olmaktadır. Çünkü haksız bir tasarrufta bulunurlar, zulüm üzere yaşama ve başkalarını da kendileri gibi zalimce tutum almaya zorlamaktadırlar. Bu onların sonunu getirmeye yetmektedir (Bkz. 7/A'raf, 88-89; 17/İsra, 76-77).

Zalimlerin yok olmasının tabii sonucu, elçilerin ve onlara tabi olanların yurtlarında iktidar olması, ilahi hükümleri hükümran, bağımsız ve özgür insanlar olarak tatbik etme imkânını bulmasıdır. "Arza iskân" sürgün tehlikesinden uzak, güvenlik içinde ve hükümran olarak yaşama imkân ve kudretine sahip olmak demektir (Bkz. 7/A'raf, 137 ve 33/Ahzab, 27). Eninde sonunda Allah'ın huzuruna, en yüce makama çıkacağını bilip bunun korkusunu kalbinde taşıyanlara, bu çerçevede yeryüzünde iskân bir bağış, bir ayrıcalıktır. (Bkz. 55/Rahman, 46; 79/Naziat, 40). "Makam"ın Allah'ın kulları üzerinde kayyum olması, onları sürekli bir biçimde gözetlemesi anlamına geldiği de söylenmiştir (13/Ra'd, 33).

Bu imkân ve bağışın kolayca verildiğini sanmak yanıltıcı olur. Elçiler, öylesine zorlandılar ki, sonunda yardım ve zafer (fetih) istediler, bunu içten niyaz ettiler. Şanı Yüce Allah belli bir hikmet, sebep ve ecele göre elçilere ve onlara tabi olanlara sonunda zafer verdi (2/Bakara, 89), belki de zaferi geciktirerek onların ve samimi takipçilerinin sabır ve metanetlerini test etti, olgunlaşmaları için zorluk süreçlerden geçmelerini murat etti. Bu zorluklar onların eğitim

aldıkları okullar gibi iş ve işlev gördü. Burada geçen 'fetih' talebinin inkârcıların meydan okuması olduğunu söyleyenler de vardır, buna bazı ayetleri delil göstermektedirler. (Mesela bkz. 7/A'raf, 77; 8/Enfal, 32; 29/Ankebut, 29 gibi.) Terime verilen başka anlam, uzun ve acılı süren mücadelede mü'minlerin kendileriyle inkârcılar ve zalimler arasında Allah'ın hüküm vermesini talep etmeleridir (7/A'raf, 89).

Şu veya bu, eninde sonunda her zorba (cebbar) yok olur gider. "Cebbar" kendisi üzerinde başka hiçbir gücü, otoriteyi ve hak sahibini görmeyen kibirli kimseye denir. Başkalarını kendi arzularına göre zor (cebir) kullanarak itaate zorlar, her işinde ve siyasetinde şiddete, baskıya başvurur; hak ve hukuka riayet etmez. Cebbarın bariz vasfı hukuk ve merhametten yoksun yönetmesidir; bu manada bütün dikta rejimleri cebbar rejimleridir. En tehlikeli ve yıkıcı olan "zorba inatçı" sıfatını almış olanlardır. İnatçı, gerçeğe, hakka, hakikate ve hukuka karşı inat edip her tutum ve davranışında biraz daha hak ve hukuktan uzağa düşen kimsedir. Böyle bir kimse ne hakikate saygılıdır ne orta yol tutturur. **Razi**'nin yer verdiği bir hadiste belirtildiğine göre, Efendimiz (s.a.) bir kadına bir şeyi emreder, kadın reddeder. Bunun üzerine şöyle buyurur: "Onu bırakın, zira o cebbardır, kibirlenmektedir" (14/15. ayetin tefsiri).

Bazı develer, diğerleriyle bir arada bulunmaz, bir kenarda durur, böylelerine **anud** yani inatlaşan deve denir. Hz. Ömer, bundan hareketle, cemaatten ayrılan kimseye anud deneceğini söylemiştir. Başkalarıyla ve cemaat halinde olmak istemeyen, kendi bireyselliğine fazlasıyla güvenir, bu ise onun haktan sapmasına yol açar, çünkü cemaat rahmettir. Genellikle cemaatten ayrılmaya sebep de kibir, bir türlü alt edilemeyen önyargı ve paylaşma ahlakının gelişmemiş olması veya ortalıkta doğru dürüst bir cemaatin mevcut bulunmamasıdır.

Her inatçı zorbanın ahiretteki uğrak yeri tabii ki cehennemdir. "Önünde cehennem vardır." Ayette geçen "**vera**" kelimesi ezdad kelimelerden olup hem ön hem arka anlamlarına gelir. Arkada olan şey öne, önde olan şey arkaya geçebilir. Ölüm, kişinin ömrünü tamamlamasıyla gelir yani öndedir ama "El mevtü min verai'l insani/Ölüm insanın peşindedir" denmiştir. İnsan ölür ve Rabbi'nin huzuruna çıkar: "Ve leyse veraAllahili'lmer'imezhebun/Kişiye Allah'tan sonra gideceği yer yoktur." Razi, inatçı zorbanın önce büyük bir düş kırıklığına uğradığını, arkasından yani sonra da cehenneme gireceğini belirtmektedir.

Susuzluğunu irinli suyla gidermek isteyecek, bu amaçla yudumlamaya çalışacak ama başaramayacaktır, zira su boğazından bile geçmeyecektir (18/Kehf, 29; 47/Muhammed, 15). Arkasından daha büyük azap gelecektir. Ona her yandan ölüm gelecek, ölümü gerektiren, kaçınılmaz kılan bütün şartlar

oluşacak ama bir türlü ölmeyecektir. Ölebilmeleri için haklarında hüküm verilmesi gerekir, Allah'tan başka ölüm hükmünü verecek yoktur, dünyada ölüm emrini verenlerin ahirette bu güç ve kudretleri kalmamıştır, şanı Yüce Allah da suçlu günahkârlar için ölüm hükmünü vermeyecektir (35/Fatır, 36). "Hem ölmeyecek, hem hayat bulmayacak(lar)dır" (87/El A'la, 13). Nasıl ölebilir ki, dirilişle beraber ölüm öldürülmüştür. Bu yüzden azap kesintisiz sürecektir. Cehennem azabı çekenler için ölüm kurtuluş olur.

Burada kişilik profili çizilen inatçı zorbanın vahyin indiği dünyada Ebu Cehil'e göndermede bulunduğu söylenmiştir. **Kurtubi**, Velid bin Yezid bin Abdülmelik'in bir gün Mushaf'a fazla bakarken gözüne bu ayetin iliştiğini ve Mushaf'ı hınçla parçalayıp şu şiiri okuduğunu kaydeder:

"Her inatçı zorbayı tehdit mi edersin
İşte o inatçı zorba benim
Bir haşr gününde Rabbine gidecek olursan
Rabbim, Velid beni parçaladı dersin."

Kuşkusuz inatçı inkârcıların dünyada yaptıkları bir sürü şey vardır. Ancak her ne yapmışlarsa fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu kül zerrecikleri gibidir. Onlara herhangi bir yararı olmayacak, çünkü zerrecikler bir arada olup da herhangi görünür, elle tutulur, işe yarar bir nesne halini almamaktadırlar. Kül odun, kömür veya başka yanabilir bir maddenin yanmasından sonra geriye kalan şeydir. İnatçı zorbaların yapıp ettikleri ameller de öyledir. Yakıcı olmuştur, başkalarına zarar vermiş, yuvalar yıkmıştır. Ama şimdi yani o Büyük Gün'nde geriye külden başka bir şey kalmamış, onu da şiddetli bir rüzgâr alıp savurmuştur. Bütün uğraştıkları boşa çıkmıştır, geriye övünebilecekleri, işe yarar hiçbir şey bırakmamışlardır, aksine kimin canını yakmışlarsa, kimin hak ve hukukunu ihlal etmişlerse aynı can yakıcı ateşi cehennemde tadacaklardır.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ
بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا
فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ
عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ
عَلَيْنَٓا اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا
قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ وَمَا

كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِيْ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

19. **Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmüyor musunuz? Dilerse sizi giderir-yok eder ve yeni bir halk getirir.**

20. **Bu, Allah'a göre güç değildir.**

21. **Onların tümü-toplanıp** (kıyâmette) **Allah'ın huzuruna çıktılar da zayıflar** (müstaz'aflar) **büyüklük taslayanlara** (müstekbirlere) **dedi ki: "Şüphesiz, biz size tâbi idik; şimdi siz, bizden Allah'ın azabından herhangi bir şeyi önleyebiliyor musunuz?" Dediler ki: "Eğer Allah bize doğru yolu gösterseydi biz de sizlere doğru yolu gösterirdik. Şimdi yakınsak da sabretsek de fark etmez, bizim için kaçacak bir yer yoktur."**

22. **İş hükme bağlanıp-bitince, şeytan der ki: "Doğrusu, Allah, size gerçek olan va'di va'd etti, ben de size vaadde bulundum, fakat size yalan söyledim. Benim size karşı zorlayıcı bir gücüm yoktu, yalnızca sizi çağırdım, siz de bana icabet ettiniz. Öyleyse beni kınamayın, siz kendinizi kınayın. Ben sizi kurtaracak değilim, siz de beni kurtaracak değilsiniz. Doğrusu daha önce beni ortak koşmanızı da tanımamıştım. Gerçek şu ki, zalimlere acı bir azap vardır."**

23. **İmân edip salih amellerde bulunanlar, Rablerinin izniyle altından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere konulmuşlardır. Orada birbirlerine olan dirlik temennileri: "Selâm"dır.**

Şanı Yüce Allah gökleri ve yeri "hak" olarak yaratmıştır. Bunun anlamı, varlık âleminin bir hakikati vardır, boş, anlamdan ve amaçtan yoksun değildir. Varlık âlemi O'nun ilim, irade ve kudretinin eseridir. Basiretle bakıldığında yaratılışta içkin (mündemiç) bulunan hikmet ve amacı bilinir, bu bilgi insanı marifet sahibi kılar (6/En'am, 73). Belli bir sebebe, hikmet ve amaca matuf yaratılmış göklerden ve yerden yararlanan insanın da yaratılışı böyledir. Bir hakikati, bir sebebi ve amacı vardır. Kendi yaratılışının hakiki ve asli amacını unutup basit tutkulara esir olan insan toplumları, bunca nimet ve imkânı hak etmemektedirler, dolayısıyla kibirlenip de isyan etmeleri onların sonunu ge-

tirir. Yüce Allah onlara mühlet verir ama dilerse onları tarihten siler, sahneye yeni bir topluluğu getirir. Hatta "halk" teriminin kullanıldığına bakılırsa, bundan "yeni bir topluluk", yeni bir "insan nesli"ni getireceği anlamını çıkarabileceğimiz gibi, "yeni bir türü de halk edebileceği" anlamını da çıkarabiliriz. Her üç durum da Allah'a güç değildir.

Kişisel ömürlerini veya insan türü tarihini şu veya bu yolda geçirip tamamlasın, sonuçta tümü Allah'ın huzuruna çıkarılacaklardır. Hesap verecek, yapıp ettiklerinin karşılığını (ödül veya ceza) göreceklerdir. Her şeyin açığa çıktığı, gizliliklerin sona erdiği gün (86/Tarık, 9-10) ulu liderler, hâkim zümreler yani müstekbirler ile onlara tabi olan güçsüzler, onların derin etkisinde hayat tarzlarını şekillendiren müstaz'aflar birbirlerine düşeceklerdir. Birinin diğerine tabi olmasının sebebi, ondan güvenlik, refah ve başka türden yararlar ummasıdır. Bugün ise güç ve iktidar sahiplerinin hiçbir işe yaramadığı, kendilerine dahi faydalarının dokunmadığı açığa çıktığından, dünyada onlara tabi olanlar, onlara kanıp hayatlarını onların direktiflerine, ideolojilerine, politik programlarına, dünyevi vaad ve kurtuluş reçetelerine endeksleyenler onları suçlayacaklardır: "Hadi bakalım bizi azaptan kurtarın! Hani siz bize vaad edip duruyordunuz, bugün bizi Allah'ın azabından kurtarabilecek misiniz?" (40/Mü'min, 47-48). İktidar seçkini müstekbirler, -haşa- suçu Allah'a atmaya yelteneceklerdir: O bize doğru yolu gösterseydi biz de sizi doğruya yönlendirirdik. Fakat iş işten geçmiş bulunuyor, bugün yakınmanın da, sabretmenin de yararı kalmamıştır ve kaçacak yer de yoktur.

Hüküm verildikten yani iş bittikten sonra Şeytan bir hep üstünü örtbas ettiği bir gerçeği ifşa edecektir: Allah size bir vaadde bulunmuştu, ben de size vaadde bulunmuştum. Ben size yalan söyledim. Ama suçun hepsi bana ait değildi. Ben size güç kullanamazdım, herhangi bir organınıza zarar veremezdim, sizi tehdit edemezdim, içinize korku salamazdım, çünkü üzerinizde nüfuzum yoktu. Sadece sizi aldattım, içinize vesveseler soktum, kalbinizi değiştirdim, siz de buna zaten teşne idiniz. Sizi hangi kötülüğe, zulme, günaha, sapkınlığa çağırdıysam, nefsinize hoş geldiği için bana icabet ettiniz, gösterdiğim günahkâr yola girdiniz. Kınanacak olan kimse varsa bu Şeytan değil, ona kanan zaaf sahibi insanın kendisidir. Eğer insan kendi akli melekelerini doğru kullansaydı, fıtratını temiz tutabilseydi, ilahi hükümlere uysaydı Şeytan ona hiçbir şey yapamazdı. Her şeyin ayan beyan orta yere döküldüğü böyle bir günde ne Şeytan yanıltıp saptırdıklarını kurtarabilir ne ona uyanlar onu kurtarabilir. Şeytan ve dostları, olması gerekenin dışında bir iş yaptıklarından zulmetmiş oldular, bugün zalimler için acıklı bir azaba müstahak oldular.

Şeytana uymayıp da doğru yolda ilerleyenler altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirilirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Birbirlerine her zaman güzel dilek ve temennilerde bulunacaklar ki, bunun özet ifadesi "Selam"dır (Bkz. 13/Ra'd, 23-24; 25/Furkan, 75; 36/Yasin, 58).

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِينَ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾

24. **Görmedin mi ki, Allah nasıl bir örnek vermiştir: Güzel bir söz, güzel bir ağaç gibidir ki, onun kökü sabit, dalı ise göktedir.**

25. **Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Allah insanlar için örnekler verir; umulur ki onlar öğüt alır-düşünürler.**

26. **Kötü** (murdar) **söz ise, kötü bir ağaç gibidir. Onun kökü yerin üstünden koparılmış, kararı** (yerinde durma, tutunma imkânı) **kalmamıştır.**

27. **Allah, imân edenleri, dünya hayatında ve âhirette sapasağlam sözle sabit içinde kılar. Zalimleri de şaşırtıp-saptırır; Allah dilediğini yapar.**

Şanı Yüce Allah söz ile tabiattaki varlıklardan en anlamlı varlık olan ağaç arasında örnekleme yoluyla bir ilişki kurmuştur. "Güzel bir söz güzel bir ağaç gibidir." Bizim "güzel" diye tercüme ettiğimiz kelime "tayyibe"dir. Tayyib hem lezzetli, hem hoş, hem estetik gibi özellikleri barındıran şeydir. Bunu ağaca uyguladığımız zaman söz konusu ağacın üç özelliği öne çıkar. Kökü yerde, sapasağlam; dalları gökte her tarafı kuşatan bir ağaçtır. Meyveleri lezzetli, besleyicidir. Dış görünüşü tam bir seyirliktir, bakan gözlere estetik ziyafet vermektedir, şairane bir görünümü vardır. Söz konusu ağaç kendi kendine bitmiş, var olmuş, bu özelliklerini kazanmış değildir; O'nu yaratan Vacibu'l Vücud'un, varlığı başkasına bağlı olmayan, yaratıp terbiye eden, yeşertip büyüten, besleyip serpen Rabbin izniyle kesintisiz olarak yemiş verir yani gece gündüz ve dört mevsim boyunca. Şimdi bu özellikleri barındıran bir ağacın söz karşılığı ne olabilir diye soracak olursak, bunun elbette Kelime-i tevhid olması gerekir ve başka hiçbir söz değildir.

Allah'ın birliği fikri ve inancı olan bu kelime (söz) işte kökleri yerde, dalları göklerde ve her mevsim lezzetli, besleyici yemiş veren ağaç gibidir. Kim bu sözü (Kelime-i tayyibe) kalbine bir tohum olarak ekerse, bu ağaç (Şecere-i tayyibe) ruhunda neşvünema bulur, iç dünyasını ve bedenini kaplar, kokusu, lezzeti, besleyici özellikleri ve estetik değeri kişiliğinde tezahür eder. Kelim-i tevhidin insan kalbindeki tezahürü Marefetullah'tır, bedenindeki tezahürü sıhhat ve salih ameldir; etrafa yaydığı kokular ve lezzetler iyilikler, güzellikler, doğruluklar, hak ve hakikattir. Kelime-i tevhid köktür, gövdesi Münzel Şeriat, dalları hükümleri, etrafa yaydığı hayat verici kokular, seyirlik estetik tablosu, besleyici değeri ibadetler, ilahi emirlere itaat, ma'ruf, salih ameller, barış, adalet, ruhun özgürlüğü, yüksek ahlaki hayat, temizlik, cömertlik, yardımlaşma, müsamaha, anlayış, mahviyyet-alçakgönüllülük, sabır, hakka ve hakikate davet, esasları sapasağlam iddia ve duadır. Yüce Allah insanlara bu türden örnekler verir ki, akıllarını kullanıp düşünsünler, hayatlarını buna göre tanzim etsinler, doğruluktan, adalet ve hakkaniyetten sapmasınlar.

Gerektiği gibi düşünmeyecek, öğüt almayacak olurlarsa bir başka olumsuz-kötü örneğin işaret ettiği trajik duruma düşerler. Bu da kötü bir ağaca benzeyen kötü sözün onları sürükleyeceği bedbaht durumdur. Kötü bir söz kötü bir ağaca benzer. "Tayyib"in zıttı "habis"tir. Kötü bir söz habis bir ağaç gibidir. Köksüzdür, rüzgâr onu kolayca savurur, kararı ve istikrarı yoktur. Acı ve tiksindiricidir; besleyici değeri yoktur, görünüşü de berbattır. Bu hakikatte Tevhid'in zıttı olan inkârın, şirk ve nifakın tasviridir. Tevhid ne kadar sağlam temellere dayanıyorsa, inkâr da bütün felsefi, sosyolojik ve kültürel varsayımlarıyla çürüktür, temelsizdir, içi boştur, sabitesizdir, kolayca yıkılır. Kim bundan beslenirse felah bulmaz, sıkıntı ve sorunlardan kurtulmaz, acılar içinde kıvranır, ruhunu kabz hali esir alır, hayatı darmadağın olur; bir türlü istikrar, sükûn ve huzur bulamaz. Hem dünyada hem ahirette kaybeder. İman edenler her iki dünyada sapasağlam sözle sabitkademdir; Kur'an ve Sünnet'e yapışmışlardır, etrafları güvenilir, koruyucu ilahi hükümlerle sarılmış, korunmuştur. Sabitesiz insan pusulasız gemi gibidir, rotasız olarak gelişigüzel denizlerde bir o yana bir bu yana yüzer, fırtınalar onu kolayca alabora eder. İman edenler, Kelime-i tevhid'i ana sabite olarak alır, diğer bütün sabiteleri bundan türetir; tıpkı bir ağacın kökünden ana gövdenin ve ondan da iri iri dalların türemesi gibi.

Şeyleri, sözleri, hükümleri yerli yerine koymayıp da zalim sıfatını kazananlar şaşar sapar ve sapıtır. Onları saptıran şanı yüce Allah'tır. Manası şu ki zulümde adalet, yanlışta doğruluk, çirkinlikte güzellik, hakta batıl olmaz.

Kim zulmü ve elbette en büyük zulüm olan şirki seçmişse, şirk ve zulüm içinde kaldığı sürece adaletten, adil davrandığından söz edemez; zulüm içinde adalete Allah izin vermez; çirkinlikte güzellik bitmez, batılda hak tezahür etmez. Zira bunların tabiatları birbirine zıttır. Bir gül bahçesine girmeyi tercih ederseniz ancak gül kokusu alırsınız, kanalizasyon içine düşenin gül bahçesinin kokularını aldığı iddia etmesi, temelsiz bir sözdür, herhangi bir gerçeklik değeri yoktur. Bu yüzden mü'minler sabitesiz düşünüp yaşayamazlar. Onların fikri, entelektüel ve pratik sabiteleri Allah'ın birliği fikri ve inancı Tevhid'tir, diğer bütün pusulaları, sabiteleri bu tek sabiteden, Şecere-i tayyibe olan ağacın kökü olan Kelime-i tayyibe'den türetirler, başkalarının sabitelerine göre düşünüp yaşayamazlar.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ مَصِيرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾

28. Allah'ın bu nimetini inkâra değiştirenleri ve kavimlerini 'yıkım ve azap' yurduna konduranları görmedin mi?

29. (Ki bu) **Cehennemdir. Ona yaslanırlar. Ne kötü bir karar** (yeridir) **o!..**

30. O'nun yolundan saptırmak için Allah'a eşler koştular. De ki: "Yararlanın. Çünkü elbette sizin varışınız ateşedir."

31. İmân etmiş kullarıma söyle: "Alış-verişin ve dostluğun olmadığı o gün gelmezden evvel, dosdoğru namazı kılsınlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık infak etsinler."

Bu ayetin (14/28) Mekkeli müşrikleri hedef aldığı bildirilmektedir. Kendilerine çok sayıda nimet verildiği halde Allah'a şükredeceklerine nankörlük yolunu seçtiler. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail onların atalarıydı; Kâbe onların yaşadığı şehre onur veriyordu, en son peygamber (elçi) onların içinden çıkmıştı; konuştukları dil (Arapça) vahyin dili seçilmişti; Mekke ticaret yollarının kavşak noktasıydı, yaz kış güvenlik içinde ticaret yapıyor, kazanıyorlardı. Ama onlara bu imkânı bağışlayan Ev'in Rabbi'ne, şükretmediler (106/Kureyş, 1-4); ilahi emirlere karşı çıktılar. Şu var ki, Mekkeliler gibi inkâra sapan her topluma

da bir takım nimetler verilmiştir. Yani ayeti, haklarında indirildiği tarihi Mekke halkıyla sınırlı tutmak mümkün değildir. Her topluluk ve halk, bir şekilde Allah'ın nimetine sahiptirler, en azından gökler ve yer ve biraz sonra değinileceği üzere güneş ve ay daimi bir biçimde insanların yararına tahsis edilmiştir. Hal bu iken insan şükretmez, inkâr eder, nankörlüğe sapar.

Ayetin genel akışından birinci derecede sorumluların iktidar seçkinleri olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 'Halk padişahın dinindendir' fehvasınca, genellikle kitleler kendilerini yönlendiren seçkinlerin etkisi altındadır. Devlet başkanı ve yönetici zümrenin halim olması halkı da halim, hırçın ve kavgacı olması da halkı hırçın ve kavgacı kılar. Yöneticiler eğer rüşvet ve yolsuzlukların üzerine gitmiyorsa, hatta kendileriyle ilgili yolsuzluk söylentileri alıp başını gitmişse, halkın da yolsuzluklara karşı hassasiyeti azalır. Seçkinlerle beraber seçkinlerin yörüngesinde hareket edip onların perspektifinden dünyaya bakan aydınlar ve akademisyenler halkı yanlış yönlendirdiklerinde, toplumun genel ahlaki ve sosyal gidişinden sorumlu olan âlimler ses çıkarmadığında kendileriyle beraber halkı da yıkıma götürürler. Dünyada götürdükleri yer çöküntü ve yıkım, ahirette ise cehennemdir.

Doğru olanı toplumun ilahi yasalar çerçevesinde bir hayat tarzı sürdürmesidir. Fakat seçkinler bir takım eşler koşarak kitleleri Allah'ın yolundan alıkoyar, başka yollara yönlendirirler. Allah'a ortak koşulan eşlerin –ki bunlar put, heykel, ulu önder, ideoloji, dayatılmış sosyo-politik sistem, dokunulmazlık zırhına büründürülmüş doktrin, seçkin zümre vs. olsun fark etmez– asıl gördükleri fonksiyonun, kitleleri hak ve hakikatten, adalet ve doğruluktan uzak tutmak olduğu anlaşılmaktadır. Yoksa bir miktar zekâsı olan hiç kimse, taştan, demirden veya tahtadan yontulmuş bir puta veya heykele kutsiyet atfedip tapınmaz. Put veya heykel, bir sistemi sembolize eder. O putu kabul edenler, adaletsiz, ayrıcalıklara ve zulümlere açık bir sistem içinde yaşamayı kabullenmiş demektir. Böyleleri yani kitleleri haktan ve doğruluktan uzak tutanlar, dünyada belli bir süre yararlanırlar, refah içinde yaşarlar, güç ve iktidar sahibi olurlar, üstelik bunu kasılarak, şişinerek yaparlar (22/Şura, 9) ama bu geçici bir durumdur (39/Zümer, 8); sonunda varacakları yer ateş yurdundan başkası olmayacaktır.

O zorlu gün gelmeden önce samimi mü'minler, namazı gereği gibi kılmalı, kazandıklarından infak etmelidirler. Hz. Peygamber'den bu emri vermesi talep edilmektedir (Bkz. 2/Bakara, 254; 5/Maide, 5). Zaten mü'minlerin övülen vasıfları "gaybe iman etmeleri, namazı dosdoğru kılmaları ve kazandıklarından infak etmeleridir" (Bkz. 2/Bakara, 3).

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَّاءِ مَّاءً فَاَخْرَجَ بِهٖ
مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ
وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ وَسَخَّرَ
لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَاٰتٰىكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ
اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

32. Allah, gökleri ve yeri yaratan ve gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü ürünler çıkarandır. Ve onun emriyle gemileri, denizde yüzmeleri için size, emre amade kılandır. Irmakları da sizin için emre amade kılandır.

33. Güneşi ve ayı hareketlerinde sürekli emrinize amade kılan, geceyi ve gündüzü de emrinize amade kılandır.

34. Size her istediğiniz şeyi verdi. Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp-bitirmeye güç yetiremezsiniz. Gerçek şu ki insan pek zalimdir, pek nankördür.

Kur'an-ı Kerim, burada "Allah'ın bize, denizi, nehirleri, (bizzat kendilerinde değil, hareketlerinde) güneşi ve ayı, geceyi ve gündüzü"; başka yerde "göklerde ve yerde olanları (31/Lokman, 20) teshir edip istifademize verdiğini" belirtir. Allah'ın varlık âleminde bu şeyleri bize "teshir" etmesinin anlamı nedir?

Varlığı bilmek bizim için gerekli bir bilgidir, biz buna Ma'rifetülhalk deriz. Müslümanlar tarihte genellikle benlik/nefis bilgisi (Ma'rifetünnefs) ve Allah'ı bilmek (Ma'rifetullah) konusu üzerinde yoğunlaştılar ama ma'rifetin ara halkası olan varlık bilgisi (Ma'rifetülhlak) üzerinden -özellikle 11. yüzyıldan sonra- gereği gibi yoğunlaşmadılar. Varlığın bilgisi bizim onunla girişmemiz istenen diyalog ve yakınlık açısından önem taşır. Biz başıboş ve amaçsız olmadığımız gibi varlık da başıboş amaçsız ve anlamsız (abes) değildir. Varlık hem istifademiz için sunulmuştur, ondan nasıl istifade etmemiz gerektiğini bu şekilde öğrenmiş olur ve istifade etmeye çalışırız; hem de anlam ve amacımızın tespitini ancak onun üzerinden tahakkuk ettirebiliriz; esasında nefsin bilgisi ile Mar'rifetullah'ı gereği gibi varlık bilgisi olmadan anlamak da mümkün değildir.

Kur'an-ı Kerim'de varlıkla ilgili olarak "teshir" fiilinin hem Allah'a hem insana nispetle ortaklaşa kullanılması dikkat çekicidir. Başka bir ifadeyle Allah, yaratma çerçevesinde "Güneşe ve aya boyun eğdirmiştir, her biri adı konulmuş bir süreye kadar akıp gitmektedir" (39/Zümer, 5). Diğer yandan aynı varlıklar

bizim için de teshir edilmişlerdir. Yani Allah'a boyun eğenler bize de -O'nun izni ve dilemesiyle- boyun eğmişlerdir.

Biz varlık dünyasının üstün bir türü olarak bize teshir edilen her şeyden istifade edeceğiz ama aynı zamanda bize bu nimeti ve bağışı yapan Allah'a da şükredeceğiz, O'nun ismini yücelteceğiz. Bize boyun eğdirilmiş hayvanları keserken nasıl Allah'ın adını anmak ve bize verdiği hidayet nuru ve nimet için Allah'ın adını yüceltmek icap ederse (22/Hac, 36-37), aynı şekilde göklerde ve yerde bizim emrimize sunulmuş bulunan her şeyden istifade ederken de aynı bilinçle bütün bunların Yaratıcısını anmamız, O'nun ismini zihnimizde ve kalbimizde canlı tutmamız icap eder.

Bunun özellikle belirtilmesinin önemli bir sebebi var: Bazıları modern zamanlardaki çevre kirliliği ve ekolojik dengede meydana gelen sarsıntının sorumlusunu ararken, kutsal kitapların "eşya dünyasının insanın emrine verilmiş olması"nı sebep olarak gösterirler. Derler ki, "mademki insan varlık üzerinde efendidir, eşya dünyası onun emrine sunulmuştur, şu halde kullandığı tabiatı bu hale getirmesinde şaşılacak bir yan yoktur."

Bunun yerinde veya haklı bir suçlama olmadığı açıktır. Çünkü dinlerin söz ve inisiyatif sahibi olduğu binlerce yıllık zaman boyunca tabiat ve çevre hiçbir şekilde bu boyutlarda kirletilmedi, tahrip edilmedi. Çevrenin ve genel olarak tabiatın bu düzeyde tahribi, modern insanın inisiyatifi ele almasından sonradır ki, bunun da geçmişi çok eskilere dayanmaz, kirliliğin ve tahribatın tarihini 1750 sanayi devrimiyle başlatabiliriz.

Bunun yanında eşya dünyasının bizim istifademize sunulmuş olması (teshir), bizi onun üzerinde mutlak güç ve hükümran konumuna yükseltmez. Aksine bizi bir emanetçi kılar. Biliriz ki, bize biri bu eşyayı teshir etmiştir, o da hakiki sahibi ve maliki Allah'tır. Allah, kendi mülkünden bir bölümünü istifademize sunmuş ama aynı zamanda nasıl istifade edeceğimizi, teshirin sınırlarını çizmiş, kural ve yöntemlerini de öğretmiş, göstermiştir, kısaca bizi tabiat üzerinde faaliyet gösterirken belli bir çerçeveyle sınırlandırmıştır. Öyle ise, eşyadan istifade ederken onu dilediğimiz gibi kullanamayız. Eşyayı olduğu gibi, bedenimizi de dilediğimiz gibi kullanamayız.

Varlık dünyasının bize teshir edilmesi bizim kendimizi onun üzerinden açmamız, onu bir kitap gibi okumamız ve onunla sürekli bir diyalog ve irfan temelinde karşılıklı ilişki içinde olmamızı da mümkün kılar. Bu modern bilimin tabiata uyguladığı işkenceden farklı bir şeydir, varlıkla ve tabiatla barış (silm) içinde yaşamaktır. O halde ma'rifet, hikmet ve selamet sadece insanlar arasında değil, insanın varlıkla ilişkisinde de geçerlidir. Buna Ma'rifetü'l-halk diyebiliriz.

32. ayette "göklerden su indirme"den söz edilir. **Razi**, burada geçen "sema"nın "sümuvv"den yükseklik olduğunu söyler. Yüksek bir dağın tepesinden aşağıya bakıldığında bembeyaz bulutlar görülür, aşağı inildiğinde söz konusu bulutlardan yağmur yağdığı müşahede edilir. Bu gözlem, yağmurun uzayın boşluğundan değil, bulutlardan yağdığını göstermektedir. Uçaktan da aşağı bakıldığında sanki altta bembeyaz pamuk tarlaları var, o bulutlar yağmur yüklüdürler. O halde, "Gökten yağmur indirdi"den anlaşılması gereken "bulutlardan yağmur yağdırdı" olması gerekir.

"Güneş ve ay"ın hareketi için "**deibeyn**" denmesi önemlidir. Mutat hareketi ifade eder, belli bir düzen, kural, adet ve itiyat üzere hareket eden varlıklar için kullanılır. Buna göre güneş ve ay belli bir adet, anlaşılabilir yasalar ve düzen içinde hareket edip durmaktadırlar. Hareketlerinde ilahi âdete bağlı olduğundan değişme meydana gelmez. Ancak bu mutlak değildir, dilerse Allah, kendi koyduğu yasayı değiştirir. Bu demektir ki, hareketin yasalarını ve düzenini koyan güneş ve ay değil, şanı yüce Allah'tır, bu yüzden varlıkların hareketi her ne kadar daimi ise de mutlak değildir. Güneş ve ay ve elbette diğer bütün cisimlerin hareketi ve işlevleri Allah'ın rahmet ve merhametinin eseridir (28/Kasas, 73). Onun emriyle yani iradesi ve koyduğu yasalara göre denizlerde, nehirlerde hareket eden gemiler, gece ve gündüz de öyledir.

Yüce Allah, yeryüzünde kendi halifesi olarak seçtiği insana gerekli olan her şeyi vermiş, onlara bağışlamıştır. İnsan oturup tek tek bunları sayacak olsa buna gücü yetmez. Yüce Allah onun neye ihtiyacı olduğunu kendisinden daha iyi bilir, insan için gerekli olan her ne varsa hepsini bağışlamıştır. Ne var ki insan, bunca nimetlere rağmen çokça zulmeder, çokça nankörlük eder. Eşyayı yerli yerinde mütalaa edip yerli yerinde kullanmaz; sahip olduğu nimetlere karşılık Yaratıcı'ya şükretmez, sanki varlığı kendisi yaratmış gibi sorumsuzca hareket eder, har vurup harman savurur; başkasının mülkünde isyan, zulüm ve günah içinde bir hayat sürdürür.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ
الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّيْ
وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا إِنِّي اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ
غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ
النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَا

إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ
وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمٰعِيلَ
وَإِسْحٰقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ
ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ
يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

35. **Hani İbrahim şöyle demişti: "Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara kulluk etmekten uzak tut."**

36. **"Rabbim, gerçekten onlar insanlardan birçoğunu şaşırtıp-saptırdı. Bundan böyle kim bana uyarsa, artık o bendendir, kim bana isyan ederse elbette Sen, bağışlayansın, esirgeyensin."**

37. **"Rabbimiz, gerçekten ben, çocuklarımdan bir kısmını Beyt-i Haram yanında ekini olmayan bir vadiye yerleştirdim; Rabbimiz, dosdoğru namazı kılsınlar diye** (öyle yaptım)**, böylelikle Sen, insanların bir kısmının kalplerini onlara ilgi duyar kıl ve onları birtakım ürünlerden rızıklandır. Umulur ki şükrederler.**

38. **Rabbimiz, şüphesiz Sen, bizim saklı tuttuklarımızı da açığa vurduklarımızı da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.**

39. **Hamd, Allah'a aittir ki, O, bana ihtiyarlığa rağmen İsmail'i ve İshak'ı armağan etti. Şüphesiz Rabbim, gerçekten duâyı işitendir.**

40. **"Rabbim, beni namazında sürekli kıl, soyumdan olanları da. Rabbimiz, duâmı kabul buyur."**

41. **"Rabbimiz, hesabın yapılacağı gün, beni, anne-babamı ve mü'minleri bağışla."**

Hz. İbrahim'in duasına konu olan şehir Mekke'dir. (2/Bakara, 126; 29/Ankebut, 67). Sahip olduğu özellikleri dolayısıyla güvenli kılınmıştır. Başka bir ifadeyle hem bu şehri yönetenler hem bu şehirde yaşayanlar ve Beytullahı ziyaret etmek üzere buraya gelenler prensip olarak onun güvenliğini ihlal edici her türlü davranıştan kaçınmak durumundadırlar. Bu şehre ilişkin yaşama kuralları ve adabının diğerlerinden farklı mahiyette yani çok daha yüksek bir bilinç düzeyinde olması beklenir. Çünkü bu şehir, Kâbe'nin merkezinde olduğu ilk şehirdir, şehirlerin anasıdır. Bütün şehirlerin, medinelerin ilk başlama noktasıdır. Şehir hayatının en gelişmiş maddi ve manevi formu olan medine-

de yaşamak demek olan medeniyette insan ilişkileri nezaket, incelik, karşılıklı saygı/ihtiram, gönüllü işbölümü, kul hakkına riayet, zayıfların korunması, adaletin tesisi, güvenlik, yardımlaşma ve manevi kemal esasına dayanıyorsa, bunun ilk örneği Mekke'dir ve kıyamete kadar da Müslümanlar Mekke'yi bu yüksek medeniyet çerçevesinde algılamaktadırlar.

Hz. İbrahim'in duasından güvenliğin önemli olduğunu anlıyoruz. Dünyada insanın iki sınav konusu güvenlik ve açlık korkusudur; bunlar aynı zamanda birçok ruhsal davranış bozukluğunun sebebi olan endişe, kaygı ve çatışmanın sebebidir. Güvenlik olmadan dünyevi hayatın idamesi mümkün olmaz. Kişinin rızkını temin etmesi, haksızlıklara karşı korunması, ibadeti ve bütün insani etkinlikler ancak güvenli bir ortamda gerçekleştirilebilir. Kamu otoritesini zaruri kılan en önemli faktör iç ve dış güvenliği temin etmesidir. Güvenlik temel hak ve özgürlüklerin kullanımını sağlar; bu, devletin güvenliği suistimal ederek temel hak ve özgürlükleri, din ve vicdan özgürlüğünü, insanların kendilerini ifade etme ve görünür kılma haklarını kısıtlayamayacağı anlamına gelir. Güvenlik adına hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, güvenliğin meşru amacına, sebebi hikmetine aykırıdır. Güvenliği temin eden devlettir ama devlet kendi adına değil insanlar ve toplum adına bu misyonu üstlenir, kendini merkeze aldığında meşru bir görevi suistimal ettiği anlamına gelir.

Bazı müfessirler Hz. İbrahim'in kendisi yanında sulbünden olan çocuklarının da puta tapıcılıktan ve pagan geleneklerden korunması için dua ettiğine işaret etmektedirler. Bu doğru olmakla beraber duanın, soyundan olanları da kapsamaması için bir sebep yoktur. Ancak bilginlerin kanaatine göre bu dua kabul edilmemiştir. Çünkü haddi aşan insanlar Mekke'ye saldırmış, hatta Allah'ın Evi'ni yıkmışlardır. Fil vak'asında Ebrehe'nin saldırısı karşısında Abdülmuttalib'in "Ben develerime sahip çıkıyorum, Ev'e de Sahibi çıksın" demesi bununla ilgilidir. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Gerçekten Allah, Mekke'yi haram kılmıştır ama insanlar onun hürmetine riayet etmiyorlar" (Buhari, İlm, 37; Müslim, Hac, 446; Tirmizi, Hac, 1). Mekke'nin ve Beyt-i Haram'ın hürmetine riayet etmemek, kutsalın en yüksek düzeyde kesafet kazandığı bu mekânın hukukunu ihlal etmek olduğundan Allah'a karşı işlenmiş büyük bir suçtur.

Kabul edilmeyen ikinci dua, Hz. İbrahim'in soyundan gelen birçok kabile ve insan topluluğunun puta tapmasıdır. Hz. İbrahim, kendisi için de dua etmektedir; oysa o bir peygamberdi, şirkten masundu. Dua, putçuluk ve puta tapıcılık konusundaki büyük hassasiyete vurgu amaçlıdır. Tevhid inancı belirleyicidir; aile, soy sop veya kavimin herhangi bir önemi yoktur. Allah'ın emrine karşı çıkan Hz. Nuh'un oğlu, Nuh'un ailesinden sayılmamıştır (12/Hud, 46). Yine Hz. İbrahim,

"kendisi gibi soyunun da (zürriyeti) de önderler" olmasını dilemiş, "soyundan gelenlere iyilik istemiş" (46/Ahkaf, 15), fakat ona Allah, "Zalimler ahdime ermez" (2/Bakara, 124) cevabını vermiştir. (Bkz. 9/Tevbe, 114 ve 19/Meryem, 47-48.)

Hz. İbrahim, elbette bunları bilmeyecek, başka bir deyişle cevabı olumsuz gelecek duada bulunacak biri değildi. Amacı Tevhid inancı, putçuluk ve zulüm konusunda hassasiyetin vurgulanmasıdır. Nitekim aşağıdaki ayette Hz. İbrahim **"Bundan böyle kim bana uyarsa, artık o bendendir"** diyecektir.

"Putların insanlardan bir çoğunu saptırması" mecazi bir ifadedir. Cansız varlıkların insan üzerinde herhangi bir tasarrufları düşünülemez. İnsanların çoğu kendi kendilerini saptırmaktadırlar. Putlar, insanların kendi istek ve tutkularını üzerlerine yansıttıkları sembolik objelerdir.

Bu anlam çerçevesinde putlar hâkim ideolojinin sembolleri olarak kutsanırlar. Put sistemi temsil eder. Kim puta yakınsa aslında sistemin merkezine yakındır yani iktisadi gelir, statü ve başka nimetlerin bölüşüm ve paylaşımından azami payı almaktadır. Bu yüzden puta bağlılık aşırılaştırılmış formlar, resmi ideolojiler, yüceltilmiş doktrinler ve gerekirse eleştiriyi yasaklayan yasalarla korunur ve bölüşümden en az pay alanların puta karşı bir tutum almalarının önüne geçilir. Puta bağlılık zayıfladıkça sistem sorgulanır hale geldiğinden buna izin verilmez.

Hz. İbrahim'in eşi Hacer ve oğlu İsmail'i yerleştirdiği Mekke, "ekini olmayan bir vadi"dir. Soyunun bir kısmını bu vadiye yerleştiriyor ki, bu da İsmail soyundan gelecek olanlardır. Bu vadinin özelliği "Muharram olan Ev"in yanında olmasıdır. Bu Ev, -Kâbe ve yakın çevresidir, bazı müfessirler buna Mekke vadisini de dâhil ederler- muharramdır, çünkü Allah onu haram kılmış, saygın olduğunu belirtmiş, burada bazı fiillerin işlenmesini yasaklamıştır.

Yaşlılık zamanında Hz. İsmail doğmuştur. Hz. İbrahim'in ilk eşi Sara hep çocuk istiyordu ancak Mısır'dan Hz. İbrahim'e cariye olarak verilen Hacer ilk çocuğu doğurdu. Tarih belli bir hikmet üzere akacağından, rivayetlere göre Sara'nın isteği üzerine Hz. İbrahim, Hacer ve yavrusunu Mekke'ye getirip yerleştirmiştir. Onları kimsenin olmadığı bu ıssız vadiye bırakıp da -ki yanlarında bir miktar hurma ile içinde bir miktar su bulunan bir kırba vardı- Filistin'e döneceği zaman Hacer "Bizi burada kime bırakıyorsun? Sana bunu Rabbin mi emretti?" diye sorunca da: "Evet!" cevabını vermiş ve bu duayı okumuştur. Bunun üzerine Hacer "O halde korkacak bir şey yok, O bizi zayi etmez" demiştir.

Anlatıma göre aradan bir süre geçtikten sonra suları biter, bunun üzerine Hacer su aramaya başlar. Bugünkü Safa ve Merve tepeleri arasında koşuşturur durur. Bir yandan birileri var mı diye aranır, diğer yandan çocuğa döner. O sırada İsmail,

topuğunu yere vurur, su fışkırır. Bunu gören Hacer büyük bir heyecana kapılır ve suyun üstüne kapanır. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah, İsmail'in annesine merhamet etsin, acele etmeseydi, zemzem fışkıran bir pınar olacaktı." Rivayete göre, Hacer'e, suyun zayi olmayacağını ve bu çocukla babasının Allah'ın evi'ni bina edeceklerini melek söylemiştir. (Buhari, Enbiya, 9; Müsned, I, 347, 360.)

Hz. İbrahim eşini ve çocuklarını "namazı kılmaları için yerleştirdiğini" söyler. "**Dosdoğru namazı kılsınlar diye** (öyle yaptım)". Kâbe ile namaz arasında merkezi bir ilişki vardır. Hacc'ın rükünleri, vacipleri ve sünnetleri var ama Kâbe dendiğinde tavafla beraber hemen namaz akla gelir. Nihayetinde Kâbe dünyadaki bütün Müslümanların namaz kılarken yöneldikleri ana merkez, yöndür. Bu yüzden Mescid-i Haram'da kılınan bir namazın yüz bin kat sevabı vardır. Mescid-i Nebevi'de bin, Mescid-i Aksa'da beş yüz sevap vaat edilmiştir. (Bkz. Buhari, Mescidu Mekke, 1; Müslim, Hac, 505-510; Tirmizi, Salat, 126; Nesai, Menâsik, 124; İbn-i Mace, İkametu's-Sala, 195; Muvatta, Kıble, 9; Müsned, VI, 16.)

Burada namazı en geniş anlamda dua, Allah'a derin bağlılık, en sahih ibadet tarzı ve Tevhid dininin en belirgin şiarı olarak anlamak gerekirse, Filistin'den Mekke'ye gelişe yol açan asıl sebebin Sara'nın kıskançlığı değil, Hz. İbrahim'in tebliği olduğu anlaşılır. Yukarıda değinildiği üzere, Hacer'in kocası İbrahim'e sorusu "Bizi buraya getirip bıraktın, bunu Sara mı istedi?" değil, "Rabbin mi emretti?" şeklindedir. Bu kritik soruya Hz. İbrahim'in cevabı "Evet"tir yani Sara'nın kıskançlığı "belirleyici" rol oynamış değildir, belki tarihin belli bir hikmet üzere akışını sağlamak üzere sadece "etkili" olmuştur.

Hz. İbrahim, önce Ur'da tebliğe başlar, oradan Harran'a ve sonra Filistin'e gider, Filistin'den Mısır'a uzanır, sonra tekrar Filistin'e döner. Hz. İbrahim, Filistin'i merkez edinmiştir ama Hz. İsmail'i de Mekke'ye yerleştirmiştir. Nitekim "Zürriyetimden bir kısmını (min)" demektedir ki, bunlar da Hacer ve Hz. İsmail'in soyundan gelenlerdir. Sonraları doğacak olan Hz. İshak Şam taraflarında yaşayacaktı.

İlk gelişin anlatıldığı bu ayetlerde henüz Ev'in inşaı yoktur ama Ev'in saygınlığından, korunmuşluğundan bahsedilmektedir. Bu çerçevede Hz. İbrahim'in üç defa Mekke'ye geldiğini söyleyebiliriz:

1) Eşi Hacer ve İsmail'i Mekke'ye yerleştirmek;

2) Gördüğü rüya üzerine oğlu İsmail'i kurban etmek

3) Kâbe'yi inşa etmek ve dini Mekke'yi merkez alarak tebliğ etmek.

Başka sebep veya münasebetlerle gelmiş olması da muhtemeldir ancak asgari üç kez Mekke'ye geldiğini söyleyebiliriz.

İlk gelişte Rabbinden yardım diliyor. Bazı insanların onları korumalarını ve geçimlerinde onlara yardımcı olmalarını niyaz ediyor. Çünkü Hacer bir kadın, İs-

mail ise henüz bir çocuktur. Fakat insanların gönüllerinin "onlara meylettirilmesi" duasında, sadece Hacer ve yavrusunun korunması dileği yoktur; bunun yanında "insanlardan bir bölümünün -ki bunlar Müslümanlardır-" Allah'ın Evi'ne, Mekke'ye derin bir sevgi, iştiyak ve özlem duymaları arzusu da vardır. Bu "bir kısım insanlar", Mekke'ye gelecekler, Allah'ın Evi'ni tazim edecekler. Bu dua kabul olunmuştur, bugün de milyonlarca mü'min erkek ve mü'min kadın Allah'ın Evi'ni ziyaret etmek, Mekke'ye gitmek için büyük bir iştiyak duymaktadır.

"**Birtakım ürünlerden rızıklandır**" demektedir. Bunun iki anlamı olabilir, biri yakınlarında bazı ürünlerin (meyve, tahıl vs.) yetişmesi için ziraatın gelişmesi, fiziki çevrenin mamur hale getirilmesi; diğeri ticaret yoluyla onlara bazı yiyeceklerin ulaşması. Nitekim Ev'in inşandan sonra Mekke belli bir merkez olmuş, çevre imar edilmiş, yerleşime açılmıştır. Hz. İbrahim'in gelişine kadar Mekke yerleşik bir yer değildi; Ev'in yeri küçük bir tepecikten ibaretti. Seller onun belirtilerini yok etmişti. Zemzem suyunun bulunmasından sonra Keda yolundan Cürhumiler adında bir kabile geldi, suyu gördüler, Hacer'le anlaştılar ve Mekke'ye yerleştiler. Böylelikle Hacer oğlunu Cürhumiler arasında büyüttü, sonra vefat etti, İsmail Cürhumilerden bir hanımla evlendi. (Buhari, Enbiya, 9.) Hz. İsmail'in içlerinde büyüdüğü bu kabile Arapça konuşuyordu, Hz. İsmail'in de Arapça konuşan ilk peygamber olduğu düşünülür. Sanki Allah, Cürhumilerden başlamak üzere tarih boyunca Arapçayı olgunlaştırdı, son vahyi ifade edebilecek kıvama getirdi.

"**Umulur ki şükrederler.**" Şükretmelerini gerektiren iki önemli sebep var; hem bu sayede en eski bir Ev yani Beytullah yeniden gün yüzüne çıkmış oluyor ve İsmail ile oğulları Tevhid dinini yeniden diriltiyorlar, hem de çorak, volkanik bir arazide geçimlerini temin edecek imkânlara sahip olabiliyorlar. Bu, insanın din ile dünyayı birbirinden ayıramayacağına ilişkin önemli bir uyarıdır.

"**Rabbimiz, şüphesiz Sen, bizim saklı tuttuklarımızı da, açığa vurduklarımızı da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.**" Hz. İbrahim, Allah'ın yönlendirmesi, muradı ve dilemesi ile Hacer'i ve yavrusunu ıssız bir vadi olan Mekke'ye getirip bırakmıştır. Ancak sonuçta bir beşerdir, iki çaresiz, güçsüz insanı çölün ortasında terk ediyor ve elbette içinde bir kaygı, bir korku peyda oluyor; kendi içinde Allah'ın emri ile genç hanımı ve çocuğu arasında çatışmalar yaşıyor. Bu arada hanımıyla aralarında geçmiş konuşmalar vardır. Belki karşılıklı dertleşmiş, endişelerini, kaygılarını dile getirmişlerdir. Hz. İbrahim, bütün bunları Rabbi'nin bildiğinden elbette emindir; hem bunları dile getiriyor hem Allah'tan af ve yardım diliyor. "Sen içimizden neler geçirdiklerimizi, aramızda neler konuştuklarımızı bilirsin, yerde ve gökte Sana hiçbir şey gizli kalmadığına göre Rabbim kaygılarımızı gider" diye dua etmektedir.

"Hamd, Allah'a aittir ki, O, bana ihtiyarlığa rağmen İsmail'i ve İshak'ı armağan etti. Şüphesiz Rabbim, gerçekten duâyı işitendir. Rabbim, beni namazı(nda) **sürekli kıl, soyumdan olanları da. Rabbimiz, duâmı kabul buyur. Rabbimiz, hesabın yapılacağı gün, beni, anne-babamı ve mü'minleri bağışla."** Zaman geçer ve bütün kaygılar sona erer. Hacer ve İsmail, Cürhumilerin koruması altına girerler. İsmail büyür, sonra Hz. İbrahim ilerlemiş yaşına rağmen bu sefer Sara'dan ikinci bir erkek çocuğa sahip olur ki, bu da Hz. İshak'tır. **Kadi**'nin de yerinde tefsiriyle bu dua, çok sonraları yapılmıştır. Çünkü Hz. İbrahim, Hacer ve İsmail'i çöle yerleştirirken bir çocuğu daha doğacağını bilmemektedir. Ancak böyle bir duada bulunmuş, duası kabul edilmiştir.

Duası, isteği kabul edilen Hz. İbrahim kendisi ve soyundan gelecekler için namazda sürekliliği istemektedir. Hesabın yapılacağı gün anne-babaya ve mü'minlere bağışlanma dilemekten daha iyi bir dua yoktur. Hz. İbrahim, çocuklarının ağzından böyle bir duada bulunmaktadır, bu dua aynı zamanda bizim de sıkça tekrarlamamız gereken bir dua ve niyazdır.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ
فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ
وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ
ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ۗ أَوَلَمْ
تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ
الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ
﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ ۚ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ
مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ ۚ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ
ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا
لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۚ
﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ
كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ ۚ إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ
وَلِيُنْذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

42. (Ey Muhammed,) **Allah'ı sakın zulmedenlerin yapmakta olduklarından habersiz sanma, onları yalnızca gözlerin dehşetle belireceği bir güne ertelemektedir.**

43. **Başlarını dikerek koşarlar, gözleri kendilerine dönüp-çevrilmez. Kalpleri** (sanki) **bomboştur.**

44. **Azabın kendilerine geleceği gün** (ile) **insanları uyarıp-korkut ki,** (o gün) **zulmedenler, şöyle diyecekler: "Bizi yakın bir süreye kadar ertele ki, Senin çağrına cevap verelim ve elçilere uyalım." Oysa daha önce, kendiniz için hiç zeval yoktur diye and içenler, sizler değil miydiniz?**

45. **Siz, kendi nefislerine zulmedenlerin yerleştikleri yerlerde oturmuştunuz. Onlara ne yaptığımız size açıklanmıştı ve size örnekler vermiştik.**

46. **Gerçek şu ki, onlar hileli-düzenler kurdular. Oysa onların düzenleri, dağları yerlerinden oynatacak da olsa, Allah katında onlara hazırlanmış düzen** (kötü bir karşılık) **vardır.**

47. **Allah'ı, sakın elçilerine verdiği sözden döner sanma. Gerçekten Allah azizdir, intikam sahibidir.**

48. **Yerin başka bir yere, göklerin de** (başka göklere) **dönüştürüldüğü gün, onlar tek olan, kahhar olan Allah'ın huzuruna çıka**(rıla)**caklardır.**

49. **O gün suçlu-günahkârların** (sıkı) **bukağılara vurulduklarını görürsün.**

50. **Giyimleri katrandandır, yüzlerini ateş bürümektedir.**

51. (Bu azap,) **Allah'ın her nefsi kendi kazandığıyla cezalandırması içindir. Şüphesiz Allah, hesabı pek çabuk görendir.**

52. **İşte bu** (Kur'ân) **uyarılıp korkutulsunlar, gerçekten O'nun yalnızca bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve temiz akıl sahipleri iyice öğüt alıp düşünsünler diye bir bildirip-duyurma** (bir belağ)**dır.**

İster en büyük zulüm olan şirk suçunu işlemiş olsunlar ister başkalarına, zayıf ve korumasız insanlara veya canlı hayata karşı hak ve hukuku ihlal etmiş olsunlar, zulmedenlerin yaptıkları yanlarına kar kalmayacaktır. İnsanların cehennemde yanması –haşa-sadist bir tanrının azap ve işkenceden hoşlanan duygularının tatmini değildir fakat dünyada gücün, iktidarın, servetin veya yasaların arkasına sığınan zalimlerin zulümlerinin hesabının sorulmasıdır. Hak ve hukuk ihlal edenler yasalardan, devlet kuvvetlerinden, önem verip çekindikleri sosyal çevreden kaçabilirler ama onları gözetleyen, gören ve her yap-

tıklarından haberdar olan, sinelerinin sakladığını bilen Habir, Basir ve Alim olan bir Allah vardır. O, zulmedenler her ne yapıyorsa hepsini bilmektedir. Sadece onlara mühlet vermektedir. Bu mühletin süresi dünyada da bitebilir, ahirete de uzanabilir. Ama her hâlükârda yapıp ettiklerinin hesabını verecek ve ne büyük bir gaflet içinde güçlerini kötü yönde kullandıklarını anlayacaklardır (21/Enbiya, 97). Bu durumda zulme uğrayanlar, asla ilahi adaletten, Allah'ın zalimlere gerekli cezayı vereceği hakikatinden şüpheye düşmemeleri lazım, şüpheye düşüp engin bir rahatlık içinde zulüm ve haksızlıklarına devam ediyorlarsa sadece kendilerini yanıltmış olurlar.

Onlara verilen mühletin sona erdiği gün gözlerin dehşetle belireceği, korku ve hayretle, haşyet ve panik halinde adeta yuvalarından fırlayacağı gündür (50/Kaf, 44). Olup bitenler karşısında hep başlarını yukarı kaldıracak, gözleri kendilerine bile dönmeyecektir. Zaten dünyada iken gözleri hep kendi bedenleri, çıkarları, zevkleri ve nefislerinin istekleri üzerinde yoğunlaşmıştı, gözleri yeryüzündeki maddi lezzetleri, bedensel zevkleri temin eden nesnelerden başka bir şey görmüyordu. Bugün hakikatin ulvi yüzünü görmekte, dehşetle bakıp korku içinde sarsıntı geçirmektedirler. Kalpleri bomboştur. Dünyada iken Allah sevgisinden, marifetullahtan, iyilik ve güzellikten yana beslenmiyordu, şimdi o kalpler boşalmış, dünya ile ilgili bir şey kalmamış halde öylece durmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.)'e muhataplarını sözünü dinlemedikleri takdirde kendileri için takdir edilecek çetin azap konusunda uyarmaları emredilir. O gün mutlaka ve kesin olarak gelecektir. Bugün o günün gelişiyle yani kıyamet, ölümden sonra diriliş, haşir ve hesap günüyle alay edenler; yeminler ederek, kendilerinden son derece emin bir dille dirilişin olmayacağını söyleyenler (16/Nahl, 38), o gün geldiğinde, derin bir pişmanlık içinde kendilerine bir fırsat daha verilmesini talep edeceklerdir. Hakikatin çıplak yüzüyle karşılaştıklarında, bir fırsat daha verilecek olsa Allah'a itaat edeceklerini, peygamberlerin çağrılarına olumlu cevap vereceklerini taahhüt etmektedirler. Heyhat ki, iş işten geçmiş, fırsat elden kaçmıştır. Bu Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde tekrarlanır. (Bkz. 32/Secde, 12.) Peygamberler söylenmesi gereken her şeyi söyledi, uyarıların tümünü yaptı, gaflet içinde yaşayanlar, isyan ve günahta ısrar edenler ise kulak asmadı (35/Fatır, 37). Dünyada iken ve güç ellerinde iken kendilerini ebedi muktedirler zannediyorlardı, temelsiz düşüncelerine göre iktidarlarını kimse yıkamazdı, onlara ne bu dünyada ne başka dünyalarda kimse hesap soramazdı, sonsuza kadar haksız bir iktidarı ve tahakkümü sürdüreceklerdi. Ne büyük bir yanılgı içinde oldukları bugün apaçık ve dramatik bir biçimde ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Zulmedenler üzerinde yaşadıkları toprak parçasının, yurdun kendilerinden önceki sakinlerine dönüp bakabilselerdi, tarihi olaylar, geçmiş toplumların yaşadıkları tecrübeler üzerinde yeterince ve ibret gözüyle tefekkür edebilselerdi, bu dünyanın zalimlere kalmadığını, zaman değirmeninin herkesi ve her şeyi öğüttüğünü anlayacak, gerekli dersleri çıkaracaklardı. (25/Furkan, 39.) Belki bu sadece Mekke müşrikleri için değil, her insan topluluğu için geçerlidir, zira beşeri hayatın sürdüğü her coğrafi bölgede nice medeniyetler, güçlü devletler, krallıklar, imparatorluklar, süper güçler, bölgesel ve küresel müstekbirler, mutlakiyetçilik peşinde koşan iktidarlar, ağalar, paşalar, derebeyler gelip geçmiş, tarihe karışmışlardır. Lisan-ı hal ile tarih, vahyedilen kitaplar, elçilerin uyarıları mukadder akıbeti haber veriyordu. Onları bekleyen gerçek çeşitli örneklerle anlatılıyordu ama onlar ibret almıyorlardı.

Bu ayet bize, temel tarihi perspektifin geçmiş olaylardan gerekli derslerin çıkarılıp bugüne ve geleceğe ışık tutma esasına dayalı olduğunu göstermektedir. Tarih, insanın Allah'a doğru yürüyüşünde yaşadığı sınav, biriktirdiği beşeri tecrübedir.

Zulmedenler, haksız iktidarlarını sürdürmek, sürekli ayakta tutmak için türlü tuzaklar, komplolar kurdular, hile, desise, baskı ve yalan üzere düzen tesis ettiler (71/Nuh, 72). Güç ve iktidar sahipleriydi, gücü ve iktidarı haksızca kullanıyorlardı. Bu onlara üstün kuvvet vehmi veriyordu, hiçbir gücün onları yerlerinden edemeyeceğini zannediyorlar ve bu pervasızlıkla zulmediyorlardı. Oysa güçleri, imkânları, geliştirdikleri teknolojik ve bilimsel araçları dağları dahi yerinden oynatacak olsa, onların üstünde ilahi kudret var. Şanı Yüce Allah, onlara mühlet verir ama eninde sonunda tuzaklarına mukabil tuzakla karşılık verir (Bkz. 8/Enfal, 30); düzenleriyle beraber iktidarları da yıkılır gider. Yüce Allah elçilerine hangi vaadde bulunmuşsa, onu yerine getirir, O üstün ve güçlüdür, intikam alıcıdır. (40/Mü'min, 51 ve 37/Saffat, 171-173.)

Yeryüzünde zulmedenler "Yerin başka bir yere, göklerin de (başka göklere) dönüştürüldüğü gün, onlar tek olan, kahhar olan Allah'ın huzuruna çıka(rıla)caklardır." Kozmik düzenin altüst oluş haline işaret eden bu ayetin iki anlamı üzerinde durulmuştur: Biri evrenin kendisinin de değişime ve dönüşüme uğrayacağı; diğeri göklerin ve yerin sıfat ve fonksiyonlarının değişeceği. İlk anlama göre gökler ve yer sürelerini tamamlayıp yok olacak, yerlerine başka gökler ve yer yaratılacak, yeni bir kozmik düzen başlayacaktır. Ahiret hayatı bu yeni düzende ortaya çıkacak yeni evrende tahakkuk edecektir. İkinci anlama göre, maddesi yerinde duracak olan gökler ve yerin fonksiyon değişimi ahiretin ikili evrenidir. Mesela buna göre yeryüzü cehenneme dönecek, cennet göklerde ortaya çıkacaktır. (20/Taha, 105-107.)

Bunun mecazi anlamı, bütün bir ömrünü maddi lezzetlere, nefsinin istek ve tutkularına karşılamaya, bedensel zevklere, maddi iktidar ve materyalist amaçlara hasreden insanlar, yeryüzü engelini aşıp göklerle, müteal/aşkın olanla irtibat, sağlıklı bağ kurmayı başaramadıklarından cezalarını yine dünya gezegeninde, tapındıkları yeryüzünde geçireceklerdir. Daha dünyada iken gözünü yüceliklere, göklerin melekûtuna, ruhani lezzetlere, manevi değerlere, yüksek ahlaki erdemlere, hakiki özgürlüğe ve adalete çeviren ve bu uğurda nefsinin tutkularıyla mücadele ve mücahede eden insanlar, zor bir sınavı başardıkları, ilahi tabiatlarını dünyevi tabiatlarının üstüne çıkarabildikleri için göklerin cennetine, ulvi hayata yükseleceklerdir. Gaybı ve hakikatin ne olduğunu, her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Kesin olan şu ki, o gün herkes kahhar olan, hükmünü, kudret ve iradesini her şeyin üstüne geçiren Allah'ın huzuruna çıkarılacaklardır.

O gün suçlu günahkârlar bukağılara vurulacak, üzerlerine katrandan gömlekler giydirilecek, yüzlerini ateş kaplayacaktır. Çünkü onlar bu cezaya müstahak olmuşlardır, yapıp ettikleri zulüm, isyan, inkâr ve kötülüklerin tam karşılığı budur. Şüphesiz Allah hesabı pek çabuk görür. Dilerse cezayı, suç fiilinin hemen arkasından verir, dilerse süre tanır. Ama hangi uzun süreyi tanırsa tanısın, aslında her şey kısa sürelidir, süratle cereyan eder, çünkü gelmekte olan gelecek yani kıyamet hızla yaklaşmaktadır. Kimse kendini bu diyarın ebedi sahibi, maliki ve hükümdarı zannetmesin.

Sûrenin son ayeti, Kur'an-ı Kerim'in fonksiyonel değerini sıralar. Bunlar da:

a) Bu Kur'an insanların tümüne bir tebliğ, bildirim ve mesajdır, ilahi duyurmadır;

b) İnsanları kesin olarak vuku bulacak gelecek hakkında bilgilendirir, yapıp edecekleri kötülükler konusunda uyarıp korkutur (inzar);

c) Şanı Yüce Allah'ın tek bir ilah olduğu hakikatini öğretir; aklı başında insan birden fazla çeşit çeşit ilahlara değil de, bir olan Allah'a kulluk eder (12/Yusuf, 39).

d) Yine temiz akıl sahipleri (Ulu'l elbab) yani akıl gibi istisnai yetilerini nefislerinin tutsağı kılmayan insanlara öğüt alıp düşünmelerini; varlık âlemi, kendi hayatları, yaratılış, enfüsi olarak yaşadıkları ve ruhen tecrübe ettikleri ile mukadder gelecek üzerine tefekküre sevk eder.

İbrahim (14) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

15- Hicr Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 99 âyettir. Sûre adını 80. ayette zikri geçen Hicr halkından almakla beraber, kelime Semud kavminin oturduğu bölgenin de adıdır. Görev alanı olması hasebiyle bölgeye Medain-i Salih ismi de verilir. Nübüvvetin 10 veya 11. yılında indiği rivayet edilir, inişi sıkıntılı bir zaman dilimine rastlar. Hicret'ten önce ve tek defada indirildiğine ilişkin genel kabul vardır. Yusuf (12) sûresinden sonra, En'am (6) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِينٍ ﴿١﴾ رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾

1. **Elif, Lam, Ra. Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur'ân'ın ayetleridir.**
2. **O inkâr edenler Müslüman olmayı nice kereler dileyecekler.**
3. **Onları bırak; yesinler, yararlansınlar ve onları** (boş) **emel oyalayadursun. İlerde bileceklerdir.**
4. **Biz, kendisi için bilinen** (takdir edilmiş) **bir kitap olmaksızın hiçbir ülkeyi yıkıma uğratmadık.**
5. **Hiçbir ümmet, kendi ecelini ne öne alabilir ne de onlar ertelenebilirler.**

"Elif, Lam, Ra." Bunlar huruf-u mukattaa olup Bakara sûresinin başında (2/1) bu konuda geniş bilgi verilmiştir. Burada sözü geçen "kitabın ve apaçık olan Kur'ân'ın âyetleri"nden kastın indirilen vahiyler olduğunda kuşku yok. "Kitap" Kur'an'dan önce indirilen vahiylerin tamamına göndermedir. Özel ola-

rak Tevrat veya İncil'le tahsis edilmesi doğru değildir. Zira ittifak edildiği üzere Hicr sûresi bir defada ve Hicret'ten önce indirilmişse, ilk muhataplar durumunda olan Mekkelilerin kolektif hafızasında Tevrat ve İncil esaslı bir imaja sahip değildir. Ama ilk vahyin (İkra) inişi olan 610 yılından başlamak üzere Hz. Muhammed (s.a), Allah tarafından melek aracılığıyla kendisine vahiy geldiğini, kendisinden önce de nice peygamberin vahiy aldığını söyleyip durmaktadır. Kitab-ı Mukaddes, söz konusu genel vahiyler içinde mütalaa edilebilir ancak.

İşte vahiy zincirinin (El Kitap) son halkası olarak Kur'an-ı Kerim inmeye başlamış bulunmaktadır. Kur'an ayetleri açıktır, anlaşılır mahiyettedir, mitolojik, tabiatüstü, karmaşık şifreleri içermez, hükümler belirtmekte, insanları iyiliğe, doğruluğa ve hidayete çağırmaktadır (10/Yunus, 1). "Kur'an-ı Mübin" açık, anlaşılır kitap anlamına geldiği gibi, açıklığı dolayısıyla hidayet ve iyiliğin, adalet ve doğruluğun yolunu gösteren, hükümlerini açıklayan, ortaya çıkaran kurallar, ilkeler mecmuası anlamına da gelir. Başka bir deyişle, Kur'an'ın açıklayıcı vasfı olmasa hidayet ve iyilik, adalet ve doğruluğu kâmil manada bilmek mümkün değildir. "Hidayet Allah'tandır" dediğimizde, bir yönüyle hidayeti ve türevleri olan bilumum iyilikleri apaçık olan vahiy, açıklanmış Kur'an sayesinde öğrenip biliyor, hayatımıza geçirip yaşıyor ve bu sayede dünyada mutluluğa, ahirette ebedi kurtuluşa nail oluyoruz demektir. Bu bizi Allah'ın iradesine teslim olmaya sevk ediyor ki, hakiki mutluluk ve sahici kurtuluş demek olan ilahi iradeye teslimin yolunu Kur'an-ı Mübin tarafından açıklanmış hükümlere uymaktan geçer.

Bu temel hakikatten yoksun olarak yaşayanlar nice kereler derin pişmanlıklara düşüp Müslüman olmayı dileyeceklerdir. Tefsirciler genel olarak söz konusu düşmanlığını ahirette ya ölüm anında veya hakikatin üzerindeki perdelerin kalktığı haşir ve hesap gününde ya da haklarında verilen ceza başladığı zaman vuku bulacağını söylemektedirler. Furkan sûresindeki 26-29. ayetler de bu görüşü destekler mahiyettedir.

Bu doğru olmakla beraber, inkârcıların dünyada da zaman zaman "keşke hakikate teslim olsak" diye gizlice içlerinden söz konusu pişmanlık duygularını geçirdikleri gerçeğine engel değildir. Nitekim "yeveddü" fiilinin başına yakın veya uzak geleceği ifade eden "se" veya "sevfe" değil, geleceği ve yaşanan zamanı da içine alabilecek formasyonda "rubbema" gelmiştir. **Kurtubi**, "Rubbema yeveddü (Keşke..diye temenni edecekler) ifadesinin fiilen gerçekleşmiş olaylar hakkında kullanıldığı gibi, meydana gelecek olaylarla ilgili de kullanılması verilen vaadin kesinliği ve doğruluğu dolayısıyladır, der. Yani söz konusu pişmanlık veya keşke dileği her iki dünya ile ilgili olabilir.

Nihayetinde insanlar, zaman zaman bir türlü kurtulamadıkları hatalı, isyankâr ve günahkâr hayatın ağırlığı altında ezilir, süfli istek ve tutkularını, ahlaki zaaflarını yenemedikleri için pişman olur ve çevrelerinde müşahede edip içten içe gıpta ettikleri hayatı düzgün Müslümanlara imrenir, "Keşke ben de onlar gibi temiz bir hayat yaşayabilsem, ilahi iradeye teslim olabilsem, olabilseydim" diye içlerinden geçirirler. Bu her zaman vaki olan beşeri bir durumdur. Aksi tutum içinde olan ve doğru-İslami hayat yaşayan insanları gözlerinin önünden silmek isteyen, doğru hayat tarzına tahammül edemeyen insanlar da vardır. Çünkü doğru hayat, yoldan çıkmış olanlara kendi yanlışlıklarını, isyan ve günahlarını, tutarsızlıklarını hatırlatmaktadır. Onlar ise nefislerinin zebunu olduklarından hakikatle yüz yüze gelmek istemezler, bu yüzden onlara hakikati ve doğruluğu hatırlatacak her şeyi gözlerinin önünden silmek isterler. Bazı alan araştırmaları, başörtüsü yasağı konusunda militanca tutum içinde olanların, aslında vecibe olmasına inanmalarına rağmen bu vecibeyi yerine getirmediklerinden, onlara sorumluluklarını hatırlatan başörtüsünü toplumun görünür alanlarının tümünden silmek istedikleri için söz konusu yasağa sahip çıktıklarını göstermiştir.

"**Vedd**" kelimesinde dilek manası olmakla beraber sevgi ve arzu da söz konusudur. Buna göre, yapıp ettiklerinin yanlış olması gerçeğinin ortaya çıkması, anlaşılması halinde iyi ve doğru yaşamayı şiddetli arzu edecekler ama bu arzu onların aşağılık istek ve tutkularını yenecek kadar bir iradenin belirmesine, devrimci kararlar alıp hayat tarzlarını değiştirmelerine yetmeyecektir. Hayat tarzının doğru istikamette değişmesi için kalbin köklü bir reform geçirmesi gerekir ki, kalbin reformu bilginin imana dönüşmesi, imanın eylemlerde, pratiklerde tezahür etmesidir. Ahiretle ilgili düşündüğümüzde hatalı ve günahkâr yaşamayı arzu ettikleri halde bu imkâna asla sahip olmayacaklar anlamına gelir.

Hz. Peygamber (s.a.)'e bu durumda olanları kendi haline bırakmasını emreder. Emir, onların hayat tarzlarını onaylamak anlamına gelmez, bilinç körlüğü içinde bulunduklarından onlarla çekişmenin, hayatları üzerinde baskı kurmanın fayda sağlamayacağını ima eder. Peşine düştükleri şey yeme-içme gibi salt hayvani istekler, dünyanın geçici metaından yararlanma ve asla bir hakikat, sahici ve asli değeri olmayan boş umut ve arzulara kapılıp derin gaflet içinde oyalanıp durmaktır (10/Yunus, 10).

Bu dramatik durum "**emel**" kelimesiyle ifade edilmiştir ki, anlamı hakikat değeri olmayan boş arzu, düşünce, umut ve beklentilerdir. "Tul-u emel", uzun vadeli boş umut ve arzulara denir. Buna kapılan insan öylesine uzun zamana yayılmış plan ve programlar yapar ki, reel olarak bunlar zamana yayıldığında

yüzlerce seneyi içine alır, böyle bir insan hiç ölmeyecekmiş gibi kalbini dünyaya bağlar, beynini, zekâsını, insani yeti ve yeteneklerini boş tutkularla tüketir. Tul-u emel sahici mutluluk, huzur ve felah sağlamaz, geriye kişinin gündelik hayatını sürdürürken yediği-içtiği, dünyanın geçici metaından yararlanabildiği sınırlı şeyler kalır, bunlar için de hak ve hakikatten, Allah'a kulluk ve itaatten kopmasına gerek yok. Zira insanın yeme ve tüketme kapasitesi sınırlıdır; evinde yüz çuval pirinç olsa neticede ömrü boyunca tüketebileceği pirinç bellidir. Yüz takım pahalı elbisesi olsa üzerine bir takım elbise giyer, yüz evi olsa gece sadece birinde uyur vs. İnsan ne yer içerse, boğazından içeri giren odur; yiyip içemeyeceği şeylerle kalbini doldurması, boş midenin hayal ürünü lezzetli yiyeceklerle dolmuş gibi kendini hayal etmesidir. Bu manada tul-u emel kategorisine giren her şey sanaldır, aslı esası, maddi ve dünyevi hakikati yoktur. Ebul Hasan, "Emelini uzun tutan kişi, amellerini kötü tutar" demiştir.

Ebu Derda, Dımaşk Mescidi merdivenine çıkıp şöyle seslenmiştir: "Ey Dımaşklılar, size içten öğüt veren bir kardeşinizi dinlemek istemez misiniz? Gerçek şu ki, sizden öncekiler çokça mal topladı-servet biriktirdi, yüksek binalar yaptılar. Uzun emellere sahip bulunuyorlardı. Şimdi darmadağın oldular, binaları mezarlığa döndü, emellerinin boş bir aldanma olduğu ortaya çıktı. İşte Ad kavmi, nüfuslarının çokluğuyla, servetleriyle, atlarıyla, silahlı güçleriyle ülkelerini doldurmuşlardı. Bugün geriye bıraktıkları mirası benden iki dirheme satın almak isteyen var mı?"

Bilmek gerekir ki tul-u emel, sonsuzluğa işarettir, insanın ruhunda cennette ebedi yaşama arzusu köklü olarak bulunmaktadır. Bu asil ve asli duyguyu hakiki mecra ve hedefinden saptırıp dünyanın geçici metaına indirgemek büyük bir yanılgı, dünya ve hayatın sekülerleştirilmesi, dünya hayatına ilişkin sevginin mutlaklaştırılmasıdır. Tul-u emel kalbin hastalıklarından biridir, buna yakalanan kimse yüksek bir irade gösterip gerçeğin kendisiyle yüzleşmeyecek olursa, hastalık onu çürütür, varlık âlemini, hayatın kendisini peşine düştüğü iştah ve şehvetten ibaret zanneder.

Bunun büyük bir yanılgı olacağı hakikati ileride yani asıl ahiret hayatı başladığında apaçık olarak ortaya çıkacak, onlar da bunun derin pişmanlığı, telafisi imkânsız düş kırıklığıyla sarsılacaklardır. Dört şeyin bedbahtlık belirtisi olduğu belirtilmiştir: "Allah korkusundan uzak gözün donması yani yaş dökmemesi, kalbin katılaşması, tul-u emel ve dünya tutkusu." Hz. Peygamber (s.a.), insan yaşlansa da iki duygusunun genç kaldığını söyler: biri çok kazanma hırsı, diğeri çok yaşama arzusu. (Buhari, Rikak, 5; Müslim, Zekât, 113-115.)

İşte tul-u emel hastalığına yakalanan toplumlar günün birinde çökerler.

Hidayet, ahlak, adalet ve doğruluk üzere düzenlerini kurmuş olan toplumlara herhangi bir zarar gelmez. Doğru yolda yaşadıkları sürece şanı Yüce Allah hiçbir toplumu cezalandırmaz, durup dururken onları çökertmez. Ama yoldan çıkanlar, şirk, sapkınlık, zulüm, sömürü, ahlaksızlık ve günahkârlık üzere hayat sürdürenler, zamanı gelince mutlaka çökerler. Karar ve icraatları, sosyo-politik sistem ve kurumsal davranışları onların ecellerini belirler, ecelleri tahakkuk ettiğinde ne bir an geride ne bir an ileride, tam zamanında çökerler, kendilerinden önceki günahkâr toplumlar gibi tarihten silinirler (Bkz. 7/A'raf, 34; 13/Ra'd, 11).

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾

6. **Onlar: "Ey kendisine kitap indirilen** (Muhammed)**! Gerçekten sen cinlenmiş** (bir deli)**sin," dediler.**

7. **"Eğer doğruyu söylüyor isen, bizlere melekleri getirmeli değil miydin?"**

8. **Hak olmaksızın biz melekleri indirmeyiz. O zaman da onlara göz açtırılmaz.**

"Cin-şair ilişkisi"ni Yasin sûresinde (36/69-70) ele almıştık. İlk muhatapların Kur'an vahyini "cinlerin eseri veya bir kehanet metni" (7/A'raf, 184; 52/Tur, 29; 68/Kalem, 51-52) ya da "büyü" olarak tanımlamalarına (6/En'am, 7) sıkça rastlanır. Bu ayette Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e indirilen Kur'an'ın kendi şairlerinde müşahede ettikleri cin-şair ilişkisine benzetip Kur'an'ın vahiy olmadığı iddiasını öne sürmektedirler. Üç sebepten dolayı vahyi tasdik etmek istemiyorlardı:

a) Akli olarak Allah'ın melek aracılığıyla kendileri gibi bir beşere vahiy gönderebileceğine ihtimal vermiyorlardı. Vahiy olayını kabullenmeyenlerin çoğunun gelip dayandıkları ve bir türlü aşamadıkları nokta budur.

b) Vahiy sırasında Hz. Peygamber, bazı olağandışı haller yaşar, aşırı terler, sarsıntı geçirirdi ki, onlar bunu cinin şairi derin etkisi altına alması veya birini çarpmasına benzetirlerdi (mecnun, cinlenmiş delirmiş demekti).

c) Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği vahiyler onların düşünce ve ruh dünyalarını, sosyal ve politik düzenlerini, ekonomik ve idari alışkanlık ve teamüllerini kökten değiştirmelerini gerektiriyordu ki, bu onların işine gelmiyordu.

Bu çerçevede onların "Ey kendisine kitap indirilen (Muhammed)!" Şeklinde hitap etmeleri, vahyi tasdik ettikleri anlamına gelmiyor, aksine bir alay ve ironiyi ifade ediyordu, çünkü hemen arkasından "sen cinlenmiş (bir deli)sin," demeyi ihmal etmiyorlardı (23/Mü'minun, 70; 34/Sebe', 46). Onların meydan okumasına göre, eğer Hz. Peygamber, cinlenmiş değil de, sahiden meleklerden haber alıyorsa, bu durumda melekleri açıkça göstermeliydi. Onlara vahiy ile verilen cevap şudur: Melekler, inecek olsa, bu saçma iddialarının ve yapıp ettiklerinin bir cezası olarak iner, onları darmadağın eder, göz açmaya bile fırsatları kalmaz, tamamı yok olur gider. (Bkz. 6/En'am, 8.) Melekler durup dururken veya akılsızların isteği üzere inmez, hak bir maksat ve işi kökten çözmek üzere inerler, bunun takdiri de tamamen şanı yüce Allah'ın elindedir.

İnanmayanların, vahyin vukuuna dair meleklerin tanıklığını istemeleri, tamamen bir bahaneden ibarettir. Tabii ki, Allah dilerse melekleri gönderir, nihayetinde vahyi getiren de melektir. Ne var ki, asıl konu, Allah'tan peygambere gelen bilgi ve haberlerin insanın selim aklını, temiz fıtratını ve nasırlaşmamış vicdanını hareket geçirerek vahyi anlamaya çalışmasıdır. Olağanüstü olaylarla bir şeyi kanıtlamak Kur'an vahyinin yöntemi değildir. Kur'an bu yönüyle kendisi bir mucize iken, inanmayanların melekleri öne sürmeleri "vahiy-insan bağlamı" dışında bir taleptir. Bu açıdan meleklerin inmesini talep edenler samimi kimseler değildir, 15. ayette de vurgulandığı üzere onlar melekleri somut olarak görseler dahi inanmayacaklar, onlara melekleri birer cisim olarak göstermenin herhangi bir yararı yoktur; bu bir tür abesle iştigal etmektir (6/En'am, 111). Üstelik diyelim ki melekler indi ve onlar da onları somut olarak gördüler, yine inanmayacaklarından anında azaba uğrayacak, yerle bir olacaklardır. İnanmamakta kararlı olanlar zaten son nefeslerini verdiklerinde veya kıyamet kopup da ayağa kalktıklarında melekleri ve onların ne işler gördüklerini dehşete kapılarak göreceklerdir.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

9. Hiç şüphesiz, zikri (Kur'ân'ı) **biz indirdik biz; onun koruyucuları da gerçekten biziz.**

Bu ve başka ayetlerde Allah, aslında sadece kendisine ait olan bir fiili, o fiile diğer varlıkların da iştirakini akla getirircesine "Biz (Nahnu veya İnna)" ile yani "Nunu'lazame"yle ifade etmektedir. Bu ayette de Kur'an-ı Kerim'i "biz indirdik" buyurmaktadır. Kadir sûresinde de bu tekrarlanır:"Gerçek şu ki, Biz onu kadir gecesinde indirdik" (97/Kadir, 1). Buna benzer başka ayetler de var:

"Biz Nuh'u gönderdik" (71/Nuh, 1); "Biz, yeryüzünü bir döşek kılmadık mı? Dağları da birer kazık? Sizi çift çift yarattık. Uykunuzu bir dinlenme yaptık. Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü bir geçim-vakti kıldık. Sizin üstünüze sapasağlam yedi-gök bina ettik. Parıldadıkça parıldayan bir kandil (güneş) kıldık. Sıkıp suyu çıkaran (bulut)lardan 'bardaktan boşanırcasına su' indirdik." (78/Nebe', 6-14); "Bizim âyetlerimizi yalanlayabildikleri kadar yalanlıyorlardı. Oysa biz, her şeyi yazıp saymışızdır." (78/Nebe', 28-29); "Biz sana kevseri verdik" (108/Kevser, 1).

Bu ayetlerde Arapçada kural olan Nunu'l-azeme yani büyüklük ifade eden "Nun" söz konusudur. Ancak dikkatlice bakıldığında "Biz (çoğul birinci şahıs zamiri)" kullanıldığı ayetlerde kudretin izharı anlatıldığı anlaşılmaktadır. Allah'ın birliğini (ulûhiyet) ve yalnızca ona ibadet edilmesi gerektiğini (ubudiyet) anlatan ayetlerde Allah, tekil birinci şahıs zamirini kullanmakta yani "Ben" demektedir: "Gerçekten Ben, Ben senin Rabbinim! Ayakkabılarını çıkar; çünkü sen, kutsal vadi Tuva'dasın. Ben seni seçmiş bulunuyorum; bundan böyle vahiy olunanı dinle. Gerçekten Ben, Ben Allahım! Ben'den başka ilâh yoktur; şu hâlde Bana ibâdet et ve beni zikretmek için dosdoğru namaz kıl." (20/Taha, 12-14).

Türkçede olduğu gibi Arapçada da konuşma sırasında saygı, büyüklük, yücelik ifadesi olarak "Sen" yerine "Siz", "Ben" yerine "Biz" kullanılmaktadır. Bir yönetimin başındaki kişi, sultan, devlet başkanı veya başbakan, en yüksek derecedeki bürokrattan en küçük memura kadar bütün yönetim aygıtını ifade etmek üzere "Biz" zamirini kullanır. Bu, işlerin birlikte yürütüldüğünü ifade etse de, emir tek bir kişiden alır. Nihai hüküm ve emri veren, eğer emri altındakileri de zikrediyorsa, bu hem işlerin nasıl yürütüldüğüne ilişkin bilgi vermek hem onlara değer vermek içindir.

Bu ayetlerde sözü geçen "Biz" zamirini çoğul anlamda değil, tekil anlamda ele almak lazım. Çünkü "Biz", büyüklük (ta'zim), yücelik ifade etmektedir. Eğer çoğul anlamında olsaydı varlık âleminde birden fazla "Tanrı/ilah" olması gerekirdi ki, bu imkânsızdır. Aklı başında kimse, birden fazla tanrının varlığını kabul etmez; tek ve bir olan Allah'a kulluk eder (12/Yusuf, 39).

Taha 12. ayette "Ben seni seçmiş bulunuyorum; bundan böyle vahiy olunanı dinle" denmektedir. Hz. Musa (a.s)'yı peygamber olarak seçen Allah'tır, peygamberlikle görevlendirildikten sonra ona "vahyolunacak"tır. Vahyin vukuunda birden fazla şahıs rol oynamaktadır. Bu dolaşımda melekler devrededir. Sözgelimi ezeli bilgi ve takdir Levh-i Mahfuz'dadır; Levh-i Mahfuz teşbihte hata olmasın, varlık aleminin tümünün yazılım programıdır. Bu bilgi ve takdir elbette tümüyle ve sadece Allah'a aittir. Ancak bunun Levh-i Mahfuz'dan alın-

ması, dünya semasına getirilmesi ve buradan insanlara tebliği edilmek üzere bir peygambere vahyedilmesi işinde birden fazla melek rol oynamaktadır. Baş melek, asıl vahiy meleği Cebrail aleyhisselâmdır, belki Cebrail'in yardımcı melekleri vardır. İşte bütün bu dolaşım çoğul birinci şahıs zamiri olan "Biz" ile ifade edilmektedir. Kâinatın yaratılması, tekvin, kozmik düzen, varlık mertebeleri arasındaki ilişkinin tanzimi, tabiat kuvvetlerinin işletilmesi bunun gibidir. Ama Yaratan, bilen, irade eden ve kudret kullanan şanı Yüce Allah'tır, O "Âlemlerin Rabbi"dir, bundan dolayı kulluk sadece O'na mahsustur (1/Fatiha,1-4).

Burada önemli bir soru vardır. Allah, "**Zikri** (Kur'an'ı) **Biz indirdik biz, onun koruyucuları da biziz**" buyurmaktadır. Kur'an'ın indirilişinde meleklerin rol aldığına işaret ettik. Pekiyi, acaba "korunması"nda Peygamber Efendimiz (s.a.), ilk ve ikinci nesil Müslümanlar (sahabe, tabiin ve etba-i tabiin) ile sonra gelen Müslümanlar rol sahibi midir?

Peygamber Efendimiz, kendisine nasıl vahyedildiyse Kur'an'ı öyle tebliğ etti, vahiy kâtiplerine yazdırdı. Kur'an'ın nasıl anlaşılması ve yaşanması konusunda Sünnet ve Siretiyle bize ışık tuttu, başka bir deyimle mesajın ve hükümlerin ete kemiğe bürünmesini sağladı. Vahiy kâtiplerine yazdırdı, açıkladı (tebyin), öğretti (ta'lim), uyguladı (tatbik), insan/sahabe hayatında doğru yaşanıp yaşanmadığının şahidi oldu (şahid).

Sahabeler inen ayetleri ezberledi, Sünnet'i takip etti. Sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman zamanında Kur'an bir Mushaf'ta toplandı. Tarih boyunca insanlar Kur'an'ı hıfzetti, âlimler tefsir etti, ondan hükümler çıkardı ve bu bilgiyi insanlara öğretti, hayatın ve toplumsal ilişkilerin Kur'an hükümlerine göre düzenlenmesi için mücadeleler verdi. Tarihte, belki başka hiçbir kültürde görülmeyen bir "Hafızlık müessesesi ve geleneği" gelişti, Müslümanlar çocuklarını Kur'an kurslarına gönderdi, Kur'an'ı hıfzetmelerini sağladı. Mesela 27 sene süren (1923-1950) tek partili dönemde Türkiye'de tahammülü güç baskı rejimi vardı; bu dönemde Müslümanlar çocuklarına yer altında Kur'an öğretti, illegal kurslar açıp on binlerce Kur'an hafızının yetişmesine çalıştı.

Denebilir ki, Müslümanlar, yazıdan çok hafızaya ve hafızlara itimat ettiler, yeni basılan Kur'an nüshaları, yazılı nüshalara göre, görevli hafızların tetkikine ve onayına sunuldu.

Bütün bu kutsal zincirde yer alan beşeri halkalar (Peygamber Efendimiz, sahabe, tabiin ve etba-i tabiin nesli ile bugüne kadar bu yolda cehd edip gayret gösteren âlimler, muazzam sanat eseri ortaya koyan hattatlar, tecvid ve makamla Kur'an'ı okuyanlar/kariler), "Zikrin korunması"nda rol sahibi midirler? Bu zincirde yer alan her şahıs ve meslek grubu ihlası, cehdi ve katkı payıyla

Nunu'l azame olan "İnna ve nahnu (Biz)" çoğul birinci şahıs zamiri içinde yer almakta mıdır?

Kur'an'ın lafızları itibariyle korunması yani tek kelimesinin değiştirilmeden günümüze kadar gelmiş olması son derece önemlidir. Ancak geçmiş kitapların başına bazı şeylerin geldiğini biliyoruz ki, bunlardan biri, kendi din müntesipleri tarafından "kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi" yani "kitabın tahrif edilmesi"dir. Kitap'tan birtakım ayetlerin, ayet kümelerinin çıkarılması da kitabın bir başka türden tahrifidir. Bu manada Kur'an korunmuştur: "Batıl, ona önünden ve arkasından gelemez. (Çünkü Kur'an) Hüküm ve hikmet sahibi, çok övülen (Allah)tan indirilmedir." (41/Fussilet, 42.)

Kitap sadece lafızlarıyla oynanarak tahrif edilmez, semantiğinde köklü değişiklikler yapmak, yanlış yorumlamak suretiyle de tahrif edilebilir. İlahi murada aykırı ve hükümlerin maksadı dışında kitabın yorumlanması veya hayatta hükümlerine pratik tatbikat fırsatının verilmemesi onun bir tür tahrifine yol açar. Mesela "Kitap kutsaldır ama hükümlerinin zamanı geçmiştir, şu veya bu hükmü günümüze uymuyor demek ve bu fikri genel kanaat haline getirmek" tahrifin bir türüdür.

İslam bilginleri ve Müslümanlar tarihte birkaç şekilde Kur'an'ın korunması için büyük dikkat göstermişlerdir.

Dışarıdan gelebilecek tehlikeleri püskürtmek;

1) Dinin içinden görünen veya gaflet içinde bulunanların dinin özünü değiştirme, dinde reform yapma teşebbüslerine karşı uyanık bir bilinç geliştirmek;

2) Tarih boyunca İslami ilimleri geliştirmek; tefsir, yorum ve içtihatlarla hükümlerin yaşanabilirliğini sağlamak. Son asırlarda içtihat alanında gözlenen durgunluk bu kapının kapalı olduğu anlamına gelmez.

3) Kur'an'ın öğrenilip, imkânlar nispetinde ezberlenmesine gayret etmek; Kur'an kursları açmak;

4) Tebliğ faaliyetini dinin en asli vecibesi telakki etmek ve bu faaliyeti sürdürmeye çalışmak;

5) Bütün bunlarla bağlantılı olarak dinin hükümlerini pratik/ameli hayatta yaşamak, en sıradan Müslüman takva ve sorumluluk sahibi âlime kadar "Yaşayan Kur'an modeli"ni canlı tutmak.

Bu çerçevede görev alan mü'minler. Kur'an'ın korunmasında rol almış insanlardır ki, bunların Nunu'l-azame'nin işaret ettiği çerçevede mütalaa edilmeleri büsbütün ihtimal dışı değildir. Böyle bir görevde yer almak en büyük baht ve mutluluktur ve esasında bundan daha yüce, şerefli, övünülmeye

değer başka bir aidiyet, mensubiyet ve "Biz bilinci" de tasavvur edilemez. Nunu'lazeme aidiyeti ilahi âleme dünya şartlarında iştirak etmektir. En doğrusunu bilen Allah'tır.

Tefsircilerin bir bölümü, 9. ayetin Kur'an'ın inişi sırasında bilgi ve haberlerin cinlere, şeytanlara karşı korunduğunu bildirdiğini söylemektedirler. Bunun iki şekilde gerçekleşmiş olması mümkündür: Biri vahiy kanalının korunması, diğeri Hz. Peygamber'in cin ve şeytanların tasallutuna, iğva ve yanıltmalarına karşı koruma altına alınması. Yukarıda anlattığımız ana çerçevede Kur'an-ı Kerim'in lafız ve anlamının kıyamete kadar korunması anlamını içermesi de bu genel koruma altındadır. Esasında her üç koruma birbirine aykırı değildir.

Ferra'dan nakille, söz konusu korumanın Hz. Peygamber'e raci olduğu söylenmiştir. Şanı Yüce Allah elbette elçisini korumuştur, ona kimse zarar verememiştir (5/Maide, 42) ancak bu da Kur'an vahyinin korunması ve tebliğine yabancı unsurların karışmaması misyonuyla ilgili olduğunu unutmamak lazımdır. O halde bütün türevleriyle ilahi irade ve beşeri gayretle sağlanan koruma, Kur'an vahyinin gerek lafız gerek mana ve maksadının korunmasıyla ilgilidir. Mü'minlerin asli görevi Kur'an'ı lafzı, hükümleri ve maksadıyla kıyamete kadar korumaktır. Kur'an korundukça, Hz. Peygamber (s.a.)'in mucizesi de kıyamete kadar korunmuş olacaktır. Zira Hz. Peygamber'in en büyük nübüvvet mucizesi ona vahyedilen Kur'an-ı Kerim'dir.

Süleyman Ateş, ayette geçen "ez Zikr"in Tevrat'a atıf olduğunu söyler. Bu iki sebepten dolayı inandırıcı değildir:

a) Ayetin sonunda "Onun koruyucuları biziz" denerek, Kur'an'a işaret edilmektedir, Tevrat veya İncil'in tarih içinde korunmadıkları, bazı tahrifatlara uğratıldıkları izahtan varestedir.

b) Tevrat ve İncil'in korunması, Yahudi ve Hıristiyanlara bırakılmıştı (Bkz. 5/Maide, 44), sanki kitap ehli –elbette birinci derecede sorumluları bilginleri ve din adamları olmak üzere– bu görevi layıkıyla yerine getirmediklerinden, son vahyin (ez Zikr olan Kur'an'ın) korumasını bizzat onu indiren üzerine almış bulunmaktadır.

Tevrat, İncil ve Kur'an aynı kaynaktan neş'et etmişlerdir, bu doğrudur. Şu var ki Kur'an'ın lafzı/fonetiği özgündür ve biriciktir. Lafzı ezberlenen, hat edilen ve cildi sanat eseri olan tek kitaptır. Kur'an'ı ümmet korur; hıfzedilmesi, hattı, tecvidi, kıraati, hatim indirilmesi, ondan neş'et eden ilimler ve hayatın rehberi olması söz konusu korumanın çeşitleridir. İnsan varlıkta kaybolmadan nasıl kurtulabilir? Rehbere ihtiyacı var ki, Müslümanın rehberi Kur'an'dır. Kur'an'ı koruyan bir unsur da mü'minlerin takvasıdır. Hakikaten yoğun duy-

gu-takva olmadan Kur'an anlaşılamaz. İman ve takva duygudur. Bilgi ve iman biri diğerinin veri tabanıdır.

Sıradan mü'mininden müçtehidine ve âlimine kadar, bu koruma görevinde Müslümanların yer alması, ilahi bir fiile iştirakleri anlamına gelir ki, bugüne kadar süren tarihte sorumluluk sahibi Müslümanlar hep bu bilinçte ve çabada olmuşlardır. Bundan sonra artık Kur'an tahrif edilme gibi tehlikelerden uzak kalacaktır ama onun anlamını, yanlış usul ve tefsirlerle, olmadık yöntem ve yorumlarla çarpıtma işi sona ermeyecektir. Bu konuda da Müslümanların gerekli hassasiyeti ve sorumluluğu göstermeleri asli görevleri arasında yer alır. (Bkz. Giriş bölümü.)

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْاَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١١﴾ كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

10. **And olsun, senden önce geçmiş topluluklara da elçiler gönderdik.**
11. **Onlara herhangi bir elçi gelmeye görsün, mutlaka onunla alay ederlerdi.**
12. **Böylece biz onu** (alayı), **suçlu-günahkârları kalplerine sokarız.**
13. **Onlar ona** (indirilen kitaba) **inanmazlar, oysaki evvelkilerin sünneti geçmiştir.**
14. **Onların üzerlerine gökyüzünden bir kapı açsak, oradan yukarı yüksekler de,**
15. **Mutlaka: "Gözlerimiz döndürüldü, belki biz büyülenmiş bir topluluğuz" diyeceklerdir.**

Elçiler tarafından tebliğ edilen vahyedilen bilgi ve haberlerin, hayatı düzenlemek üzere emredilen hükümlerin alay konusu yapılması ilk defa rastlanan bir olay değildir, daha önce neredeyse her elçinin karşılaştığı bir durumdur (6/En'am, 10). Vahyi alaya alan toplulukların (şiya') birtakım özellikleri var: Kendi aralarında sıkı bir dayanışma içindedirler, ortak çıkar ve iktidar güdüsüne sahiptirler, sahip oldukları güç ve iktidarı ellerinden bırakmak istemezler, bu yüzden onların konumlarını, imtiyaz ve iktidarlarını sarsacak ni-

telikteki ilahi hükümleri gözden düşürmek, itibarsızlaştırmak için alaya alma yolunu seçerler. Peygamber tebliğini alaya almalarının sebebi, mesajı ve hükümleri itibarsızlaştırmak, alay konusu yaparak ciddiye alınmalarının önüne geçmek. Çağımızda da din ve dini konuların hafife alınması, alay konusu yapılmasının bir sebebi budur.

"Biz onu (alayı)**, suçlu-günahkârları kalplerine sokarız."** Ayetinde geçen "**silk**" ipliğin iğnenin deliğinden geçmesine veya mızrağın hedefindeki canlının karnına saplanmasına denir. Bu aslında inanma kararında olanlara tebliğ edilen hakikatin, Zikr'in veya başka deyişle Kur'an mesajının ne anlama geldiğini iyi bildiklerini, kalplerinde bunun muhasebesini yaptıklarını göstermektedir. Süluk ve meslekle de akraba olan kelime bunun kalbin mutat işi, mesleği haline geldiği fikrini de ima etmektedir. Bu gibi şahısların kalbi alay ve istihzanın etkisinde asli işlevini göremez yani basiretle bakma, düşünme ve hakikat bilgisini sevme yetisini kaybetmiştir. İlahi vahyi kendi maddi ve sosyal konumlarına, iktidar ve çıkarlarına bir tehdit görmeselerdi ya kabul ederler veya böylesine tepki göstermezlerdi. Şanı Yüce olan Allah mesajı suçlu günahkârların (mücrimin) kalplerine yedirmiştir, onlar neyi yalanladıklarını, neye karşı çıkıp alay konusu yaptıkları şeyi iyi bilmektedirler (26/Şuara, 200). Hak ve hakikati bildikleri halde nefislerinin istek ve tutkularına esir olduklarından; dünyevi zevk, konfor ve bedeni hazlardan; grup, ulus, kavim, sınıf asabiyetinden kendilerini kurtarıp özgürleştiremediklerinden yalanlama veya alay etme yolunu tercih etmektedirler. Bu nefsin basit bir taktiği, psikolojik savunma mekanizmasıdır.

Aslında kendilerinden önceki toplumların yaşadığı trajik tecrübeler üzerinde yeterince tefekkür edip gerekli dersleri çıkaracak olsalar, onların da başına benzer trajik akıbetin geleceğini anlayacak ve doğru yola gireceklerdir. Geçmiştekiler için hangi yasa uygulandıysa onlara da uygulanacak olan aynıdır (35/Fatır, 43). Ama çıkar ve dünyevi tutkuları onların gözlerini perdelemektedir. Gökten hakikate bakan bir pencere açılacak olsa veya yüksek katlara çıkıp melekleri çıplak gözle müşahede edecek olsalar dahi, "gözlerimiz kamaştı, hayal görüyoruz, bu bir illüzyondur" deyip yine inkâr ve isyanlarına devam edeceklerdir. Çıkar ve dünyevi tutku öylesine etkilidir ki, hak ve hakikatin üstünü kalın bir perde ile örter, göz bakar ama görmez. İnkârcıların verdiği karar inanmamaktır, bu yüzden "Göklerden kendilerinin okuyacakları bir kitap" (17/İsra, 93) veya "açılmış sahife" (74/Müddessir, 52) talep etmelerine rağmen, vahyi "Üzeri yazılmış somut bir kâğıt olarak önlerine sürsen bile onlar bunun bir büyü olduğunu söyleyeceklerdir" (6/En'am, 7-8).

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا
مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ
مُبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ
شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ
﴿٢٠﴾ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾
وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ
لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ
عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ
يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

16. **And olsun, gökte burçlar kıldık ve onu gözleyenler için süsledik.**
17. **Ve onu her kovulan şeytandan koruduk.**
18. **Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa, onu da parlak bir ateş izler.**
19. **Yere** (gelince,) **onu döşeyip-yaydık, onda sarsılmaz-dağlar bırak-tık ve onda her şeyden ölçüsü belirlenmiş ürünler bitirdik.**
20. **Ve orada sizler için ve kendisine rızık vericiler olmadığınız kim-seler** (varlıklar ve canlılar) **için geçimlikler kıldık.**
21. **Hiçbir şey yoktur ki, hazineleri bizim katımızda olmasın; ancak onu belirlenmiş bir miktar olarak indiririz.**
22. **Ve aşılayıcılar olarak rüzgârları gönderdik, böylece gökten su in-dirdik de sizleri suladık. Oysa siz onun hazine-koruyucuları de-ğilsiniz.**
23. **Şüphesiz biz, gerçekten biz yaşatır ve öldürürüz ve varis olanlar biziz.**
24. **And olsun sizden öne** (veya önceden) **geçenleri bilmişizdir ve** (yine) **and olsun, geride kalanları da bilmişizdir.**
25. **Ve şüphesiz senin Rabbin, O, onları haşr edecektir. Gerçekten O, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir.**

Benzer ayetlerde işaret etmeye çalıştığımız üzere, 16. ayette sözü edilen "gökte burçlar kıldık ve onu gözleyenler için süsledik" ifadesi, "insan merkezli görme biçimi"ni yansıtır. (25/Furkan, 61; 85/Buruc, 1.) Vahyin ilk muhatapları-

nın gök tasavvur ve algılarını da hesaba kattığını düşünmek mümkün. Bu hayli ilginç bir noktadır, vahyin insan algısını esas alıp mesajı vermek istediğini gösterir. Yeryüzünden berrak bir gece vakti gökyüzüne bakıldığında, semanın sanki kandillerle, ampullerle süslendiği görülür. Milyonlarca kandil parıldamaktadır, hele çölde iseniz veya yaz mevsiminde gece damların üstünde yatıyorsanız temaşa ettiğiniz gökyüzü tam bir yıldızlar şölenidir. Harikulade bir manzara sizi büyüler (37/Saffat, 6). Yıldızlara "buruc" denmesi, takımyıldızlarına atıftır.

Eski tefsirciler "buruc"a ayın ve güneşin menzilleri deyip 12 burca atıfta bulunmuşlarsa da, burada söz konusu olan sayısız takımyıldızı, yıldız kümeleri, Samanyolu veya galaksiler olabilir. Yine de bu ve benzeri ayetlere anlam vermeye çalıştığımızda, dünün veya bugünün astronomi bilimini nihai kesinlik ifade eder mahiyette temel almak açıklayıcı olmaz. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in amacı uzay ve astronomi hakkında bilgi vermek değildir. Arapça metni okuduğumuzda olağanüstü güzellikte, belagat ve üslupta şiirsel bir ifadenin olduğunu görürüz. Her şiirsel ifadede mecazlar, metaforlar, teşbihler, sembolik anlatımlar, birbirini takip eden çağrışımlar ve diyalektik olur. Gökyüzünün bu şekilde tasvir edilmesi bizim yaratılışın hikmetini doğru algılayıp anlamamız içindir. Nitekim bütün bunları "bakabilenler, görebilenler, nazar edebilenler (li'n-naziriyn) için kıldık" buyrulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dünün astronomi bilgileri ışığında bu ayetleri yorumlarken sahip oldukları maddi bilginin bugün kullanışsız olması, onların yorumla varmak istedikleri sonuca ve maksada halel getirmez, yarın belki bugünün bilgilerini eski ve kullanışsız hale getirecek yeni bilgi ve keşifler bugün bu ayetlerle varmak istediğimiz sonucu ve maksadı geçersiz kılmaz.

Maksat şudur: Gökyüzünü bu şekilde donatan, kozmik düzeni vaz'eden, yasalarını koyan sonsuz kudrete sahip olan Yüce Allah'tır. Gökyüzüne baktığımızda yüce Allah'ın yaratıcı sıfatını, azametini, kudret ve hikmetini hatırlayacağız ve bu muhteşem sanat karşısında saygıyla eğileceğiz, gönülden ve huşu ile varlık âleminin Rabbi'ne ibadet edeceğiz.

Gökyüzündeki bu berraklık, saflık her türlü kirden, kötü niyetli varlıkların tasallut ve suiistimalinden korunmuştur. Bizim uzay ve içindeki varlık mertebeleri konusunda bilgilerimiz sınırlıdır ve daha çok gök cisimleriyle ilgilidir; belki de bilemediğimiz, göremediğimiz başka türden yaratıklar vardır ki melekleri, cinleri ve şeytanları sadece zikredildikleri için biliriz. Yeryüzüne, peygamberlerin kalbine ilka olunan vahiy göklerden gelir. Vahyin kanalları tertemizdir, korunmuştur, Levh-i Mahfuz'daki bilgi ve haberler her nasılsa öyle getirilir, peygamberin kalbine bırakılır. Şeytanlar araya girip tahrifat ve

tahribat teşebbüsünde bulunacak olsalar, onları parlak bir ateş (Şihab) takip eder; onlar ateşi sezer sezmez kaçarlar, çoğu zaman da onları yakar. Ateşin onları yakması kendi ontolojik yapılarına uygundur, çünkü ateşten (nar) yaratılmışlardır. Belki melekler vahyi getirirlerken kendi aralarında konuşurlar ve şeytanlar da onların dilini bilir, konuştuklarına kulak misafiri olurlar. Bu yetileri onları zaman zaman "kulak hırsızlığı"na sevk edebilir ama asla vahye herhangi bir zararları olmaz. Çünkü vahiy tertemizdir, Kutsal Ruh-Cebrail aleyhisselâmın (Ruhu'l Kudüs) kontrolü ve koruması altındadır, şeytanlar ise Allah'ın rahmetinden ateş toplarıyla kovulmuş, lanetlenmişlerdir. "Ona ancak tertemiz (mutahhar) olanlar dokunabilir" (56/Vakıa, 79). Geleneksel müfessirler bu ve benzer konuyu ele alan Saffat sûresi 6-10 ile Cin sûresi, 8-9. ayetleri böyle anlamışlardır.

İslam öncesi Araplar, Mısır ve Bizanslılar göğe metafizik anlamlar yüklüyor, güneş ve yıldızlara bir tür ulûhiyet atfediyorlardı. Gök cisimlerinin kutsallığı ve insan hayatı üzerindeki etkileri Babil'lilerin temel inancıydı, Hz. İbrahim, tebliğinin başlangıcında bu temelsiz inançla mücadele etmişti. Araplara göre cinler ve şeytanlar gökten haberler getirir, şair ve kâhinlere getirir, onlar da bu bilgileri bir şekilde kullanırlardı. Şeytanların veya cinlerin meleklerden bilgi çaldıkları konusu cahiliye Arapları arasında yaygındı. Her şairin bir cin dostu (Halil) olması bu inancın sonucuydu. Hz. Peygamber (s.a.), Allah'tan Cebrail aleyhisselâm aracılığıyla vahiy aldığını söyleyince Araplar, vahyi cinlerin meleklerden bilgi alma faraziyesiyle aynı şey sandılar. Demek ki Peygamber de, diğerleri gibi ruhani birtakım varlıklardan bilgi alıyordu, sözleri de şair, kâhin veya müneccimlerin sözleriyle aynıydı. Yüce Allah, Mekke müşriklerinin bu inanç ve telakkilerini açık bir dille çürüğe çıkarmaktadır: Müşrikler yanılıyor, hiç kimse meleklerin bilgi aldıkları veya birbirleriyle kurdukları iletişim kanallarına girip de bilgi ve haber hırsızlığı yapamaz. Buna teşebbüs edecek olan varsa, yüce Allah onu Şihab adı verilen bir ateş kütlesinin onu imha edeceğini belirtir. Her üç sûrede asıl maksat nübüvvet ve vahiy nurunun güvenirliliğini, sıhhat ve sağlamlığını anlatmaktır. Allah'ın nurunu kimse bulandıramaz, vahiy kanalına kimse girip onu tahrifata uğratamaz.

Göklerde harikulade bir düzen, ihtişam ve anlam olduğu gibi yeryüzünde de benzer bir düzen, ihtişam ve anlam vardır. Uzun jeolojik devirler geçirerek yeryüzü insanoğlunun üzerinde yaşayabileceği kıvama getirilmiştir. Döşenip yayılmıştır ama dümdüz de değildir, yeryüzünde sarsılmaz irili ufaklı dağlar var. Erciyes, Ağrı (Ararat), Himalaya, Alpler vs. İhtişam ve azametleri Allah'ın sonsuz kudretine işaret etmektedirler. Yeryüzünde bu düzeni sağlamlaştıran

etmenlerden biri dağların yeryüzüne çakılmış olmasıdır. Karalar ve denizler teşekkül etti, bitkisel hayat, arkasından hayvansal hayat başladı ki, yeryüzü insanın yaşayabileceği hale geldi. Her şeyden ürünler bitmektedir. "Her şey" insan ve canlı hayat için gerekli olan şeylerin tamamı demektir. Ancak bu sayede insanlar ve başka varlıklar yaşayabilmektedirler.

Yeryüzünün rızık kaynakları sadece insana tahsis edilmiş değildir, insanın rızık vermediği başka canlılar da yeryüzünün kaynaklarında ortaktır, bu da bize gösteriyor ki, insan tabiattan yararlanmaya çalıştığında onu kendisi için temellük etmeye, üzerinde tekel kurmaya kalkışamaz. Çünkü kendisi gibi başka canlıların da geçimi (maişet) yeryüzündeki rızık kaynaklarına bağlıdır. Yeryüzünde her şey ve her geçimlik ürün belli bir ölçüyle takdir edilmiştir. Hem ölçüsü-miktarı (vezin) belirlenmiştir hem ekolojik dengesi (mizan). 19. ayetin son kelimesi "mevzun" her iki anlamı da vermektedir. Bu demektir ki, toprakta biten her şey tesadüfi değildir; bir ölçü, hesap ve miktar üzere bitirilmekte, hayvanların ve insanların rızkı olarak onlara sunulmaktadır (7/A'raf, 10).

Bu elbette rızık kaynaklarının Allah'a nispetle de sınırlı olduğu anlamına gelmiyor. Hayır, her şeyin bitmez tükenmez hazineleri O'nun katında ve uhdesindedir. Bir hikmete, bir anlama ve maksada mebni olarak Yüce Allah sınırsız hazinelerinden "belli bir miktarı" indirmektedir. Bu şu demektir: Rızık kaynakları sınırsızdır ama Allah'ın onlardan bizi yararlandırması belli bir ölçü ve dengeye göredir. Bu çerçevede iktisadi sistemimizin temeli "sınırsız insan arzuları"na değil, "sınırlı insan ihtiyaçları"na dayanmalı, her şey itidal/iktisat üzere kullanılmalı, yasal sınırlar aşılmamalıdır. Meşru çerçevenin aşılması, ölçünün taşırılması "israf"tır.

Bunun yanı sıra, modern iktisadın kendine hedef olarak koyduğu "sınırsız büyüme ve sınırsız sermaye biriktirme, limitsiz üretim ve tüketim düzeni" de mümkün değildir. Yüce Allah sınırsız mülke, "her şeyin hazinelerine" sahip olduğu halde (15/21; 63/Münafikun, 7) her şeyi belli bir miktarda ve ölçüde bizim istifademize verirken (23/Mü'minun, 18), bizim sınırsız büyüme ideolojisiyle yeryüzünün ve elimizden gelse ulaşabildiğimiz başka gezegenlerin kaynaklarını yağmalamaya çalışmamızın ahlaki ve akli temeli var mı? Dileseydi Yüce Allah verdiklerinin yüz, bin katını verirdi ama büyüme ideolojisiyle elde edilecek refah insanın şımarıp yoldan çıkmasına, taşkınlık yapmasına sebep olmaktadır (42/Şura, 27). Nitekim bölgesel savaşlar, çatışmalar, küresel rekabetler, toprak işgalleri ve başka mücadele ve çatışmalarının asıl sebebi daha çok kaynağa, toprağa hükmetme isteği değil mi? Kâinatın ve tabiatın bunca nimetlerle donatılmış olmasının bambaşka anlamı ve amacı var.

İbret gözüyle bakıldığında esen rüzgârların maksatlı varlıklar halinde hareket ettikleri görülür. Yeryüzünden gökyüzüne su ve toz zerreciklerini taşır, bulutları sürükleyip birbirleriyle sürtüştürür, şimşekler çakar, su yüklü bulutlar yeryüzüne yağmur bırakır. İnsan suyla hayat bulur. Sadece bu kadarıyla değil, rüzgârların dikey hareketi olduğu gibi yatay hareketi de var ki, bu hareket sayesinde bitkiler döllenir. Erkek bitkilerin tohumlarını alır başka bitkiye taşır, bitkisel hayat bu sayede devam eder. Hatta söz konusu döllenme (ilkah) yoluyla yeni bitki türleri teşekkül eder, hangi bitkinin ne zaman, nasıl dölleneceği, yeni türlerin çıkıp çıkmayacağına karar veren şanı yüce Allah'tır. Bu sayede yaratılış sürüp gitmektedir. İnsanın bunları yapmaya gücü yetmez, Allah'ın hazinelerini korumaya da.

Yeryüzünde canlı hayat sürüp gidiyor. Hayat ve ölüm iç içedir. İnsanlar gibi bitkiler ve canlılar da doğuyor, neşvünema buluyor, sonra ölüyor. Hayat ve ölüm O'nun kudret elindedir. Yeryüzünde hiçbir canlı baki değildir, yeryüzünün varisi Allah'tır.

İnsanlığın geçmişi ve geleceği kayıt altındadır. Gelip geçen toplumlar, kurulan büyük devletler, siyasi iktidar ve medeniyetler hepsini Allah bilir, hiçbir şey kayıt dışı değildir; ne olup bittiyse, bugün ne olup bitiyorsa ve gelecekte ne olup bitecekse bilinmektedir. Sonunda Yüce Allah beşeriyetin tümünü haşredecek, bir araya getirip toplayacaktır (10/Yunus, 45). Hüküm ve hikmet sahibidir, düzeni, yaratılışı, işleyişi bu şekilde kurması, işletmesi ve sonuçlandırması O'nun hükmünün ve hikmetinin sonucudur.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

26. And olsun, insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.

27. Ve Cann'ı da daha önce 'nüfuz eden kavurucu' ateşten yaratmıştık.

Aşağıda göreceğimiz gibi şeytan Âdem önünde eğilmeyince, emre karşı gelmeyi, kendisinin ateşten yaratılmasına mukabil onun çamurdan yaratılmış olmasına dayandırdı. Bu ayet, Âdem ve İblis'in yaratılışlarında kullanılan mayaya, maddi cevhere atıfta bulunmaktadır. Türkçeye "çamur" olarak çevirdiğimiz kelime "**salsal**", şekillenmiş balçık olarak çevirdiğimiz kelime de "**hamainmesnun**"dur. Başka ayetlerde zikredilen maddi unsurlarla bir arada düşünüldüğünde, insanın mayasının nutfe, alaka, mudga, toprak, çamur, suret

verilmiş balçık, çınlayan kuru balçık olduğu anlaşılır. Pişmemiş çamura **salsal**, pişmiş olana **fahhar** denir. Çömlek gibi takır takır ses verir. **Hame** siyah kokuşmuş çamur; **mesnun** ise değişen, kokuşan, bozulan şeye denir. (Bkz. 55/Rahman, 14; 23/Mü'minun, 12-14). Bütün bunlar, aslında Âdem'in dünyevi tabiatının değersiz, mizaç ve karakterinin değişken olduğunu ima eder. İblis'i de çileden çıkaran husus budur. Buna aşağıdaki ayette tekrar döneceğiz.

Bir hadiste, Âdem'in yaratılışında kullanılan toprağın, yeryüzünün dört ayrı yerinden alındığını, bu yüzden insanların renklerinin ve mizaçlarının farklı olduğu belirtilir (Ebu Davud, Sünnet, 16). Gerçekten de insanların bir kısmı beyaz, bir kısmı siyah, bir kısmı ise kızıl veya sarı tenlidir. Bir kısmının mizacı ve huyu sert, bir kısmı yumuşaktır.

Yaratılış safhalarıyla ilgili çeşitli teoriler atılmış, açıklamalar yapılmışsa da, Kur'an'ın asıl vurgulamak istediği nokta, insanın maddi cevher olarak "toprak"tan yaratılmış olması hususudur. Bu, onun yaratılış hikmeti, dünya hayatı, kaderi, varlıktaki anlam arayışı konuları üzerinde düşünürken, kendisine önemli bir referans noktası teşkil edecektir.

"**Cann**" ise daha önce yaratılan cinlerin atası İblis'tir, onun maddi mayası ateştir: **Nar-ı semum** "zehirleyici ateş" demektir. Araplar gündüz veya gece insanın yüzünü yalayıp geçen "yakıcı rüzgâr" için bu deyimi kullanırlar. Yani İblis, aslında mesajları, insanın kalbine vesvese olarak saldıklarıyla zehirli ateş gibi yakıcı, insanı yalayıp geçici, kısaca zehirleyicidir. Bu demektir ki kaynağını ilahi vahiyden almayan düşünce ve ideolojiler, doktrinler ve sistemler de tek tek insanları ve genel olarak toplumları zehirleyip çürütmektedir.

Bütün cinlerin onun gibi inkârcı ve insan düşmanı olduklarını söylemek mümkün değildir. Nasıl Âdem'in çocukları arasında iyiler varsa ve Şeytan'ın onlara gücü yetmiyorsa; soyundan geliyor olsalar bile, cinlerin bir kısmı da rahmanidir ve şeytanın onlara da gücü yetmez. Bu çerçevede Âdem'in önünde eğilmeyi reddedip Allah'a isyan eden cinlere "İblis'in soyundan olan şeytanlar" demek mümkün görünmektedir. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾

28. Hani Rabbin meleklere demişti: "Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım.

29. Ona bir biçim verdiğimde ve ona ruhumdan üfürdüğümde hemen ona secde ederek (yere) **kapanın."**

Âdem "kuru bir çamurdan, şekil verilmiş bir balçıktan yaratılmış"tır. Ona "**beşer**" denilmesinin sebebi, bedenindeki kesafet, fizyolojik-biyolojik varlığı, bedenine dokunulabilir olması, gözle görülebilmesidir. Melekler ve cinler ise bu özelliklere sahip değildirler. "**beşer**" kelimesinin ima ettiği başka anlam düzeyi var ki o da, ahlaki ve manevi olarak kemal yolunda yücelme durumunda olan "**insan**"dan çok bedensel, fizyolojik ve hayvani özellikleri çağrıştırmaktadır. Başka bir ifadeyle, beşer olarak insan kaldığı sürece, yaratılışının hikmetine ulaşamaz, kemal yolunda yükselemez, belki hayvanlarla ortak davranışlar ve organizmaya ilişkin salt tepkiler vermekle yetinir. İnsanda bütün maddi unsurlar toplanmıştır ama onun görevi, cansızların, bitkilerin ve hayvanların var oluş mertebelerinde durmakla yetinmeyip, manevi ve ahlaki yüksek mertebelere doğru tırmanma başarısını göstermektir ki, bunun mümkün olan tek yolu, Allah'tan gelen vahiylere kulak vermek ve emirlere itaat etmektir.

Bu dizayn edilmiş varlığın hamuru dünyevi tabiatının esası olan topraktır. Yaratılış fiilinin ana maddesi olan toprak hem ontolojik bir cevher hem sembolik bir anlama sahiptir. Şaşırtıcı olan şu ki, söz konusu dünyevi tabiatta başka bir tabiat içkindir. Kur'an, buna "**Nefha-i ruh**" demektedir. Başka bir ifadeyle insan bir yönüyle varlık zincirinin belki de en aşağı halkasında olup dünyevi tabiatıyla ölümlü, geçici, sonlu, sınırlı ve izafidir, cansız maddenin bütün özelliklerini taşır (fani); diğer ilahi tabiatı itibariyle ebedi ve kusursuz bir öze sahiptir, madde üstü manevi ve ahlaki bir kişiliktir. Yani insan tarihin ve kültürün ürünü değildir; onda ebedi bir öz vardır ki, İlahi kaynaktan neş'et eden bu öz sayesinde insan diğer varlıklardan farklılaşarak manevi bir kişilik olur. Nefha-i ruh, insanda bir ilahi yansımadır. Bilgi, iman, kudret, irade, muhakeme, konuşma, fiziki ve sosyal çevreyi değiştirip tanzim edebilme, umran sahibi olma, tasavvur, gelecek perspektifi, farklılaşma vb. bütün hasletlerin menşei budur. İnsanın sahip olduğu her sıfat, doğrudan kendinden değil, Allah'tandır, Allah ona bunları Nefha-i ruh'la vermiştir. Mutlak onda bir miktar yansımıştır ama kendisi -bilgisi, iradesi, kudreti, tasavvurları ve yapabildikleriyle- mutlak değildir.

İnsan dünyada yaşayan semanın çocuğudur. Onda "aşkın (müteal)", "iç/batın" ve "öte (ahiret)" iç içe ve bir arada bulunmaktadır. Toprağa ait olmayan bu üç manevi unsur toprakla iç içe ve bir arada bulunmaktadır. İnsanın bu iki boyutu, ikili tabiatı ne iki ayrı, özerk ve bağımsız kategorilerdir ne de birbirlerine paralel olarak sonsuza kadar giderler yani burada çifte-gerçeklik veya mutlak iki hakikat söz konusu değildir. Tam aksine gülün içindeki koku, çayın içindeki şeker her ne ise bunların maddesi toprak olan bedenle ilişkileri ve konumları da öyledir. Ruh bedende, anlam maddede, gayb müşahede âleminde içkindir. İn-

san bu yönüyle "Eşref-i mahlûkat"tır ya da varlık ağacının meyvesidir ki, buluğu dünyevi tabiatını aşması derecesinde özgürlüğü anlamına gelir. İşte Yüce Allah, kendi muradı olarak yarattığı ve manevi erdemlerle donattığı insan karşısında meleklerin selama durmasını emretmiştir. (2/Bakara, 30; 38/Sad, 71.)

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَۙ ﴿٣٠﴾ اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ اَبٰٓى اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَٰٓا اِبْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِٓي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَۙ ﴿٣٧﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

30. Böylece meleklerin tümü, topluca secde etti.

31. Ancak İblis, secde edenlerle birlikte olmaktan kaçınıp-dayattı.

32. Dedi ki: "Ey İblis, sana ne oluyor, secde edenlerle birlikte olmadın?"

33. Dedi ki: "Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın beşere secde etmek için var değilim."

34. Dedi ki: "Öyleyse ondan (cennetten) **çık, çünkü sen kovulmuş-bulunmaktasın."**

35. "Ve şüphesiz, din gününe kadar lânet senin üzerinedir."

36. Dedi ki: "Rabbim, öyleyse onların dirileceği güne kadar bana süre tanı.

37. Dedi ki: "Öyleyse, sen (kendisine) **süre tanınanlardansın.**

38. "Bilinen günün vaktine kadar."

Âdem'in cennet hayatı, İblis'in secde etmeyi reddetmesi ve aldığı cezayı Bakara, 30-39; A'raf, 10-28 ve İsra, 61-65. ayetlerde anlattık. İblis'in itirazının temelinde iki maddi cevher arasında yaptığı ayırımdır. Fakat bir maddi cevhere karşı diğerini yani "toprağa karşı ateşi, cisme karşı latif olanı" öne çıkarırken, bir noktayı göz ardı ediyor ki, o da yukarıda işaret ettiğimiz üzere ruhtur. Âdem'i her varlıktan değerli kılan onun ilahi tabiatını oluşturan Nefha-i ruh'tur; isimleri öğrenmesi, varlığı tanıması ve Allah'ı en yüksek bilinç seviyesinde tesbih ve takdis edecek olması ancak bu sayede mümkün olacaktır.

Dahası, her bir yaratılmış varlık –yıldızlar, dağlar, ağaçlar, denizler, çiçekler

vs.- ilahi isimlerden bir veya birkaçını tecelli ettirecek kapasitede yaratılmışken, insan bütün isimlerin tecelligâhı, aynası, mazharı olma potansiyeline sahip olarak yaratılmıştır. Bu yüzden insan özeldir, Allah'ın muradıdır ve yeryüzüne halife olmaya layık görülmüştür. Asla unutmaması gereken hakikat şu ki, kendisinde tecelli eden her bir ismin kökü, arketipi (a'yan-ı sabite) Allah'a aittir, kendinden herhangi bir gücü yoktur. Hayat sahibiyse Hay isminin, güzelse cemal sıfatının, güç ve kuvvet sahibiyse Kudret sıfatının onda yansıması sayesindedir. İnsan kendisindeki hasletleri kendinden bilirse şirke düşer, ulûhiyete ve Rububiyette iştirake kalkışır. İnsanın üstün vasfı onun maddi hamurunun toprak-çamur olması değildir, İblis toprağa karşı ateşi öne sürerek itiraz etti.

Bağlamı kaydırmak suretiyle bu temel hakikati reddetmesi dolayısıyla "**din gününe kadar lanetlenmiş**" bulunmaktadır. "**Din günü**", diriliş, kıyamet ve her şeyin, bütün hakikatlerin orta yere dökületeceği "Büyük Gün". Bunun açıklamasını "Fatiha sûresi"nin tefsirinde yapmıştık.

35. ayet, İblis'in "**din günü**"ne kadar lanetli olduğunu belirtir (38/Sad, 78). Onun istediği süre ise "**diriliş gününe kadar**"dır. Ona verilen süre ise "**bilinen** (malum) **güne kadar**" tayin edilmektedir. Bu konuda çeşitli fikirler öne sürülmüşse de, en doğrusunu Allah bilir. Anlaşılan şu ki, **Razi**'nin deyişiyle İblis, "**diriliş gününe kadar**" mühlet istemek suretiyle "ölüm tehlikesi"ni atlatmayı planlamaktadır. Zira dirilişten sonra ölüm yoktur. "**Bilinen gün**"ü "kıyamet günü" olarak anlayacak olursak, ifadenin takdiri şöyle olur: Allah İblis'i o zamana kadar lanetli kılmaya devam edecek, onu affetmeyecek ve "**Din günü**"nde de cezasını çekecektir. Bu, yardımcıları ve ona uyanlarla beraber ateşe gönderileceği anlamına gelir.

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا
عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ إِنَّ
عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ
جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ
مَقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

39. Dedi ki: "Rabbim, beni kışkırttığın şeye karşılık, and olsun, ben de yeryüzünde onlara, (sana başkaldırmayı ve dünya tutkularını) **süsleyip-çekici göstereceğim ve onların tümünü mutlaka kışkırtıp-saptıracağım.**

40. "Ancak onlardan muhlis olan kulların müstesna."

41. (Allah) **dedi ki: "İşte bu, bana göre dosdoğru olan yoldur."**

42. "Şüphesiz, kışkırtılıp-saptırılmışlardan sana uyanlar dışında, senin benim kullarım üzerinde zorlayıcı bir gücün yoktur."

43. "Ve hiç şüphe yok, onların tümünün buluşma yeri cehennemdir."

44. Onun yedi kapısı vardır; onlardan her bir kapı için bir grup ayrılmıştır.

İblis'in isyanı dehşet vericidir. Zira meydan okuyup inadında ısrar ederken bile "**Rabbim!**" demekte, Allah'ın Rablığını itiraf etmektedir. "Rabbim" diyor, "Benim Âdem'e secde etmeyeceğimi ve onun yeryüzü halifeliğini kabullenmeyeceğimi bile bile bana bu emri verdin, beni azdırdın, tahrik ettin. Ben de mukabil bir hamle ile Senin kullarını azdıracağım, Sana başkaldırmalarını teşvik edeceğim, içlerindeki derin dünya tutkularını kışkırtıp açığa çıkaracağım ve günahı onlara süsleyip çekici kılacağım, böylece tümü Senin yolundan sapmış olacaklar."

Zımnen İblis, şanı Yüce Allah'ın –haşa– yanlış bir plan kurduğunu, isimlerini tecelli ettirecek insanı seçmekle yanıldığını ve ateşten yaratılmış olmakla kendisine karşı "adaletsiz" davrandığını ima etmektedir. Meydan okuması şudur: Bana mühlet ver, senin yanlış bir plan kurduğunu kanıtlayacağım, yeryüzüne halife olarak seçtiğin bu insanın senin muradını tahakkuk ettirmeyeceğini ispatlayacağım. İblis'in planı insanı doğru yoldan saptırarak iddiasını kanıtlamak olacaktır. Bu büyük bir meydan okumadır ve kendisine tanınan mühlet –kıyamete kadarki süre içinde– İblis'in iddiasının çürüklüğü ve sağlamlığı insanın takınacağı tutum tarafından anlaşılacaktır. İman edip salih amellerde bulunanlar Allah'ı tasdik edecekler, inkâr edip isyan edenler İblis'in iddiasına malzeme tedarik etmiş olacaklardır.

İblis planını bu dünyada sürdürecektir, bu yüzden insanlara "yeryüzünde günahı sevimli, çekici göstereceğini" söylüyor. İnsanın bu dünya hayatını Allah'tan, müteal-aşkın olandan ve ahiret düşüncesinden tecrit ederek veya sanki "Allah yokmuş, insan ölmeyecekmiş ve ahirete hiç gitmeyecekmiş gibi" yaşamaya çalışması büyük bir yanılgıdır.

Ancak İblis ya sahip olduğu bilgi sayesinde veya kendini bir oto kritikten geçirmek suretiyle bir istisna yapmaktadır. Kuracağı planda "**muhlis kullar**"ı istisna etmektedir. Kendisi samimiyetsizlik sonucu bu kibir ve isyana sürüklendiğini bildiğinden, sahip olmadığı şeyin bir başkasında yani insanda bulunması durumunda planının boşa çıkacağını biliyor. Bu da "**İhlas**" yani

katışıksız, saf, temiz niyet ve düşüncedir. Bu onda yoktu ama başkalarında vardır, olabilir. Zaten genelleme yapacak olsaydı, yalancı duruma düşecekti, zira insanların tümü her ne kadar onun planına maruz kalıyorsa da, bir kısmı ihlas sahibidir, iman ve salih amelle Allah'a kulluklarını başarıyla sürdürmektedirler. İhlas, katışıksız saflık ve temizlik yanında, "bir şeyi bir başka şeyin karışımından korumak" anlamına da gelir. Bu durumda ihlas, kötülüklere karşı koruyucu bir rol oynamaktadır. İşte buna sahip olanlar şeytanın tuzağına düşmeyeceklerdir.

Aslında İblis de, insanların tümünü yoldan çıkarmayacağını bilmekte, bu mülahaza ile ihlas sahiplerini istisna etmektedir. Ama yine de azami gayret gösterip mümkün sayıda daha çok insanı yoldan çıkarmaya çalışmaktadır. Yüce Allah da, İblis'in ihlas sahibi insanlara zarar vermeyeceğini belirtmektedir ki, bu hem bir haber hem bir teminattır. Haberdir, çünkü Allah geleceği bilmekte, bize yol göstermektedir: Teminattır, çünkü doğru yola girdiğimizde kimse bize zarar veremez, Allah bunun teminatını vermiş bulunmaktadır. İblis'in yoluna girenlerin tümüm eninde sonunda ateş çukurunda buluşacaklardır.

Ancak 44. ayette bir incelik vardır: Cehennemin yedi kapısı vardır. **İbn Cüreyc** kapıları şöyle sıralar: Cehennem, hutame, saiyr, sakar, cahiym, haviye. Kur'an-ı Kerim'de cehennem yedi adla anılmaktadır: Cehennem, leza, hutame, saiyr, sakar, cahiym ve haviye. Suçlu günahkârlar kötü fiillerine göre gruplara ayrılıp her biri bir kapıdan cezasını çekeceği yere girecektir. Yani cehennemlik diye, herkes aynı çukura atılmayacak, "suç fiiline göre ceza" kuralına göre azabını çekecektir. Nisa sûresinde (4/145) "münafıkların en alt derekesinde" ceza görecekleri belirtilmişti. Bu da, bize cehennem azabının mahiyetçe ve derece farkıyla aynı olmadığı fikrini ilham etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا
مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ
فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

45. **Gerçekten takvâ sahibi olanlar, cennetlerde ve pınar başlarındadır.**

46. **Oraya esenlikle ve güvenlikle girin.**

47. **Onların göğüslerinde kinden** (ne varsa tümünü) **sıyırıp-çektik, kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıyadırlar.**

48. Orda onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz ve onlar oradan çıkarılacak değildirler.

49. Haber ver kullarıma; şüphesiz Ben, Ben bağışlayanım, esirgeyenim.

50. Ve şüphesiz azabım; o acıklı bir azaptır.

Cehennemliklerin bedbahtlığına karşılık dünyadaki inanç biçimleri ve yapıp ettikleri dolayısıyla cenneti hak edenler dalları birbiri içine girmiş ağaçlık yerde ve pınar başlarında ağırlanmaktadırlar (51/Zariyat, 15). Bunlar takva sahibi kimseler olarak tarif edilmişlerdir. Bazı tefsircilere göre bunlar Allah'a şirk koşmayanlar, bazılarına göre hayatlarını isyan ve günahtan uzak olarak yaşamayı başaranlardır. Ancak her iki vasfa sahip kimseler olmamaları için de bir sebep yok.

Cennete girerlerken –ya Yüce Allah veya melekler tarafından– "Esenlikle ve güvenlikle (selam) girin" denmiştir (39/Zümer, 73). Bunun anlamı insanın dünyadaki iki temel gerilimi olan her türlü kaygı, endişe ve çatışmadan uzak olarak cennete girin, burada kaygılanmanızı veya ister kendi iç dünyanızda, ister başkalarıyla çatışma içine gireceğinizi gerektiren sebep yoktur. Burada size herhangi bir hastalık veya tabii afet de isabet etmeyecektir, bundan emin olabilirsiniz. İlahi koruma ve rahmet altındasınız, zaten oraya Allah'ın rahmetiyle girmişsiniz (7/A'raf, 49). İçlerinde birbirlerine karşı dünyada iken besledikleri kin ve husumetten, haset ve düşmanlıktan herhangi bir eser kalmamıştır, belki çatışma potansiyelleri yüksek olan insanlar şimdi cennette, tahtlar üzerinde kardeşler olarak yüz yüze oturmakta, sohbet etmekte, sohbet ve muhabbetten derin bir haz almaktadırlar (35/Fatır, 35). Cennet hayatında yorgunluk nedir bilmezler, ebedi olarak orada kalacaklardır, cennet ehline takdim edilen rızıklar tükenmez (38/Sad, 54).

Kulların bilmeleri gereken temel bir hakikat var: Şanı Yüce Allah bağışlayan (gafur) ve esirgeyen (rahim)dir. Bir hadiste Efendimiz şöyle buyurur: "Eğer mü'min Allah katındaki cezalandırmayı bilecek olsaydı hiç kimse cennete girmeyi ümit etmezdi; inkârcı da Allah katındaki rahmeti bilecek olsaydı hiç kimse O'nun rahmetinden ümidini kesmezdi" (Müslim, Tevbe, 23; Tirmizi, Deavat, 99). Hitap salt manada insanlaradır, zira insanların tümü hakikatte ve son tahlilde "Allah'ın kulları"dır, şu var ki, itaat eden, tevhid inancını benimseyip ilahi hükümlere göre hayatını tanzim eden mü'minlerdir ki, bunlar diğerlerine yani inkârcılara göre yüksek derecede kul özelliğini kazanmaya hak sahibi olmaktadırlar.

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ ﴿٥١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا
مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ
اَبَشَّرْتُمُونِي عَلٰى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ

بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾

51. Onlara İbrahim'in konuklarından haber ver.

52. Yanına girdiklerinde "Selâm" demişlerdi. O da: "Biz sizden korkmaktayız" demişti.

53. Dediler ki: "Korkma biz sana bilgin bir çocuk müjdelemekteyiz."

54. Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip-çökmüşken mi müjdeliyorsunuz? Beni ne ile müjdelemektesiniz?"

55. Dediler ki: "Seni gerçekte müjdeledik; öyleyse umut kesenlerden olma."

56. Dedi ki: "Sapıklar dışında Rabbinin rahmetinden kim umut keser?"

57. Dedi ki: "Ey elçiler, (bunun dışında, diğer) **işiniz ne?"**

58. Dediler ki: "Gerçekte biz, suçlu-günahkâr olan bir topluluğa gönderildik."

59. "Ancak Lut ailesi hariçtir; biz onların tümünü muhakkak kurtaracağız."

60. "Ama karısını (kurtaracaklarımız) **dışında tuttuk, o, geride kalanlardandır."**

İlerlemiş yaşında Hz. İbrahim ve kendisi gibi yaşlı karısı Sara'ya çocuk müjdelemeye gelen melekler ile İbrahim aleyhisselâm arasında geçen diyalog Hud sûresinde (11/69-76) anlatılmıştı. Burada olay tekrar ele alınıp sûrenin genel bağlamı içinde bir hatırlatmada bulunulmaktadır.

Hz. İbrahim başlangıçta konuklarını sıradan kimseler sanır, âdeti olduğu üzere yemek ikramında bulunur, fakat konukların yemeğe el uzatmadıklarını görünce, beşer-üstü varlıklar olduğunu anlayıp korkar, daha doğrusu derin bir kaygı duyar. Ancak melekler, kendisine ve eşine çocukları olacağına ilişkin müjde vermek üzere geldiklerini bildirip onu teskin ederler. Doğal olarak –beşer olması hasebiyle– ilk anda şaşırır, zira kendisi de eşi de çocukları olacak yaşı çoktan geçmişlerdir ama melekler söylemlerinde kararlıdırlar, ona üstü kapalı "Allah'tan umut kesenler olmaması" gerektiğini ima ederler, bir bakıma cari yasalara bakıp ilk anda ilerlemiş yaşta insanların nasıl çocukları olabilir soran Hz.

İbrahim'e kendisine gelmesini sağlarlar, o da hemen zihnini toparlar ve "Sapıklar dışında Rabbinin rahmetinden kim umut keser?" diye onları teyit eder.

Meleklerin müjdeledikleri çocuk hem erkek evlattır, hem "çok bilgin" olacaktır. Bu İshak aleyhisselâmın özellikle altı çizilen bir sıfatı olarak zikredilmektedir.

Bu diyalogda ilginç bir nükte var: Tabiat yasaları caridir yani olayla bağlantılı olarak düşündüğümüzde, bir kadın doğurabilecek yaşta iken hamile kalır ve doğurur. Ergenlik çağına girdikten adetten (hayızdan-nifastan) kesilinceye kadar bu sürer. 50 yaşın üstünde çocuk doğuran kadınlara rastlanmıştır. Pakistan ve Hindistan sınırında yaşayan ve Hun Türklerinden geldikleri sanılan Hunza Türkleri -ki tamamı Müslümandır- ortalama 110 ila 120 sene yaşıyorlar; kadınları 65-70 yaşlarında bile çocuk doğurabiliyor. Ancak Sara'nın çocuk doğuracağı müjdesini aldığı sırada daha da yaşlı olduğunu düşünebiliriz, bazıları 70-80 yaşında olduğunu tahmin eder. Sara hayli yaşlıydı kocasının yaşına yakındı, zira Hz. İbrahim'le birlikte puta tapan kavmi terk edip, onunla Kenan iline hicret etmişti. Yaşının hayli ilerlediği anlaşılan bir kadının çocuk doğurması görülmüş şey değildi. Tabii ki bu yaşta Sara'nın İshak aleyhisselama hamile kalması bir mucize eseridir ama bu olay dolaylı olarak bize, tabiat yasalarının her zaman ve mutlak manada geçerli olmadıklarının-olamayacaklarının da bir hatırlatmasıdır. Her şeyi kudret elinde tutan şanı Yüce Allah murat ettiğinde tabiata müdahale eder, geçerli yasaları tatil eder, başka üst varlık mertebelerin yasalarını geçerli kılar. İşte o zaman yaşı hayli ilerlemiş bir kadın çocuk doğurur. Bu ve benzeri hatırlatmalar mutlak determinizmin temelsiz bir iddia olduğunun gösterir.

Ancak insan peygamber dahi olsa, böyle durumlarda ilk önce cari tabiat yasalarını hatırlar, Yüce Allah'ın müdahalesini hemen aklına getirmeyebilir. Din "zikir, hatırlatma ve nasihat"tır. Asıl ilahi hakikat hatırlatıldığında peygamber aniden zihnini silkeler, yüce Allah'ın kudreti önünde boyun eğer. Bu bizim için de uyarıcı bir hatırlatmadır.

Meleklerin gelişinin ikinci sebebi eşcinsellik günahına batmış olan Lut kavmine toplu azap vermektir. İbrahim'in sorusu üzerine ona gelişlerinin ikinci sebebini söylerler. Hud sûresinde anlatıldığı üzere, sabaha doğru günahkâr şehir yerle bir olacak ama Lut aleyhisselâmın karısı hariç o ve ailesi bu azaptan kurtarılacaklardır. (7/A'raf, 80-84; 11/Hud, 77.)

Ayet aynı zamanda sûrenin başında (15-6/7) müşrikler, Hz. Peygamber'e eğer doğru söylüyorsa, melekleri getirmesi taleplerine bir cevap teşkil etmektedir. Buna göre, eğer melekler gelecek olursa, bu son derece önemli bir sebe-

be mebni olarak gelirler. Ciddi bir görevi yerine getirmek üzere gelirler ve bu genellikle bir azabı tahakkuk ettirmeye matuf olur.

فَلَمَّا جَاءَ اٰلَ لُوطٍ ۨ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا
بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ
﴿٦٤﴾ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ
وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ
مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَاءَ اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ اِنَّ
هٰٓؤُلَٓاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ۨ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُٓوا
اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتِٓي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ۨ ﴿٧١﴾
لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ۨ
﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ ﴿٧٦﴾ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ۨ ﴿٧٧﴾

61. **Böylelikle elçiler Lut ailesine geldiklerinde,**

62. (Lut) **Dedi ki: "Sizler gerçekten tanınmamış bir topluluksunuz."**

63. **"Hayır" dediler. "Biz sana, onların hakkında kuşkuya kapıldıkları şeyle geldik."**

64. **"Sana gerçeği getirdik** (veya hak ile geldik), **biz şüphesiz doğru söyleyenleriz."**

65. **"Hemen aileni gecenin bir bölümünde yola çıkar, sen de onların ardından git ve sizden hiç kimse arkasına bakmasın; emrolunduğunuz yere gidin."**

66. **Ve onlara şu emri verdik: "Sabaha çıkarlarken onların arkası mutlaka kesilecektir."**

67. **Şehir halkı birbirlerine müjdeler vererek geldi.**

68. (Lut onlara) **"Bunlar benim konuğumdur, beni utandırıp-dillere düşürmeyin" dedi.**

69. **"Allah'tan korkup-sakının ve beni küçük düşürmeyin."**

70. **Dedi ki: "Biz seni 'herkes**(in işin)**e karışmaktan' alıkoymamış mıydık?"**

71. **Dedi ki: "Eğer yapmak-istiyorsanız, işte bunlar, benim kızlarım."**

72. **Ömrüne and olsun ki, onlar, sarhoşlukları içinde kör-sersemdiler.**

73. **Derken, tan yerinin ağarma vaktine girdiklerinde onları** (o korkunç ve dayanılmaz) **çığlık yakaladı.**

74. **Anında** (yurtlarının) **üstünü altına çevirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık.**

75. **Elbette bunda 'derin bir kavrayışa sahip olanlar' için gerçekten âyetler vardır.**

76. **O** (şehir de) **gerçekten bir yol üstünde** (hâlâ) **durmaktadır.**

77. **Elbette, bunda imân edenler için gerçekten âyetler vardır**

Lut aleyhisselâm ile kavmi arasında süren mücadelenin iyi sonuç vermemesi dolayısıyla Sodom halkının toplu bir azapla yok oluşları A'raf (7/80-84) ve Hud sûresinde (11/77-83) ele alınmıştı. "Lezbiyenlik ve eşcinsellik" konusu da Nisa, 15-16. ayetlerin açıklamasında anlatılmıştı. Burada konu kendi bağlamında bir kere daha ele alınmaktadır.

Hz. İbrahim ve eşine müjdeyi verdikten sonra elçiler Lut aleyhisselâmın bulunduğu Sodom'a gittiler. Hz. Lut, eşcinsellikleriyle öne çıkmış Sodom halkını uyarmak, onları bu sapkın fiillerinden vazgeçirmekle görevliydi. Hz. İbrahim'in yeğeni ve ona inanmış biriydi (29/Ankebut, 26); "ilim ve hikmet sahibi"ydi (21/Enbiya, 174). Çok uğraşmasına rağmen bu günahkâr halkı sapkın yollarından vazgeçirebilmiş değildi. İki kızı ve eşi vardı, eşi de ona inanıyor değildi, Nuh aleyhisselâmın karısı gibi peygamber kocasına ihanet eden ve ilahi emirlere isyan eden biriydi (66/Tahrim, 10).

Elçiler evine geldiğinde Hz. Lut, onları tanımadığını söyledi, şehir halkından değillerdi. Erkek, genç ve yakışıklı idiler. Elçiler, ona şehir halkının yaptıklarına karşı başlarına geleceğinden kuşku duydukları, aslında umursamadıkları azabı gerçekleştirmek üzere geldiklerini söylediler. Toplu azaptan korunması için Lut ve ailesi gece sabaha doğru şehri terk edecek, arkalarına hiçbir şekilde bakmayacaklardı. Sabah vakti Sodom yerle bir olacak, tarihten silinecekti.

Ancak şehre yabancıların geldiğini öğrenen sapıklar Hz. Lut'un kapısına dayanıp konuklarını istediler. Onlarla birlikte olmak istiyorlardı. Hz. Lut zor durumda kalmıştı, onlara yaptıkları şeyin ahlak dışı olduğunu, eğer cinsel arzularını tatmin etmek istiyorlarsa "kadınlarla birlikte olmalarını" önerdi. Tefsircilere göre, "işte benim kızlarım" sözü, kendini şehrin babası sıfatıyla ve

genel anlamda kadın ve kızları kastetmiştir. Bu tarz azgınlık yaparak onu küçük düşürüyorlardı, onları vazgeçirmeyi denedi. Onlar ise, "herkesin işine karışmaktan vazgeçmesi için daha önceden kendisini uyardıklarını" hatırlattılar. Geliştirdikleri söyleme göre bu onların "tercihi"ydi, Lut aleyhisselâmı ilgilendirmezdi. Günah tutkusu, sapkın hayat tarzları ve ahlak dışı tercihleri dolayısıyla tam bir sarhoşluk içinde bulunuyorlardı, onu dinlemediler, tehdit ettiler ve her geçen gün biraz daha saldırganlaştılar. Aşırı alkol alan kimse gerçeği görmez, gerçek dünya ile ilişkisi bir ölçüde kesilir, sarhoşluk onu derin bir aymazlığa, yerine göre küstahlığa ve zorbalığa sürükler. Bu, özünde eşcinsellerin saldırgan olduklarını ima eden anlamlı bir ifadedir: Sanki Hz. Lut'un onları eşcinsellikten vazgeçirmek istemesi değil, onların Hz. Lut'u işlerine karışmaktan engellemeleri daha doğruymuş gibi baskın çıkmaya çalışıyorlardı. Kendilerine göre yaptıkları şey 'gayet normal'di, sorarsanız onların tabii haklarıydı. Böylelikle ahlaki hiyerarşiyi tersine çeviriyorlardı ki, eşcinsellerin tarih boyunca hep yapageldikleri budur. Sanki onları bu çirkin fiilden vazgeçirmek isteyenler suçluymuş gibi davranıp baskın bir retorik geliştiriyor, onlara karşı olanlara saldırgan bir tutum takınıyor, fırsatını buldukları yerlerde kendilerini yasaların koruyucu zırhı arkasında saklayabiliyorlar.

Sonunda saldırgan tutumlarından vazgeçmeyince sabah vakti korkunç bir çığlıkla sarsıldılar. Artık azap gelmeye başlamıştı. Bunun dehşetengiz bir kozmik patlama olduğunu düşünebiliriz, zira ceza olarak üzerlerine "balçıktan pişirilmiş taşlar" yağdırıldı. Buna bir tür "meteor fırtınası" demek mümkün (Bkz. 7/A'raf, 84; 11/Hud, 82-83; 26/Şuara, 173; 27/Neml, 58; 54/Kamer, 34-38). Taşların balçıktan pişirilmiş olmaları, azaptan sonra şehrin sokak ve meydanlarını, evlerini veya kapalı mekânlarını yığınla dolduracak olan cesetlerin taşıdıkları ve atmosfere sirayet etme istidadı olan mikropların "balçıkla, kireçle yakılıp yok edilmesi"yle ilgili görünmektedir. Eski zamanlarda ölümle cezalandırılan eşcinsellerin cesetleri kireçten yerlere gömülür, üstüne su dökerek yakılırdı. Sodom halkı da, balçıktan pişirilmiş taş yağmuruna tutuldu, şehrin üstü altına geldi yani bu taşlarla yerin altına gömülmüş oldular. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 15-16; 7/A'raf, 80-84; 11/Hud, 77-83; 26/Şuarâ, 160-174; 27/Neml, 54-59; 29/Ankebut, 28-35; 66/Tahrim, 10.)

Tabii ki bu trajik olayda 'derin bir kavrayışa sahip olanlar' için ibretler vardır. Bizim "derin kavrayış" olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "**tevessüm**"dür. Bir olaydan veya bir şeyden hareketle varılan sonucu ifade eder. Deve vb. hayvanlarda demir parçasıyla derin iz bırakmaya denir. Bununla sağlam düşünmek, tutarlı muhakeme yapıp çıkarımlarda bulunmak kastedilmiş-

tir. Selim fıtrat, keskin zekâ, derin kavrayış yeteneğine sahip olanlar bir olay üzerinde düşündüklerinde bundan gerekli sonuçları çıkarırlar. Tevessümde bulunanlar lüzumsuz meşguliyetlerden kaçınır, kalplerini temiz tutar, kötü huy ve davranışlardan kaçar. Bu onları sulh ve salah üzere yaşayan hayır ve hikmet sahibi kimseler kılar.

Bize ve kıyamete kadar birer ibret levhası olarak anlatılan Sodom ve Gomore halkı günah bataklığına saplanmışlardı; Şam ile hicaz arasında yol üstünde hala izleri bulunmaktadır. Basiret ve feraset sahibi insanlar, bu iki şehir halkının yaptıkları ve başlarına gelenler üzerinde yeterince düşünecek olurlarsa, şanı yüce Allah'ın hem bu ve benzeri günah fiillerini cezasız bırakmadığını hem Lut kavmine ceza verdiği gibi başka günahkâr ve suçlu toplumlara da ceza vermeye gücü yettiğini anlayacaklardır. Kur'an-ı Kerim, bu sapkın kavimden ibret alınması için geriye izler bırakıldığını belirtmektedir.(Bkz. 29/Ankebut, 35 ve 51/Zariyat, 37.)

وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُبِينٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾

78. **Eyke halkı da gerçekten zalim kimselerdi.**
79. **Bundan dolayı onlardan intikam aldık; her ikisi de açıkça** (gözler) **ön**(ün)**dedir.**
80. **And olsun, Hicr halkı da gönderilen** (elçi)**leri yalanlamışlardı.**
81. **Onlara ayetlerimizi vermiştik de ondan yüz çevirmişlerdi.**
82. **Dağlardan güvenli evler yontuyorlardı.**
83. **Derken, sabah vaktine girdiklerinde, onları o dayanılmaz-çığlık yakalayıverdi.**
84. **Buna rağmen kazandıkları şeyler,** (uğrayacakları sondan kurtulmak için) **onlara yetmedi.**

Yüce Allah, geçmişte Lut kavmine hak ettikleri cezayı verdiği gibi, yapıp ettiklerinden dolayı Eyke halkına da ceza vermiştir. Onlar da zulmedip duruyordu, kendilerine elçi olarak gönderilen Şuayb aleyhisselâmı dinlemediler,

sonunda azaba müstahak oldular. Görebilen gözler, tarihi olaylardan gerekli dersleri çıkarabilenler için suçlu-günahkârların başlarına gelen "gözler önünde"dir. (Hz. Şuayb (a.s.)'ın kavmiyle mücadelesi için bkz. 7/A'raf, 85-93; 11/Hud, 84-95 arası ayetlerin açıklaması.)

Eyke halkı gibi Hicr halkının başına gelenler de farklı değildir. Salih aleyhisselâmın kendilerine elçi olarak gönderildiği bu halk (Semud kavmi), Arap yarımadasının kuzeybatısında Medine-Tebük güzergâhı üzerinde taşlık-kayalık bir yerde yaşıyorlardı. Kayaları yontmuş, kendilerine deprem ve tabii afetlere karşı dayanıklı barınaklar yapmışlardı. Biraz da buna dayanarak suç ve günah işlemekte pek umursamaz bir hayat tarzı sürdürüyorlardı. Diğer yoldan çıkan topluluklar gibi onlar da Hz. Salih'i yalanladılar, ilahi tebliğe ve emirlere meydan okudular; sonunda şiddetli bir sarsıntı, sağır edici çığlıkla o çok güvendikleri barınakları, görkemli şehirleri yerle bir oldu. Ne kazanıp biriktirmişlerse, neyle övünüp yoldan çıkmalarına sebep olmuşsa kaybettiler. (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 73-79 ve 11/Hud, 61-68. ayetlerin açıklaması.)

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

85. Biz, gökleri, yeri ve her ikisinin arasındakilerini hakkın dışında (herhangi bir amaçla) **yaratmadık. Hiç şüphesiz o saat de yaklaşarak-gelmektedir; öyleyse** (onlara karşı) **güzel davranışlarla davran.**

86. Çünkü Rabbin, yaratan ve bilenin ta kendisidir.

Yüce Allah gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri, kısaca varlık âlemini "hak olarak yaratmış"tır (6/En'am, 73). 85. ayette geçen "hak" kelimesini birkaç anlamda ele almak mümkün:

a) Varlık anlamdan ve amaçtan yoksun değildir, yaratılmış olmasının bir gayesi vardır;

b) Varlık âleminin ve yaratılışının bir hakikati vardır; hikmet ehli insanlar veya hikmet arayıcıları bu hakikate ulaşmak isterler, tarih boyunca indirilen vahiyler bu hakikate ve bilgisine ulaşmanın yollarını gösterir;

c) Yaratılmış olan her bir şeyde bir düzen, ahenk, yerli yerindelik ve anlam vardır. Hiçbir şey diğerine aykırı değildir, adalet varlığın her mertebesinde ve her objede tecelli etmiş bulunmaktadır. Mesela birbirini yiyerek beslenen hayvanlardan büyük balığın küçük balığı yiyerek denizlerdeki canlı hayatı sürdürmesi adalettir, yerli yerinde bir düzendir;

d) Platoncuların ve bunların etkisindeki filozof ve sufilerin aşırılaştırılmış kavramsal çerçevede fizik âlemi salt gölgelerden ibaret zannetmelerinin bir gerçeklik değeri yoktur. Fizik dünya, maddi, sonsuz evren ve kozmik düzen bir gerçektir. Varlık mertebeleri, fenomenler dünyası arasında işleyen yasalar vardır. Yasaları takip ederek işleyiş düzeni anlaşılabilir, insana yararlı yeni fiziki durumlar, imkân ve avantajlar elde edilebilir ki, eğer fiziki (materyal) gerçeklik olmasaydı bilim mümkün olmazdı. Şu var ki, hiçbir varlık ve nesne kendi başına var değildir, varlığını Vacibu'l Vücud olan Allah'a borçludur, bu yüzden bütün evren izafidir, sonludur, sınırlı ve fanidir. Baki olan yalnızca mutlak ilim, mutlak irade ve mutlak kudrete sahip olan Yüce Allah'tır. (36/Yasin, 81-82.)

Bu, varlığın bir sonu olduğunu, günün birinde kıyametin kopacağını göstermektedir. Geri sayım başlamıştır, kıyametin kopacağı an yaklaşarak gelmektedir, nihayetinde kural şu ki, "her gelmekte olan gelecektir." Geçmiş toplumlardan trajik örnekler verildi, gaflet içinde hayatlarını isyan ve inkâr içinde geçirenler tarih sahnesinden silinip gittiler. Yüce Allah nasıl varlık âlemini "hak" olarak yaratmışsa, yeryüzünde insanların hayatlarını tanzim etmeye matuf indirdiği hükümler de haktır; adaleti, insafı, iyiliği ve güzelliği tesis etmektedir. Kim isyan ederse mutlaka cezasını çekecektir.

Mademki hakikat budur, o halde sana düşen (Ey Muhammed!) inkârcılar tutumlarında ısrar edecek olsalar dahi, sen davranışlarında güzel yolu izlemeyi bırakma, yanlış ve batılda ısrar etmelerine, seni alaya almalarına, umursamazlıklarına aldırış etme, hatta mümkün mertebede veya bilinen sınırları aşmadıkları sürece onları tolere et, duruma göre hoş gör. Yüce Allah onların ne yapıp ettiklerini gayet iyi bilmektedir. Nasıl dünyada ceza veriyorsa, bir hikmete binaen dünyada ceza vermediklerine ahirette hak ettikleri cezayı verecektir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ
اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنِّي اَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُۚ ﴿٨٩﴾ كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى
الْمُقْتَسِمِينَۙ ﴿٩٠﴾ اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ
اَجْمَعِينَۙ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ
عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِءِينَۙ ﴿٩٥﴾ اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ
اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ

بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

87. And olsun, sana çiftlerden yediyi ve büyük Kur'ân'ı verdik.

88. Sakın onlardan bazılarını yararlandırdığımız şeylere gözünü dikme, onlara karşı hüzne kapılma, mü'minler için de (şefkat) **kanatlarını ger.**

89. Ve dedi ki: "Şüphe yok, ben apaçık bir uyarıcıyım."

90. Parça ayırıcılarına indirdiğimiz gibi,

91. Ki onlar Kur'ân'ı parça parça kıldılar.

92. Rabbine and olsun, onların tümüne (bunu) **soracağız.**

93. Yapmakta oldukları şeyleri.

94. Öyleyse sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklere aldırış etme.

95. Şüphesiz o alay edenlere (karşı) **biz sana yeteriz.**

96. Ki onlar, Allah ile beraber başka ilâhları (ortak) **kılmaktadırlar; onlar yakında bilip-öğreneceklerdir.**

97. And olsun, onların söylemekte olduklarına karşı senin göğsünün daraldığını biliyoruz.

98. Sen Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol.

99. Ve yakîn sana gelinceye kadar Rabbine ibâdet et.

Hz. Peygamber (s.a.)'e verilen en büyük nimet "çiftlerden yedi (Seb'ul-mesani)"dir. Bükülerek katlanabilen ve başka şeyle takviye edilen şey demektir. Bunun ne anlama geldiği konusunda birkaç görüş öne sürülmüştür:

a) Ağırlıklı görüşe göre Seb'ul mesani Fatiha sûresidir. Her namazda tekrar edilir, "Kitabın anası"dır. Bunu destekleyen hadis şöyledir: "Hamdolsun Allah'a, Fatiha Kur'an'ın anasıdır, kitabın da anasıdır ve tekrarlanan yedi mesanidir" (Tirmizi, Fedailu'l Kur'an, 1; Müsned, V, 114).

b) Seb'ul-mesani ilk yedi uzun sûredir (Bakara, Âl-i İmran, Nisa, Maide, En'am, A'raf ve aralarında besmele düşünülmediğinde tek bir sûre hükmünde kabul edilen Enfal-Tevbe sûreleri.)

c) Kur'an-ı Kerim'in kendisidir. Bu görüşü de Zümer sûresi, 23. ayeti desteklemektedir: "Allah, müteşâbih (benzeşmeli), ikişerli bir kitap olarak sözün en güzelini indirdi."

"Tekrarlanan şeyler" ibret verici olarak anlatılan kıssalar ve bunların değişik versiyonlarla tekrarlanmaları; geçmişten verilen haberler; Kur'an'ı Kerim'in vaz'ettiği hükümler, emir ve nehiyler/yasaklar, korkutan ve müjdeleyen ayetler; verilen misaller, temsiller; zikredilen eşsiz nimetler ve geleceğe ilişkin verilen gaybî bilgiler.

Kendi muradını en iyi bilen Allah'tır ancak Fatiha sûresinin kastedilmiş olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Zira Seb'ul-mesaniyle beraber "Büyük Kur'an"ın da verildiği belirtilmektedir.

Seb'u'l-mesani ve Kur'an yeter. Allah'a şirk koşanlar, ilahi hükümlere aldırışsız yaşayanlar dünya hayatını yegâne gaye edinip servet istifi yapar, güç toplar ve ömürlerini zevk-ü sefa ile geçirirler. Oysa bunlar kendilerine birer sınav aracı olarak verilmiştir (20/Taha, 131), asıl mutluluk ve lezzetin bunlarda değil, ahirette olduğunu bilecek olsalardı gaflet içinde olmazlardı. Güç ve servet, iktidar ve tahakküm onları etkisi altına alır, hakiki yaratılış gayelerini unuturlar. Yüce Allah, servetleri ve güçleriyle övünen Mekkeli kodamanlara, servetleri katlanarak artanlara, **kenz** yapanlara, mütegallibe zümrelere elçisinin imrenmemesi gerektiğini hatırlatır. Sen onların zenginliğine gözünü dikme, onlara meyil gösterme. Bu elbette bizim için de bir uyarıdır (20/Taha, 131). Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara verilen Kur'an tek başına yeter bir servettir.

Kurtubi'nin verdiği bilgilere göre Busra ve Ezriat bölgelerinden Medine'ye Beni Kurayza ve Beni Nadir'e yedi kafile gelmişti. Kervanlarında buğday, hoş kokular, mücevherat, denizlerden çıkarılıp işlenmiş pahalı süs eşyaları vardı. Müslümanlar özenip "Bu mallar bizim olsaydı, biz de mali yönden güçlenip Allah yolunda infak ederdik" deyince bu ayet indi. **Alusi** de tefsirinde benzer bir rivayete yer vermektedir; **Vahidi** de Esbab-ı Nüzulü'nde aynı rivayeti tekrar eder. Ne var ki sûre Mekke'de inmiştir, zikri geçen iki Yahudi kabilesinin yerleşim yeri Medine'dir. Bundan hareketle sadece bu ayetin Medine'de indiğine ilişkin görüşler ortaya atılmışsa da **Elmalılı**, bunun pek itibar edilen bir görüş olmadığını söyler. Durum böyle olunca, bu ayetle Hz. Peygamber'e "zenginlikleri, maddi ve mali güçleri, taraftar sayısıyla övünen Mekke'nin hâkim zümrelerine, mütegallibe sınıf"a hayranlıkla gözünü dikip onlara imrenmemesidir.

Bu son derece önemli bir uyarıdır. Müslümanlara yeryüzünde üstünlük ve onur, güç ve iktidar sağlayacak olan şey salt maddi zenginlik, servet ve dünyevi nimetler değil, Fatiha sûresinin sırrında yatan hikmet, Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini yeryüzünde tatbik etmeleri ve Allah'ın muradına uygun yüksek düzeyde ahlaki bir hayat tesis etmeleridir. Bu bize, güç ve iktidarı yanlış yerlerde aramanın büyük yanılgı olduğunu hatırlatmaktadır.

Maddi güç ve servet insanın aklını başından alır, inkâr ve isyanı tatlı gösterir, gaflet hali giderek katmerleşir. Böyleleri inkârda inat ederler, bu gibilere acımak gerekmez, inat ve ısrarları Müslümanları hüzünlendirmeye değer değildir. Ancak Hz. Peygamber'den istenen mü'minlere kol kanat germesi, onlara şefkat göstermesi, onları her türlü kötülükten, isyan ve günahtan korumasıdır. Onun görevi uyarmaktır.

90. ayette "**Parça ayırıcılar**" olarak tercüme ettiğimiz "**muktesimiyn**"e birkaç anlam verilmiştir. Kimine göre farklı yorum ve yanlış teviller yaparak Kur'an-ı Kerim'in anlam bütünlüğünü bozan kimseler kastedilmiştir. Kimine göre Kur'an-ı Kerim'in bazı hükümlerini kabul edip diğer hükümlerini iptal etmeye kalkışanlar, anlam ve değerini kaybettiğini öne sürenlerdir. Bunların kitap ehli olduklarını söyleyenler de vardır, başka yerlerde de vurgulandığı üzere, Yahudi ve Hıristiyan din bilginleri kitaplarının bir kısmını uyguladılar, bir kısmını hükümsüz bıraktılar. İbn-i Abbas'ın görüşü bu yöndedir. (Buhari, Tefsir, 15/4.) Her durumda ilahi vahyi, vahiy ile tebliğ edilmiş hakikati, hayatın tanzimi için indirilen hükümleri parçalamak, bir kısmını geçersiz kılmak, kitabı darmadağınık hale getirmek "**muktesimiyn**" adı verilenlerin kötü fiili olmaktadır. Ayet kitap ehline atıfta bulunuyorsa da, Müslümanların da bundan ders çıkarması ve dinlerini bir bütün kabul edip hayatlarında tatbik etmeye çalışmaları gerekir. (4/Nisa, 150-151.)

Allah'ın indirdiği kitapların ve peygamberlerin arasını ayıranların kastedilmiş olması da muhtemeldir. En doğrusunu Allah bilir.

Esasında 91. ayet kötü fiillerinden yerilen muktesimiyn'in bu sıfatlara sahip Müslümanlar oldukları anlaşılmaktadır. Zira bu kimselerin "Kur'ân'ı parça parça kıldıkları"ndan bahsedilir. Kur'an'ın bir bölümünü kabul edip bir bölümünü reddetmek büyük cürümdür, onun bütünlüğünü bozup darmadağın etmektir. İlahi hükümler insanların heva ve hevesine, şahsi veya sınıfsal çıkarlarına göre inmez. İslam'a giren kimse İslam'ı bir bütün olarak kabul eder, aksi halde Kur'an'ı ve dini parçalamış olur. İslam dinini yalnızca ahlak ve ibadetlere indirgeyip, onun muamelat ve ukubat yanını iptal etmek de aynı hükme girer. (Bkz. 2/Bakara, 85.)

Kim böyle yaparsa bunun hesabını verecektir, zira Yüce Allah hem bunu hem yapıp ettiklerini mutlaka soracağını haber vermektedir. Tefsircilere göre, bu ayette sözü edilen şey, Kelime-i tevhid'in hesabıdır: "Lâilaheillallah (Allah'tan başka ilah yoktur)" diyenler acaba tam olarak bunun anlamını kavradılar mı, içlerine, ruhlarına ve zihinlerine mal ettiler mi, hayatlarını tevhid inancına göre kurdular mı, bu inancın çizdiği helal ve haram sınırlara riayet

ettiler mi, yoksa bu söz sadece dillerinde kuru bir sözden, içi boşaltılmış bir söylemden ibaret mi kaldı?

Hz. Peygamber'e ve mü'minlere düşen emrolundukları gibi inanıp yaşamaları, dini parçalara ayırıp heva ve heveslerine göre dini parçalayanlardan yüz çevirmeleridir. Mü'minlerin asli görevleri çerçevesinde tebliğlerini eksiksiz yapacak, helal ve haram sınırlarını koruyacak, insanları Allah'ın birliğine, adalete, özgürlüğe ve yüksek ahlaki bir hayat kurmaya çağıracaklardır. Peygamber ve onu kıyamete kadar takip edecek olanlar, kendilerine emredileni yerine getirmeye çalışacaklar (5/Maide, 67); inkârcılara ve suçlu günahkârlara aldırış etmeyecekler (6/En'am, 106). Böyle davranmaları durumunda korkmalarını gerektirecek sebep kalmaz, zira Allah onları koruyacaktır. Allah'tan başka kişi ve güçlere bağlananlar yapıp ettiklerinin ne kadar yanlış olduğunu yakında bileceklerdir.

Zaman zaman Hz. Peygamber'in içi daralsa da kendisine emredileni yerine getirmekle yükümlüdür (6/En'am, 33). 97. ayet bunun hatırlatmasını yapar. Görevini yerine getirip Rabbini hamd ile tesbih eder ve secde edenlerle secde etmeye devam ederse zafer gelecektir. Ancak zafer gelse de iş bitmez, "yakîn" gelinceye kadar Allah'a ibadet ve kulluk devam eder. Secdeye devam, namazın aksatılmadan erkânına göre kılınmasını gerektirir. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kulun rabbine en yakın olduğu durum, secdedeki halidir. O bakımdan ihlasla dua ediniz." (Müslim, Salat, 215; Nesai, tatbik, 78.)

"**Yakîn**" kelimesinden ölümün anlaşılması gerektiği yönünde kuvvetli görüşler vardır. (Bkz. 2/Bakara, 95.) Buhari'de yer alan bir rivayet bu görüşü teyit etmektedir. Rivayete göre muhacir sahabelerden Osman bin Maz'un vefat ettiğinde, Efendimiz (s.a.) "Ona yakîn gelmiştir" buyurmuştur. (Buhari, Cenâiz, 3; Şehadet, 30.) Kelimeyi "zafer ve galibiyet" anlamında ele alanlar da var. Ölümün kendisinden çok, ölümle beraber dünya perdesinin açılıp ahiret hayatının başlaması, hakikatin ortaya çıkması demektir. Ancak dünyada da ihlaslı kulluk, eksilmeyen ibadet, zikir, tefekkür, deruni mücahede ve hikmet üzere yaşamak insana hakikatin bazı kapılarını açar, yakîn hâsıl olabilir.

Hicr (15) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

16- Nahl Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 128 ayettir; son üç âyetinin Medine'de indirildiğine dair rivayetler vardır. Sûre ismini 68. ayette geçen "bal arısı (Nahl)" kelimesinden almaktadır. Kehf (18) sûresinden sonra, Nuh (71) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَتٰى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾ يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ اَنْ اَنْذِرُوٓا اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٤﴾ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَٓائِرٌ وَلَوْ شَٓاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِهٖ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا

ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾
وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَاۚ وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾ وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَاَنْهَارًا وَسُبُلًا
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَۙ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍۜ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

1. **Allah'ın emri geldi, artık onda acele etmeyin. O** (Allah), **şirk koştukları şeylerden münezzeh ve yücedir.**
2. **Kullarından dilediklerine, melekleri emrinden olan ruh ile indirir: "Benden başka ilâh yoktur, şu hâlde benden korkup-sakının, diye uyarın."**
3. **Gökleri ve yeri hak ile yarattı: O, şirk koştukları şeylerden yücedir.**
4. **İnsanı bir damla sudan yarattı, buna rağmen o, apaçık bir düşmandır.**
5. **Ve hayvanları da yarattı; sizin için onlarda ısınma ve yararlar vardır ve onlardan yemektesiniz.**
6. **Akşamları getirir, sabahları götürürken onlarda sizin için bir güzellik vardır.**
7. **Kendisine ulaşmadan canlarınızın yarısının telef olacağı şehirlere ağırlıklarınızı taşımaktadırlar. Şüphesiz sizin Rabbiniz şefkatli ve merhametlidir.**
8. **Onlara binmeniz ve süs için atları, katırları ve merkepleri** (yarattı). **Ve daha sizlerin bilmediğiniz neleri yaratmaktadır?**
9. **Yolu doğrultmak Allah'a aittir, kimi** (yollar) **ise eğridir. Eğer dileseydi, sizin tümünüzü elbette hidayete erdirirdi.**
10. **Sizin için gökten su indiren O'dur; içecek ondan, ağaç ondandır** (ki) **hayvanlarınızı onda otlatmaktasınız.**
11. **Onunla sizin için ekin, zeytin, hurmalıklar, üzümler ve meyvelerin her türlüsünden bitirir. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir topluluk için âyetler vardır.**
12. **Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin emrinize verdi; yıldızlar da O'nun emriyle emre hazır kılınmıştır. Şüphesiz bunda, aklını kullanabilen bir topluluk için âyetler vardır.**

13. **Yerde sizin için üretip-türettiği çeşitli renklerdekileri de** (faydanıza verdi). **Şüphesiz bunda, öğüt alıp düşünen bir topluluk için âyetler vardır.**

14. **Denizi de sizin emrinize veren O'dur, ondan taze et yemektesiniz ve giyiminizde ondan süs-eşyaları çıkarmaktasınız. Gemilerin onda** (suları) **yara yara akıp gittiğini görüyorsun.** (Bütün bunlar) **O'nun fazlından aramanız ve şükretmeniz içindir.**

15. **Sizi sarsıntıya uğratmasın diye yerde sarsılmaz dağlar bıraktı, ırmaklar ve yollar da** (kıldı). **Umulur ki doğru yolu bulursunuz.**

16. **Ve** (başka) **işaretler de** (yarattı); **onlar yıldız**(lar)**la da doğru yolu bulabilirler.**

Birinci ayette geçen "Allah'ın emri"nden, bir türlü inkâr ve isyanlarından geri dönmeyenlere hazırlanmış bulunan "ilahi ceza tehdidi"nin kastedildiğine dair yaygın görüş vardır (11/Hud, 101). "Allah'ın emri geldi" dili geçmiş (mazi) sigasıyla gelmiş, çünkü geleceği, vuku bulacağı kesindir, olup bitmiş gibidir. Vahyin ilk muhataplarından inanmayan Mekkeliler, yapıp ettiklerinden dolayı herhangi bir cezaya çarptırılacaklarına inanmıyor, onları uyaran Hz. Peygamber (s.a.)'e meydan okuyorlardı: Genellikle sordukları şuydu: "Bu ceza veya tehdit ne zaman vukubulacakmış?" (Bkz. 8/Enfal, 32; 36/Yasin, 48).

Onları yanıltan şey, bir dizi hata ve yanlışlık yapsalar da gökten üzerlerine bir azabın gelmemesiydi. Bu onları "kıyamet ve diriliş"in uydurma, boş bir tehdit olduğu fikrine götürüyordu. "Saat yaklaştı ve ay yarıldı" (54/Kamer, 1) ayeti indiği zaman müşrikler tereddüde düşüp "Bu adam (Muhammed) kıyametin yaklaştığını söylüyor, yaptıklarımızın bir bölümünden geri duralım" dediler. Aradan zaman geçtiği halde kozmik düzende herhangi bir değişiklik vuku bulmadığını görünce "Bir şey olacağı yok, herhangi bir tehlike gözükmüyor" deyip eski tutumlarına döndüler. "İnsanların hesaba çekilecekleri vakit yaklaştı" (21/Enbiya, 1) ayeti inince, yine korkup kıyametin kopuşunu beklemeye koyuldular. Geçen günlere rağmen kıyamet kopmayınca yine eski hallerine döndüler. Bunun üzerine **"Allah'ın emri geldi"** ayeti inince Müslümanlar korkuya kapıldı, fakat devamında, **"artık onda acele etmeyin"** ayeti inince rahat bir nefes aldılar.

Kıyamet hızla yaklaşmaktadır. Hemen kopacağı beklentisi içinde olanlar sanki kopuş anını hesaplamış gibidirler. Oysa bu gayb ile ilgili bir konudur, saatin ne zaman geleceğini Allah bilir. Milyonlarca sene sonra kopabileceği gibi bir saat sonra da kopabilir. Önemli olan zamanın hızlanarak sona doğru aktığı ve eninde sonunda mutlaka "göklerin başka göklere, yerin başka yere dönece-

ği" büyük bir kozmik hadisenin vuku bulacak olmasıdır. Allah'a ortak koşanlar, kıyamet, ölümden sonra diriliş ve ahiret hayatını inkâr ederek, bu tür olayları gerçekleştirecek varlık veya gücün bulunmadığını öne sürer, böylelikle Allah'a uygunsuz sıfatlar yüklemektedirler. Allah, bu akıl ve düşünce yoksulu bedbahtların O'na isnat ettikleri her şeyden münezzehtir. (Bkz. 30/Rum, 41 ve 54/Kamer, 1. ayetin açıklaması.)

2. ayette sözü geçen "Ruh"a çeşitli anlamlar verilmiştir. Genel kanaate göre ruh, vahiy'dir. Şanı Yüce Allah, vahyi dilediği kimselere, seçtiği özel şahıslara/peygamberlere gönderir (40/Mü'min, 15; 42/Şura, 52). Vahyi getiren melektir. Ve bütün vahiylerin verdiği ortak mesaj, ana tema "Allah'tan başka ilah yoktur" cümlesidir. Vahiy ilahi emirdir, kaynağı da ilahidir. Bir ve tek ilah O olduğuna göre, sadece O'ndan sakınmak, emir ve yasaklarına uymak gerekir. Elçiler bu uyarıyı yapmak üzere görevlendirilirler. Vahyin ruhla ilişkilendirilmesi, bize ruhun saf bir cevher olarak insanın ancak ruhunu ve aklını marifetullah, taat, tefekkür, ibadetler ve salih amelle olgunlaştırması, ahlaki kemale yönelmesi durumunda bedensel zevk, tutku ve dünyevi kirlerden kurtulabileceği hakikatini hatırlatır. Bedene hayat veren, canlılık katan, akletme ve düşünme kabiliyetini katan ruh olduğu gibi, hayata da hayat katan Kur'an vahiydir.

Ruh'un Cebrail aleyhisselam (26/Şuara, 193), Nübüvvet ve Kur'an olduğunu söyleyenler de vardır. Esasında bunların hepsi birbiriyle bağlıdır, zira vahyi Kur'an adı verilen kitap şeklinde 23 senede elçi olarak seçilen Hz. Peygamber (s.a.)'e getiren melek Cebrail aleyhisselam, başka bir isimlendirmeyle Ruhu'l Emin'dir. Cebrail aleyhisselam başka meleklerle ve Rabbi'nin emriyle iner. Melekler, Allah'ın emri olmadıkça inmezler (19/Meryem, 64); O'nun emriyle hareket ederler (21/Enbiya, 27; 66/Tahrim, 6). Vahyin geliş zincirinde melekler önemli rol oynar. Bu yüzden İslam amentüsünde sıralama "Allah, melekler, kitaplar ve peygamberler" şeklindedir (2/Bakara, 285).

"***Gökleri ve yeri hak ile yarattı***" konusunu Hicr sûresinde (15/85) görmüştük. Burada da aynı konu kıyametin yaklaştığına ilişkin ayetten sonra hatırlatılmıştır. Yaratılmış varlıklar sonlu ve sınırlı; sonradan ortaya çıkmış ve çeşitli cüz ve parçalardan mürekkeptirler. Her üç durumları bir başka varlığa yani sonsuz ve sınırsız, ezeli ve parçalardan oluşmamış Vacibu'l Vücud mutlak Varlık'a muhtaçtırlar. Allah dışında kalan bütün varlıklar izafidir, mutlak olan sadece Allah'tır. Hiç şüphesiz varlık âlemi ve varoluş süreci içinde insan anlamlı bir yaratıktır. Ontolojik kökeni yani dünyevi tabiatı itibariyle bir damla sudan, alelade bir maddeden yaratılmıştır (23/Mü'minun, 12-14), öyle olmasına rağmen kendi Yaratıcısı'na düşman kesiliyor, O'nun mülkünde dilediği gibi ta-

sarruflarda bulunabileceğini söylüyor, hak ve hakikate husumet besliyor veya elçileriyle inatlaşıp tartışmalara girişip karşıt-argümanlar yetiştirmeye çalışıyor (36/Yasin, 77-78). Oysa kendi yaratılışına bakıp tefekkür edecek olursa, yaptığı şeyin ne kadar ahmakça olduğunu anlayacaktır. İnsan çevresine, gözünü açıp hayatını idame ettirdiği tabiata, canlı hayata hikmet gözüyle bakabilse sayısız düşünme malzemesi bulacaktır. Hayvanları ele alalım: Kaç fonksiyonel değerleri var:

a) Gıda zincirinin en önemli halkalarından biridirler. İnsanın önemli gıda kaynağını teşkil ederler, insan etlerinden, sütlerinden, yağlarından beslenerek hayatını sürdürür (16/Nahl, 80);

b) Derilerinden, yünlerinden, kıllarından elde ettiği malzemelerle ısınır, soğuğa karşı kendini korur (dif'ün);

c) Akşam otlaktan getirir (revah), sabah otlağa götürürken (serah) harikulade bir güzellik, estetik bir manzara sergilerler. Normal düzende sabah önce, akşam sonradır. Ancak ayet aksini tasvir etmektedir. Belki bu, bir dünya malı ve serveti olan hayvanların gün boyu otladıktan sonra sahiplerinin çiftliğine veya evine sağ-salim dönüşlerinin insanda husule getirdiği sevinç ve güven duygusuna atıftır. Sabah da otlağa gönderirken sahipleri onları hayranlıkla temaşa etmektedir.

d) Hayvanlar binek ve taşıma aracı olarak kullanılır ki ancak bu sayede insanlar canlarını dişlerine takarak, canlarının yarısını feda ederek bazı şehirlere, yerleşim birimlerine gidebiliyor; ticari mallarını veya eşyalarını taşıyabiliyorlar. Bu özellikleriyle hayvanlar insanların hizmetine verilmiştir, bu da yüce Allah'ın şefkat ve merhametinin sonucudur.

Sadece bu kadar mı? Kuşkusuz hayır. Sayılanların dışında daha neler yaratmıştır? Allahu a'lem ama bu ayet hem insanın belki tam olarak dökümünü çıkarmaya muktedir olamayacağı hayvan türlerine veya bilemediğimiz başka canlı türlere işaret etmektedir. Bu da insanın daimi olarak tabiat ve canlı hayat üzerinde inceleme ve araştırma yaparak yaratılışın sır ve hikmetlerini keşfetme, dünyevi hayatını geliştirme gibi bir sorumluluğu olduğunu göstermektedir.

Mü'min sûresinde (40/79) Allah'ın hayvanların bazısını "binek ve taşıma aracı" olarak, bazısını "etlerini yemek" üzere yarattığı belirtilir. Bazı müçtehitler bu ayetlerden hareketle "koyun, keçi, deve, inek" gibi hayvan etlerinin yenebileceği; "at, katır, merkep" gibi hayvanların etlerinin yenemeyeceği hükmünü çıkarmışlardır. Ayetlerde bu yönde açık ifadeler olmadığından yenebilir veya yenemez hayvan etleriyle ilgili hükmün başka ayetler ve özellikle Sünnet tarafından belirlendiği söylenmiştir.

Doğru Yolu göstermek Allah'a aittir. Gönderilen peygamberler, indirilen kitaplar doğru yolu tarif eder. "Kasdu's sebil", yolun yardımını almak, bu sayede doğru yola girebilmek demektir. Doğru yol da İslam veya Kur'an öğretisidir. Çünkü ancak Kur'an vahyi kâmil manada doğrunun ve doğruluğun ne olduğunu öğretir bize. Kimse Allah'a ortak koşma hakkına sahip olmadığı gibi, doğru yolun tanımında ve çerçevesinin tayininde Kur'an'dan veya Hz. Peygamber'in öğrettiklerinden daha isabetli görüş ve düşüncelere sahip olduğunu, hakikati daha iyi bileceğini öne süremez, böyle bir iddia şirkin bir başka çeşididir.

Ancak tabii ki "başka yollar" da var ki bunlar yanlış, sapık yollardır. Hakikatte "Yol (Es Sebil)" Allah'ın yoludur ve özü itibariyle doğrudur. Diğerleri eğri, çarpık, sapkın ve yanlış ise, asıl Yol'dan ayırmış olmaları dolayısıyladır. Allah dileseydi tek doğruyu bırakır, yanlış yollar varolamazdı (6/En'am, 149), buna engel olmaya kimin gücü yeterdi ki! Bu sayede insanların tümü hidayet üzere yaşardı. Ama insanın seçeneksiz bırakılması, seçme özgürlüğünün ve buna bağlı olarak sorumluğunun elinden alınması anlamına gelir. Bu yüzden her ne kadar doğru yolu göstermek sadece Allah'a mahsus ise de, insan başka yollara da sapma özgürlüğüne ve gücüne sahiptir, nitekim sapıyor da. Bu yeryüzünde sınavdan geçmesinin anlam çerçevesini çizer.

Yeryüzü ilahi kudretin ve rahmetin altındadır. Hayatın kaynağı Hay olan Allah'tır. O insanlara yağmur yağdırır, yağmurun suyundan insanlar su içtiği gibi ağaçlar ve bitkisel hayat beslenir (23/Mü'min, 18), yeryüzü hayat bulur, otlaklarda yayılan hayvanlar ve diğer canlılar da hayatlarını bu sayede sürdürürler. Yüce Allah diri olan her şeyi sudan yaratmıştır (21/Enbiya, 30). "El haylu'lmüsevveme" otlağda yayılan hayvan için kullanıldığı gibi, "işaretlenmiş hayvan" için de kullanılır (Bkz. 3/Âl-i İmran, 14). Bu düzen sayesinde ekinler, zeytin, hurmalıklar, üzümler ve envai türlü meyve yetişir, insanlar bunlardan beslenirler, geçimlerini temin ederler. Sadece bunlar da değil! Gece ve gündüz arasındaki kozmik düzen (28/Kasas, 73), güneş ay ve yıldızlar da insanın yararına sunulmuştur. Yeryüzünün her yanına tohumları/zerreleri (veya zürriyetleri) serpiştirilip yayılan çeşitli renk ve özelliklerdeki şeyler de öyledir. İnsanoğlu aklını kullanıp da yeterince bu harikulade düzen ve sayısız nimet üzerinde layıkıyla düşünecek olursa, niçin sadece bir tek olan Allah'a kulluk yapması gerektiğini anlar, isyan ve inkâra sapmaz. Çünkü çevremizi saran her bir varlık ve nesne Allah'a göndermede bulunan bir ayet, anlamlı bir işaret, içinde zengin anlamları ve sırları barındıran bir simgedir. Varlık âleminin yaratılmasında ve bize sunulmasında bizim herhangi bir dahlimiz yoktur, bütün bu nimetleri, zengin malikâneyi hazır buluruz. Bize sunulmasının bir sebeb-i

hikmeti vardır ki, yaratılışımızın gayesi bu hikmeti anlamak ve bizden ne murat edilmişse ona uygun yaşamaktır.

Denize bakılacak olsa, orada bambaşka bir ihtişam ve hikmetler müşahede edilir: Deniz bütünüyle insanın emrine ve faydasına tahsis edilmiştir, gezegenimizin 2/3'ünü kaplar. İnsan denizdeki canlıların taze etiyle beslenir -çünkü balığın lezzeti yakalandıktan sonra çok bekletilmeden yenmesidir-, denizde çeşitli süs eşyaları var, inci, mercan vs. (55/Rahman, 22). Suyun kaldırma gücü sayesinde taşımacılıkta ve yolculuklarda insana imkânlar ve kolaylıklar sunar. Gemiler estetik bir biçimde suları yara yara yüzer (Bkz. 2/Bakara, 50 ve 164). Bütün bunların sebebi insanın, denizin imkânlarını kullanarak yeni bilgilere varması, yeni yerlere gidip başka kimselerle tanışması ve elbette bunun sonucunda Allah'ın kendisine bağışladığı bu nimetler için daima şükretmesidir.

Yüce dağlar olmasaydı yeryüzünde bu jeolojik düzen sürekli olmazdı. Birer kazık gibi çakılmışlardır; yerin yüzeyinde vuku bulması muhtemel sarsıntıları önlemektedirler (78/Nebe', 7). "Dik yamaçlı, çevresindeki düz topraklardan en az 500 metre daha yüksek, yuvarlak ya da sivri tepeleri olan birer kaya kütlesi" olan dağların olduğu yerler vadi ve ovalık yerlerden zemin açısından daha sağlamdır. Dağlar hem yeryüzünün derin tabakalarındaki hareketleri kontrol eder, hem yerüstünde süren canlı hayatı güvenli kılar. Buzulların, akarsu ve nehirlerin, yerleşim birimlerini birbirine bağlayan yolların varlığı ile genel olarak gezegenin süren dengesi dağlarla ilgilidir. Dağlar başka özellikleriyle birer yol işareti, sabit nirengi noktalarıdır (13/Ra'd, 3).

Ayette fiziki ve jeolojik fonksiyonları yanında dağların yıldızlar gibi başka anlamlarına dikkat çekilmiştir: Nasıl insan yeryüzündeki yolları takip ederek hedefine ulaşabiliyorsa, ilahi emir ve yasakları takip ederek, Allah'ın gösterdiği yoldan çıkmayarak hidayete varır. İnsanın doğru yolu bulmasına yıldızlar gibi dağların da etkisi var.

12. ayette "yıldızlar" gökyüzünde fonksiyon gören güneş ve ay ile bir arada zikredilmiş, 16. ayette ise insan bakış açısından "yolgösterici" özelliklerine atıfta bulunulmuştur. Bu iki ayet, "yıldızlar" üzerinden, varlık âlemi ve özellikle insanın görüş/gözlem alanı içine giren gök cisimlerinin ikili fonksiyonlarına sahip olduklarını göstermektedir. Biri hakiki kozmik fonksiyonları, diğeri ise insanın görme biçimine göre olan fonksiyonlarıdır. Yıldızlar hakiki fonksiyonları itibariyle diğer gök cisimleri, sistemler, samanyolu ve galaksilerle ortak bir harmoniyi, ilahi düzeni sürdürürler; insan görme biçimi açısından şiirsel bir ifade, resme veya göz zevkine hitap eden harikulade birer kandil gibidirler; bu temaşaya konu olan özellikleriyle dahi insanın yeryüzü üzerinde gezip

dolaşırken yolunu bulmasına yardımcı olurlar. (Bkz. 37/Saffat, 6-7. ayetlerin açıklaması.)

Dağlar, ırmaklar, yollar temel noktalar, ana parametreler hükmündedir; gökyüzündeki yıldızlar ve diğer gök cesimleri de öyledir (6/En'am, 97). Ancak insanları ve toplumları sosyo-ekonomik olarak adalete ve huzura; manevi olarak da felaha ve ebedi mutluluğa götürecek olan hidayetin ana parametreleri ilahi vahiy yani Kur'an-ı Kerim ve onda yer alan hükümler, hakikati ifade eden bilgiler ve haberlerdir. Yeryüzünde zikri geçen bütün nimet ve avantajlardan inansın inanması bütün insanlar yararlanır ama varlığın sahibini bilmeyen ve nimetlere şükretmeyenin yararı sadece bu dünyadakinden ibarettir. İnsan ilahi vahye ittiba ettiği takdirde hayatında dramatik altüstler vuku bulmaz, yolunu şaşırmaz, hiçbir sarsıntı onu yerinden etmez. Yüce dağlar gibi arza sabitkadem basar; ilahi hükümler onu güvenli sınırlar (hudut) içinde harici ve dâhili tehlikelere karşı korur; yol gösterici ilahi hükümlere göre de yaşarsa ebedi hayatında kurtulur.

اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

17. Yaratan, hiç yaratmayan gibi midir? Artık öğüt alıp-düşünmez misiniz?

18. Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışacak olursanız, onu bir genelleme yaparak bile sayamazsınız. Gerçekten Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

19. Allah, saklı tuttuklarınızı ve açığa vurduklarınızı bilir.

20. Allah'tan başka yakardıkları hiçbir şeyi yaratamazlar, üstelik onlar yaratılıp durmaktadırlar.

21. Ölüdürler, diri değildirler; ne zaman dirileceklerinin şuuruna varamazlar.

22. Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Âhirete inanmayanların kalpleri ise inkârcıdır ve onlar müstekbir (büyüklenmekte) **olanlardır.**

23. Şüphesiz Allah, onların sakladıklarını ve açığa vurduklarını bilir; gerçekten O, müstekbirleri sevmez.

Sûrenin başından bu yana sayılan nimetler, göklerin ve yerin durumu, insan ve yaratılış göz önüne alındığında şu soru anlamlı olur: Yaratan, hiç yaratmayan gibi midir? Elbette hayır. Bu soru bizi şu hakikat üzerinde düşünmeye sevketmektedir: Eğer insan bir varlığa tapacaksa, onu ilah ve mabud seçecekse, bu varlığın yaratıcı bir vasfa sahip olması gerekir, aksi halde kendisi gibi yaratılmış, sonradan varlık alanına çıkmış, izafi, sonlu-sınırlı ve aciz bir yaratığa kulluk yapması onun yüksek akli ve ahlaki yetenekleriyle bağdaşmaz. (7/A'raf, 191.) Bu önemli bir konudur, üzerinde düşünülmesi gerekir.

Ayette geçen "yaratmayan varlıklar"ın putlar olduğu söylenmiştir. Oysa bilinç ve akıl sahipleri için kullanılan "men" kelimesinin kullanılmış olması, bunların putlardan çok insanlara atıf olduğunu ima etmektedir. Müşrik Araplar da cansız, akıl ve hareketten yoksun taş ve tahta yığınlarına tapacak kadar akılsız kimseler değildi. Her ne kadar putları yüceltiyorlar idilerse, bunlara sembolik anlamlar yüklüyorlar; bunların ya gizli, beşer-üstü güçlerin sembolleri veya kendilerinde vehmettikleri anlamlar dolayısıyla Allah katında kendilerine aracı olacaklarını farzediyorlardı. Ancak en önemlisi kendileri de bunların taş yığını olmalarını bilmeleriydi. Böyle olunca, ilah olarak seçilecek varlıklar daima akıl ve bilinç sahibi kimseler olur ki, bunlar ya atalar, ya geçmişte önemli işler başarmış kahramanlar veya toplumun aklını blokaj altında tutan ulu önderler olur. Bunların hâkimiyet ve otoriteleri devam etsin, kitleler bunların çizdiği çerçevenin dışına çıkmasın, aşkın/müteal bir ilah fikrine, hakiki mabud bilincine ulaşmasın diye heykelleri dikilir, her tarafta göz önünde tutulur, adlarına günler, kutlamalar düzenlenir ve zaman içinde insan derin bir bilinç zaafına ve zihin deformasyonuna uğrayarak bu heykellerde ve temsil ettikleri kişiliklerde olağanüstülükler vehmetmeye başlar.

Put, heykel ve temsil ettikleri ulularının sahte olup olmadıklarının en önemli kriteri "yaratma güç ve kabiliyetleri"nin olup olmadığına bakmaktır. Bu açıdan bakıldığında putlar ve heykeller değil bir şey yaratmak, üzerlerine konan sineği kovmak, tepelerine pisleyen kuşları bile kovma gücüne sahip değildirler. Öyleyse Yaratan Allah ile taştan-demirden-tahtadan yapılma putlar nasıl aynı kefeye konabilir? (Bkz. 31/Lokman, 11; 35/Fatır, 40). 21. ayette bu putları sembolize ettiği kişiliklerin, ulu önderlerin ölüp gittikleri, ne zaman diriltileceklerini de bilmedikleri belirtilir. Aslında hangi sebeplerle putlara tapan, bunları kitlelerin zihnine olağanüstü güçler olarak empoze edenlerin niyetlerini Allah bilir. O açığa çıkarılanı da saklı tutulanı da hakkıyla bilir.

Yaratan Güç sayısız nimet bahşetmiştir. Bunların eksiksiz bir dökümünü çıkarmak mümkün değildir, hatta bir genelleme yaparak dahi kayıt altına alınabileceklerini düşünemeyiz. Bu da bize gösteriyor ki, insanoğlunun bilgi düzeyi, inceleme ve araştırma gücü ne kadar artarsa artsın, göklerde ve yerde yaratılmışları ihata etmesi, son ferdine kadar kayıt altına alması mümkün olmayacaktır (Bkz. 14/İbrahim, 34). Bunun anlamı, inceleme ve araştırmanın, bilgi edinme çabasının sonu yoktur, yeterlilik sınırına ulaşılamaz.

Şanı Yüce Allah ister yaratma kudreti ister bahşettiği sayısız ve sınırsız nimetler dolayısıyla tek olan ilahtır. Allah'ın hükümlerine, irade ve kudretine teslim olmayanlar kibirlerinden dolayı böylesine büyük bir günahı işlemektedirler. Kibir Şeytan'dan bir haslettir, onu isyana sürükleyen kibri oldu (2/Bakara, 34). Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kibirlenen (müstekbir) ler kıyamet gününde toz zerrecikleri gibi haşrolunacaklardır. Kibirleri dolayısıyla insanlar onları ayakları altında çiğneyeceklerdir" (Tirmizi, Kıyame, 47; Müsned, II, 179). (Kibir ve müstekbirler için 37/Saffat, 35; 38/Sad, 76 ve 41/Fussilet, 15. ayetlerin açıklaması.)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوٓا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۙ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوٓا
أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا
سَآءَ مَا يَزِرُونَ ۙ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ
الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتٰىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ
كُنتُمْ تُشَٰٓقُّونَ فِيهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوٓءَ
عَلَى الْكَافِرِينَ ۙ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنفُسِهِمْ ۖ فَأَلْقَوُا
السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوٓءٍ ۚ بَلٰٓى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾
فَادْخُلُوٓا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾

24. Onlara "Rabbiniz ne indirdi?" dendiğinde, "Eskilerin masalları" dediler.

25. Kıyâmet gününde kendi günahlarının tümünü ve bilgisizce saptırdıklarının günahlarının bir kısmını yüklenmeleri için. Bak, ne kötü yük yükleniyorlar.

26. **Onlardan öncekiler, hileli-düzenler kurmuşlardı da, Allah**(ın azap emri) **onların kurdukları yapıların temellerine geldi, böylece üstlerindeki tavan tepelerine çöktü; azap onlara şuurunda olmadıkları yerden gelmişti.**

27. **Sonra** (Allah) **kıyâmet günü onları aşağılık kılacak ve diyecek ki: "Haklarında** (mü'minlere karşı) **düşman kesildiğiniz ortaklarım hani nerede?" Kendilerine ilim verilenler, dediler ki: "Bugün, gerçekten aşağılanma ve kötülük kâfirlerin üstünedir."**

28. **Ki melekler, kendi nefislerinin zalimleri olarak onların canlarını aldıklarında, "Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk" diye teslim olurlar. Hayır, şüphesiz Allah, sizin neler yaptığınızı bilendir.**

29. **Öyleyse içinde ebedi kalıcılar olarak cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların konaklama yeri ne kötüdür.**

Bu ayet kümesinde çeşitli yolları deneyerek insanları hak ve hakikatten yani Allah yolundan saptıranların trajik halleri anlatılmaktadır. (Bu konu 6/En'am, 25. ayetin açıklamasında ele alınmıştı). **Razi**'iye göre 24-44 arası ayetlerde inkârcıların, risalet veya nübüvvetle ilgili öne çıkardıkları beş şüpheye cevap verilmektedir:

1) Allah'ın insanlara ilahi tebliği yapmak üzere içlerinden elçiler göndermesi "eskilerin uydurduğu mitolojik bir söylem, aslı astarı olmayan masallar"dır;

2) Allah elçi gönderecekse, buna melekleri şahid tutması gerekir;

3) İnsan her ne yaparsa "ilahi zorlama (cebir)" altında yapar yani iman da inkâr da ilahi takdirin eseridir;

4) Ölümden sonra diriliş, haşir ve hesap imkânsızdır, bunun akli izahı yapılamaz;

5) Diyelim ki Allah elçi göndermek ister, bu "insan/beşer" olamaz, elçinin melek olması gerekir.

24. ayet inkârcıların kullandığı yöntemlerden biri, gelen vahiyleri "eskilerin masalları" diye gözden düşürmeleri, efsane-boş inanç, hurafe yığını, akıl ve mantık dışı söylemler sınıfına koyup Allah'tan gelen bilgi ve haberleri itibarsızlaştırmaya çalışmalarına açıklık getirmektedir.

"Masal veya mitoloji" diye çevirdiğimiz "esatir" anlamı itibariyle akıl ve mantık dışı boş inanç, hurafe, aslı esası olmayan uydurma şeylerdir. Bunlar birer söylem veya anlatı olarak kulağa hoş gelebilir ama gerçeklik temelleri olmadığından "akıl ve mantık dışı"dırlar. Vahiy de, mitolojiyle bir tutulunca akıl ve mantık dışı bir niteliğe bürünür, böylelikle akıl ve muhakeme sahibi insanın kabul edebileceği hitap olmaktan çıkar. (6/En'am, 25.)

Çağımızda başvurulan söz konusu yöntemin karşılığı, "dinin bilime ve pozitif olgulara aykırılık" iddiasıdır. Modern telakkiye göre 'akli olan bilimsel olan, bilimsel olan akli olan'dır. Bilimsel olarak açıklanamayan bir düşünce veya bilgi akli kabul edilemez, bittabii "masal-mitoloji" olur. Bu açıdan bakıldığında aslında ne vahyin kendisi ne mesela Hz. İsa'nın babasız doğması bilimsel yöntemle veya yöntemin vazgeçilmez yollarından biri olan deney ve gözlemle açıklanamaz. Böyle olunca vahiy veya "babasız doğum" akıl ve mantık dışı olur.

Bu yöntemi kullanarak insanları Allah yolundan saptıranların kıyamet günü içine düşecekleri durum trajiktir; hem kendi günahlarını hem de yoldan çıkardıkları kimselerin günahını üstlenecek, iki kat ceza çekeceklerdir (29/Ankebut, 13). En'am sûresinde (6/164) "Kimsenin bir başkasının günah veya suç yükünü üstlenmeyeceği" belirtilmişti. (Ayrıca bkz. 17/İsra, 15.) Burada sözü edilen iki kat ceza, buna engel değildir. Zira kanarak veya kandırılarak yoldan çıkarılanlar sorumluluktan kurtulmuyor, onlar cezalarını çekeceklerdir. Ancak türlü hile, desise, komplo, yalan ve uydurma argümanlarla hakikatle insanların arasına perde çekenlerin sorumluk ve günahı iki kattır. Efendimiz (s.a.) mealen "İster hayır ister şer olsun, kim neye çağırıyorsa, ona kendi payı kadar sevabı veya günahı olur" buyurmuştur (Müslim, ilm 15; Ebu Davud, Sünnet, 6.)

Bunu "bilgisizce" yapıyorlar. Yaparken, ellerinde sağlam kaynaklardan elde edilmiş bilgi yoktur, zannediyorlar, kurguluyorlar, yakıştırıp uyduruyorlar. Diğer yandan bu yaptıklarının kendilerine nasıl ağır sorumluluk yani iki kat ceza getireceğinin de farkında değiller. Öbür dünyada hem kendi günahlarını hem yoldan çıkarmaları dolayısıyla başkalarının da günaha girmelerine sebep olduklarından dolayı sorguya çekileceklerdir (29/Ankebut, 13). Prensip olarak kimse bir başkasının günahını yüklenmez fakat başkalarını suç ve günaha teşvik eden de bunun hesabını vermeli. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Başkalarının doğru yoldan ayrılmaya çağıran kimseye de kendisine uyanların günahı kadar yazılır." (Müslim, İlim, 16.) Yapıp ettiklerini Allah'tan gelen vahiy ile test edecek olsalardı bu bilgisizce hata ve suçu işlemeyeceklerdi, onlar tam aksine hakikatin bilgisine, doğruluğa, iyilik ve adalet çağrılarına karşı kitleleri, kamuoyunu yanıltıp yoldan çıkarıyorlar.

Benzer bir tutum tarihte hep tekrar edilegelmiştir. Daha önceki dönemlerde de inkâr ve isyanda diretenler peygamberlerine karşı aynı hileli tutum ve tuzakları kurmuşlardı. Bir süre oyalandılar, sonunda gelen azap onların ister maddi ister politik-kurumsal yapılarını kökünden söküp attı, sosyal varlıklarını darmadağın etti (Bkz. 15/İbrahim, 45-46). Onlar gaflet içinde yaşarken, kurdukları maddi, sosyal, askeri ve politik yapıları sayesinde kendilerine hiçbir zararın gelmeyeceğini zannederken azap hiç beklemedikleri bir yerden,

kestiremedikleri bir zamanda geldi; devletlerini, medeniyetlerini yerle bir etti. Güç ve kudreti, devlet ve hükümdarlığı yerle bir olanlardan biri Nemrut'tur ki, tarih nice Nemrut ve Firavunlara tanık olmuştur, el'an da tanık olmaktadır.

Bu onların kıyamet gününde küçük düşmelerinin sebebidir. Onlara "Kendileri için Allah'ın davasına -veya mü'minlere- karşı düşman kesildiğiniz ortaklar" nerede? Peşlerine takıldığınız liderler, seçkin zümreler, aydınlar, siyasetçiler, servet sahipleri, sahte din adamları, sanatçılar, size Kur'an vahyinin boş inanç, mitoloji olduğunu telkin eden bilim adamları neden gelip sizi kurtaramıyor? (Bkz. 6/En'am, 22; 10/Yunus, 28).

"Hakiki bilgi sahibi olan melekler -veya ilim sahibi kimseler- inkârcıların kıyamet günü buna müstahak olduklarını söyleyeceklerdir." İşin garip yanı şu ki, ölümleri sırasında meleklere suçsuz olduklarını söyleyip dünyada olduğu gibi işlerini yalan dolanla yürütebileceklerini zannedeceklerdir. Veya dünyada kendilerinden emin bir biçimde temelsiz inançlarını, yoldan çıkartıcı ideolojilerini savundukları gibi meleklere karşı da savunmaya kalkışacaklardır, öyle ki En'am sûresinde (6/23) anlatıldığı üzere, şirklerine bile mazeret getirmeye çalışacaklardır. Oysa Allah her ne yapmışlarsa hepsini biliyor. Diriliş ve hesaptan sonra onlara cehennem kapıları gösterilecek. Allah karşısında kibir gösterenlerin uğrayacakları akıbet bundan başkası olmayacaktır (bkz. 37/Saffat, 35).

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ
الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَٰلِكَ يَجْزِي
اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ
ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

30. (Allah'tan) **Sakınanlara: "Rabbiniz ne indirdi?" dendiğinde, "Hayır" dediler. Bu dünyada güzel davranışlarda bulunanlara güzellik vardır; âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu ne güzeldir.**

31. **Adn cennetleri; ona girerler, onun altından ırmaklar akar, içinde onların her diledikleri şey vardır. İşte Allah, takvâ sahiplerini böyle ödüllendirir.**

32. **Ki melekler, güzellikle canlarını aldıklarında: "Selâm size" derler. "Yaptıklarınıza karşılık olmak üzere cennete girin."**

Çağımızda başvurulan söz konusu yöntemin karşılığı, "dinin bilime ve pozitif olgulara aykırılık" iddiasıdır. Modern telakkiye göre 'akli olan bilimsel olan, bilimsel olan akli olan'dır. Bilimsel olarak açıklanamayan bir düşünce veya bilgi akli kabul edilemez, bittabii "masal-mitoloji" olur. Bu açıdan bakıldığında aslında ne vahyin kendisi ne mesela Hz. İsa'nın babasız doğması bilimsel yöntemle veya yöntemin vazgeçilmez yollarından biri olan deney ve gözlemle açıklanamaz. Böyle olunca vahiy veya "babasız doğum" akıl ve mantık dışı olur.

Bu yöntemi kullanarak insanları Allah yolundan saptıranların kıyamet günü içine düşecekleri durum trajiktir; hem kendi günahlarını hem de yoldan çıkardıkları kimselerin günahını üstlenecek, iki kat ceza çekeceklerdir (29/Ankebut, 13). En'am sûresinde (6/164) "Kimsenin bir başkasının günah veya suç yükünü üstlenmeyeceği" belirtilmişti. (Ayrıca bkz. 17/İsra, 15.) Burada sözü edilen iki kat ceza, buna engel değildir. Zira kanarak veya kandırılarak yoldan çıkarılanlar sorumluluktan kurtulmuyor, onlar cezalarını çekeceklerdir. Ancak türlü hile, desise, komplo, yalan ve uydurma argümanlarla hakikatle insanların arasına perde çekenlerin sorumluk ve günahı iki kattır. Efendimiz (s.a.) mealen "İster hayır ister şer olsun, kim neye çağırıyorsa, ona kendi payı kadar sevabı veya günahı olur" buyurmuştur (Müslim, ilm 15; Ebu Davud, Sünnet, 6.)

Bunu "bilgisizce" yapıyorlar. Yaparken, ellerinde sağlam kaynaklardan elde edilmiş bilgi yoktur, zannediyorlar, kurguluyorlar, yakıştırıp uyduruyorlar. Diğer yandan bu yaptıklarının kendilerine nasıl ağır sorumluluk yani iki kat ceza getireceğinin de farkında değiller. Öbür dünyada hem kendi günahlarını hem yoldan çıkarmaları dolayısıyla başkalarının da günaha girmelerine sebep olduklarından dolayı sorguya çekileceklerdir (29/Ankebut, 13). Prensip olarak kimse bir başkasının günahını yüklenmez fakat başkalarını suç ve günaha teşvik eden de bunun hesabını vermeli. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Başkalarının doğru yoldan ayrılmaya çağıran kimseye de kendisine uyanların günahı kadar yazılır." (Müslim, İlim, 16.) Yapıp ettiklerini Allah'tan gelen vahiy ile test edecek olsalardı bu bilgisizce hata ve suçu işlemeyeceklerdi, onlar tam aksine hakikatin bilgisine, doğruluğa, iyilik ve adalet çağrılarına karşı kitleleri, kamuoyunu yanıltıp yoldan çıkarıyorlar.

Benzer bir tutum tarihte hep tekrar edilegelmiştir. Daha önceki dönemlerde de inkâr ve isyanda diretenler peygamberlerine karşı aynı hileli tutum ve tuzakları kurmuşlardı. Bir süre oyalandılar, sonunda gelen azap onların ister maddi ister politik-kurumsal yapılarını kökünden söküp attı, sosyal varlıklarını darmadağın etti (Bkz. 15/İbrahim, 45-46). Onlar gaflet içinde yaşarken, kurdukları maddi, sosyal, askeri ve politik yapıları sayesinde kendilerine hiçbir zararın gelmeyeceğini zannederken azap hiç beklemedikleri bir yerden,

kestiremedikleri bir zamanda geldi; devletlerini, medeniyetlerini yerle bir etti. Güç ve kudreti, devlet ve hükümdarlığı yerle bir olanlardan biri Nemrut'tur ki, tarih nice Nemrut ve Firavunlara tanık olmuştur, el'an da tanık olmaktadır.

Bu onların kıyamet gününde küçük düşmelerinin sebebidir. Onlara "Kendileri için Allah'ın davasına -veya mü'minlere- karşı düşman kesildiğiniz ortaklar" nerede? Peşlerine takıldığınız liderler, seçkin zümreler, aydınlar, siyasetçiler, servet sahipleri, sahte din adamları, sanatçılar, size Kur'an vahyinin boş inanç, mitoloji olduğunu telkin eden bilim adamları neden gelip sizi kurtaramıyor? (Bkz. 6/En'am, 22; 10/Yunus, 28).

"Hakiki bilgi sahibi olan melekler -veya ilim sahibi kimseler- inkârcıların kıyamet günü buna müstahak olduklarını söyleyeceklerdir." İşin garip yanı şu ki, ölümleri sırasında meleklere suçsuz olduklarını söyleyip dünyada olduğu gibi işlerini yalan dolanla yürütebileceklerini zannedeceklerdir. Veya dünyada kendilerinden emin bir biçimde temelsiz inançlarını, yoldan çıkartıcı ideolojilerini savundukları gibi meleklere karşı da savunmaya kalkışacaklardır, öyle ki En'am sûresinde (6/23) anlatıldığı üzere, şirklerine bile mazeret getirmeye çalışacaklardır. Oysa Allah her ne yapmışlarsa hepsini biliyor. Diriliş ve hesaptan sonra onlara cehennem kapıları gösterilecek. Allah karşısında kibir gösterenlerin uğrayacakları akıbet bundan başkası olmayacaktır (bkz. 37/Saffat, 35).

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ
الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَٰلِكَ يَجْزِي
اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ
ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

30. (Allah'tan) **Sakınanlara: "Rabbiniz ne indirdi?" dendiğinde, "Hayır" dediler. Bu dünyada güzel davranışlarda bulunanlara güzellik vardır; âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu ne güzeldir.**

31. Adn cennetleri; ona girerler, onun altından ırmaklar akar, içinde onların her diledikleri şey vardır. İşte Allah, takvâ sahiplerini böyle ödüllendirir.

32. Ki melekler, güzellikle canlarını aldıklarında: "Selâm size" derler. "Yaptıklarınıza karşılık olmak üzere cennete girin."

İnkârcılara sorulduğunda Kur'an vahyini "gerçeklik değeri olmayan mitoloji (esatir)" diyorlardı (16/24), Allah'tan sakınanlara yani takva sahiplerine sorulduğunda "Rabbimiz hayır indirdi" cevabını vermektedirler. "Hayır" terimi hikmet ve hakikat sevgisini ihtiva ettiği gibi her türlü maddi, sosyal, iktisadi ve manevi faydayı da içine alır. Hikmetin hayırla ilişkilendirilmesi, pragmatik felsefenin öne sürdüğünün aksine, sosyal, iktisadi ve maddi faydanın mutlaka manevi ve ahlaki yüksek değerlerden kopuk olması gerekmez; aksine manevi ve ahlaki olan aynı zamanda sosyal ve maddi boyuta da sahiptir. İnsanlar ilahi emirleri takip ederek veya başka bir deyişle hayrı Allah'tan umarak hikmet üzere şahsi ve toplumsal hayatlarını tanzim ettiklerinde bütün Allah'ın namütenahi rahmetinin eseri olan hayırdan istifade ederler; bu sayede hem dünyalarını mamur hale getirirler hem ahirette ebedi kurtuluş ve mutluluğa erişirler. Manevi ve ahlaki boyutu olmayan salt sosyal ve maddi faydanın toplumu götüreceği yer ismi konulmasa da fiilen materyalizmdir.

"**Takva sahibi**" kimseler haram ve yasaklardan kaçınıp farz ve emirleri gönülden itaat ve sadakatle yerine getirenler, ibadetlerine sahte unsurları katmayanlar, Allah'a olan bağlılıklarını en yüksek düzeyde bilinç düzeyinde tutup sürekli olarak daha çok cehd ve mücahede gösterenlerdir. Dünyada yapıp ettikleri güzellik (ihsan) olduğundan onlara hep güzellik layık görülmektedir (el ihsanu bi'l ihsan)! Ancak ahirette çok daha büyük hayırlarla karşılaşacaklardır. Melekler onları kapıda **"Selam"** diyerek karşılayacaklardır (39/Zümer, 73). Artık dünyadaki gibi üzüntüye veya korkuya mahal kalmamıştır. Onlar için hazırlanmış cennetlere gireceklerdir. Orada diledikleri her şey, canları her neyi arzu ediyorsa, vardır (43/Zuhruf, 70). Bu, onlara dünya hayatını Allah'ın muradına uygun yaşamaya çalışmalarının ödülüdür.

Ölüm anında melekler canlarını güzellikle, acı verip canlarını yakmadan alacak, onları cennetle müjdeleyeceklerdir. Bu ayet mü'minin ölürken acı çekmeyeceğini belirtir (41/Fussilet, 31-32). İnkârcı ve mücrim kişiler öldüğünde ise melekler sorar "Sizler ne halde idiniz?" (4/Nisa, 97); bunların ölümleri kolay olmayacak, melekler canlarını alırlarken "yüzlerine ve arkalarına vuracaklardır" (47/Muhammed, 27). Bu demektir ki ahiretteki yerimizi biz kendi yapıp ettiklerimizle hazırladığımız gibi, ölüm şeklini de biz kendi ellerimizle hazırlamaktayız.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَٰئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ ۚ كَذَٰلِكَ فَعَلَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾
فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالَ

الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

33. (Küfre sapanlar) **Kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rabbinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi gözlüyorlar? Onlardan öncekiler de öyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.**

34. **Böylece işledikleri kötülükleri kendilerine isabet etti ve alaya aldıkları şey, kendilerini sarıp-kuşatıverdi.**

35. **Şirk koşmakta olanlar dediler ki: "Eğer Allah dileseydi, O'nun dışında hiçbir şeye kulluk etmezdik, biz de, atalarımız da ve O'nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Şu hâlde elçilere düşen apaçık bir tebliğden başkası mı?**

İnsanın kötü hasletlerinden biri yaşadıklarından ibret almaması, olaylar üzerinde yeterince tefekkür etmemesi, yanlışta ve batılda ısrar etmesidir. İnkâr, isyan, suç ve günahta ısrar ettikçe acı son yaklaşır. "Meleklerin gelmesinden veya Rabbinin emrinin gelmesinden" üç şeyin kastedildiğini söylemek mümkün: Ölüm; dünyevi azap (toplu helak, toplumsal çöküntü, kargaşa, savaş, kitlesel hastalık veya başka yok edici musibetler); kıyametin kopması. Her üç durumda da iş bitmiş olur, yapacak bir şey kalmaz (6/En'am, 158). İnsanlar kötülüklerden vazgeçmek isteseler buna fırsatları kalmaz. O halde aklı başında insan, inkâr ve isyanın bizatihi kendisinin kötü olup yıkımı getireceğini bilmesidir.

Yaşanan tarihsel tecrübelerden anlıyoruz ki, insan hep aynı hatayı tekrar edip durur. Sonunda başına büyük bir musibet gelir ki, her ne gelirse onun müstahak olduğu şeydir. Başka bir ifade ile şanı ve merhameti bol olan Allah kimseye haksızlık etmez, zulmetmez. İnsanlar yanlışta ısrar ederek kendilerine kendileri yazık etmektedirler. (2/Bakara, 57 ve 10/Yunus, 44.)

Bir yandan ilahi emirlere aldırış etmeyecekler, gelen vahiyleri alaya alıp suç ve günahta ısrar edecekler, öte yandan başlarına büyük bir felaket geldiğinde kalkıp "Bizim bunda bir kusurumuz yok, Allah dileseydi bunlar olmazdı diyecek, üstelik kendileri gibi sapkın ve zalimane hayat yaşayan atalarını da onlarla övünerek savunacaklardır." Bu, şahsın sahip olduğu seçme özgürlüğünü, özgürlüğün doğru yolda kullanımını ve sorumluluğu bir başkasına, Allah'a, atalara, geçmişe, geleneğe atmasıdır. Benzer bir tutumu İsrailoğulları da kendilerine verilen inek kesimi emri karşısında sergilemişlerdi. Onların da

Hz. Musa'ya söyledikleri "Allah dileseydi doğru yolu buluruz" (2/Bakara, 70. Ayrıca bkz. 6/En'am, 148-149).

Bu tutarsızlıktır. Kişi seçimlerinden ve yapıp ettiklerinden sorumludur. Yüce Allah doğru ve yanlışı, iyilik ve kötülüğü, hak ve batılı göstermiş; insanı iki yol arasında serbest tercihle başbaşa bırakmıştır. İnsan hem seçme özgürlüğüne, hem yapıp etme gücüne sahiptir. Yolları yaratan, insana tercih hakkı tanıyan ve seçme iradesi kazandıran elbette Allah'tır. Ama Allah akıl ve fikir, muhakeme ve tercih özgürlüğü tanımıştır. Tercihini kötü yönde kullanan sadece kendini sorumlu tutmalı, Allah'ı tenzih etmelidir. Nihayetinde gönderilen peygamberlerin görevlerinin sadece "tebliğle sınırlı tutulması bunun kanıtı ve göstergesidir.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ
مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ
لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ كَانُوا
كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

36. Andolsun, biz her ümmete: "Allah'a kulluk edin ve tağuttan kaçının" (diye tebliğ etmesi için) **bir elçi gönderdik. Böylelikle, onlardan kimine Allah hidayet verdi, kiminin üzerine sapıklık hak oldu. Artık, yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların uğradıkları sonucu görün.**

37. Sen, onların hidayet bulmalarını ne kadar tutkuyla istesen de, Allah, şüphesiz saptırdığına hidayet vermez, onlar için yardım edecek yoktur.

38. Olanca yeminleriyle: "Öleni Allah diriltmez" diye yemin ettiler. Hayır; bu, O'nun üzerinde hak olan bir vaittir ancak insanların çoğu bilmezler.

39. Hakkında ihtilafa düştükleri şeyi onlara açıklaması ve inkâr edenlerin kendilerinin yalancı olduklarını bilmesi için (diriltecektir).

40. Onu istediğimizde herhangi bir şey için sözümüz, ona yalnızca "Ol" demekten ibarettir; o da hemen oluverir.

Risalet tarihin ilk ve ilahi kurumudur. İlk insan ilk peygamberdir, Allah'tan aldığı sahifelerdeki hükümleri ilk insan topluluğu olan çocuklarına tebliğ etmiştir. Peygamberler tarihin ve insanın yol göstericileridir (Hadi). Ayet, Allah'ın her topluma peygamber gönderdiğine işaret ediyor. Kendilerine peygamber tebliği ulaşmayanlar azaba uğratılmaz (16/İsra, 15). Peygamberler, kendilerini peygamber olarak ilan etmezler veya kendilerini böyle bir göreve getirmezler, kendi başlarına peygamberlik (Nübüvvet veya Risalet) iddiasında bulunamazlar. Onları Allah seçer (3/Âl-i İmran, 33).

Ümmet, yerine göre evrensel inanç topluluğu, din-millet veya siyasi birliği ifade eder. (Bkz. 2/Bakara, 128, 134, 213; 11/Hud, 118-119.) Burada tarih sahnesine çıkmış her insan topluluğuna Allah'ın bir veya birden fazla elçi gönderildiği belirtilmektedir. Bütün peygamberler temelde aynı mesajı tebliğ ettiklerinden hep birbirlerini teyit etmişlerdir. Hepsinin ortaklaşa tebliğ ettikleri şeyler; Tevhid inancı, Allah'tan başkasına kullukta bulunmamak; ahiretin varlığı, hesap günü, ceza veya mükâfat; salih amel, namaz kılmak, zekât vermek gibi inanç, ahlak, pratik sorumluluk ve görevlerdir (21/Enbiya, 25 ve 73). Bu açıdan İslam bakış açısından peygamberler arasında ayırım yapılmaz, hepsine iman etmek İslam imanının esaslarından biridir (2/Bakara, 285).

36. ayet ilginç bir biçimde tarihte yokolup gitmiş toplumların, isyankâr ve günahkâr şehirlerin ve elbette zorba devlet ve imparatorlukların yıkılış sebebinin peygamberlerin çağrılarını reddetmeleri olduğunu belirtmektedir. Bunun anlamı şudur: Söz konusu güçler hak ve hukuktan ayrılmışlar, zulmetmeye ve sömürmeye başlamışlar ve Allah'ın koyduğu sınırlara riayet etmeyi bir kenara bırakıp kendi heva ve heveslerini, keyfi karar ve bedensel zevklerini ilah edinmişlerdir. (30/Rum, 9.) Zorba ve günahkâr güçlerle peygamberler arasındaki mücadelenin esası budur.

Bir hadiste buyrulduğuna göre, 124 bin peygamber gönderilmiştir, bunların 315'i "resûl" olup, diğerleri "nebi"dir (Ahmed bin Hanbel, Müsned, V/226). Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin bir kısmının adından ve kavimleriyle olan mücadelelerinden söz eder. Öyle olmakla beraber, peygamberlerin kendi toplumlarıyla olan ilişkilerinin hep aynı olduğunu, benzer çerçevede geliştiğini söylemek mümkün (4/Nisa, 64; 40/Mü'min, 78).

Peygamberler tebliğinin soyut bir inançtan ibaret olmayıp, aynı zamanda "tağut" sıfatını almaya müstahak her tür yönetime karşı tutum almayı da gerektirdiğini içine aldığını anlıyoruz. Tağut, şeytan, put, zorbalık, baskı ve insana tercih hakkı tanımayan totaliter rejime göndermedir. (Bkz. 2/Bakara, 256; 5/Maide, 60. ayetin açıklaması.) Ancak insanların tümü aynı tutumu benim-

semez. Kimisi doğru yolu bulur, kimisi yoldan çıkmayı tercih eder. Yüce Allah insanın doğru yolda hayatını sürdürmesini murat eder, doğrunun ve doğruluğun ne olduğunu da öğretir, elçileri ve kitapları aracılığıyla gösterir. Ancak bazı insanlar –hatta insanların çoğunluğu– sapkınlık yolunu seçer, böylelikle onlara ceza müstahak olur. Kendisi temizlenmek istemeyeni Allah temizlemez, kendini ıslah etmeyeni ıslah edip doğru yola yöneltmez (5/Maide, 41). Tarih, yükselip çöken medeniyetler, yıkılan devletler ve imparatorluklar doğru yoldan çıkıp da Allah'ı yalanlayanların başlarına gelen trajedilerle doludur.

Hz. Peygamber (s.a.) kendi kavmi ve elbette tebliğe muhatap olan herkesin doğru yola girmesini çok arzu ediyordu. Öyle ki, Şuara sûresinde (26/3) anlatıldığı üzere neredeyse kendini harap ediyordu. Ancak iman, hidayet ve ahlaki yüksek erdemlerin içselleştirilmesi bir vicdan ve kanaat işi, kalbin ve onun nuru olan aklın nefsin istek ve tutkularından kurtulup özgür tercihte bulunması işidir. Her insan da bunu başaramıyor, dolayısıyla hidayeti arzu eden ilahi vahyi tebliğ eden ve öğreten peygamber de olsa, buna çoğu zaman güç yetiremez. Bu yüzden elçilere sadece "tebliğ etme" görevi yüklenmiş, daha fazlasıyla görevli tutulmamışlardır. Kişi kendi tutkularını, bencilliklerini, taşlaşmış önyargılarını kıramayıp da doğru yola sırtını çevirince Allah da artık bu insan doğruyu bulamaz hükmünü verir, bu onun her şeyin önünü ve sonunu bilen yüce Allah'ın sıfatlarından biridir. Nahhas'ın naklettiğine göre Muhammed bin Yezid, bu ayet için "Söz konusu buyruk, sanki Allah'ın sapkınlıkta kalacağını bildiği ve bu konuda onun hakkında bu yönde takdirde bulunduğu kişi anlamındadır" demiştir. Hidayete zorla dâhil etme yasağı, farklı din ve inanç gruplarının varlığını sağlar, zira eğer başka dinlerde görüldüğü üzere, hak din olduğunu ilan eden bir din ve inanç, herkesi kendi hidayetine mecbur edecek olsaydı din ve vicdan özgürlüğü olmaz, bu inançtan totaliter ve otoriter din temelli siyasi rejim türerdi. (Bu konu için bkz. 7/A'raf, 186. ayetin açıklaması.)

38. ayet "ölümden sonra diriliş" ve dolayısıyla "ahiret konusu"na kuvvetli ifadelerle açıklık getirmektedir. Allah'a ortak koşanlar kuvvetli yeminler ederek, "ölümden sonra diriliş" olmayacağını iddia ederlerken, şanı yüce Allah da buna karşılık "diriliş"in üzerine yazdığı hak bir vaid olduğunu haber vermektedir. Bu son derece önemli bir noktadır. (2/Bakara, 228.)

İslam öncesinde Araplar, Allah'ın varlığına inandıkları halde ölümden sonra ikinci bir hayata yani ahirete inanmıyorlardı, peygamberliği reddetmelerinin sebeplerinden biri de buydu. Çünkü onların akıl yürütmesine göre ölümle beraber beden toprağa karışır, zaman içinde çürürdü. Bir daha bedeni meydana getiren unsurların bir araya gelip yenilenmesi (terkibi) mümkün

değildi. Toprağa karışıp çürüdükten sonra bir daha bedenin terkibi mümkün olmadığına göre, onları dünyada yapıp ettiklerinden dolayı uyarıp korkutan bir elçinin (resûl veya nebi) görevlendirilmesi de gereksizdi, böyle bir şey mümkün değildi. Yüce Allah, 40. ayette bu iddiaya cevap olmak üzere, bir şeye olmasına karar verdiğinde sadece ona "Ol!" demenin yeterli olduğunu belirtir. Varlık âlemini ve ilk yaratılışıyla insanı yaratan Allah, ölümden sonra insanı da diriltmeye muktedirdir (2/Bakara, 117). Fakat "diriliş"i akli yönden açıklama konusunda ortaya çıkan zorluğun ötesinde, dirilişi ve ahireti inkâr etmenin başka sebebi de var.

Ebu'l Aliye'den gelen bir habere göre, bir Müslümanın bir müşrikten alacağı vardı. Alacağını istediğinde -muhtemelen aralarında bir ihtilaf vuku bulduğundan- "-Ölümden sonra benim umduğum budur" deyince, müşrik "Allah adına yemin ederim, Allah ölümden sonra kimseyi diriltmeyecektir" demiş, bunun üzerine bu ayet inmiştir (Kurtubi).

Ayetin nüzul sebebinden ahiret inancı hak yiyen birini korkutmaktadır. Bunun yaşadığımız gündelik hayatımızda sayısız örneklerine tanık olabiliyoruz. Hak ve hukuk ihlal edenleri ahireti inkâr etmelerine sevkeden bazı sebepler var. Bunlardan biri dünyada yapıp ettiklerinin hesabını vermekten kaçınmalarıdır. Dünyevi siyasi iktidar, hukuk mevzuatı, sosyal ve ekonomik avantajlar, tevarüs edilen veya sonradan ortaya çıkan eşitsizlikler onların lehine işliyorsa, dünyada yapıp ettiklerinin sonuna kadar yanlarında kar kalmasını istemektedirler. Mekkeli müşrikler böyleydi ve Allah'ın varlığına inanıyor olmalarına rağmen ölümden sonra yapıp ettiklerinden dolayı sorguya çekilmek istemiyorlar, bu yüzden ahiretin varlığını inkâr ediyorlardı. Üstelik bu iddialarını "Allah adına vargüçleriyle yemin ederek" pekiştirmeye çalışıyorlardı. Paradoks şuydu ki, bir yandan Allah'ın varlığına inanıyorlardı diğer yandan Allah'ın yapıp ettiklerine karışmadığını, onları sorguya çekmek üzere öldükten sonra diriltmeyeceğini söylüyorlardı. Şanı Yüce Allah, bu temelsiz iddiayı reddedip ölümden sonra dirilişi kendisi üzerine "hak olan bir vaid", yerine getirilecek kesin bir söz ve taahhüt olarak yazdığını yani mutlaka onları dirilteceğini, bunda en ufak bir tereddüdün bulunmaması gerektiğini belirtmektedir.

Ölümden sonra diriliş ve ahiret hayatı gereklidir. Ahiret olmasaydı, başlamış dünya hayatının arkası gelmez, başlayan bir sürecin devamı olmazdı. Mantıksal bakımdan bu mümkün görünmemektedir. Ruh ölümsüzdür, dünyevi tabiatımızda içkin olarak bulunmakta olan ruhun ölümsüzlüğü dolayısıyla içimizde ölümsüzlük duygusu vardır. Hiç şüphesiz öleceğimizi, bedenimizin toprağa karışıp yok olacağını biliyoruz ama yine de hiç ölmeyecekmişiz gibi

ebedi duygular, beklentiler taşıyoruz ki, bu dünya ile başlayan bir hayatın devamı olduğunun apaçık göstergesidir.

Dahası sayısız konuda görüş ayrılığına düşeriz. Tarih boyunca varlık, insan, bilgi, hayatın anlamı, ahlaki normlar, davranışlarımızın değeri, politik sorunlar ve başka konularda olsun, ister farklı düşünce ekolleri ve sistemler ister farklı din müntesipleri arasında süren tartışma konularının, kesin bir sonuca bağlanması hakikatin ancak apaçık olarak ortaya çıkmasıyla mümkün olacaktır. İki kişinin bir duvarın arkasında gelen sesler ve gürültülerin mahiyetiyle ilgili tartışmaya girdiklerini ve bir türlü ortak bir kanaate varmadıklarını düşünelim, meseleyi açıklığa kavuşturmanın yolu tartışmayı sürdürmek değil, duvarın arkasına geçip ne olup bittiğini çıplak gözle müşahede etmekten geçer. Hakikat dünyada sayısız perdelerle örtülmüştür. Bir sırrı çözeriz başka sır başlar. Varlık dünyası sır içinde sır vardır. Kesin olan şu ki, dünya hayatında hakikat bütün çıplaklığıyla bize kendini belli etmez, açığa vurmaz, onu hep aramakla meşgulüz ve esasında görevimiz de budur. Bu yüzden irfan ehli demiştir ki "Hakikat aranmakla bulunmaz, bulanlar arayanlardır." Hakikatin kendini apaçık olarak ifşa edeceği yer ahirettir. Hakikatin apaçık ortaya çıkması, süren sayısız ihtilafın da kesin çözüme kavuşması anlamına gelecektir. 39. ayet buna işaret etmektedir.

Burada sanki iki insanlık durumunun arası ayrılmıştır: Biri inanç sahipleri arasındaki görüş ayrılıkları ahirette hakikatin ortaya çıkmasıyla sona erecek; kimin haklı veya haksız olduğu ayan beyan ortaya çıkacaktır. Diğeri ise inkârcılar dünyada her neyi savunuyorlar idiyse temeli boştu, iddiaları tutarsız ve kurgusaldı. Ahirette inkârcıların bütün söylediklerinin yalan olduğu, sağlam hiçbir temele dayanmadan kitleleri aldattıkları anlaşılacaktır. Din günü zaten hak ve hakikatin ortaya çıktığı gündür.

Bir başka açıdan beşeriyetin tamamını içine alacak şekilde dünyada süren adaletsizliklerin mahza adaletle son bulacağı, hakkı gaspedilenlerin, ezilenlerin, dışlananların, baskı ve zulüm altında yaşayanların, aç ve çıplak bırakılanların haklarını alacağı yani tam adaletin tesis edileceği ahiretteki büyük mahkemedir (Mahkeme-i kübra).

Keza eksik kalmış taleplerin, yaşanmamış arzuların, karşılanmamış ihtiyaçların, giderilememiş özlem ve hasretlerin giderileceği; vuslatla sonuçlanmamış sevgi ve aşk acılarının; büyük ıstıraplar vermiş yoksunlukların ve yoksullukların son bulacağı yer de ahirettir.

Kısaca ahiret zaruridir ve eğer hakikaten Allah ve ahiret olmasaydı dünya hayatı gerçekten çekilemez olurdu. Kim kime güç yetirebilirse güç yetirir, kim

neyi azami olarak lezzet ve haz olarak alabilirse salt lezzet ve hazzın, iştah ve şehvetin peşine takılır, toplumsal hayatın kendisi sorumsuz hayvanların yaşadığı ormana dönerdi.

Ahiret, onu yalanlayanların, inkârcıların utanç içinde olacakları yerdir, dirilecekleri zaman bunu acı bir biçimde bilip öğreneceklerdir. Bir hadiste, "insanoğlunun Yüce Allah'ı iki konuda yalanladığı belirtilmektedir: Birinde diriliş ve ahireti inkâr etmek; diğerinde Hz. İsa'ya -haşa- Allah'ın oğlu sıfatını isnat etmek suretiyle" (Buhari, Tefsir, 2, Sûre, 8, 112; Müsned, II, 317).

Diriliş ve ahiretin varlığı Allah için kolaydır. Zira O, bir şeye "Ol (Kün)!" dedi mi, o da hemen oluverir, ilminde varolan şey murat edildiği anda varlık alanına çıkar. (Bkz. 36/Yasin, 82. ayetin açıklaması.)

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

41. Zulme uğratıldıktan sonra, Allah yolunda hicret edenleri dünyada şüphesiz güzel bir biçimde yerleştireceğiz; âhiret karşılığı ise daha büyüktür. Bilmiş olsalardı.

42. Onlar sabredenler ve Rablerine tevekkül edenlerdir.

Ölümden sonra dirilişi, hesap verecekleri ahireti inkâr edenler dünyada her şeyin kendi denetimlerinde, güç ve iktidarları dâhilinde sürüp gittiğini düşündüklerinden zayıfları eziyor, yoksulları aşağılıyor, güç yetirdikleri üzerinde haksız tahakkümlerde bulunuyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.), ilk dini tebliğe başladığında onun etrafında güçsüzler, zayıf, köle ve yoksullar toplandı; içlerinde elbette zengin fakat insaf ve adalet sahibi seçkinler vardı ama ilk cemaat ağırlıklı olarak zayıflardan oluşuyordu. Bunlar Mekkelilerin ağır baskılarıyla karşılaştılar, utanç verici işkencelere maruz kaldılar, kısaca ayetin deyimiyle "zulme uğradılar". Bir süre sonra da önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret ettiler. İbn-i Abbas bu ayetin Kureyş'in baskıları karşısında kendilerini savunamayan Suheyb, Bilal, Ammar, Habbab, Abis ve Cübeyr hakkında indirildiğini söyler.

Hicret bir insanın yurdunu terketmek zorunda bırakılması, başka yere göç etmesidir. Sahih inancı uğuruna hicret edenleri Allah ödüllendirir, onlara güvenlik, özgürlük ve rahat yaşayabilecekleri yerleşik bir hayat, yerine göre iktidar ve hükümranlık bahşeder. Müslümanlar, Mekke'den Medine'ye hicret ettiler, geride yakınlarını, mal ve servetlerini, çok sevdikleri yurtlarını bıra-

kıp Allah'ın dinine göre yaşamayı tercih ettiler ama çok geçmeden Medine'de gücünü hakkaniyet ve adaletten alan bir devlet kurdular, kısa zamanda bütün Arap yarımadasını, arkasından Mağrip'ten Çin sınırlarına kadar yayıldılar. Ahirette sahip olacakları nimet ve ödüller ise çok daha fazla, çok daha nitelikli olacaktır. Hz. Ömer (r.a.), Beytü'l-mal'dan Müslümanlara tahsisat ayırıp verdiğinde "Bu Allah'ın size bu dünyada vaadettiği paydır, ahirette size ayırdıkları ise daha çoktur" der, sonra bu ayeti okurmuş.

"Bunu bilmiş olsalardı" ayetinin hem mü'minler, hem dünya hayatını mutlaklaştırıp ahiretin varlığını umursamayan zalimler için olduğu söylenmiştir. Mü'minler tam olarak ahirette neyle karşılaşacaklarını bilseler çok daha fazla gayret gösterecekler, inkârcılar ve zalimler inanacak olsalar yaptıklarından vazgeçeceklerdi. Ancak kastedilenlerin mü'minler olması daha kuvvetle muhtemel görünmektedir, zira 42. ayette zikredilen "sabır ve Allah'a tevekkül" sıfatları ancak mü'minler için geçerlidir. En doğrusunu Allah bilir. (29/Ankebut, 59.)

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِي اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

43. Biz senden evvel kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka (peygamberler) **göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.**

44. (Onları) **Apaçık deliller ve kitaplarla** (gönderdik). **Sana da zikri** (Kur'ân'ı) **indirdik ki, insanlara kendileri için indirileni açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler, diye.**

Vahye inanmayanlar, eğer Allah elçi gönderecekse bunun bir beşer olmaması gerektiğini öne sürüyorlardı. 43. ayet elçilerin "insan-beşer" olduklarını, erkeklerden seçildiklerini belirtiyor (6/En'am, 8; 12/Yusuf, 109; 23/Mü'minun, 33 ve 47; 25/Furkan, 7). Buna cevap vermekle 24. ayetle başlayan şüphe arzının beşincisine de cevap verilmiş oluyor.

Putperestlere göre, elçi gönderilecekse bu ancak yüce bir melek olmalıydı. Yüce Allah, insana ilahi tebliği kendi türünden olan bir insanı elçi seçerek yaptığına dikkat çekmektedir. Bu insan "erkek"tir. Cinsiyetin zikredilmesinin bir hikmeti var: Onların zannına göre melekler de "dişi yaratıklar"dı. Ayet özel bir vurguyla peygamberlerin erkek olduğunu beyan ederken aynı zamanda meleklere cinsiyet izafe edilmesine de uzak mesafeden cevap vermektedir: "Rab-

biniz size erkekleri seçti de meleklerden dişileri mi (kendine) edindi? Gerçekten siz büyük bir söz söylemektesiniz" (17/İsra, 40; ayrıca bkz. 52/Tur, 39). Sûrenin 57. ayetinde cahiliye Araplarının "kızları Allah'a nispet ederken" aslında cins olarak kızları ve kadınları nasıl aşağıladıkları konusu ele alınacaktır.

Hac sûresinde (22/75) yüce Allah'ın hem insanlardan hem meleklerden elçi seçtiğinin belirtilmesi, meleklerin peygamber sıfatıyla gönderildikleri anlamına gelmez, insanlardan peygamber olarak seçilen elçilere Allah'ın vahyini getirmeleri demektir.

Deistlerin öne çıkardıkları söz konusu şüphe veya temelsiz iddianın giderilmesi için referans olarak "zikir ehli"ni gösterir. Burada geçen zikir ehlinin kitap ehli bilginleri, Kur'an'ı iyi bilenler veya alanlarında vukufiyet kazanmış ilim adamları olduğu söylenmiştir. Tevrat'ı iyi bilen din adamları eğer doğruluktan ayrılamayacak olurlarsa bu hakikati itiraf ederler. Ancak "zikir ehli"nin Kur'an'ı çok iyi bilen kimseler olması da uzak bir ihtimal değildir, çünkü Kur'an'ın genelini iyi takip edebilen bir kimse bu gerçeği tespit edebilir. Esasında dinler tarihi, antropolojik araştırmalar da tarihte "kadın peygamber" geldiğine ilişkin herhangi bir bulguyu ortaya koymuş değildir, dolayısıyla doğruluktan ayrılmayan bilim adamları da bu gerçeği teslim edebilir. Hz. Musa'nın annesi ve Hz. Meryem gibi seçkin kadınlar vahiy almakla beraber, risalet veya nübüvvet görevi ile gönderilen elçilerin tamamı erkektir (21/Enbiya, 7).

"**Zikir ehli**"ne sorulması emri sadece peygamberlikle ilgili sınırlı değildir. Zikir ehli, bir konuyu etraflıca, derinlemesine iyi bilenler anlamında ise, her konunun bir iyi bileni, tabir caizse rüsuh kazanmış uzmanı vardır. Bu tabiat bilimleri, beşeri/sosyal bilimler ve İslami ilimler için de söz konusudur. Mü'min daima bilgilerini inkişaf ettirmek, birikimini zenginleştirmek, dünyayı, varlık âlemini daha iyi tanımakla yükümlüdür. Müslümanlar prensip olarak imanlarından şüphe etmezler ama maddi tabiat, kozmos ve varlık âlemiyle ilgili bilgilerinin kesinliğinden kuşku duyabilir, her aşamada zenginleştirmek isterler. İnanmak/iman sahibi olmak her şeyi biliyor demek değildir. Marifetunnefs ve marifetullaha ulaşmanın bir yolu marifetulhalk'tan geçer. Dolayısıyla şu veya bu konuda uzman olan bir bilim adamından yararlanmakta, onun inceleme ve araştırmalarına müracaat etmekte herhangi bir sakınca yok, aksine zaruret vardır. Zaman zaman kitap ehlinin bilginlerine müracaat etmek nasıl mümkünse, Müslüman olmayan bilim adamlarının birikimlerine ve araştırmalarına müracaat etmek de mümkündür, yerine göre gereklidir. Burada dikkat edilecek husus, bilginin tevhidin esaslarına aykırı olmaması, insanı Allah'a isyana ve hükümlerin hakikatine inkâra sevkedici mahiyette olmamasıdır.

Elçiler açık belgeler, deliller, güçlü akli argümanlar ve doğruluklarından kuşku duyulmayan kitaplarla gönderilmişlerdir. Belgeler güçlü akli kanıtlar, Allah'ın yardımıyla gösterdikleri mucizelerdir. Ayette çoğul olarak "Zübür" geçen kitapları ifade eder (Bkz. 3/Âl-i İmran, 184).

Nübüvvet geleneğinin son halkası olarak Hz. Peygamber (s.a.)'e de Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i indirdiğini zikrettikten sonra, görevinin aldığı vahyi sadece aktarmaktan ibaret olmayıp insanların anlayıp hayatlarında uygulaması için ilahi emir ve hükümleri açıklama (beyan-tebyin) olduğunu belirtiyor. Sûrenin 64. ayetinde Hz. Peygamber (s.a.)'in Kur'an'ı beyan ederken, bunun aynı zamanda "insanlar arasındaki ihtilafları giderme", adaletin nasıl tesis edileceğini gösterme işlevini de içine aldığına değinilmektedir 4/Nisa, 195; 16/64). Bu, adına Sünnet dediğimiz "peygamber sözleri, fiil ve takrirleri"nin Kur'an'ın doğru anlaşılıp tatbik edilmesinde anahtar rol oynadığını göstermektedir.

Ayrıca bu ayet, Hz. Peygamber (s.a.)'in görevinin sadece tebliğden ibaret olmadığını, ihtilafları gidermek üzere hakemlik ve hâkimlik yapmak olduğunu göstermektedir. Bu görev, vaz'edilmiş hükümlerin tatbiki demek olan şer'i siyaseti de (Es Siyasetü'ş Şer'iyye) tazammun eder.

Yüce Allah bu sayede insanların iyice düşünüp doğru yolu bulmalarını murat etmekte, onlara dünya ve ahirette kurtuluşu sağlayacak yol haritası vermektedir. Bu, O'nun insana merhamet ve şefkatinin sonucudur. Dolayısıyla insanlara Allah'ın elçiler göndermesine şaşmamak, aksine bir lütuf ve ihsan telakki etmek lazım (7/A'raf, 63).

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾

45. Artık 'kötülüğü örgütleyip düzenleyenler', Allah'ın, kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden veya şuuruna varamayacakları yerden azabın gelmeyeceğinden emin midirler?

46. Ya da onlar, dönüp-dolaşmaktalarken, onları yakalamasından (mı emindirler?) **Ki onlar** (bu konuda Allah'ı) **aciz bırakacak değildirler.**

47. Veya onları bir korku üzerinde yakalamasından (mı emindirler)? **Öyleyse Rabbin, gerçekten şefkatli ve merhamet sahibidir.**

Hayatın doğru istikametini tayin eden ahlaki erdemler, dürüstlük, ilahi hükümlere teslimiyet ve iyiliktir. "Kötülük" peşinde koşanlar kötülüğün

yaygınlaşması için planlı, sistemli ve amaçlı çalışmalar yürütürler ki, buna "**mekr**" denir. Mekr'in içine akla gelebilecek her türden kötülük, sömürü, ahlaki yozlaşma, savaş kışkırtıcılığı, yoksullaştırma, hak ve güzellikten sapma, baskı, zulüm-yıkıcı faaliyetler, komplo, kumpas ve tuzaklar girer. Kur'an terminolojisinde "**mekr ve keyd**", insanın ahlaki yozlaşma hali içinde şaşırırken kötülüğün düzenini sürdürmek amacıyla başvurduğu en aşağılık yol, yöntem ve araçların tümüne denir.

Çünkü kötülüğün düzeni ancak bu yol, yöntem ve araçlarla ayakta durur. Şu var ki düzenlerini kötülükler üzerine kuranlar yapıp ettiklerinin yanlarında kar kalacağını düşünüyorlarsa, yanılıyorlardır. Allah, bir hikmete veya bir meşiete binaen onları yerin dibine batırır veya hiç beklemedikleri, farkına bile varmadıkları bir yerden onlara şiddetli bir azap verir. Azabın gelişi tek biçimde olmaz (34/Sebe', 9). Alış verişlerini yapar, servet biriktirme hırslarını tatmin eder, zevk ve sefa sürer, yerin altını üstüne getirir, tahakküm ve zorbalıklarında ısrar eder, yıkıcı faaliyetlerini sürdürür, yolculuk ve seyahatlerini yaparlarken de onları yakalar. Bu stabil gibi gözüken durumları yanıltıcı olmamalı (3/Âl-i İmran, 196). Şanı Yüce Allah, nasıl murat ederse etsin, azap hükmünü vermişse, kimse O'nu kararından geri çeviremez, O'na engel olamaz.

Suçlu-günahkârları "onlar bir korku üzere iken de yakalayabilir." 47. ayette geçen "**tehavvuf**"un iki anlamı üzerinde durulmuştur: Biri hemen azap gelmez, azap gelişiyle korkutur. Bu, azap geleceğine ilişkin belirtilerin ortaya çıkması, kötülük üzere düzen kuranların korkutulması anlamına gelir. Bunun da çeşitli yol ve yöntemleri vardır. Söz gelimi yapıp ettiklerinden dolayı günahkâr bir toplum yıkılınca, diğer toplumların bundan korkup gerekli ibretleri alması beklenir. İkincisi, azap ve yıkımın azar azar (tedricen) gelmesi. Bu da çoğunlukla güç ve iktidarına, maddi donanım ve imkânlarına fazlasıyla güvenen günahkâr bir toplumun imkânlarını parça parça kaybedip yıkıma doğru gitmesi şeklinde vuku bulur. Buna tabir caizse, güç ve kuvvetle ayakta durur gibi görünüyorlarken, yavaş yavaş yapılarının altının boşaltılması, onları ayakta tutan dinamiklerin parça parça çökmesi hali diyebiliriz. Tarihte nice zorba devlet ve yoldan çıkmış medeniyet, bu şekilde yıkılıp tarih sahnesinden çekilmiştir. (7/A'raf, 4.)

Yüce Allah'ın bir anda azap vermemesi O'nun şefkat ve merhametinin sonucudur. Zulüm ve gaflet içinde yaşayanlar, belki ibret alırlar, yapıp ettiklerinden pişman olup tevbe ederler.

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهٗ عَنِ الْيَمِيْنِ وَالشَّمَآئِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَآبَّةٍ وَّالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ فَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ ﴿٥١﴾ وَلَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّيْنُ وَاصِبًا اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْئَرُوْنَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُوْنَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوْا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ فَتَمَتَّعُوْا فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٥٥﴾

48. **Allah'ın herhangi bir şeyden yarattığına bakmıyorlar mı? Onun gölgeleri küçülerek sağdan ve soldan Allah'a secde eder vaziyette döner.**

49. **Göklerde ve yerde olan ne varsa, canlılar ve melekler Allah'a secde ederler ve onlar büyüklük taslamazlar.**

50. **Üstlerinden** (her an bir azap göndermeye kadir olan) **Rablerinden korkarlar ve emrolundukları şeyi yaparlar.**

51. **Allah dedi ki: "İki ilâh edinmeyin: O ancak tek bir ilâhtır. Öyleyse benden, yalnızca benden korkun."**

52. **Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur, itaat-kulluk da** (din de) **sürekli olarak O'nundur. Böyleyken Allah'tan başkasından mı korkup-sakınıyorsunuz?**

53. **Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır, sonra size bir zarar dokunduğunda** (yine) **ancak O'na yalvarmaktasınız.**

54. **Sonra sizden zararı kaldırdığında, sizden bir grup** (hemen) **Rablerine şirk koşar;**

55. **Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etmek için. Öyleyse yararlanın, ilerde bileceksiniz.**

Varlık âleminde her ne varsa, her ne yaratılmışsa Allah'a secde eder. (Bkz. 25/Furkan, 45-46.) Tefsirciler "secde"yi iki şekilde ele almışlardır: İlki, namaz formunda kişinin yere kapanıp secde etmesi, diğeri kendisi için konulmuş yasa ve kurallara uyması.

Belli sebep-sonuç ilişkisi içinde cereyan eden tabiat olaylarının tümü ilahi iradeye uygun olarak işlemekte, yasalara göre varoluşlarını sürdüren varlık âleminde her ne var ise, hakikatte Allah'a secde etmektedir. Bu açıdan tabiat üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen doğru bilgiler -tabiat bilimlerinin alanı içine giren birikimin tümü- dini bilgi ve hükümlerle çatışmaz. Daha doğru bir ifadeyle ikisinin menşeinin ilahi irade, bilgi ve kudret olması hasebiyle çatışmaması lazım. Eğer tabiattan elde edilen bilgilerle sahih dinin düzenlediği iman arasında çatışma varsa, bu ya araştırıcının hakikatin bilgisiyle ilgisi olmayan inkâr ve inançsızlığından veya din adına yapılan aktarımların (nakillerin) sübut bulmamasından ya da sübut bulmuşsa da, yapılan çıkarsamanın hatasından kaynaklanmaktadır.

Her şeyin yaratıcısı Allah olduğuna göre, kim ve ne O'nun iradesi, bilgisi ve kudreti dışında özerk/otonom bir alana sahip olabilir? Nasıl toplu iğne ucu kadar Allah'tan bağımsız bir alan tasavvur edilebilir? Yaratılmışlar iradi ve gayrı iradi (istem ve istem dışı) olmak üzere iki şekilde Allah'a itaat ederler. İradi itaati aklı, bilinci ve özgür tercihiyle insan yapar. Melekler de akıllı varlıklardır, irade sahibidirler ancak sadece itaat ederler, yaratılışları itibariyle kendilerine verilen emirleri harfiyyen yerine getirmek üzere öyle kodlanmışlardır (Bkz. 19/Meryem, 64; 21/Enbiya, 27). Cinler de insanlar gibi şeytani ve rahmani vasıflarına göre ya itaat ederler veya isyan ederler.

Diğer varlıklar istem dışı Allah'ın kendilerine koyduğu yasalara uymak suretiyle itaat ederler. Buna "Yeryüzünde debelenmekte olan her canlı" dâhildir (6/En'am, 36). Bunun bariz, gözlemlenebilir ve ibret verici örneği cisimlerin gölgeleridir. Güneşin gökteki konumuna ve hareket yönüne göre cisimlerin gölgeleri değişir; sağa sola döner. Gölgeye "fey" denmesi, aslında her hareket ve formunda kendisi için konulmuş yasaya dönmesi, ona uygun hareket etmesi, geri gelmesidir. (Bu anlam çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'deki kullanımı için bkz. 13/Ra'd, 15; eşlerinden uzak durma yemini edenlerin "geri dönüşleri (ila)" için 2/Bakara, 226; savaşmadan ele geçirilen mal ve servet için 59/Haşr, 7 ayetlerinin açıklaması.)

Gölgeler sürünerek yani cismin arkasına takılarak hareket eder. Veya gölgenin hareketinde herhangi bir irade, tercih ve kudret eseri olmadığından hareketinde küçük düşmüşlük, inkıyad ve teslimiyet söz konusudur. Her durumda gölgenin ima ettiği şey, varlıkların kendisi gibi Allah'ın emrine dönüşü sembolize etmesidir, insan da her hareket ve eyleminde, yanlış yaptığı işlerde, haksız fiillerinde "Allah'ın emrine dönmeli"dir (49/Hucurat, 9).

El Maarri bir vadiyi tasvir ederken "Uzun uzadıya secde eden bir uçurum,

kendini iyiden iyiye ibadete veren rahip" der. Gölgeler ibadet eden insanın şekline benzerler. Çünkü gölgelerin kendilerinde bir irade yoktur, cismin hareketine göre hareket ederler. Secde vasfını almaları bu yüzdendir, secdeye kapanan insan iradesini yaratıcısına teslim etmiştir. **Hasan Basri** "Senin gölgen Rabbine secde ediyor, sen etmiyorsun. Bu yaptığın ne kötü şeydir!" demiştir. İnsan fizyolojik ve biyolojik varlığıyla ilahi yasalara itaat eder ama bilinçli haliyle Allah'a isyan eder, böylece kendi içinde çelişkiye, tutarsızlığa düşer ki, bu şizofrenik durumu en iyi **Mücahid** özetlemiştir: "İnkârcıların kendisi namaz kılmaz ama gölgeleri secde eder". Kısaca insan, ister secde etsin etmesin, her varlığın gölgesi Allah'a secde eder. Kendi gölgesi üzerinde deruni olarak tefekkür edecek olsa, kendisinin de iradi olarak Allah'a secde etmesi gerektiğini anlar.

Göklerde ve yerde Allah'a boyun eğenler bunu yaparken büyüklenmezler (7/A'raf, 206). Bütün varlıklar içinde sadece İblis kibirlenerek secde etmeyi reddetmiştir; bu yüzden kibir (istikbar ve müstekbir olma hali) Şeytan'ın hasletidir. Bu hasleti edinenin doğru yolu bulması güçtür. Şeytan kibir günahını işledi ve tevbe etmedi, Âdem ve eşi kibir göstermediler ancak nefislerine, zaaflarına kapılıp günah işlediler, bu yüzden tevbe etme erdemini gösterdiler.

Allah'a karşı melekler de büyüklenmezler. Meleklerin özellikle zikredilmiş olmaları, varlık hiyerarşisi bakımından insanlardan önce yaratılmış olmaları ve yine varlık hiyerarşisinde –yerine göre kozmolojik yerine göre manevi– daha üst mertebelerde bulunup görevlerini yerine getirmek üzere emre muhatap olmalarıdır. Onlar belki herkesten çok korkarlar, çünkü çok daha sahih, yakîn ve doğru bilgilere sahiptirler ki, "Allah'tan en çok korkanlar âlimler" (35/Fatır, 28) yani "bilenler"dir. Bu açıdan 50. ayette geçen **"fevk"** kelimesini Allah'a nispet ettiğimizde bunu "yön-cihet" değil "kudret, azamet, hükümranlık" şeklinde anlamak lazım. "O kulları üzerinde kahredici/kahhar olandır" (6/En'am, 61; ayrıca bkz. 7/A'raf, 127) ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır. Belki herkesten çok melekler bunun tam bilincindedir, zira eğer azap gelecekse bunun kendi üzerlerinden/yukarıdan geleceğini bilirler. Yani emri verecek olan onların ve bütün varlıkların üstünde, en fevkinde olan şanı yüce Allah'tır. Onlar şüphesiz azabı gerektirecek herhangi bir suç fiili işlemedikleri halde bu bilgi, onlarda sürekli olarak Allah'ın azamet, büyüklük, kudret ve ulûhiyeti kalplerinde büyük haşyete sebep olmaktadır. Melekler bu haşyet ve korku içinde iken, insan nasıl olur da sorumsuz, aldırışsız ve yapıp ettiklerinden son derece güvende yaşayabilir! Bu da insanın gafletlerinden birin işaret eder.

Kur'an'da secde ayetinin geçtiği yerlerde rükûsuz secdeye gitmek gerekir. **Hanefi fukahası** bunun vacip bir ibadet olduğuna hükmetmişlerdir. İnşikak,

21. ayeti ve "Kur'an'ı okuyana ve dinleyene secde etmek vaciptir" (Buhari, Sücud, 10) hadisi bunun delilidir.

51. ayet son derece önemli bir noktaya işaret eder: İnsan iki ilaha tapınamaz. O tek bir ilahtır (2/Bakara, 163). Hakikat de tektir, insan ancak bir ilaha bağlanabilir. Hangi sıfatlar yüklenirse yüklenilsin Allah'tan başka üretilmiş olan ilahların herhangi bir hakikat değeri yoktur, onlar bütünüyle temelsiz, batıl, boş ve sadece zihinsel kurgu ve spekülatif yakıştırmalarla üretilmiş imaj ve kurgusal varlıklardır. İki ilahın varlığı -teşbihte hata olmasın-, bir metro treninin her iki ucunda kendi istikametlerinde hareket etmek isteyen iki sürücüye benzer. Bu imkânsızdır, çünkü kumanda bir kişinin elinde olması gerekir. Aralarında bir şekilde ihtilaf baş gösterdiğinde iradelerin çatışması başlar, biri bir yöne diğeri aksi yöne aracı sürmek ister ki, bu yolcuların selametini tehlikeye sokar. İki ilah iki malik demektir. Bir şekilde iradeler çatışırsa, biri diğerinin mülk ve saltanatına göz diker, varlıktaki düzen bozulur, kozmolojik felaketler yaşanır, nitekim bunun mitolojik anlatımlarda örneklerine rastlanmıştır. (21/Enbiya, 22 ve 17/İsra, 42.)

Hakikatin tekliği insanı tutarlı olmaya mecbur eder, çünkü insanın ve toplumun takip edeceği temel yol haritası ancak tek bir kaynaktan neş'et ederse kurtarıcı olur. İnsan aynı anda iki ayrı/zıt iradeye tabi olamaz, birbiriyle çelişen iki hükme ittiba edemez, bu onu şizofrenik olarak böler, kişiliğini parçalar. İki zıttın bir arada barınması mümkün olmadığına göre, insan ya Allah'a, O'nun iradesine ve hükümlerine itaat edecek veya kendini şeytana, nefsinin tutkularına teslim edecektir. Bir kalpte aynı mahiyet ve değerde iki sevgi olmaz, kişi ya Allah'a ya tağuta (Memmon'a) bağlanır. Aynı kalpte iki sevgi olamayacağına göre, iki ayrı varlığa birbirine zıt iki ayrı sadakat da olamaz. Eğer insan iki ayrı varlığa aynı değerde sadakat gösterdiğini iddia ediyorsa, ya kendini aldatmaktadır veya ikiyüzlü beyanda bulunmaktadır.

Bütün bu gerçekler insanın yalnızca Allah'tan korkup sakınmasını (2/Bakara, 40) ve sadece O'na kulluk yapılmasını gerektirir. O tek ilahtır (2/Bakara, 163). Yaratan O'dur, mülk O'nundur, hayat veren, öldüren, dirilten ve hesap soracak olan O'dur. Bu yüzden sürekli/daimi itaat hakkı da O'nundur ve bu kaçınılmazdır, zorunludur (Ed din-u vasıb). Hangi yaratığa itaat etmiş olursak olalım bu dünya hayatıyla sınırlıdır. Yüce Allah ise hem dünyada hem ahirette ilahtır, O'na itaat ölümden sonra da devam eder. Başka bir ifadeyle insanın Allah'a olan ihtiyaçları ebediyyen sürer. Hal bu iken, Allah'tan başka kimseden korkulmaz, mü'minin yüreğini başkalarının korkusu terörize (irhab) edemez.

Yeryüzünde ve gökle bağlantılı olarak insana sunulan bütün nimetler haki-

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهٗ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَآئِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَآبَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾ وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهٗ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَآ اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

48. Allah'ın herhangi bir şeyden yarattığına bakmıyorlar mı? Onun gölgeleri küçülerek sağdan ve soldan Allah'a secde eder vaziyette döner.

49. Göklerde ve yerde olan ne varsa, canlılar ve melekler Allah'a secde ederler ve onlar büyüklük taslamazlar.

50. Üstlerinden (her an bir azap göndermeye kadir olan) **Rablerinden korkarlar ve emrolundukları şeyi yaparlar.**

51. Allah dedi ki: "İki ilâh edinmeyin: O ancak tek bir ilâhtır. Öyleyse benden, yalnızca benden korkun."

52. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur, itaat-kulluk da (din de) **sürekli olarak O'nundur. Böyleyken Allah'tan başkasından mı korkup-sakınıyorsunuz?**

53. Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır, sonra size bir zarar dokunduğunda (yine) **ancak O'na yalvarmaktasınız.**

54. Sonra sizden zararı kaldırdığında, sizden bir grup (hemen) **Rablerine şirk koşar;**

55. Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etmek için. Öyleyse yararlanın, ilerde bileceksiniz.

Varlık âleminde her ne varsa, her ne yaratılmışsa Allah'a secde eder. (Bkz. 25/Furkan, 45-46.) Tefsirciler "secde"yi iki şekilde ele almışlardır: İlki, namaz formunda kişinin yere kapanıp secde etmesi, diğeri kendisi için konulmuş yasa ve kurallara uyması.

Belli sebep-sonuç ilişkisi içinde cereyan eden tabiat olaylarının tümü ilahi iradeye uygun olarak işlemekte, yasalara göre varoluşlarını sürdüren varlık âleminde her ne var ise, hakikatte Allah'a secde etmektedir. Bu açıdan tabiat üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen doğru bilgiler -tabiat bilimlerinin alanı içine giren birikimin tümü- dini bilgi ve hükümlerle çatışmaz. Daha doğru bir ifadeyle ikisinin menşeinin ilahi irade, bilgi ve kudret olması hasebiyle çatışmaması lazım. Eğer tabiattan elde edilen bilgilerle sahih dinin düzenlediği iman arasında çatışma varsa, bu ya araştırıcının hakikatin bilgisiyle ilgisi olmayan inkâr ve inançsızlığından veya din adına yapılan aktarımların (nakillerin) sübut bulmamasından ya da sübut bulmuşsa da, yapılan çıkarsamanın hatasından kaynaklanmaktadır.

Her şeyin yaratıcısı Allah olduğuna göre, kim ve ne O'nun iradesi, bilgisi ve kudreti dışında özerk/otonom bir alana sahip olabilir? Nasıl toplu iğne ucu kadar Allah'tan bağımsız bir alan tasavvur edilebilir? Yaratılmışlar iradi ve gayrı iradi (istem ve istem dışı) olmak üzere iki şekilde Allah'a itaat ederler. İradi itaati aklı, bilinci ve özgür tercihiyle insan yapar. Melekler de akıllı varlıklardır, irade sahibidirler ancak sadece itaat ederler, yaratılışları itibariyle kendilerine verilen emirleri harfiyyen yerine getirmek üzere öyle kodlanmışlardır (Bkz. 19/Meryem, 64; 21/Enbiya, 27). Cinler de insanlar gibi şeytani ve rahmani vasıflarına göre ya itaat ederler veya isyan ederler.

Diğer varlıklar istem dışı Allah'ın kendilerine koyduğu yasalara uymak suretiyle itaat ederler. Buna "Yeryüzünde debelenmekte olan her canlı" dâhildir (6/En'am, 36). Bunun bariz, gözlemlenebilir ve ibret verici örneği cisimlerin gölgeleridir. Güneşin gökteki konumuna ve hareket yönüne göre cisimlerin gölgeleri değişir; sağa sola döner. Gölgeye "fey" denmesi, aslında her hareket ve formunda kendisi için konulmuş yasaya dönmesi, ona uygun hareket etmesi, geri gelmesidir. (Bu anlam çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'deki kullanımı için bkz. 13/Ra'd, 15; eşlerinden uzak durma yemini edenlerin "geri dönüşleri (ila)" için 2/Bakara, 226; savaşmadan ele geçirilen mal ve servet için 59/Haşr, 7 ayetlerinin açıklaması.)

Gölgeler sürünerek yani cismin arkasına takılarak hareket eder. Veya gölgenin hareketinde herhangi bir irade, tercih ve kudret eseri olmadığından hareketinde küçük düşmüşlük, inkıyad ve teslimiyet söz konusudur. Her durumda gölgenin ima ettiği şey, varlıkların kendisi gibi Allah'ın emrine dönüşü sembolize etmesidir, insan da her hareket ve eyleminde, yanlış yaptığı işlerde, haksız fiillerinde "Allah'ın emrine dönmeli"dir (49/Hucurat, 9).

El Maarri bir vadiyi tasvir ederken "Uzun uzadıya secde eden bir uçurum,

kendini iyiden iyiye ibadete veren rahip" der. Gölgeler ibadet eden insanın şekline benzerler. Çünkü gölgelerin kendilerinde bir irade yoktur, cismin hareketine göre hareket ederler. Secde vasfını almaları bu yüzdendir, secdeye kapanan insan iradesini yaratıcısına teslim etmiştir. **Hasan Basri** "Senin gölgen Rabbine secde ediyor, sen etmiyorsun. Bu yaptığın ne kötü şeydir!" demiştir. İnsan fizyolojik ve biyolojik varlığıyla ilahi yasalara itaat eder ama bilinçli haliyle Allah'a isyan eder, böylece kendi içinde çelişkiye, tutarsızlığa düşer ki, bu şizofrenik durumu en iyi **Mücahid** özetlemiştir: "İnkârcıların kendisi namaz kılmaz ama gölgeleri secde eder". Kısaca insan, ister secde etsin etmesin, her varlığın gölgesi Allah'a secde eder. Kendi gölgesi üzerinde deruni olarak tefekkür edecek olsa, kendisinin de iradi olarak Allah'a secde etmesi gerektiğini anlar.

Göklerde ve yerde Allah'a boyun eğenler bunu yaparken büyüklenmezler (7/A'raf, 206). Bütün varlıklar içinde sadece İblis kibirlenerek secde etmeyi reddetmiştir; bu yüzden kibir (istikbar ve müstekbir olma hali) Şeytan'ın hasletidir. Bu hasleti edinenin doğru yolu bulması güçtür. Şeytan kibir günahını işledi ve tevbe etmedi, Âdem ve eşi kibir göstermediler ancak nefislerine, zaaflarına kapılıp günah işlediler, bu yüzden tevbe etme erdemini gösterdiler.

Allah'a karşı melekler de büyüklenmezler. Meleklerin özellikle zikredilmiş olmaları, varlık hiyerarşisi bakımından insanlardan önce yaratılmış olmaları ve yine varlık hiyerarşisinde -yerine göre kozmolojik yerine göre manevi- daha üst mertebelerde bulunup görevlerini yerine getirmek üzere emre muhatap olmalarıdır. Onlar belki herkesten çok korkarlar, çünkü çok daha sahih, yakîn ve doğru bilgilere sahiptirler ki, "Allah'tan en çok korkanlar âlimler" (35/Fatır, 28) yani "bilenler"dir. Bu açıdan 50. ayette geçen **"fevk"** kelimesini Allah'a nispet ettiğimizde bunu "yön-cihet" değil "kudret, azamet, hükümranlık" şeklinde anlamak lazım. "O kulları üzerinde kahredici/kahhar olandır" (6/En'am, 61; ayrıca bkz. 7/A'raf, 127) ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır. Belki herkesten çok melekler bunun tam bilincindedir, zira eğer azap gelecekse bunun kendi üzerlerinden/yukarıdan geleceğini bilirler. Yani emri verecek olan onların ve bütün varlıkların üstünde, en fevkinde olan şanı yüce Allah'tır. Onlar şüphesiz azabı gerektirecek herhangi bir suç fiili işlemedikleri halde bu bilgi, onlarda sürekli olarak Allah'ın azamet, büyüklük, kudret ve ulûhiyeti kalplerinde büyük haşyete sebep olmaktadır. Melekler bu haşyet ve korku içinde iken, insan nasıl olur da sorumsuz, aldırışsız ve yapıp ettiklerinden son derece güvende yaşayabilir! Bu da insanın gafletlerinden birin işaret eder.

Kur'an'da secde ayetinin geçtiği yerlerde rükûsuz secdeye gitmek gerekir. **Hanefi fukahası** bunun vacip bir ibadet olduğuna hükmetmişlerdir. İnşikak,

21. ayeti ve "Kur'an'ı okuyana ve dinleyene secde etmek vaciptir" (Buhari, Sücud, 10) hadisi bunun delilidir.

51. ayet son derece önemli bir noktaya işaret eder: İnsan iki ilaha tapınamaz. O tek bir ilahtır (2/Bakara, 163). Hakikat de tektir, insan ancak bir ilaha bağlanabilir. Hangi sıfatlar yüklenirse yüklenilsin Allah'tan başka üretilmiş olan ilahların herhangi bir hakikat değeri yoktur, onlar bütünüyle temelsiz, batıl, boş ve sadece zihinsel kurgu ve spekülatif yakıştırmalarla üretilmiş imaj ve kurgusal varlıklardır. İki ilahın varlığı -teşbihte hata olmasın-, bir metro treninin her iki ucunda kendi istikametlerinde hareket etmek isteyen iki sürücüye benzer. Bu imkânsızdır, çünkü kumanda bir kişinin elinde olması gerekir. Aralarında bir şekilde ihtilaf baş gösterdiğinde iradelerin çatışması başlar, biri bir yöne diğeri aksi yöne aracı sürmek ister ki, bu yolcuların selametini tehlikeye sokar. İki ilah iki malik demektir. Bir şekilde iradeler çatışırsa, biri diğerinin mülk ve saltanatına göz diker, varlıktaki düzen bozulur, kozmolojik felaketler yaşanır, nitekim bunun mitolojik anlatımlarda örneklerine rastlanmıştır. (21/Enbiya, 22 ve 17/İsra, 42.)

Hakikatin tekliği insanı tutarlı olmaya mecbur eder, çünkü insanın ve toplumun takip edeceği temel yol haritası ancak tek bir kaynaktan neş'et ederse kurtarıcı olur. İnsan aynı anda iki ayrı/zıt iradeye tabi olamaz, birbiriyle çelişen iki hükme ittiba edemez, bu onu şizofrenik olarak böler, kişiliğini parçalar. İki zıttın bir arada barınması mümkün olmadığına göre, insan ya Allah'a, O'nun iradesine ve hükümlerine itaat edecek veya kendini şeytana, nefsinin tutkularına teslim edecektir. Bir kalpte aynı mahiyet ve değerde iki sevgi olmaz, kişi ya Allah'a ya tağuta (Memmon'a) bağlanır. Aynı kalpte iki sevgi olamayacağına göre, iki ayrı varlığa birbirine zıt iki ayrı sadakat da olamaz. Eğer insan iki ayrı varlığa aynı değerde sadakat gösterdiğini iddia ediyorsa, ya kendini aldatmaktadır veya ikiyüzlü beyanda bulunmaktadır.

Bütün bu gerçekler insanın yalnızca Allah'tan korkup sakınmasını (2/Bakara, 40) ve sadece O'na kulluk yapılmasını gerektirir. O tek ilahtır (2/Bakara, 163). Yaratan O'dur, mülk O'nundur, hayat veren, öldüren, dirilten ve hesap soracak olan O'dur. Bu yüzden sürekli/daimi itaat hakkı da O'nundur ve bu kaçınılmazdır, zorunludur (Ed din-u vasıb). Hangi yaratığa itaat etmiş olursak olalım bu dünya hayatıyla sınırlıdır. Yüce Allah ise hem dünyada hem ahirette ilahtır, O'na itaat ölümden sonra da devam eder. Başka bir ifadeyle insanın Allah'a olan ihtiyaçları ebediyyen sürer. Hal bu iken, Allah'tan başka kimseden korkulmaz, mü'minin yüreğini başkalarının korkusu terörize (irhab) edemez.

Yeryüzünde ve gökle bağlantılı olarak insana sunulan bütün nimetler haki-

katte Allah'ın bağışı ve ihsanıdır. İnsan zora düştüğünde, ciddi bir tehlike –deprem, sel felaketi, yanardağ, fırtına-kasırga, heyelan, çığ düşmesi, denizde batma, uçak düşmesi vb.– anında refleksif olarak Allah'a yalvarır, O'nun koruyuculuğuna sığınır. Yazık ki, tehlikeyi atlatınca kendisini kurtaran Allah'ı unutur, eski haline döner (Bkz. 6/En'am, 63-64 ve 10/Yunus, 12. ayetlerin açıklaması).

İnsana doğru ve yanlış, iyilik ve kötülük, hak ve batıl yollar gösterilmiştir. Dünya hayatı belli bir süreliğine yararlanılan bir imkândır. Temel tercih insana bırakılmıştır. "Dileyen imanı, dileyen inkârı tercih eder" (18/Kehf, 29); "Dileyen inanır, dileyen inkâr eder" (17/İsra, 107). İleride hakikat anlaşılacak, her şey ayan beyan ortaya çıkacaktır.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ ۙ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾
وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارَىٰ
مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ
أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۖ
وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ
بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ۖ فَإِذَا
جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ
مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ ۚ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ
النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾ تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ
لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَا
أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

56. Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, hiçbir şey bilmeyenlere paylar ayırıyorlar. Andolsun Allah'a karşı düzmekte oldukları-nızdan dolayı mutlaka sorguya çekileceksiniz.

57. Ve Allah'a kızlar isnat ediyorlar, (haşa) **O yücedir. Hoşlandıkları** (erkek çocuklar) **da kendilerinindir.**

58. **Onlardan birine kız** (çocuk) **müjdelendiği zaman içi öfkeyle-taşarak yüzü simsiyah kesilir.**

59. **Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı topluluktan gizlenir; onu aşağılanarak tutacak mı, yoksa toprağa gömecek mi? Bak, verdikleri hüküm ne kötüdür?**

60. **Âhirete inanmayanların kötü örnekleri vardır, en yüce örnekler ise Allah'a aittir. O, güç sahibi olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.**

61. **Eğer Allah, insanları zulümleri nedeniyle sorguya çekecek olsaydı, onun üstünde** (yeryüzünde) **canlılardan hiçbir şey bırakmazdı; ancak onları adı konulmuş bir süreye kadar ertelemektedir. Onların ecelleri gelince ne bir saat ertelenebilirler, ne de öne alınabilirler.**

62. **Onlar, Allah'a, hoşlarına gitmeyen şeyleri uygun görürler, dilleri de yalan olarak en güzel olanın 'kendilerinin olduğunu' düzmektedir. Hiç şüphesiz ateş onlar içindir ve hiç şüphesiz onlar,** (cehennemde) **öncülerdir.**

63. **Andolsun Allah'a, senden önceki ümmetlere de** (elçiler) **gönderdik, fakat şeytan onlara yapıp ettiklerini süslü göstermiştir; bugün de onların velisi odur ve onlar için acı bir azap vardır.**

64. **Biz Kitab'ı ancak hakkında ihtilafa düştükleri şeyi onlara açıklaman ve inanan bir kavme rahmet ve hidayet olması dışında** (başka bir amaçla) **indirmedik.**

En'am sûresinde (6/136) Mekkeli putperestlerin hayvan ve zirai ürünlerini ikiye ayırıp bir bölümünü putlara ayırdıkları, bir bölümünü ise tapınak hizmetlerinde kullandıkları anlatılır. Bu ayetlerde Yüce Allah'ın kendileri ve ailelerinin geçimi için verdiği rızkı "hiçbir şey bilmeyenler" hakettikleri paylarıymış gibi ayırıp vermelerinin ne kadar saçma, akıl ve mantık dışı olduğuna değinilir. "Hiçbir şey bilmeyenler"e üç anlam vermek mümkün görünmektedir:

a) Kendilerine pay ayırdıkları putlar /cansız olmaları hasebiyle- hiçbir şey bilmezler;

b) Kendileri böyle yapmakla bilgiden, akıl ve mantıktan yoksundan işler yaparlar, böylelikle aslında bir şey bilmediklerini ortaya koymuş olurlar;

c) Pay ayırdıkları kimseler putlar değil, onların hükümranlığı, tesirleri ve manevi-ideolojik baskıları altına girdikleri iktidar seçkinleri, onları sömüren zorba kimselerdir.

Üçüncü şıkkın büsbütün ihtimal dışı olduğunu söylemek mümkün değildir, hatta aksine Kur'an'ın hep karşı olduğu adaletsiz ve eşitsiz bölüşüm düzeninin eleştiri ruhuna uygundur. Gayet açıktır ki, ilk iki şıkta sözü edilen

bölüşüm her durumda yoksulların ve zayıfların aleyhine olmak üzere cansız putlara değil, onları yücelten hâkim zümrelerin işine yaradığı, servetlerine servet kattığı açıktır. Müşrikler bu adaletsiz paylaşımı ayakta tutarken, buna "dini-hukuki" bir anlam yüklüyorlar, "Allah'a karşı iftira" formunda adaletsizliğe meşruiyet çerçevesi bulmaya çalışıyorlardı. Yüce Allah bu iftira ve yakıştırmalarından dolayı mutlaka sorguya çekileceklerini haber vermektedir (15/Hicr, 92-93). Seküler ideolojileri olan sömürücü sınıflar, zümreler, bölgesel ve küresel güçler de, sömürülerini çıplak şekliyle savunmaz, bunu bir şekilde birtakım ideolojik, felsefi veya bilimsel argümanlar veya vatan, bayrak, ulus (millet-halk), kutsal devlet söylemleri desteğinde yüceltmek suretiyle insanları bu tarz üzere inandırmaya çalışırlar.

57. ayette iktisadi bölüşüm sistemindeki adaletsiz bölüşümü kutsala refere eden müşriklerin, bir başka versiyonuyla Allah'a başka isnat ve yakıştırmalarda bulunduklarına değinilir. Buna göre kızlar Allah'ın, erkekler kendilerinindir. (Bkz. 17/İsra, 40; 37/Saffat, 149-154.) Bu güç, kudret, onur ve itibar bölüşümündeki bir başka çarpıklığa işaret eder. Bu olay beşeriyet tarihinin en dramatik olaylarından biridir.

Tefsircilerin verdiği bilgilere göre özellikle **Huzaa** ve **Kinane kabilelerinin** inancına göre melekler "Allah'ın kızları"dır (52/Tur, 39). **Razi**, ilginç bir açıklamada bulunur: Arapların melekleri kızlarla özdeşleştirmelerinin sebebi, meleklerin nurani varlıklar olarak gözle görülmez olmalarıdır. Dişilik ile gizlilik arasında kurulan ilişki "güneş" ile dişil (müennes) kelimeler arasındaki ilişki gibidir. İnsan çıplak gözle güneşin kendisine bakamaz, bu özelliğiyle güneş apaçık ısı ve ışık saçtığı halde sanki gizli gibidir. Bu etimolojik ilişki bize, başlangıçta ve hakikatte dişi olanın aslında son derece değerli olduğu fikrini ima eder. Türümüzün dişi cinsi yani kız ve kadın aslında güneş kadar değerli ama kendisine bakıldığında gözü kamaştırır, köreltebilir; öte yandan melek gibi nurani, latif yani nüfuz edici –ki bu yüzden kadına cins-i latif denmiştir-, ruhu, nefsi etkileyicidir. Bu yüzden gizlenmesi, gözlerden saklı kalması gerekir. Mahremiyet, mahrem hayat, bedeni örten elbise (tesettür) bu yüzden kadın için farklı tasarlanmıştır. Bütün kadim din, medeniyet ve kutsal geleneklerde, bu arada kökenleri semavi olan üç dinde de kadın örtünür, hemen hemen hepsinde "el, ayak ve yüz" hariç kadının bedeni avret kabul edilip setredilir. (Bkz. 24/Nur, 31 ve 33/Ahzab, 59.) İlkel insan formlarından daha yüksek medeniyet formlarına doğru olan seyir takip edildiğinde kadınların örtülerinde bariz bir inkişaf ve gelişme görülür. Medeniyetlerin ve elbette dinlerin zayıflamasına paralel olarak kadın bedeni açılır, çıplaklık öne çıkar, "kişiliğin yerini dişilik almış" olur.

7. yüzyılda Arapların kız çocuklardan utanır hale gelip onları öldürmeyi göze almalarının bazı sebepleri var ki, bunun ilkinin kadın algısının ilk formundan o günün yozlaşmış/utanç verici forma dönüşmesi olabilir. Arapların iki geçim kaynağına yani savaş ve kabile baskınlarında elde edilen ganimet gelirine ve uzun yolculuklara dayalı ticarete baktığımızda, kadının her iki etkinlikte de önemli rol almadığı görülür. Bu ister istemez erkek faktörünü öne geçiriyordu. Savaş ve baskınların sonucunda ilk elde kadınlar ve çocuklar esir alınır, kadınlar cariye statüsünde esir pazarlarında satılır veya evlerde hizmet işlerinde kullanılır, bu arada cinsel istismara maruz kalırlardı. Dahası toplumsal ahlaki hayatın yozlaşmasına paralel olarak kadınlar fuhuş yapar, bu da namus anlayışları güçlü aileleri utandırırdı. Kabileler arası üstünlük savaşları ve rekabetin geçerli olduğu bir toplumda, kadın nispeten zayıf olduğundan, evlendirildiği ailenin hâkimiyeti altına girer, bu da sanki kendi kabilesinin de güç kaybettiği anlamına gelirdi. Bu yüzden kız çocukları istenmez, kız çocuğu doğdu haberi geldiğinde baba büyük bir utanç ve psikolojik travma içine girerdi:

"**Onlardan birine kız** (çocuk) **müjdelendiği zaman içi öfkeyle-taşarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı topluluktan gizlenir; onu aşağılanarak tutacak mı, yoksa toprağa gömecek mi? Bak, verdikleri hüküm ne kötüdür?**" Belirtmek gerekir ki kız çocuğunun erkeğe göre değerinin düşük tutulması hemen hemen her toplumda görülür. Her bir kültürde bunun farklı sebepleri vardır. **Ö. Rıza Doğrul**, Dinler Tarihi kitabında şu bilgiyi verir: "**Konfüçyüs**'ün babası yaşlı bir askerdi ve bu adamı M.Ö. 551 yılında, yetmişini aşmış olduğu için öldüğü takdirde cenazesinin nasıl götürüleceğini düşünüyordu. Çünkü o zaman bir cenazenin layıkıyla kalkabilmesi ve aile muhitinde atalara ibadetin devam edebilmesi için her insanın bir erkek çocuk sahibi olması gerekiyordu. Bu ihtiyar askerin karısı ise birbiri ardınca dokuz kız çocuğu doğurmuştu." (s. 111.)

Araplar içinde en acımasız olanı Temimlilerdi. Doğumun yaklaştığı günlerde baba ortalıkta gözükmez, doğumu beklerdi. Erkek haberi geldiğinde büyük bir gururla ortaya çıkar, kız haberi geldiğinde yutkunur, suratı kararır, ne yapacağını bir türlü bilemezdi. Bir yandan çocuğu olması hasebiyle yüreğinde şefkat ve sevgi duyguları uyanır, diğer yandan utanca son vermek üzere bebeği öldürmeyi tasarlardı. Yanında tutmak istese utanç içinde kalacak, aşağılanacaktı, öldürecek olsa toprağa gömecekti. (Bkz. 43/Zuhruf, 17-19.)

Bizim "gömme" olarak çevirdiğimiz "**dess**" aslında gizlemek, bir şeyi başka şeyin içine sokmaktır. **Kurtubi**, ilginç bir anlam vererek başka bir imada bulunur. Ona göre "dess" insanlardan gizlemektir, tıpkı başkalarının görme-

mesi için toprağa gömülen kişi gibi bu anlama gelme ihtimali vardır. Bu, uzun zaman kız çocuğunun toprağa gömülerek öldürülmesini değil, gözlerden uzak tutulması anlamını verir. Büyük bir ihtimalle babalar, kızlarını süren değer düşüşünden uzak tutabilselerdi onları canice öldürmeyeceklerdi. Namus, töreler ve gurur, onları masum yavrucakları feda etmeye sevkedecek kadar kuvvetliydi. **Akil bin Ullefe**'den kızı Cerba istendiğinde şu şiiri okumuştur:

"Ben oyum ki, bin dinar mihr, köleler
Ve bol süt veren develer verilecek olsa bile
Yine de en sevdiğim damadım mezardır."

Kays bin Asım Hz. Peygamber (s.a.)'e: "Ey Allah'ın Elçisi, ben Müslüman olmadan önce, cahiliyede sekiz kız çocuğumu toprağa gömdüm" deyince Efendimiz ona "Her biri için bir köle azat et" dedi. Kays "Kölelerim yok, develerim var" deyince Efendimiz "O zaman her biri için bir deve kes" emrini verdi. Yine rivayet olunduğuna göre bir adam şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Elçisi, Müslüman oldum ama İslam'ın tadını alamadım. Cahiliye döneminde bir kızım vardı. Eşime onu giydirip bana vermesini söyledim. Sonra onu alıp derin bir uçuruma götürüp oradan aşağı attım. Çocuğum bana '-Baba, beni öldürdün' diye seslendi. Ne zaman onun bu son sözlerini hatırlasam, bana hiçbir şey kar etmiyor." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) "Cahiliyede olup bitenleri İslam kökünden kazıyıp siler, İslam döneminde olan (günahları da) tevbe-istiğfar yok eder" buyurdu. (Müslim, İman, 192.)

Bu caniyane uygulamaya son vermek ve zihinsel devrim yapmak üzere Efendimiz şöyle buyurdu: "Kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi Allah haram kılmıştır." (Buhari, Edeb, 6; Müslim, Akdiye, 12.) "Kim (bir ve daha fazla) kız çocukları ile sınanır da onlara iyilikte bulunursa -güzelce büyütüp terbiye ederse- o kız çocukları onun için cehennem ateşinden perde olur" (Buhari, Zekât, 10, Edeb, 18; Müslim, Birr, 149). "Kim çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocukları onu cehennem ateşinden koruyan kalkan olurlar." (Buhari, Edeb, 18, Müslim, Birr, 147.)

Bu vahşi cinayetlere işaret ettikten sonra yüce Allah "**Bu ne kötü hükümdür!**" diye buyurur. Ne var ki, kız çocuklarının öldürülmesi eski Araplara özgü değildir. Maalesef bugün de bebekler, kadınlar öldürülmektedir. Milyonlarca bebeğin öldüğü felaketin adı ne savaş ne doğal afet ne de salgın hastalık!.. Kız bebekleri kabul etmeyen aileler dünya genelinde adeta bir "katliam"a yol açmaya devam ediyor. 1970'lerden bu yana (2011 yılına kadar) kürtaj olaylarını içeren bir kitaba göre, özellikle Çin ve Hindistan gibi ülkelerde erkek çocuk isteyen ailelerin, doğum öncesi bebeğin cinsiyetinin kız olduğunu tespit edil-

mesi üzerine kürtaja yöneldikleri ortaya çıktı. 40 yılı aşkın bu süre zarfında kürtajla alınan kız bebeklerin sayısının toplamda 163 milyonu bulduğu anlaşıldı. (Yeni Şafak, 20 Haziran 2011. Ayrıca bkz. 6/En'am, 151; 17/İsra, 31 ve 40; 52/Tur, 39; 53/Necm, 21-22; 81/Tekvir, 8-9).

Kürtaj apaçık cinayettir, üstelik anne karnında savunmasız olan bir canlının bıçakla doğranarak, parçalanarak öldürülmesidir. Yeni teknolojilerle elde edilen ultrason görüntüleri, daha önce **en** erken 22 haftalıkken gülümsedikleri gözlemlenen anne karnındaki bebeklerin düşünülenden daha erken gelişiyor olabileceğini gösterdi. King'sCollege ve St. George Hastanesi'nden Prof. Stuart Campbell, daha önce de 18 ya da 19 haftalık bir bebeğin ağladığını gördüğünü belirterek bebeklerin kabul edilenden daha önce insan davranışları gösterdiğini söyledi. Bazı uzmanlar ise duyguların 24 ile 28 hafta arasında geliştiğini belirterek bunun sadece bir kas hareketi olabileceğini kaydetti. (Milliyet, 10 Ekim 2010.)

Kürtaj dışında kız çocuklarının doğrudan toprağa gömülmesi suretiyle öldürüldüğü olaylar da yaşanmaktadır. Ocak-2015'te Hindistan'da bir baba 10 yaşındaki kız çocuğunu canlı canlı toprağa gömerken yakalandı. Olay Hindistan'ın Tripura kentinde yaşandı. Baba, çocuğunun kız olmasına daha fazla tahammül edemeyerek onu evinin arka bahçesine gömmeye çalıştı. Bağırmaması için ağzını bir bez ile kapayan ve ellerini iple bağlayan baba, eşinin evde olmamasını fırsat bilerek 10 yaşındaki kızını bahçeye götürdü. Burada kazdığı bir çukura küçük kızını yerleştiren baba, onu toprak ile örtmeye çalışırken komşuları tarafından fark edildi ve kız kurtarıldı. Hintli babanın tutuklandığı ve cinayet suçundan yargı önüne çıkarılacağı belirtildi. (Zaman,18 Ocak 2015.) Bu trajik olay cahiliyede kızını öldürüp sonra binpişman olan ve "Baba, beni öldürdün!" diyen kızının sesi kulaklarından gitmeyen adamın trajedisine ne kadar benzer! (Ayrıca bkz. 6/En'am, 140 ve 17/İsra, 31.)

Gerek iktisadi bölüşümde gerek cinsiyetlerin isnadında kötü hükümler verenlerin örnekleri de kötüdür. "Kötü örnek (mesel)" şanı yüce Allah'a kötü sıfatlar isnat etmektir. Kendileri kız çocuklarından utanç duyduklarından onları Allah'a, kendilerine ise güç ve kuvvet sahibi erkekleri yakıştırmaktadırlar. Oysa bütün güzel/yüce örnekler Allah'a aittir. Bunların başında tevhid, azamet, kibriya, gani gibi sıfatlar gelir. O hiçbir şeye ve hiç kimseye muhtaç değildir, bütün kemal sıfatlarına sahiptir. Hiçbir insana "benzerler, meseller" yapma yetkisi verilmemiştir (16/74), eğer O kendisi için isim veya sıfat/mesel yapmışsa başka. Filozof veya cahillerin kendi öngörülerine, anlayış ve kanaatlerine göre Allah'a birtakım isimler, sıfatlar yakıştırmasının herhangi bir hakikat

değeri yoktur, haddi aşmaktan bir şey değildir. Gerçek güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'ı kim bildiği şekilde tanımlayabilir, O'na olmadık sıfatlar yakıştırabilir!

İnsanoğlu çoğu zaman haddini bilmez. Bütün vahiylerin verdiği belli mesajlardan biri insana kendi sınırlarını hatırlatmasıdır. 61. ayet, insanların yukarıda zikredilen sebepler dolayısıyla zulme saptıklarını belirtir. Hem adaletsiz ve mantık dışı bölüşüm sistemi kurarlar hem kendileri için aşağılanma sebebi saydıkları kızları Allah'a nispet ederler. Başka işledikleri zulümler, irtikâp ettikleri haksızlıklar da var. Yüce Allah zulümleri dolayısıyla insanlara müstahak oldukları cezayı verecek olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı kalmazdı. (18/Kehf, 58; 35/Fatır, 45.) Bu ilginç bir konudur ve tefsirciler bunu birkaç açıdan yorumlamışlardır:

Kimine göre insan zulmeder, eşya dünyasını yerli yerinde kullanmaz, basiretsizce ve sorumsuzca tabiatı tahrip ettiği zaman tahribat sadece insanla sınırlı olmaz, bütün canlıları (dabbe: debelenmekte olan her canlı) kapsamına alır. **İbn-i Mes'ud**, insanın yıkıcı fiillerinin deliklerde gizlenen kara böcekleri dahi etkilediğini söyler. Kimine göre Yüce Allah suç ve günahları dolayısıyla Allah azap gönderecek olsa yeryüzündeki canlılar da bundan etkilenirdi. Nitekim Nuh tufanı öyle olmuştur. Diyelim ki bir bölgenin üzerine ateş düştü, o bölgedeki bitkiler ve hayvanlar da yok olur. Bir başka görüşe göre, yüce Allah suçlu bir topluluğu cezalandıracak olsaydı, onların sülbünden gelecek nesiller olmayacaktı.

Bu üç görüşten ilkinin daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim modern zamanlarda insanoğlunun yer tabakasının altını boşaltması, tabiatı kirletmesi, ekolojik dengeyi sarsması sonucunda canlı hayatın tehdit altına girdiği genel kabul görmektedir. A'raf sûresinde (7/56) belirtildiği üzere, "Belli bir düzen ve salah içinde iken, yeryüzünü bozan" sorumsuz insandır. **Ebu Hureyre** (r.a.), "Zalim ancak kendine zarar verir" diyen birine İbn-i Mes'ud'u teyiden şöyle demiştir: "Hayır aksine, deve kuşu zalimin zulmünden dolayı yuvasında ölür."

Yüce Allah, bir hikmete mebni olarak öyle yapmaz, suçlu-günahkârlara belli bir mühlet verir, cezayı adı konulmuş bir süreye erteler. Başka bir deyişle ihmal etmez, imhal eder. 61. ayette kullanılan "ecel"in biri insanın kişisel ömrünün sona ermesi (63/Münafikun, 11); diğeri yapıp ettikleri dolayısıyla çöküşlerine hükmedilen toplumların, medeniyet ve devletlerin çöküş zamanları. Burada ikinci manasında kullanılmıştır. Zulmeden, kendi aralarında adaletsizliği kurumsallaştıran, Allah'a olmadık sıfatlar yakıştıran ve yeryüzünün dengesini,

canlı hayatını tehdit altına sokanlar günün birinde çökeceklerdir. Ecelleri geldiğinde ne bir an geride ne bir ileride, tam zamanında yok olup gideceklerdir.

Yakıştırmaları, asılsız isnatları onların ecellerini getirir. Cehennem ateşi onlar için hazırlanmıştır. Aşırılıkları, ardı arkası kesilmeyen suç ve günahları dolayısıyla cehenneme girişte öncüler olacaklardır.

Tarihe bakıldığında her dönemde benzer olayların yaşandığını tespit etmek mümkün. Öncekiler de elçileri yalanladılar, şeytanın kendilerine süslü, cazip, çekici gösterdiği yalana, sahteciliğe, batıla ve zulme meylettiler. Azap günü onlar için azap vardır. Azaptan korunmanın yolu, indirilen kitaba uymaktan geçer. İnsanlar kendi aralarında düştükleri ihtilafları gidermek üzere Kitaba müracaat edecek, onu aralarında hakem kılacak olurlarsa kurtulurlar. Kitabı onlara açıklayan peygamberdir. Kitap insanlar için bir rahmet ve hidayettir.

وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۤ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿٦٥﴾ وَاِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيْكُمْ مِّمَّا فِيْ بُطُوْنِهٖ
مِنْۢ بَيْنِ فَرْثٍ وَّدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشّٰرِبِيْنَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ
النَّخِيْلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْهُ سَكَرًا وَّرِزْقًا حَسَنًا ۚ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٦٧﴾ وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِيْ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا
وَّمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُوْنَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِيْ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِيْ
سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِنْۢ بُطُوْنِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ فِيْهِ شِفَآءٌ
لِّلنَّاسِ ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٦٩﴾

65. Allah gökten su indirdi, ölümünden sonra yeri onunla diriltti; işitebilen bir topluluk için bunda gerçekten bir âyet vardır.

66. Sizin için hayvanlarda da elbette ibretler vardır, size onların karınlarındaki fers(yarı sindirilmiş gıdalar) **ile kan arasından, içenlerin boğazından kolaylıkla kayan dupduru bir süt içirmekteyiz.**

67. Hurmalıkların ve üzümlüklerin meyvelerinden kurdukları çardaklarda hem sarhoşluk verici içki, hem güzel bir rızık edinmektesiniz. Şüphesiz aklını kullanabilen bir topluluk için, gerçekten bunda bir âyet vardır.

68. Rabbin bal arısına vahyetti: Dağlarda, ağaçlarda ve onların kurdukları çardaklarda kendine evler edin.

69. Sonra meyvelerin tümünden ye, böylece Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarda yürü-uçuver. Onların karınlarından türlü renklerde şerbetler çıkar, onda insanlar için bir şifa vardır. Şüphesiz düşünen bir topluluk için gerçekten bunda bir âyet vardır.

Başka yerlerde konusuna ve yerine göre işaret edildiği üzere 65. ayette de önemine binaen, yeryüzünde hayatın kaynağı ve canlı olarak her şeyin kendisinden yaratıldığı suyun gökten indirildiği hatırlatılmaktadır (6/En'am, 99). Vahiy için kullanılan "nüzul" kelimesiyle ifade edilmesinin bize ima ettiği şudur: Su hem fiziki olarak yukarıdan/gökten yeryüzüne "indirilmek"te hem hayatı mümkün kılmak üzere bir ikram, nimet ve bağış olarak insana "sunulmakta"dır. Yağmur olmasaydı, yeryüzü kurur, ölür, canlı hayat sona ererdi. Bunun kanıtı kuraklığın hüküm sürdüğü yerlerde toprağın kurumasından, çölleşmesinden sonra yağmurun yağmasıyla dirilmesi, canlanmasıdır.

Tabiattaki olaylara bu gözle bakıldığında sayısız ayetleri, Allah'ın varlığına, hikmet ve maksadına işaret eden kanıt ve belgeleri görmek mümkün. Ancak gözlerimiz önünde cereyan eden bu harikulade olaylardan, ayet ve göstergelerden gerekli sonuçları çıkarabilmek için önce "işitebilen kulaklar"a sahip olmak, başka bir deyişle indirilen vahyin bize kazandırmayı hedeflediği perspektiften varlık ve tabiat olaylarını inceleme, gözlem ve araştırma konusu yapmak lazım. Söz konusu vahiy perspektifine sahip olmayan nice bilim adamları var ki, konularında 'en iyi uzman' olmalarına rağmen inanmıyor, inkâr ve isyanlarında devam ediyorlar. Kulakları olup da işitmeyen, gözleri olup da görmeyenler var. Nihayetinde "Gözler kör olmaz, asıl kalpler kör olur" (22/Hacc, 46). Demek ki, tabiat olayları hakkında doğru bir kanaat ve fikir sahibi olmak için sadece "maddi-fiziki bilgi" yetmez, bunun yanında "bilinç ve bilgelik" de gereklidir. Gökten yağan su nasıl ölü haldeki yeryüzünü şenlendirip hayat veriyorsa, gökten gelen vahiy de insanın kalbini diriltip şenlendirir. "Yağmur sesi ve çocuk sesi Allah'ı hatırlatır."

Tabiat-yağmur ilişkisinde olduğu gibi, suyun yeşertip hayat verdiği yeryüzünün bitkilerinden, gıda kaynaklarından istifade eden hayvanlarda da benzer ibretler vardır. Bu konu En'am sûresinde (6/142) ele alınmıştı. 66. ayette özel olarak "süt"e dikkat çekilmektedir. Hayvan her ne ile besleniyorsa, gıdasını çiğnedikten sonra midesine indirir. Orada belli bir işlemden sonra bağırsaklara gider. Bir kısmı artık "besin artığı (fışkı)" hükmündedir, bir kısmı ise kana dönüşmüştür. Süt ise ne dışarı atılacak fışkı ne organların hayatiyetini devam ettirecek kandır, ikisi arada bir gıdadır. Oluşması hayret vericidir, içimi hoş olup boğazdan kolayca geçmektedir, ayrıca besleyici değeri hayli yüksek-

tir. Özellikle anne sütünün bebeğin bünyesini takviye edici, çeşitli hastalıklara karşı koruyucu ve besleyici değerinin yerini başka hiçbir gıda tutamaz (Bkz. 4/Nisa, 23). Gerek bebeğin anne sütünü, gerekse yetişkinlerin içtiği hayvan sütünü asıl vareden şanı yüce Allah'tır yani hakikatte içiren O'dur; çünkü yaratan, rızıklandıran O'dur. (Bkz. 23/Mü'minun, 21.)

Hurmalıklardan ve üzümlüklerden elde edilen içkiler de öyledir. Bunlar da ilahi yasaların işlemesi sonucunda oluşmaktadırlar. 67. ayette geçen "**sekr**" kelimesinin "sarhoşluk verici alkollü içki" manasında olduğunu söyleyenler olduğu gibi, içimi zevkli ancak sarhoşluk verici olmadığını söyleyenler de olmuştur. Birinci görüşü savunanları esas aldığımızda, burada geçen **sekr**ile ilk defa sarhoşluk verici içkilere dikkat çekilmiş, içki yasağına ilişkin ilk işaret verilmiş demektir; zira "hurmalıklardan ve üzümlüklerden elde edilen içki", "güzel rızık"tan ayrı zikredilmiştir ki, bizce de bu görüş daha isabetli görünmektedir. (Alkollü içki yasağı ile ilgili bkz. 2/Bakar, 219; 4/Nisa, 43; 5/Maide, 90. ayetlerin açıklaması.)

Efendimiz (s.a.) sarhoşluk vermeyen lezzetli içecekleri içmiştir. **Enes** şöyle demiştir: "Ben Allah'ın Elçisi'ne elimdeki bu kap ile bal, nebiz, süt ve su gibi içecekleri sundum" (Müslim, Eşribe, 89; Müsned, III, 247). Helal içecek ile haram içecek arasında önemli mahiyet farkı var. Bir hadis-i şerifte Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Cebrail bana içinde şarap ve süt bulunan birer kap getirdi. Ben sütü tercih ettim. Bunun üzerine Cebrail ,'-Sen fıtratı tercih ettin, şarabı tercih etseydin ümmetin azgınlaşırdı' dedi" (Buhari, Enbiya, 24, 48; Müslim, İman, 272).

68. ayet hayvanlar âlemi içinde en ilginç olanlarından biri olan arıya dikkat çeker: "Rabbin bal arısına vahyetti." Yüce Allah "Herbir nefse" (91/Şems, 7-8); cansız varlıklara, sözgelimi arza (99/Zilzal, 4-6); peygamber olmadığı halde insanlardan bazılarına, mesela Hz. Musa'nın annesine (28/Kasas, 7); "İsa'nın havarilerine" (5/Maide, 111) ve elbette ilahi mesajı insanlara tebliğ etmek üzere peygamberlere (42/Şura, 51) vahyettiği gibi hayvanlara da vahyetmiştir. Arı hayret verici özellikleriyle bir örnek olarak bu ayette zikredilmiştir.

Arının Allah'ın vahyini alması, yaratılışında kodlanmış bir bilgi, bir yol haritasına sahip olması demektir. Bu anlamdaki vahye, ilahi yasalara ve murada göre hareket kabiliyetini sağlayan ilham da demek mümkün. Arı kendisine vahyedilen yol haritasına göre hareket ediyorsa, diğer hayvanlara ve bitkilere de vahyedilmiş bulunan bir yol haritası vardır; her birinin kendi yaratılışına ve yaratılış amacına uygun hareket ve davranış tarzlarına sahiptirler. Modern psikoloji, buna öznesi belirsiz "içgüdü" adını verir. Bütün hayvanlar gibi arı da

güdüsel olarak hareket eder ancak bu içgüdü Allah'ın vahyidir. Arının takip ettiği güzergâh, belli bir bilgiye, düzene, geometrik temele dayanan karmaşık bir yol haritasıdır. Hayvanlar, hayatlarını sürdürmek üzere belli davranışlarda bulunurlar, mesela fiziki çevreye intibak sağlarlar; acıktıkları zaman yiyecek arar, yerler; üremek üzere çiftleşirler; kendilerini tehlikelerden korumaya çalışırlar vs. Arı da varlığını devam ettirmek için dağlarda, ağaç kovuklarında veya çardaklarda kendine yuva edinir. Meyve ve bitkileri, çiçekleri dolaşır, onlardaki özü toplar kendi içinde bala dönüştürür. "Şura" kelimesi de arının bu harikulade işlemi sonucunda elde ettiği bala atıf olarak türetilmiştir. Nasıl arı, her bitkideki özü toplar ve bala dönüştürürse, aklı başında, konuya vakıf, irfan ve ilim sahibi kimselerle danışıp muhtemel bütün alternatifleri bir araya getiren kimsenin süzme, yararlı bir fikre sahip olma çabası da öyledir; işte buna "**şura**" denir. "**Nasihat**" da süzme bal demektir.

Arıya vahyedilen buyruk "**süluk**"la ifade edilmiş olması dikkatten kaçmaması gereken önemli bir nüktedir. Süluk belli bir yol alma çabası, yol üzerinde yürüyüştür. Ve arıya bu emri veren Allah'tır yani arı tesadüfi, gelişigüzel, keyfince bu ilginç yolu takip ediyor –seyr-ü sülükta bulunuyor– değildir. Arı süluk emrine uymakla hakikatte "Rabbinin emrini yerine getirmekte"dir. Dağlarda, ağaçlarda ve kendisi için yapılmış çardaklarda yuva edinmesi de yine Rabbinin emridir, arı söz konusu emri kendisi için konulmuş ilahi yasalara uymak suretiyle yerine getirir. İnsan da aslında kendisine iyi ve kötü (takva ve fücur) ilham edilmiştir (91/Şems, 7-8); hayvanlardan (arıdan) farklı olarak ona seçme iradesi verilmiş, özgür seçimine göre hareket etme kabiliyeti ve imkânı bahşedilmiştir. Yani iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu "bilir". Eğer vahiy ışığında aklını kullanıp iyiyi (takva) seçerse hem kurtulurhem arı gibi faydalı-şifa verici şeyler üretir. Bu açıdan bakıldığında da arının misal olarak verilmesi insan için öğreticidir.

Bal bitkisine göre değişir, tadı ve şifa verici etkisi de farklılaşır. Hz. Zeynep (r.a.) Efendimize bal sunar, o da içtikten sonra şöyle buyurur: "Bu balı yapan arılar **Urfut** (Muğaylan) ağacından beslenmişlerdir" (Buhari, Talak, 8; Müslim, Talak, 21). Demek ki, lezzetli ve şifa verici etkisi daha yüksek bal elde etmek nasıl seçkin bitki ve ağaçlara, değerli çiçeklere gitmek gerekiyorsa, insan da ahlaki yüksek erdemlere, güzel fikirlere, onu Eşref-i mahlûkat yoluna koyacak bilgi ve yöntemlere sahip olabilmek için iyi insanlarla, ahlaklı, fazilet sahibi kimselerle düşüp kalkmalı; özellikle yöneticilerin bu evsaftaki insanların ilim, irfan ve güzel ahlaklarından istifade etmeye ve onlarla yapacağı istişarelere göre tutum ve davranış yani politik hatt-ı hareket belirlemeye çalışmalıdırlar.

Arının ürettiği balda şifa vardır. Bu böyledir, zira esasında tedavi edici ilaçların menşei bitkiler dünyasıdır. Arı bunlardaki faydalı özleri toplar, insanlara hem şifa hem büyük lezzet verici bal yapar. Bu harikulade olayda da -düşünebilenler için- büyük ayetler vardır.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾

70. Allah sizi yarattı, sonra sizi öldürüyor, sizden kimi de, bildikten sonra bir şey bilmesin diye, ömrün en aşağı ucuna (yaşlılığa) **geri çevrilir. Şüphesiz, Allah bilendir, her şeye güç yetirendir.**

Yaratan ve öldüren Allah'tır yani hayat ve ölüm insanın değil, yaratıcı kudretin elindedir. Bu bütün canlılar için öyle olduğu gibi insan için de öyledir. Üstelik hayatını sürdürürken, kendini kontrol edemez. Doğan her insan ölüme doğru geri saymaya başlar. Eceli geldiğinde bu dünyadan ayrılır, emaneti Hakiki Sahibi'ne iade eder. Kimi insan bebek, çocuk, genç veya yetişkinken şu veya bu sebepten dolayı ölür, kimi de yaşlanır, ileri yaşlarda dünyadan ayrılır. Burada bilinmesi istenen üç ana hakikat var:

a) Hayat ve ölüm Allah'ın elindedir;

b) Kişi ne kadar uzun yaşasa yaşasın günün birinde ölecektir;

c) Yaşın hayli ilerlemesi veya insanın uzun bir ömür yaşaması çok da istenecek beşeri bir durum değildir. Bu hayli dikkat çekici uyarı "yaş" ile "bilme" arasında kurulan ilginç ilişki söz konusu yapılarak anlatılmıştır.

Hayli ileri yaş kazanç değil, aslında sıkıntı, zorluk ve düşkünlüktür: "Ömrün en aşağı ucuna (yaşlılığa) geri çevrilmesi **(Erzelü'lumr)**". Birtür bunaklık diyebileceğimiz bu durum ilerlemiş yaşlılıkta yani ihtiyarlıkta ortaya çıkar. İnsan hayatını bebeklik (0-1), çocukluk (1-13), gençlik ,14-25), yetişkinlik (25-40), olgunluk (41-65), yaşlılık (66-75/80) ve ihtiyarlık (80 ve sonrası) olmak üzere yedi ayrı kategoriye ayırmak gerekirse, bunama ilerlemiş yaşlılık yani ihtiyarlıkta görülebilir. Sağlık, bakım ve çevresel faktörlerle yaşlılık kriterleri değişebilir.

İbn-i Abbas, Erzelü'l-umr'un insanın aklı ermeyen küçük çocuğa dönmesi hali olduğunu söyler. Akletmek, düşünmek, muhakeme kurmak en büyük nimetlerden biri olduğunu düşünecek olursak, insanın bu zihni melekelerini kaybetmesi içine düşebileceği en kötü durumlardan biridir. Sa'd bin Vakkas'ın rivayet ettiği bir hadise göre Efendimiz (s.a.) de Erzelü'l-umr'u böyle tanımlamıştır: "Ömrün en kötü zamanına geri döndürülmekten Allah'a sığınırım" (Buhari, Ci-

had, 25; Nesai, İstiaze, 5). Efendimizin şu duası, kavrama açıklık getirmektedir: "Allah'ım! Tembellikten, korkaklıktan, yaşlanıp kocamaktan (herem), cimrilikten sana sığınırım" (Buhari, Tefsir/16, Sûre 1; Deavet, 42; Müslim, Zikr, 50).

Bazı tefsirciler insanı küçük duruma düşüren bunamanın mü'minler için söz konusu olamayacağını düşünmüşlerdir. Çünkü mü'min bilgisini kaybetmez. **İkrime**, insan Kur'an okumaya devam ettiği müddetçe Erzelü'lumr durumuna düşmez, demiştir. Bu böyle olmakla beraber bilgisinin önemli bir bölümünü unutabileceği de muhakkaktır. Zira bilgiyi/ilmi amel ile yani bilginin pratikle ilişkisini düşündüğümüzde, ileri yaşlarda insan birçok fiili yerine getirme kudretini kaybeder. Eylemlerin (ameller) bilgiye/ilme ihtiyacı var ama yaşlılığın eylemler üzerindeki olumsuz etkisi bilginin etkisinden daha ileri derecededir. O halde mü'min veya inkârcı insanın ileri yaşında bilgilerinin önemli bölümünü unutması, bunaması, buna bağlı olarak konuşma ve davranış bozukluğu göstermesi, gündelik işlerini dahi göremeyecek hale gelmesi, gücünü kaybetmesi veya alzheimer hastalığına yakalanıp çoluk çocuğunu dahi tanıyamaması beşeri bir durumdur. (Bkz. 22/Hac, 5).

"Şüphesiz, Allah bilendir, her şeye güç yetirendir." İlginç bir biçimde ileri yaşta ortaya çıkan hafıza zayıflığı veya ciddi hafıza kaybı ile bilgi arasında ilişki kurulmuştur. Söz konusu beşeri durumları göz önüne alması gereken bilmeli ki, sonsuz kudret sahibi Allah'tır. Mutlak olarak bilen O'dur:

a) İnsan bilmek ister ve bilgi edinmek için öğrenmek gerekir; yani aklın, zekânın, gözlem ve deneyin, aktarımın, eğitim ve öğretim süreçlerinin yardımına muhtaç olur. 78. ayette yüce Allah'ın insanı "Hiçbir şey bilmiyorken annesinin karnından çıkarttığını" belirtmektedir.

b) İnsanın bilgisi kalıcı değildir. Unutur, zaman içinde iş ve işlev göremez; ileri yaşlarda Erzel-i umr durumuna düşer, çocukluğa döner;

c) Beşeri bilgi mutlak değil, zannidir. Yanlışlanabilir, tashih edilebilir, birikerek artar ve zenginleşir. Şanı Yüce Allah'ın ilmi için bunların hiçbiri söz konusu olamaz.

Bilgiye ve bilmeye ilişkin bu hakikatler bize insanın Allah karşısında haddini bilmesi gerektiğini göstermektedir ki, Pisagor'dan Konfüçyüs'e kadar tarih boyunca bilgeler "Kendini bil!" demişlerdir. Bu çerçevede gerçekten "Kendini bilen Rabbini bilir!"

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ۚ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾

71. Allah rızıkta kiminizi kiminize üstün kıldı; üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altında bulunanlara onda eşit olacak şekilde (geri) **vermiyorlar. Şimdi Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?**

İnsanların aktif olarak içinde yer aldığı ekonomik ilişkilere baktığımız zaman, gözümüze ilk ilişen olgulardan biri sınıflar, katmanlar, zümreler, bölgeler ve ülkeler arasında gelir eşitsizliğin varlığıdır. Kimileri hayli zengin, kimi orta halli, kimileri de acınacak derecede yoksul. Tefsirciler, farklı toplumsal gruplar arasında varolan bu eşitsizliğin Allah'ın takdiri olduğunu söyler. Eğer bunu bölüşüm/paylaşım manasında ele alacak olursak yanlıştır. Zira Allah hiçbir zaman adaletsizliği, sömürüyü, haksızlığı kabul etmez. Ama toplumsal hayatın sürmesi için zorunlu olan iş-bölümü ve bunun sonucunda ortaya çıkan eşitsizlikler şeklinde ele alırsak doğrudur.

Eşitlik ile adalet aynı anlama gelmezler, biri diğerinin müteradifi değildir. Nice eşitsiz durum var ki adaletin ta kendisidir. Bir ailede bebeğe verilecek gıda ile bir yetişkine verilecek gıda aynı değildir. İkisine aynı mahiyette ve aynı miktarda yemek yedirecek olursanız bebeğin sağlığını tehlikeye atmış olursunuz. Tek bir ferdi referans alamazsınız. Bebeğe süt, mama sebze çorbası gibi şeyler verirsiniz, evin diğer fertlerini de süt, mama ve sebze çorbasıyla beslemeye kalkışırsanız eşitliği sağlarsınız ama adaletli iş yapmış olmazsınız. Keza aynı iş kolunda günde bir saat çalışan işçiyle sekiz saat çalışan işçiye aynı ücreti verirseniz büyük adaletsizlik yapmış olursunuz. O halde insanların yeteneklerine, emeklerine, üretim ve hizmet kapasitelerine göre bir işbölümü sayesinde toplumsal hayat sürebiliyor olması toplumsal düzenin doğası gereğidir, bu doğal durumu vaz'eden Allah'tır; "Geçimi taksim eden O'dur" (43/Zuhruf, 32). Bu önemli bir uyarıdır, zira insan farklılık ve bazı tabii eşitsizliklerin Allah'tan kaynaklanmadığına hükmedecek olursa, her türlü adaletsizliği kendi tabii hakkı ve imtiyazı olarak bilir, böylelikle toplumsal düzen tümüyle çatışma ve husumete dönüşür. Oysa mülk, nimet ve bağışlar, görece üstünlükler Allah'ın elindedir; bugün birinde ise yarın başkasının eline geçebilir: *De ki: "Ey mülkün sahibi Allah'ım, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip-alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır Senin elindedir. Gerçekten Sen, her şeye güç yetirensin."* (3/Âl-i İmran, 26).

Kur'an-ı Kerim'in işaret ettiği eşitsizlik veya farklılık salt servetle sınırlı değildir; yerine göre fizyolojik, sosyal, kişisel yetenek ve özellikleri içine almaktadır. İnsan tabiatı/fıtratı gereği medenidir, toplumsal hayat yaşar, medeni/toplumsal hayat da ancak işbölümüyle mümkündür. Herkes yeteneğine,

emeğine ve kattığı değere göre rızık sahibidir yani belli bir iktisadi gelir sahiptir. Buraya kadar her şey doğaldır.

Ancak toplumsal hayatta ve ekonomik ilişkilerde ve buna bağlı gelir bölüşümünde her zaman adalet sağlanamıyor. Şu veya bu avantaja sahip olanlar bir takım ayrıcalıkları kullanarak aradaki mesafeyi açıyor, toplumsal gruplar arasında uçurumlarla ifade edilecek eşitsizlikler ortaya çıkıyor. İster meşru ister gayrı meşru yoldan elde edilen servet, elinde bulunduranlar tarafından adaletli dağıtılmayınca toplumsal işbölümünde daha alt katmanlar bundan mağdur oluyorlar, bazen temel ihtiyaçlarını -gıda, barınma, sağlık vs.- dahi karşılayacak gelire sahip olamıyorlar.

Ayetin "Ellerinin altında bulunanlar (Ma meleket)"a atıfta bulunması, iniş zamanındaki savaş esiri köle ve cariyelere atıf olmakla beraber, her zaman sözü edilebilecek hizmetliler, ücretliler için de geçerli bir kavramdır. Köle ve cariyenin seçilmesi hem tarihsel hem evrensel bir duruma işaret etmek içindir. Mesajın ana teması şudur: Efendiler sahip oldukları maddi serveti köle ve cariyeleriyle paylaşmıyorlar, dolayısıyla kendileriyle aynı gelire sahip olup bu sayede sosyal statülerinin yükselmesine fırsat tanımıyorlar. Ayetin Allah ile ona ortak kılınan yaratıklar (putlar, ulu önderler vs.) arasındaki çarpık ilişkiye bir analoji yoluyla atıf olarak kabul edilse bile, söz konusu olan eşitsizliğe vurgudur. Diyelim ki, bazı insanlar yüceltildi, Allah'a ortak ulu önderler konumuna çıkarıldı veya Hz. İsa gibi -haşa- tanrılaştırılmak istendi, bu kabul edilebilir bir şey mi? Köle ve cariyeler, efendileriyle, yoksullar zenginlerle aynı insan soyundan geliyor olmalarına rağmen kendi sosyal statülerine ortak kılmaya yanaşmıyorlarken, uydurma tanrıları Allah'a ortak etme garabetine, tutarsızlığına düşüyorlar. Efendiler ve zenginler adil bölüşüme karşı çıkarken, nasıl olur da çeşitli zaafları ve kusurları olan insan olan ulu önderleri, putları veya İsa'yı tanrılaştırılıp -haşa- Allah ile eşit konuma çıkartmaya kalkışıyorlar?

Ama ayeti salt bu sebebe indirgemek doğru değildir, asıl vurgu iniş ortamındaki köle ve cariyeler, toplumda yerine getirdikleri işlevleri dolayısıyla hizmet gören ücretli kimselerdir ki, bunlar sosyal statüsü düşük zümreleri teşkil eder. Bugüne uygulandığında genel anlamıyla belli bir ücret karşılığında ister kamuda ister özel sektörde istihdam edilen bütün çalışanlar -işçiler, çiftçiler, memurlar, hizmetliler, göçmenler, sığınmacılar, taşeronlar, kaçak işçiler vs.- bu kapsama girer.

"Ma meleketeymanuhüm"ü salt köle ve cariye olarak anlayacak olursak, bundan Kur'an'ın köle ve cariyeliği tarihsel kategori değil, evrensel-genel bir kategori olarak görüp teyit ettiği sonucunu çıkarabiliriz ki, bu ilahi maksada aykırı-

dır. Kölelik ve cariyelik verili bir durum olarak tarihseldir ve İslam bunu toplumsal işbölümünde yararlı hale getirerek ancak zaman içinde yok etmeye çalışarak bir tür yönetmiştir. Tarihsel durumda zikre konu olan kölelik, savaş sonucu esir düşmüş ve bu yüzden güçlerini kaybetmiş talihsiz insanların, gücü elinde tutan efendiler karşısındaki dramatik durumlarına dikkat çekmektir ki, 75. ayet bunu daha belirgin ortaya koyacaktır. İyice ayete baktığımızda, asıl vurgunun bu konu olmayıp "rızık dağıtımındaki eşitsizlik olduğu" görülür. Verilmek istenen mesaj açıktır: Söz konusu olan eşitsizlik adaletsizliğin sebebi ve gerekçesi olmamalıdır. Daha adil, paylaşımcı, dayanışmacı bir gelir bölüşümüyle acıtıcı hal alan eşitsizlikler giderilmelidir. Müslümanların düzenlediği bir topluma yakışan budur. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Ellerinizin altındakiler (köleler, cariyeler, hizmetliler, çalışanlar, ücretliler) sizin kardeşlerinizdir. Allah onları size emanet etmiştir. Kimin yanında bu konumda kardeşi varsa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara ya güçlerinin yetmeyeceği ağır işler yaptırmayın veya yaptırırsanız siz de onlara yardım edin" (Buhari, İman, 22; Müslim, Eyman, 40).

Bu hadis açıkça eşitsizliğin adil paylaşımla düzeltilmesini emretmektedir. İslam'ın öngördüğü en yüksek erdem, sosyal bakımdan eşitler veya birbirine yakın toplumsal gruplar arasında değil, gelir adaletinin efendi-köle arasında sağlanmasıdır. Bu yüzden tarihsel ortama uygun olarak da "Ellerinizin altındakiler" tabiri seçilmiş bulunmaktadır. (Benzer ayet için bkz. 30/Rum, 28.)

"Şimdi Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?" **Zeccac**'a göre bu manası şudur: Şanı Yüce Allah her şeyi anlayabileceğiniz şekilde açıklarken size büyük bir nimette bulunuyor, bunu inkâr mı edip gerekli dersli çıkarmayacak mısınız? Bir başka yoruma göre Yüce Allah insana sayısız nimetler vermiştir; bol rızık, gençlik, sağlık, güzellik, güç, iktidar, statü, yetki vs. İnsan her şeyi yerli yerine kullanırsa, adaleti tesis eder, ihtiyacı olanları gözetirse nimetin hakkını eda etmiş, aksine hareket edecek olursa inkâr etmiş olur. En doğrusunu bilen Allah'tır.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾

72. Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı ve size eşlerinizden çocuklar ve torunlar yarattı ve sizi güzel şeylerden rızıklandırdı. Şimdi onlar, batıla mı inanıyorlar ve Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar.

Nisa sûresinin girişinde (4/1) insan türünün "tek bir nefis"ten (Nefs-i vahide) yaratıldığı konusu ele alınmıştı. Erkek ve kadın, biri diğerinin eşidir. "Tek bir nefis" temel alındığında her eş, kendi eşinin öteki benidir. Neslin devamını sağlayan erkek ve kadın varlık yapıları itibariyle birbirlerine yabancı değildirler. Bu eşleşme aralarında ünsiyeti, ülfet, sevgi, yakınlaşma ve birleşmeyi (izdivaç) sağlar. Bu konuyu da A'raf sûresinde (7/189) ele almıştık.

İzdivaç sonucu çocuklar ve torunlar türer, böylelikle neslimiz devam eder. İnsan insanla evlenir yani erkek kadınla, kadın erkekle. İnsan cinlerle evlenip neslini devam ettiremez, yine insanın meleklerle veya hayvanlarla evlenip çoluk çocuk sahibi olduğu görülmemiştir. Evlilik Allah'ın büyük nimetlerinden biridir. Hz. Peygamber (s.a.), bu nimetin değerini şöyle anlatmıştır: "Yüce Allah kıyamet günü şöyle soracaktır: 'Senin evlenmeni' sağlamadım mı?" (Müslim, Zühd, 16.)

Bu düzeni var eden Yaratan'dır, erkek-kadın ilişkisinin temel niteliği Allah'ın ayetlerindendir (30/Rum, 21) ne tarih içinde ve evrimleşme sonucu tesadüfen ortaya çıkmıştır ne insan bu böyle olması gerektiği gibi kendisi tesis etmiştir. Düzeni bu fıtrat üzere yaratan O'dur, insan temel kurallarına uygun hayat tarzı sürdürebilme başarısını gösterirse türümüz, dünya ve evren için "belirlenmiş ecel" gelinceye kadar yeryüzündeki hayat ve neslin emniyeti devam edecektir. İnsanın en yüksek düzeydeki ahlaki bilinç ve sorumlulukla dikkat edeceği husus, söz konusu fıtri düzeni sürdürmektir.

"Eşlerden yaratılan çocukların ve torunlar"ın kime nispet edileceği konusunu ele alan **Kurtubi**, Hanbeli âlimlerinden Ebu'l Vefa Ali bin Akil'in çocukları annelerine nispet ettiğini aktarır. Akil'e göre bir hurma tanesi ile ceninin teşekkülünde rol oynayan bir damla su (nutfe/sperm) ilişkisi böyledir. Hurmayı yiyen biri çekirdeği yere atar, böylelikle onunla ilişkisi kesilir. Toprağa düşen çekirdek kocaman bir hurma ağacı olarak çıkarsa, hurmayı yiyen adama değil, neşvünema bulduğu toprağa nispet edilir. Bunun gibi çiftleşme ile erkekten kadının rahmine dökülen bir damla su da (nutfe) öyledir. Erkekten kadına bir damla su dökülür, iki suyun birleşmesinden (sperm ve yumurtadan zigot teşekkül eder) bundan sonra cenin annesinin karnında hayat bulur, kanını emer, ondan doğar ve onun sütüyle beslenip kucağında büyür. Bu yüzden çocuğun anneye nispeti daha uygundur. Akil'in açıklaması tutarlı görünüyorsa da, doğru olanı çocukların sıra ile baba ve anneye nispet edilmesidir. Nitekim hukukta velayet, ebeveyn-çocuk ilişkisi bu yönde teşekkül etmiştir.

Ayette geçen "**ahfad**" kelimesinin yardımcılara, ev işlerinde çalışan hizmetçilere atıf olduğunu söyleyenler de vardır. Şu veya bu, bütün bunlar birer nimettir, erkeğin ve kadının birbirinin nefsinden yaratılması, birleşerek

nesillerini devam ettirmesi, güzel rızıklarla beslenip dünya hayatını sürdürmeleri Allah'ın ihsanı ve lütfudur. Durum bu iken, akılsızların Allah'ı bırakıp yalancı ilahlara, sapkın ideoloji ve yollara kapılmaları nimeti inkâr etmek, Yaratıcı'ya karşı nankör davranmaktan başka anlama gelmez. Oysa Allah'ın dışında olan her şey -kendisine ulûhiyet ve rububiyet atfedildiği takdirde- batıldır; temelsiz, boş ve sahtedir; herhangi bir hakikate, sahih bir değere karşılık değildir.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُونَ ۚ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰىهُ ۖ أَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ ۙ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

73. Allah'ın dışında, kendileri için göklerden ve yerden hiçbir rızka, hiçbir şeye mâlik olmayan ve buna güçleri yetmeyen şeylere mi tapıyorlar?

74. Artık Allah'a benzerler aramaya kalkışmayın; çünkü Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.

75. Allah, (kendisine ortak koştuğunuz ilâhlar konusunda) **hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının mülkünde olan ile tarafımızdan kendisine güzel bir rızık verdiğimiz, böylelikle ondan gizli ve açık infak eden kimseyi örnek olarak gösterdi; bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'ındır; fakat onların çoğu bilmezler.**

76. Allah şu örneği verdi: İki kişi; bunlardan birisi dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez ve her şeyiyle efendisinin üstünde (bir yük), **o, onu hangi yöne gönderse bir hayır getirmez; şimdi bu, adaletle emreden ve dosdoğru yol üzerinde bulunanla eşit olabilir mi?**

"Allah'ın dışında" olan her şey âlemdir, âlemin temel vasfı Allah'ın yarattığı varlık olmasıdır. Tümüyle varlık âlemi izafidir; hiçbir türü ulûhiyete ve rububiyete iştirak edemez. Yeryüzünde canlıların ve elbette ister gıda ve besin ister maddi ve tabii kaynakları ve ürünleriyle olsun, rızkı yaratan, insanların

kullanımına uygun hale getiren (teshir) bu Yaratıcı Kudret'tir. Hakikat bu iken, kâmil anlamda İlah ve Rab olma vasfı sadece Allah'a mahsustur.

Burada iki hususu birbirinden ayırmak gerekir. İlki ekonomik kaynakları yaratan, mutlak mülke yani servete ve iktidara sahip olan ve varlık âlemini kudret elinde tutabilen Allah'tır. Yaratılmış kaynakları işlemek, bir yerden başka yere nakletmek, işleyip bir üretim sürecine tabi tutmak, el değiştirmek, pazarlamak, piyasaya sunmak, satmak, hibe etmek, miras bırakmak insan gücü, iradesi ve fiili dâhilinde etkinlikler dizisidir. Dolayısıyla üreten, kaynaklara el koyan, kullanılabilir hale getiren insan, bu özelliği dolayısıyla ilah veya rab olmaya hak kazanamaz. Birileri buğdayı tarlaya eker, parasıyla satın alır, parasıyla öğütür, parasıyla ekmek alır. Ama hiçkimse buğdayı yaratamaz. Eğer birilerine tapılacaksa bu herhangi bir insan –üretici güç, üretilen ürün, emek, servet-sermaye, yönetici, kral, monark, uzman, bilim adamı, servet sahibi, efendi– olamaz. Bunlar hem yaratamazlar hem kendileri yaratılmışlardır. Yaratan (Halık) ile yaratılan (mahlûk) arasındaki en temel ayırım ulûhiyet ve rububiyettir. Birilerine veya bir nesneye –puta, heykele– ilahlık veya rablık sıfatı atfedildiğinde Allah'a ortak (şirk) koşulmuş olur.

Böyle olunca insan ile Allah arasında benzerlik kurulamaz, mukayeseler yapılamaz; zira aralarında benzerlik için mahiyet birliği, mukayese için illet benzerliği olması gerekir. Varlık yapıları –ontolojik olarak– birbirlerinden tümüyle ayrıdırlar. Ne benzerlik ve mukayese kurulabilir ne yaratıklar Allah'a ne Allah analojiler yoluyla yaratıklara benzetilebilir. Bu açıdan bakıldığında İslam inancı (akide) antroporfizmi (insanbiçimcilik) reddeder. Tarihte insanın Tanrı'ya veya Tanrı'nın insana benzetilmesinin sebebi, Zat hakkında yalan yanlış teolojik varsayım ve yakıştırmaların dinlere ve felsefe sistemlerine dâhil olmasıdır. Buna yol açan önemli sebep de ilahi isimlerin insani haslet ve fiillerde kendini yansıtmasıdır. Allah "**Hay**"dır, "**Alim**"dir, "**Kadir**"dir vs. İnsan da hayat sahibidir, bilir-öğrenir ve güç sahibi olur-yapabilir. Ancak hayatın, bilginin ve kudretin asıl ve mutlak sahibi Allah'tır, insan değildir; Allah Hay olduğu için insan hayat sahibidir. Antroporfizm hatasına düşen filozoflar, isimlerin insandaki tecellilerinden hareketle insan ile Allah (Zat) arasında benzerlikler veya mukayeseler kurmaya çalışırlar; bu temelsizdir.

Benzetme veya mukayese hatasına düşülmesi durumunda ortaya çıkacak vahim sonuçları çoğu zaman insanlar bilemez, kestiremez; bu yüzden ilke olarak ve kategorik bir biçimde bu tür benzetme ve mukayeselerden kaçınmak lazım. Aksi halde yapılan benzetme hatalarının yol açacağı sonuçları biz bilmeyiz, Allah bilir.

75 ve 76. ayetler şanı Yüce Allah, kendi muradını insanın anlayabileceği forma sokabilmek için gündelik hayattan somut iki örnek verir.

İlki: Hiçbir şeye gücü yetmeyen yani yapabilme özgürlüğü elinden alınmış, mülk edinme hakları olmayan bir köle ile meşru yolda ve helal daire içinde mali güç ve kudret sahibi olup da gizli ve açık infak eden özgür bir insan düşünelim. Bu ikisi aynı değildir.

Diğeri: İki kişiden biri dilsiz veya konuşurken mantıki tutarlılık takip edemeyen biri olsun, efendisinin hizmetinde ama herhangi bir iş becerme yeteneği de yok yani güçsüz; verilen basit işleri dâhil yerine getiremiyor, herhangi bir katkı veya fayda sağlayamıyor, bu özelliğiyle de efendisi üzerinde bir yük. Öte yandan ise kudret sahibi, her tutum ve davranışında, verdiği karar ve yargılarında adil olan ve dosdoğru yol üzerinde ilerleyen biri. Bu ikisi insan fizyolojik-biyolojik ortak özelliklere sahiptirler; ama zihinsel, psikolojik, ahlaki ve sosyal açılardan eşit değildirler. Bu son derece açık bir durumdur. Puta tapanlar, varlıklarını kayıtsız şartsız efendilerinin emrine veren köleler gibidirler; emeğiyle kazanıp da Allah yolunda infak edenler ise özgürdürler. Söz konusu iki insan eşit olmadığına göre, varlık âleminin yaratıcısı Allah ile şu veya bu özelliklere sahip insanlar eşit olabilir mi? Hiç böyle bir şey mümkün olabilir mi? Tartışmasız hayır! Bu durumda hangi insan Allah ile eşit olabilir, O'na benzetilebilir, mukayeseye konu olabilir ve üstelik ortağı addedilebilir? Bu bir tefsir!

Başka bir tefsire göre, söz konusu iki insan tipolojisi arzulanabilir veya hedeflenebilir değil, fiili bir durum, bir realitedir. Ayet de realiteyi (olanı) onaylamıyor, sadece tasvir ediyor. Ama tasvirde gizli bir mesaj var. Birinci anlatımda (75. ayet) çaresiz bir köleye karşı helal yoldan kazanıp infak eden bir zengin profili çiziliyor. Bu zengin, köleyi atmıyor, aksine koruyor. Bu demektir ki bir toplumdaki zenginler, servet sahipleri zayıfları, yoksulları ve yoksunları korumakla yükümlüdürler. İkinci anlatımda (76. ayet) yine bir köle var ama karşısındaki şahıs adil. Adalet herkesin ama öncelikler yöneticinin, kamu otoritesinin asli görevi. Bu durumda ayette tasvir edildiği gibi çaresiz, güçsüz ve bağımlı halde yaşayan toplumsal kesimlere karşı yöneticiler adil davranmalı, onları korumalı ve temel politikaları itibariyle güç ve imkân sahibi kılmaya çalışmalıdırlar. Bu iki ayet, bir toplumsal düzende takip edilecek sosyo-politik siyasetlerin ana parametrelerini verirler.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ
اَوْ هُوَ اَقْرَبُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ

بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا
يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ
لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا
يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا
وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ
مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ
بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا
فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا
وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾

77. **Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir.** (Kıyâmet) **Saatin**(in) **emri de yalnızca** (süratli) **göz açıp kapama gibidir veya daha yakındır. Şüphesiz, Allah her şeye güç yetirendir.**

78. **Allah, sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmezken çıkardı ve umulur ki şükredersiniz diye işitme, görme** (duyularını) **ve gönüller verdi.**

79. **Göğün boşluğunda boyun eğdirilmiş** (musahhar kılınmış) **kuşları görmüyorlar mı? Onları** (böyle boşlukta) **Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz, imân eden bir topluluk için bunda âyetler vardır.**

80. **Allah, size evlerinizi** (içinde) **"güvenlik ve huzur bulacağınız yerler" kıldı ve size hayvan derilerinden hem göç gününde, hem yerleşme gününde kolaylıkla taşıyabileceğiniz evlere; yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir zamana kadar giyimlikler-döşemelikler ve** (ticaret için) **bir meta kıldı.**

81. **Allah, sizin için yarattığı şeylerden gölgeler kıldı. Dağlarda da sizin için barınaklar-siperler kıldı, sizi sıcaktan koruyacak elbiseler, sizi savaşınızda** (zorluklara karşı) **koruyacak giyimlikler de var etti. İşte O, üzerinizdeki nimetini böyle tamamlamaktadır, umulur ki teslim olursunuz.**

82. **Fakat onlar yüz çevirirlerse, sana düşen yalnızca apaçık bir tebliğdir.**

83. Onlar, Allah'ın nimetini biliyorlar, sonra da inkâr ediyorlar; onların çoğu inkâr edenlerdir.

"Gayb" gözümüzle müşahede edemediğimiz alandır. Çıplak göz, geliştirilmiş araçlarla görebileceğimiz alanlar müşahede sahamıza girmeden önce gayb olmaktan çıkar. Mesela duvarın arkasındaki şahısları görüp seslerini işitmiyorsak bizim için gaybtırlar ki, buna "izafi gayb" denir. Hiçbir şeklide ve hiçbir araçla müşahede alanına girmeyen alanlar "mutlak gayb"tır. Mutlak veya izafi olsun, varlık âlemindeki bilinmezler (gayb) Allah'a aittir, O dilediği kadarıyla bizi kendilerine muttali kılar veya kılmaz (11/Hud, 123; 18/Kehf, 26). Kıyamet bunlardan biridir. Ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilemez. Karar verildiğinde kopması bir "göz açıp kapama gibidir (ke lemhi'l-basar)". (54/Kamer, 50.) Bu harikulade benzetmenin iki anlama geldiği söylenmiştir:

a) Her an kopabilir ve kopması göz açıp kapama kadardır, zaman bizim zihni tutumumuzdan ayrı olarak kendi doğasına göre akmaktadır. Sıkıntılı zamanlar zor geçer, bir saat bir sene gibi olur; mutlu zamanlar çarçabuk geçer, bir gün bir saat gibi akar. Zamanı insanın algısı ile hakikat-i haldeki durumu birbirinden hayli farklıdır. Bizim için bin yıl Yüce Allah nezdinde bir gün gibidir: "Onlar onu uzak görürler, biz ise yakın görürüz" (70/Meâric, 7).

b) Kopma zamanı geldiğinde vukuu göz açıp kapama gibi, ani, süratli ve bir anlıktır veya daha yakındır. Demek oluyor ki, bizim zaman ölçümlerimiz nihai değildir. Seneyi 12 aya, ayı 30 güne, günü 24 saate, saati 60 dakikaya, dakikayı 60 saniyeye, saniyeyi 60 saliseye böleriz; ama saliseden de ,'daha kısa an' vardır ve biz bu noktadan sonra daha alt veya kısa birimlere ulaşamayız. Şu veya bu, Allah her şeye gücü yetendir.

İkinci görüşün daha kuvvetli ihtimal olduğu söylenebilir. Zira kıyametin hadislerde belirtileri sayılmıştır. Kopma kararı Allah'ın bilgisi, ilmi ve kudreti dâhilindedir ama kâinatın ecelini yaklaştıran belirtilerin zuhuru anlamına gelen bazı olaylar vardır; Zaman'ın sonuyla ilgili (Ahiru'z zaman) bozulmalar, fitneler, insanın ahlaki tutum ve davranışlarında ortaya çıkacak yozlaşmalar, büyük tabiat ve kozmik felaketler vs. bunlar arasındadır. En doğrusunu Allah bilir.

İnsan dünyaya hiçbir şey bilmez vaziyette gelir. Ne duyar ne konuşur ne mantıki muhakeme yapıp bilir veya bilgilerine yenilerini ilave edebilir. Doğumdan sonra yavaş yavaş kendisine bahşedilmiş duyu organları ve manevi meleke ve yetenekler sayesinde bilgi sahibi olur. Sanki kapkaranlık ve hayli derin olan bir kuyunun dibinden yavaş yavaş aydınlığa çıkar. Bu süreçte en önemli duyu organlarından biri işitme ve görme duyularıdır. Kendisine söylenenleri kulaklarıyla işitir, görüş alanı içine giren nesneler dünyasını gözler,

aralarındaki münasebetleri kurar ve adına "fuad" denen kalp sayesinde bunları düzenli, yararlı, yol gösterici bilgilere dönüştürür.

"**Fuad**" kelimesi zekâ faaliyetinin merkezi beyinden ayrı manevi bilgi edinme melekesi "akıl" anlamına geldiği gibi "gönül" manasına da gelir. Şu var ki, 78. ayet insanın dünyaya bilgiden bütünüyle kopuk geldiğini ima etmiyor, zira insan genlerinde kodlanmış bilgilerle donatılmış olarak geliyor ki, biz buna "öğretilmiş bilgi" diyoruz. Bu bilgi ruhların yaratıldığı zamanda "isimlerin bilgisi" olarak onda kodlanmıştı. Bu açıdan beş duyu organımız ve akıl, zekâ, kavrayış gücü, hafıza, hayal, tasavvur, analiz, terkip ve muhakeme gücü sayesinde elde ettiğimiz bilgilerin esası, tohumu genlerimizde kodlanmış olduğundan bu çerçevedeki bilgileri öğrenme, bilinç düzeyine çıkarma faaliyeti bir tür "hatırlama"dan ibarettir. Bu çerçevede **Platon** "Öğrenme hatırlamadır" demiştir, bize hakikati öğretmek üzere indirilen Kur'an-ı Kerim de hatırlatan "zikr"dir. Bu ayette sözü edilen bilgi işitme ve görme yoluyla elde ettiğimiz bilgiler olup, işitme ile elde ettiğimiz bilgiler "vahiy bilgileri", görme ile elde ettiğimiz bilgiler gözlem ve deney sonucu bilgilerdir. Fuad yani kalp ve akıl bunları bir araya getirir, analiz eder, terkip eder ve işe yarar bilgiler haline getirir. Yıllarca okuyup da üniversite mezunu olan birinin ilkokula başlarken bir şey bilmemesi gibi, insan da ancak zaman içinde akleder ve öğrenir.

Bilgi sahibi olmanın gayesi bize bahşedilmiş olan sayısız nimetlere şükredebilecek bilince sahip olmaktır. Şükretmeyen bilgi sahibi kişi, bir şekilde eline geçirdiği değerli malzemeyi yanlış yolda kullanan cahiller gibidir. Düşünün eline bol miktarda altın, yakut, elmas ve gümüş gibi değerli madenler olan biri, bunları kalkıp hayvanlarını barındıracak ahır yapımında kullanacak olursa ne büyük gaflet ve cehalette bulunmuş olur! Bilgiyi Allah'ın gösterdiği istikamette kullanmayanlar büyük maddi uygarlıklar kurabilirler ama insan olarak kendilerine ihsan edilen değerli madenleri değersiz şeylerde kullanmış olmaktan kurtulamazlar. Allah'a rağmen manevi ve ahlaki değeri yüksek medeniyet kurulamaz.

Görme duyumuzla tabiatı dikkatlice gözlediğimiz zaman harikulade olaylarla karşılaşır ve hem hayret eder, hem hayran kalırız. Kuvvetli yer çekimine rağmen kuşların havada uçması bunlardan biridir. Kuşlar göğün boşluğunda kanat çırpar, hareket eder, durur veya saflar halinde uçar. Bu sadece yüce Allah'ın koyduğu yasalar sayesinde mümkün olmaktadır. Kuşlar bu özellikleriyle hem tabiatın varolan hassas dengesinin, tabii düzenin sürmesini mümkün kılmaktadırlar, hem bize çeşitli yararlar sağlamaktadırlar. Kuşların "musahhar kılınmış olması"nın hikmeti budur. Kuşlar üzerinde etraflıca düşünen, çok yönlü

inceleme ve araştırma yapanlar nice göstergeler, delil ve bilgilere ulaşabilirler. Zengin bilgilere rağmen kuşlardan gerekli dersi çıkarmayanlar, bilinç ve bilgelik yoksunu kimselerdir. Zira Allah'ın kudret ve hikmetinin mükemmelliğinin tezahürleri kuşların havadaki durumlarında açıkça gözlenebilmektedir.

Kuşlar havada uçar, balıklar suda yaşar. İnsanın ömrünü sürdürdüğü mekân yeryüzü yani kara parçasıdır. (67/Mülk, 19; 16/5.) Arz üzerinde ayağımızı bastığımız yerdir. Onun çeşitli malzeme ve imkânlarından yararlanıp kendimize "meskenler/evler" ediniriz. Söz konusu meskenlerde kendimizi güvende hisseder, huzur buluruz. Ev'e "**mesken**" denmesi, gün boyu hareket halinde iken, bir saatten sonra yuvamıza gelip onda sükûn bulmamız, harekete son vermemiz demektir. Ancak bu sadece fiziki hareketin yavaşlaması veya tamamen durması -uyku hali gibi- değil, manevi olarak, ruhen de sükûn bulmamız, huzura kavuşmamız demektir. Yıldızlar, galaksiler sürgit hareket halindedirler, dağlar sabittir ama insan hem hareket eder hem durur, ikisi arasında bir yerdedir.

Meskenlerimizi toprak veya kerpiçten, taş veya betondan, ağaç veya demirden yapmamız önemli değildir. Şehir hayatında evler sabittir. Ancak hayvanların derilerinden, keçilerin kılından, koyunların yününden veya develerin yapağından da kendimize meskenler yapabiliriz ki bunlara "çadır (hayme)" denir. Pamuk veya ketenden de olabilen çadırlar daha çok konargöçerlerin taşınabilir meskenleridir. Bu demektir ki, yerleşik hayat yaşayanlar için de, konargöçerler için de sükûn ve mesken temel bir insani durumdur.

Hayvanların yünleri, kıl ve yapağıları sadece mesken yapımında kullanılmaz; bunlardan giyim eşyaları (7/A'raf, 56) ve başka metalar, düşman saldırılarına karşı koruyucu zırhlar da elde edilir ki, nesnelerin el ve yer değiştirmesi demek olan ticaret veya ekonomik faaliyetin temeli olan üretim, istihdam, tüketim bu sayede mümkün olmaktadır.

Semantiği hayli zengin olan kelime bize gösteriyor ki, Kur'an'ın "mesken"den asıl kast ettiği şu veya bu malzemeden yapılmış ev değil, "aile"dir. İnsana sükûn ve huzur veren anne-baba, çocuk ve yaşlılardan müteşekkil insanların kurduğu sıcak aile ortamıdır. Aile tarihte alternatifi olmayan yegâne kurumdur. Evlerimizi ve ailemizi bir sükûn ve sekine yeri yapmamız gerekir. Mesken/ev ile aile arasında kopmaz bağlar vardır. Bölünüp parçalanırsa, "birey" adı verilen bileşenlere ayrılıp dağılırsa, sadece bir kurum ortadan kalkmış olmaz, sükûn ve huzur da kaybolmuş olur.

İnsanoğlu çıplak tabiatta yaşayamaz. Derin vadiler, düz ovalar, ağaçlık yerler, ormanlar, dağlarla çevrili yerlerde yaşar. Yeryüzünün tamamı dümdüz yani çöl gibi olsaydı insan kendini sıcağa ve soğuğa yani tabiatın zorlu şartlarına

karşı koruyamazdı. Bir ağacın veya dağın gölgesi sıcakta koruyucu bir etmendir. Şiddetle esen rüzgârlara dağlar, tepeler siper olur, onların hızını keser, düzene koyar. Siperler hem tabiata hem düşmanlara karşı koruyucu fonksiyon görür. Onlardan elde edilen malzeme ile yontulan kayalarla evler, kaleler, görkemli yapılar inşa edilir, sanat taşa işlenir, maddi tabiat mimari ve zanaatla sanatın ve estetiğin tecelligahı olur. Bu sayede yeryüzünde anlamı olan beşeri hayat mümkün olabilmektedir. Bütün bu imkânları insana bahşeden şanı yüce Allah nimetini tamamlamaktadır. Unutulmaması gereken hakikat şu ki, bütün bunlar bir süreliğinedir, "bir zamana kadardır (ila hıyn)", dünya hayatı ebedi değildir. (Bkz. 2/Bakara, 56.)

Söz konusu engin nimetlerden yararlanırken Allah'ın iradesine, hükümlerine teslim olmak, kulluğu layık-ı veçhiyle yerine getirmek lazım. Bu görevi yerine getirmeyenler, bunca nimete karşı nankör davranmış olur. Nitekim "insanların çoğu" yazık ki bu inkârcı tutum içindedirler. Kendilerine sunulan nimetler dünyasını kendilerinin yaratmadıklarını, 'bilirler' ama bildikleri, buna akıl erdirdikleri halde yaratıcısına şükretmezler, inkâr ve nankörlükte ısrar edip Allah'ın ve nimetin hakkını teslim etmezler. (10/Yunus, 31.) Nimetin hakkını teslim etmek gerçek maliki ve yaratıcısına ibadet etmek, O'nun gösterdiği istikamette yaşamaktır.

Bu ayette 'bilen' özenin ayetin ilk muhatabı Mekkeli müşrikler olduğu söylenmiştir, bu doğru olmakla beraber, ayetin bugüne ve evrensel manada bütün beşeriyete bakan yönü var. Kime sorarsanız sorun, akli melekelerinin bir bölümü yerinde olan insanlar, evreni ve kucağında yaşadıkları tabiatı kendilerinin yaratmadıklarını söyleyeceklerdir. Söylerler ama ya kendiliğinden, tesadüfen vücut bulduğunu iddia ederler veya yaratıcının kendilerine herhangi bir sorumluluk ve görev yüklemediğini düşünürler ya da bile bile şükretmeden gafilce yaşamayı tercih ederler.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ
يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَأَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا
هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَأَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ
شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ۚ
﴿٨٦﴾ وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾
الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا

كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

84. **Her ümmetten bir şahit göndereceğimiz gün;** (artık ondan) **sonra ne inkâr edenlere** (özür dilemeleri için) **izin verilecek ne** (Allah'tan) **hoşnutluk dilekleri kabul edilecek.**

85. **O zulmedenler, azabı gördüklerinde, onlara ne** (azap) **hafifletilecek ne süre tanınacak.**

86. **O şirk koşanlar, şirk koştuklarını gördükleri zaman: "Rabbimiz, seni bırakıp bizim taptığımız ortaklarımız bunlardır" diyecekler.** (Onlar da bunlara:) **"Siz gerçekten yalan söyleyenlersiniz" diye sözü** (geri çevirip) **fırlatacaklar.**

87. **O gün** (artık) **Allah'a teslim olmuşlardır ve uydurdukları** (yalancı ilâhlar) **da onlardan çekilip-uzaklaşmıştır.**

88. **İnkâr edip de Allah'ın yolundan alıkoyanlar; biz, işledikleri bozgunculuğa karşılık, onlara azap üstüne azap ilâve ettik.**

89. **Her ümmet içinde kendi nefislerinden onların üzerine bir şahit getirdiğimiz gün, seni de onlar üzerinde bir şahit olarak getireceğiz. Biz Kitab'ı sana, her şeyin açıklayıcısı, Müslümanlara bir hidayet, bir rahmet ve bir müjde olarak indirdik.**

Kıyamet kopup da herkesin hesap vermek üzere toplanacağı o Büyük Gün'de her ümmetin şahidi kendi ümmetinin yapıp ettiklerinin tanığı olacaktır. Şahidin peygamberler olduğu söylenmiştir ki, öyledir (28/Kasas, 75). Her peygamberin kendi ümmetinin şahidi olması demek, gerek kendisi hayatta iken gerekse dünyadan irtihalinden sonra ona mensup olan insan toplumlarının öğrettiği mesaja ne kadar bağlı kaldıklarının ortaya çıkması, birtür test edilmesidir. Bu, aynı zamanda peygamberi ümmetin tarih içinde ne kadar tasdik ettiğini gösterecektir. Kelime-i şehadette, "Ben Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim" diyenler bunu pratik hayatlarında, inanç ve amellerinde ne kadar yansıttılar? Bu sorunun cevabı peygamberlerini tasdik ettikleri iddiasıyla, peygamberlerini ne kadar doğruladıklarıyla ilgili olacaktır (2/Bakara, 143).

Elbette her peygamber hayatta iken kendi ümmetinin yapıp ettiklerine şahitlik eder. Kendisinden sonra müntesiplerinin yoldan sapması onun bilgisi ve sorumluluk alanı dışındadır, başka bir deyişle gözlem sahası dışında kaldığın-

dan artık onun dünya üzerinde tasarrufta bulunması düşünülemez. Nitekim Maide sûresinde (5/116-117) Hz. *İsa'ya "Allah: "Ey Meryem oğlu İsa, insanlara, beni ve anneni Allah'ı bırakarak iki ilâh edinin, diye sen mi söyledin?" dediğinde: "Seni tenzih ederim, bunu söylemek benim hakkım değildir. Eğer bunu söylediysem mutlaka sen onu bilmişsindir. Sen bende olanı bilirsin ama ben Sen'de olanı bilmem. Gerçekten, görünmeyenleri (gaybleri) bilen Sen'sin Sen." "Ben onlara bana emrettiklerinin dışında hiçbir şeyi söylemedim. (O da şuydu:) 'Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' Onların içinde kaldığım sürece, ben onların üzerinde bir şahidim. Benim (dünya) hayatıma son verdiğinde, üzerindeki gözetleyici Sen'din. Sen her şeyin üzerine şahit olansın."* diyecektir. Bundan hareketle tefsirciler, peygamberin irtihalinden sonra söz konusu şahitliği âlimlerin yapacağını söylemişlerdir, zira onlar "peygamberlerin varisleridir"ler (Ebu Davud, Kitabu'l İlm, 1; İbn-i Mace, Mukaddime, 17). Peygamberler geriye altın ve gümüş bırakmaz, ilim bırakırlar. O halde, nasıl peygamberler hayatta iken ümmetlerinin genel gidişinden sorumlu iseler onların varisleri âlimler de ümmetin genel gidişinden sorumludurlar. O günde âlimler de kendi çağdaşları ümmetin üzerinde şahitlik edeceklerdir. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 41.)

İşte böyle zorlu bir günde kendisine emanet olarak tevdi edilmiş dünya hayatını inkâr ve isyan içinde geçirenler her ne mazeret öne sürerlerse sürsünler, bu kabul görmeyecektir, imana gelip yüce Allah'tan hoşnutluk dilemelerinin de faydası olmayacaktır; çünkü o gün artık iş işten geçmiş olacaktır (77/Mürselat, 36). Hiç kuşkusuz günahkârlar ve inkârcılar günahları ve inkârları oranında azap göreceklerdir, ne eksik ne fazla. Azabın hafifletilmesi veya ertelenmesi söz konusu değildir. Yüce Allah sahih imana ve salih amele kat kat mükâfat ve ecir verir ancak isyan, inkâr ve günah içinde yaşayanlara müstahak oldukları kadar azap verir. (2/Bakara, 161-162.) Bu O'nun merhamet ve adaletinin gereğidir.

O zorlu günde yaşanacak bir başka trajik sahne şudur: Allah'a ortak koşanlar, ortak koştukları varlıkları gördükleri zaman hemen atılıp onların kendilerini yanıltıp saptırdıklarını bağıracaklardır, isyan ve günahın suçunu onlara yükleyeceklerdir (10/Yunus, 28; 18/Kehf, 52). Ortaklar ise bunu reddedeceklerdir.

Allah'a ortak koşulanlar kimlerdir? Bu konuda üç görüş sıralanabilir:

a) Putlar: Taş, tahta veya madenden yapma putlara tapanlar, bunların kendilerini Allah'a yaklaştıracağını düşünenler veya bu cansız nesnelere (put ve heykellere) kutsallık, yücelik, ululuk atfedenler dile gelen putlar tarafından reddedileceklerdir. Araplar zanlarınca Allah çok yüce varlık olduğundan ken-

dilerinin doğrudan O'na ibadet etmeleri veya O'nunla iletişim kurmaları mümkün değildi, arada yaklaştıran kutsal varlıklar olmalıydı, işte put düşüncesi bu nahif düşünce ve inancın sonucuydu (Bkz. 10/Yunus, 28 ve 39/Zümer, 3).

b) Tabiatüstü varlıklar: Söz gelimi şeytanlar, cinler vb. güçler. Yine vahyin ilk muhatabı Araplar, insan-üstü varlıkların ancak Allah ile insan arasında aracı olabileceğini düşünürlerdi. Bunlar da kıyamet günü, onları yüceltenlerin feci bir zihni yanılma ve ruhi zaaf içinde böylesine saçma bir inanca kapıldıklarını söyleyip suçu kendilerine kutsallık atfedenlere atacaklardır. (Bkz. 14/İbrahim, 22.)

c) İlahlaştırılan insanlar, ulu önderler: Bunlar insanları Allah yolundan saptıran, kendi ideolojilerine, politik sistemlerine, hâkimiyetlerine çağıran kimselerdir. Karşı karşıya geldiklerinde kim onlara tabi olmuşsa, asıl suçun onda olduğunu, zira akıl sahibi kimselerin Allah'tan başka güç ve kudretin, doğru yol ve kurtuluşun olmadığını bilmesi gerektiğini, kendilerine uymuşlarsa bunun onların zaafı ve yanılgısı olduğun söyleyip işin içinden sıyrılmaya çalışacaklardır. Efendimiz (s.a.) bunların insan türünden olanlarının 'tiranlar' olduklarını buyurmuştur: "Her kim kime kulluk ediyor idiyse, haydi onun arkasından gitsin. Güneşe tapan güneşin, aya tapan ayın, tağuta tapan tağutun arkasından gidecek" (Buhari, Ezan, 129, Tevhid, 24; Müslim, İman, 299). Bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: "Haça tapınmış olana haç, suretlere tapınmış olana suretler, ateşe tapınmış olana ateş temsil olunacak. Hepsi dünyada iken tapındıklarının arkasından gidecek" (Tirmizi, Sıfatu'l cenne, 20; Müsned, II, 368).

Velhasıl böyle bir günde herkes kendi derdine düşmüştür, kimsenin bir başkasına faydası yoktur. Kendilerine tabi olunan güçler, önderler, nesneler onlara kananlardan hızla kaçıp uzaklaşacaklardır (46/Ahkaf, 5-6). İnkârcılar, Allah'ın yoluna engel olanlar, insanları saptıranlar azap üstüne azap göreceklerdir.

Her ümmetin kendi peygamberi ve onun irtihalinden sonra insanları hidayete, hakka ve adalete davet eden seçkin insanları (sorumlu önderleri, mücahid ve müçtehit âlimleri) şahid olarak çağırılacaklardır. Bunların tümünün üstünde de Efendimiz şahid olacak, tarihin tümünü içine alan bir tanıklıkta bulunacaktır. Evrensel anlamda ilahi mesajın beşer türü tarafından ne kadar doğru anlaşıldığı, uygun formunda içselleştirildiği, hayatı düzenleyen kurallar bütünü şeklinde algılanıp algılanmadığı ve uygulanıp uygulanmadığı konusu bu tanıklıkla ortaya çıkacaktır. Sanki insan kendi tanığı olacaktır, insanı temsilen tanıklık edecek olanlar hidayet rehberi peygamberler ve onların tümünün ütünde son peygamber Hz. Muhammed Aleyhissalâtü vesselam olacaktır. Bu tarihin kendi asli amacını gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin de kritiği demektir. (4/Nisa, 41 ve 16/Nahl, 84.)

Kitabın indiriliş hikmeti ve sebebi her şeyin açıklanması amacına yöneliktir. Tarihin anlamı, hayatın amacı, yaratılışın hikmeti ve nasıl bir düzenin tesis edilmesiyle ilgili külli hüküm ve normlar Hz. Peygamber'in açıkladığı Kitab'ın yani Kur'an-ı Kerim'in muhtevasında mevcut bulunmaktadır. Varlık âleminin sırları bu son vahiyde içkindir; nüveleri, tohumları, ana parametreleri onda mevcuttur. Bu Kitaba tabi olanlar yani Müslümanlar bununla hidayet, rahmet ve müjde bulmaktadırlar. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 143 ve 6/En'am, 38. ayetlerin açıklaması.)

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

90. Şüphesiz Allah, adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder; çirkin utanmazlıklardan (fahşadan)**, kötülüklerden ve zorbalıklardan sakındırır. Size öğüt vermektedir, umulur ki öğüt alıp-düşünürsünüz.**

"Abdullah ibn-i Mes'ud, sadece bu ayet inseydi, Kur'an'ın her şeyi açıklayan ve âlemlere hidayet ve rahmet olduğunun anlaşılması için yeterdi" demiştir. Hz. Ali (r.a.), yüce Allah'ın ahlakın yüksek değerlerini öğretmek üzere indirdiğini söylemiştir. Bu ayeti ilk defa dinleyenler, mesajı, muhtevası ve belagati dolayısıyla bunun "beşer sözü" olamayacağını itiraf etmek zorunda kalmışlardır.

Hakikaten beşeri/sosyal hayatın dirlik ve düzen içinde sürmesini sağlayan üçü emir, üçü yasak olmak üzere altı ana parametre bu ayette belirtilmiştir. Üç emir: "Adalet, ihsan ve yakınların gözetilmesi." Üç nehiy/yasak da şöyle belirlenmiştir: "Çirkin utanmazlıklar (fuhuş ve fahşa), kötülükler ve zorbalık." Bunlara yakından bakmaya çalışalım:

1) Adalet: Arapça bir kelime olan "adalet" adl kökünden türemiş olup bir şeyi yerli yerine koyma anlamına gelir. Adalet, zulmün karşıtı bir kelime olarak çoğunlukla "Hak" ile eşanlamlı olarak kullanılır. Bir şeyin yerli yerinde olmaması anlamında zulüm, doğası gereği "gadr ve insafsızlık" demektir. Her şeyin yerli yerinde olması adalettir, bu açıdan adalet, taşın tam gediğine konulması veya gediğinde olması halidir. Varlık, fıtrat ve beşeri/toplumsal hayatın temeli olan adaletin diğer anlamları düzen, ölçü, tamı tamına karşılık-fidye, dengeli davranış, denklik, hakikate uygun hüküm, dürüstlük, tarafsızlık, her hak sahibine hakkının verilmesi, haksızlığın hukukla ortadan kaldırılmasıdır.

Adalet, "İsm-i adl" ile bağlantılı olarak bir kemal sıfatıdır. Eğer "İsm-i adl" olmasaydı varlıkta ve beşeri/toplumsal hayatta adalet olmayacağı gibi –ki bu

durumda beşeri hayatın tesisi ve devamı da mümkün olmazdı-, zihnimizde adalet kavramı teşekkül etmezdi.

Yüksek bir ahlaki erdem olarak adalet, varlık hiyerarşisinde her şeye, durumuna göre tamlık ve mükemmellik kazandırır. Kendisinde adalete ilişkin hususiyetler olmayan insan eksik ve noksandır. Çünkü hem olması gereken durumda ve konumda değildir hem de ahlaki ve ruhsal olgunlaşmasını tamamlamamış, reel durumu ile ideal durumu arasında katedilmesi gereken mesafeyi katetmemiştir. Adalet fikrinden ve erdeminden yoksun kişi, "*Dilsiz, aciz ve aslında hiçbir işe yaramayan köle*" (16/Nahl, 76.) gibidir. Burada söz konusu olan bir kişilik profilidir, yoksa kölenin hiçbir durumda adaletli olmayacağını ima etmek değildir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Adaletli olduğunda kölenin şahitliği caizdir" (Buhari, Şehadet, 13). Köleye ilişkin doğrudan şahitliğin vurgulanmaması özgürlüğüne sahip olmaması, tutum ve davranışlarının efendisinin elinde bulunması dolayısıyladır. Nice köleler var ki, ahlaki bakımdan özgür insanlardan, hatta efendilerinden daha üstün bir konumdadırlar. Adalet en yüksek seviyede ahlaki bir erdem olduğuna göre, takvadan neş'et eder ve takva da bazen kölede olur, özgür insanda olmaz. Takva'nın ölçülerinden biri, kişinin adil olması, haktan şaşmamasıdır (5/Maide, 8.)

"Denklik" anlamında adalet 6/En'am, 1, 150; 27/Neml, 60. ayetlerde kullanılmıştır. Allah'a başka varlıkları "denk" tutan müşriklerin bu tutumları "ya'dilun" muzari fiiliyle ifade edilmektedir.

Adalet, insanla ilişkili olarak "fizyonomik ve estetik biçim" anlamında şu ayette kullanılmıştır: "*Ki O, seni yarattı, 'sana bir düzen içinde biçim verdi've seni bir itidal üzere kıldı.*" (82/İnfitar, 7.) Bu ayette "adalet"le aynı kökten gelen "adeleke" kelimesi "ölçü", denge, her şeyi yerli yerinde olan biçim; diğer varlıklara göre üstün özellikler; bel doğrultma vb. anlamlara gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de kelimenin başka kullanımı şöyledir: "*Ve hiç kimsenin, hiç kimse adına bir şey ödemeyeceği, hiç kimsenin şefaatinin kabul edilmeyeceği, hiç kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği bir günden sakının.*" (2/Bakara, 48, 123.) "*Her türlü fidyeyi verse de kabul olunmaz.*" (6/En'am, 70.) Bu ayetlerde de adalet "fidye, tamı tamına karşılık" anlamında kullanılmıştır.

Kişisel çıkar, akrabalık bağı, özel husumet, soyluluk, sınıf farkı, bedensel veya ruhsal kusur (özür) adaletin tesisine engel teşkil etmemeli. (3/Âl-i İmran, 75; 4/Nisa, 3; 5/Maide, 8.) Sosyal düzeni keyfilikten çıkarmanın tek yolu adaletin gözetilmesidir. (23/Mü'minun, 71.) Bu dünyada adalet tecelli etmese de, ahirette mutlaka tecelli edecektir. (10/Yunus, 54-55; 21/Enbiya, 47; 39/Zümer, 69.) Fıtrat olarak sahip olduğumuz adalet duygusu ve adaletin her ne

olursa olsun, günün birinde ve burada yani dünyada değilse bile bir yerlerde tecelli edeceği fikri ahiretin varlığına önemli bir delildir.

En genel anlamda adaleti, "her hak sahibine hakkının verilmesi"ni gerektiren ahlaki ilke olarak tanımlayabiliriz. Bu ilke hukukun teşekkül sebebi ve nihai amacadır. Toplum örgütlenmesinde malların, hakların ve görevlerin veya şereflerin (insanın onuru ve insanlık değeri) bölüşülmesi işlemine adaletin yerine getirilmesi veya adaletin tesisi denir.

Adalet, eşitlikle ilgili olsa da, mutlak anlamda eşitlik değildir. Bir rivayette de ifade edildiği üzere "İnsanların hukuk karşısında tarak dişleri gibi eşit olması" adalettir. Başka bir ifadeyle, insanların soy sop (etnik köken, ırk, aile, cinsiyet, aşiret-kabile), sosyal sınıf-tabaka, renk, din, dil, coğrafi vb. özelliklerine yani birincil veya ikincil kimliklerine bakılmaksızın hukuki şahsiyet kabul edilmesi, gerektiğinde sahip oldukları güç ve kuvvetin işe yaramayacağını veya aksine güçsüzlüklerinin, zayıflıklarının haklarını almalarına engel teşkil etmeyeceklerinden emin olmaları anlamında eşitlik adaletin tesisi ve tecellisi için gereklidir. Yoksa iki saatlik çaba ile denizin ortasından inci çıkaran bir insan ile gün boyu ormanda odun kesen insana aynı ücreti takdir etmek her ne kadar eşitlik ise de, adalet değildir. Bu örnekte adalet, eşitlikten önemlidir. Şu halde adalet herkesin yeteneğine, harcadığı emeğe ve toplumda oynadığı role uygun olarak dağıtıldığı zaman doğru dağıtılmış olur. Eşitliği içermekle beraber tam olarak eşitlik değildir; yani her adil karar ve tutum eşitlikle elde edilmek istenen sonucu veya maksadı hâsıl eder ama her eşitlik adalet değildir. Bazen salt eşitlik adaletsizliğe yol açabilir. İnci toplayıcısı ile oduncu örneğinde eşitlik, zulümdür.

Hz. Ebu Bekir (r.a)'in hilafete seçildikten sonra yaptığı ilk konuşmada dile getirdiği hususlar güç-hukuk ilişkisinin doğru, adil ve hakkaniyete uygun çerçevesini çizmektedir: "Güçsüz olanınız (haklı ise) hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçlüdür. Güçlü olanınız (haksız ise) kendisinden hak sahibinin hakkını alıncaya kadar benim katımda güçsüzdür". Gücün sözünü geçirdiği yerde hukuk işlemez, adalet de tesis edilmez. Gücün hukuka göre düzenlendiği yerde adalet tek ölçüdür.

Şu veya bu davada, insanlar arasında vuku bulan ihtilaflarda neyin doğru, neyin yanlış (ya da haklı veya haksız) olduğunu karara bağlamak da adalet olarak adlandırılır. Bu ya haksızlığa uğrayanın (mağdur) zararını telafi etmek ya da haksızlık yapanı cezalandırmak suretiyle yerine getirilir. Bu anlamda adalet mağdura maddi veya manevi "te'diye/ödeme", hak ve hukuk ihlal edene de yine maddi veya manevi "ceza" takdir etmekle tahakkuk eder.

Adalet terimi, insanın Allah, canlı varlıklar, maddi tabiat ve diğer insanlarla (öteki) ilişkilerinin mahiyetini ve dayanacağı temel ilkelerin doğru tespiti için belirleyici bir kriter olarak tanımlanır. "Hukuk" kelimesinin tekil hali olan Hak'la yakın ilişkisi, insan ve toplum hayatını düzenleyecek temel kuralların doğru tespitiyle ilgilidir. Bu etimolojik ve ıstılahi tanım, adalet kavramının çeşitli din ve hukuk sistemlerine göre izafi (görece) bir anlama sahip olabileceğini gösterir. Kur'an terminolojisinde adalet salt hukuki olmaktan öte, daha geniş anlamlarda kullanılmıştır. Sözgelimi, eksiklik ve fazlalık bakımından aşırılığa karşı "orta yol"u tutup korumak; hakka niyet etmek, doğruluk ve aşırılaştırılmamış şekliyle eşitlik gibi.

Kur'an-ı Kerim, adalete ve adil tutuma tevhid, iman, takva, salih amel ve ibadet kadar önem verir. Hatta Kur'an'a göre bütün ilahi öğretiler son tahlilde insanlar arası ilişkilerde adaleti tesis etmeye matuf olarak formüle edilmiş ve tebliğ edilmişlerdir. Adil olmayan bir ilişki ve tutum, tanım gereği Allah'ın rızasına ve İslam'a uygun değildir. Çünkü Allah her şeyden evvel, bir şeye hüküm verildiği zaman adaletle hükmedilmesini ister. Kararın isabeti, değeri ve üstünlüğü adalete uygunluğu ile ölçülür. Anlaşmazlığa düşen iki topluluk (49/Hucurat, 9) ve insanlar arasında vuku bulacak anlaşmazlıkların giderilmesinde (4/Nisa, 58), her türlü borç vade alış veriş, ticaret ve şahitlikte (2/Bakara, 282), kadınlara karşı takınılacak tutumun belirlenmesinde (4/Nisa, 129) adalet hukukun korunması ve hayata geçirilmesi için vazgeçilmez bir ilkedir.

Yine Kur'an'a göre kişiyi ve grupları adaletten saptıran ana faktör, kişi veya grubun kendi istek ve tutkusunu ön plana geçirmesi (2/Nisa, 135) ve Allah'ın gösterdiği şekilde karar vermeyi ihmal etmesidir. Adaletli hüküm, "Allah'ın indirdikleri"ne uygun olan hükümdür. Aksi halde "küfür", "zulüm" veya "fısk" olur. (5/Maide, 44, 45, 48). İlahi Hukuk'un ön gördüğü ilke, kural ve hükümlere riayet, adaletin tecellisinin mümkün olan tek yolu ve teminatıdır. Bu anlamda diğer hukuk sistemlerinden çok daha fazla olarak İslam hukukunda adaletin anahtar bir terim ve asli bir amaç olduğunu söyleyebiliriz.

Adalet soyut bir kavram veya kendi alanı dışındaki dünyaya somut etkisi olmayan salt ahlaki erdem değildir. Hukuk ve sosyal hayat bu yüksek ahlaki erdem üzerine teşekkül etmelidir. Bu açıdan adaletin üç ayrı boyutu olduğunu söylemek mümkündür ki, her üç boyut arasında dolaylı bir ilişki söz konusudur. 'İsm-i adl'ın bir tecellisi olarak adalet varlıkta, fıtratta ve beşeri/toplumsal hayatta tezahür eder.

a) Varlıkta adalet: Buna "yerli yerindelik hali" diyebiliriz. Adalet varlık âleminde tam olarak tecelli etmiş bulunmaktadır ki, bunun aksini hiç kimse is-

olursa olsun, günün birinde ve burada yani dünyada değilse bile bir yerlerde tecelli edeceği fikri ahiretin varlığına önemli bir delildir.

En genel anlamda adaleti, "her hak sahibine hakkının verilmesi"ni gerektiren ahlaki ilke olarak tanımlayabiliriz. Bu ilke hukukun teşekkül sebebi ve nihai amacadır. Toplum örgütlenmesinde malların, hakların ve görevlerin veya şereflerin (insanın onuru ve insanlık değeri) bölüşülmesi işlemine adaletin yerine getirilmesi veya adaletin tesisi denir.

Adalet, eşitlikle ilgili olsa da, mutlak anlamda eşitlik değildir. Bir rivayette de ifade edildiği üzere "İnsanların hukuk karşısında tarak dişleri gibi eşit olması" adalettir. Başka bir ifadeyle, insanların soy sop (etnik köken, ırk, aile, cinsiyet, aşiret-kabile), sosyal sınıf-tabaka, renk, din, dil, coğrafi vb. özelliklerine yani birincil veya ikincil kimliklerine bakılmaksızın hukuki şahsiyet kabul edilmesi, gerektiğinde sahip oldukları güç ve kuvvetin işe yaramayacağını veya aksine güçsüzlüklerinin, zayıflıklarının haklarını almalarına engel teşkil etmeyeceklerinden emin olmaları anlamında eşitlik adaletin tesisi ve tecellisi için gereklidir. Yoksa iki saatlik çaba ile denizin ortasından inci çıkaran bir insan ile gün boyu ormanda odun kesen insana aynı ücreti takdir etmek her ne kadar eşitlik ise de, adalet değildir. Bu örnekte adalet, eşitlikten önemlidir. Şu halde adalet herkesin yeteneğine, harcadığı emeğe ve toplumda oynadığı role uygun olarak dağıtıldığı zaman doğru dağıtılmış olur. Eşitliği içermekle beraber tam olarak eşitlik değildir; yani her adil karar ve tutum eşitlikle elde edilmek istenen sonucu veya maksadı hâsıl eder ama her eşitlik adalet değildir. Bazen salt eşitlik adaletsizliğe yol açabilir. İnci toplayıcısı ile oduncu örneğinde eşitlik, zulümdür.

Hz. Ebu Bekir (r.a)'in hilafete seçildikten sonra yaptığı ilk konuşmada dile getirdiği hususlar güç-hukuk ilişkisinin doğru, adil ve hakkaniyete uygun çerçevesini çizmektedir: "Güçsüz olanınız (haklı ise) hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçlüdür. Güçlü olanınız (haksız ise) kendisinden hak sahibinin hakkını alıncaya kadar benim katımda güçsüzdür". Gücün sözünü geçirdiği yerde hukuk işlemez, adalet de tesis edilmez. Gücün hukuka göre düzenlendiği yerde adalet tek ölçüdür.

Şu veya bu davada, insanlar arasında vuku bulan ihtilaflarda neyin doğru, neyin yanlış (ya da haklı veya haksız) olduğunu karara bağlamak da adalet olarak adlandırılır. Bu ya haksızlığa uğrayanın (mağdur) zararını telafi etmek ya da haksızlık yapanı cezalandırmak suretiyle yerine getirilir. Bu anlamda adalet mağdura maddi veya manevi "te'diye/ödeme", hak ve hukuk ihlal edene de yine maddi veya manevi "ceza" takdir etmekle tahakkuk eder.

Adalet terimi, insanın Allah, canlı varlıklar, maddi tabiat ve diğer insanlarla (öteki) ilişkilerinin mahiyetini ve dayanacağı temel ilkelerin doğru tespiti için belirleyici bir kriter olarak tanımlanır. "Hukuk" kelimesinin tekil hali olan Hak'la yakın ilişkisi, insan ve toplum hayatını düzenleyecek temel kuralların doğru tespitiyle ilgilidir. Bu etimolojik ve ıstılahi tanım, adalet kavramının çeşitli din ve hukuk sistemlerine göre izafi (görece) bir anlama sahip olabileceğini gösterir. Kur'an terminolojisinde adalet salt hukuki olmaktan öte, daha geniş anlamlarda kullanılmıştır. Sözgelimi, eksiklik ve fazlalık bakımından aşırılığa karşı "orta yol"u tutup korumak; hakka niyet etmek, doğruluk ve aşırılaştırılmamış şekliyle eşitlik gibi.

Kur'an-ı Kerim, adalete ve adil tutuma tevhid, iman, takva, salih amel ve ibadet kadar önem verir. Hatta Kur'an'a göre bütün ilahi öğretiler son tahlilde insanlar arası ilişkilerde adaleti tesis etmeye matuf olarak formüle edilmiş ve tebliğ edilmişlerdir. Adil olmayan bir ilişki ve tutum, tanım gereği Allah'ın rızasına ve İslam'a uygun değildir. Çünkü Allah her şeyden evvel, bir şeye hüküm verildiği zaman adaletle hükmedilmesini ister. Kararın isabeti, değeri ve üstünlüğü adalete uygunluğu ile ölçülür. Anlaşmazlığa düşen iki topluluk (49/Hucurat, 9) ve insanlar arasında vuku bulacak anlaşmazlıkların giderilmesinde (4/Nisa, 58), her türlü borç vade alış veriş, ticaret ve şahitlikte (2/Bakara, 282), kadınlara karşı takınılacak tutumun belirlenmesinde (4/Nisa, 129) adalet hukukun korunması ve hayata geçirilmesi için vazgeçilmez bir ilkedir.

Yine Kur'an'a göre kişiyi ve grupları adaletten saptıran ana faktör, kişi veya grubun kendi istek ve tutkusunu ön plana geçirmesi (2/Nisa, 135) ve Allah'ın gösterdiği şekilde karar vermeyi ihmal etmesidir. Adaletli hüküm, "Allah'ın indirdikleri"ne uygun olan hükümdür. Aksi halde "küfür", "zulüm" veya "fısk" olur. (5/Maide, 44, 45, 48). İlahi Hukuk'un ön gördüğü ilke, kural ve hükümlere riayet, adaletin tecellisinin mümkün olan tek yolu ve teminatıdır. Bu anlamda diğer hukuk sistemlerinden çok daha fazla olarak İslam hukukunda adaletin anahtar bir terim ve asli bir amaç olduğunu söyleyebiliriz.

Adalet soyut bir kavram veya kendi alanı dışındaki dünyaya somut etkisi olmayan salt ahlaki erdem değildir. Hukuk ve sosyal hayat bu yüksek ahlaki erdem üzerine teşekkül etmelidir. Bu açıdan adaletin üç ayrı boyutu olduğunu söylemek mümkündür ki, her üç boyut arasında dolaylı bir ilişki söz konusudur. 'İsm-i adl'ın bir tecellisi olarak adalet varlıkta, fıtratta ve beşeri/toplumsal hayatta tezahür eder.

a) Varlıkta adalet: Buna "yerli yerindelik hali" diyebiliriz. Adalet varlık âleminde tam olarak tecelli etmiş bulunmaktadır ki, bunun aksini hiç kimse is-

patlayamaz. Bu anlamdaki adalet her şeyin yerli yerinde olmasıdır. Yani hangi varlık mertebesi olursa olsun, taş tam gediğindedir. Bu muhteşem kombinezonda ne eksiklik vardır ne fazlalık. Hesap, takdir, düzen ve estetik iç içedir: *"Güneş ve ay (belli) bir hesap iledir"* (55/Rahman, 5.) Mülk Allah'ındır, yerde ve göklerde ve bunların arasında olan her şey Allah'ındır, Allah'ın kudret eli altındadır. Ve her şey belli bir hesap, takdir ve düzen üzere varlığını sürdürmektedir:

"O, biri diğeriyle 'tam bir uyum' (mutabakat) içinde yedi gök yaratmış olandır. Rahmân (olan Allah)ın yaratmasında hiçbir 'çelişki ve uygunsuzluk' (tefavüt) göremezsin. İşte gözü(nü) çevirip-gezdir; herhangi bir çatlaklık (bozukluk ve çarpıklık) görüyor musun? Sonra gözünü iki kere daha çevirip-gezdir; o göz (uyumsuzluk bulmaktan) umudunu kesmiş bir hâlde bitkin olarak sana dönecektir."(67/Mülk, 3-4.)

Allah'ın el Adl ismi, el Hakem ismiyle ilgilidir ki, bu, varlıktaki adaletin doğru bir hüküm ve hikmet üzere olduğunun çarpıcı ifadelerinden biridir. Bizim gözümüze kusur, eksiklik, yanlışlık olarak çarpan nice olayın gerisinde belli bir hikmet vardır. Belki de "adaletsizlik"miş gibi görünen zıtlıklar, kusurlar, eksiklikler, özürler olmasaydı mahiyetler arasında mukayese yapmamız; doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden, hayrı şerden, hakkı batıldan ayırmamız mümkün olmazdı.

b) Fıtratta adalet: Buna doğru ve doğruluk diyebiliriz. Allah varlığı hangi temeller üzerinde kurduysa, insan fıtratı da aynı temeller üzerindedir. Halk, huluk ve ahlak birbiriyle ilişkilidir. Adaletin fıtrattaki tezahürü "doğruluk"tur. Doğrulukla (sıdk) beraber adalet (adl) İlahi kelamın niteliğidir: *"Rabbinin sözü (kelime) doğruluk bakımından da, adalet (adl) bakımından da tamamlanmıştır."* (6/En'am, 115.) Demek ki, hem doğruluk hem itmam noktasında bir form olarak "Allah'ın sözü"nü aşacak başka bir söz veya ahlaki form yoktur. Bu söz, fıtratı kendine çeker, yönünü tayin eder, selim bir şekilde kendi kıvamını bulmasını temin eder.

Fıtratta adalet iç dünyamızın en hassas terazisi olup bu yönüyle "vicdan"a karşılık olmaktadır. Temiz fıtratın yatağında kararmamış vicdan en adil hâkim ve hakemdir. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Fetvayı kalbine sor!" (Darimi, Büyu', 2; Müsned, IV, 228.) Yargı kararlarında deliller ve ifadelerin yanında hâkimin "vicdani kanaati" önemli rol oynamaktadır.

Fıtratımız bizi doğruya ve doğruluğa meylettirir. Bu onun temel yönelimidir. Sözkonusu meyil sayesinde kendimizi olgunlaştırır, kemal yolunda mesa-

feler katederiz. Adalet bu meyil sayesinde kristalize olur. Ancak fıtratta bunu besleyen başka hasletlerin de olması gerekir. Allah korkusu, hikmet sevgisi, bilgiye vukufiyet, etraflı tefekkür, insanların ve canlı hayatın maslahatına olan bağlılık, cömertlik, "yaratılmışları Yaratan'dan dolayı sevmek", merhamet, sıkıntılara tahammül, insaf, şaşmayan bir vicdan, hak ve hukuka saygı, cesaret, algı/idrak gücü, basiret, feraset vs. Bu özellikler insanlara eşit olarak dağıtılmış değildirler; bu yüzden herkeste adalet, hak ve hukuk sevgisi de aynı değildir.

Beşeri zaaflar adaleti zedeleyen belli başlı hususiyetler arasında yer alır. Fiillerde ve davranışlarda olduğu gibi söz ve kavilde de adalet vardır. "Sözde adalet" fıtri olarak doğruya ve doğruluğa olan bağlılığımızın temel ölçülerinden biridir. Ve bu da sanıldığı kadar her zaman kolay gerçekleşmez: *"Yetimin malına, o erginlik çağına erişinceye kadar -o en güzel (şeklin) dışında- yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı doğru olarak yapın. Hiçbir nefse, gücünün kaldırabileceği dışında bir şey yüklemeyiz. Söylediğiniz zaman -yakınınız dahi olsa- adil olun. Allah'ın ahdine vefa gösterin. İşte bunlarla size tavsiye (emr) etti; umulur ki öğüt alıp-düşünürsünüz."* (6/En'am, 152.)

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.), adaleti, adil tutumu emrettikleri halde, adaletin ne olduğunu belirtmezler. Çünkü adalet hiçbir tanımsal çerçeveye sığmaz, sınırlandırılmaz. Olayların veya ihtilafların vukuunda bunlara karşı alacağımız tutumda, vereceğimiz hükümde ortaya çıkar. Yukarıdaki ayette belirtildiği üzere, yetime hakkı olan malını vermek, ölçüyü ve tartıyı doğru yapmak -ki bu sıradan bir alış verişten bir ülkedeki gelir bölüşümünün düzenlenmesine kadar birçok alan için söz konusudur- adil tutumdur. Ama hepsinden daha önemlisi, yakın akraba dahi olsa, sözün doğru ve adaletle söylenmesi, hakikatin her ne ise açıkça dile getirilmesidir. İşte bu sözde adalettir.

c) Hakkaniyet. Buna hukuk yoluyla tahakkuk eden adalet diyebiliriz. Bu çerçevedeki adalet hukuki bir işlemdir ve izafidir. Mutlak adalet Allah'a mahsustur. İnsan sonlu, sınırlı, aciz ve zaaf sahibidir. İnsana çok sayıda illet musallat olur. Bu beşeri özellikleri dolayısıyla ne kadar arzu etse de insanın tesis edebileceği adalet izafidir. Adaletin kemal yolunda bir ilerleme ve yücelme olması, insanın izafi olandan mutlaka doğru yönelimini, arzusunu ve iştiyakını ifade eder.

Ancak öyle de olsa, adaleti tesis eden insanların olması beşeri/toplumsal hayatın güvencesidir: *"Musa'nın kavminden hakka ileten ve onunla adalet yapan bir topluluk vardır."*(7/A'raf, 159.); *"Yarattıklarımızdan, hakka yöneltip-ileten ve onunla adaleti kılan (uygulayan) bir ümmet vardır."* (7/A'raf, 181.)

"Ey imân edenler, adil şahitler olarak, Allah için, hakkı ayakta tutun. Bir

topluluğa olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın. Adalet yapın. O, takvâya daha yakındır. Allah'tan korkup-sakının. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır."(5/Maide, 8).

Kur'an-ı Kerim'de adaleti ifade eden diğer bir terim de "Kıst"dır:

"*Ey imân edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp heva (tutkuları)nıza uymayın. Eğer dilinizi eğip büker (sözü geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.*" (4/Nisa, 135.)

Ayet, en yüksek derecede ahlaki bir tutuma işaret eder. Bu da, hak söz konusu olduğunda kişinin hem kendi hem en yakınları aleyhine şahitlikte bulunabileceğini belirtir. Bir insanın kendi aleyhinde şahitliği, başkasının üzerinde hakkı olduğunu kabul edip itiraf etmesi, hakkı teslim etmesidir. Bu hiç de kolay değildir. İnsan bunu yaparken nefsine ağır gelen bir şeyi yapar ancak bunu "Allah için" yapar. Bu yüksek ahlaki ilke çerçevesinde gerektiğinde çocuk, anne-babası ve en yakınlarının aleyhinde de şahitlik yapmak durumundadır.

İsmail Hakkı Bursevi, burada çocuğun ebeveyni aleyhinde şahitlik etmesinin, onlara itaatsizlik ve isyan manasına gelmediğini söyler. Hatta çocuğun ebeveyni aleyhinde şahitlik etmekten kaçınması helal değildir. Bu hassas bir konudur; genel kabul gören görüşe göre, çocuğun ebeveynin lehine veya anne babanın çocuğun lehine şahitlikte bulunmaları kabul edilmez. Çünkü aralarında çıkar birliği söz konusudur. Bunlardan birinin lehte şahitliği, sanki kendi lehine şahitlik gibidir.

Önce kendi, sonra anne-babası ve en yakınları aleyhinde şahitlik yapma cesaretini gösteren bir insan başkaları aleyhinde de şahitlik yapmaktan çekinmez. Tarafların zengin veya yoksul olması bir şeyi değiştirmez. Ne zengin servetinden dolayı özel bir imtiyaza sahiptir ne yoksul, sırf yoksul olduğu için başkasına haksızlık yapma hakkını elinde bulundurmaktadır. Ancak genelde insanlar ya korktukları için mütegallibe güçlerden veya maddi beklentileri olduğu için zenginlerden, iktidar ve statü sahiplerinden yana eğilim gösterirler. Bu eğilim adaletsizliğe, hak ve hukuk ihlallerine kapı açtığından, Allah her ne olursa olsun, her hak sahibine hakkının teslim edilmesi gerektiğini vurgular. Bu çerçevede şahitlik sadece hakka hizmet etmek üzere yapılmalıdır.

İbn-i Arabi, insanın Yüce Allah'ın hakkını kendi nefsine, O'nun hoşnutluğunu kendi arzularına tercih etmesi, yasaklardan uzak durup emir ve farzları yerine getirmesinin adalet olduğunu söyler. Kişinin aynı zamanda kendi nefsine karşı adaletli davranma biçimleri vardır ki, bunların başında kendi nefsine

eziyet etmemesi, onu meşru, helal ve hoş haz ve faydadan yoksun bırakmamasıdır. Öyle yapacak olursa kişi, kendi nefsine karşı hak ihlalinde bulunmuş olur. Bunu insanın nefsinin gayrı meşru istek ve tutuklarından ayırmak gerekir; heva ve hevesten kaçınmalıdır (79/Naziat, 40). **Kurtubi**, insanın diğer insanlarla bir arada yaşarken nasihati esas almasını yani hep iyilik ve güzelliği tavsiye etmesini, kimseye ihanet etmemesini, hangi konu ve iş olursa olsun haklarını gözetmesini, söz ve davranışlarında kimseye kötülük yapmamasını, başına gelen musibetlere sabretmesini bu kapsamda ele alır. Bunun asgari sınırı insaftır.

Adalet, hak ve doğruluk adına yapılan şahitlik, ahlak açısından yüksek bir meziyet, hukuk açısından bir görevdir. Allah katında övülen insanların önemli özelliklerinden biri "Şahitliklerinde dosdoğru davrananlardır" (70/Meâric, 33). Yalancı şahitlik ise ahlak açısından karakter zaafı ve düşkünlük, hukuk açısından suçtur. **İbn-i Hazm** "Kötü bir kadın, önce onunla düşüp kalkanın, bir yalancı şahit de lehinde şahitlik ettiği kimsenin gözünden düşer" demiştir.

Aslında adaletin yerini bulması, gerçeğin ortaya çıkması ve hak sahibinin hakkını elde etmesi için yapılan şahitlik, bazı kişilerin aleyhinde olsa bile, sonuç itibariyle lehlerindedir. Çünkü bir Müslüman'ı haksızlıktan, zulüm yapmaktan vazgeçirmek veya ona engel olmak onun lehinedir. Nitekim Allah'ın Elçisi (s.a.) "Zalim de olsa, mazlum da olsa kardeşine yardım et" buyurmuştur. Orada bulunanların "Ey Allah'ın Elçisi, kişi zalime nasıl yardım eder?" diye sorunca, "Onu zulmünden alıkoyarsın, böylece ona yardım etmiş olursun" diye buyurmuştur (Buhari, İkrah, 7; Müslim, Birr, 62; Şahitlik ve kadının şahitliği için bkz. 2/Bakara, 282-283. ayetlerin açıklaması).

Özetle adalet yerine getirilmesi gereken ahlaki bir görevdir. Ancak bu görev soyut değil, hukuki ve sosyal boyutları vardır: "Ancak adaleti yerine getirmeyeceğinizden korkarsanız.." (4/Nisa, 3.) Bazen arzu edilse de, adaletin tesisi "yerine getirilmesi zordur." (4/Nisa, 129). Bu ifade biçimleri, ahlaki görev olan adaletin, ulaşılması gereken bir ideal, mükemmel bir durum olduğunu ima etmektedir.

"Şu hâlde, sen bundan dolayı davet et ve emrolunduğun gibi doğru bir istikamet tuttur. Onların heva (istek ve tutku)larına uyma. Ve de ki: Allah'ın indirdiği her kitaba inandım. Aranızda adaletli davranmakla emrolundum. Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizindir. Bizimle aranızda 'deliller getirerek tartışma (ya, hüccete gerek)' yoktur. Allah bizi bir araya getirip-toplayacaktır. Dönüş O'nadır." (42/Şura, 15.)

Adalet övülen ahlaki bir görev olduğu gibi emredilen hukuki bir tutum-

dur. Bu çerçevede ahlak ile hukuk ve dolayısıyla ahlak, hukuk ve din arasında ayırımlar yapılamaz, bunlar üç ayrı özerk veya bağımsız alanlarmış gibi tasvir edilemez: "*Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor!.. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.*" (4/Nisa, 58.) İbnü'l Cevziyye, Adalete işaret eden her belirti Şeriat'e uygundur" demiştir.

2) İhsan: İslam terminolojisinin anahtar terimlerinden biri olan "ihsan"ın en doğru tanımını Efendimiz (s.a.) yapmıştır: "İhsan, sanki Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na kulluk etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görür" (Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 57). Yüksek bir şahsiyet huzurunda olan biri tutum ve davranışlarına, sözlerine azami dikkat eder; bittabi konuştukları doğru, seçtiği kelimeler dikkatli, kurduğu cümleler hikmetli, anlaşılır, tutarlı ve ikna edici olur; gelişigüzel kıyafetle huzura çıkmaz, üstüne başına bakar. Hele huzuruna çıkılan varlık âleminin yaratıcısı şanı yüce Allah ise bu dikkat ve titizlik milyon kat daha artar.

"İhsan" kelimenin kökünde iyilik, yarar/fayda ve güzellik, fazlalık-ziyade bir arada bulunur. Yani kişi her ne yapıyorsa, her neyi üretiyor veya işliyorsa iyilik ve fayda sağlamayı hedef alır, aynı zamanda ona belli bir güzellik, sanat ve estetik katar, bağışlama duygusunu önde tutar. İhsan, sanatın ruhu ve formudur. Denebilir ki İslam dini açısından sanat, maddi/toplumsal fayda, iyilik ve estetik "ihsan" kavramında en çarpıcı ifadesini bulmuştur. Sanat, hoşa giden biçimler ise, her hoşa giden biçimde bir estetik/güzellik kaygısı vardır. Ama sadece estetik yetmez, sanata konu olan nesnenin, şeylerin ve fiillerin aynı zamanda meşru, iyilik ve fayda sağlayan mahiyet ve fonksiyon sahibi olması gerekir. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz hadiste, Hz. Peygamber (s.a.), "iman ve İslam"dan sonra "ihsan"ı zikredip tanımını yapmıştır. Bu, sahih inanca ve ilahi hükümlere (helal ve haram sınırlarına) riayet etmeyen ihsanın yani sanatın makbul ve meşru olmadığını göstermektedir. Tek başına estetik yıkıcı olabilir. Günahlar, yasaklar, sapkınlıklar, fuhuş ve fahşa kapsamına giren söz ve fiiller pek ala estetize edilebilir ki, bunu Kur'an "Şeytan'ın insana kötü fiilleri süslü göstermesi" adını verir. Kadın veya erkek bedenini son derece estetize ederek tasvir eder, resmini yapar veya teşhir edebilirsiniz; formu itibariyle estetik şartını yerine getirmiş sayılırsınız ama yaptığınız iş erotizmdir, çıplaklığı teşhir etmek olup haramdır.

Eğer kişi Hz. Peygamber'in buyurduğu üzere "Allah'ın huzurunda olduğu" bilincinde ise, her ne yaparsa yapsın, yaptığını iyilik, fayda ve güzellik üzere yapar ki, bu ihsandır. İster ibadetler ister herhangi bir iktisadi veya sosyal

etkinlik güzellikle yapıldığında ihsan tanımına girer. Mesela hayvan kesiminde ihsan ilkesini gözetmek gerekir. Bıçağın iyi bilenmesi, hayvana mümkün oranda en az acı verilerek kesilmesi bu ilkenin gereklerindendir. "Allah her şeyde ihsanı yazdı. Öldürdüğünüzde öldürmeyi güzel yapın, kestiğinizde kesmeyi güzel yapın. Kesecek olan önceden bıçağını iyi bilesin, sonar hayvanı kessin" (Tirmizi, Diyat, 14; ayrıca bkz. Müslim, Sayd, 57). Söz güzel söylenmeli, kötülük yine güzelce/güzellikle uzaklaştırılmalı ki güzellik kalpleri derinden etkilediği için hem söz amacına ulaşır hem düşmanlıklar bu sayede dostluğa dönüşür: "Allah'a çağıran, salih amelde bulunan ve 'Gerçekten ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kimdir? İyilikle kötülük eşit olmaz. Sen, en güzel olan bir tarzda (kötülüğü) uzaklaştır; o zaman, (görürsün ki) seninle onun arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost(un) oluvermiştir." (41/Fussilet, 33-34.)

İhsan, fiili güzelleştiren estetik ilke olup güzelleştirici unsurdur. İnsan her tutum ve davranışında ihsan derecesine ulaşmak ister. Ekonomik faaliyete katılmak sadece temel ihtiyaçların (haciyat) karşılanması ile bitmez, bunu tamamlayıcı unsurlar (tekmiliyat) takip eder. Su içmeye ihtiyacımız var ama suyu bir kapta içeriz. İhtiyaç haciyat, su kabı tekmiliyattır. Su kabının estetik olmasını da arzu ederiz (tahsiniyat). Vergi memurlarından şikâyet eden bir aile, Abbasi halifesi Ebu Ca'fer'in huzuruna çıkıp derdini anlatınca Halife, vergi memurunun alması gereken vergiyi alıp adaletsizlik yapmadığına hükmedince, müşteki ailenin genci bu ayeti okur ve şöyle der: "Evet, vergi memuru adildir ama ihsan sahibi değildir". Bunun üzerine Halife, gencin Kur'an'a vukufiyetine ve sağlam muhakemesine hayret ederek ona hak verir.

İhsan aynı zamanda ahlaki olgunluk, enfüsi rikkat, zühd ve takva, kalbin temizliği gibi manevi derinlikleri de ifade eder. Tefsirciler 90. ayetin iki anahtar terimi yani adalet ve ihsan arasında birtür zorunlu ilişkiler kurmuşlardır. Buna göre adalet Kelime-ı tevhid, ihsan farzları yerine getirme fiillerinin tümüdür. Bazıları ise adaleti farzların, ihsanı nafilelerin karşılığı saymıştır. Adaletin insanın insaf ve vicdani kararlarla hareket edilmesi, ihsanın fedakârlıkta bulunma olduğu söylenmiştir. Ruhun, iç dünyanın temiz olması adalettir, çünkü öyle olması gerekir, ihsan ise tutum ve davranışların daha temiz olmasıdır. Adaleti hak ve hakkaniyete uygunluk olarak davranışlara, ihsanı ise yüksek ahlak, edep ve nezaketin süslediği sözlere ve söyleme tahsis edenler de olmuştur. Bütün bunlar ihsanla bir yerden ilişkili olmakla beraber, en doğru tanım, İnsanın her an kendini Allah'ın huzurunda hissedip öyle davranması, söz söylemesi ve yaşamasıdır. (Destekleyici ayetler için bkz. 10/Yunus, 61; 26/Şuara, 218-219.)

3) Akrabaları gözetmek: Akrabanın gözetimi hem maddi hem sosyal ve manevi alanlarda olur. Kur'an-ı Kerim yakın ve uzak akraba haklarına özel vurgularla dikkat çekmiştir. **Kurtubi**, bunun sebeplerinden birinin şanı yüce Allah'ın ismini, kendisinin 'Rahman' isminden türettiği 'rahim (akrabalık)' hakkını pekiştirmek ve bu bağı korumayı kendi Zatı'nın haklarını gözetmek olarak görmesi olduğunu söyler. Akraba hakları önceliklidir, yoksul ise daha da öncelikli hal alır. **İmam Şafii**, yazılı anlaşma ile özgürlüğüne kavuşmak isteyen ve kavuşan (mükateb) köleye vermenin de bu ayet gereği olduğuna hükmeder. Bu konu için bkz. 2/Bakara,177 ve 17/İsra, 26. ayetlerin açıklaması.

Ayet, "akrabaya verme"den önce adaleti ve ihsanı zikretmiştir. Yani akrabayı kollayıp gözetirken adaletten şaşmamak; verirken de başa kakmamak, minnet altında bırakmamak, sıkça hatırlatıp manen eziyet etmemek, izzet-i nefsini incitmemek lazım. Biri eğer ehliyet ve liyakat sahibi değilse onu hak sahibi birinin yerine bir görevin başına getirmek adaletsizliktir. "Torpil ve iltimas" akrabaya aslında iyilik değil, kötülüktür. Nepotizm ehliyetsiz kişilerin akraba olmaları hasebiyle görev sahibi kılınmalarıdır. İşte bu işlem zaman içinde "akraba bürokrasisi"ne yol açar. Akraba bürokrasisi, işlerin adaletle ve rasyonel kararlarla verimli ve etkin yürütülmesini önler, böylece sosyo-politik sistemi yozlaştırır (2/Bakara, 27).

4) Fahşadan kaçınmak: "Fuhuş" sözlükte söz veya fiilin çirkin olması, çirkinlikte, tiksinti verici tutum ve davranışlarda ileri gidilmesi demektir. Sınır ve ölçüyü aşmak; kötü olarak bilinen yüz kızartıcı her türlü söz ve fiili işlemek; hayâsızlık, edepsizlik; çirkin, gayr-ı meşru bir fiili işlerken umursamaz olmak, kimseye, çevreye aldırış etmemek; zina, şehevi arzulara uymada ileri gitmek gibi manalarda da kullanılır.

Gündelik dilde daha çok gayrı meşru cinsel ilişkiler ve bunların ya yapanlar tarafından tekrarı veya meslek haline getirilmesi ya da yaygınlık kazanması anlamında kullanılır. **İbn-i Abbas** da, fahşayı zina ile tahsis etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de 21 yerde zikri geçen "**fuhş**"un çeşitli manalarda kullanıldığını görüyoruz. Ağırlıklı kullanım nikâhsız beraberliklere, gayrı meşru cinsel ilişkiye göndermede bulunur. İster erkek ve kadın, ister erkek-erkek veya kadın-kadın arası ilişki bu terimle ifade edilir. Bu çerçevede "**fuhuş**" yalnızca bir erkekle kadının yaptığı gayri meşru iş değil, aynı zamanda eşcinsellik ve sevicilik de fuhuştur: "Lut'a da (Peygamberlik vermiştik) o zaman kavmine (öyle) demişti; siz göz göre göre (kötülük olduğunu bile bile) hala o kötülüğü yapacak mısınız." (27/Neml, 54); "Lut'u da hatırla hani o kavmine şöyle demişti: siz hakikat

öyle hayâsızlığı meydana getiriyorsunuz ki sizden evvel âlemlerden (ins ve cinden) hiçbiri bunu yapmamıştı." (29/Ankebut, 28)

Toplumların çökmesinde fuhşun büyük bir rol oynadığı bir gerçektir. Yunan, Roma, Bizans medeniyetlerinin çöküşü görülen sebeplerden biri zinanın yayılmasıdır. Belli ahlaki ve hukuki sınırların dışına çıkılıp da denetim altına alınmayan şehvet düşkünlüğü sinirleri tahrip eder, manevi direnci azaltır, neslin güvenliğini tehdit eder, gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda da bulaşıcı hastalıkların yayılmasına sebep olur.

Cahiliye çağında açık ve gizli olarak yapılan zina İslam tarafından kesinlikle kaldırılmış ve bunun toplumu felce uğrattığı belirtilerek ağır müeyyidelerle yasaklanmıştır. Cahiliye çağında açık yerlerde yapılan zinaya kötü gözle bakılır ancak gizli ve kimsenin göremeyeceği yerlerde yapılan zina ayıplanmazdı. Kur'an-ı Kerim bunun kesinlikle açığını da gizlisini de yasaklamıştır: "...Açık olsun gizli olsun fuhşiyata yaklaşmayınız..." (Bkz. 6/En'am, 151; 7/A'raf, 33.)

"Sizlerden fuhşu irtikâp edenlerin her ikisine de eziyet edin. Tevbe edip (nefislerini) ıslah ederlerse artık onlara (eziyetten) vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri en çok kabul eden ve en çok esirgeyendir." (Bkz. 4/Nisa, 16 ve 19, 22, 25. ayetlerin açıklaması) Buradaki eziyet fuhuş yapanlara dil ile "kötülük yaparken Allah'tan korkmadınız, utanmadınız mı?" demektir. İbn-i Abbas'a göre izzeti nefislerini kıracak sözler söylemek suretiyle eziyet dahi edilir.

Bu ayet zina ile ilgili yasaklamanın yapıldığı ilk ayettir. Müeyyide olarak eziyet ile iktifa ediliyor. Diğer cezalar (hapis, sürgün, evlilere recm, bekârlara yüz celde) daha sonra devreye girecektir.

Kur'an-ı Kerim'de zina etmeyin denildiğinde "zinaya yaklaşmayın" ifadesi kullanılır. Bu, zina etmek şöyle dursun, bu fiile niyet etmek, erkek veya kadını bu türden gayrı meşru ilişkiye götürecek, yönlendirecek yola girmek dahi yasaktır: "Zinaya yaklaşmayın, çünkü o şüphesiz bir hayâsızlıktır. Kötü bir yoldur." (17/İsra, 32)

Hiç kuşkusuz "fuhuş" yalnız zina manalarına da gelmez. Haddi aşmak ve her türlü kötülük bu kapsama girer. Cahiliye devrinde haksızı ve kötülük işleyeni korumak bir meziyetti. Hatta kötü bir kimseyi müeyyide ve cezadan korumak kabilesinin görevi olarak telakki edilirdi. Mesela bir hırsızı kurtarmak için her türlü gayreti sarfederlerdi. İşte bu Kur'an-ı Kerim'de "fahişeh" olarak adlandırılmış ve bunu yüklenen kendi kendine zulmetmiştir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 135)

"Fuhuş" şeytanın emrettiği kötülük olarak tavsif edilir: "Şeytanın adımlarına uymayın... çünkü o size hakikaten apaçık düşmandır. O size ancak kötülü-

ğü hayâsızlığı ve Allaha karşı bilmeyeceğiniz şeyleri söylemenizi emreder." (2/Bakara 169; 24/Nur 21.)

"Fahiş" İslam'ın men ettiği diğer kötü hasletlerden biri olarak cimrilik manasında kullanılmıştır: "Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur. Size cimriliği (fahşayı) emreder..." (2/Bakara, 268)

"Fuhuş" olarak sayılan kötülük ve çirkinliklerden (zina, kötülük ve cimrilik vs.) kurtulmanın yolu namazdan geçer: "Çünkü namaz edepsizlikten (fuhuştan) akıl ve şeriata uymayan her şeyden alıkoyar." (29/Ankebut, 45). Namaz kılıp fuhuş ve fuhşiyattan kaçınanların Allah katında ecirleri vardır (42/Şura, 37).

Kalbi temizlemek, tutum ve davranışları günahtan, fuhşiyat ve hayâsızlıktan arındırmak inancın gereğidir. Günah ve fenalıkları işlemekten çekinmeyen veya zaaflarına kapılarak kendini denetleyemeyen kişinin kalbinde imanın safiyeti ve temizliğinin kalması mümkün değildir. İnsan kötülük ve hayâsızlıktan sakınıp kaçındıkça ahlaken yücelir. Yalnız hayatın süren realitesi göz önüne bulundurulduğunda "küçük günahlar"dan tamamen kurtulmanın mümkün olmadığı görülür. Şanı yüce ve merhameti bol olan Allah insanın zaafını bildiği için onu rahmetiyle kuşatır, küçük günahlarını bağışlar. Bu da Müslümanlara Allah'ın rahmetidir: "(O güzel amel işleyenler) ufak ufak suçları hariç olmak üzere günahlarını büyüklerden ve fuhuşlardan kaçınanlardır." (53/Necm, 32).

5) Münker: Ma'ruf'un zıttı olan münker kötü, çirkin, zararlı, yıkıcı tutum ve davranış/fiil demektir. Ancak daha geniş kapsamda ele alındığında dinin, selim aklın ve temiz fıtratın ortaklaşa kötü, yanlış, batıl ve çirkin görüp kabul ettiği söz, tutum ve davranışlara denir. Ma'ruf da dinin, selim aklın ve temiz fıtratın iyi, doğru, hak, yararlı ve güzel bulduğu söz, tutum ve davranıştır. (Daha geniş bilgi için bkz. 3/Âl-i İmran, 110. ayetin açıklaması.)

6) Zorbalık (bağy): Zulüm, azgınlık, zorbalık, kıskançlık, hakka tecavüz, hukuk ihlali, kibir, kin ve meşru sınırları aşma gibi anlamlara gelir. Gerçekte "münker"in kapsamına girer ancak **Kurtubi**, verdiği zarar çok daha ağır, yaygın ve tahripkâr olması dolayısıyla özel olarak belirtilmiş, sakınılması istenmiştir. Efendimiz şöyle buyurur: "Yapılan bir bağiyden (zulüm ve azgınlık) daha çabuk cezası verilen günah yoktur" (Ebu Davud, Edeb, 43; Tirmizi, Sıfatu'l Kıyame, 57). "Zorbanın mutlaka sırtı yere getirilmiştir." (Daha geniş bilgi için bkz. 3/Bakara, 90 ve 213. ayetlerin açıklaması.)

İbn-i Battal'a göre Buhari, Hz. Aişe'ye dayanarak bu ayetin, herhangi bir Müslümanın ister Müslüman ister inkârcı (kâfir) olsun, kimsenin aleyhinde kötülük yapmayacağı, kışkırtıcılıkta bulunmayacağı hükmünü getirdiğine kail olduğunu söylemiştir. Lebid b. el Asım, Hz. Peygamber'e büyü yapmıştı ancak

Allah'ın izniyle Efendimiz iyileşti ve Hz. Aişe'den gelen rivayete göre şöyle buyurdu: "Mademki şifa buldum, ben de kimsenin aleyhine kötülükte bulunmayacağım." (Bkz. Buhari, Edeb, 57.) Zira Yunus sûresinde (10/23) buyrulduğu üzere, kim zulüm ve azgınlıkta bulunursa, bunu kendi aleyhine yapar. Ancak elbette haksızlığa uğrayanın hakkını arama hakkı vardır. Burada da ilke, 126. ayette göreceğimiz üzere hak ararken sınırın aşılmaması yani haksızlığa 'misliyle mukabelede bulunulması'dır. Bu haktır ama kim sabreder ve bağışlarsa, bu da üzerinde azimle durulmaya değer işlerden, "ihsan" derecesinde olan güzelliklerdendir (bkz. 42/Şura, 43).

Toplumsal hayat için hayati derecede önemli olan bu altı parametre bir düzenin temeli halinde işler kılınmadıkça o toplumsal hayatın dirlik ve düzenlik içinde yürümesi, ahlaki olarak sükûn, barış ve huzur içinde devam etmesi mümkün değildir. Yüce Allah, bunlara uyulmasını emretmekle aslında bizlere öğüt vermekte, kurtuluşun yollarını göstermektedir. Öğüt alıp doğru yönde düşünebilenler bu emir ve yasaklara uyar.

Bu ayeti, kendi dönemine kadar Cuma hutbesinin bitiminde Ehl-i Beyt'i zemmeden Emevilerin bu çirkin teamülüne son vermek üzere, Ömer bin Abdülaziz, hutbe sonunda okumayı emretmiş, bugüne kadar da güzel bir gelenek (bid'a-i hasene) olarak hutbe sonlarında okuna gelmiştir.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ
جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ
أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً
وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا
السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا
تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ
صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ

ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

91. Ahidleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; çünkü Allah'ı üzerinize kefil kılmışsınızdır. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir.

92. Bir ümmet diğer bir ümmetten (sayıca ve malca) **daha gelişkindir diye, yeminlerinizi kendi aranızda bir bozuculuk unsuru yaparak, ipini kuvvetle eğirdikten sonra bozup-çözen** (kadın) **gibi olmayın. Şüphesiz Allah, sizi bununla imtihan etmektedir. Kıyâmet günü hakkında ihtilafa düştüğünüz şeyi size muhakkak açıklayacaktır.**

93. Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet kılardı; ancak dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. Yaptıklarınızdan muhakkak sorumlu tutulacaksınız.

94. Yeminlerinizi kendi aranızda, bir bozuculuk unsuru edinmeyin; sonra sapasağlam basan ayak kayar ve Allah'ın yolundan alıkoyduğunuz için kötülüğü tadarsınız. (Ayrıca) **Büyük azap da sizin içindir.**

95. Allah'ın ahdini ucuz bir değere karşılık satmayın. Eğer bilirseniz, Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır.

96. Sizin yanınızda olan tükenir, Allah'ın katında olan ise kalıcıdır. Sabredenlerin karşılığını yaptıklarının en güzeliyle biz muhakkak vereceğiz.

97. Erkek olsun, kadın olsun, bir mü'min olarak kim salih bir amelde bulunursa, hiç şüphesiz biz onu güzel bir hayatla yaşatırız ve onların karşılığını, yaptıklarının en güzeliyle muhakkak veririz.

Ayette geçen "**Nakz**" kelimesi, ipi bükmek, bağlamak anlamındaki "İbram"ın zıttı olup, bir şeyi dağıtmak, çözmek, parçalarına ayırmak demektir.

Taberi, bu ayetin inişinde iki sebebin rol oynadığını söyler: Biri, müşriklerin yaptıkları anlaşma ve sözleşmelere atıf olup Müslümanlara, cahiliyede yaptıkları anlaşma ve sözleşmelere bağlı kalmalarını öğütlemektedir. Bunların en meşhur olanı; haksızlıklara, hukuk ihlallerine karşı erdemlilerin ittifakı demek olan **Hilfu'l-Fudul**'dur. Bu anlaşma, İslamiyet'ten önce Haram Bölge'de Kabileler arasında haksızlık ve işkenceleri önlemek amacıyla yapılmıştı. Peygamber Efendimiz de anlaşma sırasında hazır bulunmuştu. **İbn-i Sa'd**'ın Tabakatı'nda yer alan kayda göre, Medine'de Peygamber Efendimiz (s.a.)'e bu anlaşma hatırlatıldığında "İbn-i Ced'an evinde yapıldığına şahit olduğum bir

anlaşmanın bozulması karşılığında kırmızı develere sahip olmayı ona tercih etmem. İslam geldikten sonra bile, böyle bir anlaşmaya yeniden çağırılacak olsam, buna icabet ederim."

Ayetin inişine yol açtığı iddia edilen ikinci sebep, Mekke'de Peygamber Efendimiz (s.a)'e biat eden bazı kişilerin Müslümanların zayıflığını, sayısal azlığını gerekçe gösterip verdikleri sözden dönmeleri endişesinin ortaya çıkmasıdır. Ayet, güç karşısında yılgınlık gösterip ahdinden geri dönenleri uyarmaktadır.

Ahde vefa en yüksek ahlaki erdemlerden biridir. Vefası olmayanın ahdi de yoktur. Toplumsal hayatın devamı, istikrar ve barışın korunması ancak bu sayede mümkündür. Kur'an, bu ahlaki erdeme Müslümanların titizlikle riayet etmeleri gerektiğini vurgular (17/İsra, 104).

"Allah'ın ahdi" iki şekilde anlaşılabilir: Biri, kişinin kendi hayatı ve ebedi geleceğiyle ilgili Allah'a verdiği söz. Kal-u bela'dan Peygamber Efendimiz'e yapılan biate kadar her şey bunun içine girer. Unuttuk veya bize unutturulduysa da, Kur'an bize, ezelde Allah'a söz verdiğimizi hatırlatıyor ve ahdimize vefa göstermemizi, misakımıza bağlı kalmamızı istiyor. İkincisi, kendi aramızda "Allah'ışahit göstererek" yaptığımız ahitler, verdiğimiz sözler, imzaladığımız sözleşmeler, akdettiğimiz anlaşmalar. "Allah adına" yemin edilerek bir anlaşma yapılmışsa bu, bir yönüyle "Allah ile anlaşma" yapılmış, "Allah'a söz verilmiş" gibidir. 3/Âl-i İmran, 77. ayetinde "Allah'a verilen ahid ve yemin" bir arada zikredilmiştir. Yemin yerine göre ahittir. Allah adına söz vermek, Allah'ı kefil kılmaktır ki, bundan daha büyük ve sağlam güvence olamaz. Allah, emniyetin en büyük teminatıdır.

Yeminin bozulması, aynı zamanda ve hüküm olarak anlaşmaların bozulması anlamına gelir ki, bu, "savaşsebebi"dir veya "savaş durumunun ortaya çıkması"dır. (9/Tevbe, 12-13)

Hayatın bütünü sözleşmelerden ibarettir. Kişi olarak devletle veya devlet başkanı ve yöneticilerle ilişkimiz "**biat**" denen sözleşmeye, ticari ilişkilerimiz akitlere, evliliklerimiz nikâh sözleşmelerine dayanır. Sözleşmelerde iki unsur önemlidir: Biri, sözleşmelerin meşru ve ma'ruf üzere akdedilmiş olmaları; diğeri, özgür irade sonucu (icap ve kabul) imzalanmış olmaları.

Sözleşmeler, sadece Müslümanlar arasında değil, Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında da imzalanır. Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkiler iki temelde gelişir: Eğer rıza ile bir arada yaşama iradesini gösteriyorlarsa, gayrimüslimler "muahid" sayılır, muahid kendisiyle muahede yani sözleşme/anlaşma imzalanmış kimsedir. Eğer savaş hali varsa bu durum-

da gayrimüslim "muharip" statüsünde mütalaa edilir. Bu ilişki biçimi derece farkıyla uluslararası ilişkilere kadar uzanır. Kur'an, her ne olursa olsun, sözleşmelere titizlikle riayeti emretmektedir. Eğer Müslümanlar, bir sözleşmenin tarafı ise açıkça belirtilmiş olsun olmasın, o sözleşmeye "Allah kefil" kılınmıştır. Çünkü Müslümanlar, Peygamberleri gibi doğru ve güvenilir insanlardır ve bütün işlerinde güçlerini, güvenirliliklerini ve meşruiyetlerini Allah'tan yani Allah'ın gösterdiği çerçevede hareket etmekten almaktadırlar. O halde müntesibi olduğu dinin peygamberini örnek alan bir Müslüman, hem Allah'a, hem Peygambere ve hem başkalarına verdiği sözün, ahdin gereklerini yerine getirmek gibi ahlaki bir yükümlülük altındadır. Bir yanda ahid verilecek öte yandan gerekleri yerine getirilmeyecek, bu hem tutarsızlık hem suç ve günah işlemenin ucuz yoludur.

Bir sözleşme, ihtiva ettiği hükümler işlevlerini koruduğu müddetçe devam eder. Durup dururken Müslümanlar, tek taraflı olarak ve diğer tarafa zarar vermek maksadıyla sözleşmeyi bozamazlar. Sözleşmeler, eğer belli süreleri varsa, sürelerini tamamlamaları yani miatlarının dolmasıyla biter, kendiliklerinden fesholunur. Veya belirlenmiş süre dolmadan her iki taraf ortak bir karar ve irade beyanıyla sözleşmenin feshini ister. Ya da karşı tarafın açık hükümleri ihlal etmesiyle (8/Enfal, 58) anlaşma ve sözleşmeler bozulur. (Ayrıca bkz. 2/Bakara, 224-225 ve 5/Maide, 89).

Ahitlere sadakat, verilen sözlere riayet sadece kişiler arasında değil, toplumlar, ülkeler arasında da bağlayıcı temel ilke olması gerekir. Şu veya bu sebeple bazı toplumsal gruplar veya ülkeler, devletler diğerlerinden daha güçlü, daha avantajlı olabilir, bu, onların diğerleriyle eğer aralarında anlaşma varsa, güç ve avantajlarına dayanarak anlaşmalarını bozup onları tahakkümlerinin altına almalarının meşru gerekçesi olamaz. Temel ilke verilen sözlere, yapılan anlaşma ve yeminlere bağlılık ilkesidir (5/Maide, 89).

Böyle yapan yününü eğirip sağlamca büktükten sonra –ki bununla nice işlerini görür– çözen kimseye benzer. Rivayete göre, Mekke'de Rayta isminde bir kadın böyle ahmakça iş yaparmış. Önce büyük bir zahmetle yününü eğirip büker, sağlam yapar sonra bozarmış. Anlaşma imzalayıp da bozan kimse bu duruma düşer. Güç ve nüfusları ne olursa olsun, zayıf ve sayıca az olanların aleyhinde olmak üzere anlaşmaları bozanların durumu da öyledir. Bu ayet, bugün uluslararası ilişkilerde ulusal/milli çıkar adına haksızca davranan, saldırgan ve yayılmacı politikalar takip eden ulusların herhangi bir meşruiyet temeline dayanmadıklarını gösteren amir bir hükmü ihtiva etmektedir. Devletlerin veya ulusal kimlik ve kişilikleriyle saldırgan ve hegemonik politikalar takip

eden devletler, uluslar arası ilişkileri ahlaki ve hukuki rayından saptırmakla kalmazlar, kendi tebalarına/yurttaşlarına da çatışma, ölümcül rekabet ve düşmanlığı empoze ederler. Kendi ulusal çıkarı reel politik olarak neyi gerektiriyorsa onu temel alan bir insan, ahlaki normlara aldırmaz, kendi devletinin, ulusal çıkarının korunmasını, genişlemesini hedefler; bu da hak ve hakkaniyetten, adalet ve insaftan uzaklaştırır. Bir topluluğun veya ülkenin maddi güç ve sayısal olarak üstün olması onun sınavıdır. Çünkü güç tahrik edicidir, eğer gücünü kendisinden başkalarının aleyhine kullanacak olursa, haksızca hareket etmiş sayılacağından sınavı kaybeder, Allah'ın kendisine ihsan ettiği güç ve kuvveti, nüfus ve nüfuzu kötü amaçlarda kullanmış olur.

Ayette geçen "erba" fazlalık, sayı veya nüfuz manalarında kullanılan bir kelimedir. İslamiyet'ten önce Arap kabileleri birbirleriyle anlaşmalar imzalarlardı ama biri maddi güç ve sayı bakımından diğerini geride bıraktığında veya kendinden daha güçlü ve kalabalık bir kabile ile anlaşma yapma imkânı bulduğunda önceki anlaşmayı bozar, zayıf olanı savunmasız bırakır ya da tahakkümü altına almaya kalkışırdı. İslam dini bu ahlak dışı uygulamaya son verdi ki, bu yasak bugün de dünyanın uluslararası ilişkilerde temel alınması gereken son derece önemli bir kurala işaret etmektedir.

Elbette insanlar arasında olduğu gibi gruplar, toplumlar ve uluslararası ilişkilerde de ihtilaflı konular, anlaşmazlıklar olacaktır. İhtilafları çözmenin yolu İslam'ın gösterdiği çerçevede kalarak ve vaz'ettiği ilkelerden sapmayarak çözmekten geçer. Kimin son tahlilde haklı veya haksız olduğuna en son kararı o Büyük Gün'de yüce Allah verecektir. Bize düşen ahlaki erdemlerden, doğruluk ve dürüstlükten, hak ve hukuktan ayrılmamaktır.

"Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet kılardı" ayetiyle ilgili olarak **Razi**, yüce Allah dileseydi bütün insanları ahitlerine vefa gösteren, Allah'a ve başkalarına verdikleri söze göre hareket eden tek bir topluluk (ümmet) şeklinde kılardı. Hiç şüphesiz yüce Allah'ın buna gücü yeter. Ama O, yapıp ettikleriyle insanları sınamak istedi, bu çerçevede dileyeni saptırdı dileyeni hidayete erdirdi. Arap dili açısından ayet "dilediğini" şeklinde anlaşıldığı gibi dileyeni şeklinde de anlaşılabilir (M. Sait Şimşek). Devamı olan "yaptıklarınızdan muhakkak sorumlu tutulacaksınız" hüküm cümlesiyle bir arada ele aldığımızda, buraya uygun düşen ifadenin "dileyeni saptırır, dileyeni hidayete erdirir" olduğu kolayca görülür. Esasında yüce Allah eğer yaptıklarından dolayı insanı sorumlu tutuyorsa, ona belli bir tercih ve özgürlük kullanma alanı bırakması aklın gereğidir. İlk insan toplumu ve "tek ümmet" için bkz. 2/Bakara, 213 ve 11/Hud, 118. ayetlerin açıklaması.

Biriyle ahit yapıldığında mahiyeti ne olursa olsun anlaşma güven verir. Buna göre taraflar rahatça çalışır, işlerini yürütür. Anlaşmanın devamını sağlayan en önemli faktör ahlaki temelidir. Taraflardan biri diğerine karşı samimiyetsiz, önyargılı ve hileci ise anlaşma devam etmez. Ancak böyle bir kişi aslında kendi güvenliğini tehlike altına atmış demektir. Tek taraflı olarak anlaşmayı bozana kimse güvenmez. Anlaşma ile ayağını yere sağlam basmışken, sözünde durmamak suretiyle ayağını kaydırır, bunun sonucunda da kötülüğü tadar. (Yeminlere sadakat için bkz. 5/Maide 1. ayetin açıklaması.) Ahdini bozan kimse belli ki bir şeye, maddi bir değere tamah etmiştir. Oysa anlaşmaya sadakat hiçbir maddi faydanın karşılığı değildir. Ucuz bir şeye kanıp da ahdini bozanlar büyük kayba uğrar. Zira sadece insanlar arasında güvenirliklerini kaybetmekle kalmazlar Allah'ın kendileri için hazırladığı büyük nimetlerden de mahrum kalmış olurlar. Oysa dünyada elde ettikleri maddi fayda her ne olursa olsun, geçicidir, nitelikçe zayıftır, sonlu ve eksiktir. Günün birinde ve bir şekilde tükenir, sona erer. Oysa Allah katında olan nimetler sonsuzu, sınırsız ve kalite bakımından dünyadakilerle mukayese dahi edilemezler. Sabretmesini bilenler eninde sonunda yaptıklarının en güzelini alacaklardır.

Bu konuda erkek veya kadın farketmez. Kim yaptığı anlaşmalara sadakat gösterir, önüne çıkan fırsatlara kanıp anlaştığı kimselere ihanet etmeyecek olursa, başka bir ifadeyle salih bir amelde bulunursa –ki anlaşmalara sadakat salih amelin önemli türevlerinden biridir– yüce Allah ona güzel bir hayat yaşatır. Yani iman ve İslam üzere hayatını yaşayan kimse güzel bir hayata sahip olabilir. Huzur, sükûn ve mutluluk içinde yaşar. Bu konuda erkek-kadın ayrımı söz konusu değildir. Bu güzel hayatın nerede verildiğine ilişkin tartışmada dünya hayatı, kabir hayatı ve ahiret hayatı olmak üzere üç görüş ortaya çıkmıştır. Bu insanın içini ferahlatan kavramın (güzel hayat) her üçünü de ihtiva edebileceğini söylemekle ele aldığımız ayetlerin genel bağlamı açısından mümkündür. Ancak her şeyin en doğrusunu Allah bilir.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

98. Öyleyse Kur'ân okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.

99. Gerçek şu ki, imân edenler ve Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) **hiçbir zorlayıcı-gücü yoktur.**

100. Onun zorlayıcı-gücü ancak onu veli edinenlerle, onunla O'na (Allah'a) **ortak koşanlar üzerindedir.**

Kur'an okumadan önce Şeytan'dan Allah'a sığınmak (istiaze) kaynağı Sünnet'e dayanan bir gelenektir. Anlamı: "Şeytan'ın şerrinden Allah'a sığınırım" demektir. (İstiaze hakkında daha geniş bilgi için bkz. Fatiha sûresi tefsirinin girişi.)

Âdem'in yaratılışına kadar cinlerin ulusu olan Şeytan "**Cann**" idi, Adem'in yaratılması, ona Nefha-i ruh'la canlanıp isimlerin öğretilmesi ve yeryüzüne halife kılınmasıyla "ümidini kaybettiği" için "**İblis**" oldu. Âdem'in önünde selama durmayı (secde etmeyi) reddettiği için Allah'ın rahmetinden kovulup "**şeytan**" ismini aldı. İnsan ile Şeytan arasında ebedi bir düşmanlık söz konusudur. Bu yüzden insanı Şeytan'ın kötülüklerinden, yanıltma ve saptırmalarından ilahi vahiy/Kur'an koruduğundan, kıraate başlarken Şeytan'dan Allah'a sığınmak, aynı zamanda insanın vahiy ışığı altında Allah'ın rahmetinden yararlanmasını sağlamaktadır.

Şeytan'ın insan üzerinde maddi güç kullanması söz konusu değildir, o maddi olmayan bir kişiliktir, bizim gibi fizyolojik/biyolojik özelliklere sahip olmaması onun olmadığı anlamına gelmez. Nasıl melekler ve cinler bizden ayrı varlıklar ise, Şeytan da kişilik sahibi varlıktır, vardır, zekâ ve bilinç sahibidir; ne yapıp yapmadığını bilmektedir. Bütün çabası vesvese ile insanın duygularını altüst etmek, iç dengesini bozmak, zihnini şaşırtmak, nefsinin meşru olmayan istek ve tutkularını tahrik etmek suretiyle onu doğru yoldan saptırmaktır. Bu açıdan sahih imana sahip olup yüce Allah'a tam bir samimiyetle tevekkül edenler, O'nun koruyuculuğuna itimat edenler Şeytan'dan etkilenmezler. (7/A'raf, 200.) Ancak bu, iman sahiplerinin hiç günah işlemeyecekleri anlamına gelmez; sadece inkâr, Allah'a isyan ve ortak koşmak (şirk) türünden günah ve cürümleri işlemezler.

Kur'an okumaya istiaze ve besmele ile başlanır; bu hem Kur'an ve Sünnet'le tayin edilen bir emirdir hem tarih boyunca süren güzel bir gelenektir. **Hanefi** ve **Şafiilere** göre, namazda ilk rekâtta istiaze getirmek yeterlidir.

İstiaze'nin çeşitli hikmetleri vardır. Bunlardan biri zihni temizlemektir. Nasıl namazdan önce maddi kirlerden temizlenmek üzere abdest alıyorsak – ki abdest bizi hem bedenen hem ruhen Allah'ın huzuruna çıkmaya hazırlayan önemli bir ibadettir– bunun gibi Kur'an okumaya başlamadan önce istiaze getirmek, Şeytan'a ilişkin ve Şeytan'ın işlerinden kaynaklanan her türlü kötülük, sapkınlık, batıl, temelsiz, bid'at ve hurafeye dayalı, ruh ve akıl sağlığını bozan duygu ve düşüncelerden zihni temizleyip Kur'an'la elde edilecek marifete, hikmet ve bilgilere hazır hale getirir.

Hiç kuşkusuz Şeytan insan üzerinde maddi güç ve kuvvet kullanmak su-

retiyle ona herhangi bir etkide bulunamaz, onunla aynı varlık mayasına sahip kötü niyetli -rahmani olmayan- cinlerin de insan üzerinde icra edebilecekleri herhangi maddi bir etkileri yoktur. Bu da bize gösteriyor ki, cinlerle veya başka birtakım beşer üstü varlıklar veya güçlerle temas kurduğunu öne sürenlerin insanları korkutmalarının veya kandırmalarının herhangi bir hakikat değeri yoktur. Bu kimseler, falcılar, astrologlar, gurular, medyumlar, kâhin ve şamanlar gibi bunlar da yalan söylemektedirler. Şeytan'dan etkilenip doğru yoldan ayrılanlar, esasında kötülüğü emreden nefsin istek ve tutkularına kapılanlar, zaaflarını yenemeyenler, geçici dünya zevk ve çıkarını ebedi hayata tercih eden kimselerdir. Böyleleri ana misyonu insanı doğru yoldan saptırmak, azdırmak olan Şeytan'ın işini kolaylaştırmaktadırlar. Onun işini kolaylaştırmak demek, onu telkinlerine, vesveselerine kapılmak, zihni şaşırtıcı düşüncelere iltifat etmek, gösterdiği yola girmek, ona itaat etmekle aynı şeydir. Şeytan'ın varlığını inkâr etmek bile Şeytan'ın en hoşlandığı şeydir, çünkü böyle bir durumda insan ruhu ve zihni üzerinde çok daha rahat faaliyet gösterebilmektedir (bkz. 15/Hicr, 39-42).

Bazı beşeri durumlar Şeytan'ın işini kolaylaştırıcı etkiye sahip olduğundan bunlardan da kaçınmak ve birer musibet olarak onlardan uzak durmak üzere "Allah'a sığınmak" gerekir. Efendimiz (s.a.) "İnkâr, kabir fitnesi, cehennem ateşi, her canlının ve her şeyin şerri, yoksulluk, üstesinden gelinmeyecek borç, tembellik, kötü huy ve ahlaki davranış, keder, çok yaşlılık, yangın ve sel gibi insanı dünya ve ahirette sıkıntıya sokan pek çok konuda Allah'a sığınmıştır". (Bkz. Buhari, Edeb, 76; Deavet, 35-46; Müslim, Fiten, 4, 7, 10.)

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ
الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ
إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ
مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ
هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

101. Biz bir âyeti, bir (başka) **âyetin yeriyle değiştirdiğimiz zaman, -Allah neyi indirdiğini daha iyi bilir.- "Sen yalnızca iftira edicisin" dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler.**

102. De ki: "İmân edenleri sağlamlaştırmak, Müslümanlara bir müjde ve hidayet olmak üzere, onu (Kur'ân'ı) **hak olarak Rabbinden Ruhu'l-Kudüs indirmiştir."**

103. Andolsun ki biz, onların: "Bunu kendisine ancak bir beşer öğretmektedir" dediklerini biliyoruz. Saparak kendisine yöneldikleri (kimse)**nin dili a'cemidir, bu ise açıkça Arapça olan bir dildir.**

104. Allah'ın âyetlerine inanmayanları Allah hidayete ulaştırmaz ve onlar için acı bir azap vardır.

105. Yalanı, yalnızca Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur. İşte yalancıların asıl kendileri onlardır.

Bir ayetin başka bir ayetle değiştirilmesi veya bir ayette belirtilen bir hükmün sonra inen bir ayetle yürürlükten kaldırılması konusuna İslam literatüründe "Nesh (nasih-mensuh)" denir. Bu konuyu Bakara (2/106) ve Ra'd sûrelerinde (13/39) geniş olarak ele almıştık. Şanı Yüce Allah Elçisi'ne neyi ve niçin indirdiğini herkesten daha iyi bilir, bir tasarruf söz konusuysa bu sadece O'nun yetkisindedir. Duruma göre hükümlerin farklılık göstermesi, hükmün kendisinin ebediyyen ortadan kaldırılmasının gerekçesi değildir. **Hamdi Döndüren**'in yerinde benzetmesiyle, hastasını dikkatli bir biçimde tedavi eden bir doktor nasıl hastalığın seyrine göre ilaçları değiştiriyorsa, hükümler de yerine ve somut durumlara göre yürürlüğe girer veya yürürlükten kaldırılır ya da başka bir ifadeyle askıya alınır. Nitekim Hz. Ömer, Kur'an ve Sünnet'te açıkça yer almış hükümleri (mesela Müellefe-i kulub, Irak'ın fethinde Sevad arazilerini ganimet saymayıp fey hükmüne sokması gibi), illetlerine ve maksatlarına binaen askıya almıştır. Bu, asla Kur'an'da veya maksatları ve özleri itibariyle ilahi hükümler temel bir çelişki olduğu ya da Yasa Koyucu'nun bilgisizlik veya keyfi olarak fikir değiştirmesi anlamına gelmez. Hükümler arasında görülen farklılık belli bir hikmete ve toplumsal maslahat ve faydaya dönüktür.

Vahyin ilk muhatabı Mekkeliler, söz konusu farklılığa bakarak Hz. Peygamber'in Allah'a iftira ettiğini, kendince birtakım şeyler uydurduğunu iddia ettiklerinde nesh'le ilgili ayetler inmiştir. Ancak 101. ayetin Mekke'de indirildiğini göz önüne alacak olursak, Mekkelilerin somut hükümlerden çok yeni tebliğ edilen dinin diğer dinlerle ilişkisine atıfta bulunduklarını göstermektedir. Çünkü onların iddialarına göre Mekke'de yaşayan Hıristiyan Rum bir köle Kur'an'ı Hz. Peygamber'e öğretiyordu. Söz konusu kölenin Bel'am, Cebra, Addas veya Yaiş isminde olduğu söylenmiştir. **Selman-ı Farisi** olduğunu söy-

leyenler olmuşsa da, bu mümkün değildir, çünkü Selman Medine'de İslam'a girmiştir. İddia iki noktadan reddedilmektedir: İlki yeni gelen vahiy ile önceki dinler arasında hükümler bakımından farklılık varsa yani İslamiyet önceki dinlerin bazı hükümlerini yürürlükten kaldırıyorsa, bir Hıristiyan'ın kendi dini aleyhine bunu yapması akıl dışıdır. Diğeri sözünü ettikleri Rum köle doğru dürüst Arapça bilmiyor, gerek muhtevası ve anlatımı, gerekse fesahati ve belagatıyla böyle Kur'an gibi mucizevi bir kitabı öğretmesi düşünülemez. Dilden iyi anlayanların teslim edeceği üzere bu Kitap apaçık Arapçadır, bir yabancının dili değildir.

"**A'cemi**", yabancıyı ifade eden bir kelime olmakla beraber Arapça olmayan bir dil veya karmakarışık, kapalı bir dil anlamlarında kullanılır. Bu âyette a'cemi, Kur'ân'ı Peygambere öğrettiği öne sürülen kimsenin dilini ifade eder ki, onların iddiasına göre Kur'ân Allah'tan bir vahiy değil, Peygambere 'bir başkası' tarafından öğretilmiş bir kitaptır. (Bkz. 6/En'am, 91 ve 105. ayetlerin açıklaması). Arapların "Arap olmayan kimse" için kullandıkları "**a'cemi**"nin eski Greklerin "Atinalı olmayan" için kullandıkları "**barbar**"dan farklı olduğunu söylemek gerekir. Her ne kadar a'cemi Arap değilse de, onun belirleyici vasfı Arapçayı iyi bilmemesi, doğru dürüst meramını ifade edememesidir. Bazı durumlarda sadece sesler çıkaran hayvan için de aynı kelimeyi kullanırlar. "Barbar" ise sitenin ve sitede yaşayan herkesin güvenliğini tehdit eden tehlikeli yabancıdır ki, bu anlam çerçevesinde barbar "ötekileştirilmiş öteki" yani düşman demektir.

Kur'an'ın eski dini metinlerden bir iktibas veya birilerinin Hz. Muhammed (s.a.)'e –mesela Şam ziyaretinde karşılaştığı rahip Bahira veya burada sözü geçen Rum köle vs.– öğrettiği iddiasını bugün de tekrarlayanlar vardır. Hayır, bu iddiayı ortaya atanlar "bilmiyorlar", ne vahyin anlamını ve misyonunu, ne Son Peygamber'e nasıl indirildiğini. Kur'an vahyinin amacı iman edenlerin inancını ve hattıhareketlerini sağlamlaştırmak, Allah'ın hükümlerine ve iradesine teslim olan kimselere tercihlerinin ne büyük mutluluk ve nimet olduğu müjdesini vermek ve doğru yola yöneltmektir. Bu Kur'an'ı indiren Ruhu'l Kudüs yani Cebrail aleyhisselâmdır. (Bkz. 2/Bakara, 87 ve 97; 69/Hakka, 44-46.) Kur'an'ın inişinde şairlerin, cinlerin, şeytan veya başka beşer üstü varlıkların, kâhin veya büyücülerin herhangi bir dahli yoktur (26/Şuara, 210-227).

Konunun esası, bu iddiada bulunanların vahye inanmamasıdır, böylelerini zaten Allah doğru yola ulaştırmaz, onlar için azap vardır. İnanmadıkları için kolayca yalan söyleyebilmektedirler, Elçi'yi yalancılıkla, ayet uydurmakla suçlamaktadırlar ama aslında kendileri yalancıdırlar.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُولٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾ يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾

106. Kim imânından sonra Allah'a (karşı) **inkâra sapıp da, -kalbi imânla tatmin bulmuş olduğu hâlde baskı altında zorlanan hariç- inkâra göğüs açarsa, işte onların üstünde Allah'tan bir gazap vardır ve büyük azap onlarındır.**

107. Bu, onların dünya hayatını âhirete göre daha sevimli bulmalarından ve şüphesiz Allah'ın da inkâr eden bir topluluğu hidayete erdirmemesi nedeniyledir.

108. Onlar, Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Gafil olanlar onların ta kendileridir.

109. Şüphesiz, onlar âhirette ziyana uğrayanlardır.

110. Sonra gerçekten Rabbin, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret edenlerin, ardından cihat edip sabredenlerin (destekçisidir). **Şüphesiz senin Rabbin, bundan sonra da gerçekten bağışlayandır, esirgeyendir.**

111. O gün, herkes kendi nefsi adına mücadele eder ve herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir. Onlar zulme uğratılmazlar.

"**İmandan sonra inkâra sapmak**" dinden çıkmak olup teknik ifadesi "**irtidat**"tır. İrtidat dinden dönmek demektir. Bu, hiç İslam'a girmemiş olanlardan farklı bir duruma işaret eder. 106. ayetin Müslümanlığı kabul etmişken dinden çıkan Abdullah bin Sa'd bin Ebi Serh, Mikyes bin Subbe, Abdullah bin Hatal ve Kays bin Velid bin el Muğire hakkında indiği söylenmiştir.

İmandan sonra inkârın "**göğsün inkâra açılması**" olarak nitelendirilmesi,

insanın iç dünyasında, başka bir ifadeyle kalbinde temel bir değişikliğin olması anlamına gelir. İfadede aynı zamanda bilinçli bir tercih söz konusudur, zira kişi bilerek ve isteyerek göğsünü bir şeye açar. Dikkatlice bakıldığında kalbin küfre açılması fiilinin "**inşirah**"la ifade edilmesinde bir ironi olduğunu tespit etmek mümkündür. Hakikat-i halde inşirah olumlu bir manevi-iç değişimdir. Yüce Allah kimin göğsünü İslam'ın hakikatlerine ve hikmetlerine açmışsa, o şahıs bir nur üzere olmuş demektir. (39/Zümer, 22. Ayrıca bkz. 20/Taha, 25 ve 94/İnşirah, 1.)

Şu veya bu sebeple kişi inkâra sapar ve artık İslam'ın ana umdelerine inanmaz haline gelir. Bunun cezası ağırdır, Allah'tan bir gazaba ve büyük bir azaba müstahak olmasına sebep olur. İnkâra sapmak veya dinden çıkmak (irtidat) temel bir insan hakkı değil, bir özgürlüktür. Bu ayet açıkça söz konusu özgürlüğü kullanmanın ilahi gazap ve azap getirdiğini belirtmektedir.

Ayete göre, imandan sonra inkâra yol açan asıl faktör, dünya hayatının mutlaklaştırılmasıdır. Böyleleri kişisel zaaflarını, dünyevi çıkar ve zevkleri, nefislerinin bencil tutkularını aşma başarısını gösteremez, ebedi hayatın güzelliklerini bir kenara bırakıp yakın vaadede, dünyada elde edecekleri çıkar ve hazzı merkeze alırlar, her şeye "hemen ve şimdi" elde etmek ister, mezarın ötesini yok sayarlar. Bu demektir ki ateizm, agnostizm, materyalizm veya başka türevleriyle olsun, inkârın asıl dinamiği felsefi ve fikri olmaktan çok dünyevi zevk ve tutkuların insan tercihlerini belirleyip şekillendirmesidir. Nice insan var ki, hak ve hakikati bildiği halde bazı haram fiillerden vazgeçemediği için hidayet yolunu değil, inkâr ve fısk yolunu seçmektedir. Bunun modern zamanlardaki ifadesi "sekülerleşme" yani dünyevileşmedir. Sekülerleşmenin en kestirme ifadesi dinin dışarı çıkarılması; bütün zevk, haz, nimet ve güzelliklerin bu dünya hayatını yaşamaktan ibaret zannedilip dünya sevgisinin mutlaklaştırılmasıdır. Böylelerine Yüce Allah hidayeti nasip etmez, bu da inkârlarına eş zamanlı ve paralel olarak başlarına gelen büyük musibettir. (İrtidat için bkz. 2/Bakara, 217; 3/Âl-i İmran, 86 ve 5/Maide, 54.)

İnkâr basit bir olay değildir. İnsanın iç dünyasında vuku bulur, insani duyargaların, birer nimet olarak kendisine bahşedilen melekelerin fonksiyonlarını kaybedilmesiyle ortaya çıkar. Hakikatin bilgisi sağlam gözlem (basar), söylenenin tam olarak anlaşılması (sem') ve sağlam muhakeme ve ruhi iştirak (fuad) ile elde edilir. Eğer göz bakar fakat görmez, işitir ama üzerinde tefekkür etmez ve kalp özün bilgisi olan bilginin özüne ulaşma kabiliyetini kaybederse, olup biten her şeyin bu dünyadan ibaret olduğu zannına kapılır, hakikatin dünyasından bir ölçüde veya tamamen kopar. Böyle durumdaki insan uçurumun

kenarında yolculuk yapan devenin kenarda bir tutam ot görüp ona yönelmesi, kendini uçurumdan atma tehlikesi pahasına ota kanmasıyla aynı şeydir ki, devenin bu türden tutumuna "gaflet" denir. İnsanın da gafleti, dünya hayatının ot hükmündeki geçici zevk ve nimetlere kanıp ebedi hayatı, ahireti unutmasıdır. Dünyevileşme gafletine kapılan belki dünyada kısa ömürlü faydalar elde eder ama ahirette ebedi ziyan ve zarara uğrar.

106. ayette **"Kalbi imânla tatmin bulmuş olduğu hâlde baskı altında zorlanan hariç"** cümlesine gelince. Bunun ruhsata işaret ettiğine dair ittifak vardır. Mekke'de ağır işkencelere maruz kalan korumasız sahabeler hakkında inmiştir. Bunların içinde en dramatik olanlar Ammar, annesi Sümeyye ve babası Yasir idi. İslam'dan dönmeyi reddettikleri için işkence ile öldürüldüler, bu ikisine İslam'ın ilk şehidleri denmektedir. Ebu Cehil, Sümeyye'ye ağır hakaretler yağdırdıktan sonra her bir ayağını bir deveye bağlayıp parçalattı, eşi Yasir de işkence ile şehid edildi. Ammar ise atıldığı kuyuda tam boğulmak üzereyken dinden döndüğüne ilişkin sözleri söyleyip ölümden kurtuldu. Konuyu Efendimiz (s.a.)'e intikal ettirenler *"Ammar dinden döndü"* deyince şöyle buyurdu: *"Ammar'ın içi iman doludur, iman etine ve kanına işlemiştir."* Ardından Ammar'a *"Seni yine baskı altına alacak olurlarsa, istediklerini söyle"* talimatını verdi. (Hâkim, Müstedrek, II, 357.)

Efendimiz'in kullandığı *"imanın ete ve kana işlemesi"* ifadesi son derece önemlidir. Bu zaman içinde fizyonomik organlarımızın inançlarımız ve düşünce biçimlerimizle yoğrulduklarını ve inançla düşüncenin fizyonomide yansıdığına işaret etmektedir. Nitekim bazı şahısları yüzlerindeki ifade biçimlerinden hangi ideoloji veya inanç sistemine mensup olduklarını ayırt etmek mümkün olabilmektedir. Mü'minin de yüzünü secde izinden tanımak böyledir.

Mekke'de Yasir ailesinden başka Suheyb er Rumi, Bilal-ı Habeş'i, Habbab bin Eret, Salim, Ebu Huzeyle ve Hadrami'nin kölesi Cebra da benzer ağır işkencelere maruz kaldılar. Hz. Bilal öylesine işkenceler gördü ki, canını feda etmeyi göze aldığından her seferinde "Ehad, ehad (Bir'dir, Bir'dir)" diye tekrar edip durdu. Sonunda zorba işkenceciler usanıp bırakıp gittiler.

Ammar'ın zahiren inkâr etmesi yani küfür lafızları söylemesi İslam fıkhında **"ruhsat"**, babası ve annesinin ölümü göze alması **"azimet"** olarak tanımlanmıştır. Her iki tutum da mümkündür. Can, mal, uzuv kaybı, vücut bütünlüğünü bozacak işkence, ırza tasallut veya yakınlarıyla tehdit edilmesi durumlarında kişi isterse, dinden çıktığına dair beyanlarda bulunabilir ancak kalbinin imanla dolması, imanı kalbinden silmemesi gerekir. Zahirde inkâr, zamirde iman ruhsattır. Buna yol açan sebep tabii ki zor ve baskı yani **"ikrah"**tır. Hz. Pey-

gamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Allah ümmetimin üzerinden yanılma/hata, unutma ve baskı altında olan şeylerin hükmünü kaldırmıştır*" (Buhari, Talak, 11, Şurut, 12.) Zor ve baskıyla cinsel ilişkiye zorlanan kadına herhangi bir cezanın (had) terettüp etmeyeceği İslam bilginlerinin üzerinde ittifak ettikleri görüştür. Yine şiddetli açlık ve susuzluk durumunda ölmeyecekmiş kadar domuz eti yemek veya alkollü içki almaya ruhsat verilmiştir, hatta böyle bir durumda ölümü göze almak günahtır.

Zorlamanın belli başlı şartları vardır. Sözgelimi tehdit ve korkutmada bulunan bunu yapabilecekse; tehdit ve korkutma şahsa yönelik olduğu gibi yakınlarına -mesela eşine, anne-babasına, çocuklarına veya yakınlarına- yöneliyorsa ruhsata başvurulabilir. (Daha geniş bilgi için bkz. **Kurtubi**, 16/106. ayetin tefsiri.)

Ayet-i kerime can güvenliğinin tehdit altına girmesiyle ilgili görünmekteyse de bilginler, "*ikrah*" kavramından hareketle mala ve ırza gelebilecek tehlikeyi de ikrah (baskı-zorlama) içine dâhil etmişlerdir. Efendimiz, "*Dini, malı ve ırzı uğruna ölenleri şehid*" saydığından takıyye kavramının geniş tutulması mümkündür. **Takıyye** ise üç akım arasında farklı anlayış ve pratiklere konu olmuştur: **Şia**, takıyyenin alanını hayli geniş alana yayarken, **Hariciler** hiçbir şekilde cevaz vermemişlerdir. **Sünnilere** göre ise "azimet ile ruhsat" arasında tercihte kişi serbesttir, ruhsat yolunu seçerse can, mal ve ırz güvenliği için takıyye yapabilir. Şu var ki, takıyye zaruretlerin yani sözü edilen güvenlik alanlarının aşılmaması, Müslümanda sözü özü bir olmayan, sürekli kendini gizleyen bir ahlaka dönüşmemesi lazım. Hele dinin doğrularının ketmedilmesinde kullanılırsa büsbütün yanlış olur. **Ahmed bin Hanbel** "Âlimler takıyye yaptığı, cahiller cahil olduğu için inkârcıların söylediklerini söyleyecek olurlarsa, hakikat nasıl ortaya çıkacak?" diye sormuştur. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 28. Takıyye ve talattuf için bkz. 18/Kehf, 19-20. ayetlerin açıklaması.)

Zor ve baskı altında hicret edenlerin ve sırası gelince kaçmayıp cihad edenlerin yüce Allah destekçileridir, onları gerçekten bağışlar, esirger. Bu ayetin de yine Ammar ve kendisi gibi zayıf sahabiler hakkında indiği söylenmiştir, zira bunlar korumasız oldukları için Mekke'den Habeşistan'a, sonra Medine'ye hicret etmişler, zamanı gelince de Allah yolunda kahramanca savaşmışlardır. Demek ki zahirde inkâr etmek zorunda kalan veya yurdunu terkeden kimse korkak veya zayıf inançlı biri değildir, aksine kalbi imanla dopdoludur, neye inandığının, hangi sorumluluklar altında olduğunun bilincindedir. Ruhsat kullandığı için kınanamaz, ayıplanamaz. Bu böyledir, nihayetinde kendi nefsi adına mücadele etmiştir; her ne yapmışsa karşılığını görecektir, kimse haksızlığa uğramaz.

Mü'minler üzerinde ağır baskılar kılan, onlara işkence uygulayan kimselerin Allah kalplerini, gözlerini ve kulaklarını mühürlemiş yani insani meleke ve yetilerini iptal etmiştir. Bakarlar görmezler, duyarlar işitmezler, kalpleri tefekkür etme yetisini kaybetmiştir. Bu başlı başına bir cezadır. Böyleleri dünya hayatını ahirete tercih etmişlerdir. **Razi**'ye göre böyleleri yüce Allah'ın kendilerine vereceği azaptan habersiz kimselerdir.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾

112. Allah bir şehri örnek verdi: (Halkı) **Güvenlik ve huzur** (itminan) **içindeydi, rızkı da her yerden bol bol gelmekteydi; fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük etti, böylece Allah yaptıklarına karşılık olarak, ona açlık ve korku elbisesini tattırdı.**

113. Andolsun, onlara kendi içlerinden bir elçi gelmişti, fakat onu yalanladılar; böylece onlar, zulümlerine devam etmektelerken azap onları yakalayıverdi.

Tefsircilerin çoğuna göre bu iki ayette sözü edilen şehir Mekke'dir. Mekke halkı güvenlik ve huzur içinde yaşıyordu, zaman içinde nankörlüğe başlayıp ilahi emirlere isyan ettiler, bunun üzerine yüce Allah bir ceza olarak onlara açlık ve korkuyu tattırdı; sonra Mekkelileri doğru yola sevketmek üzere içlerinden Hz. Muhammed (s.a.) elçi olarak gönderdi; fakat onu yalanladılar, zulümlerinde ısrar edince de büyük bir azaba maruz kaldılar.

Müfessirler görüşlerine destek olmak üzere, Kâbe'yi inşa eden Hz. İbrahim'den duasıyla Mekke'nin dokunulmaz statü kazanmasına ve her yönden ticaret ve ziyaretçinin akıttığı zenginliği anlatan ayetlere (2/Bakara, 126 ve 14/İbrahim, 35-37) gönderme yapmaktadırlar. Bununla bağlantılı olarak Mekke'nin güvenli vasfının yüzyıllarca sürdüğünü (29/Ankebut, 67); Ka'be ve Hac ziyaretinin ekonomik bolluğu getirdiğini (28/Kasas, 57); fakat Efendimiz'in zuhuru ve ona karşı konulmasıyla ortaya çıkan kıtlık ve açlık tehlikesinin şehir halkını nasıl bitkin duruma düşürdüğünü de (44/Duhan, 10-15) hatırlatmaktadırlar. Bu meyanda "Ev'in Rabbi'ne karşı Kureyşlilerin gösterdiği nankörlüğü" (106/Kureyş, 1-4) de zikretmek mümkün.

Ancak bu ayetlere rağmen, "örnek verilen şehir"in Mekke olduğunu söylemek pek muhtemel görünmemektedir. Zira güvenlik ve itminan (huzur ve hoşnutluk) içinde tasvir edilen şehir tarihsel olarak Mekke'ye uymuyor. Mekke, tarih boyunca değilse de uzun zaman putçuluğun, zulüm ve haksızlıkların kurumsallaştığı, zayıfların ezildiği yer olmuştur. "Babaları önceden uyarılmamış, bu yüzden azabı çoktan hak etmiş" (36/Yasin, 5-6) Mekke halkı, ahlaki dejenerasyon içindeydi, kabile savaşları ve baskınları güvenliği ortadan kaldırmış, hayat en azından güçsüz sınıf ve zümreler için çekilemez olmuştur.

Bu durumda ayetin sözünü ettiği şehir ya tarihte ismi verilmeyip bu süreçlerden geçen gerçek bir yerleşim birimidir veya **Razi**'nin dediği gibi darb-ı mesel türünden bir örneklemedir. Arap dilinde "mesel" fiziki/somut veya tarihsel olarak mevcut olsun olmasın, belli niteliklere, anlaşılır özelliklere sahip şeyi (fenomen) veya bir olayı (vakıa) ifade eder. Bu ayette darb-ı mesel olarak (Darab Allahu meselen) verdiği örnek muhayyel olabilir, bu teorik olarak mümkündür. Maksat şu veya bu yerleşim birimini anlatmak değil, belli beşeri bir durumda ortaya çıkan dramatik sonuca, bu durumdan geçen insan topluluklarının, şehir halkının maruz kalacakları yasalara (Sünen-i ilahi) dikkat çekmek ve bundan gerekli dersleri çıkarmaktır. Bize göre ise, ismi verilmemiş tarihsel bir şehrin örnek verilmesi daha muhtemel görünmektedir, bir şehirden hareketle bu duruma düşen "şehir tipolojisi"ne gidilmektedir, 113. ayet bunu gerekli kılıyor.

Bir şehir düşünelim: Halkı güvenlik içindedir. Hem dış saldırılardan; hem iç baskılardan, otoriter bir rejimden korunmuştur. Canı, malı, ırz ve namusu, akıl ve nesil sağlığı, dini hayatı teminat altındadır; dış düşmana karşı kendini savunabilecek güç ve donanımdadır. Bu insanoğlunun tabiat üzerinde en çok muhtaç olduğu şeye yani güvenliğin sağlanmış olmasına işaret eder. Söz konusu halkı "kaygı"ya sürükleyecek sebepler yoktur. Güvenlik içinde yaşayan bir halk aynı zamanda ve bittabi özgür ve bağımsızdır. Bunun yanında şehir halkı "itminan içinde yaşamakta"dır. "İtminan"ı iki anlamda ele almak mümkün: İlki, maddi ve manevi açıdan kendisine huzur veren uğraşıları vardır, zamanını boş şeylerle değil anlamlı işlerle geçirmekte, üretmekte, kendisine, çevreye, canlı hayata fayda sağlamakta, Allah'a ibadet etmektedir. Diğeri, yaptığı işler ve seçtiği doğru hayat tarzı dolayısıyla da "hoşnut"tur. Kalbi mutmaindir, yaptığı işlerden tatmin buluyor, hayat biçimi mutluluk ve hoşnutluk sağlıyor.

Razi akıllı kimselerin "Üç şeyin sonunun olmadığını söylediklerini hatırlatır: Güvenlik, sağlık ve yeterlilik (kifayet)." Hakikatte güvenliğini, sağlığını ve kendisine yetecek kadar maddi-sosyal imkânları olan kimse itminan içinde

olur. Her ihtiyaç, arzu ve talebi bir noktada sınırlandırmak gerekir, aksi halde ihtiyaçlar arzuya, arzular tutkuya, tutkular esarete, esaret ıstırap ve ruhsal hastalıklara dönüşür. Sınırları Şeriat tayin eder, hikmet, irfan ve ibadetler istiğnayı getirir. Kişi, eşya dünyasına, nefsin istek ve arzularına karşı istiğna, Allah'a karşı fakr hali içinde yaşarsa, özgürleşir. Modernlik insana üç şeyi vaadetti: "Güvenlik, özgürlük ve refah." Güvenlik ortak talep ve ihtiyaçtır. Ancak özgürlük ve refah, daha üst ahlaki normlarla, normların zemini ve çerçevesi ilahi hüküm ve öğretilerle tanımlanmadığı zaman yıkıcı hal alır. Ahlaki ve manevi amaçlardan kopuk özgürlük salt yapabilme gücü ve iktidarı olur, kimin gücü neye yetiyorsa onu yapar, gücü denetimsiz kullanır; bir sınıf veya zümre denetimsiz güç kullanıp da sınırsız özgür yaşarken, kitleler köle hayatı yaşamaya başlar, bu ise çatışma potansiyellerini arttırır, güvenliği ortadan kaldırır.

Güvenlik ve itminanı ortadan kaldıran sebep, bu büyük nimetlerin Allah'ın bağış, lütuf ve ihsanı olduğu hakikatinin unutulması, nankörce bir hayat tarzının seçilmesidir. Allah'a ve ilahi hükümlere rağmen doğru bir sosyal düzen, sahici bir medeniyet mümkün değildir. Allah'a karşı nankörlük (Küfran-ı nimet) iki musibeti getirir: Açlık ve korku. Bu cürüm işlendiğinde yüce Allah imkânları keser, mesela yağmur yağdırmaz, tarımsal ürünler yetişmez, kıtlık veya başka sarsıcı-yıkıcı afetler olur. Şımarık, sorumsuz, aldırışsız, zenginliğini gösteriş ve rekabet aracı olarak kullanıp başkalarında kıskançlık duygularını uyandıranlar, düşmanların iştahını kabartır yağma ve talanlar başlar, ülke işgale uğrar, sömürge haline gelir. Ya da ezilen, yoksun ve yoksul bırakılan kitleler isyana kalkışır, güvenlik ortadan kalkar, iç savaş ve çatışmalar şehri kaosa sürükler. Hiç kuşkusuz bütün bunlar tarihte yaşanmıştır, sayısız şehrin başından geçmiştir.

Ayette Arap diline mahsus edebi bir ifade olarak **"Açlık ve korku elbisesi"** kullanılmıştır. Elbise vücudu sarar sarmalar; kişi ne giymişse üzerinde görünür, kolayca farkedilir. Açlık ve korku gibi iki musibeti, bunlara maruz kalanların üzerinde, hal ve hareketlerinde, fiziksel duruş ve görünüşlerinde gözlemlemek gayet kolaydır. Kirli pasaklı bir elbisenin kokusu burnu, daracık bir elbise bedeni sıkar, rahatsız eder, insandaki ferahlık duygusunu yok eder. "Takva elbisesi" olduğu gibi, "açlık ve korku elbisesi" de vardır.

Yukarıda bu trajik duruma örnek verilen şehrin muhayyel olabileceğini söyleyenler olduğunu zikretmiştik. 113. ayet daha somut ve sosyal-maddi bir durumdan söz eder. Böyle bir şehre, tekrar halkını doğru yola sevkedecek peygamber gönderilir, halk ilahi kelamı kaale aldıkları takdirde yine güvenlik ve itminan içinde yaşayacaklardır. Ancak Allah'ı unutan günahkâr şehir halkı

onu dinlemezler, hata ve cürümlerinde ısrar ederler; yerli yerine yapmadıkları şeyler, idari, iktisadi ve sosyal politikalarını düzeltmezler bu onların zulüm ve haksızlıklarının sebebi olur, derken onlar bu tutum üzere devam ederlerken azap onları yakalar, tarihten siler. Tarihte bu türden sayısız şehir devlet, imparatorluk veya medeniyet gelip geçmiştir. O halde bu iki ayette tarihte bolca örneklerine rastladığımız şehir tipolojisinden söz edildiğini daha iyi anlıyoruz.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا ۖ وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ
تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ
لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾
وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا
عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۚ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ۚ ﴿١١٦﴾
مَتَاعٌ قَلِيلٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا
قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿١١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
وَاَصْلَحُوٓا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾

114. Öyleyse Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden helâl (ve) **temiz olanlarını yiyin; eğer O'na kulluk ediyorsanız Allah'ın nimetine şükredin.**

115. O, size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olan (hayvan)**ı haram kıldı. Fakat kim mecbur kalırsa, saldırmamak ve sınırı aşmamak üzere** (yiyebilir)**. Çünkü gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

116. Dillerinizin yalan yere nitelendirmesi dolayısıyla şuna helâl, buna haram demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa ermezler.

117. (Bu dünyada olup-biten) **Pek az bir metadır. Onlara ise acı bir azap vardır.**

118. Yahudi olanlara da, bundan önce sana aktardıklarımızı haram kıldık. Biz onlara zulmetmedik ancak onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.

119. Sonra gerçekten Rabbin, cehalet sonucu kötülük işleyen, sonra bunun ardından tövbe eden ve ıslah olanlar(la beraberdir). **Şüphesiz Rabbin bundan sonra bağışlayandır, esirgeyendir.**

112 ve 113. ayetlerde kendilerine verilen nimetler dolayısıyla güvenlik ve huzur içinde yaşayan bir şehir halkının, nimete karşı nankörlükleri dolayısıyla başlarına gelenler anlatıldıktan sonra, Allah'ın emirlerine itaat eden, O'na ibadet (kulluk) edip şükretmesini bilen bir toplumun esasında hayatının çekilemez yasaklarla çevrili olmadığına işaret edilmektedir.

Şanı Yüce Allah insanların kendilerine bahşedip rızıklandırdığı şeylerden "helal ve temiz/hoş" olanlarını tercih etmelerini emreder. Rızkın "helal ve tayyib" olması, meşru ve yasaklanmamış olması, aynı zamanda insana haz ve lezzet vermesidir. Bu demektir ki, haram ve tiksindirici (habis) rızık da mümkündür. Hz. Ali (r.a.), kendisine hediye etmeyi düşündüğü kamasını namazda iken çalıp çölde kaçan akılsız bir bedevinin arkasından bakıp şöyle demiştir: "Rızkının hırsızı oldu." Her neye sahip oluyorsak rızkımızdır, bize rızkımızı temin etmek üzere iki yol gösterilmiştir: Helal ve haram, başka bir ifadeyle meşru ve gayrı meşru yollar. Hangi yola girersek girelim, rızkımızı elde etmiş oluyoruz, mesele meşru yoldan ayrılmamak, başkasının rızkını hırsızlık, sömürü, yağma, faiz, rüşvet, usulsüzlük, yolsuzluk ve gasp gibi yollarla kendi rızkımız üzerine ilave etmeye kalkışmamaktır.

Yiyeceklerimizin tayyib olması, helal ve hoş olmasını, lezzetli ve besleyici olmasını gerektirir. Şanı Yüce Allah "ölmüş hayvan leşini, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan eti"ni yasaklamaktadır. Zaruret halinde başkasına zarar vermemek ve haddi aşmamak kaydıyla bunlardan yenebilir. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 173; 5/Maide, 3,60 ve 6/En'am, 145. ayetlerin açıklaması.)

Sayılan ilk üç haram insanın sağlığına zarar verir, "Allah'tan başkası adına kesilen hayvan eti yasağı" ise taabbudidir, bile bile böyle bir hayvanın etini yemek insanın ruh ve zihin hayatına, dini şuur ve manevi tekâmülüne zarar verir. "Haram/yasak" koyma yetkisi sadece Allah'a mahsustur, her haram ve hikmetin mutlaka pozitif bir açıklaması olmayabilir; bilebileceğimiz veya bilemeyeceğimiz hikmetleri vardır. Bu son derece önemlidir. Çünkü insanlar ya akıllarına estiği gibi helal ve haram koyarlar veya modern zamanlarda pozitivizmin derin etkisinde her yasağın bilimsel bir açıklamasını talep ederler. Tatminkâr bir açıklama bulmadıklarında da haramı helale çevirirler. Ayet, "dillerinizin tavsif ettiği/nitelendirdiği gibi şuna helal, buna haram demeyin" buyuruyor. Yani bir nesnenin veya şeyin helal ve haram olma niteliğini biz in-

sanlar tayin edemeyiz, kendi bilgi, anlayış, kanaat ve değerlendirme kriterlerimize göre tasnif edemeyiz. Helal ve haram koyma, sınır (hudut) tayin etme yetkisi sadece Allah'a mahsustur. Aksine hareket edenler "Allah'a karşı yalan söylemiş", O'nun yasama/teşri hakkına tecavüz etmiş olurlar. Böylelerinin kurtuluşa ermesi mümkün değildir. Bu hassasiyeti göz önünde bulunduran İslam bilginleri, içtihat yetkisine sahip oldukları halde apaçık -hükmü açıkça belirtilenler hariç- "bu haramdır" demekten kaçınır, "bu iş veya davranıştan sakının" demeyi tercih ederler. **İmam Malik**, açıkça "Bu helaldir, bu haramdır" deyip fetva vermeyi uygun bulmamıştır.

Bu yollara tevessül etmeye değmez, zira dünya hayatı geçicidir. İşlerine geldiği gibi, biraz da kendi otoritelerini pekiştirmek üzere gelişigüzel haramlar, yasaklar koyan Yahudi din bilginleri olmuştur. Halk da onlara itiraz etmemiş, koydukları haramları haram kabul etmiştir. Bu konu En'am sûresinde (6/146) anlatılmıştı. Onlara mahsus cezalar vaz'edildi, şeriatleri ağırlaştırıldı. Aslında bu Yahudilerin kendi kendilerine haksızlık etmeleriydi, yoksa merhameti bol olan Allah onlara asla zulmetmedi. (Bkz. 4/Nisa, 160-162. ayetlerin açıklaması.)

İnsan "cehalet" sonucu kötülük işler. Burada sözü edilen cehalet, sadece "bilgisizlik/bilmezlik" değildir; bilgisizlik cehaletin bir türüdür. Diğer türü bilerek işlenen fiiller, yapılan şeylerdir. Mesela kişi sigaranın zararlı olduğunu "bilir", hatta paketin üzerinde "sağlığa zararlıdır" yazılır ama nefsine hâkim olup sigarayı bırakmaz, işte bu cahilce bir tutumdur. İnsanları genellikle küfür, inkâr ve isyana sevkeden sebepler yaptıkları şeyin "doğru ve iyi" olduklarını düşünmeleri, bilgilerinin bu yönde şekillenmesidir. Ancak nefsin istek ve tutkularının insanı sürüklediği öyle cahilce hayat biçimleri var ki, zaman içinde belli bir tarzda yaşayan insanlar öyle inanmaya ve düşünmeye de başlarlar (4/Nisa, 17-18). Mevlana Celaleddin Rumi'in dediği gibi "İnandığın gibi yaşamazsan, yaşadığın gibi inanmaya başlarsın." Bu açıdan bakıldığında cehaleti; vahyin ışığında olmayan, inkâr ve isyanı aklileştiren (rasyonalizasyon), ilahi emir ve yasakları kaale almayan her düşünce ve eylem olarak tarif etmek mümkündür. Fizilali'l Kur'an'ın sahibi **Seyyid Kutup** ve kardeşi **Muhammed Kutup**'un yaşadıkları çağı (20. asır) "**cahiliye**" olarak nitelendirmeleri boşuna değildir.

İnsanlar cehalet/cahiliye içinde yaşayabilirler ama hakikatin bilgisine ulaşıp da heva ve heveslerini denetim altına aldıklarında; bencil, geçici istek ve tutkularını yenmeyi başardıklarında şanı yüce Allah, onları geçmişte yaptıklarından dolayı affeder, bağışlar ve esirger.

إِنَّ إِبْرٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾
شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ اجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ فِي
الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ
أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ
السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

120. Gerçek şu ki, İbrahim (tek başına) **bir ümmetti; Allah'a gönülden yönelip itaat eden bir muvahhiddi ve o müşriklerden değildi.**

121. O'nun nimetlerine şükrediciydi. (Allah) **Onu seçti ve doğru yola iletti.**

122. Ve biz ona dünyada bir güzellik verdik; şüphesiz o, âhirette de salih olanlardandır.

123. Sonra sana vahyettik: "Hanif (muvahhid) **olan İbrahim'in dinine uy. O, müşriklerden değildi."**

124. Cumartesi ancak onda ihtilafa düşenlere (farz) **kılındı. Şüphesiz Rabbin, onların ihtilaf ettikleri şeyler hakkında kıyâmet günü aralarında hükmedecektir.**

Ulu'l azm peygamberlerden olan İbrahim aleyhisselama Müslümanlar gibi Mekke müşrikleri sahip çıkarlardı; Yahudiler de öyle. Mekkeliler, ataları kabul eder, onun yolunu takip ettiklerini gururla söylerdi, nihayet Kâbe'nin banisi o idi. Bu doğru olmakla beraber İbrahim (a.s.) tek bir Allah'a inanıyordu, hanifti, yüksek ahlaki hayatı tavsiye ediyor, bunun mümkün yollarını öğretiyordu (2/Bakara, 135-136). Bu özelliğiyle "tek başına bir ümmet"ti yani bütün insanlar bu temel ve ebedi hakikatten yüz çevirse dahi o buna dört elle sarılmıştı. Onun bu kararlığı ve sarsılmaz imanı, bu misyonu yeryüzünün her tarafına yayacak hanif bir ümmetin nüvesi, çekirdeği oldu. Hz. İbrahim'i Yüce Allah insanlara önder (imam) seçmiştir (2/Bakara, 124). Ur ve Harran bölgesinden ayrılıp Filistin'e yöneldiği zaman karısı Sara ve yeğeni Lut'tan başka kimse yanında değildi ama o asla inancını sarsmadı, imanına şirk, putçuluk, haram ve sapkınlık karıştırmadı, kendisine vahyedilen hakikati, Allah'ın birliği inancı ve fikrini, tertemiz ahlaki hayat olan hanifliği beşeriyetin hafızasına ebediyyen kazımak için ne yapılması gerekliyse onu yaptı. Sahip olduğu en ufak bir nimete dahi şükretmeyi ihmal etmedi; sofrasını bereketin ve cömert-

liğinin nişanesi olarak hep açık tuttu; şanı yüce ve ihsanı bol olan Allah da ona güzellikler verdi, ahirette de salihler arasına kattı.

Bu durumda Mekkeli müşriklerin putçuluk ve ahlaken düşkün hayat tarzlarına bakmadan İbrahim'le övünmeleri basit bir sahtekârlıktan, ikiyüzlülükten başka bir şey değildi. Eğer İbrahim'in mirasına sahip çıkacak varsa, o Hz. Muhammed (s.a.)'den başkası olamazdı. Çünkü onun yolunu takip ederek tevhid inancını o yüceltti, ahlaki hayatı öne çıkardı ve kendinden herhangi bir helal-haram koymadı, yüce Allah neyi öğrettiyse onları öğretti, insanları ilahi hükümlerin sınırları içine çekti. Bu hanif olan İbrahim'in genel çerçevesini çizip öğrettiği dinin-şeriatın (millet) ta kendisidir. Şirk ve ahlaksızlıktan kurtulmak da buna bağlıdır.

Müşrikler gibi Yahudiler de Hz. İbrahim'in mirasına sahip çıkıyorlarsa da, onların da söylem ve tutumlarında bir samimiyetsizlik ve tutarsızlık söz konusudur; bunun belli başlı göstergelerinden biri "cumartesi yasağı" konusundaki inanç ve tutumlar konusunda içine düştükleri ihtilaftır.

Bilindiği üzere cumartesi Yahudiler için kutsal bir gündür, bu günde ibadet edilir, Tanrı'ya şükredilir ve başka bir şey yapılmaz. Bugünde gözetilmesi gereken çok sayıda yasak söz konusudur. Ayet, Cumartesinin bir ihtilaf üzerine Yahudilere verildiğini belirtir. Muhtemelen İsrailoğullarına kadar her peygamber Cuma gününü mü'minlerin şükür günü olarak öğretmişti. Zira geleneğe göre Hz. Âdem ve eşi Havva, bu günde işledikleri günahtan dolayı tevbe edip Allah'a şükretmişlerdi. Daha önce de Allah'ın kâinatın yaratılışını Cuma günü bitirdiğine dair bir inanış vardı. Her Peygamber (s.a) Cumayı şükür günü olarak öğretmişken, Yahudiler bu konuda tartışmaya girdiler. Cuma gününü reddettiler (Bkz. Buhari, Cuma, 1). Bunun üzerine Allah onlara Cumartesi gününü verdi, fakat çalışma yasağı koydu, haramlarla donattı. Bu konu daha önce Bakara (2/65), Nisa (4/47 ve 154), A'raf (7/163) sûrelerinde ele alınmıştı. Müslümanlar, Cumayı benimsemekle bunu aslına irca ettiler. (Bkz. 62/Cuma, 9-11. ayetlerinin tefsiri.)

Sonuçta Yahudiler, hem kendi aralarında hem Hıristiyanlar ve Müslümanlarla hangi günün şükür günü olduğu konusundaki ihtilaflarına devam edecek, Cumartesi gününü yücelteceklerdir. Bu konuda herhangi bir tartışmaya girmeye gerek yok; çünkü ayet, bu konuda da son hükmü Allah'ın kıyamet günü vereceğini belirtmektedir.

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

125. Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel bir biçimde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin yolundan sapanı bilendir ve hidayete ereni de bilendir.

İster putatapıcı müşrik ister kitap ehli gayrimüslimler olsun, Allah'ın yoluna davetin değişmez ilke ve kuralları vardır ki, bunlar da "**hikmet, güzel öğüt ve en güzel tarz ve biçimde mücâdele**" yönteminin seçilmesidir. İslam davetinin temeli zor ve baskıya, bıktırma ve aldatmaya, zihinleri saptırıcı propagandaya dayanmayan tebliğdir (Bkz. 3/Âl-i İmran, 20; 5/Maide, 92-93; 13/Ra'd, 40). Ancak tebliğin de muhteva ve yöntemi hikmet, estetik anlatım, inandırıcı-ikna edici söylem ve eğer tartışma ve mücadele olacaksa bunun da en güzel biçimde yürütülmesine dayanması istenir. Bu bizi İslami davetin üç ayrı insan grubuna ve üç ayrı mecrada sürebileceği fikrine sevketmektedir.

a) ***Hikmet***: Bu gruba giren insanlar teorik zekâya sahip, sistematik düşünen, bilgi ve gözlemlerini belli kuramlar çerçevesinde düzene koyan, tutarsızlık ve çelişki gibi zihni zaaflara düşmeden olayları, dünyayı ve eşyayı açıklamaya yatkın kimselerdir. Hikmet, hayır getiren temel bir zihni ve ruhi yönelim ve faaliyet olduğundan, Müslümanlar içinde teorik/kuramsal olarak düşünen, bilinenden bilinmeyen, görünenden görünmeyene götüren fikir ve açıklama modellerine sahip seçkin insanlar (havas) olmaları icap eder. Havas şeylerin hangi hakikat ve gayeye yönelik olduğu bilgisini araştırır. Hikmet ehli kimseler, vahyi referans almayan veya vahyi şuna buna uydurmaya kalkışan filozof veya felsefe düşkünü kimseler değildir, aksine düşünce faaliyetleri vahyin ışığında akli faaliyeti en üst seviyede gerçekleştiren kimselerdir. (Bkz. 2/Bakara, 129.)

b) ***Öğüt*** *(Hitap-retorik):* Bu kategoride yer alanlar ağırlıklı olarak ortalama aydınlar ve daha aşağılara doğru sıralanan halk kitleleri, genel kamuoyudur. Bunlara dönük olan tebliği akıllarının, algı ve anlayış kapasitelerinin ölçüsünde olması, anlatım ve söylem tekniklerinin buna göre seçilmesi zarureti vardır. Genel kitlelere hitap etmek demek, onların manipülasyonlar yoluyla zihinlerini yönlendirmek, temeli boş propagandalara maruz bırakmak değildir, öyle de olmamalıdır. Zira büyüler bozulduğu gibi manipülasyonlar da düzeltilebilir, zihni kayanlar veya yönlendirenleler doğrultulabilir ve unutmamak gerekir ki her etkili propagandadan daha etkili propagandaetkinleri bulunur. Bu durumda genel kitleye hitabın amacı onların imanı ve hakikati seçmede kendilerine yardımcı olmak, bilinçlerini asli mihverine oturtmaya çalışmak, zihinleri üzerinde kurulmuş bulunan blokajları (sahte kutsallıklar, önyargılar, bid'at ve hurafeler, batıl inançlar, kült ve ulu önder baskısı, hakikat ve felah değeri olmayan siyasi görüş ve sistemler vs.) yıkmak, "kralın çıplak olduğunu" gös-

terebilmek olmalıdır. Öğüt, eğer son tahlilde bir hitap/retorik ve söylem ise, bunun medya dilinden eğitime, sanattan edebiyata ve başka tekniklere kadar hayli geniş bir yelpazeyi içine aldığını söylemek mümkün görünmektedir. Yüce Allah, kullarının "**sözün en güzelini söylemeleri**"ni emreder. (17/İsra, 53.)

*c) **Mücadele***: Bunun büyük ölçüde polemik, tartışma ve münazara yolu olduğunu söyleyebiliriz. Bazı zorunluluklar dolayısıyla bu yol seçilecekse, örneğin bir televizyon programında tartışma programı, bir platformda olacak açık oturum, sempozyum olacaksa, İslami tebliğ kaygısı olan insanların dil ve üsluplarına, kibar ve nezaket kurallarına, hoşgörülü tutumlar takınmaya, imanında sımsıkı iken bilgilerini genişletmeye yatkın görünmesi gibi hususlara dikkat etmeleri lazım. Her ne olursa olsun hasmı yenmek gayesiyle kaba üslup ve dil kullanmaktan, küfür-sövgü, hakaret, hak ve hukuk ihlaline yol açıcı tutum ve davranışlardan, sığ ve anlayışsız bağrışmalardan kaçınmalıdır. Gerek dili ve hitabı gerek nezaket ve tabiiliğiyle hem rakibini hem dinleyicileri, seyircileri veya muhatapları etkilemeye çalışmalı ama bütün bunları yaparken de yapmacık hareketlerden kaçınıp mümkün mertebe tabii ve samimi olmaya çalışmalıdır. İhlasla ve samimiyetle dile getirilmiş hiçbir sözden daha etkili silah olamaz. (Ayrıca bkz. 15/Hicr, 84, 94-95; 19/Meryem, 46-47; 25/Furkan, 63; Zuhruf, 89.)

Bu üç yönteme rağmen insanlar doğru yolu seçmeyecek olursa, bunların niçin sapkınlıkta kaldıklarını veya hidayete erenlerin niçin hidayete erdiklerini Allah bilir. Yani bunun manası tebliğci ihtiram ve tefekkürü, hikmet ve öğüdü elden bırakmamalı, zorbalığa başvurmamalı ve her şeyin en güzel sonucunu Allah'a bırakmalıdır.

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ۖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾

126. Eğer ceza verecekseniz, size verilen cezanın misliyle ceza verin ve eğer sabrederseniz, andolsun bu, sabredenler için daha hayırlıdır.

Bakara, 190-194. ayetlerinin tefsirinde, Müslümanların düşmana veya saldırgana misliyle mukabelede bulunma hakları olduğunu ancak bu hakkın mutlak olmayıp mukayyet olduğunu anlatmaya çalışmıştık. Bu ayet, kısas ve misliyle mukabele çerçevesinde aynı konuya değinmektedir.

Vahidi ve diğer bilginlerin verdiği bilgilere göre ayet, Uhut savaşında şehit edilen ve Ebu Süfyan'ın eşi Hind'in emriyle göğsü yarılıp ciğerleri ve kalbi çıkarı-

lan, burnu ve kulakları kesilen Hz. Hamza'nın uğradığı durum üzerine, bu olaya fazlasıyla üzülen Hz. Peygamber (s,a)'in *"Allah'a andolsun, sana (Hz. Hamza'ya) karşılık onlardan 70 kişiye müsle (aynısını) yapacağım"* demesi üzerine inmiştir.

"**Müsle**", düşmanın burun, kulak, cinsel organ vb. uzuvlarını keserek işkence etmektir. Ayetin inişi üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.), derin bir teessürle söylediklerini yapmaktan vazgeçti. (Darakutni, IV, 118; Kurtubi, ilgili ayetin tefsiri). Diğer hadislerde de "**müsle**"yle ilgili şu hükümler vaz'edilmiştir: *"Burun ve kulak kesmek suretiyle intikam almaktan sakının"* (Buhari, Mezalim, 30).

"**Kısas**" veya "**misliyle mukabele**" ile "**müsle**" birbirinden ayrı şeylerdir. Ayet, uğranılan eziyete -ki Kur'an eziyeti "**ukubat**" olarak isimlendirmiştir- aynısıyla karşılık verilebileceğini belirtir. Şura, 40. ayetin tefsirinde açıklandığı üzere adaletin tesisi, suçluların cezalandırılması bunu gerektirir. Ancak bu, her halükarda yani mutlaka eziyete eziyetle karşılık verileceği anlamına gelmez. İlla da karşılık verilecekse ancak misliyle karşılık verilmeli, fazlasıyla değil. Şu var ki, ayetin devamında eziyete sabretmenin "**daha hayırlı**" ve övgüye değer bir tutum olduğu belirtilmektedir. İlk mertebe cezaya misliyle karşılıktır; çünkü cezanın miktarını aşan karşılık aşırıya gitmek ve zulmetmektir. Daha üst mertebe ise sabretmek yani intikam almamaktır. **Razi**, bunun "intikam almayı kesinlikle yasakladığını" belirtmektedir. İtalyanlara karşı verdikleri savaşta, kendilerine yapılan işkence ve müslenin bir benzerini yapmak isteyen bazı Libyalılara büyük İslam kahramanı **Ömer Muhtar** şöyle demişti: *"Onlar bizim öğretmenlerimiz değil, bizim öğretmenimiz Allah'ın elçisidir"*, benzer bir cümleyi 1990'larda Bosna savaşında rahmetli **Aliya İzzetbegoviç** tekrarlamıştı.

Gerek saldırıya misliyle karşılık verme, gerek eziyete dengi bir eziyetle cevap vermenin mutlak olmadığına işaret etmiştik. **Kurtubi,** bu ayetin tefsirinde şu bilgiye yer verir: İbn-i İshak'ın Müsnedi'nde yer alan bir hadise göre, adamın biri başkasının karısıyla zina eder. Bu kişi, sonraları karısını eşiyle zina ettiği adamın yanına (emanet) bırakıp yolculuğa çıkar. Adam, "intikam alma" düşüncesiyle kadınla zina etmek ister ancak durumu Hz. Peygamber'e sorar. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Sana emanet edileni tastamam iade et. Sana hainlik edene sen hainlik etme"* (Darakutni, III, 35).

Ceza ve meşru savaş da düşmana karşı intikamcı, tasfiyeci ve soykırımcı olmamalıdır. Bunun özellikle Hz. Peygamber (s.a.) altını çizmiştir. Uhud savaşı sırasında Müslümanlardan 70 kişi şehid düşmüştü; bunların 64'ü Medineli Ensar, altısı ise içlerinde Hz. Hamza olmak üzere Mekkeli Muhacirlerdendi. Müşrikler şehitlerin cesetlerine müsle uygulamıştı, bazı Müslümanlar da "Biz de birgün onları ele geçirirsek daha fazlasını yaparız" demişlerdi. Nihayet Mek-

ke fethedildiği gün biri "Bugün Kureyş'in kökü kazınacak" dedi ama Hz. Peygamber (s.a.) "*Dört kişi dışında kimseye dokunmayın*" buyurdu. (Tirmizi, Tesir, 16/2.) Rivayetlere göre bu ayet bu olay üzerine inmiş bulunmaktadır. (Ayrıca bkz. 2/Bakara, 190-194; 22/Hac, 22 ve 42/Şura, 42-43. ayetlerin açıklaması.)

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

127. Sabret; senin sabrın ancak Allah(ın yardımı) **iledir. Onlar için hüzne kapılma ve kurmakta oldukları hileli-düzenlerden dolayı sıkıntıya düşme.**

128. Şüphesiz Allah korkup-sakınanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.

İslami hayat ve davetin esası güzel ahlak, zor ve baskıya dayanmayan tebliğ, tebliğin yöntemi hikmet, öğüt ve en güzel biçimde mücadele etmek ise, sonuç iyi olsun olmasın, Müslümanlar bu yolda çaba harcarlarken iki şeye sabır göstermelidirler: Biri, karşılaşılacak zorluklara tahammül etmek, geri adım atıp yılmamak; diğeri bazı mahrumiyetlere katlanmayı bilmek. Yani ilki gelebilecek zarar ve sıkıntılara mukavemeti, diğeri muhtemel geçici fayda ve çıkarlara aldanmamayı gerekli kılmaktadır. Asr (103) sûresinde açıkça vurgulandığı üzere, "insanın ziyanda olduğu bir zaman"dayız. Böyle bir zamanda zarar ve ziyanı, hüsran ve kaybı asgariye indirmenin yolu, sahih iman ve salih amelle birbiriyle dayanışma halinde olan insanların hiç ara vermeden yine birbirlerine "Hak ve hakikati ve sabrı tavsiye etmeleri"dir. Doğru yolu tercih etmeyip cürüm ve günahta ısrar edenler sevdiklerimiz olsa bile onlar için hüzünlenmek gerekmez, kuracakları tuzak ve komplolara karşı Allah'a sığınıp sıkıntıya düşülmez. Çünkü bu iki hal ahlaki zaaf ve gevşekliğe sebebiyet verir. Doğru yolda dimdik ilerlemenin anahtarı takva ve ihsandır. Takva ve ihsanın bir arada zikredilmesi, tek başına estetik değerin bir işe yaramadığını, onu geriden takvanın, Allah'ın koyduğu yasaklara harfiyyen riayet etme bilinci ve sorumluluğunun beslemesi gerektiğini göstermektedir. Takva sahibi olup da güzellik ve iyilik peşinde olanlar hem dünyada hem ahirette kurtuluşa erenlerdir, çünkü Allah onlarla beraberdir.

Nahl (16) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

17- İsra Sûresi

Bir görüşe göre 6 âyeti (26, 32, 33, 57, 73, 80) Medine'de, geri kalanı Mekke'de indirilen bu sûre 111 âyettir. İsmini ilk ayetteki "esra"dan almaktadır. İsrailoğullarından söz ettiği için "Beni İsrail ve Sübhan" gibi isimlerle de anılmıştır. Kasas (28) sûresinden sonra, Yunus (10) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴿١﴾

1. **Bir kısım âyetlerimizi kendisine göstermek için, kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren O** (Allah) **yücedir. Gerçekten O, işitendir, görendir.**

Mekke döneminin sonlarına doğru (Bi'setin 11. yılı) indirilen bu sûrenin ilk ayetinin anlattığı olay, üç yıl süren boykot ve arkasından Hz. Peygamber (s.a.)'in eşi Hz. Hatice (r.a.) ve koruyucusu amcası Ebu Talib'in öldüğü "hüzün yılı" dolayısıyla ortaya çıkan moral çöküntüsüne son vermiş hem Hz. Peygamber hem bir avuç ashab için bir teselli ve geleceğe ilişkin ümit ve motivasyon kaynağı olmuştur. Söz konusu mucizevi olay her şeye kudreti yeten Allah'ın kulu Hz. Muhammed (s.a.)'i "bir gece" vakti Mekke'de bulunan "Mescid-i Haram'den alıp Mescid-i Aksa'ya yürütmesi"dir. Bu olayın Recep ayının 27. gecesinde vuku bulduğuna dair yaygın kanaat vardır (Tecrid-i Sarih, II, 262).

Geçmişte peygamberlerin Allah'ın izniyle inkârcı ve sapkın kavimlerine gösterdikleri mucizelerden farkı, İsra olayının Mekke müşriklerini inandırmak değil, bizzat ilahi yardım beklentisi içinde olan Hz. Peygamber'e ve onun etrafında sadakatle toplanan az sayıdaki mü'mine moral güç sağlamaktır. İsra'dan sonra Müslümanlar çok sevdikleri Mekke'yi terkedip daha güvenli yerlere

hicret etmeyi düşünmeye başlamışlardır ki, bu büyük mucize, onlara sadece Allah'ın arzının değil, bütün evrenin Allah'ın mutlak kudreti altında olduğu fikrini telkin etmiştir. Hz. Peygamber'den başka Yüce Allah tarihte İbrahim aleyhisselama "ölülerin nasıl diriltileceği", Musa aleyhisselama "Tur dağında asasını yılana ve elini ışık saçan" nesneye dönüştürerek iki peygamberin kalpleri mutmain olsun diye onlara matuf mucizeler göstermiştir (7/A'raf, 143).

"**İsra**" gece vakti yürümek, "gece yürüyüşü" demektir. Yolculuğun amacı Hz. Peygamber'e "bir kısım ayetleri göstermek"tir. Burada bahse konu olan ayetler, yolculuk boyunca karşılaşacak sıradışı olaylar, mucizevi vizyonlar, gösterilecek belge ve burhanlardır. Bunların ne olduğu Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilmiş değildir. Necm sûresinde (53/13-17) anlatılanların bunlara birer atıf sayılabileceğine ilişkin görüşler kuvvetli değildir, zira Necm sûresi Mekke döneminin ilk yıllarında inmiştir. Kaldı ki Necm sûresinde sadece Cebrail aleyhisselâmla karşılaşma anlatılmaktadır. Kur'an'ın dışında görülen ve ruhen iştirak edilen mucizeler hakkında ancak hadisler ve sahabelerden gelen haberler sayesinde bazı bilgi ve kanaatlere sahip olabiliyoruz. (Mesela bkz. Buhari, Bed'u'l halk, 6; Salat, 1; Tevhid, 37 ve hadis kitaplarının miracla ilgili bapları.) Şu var ki. İsra sûresinde "**mi'rac**" kelimesi göçmemektedir.

Sözü edilen ayetler İbrahim aleyhisselama gösterilen "göklerin melekûtu" (6/En'am, 75) olabilir mi? Bu zayıf bir ihtimal değildir. Zira Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya "yatay", oradan göklere "dikey" olarak uzanan yolculuk, varlık âleminin Allah'ın hükümranlığı altında nasıl işlediğini ve ilahi sünnetlere, kozmik düzen ve yasalara göre varoluşunu sürdürdüğünü, her şeyin O'nun ilim, irade ve kudreti altında olduğunu göstermiş. Yüce Allah bir beşer olan Hz. Peygamber'e Hakikat'i hem ayne'l-yakîn hem Hakka'l yakîn öğretmiştir.

Kendisine ayetler/mucizeler gösterilen zat "kulumuz" olarak vasıflandırılmıştır. Yani

a) Bu zat (Hz. Peygamber) sevgi halesinin koruması altındadır,

b) Bir kul olarak sadece temaşa etmek konumundadır. İslam bilginlerine göre Allah'a kul olmak beşer için en yüksek şereftir, eğer daha şerefli bir isim olsaydı Yüce Allah elçisini onunla isimlendirirdi.

c) Söz konusu mucizelerin vukuunda Hz. Peygamber'in herhangi bir dahli yoktur. Mucizeleri temaşa etmesi için sayısını Allah'tan başka bilemediği melek görevlendirilmiştir; çünkü "ona göstermek için" fiili nun-u azame olarak gelmiştir. Ancak "götüren ve gösteren" Allah'tır. Hiçbir melek, O'nun emri olmadan böyle bir şeye teşebbüs edemez ancak böylesine olağanüstü bir olayda (semavi yolculukta) sayısız melek görev almış bulunmaktadır.

Söz diziminin (lafız) açık ve anlaşılır okumasından açıkça anlaşılan şu ki, gece yürüyüşü Mescid'i Haram'dan Mescid'i Aksa'ya kadar sürmüştür. Ondan sonra çeşitli görüş ayrılıklarına sebep olmuş şu veya bu tarzda yolculuk vuku bulmuşsa -ki elbette vuku bulmuştur- bu "**isra**" ötesidir.

Burada şu soru önemlidir: Mescid-i Haram'ın Kâbe'nin çevresi olduğu açıktır, peki Mescid-i Aksa neresidir veya nerededir?

Kelime manası **Mescid-i Aksa** "en uzak yerdeki mescid" demektir. Tefsircilerin ve cumhur-u ulemanın kabulüne göre, söz konusu mescid, **Kudüs**'teki **Beyt-i Makdis**'tir. Hz. Davud'un inşasına başlayıp Hz. Süleyman'ın bitirdiği veya tamamen Hz. Süleyman tarafından inşa edilen (M.Ö. 967 veya 953) bu mescid Kur'an-ı Kerim'de zikredilir. **Vakidi** ve **Ezraki**'nin nakillerine dayanarak ayette zikredilen Mescid-i Aksa'nın Beyt-i Makdis olmadığını söyleyenlere göre, bu mescid Efendimiz'in zaman zaman namazgâh olarak kullandığı Mekke dışında **Ci'rane**'dekimesciddir. Eğer bu bilgiler doğru ise, bir gece Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine buyurmasıyla bu mescide gitmiş, ibadet etmiş ve tıpkı Hira mağarasında müşahede ettiği olağanüstü hadiselere benzer bir hadise yaşamıştır. Buna göre hadislerde uzun uzadıya sözü edilen Mi'rac Ci'rane'den sonra vuku bulmuştur.

Muhammed Hamidullah, ayette zikredilen Mescid-i Aksa'nın "semada bir mescid" olabileceğini söyler, ona göre Beyt-i Makdis'in bulunduğu Filistin, Kur'an-ı Kerim'de "yakın yer (Edna'l arz)" olarak geçer (30/Rum, 3). Müslümanların Kudüs'teki mescidi inşa edip ona Mescid-i Aksa adı vermeleri Hicri 66-73 yılları arasındadır. Daha öncesinde Hz. Ömer, harabeye dönmüş mescidin bir bölümü üzerine mescid inşa etmişti. İbn-i Aşur, bu bilgilerin yabana atılmayacağını kabul etmekle beraber, ayetin Süleyman Mabedi'ni sonraları inşa edeceklerine dair gaybî bir haber verdiğini, dolayısıyla ayette geçen Mescid-i Aksa'nın Kudüs'teki bugünkü mescid olduğunu söyler.

Mescid-i Aksa'nın Kudüs'teki Süleyman Mabedi olduğunu destekleyen hadisler de vardır: "*Burak'a bindim, Beyt-i Makdis'e vardım*" (Buhari, Bed'u'l halk, 6; Müslim, İman, 258-259). Bu hadis, Mekke'den Burak'a binilip gidilen mescidin "Beyt-i Makdis" olduğu belirtilmektedir. "*Sadece şu üç mescide ziyaret için yolculuk yapılır: Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve benim mescidim (Medine'deki Mescd-i Nebevi)*" (Buhari, Savm, 67). Nitekim Mescid-i Haram'da kılınan namazın sevabı 100 bin, Mescid-i Nebevi'dekinin bin, Mescid-i Aksa'nın ki 500 olduğu belirtilmiştir.

İkinci ve genel kabul gören görüşe göre gece yürüyüşü Mekke'den Kudüs'e kadar sürmüş, oradan göğe yolculuk başlamıştır. Bu olağanüstü yolculuğun

ne şekilde cereyan ettiğine dair farklı görüşler vardır: Kimine göre tamamen ruhi, kimine göre hem ruhi hem bedeni oldu, kimine göre rüyada gerçekleşti. Sûrenin 60. ayetinde "**Sana gösterdiğimiz o rüyayı insanları denemek için yaptık**" buyrularak buna atıfta bulunulmaktadır. Buna "rüya"nın gözle uyanıkken çıplak gözle görmek manasına da gelebileceği denilerek itiraz edilmiştir.

Bilginlerin çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre hem Mekke'den Kudüs'e hem oradan göğe gerçekleşen yolculuk (mirac) ruhen ve bedenen olmuştur. Rivayetlere göre olay, Efendimiz Kâbe'nin dibinde Hacer-i Esved'in yanında -başka bir rivayete göre amcası Ebu Talib'in kızı Ümmü Hani'nin evinde- iken, uyku ile uyanıklık arasında cereyan etmiştir (Tecrid-i Sarih, II, 273).

Bilim ve teknolojik donanım geliştikçe, bir dönem imkânsız kabul edilen olayların "mümkün" olduğu gözlenmektedir. Hiç şüphesiz Allah için "imkânsız" yoktur, bize göre imkânsız olan şey O'na göre kolaydır. Mucizeler, bizim gücümüzü aşan olayların dilerse Allah için ne kadar kolay olduğunu gösterir. Ama bir bölümü insanın ilahi sünnetlere ve murada uygun olarak çaba göstermesi durumunda ufuk çizgisi olabileceği fikrini de ima eder. Mesela Kudüs'te ikamet eden Hz. Süleyman'ın talebi üzerine, Allah'ın kendisine özel ilim öğrettiği bir zatın Yemen'deki Belkıs'ı gözaçıp kapayıncaya kadar tahtıyla beraber getirmesi buna örnektir. Oysa İfrit, Hz. Süleyman'a çok daha kısa sürede, makamından kalkmadan getirebileceğini söylemişti (27/Neml, 38-40). Bu olay, bir mucize midir, yoksa cinlerden İfrit ve kendisine kitaptan özel bilgi öğretilmiş birinin yüksek düzeydeki bilgi mahareti midir? Her ikisi peygamber olmadığına göre, bu yaratıkların bilgisinin ulaşabileceği ufka işaret eder ki, bugün bu olay bize "bir tür ışınlama"yı çağrıştırmaktadır. Bu mucizevi olayın, zaman ve uzay ağının yırtılması ve belki sayılı anlarda tahakkuk etmiş olması mümkündür. Nasıl hayli uzun zaman içinde cereyan ettiğini zannettiğimiz rüyalar birkaç saniye içinde olup bitiyorsa, mekândaki hareketin ölçümü veya bilinen uzay boyutlarının söz konusu olmadığı varlıkta bu olay bir "an"da vuku bulmuştur. Bizim gezegenimizdeki 80 yıl, bir başka gezegende sekiz saniye hükmündedir. Günlerce ve haftalarca cereyan ettiğini zannettiğimiz en uzun rüyalarımız da birkaç saniyeliktir. Kesin olan şu ki, bizce mahiyeti müteşabihattan olan bu olayın nasıl vuku bulduğunu sadece Allah bilir!

Şanı yüce Allah'ın gösterdiği bu mucize ile bize hatırlattığı husus şu ki, O "yüce"dir, Sübhan ismi, O'nun her türlü kötülük, eksiklik ve noksanlıklardan mutlak manada uzak ve yüce olduğu anlamını verir. İşiten ve bilendir.

Ayetin başına, başladığı ilk kelime olan "**Sübhan**"a dönecek olursak, bu sıfata sahip Yüce Allah, Hz. Peygamber'e bütün bu harikulade olayları yaşatır,

kuluna melekût âlemini gösterirken her tür noksanlıktan, eksiklik ve acizlikten münezzehtir. İnsana ait özelliklere sahip bir varlık bunları gerçekleştiremez. Sübhan'ın kök fiili suda yüzmek, bir işten boşalmak, çabalamak, gökyüzünde hareket etmek gibi anlamlara gelir. Yüce Allah insana özgü bütün niteliklerden uzaktır, kemaldir, hiçbir eksik-noksan sıfat O'na yakıştırılamaz. O halde bütün varlıklar eksik-noksan özelliklere sahip olup belli illetleri bulunduğundan bittabi ve bizzarure kemale doğru akarlar, kendi noksanlıklarını tamamlamak, eksikliklerini aşmak üzere O'na yönelirler. Âdem yaratılıp varlık alanına çıkarılmadan önce melekler Allah'ı tesbih ve takdis ederlerdi (2/Bakara, 30); el'an da bu göreve devam etmektedirler. Yaratılış gayesi itibariyle insan da varlıklar gibi -ama onlardan farklı olarak iradi hareketleri, bilinçli seçimleriyle- aynı hedefe, ahlaki kemale yönelmeli ve bu yönde suda yüzen balık, uzayda akan yıldızlar gibi hareket etmelidir. Hz. Peygamber, bu mucizevi yolculukta kemal mertebesini müşahede etti, yer yer ruhen iştirak etti ve tekrar yeryüzüne, dünyanın gerçekliklerine döndüğünde maddi-tabii varlığın nasıl noksanlıklarla malul olduğunu anlayıp asıl hedef ve gayenin kemale doğru çaba göstermek olduğunu hem ruhen tecrübe etti hem de bir mi'rac hadisesi olarak ümmetine gösterme-öğretme imkânını buldu.

Hiç kuşkusuz Beytü'l Makdis veya Mescid-i Aksa, Kudüs'e büyük bir önem ve değer kazandırır. Yahudiler ve Müslümanlar için olduğu kadar Hıristiyanlar için de kutsal bir şehirdir. (Bkz. 5/Maide, 20-26. ayetlerin açıklaması.) Esasında tarih boyunca şehir kutsallığını ve yüksek değerini korumuş, din müntesipleri arasında çatışma sebebi olmuştur. Arkeolog Suna Durmaz, şehrin yerleşim tarihini M.Ö. 3.500 yılına dayandırır, tarihte Kudüs'e şu isimlerin verildiğini aktarır:

Ursalim: Şehrin ilk sahipleri olan ve Arap yarımadasından geldiği bilinen Kenanlılar dönemindeki ismidir (Barış şehri).

1) Yerushalim ve Zion: İbranice "Allah'ın evi".

2) Jebus-Yebus: Kudüs'ün Hz. Davud'un eline geçmesinden önceki ismi.

3) Hierosolyyma: Eski Yunanlılar tarafından verilen isim.

4) İlia veya AeliaCapitolina: Şehrin Latince ismi.

5) BethMakdeşa (Kutsal ev): Şehrin Aramice ismi.

6) Beth ha-Mikdaş (Kutsal ev): Şehrin İbranice ismi.

7) Beytül' Makdis: Arapçada "kutsanmış ev /tertemiz kılınmış ev."

8) Mescid-i Aksa: İsra sûresinde geçen ismi. Kudüs temiz, arı, mukaddes demek olup İslami fetihten sonra şehir bu isimle anılmaya başlanmıştır.

9) Kudüs-ü Şerif: Osmanlıların, Memluklerin elinden aldıktan sonra Kudüs'ü alınca "şerif" sıfatını ilave etmişlerdir.

10) El-Karye: Kasaba, köy. Kudüs'e Bakara sûresinde (2/58) yapılan atıftır.

11) Arzu'l Mubâreke: Müfessirlere göre Enbiya sûresi 71. âyette geçen "Arzu'l Mubarek"den kasıt, Kudüs'ü de içine alan Diyâr-ı Şam (Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin) topraklarıdır.

12) Jerusalem: Batılılar tarafından şehre verilen isimdir.

13) Zeytûn: Bazı müfessirlere göre "Tîn" sûresinde (95/1) geçen "Zeytûn" kelimesinden kasıt Kudüs'tür. Kudüs, İslâm'ın ilk kıblesi olduğu için "El Kıble" ve Hz. Dâvûd, Hz. Zekeriyya ve Hz. Meryem'in mihrabı olduğu için "El Mihrab" ismlerini de almıştır. (Beytü'l Makdis ve Kudüs için bkz. 2/Bakara, 114. ayetin açıklaması.)

وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي اِسْرَاءِيلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ
دُونِي وَكِيلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾
وَقَضَيْنَا اِلَى بَنِي اِسْرَاءِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ
عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ اُولٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا اُولِي بَأْسٍ
شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ
الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾ اِنْ
اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ
لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا
عَلَوْا تَتْبِيرًا ﴿٧﴾ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ
لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾

2. **Musa'ya kitap verdik ve "Benden başka vekil edinmeyin" diye onu İsrailoğullarına kılavuz kıldık.**
3. (Ey) **Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın çocukları! Şüphesiz o, şükreden bir kuldu.**
4. **Kitapta İsrailoğullarına şu hükmü verdik: "Muhakkak siz yer**(yüzün) **de iki defa bozgunculuk çıkaracaksınız ve muhakkak büyük bir kibirleniş-yükselişle kibirlenecek-yükseleceksiniz.**
5. **Nitekim o ikiden ilk-vaid geldiği zaman, oldukça zorlu olan kullarımızı üzerine gönderdik de** (sizi) **evlerin aralarına kadar girip araştırdılar. Bu yerine getirilmesi gereken bir sözdü.**

6. **Sonra onlara karşı size tekrar 'güç ve kuvvet verdik', size mallar ve çocuklarla yardım ettik ve topluluk olarak sizi sayıca çok kıldık.**

7. **Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz ve eğer kötülük ederseniz o da** (kendi) **aleyhinizedir. Sonunda vaad geldiği zaman,** (yine öyle kullar göndeririz ki) **yüzlerinizi 'kötü duruma soksunlar', birincisinde ona girdikleri gibi mescit** (Kudüs)**e girsinler ve ele geçirdiklerini 'darmadağın edip mahvetsinler.'**

8. **Umulur ki, Rabbiniz size merhamet eder, fakat siz** (bozgunculuğa) **dönerseniz biz de** (sizi aşağılık kılmaya ve cezalandırmaya) **döneriz. Biz, cehennemi kâfirler için bir kuşatma yeri kıldık.**

Sûrenin ilk ayetiyle ilişkisi düşünüldüğünde, bu ayetler kümesi kendilerine son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.)'e çıkardıkları zorluklar çerçevesinde Mekkelilere hatırlatmada bulunmaktadır. Başka bir açıdan ayetler, İsrailoğullarının gelecekleriyle ilgili gaybî haberler vermektedirler.

Konu Hz. Musa ve kavmi arasında süren ilişki ve olaylardır. Musa aleyhisselam İsrailoğullarına, Allah'tan başka kimseyi vekil, kefil dayanak edinmemelerini ve onları ahidlerine bağlı kalmalarını hatırlatması için gönderilmişti, onların lideri-yol göstericileriydi. (2/Bakara, 53; 32/Secde, 23.) Hidayet rehberinin Tevrat olduğunu söyleyenler de vardır. **Mücahid**'e göre buradaki "vekil" kelimesi "ortak" manasındadır, buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: "Bana başkasını ortak etmeyin, ortak edinmeyin." Fakat 4-8 arası ayetlerde anlatılacağı üzere onlar söz dinlemediler, bu yüzden tarihte başlarına büyük musibetler geldi. Mekke halkı bundan gerekli dersleri çıkarmalı, Allah'ın Elçisi'ne kulak vermelidirler. Onlardan beklenen nankörlük yapmayıp, ataları Nuh gibi Allah'a çokça şükreden kullar olmalarıdır (19/Meryem, 58). Kısaca diğer insan toplumlarından istenen şey Mekkelilerden de istenmektedir. Nihayetinde Mekkeliler veya başkaları olsun, hepimiz Âdem'den sonra Nuh aleyhisselâmın soyundan geliyoruz. Kopan tufanda bizim tür olarak zürriyetimiz Nuh'un gemisinde korundu. Bizlerden istenen "şükretmek"tir. Bu, Nuh aleyhisselâmdan beri tekrarlanan çağrıdır, nitekim bu emri tebliğ eden Nuh da çokça şükreden bir kuldu. Şükrün ifadesi ve gereği:

a) Yeryüzünde sahip olunan bütün nimetlerin, maddi ve manevi faydaların, güvenlik ve özgürlüklerin, sağlık, güç ve kuvvetin, gıda ve beslenme kaynaklarının, servet ve refahın hakiki sahibi Allah'tır, insan bunun bilincinde olmalıdır.

b) Gerek tek tek insanlar gerekse toplumlar, nimeti kurallara, peygamberlerin öğrettiği Şeriat hükümlerine göre kullanmalıdır.

c) Nimetlerde yoksulun ve ihtiyacı olanların hakkını -zekâtsa **zekât, ilave** infak ise ilave infakta bulunarak- vermelidir (14/İbrahim, 7).

d) Her yemeğe ve içecek suya besmele ile başlayıp sonunda "Allah'a hamdolsun (Elhamdu lillah)" demek gerekir. Allah'a hamdetmek "Şükr"ün namütenahiversiyonları ve şekillerinden biridir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Yüce Allah, kulunun yemek yedikten veya su içtikten sonra Allah'a hamdedilmesinden hoşnut olur." (Müslim, Zikr, 89; Tirmizi, Et'ıme, 18.) Selman-ı Farisi'ye göre Hz. Nuh'a "şekur" sıfatının verilmesinin sebebi budur. Şükreden kul, dünya hayatını, dünyevi zevk ve çıkarları mutlaklaştırmaz, tabiata ve canlı hayata zarar vermez; infak etmek suretiyle çatışma ve toplumsal husumetlerin önüne geçer, adaletin ve barışın tesisine hizmet eder.

İsrailoğulları, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak'ın soyundan gelir. Onlara bu ismin verilmesi Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakub dolayısıyladır, onun diğer ismi "İsrail" idi. Hz. Yusuf'un Mısır'a gitmesiyle Yakub'un 12 oğlu, çocukları ve torunları da Mısır'a gitti, orada yaklaşık 400 -bazılarına göre 430- sene yaşadı. Zaman içinde esir-köle durumuna düştüler, sonunda Hz. Musa, onları Mısır'dan çıkararak özgürlüklerine kavuşturdu. Kudüs'e girdiler, Hz. Davud ve Hz. Süleyman zamanında büyük krallıklar kurdular, çevre ülke ve bölgeleri nüfuzları altına aldılar. Hz. Süleyman zamanında Beyt-i Makdis adını verdiğimiz mabedin inşaatı tamamlandı. Fakat sonraları bozuldular, ilahi hükümleri çiğnediler, birbirlerine düşüp hem kendilerine hem başkalarına büyük haksızlıklar yaptılar.

Kurtubi "fesad"ın Tevrat'ın hükümlerine aykırı hayat sürmenin sonucu bozgunculuk olduğunu, bunun da Bilad-ı Şam bölgesini (Filistin, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ı) içine aldığını söyler. İsrailoğullarının tarihine bakıldığında Tevrat'a muhalefetle çıkardıkları bozgunculuğun onların asli tutumları haline geldiği görülür, bu yüzden öne çıkan özellikleri peygamberleriyle sürekli didişmek, onlara muhalefet etmek, emirlere isyan etmek olarak şekillenmiştir. Kavmin belirgin özelliği haline gelen "**fesat**" çeşitli şekillerde tezahür eder:

1) Ahdi bozmak (2/Bakara, 84).

2) Kitabı gerek lafız gerek yorum ve ahkâm itibariyle tahrifata uğratmak, Şeriat'ı çiğnemek (4/Nisa, 160-161); dini alay ve eğlence konusu yapmak (5/Maide, 57).

3) Onları Allah'a itaat etmeye, Şeriat'a uymaya davet eden peygamberlere zorluk çıkarmak, öldürmeye kalkışmak (2/Bakara, 61; 3/Âl-i İmran, 112; 4/Nisa, 155.)

5) Zulmetmek, haksızlığı ve hukuk ihlalini kavmin hakkı ve imtiyazı olarak kabul etmek (2/Bakara, 60)

6) Nefret objesi haline gelip harici düşmanların jenosidine veya sürgünlerine maruz kalmak,

7) Savaş ateşini yakmak, savaş kışkırtıcılığı yapmak (5/Maide, 64)

Kavmin bu durumları Tevrat'ta da uzun uzadıya anlatılmaktadır. (Mesela bkz. Hâkimler, 2: 11-13; Levililer, 26. Bap.)

Ayette "iki yükseliş"ten bahsedilir. Bazı tefsircilere göre burada geçen "**merrateyn**", birden fazlayı ifade eder. Yani fırsatını bulduklarında kibirlenip bozgunculuk yapacak ve her defasında ağır ceza ile karşılaşacaklardır. Kibirlendikçe bozgunculuk çıkaracak, bozgunculuk çıkardıkça kibirleri artacak, sonunda şu veya bu toplum tarafından cezalandırılacaklardır. Yukarıda sıralanan yedi maddedeki tutum ve davranışları İsrailoğullarının tarihte içine düştükleri hatalara işaret etmektedir. Haklarında verilen hüküm (kadaya) her kibirli yükseliş ve bozgunculuktan sonra uğrayacakları cezayı ifade etmekte, bir tür bilgi, haber ve hükmü açığa vurmaktadır. Ancak bu İsrailoğullarının değişmez kaderi değildir; kibir, bozgunculuk ve isyandan vazgeçecek olurlarsa Allah onlara merhamet eder. 8. ayette "**Umulur ki Allah size merhamet eder, fakat siz kibre ve bozgunculuğa dönerseniz, biz de sizi cezalandırmak üzere döneriz**" ifadesi, "iki yükseliş (merrateyn)'in" birden fazlayı, çokluğu anlamına gelebileceği fikrini kuvvetlendirmektedir.

Birinci yükseliş ve beraberinde gelen azgınlıklara çeşitli örnekler verilmiştir. Söz gelimi İşa'ya peygamberi öldürüp Yeremya'yı hapse atmaları. İsrailoğullarının Hz. Zekeriya'yı ve Hz. Yahya'yı öldürdükleri, Hz. İsa'yı Romalılarla işbirliği yaparak öldürmeye teşebbüs ettikleri sabittir. Genel ifadelerden başka peygamberlere de benzer eziyet ve zulümlerde bulundukları anlaşılmaktadır. Bütün bunlara ilk ağır ceza olarak iki olaya işaret edilir: Bunlardan biri M.Ö. 8. yüzyılda Asurluların, diğeri M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında Babil Kralı Nabukodanasır (Buhtunnasr)'ın Yahudi devletini yıkıp başkentini darmadağın etmesidir. Bu trajik olayda Süleyman Mabedi yıkılır, Tevrat'ın nüshaları yakılıp yok edilir, kitap sadece hafızalarda korunmaya başlar. Bu olaydan sonra uzun süren Babil sürgünü başlar. Daha sonraları M.Ö. 539'da Babil devletini yıkan Pers Kralı Kuruş (Kryos), İsrailoğullarını ülkelerine gönderir, özgürlüklerine kavuşturur. Miladi tarihin başlangıcına yakın zamanlara kadar yeniden toparlanma dönemi başlar. M.Ö. 63'te Romalılar Kudüs'e girer, yine şehri yerle bir eder, onbinlerce Yahudi'yi acımasızca kılıçtan geçirir; ikinci defa inşa edilmiş Mabed'i yıkarlar (70'te); böylece 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürecek (1948) olan hayli zikzaklı ve acılı iki bin yıllık sürgün (diaspora) hayatı başlar.

İsrailoğullarıyla ilgili hükmün verildiği kitabın "Tevrat" olduğu söylenmiş-

se de, bunun Levh-i Mahfuz olması ihtimali daha kuvvetlidir. Onların tarihinde vuku bulan ve vuku bulacak trajik olaylar ilahi ilim dâhilindedir. İsrailoğullarının başlarına gelen musibet ve felaketlerde onların yeryüzünde çıkardıkları bozgunculuğun ve belli bir güce eriştiklerine kanaat getirdiklerinde içine girdikleri küstah, aldırışsız, zalimane ve hukuk tanımaz tutumlarının payı görmezlikten gelinemez. 4. ayet buna yol açan sebepler arasında "yeryüzünde bozgunculuk (fesat) çıkarmayı ve kibirli yükselişi" zikretmektedir.

"**Fesat**", beşeri hayatta ve yeryüzünde tabii, ahlaki dengeyi bozan her türlü yıkıcı, kışkırtıcı, gayrimeşru ve zararlı tutum, davranış, fiil, düşünce, öğreti, politika ve eylem biçimidir. "**Uluvv**" ise kibir, üstten bakış, beğenmemek, kendinden başkasını küçük, hakir, değersiz görmektir. Bu zihni tutum içinde olan kendini sıradan insanlarla aynı seviyede görmez, kendine mahsus imtiyazlar tayin eder, herkesin uyduğu hukuk kurallarından ve ahlaki normlardan şahsını muaf tutar, haksız ve gayrı meşru yollarla elde ettiği güç ve desteği kendini-kavmini merkeze alarak yüceltir; başkalarının hak ve hukukuna, inancına, topraklarına, mülk ve emeğine saygı göstermez; ülke işgal eder, masum insanların bağ-bahçesine el koyar; kendisine karşı konulduğunda orantısız güç kullanır, çocuk ve kadınları katletmekten çekinmez ve bütün bunları yaparken hakkı olduğunu düşünür. Söz konusu denetimsiz kibirli yükselişin sonucu karşı zorbalık ve orantısız cezalandırma biçimidir. İster Asurluların, ister Babillilerin veya Yunanlıların, Romalıların ve Avrupalıların tarihte İsrailoğullarına reva gördükleri zulüm ve haksızlıklar bu türden fiillerdir. Bunun yakın tarihteki trajik olayı İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'da Nazilerin Yahudilere reva gördükleri soykırımdır.

Ayette geçen "**fi'l-arz**" kelimesi "yeryüzü" manasına gelebileceği gibi "Filistin/Kudüs" manasına da gelebilir. İlk manada ele aldığımızda, İsrailoğullarının herkesi küçük ve aşağı kavim gören tutumlarının temellendirdiği politika ve bakış açısının yol açtığı uluslararası, küresel sorunlara atıf olur. Bugün Filistin sorunu "Sorunların anası" sıfatını almaya hak kazanmaktadır. Sorunun merkezinde dünyanın çeşitli yerlerinden bölgeye akın eden Yahudilerin Filistinlilerin topraklarını işgal etmeleri; onları evlerinden yurtlarından kovmaları; beş milyona yakın Filistinli mülteciyi ebediyyen sürgüne mahkûm etmeleri; Kudüs'ün tamamına el koyup İsrail devletinin ebedi başkenti ilan etmek istemeleri ve Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa etmek amacıyla Mescd-i Aksa'yı yıkmaya ilişkin niyet ve planlarını açıkça dile getirmeleridir. Bu sorun sadece Arap dünyasında değil, bütün bölgede ve dünyada istikrarsızlığın, barışın bozulmasının; çatışmaların, şiddet, terör ve ihtilafların, toplumsal patlamaların

sürmesinin temel sebebidir. Sırf bu amaçla güçlü Yahudi lobileri ve Siyonist güç odakları uluslararası siyaseti, medyayı, diplomasiyi, borsaları, piyasaları, üniversiteleri, sinemayı, akademik ve sanat etkinliklerini yönlendirmekte, manipüle etmekte, bir tür temellük ederek tek bir noktada, İsrail Devleti'nin çıkarları ve haksız politikaları yönünde şekillendirmektedirler. Yeryüzünde bozgunculuğun en önemli beslenme kaynaklarından biri Filistin sorunudur. "Arz" kelimesini "semanın karşıtı olmayan" manada bölgeye atıf olarak düşündüğümüzde, bununla Filistin-Kudüs kastedildiği zaten açıktır, zamanımızın en büyük sorunu İsrail'in işgal ettiği Filistin toprakları ve bu yüzden ortaya çıkan temel sorundur.

"İlk va'd" ve arkasından gelen cezalandırmanın Asurlular, Babilliler veya Romalılar eliyle mi yerine getirildiğini bilmiyoruz. Ancak **"ikinci va'd"**in geleceğe atıf olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durumda, İsrailoğullarının **"ikinci kibirli yükselişleri"**ne bakmak icap eder ki, -Allahu a'lem- bu da 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan sürece işaret etmektedir. Belirgin özellikleri ortada:

İsrail'i 1948 yılında Birleşmiş Milletler kurdu ama İsrail, BM'nin aldığı hiçbir karara uymadı; 1967 öncesi sınırlara dönüşünü öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 242. sayılı kararını ve başka nice kararın hiçbirini tanımadı. BM'ye kayıtlı her ülke milli sınırlarını deklare etmek zorunda, İsrail kuruluşundan başlamak üzere kesin sınırlarını belirlemedi, çünkü sürekli genişleyen bir **"işgal devleti"** özelliğini korumak istedi. Hiçbir uluslararası hukuk ve norma uymadı, nükleer silah bulundurdu, başkaları elinde bulundurma ihtimali var diye gerektiğinde ortadan kaldırılmasını istedi. Kurucularının ezici çoğunluğu terör ve suikast suçlarına karıştıklarını açıkça beyan etti, kimsenin bunu sorgulamasına izin vermedi. Batılı ülkelerin anayasalarına sadece **İsrail**'e ve **Yahudilere** mahsus anayasal yasaklar koydurdu, Siyonist-ırkçı, ayrımcı politikaları eleştirme cesaretini gösteren en yüksek düzeydeki siyasetçilere, diplomat, iş adamı ve sanatçılara özür diletti. Filistinlilere en ağır zulümleri reva gördü, taş atan çocukları, bebekleri katletti; yaralı taşıyan ambulansları, okulları bombaladı, şehirlerin üstüne fosfor bombaları yağdırdı; 1,5 milyonluk **Gazze**'yi açık hapishane, Nazi türü temerküz kampına çevirdi, onlara insani yardım götürmek üzere yola çıkan gemileri uluslararası sularda basıp gönüllüleri katletti. (2010 yılında Mavi Marmara gemisini basıp 10 Türkiye'li Müslümanı şehid etmesi). Yine de dünyanın küresel güçleri, özellikle ABD ve Batı ülkeleri tarafından hoşgörüyle karşılandı. Her ne yaptıysa "İsrail'in savunma hakkı"dır dendi. Siyonizm bakış açısından Filistin yurdu-Yahudi ilişkisi "İnsan-

sız vatan, vatansız ulus" şeklinde özetlenebilir. Siyonistlere göre binlerce senedir bu topraklarda yaşayan Filistinliler toprak üzerinde siyasi birlik kurmaya ehil insanlar sayılmaz, Yahudiler ise vatansız bir ulustur, onların gelip bu boş topraklara yerleşmeleri eşyanın tabiatına uygun olandır (!)

İlk büyük bozgunculuğa cevap olarak verilen bozgunda, güçlü bir topluluk İsrailoğullarının üzerine yürür, yerleşim birimlerine girer, sokak sokak, ev ev baskınlar düzenler, gizlenenleri yakalar, cezalandırır. İsrailoğullarının sebep olabileceği ikinci bozgunculuk (fesad) da aynı akıbetle karşılaşacaktır. Allahu a'lem, bu "**ikinci va'd**"tır.

7. ayet önemli bir noktaya dikkat çekmektedir: Bütün bunlar Allah'ın ilmi dâhilinde cereyan ediyorsa, her fiilin bir karşılığı olarak tecelli ediyorsa da, İsrailoğullarının mutlaka bu türden bir kadere mahkûm olmaları şartı yoktur: **"Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz ve eğer kötülük ederseniz o da** (kendi) **aleyhinizedir."** İsrailoğulları, peygamberlerin tebliğlerine kulak verdiklerinde, Hz. Musa'nın sahih şeriatına tabi uyduklarında, Allah'a verdikleri ahde vefa gösterdiklerinde ve başkalarının hak ve hukukuna riayet ettiklerinde güvenlik, bölgede ve Müslümanlar ve diğer din müntesipleriyle huzur ve refah içinde yaşayacaklardır. Şanı Yüce Allah "**iyilik edenlere**" kötülük etmez. Kimin başına bir kötülük, musibet geliyorsa bu onun yaptıklarının karşılığıdır (41/Fussilet, 46).

Kötülükte, hak ve hukuk ihlalinde, kibir ve zorbalıkta ısrarın sonucu vaadedilen ikinci büyük akıbet gelecektir. İlkinde olduğu gibi İsrailoğullarını feci bir bozguna uğrayacak, yüzleri acı ve mutsuzluktan kararacak, kederleri yüzlerinde açıkça okunacaktır. Kudüs'e fatihler olarak girip yukarıda anlatıldığı üzere ele geçirdiklerini darmadağın edecek olan "**Allah'ın kulları**" ikinci va'dinzamanı geldiğinde tarih sahnesine çıkacaklardır. Evet, bu bir 'kader' değildir, va'd-u tehdittir ancak İsrailoğulları Allah'ın yoluna döner, hak ve hukuk dairesi içine girerlerse kurtulurlar; zulüm, isyan, küstahlık ve cürümlerine dönecek olurlarsa başlarına gelecek ilkinden başkası olmayacaktır. Yüce Allah kullarına zulmetmez; "kim salih bir amel yaparsa kendi yararına, kim de kötü bir amel yaparsa o da kendi zararınadır." (45/Casiye, 15.) Tevbe ve ıslah kapısı ardına kadar açıktır. Her zaman muhasebe-i nefs ve ıslah-ı amel mümkündür. Tevbe ve ıslah olmak yenilenmek, manevi ölümden sonra dirilmektir. Vicdan ve akıl sahibi olup kavmin selametini düşünen İsrailoğullarına düşen görev, şerirlerini, azgınlıkta önde gidenlerini uyarmaları, onları hukuk dairesine çekmeye çalışmalarıdır. Aksi halde Allah'ın va'di yani ilahi azap mukadderdir, va'dedilen yerine gelecektir.

Dünyadaki cezanın dışında ahiret cezası da vardır ki, o da cehennemdir. Her defasında büyük yıkımın arkasından uzun süren bir sürgün-diyaspora hayatı başlar ancak ahirette artık sürgüne gidilecek yer yoktur, cehennemin kendisi bu türden suçlu-günahkârlar için bir zindan, içinden çıkılamaz hapishanedir.

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَاَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

9. Şüphesiz, bu Kur'ân, en doğru yola iletir ve salih amellerde bulunan mü'minlere, onlar için gerçekten büyük bir ecir olduğunu müjde verir.

10. Ve şüphesiz, âhirete inanmayanlar için de acı bir azap hazırlamışızdır.

11. İnsan hayra duâ ettiği gibi, şerre de duâ etmektedir. İnsan, pek acelecidir.

Bakara sûresinin 2. ayetinde Kur'an-ı Kerim'in "takva sahipleri için hidayet rehberi" olduğu belirtilmişti. O ayetin açıklamasında belirtildiği üzere, doğru yola girmeye niyeti ve arzusu olmayana Yüce Allah hidayet vermez. Bu, şu veya bu hastalıktan mustarip olan bir insanın, hastalığının varlığını kabul edip şifa bulmak için çare aramasına benzer. Hasta doktora gitmedikçe ne teşhisi konur ne hastalığı tedavi edilir. Şifayı veren Allah'tır, insan kendi başına, kendi yetenek ve melekeleriyle doğru yolu, hidayeti bulamaz, bu sadece Allah'ın elindedir. Bazıları da doktora gider, önerilen tedavileri alır ama uygulamaz, böyle hastaların da şifa bulmaları mümkün değildir. Dolayısıyla durup dururken hiçbir hastaya doktor şifa veremediği gibi, hidayeti aramayana da Allah kesinlikle hidayet vermez, arayan ve bu yolda çaba harcayana da hidayet verir. Kur'an'ın hidayeti, "en doğru yol"u gösterir. Yani hasta-tedavi metaforundan devam edecek olursa, hasta en iyi (hazık) doktora gitmedikçe şifa bulamaz, nasıl yarım doktor candan ediyorsa, Allah'tan olmayan bilgi, hidayet ve yol tarifi de insanı doğruluk ve iyilik adına kötülüğe, zarar, yıkım ve sapkınlığa götürür. İnsanlık durumları içinde en doğru ve kurtarıcı insani durum, Allah'ın gösterdiği yol ve anlam haritasına takip ederek elde edilir. 15. ayette bu konuya dönme fırsatımız olacaktır. Hidayet talebi ve bu yolda harcanacak çabayla bağlantılı olarak

ayetin devamında salih amellerde bulunan mü'minlere büyük ecir hazırlandığı müjdesi verilmektedir. Ahirete inanmayanlar, dünyada yapıp ettikleri kötülükler, başkalarına verdikleri zararlar dolayısıyla azap hazırlanmıştır.

İnsanın beşeri özelliklerinden biri "aceleci" olmasıdır. Bu onu yanlış şeyler yapmaya sevkeden temel bir zaaftır. Tefsirciler bu ayetin, ilahi azabı bir an önce göstermesini isteyen Nadir bin el Haris hakkında indiğini söylemişlerdir. (Bkz. 8/Enfal, 32. ayetin açıklaması.) İnsan bazen kendi veya çoluk çocuğunun, yakınlarının aleyhine olmak üzere beddualar eder, Allah'tan taleplerde bulunur. Karşılaştığı çeşitli zorlukları aşmakta güçlük çekenler, Yüce Allah'ın canlarını almasını isterler. Bu kesin olarak yasaklanmıştır. Allah, merhamet sahibidir, bu yüzden söz konusu bedduaları kabul etmez. Eğer hemen her bedduaya karşılık verseydi insanlar helak olurdu. (Bkz. 10/Yunus, 11. ayetin açıklaması.)

Bu açıklamalar makul olmakla beraber, aslında ayetin asıl vurguladığı husus, insanın daha kalıcı, daha sahici ve daha yüksek kalitedeki ahiret hayatını bir kenara bırakıp dünyanın geçici, kalitesi düşük fakat bir an önce (aceleyle) elde edebileceği fayda ve hazlara yönelmesidir. Bir an önce bir faydayı elde etmek insana pek cazip gelmektedir, zira o hazza ve faydaya bir an önce ulaşmak isteyen sabrı olmayan nefsidir. Bu özelliğiyle "İnsan aceleden/aceleci yaratılmıştır" (21/Enbiya, 37). Modern dünyada insanın aceleye olan düşkünlüğü sekülerizmde ifadesini bulur. Zira sekülerlik, her şeyin, her zevk, lezzet ve faydanın, menfaat ve hazzın 'hemen ve şimdi' yani bu dünyada ve bir an önce elde edilip tadılması, yaşanması fikrine dayanır.

Kendi zararına olan şeyi insanın yüce Allah'tan talep ederken bunu "dua formu"nda dile getirmesi tuhaf ve beşeri naifliğinin göstergelerinden biridir. Yalvararak, içten yakararak ister ama hakikatte istediği şeyin kendisi için ne kadar zararlı olduğunu bilmez. Demek oluyor ki, acele ve aceleci tutum ve taleplere bazen salt bilgisizlik de yol açabilir. Eğer insan elde etmek istediği bir fayda veya ulaşmak istediği bir amaç üzerinde uzun uzadıya düşünecek, artı ve eksilerini soğukkanlılıkla kritik edecek olursa, belki de başlangıç noktasında olumlu bulduğu şeyin hiç de olumsuz olmadığını farkedip anlayacak, dolayısıyla kendini büyük bir zarar veya yıkımdan koruyabilecektir. Savaş bunun tipik örneklerinden biridir. (Bkz. 2/Bakara, 216.)

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً
لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ
فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا ﴿١٣﴾ اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾

12. **Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık; gece âyetini sildik de Rabbinizden bir fazl aramanız, yılların sayısını ve hesabı öğrenmeniz için gündüzün âyetini aydınlatıcı kıldık. Biz her şeyi yeterince açıkladık.**

13. **Biz, her insanın kuşunu** (işlediklerini, yaptıklarını) **kendi boynuna doladık, kıyâmet gününde onun için açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız.**

14. **"Kendi kitabını oku; bugün nefsin hesap sorucu olarak sana yeter."**

Varlık âleminde yer alan her mertebe, her obje ve kozmik olay Yüce Allah'ın azametinin delilleri, nişaneleri, O'nun varlığına götüren işaretler, sembollerdir. Gece ve gündüz de öyledirler. Birbirlerini takip etmektedirler ancak zıttırlar. Varlık düzenini diyalektik üzere sürdürmektedir. Gece karanlığı getirir, sun'i ışık yoksa gökyüzünde mehtap veya parlak yıldızlar yoksa göz gözü görmez, gün boyu gece sürseydi insani hayat mümkün olmazdı. Gecenin ardından, şafakta tan ağarır, yavaş yavaş ortalık aydınlanmaya başlar. Bir silginin sahife üzerindeki yazıyı silmesi gibi, bir temizleyicinin bir bezin kiri gidermesi gibi. Bu düzen yüce Allah'ın fazl ve keremidir, kozmik düzeni bu tarzda bizim için kolaylaştırmıştır. Bu sayede gündelik hayatımızı sürdürüyor, hesap kitap yapabiliyoruz. (Bkz. 2/Bakara, 164.) Yunus sûresinde (10/67) "Gecenin dinlenme zamanı, gündüzün aydınlatıcı" vasfından söz edilmektedir.

Aslında basiret ve ibret gözüyle bakıldığında Allah'tan bir hidayet nuru olarak vahyedilen Kur'an da öyledir, karanlıklarda yolunu şaşıran insanları aydınlatır, önlerini görmelerini sağlar. Bu sûrenin 81. ayetinde açıkça belirtildiği üzere ışık gelince karanlık, güzellik gelince çirkinlik, doğruluk gelince yanlışlık, iyilik gelince kötülük, kısaca Hak gelince batıl yok olur. Bu saydıklarımız yok olurlar; çünkü karanlığın, çirkinliğin, yanlışın, kötülüğün ve batılın asli, zati ve kalıcı mahiyetleri yoktur. Bütün güzel isimler ve sıfatlar Allah'ın olduğu gibi bütün iyilikler, güzellikler, doğruluklar ve hak ile hakikat Allah'ın güzel isimlerinin, sıfat ve fillerinin varlıkta tezahür etmesidir. İşte şanı Yüce Allah gerekli olan her şeyi böyle açıklamakta, insana yolunu bulması için yardım etmektedir. (6/En'am, 38; 16/Nahl, 89.)

"Her insanın kuşu" her insanın yapıp ettikleri, amelleri demektir. Arapların yakından bildiği benzetme ile her insanın yaptıkları daimi olarak kendisiy-

le beraber olduğu anlatılmak istenmektedir. **İbn-i Hazm**, bir eserine Güvercin Gerdanlığı (Tavku'l Hamame) adını vermiştir. "Tavk" sadece boynun ön tarafını değil, bütününü sarar, hiçbir şekilde ayrılmaz. Nasıl kuşun gerdanlığı kendinden bir parça ise insanın amelleri de, yaptığı iyilikler ve kötülükler de onunla beraber olur ki, bu ölüme veya hesap gününe kadar sürer. Her insana yaptıklarının mutlaka karşılığının verileceğini, amellerinin sonuçlarından kurtulmasının asla mümkün olmadığını belirten güzel bir benzetme. Buna göre kıyamet günü dünyada işlediği fiilleri karşısına her şeyin içine derç edildiği bir kitap (amel defteri) olarak çıkar (99/Zilzal, 7-8). Ve insana "İşte her ne yapmışsan bu kitapta kayıtlıdır, sen de kendini yargılayabilir, neler yaptığın konusunda karar verebilirsin" denecektir. Sanki kıyamette fiilleri boynundan çıkar, bir kitaba dönüşür. Bu insanın artık yararı olmayan kendisiyle yüzleşmesi, vicdanında kendini yargılamasıdır. Yaptıklarına baktığında utanır, pişmanlık duyar, "Ben neler yapmışım" der ama artık her şey için çok geç kalmıştır. Dolayısıyla kendisi hakkında verilecek hükme en ufak bir itirazı olmaz, Allah'ın rahmetine, lütuf ve mağfiretine sığınmaktan başka yol bulamaz.

Bir kudsi hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Kullarım! İşte yapıp ettikleriniz. Onları sizin için saklar, sonra size geri veririm. Artık kim bir hayır bulursa Allah'a hamdetsin; kim de hayırdan başka bir şey bulursa kendisinden başka kimseyi ayıplamasın." (Müslim, Birr, 55.)

مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ﴿١٥﴾

15. **Kim hidayete ererse kendi nefsi için hidayete erer; kim de saparsa kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr, bir başkasının günah yükünü yüklenmez. Biz, bir elçi gönderinceye kadar** (hiçbir topluma) **azap edecek değiliz.**

Bütün bu anlatılanlardan çıkarılacak önemli ders, kim ne yaparsa kendi lehine veya aleyhine yapar. Hidayet ve sapıklık/sapkınlık da bu çerçevede ele alınmalıdır.

Hidayet, dosdoğru yol (Sırat-ı Müstakim) üzere yürümek, iyiliğin ve kötülüğün bilincinde olmak, kurtuluş ve esenliğin ne ve nerede olduğunu bilmektir. Şu halde herkesten çok insanın kendisinin hidayete ihtiyacı vardır. İnsan, doğru istikamette olunca en başta kendisi bundan yararlanır. Doğru yoldan sapanın başkasına olduğu kadar kendisine de zararı vardır. Bazı durumlarda

kişinin, kendine verdiği zarar başkalarının verdiği zarardan çok daha büyük, kalıcı ve tahripkâr olur. Dolayısıyla kimse bir başkasına, hele Allah'a "İşte ben hidayete erdim" diye minnet edemez, etmemelidir (49/Hucurat, 17). Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, hasta olan birinin eğer iyileşmek istiyorsa yapması gereken şey iyi bir hekime gidip tedavi görme iradesini ve çabasını göstermesidir. Yapıp ettiklerinden, yanlış hayat tarzından şikâyeti olanın da yapması gereken Kur'an hidayetine sarılmasıdır. Bunu yaptığında kendi yararına bir iş yapmış olur, yanlış ve batılda ısrar ettiğinde kendine zarar verir.

Ayetin ikinci unsuru evrensel bir hukuk ilkesini vaz'eder: "Suç ve cezanın bireyselliği ilkesi". Bu ayet intikamcı, kolektif ve tasfiyeci ceza çeşitlerinin tümünü yasaklar. (Bunun açıklaması için bkz. 6/En'am, 164. ayetinin açıklaması.)

Ayetin üçüncü unsuru, "kişinin sorumluluğunun bilgisiyle sınırlı olduğu" hususuna işaret etmektedir. Bu, temel sorumlulukla ilgili bir konudur ve önemlidir.

Kur'an-ı Kerim, açık bir şekilde "Bir elçi gönderilmedikçe hiçbir beşer topluluğunun cezalandırılmayacağını" belirtir. Çünkü kendisine tebliğ yapılmamış şahıs veya şahıslar, neye ve nasıl inanacaklarını, Allah'ın rızasına uygun nasıl yaşamaları gerektiğini bilemezler (4/Nisa, 165). İşraki filozof **İbn-i Tufayl'in** "Hayy bin Yakzan" adlı hikâyesinde her ne kadar hiçbir insanla karşılaşıp tanışmadan doğal şartlarda büyüyen kahraman, birçok bilginin, doğrunun ve Şeriat'a ilişkin hükmün bilgisine ulaşıyorsa da, bu felsefi değeri olan hayali veya farazidir yani bir kurgudur. Kurgudaki tez mümkün olsa da, sonuç itibariyle istisnai insanlar için söz konusudur. Genel kural şu ki, insanlar bildiklerinden ve bilebildikleri kadarıyla sorumludurlar. Modern hukukta "yasayı bilmemek mazeret değildir" kuralı işler halde iken, İslamiyet açısından bilgi temeldir ve sorumluluk bilginin düzeyi ve derinliği oranında takdir ve tayin edilmektedir.

Fakat kuşkusuz bu, sıfır noktada bir sorumsuzluk değildir. Bu konuyu uzun uzadıya tartışan İslam bilginleri, "fetret dönemleri"nde peygamber tebliğiyle karşılaşmamış insanların, bazı temel bilgilerden habersiz olabileceklerini, dolayısıyla bazı hüküm ve vecibelerden sorumlu tutulmayacaklarını söylemekle beraber; bu tür kişilerin bazı temel bilgileri bilebileceklerini ve dolayısıyla bu bilgiye sahip değillerse ahirette sorumlu tutulacaklarını söylemişlerdir. Mesela, kişi hiçbir peygamber tebliğiyle karşılaşmamış olsa dahi, sahip olduğu akli melekeleri ve zihni yetenekleri sayesinde Allah'ın varlığı ve birliği fikrine varabilir. **İmam Maturidi**'nin dediği gibi, Allah insanı bu formasyonda ve fıtratta yaratmıştır. Bu konuda insanların Allah'a karşı ileri sürebilecekleri mazeretleri yoktur. Akıl sahibi her insan, en asgari seviyede bu bilgiden sorumludur.

Bu, aynı zamanda şu veya bu etkiden uzak olarak doğru düşünen aklın, fonksiyonlarını tam olarak yerine getiren ruhi melekelerin insanı zorunlu olarak Allah'ın birliği fikrine götüreceğinin kanıtıdır. İnsan, kendi nefsinin yani istek ve tutkularının, geçmişten veya başkalarından devraldığı önyargıların etkisinden kurtulup, varlık âlemiyle gerçek bir entelektüel ilişki içine girdiğinde en azından İbn-i Tufayl'in Hayy bin Yakzanı gibi bazı temel bilgilere, bu bilgilerin işaret ettiği hakikatlere ulaşabilir. Kişinin böyle bir bilgi veya kanaate sahip olması için yüksek derecede eğitim almış olması gerekmez. Sadece akli melekelerini doğru kullanması, varlıkla doğru bir ilişki içine girmesi ve elbette kendi yaratılışı, hayatının anlamı ve amacı üzerinde düşünmeyi kendine mesele yapması yeterlidir. (Bkz. Ali Bulaç, İslam Düşüncesinde Din-Felsefe/Vahy-Akıl İlişkisi, İbn Tufayl'in İşrak Felsefesi, 6. Blm. 5. Bsm. İstanbul-2016.)

Peygamber tebliğinden kopuk bir kişi Allah'ın varlığı ve birliği fikrine ulaşabilmişse, dinin ibadet ve muamelata dâhil düzenleme ve hükümlerinden muaftır. **Ebu Hanife**, akıl sahibi normal bir insanı "**Allah'a imandan sorumlu**" tutarken, diğer "**dini hükümler**"den sorumlu tutmaz. İbadetler ve bazı dini hükümler ancak peygamber tebliği ve öğretmesiyle bilinebilir. Bunun böyle olması adalet ve mantık gereğidir. Mesela, böyle bir kişi, günde beş vakit namaz kılmak, yılda bir ay oruç tutmak, hayatta bir kere Hacc'a gitmek gibi farz ibadetlerden sorumlu değildir. Yiyecek ve içeceklerde nelerin helal ve haram olduklarını bilmeyebilir, bilemez. Usulüne göre kesilmemiş et veya domuz eti yemek; alkollü içki içmek gibi haramlar onunla ilgili değildir. Başka bir ifadeyle "dinin helal kıldığını haram, haram kıldığını helal" bilip bu bilgiye (daha doğrusu bilgisizliğe) göre yaşarsa, bundan dolayı sorumlu tutulmaz.

Ancak bu bütün dini hükümlerden, muamelatla ilgili genel kurallardan muaf tutulacağı anlamına gelmez. Bazı suçlar var ki, bunlar ahlaki ve fıtri olarak herkesçe suç kabul edilir. Ahlaki olarak kabih, hukuki olarak cürümdürler. Dinler gibi her akıl ve fıtrat bunları "kötülük (**münker**)" kabul eder, aksine tutum ve davranışları "**ma'ruf**" bilir. Ahlaki olarak yalan, iftira, yalancı şahitlik, tamah, hırs, kıskançlık, aldatma, kibir (**kabih**); hukuki olarak cinayet, gasp, sömürü, emeğin istismarı, yoksulluğa yol açan servet istifçiliği, eşitsizliğin kurumsallaştırılması, haksız toprak işgalleri, tahakküm, siyasi baskı, insanları rızaları dışında yaşamaya mecbur etme, ifade özgürlüklerini kısıtlama mahremiyete müdahale etme vb. Tutum ve davranışlar da suçtur (**cürüm**).

Peygamber tebliğinin kendilerine ulaşmayan insanların çocukları cennetlik kabul edilmişlerdir. Çünkü hangi dini gruptan olursa olsun çocuklar teklif çağında değildirler, henüz akil ve baliğ olmadıkları için sorumlu tutulamazlar.

(Fetret dönemiyle ilgili olarak bkz. 5/Maide, 19; 2/Bakara, 62; 4/Nisa, 48 ve 165. ayetin açıklaması).

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

16. Biz, bir ülkeyi helâk etmek istediğimiz zaman, onun 'varlık ve güç sahibi önde gelenlerine' emrederiz, böylelikle onlar onda bozgunculuk çıkarırlar. Artık onun üzerine söz hak olur da, onu kökünden darmadağın ederiz.

17. Biz, Nuh'tan sonra nice kuşakları yıkıma uğrattık. Kullarının günahlarını haber alıcı, görücü olarak Rabbin yeter.

Bu iki ayet, bir tabiat yasası gibi toplumsal bir yasaya atıfta bulunmaktadır. İlahi emirlerin dışına çıkan bir toplum kaçınılmaz olarak çöker, tarihten silinip gider. Nasıl tabiat belli yasalar çerçevesinde varoluşunu sürdürüyorsa, insan toplumları da belli yasalara bağlı tarihteki varlıklarını sürdürürler. Bir toplumun başına gelebilecek en büyük musibet refahtan şımarmış zümrelerin sosyo-politik bir oligarşik düzen kurup toplumsal hayatı domine etmeye başlamasıdır.

"**Mütref**" tereffüh'ten nimet içindeki bolluk, genişlik ve rahatlık demektir. Refahtan şımaran, servetine servet katıp yaşama biçimiyle sonradan görme, müsrif, gösterişe düşkün, tüketici, ahlaki normlara aldırışsız, toplumda kıskançlık-haset duygularını tahrik etmekten çekinmeyen, yoksulun hakkına saygısı olmayan ve sahip olduğu ekonomik (mali, finansal, maddi) güçle siyaseti, yönetimi derin bir biçimde etkileyen zümrelere "mütref" denir. (23/Mü'minun, 33.) Mütref sıfatını kazananlar aynı zamanda zulme karışırlar (11/Hud, 116).Bu sosyal ve ahlaken düşük özelliklere sahip zümreler topluma kendi anlayış ve yaşama biçimlerini hâkim kıldıkları zaman, o toplum ahlaki normları çiğner, günah batağına batar, suç ve fuhşiyatı sıradanlaştırır, kontrol ettiği sistem içinde sınıflar teşekkül eder, sömürü ve yağma husumetlere, mağduriyet ve kızgınlıklara yol açar, ahlak ve hukuk sınırları çiğnendikçe zulüm ve baskılar artar, sonunda toplumun sosyal barışı, istikrarı bozulur; şu veya bu çatışma veya maruz kaldığı musibet sonucunda çöker.

Servet ve sermaye temerküzünü ellerinde bulunduranlar için kullanılan "**mütref**"in başka versiyonu, yönetici ve bürokratik-askeri güç kullanan

"**mele'**" ile ilişkilidir. Tarihte genel olarak mütref ve mele' adı verilen zümreler karşılıklı işbirliği halinde olurlar, el'an bugün de ittifak içinde olmaya devam etmektedirler. Mütref ve mele' zümreleri "**müstekbir**" genel şemsiyesi altında toplayabiliriz. Her iki zümre de müstekbirdir.

Kesin olarak Allah kimsenin kötülüğünü istemez, kimseye kötülüğü emretmez (7/A'raf, 28). Bir toplum ahlaki yüksek değerlere (muakkebat) bağlı kaldığı sürece tarihteki varlığını devam ettirir (13/Ra'd, 11); sahip olduğu zenginliğin hakkını veriyorsa, infak edip yoksulları koruyor, meşru çerçevenin dışına çıkmayıp nimet ve servetin asıl sahibine şükrediyorsa azaptan uzak yaşar (4/Nisa, 147) ama yoldan çıkan bir toplum da zalimlik vasfını kazandığından helak edilir (28/Kasas, 59).

Mütref adı verilen zümreler ya sayıca çoğalır ya da etkinlikleri artar, giderek yaygınlık kazanırlar. Sayıca çoğalmaları toplumun ana gövdesi ve ezici çoğunluğunun mütrefleşmesi; etkinliğinin artması toplumun yine ezici çoğunluğunun onlar gibi yaşamaya başlaması, onların hayat tarzına öykünmesi şeklinde olur. Böyle toplumlarda iyilerin ya sayısı azalır veya etkinlikleri hissedilemez hale gelir yani kimse onları dinlemez.

Mütref zümrelere emredilmesiyle yoldan çıkmaları, Allah'ın onlara fıskı emretmesi değil, salah ve itaati emrettiği halde söz dinlemeyip kötülük adına ne varsa onu benimseyip hayat tarzlarını buna göre kurumsallaştırıp yaşama ısrarında olmaları demektir. Hz. Ali ve başka tefsircilere göre, "onlara emredilmesi"nden bu profilde olanların yani mütref zümrelerin toplumun yöneticileri olması veya yönetimi, sorumsuz, sömürücü, şımarık, aldırışsız iktisadi güç merkezlerinin siyaseti ve yönetimi etkileri altına almaları şeklinde de anlamak mümkündür. Cahiliye döneminde bir kabile iktisadi güç ve nüfus olarak çoğalınca onlar için "**yönetici oldular, inisiyatifi ele geçirdiler**" denirdi (Buhari, Tefsir, 17/4). Maddi ve beşeri gücü eline geçirenler kendilerine herhangi bir gücün zarar vermeyeceğini düşünür, kibirlenir, sınırsız bir özgüven duygusuna kapılır, bu da onların daha da azıp şımarmalarına yol açar. (Bkz. 34/Sebe', 34-35. ayetlerin açıklaması.) Pagan kültürde de önde gelenlerin –kral veya iktidar seçkinleri– kibir, iktidar ve gösterişe aşırı düşkünlükleri sonucunda akıl ve bilinçlerini kaybettikleri belirtilir: "Those whom the gods wish to destroy, they first make mad". Robert Graves-Claudius 1 (Tanrılar mahvetmek istediklerini önce delirtirler)."

Mütref zümrelerin söz ve güç sahibi olduğu toplum helak olur. Çünkü "söz" yani azaba müstahak olmuşlardır, kökünden darmadağın olurlar. Efendimiz'in hanımı Zeynep binti Cahş (r.a.) sorar: "Ey Allah'ın elçisi (bu durum

hâsıl olduğunda) aramızda iyi (salih) kimseler de bulunduğu halde helak olur muyuz?" Efendimiz şöyle buyurur: "Kötülük çoğalacak olursa!" (Buhari, Enbiya, 7; Fiten, 28; Müslim, Fiten, 2; Tirmizi, Fiten 23). (Ayrıca bkz. 8/Enfal, 25. ayetin açıklaması.)

Nuh aleyhisselâmdan sonra nice toplumlar bu şekilde yıkıldı. Bundan, büyük toplumsal çöküşlerin Hz. Âdem'le değil, Nuh aleyhisselâmla başladığı anlaşılmaktadır. Kim ne yaparsa yapsın, hiçbir şey Yüce Allah'a gizli kalmaz, olup biten her şeyi bilir, görür, haberi olur.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ
جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا
سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُمِدُّ هَٰؤُلَاءِ
وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ انْظُرْ كَيْفَ
فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

18. Kim çarçabuk olanı isterse, orada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabuklaştırırız, sonra ona cehennemi (yurt) **kılarız; ona, kınanmış ve kovulmuş olarak gider.**

19. Kim de âhireti ister ve bir mü'min olarak ciddi bir çaba göstererek ona çalışırsa, işte böylelerinin çabası şükre şayandır.

20. Hepsine, onlara da, bunlara da Rabbinin ihsanından 'arttırarak veririz.' Rabbinin ihsanı kesilmiş değildir.

21. Onlardan kimini kimine nasıl üstün tuttuğumuzu gör. Muhakkak âhiret dereceler bakımından daha büyüktür, üstünlük bakımından da daha büyüktür.

11. ayetin açıklamasında anlattığımız gibi "**acile**" (ve acele) hemen, acilen istenen şeye atıf olup dünyayı, dünyanın mutluluğu, yakın ve hazır çıkar, zevk, haz ve tatmin bekleyen arzular bütününü ifade eder. Bütün bunlar meşru boyutlarıyla hayatın devamını sağlamak için gereklidir. Yeme-içme, barınma, üreme ve bunlar için gerekli olan imkân ve donanımlar hem hayatın devamını sağlar hem insana zevk, haz ve mutluluk verir. Zaten insana bu hazları vermeyecek olsalardı hayatın devamı da mümkün olmazdı. Ancak başka boyutları da var ki, bu da her birinin birer sınav aracı olmasıdır. Meşru ve tabii sınırlarında kullanıldıkları sürece gayelerine uygun fonksiyon görürler, kendi asli amaçları

ve sınırları dışına çıkarıldıklarında insana ıstırap verir, hayatın biricik hedefi haline putlara dönerler. Evet,her biri mutluluk ve haz sağlar ama söz konusu mutluluk ve hazlar geçicidir ve ahirette olanlarla mukayese edildiğinde kaliteleri hayli düşüktür. O halde akıllı insan, geçici ve düşük kalitede olan şeylere değil, kalıcı ve kalitesi yüksek olan şeylere talip olur.

Gel gör ki insan, yakın faydaya, zevk ve mutluluklara talip olur, bunları elde etmek için mücadele eder. Ancak onun istemesi bir şey ifade etmez, bütün rasyonel ve öngörülebilir hesaplara rağmen yüce Allah dilediklerini çabuklaştırarak verir. Ama ilahi murada ve meşru sınırlara rağmen bu talepte bulananlar ahirette karşılık olarak cehennemi hakederler, yapıp ettiklerinden, akılsız tutum ve davranışlarından dolayı Allah'ın rahmetinden çıkarılmış, kovulmuş kimseler olarak cehennemi yurt edinirler. Bu demektir ki, dünyada sabretmedikleri, ellerine geçirdikleri nimet ve fırsatları, imkân ve serveti meşru çerçevede kullanmadıkları için ebedi olarak hüsrana uğramışlardır.

Ama şeyleri yerli yerinde kullanmasını bilen, dünyevi nimet ve imkânların hakiki ve asli değerlerini unutmayıp ona göre yaşayan kimseler, ahireti gözetip ve iman üzere olup da yaşama başarısını gösterirlerse, çabaları hep bu yönde olursa, bu şükre şayan olduğundan sonunda kazanın onlar olur.

Yüce Allah'ın hazineleri tükenmez. Şu veya bu kategoride olan kullara Allah verir, hem de artırarak. O'nun ihsanı, lütuf ve bağışı kesilmez, sona ermez. Bir hikmet ve düzen içinde geçimleri taksim edilmiştir (Zuhruf, 32). İnsana her ne verilmiş ve takdir edilmişse onu sınavdan geçirmek içindir (6/En'am, 165). Dünya hayatını isteyene, yaptıklarının karşılığı dünyada eksiksiz verilir; ahiret hayatını isteyenlere de arttırarak karşılığı verilir. (11/Hud, 15 ve 42/Şura, 20.)

İnsanlar tornadan çıkmış gibi tektip değildirler. Farklı özelliklere sahiptirler. Ontolojik yapıları, renkleri, etnik kökenleri, bölgesel özellikleri farklı olduğu gibi karakter yapıları, ahlaki ve zihni tutumları, örf ve gelenekleri, yaşama biçimleri, algılayış ve kavrayış düzeyleri de farklıdır. Herkesin yol ve süluku diğerine benzemez, meslekler de bu esaslar üzerine farklılaşır, böylelikle toplumsal hayatın bütünü teşekkül eder. Bir hikmet üzere "dereceleri yükselten Arş'ın sahibi Allah"tan (40/Mü'min, 15) sakınıp korkma biçimleri ve dereceleri, amelleri ve itaatleri de farklı olduğundan Yüce Allah durumlarına, amellerine, emeklerine ve niyetlerine göre birbirlerinden üstün tutmuştur. Eğer hepsini tek kategoride mütalaa edip aralarında mutlak eşitliği sağlayacak olsaydı adaletsizlik olurdu. Bir saat çalışan ile 12 saat çalışanın emeğinin, ürettiklerinin karşılığı aynı olamaz. Cömert ile cimri, ibadet edenle etmeyen, Allah yolunda cihad edenle savaştan kaçan aynı olamaz. Hiç kuşkusuz ahiret-

teki yerleri, ecir ve mükâfatları da farklı olacaktır. Ama hangi düzeyde güzel amellerde bulunmuş olurlarsa olsunlar, ahirette alacakları karşılık çok daha büyük ve üstün olacaktır.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا ﴿٢٢﴾ وَقَضٰى رَبُّكَ
اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۗ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ
اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ﴿٢٣﴾
وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ
صَغِيْرًاۗ ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِيْ نُفُوْسِكُمْۗ اِنْ تَكُوْنُوْا صٰلِحِيْنَ فَاِنَّهٗ كَانَ
لِلْاَوَّابِيْنَ غَفُوْرًا ﴿٢٥﴾

22. **Allah ile beraber başka ilâhlar edinme, yoksa kınanmış ve kendi başına** (yapayalnız ve yardımcısız) **bırakılmış olursun.**

23. **Rabbin, O'ndan başkasına kulluk etmemenizi ve anne-babaya iyilikle-davranmayı emretti. Şayet onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlılığa ulaşırsa, onlara: "Öf" bile deme ve onları azarlama; onlara güzel söz söyle.**

24. **Onlara acıyarak alçakgönüllülük kanadını ger ve de ki: "Rabbim, onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse Sen de onları esirge."**

25. **Rabbiniz, sizin içinizdekini daha iyi bilir. Eğer siz salih olursanız, şüphesiz O da,** (kendisine) **yönelip dönenleri bağışlayıcıdır.**

22. ayetten 40. ayete kadar 12 temel ahlaki ve hukuki kural vaz'edilmektedir. Çeşitli yerlerde münferid olarak zikredildiği gibi küme hükümler olarak geçtiği yerler de vardır (bkz. 6/En'am, 151). Bunlar da tek tek gösterileceği üzere Allah'ın birliği inancı olan tevhid; anne-babaya iyilikle muamele etmek; akrabaya ve muhtaçlara yardım; cimrilik ve israftan kaçınmak; çocukların hayatını korumak (meşru sebep olmaksızın kürtaj yaptırmamak); zinadan ve fuhuştan kaçınmak; adam öldürmemek; yetim malı yememek; ahde vefa göstermek/verilen sözü tutmak; ölçüyü ve tartıyı tam yapmak, iktisadi aldatma ve sömürüden kaçınmak; bilgiye dayalı olmayan hükümler vermekten sakınmak; büyüklük (kibir) taslamamak. Şimdi bunları teker teker görmeye çalışalım:

1) Varlık aleminin esası Tevhid: Allah'ın birliği fikri ve inancı varlığı tevhid eder. Nesneler dünyası kendi başlarına mutlak, sınırsız, sonsuz ve kader tayin edici olmaktan çıkar. Çünkü onları yaratan, düzene koyan ve emri altında

tutan yegâne varlık Vacibu'l vücud olan Allah'tır. Tevhid aynı şekilde insanı her şeye kadar özgürleştirir, çünkü mutlak bilgi, iktidar ve hâkimiyet sadece tek ve bir olan Allah'a mahsustur.

Bu da gösteriyor ki, aklı başında bir insan Allah'ı birler ve hem düşünce dünyasını hem hayat biçimlerini bu çizgi üzerinde geliştirir. Aksi halde bağımlı yaşar. Hüsrana uğrar, nesnelere güçler atfeder, zorbaların gücünün ebedi olduğunu düşünür ve onlara boyun eğer; servet veya dünyevi zevkler onu esir alır; zulmeder, sapkınlık hayat biçimlerine eğilim duyar, yanlış tercihlerde bulunur; bütün bunlardan dolayı da kınanmış olarak ve yardımsız, yalnız, korumasız yaşar, ahirete bu bedbahtlıkla göç eder. "Hepinizin ilahı tek olan ilahtır. O'ndan başka ilah yoktur. O Rahmandır ve Rahimdir." (2/Bakara, 163.)

2) Anne babaya iyilikle muamele etmek: Her şeyin başı Tevhid olduğuna göre, bunun hayat biçimlerindeki en önemli tezahürlerinden biri kişinin en yakın çevresi, anne babasıyla ilişkisinin de bu çerçevede şekillenip sürmesidir. Hatırlatmak gerekir ki insan anne babasına iyilikte bulunacak ama sadece Allah'a kullukta bulunacaktır. Allah'a kulluk her şeyin üstünde ve her şeyden öncedir. Sonra anne babaya iyilik gelir. Anne babaya kulluk edilmez, iyilikle muamele edilir. Her ne kadar Allah ve anne-baba için bir borç olarak "şükretmek" emredilmişse de Allah'a şükredilir, anne babaya teşekkür edilir (31/Lokman, 14). İnsanın yaratılıp dünyaya gelmesinde hakiki sebep Allah'tır, anne-baba arızi sebeptir. Bu yüzden dünyaya gelişin manevi borcu şükürle eda edilir. Allah'a şükredilir, anne-babaya da teşekkür edilir! Efendimiz, Yüce Allah'ın en sevdiği üç ameli şöyle sıralamıştır:

"a) Vaktinde kılınan namaz,

b) anne-babaya iyilik,

c) Allah yolunda cihad" (Buhari, Mevakiu's Salat, 5; Müslim, İman, 137).

Yine Efendimiz, yaşlı anne-babası yanında olup da cennete gitmeyene yazıklar olsun buyurmuştur (Müslim, Birr, 8). Anne-baba ile çocuk arasında ontolojik kuvvetli bağ vardır. Efendimiz (s.a.) "Fatıma benden bir parçadır" buyurmuştur (Buhari, Fezailu's Sahabe, 12).

Kurtubi, anne babaya iyiliğin İslam'ın ana direklerinden biri olduğunu söyler. Buhari ve Müslim'in hadislerinde namaz ve cihad arasında zikredildiğine göre bu doğrudur. Bundan İslam'da ailenin ne kadar önemli olduğunu anlıyoruz. Namaz dinin direğidir, cihad İslam ile insanlar arasındaki engellerin ortadan kaldırılması için cehd ve mücahede etmek, gerektiğinde canını ve malını Allah yolunda vermektir. Tarihte alternatifi olmayan aileyi ayakta tutmak da ana direklerden biridir.

Anne babanın yaşlılıklarında tercihen aynı çatı altında ve aynı aile ortamında çocuğun himayesi ve merhamet kanatları altında olması geniş ailenin gereklerindendir. Yaşlılıklarında anne babaya "öf" bile denemez. El Kutebi, "Öf" kelimesinin elbisenin üstüne konan toz, toprak, kir veya külü gidermek veya üzerinde oturulacak şey üzerindeki toz-toprağı "üflemek"ten geldiğini söyler. Muhtemel bir eziyetten uzak tutmak anlamında da kullanılır. Hz. Ali, bundan daha ağır söz olsaydı, yüce Allah onu kullanırdı der. Enbiya sûresinde (21/67) bu kelime Allah'a ortak koşanlara ve taptıkları için kullanılır.

Bu bize anne babanın bir toz, toprak veya kir kabilinden aileye eklenti olarak görülmemesi gerektiğini söyler. Yoksa can sıkıntısı veya kızgınlık anında anne babaya "Öf anne, öf baba" demek, ayetin ağır hükmüne muhatap kılmaz. Ama eğer anne babasını ailesinin, çoluk çocuğunun üzerinde bir eklenti, atılması gereken bir yük, ağırlık olarak görür de onları korumasız bırakır veya sebepsiz yere huzur evlerine terketmeye kalkışırsa bu hükme muhatap olur.

Çocuk himayesi altına aldığı anne babasını üzmez, onlara sövmez, küfretmez, hakaret etmez, küçük düşürmez, usandığını belli etmez, yapıp ettiklerini yüzlerine vurmaz. Onların meşru isteklerini yerine getirir, gönüllerini alır, hatırlarını sorar, hayır dualarını alır. Ona her ne yapmışlarsa teşekkür eder, minnettarlığını, haklarını dile getirir. Esasında her iyilik için teşekkür etmek faziletin işaretlerindendir. Efendimiz "İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükretmez" buyurmuştur (Ebu Davud, Edeb, 12; Tirmizi, Birr, 35). Ayet anne-babaya "öf" bile denmeyeceğini, azarlanmayacağını, tatlı söz söyleneceği, onlara karşı alçakgönüllü davranılacağı ve rahmet duası yapılacağını belirtmekte, bunları emir olarak vaz'etmektedir.

Hiç kuşkusuz annenin hakkı babadan önce gelir. Çünkü çocuğu karnında dokuz ay taşımış, onu doğurmuş, kanından ve sütünden beslemiş, bakımını üstlenmiş, zorluğunu çekmiştir. Bu yüzden Efendimiz üç kere öncelikli olarak kişinin öncelikli sohbet hakkının annesine, dördüncüsünün babasına ait olduğunu söylemiştir (Buhari, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1). Ancak baba hakkı hiçbir zaman küçümsenemez. Bir hadiste Efendimiz, "Bir evladın babasına karşılığını vermesi ancak onu köle bulup özgürlüğüne kavuşturması halinde düşünülebilir" buyurmuştur (Müslim, Itk, 25; Ebu Davud, Edeb, 120).

Anne babaya iyilik onların Müslüman olma şartına bağlı değildir. İnkârcı olmaları halinde de onlara iyilik yapılır. Hz. Esma, Kureyşlilerle anlaşma yapılmasından sonra anne ve babası yanına gelip kendisine yardım etmesini talep ettiklerinde Hz. Peygamber'e sordu, o da "Anne babasına yardım edip gözetmesi"ni söyledi (Buhari, Cizye, 18; Müslim, Zekât, 50). İbn-i Uyeyne, kâfir de

olsa anne babaya iyiliğin, onların mü'minlerle savaş halinde olmamaları, şartına bağlayıp Mümtehine sûresindeki 8. ayeti delil göstermektedir. Buna göre İslam'la savaş halinde olan anne babaya yardım edilmez.

Savaş halinde eğer bakıma muhtaç anne varsa ve izin vermiyorsa çocuğu savaşa çıkmaz. Hz. Peygamber (s.a.) böylesini cihattan muaf tutmuştur. (Buhari, Cihad, 138; Müslim, Birr, 5.)

Anne baba hakkı vefatlarından sonra da devam eder. Şu hadis calib-i dikkattir: Bir adam Hz. Peygamber'e sorar: "Ey Allah'ın Elçisi, annem ve babamın vefatından sonra onlara yapmam gereken iyilik kalır mı?" Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Evet, onlara dua edersin, mağfiret dilersin. Arkalarından verdikleri sözleri yerine getirirsin, arkadaşlarına ikramda bulunursun. Onlar aracılığıyla varolan akrabalık bağlarını gözetirsin. İşte geriye senin üzerinde kalan (hak) lar bunlar" (Ebu Davud, Edeb, 120, İbn-i Mace, Edeb, 2.) Bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: "Bir kimsenin babasının vefatından sonra sevdiği arkadaşlarını gözetmesi babasına karşı iyi davranmasının ileri derecesi sayılır" (Müslim, Birr, 11-13; Ebu Davud, Edeb, 120).

Kendilerine "öf" denmeyecek anne baba veya her ikisinden biri aile ortamında korunması tercihe şayan bir tutum ise, Müslüman ailenin de asli olarak "geniş veya büyük aile" olması gerekmektedir ki, tarih boyunca Müslümanlar geniş aileyi ayakta tutmaya çalışmışlarsa bu ayetin ruhunu ete kemiğe bürümüşlerdir. Anne babanın yaşlılığı zayıf ve güçsüz düşmeleridir, birçok işlerini kendi başlarına yerine getiremezler. Bu durumda çocuk veya çocukları onlara şefkat ve alçak gönüllülükle bakıp üzerlerine merhamet kanatlarını gerecek, azarlamayacak, üzmeyecek, dışlamayacak. Hep aklında tutması gereken şu olmalı: Bir zamanlar kendisi de yardıma, korunmaya, şefkat ve bakıma muhtaçtı. Anne babası ona baktılar, görevlerini yerine getirdiler. Şimdi sıra onda. Allah onlara sevgi ve şefkat verdi, onlar çocuklarına baktı, şimdi aynı şefkat ve sevgiyi Allah'tan dileyip anne babasına bakacak. Bu anne babanın çocuklarına hangi seviyelerde bakmışlarsa, bir bakıma yaşlılıklarında karşılarına çıkacağı gerçeğini de ima etmektedir. Yani anne baba çocuğu kreşe vermişlerse, yaşlılıklarında çocukları da onları huzur evine verebilir. Ama elbette takvaya uygun olan çocuğun yine de anne babasına şefkat etmesi, onları son nefeslerine kadar korucu kanatları altına almasıdır. Anne baba ile eş arasında giderilmesi imkânsız geçimsizlik, çatışma ve doku uyuşmazlığı varsa, eşin hakkını gözetip aileyi dağıtmamak ancak gücü oranında kişinin anne babasını yakın bir yerde -aynı apartmanda, sokakta veya semtte- tutup gözetim ve himayesi altında tutması lazımdır.

Yaşlılar ve huzur evlerinde yaşamak zorunda kalan ebeveynler modern

dünyanın en önemli sorunları arasında yer alır. Haziran-2013 yılında Çin'de yeni yürürlüğe giren bir yasaya göre, ebeveynlerini ziyaret etmeyen yetişkin çocuklar para veya hapis cezasına çarptırılacak. Yasayı hazırlayıp yürürlüğe sokanlar ülkedeki yeni "Yaşlı Hakları Yasası", gittikçe daha büyük bir problem olmaya başlayan yalnız yaşlılar konusunu, çocuklara ziyaret zorunluluğu getirerek çözmeye çalışıyor. Yasa yetişkin evlatların, ebeveynlerinin "duygusal ihtiyaçlarını" dikkate almaları ve onları "asla ihmal etmemeleri veya hor görmemeleri gerektiğini" söylüyor.

Herkes her ne yapıyorsa Allah onu bilir. Kişi anne babasına karşı hangi niyet ve düşüncelerle hareket ediyor, onlara nasıl davranıyor bu ilahi ilmin dışında değildir. Salih amellerde bulunup iyilik yapanlar Allah'a samimiyetle yöneldiklerinde, kusur ve günahlarını her hatırladıklarında bundan tevbe ve istiğfar edip döndüklerinde Allah onları bağışlayacaktır. 25. ayetin Allah'a dönüş için kullanılan "evvab" kelimesi, bazı durumlarda anne babaya bakmanın ne kadar zor bir görev olduğunu, sıkıntı ve zorluk durumlarında yanlış işler yapılmış da sabır sınırları zorlanmışsa yine de mağfiret dilenmesi gerektiğini ima etmektedir. (Bkz. 29/Ankebut, 8.)

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ ۭ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا ﴿٢٧﴾

26. Akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. İsraf ederek saçıp-savurma.

27. Çünkü saçıp-savuranlar, şeytanın kardeşleri olmuşlardır; şeytan ise Rabbine karşı nankördür.

3) Akraba ve yoksulu korumak: Sosyal hayatın barış ve sevgi temelinde yürümesinin önemli şartlarından biri yardımlaşma ve dayanışmadır. Hiç kimse sadece kendisi için yaşayamaz, yapıp ettiklerinin sonucunu yalnızca kendi hazzına ve zevklerinin tatminine hasredemez. İslam, belli bir mali güce sahip insanların topluma karşı sorumlu olduklarına hükmeder. Toplumun bir kesiminin yoksulluk içinde yaşaması, bünyede bazı organların zaaf içinde olmasıyla aynı şeydir. Her halükarda zayıf taraf takviye edilmelidir. Kur'an-ı Kerim, kuvvetli vurgularla Zevi'l erham (aynı rahimden) olanlara yani kardeş olanlar ve Zevi'lkurba (yakın ve uzak akrabalara) karşı sorumluluğu zikreder, aile ve akraba ilişkilerinin rahmet, şefkat, yardımlaşma, maddi ve sosyal sorumluluk temelinde şekillendirilip sürdürülmesini emreder.

Zenginlerin yoksullara karşı sorumluluklarını yeterince yerine getirmemesi bir kusur ancak yakınlara, akraba ve hısımlara karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi ilave bir kusurdur. Allah, kardeşleri, akrabayı, yoksulu ve yolda kalmış olanları zenginlerin malında hak sahibi kılmıştır. Hısımlık ve akrabaya karşı sorumluluğun öncelikli olduğunu söylemek mümkündür.

Bir hadiste Allah'ın Elçisi (s.a.) akrabaya karşı sorumluluğu "hak" olarak tanımlamıştır: "Akrabanın akrabada iki hakkı var: Biri ilgi, yardım, ziyaret ve selamı kesmemesi; diğeri (akrabası muhtaç ise) ona yardım etmesidir" (Nesai, Zekât, 82; Tirmizi, Zekât, 26). Bir başka hadiste "Akrabadan ilgiyi, yardım ve desteği kesen cennete giremeyecektir" (Müslim, Birr, 18) buyurmuştur ki, İslam bakış açısından "cennete girmemenin ağır bir suç/cürüm sonucu" olduğunu biliyoruz. 26. ayet de "akraba haklar"ndan söz etmekte, atıfla yoksul ve yolda kalmışları da hak sahibi kılmaktadır. Bu demektir ki, akraba, yoksul ve yolda kalmışlara yapılan infaklar –mali transferler– basit bir atıyye-yardım değil, bir hakkın yerine getirilmesidir.

Akraba ve yoksullara karşı sorumluluğu yerine getirmenin çeşitli şekilleri vardır. Onların temel ihtiyaçlarını karşılamak, iş güç sahiplerine işlerini yürütmeleri için bir sermaye vermek veya gücü yetmeyenleri evlendirmek (24/Nur, 32) bunlar arasında yer alır.

Ancak akraba ve yakınlara olan sorumluluk, mevki ve makam sahiplerini nepotizme yani akraba bürokrasinin tesisine, statü ve kaynakların haksızca ehliyeti ve liyakati olmayan kimselere tahsis edilmesine meşru gerekçe teşkil etmez.

Akraba ziyareti yani sıla-i rahim hem aile bağlarını güçlendirir hem toplumsal sermayeye zenginlik katar. Dahası bilim adamlarına göre akraba ziyareti, çağımızın önemli hastalıkları arasında yer alan alzheimer hastalığına yakalanmamada önemli rol oynar. Araştırmalar, yalnız yaşayan ve akraba ile ilişkisini kesen insanlarda bunama riskinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Belli bir yaştan sonra akraba veya dostlarla ilişkisini koparmayanlar, geçmişe dönük hafızalarını güçlendirmektedirler. (Akrabaya karşı sorumluluk için bkz. 2/Bakara, 83, 177, 180; 4/Nisa, 8; 16/Nahl, 90 ve 30/Rum, 38).

4) Cimrilikten ve israftan kaçınmak: "İsraf" inanç, söz ve fiilde dinin, aklın ve örfün dışına çıkmaktır. Eldeki mal ve imkânların meşru olmayan yolda harcanması, haddi aşmak, itidal üzere davranmamak, saçıp savurmak israftır. Bu çerçevede ele alınabilecek diğer kelime "**tebzir**"dir yani saçıp savurmaktır. Tebzir harcamada ifrat demektir. Har vurup harman savurma! Yüce Allah, dünya nimetlerini, tabii kaynakları insan için yaratmıştır. Bahşettiği her nimetin hesabını soracak (Müslim, Eşribe, 140). Kişi sahip olduğu

mal ve servetini gereksiz yere zayi etmemeli (Buhari, İ'tisam, 3). İslam'ın asla tasvip etmeyeceği şey, içme-yeme ve giyimde kibirdir (Ebu Davud, Libas, 42). Kaynakları kullanırken dikkatli olmalı, sorumluluk bilinciyle her şeyi yerli yerinde kullanmalıyız. "Nehir kenarında olsa bile abdest alırken suyu israf etmemeli" (İbn-i Mace, Taharat, 42; Müsned, II, 221). Aslında israf yasağının hikmetine bakıldığına her şeyi kendi yaratılış sebebine uygun kullanmak olduğu anlaşılır. **İmam Gazali,** dinin, aklın ve örfün uygun gördüklerine göre harcamayı cömertlik, bu ölçülerin altına düşmeyi cimrilik, üstüne çıkmayı da israf tanımlamıştır.

Harcamanın sınırları israfta biter yani savurmak meşru harcama değildir. Kişi tabii ki öncelikle kendi temel ve çoluk çocuğunun meşru ihtiyaçlarını karşılamalı, sonra sorumlu olduğu kimseleri gözetmelidir. İsraf, meşru olmayan harcama biçimleridir. Saçıp savuranlar şeytanın kardeşleri sayılmıştır. Tabii ki bu "nesep" yönünden değil, "sebep" yönünden kardeşliktir. İsraf, kelime manası ve Kur'an'daki kullanımı itibariyle ele alındığında sadece saçıp savurmak değil, bunun yanında kaynakların meşru sınırlar dışına çıkılarak kullanımı anlamlarına da gelir. Mesela daha çok refah, sınırsız büyüme ve ardı arkası gelmeyen servet biriktirme (**kenz**) için tabii kaynakların tüketilmesi, meşru sınırların aşılması, hudutların çiğnenmesi olup israf yasağına girer. Aynı şekilde helal ve meşru yoldan kazanılmış para ve servetin boş tüketim, gösteriş ve konfor için harcanması da israf hükmüne tabidir. İsrafa kapılmış bir insanı körükleyen en önemli amil hırstır, hırs rekabet ve yarışı; rekabet ve yarış çatışma ve savaşları getirir. Adaletsizliklerin çoğu bundan kaynaklanır. İsraf ve tebzir, kişilere ve toplumlara manen mutluluk ve huzur getirmediği gibi, tabiatı tahrip eder. (Ayrıca bkz. 18/Kehf, 28; 20/Taha, 121; 25/Furkan, 67 ve 28/Kasas, 28.)

26. ayet "**Malın hakkının verilmesi**"nden söz eder. Bu mali harcama politikalarını ilgilendiren hayli önemli bir uyarıdır. Söz konusu uyarının üç anlamı olabileceğini düşünebiliriz:

a) Malın hakiki ve asli sahibi Allah'tır. İnsan hiçbir zaman bu hakikati unutmamalı,

b) Malını ve servetini meşru çerçevede harcamalı; yukarıda değindiğimiz üzere israf ve gösterişten, kibir ve savurganlıktan sakınmalı;

c) Allah yolunda infak etmekten geri durmamalı. Unutulmamalı ki, meşru çerçevede kazanılan servet de olsa, kişi ancak meşru ve makul çerçevede harcama yapabilir." Bu mal benimdir, farz olan zekâtını da verdim, o halde dilediğim gibi harcarım" diyemez.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

28. **Eğer Rabbinden ummakta olduğun bir rahmeti beklerken** (darlıkta olduğundan) **onlara sırt çevirecek olursan, bu durumda onlara yumuşak söz söyle.**

29. **Elini boynunda bağlanmış olarak kılma, büsbütün de açık tutma. Sonra kınanır, hasret** (pişmanlık) **içinde kalakalırsın.**

30. **Şüphesiz senin Rabbin, rızkı dilediğine -genişletir- yayar ve daraltır. Gerçekten, kullarından haberi olandır, görendir.**

Korunmaya, desteklenmeye muhtaç insanların veya kesimlerin yardım talepleri her zaman karşılanamayabilir. Bu ya kendilerine yapılacak yardımı doğru yolda kullanacaklarından emin olunmadığı veya yardım yapmaya güç ve imkân bulunmadığı durumlarda ortaya çıkar. Böyle durumlarda Hz. Peygamber (s.a.)'e ve dolayısıyla hepimize yapılan tavsiye gönül kırarak, inciterek değil, yumuşak sözle yardım talebinin geri çevrilmesidir. (Bkz. 2/Bakara, 273 ve 93/Duha, 10. ayetler.)

Tefsirciler yardımın sınırını tartışmışlardır. Makul olan görüş, kişinin kendini bitkin, büsbütün yoksun bırakacak kadar infak etmekten kaçınmasıdır. Çünkü bazen kişi anlık duygularla elinde avucunda ne varsa bağışlar, sonra pişman olur, başkalarına muhtaç duruma düşer. Bundan da kaçınmak lazım. İnfak dolayısıyla nedamet getirmek infakın sevabına halel getirir, bu yüzden daima orta yolu, itidali gözetmek gerekir. Nihayetinde rızkı genişleten, yayan veya kısan Allah'tır; O kullarının hangi psikolojik ve sosyal durumda olduklarından haberdardır, her durumlarını gören ve gözetendir.

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ﴿٣١﴾

31. **Yoksulluk endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin; onlara ve size biz rızık veririz. Şüphesiz, onları öldürmek büyük bir hata** (suç ve günah)**dır.**

5) Çocukların hayat hakkını korumak, kürtajdan kaçınmak: Çocukların şu veya bu sebeple öldürülmemeleri konusunda En'am, 151'de açık bir uyarı yapılmıştı. Burada "yoksulluk endişesi" yani geçim korkusuyla çocukların öldürülmelerinden söz edilmektedir. Bu, elbette mefhumu muhalifinden zenginlerin dilediklerinde kürtaj yapabilecekleri anlamına gelmez. Ayetin indiği sosyal ortamda en çok başvurulan gerekçe "geçim korkusu" olduğundan vurgu buna yapılmıştır. Yani ifade mutlaktır. Her ne sebeple olursa olsun, çocukların öldürülmesi kesin olarak yasaktır ve büyük bir cürümdür. Maalesef modern zamanlarda bebek aldırma yani kürtaj bir salgın halini almış bulunmaktadır. Özellikle nüfus kontrolü yapan ülkeler bunu devlet politikası olarak uygulamaktadırlar. Refah toplumlarında ise, çocuğun getirdiği maliyet ve sorumluluktan kaçmak isteyen anne ve babalar kürtaja başvurmaktadırlar. Ancak zaman içinde cinsel özgürlük, nikâhsız beraberliklerin kürtaj yaptıranların sayısını arttırdığı göstermektedir.

Modern zamanlarda sadece geçim endişesi değil, başka sebepler de kürtaj yaptırmada belirleyici rol oynamaktadır:

1) Kontrol dışı yani önlenemeyen gebelik. Böyle durumlarda kadın ve erkek çocuk istemezler, kadın gebe kaldığında çiftler bebeği aldırmaya karar verir.

2) Nikâhsız beraberlikler sonucu oluşan gebelik ve bunun açığa çıkmasından duyulan korku.

3) Ayetin işaret ettiği geçim korkusu, ekonomik gerekçeler.

4) Bebeğin sakat veya zihinsel olarak sorunlu doğma ihtimalinin belirmesi.

5) Doyurucu yaşama arzusu, çocuksuz cinsel hayat yaşama isteği.

6) Aile içi zina (ensest) sonucu ortaya çıkan gebelik hali.

7) Tecavüz sonucu ortaya çıkan gebelikler. Özellikle savaş zamanlarında bu yaygın olarak görülmekte, kadınlar bu yolla hamile kaldıkları bebekleri istememektedir.

8) Anne sağlığının tehlike altında olması.

Sonuncusu hariç diğer gerekçelerin hiçbiri savunmasız cenin cinayetine gerekçe olamaz, şu veya bu durum veya suçun cezası bebeğe ödetilemez, aksi halde bebeğin "yaşama hakkı" ihlal edilmiş olur. İslam bakış açısından annenin sağlığı kesin olarak tehdit altında ise ve buna tabib-i hazık doktor karar veriyorsa, annenin hayatı kurtarılır. Katolik Hıristiyanlığına göre bebek tercih edilir. Bu yüzden Engizisyon mahkemeleri ihdas edildi, çünkü halk ebeleri çoğunlukla annenin hayatını koruyor, bebeği feda ediyorlardı.

2008 yılında açıklanan istatistiklere göre dünyada yapılan yıllık kürtaj sayısı yaklaşık 46 milyon tespit edilmişti. Buna göre günde 126 bin kürtaj yapılı-

yordu. Kürtajın yüzde 78'i gelişmiş ülkelerde, yüzde 22'si ise gelişen ülkelerde gerçekleşiyordu. Her sene yaklaşık 26 milyon kadının kürtajın yasal olduğu ülkelerde, 20 milyon kürtajın ise kanunlar tarafından yasaklanan ülkelerde yapıldığı kaydedilmişti. Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) verilerine göre, dünyada her yıl yetkisiz kişilerce 18 milyon yanlış kürtaj yapılıyordu. Bu operasyonlarda 68 bin kadın hayatını kaybetmişti. 2011 yılında açıklanan verilere göre, kürtaj yoluyla öldürülen kız çocuklarının sayısı tam 163 milyon idi. (Bkz. 81/Tekvir, 8-9.)

Kürtaj konusunda yaşadıklarından büyük acıyı duyanlar çoğunlukla kadınlardır. Modern kültürel yaklaşım, eğitim ve medya genel olarak kürtajı teşvik etmektedir; ancak kürtaj yaptıranların önemli bir bölümü konuyla ilgili yeterli bilgilere sahip değildirler. Bazı kadınlar yasalarda verilen ruhsatın aynı zamanda "dini bir fetva" olduğunu zannediyor. Bazıları, bir hadisten hareketle (Buhari, Bed'u'l halk, 6; Müslim, Kader, 1/5) cenine ruhun belli bir süreden sonra geldiğini iddia edenlere uyup kürtaj yaptırıyor. Bu konu daha geniş olarak Secde sûresinde ilgili ayetlerin (32/7-9) açıklaması yapılırken ele alınmıştır. Gerçek şu ki, kürtaj yapanların ezici çoğunluğu sonradan çok pişman oluyorlar, derin bir ruhsal sarsıntı geçiriyorlar. Karnındaki bebeği öldürmekle büyük bir çocuğu öldürmek arasında fark olmadığını düşünenler, kendi evladının katili olduğu duygusuyla sarsılıyor.

Yaşanan vak'alarda gözlendiği üzere kürtaj yaptıran kadınlarda görülen önemli psikolojik rahatsızlığın belirtilerinden bir kısmı şöyle: Sürekli rüyalarıma giriyor. Sanki beni izliyor gibi. Kürtaj yaptıran bir başka anne ise yaşadıklarını şöyle anlatıyor: "Operasyon sırasında içimi tamamen boşaltmışlar da kalbimi bırakmışlar gibi hissettim. Onu bir çöp kutusuna atmalarına müsaade edip çıktım o soğuk odadan. Doktor, 'O bir bebek değildi.' diyor. Kendisiyle beraber hastasını da kandırmaya çalışıyor. Kendimi suçlu hissediyorum. Sanki bir yerlerden üzgün bakışlarla bizi izliyor ve ona kıyışıma bir anlam vermeye çalışıyor. Bebeğim, yüreğim senin varlığını göğüslememe yetmedi işte. Kendimi hiç affetmeyeceğim... Aynı acıyı yeniden yaşıyorum, onu yeniden içimden kazıdıklarını hissediyorum. Öylesine deli bir ağrım oluyor. Belki birkaç dakikalığına fakat beni yataklara düşürüp ağlatmaya yetecek kadar da uzun. Psikolojik olduğunu biliyorum. Ancak o acıyı asla unutmak istemediğim için doktora gitmiyorum." (Konunun başka yönleri için bkz. 6/En'am, 140, 151; 16/Nahl, 58-59; 43/Zuhruf, 17; 81/Tekvir, 8.)

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰٓ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً ۖ وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾

32. Zinaya yaklaşmayın, gerçekten o, 'çirkin bir hayâsızlık' ve kötü bir yoldur.

6. Zina ve fuhuştan kaçınmak: "**Fahşa**" aşırı derecede çirkin ve iğrenç söz ve davranıştır. **Elmalılı**, haddi aşmış, hayli çirkin edepsizlik; **Cürcani** ise temiz yaratılışın tiksindiği, saf ve temiz aklın reddettiği şey olduğunu söyler. Fahşa'nın su' (seyyie) ile birlikte zikredilmiş olması önemlidir (12/Yusuf, 24). Demek ki fahşa kötülük dediğimiz su'un da aşırı şeklidir. Bir söz ve davranışın fahşa olup olmadığını anlamak için önce Kur'an ve sahih sünnete; arkasından temiz fıtrat ve selim akla müracaat etmek gerekir. Kur'an-ı Kerim zina, eşcinsellik ve babalarının boşanmış kadınlarını nikâhlamanın fahşa olduğunu bildirir. Fahşa ve su'un kaynağı şeytana uzanır. Kur'an-ı Kerimde bu kelime, "zina, eşcinsellik ve bu türden çirkin utanmazlık/hayâsızlık" manasında kullanılmıştır. (Bkz. 2/Bakara, 168-169; 4/Nisa, 15, 25; 6/En'am, 151; 33/Ahzab, 30; 16/Nahl, 90; 24/Nur, 21 ve 27/Neml, 54.) Zina ve fahişe'yle bağlantılı türev kavramlar olarak "fücur, biğa ve sifah" kavramlarını sayabiliriz.

Ayet, dikkat çekici bir biçimde "**zina etmeyin**" demiyor, "**zinaya yaklaşmayın**" buyuruyor. Kadın erkek ilişkisinin belli sınırların ötesine taşması, onları ucu zinaya götürecek bir tür manyetik alana iter. Böylelikle, duygular aklın ve ilahi hükümlerin önüne geçer, belli mesafeyi aşan kişiler bir anda kendilerini bu yasak fiilin içinde bulur, çünkü artık onların fiillerini yönlendiren şey şiddetli cinsel arzu ve şehvettir. Bu çerçevede halk arasında "barut ile ateş bir arada bulunamaz" denmiştir.

Bir başka açıdan söz konusu hükmün 31. ayette kürtaj yoluyla bebek-çocuk öldürmenin sadece geçim korkusuyla değil, denetimsiz, nikâhsız cinsel hayat ve bu hayat tarzının yaygınlaşmasıyla ilgili olduğunu ima etmektedir. Zira serbest cinsel hayat, zinanın günah veya suç olmaktan çıkarılması, kadın ile erkeğin birbirine erişimini kolaylaştırdığından, bunun sonucunda oluşan gebeliklerin sona erdirilmesi bununla ilintili olmaktadır. Sebep veya illet ne olursa olsun, diğer kadim kültür ve dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de zina fiili ağır suç (büyük günah) kabul edilmiştir. Furkan sûresinde (25/68) zina suçu, Allah'a ortak koşma ve adam öldürme suçlarından sonra sayılmış; Mümtehine sûresinde (60/12), şirk ve hırsızlık suçlarından sayılmıştır. Nur sûresinin 2 ve 3. ayetleri bu suçun cezasını düzenlemektedir.

Zinaya yaklaştırıcı birtakım yollar ve davranışlar vardır. Söz gelimi iki cins arasında mesafesiz yakınlık, ikisinin yalnız başlarına kaldıkları ortam (halvet), kolay erişebilirlik, rahat davranışlar, namus anlayışının zayıflaması, hayâ ve ar duygusunun kaybolması, iffetin önemsenmemesi vs. Hadislerde

"Gözlerin ve dilin zinası"dan söz edilmiştir (Buhari, İsti'zan, 12; Kader, 9; Müslim, kader, 20). Davetkâr bakışlar, dokunmalar zinaya giden yolları açar. **Kurtubi**, takva sahibi kimselerin ne harama baktıklarını ne dokunduklarını söyler. Ona göre bu cinsel gücü arttırıcı fonksiyon görür. Zina etmese de sürekli harama bakanlar, kadınlara dokunanlar, zaman içinde cinsel güçlerini kaybeder veya belli belirsiz cinsel iktidarsızlığa sürüklenirler. Harama bakmayan erkek, arzusunu nefsinde toplar ve sadece eşiyle birlikte olduğu için daha çok cinsel istek duyar. **Ebu Bekir el Varrak**, deneysel olarak meşru birleşme dışında her şehvet (cinsel arzu) kalbi katılaştırır ancak meşru birleşme kalpteki cinsel arzuyu ve bedensel iktidar gücünü arttırır der. Bu yüzden denmiştir ki, bir insan ne kadar takva sahibi ise onun cinsel arzusu o oranda yüksektir.

Zina mahiyeti gereği çirkin, tiksindirici, pişmanlık verici ve elbette bu özelliği dolayısıyla kötü bir yoldur. "Zina, yüzün nurunu giderir, rızkı keser, yüce Allah'ın gazabını celpeder, deriyi ateşte yakar" (Süyuti, Camiu's Sağir, Hds. No: 1591.)

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا
لِوَلِيِّهٖ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا
مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ
كَانَ مَسْؤُلًا ﴿٣٤﴾ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ
ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ
وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ
مَرَحًا اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ
سَيِّئُهٗ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ مِمَّا اَوْحٰى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا
تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾ اَفَاَصْفٰىكُمْ
رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا اِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

33. **Haklı bir sebep olmaksızın Allah'ın haram kıldığı bir kimseyi öldürmeyin. Kim mazlum olarak öldürülürse onun velisine yetki vermişizdir; o da öldürmede ölçüyü aşmasın. Çünkü o, gerçekten yardım görmüştür.**

34. **Yetişkinlik-olgunluk çağına erişinceye kadar, -o da en güzel bir tarz olması-dışında yetimin malına yaklaşmayın. Ahde vefa gösterin. Çünkü ahid bir sorumluluktur.**

35. **Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın; bu, daha hayırlıdır ve sonuç bakımından daha güzeldir.**

36. **Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme; çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.**

37. **Yeryüzünde böbürlenerek yürüme; çünkü sen ne yeri yarabilirsin ne dağlara boyca erişebilirsin.**

38. **Bütün bunlar, kötülüğü olan, Rabbinin katında da hoş olmayanlardır.**

39. **Bunlar, Rabbinin sana hikmet olarak vahyettiği şeylerdir. Rabbin ile beraber başka ilâhlar kılma, yoksa yerilmiş, kovulmuş olarak cehenneme bırakılırsın.**

40. **Rabbiniz size erkekleri seçti de meleklerden dişileri mi** (kendine) **edindi? Gerçekten siz büyük bir söz söylemektesiniz.**

7) Adam öldürmemek: 33. ayet 12 temel norm ve hukuk kuralından adam öldürme hükmünü düzenlemektedir. Âdem'in 6, Nuh'un 7 ve Musa'nın 10 emrinde "öldürmeyeceksin" hükmü yer almaktadır. İncil de bunu emreder, Kur'an-ı Kerim hükmü hem teyit eder hem düzenler. **10 Emir** şöyle sıralanmıştır: *"Allah'tan başka ilaha tanımayacaksın; puta tapmayacaksın; Allah'ın ismini -boş yere- ağzına almayacaksın; Cumartesi yasağını çiğnemeyeceksin; anneye babaya saygı göstereceksin; adam öldürmeyeceksin; zina etmeyeceksin; hırsızlık yapmayacaksın; yalan şahitlik etmeyeceksin; başkasına ait olan hiçbir şeye göz dikmeyeceksin."*

Ayetin açık hükmüne göre haklı bir sebep olmaksızın insan öldürmek yasaktır, Allah katında büyük bir cürüm yani suç ve günahtır. (Bkz. 6/En'am, 151 ve 25/Furkan, 68.) Haklı sebep, meşru savaş hali, nefs-i müdafaa gibi hallerdir. İlgili ayetlerde anlatıldığı üzere mazlum olarak öldürülen kimsenin yani maktulün yasal varislerine ölçüyü, meşru sınırları aşmamak üzere mukabil öldürme hakkı tanınmıştır. Meşru sınır hiç şüphesiz diyet ve kısas hükümlerinden birini tercih etmektir. Maktulün varisleri dilerlerse haklarından feragat edip katili affedebilirler de (2/Bakara, 178). Prensip olarak kamu otoritesi, maktul veya varisleri adına sadece cinayet fiilinin suç teşkil ettiğini, fiilin cinayet olarak gerçekleştiğini tespit edebilir ancak. Kendisi ceza takdir edemez, ceza alan katili veya suçluyu affedemez. Ayet maktulün varislerine "yetki (sultan)" ve-

rildiğini belirtir ki, bunun manası bu konuda otorite, son sözü söyleme yetkisi devlete ait değil, varislere aittir. Varisler dilerlerse ceza seçeneklerinden diyeti (kan bedeli) ister, dilerse kısas talep edebilirler. Şu var ki, ceza her ne olacaksa onu infaz etme yetkisi kamu otoritesine aittir, şahıslar ve gruplar kendi başlarına inisiyatif kullanarak ceza infaz edemezler. Çünkü imamın yani devletin dört temel hakkından biri "hadleri uygulamak"tır; diğerleri "Cuma namazını kıldırması, feyi (vergi) toplayıp harcaması ve cihadı ilan etmesi (dış savunma)." Cumayı kıldırmak hükümranlık hakkının devletçe temsil edilmesi (para basma, kimlik ve pasaport verme gibi); fey, ortak ve bölünemez hizmetlerin finansmanı için belirlenmiş miktarlarda makul vergi toplamak, cihad ilanı dış savunmanın devlete ait olması demektir.

Öldürmede aşırı gitmek veya sınırları aşmak, kan davası gütmek, katilin yakınlarını hedef seçip mağdur etmek veya intikam duygusuyla bir cinayete karşılık birden fazla cinayet işlemeye kalkışmaktır. Katilin işkenceye tabi tutularak öldürülmesi de sınırı aşma biçimlerinden biridir.

Fahreddin Razi önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Ona göre "öldürmede sınırın aşılmaması"ndan, bir tür cinayet işlemeye zorlanmış, ağır tahrik altında adam öldürmüş kişiye verilecek cezanın öncelikle kan bedeli olması gerekir hususu anlaşılmalıdır. Bu durumda hafifletici sebepler diyebileceğimiz unsurları mahkeme dikkate alırsa, o zaman hâkim kan bedelini kısasın önüne alıp bunu maktulün varislerine empoze edebilir mi? Elbette takdire bağlı olarak bu mümkündür.

Bazı tefsircilere göre, ayette geçen veli'den maksat erkek mirasçıdır, kadın değildir. Çünkü ayette geçen "veli" kelimesi tekil ve erildir. Ancak aksi görüşte olanlar "Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir" (9/Tevbe, 71) ve herhangi bir cinsiyet zikredilmeksizin "Akrabalar Allah'ın Kitabında birbirlerine daha yakındır" (8/Enfal, 75) ayetlerine göre, maktulün en yakını kimse velisi odur, erkek veya kadın olması farketmez. **Kurtubi**, ifadenin eril gelmesi, dişil ile erilin eşit olduğu cins isim olan lafızlar gibidir. Varislere "yetki (sultan)" verilmiştir. Güçlü kılınmıştır, bu yetkisini elinden almak onu zayıflatmaktır. Maktulün yasal varisleri Allah tarafından yardım görmüş kimselerdir, vaz'edilen bu hükümler onları güçlü kılmaktadır, iş insanların insafına veya adil olmayan devletlere bırakılacak olsa mazlumlar haklarını alamazlar.

8) Yetimi korumak-kollamak: Bu konu 6/En'am, 151. ayetin açıklamasında geçmişti. Anne babası veya sadece babası ölmüş çocuk yetimdir. Yetişkin-olgun yaşa (eşidde) gelince kadar malını usulüne göre korumak gerekir. Ayette "büluğ" yerine "eşidde"nin seçilmiş olması, yetimin erken ergenlik ça-

ğına kadar değil de kendi malı üzerinde tasarrufta bulunabileceği çağa kadar koruma altına alınması anlamına gelir. Bu da ülkeden ülkeye değişmekle beraber genellikle 18-21 yaş arasıdır. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 2.)

9) Ahde vefa göstermek: Toplumsal hayatın en önemli unsurlarından biri ahde vefadır. Verilen sözler yerine getirilmediğinde hiçbir ilişki güvencede olmaz ne ticari hayat sürer ne evlilikler ne siyasi ve hukuki sözleşmeler. Sözleri yerine getirmemek veya sözleşme hükümlerine riayet etmemek büyük sorumluluk getirir. (Bu konu için bkz. 2/Bakara, 42; 5/Maide, 1; 16/Nahl, 91-92.)

10) Ölçü ve tartıyı tam tutmak: Başka bir deyişle iktisadi ve ticari ilişkileri dürüstlük, hak ve hakkaniyet esaslarına yürütmek. Hukuk dışı hile ve aldatmalara iltifat etmemek, emeği korumak, satışta müşteriyi aldatmamak, karaborsa, rüşvet, usulsüzlük, yolsuzluk gibi ahlak ve hukuk dışı kazanç yollarına tevessül etmemek. İktisadi hayatta ahlaki dürüstlük ve hukuki kurallara bağlılık hayır, bereket, bolluk ve helal kazanç getirir, aksi istikamette husumetler, yoksulluklar ve yoksunluklar gelişip yayılır bu da toplumsal hayatın çöküntüsüne maddi zemin hazırlar. (Bkz. 6/En'am, 152; 12/Yusuf, 88.)

11) Temelsiz hükümlerden kaçınmak: Bu geniş bir alanı içine alan önemli yasaklardan biridir. Her ne kadar salt ahlaki gibi görünüyorsa da, sonuçları itibariyle hukuktan yönetime, basit komşuluk ilişkisinden dostlukların sarsıntı geçirmesine, ailelerin dağılmasına kadar yol açabilir. Kişi hakkında kesin bilgisi olmayan konularda biliyormuş gibi konuşur da etrafa yayarsa çeşitli zan ve yanlış Kanaatların yerleşmesine sebep olur. Gözün görmediği, kulağın işitmediği, göz ve kulağın görüş işittiğinden kesin emin olunmadığı zan ve kanaatler hüküm vermede mesnet olarak kullanılamazlar. Dedikodu, gıybet, kulaktan dolma bilgiler, uydurma haberler, aslı astarı olmayan söylentiler, yalan şahitlikler, ispiyonlar, gammazlıklar, iftira ve düzmeceler, temelsiz iddia ve tezlerde ısrarcı davranmak vs. bilumum söz ve fiiller bu kapsama girer. Bu kapsamdaki söz ve fiiller hem hedef aldıkları kişileri hem sosyal grup ve toplumları büyük mağduriyetlere uğratır, onların hak ve hukuklarının ihlaline sebep olurlar.

Göz görmediği, kulak duymadığı şeyleri görmüş ve duymuş gibi davranırsa ağır sorumluluk getirir. Büyük Mahkeme'de asılsız ve temelsiz iddialarda bulunsalar bile organlar sahiplerinden davacı olacaklardır (bkz. 36/Yasin, 65; 41/Fussilet, 20). Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Kötü zandan sakının, çünkü kötü zan sözün en yalan olanıdır." (Buhari, Nikâh, 45. Ayrıca bkz. 49/Hucurat, 6 ve 12. ayetlerin açıklaması.)

12) Kibirden kaçınmak: Kibir şeytanın hasletlerinden biridir. Kibrinden

dolayı günah işledi, kibrinden dolayı tevbe etmeyip Allah'ın rahmetinden kovuldu, kıyamete kadar lanete müstahak oldu. Efendimiz (s.a.) "Kalbinde zerre kadar kibir olan cennete giremez" buyurmuştur (Müslim, İman, 147; Müsned, I, 399). Bütün dinler belki de en başta insana kendi sınırlarını, haddini bildirmeye çalışırlar. En büyük kudret Allah'ındır, mutlak hüküm ve hükümdarlık O'nundur. Sıkça tekrarladığımız "Allahu ekber", O'ndan daha büyük bir güç ve varlık olmadığının teyididir, "Lailahe ilallah" dediğimizde O'nun dışındaki bütün güç ve varlıkları izafileştirmiş oluruz ki, tevhid inancının esası budur. İnsan kucağında yaşadığı muhteşem tabiata bakıp düşündüğünde yaratılmış varlıkların kendisini aştığını görür, alçakgönüllü olur. Tevazu mü'minin süsüdür. Kendi sınırlarını bilen insan yürüyüşünü buna göre düzenler, yere alçakgönüllü olarak basar, firavunlar gibi etrafa korku yaymaya, kibir ve gösteriş satmaya kalkışmaz (25/Furkan, 63).

Kurtubi önemli bir konuya dikkat çeker. Ona göre, kişinin ihtiyacı olmadığı halde ava çıkıp hayvan avlamaya kalkışması kibre girer. Allah, insanın beslenme zinciri arasına hayvanları katmıştır ancak biz etleri yenebilecek hayvanları avlar veya keserken, besin ihtiyacımızı karşılamak için bunu yaparız. Sırf spor veya keyif almak üzere avcılık, kişinin kendisinden güçsüz varlıklar üzerindeki güç gösterisi sayılır. Kibir ve sınırsız güç vehmiyle tabiatın düzenini değiştirmeye kalkışmak, hassas ekolojik dengeyle oynamak da bu kapsama girer. (31/Lokman, 18-19.)

22. ayetten bu yana sayılan yasaklar bizatihi kötülük olup Allah katında hoş olmayan tutum ve davranışlardır. Şanı Yüce Allah tarih boyunca peygamberler aracılığıyla bu yasakları bildirdi ve insanların bunlardan sakınıp kaçınmalarını emretti. Yasaklara uyanlar kurtulur, çiğneyenler büyük mutsuzluk, yıkım ve azaba maruz kalır. Bu yasakların bilincinde olup kaçınmanın en güvenilir yolu yine tevhid inancına sarılmaktır. İnsan yalancı ilahlara, putlara, temelsiz ideoloji ve sistemlere, nefsinin istek ve arzularına tabi olduğunda bunlardan birkaçına veya tümüne bir hastalığa yakalanması gibi yakalanır, sadece kalbi hastalanmaz, bedeni, aile hayatı ve toplumsal düzeni de hastalanır. Yasaklara karşı gelmek, şeytanın maruz kaldığı en büyük ceza olan Allah'ın rahmetinden yoksun kalmakla aynı şeydir. Bunun dünyadaki karşılığı mutsuzluk, istikrarsızlık, çatışma ve ıstırap iken ahirette cehennem azabıdır.

İnsanlar vahiy ışığıyla aydınlanmadıklarında bilgisizce konuşur, temelsiz, aslı astarı olmayan yargılara ulaşır, boş inançlara kapılırlar. Tıpkı cahiliye Araplarının büyük bir iddiada bulunup meleklerin dişi varlıklar olduklarını söyleyip erkekleri kendilerine tahsis etmeleri gibi. Bunu yaparlarken de hem kadınla-

rı-kızları meleklerle birlikte küçümsüyor hem bu taksimi yüce Allah'ın yaptığını öne sürüyorlardı. (Bkz. 4/Nisa, 117; 37/Saffat, 150 ve 43/Zuhruf, 19.)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُواْ وَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذًا لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

41. Andolsun, biz bu Kur'ân'da çeşitli açıklamalar yaptık, öğüt alıp-düşünsünler diye. Oysa bu, onların daha uzaklaşmalarından başkasını arttırmıyor.

42. De ki: "Eğer söyledikleri gibi O'nunla beraber ilâhlar olsaydı, onlar arşın sahibine mutlaka bir yol ararlardı."

43. O, onların dediklerinden münezzeh, yüce ve büyük bir yükseklikle yüksektir.

44. Yedi gök, yer ve bunların içindekiler O'nu tesbih eder; O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur ancak siz onların tesbihlerini kavramıyorsunuz. Şüphesiz O, halim olandır, bağışlayandır.

Bizim "çeşitli açıklamalar" şeklinde tercüme ettiğimiz **tasrif**, bir şeyi bir yönden başka yöne döndürmek, evirip çevirmek, beyan etmek gibi anlamlarda kullanılır. Kur'an'ın ilahi mesajı çeşitli şekillerde açıklaması verilen haberler, bilgiler; varlık, insan ve hayata ilişkin yaptığı açıklamalar, insan tabiatına ilişkin analizler, gelecekten verdiği haberler, verdiği müjdeler, korkuttuğu azaplar vb. yollarla olur. (18/Kehf, 54; 38/Sad, 29.) Bütün bunların sebebi insanın kendi hayatı, yaratılışı ve eylemleri üzerinde çok yönlü düşünüp doğru bir istikamet tutturmasıdır. Ancak buna rağmen inkârcılar vahye inanmadıkları, ön yargılarını kırmayı başarmadıkları veya hayat tarzlarını değiştirmeyi göze alamadıkları için hak ve hakikate teslim olacaklarına ondan uzaklaşmaktadırlar. Hakikat, kendini ona teslim etmeyenlerin düşmanıdır, ondan nefret eder, kaçar, elinden gelse yok etmeye çalışır. Hakikatle bir şekilde irtibat kuramayanlar onun varlığını inkâr ederler. Bu yüzden inkârcılar ve günah bataklığına saplananlar Kur'an'dan nefret ederek kaçarlar.

İnkâr, batıl inanç, temelsiz dünya görüşü, nefsin tutkularına, haz ve çıkara

hizmet eden sistemlere bağlanmak zaaf sahibi insanlara daha kolay gelir. Bu yüzden Allah'tan başka ilahların peşine düşerler. Çoğu da bunların birer gerçek, hakikat değeri şeyler veya varlıklar olduklarını zanneder. Oysa eğer varlık âleminde başka tanrılar, sözü geçen kutsal yüce güçler olsaydı, "O'na bir yol ararlardı." Bunun iki şekilde olacağı söylenmiştir:

a) Bunlar Allah'ın mülkünü ve iktidarını ortadan kaldırmak için yollar ararlardı, çünkü tek başlarına hâkim olmak isteyeceklerdi. Eşit güçlere sahip olanların varlık âleminin tek hâkimi ve hükümdarı olmak için birbirleriyle yarışması tabiidir, öyle varlıklar olsaydı Allah'ın hükümranlık arşına göz dikerlerdi. Enbiya sûresinde geçen "Varlıkta iki ilah olsaydı bozulurdu" (21/22) ayeti bu görüşü teyit etmektedir. (Ayrıca bkz. 23/Mü'minun, 93 ve 17/57.)

b) Eğer başka varlıklar olsaydı, onlar dahi Allah'ın birliğini, hüküm ve hükümdarlığını takdir eder, O'na yakınlaşmak, O'nun katında hoşnutluk ve itibar kazanmak için birbirleriyle kıyasıya yarışırlardı.

Şu veya bu, gerçek şu ki, bunların hepsi birer yakıştırmadan ibarettir. Allah, onların her türlü nitelendirmelerinden uzak ve yücelerin yücesidir (Uluvvenkebira). Gökler ve yer ve aralarında bulunan her şey O'nu tesbih eder, yüceltir (bkz. 7/A'raf, 23; 22/Hac, 18; 36/Yasin, 40). Her şey ya kendi sesi veya lisan-ı hali, tabii durumuyla Allah'ı tesbih etmektedir. Her bir nesne ve varlığın ilahi yasalara, sünnetlere göre hayatiyetini sürdürüp kendisi için konulmuş fonksiyonu yerine getirmesi onun kendine özgü tesbihidir. Yüce Allah'ı tesbih eden varlıklar bize göre canlı değillerse de, kendilerine özgü bilinçleri ve lisanları vardır. Şu var ki biz bunu çoğu zaman somut olarak gözlemleyemiyor, kayıt altına alamıyoruz. Taşlar bile Allah korkusuyla yuvarlanır (2/Bakara, 74). Zekeriya aleyhisselam sabah akşam kavmine Allah'ı tesbih etmelerini öğretmekteydi (19/Meryem, 11). O halimdir, inkârcılara ve günahkârlara hemen ceza vermez, ahirette de iman sahibi kullarını bağışlar. (Bkz. 7/A'raf, 206; 24/Nur, 41.)

Ayetin **"halim ve gafur"** olarak bitmesi ortada bir suç ve günah olduğu fikrini ima eder. Bu da göklerde, yerde ve aralarında yer alanların Allah'ı tesbih etmesini yeterince düşünmeyenlerin (tefakkuh etmeyenlerin) suçudur. Tefakkuh etmemeyi iki anlamda ele alabiliriz: İlki varlıklar Allah'ı tesbih ediyor ancak insan bunların tesbihini anlayamıyor, kavrayamıyor, çünkü farklı dil ve tesbih tarzları vardır: diğeri anlamıyor, anlamak istemiyor. Varlıkların Allah'ı tesbih etmelerine aldırmayan inkârcılar suç işlemektedirler. Benzer bir durum işledikleri suçlar dolayısıyla helak olup yok olan geçmiş toplumların bıraktığı izler üzerinden geçip de buna aldırmayanlar için de söz konusudur. (Bkz. 12/Yusuf, 105-106.) Ayeti ikinci anlamda ele alacak olsak inkârcıların

işlediği büyük suç, varlığı Allah'a refere etmemek, varlığın Allah'ı tesbih etmesine aldırmayıp inkâr ve isyanda diretmektir. En doğrusunu Allah bilir.

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا
مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا
وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَحْنُ
أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ
الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ
الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا
وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا
﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي
فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ
عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ
إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

45. Kur'ân okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanlar arasında görünmez bir perde kıldık.

46. Ve onların kalpleri üzerine, onu kavrayıp anlamalarını engelleyen kabuklar, kulaklarına da bir ağırlık koyduk. Sen Kur'ân'da sadece Rabbinin "bir ve tek" (ilâh olarak) **andığın zaman, 'nefretle kaçar vaziyette' gerisin geriye giderler.**

47. Biz onların seni dinlediklerinde ne için dinlediklerini, gizli konuşanlarında da o zalimlerin: "Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz" dediklerini çok iyi biliriz.

48. Sana nasıl örnekler vererek saptıklarına bir bak, artık onların bir yola güçleri yetmemektedir.

49. Dediler ki: "Biz kemikler hâline geldikten, toprak olup ufalandıktan sonra mı, gerçekten biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?"

50. De ki: "İster taş olun, ister demir."

51. "Ya da göğüslerinizde büyümekte olan (veya büyüttüğünüz) **bir yaratık** (olun)." **Bizi kim** (hayata) **geri çevirebilir" diyecekler. De ki: "Sizi**

ilk defa yaratan." Bu durumda sana başlarını alaylıca sallayacaklar ve diyecekler ki: "Ne zamanmış o?" De ki: "Umulur ki pek yakında."

52. Sizi çağıracağı gün, O'na övgüyle icabet edecek ve (dünyada) **pek az bir süre kaldığınızı sanacaksınız.**

Yukarıda işaret edildiği üzere insan hak ve hakikatten kaçar, çünkü önyargılarının esiri olmaktan kurtulamamış, yanlış hayat tarzını değiştirmeyi göze alamamıştır. Kendini değiştirme, bir hasta gibi kendini iyileştirme iradesini ve azmini göstermediği için şanı yüce Allah onunla Kur'an arasında perdeler çeker, engeller diker. Bu, elbette yüce Allah'ın kendi iradesiyle insanı hidayetten koparması, mahrum bırakması demek değildir. Öyle olsaydı ne hidayetin yollarını gösterir ne hidayeti reddedenleri cezalandırırdı. Aksine, yanlışta, batılda, zulüm ve isyanda olan karanlıklar içinde kalma konusunda ahmakça ısrar ve inat ettiği için, Allah da ona doğru yolu göstermez. Karanlık ve sapkınlık Allah'ın yaratmasıdır ama isyankâr ve inkârcının tercihidir. Nitekim kendileri "Kalplerinin örtülü" (41/Fussilet, 5), hakikate kapalı olduğunu söylemektedirler.

Kur'an okunduğu zaman ilahi mesaj üzerinde önyargısız olarak tefekkür edeceklerine ret ve inkârda ısrar ettiklerinden kalpleri üzerine perde çekilir, kulaklarında ağırlık olur, Yüce Allah'ın birliğine davet eden mesajları işittiklerinde nefretle kaçmaya, uzaklaşmaya başlarlar. Çünkü Allah'ın birliği fikri O'nun ve çağrısının dışındaki her varlık ve değerin izafi, sınırlı, sonlu ve mutlaklaştırılmayı hak etmeyen bir şey olduğunu öğretmektedir. Tevhid onları derinden rahatsız eder (39/Zümer, 45). Kur'an'dan gereği gibi yararlanmanın yolu, önyargılardan arınmış olarak samimiyetle ve derinlemesine düşünüp mesajın özünü anlamaya çalışmaktır (tefakkuh). Bu konu En'am sûresinde de (6/25) ele alınmıştı. (Benzer ayetler için bkz. 16/Nahl, 108; 18/Kehf, 57 ve 45/Casiye, 23.)

Ön yargılarını, husumet ve kinlerini yenemeyen kimseler –ki Mekke'de bunun somut örneği Efendimiz'i sözde dinlemeye gelen putperestler, kodamanlardı– dinleyecek olurlarsa da, aleyhte argümanlar toplamak, cedel ve polemiklere malzeme tedarik etmek için dinler gibi yaparlardı. Niyetleri hakikate ve bilgisine erişip kurtuluşun yollarını bulmak değil, aksine inkâr ve isyanlarını daha da pekiştirmekti. Mekke müşrikleri sözde peygamberi dinler gibi göründüklerinde, onun cin çarpmış, aklı başında olmayan biri olduğu telkinini dile getiriyorlardı. Cin çarpmış yani deli kimsenin sözlerine itibar edilmez ancak düşük akıllı, kapasitesiz insanlar bu gibi insanlara itibar eder. Bu, çağımızda dindarlara yöneltilen temel bir suçlamanın ilk günden beri sürdüğünü göstermesi bakımından ibret vericidir. Bugün de sözde yüksek kültürlü kimseler, dine ve kutsal kitaba cahil, kapasitesiz, sıradan ve yeterince kültürel

ve entelektüel kimselerin itibar ettiği fikrini yaymaktadırlar. Oysa en yüksek seviyedeki zihni faaliyet olana tefekkür, teemmül ve tefakkuh olmadıkça Kur'ani mesajı anlamak ve entelektüel seviyede varlık, hayat, insan davranışları üzerinde doğru dürüst bilgi ve perspektiflere sahip olmak mümkün değildir. Sadece dinin evreninde entelektüel faaliyet mümkündür. Allah'tan gelmeyen bilgi sınırlı bilgidir. **Aristo** insan "Elbette bilmek ister" ve **Platon** "Bilgi iyilik, cehalet kötülüktür" der.

Ancak hakikatten kaçmak için temeli olmayan birtakım argümanlara, dayanıksız polemik ve spekülasyonlara başvururlar. Bunları bazen kültürel bazen bilimsel kılıflara sokarlar. Ateizm, varlığın esasının materyalizm, insanın atalarının maymundan geldiği yolundaki konularda binlerce sözde bilimsel çalışmanın yapılması da bu türden şeylerdir. Karşıt görüşleri de doğrulayan binlerce kitap olduğuna göre, hakikatin ne olduğu konusunu tespit ettiğimizde ilk ve tek alınacak referans çerçevesi bilimsel teori ve çalışmalar değil, yakîn bilgidir. Maddi dünyanın bilgisine sahip, zekâ yönünden pek gelişmiş nice insan var ki, esas kalbi ölü olduğundan Kur'an'ın mesajını idrak etmekten yoksun olarak inkâr ve inat içinde yaşar. (27/Neml, 80; 30/Rum, 52.)

İnanmayanlarla süren tartışma konularından biri ölümden sonra diriliştir. Ölümden sonraki hayata inanmayanlar, cesedin toprağa karışıp da unufak olduktan sonra nasıl diriltileceğini sorarlar. Yüce Allah değil, toz toprak, taş veya demir de olsanız, diriltileceksiniz cevabını verir. Bunun üç anlamı olabileceğini söyleyebiliriz:

a) Düz manada taş ve demir olsanız da diriltileceksiniz.

b) Hammaddesi taş toprak ve demir olan yüce dağlar, yıldızlar ve galaksiler de olsanız diriltileceksiniz. **Mücahid'e** göre bununla gökler, yer ve dağlar kastedilmiştir, çünkü bunlar insan zihninde büyüklükleriyle yer etmişlerdir.

c) Sizin hammaddeniz olan taş-toprak ve demire dönüşseniz de ölümden sonra diriltileceksiniz. İnsanın maddi/bedeni yapısı toprak olduğuna göre yine taş-toprak ve demir olan toprağa döner. En doğrusunu Allah bilir.

Taş veya demir değil de, içinizde yani zihninizde büyüttüğünüz, hayal gücünüzle tasavvur ettiğiniz başka bir yaratık olun, farketmez. Mutlaka diriltileceksiniz. Dirilişten sonra bir daha geri dönüş yok, ölüm de öldürülecektir. Bir hadiste ölümün öldürülmesi olayı "Kıyamet günü cennet ile cehennem arasında beyaz bir koçun suretinde boğazlanması" (Buhari, Tefsir, 19, Rikak, 51; Müslim, Cennet, 40, 43) şeklinde anlatılmıştır. Diriltecek olan hayatı ilk veren Allah'tır. Ve bu olay ne zaman vuku bulacak diye sorduklarında, onlara verilecek makul cevap "Umulur ki pek yakında" olmalıdır. (Bkz. 33/Ahzab, 63 ve 42/Şura, 17.)

Hz. Peygamber, dirilişten sonra insanların kendi isimleri ve babalarının ismiyle çağrılacaklarını haber verdikten sonra "O halde isimlerinizi güzel koyun" (Ebu Davud, Edeb, 61) buyurur. İnsanlar kabirlerinden kaldırılıp da çağrıldıklarında Yüce Allah'a hamd edip davete icabet edecekler; mü'minler de inkârcılar da. İnkârcıların bu itirafının kendilerine bir yararı olmayacak. Dünyada inkârcılar ilahi çağrıyı reddediyor, elçisine olmadık zorluklar çıkarıyorlardı; kıyamette ise reddetmek bir yana, Allah'a ham ederek emre itaat edeceklerdir. Bunun ne büyük bir utanç ve hüsran olduğunu tasavvur etmek zor değil.

İbn-i Abbas, bunun manası "O'nun emriyle demektir" der. **Katade**'ye göre insanlar O'nu tanıyacak, emirlerine itaat edeceklerdir. Bunun O'nun kudretiyle çağrılacakları anlamında olduğunu söyleyenler de vardır. İnsanlar çağrılacak ancak farklı bir varlık düzleminde dünyada veya Sur'a iki üfürme arasında pek az bir süre kaldıklarını zannedecekler. Bu da bize gösteriyor ki, kıyametle birlikte başlayacak olan ahirette zaman kavramı ve algısı dünyadaki zaman kavramından ve algısından farklıdır. En doğrusunu Allah bilir.

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿٥٣﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ اِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾

53. Kullarıma, sözün en güzel olanını söylemelerini söyle. Çünkü şeytan aralarını açıp bozmaktadır. Şüphesiz şeytan insanın açıkça bir düşmanıdır.

54. Sizi en iyi Rabbiniz bilir; dilerse size merhamet eder, dilerse sizi azaplandırır. Biz seni onların üzerine bir vekil olarak göndermedik.

55. Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilir. Andolsun, biz peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık ve Davud'a da Zebur verdik.

53. ayetteki hitap kimedir? İki muhataba yapılmış olması muhtemeldir: İlki Allah'ın kendilerini yaratıp varlık âlemine çıkarması hasebiyle bütün insanlara (en Nas); diğeri O'nun ulûhiyetini ve rububiyetini yani Allah'a kulluk yapmayı kabul edenlere.

Şu veya bu, her durumda emir "en güzel söz"ün emredilmiş olmasıdır. Güzel söz duyguları yumuşatır, insanı düşünmeye, ölçülü olmaya, öfkesini yatıştırmaya vesile olur. Sadece güzel sözün değil, "en güzel söz"ün Müslümanın şiarı olduğunu söylemek mümkün. Zümer sûresinde (39/17-18) mü'minlerin her sözü dinleyip, "en güzel olanına uydukları belirtilir ki, bu hem herkesin söz ve ifade özgürlüğüne atıftır hem de uyulacak sözün nitelik ve içerik olarak en güzel (anlamlı, hikmetli, sorun çözücü, tefekküre dayalı ve estetik) olması gerektiğine vurgudur. Tartışma ve münazaralarda, sonu gelmeyen polemikler, temelsiz spekülasyonlar, nefsi kabartan, egoyu şişiren cedel yöntemi tam da insanları birbirine düşürmeye azmetmiş şeytanın işine gelir. Onun insana matuf düşmanlığını, komplo ve tuzaklarını boşa çıkarmanın güvenilir yollarından biri güzel hitap, anlamlı söz, hikmetli fikir ve anlama çabasından geçer. Efendimiz (s.a.) "Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz" (Buhari, Nikâh, 45, Feraiz, 2; Müslim, Birr, 23).

Yüce Allah Âdem, Havva ve Şeytan'ı cennetten çıkarınca "Birbirinize düşman olarak inin" buyurmuştu. Allah, insanı her fırsatta düşman konusunda uyarmış bulunmaktadır. Kesin olan şu ki, şeytan insanın düşmanıdır. (2/Bakara, 168; 41/Fussilet, 36.) Karı koca arasındaki anlaşmazlıklardan gruplar, zümreler, devletlerarası ilişkilere kadar şeytan her türden görüş ayrılığını düşmanlığa çevirmek ve bundan çatışma sebepleri çıkartmak ister. Bu ayet "güzel söz"ün kişilerin kendilerini ifade eder ve haklılıklarını savunurlarken başvuracakları en etkili yol ve araç olduğuna işaret etmektedir.

Güzel söz, öğüt ve hikmet zemininde süren bir müzakere ve konuşmanın (16/Nahl, 125; 29/Ankebut, 46) iyi neticeler verdiği bir gerçek ise de, insanın gerçek iç dünyasını en iyi bilen Allah'tır ve esasında yarattığı kullarını O'ndan daha iyi bileni yoktur (67/Mülk, 14). Bazı insanlar hiçbir şekilde doğru yola girmemek, gerçekleri kabullenmemek üzere kendilerini programlamış olabilirler; siz ne kadar iyi niyetli davranırsanız davranın onlar önyargılarından, nefislerine hoş gelen istek ve tutkularından, bencil çıkarlarından vazgeçmek istemezler. Öyle de olsa, güzel söz söylemeye devam etmeli. Hatta husumet gösterenlere dahi yerine göre onları "cahil kabul edip aldırmamalı" (7/A'raf, 199); yerine göre "Selam" deyip geçmeli (25/Furkan, 63). Ama her halükarda güzel söz, edepli tutum, anlamlı ve öğüt verici üslup ve tarzdan vazgeçmemeli; hele onların kutsallarına sayıp sövme yoluna sapmamalı (6/En'am, 108). Sonucu Allah'a bırakmak en iyisidir. O dilerse kullarına merhamet eder, bağışlar; dilerse dünyada veya ahirette azaplandırır. İnsanlara ceza vermek işimiz değildir. İlahi hükümler uygulandığında bile, bunlar Allah adına uygulanmaz, toplumun

sağlığı, hakları korunmak üzere uygulanır. Nihayetinde kamu otoritesinin uygulamakla yükümlü olduğu hükümlere bakıldığında bunların ikinci ve üçüncü şahıslara zarar verici nitelikte oldukları görülür. Yoksa **M. Said Şimşek**'in bu ayetin tefsirinde altını çizdiği gibi (III, 224) Allah'a karşı işlenmiş suç ve günah fiillerinde Allah adına insanlara ceza verme yetkisi yoktur. Suç teşkil eden fiiller topluma karşı işlenen suçlardır; cinayet, hırsızlık, gasp, zina, iftira vb.

Hz. Peygamber insanlar üzerinde vekil değildir, başkalarını zorla İslam hidayetine dâhil edemez (6/En'am, 66). Onun sünnetini ve siretini takip edenler de aynı tutum içinde olup sadece tebliğ görevlerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Kim hangi düşünce ve duyguyu taşıyorsa, hangi tutum ve davranış içindeyse yüce Allah'ın bilgisi dâhilindedir. Bu ve diğer temel hakikatleri tebliğ etmek üzere gönderilen peygamberler kendilerine emredileni yerine getirirler. Kimi diğerinden farklıdır, kimi diğerinden bazı özellikleri dolayısıyla üstündür. Ancak bu meyvelerin birbirine görece üstünlüğü gibi olup mutlak değildir. Nuh aleyhisselam 950 sene tebliğ etti tufan gibi olağanüstü bir olay yaşadı; Musa aleyhisselam Allah'la konuştu, Kızıldeniz'in içinden geçti. İbrahim aleyhisselam ateşte yanmadı. Nuh bir özelliğiyle Musa'ya, İbrahim başka özelliğiyle Nuh'a üstündür. Ama bu mutlak olmayıp görecedir (Bkz. 2/Bakara, 136, 253, 285 ve 6/En'am, 90). Nitekim Efendimiz (s.a.) son peygamber (Hatemu'n Nebiyyin) olduğu halde, mutlak üstünlük mukayesesinin yasak olduğunu belirtmiştir: "Peygamberler hakkında birinin diğerinden daha hayırlı olduğunu ileri sürmeyin" (Buhari, Husumat, 1; Müslim, Fedail, 163) ve "Beni Matta oğlu Yunus'tan daha üstün tutmayın" (Buhari, Enbiya, 35; Müslim, Fedail, 166). Peygamberler arasında mutlak üstünlük mukayesesi hem aynı kaynaktan beslenen ve birbirlerinin kardeşi olan peygamberlerin misyonuna ters düşer, hem farklı din müntesipleri arasında husumet ve çatışmalara sebebiyet verir.

Kadın ve erkek arasındaki üstünlük ilişkisi de görece olup cinsiyetin kendine has özellikleriyle sınırlıdır yani mutlak değildir; cinsiyetçiliğe temel teşkil etmez (Bkz. 4/Nisa, 32). Yüce Allah bazı peygamberlere sahife verdi, bazı peygamberlere kitap indirdi. Hz. Davud'a ise Zebur verdi.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

56. **De ki: "O'nun dışında** (ilâh olarak) **öne sürdüklerinizi çağırın, onlar sizden ne zararı uzaklaştırabilirler, ne de** (onu yararınıza) **dönüştürebilirler.**

57. **Onların taptıkları da, -hangisi daha yakındır diye- Rablerine** (yaklaşmak için) **bir vesile arıyorlar. O'nun rahmetini umuyorlar ve azabından korkuyorlar. Şüphesiz senin Rabbinin azabı korkunçtur.**

Varlık âleminin yegâne ilahı, maliki ve hükümdarı Yüce Allah'tır. O'ndan başka tapılmaya layık güç ve varlık yoktur. Böyle iken insanların birtakım varlıklara, güç ve nesnelere tapınmaları onların ne kadar zayıf ruhsal ve zihni durum içinde olduklarını gösterir. Kişi bir güce tapıyorsa O'ndan fayda bekler, zararından da korunmak ister. Bu en asgari dini bağlanma, tapınma halidir. Elbette sadece Zatı, cemali, sevgisi ve hoşnutluğu için kulluk yapılır. Ama diyelim ki fayda beklentisi ve zarar korkusu olsa dahi, diğer varlıklar ne beklentiyi karşılayabilirler ne zararı önleyebilirler. Tapındıkları varlığın kendilerine ilişkin niyetini de değiştiremezler, dönüştüremezler. Aksine tapındıkları varlıkların kaygısı ve çabası bir ve tek olan Allah'a daha çok yakınlaşmaktır. Bu ayetin tapınılan dört ayrı varlığa atıfta bulunduğunu düşünmek mümkün:

a) Melekler, cinler, gizli ruhlar, esrarengiz varlıklar;

b) Yahudilerin aşırılaştırarak yücelttiği Üzeyir, Hıristiyanların tanrılaştırdığı İsa;

c) Müslümanların cehalet ve gaflet sonucu yücelttikleri, kendileri ile Allah arasında aracılar olabileceklerine inandıkları veliler, şeyhler, yatırlar;

d) Üstün güç, servet, iktidar ve otorite oldukları düşünülen insanlar yani ulu önderler, kurtarıcılar, ebedi şefler, yolgöstericiler vs.

Hangisi olursa olsun, bunların tümü hakikatte Allah'a yakın olma ihtiyacındadırlar. Toplumlara inkârı, isyanı, ateizmi ve materyalizmi dayatanlar dahi öldükten sonra hakikati çıplak gözleriyle müşahede ettiklerinde affedilmek isterler. Melekler, Üzeyir ve İsa aleyhisselam gibileri ise herdem Allah'ın rahmetini dilemekten başka çabaları olmaz. Cinler için de bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Cinler İslam'a girdiği halde onlara tapınanlar bunun farkında olmamışlardır*" (Müslim, Tefsir, 28-30).

Batıl inançlar ve yerleşik hurafeler sonucu türbeleri ziyaret edip neredeyse onları kendileri ile Allah arasında mutlak aracı konumuna düşürenler de, aşkın güç atfettikleri ölmüş gitmiş zatların bilseler asıl uhrevi halleri yüce Allah'a yakınlaşma arzusundan başka bir şey değildir. İslam inancına göre, hayatta peygamberlerin yolunu izleyen mürşitler, Allah dostu kimseler hidayetin, doğruluğun yolunu gösterir, halkı irşat ederler. Ama vefatlarından sonra

artık dünyaya geri dönüp de tasarrufta bulunamazlar, dolayısıyla onları Allah'a yakınlaşmak için vesile/aracı güç olarak kullanmak yanlıştır. (Tevessül, tavassut ve tasarruf için bkz. 5/Maide, 35. Ayetin açıklaması.)

وَاِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًاۭ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾ وَمَا مَنَعَنَٓا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَۜ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَاۚ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾

58. **Hiçbir ülke** (veya şehir) **olmasın ki, kıyâmet gününden önce biz onu** (ya) **bir yıkıma uğratacağız veya onu şiddetli bir azapla azaplandıracağız; bu** (muhakkak) **o kitapta yazılıdır.**

59. **Bizi âyet** (mucize)**ler göndermekten, öncekilerin onu yalanlamasından başka bir şey alıkoymadı. Semud'a dişi deveyi görünür** (bir mucize) **olarak gönderdik, fakat onlar bununla** (onu boğazlamakla) **zulmetmiş oldular. Oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.**

Yüce Allah bireysel ölçekte olduğu gibi kitlesel veya toplumsal düzeyde kimseye zulmetmez. Bir toplum yüksek ahlaki hayat yaşar, adaleti tesis eder, sapkın tutum ve davranışlardan uzak kaldıkça tarih içindeki varlığını sürdürür. Kasas sûresinde (28/59) buna değinilmiştir. Ancak deneysel olarak bildiğimiz şu ki, insanların ahlaki hayat üzerindeki istikrarları sürekli değildir. Belli bir güç, servet ve refaha ulaştıklarında bozulmaya, yozlaşmaya, yoldan çıkmaya kuvvetli eğilim duyarlar. Bozulup yoldan çıkmanın göstergeleri Allah'ın koyduğu sınırların çiğnenmesi, hüküm ve normların uygulanmaları bir yana reddedilmesidir. Abdullah ibn-i Mes'ud, "Bir ülkede zina ve faiz ortaya çıktı mı, Allah o ülkenin helakinin önünü açar" demiştir. Zinanın suç olmaktan çıktığı, serbest cinsel ilişkilerin korunup teşvik edildiği, cezaların (hadler) uygulanmadığı, bunları savunanların küçümsenip baskı altına alındığı bir toplumsal hayat ilanihaye süremez, bu ilahi sünnete aykırıdır.

Bunun yanında 58. ayet bize beşeriyetin tarihsel tabiatı konusunda da ilginç ipuçları vermektedir: Baki olan sadece Allah'tır. Bütün büyük ve kendine sınırsız özgüveni olan medeniyetler, tahakkümcü ve hegemonik devletler, refah, teknoloji ve kibrin merkezi mega kentler, devasa metropoller mutlaka günün birinde yok olup gideceklerdir. Hiç kimse ebedi değildir, sonsuza kadar

Allah'ın mülkü üzerinde kendi mülkünü ikame edemez. Ya kıyamete yakın bir musibet vuku bulur ya da yapıp ettiklerinden kibir, zulüm ve ahlaksız-arsız hayat tarzlarından dolayı şiddetli bir azaba uğrayacaklardır. Bu genel yıkım kıyamete yakın bir zamanda olacağından, eğer sıkça yeryüzünde bu türden trajik olaylara rastlanıyorsa, zamanın sonuna doğru iyice yaklaşıldığına dair bir fikre varılabilir. Her şey planlandığı, kayıt altına alındığı gibi vuku bulacaktır, çünkü Levh-i Mahfuzda yazılmıştır.

Tabii ki Yüce Allah murat edecek olsa vaadettiği azabı hemencecik gönderir. Bu O'na göre pek kolaydır. Öyle yapmıyorsa, geçmişte günahkâr kavimlerin başına gelenler şimdikilerin de başına gelsin istemediği içindir. Geçmişte azabı hemen verir, o toplumları yerle bir ederdi. Mesela Semud kavminin isyan etmesiyle başına gelen azap böyle oldu. (Bu konu için bkz. 7/A'raf, 73-79 ve 11/Hud, 61-68. ayetlerin açıklaması.)

İnanmayanlar mucize üstüne mucize istiyorlar, fakat mucizenin esprisini, anlamını, hikmetini idrak etmiyorlar. Mucizenin sebebi onları korkutmaktır. Yani Allah dilerse her an olağanüstü bir hadise gösterir, bu mümkündür, sizin bundan çıkarmanız gereken ders, korkup sakınmanız, doğru yola girmeniz olmalıdır. Meydan okumanız aleyhinizedir, geçmişte meydan okuyanlar helak oldular.

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۚ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ ۚ وَنُخَوِّفُهُمْ ۖ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

60. Hani biz sana: "Muhakkak Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı insanları denemek için yaptık, Kur'ân'da lânetlenmiş ağacı da. Biz onları korkutuyoruz. Fakat (bu) **onlarda büyük bir azgınlıktan başka bir şey arttırmıyor.**

Yüce Allah varlık âlemi, insanlar ve şehirler üzerinde mutlak güç ve kudrete sahiptir. Her şey O'nun ilmi, iradesi ve kudreti altındadır. Onları her şeyleriyle ihata eder, hiçbir şey O'ndan özerk, bağımsız veya kopuk değildir. Bu açıdan bakıldığında "din-dışı, profan, laik, seküler alan" yoktur, toplu iğne başı kadar dahi olsa her şey O'nun denetimi ve kudreti altındadır. Eğer insan varlıkta bir "din-dışı" alan olduğunu iddia ediyorsa, bu onun zihinsel kurgusu, yakıştırması, uydurmasıdır. Kendi nefsinin istek ve tutkularına göre hareket etmek istediğinden aklınca Allah'tan, dinden bağımsız özerk alan icat etme özgürlüğünü bu alanda ilan etmektedirler. Böyle bir şey ne meşrudur ne mümkündür.

Bu ayette sözü edilen rüyanın üç olaya atıf olduğu söylenmiştir:

a) Bedir savaşı,

b) Hudeybiye yılında Hz. Peygamber'e rüya ile haber verilen Mekke'nin fethi,

c) Mi'raç'ta Hz. Peygamber (s.a.)'in yaşadığı olağanüstü haller ve olaylar. Hatta mirac olayının ruhen ve bedenen değil, rüyada gerçekleştiğini öne sürenler bu ayeti delil göstermişlerdir. (17/1.) En doğrusunu Allah bilir.

Rüya gibi lanetlenmiş bulunan ağaç da deneme (fitne) konusu olmuştur. İbn-i Abbas bu ağacın zehirleyici ve tiksindirici tadı ve özelliğiyle zakkum ağacı olduğunu söylemiştir. Günaha düşkün olanlar bundan cehennemde yiyeceklerdir. Ebu Cehil gibi kimseler, akılları sıra Kur'an'da çelişki bulduklarını öne sürerek şöyle derlerdi: "Muhammed hem cehennemde yakıtın insanlar ve taşlar olduğunu (2/Bakara, 24) söylüyor, hem bir ağaçtan." Bir ağacın lanetlenmesi, lezzet, gıda özelliklerini kaybedip insanı zehirlemesi, Allah'ın rahmetinden soyutlanması veya sadece lanete müstahak olanlara ceza olarak verilmesidir. (Bkz. 37/Saffat, 62; 44/Duhan, 43 ve 56/Vakıa, 52. ayetler.) Yukarıdaki ayette zikredildiği üzere bununla da insanlar korkutulup kendilerine gelmeleri sağlanmak istenir, ne var ki inkârda ve isyanda ileri gidenler ders almıyorlar, aksine daha da azgınlaşıyorlar.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًاۚ ﴿٦١﴾ قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهٗٓ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَٓاؤُكُمْ جَزَٓاءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾

61. Hani, meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik. İblis'in dışında (hepsi) **secde etmişlerdi. Demişti ki: "Bir çamur olarak yarattığın kimseye ben secde eder miyim?"**

62. Demişti ki: "Şu bana karşı yücelttiğine bir bak; andolsun, eğer bana kıyâmet gününe kadar süre tanırsan, onun soyunu -pek az dışında- kuşkusuz kendime bağlı kılacağım.

63. Demişti ki: "Git, onlardan kim sana uyarsa, şüphesiz sizin cezanız cehennemdir; eksiksiz bir ceza."

Bakara, 30-39, A'raf, 20-28 ve Hicr, 26-43. ayetlerin tefsirinde Âdem'in yaratılışı, cennete yerleştirilmesi, ona isimlerin öğretilmesi, meleklere gelen sec-

de emri ve İblis'in itirazını uzun uzadıya anlattık. Burada aynı olay hatırlatılmakta, fakat başka bir bilgi ve haberlere yer verilmektedir. Hatırlatma yoluyla tekrar edilmesinin sebebi, inkârcıların ve tabiat üzerindeki etkinlikleri canlı hayatın zararına olanların tutum ve davranışlarının şeytanınkiyle aynı olduğu hususunu ortaya koymak içindir.

İblis'in Âdem'in üstünlüğünü reddeden temel argümanı, kendisinin ateşten yaratılmış olmasına karşılık, Âdem'in çamurdan-topraktan yaratılmış olmasıdır. Batıl bir yöntemle, İblis bağlamı kaydırmakta ve iki maddi cevher arasında mukayese yoluna gitmektedir. Belli ki çamuru düşük kalitede bir unsur görüyor, kendi mayası olan ateşi yüceltiyor. Ateş metaforu, aslında İblis'in mayasının hafif, serkeş, yakıcı, kararsız/sebatsız olduğunu gösteriyor. Sonuçta birçok faydası yanında (ısıtma, aydınlatma, enerji sağlama maddeleri eritme vs.) aynı zamanda bir 'cezalandırma' aracıdır da. Buna mukabil toprak; güvenliği, sebatı, doğurganlığı, emeği, verimliliği-bereketi, beslenmeyi, gıdayı, sabır, tahammül ve alçakgönüllülüğü temsil eder. Nihayetinde toprağın ateşe ihtiyacı yok ama ateşin toprağa ihtiyacı var.

Demek ki, İblis'in yaptığı mukayese hem temelsizdir hem de bir başka okuma biçimine göre, toprağın ateşe nazaran daha üstün olduğunu söylemek de mümkündür. Tabii ki İblis'in amacı konumunu kaybetmesi dolayısıyla insana husumet beslemesi ve Allah'ın –haşa– adaletsiz davrandığını, hatta eğer insanı yeryüzünün halifesi olarak seçmişse bu seçimin yanlış olduğunu iddia etmesidir. Bunu da kendisine uyacak insanların varlığını öne sürerek ispatlamak istemektedir.

Fakat şeytanın iddiası iki ontolojik cevher (toprak ve ateş) arasında mukayeseden hareketle –haşa– Yüce Allah'ın adaletsiz ve yanlış davrandığını öne sürmekten ibaret değil, aynı zamanda Allah bu kararı vermekle kendisini azdırdığını, tahrik ettiğini, bu yüzden suç işlemek zorunda kaldığını da öne sürüyor (7/A'raf, 16-17). Madem Sen bunu yaptın, ben de kullarını doğru yoldan saptıracağım diyor.

Söz konusu iddiayı hemen, soyut argümanlar veya teorik tez savunmalarıyla ispatlaması mümkün olmadığından, ispatı tarih içinde insanın tutum ve davranışları, yapıp etmeleri, ortaya koyacağı somut pratikleri üzerinden göstereceğini düşünmekte, bunun için "mühlet" istemektedir. Allah da bu mühleti kendisine veriyor ve ona uyacakları, peşine takacakları kendisiyle beraber cehenneme göndereceğini belirtiyor. Anlaşılan insanların bir bölümü zayiata uğrayacak, şeytanın yoluna girecektir.

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

64. **"Onlardan güç yetirdiklerini sesinle sarsıntıya uğrat, atlıların ve yayalarınla onların üstüne yaygarayı kopar, mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol ve onlara çeşitli vaadlerde bulun." Şeytan, onlara aldatmadan başka bir şey vadetmez.**

65. **"Benim kullarım; senin onlar üzerinde hiçbir zorlayıcı gücün** (hâkimiyetin) **yoktur." Vekil olarak Rabbin yeter.**

64. ayet son derece beliğ bir ifade ile insanı saptırmak üzere şeytanın kullanabileceği enstrümanları sıralamaktadır: Sayılanlar, insanı saptırma, yanıltma ve şaşırtma yöntemlerinden başkası değildir. Kişinin arz üzerinde ayağının sağlam basmasını -sabitkadem olmasını- temin eden yegâne faktör, ahlaki olarak yüksek meziyetlere sahip olması, şeytana karşı uyanık bir bilinç taşımasıdır; bu aynı zamanda onun yeryüzü halifeliğinin de meşruiyet ve devamlılık gerekçesidir.

Ayette yapılan tasvir dehşet vericidir. Bir meydan muharebesinin resmi çizilmektedir adeta. **Mevdudi**'nin yerinde deyimiyle, burada şeytan, bir bölgeyi atlıları ve yayaları ile basan bir yağmacıya benzetilmiştir. Onun huyunu, direktiflerini, yanıltma ve fısıldaşmalarını referans alanlar, şeytanın askerleri olarak, iyi insanların bulundukları yeri talan etmektedirler. **Seyyid Kutub**'a göre, **"ses"**, kale içine sığınmış insanların sabrını, direnme gücünü kırmak için kullanılıyor. Bağırtılar, kopan yaygaralar, göğe çıkan feryatlar ve çığlıklar insanları bulundukları yerden dışarı çıkaracaktır. Yerlerini terkedenler anında yayalar veya süvari savaşçılar tarafından kuşatılıyor, yakalanıyor, yenilgiye uğratılıyor.

Bir başka yöntem, servet istifçiliği alanında ortaya çıkmaktadır. Kimi insanlar haram yani gayr-ı meşru yollardan mal-mülk kazanır ve bunu yine israf, gösteriş ve haram yollarda harcar; bu şeytanın onların malına ortak olması gibi bir şeydir. Nihayetinde ortakları şeytan olmasa, emek harcayarak ve meşru yolları gözeterek insanlar geçimlerini temin edecek, helal yoldan kazandıklarını kendi geçimleri için kullanacak ve Allah yolunda infak edecektir. Fakat şeytanın karıştığı bir iktisadi, sınai veya ticari faaliyette buna imkân yoktur, çünkü şeytan bu gibi insanlara ortak olmuştur. Politik ve askeri üstünlük, haksız sosyal statülerin elde edilmesi, sınıf ve zümre çıkarları ile yetkilerin kötüye kullanılması da bu cinsten işlerdir.

İnsan bu ahlak ve hukuk dışı işlere bulaştığında şeytanın vaadlerine kanar. Belki yaptıklarının yanında kâr kalacağını veya günah işlemiş sayılsa bile affedileceğini düşünür veya zaten herkesin böyle yaşadığını içinden geçirir veya bu yollarla da olsa güç, iktidar, statü ve servet sahibi olduğu için kendini diğerlerine göre başarılı ve şanslı görür. Bu duygu ve düşünceler şeytanın kulağına fısıldadığı vaadlerdir, kişi kendince bir meşruiyet çerçevesi çıkararak şeytan gibi yıkıcı bir varlık haline gelir. Şeytan insanı şehvet ve iştah, hız ve hazla doğru yoldan saptırmaktadır. Onda güç ve iktidar duygusunu tahrik etmekte, böylelikle dizginlemez şahsi hırs ve ihtirasların etkisinde insanı hukuku çiğnemeye, zulüm ve gadretmeye sevketmektedir. Şeytan insanların mallarına ortak olmakla, onları haram yiyiciliğe ve sömürüye; çocuklarına ortak olmakla da zinaya, nesebi gayrisahih nesillerin türemesine teşvik etmektedir. Hz. Peygamber, "*Yüce Allah'ın, bütün kullarını Müslüman olarak yarattığını ama şeytanların onları dinlerinden döndürdüğünü; onlara helal kıldıklarını haram diye gösterdiklerini*" belirtir. (Müslim, Cennet, 63.) Şu var ki, şeytanların öğütlediği şeylerin ve yolların tümü zarar verici, yıkıcı vaadlerdir (4/Nisa, 120). Sömürü, eşitsizlik, emeksiz kazanç, baskı, zulüm, istismar, suistimal, yalan, yağma, talan, hırsızlık, hak yiyicilik, namus satıcılığı vb. Her düşük tutum ve davranışın kökeni şeytanın vaadleri arasında yer alır. Böyle yaparak gerçekte insan kendini aldatmaktadır.

Bütün bunlar, zaaflarına yenilen insanların başına gelebilecek belalardır. İnsan, dünya hayatında altının ateş potasından geçip saflaşması gibi sınavdan geçer. Kimi kaybeder yani ateş onu yakar, kimi kazanır, altın gibi süzülür, som altın olur. Şeytan'ın yapabileceği şey, tümüyle aldatma, vesvese, yanıltma veya sanal hamlelerle insanı doğru yoldan çıkarmaktan ibarettir. Ancak tabii ki herkese gücü yetmez. "**İman edip salih amellerde bulunanlar ve Rablerine tevekkül edenler üzerinde şeytan hâkimiyet kuramaz**" (16/Nahl, 99; 34/Sebe', 21.)

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ كَانَ
بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ
فَلَمَّا نَجَّيكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ
يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ
وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا
مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾

66. **Sizin Rabbiniz, fazlından aramanız için denizde gemileri sizin için yürütür. Gerçekten O, size karşı merhametli olandır.**

67. **Size denizde bir sıkıntı** (tehlike) **dokunduğu zaman, O'nun dışında taptıklarınız kaybolur-gider; fakat karaya** (çıkarıp) **sizi kurtarınca** (yine) **sırt çevirirsiniz. İnsan pek nankördür.**

68. **Kara tarafında sizi yerin dibine geçirmeyeceğinden veya üzerinize taş yığınları yüklü bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz? Sonra kendinize bir vekil bulamazsınız.**

69. **Veya sizi bir kere daha ona** (denize) **gönderip üzerinize kırıp geçiren bir fırtına salarak nankörlük etmeniz nedeniyle sizi batırmasına karşı emin misiniz? Sonra onun öcünü Bize karşı alacak** (kimseyi de) **bulamazsınız.**

Gemilerin Allah tarafından denizde yürütülmesi, O'nun vaz'ettiği tabiat yasalarına göre cisimlerin su üzerinde kalıp hareket etme imkânlarına işaret eder (14/İbrahim, 32). Suyun kaldırma gücü, özgül ağırlığının üzerindeki cisimlerden daha yüksek kapasitesi olmasaydı hiçbir cisim su üzerinde duramaz, batardı, çünkü yerçekim yasası bunu kaçınılmaz kılardı. Ancak bir yasayı bir başka yasa dengelemekte, böylelikle tabiat üzerindeki canlı hayat mümkün olmaktadır.

İşte insan bu sayede eşya dünyasından yararlanmaktadır ki, Kur'an terminolojisinde buna "Allah'tan bir fazl arama-isteme" (2/Bakara, 198) denir. Söz konusu yasalar, tabiatın sunduğu imkânlar olmasaydı yeryüzünde hayat da mümkün olmazdı, o halde bütün bunlar merhameti bol olan Allah'ın insana ihsanıdır. Bu, insanın sadece Allah'a bağlanıp O'na kulluk yapmasını gerektirirken, temel eğilimleri arasında nankörlük de bulunan insan, derinlemesine düşünmeden Allah'tan başka varlıklara, güçlere, lider ve nesnelere de bağlanabiliyor, onlara ulûhiyet, kutsallık veya tabiat-üstü güçler atfedebiliyor. Oysa söz gelimi denizde şiddetli bir fırtınaya yakalanacak olsa, ilk yardımına koştuğu, refleksif olarak sığındığı varlık Allah'tır. O tehlike anında lideri, önünde saygıyla durduğu putu veya heykeli gelmez de, müteal, mutlak irade, ilim ve kudret sahibi Vacibu'l vücud Allah gelir (10/Yunus, 23).

Bu durum bize iki hakikati telkin etmektedir. İlki, tabiat üzerinde yasalar geçerlidir, her şey yasalara göre işler ama yasalar mutlak emniyeti (güvenlik) sağlamaz; bazı durumlarda altüst olurlar ve insan hangi teknolojik, bilimsel ve maddi üstün imkânlara sahip olursa olsun –Titanik olayında yaşandığı üzere– ölümcül tehlikeler yaşayabilir. İkincisi böyle durumlarda kurtarıcı olduğu zannedilen ideolojilerin, sosyo-politik sistemlerin, ulu önder ve beşeri güçlerin her-

hangi bir fonksiyonları olmaz, esasında akla bile gelmezler, zihinden-hafızadan silinip giderler, "kaybolurlar"; refleksif olarak insan Allah'tan yardım talep eder.

Nankörlük özelliğini sürdüren insan denizde yaşadığı tehlike sırasında kısa süreliğine Allah'ı hatırlar ama karaya çıktığında unutur. Oysa denizde hükümran olan Allah karada da hükümrandır, tek ilahtır. Nitekim karada da tehlikeler eksik olmaz. Sel felaketleri, yıkıcı depremler, yangınlar, toprak kaymaları, tsunamiler, kasırgalar vb. tabii afetler benzer tehlikelerdir. Böyle kritik durumlarda da Allah'tan başka vekil, kurtarıcı yoktur (6/En'am, 65). İnsan nankör olduğu kadar unutkandır da. Denizden gözü korksa dahi, bir süre sonra yine denize dönmek mecburiyetinde kalabilir. Ya ticaret yapmak veya bir seyahate katılmak ya da başka bir sebeple denize açılır. Bu sefer yalvarıp yakarmanın da faydası olmayabilir.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَاُولٰٓئِكَ يَقْرَؤُنَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

70. Andolsun, biz Âdemoğlunu yücelttik; onları karada ve denizde (çeşitli araçlarla) **taşıdık, temiz, güzel şeylerden rızıklandırdık ve yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.**

71. Her insan-grubunu imamlarıyla çağıracağımız gün, artık kimin kitabı sağ eline verilirse, onlar kitaplarını okuyacaklar ve onlar, bir 'hurma çekirdeğindeki iplikçik kadar' bile haksızlığa uğratılmazlar.

72. Kim bunda (dünyada) **kör ise, O, âhirette de kördür ve yol bakımından daha 'şaşkın bir sapıktır.'**

İnsanın tarih boyunca tabiat veya yeryüzü üzerindeki ana sorunlarından biri ben idraki ve Allah karşısındaki konumu olmuştur. Eski Yunanlılarda insan ile tanrılar arasında mücadele vardır; tanrılar insanın yücelmesini, özgürleşmesini istemezler. İnsanın kişilik sahibi olabilmesi için yapabileceği yegâne şey tanrılara karşı verdiği mücadeleyi kazanmasıdır ki, **Promethe** sonunda **Zeus**'un elindeki ateşi -bilgi, güç veya başka şeyi- elde etmeyi başarır. Tanrılar karşısında özgürlüğünü kazanır ama sonra kendisi tiranlaşır.

İslam bakış açısından bizzat Allah insanı mükerrem kılmakta, onu yücelt-

mektedir. İnsan yaratılışı itibariyle özeldir (40/Mü'min, 64 ve 95/Tin, 4). **"Kerem"** kelimesinde yücelik, şan ve şeref, yüksek makam ve onurlu konum gibi anlamlar vardır. Bir kere Allah yaratılışta insanı kendi elleriyle tesviye etmekte, ona ruhundan üflemekte yani bedenine ilahi bir öz katmakta, ona isimleri öğretmekte ve yeryüzünün halifesi kılmaktadır.

Dahası şanı yüce Allah insanı tabiat üzerinde eşyayı kullanabilir, yasalarından istifade edebilir, çevresine uyum sağlayabilir ve çevresini değiştirebilir güç ve donanıma sahip kılmaktadır. Fiziki çevre insanı etkiler ama belirlemez, çünkü diğer canlılar çevreyi değiştiremez ama insan değiştirir, yeniden biçimlendirebilir. İnsana maddi tabiatın musahhar kılınması, alet üretebilme özelliğinin verilmesi; varlığın gerçeğini, hakikatini, işleyiş yasalarını keşfedip hayatını yeni şekillere göre bürümesi onun yüceltildiğinin kanıtıdır. Bütün bunları insana ihsan eden Allah'tır; çünkü varlık âleminin yaratıcısı O'dur, O istemeseydi kendi mülkünden kimseyi bu geniş anlamda yararlandırmazdı. Bu sayededir ki insan rızıklanmaktadır. Ancak 55. ayetin açıklamasında da belirttiğimiz üzere insanın bilmesi gereken temel bir hakikat şu ki, bütün varlıklardan değil, "birçoğundan üstün" kılınmıştır. Özetle insan:

a) İnsanın tesviye edilmesi, ona Nefha-i ruh üfürülmesi;

b) Ona isimlerin öğretilmesi;

c) Yeryüzünde halife seçilmesi;

d) Eşya dünyasının kendisine musahhar kılınması; alet üretebilmesi ve fiziki çevresini değiştirebilmesi;

e) Varlığı, yaratılışı ve anlam dünyasını aklı ve manevi melekeleriyle bilip marifetünnefs, marifetülhalk ve marifetullaha sahip olabilmesi dolayısıyla Allah tarafından yüceltilmiştir. Bu, hümanizmin telkin ettiği fikriyatın tam aksine, onun kendisini yüceltene isyan etmesini değil, O'na kulluk etmesini gerektirir.

Allah tarafından kerem sahibi kılınmış insanın dünya hayatı geçicidir. Kendisine emanet olarak verilmiş ömrünü tamamlayıp ebedi âleme göçecektir. Tek tek insanların ömrü biteceği gibi beşeriyetin yeryüzündeki ömrü demek olan tarihi de sona erecek ve insanlar gruplar halinde Huzur'a çağırılacaklardır. Her insan grubu önderleriyle (imam) çağrıldıklarında kiminin kitabı yani dünyada iken toplu halde, kolektif bilinç ve tutumlarla yapıp ettiklerinin hesabını, kaydını taşıyan kitap ellerinde olacak, yapıp ettiklerinin hesabını verecektir.

Bu ayet kişisel bilinç ve sorumluluk yanında kolektif bilinç ve topluluk sorumluluğunun da varlığına işaret etmektedir. Her insan grubunun kolektif bilinci ve ortak tutumu vardır. Bu bilinç ve tutum ümmet merkezli olabileceği gibi; ulusal/milliyetçi, kavmiyetçi, şovenist-ırkçı, sınıf ve zümre dayanışması,

kabile ve aşiret, cemaat asabiyeti, cinsiyetçilik veya başka mahiyette de olabilir. Meşru ve ma'ruf olanı sahih inanç yani iman ve salih amel ile ümmet bilincinin meydana getirdiği topluluk bilinci ve tutumudur.

Tefsirciler "**önder/imam**" kelimesine peygamber, mezhep imamı, değişik profildeki beşeri liderler veya kitap gibi anlamlar vermişlerdir. Casiye sûresinde (45/28) her ümmetin kendi kitabına çağırılacağını belirtir. **Hz. Ali**, her topluluğun veya toplumun yaşadığı zamanın önderleriyle çağırılacağını söyler. Şu veya bu, ayet açıkça ortak-kolektif bir bilinç ve tutuma işaret etmektedir. Yapıp ettiklerini içine alan kitap veya başka deyişle amel defterleri sağ eline verilenler kurtulanlar yani dünya hayatında sahih iman ve salih amel üzere yaşayıp sınavı başarıyla tamamlayanlardır. Sol ellerine tutuşturulanlar ise kayıp ve ziyanda olanlardır. Amel defteri hangi eline verilmiş olursa olsun, hiç kimseye haksızlık yapılmaz; hurma çekirdeğinin üzerindeki ipince ip/lif kadar dahi olsa haksızlık olmaz (4/Nisa, 49).

Ahirette ortaya çıkacak sonuç aslında dünyada yaşananların izdüşümü mahiyetinde olacaktır. Çünkü "kim dünyada kör ise, O, âhirette de kördür ve yol bakımından daha 'şaşkın' bir sapıktır." İnsan, eğer doğru bir istikamette yani Sırat-ı Müstakim üzerinde ise daimi bir olgunlaşma (kemal) ve inkişaf içindedir. Manevi, kültürel ve epistemolojik inkişaf bazen sınırlı düzeylerde kalır. Bu kuşkusuz büyük talihsizliktir. "Bakıp da görmemek" olarak tanımlayabileceğimiz bu durum için bu ayette "**dünyada kör olan ahirette de kördür**" denmektedir. "Kalp gözünün kapalı olma hali" olan "manevi körlük" bazı insanlar için –mahiyet ve derecesi farklı olsa da– ölüme kadar devam eder. Fizyolojik gözü kapalı (a'ma), fakat manevi (kalp gözü) açık olanlar yanında 70-80 sene yaşamasına rağmen hiç gözü açılmamış olarak dünyayı terkedenler vardır (Bkz. 20/Ta Ha, 124; 17/İsra, 97). Basiret sahiplerinin görme yetileri (basar) sadece bakan gözle sınırlı değildir.

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۖ وَإِذًا
لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ۖ
﴿٧٤﴾ إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا
نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا
يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا
تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

73. **Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı düzüp uydurman için seni neredeyse fitneye düşüreceklerdi; o zaman seni dost edineceklerdi.**

74. **Eğer biz seni sağlamlaştırmasaydık, andolsun, onlara az bir şey** (de olsa) **eğilim gösterecektin.**

75. **Bu durumda, biz sana, hayatında kat kat, ölümün de kat kat** (acısını) **tattırırdık; sonra bize karşı bir yardımcı bulamazdın.**

76. **Neredeyse seni** (bu) **yerden** (yurdundan) **çıkarmak için tedirgin edeceklerdi; bu durumda kendileri de senden sonra az bir süreden başka kalamazlar.**

77. (Bu,) **Senden önce gönderdiğimiz resûllerimizin bir sünnetidir. Sünnetimizde bir değişiklik bulamazsın.**

Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'de zor şartlar altında tebliğ yaparken, bir ara müşriklerin değişik önerilerine muhatap olur. Her ne kadar onu baskı altında tutuyor idilerse de zaman içinde tebliğinin geniş kitlelere ulaşacağını ve bunun iktidarlarının sonunu getireceğini kestirebiliyorlardı. Zor ve imhaya başvurmadan belki onu sahte vaad ve uzlaşmalarla yolundan çevirebileceklerini ya da en azından din temelinde statü ve iktidarlarını yeni doğacak iktidara ortak kılabileceklerini düşündüler.

Bu çerçevede birgün Hz. Peygamber Kâbe'yi tavafa başlamak üzere Hacer-i Esved'e selam veriyordu (istilam); Kureyşliler onu engellemek istediler. Sonra da şu öneride bulundular *"Bizim ilahlarımıza dokun, biz de Hacer-i Esved'e istilam etmene izin vereceğiz."* Onlar Hz. Peygamber'in hiç değilse ilahlarına bir miktar yakınlık göstermesini istiyorlardı. Bize göre şüpheli olan bir iddiaya göre şöyle düşündü: *"Yüce Allah benim onların putlarına hiçbir yakınlık duymadığımı elbette bilir, zahiren yakınlık gösteriyormuşum gibi davranmam bir zarar teşkil etmez"*. Ancak inen bu ayet, söz konusu düşüncenin yanlış olduğunu göstermiş oldu, o da bundan vazgeçti. Bu Said bin Cübeyr'in 73. ayetin inişine gösterdiği sebeptir.

İbn-i Abbas ve Katade'ye göre, önemi ve itibarı herkesçe bilinen Beni Sakif kabilesi Peygamber Efendimiz (s.a.)'e gelir ve şu beş şart karşılığında İslamiyet'e girebileceklerini söyler:

a) Zekât vermeyeceğiz,
b) Cihada, savaşa çıkmayacağız,
c) Namazda eğilip bükülmeyeceğiz,
d) Alacaklarımızdan faizi alacağız ama faiz borçlarımızı ödemeyeceğiz,

e) Bizim içinde yaşadığımız vadimizi Mekke gibi kutsal (haram bölge) ilan edeceksin!

Bunları sıraladıktan sonra şunu eklemeyi de ihmal etmezler: "-Araplar sana Beni Sakife'ye niçin bu hakları tanıdın?" diye soracak olurlarsa, onlara 'Bu Allah'ın emriyle oldu', diyeceksin!" Hz. Peygamber, bu şartları kabul etmedi ama muhtemelen düşünmek için biraz mühlet istedi, arkasından bu ayetler indi.

Bir başka rivayete göre ise, Kureyş'in önde gelen aristokrat zümresi, Hz. Peygamber'den köle ve yoksulları yanından uzaklaştırması durumunda yanına gelip oturacaklarını teklif edince o da bunda bir sakınca görmedi, ayetin inişiyle bundan vazgeçti.

Belirtmek gerekir ki her üç rivayet de kesin değildir, özellikle ilk rivayetin doğru kabul edilmesi İslam inancına aykırı olarak Hz. Peygamber'in bir şey yapmış olabileceği ihtimalini doğurur ki, bunu kabul ettiğimizde **Garanik** adı verilen rivayeti de doğru kabul etmiş oluruz. Oysa her iki rivayet de sağlam bir temele dayanmamaktadır. (Garanik olayıyla ilgili bkz. 53/Necm, 19-20. ayetlerin açıklaması). Son iki rivayetin doğru olabileceğini kabul edecek olursak iki rivayette söz konusu olan ortak nokta, vahyin çizdiği genel çerçevenin dışına çıkıldığında, tebliğe muhatap olup da inkâr ve günahkâr hayat tarzında, adaletsizlik ve zulümde ısrar edenlere hoşgörü gösterilip tavizler verilmeye başlandığında tebliğin, ilahi mesajın özünü değiştirebileceklerine ilişkin dikkat çekilmektedir. İnkârcıların ve hak ihlalcilerini maksadı doğru yola girmek değil, aldatma, hile ve yanıltma yoluyla (fitne) hak ve hakikat savunucularını yoldan çıkarmaktır. Bazen söylem ve retorikleri, akıl yürütme ve argümanları makul gibi görünebilir ancak niyetleri mesajın anlamını, davanın özünü çarpıtmak olduğundan bilinen somut ölçülerin dışına çıkılmamalıdır. Aksi halde bir fitneye düşülmüş, yoldan sapılmış olur.

Modern zamanlardaki durumlar açısından bakıldığında, söz konusu fitneye düşme ihtimali daha yüksektir. Zira inançların ve dinlerin eşitlenmesi; düşünceye ifade özgürlüğünün zaman zaman kutsala saygısızlık ve hakaretlere varacak boyutlarda kullanılması ve hayat tarzlarının her türlü ahlaki norm ve toplumsal örfe karşı hâkim telakki ve hatta yasalar tarafından koruma altına alınması ve bunların "demokratik rejimin olmazsa olmaz ilkeleri" şeklinde empoze edilmesi hak ile batıl, doğru ile yanlış arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Bu süreçte çoğu zaman Müslümanlar postmodern telakkinin etkisinde kendi dinlerini de batıl bir inanç ve dinle eşit görmeye, her hayat tarzını doğru kabul etmeye, böylelikle hak ile batıl, günah ile meşru hayat tarzları

birbirine karışmaya başlamaktadır. Daha masum gerekçe ve dürtülerle haramın kendini kabul ettirdiği durumlar da söz konusudur. Sözgelimi kadın bedeninin açılması haram iken, milli kadın atletlerin uluslararası yarışmalarda derece alması eğer dindar eğilimli medyada övgü ve coşkuyla yer alıyorsa, bu çıplaklık ve bedenin teşhiri ulusal gurur adına tolere ediliyorsa ayette geçen fitne kapsamına girilmiş demektir.

Hz. Peygamber'i ismet sıfatına sahip olması dolayısıyla Yüce Allah korumuştur. Tefsircilere göre bir taktik olarak bazı önerilerine sıcak bakmış olabilir ama tehlike büyük olduğundan vahiy ile müdahale edilmiş, İslam'ın evrensel mesajı korunmuştur. Ancak "**Eğer biz seni sağlamlaştırmasaydık, andolsun az da olsa eğilim gösterecektin**" ifadesi, bunun putperestlerin bir teklifi olarak kaldığını, Hz. Peygamber'in Allah'ın koruması dolayısıyla onlara herhangi bir eğilim duymadığını göstermektedir. Kısaca olay onların teşebbüsünden ibaret kalmıştır.

Bu bizim için önemli bir uyarıdır: Her ne olursa olsun, asıl ilkelerden, sahici ideal ve somut ölçülerden sarfı nazar etmemek durumundayız, aksi halde fitneye düşmemiz an meselesidir. İnkârcılar, günahkâr ve adaletsiz düzen kurucuları, kendi asli inançlarını, dünya görüşlerini ve hayat tarzlarını benimsetmedikçe veya en azından ilahi tebliğe ortak kılmadıkça, samimi ve ihlaslı Müslümanları kendilerine dost edinmezler. Bazen politik işbirliği ve ortak hareket tarzları akidevi ittifak ve kargaşalara sebebiyet vermemelidir. Bunu akılda tutmak gerekir.

Gözden kaçırılmaması gereken husus şu ki, din vaz'etme yetkisi Allah'a aittir, peygamberler bile din vaz'edemezler ancak Allah'ın onlara öğretmesi ve yol göstermesi çerçevesinde dini açıklar, anlatır, öğretir, temel esaslarının nasıl ete kemiğe bürüneceğini gösterirler. Peygamberlerin dini hükümlerin tespitinde, yerine getirilmesinde taviz verme yetkileri yoktur. Bu iki ayetin nüzul sebebi bu konunun ne kadar önemli olduğunu gösteriyor.

Dini vaz'eden Allah olduğuna göre, onun şartlarını da o koyar. İnsanlar, dinin bir kısmını beğenip bir kısmını beğenmeme hak ve yetkisine sahip değildirler. Dini beğenmeme veya inkârı seçme bir hak değil, bir özgürlüğün kullanımıdır, her özgürlük hakkın gerekçesi değildir. Nitekim "**Allah ve Resûlü bir şeye hükmettiği zaman mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların -aksi yönde- seçme hakları yoktur**" (33/Ahzab, 36) denmektedir ki, bunun anlamı tam teslimiyet hiç bir pazarlığa açık değildir. Bazen mü'minler, karşı karşıya kaldıkları zor durumlarda güçlü insanların, itibarlı zümrelerin, mesela politik ve ekonomik iktidar seçkinlerinin veya onlarla kuvvetli irtibatı olanların yardımını ister. Bu

çevrelerin Müslümanlara ilgi göstermesi onlarda minnet duygusu uyandırır, onlar da eski alışkanlıklarında hiç bir değişiklik yapmaz, zamanla bu ibadetlerden uzak, günah davranış ve tutumlar tolere edildiği için kanıksanır. Kur'an-ı Kerim, hiçbir şekilde bu çerçevede duygusal ve ruhi bir yakınlığa izin vermez. Bu insanları darıltmamak, kaçırtmamak adına taviz üstüne taviz vermek "vahyedilenden başkasını Allah'ın dinine dâhil etmek"le aynı şeydir.

İnsan zor şartlarda değişik düşüncelere kapılabilir. **Katade**'nin bildirdiğine göre bu ayetin inişinde sonra Hz. Peygamber (s.a.) şu meşhur duasını yapmıştır: *"Allah'ım beni bir an için dahi olsa beni bana bırakma"* (Ebu Davud, Edeb, 101; Müsned, V, 42).

Eğer farz-ı muhal Efendimiz, onların tekliflerine kapılıp da dediklerini yapacak olsaydı –ki yapmadı– Allah ona ölümden beter, ölümün kat kat üstünde bir acıyı tattırırdı. Müşrikler Efendimiz'in kendilerine müdahane yapmasını istiyorlardı (bkz. 68/Kalem, 9). Eğer onlara yaransaydı, yardımsız, dayanıksız bırakırdı. Söz konusu tekliflerin yapıldığı dönem tabii ki sıkıntılıydı. Onu ve arkadaşlarını yurtlarından sürmeye çalışıyorlardı, onu durmadan tedirgin ediyor, hayatı çekilmez hale getiriyorlardı. Nitekim o zorlu şartlarda en zayıf sahabelere Habeşistan'a hicret izni verildi. Eğer Hz. Peygamber'i yurdundan çıkarabilselerdi kendileri de orada yaşayamacaklardı. Onun Mekke'den çıkıp Medine'ye gitmesi yüce Allah'ın izniyle ve hikmetiyle vuku bulmuştur.

"(Bu,) **Senden önce gönderdiğimiz resûllerimizin bir sünnetidir. Sünnetimizde bir değişiklik bulamazsın**" ayetinde geçen "**sünnet**" tarihsel yasaya işaret eder (33/Ahzab, 62). Bunu Allah'ın kanunu, hükmü, fiili, muamele şekli anlayabiliriz. "Yeryüzünde büyüklük taslayanların sonunda başlarına gelen" bu yasa gereğidir, bu bir yasadır ve bundan kaçış yoktur. (Bkz. 48/Fetih, 23.) Sünnet'in diğer bir anlamı geçmiş toplumların takip ettiği yol, karşılaştıkları durumlar, onlar hakkında verilen hükümler, müstahak oldukları ceza ve kötü akıbet gibi anlamlarda kullanılır. (Bkz. 35/Fatır, 43.)

Yurdundan sürülen her peygamberden sonra geride kalanların yerle bir olması tarihte hükmünü icra eden ilahi sünnettir; Allah'ın sünnetinde değişiklik olmaz, bu Mekkeliler için de geçerli olurdu. Hicret'ten sonra cihad başlamış, putperestler önce Bedir'de ağır yenilgiye uğramış, arkasından gelişen olayların eşliğinde Mekke fethedilmiştir.

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ
الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ عَسٰٓى اَنْ

يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ
وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا ﴿٨٠﴾

78. **Güneşin sarkmasından gecenin kararmasına kadar namazı kıl, fecir vakti** (namazda okunan) **Kur'ân'ı, işte o, şahid olunandır.**

79. **Gecenin bir kısmında kalk, sana ait nafile olarak onunla** (Kur'ân'la) **namaz kıl. Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama ulaştırır.**

80. **Ve de ki: "Rabbim, beni** (girilecek yere) **doğru bir girdirişle girdir ve** (çıkarılacak yerden) **doğru bir çıkarışla çıkar ve katından bana yardımcı bir kuvvet ver."**

Namaz, namazda okunan Kur'an ve faziletlerinden söz eden bu ayet aynı zamanda namazın vakitlerine de işaret etmektedir. Bu konu Bakara (2/238); Hud (11/114); Taha (20/130); Rum (30/17-18) sûrelerinde de ele alınmıştı. 78. ayete dayanılarak da kılınması emredilen namazın beş vakit olduğuna ilişkin deliller getirilmeye çalışılmıştır. Şöyle ki:

Ayette geçen **"Düluku'ş şems"**, güneşin günün tam ortasından başlamak üzere batıya sarkması demektir. **İbn-i Aşur**, "ila" edatıyla geldiğinde bunun birden fazla vakit anlamına geldiğini söyler. Diğer tefsirciler ve bilginler bundan hareketle **Düluku'şşems**'in "öğle ve ikindi namazları"na işaret ettiğine hükmetmişlerdir. **"Gasaku'lleyl"** ise ufuktaki aydınlığın/şafağın tamamen batması demek olup bu da "akşam ve yatsı namazları"na işaret etmektedir. **"Kur'anu'l fecr"** ise şüphesiz "sabah namazı"nı ifade eder.

Ca'feri mezhebine göre **"Düluku'ş şems"** ile öğle ve ikindinin, **"Gasaku'lleyl"** ile akşam ve yatsının bir arada zikredilmesi, namazın üç vakit olduğunun delilidir. Ancak **Sünni mezhep imamları**na göre bu mutlak ifade olup Hz. Peygamber (s.a.)'in bilinen tatbikatı namazın gün içinde beş ayrı vakitte kılındığını göstermektedir. Sünni mezheplere göre bazı durumlarda –söz gelimi yolculukta veya savaşta öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsı– namazı birleştirmek mümkündür. Bu konuda (Cem'i takdim veya Cem'i te'hir) sahih hadisler mevcuttur. (Bkz. Buharî, Taksîr'us-Salâh 13, 14, 16; Müslim, Salat'ül-müsafirîn, bab 5, hadis no, 46, 47). Tebük seferinde Allah'ın Resûlü, ümmetini sıkıntıya sokmak istemediğini belirterek öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı birleştirdi (Müslim, Salât'ül-Müsafirîn, bab 6, hadis no 52).

Öğle'nin arkasından ikindi; akşam'ın arkasından yatsı birleştirilerek kılındığında buna Cem'i takdim; ikindiden önce öğle ve yatsıdan önce akşam namazı kılındığında da buna Cem'i tehir denir.

"**Fecir vakti** (namazda okunan) **Kur'ân'ı, işte o, şahid olunandır**" sabah namazına atıftır. Tirmizi'de yer alan bir hadiste (Tefsir, 17/5), "Sabah namazında gece ile gündüz melekleri bir arada bulunur", okunan Kur'an'a şahitlik ederler. Tan yeri ağarırken insanın uykusundan uyanıp abdest alması ve namaz kılması, sakin ve üzerinde tefekkür ederek Kur'an okuması güne Allah'ı zikrederek başlaması demektir. Gün boyu çalışıp didinecek, kendinin ve çocuklarının, yakınlarının geçimini temin etmeye çalışacak, hayır işlerinde bulunacak, kısaca meşru ve ma'ruf çerçevede yeryüzünde faaliyet gösterecek. Bu kendisine sunulmuş ilahi bir nimet, bereketli bir sofra, mutluluk ve haz verici bir şölendir. İnsan nasıl yemeğe Allah'ın adıyla (besmele) ile başlıyorsa, güne sabah namazıyla başlaması da öyledir. Bu yüzden hem sevabı hem bereketi hayli fazladır.

Peygamber Efendimiz (s.a.)'e has kılınmış "gece namazı"na "teheccüd namazı" denir. Ayet bunun "Peygambere mahsus nafile" olduğunu belirtir. Gece bir miktar uyuduktan sonra uykudan uyanıp kılınan teheccüd namazı, insanın ruh dünyası üzerinde muazzam bir tesir bırakır (73/Müzemmil, 6). Bilginler, bunun Hz. Peygamber'e özgü bir farz namazı olduğunu söylemişlerdir ancak mü'minler üzerine farz değilse de kılınmasında büyük sevap ve fayda vardır. Hz. Peygamber ve bazı sahabiler onunla birlikte "Gecenin üçte ikisinde, yarısında ve üçte birinde" kalkarak namazı kılarlardı (73/Müzemmil, 20). Bir hadiste Efendimiz, "Farz namazlarından sonra en makbul namazın gece namazı olduğunu" belirtmiştir (Müslim, Siyam, 203; Müsned, II, 329).

Sehl b. Sa'd*(r.a.)*'ın anlattığına göre; Cebrâil*aleyhisselam*, Peygamber*(s.a.)'e* geldi ve "Ey Muhammed! Dilediğin kadar yaşa, yine de öleceksin. Dilediğin kimseyi sev, yine de ayrılacaksın. Dilediğini yap, karşılığını göreceksin" dedi ve ardından da şöyle söyledi: **"Ey Muhammed! Müminin şerefi gece namazı; izzeti ise insanlara muhtaç olup ellerine bakmamasıdır."** (Hâkim, el-Müstedrek, 4/325.) Peygamber Efendimiz'in kendi başına kıldığı teheccüd namazı 2, 4 veya 8 rek'at olabilir.

Namaz insanı Allah'a yaklaştıran bir ibadettir. Hz. Peygamber'e hitaben, kılması gereken namazlara işaret edildikten sonra böylelikle "Rabbin seni övülmüş bir makama ulaştırır (Makamen mahmuden)" buyrulmaktadır. Müfessirlerin bazılarına göre söz konusu makam "şefaat"tır. Kıyamet günü sıkıntı içinde olan insanlar, hesabın başlaması için Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlere başvuracak, sonunda Yüce Allah'a yalvarması için Hz. Peygamber'e gelecekler, onun da Allah'a yalvarması üzerine hesap başlayacak. İşte Efendimiz (s.a.)'in bu şefaatine Makam-ı Mahmud adı verilmektedir. (Buhari, Zekât, 52; Müslim, İman, 320; Tirmizi, Tefsir, 17/7. Bkz. 2/Bakara, 255. ayetin açıklaması.)

Bazılarına göre "Livau'l hamd" adı verilen makamdır ki, bu makamda Hz. Peygamber övülecektir. Her iki anlam da mümkün olmakla beraber, Hz. Peygamber'in böyle bir makama dünyada da sahip olduğu doğrudur. O, es-sadiku'l emin (doğru sözlü ve güvenilir) bir insandı. Hiç kimse onun ahlaken düşük karakterde olduğunu, insanları aldattığını, emanetlere ihanet ettiğini, kendi nefsi veya ailesinin çıkarına çalıştığını iddia etmiyordu. Hicret günü dahi emanetleri sahiplerine iade etmek üzere elinden gelen gayreti gösterdi. Dünyadan irtihalinden sonra da beşeriyet onu saygıyla andı, halen de saygıyla anmaya devam ediyor. Ümmetinden olan mü'minler için her namazda ve duada ona salat ve selam getirmek, onu övmek ana görevler arasında yer almaktadır.

Bu yüksek ve şerefli makam namaz gibi seçkin bir ibadetle teyit edilmektedir. Demek oluyor ki, buyrulduğu üzere mü'minler de gereği gibi, erkânına riayet ederek ve huşu ile namaz kıldıkları takdirde bu şerefli makamdan kendi hisselerine düştüğü kadarıyla istifade edeceklerdir.

Hz. Peygamber'e şu duayı yapması emredilmektedir: "Rabbim, beni (girilecek yere) doğru bir girdirişle girdir ve (çıkarılacak yerden) doğru bir çıkarışla çıkar ve katından bana yardımcı bir kuvvet ver." Bu duanın Medine'ye hicret etmek üzere Mekke'den çıkışla ve Medine'ye girişle ilgili olduğu söylenmiştir. Ölümle mezara giriş ve dirilişle mezardan çıkışa da atıf olabilir. Mekke'nin fethine gönderme olduğunu düşünenler de vardır. Her hayırlı işe başlarken bu duayı yapmak gerekir. Bir işe doğru bir yerden başlamak doğru olarak bitirmeye yardım eder. Bu da yetmez, Allah'tan yardım da talep edilir.

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ
الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾

81. De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Hiç şüphesiz batıl yok olucudur."

82. Kur'ân'dan mü'minler için şifa ve rahmet olan şeyleri indiriyoruz. Oysa o, zalimlere kayıplardan başkasını arttırmaz.

Hak, şanı Yüce Allah'ın isimlerinden biri olup doğru, sağlam, sabit ve kesin olana denir. Hakikat ve eşyanın üzerinde bulunduğu gerçeklilikle ilişkisi vardır. Batıl ise zıttı olup, hak neyi ifade diyorsa aksini ifade eder. Bu yüzden batıl temelsiz, boş, çürük, herhangi bir gerçeklik ya da hakikat değeri olmayana atıftır. Hak ontolojik ya da başka bir deyişle varoluşsal, batıl ise eylemseldir. Bütün varlık âlemi hak üzeredir, hakikatten neşet etmektedir ve kendi hakikatini teyit etmektedir. Batıl ise herhangi bir gerçekliğe karşılık olmadığından

hakikatten uzağa düşmüş, varlığın asli gerçekliğinden kopmuş insanın veya şeytanın ya da şeytan yolunda ilerleyen cinlerin zihinlerinde ürettikleri şeydir, bu eylemlerine yansır ve batıl denen boş, temelsiz, çürük; dolayısıyla yıkıcı, zarar verici eylem biçimleri ortaya çıkar.

Hakkı üç mertebede düşünebiliriz:

a) Epistemolojik olarak hak *hakikati* ifade eder ve hakikatin bilgisinden neş'et eder. Hak üzere olan zihin hakikatle bağlantı içinde olup hakikatin bilgisinin sevgisiyle yaşar, onun aydınlığıyla varlığı kavrar, üzerinde tefekkür eder, öylelikle marifetin yüksek mertebesine yükselmenin mümkün yollarını bulur.

b) *Hukuk:* Bu insan ilişkilerinin düzenlendiği alan olup hedefinde adaletin tesisi vardır. Adalet hak ve hukukun pratikteki tecellisi olup, yöneldiği gaye "Her hak sahibine hakkının verilmesini" sağlamaktır. Hakikat gibi hukuk da insanın üstünde ve ondan bağımsız bir kaynaktan neş'et etmelidir. Herkesin kendine özgü, bireysel hakikati olamayacağı gibi herkesin kendine özgü ve bireysel hukuk çerçevesi veya hak tanımı yoktur. Öyle olduğunda hakkı ve hukuku tayin eden menfaat olduğundan kimin menfaati diğerlerine baskın çıkarsa o hükümran olur. Bu vahşi arenada sözü geçen yegâne şey kaba ve yumuşak, doğrudan veya dolaylı yollarla işleyen güç olur. Asli hukuka göre içtihatlar yapılır, yasalar düzenlenir.

c) *Ahlak*: Teorik veya pratik olsun, bu alan doğruluğu, dürüstlük, temiz fıtrat, iyilik, ihsan, cömertlik, fedakârlık, adanmışlık, başkasını kendine tercih (isar) gibi yüksek erdemleri içine alır. Ma'ruf ve ihsan ahlaki davranışların hedefidir.

İmdi bu çerçeveden baktığımızda hakkın gelmesiyle batılın hükmünü kaybedip yok olması, iyiliğin kötülüğü, güzelliğin çirkinliği, doğruluğun yalanı ve yanlışlığı, adaletin zulmü, ma'rufun münkeri yok etme gücüne sahip olması demektir. Hakkın temeli sabit, sağlam ve kesin olduğundan temeli kaygan, oynak, çürük ve değişken olan batıl dayanamaz. Esasında fıtrat, sağduyu, akl-ı selim ve yaratılışın temel kanunu haktan yanadır, hakkı ister ve ona sahip olmak ister. Batıl geçerli ise, insan zihni üzerinde kurduğu geçici blokaj dolayısıyladır. Bu blokajı kuran ve sürekli kılan nefsin istek ve tutkuları, temelsiz önyargılar, bilgiye/ilme dayanmayan zanlar, geçici arzulardır.

Varlık âleminde aslolan iyiliktir, kötülük iyinin yanlış kullanımıdır (suisti'mal). Batıl da öyledir. Eğer kişi her şeyi yerli yerine koyacak olsa, aslolan hak, iyilik ve güzellik üzere yaşar; Allah'ın muradına ve indirdiklerine aykırı hareket edecek olsa batıl, kötülük ve çirkinlik üretir, bu da onun yanlış tercih ve eylemlerinin sonucu olur. Bundan dolayı yapıp ettiklerinden sorumlu olur.

Rivayete göre Efendimiz (s.a.) Mekke'nin fetih günü asasıyla birbir putları devirirken bu ayeti okumuştur (Buhari, Tefsir, 17/12).

Ancak hem epistemolojik, hem hukuk ve hem ahlaki alanda hakkın etkisini gösterebilmesi, onu doğru savunacak temsilcilere ve mücadele azmi olan şahıslara bağlıdır. Böyle kişiler veya insan toplulukları olduğunda bütün yeryüzüne Allah'ın hidayetini, İslam'ın adaletini ve barışını hâkim kılarlar. Eğer batıl hükümran ise, bu batılın gücünden değil, hakkı savunma iddiasında olanların ya bilgisizliklerin ya hakka ve hakikate olan uzaklıklarından veya gerektiği gibi cehd ve mücahede ruhuna sahip olamamalarından kaynaklanmaktadır. (Bkz. 21/Enbiya, 18; 34/Sebe', 48-49.)

Hak ve hakikatin asli kaynağı vahiydir. Kur'an son vahiy olarak Hz. Peygambere indirilmiştir. Mü'minlere bir şifa ve rahmettir. Mü'min iman eden kimsedir, ahlaki kemal yolunda sürekli gayret gösterir, gerektiğinde Allah yolunda malını ve canını feda eder. Bu onun sürekli kendini eksik, noksan gördüğünü göstermektedir. Böyle bir insanın yönelimi daha çok mükemmelleşmek, ahlaki ve manevi olarak olgunlaşmaktır. Kur'an böyle insanlara şifa ve rahmet verir. Mü'min noksanlığının farkındadır, bu dünyaya güzel ahlakını tamamlamak, kemale ermek üzere gönderilmiştir. Kur'an'a başvurur, Kur'an'ın anlam haritasını takip eder ve her aşamada biraz daha şifa ve rahmet bulur. Mutluluğu, huzuru, hazzı başka yerlerde, başka kaynaklarda arayanlar olması gerektiği gibi olmadıklarından zalimdirler. Zulüm, adaletin zıttı olarak şeylerin yerli yerinde olmaması hali olduğuna göre, kurtuluşu, mutluluk ve huzuru Kur'an'dan başka yerde arayanlar asla felah bulamazlar; böylelerine Kur'an daha çok kayıp, hasar ve hüsran verir: De ki: "O, iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin ise kulaklarında ağırlık vardır ve o (**Kur'an**), onlara karşı bir körlüktür. İşte onlara (**sanki**) uzak bir yerden seslenilir." (41/Fussilet, 44. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 2.)

وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَـُٔوسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

83. İnsana bir nimet verdiğimizde sırt çevirir ve yan çizer; ona bir şer dokunduğu zaman da umutsuzluğa kapılır.

84. De ki: "Herkes kendi yaratılışına (fıtrat tarzına) **göre davranır. Şu hâlde kimin daha doğru yolda olduğunu Rabbin daha iyi bilir."**

Tefsirciler 83. ayette sözü geçen "insan"dan bütün insanların kastedilmeyip önceki ayette geçen zalimler olduğunu söylemektedirler. Zulüm bir sıfattır, sıfatsız insan soyut bir kavram, salt bir tür olduğuna göre, insan türünün zulüm sıfatına sahip kimseleri kastedilmiş demektir. Hümanizm insanı salt ve soyut varlığıyla yüceltir, iyi olduğunu varsayar. Oysa insan sıfatlarıyla iyi veya kötüdür, çünkü her iki sıfatı almaya elverişli yaratılmıştır. Eğer insanı yüceltmek icap ediyorsa, salt-soyut varlığı dolayısıyla değil, insanı Allah'ın yaratması, ruhundan üflemesi, isimleri öğretmesi ve yeryüzünün halifesi seçmesi dolayısıyla yüceltilmeli yani mükerrem addedilmeli. Nitekim 70. Ayetin açıklamasında insanın kereminin "kendinden menkul bir keramet olmayıp onu Allah mükerrem kıldığı için mükerrem olduğunu" görmüştük. Bunun yanında insan iyi sıfatlara sahip olmalıdır. İyilik yapan, cömert, adil, merhametli, bilgili, hikmet gibi sıfatlara sahip olması beklenir. Biz adil insanı severiz çünkü hakikatte adaleti sever ve talep ederiz.

Ayette zulüm sıfatına sahip insanın bencilliğine vurgu söz konusudur. Kendisine iyilik dokunduğu, nimet verildiği zaman sırtını çevirir, yan çizer yani iyilik ve nimetin sahibini hatırlamaz, iyilik ve güzelliği, zenginlik ve refahı paylaşmaz, dolayısıyla şükretmez. Bir şer, bir zarar -mesela hastalık, tabii afet, savaş, korkutucu bir durum vs.- dokunduğu zaman da umutsuzluğa kapılır. Bu da onun aslında ne kadar zayıf ve zaaflarla yüklü olduğunu gösterir. Her iki durumun da sebebi zulüm sıfatını üzerinde taşıyan insanın kendini Allah'a refere etmemesidir. Eğer Allah'a kulluğu esas alsaydı iyilik zamanında şükreder, kötülük zamanında Allah'tan ümidini kesmezdi. İnkârcı hümanizm tam da budur.

"**Herkes kendi şakilesine göre davranır.**" **Şekl** ve **şakile**, taraf-yön; niyet, inanç; dünya görüşü, mezhep; alışkanlık, huy; fıtrat-tabiat, yaratılış, cibilliyet, karakter, mizaç, seciye; geleneksel yol, alışılagelinen tarz, mayasında varolan eğilim, misl-denk gibi anlamlara gelir. Bu anlamlar, kişinin en temelde iyi veya kötü ebedi bir öze sahip olduğunu ifade etmez. Öyle olsaydı şu veya bu şakilede olan insanlar yaptıklarından sorumlu olmazlardı. Yaptıkları kendi huy ve tabiatlarının, yaratılışlarında varolan ebedi özlerinin ürünüdür, denirdi. Herkesin kendi şakilesine davranması demek, iyiliği veya kötülüğü, doğruluğu veya yanlışlığı, güzelliği veya çirkinliği temel alan insanın kendi iç yapısını, karakter özelliklerini ve giderek fıtratını iyiliğe veya kötülüğe göre şekillendirmesi demektir. İnsan kişiliğinin teşekkülünde iradi tercihler yanında eğitim, sosyalleşme faktörleri, aile, şahsi eğilim ve yetenekler, inançlar ve diğer çevre faktörleri önemli rol oynar.

Bu ayet insanın biricikliğini ima etse de -ki her insan biriciktir- toplumsal

bir varlık olarak insan sosyal çevreden etkilenir, kişiliğinin teşekkülünde onu sosyalleştiren faktörler bu süreçte rol oynar. Belki dünya öncesi hayatta bir arada olduklarımızla bu dünyada da yakınlıkduyar, onlardan etkileniriz. Bu dost ve arkadaş seçimimizde etkileyici olur: "Ruhlar, donatılmış ordular gibidir" (Buhari, Enbiya, 2). Bu çerçevede "Her kuş kendi akranıyla uçar" denmiştir.

Ancak belirtmek gerekir ki en önemli faktör insanın iradi tercihleridir. İyiliği seçen iyi olur. Zaman içinde iyilik insanın tabiatı olur, böyle bir insandan artık tabiatı gereği iyilik sadır olur. Kötülüğü seçen insan da tabiatını kötülükle yoğurduğundan ondan kötülük sadır olur. Testinin içine tatlı su koyarsanız tatlı su sızdırır, zehirli su koyarsanız zehirli su sızdırır. O halde şakile, insanın tercihleri doğrultusunda oluşturulan huy, karakter ve alışkanlıklar bütünüdür ki, bu onun tabiatı haline gelir. İşte insan da hangi tercihte bulunmuşsa ona göre hareket eder. İradi tercihin önemi şundan kaynaklanır: Yukarıda zikredildiği üzere sosyal çevre faktörleri, eğitim, inançlar, alışkanlıklar, bozulmuş gelenekler, insan nefsinin fıtratı bozucu etkisi vb. olumsuz kir ve yıkıcı unsurları ancak Kur'an hidayetiyle gidermek mümkün. Bu yüzden Kur'an bir şifa ve rahmettir; kalplerin hastalığını tedavi eder, insan zihnini vahiy nuruyla aydınlatır, ruh böylelikle safileşip dünyevi tabiatın üstüne çıkar; iyilik ve güzellik, ma'rifet ve hikmet insanın tabiatı haline gelir. Güzel ahlak insanı saflaştırır, olgunlaştırır. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar madenler gibidir; altın ve gümüş madenleri gibidirler" (Buhari, Enbiya, 19).

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّي وَمَٓا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

85. Sana ruh'tan sorarlar; de ki: "Ruh, Rabbimin emrindendir, size ilimden yalnızca az bir şey verilmiştir."

Kur'an-ı Kerim'de yer alıp da cevaplamak üzere Hz. Peygamber'e sorulan 13 sorudan biri ruhla ilgili olanıdır. (13 soru için bkz. 2/Bakara, 108. ayetin açıklaması.) Hadis kaynaklarında yer alan kayıtlara göre Yahudilerin Hz. Peygamber'e "ruhun mahiyeti" konusunda soru sormaları üzerine bu ayet inmiştir. (Buhari, İlim. 47; Müslim, Sıfatu'l Kıyame, 32.)

Genel kabul gören görüşe göre âyette geçen ruh, bilinen insan veya nev' olarak ruhtur. Mahiyeti, hakikati hakkında tam bir bilgiye sahibi değiliz; ancak belirtileri, etkileri ve fonksiyonları hakkında bilgi sahibi olabiliriz. **Hasan Basri** ve **Katade** âyette geçen "ruh"tan Kur'ân'ı Hz. Peygamber (s.a.)'e getiren

Ruhu'l-Kudüs yani Cebrail (a.s.)'i anlamak gerektiğini söylerler. Burada nev'i şahsına münhasır özel bir meleğin kastedildiğini, Yüce Allah'ın işleri veya "Kur'an-ı Kerim"in kendisine atıf olduğunu da söyleyenler vardır. Ayetin öncesi ve sonrası (siyak ve sibak) göz önüne alındığında ayetlerin merkezinde vahiy olduğundan bu kaale alınması gereken bir görüş olarak öne çıkar.

Buna rağmen tefsircilerin çoğuna göre "**ruh**"tan kastedilen şey soyut varlıktır. Mahiyeti hakkında somut bilgilere sahip olamazsak bile belirtileri, beden ve insan davranışları yoluyla dışa vuran etkileri üzerinde birtakım bilgilere sahip olabiliriz. İnsan ikili tabiata sahip varlıktır: İlahi tabiatı ve dünyevi tabiatı içiçe bulunmaktadır. Ruh, ontolojik temeli toprak olan dünyevi tabiatımızda içkin (mündemiç) ilahi tabiattır. Bu böyledir, çünkü bize Nefha-i ruh ile geçmiş bulunmaktadır. Sırası gelince ezelde yaratılmış bulunan ruhlar teker teker annelerinin karnında yaratılan bedenlere girer, ete kemiğe bürünürler. Ruhun bedene, ilahi tabiatımızın dünyevi tabiatımıza nispeti kokunun güle, şekerin çaya nispeti gibidir. Bu, bize eski Yunanlıların veya Batı düşünce tarihinde biri diğerinden kopuk iki özerk-ayrı cevher fikri olmadığını ima eder. Ruh ve bedeni birbirlerinden ayrı düşündüğümüz zaman fizik ve metafizik ayrımını, dolayısıyla iki gerçeklik fikrini de kabul etmiş oluruz. Bu zaman içinde ruhani-cismani iktidar kavgasına, arkasından iman-akıl, din-devlet çatışmasına temel teşkil eder.

Ruh, Allah'ın tesviye ettiği Âdem'in bedenine üflediği ilahi bir öz ise, bunun çeşitli türevleri var demektir: Can, nefs, nefes, vahiy, akıl ve tefekkür yeteneği ile buna bağlı bütün zihni-entelektüel faaliyetler, heyecanlar, tahayyül, tasavvur gücü, korkular, rüyalar vs. Farabi ve İbn-i Sina gibi filozoflar, bunu "nefs" kavramıyla ifade ederler. Ragıp el İsfahani, nefsin ruhun bir bölümü olduğunu söyler.

Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarına baktığımızda insani birçok meleke ve yetinin ruhun türevi ve daha fazlası olduğu görülür. Ruh'un meleklerin ileri gelenleri için kullanımı, Nebe sûresinde (78/38) geçmektedir. Bakara (2/153) ve Şuara (26/193) sûrelerinde Cebrail aleyhisselam veya Ruhu'l Kudüs anlamında kullanılmıştır. Vahiy manasında kullanıldığı ayetler şunlardır: (16/Nahl, 2; 40/Mü'min, 15; 42/Şura, 52). Hz. İsa çamurdan bir kuşa üfleyip canlandırmıştır; can kattığı için ona ruh ismi verilmiştir (3/Âl-i İmran, 49); Hz. İsa Meryem'e bir ruh olarak üfürülmüştür (21/Enbiya, 91 ve 66/Tahrim, 12). Vakıa sûresinde (56/89) nefes; Enfal sûresindeki kullanımı (8/46) güç, kuvvet, iktidar manasındadır. Uyku halinde ruh bedeni terkeder, can kalır. En'am (6/60-62) ve Zümer (39/42) sûrelerinde bu olaya atıfla geçici ve kesin olmak üzere "iki ölüm"den bahsedilmektedir.

Kısaca bedenimizin hayat kaynağı ve manevi yetenek ve melekelerinin tohumu, özü, menşei ruhtur. Buna rağmen varlık yapısı, niteliği hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz ancak organizma üzerindeki etki ve belirtilerini gözlemleyebiliyoruz. Her ne kadar eski Yunanlılar "psikoloji" kelimesini "ruh ve bilgi" kelimelerinden türetip ruh-bilgisi şeklinde formüle etmişlerse de, hakikatte kastettikleri nefsin çeşitli halleri, etkileri ve bunun bilgisidir. Bu yüzden Yunanlılarda olduğu gibi İslam bilgi geleneğinde de psikolojiye "İlmu'n Nefs (Nefsin ve hallerinin bilgisi)" adı verilmiştir.

Esas itibariyle bize az bir şeyler bilme imkânı verilmiştir; Yüce Allah'ın ilmiyle mukayese edildiğinde denizin bir katresi bile değildir (18/Kehf, 109 ve 31/Lokman, 27). Ancak ruh hakkında az bilgiye sahip olmamız demek, onun enfüsi hayatımız, iç dünyamız ve davranışlarımız üzerindeki etki ve belirtilerinin inceleme ve araştırma dışına çıkarılmasının gerekçesi değildir. Modern psikoloji ruhu ve nefsi kapsam dışı tutmak suretiyle bu bilgi dalını organizmanın dışarıdan gelen uyarıcılara karşı verdiği tepkilerin ölçümüyle sınırlandırdığından, zaman içinde insanı da basit bir organizma olarak algılamaya başlamış bulunmaktadır. Modern psikoloji "nefs" kavramını kaale almayıp ruh'u da araştırma kapsamı dışında tuttuğundan insan ile aşkın/müteal, batın/içkin ve öte/ahiret âlemle ilişkisiz bir organizmaya indirgemiş, böylece insan ile Allah arasındaki bağı koparmıştır.

Ruh Allah'ın emrindendir, ilahi bir özdür, bizi müteal varlığa bağlar. Nasıl Allah'ın Zatı konusunda somut ve kesin bilgilere sahip olmamız mümkün değilse, ruh hakkında da somut ve kesin bilgilere sahip olamayız. Nasıl Zat'ın isimleri, sıfatları ve fiilleri hakkında birtakım bilgilere sahip olabiliyorsak, ruhun da bedenimiz, iç dünyamız ve zihin evrenimiz üzerindeki belirtileri, etkileri, çeşitli halleriyle ilgili bilgilerimiz olabilir ancak. Bu da ruh'un esas itibariyle bir "nefha" olduğunu (Nefha-i ruh) olduğunu göstermektedir.

Varlık âlemi bir ilahi emir yani (Kün-Ol) emriyle yaratıldığı gibi, ruh da bir emr-i ilahidir. Dünyevi tabiatımız içinde bulunur ama özgürlüğüne kavuşup asıl ait olduğu vatanına, ilahi âleme kanatlanmak ister. Bunu da marifetullah, hikmet, ibadetler, taat ve Allah'ın hükümlerine riayet etmek suretiyle gerçekleştirebilir ancak. Onun en aşağı mertebedeki türevi olan Nefs-i emmare, sürekli onu toprağa çeker, tutsak kalmasını ister. Nefsin heva ve hevesine, dünyanın geçici ve aldatıcı arzularına karşı iradi olarak verilen mücadele ruhu özgürlüğüne kavuşturur ki, bu da ancak zorlu bir cehd ve mücahede ile mümkündür. (Nefs ve halleri için bkz. 12/Yusuf, 53. ayetin açıklaması.)

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾

86. **Andolsun, eğer dilersek, sana vahyettiklerimizi gerçekten gideriveririz, sonra bunun için bize karşı bir vekil bulamazsın.**

87. (Vahyi sende bırakan) **Rabbin rahmetinden başka**(sı değildir). **Şüphesiz O'nun lütfu senin üzerinde çok büyüktür.**

88. **De ki: "Eğer bütün ins ve cin** (toplulukları), **bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansa, –onların bir kısmı bir kısmına destekçi olsa bile– onun bir benzerini getiremezler."**

89. **Andolsun, bu Kur'ân'da her örnekten insanlar için çeşitli açıklamalarda bulunduk. İnsanların çoğu ise ancak inkârda ayak direttiler.**

Yüce Allah tarih boyunca insana peygamberleri aracılığıyla vahiyler indirmiştir; ruh hakkında da az bir bilgi vermiştir. Ancak dilerse ne ruh hakkında bilgi verir ne de vahiy bilgisini kalıcı kılardı. Nitekim bir hikmete dayalı olarak Kur'an'dan önce indirilen kitaplarda değişiklikler, tahrifatlar yapılmıştır. Fakat son vahiy ile artık insan vahyin lafzında tahrifatlar yapamayacaktır. Belki hükümlerini değiştirmeye, iptal edip yürürlükten kaldırmaya teşebbüs edecek; maksat ve hikmetlerini çarpıtma yoluna gidecektir ama lafız ebediyete kadar varlığını koruyacaktır. Kur'an lafzının korunması önemlidir, çünkü bir nesil hüküm ve maksatlarda zihni ve manevi, yorum ve tefsire dayalı çarpıtmalar yapsa bile, bir sonraki neslin insanları veya o neslin içinde vahyin hakikatinin peşine düşenler lafızdan hareket edip sahih hüküm ve maksatlara ulaşma cehd ve mücahedesini göstereceklerdir. Bu yüzden artık Kur'an Allah'ın koruması altındadır. O rahmetinin gereği olarak indirdiği vahyi gidermez, bütünüyle unutturmaz.

Kur'an ister lafzı ister hüküm ve maksatlarıyla Allah'ın koruması altındadır ancak insan yeterince bu vahiy pınarından istifade edemeyebilir, hayatını çölleştirip susuzluk içinde kıvranır hale gelebilir. Abdullah ibn-i Mes'ud'a atfedilen bir rivayete göre birgün gelecek Kur'an unutulacak. Ona *"Kalplerimizde ve mushaflarda yazılı olduğu halde bu nasıl olacak?"* diye sorulduğunda *"Bir gecede silinecek"* demiştir. Huzeyfe yoluyla gelen rivayete göre bu *"kumaşın üzerindeki*

desen nasıl siliniyorsa, öyle olacak"tır (İbn-i Mace, Fiten, 26). İbn-i Ömer'e göre bunun anlamı "*Kur'an'ın okunmasına rağmen hükümleriyle amel edilmemesi*"dir.

Ayetin vurguladığı bir başka husus, Kur'an'ın peygamber tarafından yazılmış bir metin, söylenmiş bir söz olmadığı gerçeğidir. Gerek vahyin ilk muhatapları gerekse bugünkü **deistler**, Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından yazıldığını iddia etmektedirler, bunun bir hakikat değeri yoktur. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in sahip olduğu bilgilerin menşeinin ilahi olduğunu, dilerse ona ne öğretilmişse ve indirilmişse tümünü kendisine unutturabileceğini belirtmektedir.

Kur'an vahyine karşı inkârcılar, kendilerinin de benzeri metinler yazabileceklerini iddia edip peygamberden harikulade olaylar, kısaca tabiatın normal akışında değişiklikler yapacak mucizeler göstermesini talep ediyorlardı. Yüce Allah, yanıldıklarını işaret ettikten sonra bütün insanlar ve cinler bir araya gelse Kur'an'ın bir benzerini getiremeyeceklerini haber verir. (Bu konu için bkz. 2/Bakara, 23 10/Yunus, 38) ve 11/Hud, 13. ayetlerin açıklaması.) Kur'an hakikate işaret eder, hidayete yönlendirir, kalplere şifa verir, dünya ve ahiretin mutluluğunun yol haritasını çizer. İnsanlar mesajını anlasın diye çeşitli biçimlerde açıklamalar yapar, örnekler verir. Yazık ki insanların çoğu bunlara kulaklarını tıkayıp inkârda diretir. Bu da büyük bedbahtlıktır.

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى اِلَّا اَنْ قَالُوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

90. Dediler ki: "Bize yerden pınarlar fışkırtmadıkça sana kesinlikle inanmayız."

91. "Ya da sana ait hurmalıklardan ve üzümlerden bir bahçe olup aralarından şarıl şarıl akan ırmaklar fışkırtmalısın."

92. **"Veya öne sürdüğün gibi, gökyüzünü üstümüze parça parça düşürmeli ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza** (şahit olarak) **getirmelisin."**

93. **"Yahut altından bir evin olmalı veya gökyüzüne yükselmelisin. Üzerimize bizim okuyabileceğimiz bir kitap indirinceye kadar senin yükselişine de inanmayız." De ki: "Rabbimi yüceltirim; ben elçi olan bir beşerden başkası mıyım?"**

94. **Kendilerine hidayet geldiği zaman, insanları inanmaktan alıkoyan şey, onların: "Allah, elçi olarak bir beşeri mi gönderdi?" demelerinden başkası değildir.**

95. **De ki: "Eğer yeryüzünde** (insan değil de) **tatmin bulmuş yürüyen melekler olsaydı, biz de onlara gökten elçi olarak elbette melek gönderirdik."**

96. **De ki: "Benimle aranızda şahit olarak Allah yeter; kuşkusuz O, kullarından gerçeğiyle haberdardır, görendir."**

Rivayete göre Mekke'nin önde gelen kodamanları -Ebu Cehil, Ebu Süfyan, Velid bin Muğire, Nadr bin Haris, Ümeyye bin Halef- Hz. Peygamberle giriştikleri bir tartışma sırasında bu tuhaf taleplerde bulunmuşlardı. Aslında bu zatlar zeki kimselerdi, çevre kültürlere tanıktılar, saçma sapan taleplerde bulunmak onlara yakışmazdı. Ama bir noktadan sonra akıl almaz isteklerde bulundular, olmayacak şartlar koşmaya başladılar:

Çöl ortamında yerden pınarlar fışkırtılmalı; hurmalıklar ve üzüm bağlarıyla donatılmış bağlar-bahçeler, şarıl şarıl akan ırmaklar var edilmeli; tehdide konu olduğu üzere gökten üzerlerine taş yağdırılmalı (34/Sebe', 9) gibi. Aslında niyetleri doğru yola girip hayat tarzlarını düzeltmek değil, materyalistçe talepler doğrultusunda peygamberin beşeri-şahsi gücünü aşan isteklerde bulunup onu sözde köşeye sıkıştırmaktır. Peygamber onları daha sade ve mütevazı yaşamaya davet ederken, onlar ondan daha yüksek refah ve konfor talep etmektedirler. Dahası hangi düzeylerde olaylara pozitivistçe ve materyalistçe baktıklarını ele veren şey "**Allah'ı ve melekleri görmek**" istemeleridir. Dün olduğu gibi bugün de Allah'ın Zatı'nı ve melekleri somut olarak görmedikçe -ki kimse göremez- Vacibul Vücud'un varlığına ve meleklere inanmayacağını söyleyenler entelektüel açıdan sığ kimselerdir. Zira zaten gözle görülen şeye inanmamak delilik belirtisidir. Asıl zihinsel derinlik, basiret, entelektüel yeti bir varlığın kendisini değil, onun etkilerini, belirtilerini, eser ve sıfatlarını müşahede edip varlığına ulaşmaya çalışmaktır.

Diğer bir husus inkârcılar elçi olarak seçilen Hz. Peygamber'den beşer-üs-

tü güç gösterileri talep etmektedirler: Mesela Hz. Peygamber'in oturduğu yerden göğe yükselmesi, kanatsız uçması veya çevre medeniyetlerdeki krallar gibi altından evlere malik olması gibi. Hz. Peygamber, onlara konunun özünün bu olmadığını söyleyip kendisinin onlar gibi bir beşer olduğunu hatırlatmaktadır. O sadece bir elçidir, aldığı vahyi insanlara iletmekle yükümlüdür.

Buradan üçüncü bir noktaya geliyoruz ki, o da çoğu insanın zorluk çektiği vahiy konusudur. İnsanların çoğu bir türlü Allah'ın insana, içlerinden seçtiği bir beşer aracılığıyla vahiy indireceğine bir türlü inanmıyor, bu hakikati kabullenmek istemiyor. Onların kavrayış seviyelerine göre Allah'la temas kurulacaksa bu ancak melek veya beşer üstü varlıklar aracılığıyla mümkün olabilir. Bir beşer bunu nasıl yapabilir? Peygamber olduğunu iddia eden kimse ya hasta ise, ya halüsinasyonlar (sanrılar) görüyorsa, ya kendisi uyduruyorsa, ya vehim içinde ise, ya son derece güçlü bir şair ise vs. Oysa Allah seçtiği elçilere melek aracılığıyla vahiy indirir. Bunun böyle de olması gerekir, çünkü muhataplar insanlardır, melekler değildir. Yeryüzünde yaşayan varlıklar melekler olsaydı, elçi de melek olarak seçilirdi. (Diğer dinlerde peygamber algısı, peygamberlere karşı takınılan tavır ve 'beşer-peygamber' için bkz. 4/Nisa, 155; 9/Tevbe, 30; 18/Kehf, 110 ve Fussilet, 6.)

Bu tartışma ve itirazlar kıyamete kadar sürecektir. Yapılması gereken tebliğden sonra hidayet tarafında yer alanların Allah'ı şahid olarak göstermekle yetinmeleridir. Hiç şüphesiz Yüce Allah kullarının iç durumlarını, ne yapıp ettiklerini, neye niçin karşı çıktıklarını bilir. O her şeyden haberdardır, her şeyi görendir. "**Şahid olarak Allah yeter!**" (4/Nisa, 79.)

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَاۤءَ مِنْ دُونِهٖۚ
وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّاۜ مَأْوٰىهُمْ جَهَنَّمُۜ
كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذٰلِكَ جَزَاۤؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا
وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ اَوَلَمْ
يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ
وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِۜ فَاَبَى الظّٰلِمُونَ اِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُلْ لَوْ اَنْتُمْ
تَمْلِكُونَ خَزَاۤئِنَ رَحْمَةِ رَبِّيٓ اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ
قَتُورًا ﴿١٠٠﴾

97. **Allah, kimi hidayete erdirirse, işte o, hidayet bulmuştur, kimi saptırırsa onlar için O'nun dışında asla veliler bulamazsın. Kıyâmet günü, biz onları yüzükoyun körler, dilsizler ve sağırlar olarak haşrederiz. Onların barınma yerleri cehennemdir; ateşi sükûn buldukça, çılgın alevini onlara arttırırız.**

98. **Bu, şüphesiz, onların âyetlerimizi inkâr etmelerine ve: "Biz kemikler hâline geldikten, toprak olup ufalandıktan sonra mı, gerçekten biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?" demelerine karşılık cezalarıdır.**

99. **Görmüyorlar mı; gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini yaratmaya gücü yeter ve onlar için kendisinde şüphe olmayan bir süre** (ecel) **kılmıştır. Zulmedenler ise ancak inkârda ayak direttiler.**

100. **De ki: "Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine mâlik olsaydınız, bu durumda harcama endişesiyle gerçekten** (cimrilik edip elinizde) **tutardınız. İnsan pek cimridir.**

Yüce Allah yeryüzü halifesi seçtiği insana akıl vermiş, ona peygamberler göndererek doğru yolu göstermiştir. Doğruyu seçme insan iradesi dâhilindedir. Allah insanı ne hidayete zorlar ne sapıklığa. İsteği ve istidadı olan hidayete erişir. Hidayet için insanın hidayete, iyiliğe ve doğruluğa ihtiyacı olduğunu kabullenip akıl ve düşünce yetilerini kullanması, vahyin çizdiği yol haritasını takip etmesi gerekir. Eğer bunları yapmıyorsa Allah'ın hidayetini reddediyor demektir, böyle birini hiç kimse doğru yola sokamaz. Başka bir deyişle, eğer insan Allah'ın hidayetine dâhil olmamışsa, kim ona doğruluk ve iyilik adına neyi önerirse önersin, o doğrulukta ve iyilikte değildir (7/A'raf, 178). Zira hidayet sadece Allah'ın hidayetidir ve hidayete dâhil olmayanı kimse hidayete erdiremez.

Aksi yönden düşündüğümüzde kişi Allah'ın hidayetini reddetmişse, kendince birtakım kurtuluş yolları icat edip oralara yönelmişse, hakikatte sapmıştır, böyle bir kişiyi kimse hidayette gösteremez, çünkü Allah'ın hidayetini reddeden sapkınlığı tercih etmiş kimse demektir. Bir topluluğa Allah doğru yolu gösterdiği halde -mesela Semud kavmi gibi (41/Fussilet, 17)- o topluluk körlüğü seçerse kendi aleyhine bir tercihte bulunmuş olur. Öyleyse şanı Yüce Allah tercihini doğru yönde kullanana hidayeti verir, yanlış yönde kullananı da saptırır. Sonuç itibariyle hidayet ve sapkınlık O'nun yetkisindedir. Kişi "*ben ne olursa olsun doğru yolu bulacağım, bu konuda Allah'a ihtiyacım yok veya O bana hidayet vermek zorundadır*" diyemez. Bir yabancı, bir ülkenin yurttaşlığına girmek isteyip de bütün şartlarını yerine getirdiği halde, son tahlilde o

ülkenin yetkilileri onun yurttaşlığını onaylar; onun yeterlilik belgelerini temin etmesi, bütün şartlarını tamamlaması yurttaşlığının garantisi değildir. Çünkü o ülkenin son karar mercileri yetkili makamlarıdır. O halde hidayet dahi olsa insan her başarıyı kendine mal etmemelidir, öyle yapacak olsa ulûhiyete ortak olmaya kalkışmış olur. Mülk Allah'ındır, O evet demedikçe O'na rağmen kimse mülkünde bir şey yapamaz.

Herkes tercihinin ürünü olduğuna göre, sapkınlığı tercih edenlerin kıyamet günü karşılaşacakları durum trajiktir. Yüzükoyun, kör, dilsiz ve sağırlar olarak haşredileceklerdir. Yüzükoyun getirilecekler çünkü dünyada inanılmaz gururları, kibir ve egoları onların gözlerinin üstüne perde çekiyor, hak sözü işitmelerine engel oluyor, bu yüzden doğruyu ve hakikati dile getirmiyorlardı. (54/Kamer, 48.) Madem Yüce Allah'ın verdiği nimetleri dünyada iken gerektiği gibi ve hakkıyla kullanmadılar, ahirette bunlardan yoksun olarak haşrolunacaklardır. Ateşi bir türlü sükûn bulmayan cehennemdeki bu cezaya müstahak olmuşlardır.

Bu azaba çarptırılmalarına yol açan başka suçları dirilişi ve ahiret gününü inkâr etmeleridir. Alaycı bir biçimde "Biz kemikler hâline geldikten, toprak olup ufalandıktan sonra mı, gerçekten biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?" diyorlardı. (Bkz. 36/Yasin, 78.) Oysa gökleri ve yeri yaratan Allah onları diriltmeye tabii ki muktedirdir. İnkârcıların bu düşünce ve inançlarında diretmeleri zalimliklerinin sonucudur.

Yüce Allah varlık âleminin hazinelerine hükmediyor, insan ise cimridir, eli sıkıdır; öyle ki Allah'ın hazinelerine dahi malik olsaydı, her şeyi tekeline geçirir, varlığı temellük eder, cimrilik gösterirdi. Bu ana hatlarıyla iktisat politikalarının tespit işini insana bırakılmaması gerektiğini işaret eder. Çünkü bu yetkiyi kim ele geçirirse kendi şahsi, ailevi, sınıfsal veya zümrevi çıkarlarını temel alır, yoksul ve yoksun kitlelerin aleyhinde bir sosyo-ekonomik düzen tesis eder. Bu açıdan Kur'an, iktisat politikaları tayin ve tespit edilirken, emeğin korunması, mülkiyet hakkına saygı, zekât ve infak, faiz, israf, gereksiz gösteriş, kenz ve iktisadi kaynakların bir zümrenin elinde temerküzü türünden yasaklara riayet edilmesini emretmektedir (4/Nisa, 53). Tam serbest piyasa her ne kadar cazip gibi görünüyor ve iktisadi teşebbüs özgürlüğünü güvence altına aldığını iddia ediyorsa da, pratikte Muhammed İkbal'in dediği gibi "*Serbest sularda timsahlarla ördeklerin birlikte yüzmelerini öngörmektedir*" ki, bu sularda her zaman timsahlar ördekleri avlayıp yemektedirler. Hiç şüphesiz her geçen gün biraz daha vahşileşen kapitalizme karşı bazı sınırlamalar getirmek, komünist ülkelerde görülen müdahaleci veya kolektivist model önermek değildir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ بَنِيٓ اِسْرَٰٓءِيلَ اِذْ جَآءَهُمْ
فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنِّي لَاَظُنُّكَ يَا مُوسٰى مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ
مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَآئِرَ وَاِنِّي لَاَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ
مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ
جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِيٓ اِسْرَٰٓءِيلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَآءَ
وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

101. Andolsun, biz Musa'ya apaçık dokuz âyet (mucize) **vermiştik; işte İsrailoğullarına sor; onlara geldiği zaman Firavun ona: "Gerçekten ben seni büyülenmiş sanıyorum" demişti.**

102. O da: "Andolsun, bunları görülecek belgeler olarak göklerin ve yerin Rabbinden başkasının indirmediğini sen de bilmişsin; gerçekten ben de seni yıkılmış-harap olmuş sanıyorum" demişti.

103. Böylelikle, onları o yerden sürüp-sarsıntıya uğratmayı istedi, biz de onu ve beraberindekileri hep- birlikte boğuverdik.

104. Ve onun ardından İsrailoğullarına söyledik: "O toprak (yurt)**ta oturun, âhiret va'di geldiğinde hepinizi derleyip-toplayacağız."**

Efendimiz'le tartışmaya girişen inkârcılar, işi yokuşa sürmek üzere kendisinden olağanüstü olaylar, mucizeler isteyince Yüce Allah, bunun onların hidayetine herhangi bir faydasının olmadığını tarihsel yani yaşanmış somut bir olaydan hareketle anlatmaktadır. Musa aleyhisselam Firavuna ve inanmayan iktidar seçkinlerine dokuz mucize gösterdi: Yılana dönüşen asa, ışık saçan el (yed-i beyza), kıtlık, çekirge (kımıl), taun hastalığı, ürünlerin eksilmesi, kurbağa ve Nil'in kana boyanması. İsrailoğulları için mucizeler dekâr etmedi. Mesela denizin içinden geçtiler, onlara gökten azık indirildi, taştan su fışkırtıldı, Tur üzerlerine yükseltildi. (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 108 ve 133; 20/Taha, 17-23.) Bazı tefsircilere göre, konuyla ilgili rivayet edilen hadisler desteğinde burada sözü geçen dokuz ayet, cumartesi yasağı hariç 10 emirdir. (Tirmizi, İsti'zan, 33; Nesai, Tahrim, 18 ve Müsned, IV, 239.) Dokuz mucizenin üç ana kategoride: a) Cansız varlıklardan kaynaklanan asa, karanlık ve yangın, b) Mısır'ı istila eden pire, kurbağa, çekirgeler, c) Kargaşa ve hayvanlarla insanların hastalıklarına yol açan salgınlar olduklarını iddia edenler de var.

Mucizelere rağmen Firavun, Hz. Musa'yı aklı başından gitmiş, büyülenmiş

biri olarak gördüğünü söylüyordu. Anlamadığı şey, kendini Mısır'ın tek hâkimi (rabbi), bütün kaynaklarının sahibi ve maliki olarak görürken, Musa'nın onu Allah'a itaat etmeye, sıradan bir kul olmaya çağırmasıydı. Mülkü paylaşacak, kölelere özgürlüklerini verecek, ahlaklı ve adil bir hayata rıza gösterecekti. Firavun, Hz. Musa'ya hayret ediyordu ama aslında kendi durumu trajikti, basiret gözüyle kendine bakabilecek olsaydı "yıkılmış-harap olmuş" bir kişiliğe sahip olduğunu anlardı. Pek "zeki" olan Firavun "aklını kullanıp" hidayet bulmadı, yanlış yolda olduğunu bile bile inkâr ve zulmünde inat etti, çünkü egosunu ve nefsinin tutkularını birtürlü yenemiyordu. Sonu hüsran oldu. Kim göklerin ve yerin Yaratıcısı'naböylesine küstahça ve pervasızca meydan okuyabilirdi ki! Bu son derece trajik durumda olan birinin cahilce cür'eti olabilirdi ancak.

Sonunda Allah'ın dediği oldu, İsrailoğulları Mısır esaretinden kurtuldular, Firavun ve adamları suda boğuldu (8/Enfal, 54). Benzer bir durum Hz. Peygamber (s.a.)'i sözde sıkıştırmaya çalışan Mekke ileri gelenlerinin de başına gelecekti. Nitekim geldi de, Mekke sonunda fethedilip İslam hidayetinin merkezi oldu. Tarihte de inkâr, zulüm ve zorbalıkta inat eden her gayrimeşru güç ve iktidarların başına bu gelir.

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ۗ وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾
وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾ قُلْ
اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۗ اِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ
يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا
لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

105. Biz onu (Kur'ân'ı) **hak olarak indirdik ve o hak ile indi; seni de yalnızca bir müjde verici ve uyarıp-korkutucu olarak gönderdik.**

106. Onu bir Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuman için (bölüm bölüm) **ayırdık ve onu safha safha bir indirme ile indirdik.**

107. De ki: "İster ona inanın, ister inanmayın: O, daha önce kendilerine ilim verilenlere okunduğu zaman, çenelerinin üstüne kapanarak secde ederler."

108. Ve derler ki: "Rabbimiz yücedir, Rabbimizin va'di gerçekten gerçekleşmiş bulunuyor."

109. Çeneleri üstüne kapanıp ağlıyorlar ve (Kur'ân) **onların huşu** (saygı dolu korku)**larını arttırıyor.**

Kur'an-ı Kerim'in "Hak" olarak indirilmesini üç ayrı anlamda ele alabiliriz:

a) Allah tarafından hakikat bilgisi olarak indirilmiştir;

b) Hak ve hakikati, adalet ve doğruluğu, iyilik ve güzelliği ihtiva etmekte, insanları yüksek ahlaki hayata yönlendirmektedir;

c) Varlık âlemini de -gökleri ve yeri- Yüce Allah hak olarak yaratmıştır, dolayısıyla bize varlık hakkında doğru perspektifi ancak Kur'an vermektedir. Kur'an-ı Kerim, bizim varlık âlemindeki anlam ve yol haritamızdır.

Buna göre Kur'an epistemolojik, ahlaki ve ontolojik konularda referans alınması gereken kitaptır. Böyle olmakla beraber muhataplar onun hak ve hakikat vasfını kabullenip hayatlarını buna göre düzenlemeye zorlanamazlar. Özgürlüklerini kullanıp da Kur'an hidayetine girdiklerinde kurtulurlar; yanlış tercihte bulunup sapıklıkta karar kıldıklarında ahirette ebedi olarak ziyana uğrarlar. Peygamber sadece müjde veren (beşîr) veya uyarıp korkutandır (nezir).

Kur'an vahyinin gayesi hayatın pratiğini değiştirmek, insan-eşya dünyasını ve olayların akış yönünü dönüştürmek olduğundan bir defada inmiş değildir. 23 sene boyunca olayların akışına paralel hükümler inmiş, her yeni gelen hüküm hayatın bir bölümünü, bir alanını ilahi iradeye göre değiştirip dönüştürmüştür. Demek ki insan zihnini ve ruhunu Kur'an'a yasladığında olaylar önünde, tarihsel ve toplumsal durumlar karşısında edilgen olmaz, rüzgârın önündeki bir sonbahar ağacının yaprağı gibi sürüklenmez; aksine kendini, toplumsal hayatı ve dünyayı değiştirebilir. Eşya dünyası insanı değiştirmez, insan eşya dünyasını değiştirir, insan sahip olduğu potansiyellerle ve iradeyle yeni bir toplum düzeni, yeni bir hayat tarzı geliştirebilir. (Daha geniş bilgi için bkz. 25/Furkan, 32. ayetin açıklaması).

Kişisel hayatında Kur'an'ın etkisini yaşamak isteyen kimse de Kur'an ayetleri üzerinde yeterince tefekkür etmeli, her hüküm, haber, bilgi ve meseli üzerinde durmalı, üstün körü okuyup geçmemelidir. Namazda da okumanın ritmi öyle olmalıdır. Hz. Aişe (r.a.)'den gelen rivayete göre Efendimiz (s.a.), Mekke'de iken namazı düşük sesle kıldırıyordu. Çünkü sesini duyduklarında azgın müşrikler hem Kur'an'a olmadık çirkin şeyler söylüyor hem Müslümanları tehdit ediyorlardı.

Kalpleri mühürlü, gözleri perdeli, kulaklarında ağırlık olan inkârcıların Kur'an mesajına inanıp inanmaları önemli değildir, umursanmaması da gerekir. Daha önceki din mensuplarından vicdan, insaf ve adalet duygusunu kaybetmeyenler, kendi peygamberlerine indirilmiş kitapların bilgisine ve hikmetine sahip olanlar Kur'an'la karşılaştıklarında çenelerinin üstüne kapanıp Allah'a secde ederler (bkz. 7/A'raf, 206); hak ve hakikati teslim ederler. Çünkü Kur'an inkârcıların ve günahkâr isyancıların inkâr ve inatlarını arttırırken, takva sahiplerinin, hakikat arayıcılarının zihnini uyandırıyor, huşu ve haşyetlerini arttırıyor. Hik-

met ve hakikat arayışını sürdüren insanlar, ister semavi din müntesipleri ister kadim hikmet doktrinlerine veya kutsalı merkeze alan medeniyetlere mensup olsunlar, eğer bu özelliklerini muhafaza ediyorlarsa, Kur'an mesajıyla karşılaştıklarında aradıkları şeyin kâmil formunun bu kitapta ifade edildiğini anlarlar. Bu Kur'an'ın "Ed Din" olan ilahi öğretinin bütün dinlerin sahih mesaj ve kadim öğretilerin bozulmamış hikmetlerini ihtiva ettiğini göstermektedir.

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ ۭ اَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَاۗءُ الْحُسْنٰى ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيْرًا ﴿١١١﴾

110. De ki: "Allah, diye çağırın, 'Rahmân' diye çağırın, ne ile çağırırsanız; sonunda en güzel isimler O'nundur." Namazında sesini çok yükseltme, çok da kısma, bu ikisi arasında (orta) **bir yol benimse.**

111. Ve de ki: "Övgü (hamd)**, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan ve düşkünlükten dolayı yardımcıya da** (ihtiyacı) **bulunmayan Allah'adır." Ve O'nu tekbir edebildikçe tekbir et.**

İnsanın varlıktaki istinatgâhı, temel referansı şanı yüce Allah'tır. Varlık O'nun isimlerinin tecelli etmesi, varlık alanına çıkmasıdır. "Allah" bütün güzel isimleri havidir, çoğulu olmayan tek isimdir. Efendimiz (s.a.)'in gece teheccüd namazını kılarken "Ya Allah, ya Rahman!" diye dua ettiğini duyan müşrikler şöyle demişlerdir: "Muhammed bize tek bir Allah'a dua etmemizi istiyor ama iki tanrıdan söz ediyor." Ayet bunun üzerine inmiş bulunuyor. "Allah" veya "Rahman" diye dua edilmesi farketmez, bütün güzel isimler O'nundur, hangi isimle çağırırsanız çağırın, samimi ve ihlaslı iseniz duanıza icabet eder. (Bkz. 7/A'raf, 180.)

110. Ayette yukarıda değinildiği üzere namazda okunacak Kur'an'ın ne yüksek ne kısık sesle okunması gerektiği belirtilmektedir. İkisi arasında bir tonda okunmalı. Bütün duaların neticesi, özü ve gayesi Allah'a hamd edilmesidir. O çocuk doğurmamıştır, göklerin ve yerin mülkünde ortağı yoktur; bütün servetler ve iktidarlar O'nundur (3/Âl-i İmran, 26). O yaşlanıp güçten düşmez, bakıma ve yardıma ihtiyacı olmaz. İnsana yaraşan O'nu bu isim ve sıfatlarıyla ve daima tekbir etmektir.

İsra (17) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

18- Kehf Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 110 âyettir. Adını 9-26 ayetleri arasında anlatılan "mağara arkadaşları (Ashab-ı Kehf)"ten almıştır. Bazı rivayetlere göre 28, bazı rivayetlere göre 28, 83 ve 101. ayetler Medine'de inmiştir. Muhammed Derveze, sûrenin bütünlüğü, siyak ve sibak açısından bakıldığında söz konusu rivayetlerin şüpheli olduğunu söyler.

İniş sebebiyle ilgili çeşitli rivayetler vardır.Biri şöyledir: Müslümanların sayısı artınca Mekkeli müşrikler Efendimiz (s.a.)'i test etmek veya zor duruma düşürmek üzere Nadr bin Haris ve Utbe bin Muayt'ı Medine'ye gönderip Yahudi din bilgilerinden Hz. Muhammed (s.a.)'e neyi sormaları gerektiğini öğrenmek için Medine'ye gönderdiler, bilginler ona "mağara arkadaşları, doğuyu ve batıyı dolaşmış bir zatı (Zülkarneyn) ve ruhun mahiyeti" gibi konuları sormalarını önerdiler. Olayın kritiğini yapan Elmalılı'ya göre söz konusu rivayetler pek güvenilir değildir, sûrenin esas iniş sebebi 4. ayette geçen "Allah'a çocuk isnat edilmesi" konusudur. Ğaşiye (88) sûresinden sonra, Nahl (16) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۜ ﴿١﴾
قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ
الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾ مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَدًا ﴿٣﴾ وَيُنْذِرَ
الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ﴿٤﴾ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَائِهِمْ كَبُرَتْ
كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ
عَلٰى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفًا ﴿٦﴾ اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى

الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾

1. **Hamd, Kitab'ı kulu üzerine indiren ve onda hiçbir çarpıklık kılmayan Allah'a aittir.**
2. **Dosdoğru** (bir Kitap'tır) **ki, kendi katından şiddetli bir azapla uyarıp-korkutmak ve salih amellerde bulunan mü'minlere müjde vermek için** (onu indirdi); **şüphesiz onlara güzel bir ecir vardır.**
3. **Onlar orada ebedi olarak kalıcıdırlar.**
4. (Bu Kur'ân) **"Allah çocuk edindi" diyenleri uyarıp-korkutur.**
5. **Bu konuda ne kendilerinin, ne atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan söz ne** (kadar da) **büyük! Onlar yalandan başkasını söylemiyorlar.**
6. **Şimdi onlar bu söze** (Kur'ân'a) **inanmayacak olurlarsa sen, onların peşi sıra esef ederek kendini kahredeceksin** (öyle mi)**?**
7. **Şüphesiz biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık; onların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye.**
8. **Biz gerçekten** (yeryüzü) **üzerinde olanları kupkuru-çorak bir toprak yapabiliriz.**

1 ve 2. ayetlerde sözü geçen "kul", vahyi alan Hz. Muhammed (s.a.), "Kitap" ise son vahiy Kur'an-ı Kerim'dir. Yolunu şaşırmış insana yol gösterip zihnini, ruhunu ve dünyasını aydınlatacak kitap indirdiği için hamde layıktır (3/Âl-i İmran, 7). İnsan sadece bunun için Allah'a ne kadar şükretse azdır. Dilemeseydi kitap göndermez, doğru yolu göstermezdi. Nitekim bazı dinlerde vahiy olgusu yoktur, hiçbir şeye karışmayan, bazı eften püften sebeplerle insana gazaplanan anlayışsız, kaprisli, zalim, zorba, kana ve kurbana doymaz tanrı(lar) vardır. Allah ise –haşa– öyle değildir.

Peygamber göndermiş, kitap indirmiştir. İnsanlar bu kitap üzerinde yeterince ve derinlemesine düşündüklerinde neleri yapıp yapmadıkları zaman ebedi hayatın mutluluğuyla müjdelendiklerini, neyi yayıp yapmadıklarında ebedi bedbahtlığa ve azaba düçar olacaklarını bu sayede öğrenmekte, hayatlarının yol haritasını bilerek takip edebilmektedirler. Güzel davranışlarda bulunanları güzel bir karşılık (ecir) beklemektedir. Ebedi olarak cennette kalacaklardır. (39/Zümer, 27-28.)

Bu Kitap'ta herhangi bir çarpıklık, eğrilik, tutarsızlık ve çelişki yoktur.

Kötü sayılabilecek herhangi bir hüküm, telkin veya sahtecilik de bulunamaz. Birileri Kur'an'da eğrilik, çelişki, sahtecilik, kötülük tohumları arıyorsa, bu onun ya Kur'an'a samimiyetle kalbini açmadığı veya yeterince hakkında bilgi sahibi olamadığı içindir (Bkz. 7/A'raf, 45; 39/Zümer, 28).

İnsanı sapkınlığa sevkeden en önemli amillerden biri her şeyin yaratıcısı ve hükümdarı Allah'a çocuk isnat etmesidir. Mekkeli müşrikler meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia edip putatapıcılığı bu çerçevede temellendiriyorlardı. YahudilerÜzeyr'i, Hıristiyanlar da İsa'yı Allah'ın oğlu saymaktadırlar (9/Tevbe, 30). Sadece vahiy menşe'li dinlerin müntesipleri arasında vahiy-dışı din müntesipleri arasında da benzer yakıştırmalara rastlamak mümkün. Mesela Şintoizm'de imparator, tanrı mesabesine çıkarılmış "güneşin oğlu" sıfatı buna örnektir. Oysa böyle bir iddiada bulunmak hakikaten büyük bir sözdür yani aslında kanıtlanması güç değil, imkânsızdır. Kamil manada Tanrı'nın yani noksan sıfatlardan münezzeh Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, bir ve tektir, benzersiz ve eşsizdir, ne hanımı vardır ne çocuğu ne de bir kadından doğrulmuştur (bkz, 112/İhlas sûresi). Böyle bir sözü sarfetmek onlara kolay geliyor, dilin kemiği yok, istediği gibi yakıştırmalarda bulunabilirler. Ama iş hakikatle yüzleşmeye geldiğinde bu inançlara sahip olanlar hiçbir iddianın kolay olmadığını anlamaya başlarlar. İddialarında ısrar etmeleri yalancı karakterde oluşlarının önemli göstergelerinden biridir. Bu apaçık bir yalandır, iftiradır; temelsiz, hakikat değeri olmayan bir isnat ve yakıştırmadır. (19/Meryem, 88-91.)

Hz. Peygamber bu inançta olan Mekkeli hemşehrilerinin, yakın akraba ve dost çevrelerinin başlarına geleceklerini yakinen bildiği için onlara üzülüyordu. Bazen üzüntüsü onu hırpalayacak, sarsacak boyutlara ulaşıyordu. Hemşehrilerini uyarıp bu türden sapkın inançlardan kurtarmak istiyordu ama onlar onu dinlemedikleri gibi artık şiddet ve zorbalığa döküyorlardı. Yüce Allah onu kendini aşırı üzüntüye garketmesinden vazgeçmesini emretti. Tebliğine devam edecek ama inanmıyorlar diye kendini harap etmeyecekti. Bu inançta olanların asıl derdi hakikat arayışı değil, dünya hayatından azami derecede istifade etme arzusu ve hırsıdır. (10/Yunus, 99-101; 16/Nahl, 127.)

Vakıa dünya çekici kılınmıştır. Hikmet, insanın bu harikulade güzellikler, envai türlü nimetler karşısında nasıl tutum takınacağını ortaya çıkarmaktır. Güzel amellerde bulunan insanlar söz konusu nimetlerden meşru çerçevede yararlanırlar ama ne nimetlerin kendisini fetiş hale getirirler ne de Allah'ı, yoksulları ve manevi hayatın olgunlaşma cehdini unuturlar. Dünya hayatını ve sevgisini mutlaklaştıranlar, önemli bir noktayı göz ardı ediyorlar: Yeryüzünde hayat vardır, her şey insanın istifadesine sunulmuştur ama bu ne dünyanın

kendisinden ne tabiattan kaynaklanır. Nimet ve imkânların yaratıcısı, varedicisi ve sürdürücüsü vardır ki, O da şanı yüce Allah'tır. O dilerse yemyeşil çayırları, ormanlık alanları, bağları bahçeleri, ekin tarlalarını kupkuru bir çöle çevirir. Mülk O'nundur. Nitekim birgün gelecek gökler başka gök, yer başka yer olacak. Kıyamet koptuğunda insan her şeyin fani, Allah'ın ise baki olduğunu anlayacaktır (55/Rahman, 26-27). Bütün bu yaratışta sonsuz hikmetler vardır, insandan ise söz konusu hikmeti keşfedip Allah'a bilinçle, isteyerek ve hakkıyla ibadet etmesidir.

اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًاۙ ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُٓوا اَمَدًاۜ ﴿١٢﴾

9. **Sen, yoksa Kehf ve Rakim Ehlini bizim şaşılacak âyetlerimizden mi sandın?**
10. **O gençler, mağaraya sığındıkları zaman, demişlerdi ki: "Rabbimiz, katından bize bir rahmet ver ve işimizden bize doğruyu kolaylaştır** (bizi başarılı kıl)."
11. **Böylelikle mağarada yıllar yılı onların kulaklarına vurduk** (derin bir uyku verdik).
12. **Sonra iki gruptan hangisinin kaldıkları süreyi daha iyi hesap ettiğini belirtmek için onları uyandırdık.**

26. ayete kadar anlatılacak olan gençlere izafe edilen "**kehf**" kaya veya mağara anlamlarında kullanılır, "**rakim**" ise kitabe, yazılı belge demektir, kelimeyi bölge veya vadi ismi olarak ele alanlar da vardır. Ashab-ı Kehf mağara arkadaşları, başka bir deyimle hayli uzun bir zaman mağarada uyuyanları ifade eder.

Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber'i zor duruma düşürmek üzere Medineli Yahudilerin siparişi üzerine kendisine konuyla ilgili soru sorduklarında cevap olarak bu ayetler inmişti. Tabiatıyla olay olağanüstüdür, olayın kendisi Hz. Peygamber'e hayret verici gelmişti. Hz. Peygamber, her şeye gücü yeten Allah'ın böyle bir mucizeyi göstermesine değil, gençlerin başından geçen olaya şaşırmıştı. Hıristiyanlığın Filistin dışına çıkıp da çeşitli yörelere yayılmaya başladığı yıllarda, Tarsus taraflarında Roma baskısından kaçan birkaç genç –ki

bunlar yüksek sınıfa mensup kimselerdi- mağaraya sığınmışlardı. Onları köpekleri takip etmiş, o da mağaranın ağzında uykuya dalmıştır.

Olayın M.S. hüküm süren Roma imparatoru Dakyanus (Decius) zamanında ve muhtemelen İzmir-Efes'te 249-251 yıllarında vuku bulduğu sanılmaktadır. Gençlerin uykudan uyanışlarının II. Teodosios dönemine (408-450) rastladığı belirtilir. M. Hüseyin Tabatabai ise Amman yakınlarındaki bir köyde yakın zamanlarda keşfedilen bir mağaranın Kur'an'daki tasvire uygun düştüğü kanaatini serdeder. Türkiye başta olmak üzere, aralarında İtalya, İspanya, Yunanistan gibi Avrupa ülkelerinin de bulunduğu dünyanın birçok ülkesinde 33'den fazla mağara Ashab-ı Kehf'in uyuduğu mekân olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de **İzmir'in Efes** dışında **Tarsus ve** Kahramanmaraş ilçesi Afşin ilçesinde iki mağara daha Ashab-ı Kehf'in uyuduğu mekân olarak gösteriliyor. Aziz Kur'an'da Muhammed Hamidullah, Hind anlatımlarında "Yedi Uyuyan" ve başka bölgelerde uzun süre tek başına uyuyan kişi olduğunu kaydeder.

Şu veya bu yerde, sonuç itibariyle Tevhid inancını savunup Roma zulmüne ve pagan hayat tarzına karşı çıkan gençler, imparatorun onları yakalayıp öldüreceğine kanaat getirince kaçıp mağaraya sığınmışlardı. Mağarada uykuya dalar ve bir daha uyanmazlar. Tefsir kitaplarında gençlerin isimleri Yemliha, Mekselina, Meslina, Mernuş, Debernuş, Sazenuş ve Kefeştatayyuş olarak geçer. Köpeklerinin ismi de Kıtmir'dir. Uykuda geçen süre 309 senedir. Uykuları hayli derindir (kulaklarına vurulmuştur). Anlamı, dış dünyadan gelebilecek seslerin onları uyandırmalarına mani olmaktır, öylesine derin bir uykuya dalmışlardır ki, dışarıdan gelen sesleri duymamışlardır. Sonra uykudan uyanırlar, uyanmalarının sebebi ne kadar zaman (kaç sene) uyuduklarını belirlemek içindir.

Olayın olağanüstü bir tecrübe olduğunda kuşku yoktur. Bakara sûresinde (2/259), farklı bağlamda 30 sene uyuyakalıp da sonra uykudan uyanan şahıstan söz edilir. Her iki olayda verilmek istenen ana tema, Allah'ın ölümden sonra dirilişi kolayca tahakkuk ettireceğini anlatmayı murat etmesidir. Nitekim uykunun bir tür ölüm olduğu bilinmektedir:"Sizi geceleyin öldüren (uyutan) ve gündüzün 'güç yetirip etkilemekte (yapıp kazanmakta) olduklarınızı' bilen, sonra adı konulmuş ecel doluncaya kadar onda sizi dirilten (uyandıran) O'dur." (6/En'am, 60). "Allah, ölecekleri zaman canlarını alır; ölmeyeni de uykusunda (bir tür ölüme sokar). Böylece, kendisi hakkında ölüm kararı verilmiş olanı(n ruhunu) tutar, öbürüsünü ise adı konulmuş bir ecele kadar salıverir." (39/Zümer, 42.)

Olayın bir mucize olduğunda şüphe yoktur. Öyle olmakla beraber, uzun süre uyuyakalan insanlar da yok değildir. Bitkisel hayatta yıllarca kalan sonra ölen veya tekrar ayağa kalkan insanlara rastlanmaktadır.

Bunca zaman uyuyup veya uyutulup da sonra uyanan gençlerin yaşadıkları tecrübenin ilham ettiği başka konu, inancı uğrunda mücadele eden samimi ve ihlaslı insanların gerektiğinde yurtlarını, servet ve statülerini, konforlu hayat tarzlarını terkedip Allah yolunda hicreti, her türlü fedakârlık ve zorluğu alabilecekleri hususunun ibret verici şekilde anlatılmasıdır. Bu özelliğiyle öne çıkan "mağara" kavramı bize, 622'de Mekke'den Medine'ye hicret etmek zorunda kalan Hz. Peygamber (s.a.) ve yakın arkadaşı Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in yolda müşriklerin takibinden kurtulmak isterken bir mağaraya sığınmalarını (9/Tevbe, 40) hatırlatmaktadır.

Mağarada kaç sene uyuduklarını bilecek olan üç gruptan biridir: Ashab-ı Kehf kavminden olan mü'minlerle inkârcılar, mü'min gençler ile hasımları veya bizzat kendileri. En doğrusunu Allah bilir.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًىۗ ﴿١٣﴾ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةًۜ لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍۜ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَأْوٗٓا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿١٦﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُۜ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِۜ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾ وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌۚ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِۖ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِۜ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾

13. **Biz sana onların haberlerini bir gerçek** (olay) **olarak aktarıyoruz. Gerçekten onlar Rablerine imân etmiş gençlerdi ve biz de onların hidayetlerini arttırmıştık.**

14. **Onların kalpleri üzerinde** (sabrı ve kararlılığı)**rabtetmiştik;** (Krala karşı) **Kıyam ettiklerinde demişlerdi ki: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbi'dir; ilâh olarak biz O'ndan başkasına kesinlikle tapmayız,** (eğer tersini) **söyleyecek olursak, andolsun, gerçeğin dışına çıkarız"**

15. **'Şunlar, bizim kavmimizdir; O'ndan başkasını ilâhlar edindiler, onlara apaçık bir delil getirmeleri gerekmez miydi? Öyleyse Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzenden daha zalim kimdir?"**

16. (İçlerinden biri demişti ki:) **"Mademki siz onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından kopup-ayrıldınız, o hâlde,** (dağlara çekilip) **mağaraya sığının da Rabbiniz size rahmetinden** (bolca bir miktarını) **yaysın ve işinizden size bir yarar kolaylaştırsın."**

17. (Onlara baktığında) **Görürsün ki, güneş doğduğunda mağaralarına sağ yandan yönelir, battığında onları sol yandan keser-geçerdi ve onlar da onun** (mağaranın) **geniş boşluğundalardı. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah, kime hidayet verirse, işte hidayet bulan odur, kimi saptırırsa onun için asla doğru-yolu gösterici bir veli bulamazsın.**

18. **Sen onları uyanık sanırsın, oysa onlar** (derin bir uykuda) **uyuşmuşlardır. Biz onları sağ yana ve sol yana çeviriyorduk. Köpekleri de iki kolunu uzatmış yatıyordu. Onları görmüş olsaydın, geri dönüp onlardan kaçardın, onlardan içini korku kaplardı.**

13. ayet Kur'an'ın geçmiş olaylara ilişkin verdiği bilgi ve haberlerin kesinliğine vurgu yapar. Herhangi bir tarihçi gibi değil, vahiy ile peygambere gelen bilgi ve haberler kesindir, olup bitmiş, yaşanmış gerçeğin ta kendisidir. Zira tarihçiler eldeki buluntular, arkeolojik kazılar, elde ettikleri nesneler, yazılı veya şifahi bilgi ve belgelerden hareketle geçmişte yaşanmış olaylar hakkında bilgi verirler. Yazıma konu olan malzemenin ne kadar doğruyu yansıttığı ne kadar aslına uygun yorumlandığı ne kadarının genel çerçeve içine oturduğu daima kuşkuludur. Bu yüzden seçilmiş bir dönem veya bir olayın tarihsel anlatımları arasında birden fazla yorum farkı çıkar, bu da tabiidir.

Tarih yazımında dört önemli zaaf olabileceğini söyleyebiliriz:

a) Eldeki maddi malzemenin yorumunda ortaya çıkan farklılık;

b) Yazılı belgelerin hakikati ne kadar doğru yansıttıkları sorunu. Genellikle belgeler saray kâtipleri (vakanüvisler) tarafından kaydedilir, kâtipler ise egemen zümrelerin bakış açısına sahiptir;

c) Şifahi bilginin ne kadarının ilk kaynaktaki arı duru olanla uyum halindedir. Dilden dile aktarılırken çeşitli ilavelerle başkalaşabilir;

d) Tarihçinin kendi dünya görüş, inancı, eğitimi, konumu, kısaca paradigmasının yazımda oynayabileceği rol.

Ancak vahiy ile gelen bilgiler ezelin ve ebedin kaynağından, her şeyi gören, işiten ve her şeyden haberdar olan (âlim, basir, semi' ve habir) Allah'tan geldiği için kesindir, hakikati ifade etmektedir.

"**Onların haberlerini bir gerçek** (olay) **olarak aktarıyoruz**" ifadesi, aktarılan bilgi ve haberlerin bir hayal mahsulü veya farzı muhal kurgulanmış anlatımlar olmayıp yaşanmış olay olduğunu vurgulamaktadır.

Rivayetlere göre bu gençler üst sınıftan kimselerdi. Muhtemelen kendi toplumlarının âlem tasavvuru, dünya görüşü, inançları ve hayat tarzı üzerinde etraflıca düşünmüş, çeşitli tartışmalara katılmış, sonuçta mesele hükümdara kadar ulaşmıştı. Tefsirciler "**iman etmiş gençler**"in karşılığı olan **fetaya**'nın fütüvvetle ilişkisini kurarlar. Fütüvvet yiğitlik, delikanlılık, mertlik, cömertlik demektir. Fütüvvetin başı imandır, bu da gençlerin doğru inanca yani imana daha yatkın olduklarını gösterir ki, Kurtubi'ye bakılırsa söz konusu olayın geçtiği şehirde yaşlılar iman etmeye pek yatkın görünmüyorlardı, zira alışkanlıklarından, hayat biçimlerinden vazgeçmeyi göze alamıyorlardı.

Tartışmalara katılıp hakikati aramaları, şüphelere düşüp doğrunun ne olduğu konusunun peşine düşmeleri Yüce Allah'ın onlara hidayetin yolunu göstermesini, hatta arttırmasını sağladı. Çünkü kim O'nun uğrunda mücahede ederse, Allah ona çıkış yollarını gösterir; bu ilahi bir vaaddir.

Anlaşıldığı kadarıyla pagan inançların, putperest hayat tarzı ve telakkilerin hüküm sürdüğü Roma'da konu kralın makamına kadar uzanınca bizzat hükümdarın nezdinde tartışma vuku bulmuştur. Gençler çekinmeden doğrularını savunmuş, başkaldırma sayılabilecek tutumlarından taviz vermemişlerdir ki, ayette bu kelime "**kıyam**" olarak ifade edilmektedir. Gençlerin bu kararlı, mert ve cesur tutumları dolayısıyla Allah kalplerini takviye etmişti. Kıyam etmekle kral, yerleşik inanca karşı çıkıyorlardı.

Bazı sufiler burada geçen "kıyam" kelimesinden hareketle, "sema'ya ve semah"a şer'i delil bulmaya kalkışmışlarsa da, tefsirciler nazarında bu görüş kabul görmemiştir. Zira genel bağlamı içinde sözü geçen "kıyam"ın bedenin raksı, ritüelleriyle ilgisi yoktur; tam aksine isyanı ve başkaldırıyı ima etmektedir.

İnanmış gençlerin öne sürdükleri ana argüman Yüce Allah'ın göklerin ve yerin Rabbi olduğu gerçeğinin altını çizmeleridir. 14. ayet Roma zorbalarıyla ilk Hıristiyanlar arasındaki ana tartışmayı ifade etmektedir: "**Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir; ilâh olarak biz O'ndan başkasına kesinlikle tapmayız**". İlk Hıristiyanlar, Sezar'ın ve Roma'nın kanunlarına uymaya itiraz etmiyorlar, hatta vergi vermeyi de kabul ediyorlardı. Dedikleri şuydu: "Tanrı'ya ibadet, Sezar'a itaat!". Sezar ve Roma ise, itaatin de ibadetin de Sezar'a has kılınmasını istiyorlardı. Gençler, göklere ve yere hükmeden Allah dururken, Sezar'a veya Roma otoritelerine ibadet etmeyi reddediyorlardı. Aksini yapacak olsalardı, bu onları kendi inançlarında, iç dünyalarında tutarsız duru-

ma düşürecekti: "(eğer tersini) **söyleyecek olursak, andolsun, gerçeğin dışına çıkarız.**" Gençlerin bu ilkesel ve kararlı tavırları, İbrahim aleyhisselâmın Nemrut'a ve kavmine karşı tutumunu hatırlatır. (19/Meryem, 49-50.)

Kendi hemşehrilerinin içine düştüğü durum tabii ki trajikti. Sağlam bir delil, inandırıcı bir argüman olmaksızın putlara veya Sezar'a tapınmaktadırlar. İnançları ve söylemleri bütünüyle hakikati ters yüz etmekti, iftira ve düzme argümanlar bütünüydü. Gençler kendi hemşehrileri gibi düşünmediklerini söylüyorlardı. Onlardan zorunlu olarak kopacak, ayrı düşeceklerdi. Fakat Roma'da din ve vicdan özgürlüğü olmadığından gençlerin orada yaşamaları mümkün değildi. Ya içlerinden en yaşlısı veya yakın akrabaları, dostları Onlara; kral onları tutuklayıp ölüme mahkûm etmeden kaçmalarını salık Verdi. Onlar da şehrin dışında bir mağaraya sığındılar.

Mağarada kaldıkları uzun süre içinde bedenleri bozulmadı. Güneşin ışınlarından uzak bir yerde, mağaranın geniş boşluğunda uyuyorlardı, sağa sola dönüyorlardı. Bu vaziyette ve uzun zaman uyumak Allah'ın mucizelerinden biridir, her insanın yaşayabileceği bir tecrübe değildir. Her ne kadar biz 300 sene süren olayı "uyku" olarak isimlendiriyorsak da, ayetteki kelime "**rukuvd**"dur. Yasin sûresinde (36/52) de geçen aynı kelime, bir tür dondurulma, uyutulma, hareketten kesilmeyi ifade eder, bununla hem uyku hem ölüm kastedilir. Nitekim Yasin sûresinde berzah âleminden uyandırıldıklarında "Bizi kim uyandırdı" diyecekler. Gençlerin mağaradaki durumları da buna benzemektedir. Uzun bir uykudan sonra uyandırılmaları, haşrin aynı zamanda hem ruh hem bedenen olacağını göstermektedir.

Dışarıdan bakan onları uyanık zannederdi. Köpekleri de mağaranın ağzında yatıyordu. Görenler onlardan ürkebilirdi, zira gayet tabii olarak saçları, tırnakları uzamış, birtür orman-dağ insanı kılığına bürünmüşlerdi.

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا
لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ
بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ
مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ
يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾ وَكَذٰلِكَ
اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَآ اِذْ

يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۚ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ ۗ قَالَ
الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ
رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ ۚ وَيَقُولُونَ
سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ قُلْ رَبِّي اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيلٌ ۬ فَلَا
تُمَارِ فِيهِمْ اِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا ۖ وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ
لِشَايْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ اِلَّا اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ ۚ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا
نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوا فِي
كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا ۖ
لَهُ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۖ اَبْصِرْ بِهِ وَاَسْمِعْ ۚ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ اَحَدًا ﴿٢٦﴾

19. **Böylece, aralarında bir sorgulama yapsınlar diye onları dirilttik** (uyandırdık). **İçlerinden bir sözcü dedi ki: "Ne kadar kaldınız?" Dediler ki: "Bir gün veya günün bir** (kaç saatlik) **kısmı kadar kaldık." dediler ki: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir; şimdi birinizi bu paranızla şehre gönderin de, hangi yiyecek temizse baksın, size ondan bir rızık getirsin; ancak oldukça tedbirli** (nazik) **davransın ve sakın sizi kimseye sezdirmesin."**

20. **"Çünkü onlar üzerinize çıkıp gelirlerse, sizi taşa tutarlar veya dinlerine geri çevirirler; bu durumda ebedi olarak kurtuluş bulamazsınız."**

21. **Böylece, Allah'ın va'dinin hak olduğunu ve gerçekten kıyâmetin, kendisinde şüphe bulunmadığını bilmeleri için** (şehir halkına ve sonraki insan kuşaklarına) **onları buldurmuş olduk.** (Onları görenler) **Kendi aralarında durumlarını tartışıyorlardı,** (bir kısmı) **dedi ki: "Onların üstüne bir bina inşa edin, Rableri onları daha iyi bilir." Onların işine galip gelen** (sözleri geçen)**ler ise: "Üstlerine mutlaka bir mescid yapmalıyız" dediler.**

22. (Sonra gelen nesiller) **Diyecekler ki: "Üç'tüler, onların dördüncüsü köpekleridir." Ve: "Beştiler, onların altıncısı köpekleridir" diyecekler.** (Bu,) **Bilinmeyene** (gayba) **taş atmaktır. "Yedidirler, onların sekizincisi köpekleridir" diyecekler. De ki: "Rabbim, onların sa-**

yısını daha iyi bilir, onları pek az (insan) **dışında kimse bilemez." Öyleyse onlar konusunda açıkta olan bir tartışmadan başka tartışma ve onlar hakkında bunlardan hiç kimseye bir şey sorma.**

23. **Hiçbir şey hakkında: "Ben bunu yarın mutlaka yapacağım" deme.**

24 **Ancak: "Allah dilerse"** (inşallah yapacağım de). **Unuttuğun zaman Rabbini zikret ve de ki: "Umulur ki, Rabbim beni bundan daha yakın bir başarıya yöneltip-iletir."**

25. **Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar ve dokuz** (yıl) **daha kattılar.**

26. **De ki: "Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'nundur. O, ne güzel görmekte ve ne güzel işitmektedir. O'nun dışında onların bir velisi yoktur. Kendi hükmünde hiç kimseyi ortak kılmaz."**

Uyandıklarında kendi aralarında ne kadar uykuda kaldıklarını tam olarak kestiremedikleri anlaşılmaktadır. Onlara upuzun yıllar "birgün ve günün birkaç saatlik bölümü" kadar gelmiştir. Bu, hakikatte zamanın izafi olduğunu göstermektedir. Yeryüzü gezegeni ve bağlı olduğu güneş sisteminin takip ettiği hareket açısından bakıldığında yüzyıllara yayılan bir zaman dilimi sözkonusu iken, uykuya dalmış bulunan gençlere "göre" birgün veya daha az bir zamana denk gelmektedir.

Geçen zamanda fizyolojik varlıkları değişmemiştir, belirgin bir değişme vuku bulsaydı bunu farkedeceklerdi. O halde insan, duruma ve yerine göre canlılık vasfını koruyabildiği halde fizyolojik ve biyolojik varlığında birtür donma/dondurma hali yaşayabilir, belki bu olay buna işarettir. Bilincin uyuşması, donması hali olan uykuda ruh bedenden ayrılır ama can varlığını korur; günün belli saatlerinde uyuyan insan ile ilahi bir müdahale sonucu 300 sene uyutulan insan arasındaki fark sadece zaman farkıdır, mahiyet farkı değildir.

Uzun yıllar, birgün veya birkaç saat, sonuç itibariyle ne kadar uykuda kaldıklarını en iyi bilen Allah'tır, gençler en azından bu konuda fikir birliğine varmaktadırlar. Nihayetinde uykudan uyanmaları bir "diriliş"tir; ayetin "intibah" yerine "ba's"ı kullanmış olması bunu göstermektedir, bu da ölümden sonraki dirilişe bir göndermedir.

İçlerinden birini yiyecek almak üzere şehre gönderirler. Belli ki mağaraya sığındıklarında üzerlerinde kendi zamanlarında tedavül halinde olan para bulunuyordu, o parayla bir şeyler satın alabileceklerini düşünmektedirler. Yaşadıkları zamanda helal harama riayet edilmediğinden, arkadaşlarına alacağı gıdaların "**temiz**" olmasına dikkat etmesini tembih etmektedirler. Ayette şehir

kelimesi "**medine**" olarak ifade edilmiştir. Kelimenin Aramice kökü, bir mahkemenin yetki sahasında bulunan yerleşim birimini ifade eder ama anlaşıldığı kadarıyla kendi zamanlarındaki şehir/medinede yiyecek-içecekle ilgili kural ve normlara pek riayet edilmemekte, şehir hayatı belli bir kirliliğe uğramış bulunmaktadır. Sözkonusu kirlilik, haksızlık ve zulümler başka alanlarda da yaşanmaktadır. İbn-i Abbas, "gıdanın temizliği"nden (ezka) kastın hayvanın bir put adına mı veya usule uygun kesilip kesilmediğine mi dikkat manasında olduğunu söyler. Ona göre burada hayvan etinin "helal gıda" olması şartına atıf söz konusudur. Ancak ayette "tayyib" (2/Bakara, 168) değil de, "tezkiye"dentafdil ifade eden "**ezka**"nın kullanılması dikkat çekicidir.

Dini hayat üzerinde ağır baskının olduğu şehre giderken, arkadaşlarının dikkat etmesi gereken başka husus, kendini belli etmemesi olacaktır. Kimseyle çekişmesin, kavga etmesin. Hatta inancı konusunda herhangi bir beyanda dahi bulunmasın. Zira kendini teşhis ettirecek olursa, şehir halkı önüne iki seçenek koyacaklardır: Ya taşlayarak şehirden sürmek veya kendi dinlerine dönmeye mecbur etmek. Tarih boyunca da hep böyle olmuş, inananlar kendi dinlerinden vazgeçirilmek istenmiştir. (2/Bakara, 217; 7/A'raf, 88-89.) Kadim zamanlarda ağır suç işleyenler taşlanarak cezalandırılırdı. Çoğu kişi de kaçmaya fırsat bulamadan üzerine yağan taşlar dolayısıyla hayatını kaybederdi. Ayet-i kerime "din"i "**millet**" kelimesi ile ifade etmiştir ki, bunun manası şehri yöneten hükümdarın koyduğu kurallar-yasalar bütünü, şehre hâkim olan genel hayat tarzıdır. İmandan sonra inkâra ve isyana dayalı dine ve hayat tarzına dönüş ebedi hüsrana sebep olur.

19. ayette şehre yiyecek almak üzere gidecek şahsa "**talattuf**"ta bulunması tavsiye edilir. Talattuf tedbir çerçevesinde nazik ve kibar davranmak, kendini aşikâretmemektir. Çünkü gençlerin zannınca şehirde zorba bir yönetici hüküm sürmektedir ve adamları onları teşhis ettiği anda tutuklayıp öldürecektir. Tedbir veya ihtiyat diyebileceğimiz bu tavsiye bir tür "takıyye" midir? Çünkü mahiyeti itibariyle takıyye de inancı gizleme esasına dayanır. Can ve malın tehdit altında olduğu durumlarda kişi veya kişiler inançlarını gizleme ruhsatına sahiptirler. İster talattuf ister takıyye olsun inkârcı veya zalim (müstebid) bir yönetimin olması, mü'minleri inançlarından vazgeçirmeye zorlaması veya onlara baskı uygulaması söz konusu ise inanç gizlenebilir, buna "ruhsat"ları vardır. İnancını gizlemeyip işkenceye tahammül etmeyi veya şehid olmayı göze alanlar "azimet"i kullanmış olurlar. Talattuf ve takıyye hükmünden maksat, canın ve malın korunması ise, bununla sınırlı tutmak gerekir, yoksa tehlikelere karşı korunayım diye inkârcılar ve mücrimler gibi yaşamak, onların ahlak an-

layışlarını ve yaşama biçimlerini benimsemek asla tasvip edilemez. Herhangi ciddi bir tehdit söz konusu değilse, talattuf veya takıyyede bulunmak da caiz değildir. Ayetullah Humeyni, İslam'ın varlığı tehdit altında ise takıyye yapılmayacağına, Müslümanın da Müslümana karşı takıyyeye başvurmayacağına hükmetmiştir. (Takıyye için bkz. 16/Nahl, 106-111. ayetlerin açıklaması.)

Bu olağanüstü olayın vukuundan çıkarılacak ders veya mucizenin hikmeti ölümden sonraki dirilişe canlı bir örnek vermektir. Dünya şartlarında bunca sene uykuda kalmış insanların diriliyorsa, öldükten sonra da dirilmeleri/diriltilmeleri elbette mümkündür. Şanı yüce Allah'ın va'di haktır, kıyametin kopacağını, ölümden sonra diriliş olacağını vaadetmişse bu mutlaka tahakkuk edecektir, bunda en ufak bir şüphe yoktur.

Olayın kendisi hayret ve hayranlık vericidir. Giyim kuşamından, elinde çoktan tedavülden kalkmış paradan veya konuşma tarzı ve lehçesinden içinde yaşadıkları zamana ait bir insan olmadığını farkeden şehir halkı etrafında toplanır, sorar soruşturur, darken mesele şehrin en tepedeki yöneticisine -kral veya merkezi devletin valisine- ulaşır. Meselenin iç yüzü anlaşılır. Bu olayın Roma'nın hâkimiyet alanı içinde bir yerlerde vuku bulduğunu söylemek mümkün, zira ilk mağaraya sığındıklarında Roma'nın Hz. İsa, havariler ve tebliğciler üzerinde büyük baskı vardı ancak aradan geçen zaman içinde Roma Hıristiyanlığı benimsemiştir. Bu da gençlerin 300 sene yaşadıklarının bir işaretidir, zira Doğu Roma Kralı Konstantin, Hıristiyanlığı dördüncü yüzyılın ilk çeyreğinde kabul etmiştir.

Mağaraya sığınan gençlerin uyandıktan sonra ne kadar yaşadıkları bilinmez. Bir süre sonra vefat etmişlerdir. Onları seven şehir halkı arasında iki görüş belirmiştir: Bir bölümü mezarlarının tamamen kapatılmasını, diğer bölümü ise mezarları üzerine bir mescid inşa edilmesini istemişlerdir. Sonunda yönetim ikinci görüşü benimsemiştir. Tevazu ve sadelikten yana olanlara mukabil, yönetici sınıfın mezar üzerine mescit, yatır ve türbe yapımından yana tercih koymaları manidardır.

Olayın esprisi inanç uğruna insanların göze alabileceği fedakârlık, Allah'ın inancında sebat gösterenlere sağladığı kolaylık ile ölümden sonra diriliş iken, olayın özünü bir kenara bırakanlar sayılar, şekiller, mahiyetten ve asıl mesajdan uzak ayrıntılarla uğraşmayı seçerler. Bu çoğu zaman tarihçilerin de içine düştüğü hatalardan biridir. Nitekim bu konuda da gençlerin kaç kişi olduğu konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmış, tartışmalar yapılmıştır. Üç, dört, beş ve yedi diyenler olmuştur. İbn-i Abbas sayılarının yedi, köpekleriyle sekizi tamamladıklarını söyler. Ancak sayılarla uğraşmanın herhangi bir faydası yoktur, bilinmeyene, bize göre karanlıkta kalan bir alana taş atmak, hakikat değeri olmayan spekülasyon-

larda, polemiklerde bulunmaktır. Kaç kişi olduklarını Allah'tan başka kimse bilemez. Bu konuda tartışmaya girmek gereksizdir. Olayın açık anlatımından yani "açıkta olandan" çıkan mesajı esas almak gerekirken ayrıntılar, içinden çıkılması mümkün olmayan şekil ve spekülasyonlarla uğraşmanın faydası yoktur.

Rivayete göre, Medineli Yahudilerin siparişi üzerine "Ashab-ı Kehf, ruhun mahiyeti ve Zülkarneyn" hakkında kendisine soru sorulan Efendimiz (s.a.), "İnşallah" demeyip, "Yarın cevap vereceğim" deyince bu ayet indi. Zira sanki Hz. Peygamber, bu konuda vahiy geleceğinden kesin eminmiş gibi davranmış oldu, oysa "Allah dilemedikçe" bu olmaz. Rivayete göre vahiy 15 gün kesildi.

"**İnşallah**" Allah'ın dilemesini ifade eder. Biz insan olarak bir takım işleri planlarız ama planladıklarımız şeyleri gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğimizden emin olamayız, çünkü "Hiç kimse yarın ne yapacağını bilemez" (31/Lokman, 34). Varlık âleminde ve toplumsal ilişkilerde ilahi sünnetler, adetler geçerlidir ama Allah dilerse her şey değişir. Başka bir deyişle ne varlık aleminde ne toplumsal olayların akışında ve vukuunda mutlak determinizm yoktur. Genel olarak insanlar, özellikle bilimsel faaliyet ve teknolojik gelişmenin başdöndürücü hız kazandığı zamanımızda, Allah'ın muradına uygun olarak tabiat yasalarının işlemesi, insanı kesinlik duygusuna sürüklemiş, benzer sebeplerin bir araya getirilmesiyle benzer sonuçların mutlaka ortaya çıkacağı yanlışlığına götürmüştür. Elbette yasalar işlediği sürece bu böyledir ve genellikle yasalarda bir değişme de olmaz. Ancak bu mutlak kesinlik için yeterli değildir, Allah dilerse her şey tersine döner. İslam varlık görüşü açısından kesinlik inancı Allah'a ortakla aynı şeydir, nitekim tam emniyet küfürdür denmiştir. Eğer aynı sebepler aynı sonuçları mutlaka doğurur denecek olursa, sebeplerin kendisinde ulûhiyet vasfı olan mutlaklık vehmedilmiş olur. Hakikatte ise her şeye Allah'ın iradesi hâkimdir, bir mü'min her fırsatta bunun bilincinde olmalı, bir işe başladığında "Allah dilerse (inşallah)" demeyi ihmal etmemelidir. Kişi bu önemli hususu unutacak olursa, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, hatırladığında Allah'ı zikretmelidir, umulur ki Allah bir önceki beklentisinden çok daha iyi bir başarıyı kendisine nasip eder. (Ayrıca bkz. 28/Kasas, 27; 37/Saffat, 102.)

"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar ve dokuz (yıl) **daha kattılar."** 25. ayet önemli bir hususa işaret eder. Gençlerin mağarada 300 yıl kaldıklarını belirttikten sonra, buna 9 yıl daha ekler. 300 ile 9'un ayrı ayrı zikredilmesi tefsircilerin dikkatinden kaçmamıştır. Bazıları 9 rakamının hafta, gün veya saate atıf olduğunu düşünmüşse de, Kuşeyri'nin yerinde işaret ettiği üzere söz diziminin zahirinden anlaşılanın yıl olduğu açıktır. 300'e 9'un ilave edilmesi 309 eder, buna göre gençler mağarada 309 yıl kalmış demektir. Ancak bu ka-

meri takvim kullanan Araplara göredir. Olayın geçtiği yörede güneş takvimi kullanıldığını düşünürsek gerçekte süre 300 yıldır. Çünkü güneş takvimi ile ay (kameri) takvimi arasında 11 gün farkı vardır ve bu her üç senede bir aya tekabül eder. 300 sene güneş takvimi ay takvimi hesabıyla 309 sene eder. O halde Kur'an-ı Kerim, mağaradaki gençlerin uyku sürelerini bir anda hem güneş (300 yıl), hem ay takvimine göre (309 yıl) haber vermiş bulunmaktadır.

Kur'an'ın indiği Arap muhatapları ay takvimini kullanıyorlardı, güneş takvimini bilmezlerdi. Kur'an her iki takvime atıfta bulunarak, ne Hz. Peygamber'in ne Arap muhatapların bilmediği takvime göre zaman tayini yapmaktadır. Bu da Kur'an'ın hakikaten mucize olduğunu gösteren burhanlarından biridir.

Bir başka husus şudur: İslami hükümlerin -mesela Ramazan orucu, Hac ibadetinin zamanı vs.- ay takvimine göre tespit edildiğini biliyoruz. Bazı modernistler, "Kur'an ay takvimini kullanan Arap yarımadasında indiği için bu hükümleri ve ibadet zamanlarını ay takvimine göre belirlediğini, eğer güneş takviminin kullanıldığı başka yörede inseydi, hükümlerin zamanını değişeceğini, mesela Ramazan orucu ve Hac ibadetinin belli bir ayda sabitleneceğini" iddia etmektedirler ki, bunun anlamı Kur'an'ın indiği tarihsel zamana göre kendini şekillendirmiş olması fikridir. Kehf sûresinin 25. ayeti bu iddiayı çürütmektedir. Arapların ve Hz. Peygamber'in bilmediği güneş takvimini şanı Yüce Allah elbette bilmekte ama hükümleri ay takviminin geçerli olduğu yörede indirmeyi murat etmektedir. Bunun çeşitli hikmetleri vardır. Bunlardan biri eğer Ramazan bir önceki seneye göre her sene 10 gün farkla geliyorsa, Hac mevsimi her 33 senede bütün günlerde eda ediliyorsa, belki de Allah'ın rahmet ve bereketinin, kutsalın ve bağışın tecellisinden bütün mevsimlerin, ayların, haftaların ve günlerin istifadesini temin etmek içindir.

Hiç şüphesiz mağarada gençlerin ne kadar kaldıklarını en iyi bilen Allah olduğu gibi, vahyin ay takviminin olduğu Arap yarımadasında inmesinin hikmetini de en iyi O bilir. O güneş takvimine göre 300, ay takvimine göre 309 yıl şeklinde bildirmişse öyledir. Geriye dönük olayın süresi biz sonra gelen nesiller için gayb bilgisine dâhildir, birtakım tahminlerde, kestirimlerde bulunabiliriz ama hiçbir zaman kesin bir bilgiye ulaştığımızı iddia edemeyiz. Varlık âleminin yaratılışı, yeryüzü gezegeninin yaşı, canlı hayatın başlaması, insanın bu gezegendeki tarihi ve kıyamete kadar sürecek zamanla ilgili bilgiler de hakikatte ve nihayette gayb âlemine dâhildir. Gaybın bilgisi O'nundur, her şeyi en güzel görür ve işitir. İnsanların O'nun dışında koruyucuları, dostları, velileri yoktur. Hüküm O'nundur, kimseyi kendi hükmünde ortak etmez. (6/En'am, 59; 11/Hud, 123.)

وَاتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ
دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ
وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ ۚ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾
وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ إِنَّآ أَعْتَدْنَا
لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَآءٍ كَالْمُهْلِ
يَشْوِي الْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ الشَّرَابُ ۖ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولٰٓئِكَ
لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ
ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى
الْأَرَآئِكِ ۚ نِعْمَ الثَّوَابُ ۖ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

27. **Sana Rabbinin Kitab'ındanvahyedileni oku. O'nun sözlerini değiştirici yoktur ve O'nun dışında kesin olarak bir sığınacak** (makam) **bulamazsın.**

28. **Sende sabah akşam O'nun rızasını isteyerek Rablerine duâ edenlerle birlikte sabret. Dünya hayatının** (aldatıcı) **süsünü isteyerek gözlerini onlardan kaydırma. Kalbini bizi zikretmekten gaflete düşürdüğümüz, kendi istek ve tutkularına** (hevasına)**' uyan ve işinde aşırılığa gidene itaat etme.**

29. **Ve de ki: "Hak Rabbinizdendir; artık dileyen imân etsin, dileyen inkâr etsin. Şüphesiz biz zalimlere bir ateş hazırlamışız, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. Eğer onlar yardım isterlerse, katı bir sıvı gibi yüzleri kavurup-yakan bir su ile yardım edilirler. Ne kötü bir içkidir o ve ne kötü bir destektir.**

30. **Şüphesiz imân edip salih amellerde bulunanlar ise; biz gerçekten en güzel davranışta bulunanın ecrini kayba uğratmayız.**

31. **Onlar; altından ırmaklar akan Adn cennetleri onlarındır, orada altın bileziklerle süslenirler, hafif ipekten ve ağır işlenmiş atlastan yeşil elbiseler giyerler ve tahtlar üzerinde kurulup-dayanırlar.** (Bu,) **ne güzel sevap ve ne güzel destek!**

Hz. Peygamber (s.a.)'e emredilen kendisine vahyedileni olduğu gibi okuyup tebliğ etmesidir. Vahiy ile her ne tebliğ edilmiş ve hüküm olarak verilmişse, bu değişmez, değiştirilemez (5/Maide, 67). Fıkhi manada hükümlerin illetlerine göre değişmesi ayrı bir konu, zira söz konusu olan hükümler değişse bile, maksatlarına aykırı değiştirilemezler. Hükümler deniz feneri gibidirler, yol gösterir; ana çerçevedir Hududullahtırlar, bunların dışına çıkılamaz (6/En'am, 115). Çıkan sınırları aşmış, Allah'ın iradesine aykırı hareket etmiş olur. Allah'a karşı gelenin kurtulur umuduyla sığınabileceği yer veya kimse yoktur.

Mü'mine yaraşan sabah akşam yani günün her saatinde Allah'a dua etmesi, hayırlı şeyler niyaz etmesidir. Dini hayat kurtuluşun yoludur ama dünyevi bazı zevk ve hazlardan, haksız çıkar ve statülerden vazgeçmeyi gerektirir. Bu durumda ortaya çıkabilecek zorluklara karşı tahammül etmesini bilmeli, sabır göstermelidir. Bu da ancak aynı kararlılıkta olanlarla yani aynı frekansta olan bir grupla, kendi içinde mahiyet iradesi gösteren cemaatle olur. Cemaatin birbiriyle ilişkili fertleri birbirlerini korur, hakkı tavsiye eder, masum ve tabii ihtiyaçların karşılanmasında birbirlerine yardımcı olur, dayanışma gösterir. Böylelikle mü'minler dünyanın çekici, cezbedici kötülüklerine karşı dirençli olur, sahte çıkarlar, geçici hazlar ve zevkler onların ayağını kaydırmaz. Kişi bir cemaate mensup olmasa bile, dünyanın sahte ve geçici zevklerine, aldatıcı süsüne, çekiciliğine karşı dirençli olmak durumundadır.

Bunun yolu da sıkça Allah'ı zikretmekten geçer. Allah'ı zikretmenin çeşitleri vardır: biri dil ile devamlı anılması, diğeri kalpten ve zihinden asla çıkarılmaması ve elbette bu ikisinin tabii sonucu olarak bedeninin, organlarının da her türlü kötülükten, günah ve isyanlardan korunup uzak tutulmasıdır. Gaflet kalbin tuzağıdır. Nasıl deve uçurumun kenarında yol alırken bir tutam ot görüp ona yöneldiğinde hayatını tehlikeye atıyorsa, insan da geçici dünya arzularına kanıp Allah'ı zikretmekten gafil kaldığı takdirde ebedi mutluluğunu, hakiki kurtuluşunu tehlikeye atmış olur. İnsanı gaflete düşüren en önemli amil nefsin istek ve tutkuları yani heva ve hevestir. Nefis kendisinde uyanan arzuların hemen ve şimdi tatmin edilmesini ister, insanı buna sevkeder. İnsan nefsinin istek ve tutkularına kapıldığında işlerinde aşırıya kaçar, sınırları aşar, başkalarının hak ve hukukunu ihlal eder, yıkıcı bir varlık halini alır.

Bundan korunan bilinç sahibi bir mü'min, hak ve hakikatin Allah'tan geldiğini bilir, bunu açıklıkla tebliğ eder, başkalarını bu hakikatten haberdar etmek için cehd ve mücahede gösterir, fakat kimseyi hidayete dâhil olması için zorlamaz, vicdanlar üzerinde baskı kurmaz. Zira hak ve batıl, doğru ve yanlış yollar apaçık olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Din ve vicdan özgürlüğü

teminat altındadır, herkes seçiminde özgürdür. Dileyen batılı seçer ve o yola girip hayat tarzını geliştirir. (Bkz. 6/En'am, 39, 107 ve 111; 35/Fatır, 8.) Ama bu yanlışı-batılı seçenin yerinde ve doğru bir seçim yaptığı anlamına gelmez. Hak ve doğru yolu seçmeyen, her ne kadar özgürlüğünü kullanmış olsa bile, gerçekte haksız bir işlem yapmış, kendine zulmetmiştir. Çünkü zulüm seçimin yerli yerinde olmaması haline denir. Zulmedenlerin karşılaşacakları akıbet ise cehennem azabından başkası değildir. Bu ayet bize şunu açıkça gösteriyor ki, iyi insan, mü'min veya övgüye değer bir konum için salt seçim veya bireysel özgürlük hakkının kullanılması hiçbir şeyin teminatı değildir, önemli olan serbest iradeyle hak ve doğruluğun seçimidir. Bireysel özgürlük veya kişisel seçim her hak ve doğrunun güvencesi olmadığından bireylerin ve toplumların üstünde hak ve doğruluğun olması zarureti vardır (2/Bakara, 147). Kendi başına özgürlük veya bireysel seçim doğruluğun kriteri olsaydı, hırsızların ve katillerin fiilleri de övgüye değer bulunur, cezasız bırakılırdı. Şu halde Allah'ın vahiy ile gösterdiği istikamette seçim yapmalıdır. Bunun da karşılığı 31. ayette ve başka yerlerde (47/Muhammed, 15) tasvir edildiği üzere altından ırmaklar akan cennet hayatıdır, ebedi kurtuluş ve mutluluktur.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا
بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ
مِنْهُ شَيْـًٔا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ
يُحَاوِرُهٗٓ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ
لِنَفْسِهٖ قَالَ مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً
وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبِّيْ لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ
وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذِيْ خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰىكَ
رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لٰكِنَّا هُوَ اللّٰهُ رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَآ اِذْ
دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ
مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا
حُسْبَانًا مِنَ السَّمَآءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ اَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا
فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَاُحِيطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى

مَّا اَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّي
اَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا
﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

32. **Onlara iki adamın örneğini ver; onlardan birine iki üzüm bağı verdik ve ikisini hurmalıklarla donattık, ikisinin arasında da ekinler bitirmiştik.**

33. **İki bağ da yemişlerini vermiş, ondan** (verim bakımından) **hiçbir şeyi noksan bırakmamış ve aralarında bir ırmak fışkırtmıştık.**

34. (İkisinden) **Birinin başka ürün** (veren yer)**leri de vardı. Böylelikle onunla konuşurken arkadaşına dedi ki: "Ben, mal bakımından senden daha zenginim, insan sayısı bakımından da daha güçlüyüm."**

35. **Kendi nefsinin zalimi olarak** (böylece) **bağına girdi** (ve): **"Bunun sonsuza kadar kuruyup-yok olacağını sanmıyorum" dedi.**

36. **"Kıyâmet-saati"nin kopacağını da sanmıyorum. Buna rağmen Rabbime döndürülecek olursam, şüphesiz bundan daha hayırlı bir sonuç bulacağım."**

37. **Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona dedi ki: "Seni topraktan, sonra da seni düzgün** (eli ayağı tutan, gücü kuvveti yerinde) **bir adam kılan** (Allah)**ı inkâr mı ettin?"**

38. **"Fakat O Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam."**

39. **"Bağına girdiğin zaman, 'Maşallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur' demen gerekmez miydi? Eğer beni mal ve çocuk bakımından senden daha az** (güçte) **görüyorsan."**

40. **"Belki Rabbim senin bağından daha hayırlısını bana verir,** (senin-kisinin) **üstüne gökten 'yakıp-yıkan bir afet' gönderir de kaygan bir toprak kesiliverir."**

41. **"Veya onun suyu dibe göçüverir de böylelikle onu arayıp-bulmaya kesinlikle güç yetiremezsin."**

42. (Derken) **Onun ürünleri** (afetlerle) **kuşatılıverdi. Artık o, uğrunda harcadıklarına karşı avuçlarını** (esefle) **oğuşturuyordu. O** (bağın) **çardakları yıkılmış durumdaydı, kendisi de şöyle diyordu: "Keşke Rabbime hiç kimseyi de ortak koşmasaydım."**

43. **Allah'ın dışında ona yardım edecek bir topluluk yoktu, kendi kendine de yardım edemedi.**

44. İşte burada (bu durumda) **velâyet** (yardımcılık, dostluk) **hak olan Allah'a aittir. O, sevap bakımından hayırlı, sonuç bakımında hayırlıdır.**

32-44 ayetleri arasında anlatılan olayın tarihte vuku bulmuş olduğunu söyleyenler olduğu gibi, insanoğlunun Yüce Allah'ın kendisine bahşettiği nimet ve imkânları kendinde bilip Allah'ı, ahireti ve sorumluluklarını unutmasına atıf temsili bir anlatım olduğunu söyleyenler de var. İzzet Derveze bu olayın "tipik bir Hicaz portresi" olduğundan hareketle vuku bulduğunu söyler. Ayetlerin anlattığı olayla ilgili iki rivayet nakledilmektedir: Birine göre ayetler İsrailoğullarından iki kardeş arasında cereyan etmiş, diğerine göre Mekke'den Mahzunoğullarından iki kardeş hakkında inmiştir. Kardeşlerden biri mü'min diğeri inkârcıdır. Babalarından kendilerine kalan mirası paylaştıktan sonra, mü'min olan zat hissesini hayır yolunda kullanır, cömertçe infak eder; diğeri ise sürekli yatırımlar yapar, servetini arttırmaya bakar. Olayın tarıma elverişli, bağ bahçenin görüldüğü Taif, Medine veya Yemen taraflarında vuku bulduğunu iddia edenler de vardır. Denemeye tabi tutulan "bahçe sahipleri" Mekkeli müşrik profiliyle örtüşmektedir. Benzer bir olay Kalem sûresinde de (68/17-32) anlatılır.

Tarıma elverişli arazinin hayli kıt olduğu yerlerde bunca bağ bahçeye sahip olmak kişiye büyük itibar kazandırır. Hz. Muhammed (s.a.)'in nübüvvetini test etmek isteyenler, onun neden "bağ-bahçe"ye sahip olmadığını sorarlar (bkz. 17/İsra, 91; 25/Furkan, 8). Çünkü bağ bahçe, güç göstergesidir, kişiyi azdırır, kibre sevkeder, üstelik her neye sahip ise bunu kendinden bilir. Bunun tipik örneği Karun'dur (28/Kasas, 78). Bağ-bahçe metaforuyla atıfta bulunulan sapma ve bozuklukların tümünün sanayii, finans ve başka ekonomik faaliyetlerle elde edilenlerle de ortaya çıkacağını, hatta fazlasıyla çıktığını deneysel olarak biliyoruz. Böylelerini yanıltan şey, mal ve servetlerinin kendilerini mutlak anlamda koruyacağına inanmalarıdır (34/Sebe', 35).

32. ayet ince bir noktayı hatırlatmaktadır. Her ne kadar servet sahibi kişinin bağı bahçesi, ekinleri varsa da, ona bunları veren yüce Allah'tır. Kendisi bunu kabul etmemektedir ama onun kabulünden bağımsız ve objektif olarak durum budur. İki üzüm bağı arasında ekinler, verimli arazileri vardır. Bir çiftçinin arzu ettiği her donanıma sahiptir, sulama için arazilerinde ırmaklar fışkırtmaktadır. Bu da yeraltı su kaynaklarından istifade ettikleri fikrini ima eder. Anlaşıldığı kadarıyla iki kardeş veya arkadaş zaman zaman bir araya gelip konuşmaktadırlar. İnkârcı kişi servetiyle övünmekte, arkadaşından daha zengin olduğunu, sahip olduğu kalabalık ailesi, çocukları ve elbette istihdam ettiği iş-

çileri dolayısıyla daha güçlü olduğunu söylemektedir. Bağ ve bahçelerine her girdiğinde bu gurur onun içini doldurmakta, göğsü kabarmaktadır. Zenginliği ve beşeri gücü kendinden bildiği için aslında kendine, özvarlığına zulmetmektedir, fakat farkında değildir. Güç ve zenginlik onun bilincini köreltmiştir. Zannına göre söz konusu zenginlik hiç sona ermeyecek, bu dünyadan başka hayat da olmadığına göre, uyarı mahiyetinde kendisine hatırlatılan kıyamet denen bir olay da vuku bulmayacak. Bu tamı tamına her haz ve lezzeti, mutluluk ve zevki bu dünyaya sığdırmaya çalışanların, hayatı sekülerleştirenlerin, sürgit ekonomik büyüme, daha çok refah ve konfor peşinde koşanların zihni tutumunu açığa vurur.

Servetiyle övünen kişi sıkça maruz kaldığı uyarılar karşısında şöyle bir savunma geliştirir: "Hadi, diyelim ki dedikleri olsun yani kıyamet kopsun, bu dünyada bunca güç ve zenginliğe sahip olan kimse elbette ahirette de üstün bir konuma sahip olacaktır. Ben burada iyi bir konumdaysam, var olduğunu iddia ettiğiniz ahirette de iyi konumda olacağım". Bu, nimeti Allah'tan bilmeyen zenginlerin içine düştükleri feci yanılgıdır, zira dünyada sahip oldukları iktidar ve zenginliğin ahirette de kendilerine diğerlerinden daha yüksek konum kazandıracağını var saymaktadırlar. Dünyada ezdikleri, sömürdükleri, yoksun bıraktıkları yoksullarla, ezilenlerle ahirette bile aynı konumda, eşit durumda olmak akıllarından bile geçirmezler. Dünyada sahip oldukları ayrıcalıkların bir izdüşümünü ahirette de isterler. Dünyada kendilerinin sebep oldukları adaletsiz düzenin ahirette de yani ebediyyen süreceğini arzu etmektedirler.

Oysa bu inkâr ve isyanın ta kendisidir. Servetini Allah yolunda harcayan ve şükrünü yapan kişi, gaflet içindeki kardeşine veya arkadaşına, nasıl oluyor da böyle düşündüğünü sorar: İnsanı topraktan yaratan, ona bu düzgün formu veren Allah değil mi? O'na teslim olmak, serveti O'nun belirlediği çerçevede harcamak ve kullanmak icap ederken böylesine sorumsuz davranmak inkâr ve isyan değil mi? Bu, Allah'a ortak koşmakla aynı anlama gelir. Kendini bilen bir insana yakışan güzelliklerle ve zenginliklerle donatılmış bahçeye girdiği zaman, sahibinin 'Maşallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur' demesidir. Mülk Allah'a aittir, yaratan, dağıtan, veren O'dur, dilerse mülkündeki tasarruf düzenini değiştirip kime her neyi vermişse geri alır. Bu yüzden Allah'ı hatırlamak ve serveti harcama kurallarını çiğnememek en büyük erdemdir. Meşru serveti koruyup arttırmanın yolu budur. Nitekim zekât, serveti hem arındırır, tezkiye eder hem de artmasına yol açar. Efendimiz (s.a.) "La havle vela kuvvete illa billah (Güç ve kuvvet ancak Allah'ın yardımıyla elde edilir)" sözünün cennet hazinelerinden biri olduğunu söylemiştir (Buhari, Megazi, 38; Müslim, Zikir, 45).

Güç ve iktidar, mal ve servet aldatıcı olmamalı. Yüce Allah dilerse alır, başkalarına verir veya daha hayırlı şeyleri nasip eder. Allah'ı ve yoksulların hakkını unutan güç ve servet sahipleri bir bakarlar ki, bütün varlıkları ellerinden alınmıştır; bahçe ve ekinin üzerine gökten afet gelmiş, ırmakları yerin dibine çekilmiştir (Bkz. 98/Kalem, 19-20). Söz konusu tabiat varlıkları ve yasalar onları yaratanın emrinde ve tasarrufunda değil mi? Verdiği gibi alır, buna elbette gücü yeter. Bu durumda servetini kaybeden oturur ağlar, derin bir pişmanlık hali içinde "Keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmasaydım" demeye başlar. Servet ve güç sahiplerinin ellerinde tuttukları şeyleri kendilerinden bilmeleri, Allah'ı unutmaları ve harcamalarını ilahi hükümlere göre yapmamaları Kur'an'a göre şirktir. Böylelerine Allah yardımcı olmaz. İbret gözüyle tarihe bakıldığında benzer gaflet içinde yaşayıp da sonra hak ile yeksan olan nice güç ve iktidar sahibi toplumların, devlet ve imparatorlukların gelip geçtiğini görürler (27/Neml, 52).

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ
نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
مُقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾ اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ
خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ
بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا
لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا
﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا
وَيْلَتَنَا مَا لِهٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّا اَحْصٰيهَا وَوَجَدُوا
مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا ﴿٤٩﴾

45. Onlara, dünya hayatının örneğini ver; gökten indirdiğimiz suya benzer, onunla yeryüzünün bitkileri birbirine karıştı, böylece rüzgârların savurduğu çalı-çırpı oluverdi. Allah, her şeyin üzerinde güç yetirendir.

46. Mal ve çocuklar, dünya hayatının çekici-süsüdür; sürekli olan 'salih davranışlar' ise, Rabbinin katında sevap bakımından daha hayırlıdır, umut etmek bakımından da daha hayırlıdır.

47. **Dağları yürüteceğimiz gün, yeri çırılçıplak** (dümdüz olmuş) **görürsün; onları bir arada toplamışız da, içlerinden hiçbirini dışarda bırakmamışızdır.**

48. **Onlar senin Rabbine sıra sıra sunulmuşlardır. Andolsun, siz ilk defa yarattığımız gibi bize gelmiş oldunuz. Hayır, bizim size bir kavuşma-zamanı tespit etmediğimizi sanmıştınız değil mi?**

49. (Önlerine) **Kitap konulmuştur; artık suçlu-günahkârların, onda olanlardan dolayı dehşetle-korkuya kapıldıklarını görürsün. Derler ki: "Eyvahlar bize, bu kitaba ne oluyor ki, küçük büyük bırakmayıp her şeyi sayıp-döküyor?" Yapıp-ettiklerini** (önlerinde) **hazır bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez.**

Objeler dünyasının ötesine geçip hayatın geçiciliği üzerinde yeterince düşünemeyen insanlar, dünya hayatının ebedi olduğunu zanneder; deneysel olarak ölümün dünya hayatını sonlandırdığını teslim etse bile, his ve duygu olarak dünyaya olan bağlılığı onu böyle bir zanna sürükler. İnsanın içindeki ebediyet duygusu ahiretin varlığının delilidir ancak insan hissi bir yanılgı içinde hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya sarılır, asıl ebedi hayatı unutur.

Hikmet ehline göre ayette dünya hayatındaki güzellikler ile su arasında kurulan ilişki, suyun akıcılığına, kararsızlığına atıftır. Su yerinde durmaz, akar, yer değiştirir, bulunduğu yerden çekilir. Toprağa karıştığında bitkiler biter, türlü meyve ve sebzeler, çiçek ve ekinler toprağın üzerini süsler. Ama su çekildikten sonra tümü solar, kurur, sonunda çerçöpe döner. Esen rüzgâr canlılığını, güzellik ve fonksiyonlarını kaybetmiş ekinleri etrafa savurur. Burada rüzgâra sahip olduğu güçle, itme hasletiyle önüne çıkanı savurması özelliği verildiğine işaret edilmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. 51/Zariyet, 1). Hakikatte bütün bu olup bitenler kendiliklerinden değildir; ne su kendi gücüyle akar ne rüzgâr kendi gücüyle eser ne bitkiler yeşerir. (Bkz. 10/Yunus, 24.)

Her şey Yüce Allah'ın ilmi, iradesi ve kudretiyle vuku bulur. Dünya nimetleri, imkânlar ve fırsatlar geçicidir, sonsuza kadar devam etmezler. Su gibi her şeyi belli bir ölçüde kullandığımız zaman fayda ve nimet sağlar, haddini aştığı zaman zarar verir. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İslam'a giren ihtiyacı kadar kendisine rızık olarak verilen ve Allah'ın kendisine verilenlere kanaat etme lütfunda bulunduğu kimse felah bulmuş/kurtulmuştur" (Müslim, Zekât, 125; Tirmizi, Zühd, 35; Müsned, II, 168).

İnsanların en çok sahip olmakla övündüğü şeyler maddi zenginlik, servet ve yandaşlarının, kabile, aşiret ve çocuklarının sayıca çokluğudur. Servet ve çocuklar gurur vesilesidir, gurur ise insanı aldatır; çekici süsler insanı cezbe-

der, fakat bunların hiçbiri kalıcı değildir. Servet sona erer, iflaslar, büyük ekonomik çöküntüler, kriz ve savaşlar alıp götürür. Çocuklar ölür, yandaşlar taraf değiştirir, toplu felaketler, afetler insanları kitleler halinde yok eder. Eş ve çocukları, servet ve taraftarları yerli yerine oturtamadığımız zaman bizim çetin sınavımız olurlar, fitneye dönüşürler (64/Teğabun, 14-15).

Asıl kalıcı olan insanın ahlaki olarak yaptığı iyilikler, sergilediği güzelliklerdir. 46. ayet bunu "salih davranışlar (salihat)" şeklinde niteler. Kelimenin özünde "iyilik-güzellik" yanında "barış, doğruluk, sulh ve salah, dirlik-düzenlik ve düzgün tutum" gibi anlamlar da bulunmaktadır. Tefsirciler hertürlü ibadet, namaz, oruç, zekât, hac, infak, yardımlaşma, dayanışma, emri bi'lma'ruf, nehyi ani'lmünker, temiz niyetler, isabetle ve ihlasla verilen kararlar, doğru tercihler, Allah yolunda cihad, İslami hükümlerin korunup yaşanması, tebliğ, güzel söz, zikir, hamd-şükür, hikmet vb. kavram ve tutumları buna dâhil etmişlerdir. Ubeyd bin Umeyr, ayette zikri geçen "salihat"ın kız çocukları olduğunu söylemiş, buna da Hz. Aişe'den gelen bir rivayeti delil göstermiştir (Buhari, Zekât, 10; Müslim, Birr, 147).

"**Salihat**" olarak zikrettiğimiz işler ve davranışlar, kişiye daha çok sevap ve ecir kazandırır, bunda kuşku yoktur. Dünya hayatı geçici iken, çerçöp gibi dağılıp sona ererken, salih davranışlar kalıcıdır ve eğer insan yapıp ettiklerinin bir sonucunu umacaksa, birtür yatırım yapacaksa salih davranışlar en güzel, yararlı, hayırlı ve kalıcı yatırımlardır, çünkü sadece dünyada değil, ebedi âlemde de bunların güzel sonuçlarıyla karşılaşacaktır.

Dünya hayatı, çekici objeleri ve nimetler nasıl geçici ise, dünyanın kendisi ve yeryüzü gezegeninin ömrü de geçicidir. Kıyametin kopacağı gün, yere çakılmış dağlar yerinden oynayacak, bir yerden başka yere sürüklenecek, heryer dümdüz olacaktır. Kıyamet dehşet verici kozmik hadisedir (bkz. 69/Hakka, 14; 101/Karia, 5; 73/Müzemmil, 14; 56/Vakıa, 5-6; 78/Nebe', 20).

İnsanlar haşredilecek, hiçbir insan dışarıda kalmamak üzere hepsi bir arada toplanacak, saflara ayrılacak. Söz konusu uhrevi durumda dünyevi hiçbir kimlik belirtisi, servet, soy, makam, statü, şöhret, çıkar veya baskı grubu, kavim, etnisite, renk veya başka özellikler kişiler üzerinde bulunmayacak. Allah'ın huzuruna çıplak ve yapayalnız çıkarılacaklar, ilk gün onları yarattığı, dünyaya ilk geldikleri gibi. (Daha geniş bilgi için bkz. 6/En'am, 94. ayetin açıklaması ve 19/Meryem, 80.) Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar kıyamet gününde çıplak ayak, elbisesiz ve sünnetsiz olarak toplanacaktır." Hz. Aişe "Erkekler ve kadınlar birbirlerine bakacaklar mı?" diye sorduğunda şöyle cevap vermiştir: "Durum, birbirlerine

bakmalarına imkân vermeyecek kadar dehşet verici ve ağır olacaktır" (Müslim, Cennet, 56; İbn-i Mace, Zühd, 35).

Suçlu-günahkârlar dünyada yaşarken eninde sonunda Allah'ın huzuruna çıkarılacaklarına inanmıyorlardı, oysa ahirette çıkarılacak ve önlerine bütün yapıp ettiklerini içine alan bir kitap (amel defterleri) konulacak. Her ne yapmışlarsa ince ayrıntısına varıncaya kadar kayıt altına alınmıştır; sağlarında ve sollarında bu iş için görevlendirilen yazıcı-melekler her şeyi kaydetmişlerdir (50/Kaf, 17; ayrıca bkz. 69/Hakka, 19-20). Bugün 32 GB'lık bir USB'ye binlerce sahife, ses, görüntü ve resim sığdırabiliyorsak, bir insan hayatının bir "amel defteri"nde kaydedilip önüne konması pekâlâ mümkündür.

Suçlu günahkârlar yapıp ettiklerini görünce dehşete kapılacaklar. Kızıp "Bu nasıl bir şey, her ne yapmışsak her şeyi önümüze çıkarıyor, sayıp döküyor?" diye söyleneceklerdir. Bu demektir ki, insan yeryüzünde başıboş bırakılmış değildir, bu mülkün bir sahibi vardır, bunca nimeti bize sunmuşsa, bizden bir şey talep etmektedir. Başkasına ait bir mülkü babamızın çiftliği gibi kullanıp da bize emanet olarak verilmiş hayatı gaflet içinde, sorumsuzca, başkalarına zulmederek geçirdiğimizde kaybolanlardan olacağız ve eninde sonunda mutlaka bunun hesabını vereceğiz. Kime her ne ceza verilecekse, müstahak olduğu için verilecektir, şanı yüce Allah kimseye zerre miktarı haksızlık yapmaz.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِۦٓ ۖ أَفَتَتَّخِذُونَهُۥ وَذُرِّيَّتَهُۥٓ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۖ بِئْسَ لِلظَّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

50. Hani meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik; İblis'in dışında (diğerleri) **secde etmişlerdi. O cinlerdendi, böylelikle Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştı. Bu durumda Beni bırakıp onu ve onun soyunu veliler mi edineceksiniz? Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır.** (Bu,) **Zalimler için ne kadar kötü bir** (tercih) **değiştirmedir.**

Burada Âdem'in yaratılışı bir daha hatırlatılmaktadır. Bilmek gerekir ki, Kur'an-ı Kerim'de tekrar yoktur. Tekrar gibi görünenler, verilmek istenen mesajla ilgili olarak hatırlatma yapmayı hedefler veya bir meseleyi pekiştirmek ister. Ayetin indiği ortamda Arap müşrikleri kendilerinden sosyal statü ve iktisadi gelir farkı bakımından düşük sınıftan insanlarla nasıl olur da yeni dinin telkin ettiği üzere bir arada, eşit ve "kardeşçe" yaşayacaklarını sorup duruyorlardı. Mekke aristokratlarını rahatsız eden, hatta yeni dine intisap etmelerini

engelleyen önemli faktör, sınıf farklarının ortadan kalktığı bu yeni dinin evreninde herkesin manevi ve ahlaki üstünlükleri esas alınarak değer bulması ve herkesi içine alacak geniş kapsamlı bir kardeşlik hukuku ve ilişkisinin tesis edilmesidir. Bu tarihin her döneminde tekrarlanan beşeri bir durumdur, bunun arkasında insanın kibri yatmaktadır. Kur'an-ı Kerim, kibrin şeytandan bir haslet olduğunu hatırlatır.

Şeytan'ın niçin Âdem'in önünde eğilmeyi reddettiğini daha önce anlattık (Bkz. 2/Bakara, 30-39; 7/A'raf, 10-28; 15/Hicr, 26-43 ve 17/İsra, 61-65.) Burada, İblis'in bir başka vasfından söz edilmektedir ki, bu da onun soyunun olmasıdır. Yüce Allah, kibir gösterip Allah'ın emrinden dışarı çıktığımız takdirde, şeytanın ve soyunun yoluna gireceğimizi; bunun ise çok kötü (berbat ve akıl dışı) bir tercih değiştirme olduğunu belirtiyor. Çünkü bütün varlık âleminin yaratıcısı, rahmet ve merhamet sahibi tek bir Allah'a bağlanmak, onu veli ve dost edinmek varken, insana düşman olan şeytanın ve soyunun yoluna girmek akıl alacak tercih değildir.

Burada merak edilen konu, "şeytanın soyu"nun ne anlama geldiği meselesidir. Bu konuyu müfessirler uzun uzadıya tartışmış, akla gelebilecek her ihtimali zikretmişlerdir. Kimisi onun "cin kökenli melek", kimisi "ateşten yaratılmış cin şeytanlar"dan olduğunu, kimisi de başlangıçta meleklerden iken sonradan şeytana dönüştüğünü söylemişlerdir. Mahiyeti hakkında kesin bir bilgiye varamayacağımız açıktır, bunu sadece onu bir hikmet üzere yaratan Allah bilir. Ancak bildiğimiz hakikat şu ki, cin kökenli olan İblis ile insanın ontolojik yapıları aynı değildir. Bu durumda "onun soyundan olmak" demek, "zer ve zürriyet" kelimelerinin çağrıştırdığı üzere, insanların onun yolunu takip etmesi, huy ve davranışları, fikir ve yaşama tarzlarıyla onun arkasından gitmesi, bir bakıma "nesep" yönünden değil, fakat "sebep" yönünden kendilerini ona nispet etmeleri anlamına gelir.

Ayette, şeytanın "**cinlerden**" olduğu açıkça belirtilmektedir. Bunda herhangi bir ihtilaf olmaması gerekir. Öyle iken, meleklerin arasında görevli olarak yer alması, cennette bulunması akla aykırı değildir. Cinler, rahmani olabildikleri gibi şeytani de olabilirler; başka bir deyişle cinlerin iyileri ve mü'minleri olduğu gibi kötüleri ve inkârcıları da vardır. Şu halde iyi olan kötü, kötü olan iyi olabilir (dininden irtidat edebilir) ve elbette aksi de mümkündür. Ancak dikkat çekici nokta şu ki, İblis meleklerle birlikte anılmasına rağmen, istisna edilmektedir. Sebebi melekler yaratılışları icabı sadece Allah'a itaat ederlerken, İblis'in irade sahibi olup itaati reddedecek yetilere sahip olmasıdır. (Suat Yıldırım, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, İstanbul-1998; s. 298.)

Anlaşıldığı kadarıyla cinlerden olan şeytan sonradan yani Âdem'in yaratılışından sonra sapıtmış, Allah'ın rahmetinden ümit keserek kovulmuştur. Bu olaydan sonra temel bir başkalaşım geçirip her beşeri durumda varlığını -kötülük ve şer düzeyinde- hissettiren bir varlığa dönüşmüş olması mümkün olduğu gibi, yukarıda açıklandığı üzere "sebep" yönünden Âdem gibi kendisinin de zürriyet sahibi olduğu ve zürriyetinden olanların da işlerinin güçlerinin Âdemin çocuklarını saptırmak olarak belirlendiği düşünülebilir. Bu da Yüce Allah için mümkündür. Fakat şu veya bu, bütün bunlar akla gelen ihtimallerdir, hakikati sadece Allah bilir. Kişileştirilmiş bir şeytan, şeytan adı verilen bir gerçeklik olduğunda hiç kuşku yok ancak olmasa bile, şeytan ve şeytanlık (şeytaniyet) ile ifade edilmek istenen temel fonksiyonlar, misyonlar ve roller var ki, bunların tümü sadece ve sadece kötülük, zarar, şer ve yıkıcılıktır. Şeytanın iğvaları ve saptırma çabaları insanın tabiatında varolan bu olumsuz hasletlerde karşılık bulabilmektedir.

Bu durumda şeytanlık fonksiyonlarını tek tek zikredecek olursak -ki bunları sayıca tespit etmek mümkün değildir- her bir kötülük, zarar, şer ve yıkıcılık şeytanın zürriyetinden olanlar tarafından insana telkin edilmekte, insan bu kötülükleri yapmaya sürüklenmektedir, diyebiliriz. Burada sembollerin diline başvurmak açıklayıcı ve maksadı ifade edici olabilir.

Kurtubi'nin aktardığı bilgilere göre -ki bunların her biri sahih kaynaklarca doğrulanmamış anlatımlardan, yakıştırma ve isimlendirmelerden ibarettir- şeytanın çocuklarından bir kısmı şöyle sıralanmaktadır:

Zelenbur, pazarlardaki iktisadi hile ve eşitsizliklere;

A'ver, zina günahına;

Mes'ud, aslı astarı olmayan haberlere;

Tasim, evdeki önemsiz meseleler dolayısıyla huzursuzlukların çıkarılması işine;

Ebyad, peygamberlere vesvese verme işine;

Velhan, temizlik konusunda bir türlü ikna olmayanlara;

Akyes, namazda zihnin başka şeylere kaymasına;

Mürre, müzik ve eğlenceye;

Huffaf, insanların (çöllerde) yollarını şaşırıp kaybetmelerine; içki meclislerinin kurulmasına ve içki alışkanlığının yerleşmesine;

Lekus, insanları birbirine düşürme, savaş kışkırtıcılığı yapma;

Mütekadi, kişinin yıllar önce yaptığı bir iyiliği kendisini hatırlatıp sevabından yoksun kalması işine bakar.

Müslim'de yer alan bir hadiste "Namazı amacından saptırmakla görevli

Hinzib" (Müslim, Selam, 68), Tirmizi'deki bir hadise göre Velehan isimli şeytan da abdestle ilgilenmektedir (Tirmizi, Tahare, 43.)

Belki her biri sembolik anlamı olan bu şeytanın çocukları hakikatte bizdeki kötü davranışlara birer göndermedirler. Şeytan, bizim içimizde mevcut bulunan Nefs-i emmare'de yuvalanmıştır; bizimle birlikte hareket etmektedir ve bize öylesine yakındır ki, damarlarımızda akan kanda dolaşmaktadır. Bu da bize gösteriyor ki, kişiselleştirilmiş şeytanın mahiyeti, ne olduğundan çok -ki biz kişisel hakikatini inkâr etmiyoruz-, onun insan ruhunda ve beşeri hayatta gördüğü fonksiyonlarla ilgilenmeli, içimize ve aramıza soktuğu kötülüklere karşı mücadele etmeliyiz.

مَّا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ ۖ وَمَا كُنْتُ
مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ
فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَأَ الْمُجْرِمُونَ
النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

51. Göklerin ve yerin yaratılışında da, kendi nefislerinin yaratılışında da Ben onları şahit tutmadım. Ben, saptırıcıları yardımcı-güç de edinmedim.

52. (Kâfirlere) **"Benim ortaklarım sandığınız şeyleri çağırın" diyeceği gün; işte onları çağırmışlardır ama onlar, kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz onların aralarında bir uçurum koyduk.**

53. Suçlu-günahkârlar ateşi görmüşlerdir, artık içine kendilerinin gireceklerini de anlamışlardır; ancak ondan bir kaçış yolu bulamamışlardır.

Göklerin, yerin ve nefislerin yaratılışı sırasında şahid olarak çağırılmayanlar kimlerdir? Tefsircilere göre bunlar:

a) Şeytan ve onun soyundan gelenler;

b) Şeytana uyan, Allah'a ortak koşanlar. Biz zamirin müşriklere gittiğini söyleyebiliriz. Zira Kur'an Şeytan ve soyunu değil, insanları muhatap almaktadır.

51. ayette atlanmaması gereken bir nokta var ki, tanrıtanımaz varoluşçuları her zaman yakından meşgul etmiştir: Yüce Allah insanları yaratırken, onlara sormadığı gibi yaratılışlarına da şahid tutmuş değildir. Bu demektir ki, insanın mutlak özgürlüğünden söz edilemez, zira varoluşçuların da şikâyete konu ettikleri gibi, onların deyişleriyle "mutlak özgürlük söz konusu

olsaydı, insanı bu dünyaya 'fırlatan' güç her ne ise insana sorardı: Seni dünyaya göndermek istiyorum; şu zaman diliminde, şu mekânda ve şu anne ve babadan, şu ırk ve toplumsal durumda! Böyle bir şey söz konusu olmadığına göre mutlak özgürlükten de bahsedilemez. Varoluşçular, peşine düştükleri özgürlüğü tatmak üzere tek bir çıkış yolu bulurlar, o da kendi hayatlarına kendi kararları ve seçimleriyle son vermek yani intihar etmek. Onlara göre madem dünyaya fırlatılırken insana sorulmadı, insan bu dünyadan ayrılma kararını o kuvvete bırakmamalı, kendi seçimiyle sona erdirebilmelidir ki, işte bu özgürlüktür.

Bunun temelden yanlış bir özgürlük algısı olduğu açıktır. Çünkü dünyaya şu veya bu tarihsel ve toplumsal durumda gönderilen insan, Nefha-i ruhun ürünüdür, maddi-dünyevi tabiatında ilahi bir öz taşımaktadır, ilahi tabiatı dünyevi tabiatı üzerine baskın çıkıp da cüz'i iradesi külli-ilahi iradeye iştirak ettiğinde -ki bu da ilahi hükümlere teslimiyeti ve tam tatbikiyle mümkündür- işte o zaman özgürleşir. Bu mahiyetteki özgürlüğün sınırı yoktur. Allah'ın hudutları, dünya hayatı ve nefsin denetimi için konan hükümler -helaller ve haramlar- ruhun asli evrenine dönüp sonsuzca kanat açması içindir. Varoluşçuların her versiyonuna göre özgürlük mümkün değildir, bu yüzden insan da mümkün değildir. Ama Kur'an bakış açısından özgürlük mümkündür, insan da mümkündür.

Allah'a ortak olmaya kalkışan birinin içinde gözünü açtığı maddi tabiatın bir parçası olduğu göklerin ve yerin yaratılışına bakmalı, kendi nefsinin, zatının yaratılışı üzerinde tefekkür etmeli. Göklerin ve yerin dizaynında herhangi bir müdahalesi, seçim ve kararı olmadığı gibi, kendi zatının yaratılışında, tesviye ve dizaynında da herhangi bir iştiraki, dahli, seçimi ve kararı yoktur. Nasıl yaratıldığını dahi bilemiyor, yaratılışının aşamalarına tanıklık edemiyor. Gelişmiş bilimsel ve teknolojik araçlar sayesinde bir insanın cenin halinde oluşumunu, anne karnındaki safhalarını, doğumunu, gelişimini takip edebiliriz, deney ve gözleme tabi tutabiliriz (şahitlik ederiz) ama kendi yaratılışımızın aşamalarını takip edemez, kendimize tanıklık edemeyiz. Şu halde insan, ne varlık âleminin ne kendi zatının yaratılışında kendisinin herhangi bir yardımı, katkısı söz konusu değilken nasıl olur da Allah'a ortak koşmaya kalkışır?

Bu önemli bir noktadır. Nitekim ahirette hesap sorulduğunda ortak koşanlara bu sorulacak! Kimse cevap veremeyecektir. Zaten ortak koşanlar ile ortak koşulanlar arasında uçurumlar olacaktır. Bu ağır suçu ve günahı işleyen mücrimler ateşi gördüklerinde iş işten geçtiğini, herhangi bir çıkış yolunun kalmadığını anlayacaklardır.

Hinzib" (Müslim, Selam, 68), Tirmizi'deki bir hadise göre Velehan isimli şeytan da abdestle ilgilenmektedir (Tirmizi, Tahare, 43.)

Belki her biri sembolik anlamı olan bu şeytanın çocukları hakikatte bizdeki kötü davranışlara birer göndermedirler. Şeytan, bizim içimizde mevcut bulunan Nefs-i emmare'de yuvalanmıştır; bizimle birlikte hareket etmektedir ve bize öylesine yakındır ki, damarlarımızda akan kanda dolaşmaktadır. Bu da bize gösteriyor ki, kişiselleştirilmiş şeytanın mahiyeti, ne olduğundan çok -ki biz kişisel hakikatini inkâr etmiyoruz-, onun insan ruhunda ve beşeri hayatta gördüğü fonksiyonlarla ilgilenmeli, içimize ve aramıza soktuğu kötülüklere karşı mücadele etmeliyiz.

مَّا اَشْهَدْتُّهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْ ۖ وَمَا كُنْتُ
مُتَّخِذَ الْمُضِلِّيْنَ عَضُدًا ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُوْلُ نَادُوْا شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ
فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ
النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا وَلَمْ يَجِدُوْا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

51. Göklerin ve yerin yaratılışında da, kendi nefislerinin yaratılışında da Ben onları şahit tutmadım. Ben, saptırıcıları yardımcı-güç de edinmedim.

52. (Kâfirlere) **"Benim ortaklarım sandığınız şeyleri çağırın" diyeceği gün; işte onları çağırmışlardır ama onlar, kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz onların aralarında bir uçurum koyduk.**

53. Suçlu-günahkârlar ateşi görmüşlerdir, artık içine kendilerinin gireceklerini de anlamışlardır; ancak ondan bir kaçış yolu bulamamışlardır.

Göklerin, yerin ve nefislerin yaratılışı sırasında şahid olarak çağırılmayanlar kimlerdir? Tefsircilere göre bunlar:

a) Şeytan ve onun soyundan gelenler;

b) Şeytana uyan, Allah'a ortak koşanlar. Biz zamirin müşriklere gittiğini söyleyebiliriz. Zira Kur'an Şeytan ve soyunu değil, insanları muhatap almaktadır.

51. ayette atlanmaması gereken bir nokta var ki, tanrıtanımaz varoluşçuları her zaman yakından meşgul etmiştir: Yüce Allah insanları yaratırken, onlara sormadığı gibi yaratılışlarına da şahid tutmuş değildir. Bu demektir ki, insanın mutlak özgürlüğünden söz edilemez, zira varoluşçuların da şikâyete konu ettikleri gibi, onların deyişleriyle "mutlak özgürlük söz konusu

olsaydı, insanı bu dünyaya 'fırlatan' güç her ne ise insana sorardı: Seni dünyaya göndermek istiyorum; şu zaman diliminde, şu mekânda ve şu anne ve babadan, şu ırk ve toplumsal durumda! Böyle bir şey söz konusu olmadığına göre mutlak özgürlükten de bahsedilemez. Varoluşçular, peşine düştükleri özgürlüğü tatmak üzere tek bir çıkış yolu bulurlar, o da kendi hayatlarına kendi kararları ve seçimleriyle son vermek yani intihar etmek. Onlara göre madem dünyaya fırlatılırken insana sorulmadı, insan bu dünyadan ayrılma kararını o kuvvete bırakmamalı, kendi seçimiyle sona erdirebilmelidir ki, işte bu özgürlüktür.

Bunun temelden yanlış bir özgürlük algısı olduğu açıktır. Çünkü dünyaya şu veya bu tarihsel ve toplumsal durumda gönderilen insan, Nefha-i ruhun ürünüdür, maddi-dünyevi tabiatında ilahi bir öz taşımaktadır, ilahi tabiatı dünyevi tabiatı üzerine baskın çıkıp da cüz'i iradesi külli-ilahi iradeye iştirak ettiğinde -ki bu da ilahi hükümlere teslimiyeti ve tam tatbikiyle mümkündür- işte o zaman özgürleşir. Bu mahiyetteki özgürlüğün sınırı yoktur. Allah'ın hudutları, dünya hayatı ve nefsin denetimi için konan hükümler -helaller ve haramlar- ruhun asli evrenine dönüp sonsuzca kanat açması içindir. Varoluşçuların her versiyonuna göre özgürlük mümkün değildir, bu yüzden insan da mümkün değildir. Ama Kur'an bakış açısından özgürlük mümkündür, insan da mümkündür.

Allah'a ortak olmaya kalkışan birinin içinde gözünü açtığı maddi tabiatın bir parçası olduğu göklerin ve yerin yaratılışına bakmalı, kendi nefsinin, zatının yaratılışı üzerinde tefekkür etmeli. Göklerin ve yerin dizaynında herhangi bir müdahalesi, seçim ve kararı olmadığı gibi, kendi zatının yaratılışında, tesviye ve dizaynında da herhangi bir iştiraki, dahli, seçimi ve kararı yoktur. Nasıl yaratıldığını dahi bilemiyor, yaratılışının aşamalarına tanıklık edemiyor. Gelişmiş bilimsel ve teknolojik araçlar sayesinde bir insanın cenin halinde oluşumunu, anne karnındaki safhalarını, doğumunu, gelişimini takip edebiliriz, deney ve gözleme tabi tutabiliriz (şahitlik ederiz) ama kendi yaratılışımızın aşamalarını takip edemez, kendimize tanıklık edemeyiz. Şu halde insan, ne varlık âleminin ne kendi zatının yaratılışında kendisinin herhangi bir yardımı, katkısı söz konusu değilken nasıl olur da Allah'a ortak koşmaya kalkışır?

Bu önemli bir noktadır. Nitekim ahirette hesap sorulduğunda ortak koşanlara bu sorulacak! Kimse cevap veremeyecektir. Zaten ortak koşanlar ile ortak koşulanlar arasında uçurumlar olacaktır. Bu ağır suçu ve günahı işleyen mücrimler ateşi gördüklerinde iş işten geçtiğini, herhangi bir çıkış yolunun kalmadığını anlayacaklardır.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ
جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُٓوا اِذْ جَٓاءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا
رَبَّهُمْ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا
نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ
لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُٓوا اٰيَاتِي وَمَٓا اُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ
مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُۜ اِنَّا جَعَلْنَا
عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓي اٰذَانِهِمْ وَقْرًاۜ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى
فَلَنْ يَهْتَدُٓوا اِذًا اَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِۜ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا
كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَۜ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهٖ مَوْئِلًا
﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرٰٓى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

54. Andolsun, bu Kur'ân'da insanlar için biz her örnekten çeşitli açıklamalarda bulunduk. İnsan, her şeyden çok tartışmacıdır.

55. Kendilerine hidayet geldiği zaman insanları inanmaktan ve Rablerinden bağışlanma dilemelerinden alıkoyan şey ancak evvelkilerin sünnetinin kendilerine de gelmesi veya azabın onları karşılarcasına gelmesi(ni beklemeleri)**dir.**

56. Biz elçileri, müjde vericiler ve uyarıcılar olmak dışında (başka bir amaçla) **göndermeyiz. İnkâr edenler ise, hakkı batıl ile geçersiz kılmak için mücadele ediyorlar. Onlar benim âyetlerimi ve uyarıldıklarını** (azabı) **alay konusu edindiler.**

57. Kendisine Rabbinin âyetleri öğütleri hatırlatıldığı zaman, sırt çeviren ve ellerinin önden gönderdikleri (amelleri)**ni unutandan daha zalim kimdir? Biz gerçekten, kalpleri üzerine onu kavrayıp anlamalarını engelleyen bir perde** (gerdik)**, kulaklarına bir ağırlık koyduk. Sen onları hidayete çağırsan bile, onlar sonsuza kadar asla hidayet bulamazlar.**

58. Senin Rabbin rahmet sahibi (ve) **bağışlayıcıdır. Eğer, kazandıklarından dolayı onları** (azapla) **yakalasaydı, şüphesiz onlara azabı** (bir an önce) **çabuklaştırırdı. Hayır, onlar için bir buluşma zamanı vardır, onun dışında asla başka bir sığınak bulamayacaklardır.**

59. İşte ülkeler (ve onların hakları)**, zulmettikleri zaman onları yıkıma uğrattık ve yıkımları için bir buluşma zamanı tespit ettik.**

Mesajın doğru kavranması için başvurulan yöntemlerden biri çeşitli örneklerin verilmesi, örnek olaylar üzerinden açıklamalarda bulunulmasıdır. Çoğu zaman insanlar salt mücerret (soyut) anlatımlardan, derin zihni analizlerden değil de somut olarak hayatta karşılaştıkları olayların sonuçlarından, sonuçların anlamlandırılmasından ibret alır, gerekli ve faydalı sonuçlar çıkarırlar. Kur'an-ı Kerim de tabiatta ve beşeri hayatta süren olaylar eşliğinde mesaj verir. Bir sineği (2/Bakara, 26) örnek verdiği gibi, bal arısını (16/Nahl, 68-69) ve örümcek ağını (29/Ankebut, 41) örnek verir. Geçmiş toplumların sıkça zikredilmesinin bir hikmeti de budur. Tek boyutlu düşünce her şeyi açıklayamaz; varlık, insan ve tarih bir arada düşünüldüğünde açıklayıcı bilgi ve kanaatlere sahip olunabilir.

Öyle olmasına rağmen insan cedelci, tartışmacı, çekişmecidir. Önyargıları, bilgisizliği, kibri, çıkar hesabı dolayısıyla gerçek karşısında inat eder, hakikatin hilafına tartışır, haklılığını kanıtlamaya çalışır. Bu, insanı gerçeklikten ayıran, gerçeklik dünyası ile ilişkisini kesen tehlikeli bir zihni tutumdur. Zira insanın şu veya bu sebeple gerçeklikle ilişkisi bir ölçüde kesilirse nevrotik, tamamen kesilirse psikoz adı verilen tehlikeli akıl ve ruh hastalıklarına müptela olur. Bu yüzden daima en yüksek değer hak ve hakikat olmalıdır. "Hak yücedir, onun üstünde başka şey yükselemez" denmiştir (Bkz. 17/İsra, 41).

Yaşadıkları olaylardan gerekli dersi çıkarıp doğru yola girmeyenler -ki bunlar hidayeti reddeden kimselerdir- sonunda ilahi sünnetin işleyen yasalarına maruz kalırlar. Geçmişte nasıl bu tutum ve davranış içinde ısrar edenler azaba çarptırılmışlarsa, bunların da başına gelen aynısı olur. Hatta bazıları öylesine kibre kapılırlar ki, bir an önce azap gelsin diye meydan okurlar (8/Enfal, 32). Ancak isyan ve inat sonunda onları yıkıma götürür, çünkü tarihte yasalarını işler kılan ilahi sünnet bunu gerektirir.

Allah'ın elçiler göndermesinin sebebi, isyan, günah ve zulüm içinde yaşayan toplumlara müjde ve uyarıda bulunmayı murat etmesi ve hesap soracağı zaman onlara geçerli hiçbir mazeret bırakmamasıdır (4/Nisa, 165). Müjde, eğer doğru yola girerlerse dünya ve ahirette mutlu olacaklarının, uyarı da yanlış-sapkın bir yola girecek olurlarsa her iki dünyada mutsuz olacakları, ebedi hüsrana uğrayacakları haberi ve bilgisinin verilmesidir. Şu var ki inkârcılar yani gerçeğin ve hakikatin üstünü önyargılar, cehalet, bencillik ve kibirle örtenler hakkı geçersiz kılmak için mücadele ederler. Gerçekleri tersyüz etmek için çeşitli yollara başvururlar; propaganda yaparlar, telkinlerde bulunurlar, hakikat değeri olmayan algılar oluştururlar; insanların ruhlarına kuşku, vesvese katarlar, akı kara-karayı ak gösterirler, insanları sahte, yaldızlı söylem ve retoriklerle kandırırlar, boş işler, oyunlarla meşgul ederler, zihinlerini güçten

düşürürler, yeteneklerini fonksiyonsuz hale getirirler; yerine göre zor ve baskıya başvurmaktan çekinmezler.

56. ayette geçen "**yudhızu**" kelimesi yerinden kaydırmak, anlamını değiştirmek demektir. Bu dini mesajın, ayet ve ilahi hükümlerin iç ve hakiki anlamlarıyla oynamayı ifade eder. Mesela dinin dünyaya ilişkin hükümlerin önemsiz olduğunu, dinin sadece iman, ibadet ve ahlak olduğunu, muamelat ve ukubat olmasa da dini hayatın mümkün olabileceğini savunanlar, kelimelerin iç anlamlarında oynama yapan kimseler sınıfına girer. Modern zamanlarda lafız olarak Kur'an'da yer alan hükümleri Mushaflardan çok anlamlarını kaydırmaya çalışılmakta, bu çerçevede hayatı düzenlemek üzere tebliğ edilmiş din izafileştirilmek, marjinalleştirilmek ve özel alana çekilip hapsedilmek istenmektedir.

Bu gibi bedbahtlar derin bir gaflet hali içindedirler, çünkü her ne kadar Yüce Allah onlara belli bir süre mühlet veriyorsa da eninde sonunda müstahak oldukları akıbet gelir kendilerini bulur, helak olup ceza görürler. Gaflet hali onları öylesine derin bir şekilde etkisi altına almış ki, azapla uyarıldıklarında gülüp geçerler, ilahi sünnetle alay ederler. Oysa bunların tutumları onların zulümlerini açığa vurur sadece, üstelik bu zulmü kendi nefislerine karşı işlemektedirler. Bu dünyada her ne yapmışlarsa ahirette karşılarına çıkacaktır. Kendi feci akıbetleri üzerinde yeterince düşünmemelerinin sebebi kalplerinin paslanması, basiretlerinin perdelenmesi, kulaklarına ağırlığın konulmuş olmasıdır (bkz. 4/Nisa, 155 ve 17/İsra, 45-46). Böylelerinin doğru yola davet edilmesi fayda etmez, sonsuza kadar doğru yola girmeyeceklerdir, çünkü kalplerini ve kulaklarını temizlemeyi; hakka ve hakikate, yüksek ahlaki hayata açmayı reddediyorlar. Hasta olduğunu kabul etmeyen birinin tam teşekküllü bir hastanenin dibinde yaşıyor olsa bile şifa bulması mümkün mü?

Bununla beraber Allah'ın hemen azap vermemesi O'nun rahmet sahibi ve bağışlayıcı olması dolayısıyladır. Hemen azap vermez, çünkü öyle yapacak olsa hesap gününde O'na "Bize düşünme, yanlışımızdan dönme fırsatı vermedin" diye serzenişte bulunabilirler. Kim hastalığının farkına varıp şifa yolunu tutacak olursa Allah rahmet sahibidir, affeder, bağışlar. Günah ve zulümden sonra yapıp ettiklerinin güzel karşılığını verir, onu nimetlerle donatır. Ama öyle yapmayacak olursa, eninde sonunda buluşma zamanında ve yerinde hesap sorulacak, herkes yaptıklarından dolayı sorguya çekilecektir. Bunda en ufak bir tereddüt yoktur, buluşma zamanında da Allah'tan başka sığınılacak kimse veya yer de olmayacaktır. Geçmişte helak olup tarih sahnesinden çekilen nice ülke, şehir ve büyük medeniyetin başına gelen budur. Zulümlerinden vazgeçmedikleri için yok oldular, kendileri için tespit edilen süre tamamlanınca tarihten silinip gittiler.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَآ اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا
﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ
سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا
هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ
وَمَآ اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُۚ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِۖ عَجَبًا ﴿٦٣﴾
قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِۖ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا قَصَصًاۙ ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ
عِبَادِنَآ اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُ
مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ اِنَّكَ لَنْ
تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ خُبْرًا ﴿٦٨﴾
قَالَ سَتَجِدُنِيٓ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَآ اَعْصِي لَكَ اَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَاِنِ
اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْـَٔلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًاۚ ﴿٧٠﴾ فَانْطَلَقَا
حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَاۜ قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَاۚ لَقَدْ جِئْتَ
شَيْـًٔا اِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا
تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ اَمْرِي عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى
اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُۙ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍۗ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا
نُكْرًا ﴿٧٤﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ اِنْ
سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِيۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾
فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍۨ اسْتَطْعَمَآ اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا
فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُۥۜ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ
اَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَۚ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ
عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ
اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَاَمَّا الْغُلَامُ
فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ ﴿٨٠﴾ فَاَرَدْنَآ

أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

60. **Hani Musa genç yardımcısına demişti: "İki denizin birleştiği yere ulaşıncaya kadar gideceğim ya da uzun zamanlar geçireceğim."**

61. **Böylece ikisi, iki** (deniz)**in birleştiği yere ulaşınca balıklarını unutuverdiler;** (balık) **denizde bir akıntıya doğru** (veya bir menfez bulup) **kendi yolunu tuttu.**

62. (Varmaları gereken yere gelip) **Geçtiklerinde** (Musa) **genç-yardımcısına dedi ki: "Yemeğimizi getir bize, andolsun, bu yaptığımız-yolculuktan gerçekten yorulduk."**

63. (Genç-yardımcısı) **Dedi ki: "Gördün mü, kayaya sığındığımızda, ben balığı unuttum. Onu hatırlamamı Şeytan'dan başkası bana unutturmadı; o da şaşılacak tarzda denizde kendi yolunu tuttu."**

64. (Musa) **Dedi ki: "Bizim de aradığımız buydu." Böylelikle ikisi izleri üzerinde geriye doğru gittiler.**

65. **Derken, katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve tarafımızdan kendisine bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kulu buldular.**

66. **Musa ona dedi ki: "Doğru yol** (rüşt) **olarak sana öğretilenden bana öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?"**

67. **Dedi ki: "Gerçekten sen benimle birlikte olma sabrını göstermeye güç yetiremezsin."**

68. (Böyleyken) **"Özünü kavramaya kuşatıcı olamadığın şeye nasıl sabredebilirsin?"**

69. (Musa:) **"İnşallah, beni sabreden** (biri olarak) **bulacaksın. Hiçbir işte sana karşı gelmeyeceğim" dedi.**

70. **Dedi ki: "Eğer bana uyacak olursan, hiçbir şey hakkında bana soru sorma, ben sana öğütle-anlatıp söz edinceye kadar."**

71. **Böylece ikisi yola koyuldu. Nitekim bir gemiye binince, o bunu** (gemiyi) **deldi.** (Musa) **Dedi ki: "İçindekilerini batırmak için mi onu deldin? Andolsun, sen şaşırtıcı bir iş yaptın."**

72. **Dedi ki: "Gerçekten benimle birlikte olma sabrını göstermeye kesinlikle güç yetiremeyeceğini ben sana söylemedim mi?"**

73. (Musa:) **"Beni, unuttuğumdan dolayı sorgulama ve bu işimden dolayı bana zorluk çıkarma" dedi.**

74. **Böylece ikisi** (yine) **yola koyuldular. Nitekim bir çocukla karşılaştılar, o hemen tutup onu öldürdü.** (Musa) **Dedi ki: "Bir cana karşılık olmaksızın, tertemiz bir canı mı öldürdün? Andolsun, sen kötü bir iş yaptın."**

75. **Dedi ki: "Gerçekte benimle birlikte olma sabrını göstermeye kesinlikle güç yetiremeyeceğini ben sana söylemedim mi?"**

76. (Musa:) **"Bundan sonra sana bir şey soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme. Benden yana bir özre ulaşmış olursun" dedi.**

77. (Yine) **Böylece ikisi yola koyuldu. Nihayet bir kasabaya gelip yemek istediler, fakat** (kasaba halkı) **onları konuklamaktan kaçındı. Onda** (kasabada) **yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular, hemen onu inşa etti.** (Musa) **Dedi ki: "Eğer isteseydin gerçekten buna karşılık bir ücret alabilirdin."**

78. **Dedi ki: "İşte bu, benimle senin aranda ayrılma** (zamanı)**mız. Sana, üzerinde sabır göstermeye güç yetiremeyeceğin bir yorumu haber vereceğim.**

79. **"Gemi, denizde çalışan yoksullarındı, onu kusurlu yapmak istedim,** (çünkü) **ilerlerinde, her gemiyi zorbalıkla ele geçiren bir kral vardı."**

80. **"Çocuğa gelince, onun anne ve babası mü'min kimselerdi. Bundan dolayı, onun kendilerine azgınlık ve inkâr zorunu kullanmasından endişe edip-korktuk."**

81. **Böylece, onlara Rablerinin ondan temiz olmak bakımından daha hayırlısı, merhamet bakımından da daha yakın olanını vermesini diledik."**

82. **"Duvar ise, şehirde iki öksüz çocuğundu, altında onlara ait bir define vardı; babaları salih biriydi. Rabbin diledi ki, onlar erginlik çağına erişsinler ve kendi definelerini çıkarsınlar;** (bu,) **Rabbinden bir rahmettir. Bunları ben, kendi işim** (özel görüşüm) **olarak yapmadım. İşte, senin sabır göstermeye güç yetiremediğin şeylerin yorumu."**

Sûrenin 60-82 arası Musa aleyhisselâm ile Bilen (Âlim) Kul (bunun Hızır aleyhisselâm olduğu iddia edilir) arasında geçen ilginç bir olayı anlatır. Her iki şahsiyetin kimliği konusunda İslam'ın ilk dönemlerinden başlamak üzere tar-

tışmalar olmuştur. Hatta Yahudi iken Müslüman olan Ka'bu'l Ahbar'ın yeğeni Nevf el Bekkali, burada sözü geçen Musa'nın peygamber Musa aleyhisselâm olmadığını iddia etmiş ancak bu iddia Kur'an tefsiri konusunda otorite olan İbn-i Abbas tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Muhtemelen bazı oryantalistler de, bu iddiadan hareketle bu şahsın Gılgamış olduğunu söylemişlerdir. Said bin Cübeyr anlatıyor: İbn-i Abbas'a dedim ki:

"-Nevfel-Bekkali, İsrailoğullarının peygamberi olan Hz. Musa, Hızır'ın arkadaşı olan Musa olmadığını zannediyor." Bana şu cevabı verdi: '-Allah'ın düşmanı yalan söylüyor. Ben Übeyybin Ka'b'ı dinledim" deyip konuyla ilgili hayli uzun bir hadis naklediyor. Hadis'in giriş bölümü şöyle: "Hz. Musa birgün kavmine bir hutbe irat etti, ona 'İnsanların en bilgini kim?' diye sorulunca 'Benim' dedi ancak "Kimin daha bilgin olduğunu Allah bilir!" demeyi unuttu. Bunun üzerine Yüce Allah, onu uyarıp şöyle buyurdu: 'İki denizin birleştiği yerde benim bir kulum var, o senden daha bilgilidir.' Musa 'Rabbim! Ona nasıl ulaşabilirim?' diye sordu, Yüce Allah da 'Sepete bir balık koy ve yola çık, o balığı nerede kaybedersen, işte o kulum oradadır' buyurdu. Musa genç yardımcısı Yuşa bin Nun ile çıktılar, bir kayanın yanına gelince, orada uyukladılar. Bu arada balık sepetten çırpınıp denize kaçmıştı." (Bkz. Buhari, Tefsir, 18/2, 3, 4; İlm 16; Müslim, Fedail 170; Ebu Davud, Sünnet 17).

Hakikaten sırlar ve muammalar dolu bu olay planlanmış yol arkadaşlığı boyunca cereyan eder. Hızır'la buluşmak üzere yola çıkarken Hz. Musa'ya eşlik eden gencin kız kardeşinin oğlu yani yeğeni Yuşa bin Nun (Josue) olduğu söylenmiştir. Buhari'de bunu teyit eden bir kayıt vardır (İlim, 44). Tevrat'a göre ise söz konusu genç Hz. Musa'nın yanında bulunmuş, ondan eğitim almış, vefatından sonra da İsrailoğullarına peygamber olarak önderlik etmiştir. (Bkz. Çıkış, 13:16) Tevrat'ta şu ifade yer alır: "Rab kulu Musa'nın ölümünden sonra onun yardımcısı Nun oğlu Yeşu'ya şöyle buyurdu" (Yeşu, 1:1; Tesniye, 31: 7-8). Ne var ki, bu kıssa Yahudi kaynaklarından Tevrat'ta değil de, Talmut'ta yer almıştır.

Her peygamber tebliğ görevini yerine getirmek üzere gönderildiği kavminin içinde olmasını gerektirir (7/A'raf, 142). İzinsiz kavmini terkettiği için Yunus aleyhisselâmın başına gelenler Yunus sûresinde anlatılır (10/98). Bu olay, muhtemelen Hz. Musa'nın kavminin başından ayrılışının üçüncüsüdür. İlki Kenan iline gelmek üzere Mısır'dan ayrılması (28/Kasas, 21-22); ikincisi 40 günlüğüne Tur Dağı'na çıkmasıdır (7/A'raf, 142).

Hz. Musa ile yeğeni her nereden hareket etmişlerse -ki en makul görüş Tih Çölü olması lazım-güzergâhları**"iki denizin birleştiği yer"**e kadar ulaşmaktır. Bu ifade (Mecmea'l bahreyn) Rahman (55/19-20) ve Neml (27/61)

sûrelerinde de geçmektedir. Karinelerden hareketle "yer" konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmış; buranın Karadeniz-Hazar denizi arası bir bölge (Azerbaycan); Ermenistan'da Kur-Res nehri arası yani Aras; Dicle ve Fırat'ın Basra Körfezi'nde döküldüğü Şattu'l Arap mevkii; Akdeniz-Kızıldeniz arası veya Kızıldeniz'in Akabe Körfezi ile Süveyş kanalının buluştuğu Sina çölü ve Medyen'in bulunduğu bölge; Ürdün-Kızıldeniz arası; Antakya; Eyle; Atlas Okyanusu kıyısında Endülüs/İspanaya'da bir yerleşim birimi; Afrika'da Tanca şehri olduğu ileri sürülmüştür. İstanbul Boğazı Beykoz bölgesindeki Yuşa peygamber tepesinin bu olayla ilgili olduğu iddia edilir. Kanuni Sultan Süleyman'ın süt kardeşi Yahya Efendi (1494-1570) keşif yoluyla buluşma yerinin bu tepe olduğunu, Yuşa aleyhisselâmın da kabrinin burada bulunduğunu söylemiştir. O günden bu yana Yuşa tepesi ziyaret edilir. İşari tefsir usulünü kullananlara göre "iki denizin birleştiği yer"den kasıt iki ayrı özelliğe sahip Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın buluşmasıdır. Kıssanın işari tefsirine biraz sonra değineceğiz.

Akla uygun görünen söz konusu yerin Akdeniz-Kızıldeniz arası kıyı olmasıdır. Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Musa buluşma yeri konusunda net bir bilgiye sahip değildir, zira buluşma yerinin "iki denizin birleştiği yer" olabileceği gibi, hayli uzun bir yolculuktan sonra da bulunacağını söylemektedir. Bu, zihinde olayın kendisine vahiy ile ancak imalı bir anlatımla bildirildiği fikrini uyandırmaktadır. Yolda yemek üzere yanlarına balık almışlardır. İfadeden balığın canlı olduğu anlaşılmaktadır, çünkü "iki denizin birleştiği yer"e geldiklerinde bir anlık gafletlerinden veya muhtemelen uykuya daldıkları bir anda balık bulunduğu kaptan fırlayıp denizde kendine bir menfez bulup alındığı yere dönmüştür. Demek oluyor ki balık da ilk alındığı yere belli bir güzergâh izleyerek gitmektedir.

Belki bu, balıkların denizde sağlı sollu, ileri geri yüzerlerken bizim kolayca tespit edemeyeceğimiz belli güzergâhlar, belirli istikametler takip ettiklerini, kendilerince düzenli ve anlamlı hareketler yaptıklarını ima etmektedir. Yanlarına aldıkları balık "denizde kendi yolunu (sebiylehufi'l bahri sereben)" tutup gitmiştir. Ayette geçen "**sereb**" delik, yol, birtür tünel demektir. Kelime denizde takip edilen incelikli yol, güzergâha atıftır. Eğer arılar ve diğer hayvanlar gibi balıklar da menşei ve mahiyeti vahiy olan belli kodlara göre yani güdüsel olarak hareket ediyorlarsa -ki öyledir-, varlıkta hiçbir şey kendinden, gelişigüzel ve tesadüfi (rastlantısal) olmaması gerekir.

Tayin ettikleri yere geldiklerinde Hz. Musa genç yeğenine balığı getirmesini söyler. İkisi de uzun bir yolculuktan sonra yorulmuş, acıkmışlardır. Ancak yolculuğun hikmeti gereği kıyıya sığındıklarında genç balığı unutmuş, balık da

bunu fırsat bilip alındığı yere dönmek üzere yol takip gitmiştir. Hz. Musa'nın yeğeni balığı kendisine "Şeytan'ın unutturduğunu" söyler. Benzer bir ifade zindandan kurtulunca kendisini hatırlaması için tembihte bulunduğu Hz. Yusuf'un zindan arkadaşı tarafından da dile getirilir (12/Yusuf, 42). Bu böyledir, zira her hayırlı işi insana ancak Şeytan unutturur. Şu var ki Hz. Musa kızacağına aksine bunu bir işaret kabul eder ve zaten "Bizim de aradığımız buydu" der. Tıpkı balık gibi onlar da geldikleri yolu takip ederek geri dönerler, sonunda "kendisine (özel) bir ilim öğretilen zat"la buluşurlar.

Kur'an-ı Kerim, buluştukları zatın ismini zikretmez. Galip zan ve tefsircilerin kısm-ı azamisinin görüşüne dayanarak biz de bu zatın "Hızır aleyhisselâm" olabileceğini söylüyoruz. Bu görüşü destekleyen hadisler de var (bkz. Buhari, İlim, 44; Müslim, Fedail, 170, 172). Şifahi kültürde "Hızır" köklü bir imaja sahiptir. İyi insanların sıkıntılı zamanlarında imdadına yetişir. Farklı yörelerde farklı isim ve sıfatlara sahiptir. Mesela Mardin'in şifahi kültüründe Hızır aleyhisselâm'a "Hocay-ı Hıdır (Hıdır Hoca)" denir ve şehrin yüksek kalesinde makamı bulunduğuna inanılır. Bundan başka Azerbaycan'da Hızır-ı zinde;Irak'da Makamul Hadır; Lübnan'da Hz. Hızır Makamı; Mısır'da Hızır kapısı; Seylan'da Hızır mağarası; Suriye'de Makam-ı Hızır; Hatay'da Mecme-al Bahreyn.

Hızır aleyhisselâm kimdir, nasıl bir zattır? Bu konuda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Kimine göre bir peygamber, kimine göre bir melek, kimine göre hayat iksirini (ab-ı hayat) içip ölümsüzlük vasfını kazanan salih bir kuldur. Ölümsüz olmadığını Enbiya sûresinde (21/34-35), Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'den önce hiç kimseye (bir beşere) ölümsüzlük vermediğini belirten ayetten anlıyoruz. Hızır aleyhisselâmın misal âlemine ait bir varlık olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bir insan olma ihtimali zayıftır. Zira bir insan bir peygambere rehberlik edemez, ona bilemediği şeyleri, gaybı öğretemez. Böyle bir şeyin vuku bulmuş olması için bu insanın vahiy almış olması icap eder ki, sözkonusu bilgi vahiy ise, neden Hz. Musa'ya değil de bu özel insan (Âlim Kul)'a gelmiş olsun; doğrudan Yüce Allah Hz. Musa'ya indirebilirdi. Akla yatkın olanı söz konusu zatın "**insan kılığına giren bir melek**" olmasıdır. Mevdudi de bu yönde kanaat belirtmektedir. Kendisine özel bilgiler öğretilmiştir ki, bunların bir peygambere, mesela Hz. Musa'ya öğretilmediği açıktır. Hatta Hz. Musa bu zatın kendisinin gücünün yetmediği özelliklere sahip olduğunu itiraf etmektedir (18/73). Hz. Musa, ondan bu özel bilgileri yani "**ledün ilmi**"ni öğrenmek istemektedir. "**Hızır**" ismi, yeşil (ahdar) kelimesinden türetilmiştir, anlatıma göre namaz kıldığında etrafı, seccadesinin altı bir anda yeşillenmektedir. Fakat burada birtakım sorular vardır: Bu zat melek ise seccade de namaz kılmasına

gerek yoktur; Efendimiz (s.a.)'den önceki dönemlerde mü'minlerin aynen bizim gibi seccadeler üzerinde namaz kıldıklarına ilişkin elimizde güvenilir bilgiler de mevcut değildir. Vehbi Zuhayli, Hızır'ın asıl isminin Melkan oğlu Belya olduğunu söyler.

Bu ayetlerde geçen zat -Hızır aleyhisselâm olsun olmasın- "Allah'ın (özel) ilim verdiği bir kul"dur (Bilen/âlim kul). İlminin özel olduğunu Hz. Musa'yı şaşırtacak, tepkisine yol açıp sabrını taşıracak nitelikte olmasından anlıyoruz. Ancak bu ilim kendinden değildir, Allah'ın öğretmesidir (minledünna); bu zatın kendinden menkul bir kerameti yoktur, eninde sonunda bir "kul"dur; sahip olduğu bilgi kendi çalışması, cehd ve kesbinin sonucu değildir, bilinmeye/gayba ilişkindir. Süleyman aleyhisselama Saba Melikesi'ni tahtıyla Sana'dan Kudüs'e anında getiren kişinin de benzer özel bir bilgiye (kitaptan ilme) sahip olduğu belirtilmektedir (27/Neml, 40). Bu nokta önemlidir, zira bu durum, özel bilgilerin sıradan bir beşere, peygambere, cinlerden birine verilmediğini ima eder. Bu zatın çizilen profili, bazı sufilerin birtakım şahsiyetlere atfettikleri özelliklere referans teşkil edemez, Hz. Musa'ya verilmeyen özellik ve sıfatların vahiy almayan bir veliye, imama sufi veya kişiye, şeyhe, hocaya verildiği düşünülemez. Sufiler veya irfan ehli ayetteki "**minledünnî**"den -ki bu kat, huzur, makam, nezd manasına gelir- hareketle "**ledün**" ilminin varolduğunu ve bunun başta peygamberler olmak üzere evliya, asfiya, ebrar ve mukarrabunun ilimleri olduğunu söylerler. Bu ilim insanın kalbine atılan ilahi bilgi ve hakikatler cinsindendir.

Fakat peygambere verilmeyen bir bilgi, tarih boyunca birtakım kimselere verilecekse ve niteliği itibariyle peygamberin bilgi mertebesinin üstünde bir mertebede tecelli ediyorsa, bu durumda kıyamete kadar bu özel (ledün) ilme sahip olduğunu iddia eden kimselerin ortaya çıkıp dinin muhkem esasları dışında birtakım bilgi ve haberler verebilmelerinin, hatta olmadık hükümler vaz'edebilmelerinin önü açık demektir. Bu ise, bizim **sufi** veya **arif** hangi manevi mertebede olursa olsun, onun bilgi ve amellerini kritik edebileceğimiz kaynak Şeriattır, dinin apaçık hükümleridir şeklinde benimsediğimiz ilkeye aykırı düşer. Bu kapının açılması durumunda dinden geriye ne kalacağı şüphelidir.

Hz. Musa'nın Hızır aleyhisselâmdan öğrenmeyi talep ettiği ilim/bilginin iki özelliği var: Biri doğru yolu gösteren, insanı irşat eden; diğeri olayların iç yüzüne vakıf olmasını sağlayan, batını gösteren özel bir bilgi türü olmasıdır. Anlaşıldığı kadarıyla **Ulu'l-azm** bir peygamber olmasına rağmen **Hz. Musa** bu bilgiye sahip değildir. Bu bilgilere sahip olmaması onun sahip olduğu bilgilerin Hızır'ın bilgilerinden daha aşağı veya az değerli bilgiler olduğu anlamına

gelmez. Nihayetinde varsa eğer bu türden bir bilgi, o bilgiye sahip olan kişiye özgüdür, başkalarının bununla amel etmesi caiz değildir. Muhtemelen Hızır aleyhisselâm, öğretme sürecine başladığında "beşeri/insani" vasıfları dolayısıyla Hz. Musa'nın dayanamayıp itiraz edeceğini düşünmekte, dolayısıyla onu uyarmaktadır. Hz. Musa, Allah'ın dilemesine sığınarak sabredeceği vaadinde bulunmaktadır. Hz. Hızır'ın koştuğu şart olayların iç yüzünü, hakiki sebeplerini kendisi açıklayıncaya kadar Hz. Musa sabredecektir.

Bu şekilde anlaştıktan sonra yola koyulurlar. Bu aşamadan sonra Yuşa'nın yolculuğa katılmadığı anlaşılmaktadır, çünkü olaylarla ilgili diyaloglar ikisi arasında geçmektedir. 71-78. arası ayet kümesinde üç önemli olay zikredilir. Biri, bindikleri gemide Hızır aleyhisselâm "zahirde herhangi geçerli bir sebep göstermeksizin" delikler açar. Hz. Musa şaşkınlıkla ne yapmaya çalıştığını sorar: "Gemiyi batırmak mı istiyorsun?" Soru, sözünde durmadığının göstergesidir. Hızır aleyhisselâm ona sözünü hatırlatır. Hz. Musa kendini toparlar, özür beyan eder. İkinci olay, karşılaştıkları bir çocuğu Hızır aleyhisselâmın yine "görünürde geçerli sebep göstermeksizin" öldürmesidir. Hz. Musa adeta dehşete kapılır, çünkü suçsuz bir insanı öldürmek büyük bir iştir. Hızır'a açık bir hukuk kuralını hatırlatır: "Masum bir cana nasıl kastedersin?" Tevrat'ın açık hükmüdür: "Bir kimse birini öldürecek olursa, mutlaka öldürülecektir" (Levililer, 24:17). İlginçtir, Hz. Musa'nın öldürmeyle ilgili tek bir gerekçe saymasıdır, o da kısası gerektiren cinayettir. Hızır aleyhisselâm yine ona sözünü hatırlatır, Hz. Musa yine toparlanır. Üçüncü olay misafir gittikleri bir şehir halkının onlara yemek vermemesidir. Buna rağmen Hızır aleyhisselâm yıkık bir duvarı tamir eder. Hz. Musa bunda da bir gariplik görüp sormaktan kendini alamaz. Bunun üzerine Hızır aleyhisselâm yolculuklarının sona erdiğini belirtir ama neden böyle yaptığını da açıklamayı ihmal etmez.

Gemiyi delmesinin sebebi onu özürlü, değersiz hale getirmek içindir. Çünkü zorba bir kral sağlam gemilere el koyar, oysa gemi geçimini temin eden yoksullara aittir, hazinesini korsanlık, yağma ve soygunla dolduran kral özürlü bir gemiye tenezzül etmeyecektir. Öldürdüğü çocuk, ileride inkâr ve isyan fiilleri işleyip anne ve babasını zora sokacaktı. Hızır aleyhisselâm onu öldürüp böylesine dramatik bir gelişmeye mani olmuştur. Üçüncü olayda, duvar iki öksüz çocuğa aittir, tamamen yıkılması durumunda orada saklı bir hazine ortaya çıkacak, bencil ve cimri şehir halkı tarafından yağmalanacaktı. Şehir halkının bencil ve cimri olduğunu, iki misafire yemek vermekten imtina etmelerinden anlıyoruz. Bu da bize misafirperverliğin beşeriyetin kadim örfünde mevcut bulunduğunu ima etmektedir. Hz. Hızır zamanı gelinceye kadar hazine korun-

sun diye duvarı onarır. Duvarın bulunduğu yerin şehre bir güzellik kattığını düşünebiliriz, zira duvar onarımı şehir halkının hoşuna gitmiş ama buna bir mana verememişlerdir.

Hızır aleyhisselâm üç garip olayın açıklamasını yaptıktan yani olayların iç yüzünü haber verdikten sonra sahip olduğu ve kullandığı bilginin irşada, doğru yola hizmet ettiğini ve söz konusu işleri Rabbinin emriyle yaptığını belirtir. Fakat zahiri verilere öylesine aykırı işler yaptı ki, Hz. Musa hiçbirine sabredip olayların sebeb-i hikmetini anlamaya sabredemedi. Olayla ilgili yukarıda aktardığımız hadiste Efendimiz'in *"keşke Musa sabretseydi"* dediği rivayet edilmektedir.

Hz. Musa ve Hızır aleyhisselâm arasında geçen bu ilginç olaylar bize bazı hatırlatmalarda bulunmaktadır:

a) İçyüzü, hakiki mahiyeti bilinmeyen şeyler ve olaylar hakkında bizim sıradan insanlar olarak belli kanaatlerimiz, yerleşik yargılarımız vardır. Alışkanlıklarımız, tekrar eden gözlemler ve süren adetler bunları olağan ve sürekli bilgiler ve yargılar haline getirirler. Olayların farklı yorum ve versiyonlarıyla karşılaştığımızda tepki gösteririz. Bu, bazı durumlarda sadece şeyler ve olaylarla ilgili değil, Kur'an'a ilişkin yargılar ve yanlış kabuller için de geçerli olabilir.

b) Her şey ve her olay göründüğünden ibaret değildir. Her insan eşya ve olayların hakikatiyle çıplak olarak karşılaştığında buna dayanmayabilir. Hızır aleyhisselâmın yaptıklarını Hz. Musa peygamber olmasına rağmen havsalasına sığdıramamaktadır. Süren olaylar, fenomenler ve fiziki dünyada tekrar eden tabiat yasaları hakikatin üstünü örtüyor, batını boyutunu perdeliyor. Bu perdeler hakikati unutturmaya da sebebiyet verebiliyor. İdraki aşan batını hakikatler tümüyle inkâr edildiğinde veya varlık âleminde her ne varsa görüntüsünden yani zahirinden ibaret zannedilip öyle kabullenildiğinde bundan katı pozitivizm ve materyalizm türer. Görünenin ve bilinenin ötesinde ve batınında hakikatler vardır.

c) İlahi iradenin kontrolünde öyle olaylar vuku bulur ki, biz bunların iç yüzünü kavramakta aciz kaldığımızda bir anlam veremeyiz, belli bir idrak kapasitesinin üstüne çıkamayan bazı insanlar da ilahi iradeye isyan eder, yeryüzünde mutlak bir adaletsizlik olduğu zehabına kapılarak haddi aşar: Mesela niçin zorbalar zayıfları ezer, güçlüler yoksulları sömürür, hegemonik kuvvetler savaşlar çıkartır, zalimler haksızlıklarına devam eder vs. Ya da neden yıkıcı bir deprem, her şeyi önüne katıp götüren bir sel felaketi, afetler, tsunami, toprak kayması, hortum, kasırga, yanardağ masum insanları kitleler halinde öldürür?

d) Bazen önleyici tedbir almak daha büyük yıkımların önüne geçer. Belirti-

leri ortaya çıkmış bir hastalığı önlemek için gerektiğinde acı ilaç içirilir. Çocuğun öldürülmesi gibi. Ancak bu, hiçbir zaman saltanat ve taht için kundaktaki bebeklerin veya masum çocukların öldürülmesinin cevazı değildir. Zira zahire göre düşünüp hüküm veren şeriatın tebliğcisi ve uygulayıcısı bir peygamber olarak Hz. Musa anlaşılabilir tepkiler verir. Bu da Hızır aleyhisselâmın peygamber olmadığının göstergesidir. Aslolan zahirdeki amellere göre gerekli hükümlerin verilmesidir. Misal âlemine ait bir zatın veya beşer kılığına girmiş bir meleğin, eşya ve olayların başka boyutlarının varlığına işaret etmek üzere yaptığı işler biz insanlar için referans değildir. Bir peygamberin sabretmeyip tepki gösterdiği karar ve uygulamaları sıradan insanların kabullenip itaat etmeleri tabii ki düşünülemez.

e) Peygamberler dahi, -kendilerine Allah tarafından bildirilmedikçe- gaybı bilemezler. Her üç olayın arkasından vuku bulacak gelişmeleri Musa aleyhisselâm görebilmiş, öğrenebilmiş değildir. Hızır aleyhisselâmın sahip olduğu bilgiler Allah katındandır, kendi çabasıyla öğrenmiş değildir ancak bu dahi, Allah katındaki bilgilerin tamamına veya önemli bir bölümüne sahip olduğu anlamına gelmez. Sadece Yüce Allah, ona ne kadarını öğretmişse o kadarını bilmektedir, yoksa kendisi de gayba vakıf değildir. Başka bir deyişle, hiç kimse "***Ben ledün ilmine vakıf oldum***" deyip gaybı bildiğini veya şeriatın bilinen esaslarına aykırı tebliğ ve telkinlerde bulunamaz. İnsanın ulaşabileceği son sınır bilgiler, "*Bir kuşun gagasıyla denizden aldığı birkaç damla su kadar bile değildir.*" (Aynı hadis.)

f) Hakikat şu ki Allah'ın muradı ile insanın iradesi aynı yönde değildir. Allah her şeyin ve her fiilimizin iyi (ma'ruf) olmasını murat eder, bize hayır ve iyilik diler. Ne var ki bizim önyargılarımız, nefsimizin istek ve tutkuları, eksik bilgi ve gözlemlerimiz, etkisinde kaldığımız çeşitli faktörler sonucu hakikatin, Allah'ın muradının ne olduğunu bilemiyor, zahire göre hareket ediyoruz. Allah'ın muradına uygun isabetli hareketin teminatı beşeri iradenin ilahi hükümlere göre tecelli etmesidir, biz sadece bundan sorumluyuz. Bu ideal olan ile reel olan arasında denge ve uyum sağlamanın de en güvenilir yoludur.

Her üç olayda dikkat çekici önemli nokta geminin "yoksullar (mesakin)" için özürlü hale getirilip zorba kraldan kurtarılması; inkâr ve azgınlığa düşeceği bilinen bir çocuğun "mü'minebeveyn"i için öldürülmesi; hazineleri erginlik çağına kadar korunan "iki öksüz çocuk." Olayların hakikatinde iman, yoksulluk ve hakkın korunması mesajı yatmaktadır. Zor bir yolculuk ve kabullenilmesi güç bir öğrenme süreci olsa da, bu yolculukta:

aa) Hz. Musa esaslı bir eğitimden geçmiştir. Bu, Efendimiz (s.a.)'in Hira Dağı'nda geçirdiği manevi eğitimi hatırlatmaktadır. Fransız bilim adamı L. Massigon'a göre: işaret edilen bu üç olay, üç önemli mesaj veriyor.

Birinci olay: Allah iradesine tabi olup, inanmanın üstünlüğünü,

İkinci olay: Hz. Musa'nın karşısına çıkarılan Hz. Hızır'ın ilahi takdirin sırlarının insanlar tarafından çözülemeyeceğini,

Üçüncü olay: Buna rağmen, insanın kendini buna karşı koymaya çalışmaktan alıkoyamadığı noktaları İslamiyet mükemmelce anlattığını belirtmiştir.

Mevlana, bu olayı şöyle yorumlar: "İki deniz can ve beden denizleridir. Bu iki denizin kavuştuğu yer insanın varlığıdır. Balık hayattır. Denize atlaması, bedenin hayat bulması, canın bedenle görünmesidir. İzlerine basıp geri dönmeleri, yaratılışta ki temizliğe, fıtrata dönüştür. Bulduğu kul yani Hızır, kutsi akıldır. Ona Tanrı tarafından belletilen bilgi, vasıtasız olarak ilham edilen ilahi bilgidir. Binilen gemi, beden gemisidir. Geminin delinmesi, riyazetle, ibadetle bedenin ve bedenle alakalı işlerin noksanlaşmasıdır. Öldürülen çocuk nefistir. Vardıkları köy bedene ait kuvvetlerdir. Hızır'ın düzelttiği duvar, tam inanç duvarıdır ki bu makam da can, "Nefs-i Mutmainne" adını alır. Gemi sahibi olanlar, bedende ki hayvani kuvvetler ve zahiri duygulardır. Sağlam gemileri zapteden padişah "Nefs-i Emmare"dir. Öldürülen çocuğun temiz ve mü'min anası, babası can ve bedenin tabiatıdır. Duvarın altında ki define, marifet definesidir. Duvar bedendir. Define sahibi iki yetim, kutsi candan ayrılmış nazari ve ameli ve anlayış kabiliyetidir." evi eğitimi hatırlatmaktadır.

bb) Hz. Musa şeriatı temsil ediyor. Nitekim tarihsel olarak Hz. Musa anıldığında akla şeriat gelir. Bu olayla Hz. Musa kavmine her şeyi maddi-zahiri boyutundan algılama hatasına düşmemelerini öğütler. Her olayın maddi-zahiri yanında manevi-batıni boyutu da vardır. Şeriatı deruni-enfüsi eğitimle, zahiri batınla tamamlamak gerekir. Salt şeriat ve zahir, dini maddileştirir, dünyevileştirir. Hz. İsa gibi bazı elçiler de ortada görülen lüzum üzerine dinin manevi boyutuna daha çok önem verirler. Maddi-manevi, dünyevi-uhrevi tebliğin kemal noktasında yapıldığı din, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği İslamiyet'tir.

cc) Hızır aleyhisselâmın her üç fiili de **"Şer'i emir"** mahiyeti taşımaz; dolayısıyla fıkhi/hukuki manada ne bir değer taşır ne içtihatlarda delil teşkil eder. Selef âlimlerinin bu kıssayı –ve diğer kıssaları– "müteşabihat"tan saymaları önemlidir; kıssadan çıkarılacak sonuçlarla fıkhi olarak amel edilmeyeceğini gösterir.

dd) İnsanların sahip olduğu bilgilerin, ilim ve bilgi birikimlerinin bir limiti vardır. İnsan ürünü bilim her şeyi ihata edemez, her derde çare olamaz. **"Her bilenin üstünde bir bilen vardır."** (12/Yusuf, 76). **"El Alîm"** olan Allah'tır. Dini otoriteler, müçtehitler ve saygın bilginler de bu hakikati hatırlarında tutup kibre ve istiğna duygusuna kapılmamalı; Allah ve Resûlü'nün yani Kur'an ve sahih Sünnet'in önüne geçme gafletine düşmemelidirler.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ اِنَّا مَكَّنَّا
لَهُ فِي الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَاَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتّٰٓى اِذَا
بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا
قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ
اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾
وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاۤءً الْحُسْنٰى ۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا
يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا
تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذٰلِكَ ۖ وَقَدْ اَحَطْنَا
بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ
مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ
يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰٓى اَنْ
تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَاَعِينُونِي
بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾ اٰتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى
بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا ۖ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًا ۙ قَالَ اٰتُونِي اُفْرِغْ عَلَيْهِ
قِطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ
هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي ۖ فَاِذَا جَاۤءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاۤءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا
﴿٩٨﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ
جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾ اَلَّذِينَ كَانَتْ
اَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاۤءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾

83. Sana (ey Muhammed,) **Zülkarneyn hakkında sorarlar. De ki: "Size, ondan öğüt ve hatırlatma olarak"** (bazı bilgiler) **vereceğim.**

84. Gerçekten, biz ona yeryüzünde sapasağlam bir iktidar verdik ve ona her şeyden bir yol (sebep) **verdik.**

85. O da, bir yol tuttu.

86. **Sonunda güneşin battığı yere kadar ulaştı ve onu kara çamurlu bir gözede batmakta buldu, yanında bir kavim gördü. Dedik ki: "Ey Zülkarneyn,** (istiyorsan onları) **ya azaba uğratırsın veya içlerinde güzelliği** (geçerli ilke) **edinirsin."**

87. **Dedi ki: "Kim zulmederse biz onu azaplandıracağız, sonra Rabbine döndürülür, O da onu görülmemiş bir azapla azaplandırır."**

88. **Kim imân eder ve salih amellerde bulunursa, onun için güzel bir karşılık vardır. Ona buyruğumuzdan kolay olanını söyleyeceğiz.**

89. **Sonra** (yine) **bir yol tuttu.**

90. **Sonunda güneşin doğduğu yere kadar ulaştı ve onu** (güneşi), **kendileri için bir siper kılmadığımız bir kavim üzerine doğmakta iken buldu.**

91. **İşte böyle, onun yanında "özü kapsayan bilgi olduğunu"** (veya yanında olup-biten her şeyi) **biz** (ilmimizle) **büsbütün kuşatmıştık.**

92. **Sonra bir yol** (daha) **tuttu.**

93. **İki seddin arasına kadar ulaştı, onların** (setlerini) **önünde hemen hemen hiçbir sözü kavramayan bir kavim buldu.**

94. **Dediler ki: "Ey Zülkarneyn, gerçekten Ye'cüc ve Me'cüc, yeryüzünde bozgunculuk çıkarıyorlar, bizimle onlar arasında bir set inşa etmen için sana vergi verelim mi?"**

95. **Dedi ki: "Rabbimin beni kendisinde sağlam bir iktidarla yerleşik kıldığı** (güç, nimet ve imkân), **daha hayırlıdır. Madem öyle, bana** (insani) **güçle yardım edin de, sizinle onlar arasında sapasağlam bir engel kılayım."**

96. **"Bana demir kütleleri getirin", iki dağın arası eşit düzeye gelince, "Körükleyin" dedi. Onu ateş haline getirinceye kadar** (bu işi yaptı, sonra:) **dedi ki: "Bana getirin, üzerine eritilmiş bakır dökeyim."**

97. **Böylelikle, ne onu aşabildiler, ne onu delmeye güç yetirebildiler.**

98. **Dedi ki: "Bu benim Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin va'di geldiği zaman, O, bunu dümdüz eder; Rabbimin va'di haktır."**

99. **Biz o gün, bir kısmını bir kısmı içinde dalgalanırcasına bırakıvermişiz. Sur'a da üfürülmüştür, artık onların tümünü bir arada toparlamışız.**

100. **Ve o gün, cehennemi, inkâr edenlere tam bir sunuşla sunmuşuz.**

101. **Ki, onlar, Beni zikretme** (konusun)**da gözleri bir perde içindeydi.** (Kur'ân'ı) **dinlemeye katlanamazlardı.**

Yahudilerin taktik amaçlı verdiği fikir üzerine Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.)'e hakkında bilgi istedikleri üçüncü şahıs Zülkarneyn' dir. Yahudilere göre Hz. Peygamber Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa hakkında bilgi sahibi olabilirdi ama Tevrat'ta bir yerde zikri geçen Zülkarneyn (Daniel, 8: 2-8) hakkında bilgisi olamazdı. Mekkeliler Zülkarneyn hakkında bilgi isteyince bu ayetler indi.

Zülkarneyn' in kim olduğu konusunda çeşitli görüşler vardır. Kimine göre vahiy alan bir peygamber, kimine göre Allah'ın hükümlerini tatbik edip dünyayı fethe çıkan salih bir kuldur. Üçüncü bir görüşe göre, burada zikri geçen Zülkarneyn, Milattan önce 300 yıllarında yaşayan (ölümü, M.Ö. 323) Aristo'nun öğrencisi Makedonyalı İskender'dir. İran Kisrası olduğunu söyleyenler de vardır.

Makedonyalı veya Büyük İskender II. Philippos ile Olympias'ın oğludur; 336 yılında tahta geçmiş, kısa zamanda Anadolu, İran, Suriye, Irak, Mısır ve Libya topraklarını hâkimiyeti altına alıp Hindistan'a kadar uzanmıştır. Hiçbir devletle barış yapmayı kabul etmeyen Büyük İskender tacının iki tarafında boynuz bulunduğundan Araplar ona "iki boynuzlu" manasında "zülkarneyn" demişlerdir ki, bu anlamda Zülkarneyn isim değil, lakaptır. Kur'an'da zikri geçen Zülkarneyn'inMakedonyalı İskender olma ihtimali hayli zayıftır. Zira Büyük İskender'in Allah'ın birliğine inanan biri olduğu kesin değildir, pagan olma ihtimali daha yüksektir. Bir set yaptığı da kesin değildir, tarihler böyle bir kayıtta veya nakilde bulunmuyorlar. Büyük İskender'in Ye'cüc ve Me'cüc adlı bir kavim/toplulukla karşılaştığını tarihler yazmamaktadır.

Bazı tarihçilere göre ZülkarneynGılgameş olabilir. Hint yarımkıtası âlimlerinden Mevlana Ebu'l Kelam Azad ve Ebu'lA'laMevdudi, Zülkarneyn'in İranlı Kuruş olduğunu söylemektedirler. İbn-i Kesir'in aktardığı bilgiye göre Katade, burada sözü geçen Zülkarneyn, Makedonyalı İskender değil, Hz. İbrahim zamanında yaşamış bulunan İskender-i Rumi'dir; aralarında iki bin yıldan fazla zaman vardır. Said Nursi "Ben Zülkarneyn'e İskender demem, zira isim bırakmaz" demiştir. Ona göre Zülkarneyn, Allah'ın kendisini teyit ettiği, hususi güç ve kuvvet verdiği Yemen padişahlarından bir şahıstır ki, Hz. İbrahim zamanında yaşamış ve Hızır aleyhisselâmdan ders almıştır. (Muhakemat, 59; Lem'alar, 112.) Mitolojik anlatımlara bakılırsa Zerdüşt ve Alper Tonga göğe yükselen kimselerdir, Gılgameş ise ölüler dünyasına seyahat etmiştir. İdris aleyhisselâmın da göğe yükseldiğini göz önüne alanlar Zülkarneyn' in İdris aleyhisselâm olabileceğini düşünmüş ve Kur'an'da zikri geçen üç seferin yeryüzünde değil, gökte vuku bulduğunu savunmuşlardır. Buna göre Zülkarneyn, göklerde yaptığı seyahatlerde hem bugün, adına "ufolar" denen varlıklara tebliğ yapmış, hem

Ye'cüc ve Me'cüc denen uzaylılara karşı olağanüstü düzeyde ve donanımda kozmik önlemler almıştır (İskender Türe, Zülkarneyn, 2000-İstanbul.) Başka ve daha uc açıklamalara göre Zülkarneyn, sıradan bir insan değil, görevli bir uzaylı olarak dünyayı uzaylıların veya bir türlü ehlileşmeyen vahşi toplulukların istila edip tahrip etmelerinden kurtarmış, böylelikle beşeri medeniyetin devamını sağlamıştır.

Zülkarneyn ile Büyük İskender'in isimleri öylesine özdeşleşmişki, İslami edebiyatta bu konuda manzum ve mensur eserler kaleme alınmıştır. Bu konuda en eski manzum eser Firdevsi'ye aittir, daha sonra benzer eserler İskendername adı altında telif edilmiştir. Bunların içinde İranlı Nizami, Çağatay Türkçesi'yle Ali ŞirNevai; Osmanlı Türkçesi ile yazılan Ahmedi, Figani ve Cemali'nin İskendernameleri meşhurdur. Yine Mustakimzade Süleyman Saadettin'e (h. 1180 / m. 1764) ait "Risale fi hakkı Zülkarneyn" adlı bir eser de bulunmaktadır. Konuyla ilgili başka eserler de kaleme alınmıştır.

86. ayetin açık/zahiri anlatımı Zülkarneyn'in peygamber olduğunu iddia edenlerin görüşlerini takviye etmektedir: *"Dedik ki: -Ey Zu'l-Karneyn, (istiyorsan onları) ya azaba uğratırsın veya içlerinde güzelliği (geçerli ilke) edinirsin."* Bu kalıp, Zülkarneyn'e gelen bir ilhamdan çok, kalbine ilka olunan bir vahye daha uygun düşmektedir. Ebussuud Efendi, Hz. Ali'nin *"Zülkarneyn ne peygamber ne hükümdardı ama Allah'ın sevdiği ve onun da Allah'ı sevdiği salih bir kuldu"* dediğini kaydeder. Benzer görüşte olan "Mizan"ın sahibi Tabatabai'ye göre, Zülkraneyn'ın aldığı vahiy "ilham yoluyla amel etme"dir ki, bunun örneği "Onu (Musa'yı) emzir" (28/Kasas, 7) cinsinden Hz. Musa'nın annesine gelen vahiy gibidir. Kıssanın genel anlatımından peygamber değilse de, Zülkarneyn'in bir peygamberin izinde ve belki çağdaşı bir peygamberin talimatları dâhilinde hareket eden salih ve mü'min bir kul-hükümdardır. Mamafih en doğrusunu Allah bilir.

Zülkarneyn'in görevli bir peygamber olduğunu farzetmemiz durumunda, bu demektir ki Hz. Davut ve Hz. Süleyman'dan önce hükümdar-peygamber misyonuna sahip olmuştur. Yeryüzünde (fi'l-arz) güçlü, sağlam bir iktidar sahibi olmuştur. Üstelik Davud ve Süleyman Filistin ve hinterlandı bölgelerde hüküm sürmüşlerken, Zülkarneyn Batı'da ve Doğu'da hüküm sürmüş -tabir caizse- küresel/cihanşümul bir peygamber unvanına sahip olmuştur. "Fi'l-arz" kelimesini onun hareket noktasını teşkil eden belli bir bölge şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi Doğu ve Batı'yı içine alan yeryüzü anlamında da anlamak mümkün. Başındaki taçtan bir boynuz Batı, diğeri Doğu hâkimiyetini simgelemektedir. Mücahid "Dünyanın iki mü'min hükümdarı vardır, Zülkar-

neyn ve Süleyman; iki inkârcıhükümdarı vardır Nemrut ve Buhtunnasr" demiştir. Zülkarneyn'in farkı Hz. Süleyman'ın "rüzgâra, cinlere ve kuşlarada söz geçirebilmesi"dir (38/Sad, 35).

Onun yerküresi ölçeğinde sürdüğü hükümdarlığı konusunda Kur'an-ı Kerim, belli bir hatırlatmakta bulunmaktadır. Zülkarneyn, vahiy doğrulusunda hareket etmekte, ilahi hükümleri uygulamakta ve herkesin sahip olmadığı bir takım teknik -belki de teknolojik- imkân ve donanıma sahip bulunmaktadır. Ona "**yeryüzünde sapasağlam bir iktidar verdik ve ona her şeyden bir yol** (sebep) **verdik**" cümlesinden bu anlaşılmaktadır. "**Temkin**" güç ve iktidar, sağlam yerleşik hayat, soğukkanlı muhakeme ve düşünme, tedbir ve idare, mülk üzerinde tasarrufta bulunma gücü ve yetkisi; "**sebep**" ise Alusi'nin izahına göre maksada ulaştıran bilgi/ilim, kudret ve araç-gereçtir. Arapça hurma ağacına çıkmaya yarayan ip manasındaki sebep kelimesi yol, yöntem, araç, donanım anlamında kullanılır. Mücahid'in tasnifinden hareket edecek olursak, Hz. Süleyman'a Sana'dan Kudüs'e Saba Melikesi'ni anında getir(t)me imkânı verilmişken, anlaşılan şu ki Zülkarneyn'e de herkese verilmeyen büyük imkânlar, güç ve araçlar kullanma yeteneği ve bilgisi verilmiştir.

O da sahip olduğu imkân ve donanımı kullanarak dünyanın çeşitli bölgelerine seferler düzenlemektedir. Amacının kuru bir hükümdarlık, cihan imparatorluğu kurmak değil, kelimenin gerçek manasında Allah'ın kelimesini yüceltmektir (İ'lay-ı kelimetullah).

Kur'an-ı Kerim Zülkarneyn' in üç önemli seferinden söz eder: Biri Batı'nın uç noktası, diğeri güneşin doğuş yeri, üçüncüsü iki dağın arasına sıkışıp kalmış bir kavmin bulunduğu bölge. Güneşin battığı yer "**kara çamurlu bir göze**" olarak tasvir edilmektedir. Tefsirciler bunun Atlas Okyanus'unun kıyıları olduğu kanaatindedirler. Atlas Okyanusu kıyıları bütün bir Batı Avrupa ülkeleri (İspanya, Portekiz ve Fransa) veya Fas ve Moritanya olma ihtimali vardır. Anlaşıldığı kadarıyla tevhid inancından yoksun olarak yaşayan bu topluluklar pagan kültüre ve cahili yaşama tarzına sahiptirler. Aldığı vahiy, Zülkarneyn'i söz konusu topluluklara belli bir tebliğden sonra ceza vermek ile belli hukuki kurallar dâhilinde yaşamalarına izin vermek arasında onu muhayyer bırakmaktadır. Zülkarneyn, onlara baskı uygulamaz ancak aralarında hak ve hukuk ihlaline son veren bir sosyo-politik düzen tesis eder, hukuku ihlal etmeleri durumunda cezalandırılacaklarını, ahirette ise daha çetin bir azaba uğrayacakları uyarısında bulunur; tabii ki adil yasalara uyanlar, iyilik yapanlar da ödüllendirilecektir. O zamanın şartlarına göre bunun kontra teminatlarını aldıktan sonra onları kendi hallerine bırakır.

Zülkarneyn'in bu bölgede hayat boyu kalmadığını göz önüne alacak olursak, o zaman bu toplumu sağlam ve güvenli bir "hukuk düzeni"ne kavuşturduğu, yasaları yerleşik, uygulanabilir ve korunur hale getirdiğini düşünebiliriz. Hukuk düzeninin tesisinden sonra kim suç işlerse, yasada tarif edildiği üzere cezalandırılacaktır.

Başka tefsire göre Yüce Allah, bu salih kulunu siyasi hâkimiyeti altına aldığı halkı zulüm ve adalet karşısında muhayyer bırakır. Bu, Allah'ın Zülkarneyn zulmedecek olursa onu hoş karşılayacağı veya zulmünde ona destek çıkacağı anlamına gelmez. Aksine bir imtihan aracı olarak eğer kudretli bir hükümdar olarak zulmedecek olursa kaybeder, adaletle hükmedecek olursa kazanır. Zülkarneyn de elbette adaletle hükmetme yolunu seçer. Muhtemelen başlarına onun adil yasalarını uygulayacak bir vali bırakarak Doğu'ya yönelir, yola çıkar.

İkinci büyük sefer güneşin doğduğu yere doğrudur. Buranın Hazar denizi veya Hint Okyanus'u olması ihtimali yüksektir. Burada Zülkarneyn "(güneşi), kendileri için bir siper kılmadığımız bir kavim"le karşılaşmaktadır. Bu topluluk ya çıplak veya yarı çıplak yaşamakta ya da şehir ve yerleşim birimlerinin bittiği kırsal alanda, orman, ova veya dağlarda açıkta yaşamaktadır. İşari tefsirle bu insanların aç-çıplak yaşadıkları sonucu da çıkarılabilir. Hint yarımkıtasında bugün de orman içlerinde çilecilerin, belli başlı yerleşim birimlerine geçmeyen toplulukların aç, çıplak veya yarı çıplak yaşayan topluluklara rastlanmaktadır. Muhtemelen Zülkarneyn zamanında bu daha yaygın bir durumdu, çıplaklığın vurgulanması kendi içlerinde dış dünyaya kapalı yaşayan insan topluluklarının varlığını da ima etmektedir. Afrika, Avustralya ve Latin Amerika'da orman içlerinde yaşayıp başka topluluklarla temas halinde olmayan toplulukların yarı çıplak yaşadıkları bilinmektedir. Orman içlerinde veya deniz kıyılarında düzenli barınakları olmayan bu insanlar belli ki tabiatın kucağında yaşamaktadırlar. Bu toplulukla Zülkarneyn arasında nelerin geçtiği anlatılmaz. Ancak şanı Yüce Allah hem dış dünyaya kapalı hallerini hem Zülkarneyn ile neler yaşadıklarını en iyi bilendir; olup bitenin hakikatlerini, inceliklerini, iç yüzünü O bilir.

Zülkarneyn üçüncü sefere çıkar. İki set arasına ulaşır, burada kavrayış (idrak/algı) düzeyi son derece düşük bir toplulukla karşılaşır. Belki konuşma yetenekleri dahi pek gelişmiş değildir veya Zülkarneyn' in beraberinde olanların bilmediği bir dili konuşmaktadırlar. Ancak o kendileriyle sahip olduğu özel bilgi ve yetenek sayesinde kolayca iletişim kurar. Ondan yardım talep ederler. Sıkıntıları Ye'cüc ve Me'cüc adı verilen kalabalık bir kavmin onları tehdit ediyor olmasıdır, kendileriyle bu kavim arasına korunma amaçlı bir set inşa etmesini talep etmektedirler. Buna karşılık Zülkarneyn'e vergi vermeyi teklif ederler.

Zülkarneyn, servet ve iktidara fazlasıyla sahip olduğunu, onların kıt kanaat sahip olduklarından vergi almayı düşünmediğini belirtip, onlara iki dağ arasına koruyucu bir set inşa edebileceğini söyler.

Lisanü'l Arab sahibi İbn-i Manzur, "**sed/südd**" kelimesinin deliği tıkamak, çatlağı, yarığı kapatmak, ıslah etmek, sapasağlam yapmak, engel koymak manalarına gelen "sedede" filinden türeme isim olduğunu söyler. Dağ, engel, baraj, bulut gibi manalarda da kullanılır. Burada ve Yasin sûresinde olmak üzere Kur'an'da dört yerde kullanılır. Zülkarneyn, iki dağın arasını demir kütleleriyle doldurur, iki dağın arası eşitlenince ateş yakar, demirleri eritir; üzerine eritilmiş bakır döker, böylelikle Ye'cüc ve Me'cüc'ün akınlarının önüne geçecek muazzam bir set inşa eder. Zülkarneyn, sağlam bir engel (sed) inşa etmiştir, bunu Allah'ın kendisine bahşettiği bir rahmet olarak nitelendirmekte, hemen arkasından "**Allah'ın va'di geldiğinde seddin dümdüz olacağını**" haber vermektedir. Bu önemlidir, demek oluyor ki ileriki zamanlarda çıkışları engellenen kavim seddi aşıp harekete geçecektir. Bunun da ihbari bir ayet olduğunu düşünmek mümkün; birgün gelecek seddin arkasında yaşayan ve hayli kalabalık olan bir topluluk dünyanın her yanına dalgalar halinde yayılacaklardır. Buna biraz daha yakından bakalım:

Kur'an-ı Kerim, Ye'cüc ve Me'cüc hakkında herhangi bir bilgi vermez, sadece isimlerini zikreder. Tevrat'ta geçen "Gog-Magog"un (Hezekiel, 38-39. baplar) bu iki kavim olduğu söylenmiştir. Yuhanna Kitabında ise şöyle bir ifade yer alır: "Ve bin yıl tamam olunca, Şeytan zindanından çözülecektir ve yerin dört köşesinden olan kavimleri, Ye'cüc ve Me'cüc'ü saptırmak ve onları cenk için bir araya toplamak üzere çıkacaktır; onların sayısı denizin kumu gibidir" (Yuhanna'nın Vahyi, 20: 7-8.)

Eski müfessirlerden bazıları bu kavmin Türkler olduğunu sanmışlardır. Tatarlar ve Moğollar ya da Kuzeyli Kafkas kavimler için kullananlar da var. Mamafih bunun bir yakıştırma olduğu açıktır. Muhtemelen Doğu'dan gelen Türkler, arkasından Moğollar veya Tatarlar –Hülagu'nun acımasız katliamları, kural ve hukuk bilmez askerlerinin geçtiği şehirleri yerle bir etmeleri-, Müslüman ahaliyeYe'cüc ve Me'cü'ü çağrıştırmıştır. Nitekim binlercesi bir anda uçuşan, boyları 2-5 mm olan küçücük sineklere "tatarcık" denmiştir. Kolektif hafızada Ye'cüc ve Me'cüc kısa boylu, çekik gözlü, renkleri sarıya çalan ve nüfusları hayli kalabalık topluluklar olarak yer alır.

İsimlendirme setle bir arada düşünüldüğünde Çinlileri dahi akla getirebilir. Bugün hala ayakta olan Çin seddinin Zülkarneyn tarafından inşa edildiği tabii ki öne sürülemez ancak mevcut Çin Seddi'nin çok daha önceki dönemlerde,

bilinen tarih öncesi kadim zamanlarda inşa edilen bir seddin örnek alınarak inşa edildiğini pekâlâ düşünebiliriz. Bu durumda, Zülkarneyn' den yardım talep eden kavim Türkler olabilir. Buna göre tarihte bilinenin aksine asıl saldırıya uğrayan Çinliler değil Türkler olmuştur, ilk defa set Türklerin talebi üzerine Çinlilere karşı Zülkarneyn tarafından inşa edilmiştir. Elmalılı, bugünkü seddin hicretten dokuz asır önce IV. Çin Sülalesinin Tatar ve Moğol saldırılarına karşı yapıldığını, bunun da Kur'an'daki tarife uymadığını söyler. Bu doğru olmakla beraber, ikinci dönemde Türklerin saldırılarına karşı Çinlilerin bugünkü seddi inşa ettikleri düşünülebilir. Yani iki set söz konusudur, biri Zülkarneyn' in yaptığı ve bugün izleri kalmamış ilk set, diğeri onu ilham kaynağı alıp inşa edilen ikinci set. İkisi arasındaki süreklilik seddin -set fikrinin- ayırıcı engel olmasıdır. Her durumda birileri (Türkler ve Çinliler) kendilerini başka topluluklara karşı korumak üzere set inşa etme lüzumunu hissetmiştir.

Said Nursi, Muhakemat'ta Ye'cüc ve Me'cüc'ün "İki insan topluluğu" olabileceği gibi, "insan olmayan Allah'ın yarattığı iki topluluk" olabileceğini söyler ve bununla ilintili olarak "dünya ve medeniyeti hercümerç eden bir taife" tavsifi yapar. Bu iki taife bozguncu, saldırgan, fesatçı, barbar, yağmacı bir karakter arzederler; set bu vahşilere karşı savunmasız ve medeni toplulukları korumak üzere inşa edilmiştir. Bu bize, Ye'cüc ve Me'cüc'ün "Allah'ın va'di geldiğinde" seddi aşıp yeryüzüne dağılacakları, hayli kalabalık nüfusları ve topladıkları güçle yeryüzünde varolan -adil veya adaletsiz- düzeni altüst edecekleri, en azından büyük savaşlara ve çalkantılara yol açabilecekleri fikrini ima etmektedir. Çin'in 20. yüzyılın son çeyreğinden başlamak üzere gösterdiği ekonomik performans, dikkat çekici büyümesi ve bir türlü kontrol edilemeyen nüfusu ile hareketsizliği ve geleneğe bağlılığı esas alan kanaatkâr Taoist ve Konfüçyanist kültürden vazgeçip 1,5 milyarlık devasa gücüyle kendini nefsin doyumsuz isteklerini tahrik etmek demek olan ekonomik büyümeye hasretmesi ve bunun eninde sonunda enerji ve gıda kaynakları üzerinde başgösterecek çatışmanın bizzarure Çinlileri komşularına ve en çok Ortadoğu'ya -enerji ve gıda kaynaklarına, bununla bağlantılı enerji ve gıda nakil hatlarına- yöneltecek olması ayetlerin işari özelliklerinden biri kaydedilebilir.

Nüfusu bir milyarı aşan Hindistan da geleneksel Brahmanist ve Budist çileci felsefeden, fakirliği yücelten inançlarından vazgeçip kendini iştahın ve şehvetin ideolojisi olan ekonomik büyümeye odaklamış bulunmaktadır. İki ülke (iki topluluk) bu satırların yazıldığı tarihte dünya nüfusunun üçte birini teşkil etmekte idi ki, Yuhanna Kitabı'nda sözü edilen "denizdeki kum" "metaforu"nu çağrıştırmaktadırlar. Belki de Ye'cüc ve Me'cüc özel bir ırkın, Çinlilerin

veya Hintlilerin kavim isimleri değil, birer sıfattır. Buna göre büyük bir güce -ekonomik zenginliğe, sürekli yükseliş kaydeden büyümeye paralel- artan bir nüfusa sahip olacak ve bir noktadan sonra dalgalar halinde yeryüzüne dağılıp çeşitli altüstlere sebebiyet vereceklerdir.

Her yanı altüst edip çekirge sürüsü gibi saldıracak veya etrafa yayılacak olan bu yaratıkların "dünya dışı varlıklar" oldukları söylenebilir mi? Modern zamanlarda bazı araştırmacılar birtakım analojiler yapmak suretiyle geçmişte Zülkarneyn'in gezegende yaşayan türümüzü onların saldırılarından koruyup beşeri medeniyetin devamını sağladığını, bugün veya yarın da dünya dışı bir takım yaratıkların benzer saldırı ve istilalarda bulunabileceklerini, dolayısıyla bizlerin de Zülkarneyn gibi hazırlıklı ve donanımlı olmamız gerektiğini söylemektedirler.

Kur'an-ı Kerim'de ve bundan önce indirilen kitaplarda sözü edilen Ye'cüc ve Me'cüc'ün belli bir bölgenin veya ırkın/kavmin insanları olmayıp, insanoğlunun batıl dünya görüşü ve açgözlülüğe, ihtirasa ve fıska batmış amelleri sonucu her kavimden ve bölgeden insanların ahlaki olarak dönüşerek, tefessüh ederek deformasyona uğramış kitleleri olabilir mi? Şu hadis-i şerif bize bu fikri ilham etmektedir: "*Birgün Hz. Peygamber (s.a.), korkudan titrer vaziyette eşi Zeynep bintiCahş'ın yanına girdi ve 'Allah'tan başka ilah yoktur! Yaklaşan selden dolayı vay Arabın haline! Bugün Ye'cüc ve Me'cüc'ün seddinden şu kadar yer açıldı' buyurdu ve başparmağı ile şehadet parmağını birleştirerek bir halka yaptı. Bunun üzerine eşi ona: 'Ey Allah'ın Elçisi! İçimizde iyiler varken, yine de helak olur muyuz?' diye sorunca, 'Kötülük ve günahlar çoğaldığı vakit, evet' buyurdu.*" (Buhari, Fiten, 4, 28; Müslim, Fiten, 1.)

Şu soru da önemlidir: Acaba ayette zikri geçen "Allah'ın va'di geldi mi? Her kim iseler Ye'cüc ve Me'cüc, engelleri aşıp yeryüzünde herc-ü merce sebep olacak kitlesel akınlara başlayacaklar mı?" Bunun bugünkü politik, sosyo-ekonomik okuması nedir? Bütün bunların en doğrusunu sadece Allah bilir. Bildiğimiz tek şey "Allah'ın va'dinin hak" olduğudur. Enbiya sûresinde (21/96), seddin yıkılıp Ye'cüc ve Me'cüc'ün yerlerinden çıkıp yeryüzüne yayılmaları başlamaları "her birinin bir tepeden akın etmeleri" kıyametin alametlerinden sayılmıştır.

O gün geldiğinde insanlar "dalgalar halinde" yerlerinden hareket edeceklerdir. Bazı tefsircilere göre söz konusu dalgalanma seddin gerisinde dünyanın her yanına dağılmak isteyen Ye'cüc ve Me'cüc arasında vuku bulacak, kimilerine göre seddi aşıp diğer insan topluluklarıyla karıştıklarında görülecektir. Her halükarda zamanın sonuna doğru yaklaştığımızın göstergesidir bu. Zira aradaki zamanı bilmesek bile Sur'a üfürüleceği ve kıyametin kopacağı belirtilmektedir (Bkz. 6/En'am, 73 ve 36/Yasin, 51). Kıyamet kopup da hesap gö-

rüldükten sonra inkâr edenler müstahak oldukları cehenneme atılacaklardır. İfadede ironi olduğu açıktır: Cehennem onlara sunulacaktır (26/Şuara, 91). Onların büyük suçu yüce Allah'ı anmıyorlardı, gözlerinin önündeki mucizeleri, ayetleri, hüccet ve kanıtları görmezlikten geliyorlardı, Kur'an'ı dinlemeye bile tahammül edemiyorlardı (20/Taha, 124-126; 35/Fatır, 19-23).

Zülkarneyn' in zikrinden çıkacağımız önemli sonuçlar vardır:

1) Beşeriyetin tarihi kayıt alınanın ötesinde sayısız olaylarla doludur. Bizim yazıya geçirebildiğimiz tarihi olaylar son derece sınırlıdır. Tarihi kendi seçmelerimiz çerçevesinde birtür resmederiz. Oysa olayların gerçeğini, özünü bilen sadece Allah'tır.

2) Büyük savaşlar, katliamlar yapmadan da ülkeler fethedilebilir. Zülkarneyn ister Batı'ya ister Doğu'ya veya iki dağın arasına düzenlediği seferlerde olsun, kan dökücü olmadan sözünü geçirmiş, adil bir düzen tesis edebilmiştir. Hakiki, etkili ve sürekli fetih sözün gücüyle yapılandır. Şu halde söz ve güzel ahlak silah ve maddi kuvvetten önce gelir. Nitekim İslam'ın Arap yarımadasından çıkıp kısa zamanda batıya, doğuya ve kuzeye yayılması öncelikle sözle (ilahi mesajın kurtarıcılığı) ahlaki pratikle olmuştur.

3) Zülkarneyn Batı'ya yaptığı seferde muhtemelen pagan yaşayan toplulukları baskı altına almadan veya kılıçtan geçirmeye kalkışmadan adaleti tesis edecek yasaları yürürlüğe koymuş, kendine bağlı bir yönetimi tesis etmekle yetinmiştir.

4) Doğu'ya yaptığı seferlerde ganimet, yağma ve talan söz konusu olmadan sahip olduğu güç ve kudreti toplumsal yarar ve iyilikte kullanmış, insanlara karşılıksız-ivazsız yardımda bulunmuştur.

5) Belki de ilk küresel barışı, adalete dayalı dünya düzenini kuran Zülkarneyndir. Bu salih kul ilahi mesajı, iyiliği ve adaleti yer küresinin her köşesine taşımış, bütün yeryüzünü sulh ve salaha kavuşturmak istemiştir.

6) "Âlemlere rahmet olarak gönderilen" bir peygamberin (21/Enbiya, 107) müntesipleri ve "insanlar için hayırlı bir ümmet olarak çıkarılan" (3/Âl-i İmran, 110) biz Müslümanlar aynı ruh ve idealler etrafında yani rahmet, adalet, ahlak, özgürlük ve barış zemininde bir yeryüzü düzeni kurabiliriz. Bu düzenin esası "ma'ruf'un emredilmesi, münkerin yasaklanması"dır.

اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي اَوْلِيَاءَ اِنَّا اَعْتَدْنَا
جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾
اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُو

صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا
وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا
حِوَلًا ﴿١٠٨﴾

102. İnkâr edenler, Beni bırakıp kullarımı veliler edindiklerini mi sandılar? Gerçekten Biz cehennemi kâfirler için bir durak olarak hazırlamışız.

103. De ki: "Davranış (ameller) **bakımından en çok hüsrana uğrayacak olanları size haber vereyim mi?"**

104. "Onların, dünya hayatındaki bütün çabaları boşa gitmişken, kendilerini gerçekte güzel iş yapmakta sanıyorlar."

105. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Artık onların yapıp-ettikleri boşa çıkmıştır, kıyâmet gününde onlar için bir tartı tutmayacağız.

106. İşte, inkâr etmeleri, âyetlerini ve elçilerimi alay konusu edinmelerinden dolayı onların cezası cehennemdir.

107. İmân edip salih amellerde bulunanlar... Firdevs cennetleri onlar için bir 'konaklama yeridir.'

108. Onda ebedi olarak kalıcıdırlar, ondan ayrılmak istemezler.

İnkârcıların yanılgısı dünyayı "Allah ve ahiret yokmuş" gibi tasarlayıp yaşamalarıdır. Allah'ı hayatından dışarı çıkardığını düşünen kimse yanılır, zira insan olması hasebiyle mutlaka bir başkasının yardımına lüzum hisseder, ihlas ve samimiyet olmadığı zaman insanlar elbette başkalarına bir fayda sağladıklarında bunun karşılığını ister ve genellikle Allah rızası ve genel toplumsal fayda olmadığı durumlarda insanlar birbirlerinin kulu-kölesi olur (7/A'raf, 3). Eşitsiz ve adaletsiz hiyerarşi ve dayatılmış işbölümü insanın özgür tabiatına aykırıdır, çünkü söz konusu adaletsiz ilişki ancak bağımlılığın kurumsallaşmasıyla ayakta durur. Hâlbuki insanın insana sağladığı fayda sınırlıdır, aldıkları düşünüldüğünde de karşılığı pahalıdır. Bu açıdan akıllı insan Allah'tan başka kimseyi veli edinmez, sadece O'na itimat eder, hakiki fayda ve yardımı O'ndan umar. Allah'ı veli edinen insan iş ve hizmet takasında, onayladığı işbölümü ve hiyerarşide pazarlık gücü yüksek olur, ne zulmeder ne mazlum olmayı kabul-

lenir. Allah'ı hayatından çıkardığını düşünüp nefsinin dilediği gibi yaşayan ve bunu da tam başaramayıp başkasını dost-veli edinenlerin uğrayacakları son durak cehennem olacaktır.

Bu profilde olanlar maddi ve dünyevi hangi başarı ve güç sahibi olurlarsa olsunlar, nihayeti itibariyle yapıp ettikleri boşa çıkmıştır. **"Habita"** hayvanın zehirli bitki yiyip karnının şişmesi ve patlaması haline denir. Gaflet (aymazlık) içinde olan insan da helal haram dinlemeden, kul hakkı gözetmeden işler yapar, bunların "güzel" olduğunu da düşünür, oysa zehirli bitkinin kana karışıp karnı patlatması gibi, meşru olmayan fiiller insanın iç dünyasına nüfuz ettikten sonra ruhunu kirletir, bütün yapıp ettiklerini boşa çıkarır. Böylelerinin sonu tabii ki hüsran ve ziyandır. (7/A'raf, 147; 14/İbrahim, 18.)

Dünyada nice itibarlı, yüksek makam ve şöhret sahibi kimse var ki, ahirette herhangi bir değere ve itibara sahip değildir. Efendimiz (s.a.) bu ayete atıfta bulunarak şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet günü nice şişman ve iri cüsseli adam gelir ki, Allah katında sivrisineğin kanadı kadar ağırlığı yoktur"* (Buhari, Tefsir, 18/6; Müslim, Sıfatu'l münafikin, 18). Bu insanlar dünyada her yaptıklarının son derece güzel, yararlı ve anlamlı olduğunu sanıyorlardı, yanıldıklarını anlayacaklardır. Kıyamette ölçüye, tartıya dahi alınmayacak yani kendilerine herhangi bir ödül verilmeyecek. (2/Bakara, 217.)

Sonunda hüsrana uğrayacak olanların temel yanılgısı şuydu: Allah'ın indirdiği ayetleri kaale almıyorlar, üzerinde tefekkür etmiyor ve hayatlarını bunlara göre tanzim etmiyorlardı; dahası ahirete inanmıyor yani günün birinde Allah'ın huzuruna çıkıp hesap verecekleri hakikatini reddediyorlardı. Gerçeği ve doğru yolu onlara hatırlatanları da alaya alıyorlardı (21/Enbiya, 36). Söz konusu inkârcılar Yüce Allah'ın apaçık hüccetlerini, burhan ve delillerini inkâr edip O'nun gönderdiği elçileri de alaya aldıklarından cezaları cehennem olarak takdir edilmiştir. İman edip salih amellerde bulunanlar elbette Firdevs cennetlerine konulacaklardır. Yani cennetin ortası, ağaçların en bol, sularının kaynağında fışkırdığı en seçkin yere. (35/Fatır, 33-35.) Dünya sınavını başarıyla bitirenler Firdevs cennetlerinde ebedi olarak kalacak ve oradan ayrılmak istemeyeceklerdir.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ
رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا
اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا
يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَدًا ﴿١١٠﴾

109. De ki: "Rabbimin sözleri(ni yazmak) **için deniz mürekkep olsa ve yardım için bir benzerini** (bir o kadarını) **dahi getirsek, Rabbimin sözleri tükenmeden önce, elbette deniz tükeniverirdi.**

110. De ki: "Şüphesiz ben ancak sizin benzeriniz olan bir beşerim; yalnızca bana sizin ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, artık salih bir amelde bulunsun ve Rabbine ibâdette hiç kimseyi ortak tutmasın."

Şanı Yüce Allah "El Alîm'dir yani ilmin, bilginin tümü O'ndadır, O'nun katındadır. Biz insanlar, O alim olduğu için biliriz, bilmek isteriz, bilginin peşinde koşarız. İlmin menşei, tamamı O'nda olduğuna göre, insanın "bilmesi gereken ilk bilgi" bilme gücünün ve ihatasının sınırlı olduğu gerçeğidir. İnsanın bilgisi ile Allah'ın ilmi mukayeseye dahi konu olamaz. Öyle ki bütün denizler mürekkep olsa ve bir o kadarı dahi getirsek yüce Allah'ın sözleri yani ilmi tükenmeden denizler tükenir. Lokman sûresinde (31/27) "**Yeryüzündeki ağaçların tümü kalem ve deniz de ardından yedi deniz daha eklenerek** (mürekkep) **olsa, yine de Allah'ın kelimeleri** (yazmakla) **tükenmez**" buyrulmaktadır. Bu ayetlerde geçen "**Allah'ın kelimeleri**" ezeli ve ebedi ilmi ve hikmetidir, yoksa Kur'an-ı Kerim değildir. Kur'an, Allah'ın ilminden vahiyle bize tebliğ edilmiştir, varlık âlemi, maddi tabiat, hayatımız ve anlam dünyamız için bize ışık tutmaktadır. Kur'an vahyinin ışığında bilgi sahibi olur, yüce Allah'ın Peygamber'ine bahşettiği bilgi ve hikmetten istifade ederiz.

Kur'an-ı Kerim Allah'ın bütün ilmini ihata etmediği gibi, Hz. Peygamber de bu ilmin tamamını ihata edemez. Nihayetinde O bir beşerdir. Her şeyi bilmesine gerek yoktur, her şey ona bildirilmiş de değildir. (Diğer dinlerde peygamber algısı, peygamberlere karşı takınılan tavır ve 'beşer-peygamber' için bkz. 4/Nisa, 155; 9/Tevbe, 30; 17/İsra, 93 ve 41/Fussilet, 6). Sözgelimi bu sûrede anlatılan Ehl-i Kehf, Musa-Hızır ve Zülkarneyn kıssalarını bilmiyordu, Yüce Allah ona bildirdi, o da öğrenmiş oldu, elbette biz de! Bütün elçilerin ve Son Elçi'nin tebliğlerinin özeti şu cümleye dayanır: "Allah birdir ve O'ndan başka tanrı yoktur." Bu mesajı doğru algılayan ve anlayan kimsenin bundan sonra yapacağı şey salih amellerde bulunmak, kendine, ailesine, yakın çevresine ve bütün insanlara yararlı hizmetlerde bulunmak, eninde sonunda Rabbinin huzuruna çıkacağını aklından çıkarmamak ve ibadetlerinde Allah'tan başka kimseyi ortak etmemek, her fiili ve ibadeti sadece Allah için yapmak.

Kehf (18) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

19- Meryem Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 98 âyettir. İsmini 16-34 arası ayetlerde anlatılan Meryem'den almaktadır. 58 ve 71. ayetlerin Medine'de indiğine ilişkin görüşler vardır. Fatır (35) sûresinden sonra, Taha (20) sûresinden önce inmiştir. "Rahman" isminin geçmesi ve musikisi dolayısıyla Rahman sûresine benzetilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّآ ﴿٢﴾ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَآءً
خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ
اَكُنْ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَاِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَآءِي وَكَانَتِ
امْرَاَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ
وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَا زَكَرِيَّآ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ
لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِرًا
وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ
خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ
اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ
فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾

1. **Kaf, He, Ye, Ayn, Sâd.**
2. (Bu,) **Rabbinin, kulu Zekeriya'ya rahmetinin zikridir.**
3. **Hani o, Rabbine gizlice seslendiği zaman;**

4. **Demişti ki: "Rabbim, şüphesiz benim kemiklerim gevşedi ve baş**(ımdaki saçlar), **yaşlılık aleviyle tutuştu; ben sana duâ etmekle mutsuz olmadım."**

5. **"Doğrusu ben, arkamdan gelecek yakınlarım adına korkuya kapıldım, benim karım da bir kısır** (kadın)**dır. Artık bana kendi katından bir yardımcı armağan et."**

6. **"Bana mirasçı olsun. Yakupoğullarına da mirasçı olsun. Rabbim, onu** (kendisinden) **razı olunan**(lardan) **kıl."**

7. (Allah buyurdu:) **"Ey Zekeriya, şüphesiz biz seni adı Yahya olan bir çocukla müjdelemekteyiz; biz bundan önce ona hiçbir adaş kılmamışız."**

8. **Dedi ki: "Rabbim, karım kısır** (bir kadın) **iken, benim nasıl oğlum olabilir? Ben de yaşlılığın son basamağındayım."**

9. (Ona gelen melek:) **"İşte böyle" dedi. "Rabbin dedi ki: -Bu benim için kolaydır, daha önce sen hiçbir şey değil iken, seni yaratmıştım."**

10. **Dedi ki: "Rabbim, bana bir alâmet** (âyet) **ver." Dedi ki: "Senin alâmetin, sapasağlam iken, üç tam gece insanlarla konuşmamandır."**

11. **Böylelikle** (Zekeriya) **mescitten kavminin karşısına çıkıp onlara** (şu anlamları) **işaret etti: "Sabah akşam tesbih edin."**

Birinci ayette geçen "Kaf, He, Ye, Ayn, Sâd" huruf-u mukattaa olup bununla ilgili Bakara sûresinin girişinde (2/1) geniş bilgi verilmişti.

11. ayete kadar anlatılanlar keremi ve bağışı bol olan Allah'ın sadık kulu Zekeriya aleyhisselama rahmetini konu edinir. Kur'an-ı Kerim'de bu sûreden başka Hz. Zekeriya üç yerde daha geçer (3/Âl-i İmran, 37-41; 6/En'am, 85 ve 21/Enbiya, 89). Mevdudi, burada anlatılan Zekeriya'nın, Tevrat'ta öldürüldüğü yazılı olan peygamber Zekeriya olmadığını belirtir. M.Ö. Birinci yüzyılda yaşayan Hz. Zekeriya dört İncil'den sadece Luka'da yer alır. (Luka, 1: 1-80). Luka'da Yahudiye kralı Hirodes (Herod) zamanında Abiya bölüğünden, Harun'un soyundan geldiği ve karısının isminin Elizabet olduğu yazılır. Karısı tarafından Hz. İsa'nın annesi Meryem'le akrabadır, Elizabet'in Meryem'in teyzesi olduğu söylenir. İncil'deki sıfatı kâhindir (kohen) olup, İslam'ın tarif ettiği bir peygamberden çok; dindar, duayı ve törenleri yöneten yüksek sınıftan bir din adamıdır (Luka, 1: 6-7). Yahudi doktrinine göre Zekeriya bir peygamber değildir, zira 39 kitaptan oluşan Tevrat'taki Nevim/Nebiler bölümü kitaplarından Malaki'den sonra peygamber geldiği kabul edilmemektedir (Malaki, 4: 5). Bir bakıma peygamberlik mührü Malakiden sonra vurulmuştur. Yahudi metinleri

Zekeriya aleyhisselama çirkin isnatlarda bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim, onu Nuh aleyhisselam ile başlayan peygamberler zincirinin bir halkası yani Allah'ın bir elçisi olarak takdim eder (bkz. 6/En'am, 83-86).

Hz. Peygamber'den gelen bir hadise göre "Zekeriya aleyhisselâm geçimini marangozluk yaparak sağlardı" (Müslim, Fezail, 169). Kısa, Allah'ın Hz. Zekeriya'ya bir rahmeti çerçevesinde anlatılır. Esasında yüce Allah'ın Hz. Zekeriya'yı elçi olarak seçmiş olması rahmetinin bir sonucuydu ancak Hz. Zekeriya, kendisinden sonra yakın çevresinde tebliğ, irşat ve davet misyonunu sürdürecek kimseyi görmediğinden, Yakupoğullarının isyan ve günaha saplanmamaları için bir yardımcı dilemektedir. Zekeriya aleyhisselâm, mal-mülkü koruyacak -ki zaten malı-mülkü yoktu- veya mensup olduğu aile veya boyun siyasi ve askeri gücünü devam ettirecek bir "erkek çocuk (gulam)" istiyor değildir, istediği Yakupoğullarının dini ve ahlaki selametini sürdürecek ve onun yolundan gidecek manevi bir liderdir. Anlaşıldığı kadarıyla duasını da sessizce yapmakta, kimsenin duymasını istememektedir (3/Âl-i İmran, 38). Zira istediği olağanüstü bir olaydır, kemikleri gevşemiş, saçlarına yaşlılık aleviyle ak düşmüş, karısı da kısır olan birinin çocuk istemesi olacak şey değildir. Fakat zaten makbul dualardan biri de "yalvara yakara ve gizlice yapılan dua" (7/A'raf, 55) değil midir? Hz. Peygamber (s.a.) de şöyle buyurmuştur: "Zikrin hayırlısı gizli, rızkın hayırlısı da yeterli olandır" (Müsned, I, 172).

Hz. Zekeriya duanın anlamını en iyi bilen bir peygamber olarak hayatı boyunca dua etmiştir, dua onu sıkmamış, mutsuz etmemiş, dua edip de eli boş kalmamıştır (bkz. 48. ayet). Talep ettiği kendisinden sonra mirasçı olacak biridir. Hz. Zekeriya da manevi bir mirastan söz etmektedir "Miras"ın ne olduğu konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür: Kimine göre peygamberlik, kimine göre ilim ve hikmet, kimine göre sahip olduğu mal mülktür. Sonuncu ihtimal son derece zayıf görünmektedir. Çünkü Şii otoritereler aksini iddia etse de, hadis kaynaklarında yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız, bıraktıklarımız sadakadır." (Buhari, Hums, 1; Müslim, Cihad, 54.) Bir başka hadis de şöyledir: "Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler miras olarak ne dirhem ne dinar bırakmışlardır, onların miras olarak bıraktıkları şey ilimdir" (Ebu Davud, İlim, 1; Tirmizi, İlim, 19). Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre bu hüküm sadece Hz. Peygamber için geçerlidir (Buhari, Farzu'l humus, 1). Hz. Zekeriya'nın kendi soyundan ona ve kavmine mirasçı olacak bir veli dilemiştir, Hz. Süleyman babası Hz. Davud'a mirasçı olmuşsa da (27/Neml, 16), peygamberlik babadan oğula devredilen bir miras değildir. Allah dilerse bir pey-

gamberden sonra çocuğunu peygamber kılar. Bu durumda kendisinden sonra Hz. Zekeriya'nın misyonunu, tebliğ, irşat ve davet misyonunu devam ettirecek hikmet ve ilim sahibi bir çocuk dilemiş olması daha kuvvetli ihtimal görünmektedir. Belki de beklemediği bir bağışa sahip olmuştur, duası kabul edilip de kendisine bağışlanan çocuk Yahya aleyhisselam bir peygamberdir (3/Âl-i İmran, 39; 21/Enbiya, 90). En doğrusunu Allah bilir.

Yüce Allah ona çocuk müjdesini verdiğinde şaşkınlığa düşer. Burada belli belirsiz bir paradoks gözükmektedir; zira bir yanda çocuk sahibi olmak için dua etmekte, öte yanda çocuk sahibi olacağını anladığında şaşırmaktadır. Her iki durum iki farklı insan boyutudur. Bir boyutu Allah'a olan sonsuz itimat, güven ve inancın eseri olarak -eğer O dilerse- bize istediklerimizi sağlayabileceğine olan inanca dayalı dua yani Allah'ın olaylara müdahalesini celpetme boyutu; diğeri fizyolojik yasalarla ilgili boyutudur. Varlık âleminde ve maddi tabiatta her şey yasalara göre işler, bu böyledir ve maddi-gündelik hayatımızı bilinen tabiat yasalarının değişmezliği sayesinde sürdürebiliyoruz, eğer yasaların değişmezliği olmasaydı bir gün yer çekimi olur ertesi gün olmazdı; bir durumda ateş yakar başka durumda yakmaz, bulutlardan yağmur yağmaz, ağaçlar meyve vermezdi vs.

Ancak varlıkta mutlak determinizm olmadığına göre, yüce Allah dilerse bilinen tabiat yasalarının üstünde başka varlık mertebelerinin yasalarını devreye sokar veya başka yasalar ihdas eder, bizim varlık alanımıza ilişkin yasaları iptal eder, böylelikle olmayacak gibi görünen olaylar vuku bulur, hayli yaşlı bir kadın çocuk doğurur. Daha önce buna benzer bir heyecan ve şaşkınlığı Hz. İbrahim ve karısı Sara da yaşamışlardı (11/Hud, 72). Sara, çocuk doğuracağını öğrendiğinde eliyle yüzüne vurup "Kısır-yaşlı bir kadın mı doğuracakmış?" diye çığlık atmıştı (51/Zariyat, 29). Sara veya Hz. Zekeriya'nın karısı şaşırıp dilleri tutulsa da, bu Allah için pek kolaydır. Dilerse yaşlı bir erkekten ve kısır bir kadından yüce Allah çocuk nasip eder. Gökleri ve yeri yoktan var eden Yüce Allah, dilerse yaşlı bir kadının çocuk doğurmasını sağlamaz mı? (2/Bakara, 117) Süleyman Ateş, Azerbaycan'da 120 yaşındaki bir erkek ile 92 yaşındaki bir kadından herhangi bir tıbbi müdahale olmaksızın çocuk doğduğunu kaydeder. Dünyaya gelen insanların tümü, doğumlarından önce yokturlar (76/İnsan, 1), Yüce Allah onları kudretiyle yaratır, Hz. Zekeriya da öyle yaratılmıştır, o halde ilahi kudretin tecellisi açısından bunda şaşılacak bir durum olmaması gerekir.

Buna rağmen bir alamet isteyince, Allah ona üç gün boyunca konuşmadan sadece gerektiği durumlarda işaretleşmesini emreder (3/Âl-i İmran, 41). 10. ayette "üç tam gece" işaretleşerek kavmiyle iletişim sağlanması istenir. Âl-i İm-

ran, 41'le bir arada düşünüldüğünde sürenin "üç tam gün" olduğu anlaşılmaktadır. Tefsircilere göre bunun üç sebebi olabilir: Bir, heyecan ve sevinçten dili tutulmaktadır, diğeri yüce Allah'ı aralıksız tesbih ve zikretmek istemektedir, araya tek bir dünya kelamı girmesin diye işaret dilini kullanmaktadır. Luka İncil'ine göre ise "üç gün konuşma yasağı", "Bu sözlerime inanmadın, şu anda dilin tutulacak ve bunlar oluncaya kadar hiç konuşmayacaksın" (Luka, 1: 20) şeklinde ceza olarak takdir edilmiştir. Kur'an-ı Kerim, bu yanlış bilgiyi tashih etmektedir.

Giderek maddileşme yönünde eğilim gösteren bir topluma, iki yaşlı insanın çocuk sahibi olacağı haberi verilebilir ancak ikna edilmeleri neredeyse imkânsızdır, böyle bir durumda susmak en iyisidir. Bu, bir hakikati, bir davayı eğer anlatmak mümkün değilse muhataplarla gereksiz tartışma, polemik ve cedel içine girmektense susmayı tercih etmenin daha hayırlı olduğunu ima eden ilginç bir olaydır. Hz. Zekeriya kavmini sabah akşam tesbih etmeye çağırma görevini yerine getirirken, söz yerine işaret dilini kullanmıştır ki, bu yerine ve önemine göre tebliğ görevinin hiçbir şekilde ihmal edilmeyeceğine dair bir delil görülebilir.

7. ayette bizim adaş olarak çevirdiğimiz "semiyye"ye üç anlam verilmiştir: Hz. Yahya'dan önce başka hiç kimseye "Yahya" isminin verilmemiş olması; benzersiz bir kişi olması; sadece yüce Allah'ın ona doğumundan önce isim vermesi. Şu veya bu, Hz. Yahya'nın hayli yaşlı bir karı-kocanın çocuğu olarak dünyaya gelmesi kendi bağlamında bir mucizedir ve bunun bu şekilde gerçekleşmiş olmasının sebeplerinden biri, kısa bir süre sonra bakire Meryem'den babasız olarak Hz. İsa'nın doğumuna toplumu zihinsel ve ruhsal olarak hazırlamaktır.

Bizim "mescid" olarak çevirdiğimiz mihrap aslında bir oda, yüksekçe yer demektir. Taberi, mabedin ön kısmı olduğunu söylemiştir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 37, 39 ve 38/Sad, 21.)

يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكٰوةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

12. (Çocuğun doğup büyümesinden sonra ona dedik ki:) **"Ey Yahya, Kitabı kuvvetle tut." Daha çocuk iken ona hikmet verdik.**

13. **Kitabımızdan ona bir sevgi duyarlılığı ve temizlik** (de verdik). **O, çok takvâ sahibi biriydi.**

14. Ana ve babasına itaatkârdı ve isyan eden bir zorba değildi.

15. Ona selâm olsun; doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak yeniden-kaldırılacağı gün de.

Doğup da büyüdüğünde veya başka bir deyişle vahye muhatap olduğu yaşa geldiğinde Yahya aleyhisselâmdan istenen, "kitaba" yani Tevrat'ta yer alan hükümlere, emir ve nehiylere, çerçevesi çizilen yaşama tarzına sıkı sıkıya sarılmaktır. Kitaba kuvvetle tutunmak demek, hükümlerin bir bölümünü alıp diğerlerini terketmemek, her hükmü tam ve samimiyetle yerine getirmek demektir. Dini hayat, iman, amel ve ahlaki davranışlar bir bütündür, dinin müntesipleri işlerine geleni alıp işlerine gelmeyeni kulak arkası atacak olurlarsa kitaba kuvvetle yapışmamış olurlar. Hz. Yahya İsrailoğullarına emredildiği gibi "Kitaba sıkıca sarılmak"la yükümlü kılındı (2/Bakara, 63); bunu yaptı da. Belki de kitaba yani Tevrat'ın hükümlerine samimiyetle ve sıkıca sarıldığı için Herodes'e kızkardeşiyle evlenmesine izin vermedi, böylelikle hayatını kaybetti.

İsmi "Yahya" idi, ona bu ismi yüce Allah vermişti, hep yaşayacaktı, nitekim onurlu, şerefli ve Allah'a sadakatle bağlı yaşayan seçkin bir elçi olarak ismiyle hep yaşamaktadır. Tertemizdi, hem beden hem ruh temizliğine önem veriyor, bunu pratik hayatında da gösteriyordu. Hıristiyanlar ona "Vaftizci John (İngilizce Saint John the Babtiste; Fransızca'da Saint Jean Baptiste; Sabiiler Yihja-Jahane)" adını vermektedirler, biz onun suyla arınmasını abdest (veya gusül) olarak anlarız.

Bir başka özelliği "hannan" olmasıdır. Seven, koruyan, sevecen davranan, merhamet ve şefkat gösteren kimseye bu isim verilir ki, Allah'ın Kur'an'da zikredilen isimlerinden biridir. Hannan olan şahıs hem insanları inkâr ve isyandan, zulüm ve günah kirlerinden kurtarmaya çalışır hem de sever, şefkat gösterir. Kalp inceliği bunu gerektirir. Zeyd bin Amr bin Nüfeyl, ölüm tehdidi altında iken Hz. Bilal için şöyle demiştir: "Allah'a andolsun, siz bu köleyi öldürecek olursanız, ben onun kabrini 'hannan' edinirim."

Yahya aleyhisselama "**hikmet**" verildiği belirtilmektedir, Şevkani ve İbn-i Atıyye gibi tefsirciler, bunun dini hükümleri derinlemesine kavrama anlama ve bildikleriyle amel etme yeteneği olduğunu söylemişlerdir. Burada salt hükümlerden ibaret olduğu zannedilen Tevrat'ın hakikatte hikmet, manevi derinlik, sevgi ve geniş bir çerçevede takvayı da ihtiva ettiğine dair işaretler vardır. Her işinde ve fiilinde bereket vardı, ona verilen zekât, temizlik, bereket ve nimet artışı olarak yansıyor, başkalarıyla olan ilişkilerinde tezahür ediyordu. Takva sahibiydi, hayatı boyunca ne günah işledi ne günah işlemeyi kalbinden geçirdi. Hz.

Yahya gibi seçkin insanlar Tevrat'ın hem kural hem deruni boyutunu bir arada yaşayabilecek kimselerdir. Hz. Yahya, babasının duasıydı, her zaman anne ve babasına itaatkâr oldu, ne Allah'ın emirlerine karşı geldi ne anne babasına herhangi bir konuda isyan etti. Bu yüzden diğer peygamberler gibi doğduğu, öldüğü ve dirileceği güne selam olsun dendi (37/Saffat, 181). Bu ifadeler sûrenin 32-33. ayetlerinde Hz. İsa için de tekrar edilecek ancak babasız dünyaya gelmesi dolayısıyla sadece annesi Meryem'e itaatkâr olduğu belirtilecektir.

Âl-i İmran sûresinde (3/39) işaret edildiği üzere Hz. Yahya, doğumuyla eş zamanlı olarak tebliğe başlayan teyzesinin oğlu İsa aleyhisselama bir önhazırlık yapmıştı. İki elçi de görevi yerine getirmişlerdir ancak Hz. Yahya, erken bir tarihte şehid edilmiştir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 38-41. ayetlerin açıklaması.) Sûrenin çizdiği bu genel çerçeveden hareketle Hz. Yahya'nın nebevi kişiliğine ve başından geçenlere biraz daha yakından bakmaya çalışalım.

Yahya aleyhisselâm Hz. İsa ile Yahudiler arasında köprü mesabesinde seçkin bir zattır. Hıristiyanlar onu İsa'yı müjdelemesi ve Ürdün nehrinde günahkârları vaftiz ettiğini iddia etmeleri dolayısıyla önemsemektedirler. Hz. Yahya İbrahim aleyhisselâm soyundandır (3-Âl-i İmran, 84). 6. Ayette gördüğümüz üzere babası Zekeriya, duasında istediği çocuğun Yakupoğullarının mirasçısı olmasını dilemektedir.

Hz. Yahya ile Hz. İsa'yla yakın akrabadır, çünkü annesi Elizabet Hz. Meryem'in kızkardeşidir, soyu da Hz. Musa ve Hz. Harun'un sıbtı olan Levililere dayanır. Hz. Meryem'in Harun'un kız kardeşi olması hususunu 28. ayette ele alacağız.

Yahya aleyhisselâm Filistin eyaletinde Galile ve Peerea denen yerlerde yaşıyordu. Burası Roma hâkimiyeti altında olan özerk bir bölgeydi. Hz. Yahya pek şehre inmiyor, daha çok çöl ve kırsal alanlarda tebliğ görevini yerine getirmeye çalışıyordu, fakat ünü her yana yayılmıştı. Yahudi özerk bölgesinin başına kral Herodes geçmişti. Herodes Antipas, kardeşi Fillippos'un karısı Herodias'ı zorla kocasından boşandırmış veya zor kullanarak onunla evlenmişti. Bu Tevrat'ın hükümlerine göre yasaktı (Levililer, Bap; 19, 16; Matta, 14; 4), kral gayrimeşru bir hayat yaşıyordu. Hz. Yahya bu hükmü kralın yüzüne açıkça beyan etti. Kral ve karısı tabii ki ona kızgındılar ama halk arasındaki itibarından çekiniyorlardı. Hz. Yahya Yahudi Ferisiler ve Saduki din adamlarıyla da arası iyi değildi, onları Musa Şeriati'ni çiğnemek, halkı aldatmakla suçluyordu (bkz. Matta, 3: 7-10).

Sonunda kral Herodes ve Yahudi din adamları aralarında anlaşarak bir vesile ile Hz. Yahya'yı zindana attırdılar. Onu tamamen ortadan kaldırmak için fırsat kolluyorlardı. Bu fırsat nihayet kralın doğum günü kutlamasında çıktı. He-

rodes'in doğum gününde Hirodya'nın kızı ortaya çıkıp dans etti, bu Herodes'in öylesine hoşuna gitti ki ant içerek ne isterse ona vereceğini söyledi, o da annesinin kışkırtmasıyla Yahya'nın başını istedi. Kral bundan pek hazzetmediyse de herkesin önünde and içtiğinden emir verdi, Hz. Yahya zindanda kafası koparılıp bir tepsiye konularak genç kıza verildi, o da annesine hediye etti. (Matta, 14: 6-11.) Matta'daki kayda göre (14: 12) bu olaydan Hz. İsa'nın haberi oldu.

İddiaya göre Hz. Yahya'nın kemiklerinin bir kısmı Topkapı Sarayı'nda, kafatası ise Fransa Amines şehrinde bulunuyor. Anlatıma göre Ayasofya'da bulunan Hz. Yahya'nın kafası IV. Haçlı seferleri sırasında Katolikler tarafından Amines'e götürülmüş, altınla kaplatılmış, üzerine bir katedral inşa edilmiş. İslam kaynaklarına göre kafası Şam Beni Ümeyye Camii'nde bulunmaktadır. Ortodoks Rumlar Hz. Yahya'nın şehid edildiğini kabul ettikleri 29 Ağustos'ta hafif oruç tutarlar, diğer bazı Hıristiyan mezheplerinde ise 24 Haziran Aziz Yahya Günü olarak kutlanır.

Babası Zekeriyaaleyhisselâm ve teyzesinin oğlu Hz. İsa ile çağdaş olan Yahya aleyhisselâmın Kur'an'daki genel anlatımdan şu özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır: Daha önce kimsenin taşımadığı bir adı taşır (Yahya). Bunun tartışması Luka incilinde anlatılır (1: 59-63). Henüz küçük iken ona hikmet öğretilir. Efendi/seyyid olarak anılır. Salihlerdendir. İffetlidir. Ona Allah tarafından kalp yumuşaklığı ve temizlik verilmiştir. Allah'tan çok sakınan biriydi, anne babasına itaatkârdı, 'kelime'yi tasdik edicidir ve bir peygamberdir. Onun Hıristiyanlara göre vaftizi aslında insanları maddi ve manevi günahlardan arındıran abdesti veya gusül abdestini emretmesiydi. Bu esasında Yahudi şeriatında amir bir fıkhi hükümdür, Hıristiyanlar sonraları abdesti ilk günahtan temizlenme (Sakrament) töreni olarak tanımlayıp dinlerinin esası haline getirdiler.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ
مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾
قَالَتْ اِنِّي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ اِنَّمَا اَنَا رَسُولُ
رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي
بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ اٰيَةً
لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ اَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا
قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَاَجَاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ

هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادٰىهَا مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ
رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزِّي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا
جَنِيًّا ﴿٢٥﴾ فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًا ۙ فَقُولِٓي
اِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا ۚ ﴿٢٦﴾ فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا
تَحْمِلُهٗ ۭ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَآ اُخْتَ هٰرُوْنَ مَا كَانَ
اَبُوْكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَّمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا ۚ ﴿٢٨﴾ فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ ۭ قَالُوا كَيْفَ
نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ اِنِّي عَبْدُ اللّٰهِ ۣ اٰتٰنِيَ الْكِتٰبَ
وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۙ ﴿٣٠﴾ وَّجَعَلَنِي مُبٰرَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ ۠ وَاَوْصٰنِي بِالصَّلٰوةِ
وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ۠ ﴿٣١﴾ وَّبَرًّا بِوَالِدَتِيْ ۡ وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾
وَالسَّلٰمُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُّ وَيَوْمَ اَمُوْتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذٰلِكَ عِيْسَى
ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِيْ فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَّتَّخِذَ مِنْ
وَّلَدٍ ۙ سُبْحٰنَهٗ ۭ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٣٥﴾ وَاِنَّ اللّٰهَ
رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۭ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ
مِنْۢ بَيْنِهِمْ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿٣٧﴾ اَسْمِعْ بِهِمْ
وَاَبْصِرْ ۙ يَوْمَ يَاْتُوْنَنَا لٰكِنِ الظّٰلِمُوْنَ الْيَوْمَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣٨﴾ وَاَنْذِرْهُمْ
يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِيَ الْاَمْرُ ۚ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ وَّهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٣٩﴾ اِنَّا
نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ﴿٤٠﴾

16. **Kitap'ta Meryem'i de zikret. Hani o, ailesinden kopup doğu tarafında bir yere çekilmişti.**

17. **Sonra onlardan yana** (kendini gizleyen) **bir perde çekmişti. Böylece ona ruhumuz** (Cibril'i) **göndermiştik, o da, düzgün bir beşer kılığında görünmüştü.**

18. **Demişti ki: "Gerçekten ben, senden Rahmân** (olan Allah)**a sığınırım. Eğer takvâ sahibiysen** (bana yaklaşma)."

19. **Demişti ki: "Ben, yalnızca Rabbinden** (gelen) **bir elçiyim; sana tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek için** (buradayım)."

20. O: "Benim nasıl bir erkek çocuğum olabilir? Bana hiçbir beşer dokunmamışken ve ben azgın utanmaz (bir kadın) değilken" dedi.
21. "İşte böyle" dedi. "Rabbin, dedi ki: -Bu benim için kolaydır. Onu insanlara bir âyet ve bizden bir rahmet kılmak için (bu çocuk olacaktır)." Ve iş de olup bitmişti.
22. Böylelikle ona gebe kaldı, sonra onunla ıssız bir yere çekildi.
23. Derken doğum sancısı onu bir hurma dalına sürükledi. Dedi ki: "Keşke bundan önce ölseydim de, hafızalardan silinip unutuluverseydim."
24. Altından (bir ses) ona seslendi: "Hüzne kapılma, Rabbin senin alt (yan)ında bir ark kılmıştır."
25. Hurma dalını kendine doğru salla, üzerine henüz oluşmuş-taze hurma dökülüversin."
26. Artık, ye, iç gözün aydın olsun. Eğer herhangi bir beşer görecek olursan, de ki: "Ben Rahmân (olan Allah)'a oruç adadım, bugün hiç kimseyle konuşmayacağım."
27. Böylece onu taşıyarak kavmine geldi. Dediler ki: "Ey Meryem, sen gerçekten şaşırtıcı bir şey yaptın."
28. "Ey Harun'un kız kardeşi, senin baban kötü bir kişi değildi ve annen de azgın, utanmaz (bir kadın) değildi."
29. Bunun üzerine ona (çocuğa) işaret etti. Dediler ki: "Henüz beşikte olan bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz?"
30. (İsa) Dedi ki: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. (Allah) Bana Kitabı verdi ve beni peygamber kıldı."
31. "Nerede olursam (olayım,) beni kutlu kıldı ve hayat sürdüğüm müddetçe, bana namazı ve zekâtı vasiyet (emr) etti."
32. "Anneme itaati de. Ve beni mutsuz bir zorba kılmadı."
33. "Selâm üzerimedir; doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak yeniden-kaldırılacağım gün de."
34. İşte Meryem oğlu İsa; hakkında kuşkuya düştükleri "Hak Söz".
35. Allah'ın çocuk edinmesi olacak şey değil. O yücedir. Bir işin olmasına karar verirse ancak ona: "Ol" der, o da hemen oluverir.
36. Gerçek şu ki, Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk edin. Dosdoğru yol budur.
37. İçlerinden (birtakım) gruplar ayrılığa düştüler. Artık büyük bir günü görmekten dolayı, vay inkâr edenlere!

38. Bize gelecekleri gün, neler işitecekler, neler görecekler. Ama bugün o zalimler apaçık bir sapıklık içindedirler.

39. İş(in) hükme bağlanıp biteceği, hasret gününe karşı onları uyar; onlar bir gaflet içindedirler ve onlar inanmıyorlar.

40. Elbette, yeryüzüne ve onun üzerindekilere biz varis olacağız ve onlar bize döndürülecekler.

Hz. Meryem, Hz. İsa'nın doğumu ve Hz. İsa ile ilgili Âl-i İmran sûresinde (3/35-37 ve 42-60 arası ayetler) geniş bilgi verilmişti. Meryem sûresinde konu bir başka bağlamda ele alınmaktadır. Hz. Yahya'yı da, Hz. İsmail gibi yaşı geçkin bir kadın doğurmaktadır. Hz. İsa'nınki ise çok daha ilginç ve elbette mucizevidir, çünkü İsa aleyhisselâm babasızdır. Bu açıdan zikredilmesi, üzerinde durulması ve bu mucizevi doğum olayından gerekli derslerin, mesajların çıkarılması gerekir.

Belirtmek gerekir ki, burada anlatılacak olan doğum mucizevi bir olaydır. Fakat varlık âleminde ilk defa da vuku bulmuş değildir; çok daha olağanüstü örnekleri vardır. Âdem'in yaratılışı öyledir. İnsanların atası olan Âdemaleyhisselâm annesiz ve babasız olarak yaratıldı; eşi Havva babasız dünyaya geldi. Hz. İsmail ve Hz. Yahya, yaşları hayli geçkin anne babadan doğmuşken, İsa aleyhisselâm babasız olarak dünyaya gelmiştir. Bu zihni arka plandan mucizevi doğuma bakmakta yarar var. Zira bu sayede hem bu türden bir mucizenin ilk defa tarihte görülmediği zehabına kapılmamak hem Hz. İsa'ya sadece doğumu dolayısıyla ulûhiyet atfetme hatasına düşmemek için gereklidir.

Hz. Meryem, kendini ibadete adamıştı, Kudüs'te bulunan Beyt-i Makdis'in doğu tarafında ibadet ederken -kimse onu ibadetinde başka şeyle meşgul etmesin diye etrafına bir perde-paravan çekmişti- onun bulunduğu odaya (mihrap) Cebrail aleyhisselâm gelir. Ayette "**ruhumuz**" olarak nitelendirilen varlığın insan olmayıp bir melek olduğu açıktır, tefsircilerin cumhuru bunun Cebrail aleyhisselâm olduğunu söyler ki, doğru olanı budur.

Neden melek Meryem'e insan kılığında görünmüştür? Meryem'in beşer olarak onu algılaması mümkün olmadığından mı? Öyle olsaydı peygamberlerin de birer beşer olarak meleği algılamaları mümkün olmazdı. Ama öyle olmadığını buluyoruz, nitekim Efendimiz (s.a.) Hira dağında doğrudan Cebrail aleyhisselamı görmüş, muhatabı olup ondan vahiy almıştır. En doğrusunu Allah bilir ama bunun vuku bulacak münzevi olayla ilgili olması muhtemel görünmektedir. Melek "düzgün bir insan görünüm" dedir. "Tesviye" Hicr (15/29) ve İnfitar (82/7) sûrelerinde kendisine son derece düzgün, estetik biçim verilen insan için kullanılmaktadır.

Hz. Meryem'in ilk tepkisi, kendini ibadete ve Mabed'in hizmetine vakfettiği bu özel odaya bu erkeğin nasıl girdiğiyle ilgilidir. Ancak kötü niyetli olmayacağına kanaat getirince, eğer kendisinden yararlanmak istiyorsa, ona Allah'tan korkmasını söylemektedir. Nebevi hayat tarzı ve telakkinin korunduğu kültürlerde daima "zina" ile "takva" arasında bir ilişki kurulur. Kim gayrı meşru bir ilişkiye yeltenirse, partner olarak düşündüğü kişi (kadın veya erkek) ona Allah'tan korkup sakınmayı (takva) hatırlatır: "Allah'tan kork (İttaki'llah)!" Bu da gayrı meşru cinsel ilişkide bulunan veya bu ilişkiyi, zinayı, nikâhsız beraberlikleri savunanların Allah'tan korkup sakınmadıklarını ima etmektedir. Zira beden, insanın değil, onu yaratan Allah'ındır. İnsan kendi bedeninin emanetçisidir. Bedenini nasıl kullanacağının kurallarını ve diğer bedenlerle ilişkisinin sınırlarını tayin eden Allah'tır. Beden benimdir, dilediğim gibi kullanırım demek, yaratıcının mülkü üzerinde tasarrufta bulunmaya kalkışıp sınırları aşmak demektir. Bu son derece önemli bir noktadır. Şöyle ki:

Çoğunlukla Müslümanlar, bilerek emir ve nehiyleri çiğnerler, bu yüzden her hatalı tutum ve davranışlarında "bilgisiz" oldukları söylenemez, bu durumda yapıp ettiklerinin sonuçlarından çekinmiyorlar, korkmuyorlar, başlarına gelecek olanlardan sakınmıyorlar. Bu, Kur'an'ın en yüksek değer kabul edip insanlar arasındaki yegâne üstünlük ölçüsü olduğunu belirttiği **"takva"** ile yakından ilgisi olan bir durumdur. **"Takva"**yı **"bilinç"** olarak tercüme etmemiz doğru olmadığına göre, öteden beri bu anahtar terimi **"korkup sakınmak"** şeklinde tercüme etmek daha doğrudur (2/Bakara, 2).

Denir ki, yalnız başına çölde kalmış bir kadın, kendini menziline götürecek birini beklerken, bir atlı gelir, onun yalnız ve çaresiz olduğunu görünce tecavüz etmek ister. Kadın ona "İttaki'llah (Allah'tan kork)!" der. Adam bir anda kendine gelir, yapmayı düşündüğü çirkin işten utanır ve kadını terekesine alıp menziline götürür. Nefsinin tahrik ettiği adamı, zor kullanıp kadınla birlikte olmaktan engelleyen şey "Allah korkusu"dur. Demek ki Allah'tan korkmak, ceberut bir Roma tanrısından korkmaya benzemez. "Allah'ın iradesine teslim olmak" da zorba, kıskanç, kaprisli, gazaptan başka fiili olmayan mevhum bir varlığa teslim olmak değildir. Allah'ın iradesine teslim olmak demek O'nun emir ve yasaklarına yani Kur'an ve Sünnet'te yer alan hükümlere uymak, hayatı bunlara göre düzenlemek demektir. "Allah'tan korkmak" da bu hükümleri çiğnemekten çekinip korkmak, sakınmak anlamına gelir. **Takva**'nın ne anlama geldiğini iyi bilen adam, kadının **"Allah'tan kork!"** demesiyle, İlahi bir yasağı çiğnemekle:

a) Bir kadının kendisine helal olmayan bedeni üzerinde tasarrufta bulunacağını, belki hamile bırakacağını, evliyse yuvasının dağılabileceğini, bu ola-

yın kanın dökülmesine yol açabileceğini, hâkime taşındığında kendisini ağır bir cezaya maruz bırakabileceğini;

b) Allah'ın koyduğu bir yasağı çiğnediği için ahirette ağır bir azaba çarptırılacağını anladı ve bu fiilden vazgeçti. Bu adamı bir kadına tecavüz etmekten vazgeçiren şey, Yusuf aleyhisselamın Züleyha ile birlikte olmaktan vazgeçiren şeyle aynıdır (12/Yusuf, 24). Allah'ın koyduğu bir yasağı çiğnemekten korkup sakınması. Korkmasaydı yasağı ihlal eder ama a ve b şıkkında saydıklarımızın tümü başına gelirdi. Demek ki **takva**, aynı zamanda dünyevi ve uhrevi ceza ve azaptan koruyan bir kalkandır.

Melek, Hz. Meryem'i teskin eder, kötü niyetinin olmadığını belirtir ve Allah'ın elçisi olarak ona tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek üzere görevlendirildiğini söyler. Tıpkı Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriya gibi Meryem de, kalben inanmakla beraber akli olarak bunun nasıl mümkün olabileceğini söyler. Durum ortada. Bakire bir kız, hiçbir erkeğin eli ona değmiş değil, ahlaki sınırlara harfiyyen riayet etmektedir. Meryem'in soruda kullandığı ifadeler önemlidir. Şöyle ki: Kendisine bir erkeğin eli değmemişken nasıl çocuğu olacak; ahlaki sınırlara riayet etmekte iken yani utanmaz-günahkâr/azgın biri değilken nasıl "**tertemiz bir erkek çocuk**" yani nesebi sahih bir çocuk doğuracaktır?

Cebrail'in cevabı açıktır: Hüküm böyle verilmiştir. Yüce Allah insanlara çocuğu hem kudretinin bir nişanesi hem yapacağı tebliğle taşlaşmış kalplere bir rahmet olarak verecektir. Babasız bir çocuk mucizedir, insanların kabul edip etmemesi sınav konusu olacaktır. Roma'nın zorba yönetimi ve Yahudi din adamlarının katı kuralcı din anlayışının hâkim olduğu bir dünyada o ruhu, sevgiyi, merhameti, şefkat ve hikmeti, manevi ve entelektüel derinliği, aşkın hakikat ve dünyanın gerçek anlam haritasını öğretecek, beşeriyete rahmet olacaktır.

Cebrail aleyhisselâm bunları söyledi ve iş oluverdi. Hz. İsa üflenen bir özdür. Bunun bir "**kelime**" veya "**ruh**" olarak isimlendirilmesinin önemi yoktur. İkisi de aynı mahiyeti ifade eder. (Bkz. 4/Nisa, 171.) Cebrail, Hz. Meryem'e "**düzgün-yakışıklı bir erkek**" kılığında görünmüştür ancak Meryem'le aralarında sıradan erkek-kadın ilişkisi vuku bulmamıştır, zira her ne kadar "**erkek kılığında**" ise de, Cebrail nihayetinde bir melektir, Ruhu'l Emin veya Ruhu'l Kudüs'tür. O sadece bir çocuğun 'zigot'un teşekkülünde kadın yumurtasıyla birlikte rol oynayan spermin yerine geçecek kelimeyi, ruhu üflemekle görevlidir, başkası bir rolü veya fonksiyonu yoktur. Deney ve gözleme dayalı yürüyen "bilimsel yöntem"in esas alındığı "bilim"le açıklanamaz bir olaydır bu ancak "bilimsel olmayan" şey, zorunlu olarak "akıl-dışı" değildir. Vuku bulan nice olay var ki aklidir ama bilimsel değildir.

Hz. Meryem, çocuğa gebe kalınca ıssız bir yere çekildi, doğum sancıları başladığında acılar içinde, belki de sürüklene sürüklene kendince doğum yapabileceği bir yere gitti, orada destek almak üzere bir hurma dalına tutundu. Asıl büyük acı doğum sonrası gelecekti, çünkü kimseyi bu mucizevi hamileliğe inandırması zordu, ölümü temenni etti, zina yapmakla suçlanması ona ağır geliyordu. Vahiy meleği, ona ne yapması gerektiğini söyledi, hurma dalını sallayacak, düşen hurmaları yiyip beslenecekti, hemen altında da –kolayca ulaşabileceği– bir su arkı bulunuyordu.

Artık, ye, iç gözün aydın olsun. Eğer herhangi bir beşer görecek olursan, de ki: "Ben Rahmân (olan Allah)**'a oruç adadım, bugün hiç kimseyle konuşmayacağım."** Annesi Hanne tarafından Allah'a adanan ve "Rabbin hizmetçisi" ismini alan Meryem ağır bir sınavdan geçmektedir. Babasız bir çocuğa gebe kalmıştır; inanılması güç bir olayın öznesidir. Babasız bir çocuğu doğurmanın açıklaması mümkün olmadığından veya Hz. Meryem'in gücünü aştığından, susmak ve Allah'ın yardımını beklemek en doğru yoldur. Dolayısıyla ona, o toplumda bilinen bir ibadet tarzına göndermede bulunarak Allah'a oruç adadığını, konuşmak istemediğini söylemesi istenmektedir. Doğrusu da budur.

Burada susmanın oruç dolayısıyla mı, yoksa oruçtan ayrı Allah'a adanan bir adak mı olduğu hususu açık değildir. Bazı müfessirlere göre, o zamanlar oruç tutanlar aynı zamanda susar, konuşmazlardı. Oruç, susmanın kendisiyse, susmanın (samt) konuşmaktan uzak durmakla ilgili olması dolayısıyladır. Bazıları ise oruç gibi susmanın da bir tür ibadet olduğunu söylemişlerdir. İkinci görüşün daha akla yatkın olduğunu söyleyebiliriz. Bu da bize gösteriyor ki, tarihte bazı geleneklerde adağın bir türü de "**susmak**"tır. Bu, hem malayani gündelik konuşmalara karşı perhiz hem tefekkür için belli bir zaman ayırmak anlamına gelir.

İslamiyet oruç ibadetini devam ettirdi, ibadet amaçlı ancak susmayı yürürlükten kaldırdı. "Bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okurken, bir adam güneşte ayakta dikildi. Durumunu sorunca, adının Ebu İsrail olduğu ve konuşmamak, oruç tutmak, güneşte durmak ve ayakta dikilmek üzere adakta bulunduğu söylendi. Hz. Peygamber, oruca devam etmesini ancak diğer hususları bırakmasını emretti." (Buhari, Eyman, 31; Ebu Davud, Eyman, 19.)

Oruç sırasında çirkin söz söylenmez, söylenmemelidir. Buna "sözün orucu" diyebiliriz. Hz, Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi biriniz, oruçlu iken çirkin söz söylemesin, cahillik etmesin. Biri onunla kavga etmeye veya ona sövmeye gelirse, o: 'Ben oruçluyum' desin." (Buhari, Savm, 2; Müslim, Siyam, 163.)

Hz. Meryem'e susma orucu emredilmesinin iki önemli sebebi var: İlki, Meryem'e babasız çocuk doğurmayı izah edemeyeceği için işine bakması emredilmektedir; pozitif yasa ve yollarla açıklayamayacağı bir olayı anlatmaya çalışması onu sadece üzer, ruhen yıpratır. İnsanlar ne derse desin, o doğurduğu bu kutlu çocuğa bakacak, onu besleyecek, insanlık için gönderilen Mesih'le ilgili görevlerini eksiksiz yerine getirecektir. Diğeri, konuşmasına gerek yok, ortada apaçık, somut bir kanıt var ki, çocuk İsa'nın kendisidir. O zaten, onlarla konuşacak, annesi Meryem'in mucizevi doğumunun hikmetini anlatacaktır. Bir bakıma Ziya Paşa'nın dediği gibidir: "Ayinesi iştir, kişinin lafa bakılmaz." Hz. Meryem de doğurduğu çocuğu işaret etmektedir.

Çocuğu doğurduktan sonra şehre döndü ve beklendiği üzere büyük bir tepkiyle karşılandı: "Ey Meryem, sen gerçekten şaşırtıcı bir şey yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi, senin baban kötü bir kişi değildi ve annen de azgın, utanmaz (bir kadın) değildi." Bazı oryantalistler, burada bir karışıklık olduğunu öne sürüp Kur'an'ın doğru haber aktarma özelliklerine gölge düşürmeye çalışırlar. Harun aleyhisselâm Hz. Musa'nın kardeşi bir peygamberdir. Hz. Meryem'le ilişkilendirilmesi "**nesep**" yönünden değil, "**sebep**" yönüyledir. Meryem iffet timsali bir bakiredir ve tarihte beşeriyetin kolektif hafızasında bu özelliğiyle yer edinmiştir.

Müfessirlerin bir kısmı biraz da bu konuya açıklık getirmek kastıyla İmran'ın Hz. Musa ile Hz. Harun'un babası olduğunu da söylerler. Bu durumda tarihte iki İmran olduğu anlaşılıyor. Biri Hz. Musa ve Hz. Harun'un babası, diğeri Hz. Meryem'in babası. Her ikisi arasında yaklaşık 1.800 yıl zaman farkı vardır. Hz. Meryem'in, "Harun'un kız kardeşi" olarak nispet edilmesinin iki açıklaması olabilir: biri, ya sahiden Harun aleyhisselâmın Meryem isminde bir kız kardeşi vardı veya Bakire Meryem ona iffeti ve safiyeti dolayısıyla nispet edilmiştir ki, akla yakın olan ikincisidir. Bunun anlamı "Harun'un din kız kardeşi, soyundan gelen saf ve temiz kadın" demektir. Bu Sami kültüründe garip sayılmaz. Zira Hz. Meryem'in çağdaşı olan Hz. Zekeriya'nın hanımı Elizabet için de İncillerde "Harun'un kızlarındandı" ifadesi kullanılmaktadır (Bkz. Luka, 1:5).

Hz. İsa'nın dile gelip konuşması, Hz. Meryem'i devreden çıkarmaya yetmiştir. Çünkü yeni doğmuş bir bebeği doğuran kadının mucizevi bir olay yaşadığından şüphe edilemez. Hz. İsa'nın dile gelip de ilk söyledikleri önemlidir: Kendini Allah'ın bir kulu ve elçisi olarak tanıtmaktadır. Kendisine kitap verilecektir ki bu da elbette İncil'dir. "Allah'ın kulu ve peygamberi"dir yani Tanrı'nın kendisinde bedenlendiği bir varlık veya Tanrı'nın oğlu ya da üçten biri olan 1/3 tanrı değildir. Ruhları kurumuş, kalpleri katılaşmış, dinin manevi ve ah-

laki boyutunu kendilerinin koyduğu kurallara boğmuş bir kavme hayatın başka ve ulvi boyutlarını hatırlatmak, onları unuttukları hakikatle çıplak ve şoke edici biçimde yüzyüze getirmek üzere mucizevi olarak doğmuş, doğumundan hemen sonra dile gelmiş ve Yahudilerin içine düştükleri temel sapmaların altını net bir biçimde çizmiştir. Onlara bütün peygamberlerin ana misyonu olan ilahi tebliği yapmakta, görevlerini hatırlatmaktadır: Namazı kılacak, yoksulların hakkı olan zekâtı vereceklerdir. Bu iki vecibeyi tebliğ etmeyen hiçbir peygamber yoktur. Annesine itaat edecek -ki babasız olduğu için sadece annesini zikretmektedir, tebliğin muhatapları açısından itaat hem anneye hem babayadır- ve asla zorba olmayacak, kimsenin vicdanı üzerinde baskı kurmayacak, haksızlık yapmayacaktır. Kutlu bir insandır, elini attığı her şeyin bereketi artar, tertemiz olup kutsiyet kazanır. Doğduğu gün, dünya hayatının sona ereceği (öleceği) gün ve dirileceği gün esenlik ve selamettedir.

Diğer sûrelerde anlatılanlarla birlikte Hz. İsa'yla ilgili hakikat (Kavlu'l Hak) bundan ibarettir (Bkz. 3/Âl-i İmran, 42-60; 21/Enbiya, 91; 66/Tahrim, 12). İster Yahudilerin Hz. İsa'ya ilişkin telakkilerinin ister Hıristiyan mezheplerinin farklı teolojik iddia ve tezlerinin, herhangi bir gerçeklik temeli yoktur. Açık olan hakikat şu ki, şanı Yüce Allah'ın çocuğu yoktur, böyle bir şey düşünülemez bile. Her şeyin Yaratıcısı Allah, bir şeyi yaratmaya karar verdiğinde sadece "**Ol** (Kün)!" der, o şey de hemen oluverir. O herkesin Rabbidir. O'nun gösterdiği yol doğru yoldur, kurtuluşun teminatıdır. Kur'an-ı Kerim'de verilen bilgi ve haberlerin dışında İsa'yı tanrılaştıran anlatım ve yakıştırmaların herhangi bir hakikat değeri yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.)'e karşı çıkıp da bildirdiği haberleri, verdiği bilgileri kabul etmeyenler, kıyamet ve hesap gününde karşılaşacakları acıklı durumlar dolayısıyla vay hallerine! Neler işitecekler, neler görecekler! Bu dünyada büyük bir gaflet/aymazlık içinde bulunuyorlar. Hz. Peygamber'in görevi onları uyarmaktan ibarettir. Geçici olarak yeryüzü üzerinde hüküm sürseler, iktidar kursalar, hakikati inkâr etseler, hak ve hakkaniyete, adalet ve doğruluğa karşı çıksalar da nihai iktidar Allah'ındır. Bu dünya hiç kimsenin, hiçbir zorba, inkârcı veya imparatorluğun mülkü değildir. Sonunda herkes Allah'ın huzuruna çıkacak ve yaptıklarının hesabını verecektir.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٤١﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَا
اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿٤٢﴾ يَا اَبَتِ اِنِّي
قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَا

اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۖ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَا اَبَتِ
اِنِّي اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾
قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِي يَا اِبْرٰهِيمُ ۖ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي
مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ ۚ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي ۖ اِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾
وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَاَدْعُوا رَبِّي عَسٰى اَلَّا اَكُونَ بِدُعَاءِ
رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۙ وَهَبْنَا لَهُ
اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا
لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ۚ ﴿٥٠﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسٰى ۚ اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا
وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا
﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا اَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
اِسْمٰعِيلَ ۚ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ۚ ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَاْمُرُ اَهْلَهُ
بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ ۖ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِدْرِيسَ ۖ
اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ۖ ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ
ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَاۤءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا ۚ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ
الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

41. **Kitap'ta İbrahim'i de zikret. Gerçekten o, doğruyu-söyleyen bir peygamberdi.**

42. **Hani babasına demişti: "Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve seni herhangi bir şeyden bağımsızlaştırmayan şeylere niye tapıyorsun?"**

43. **"Babacığım, gerçek şu ki, bana, sana gelmeyen bir ilim geldi. Artık bana tabi ol, seni düzgün bir yola ulaştırayım."**

44. **"Babacığım, şeytana kulluk etme, kuşkusuz şeytan, Rahmân (olan Allah)a başkaldırandır."**

45. **"Babacığım, gerçekten ben, sana Rahmân tarafından bir azabın dokunacağından korkuyorum, o zaman şeytanın velisi olursun."**

46. (Babası) **Demişti ki: "İbrahim, sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer** (bu tutumuna) **bir son vermeyecek olursan, andolsun, seni taşa tutarım; uzun bir süre benden uzaklaş,** (bir yerlere) **git."**

47. (İbrahim:) **"Selâm üzerine olsun, senin için Rabbimden bağışlanma dileyeceğim, çünkü O, bana pek lütufkârdır" dedi.**

48. **"Sizden ve Allah'tan başka taptıklarınızdan kopup-ayrılıyorum ve Rabbime duâ ediyorum. Umulur ki, Rabbime duâ etmekle mutsuz olmayacağım."**

49. **Böylelikle, onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından kopup-ayrılınca ona İshak'ı ve** (oğlu) **Yakup'u armağan ettik ve her birini peygamber kıldık.**

50. **Onlara rahmetimizden armağan**(lar) **bağışladık ve onlar için yüce bir doğruluk dili verdik.**

51. **Kitap'ta Musa'yı da zikret. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş ve gönderilmiş** (Resûl) **bir peygamberdi.**

52. **Ona, Tur'un sağ yanından seslendik ve onu** (kendisiyle) **gizlice söyleşmek için yakınlaştırdık.**

53. **Ona rahmetimizden kardeşi Harun'u da bir peygamber olarak armağan ettik.**

54. **Kitap'ta İsmail'i de zikret. Çünkü o, va'dinde doğruydu ve gönderilmiş** (Resûl) **bir peygamberdi.**

55. **Halkına, namazı ve zekâtı emrediyordu ve o, Rabbi katında kendisinden razı olunan** (bir insan)**dı.**

56. **Kitap'ta İdris'i de zikret. Çünkü o, doğru olan bir peygamberdi.**

57. **Biz onu yüce bir mekân** (makam)**a yükseltmiştik.**

58. **İşte bunlar; kendilerine Allah'ın nimet verdiği peygamberlerdendir; Âdem'in soyundan, Nuh ile birlikte taşıdıklarımız** (insan nesillerin)**den, İbrahim ve İsrail** (Yakup)**'in soyundan, doğru yola eriştirdiklerimizden ve seçtiklerimizdendirler. Onlara Rahmân** (olan Allah')**ın âyetleri okunduğunda, ağlayarak secdeye kapanırlar.**

Hz. Yahya ve Hz. İsa'nın mucizevi doğumlarından, Hz. Zekeriya ve Hz. Meryem'in yaşadıklarından sonra Yüce Allah, Hz. Peygamber (s.a.)'e **"Kitap'ta İbrahim'i de zikret"**mesini emretmektedir. Hz. Peygamber'in bu konuda kendinden bir bilgiye sahip olması veya Tevrat'ta varolan bilgileri araştırıp anlatması söz konusu olmadığına göre, burada sözü edilen "Kitap" Kur'an-ı

Kerim'dir. Bu durumda emrin takdiri şöyle olmaktadır: "Ey Muhammed! Sana İbrahim -ve arkasından gelecek İsmail, Musa, İdris ve diğerleriyle ilgili- vahiy olarak bildirdiğimiz bilgi ve haberleri anlat." Kitab'ın "Tevrat" olma ihtimali hayli zayıf görünmektedir.

İbrahim doğru sözlü bir elçiydi, kendisine her ne bildirilmişse olduğu gibi tebliğ ederdi (bkz. 4/Nisa, 69-70). Kendisine gelen vahiyleri olduğu gibi babasına -ve elbette en yakın çevresine- anlatmaya başladığında büyük tepkiyle karşılaştı. Kavminin belirgin hastalığı taş yığını olan heykellere ve putlara tapınmasıydı, onlara olmadık anlamlar yüklüyor, hayatlarını kendilerinin geliştirdiği vehim, kuruntu ve batıl inanışlara göre tanzim ediyorlardı. Putlar onların hayatları ve zihinleri üzerinde blokajlar kurmuşlardı, onları bağımsız düşünmeye, dünyanın aldatıcı zevk ve tutkularına karşı müstağni yaşamaya fırsat vermiyorlardı. İbrahim'in ilk sorusu şuydu: Neden sizi tutsak kılan, zihinleriniz ve ruhlarınız üzerinde blokaj kuran bu anlamsız taş yığınlarına bağlanıp duruyorsunuz da, Allah'ın size bahşettiği aklınızı kullanma yolunu seçmiyorsunuz? (Bkz. 6/En'am, 74; 21/Enbiya, 51-56; 26/Şuara, 70-77.)

Babasına hitabında saygı, edep ve şefkat saklıdır, inkârcı olmasına rağmen "Babacığım" diye hitap etmektedir. Daha sonraları bu hitabı Yusuf aleyhisselâm da tekrar edecektir (12/Yusuf, 4). Bu hitap akide açısından son derece önemli, kritik bir konu dahi olsa anne-babaya karşı saygı ve edep sınırlarının aşılmaması gerektiğini ima etmektedir. Tabii ki, yerleşik zihni telakkiler ve gelenekler açısından bakıldığında İbrahim'in babasından talep ettikleri kolay şeyler değildi. Bir kere atalarının dinini, putlara tapınma ritüellerin tümünü terketmesini istiyordu, dahası belki de gerçekten onlara gelen bir gariplik olarak kendisine tabi olmasını istiyordu ki, bir babanın çocuğuna tabi olması güçtü, çünkü babalar çocuklarını sadece daima "çocuk" olarak görmekle kalmaz, bilgi ve tecrübe bakımından da onlardan çok daha gelişkin olduklarını düşünür. Ancak bu böyle olmalıydı, zira bu sayede İbrahim'in yoldan çıkmış babası doğru yola girebilir ve kurtulabilirdi.

Bu yol doğru değildi, taşlarını Şeytan döşemişti. Şeytan'ın belli başlı vasfı ise varlık âlemini kudret eli altında tutan Rahman'a kibri dolayısıyla başkaldırmasıydı ki, bu affedilebilir gibi değildi. Bu çerçevede şu veya sebeple ya da hangi şekilde olursa olsun, kim Allah'ın hidayetinden yüz çevirecek olursa Şeytan'ın yoluna girmiş, onun gibi Allah'a başkaldırmış sayılacaktı. (Bkz. 4/Nisa, 117; 7/A'raf, 27; 36/Yasin, 60.) İşte İbrahim aleyhisselâm babasını böylesine vahim bir tehlike konusunda uyarıyordu. Bu çıkmaz yolun sonunda dünyada bedbahtlık, ahirette korkunç bir azap bulunuyordu.

İbrahim'in babası bu davete tepki gösterdi, garipseyerek "Sen beni tanrılarımdan yüz çevirmeye mi çağırıyorsun?" diye sordu. Arkasından değil daveti kabul etmek, tehditler savurmaya başladı. İbrahim'i taşlayarak şehrin dışına atacağını, en iyisi kendisinin çekip gitmesini istedi. Hem de uzun bir zaman şehre dönmemek üzere. Çünkü hem Azer dediklerini yapacak hem elbette şehir halkı nezdinde kendisinin ve ailesinin itibarının zedelenmesine sebep olacaktı.

İbrahim'in babasına verdiği cevap "Selam olsun" temennisinden ibaret oldu. Ona bir an önce kurtuluş ve esenlik diledi, onun için dua edeceğini söyledi. Böylesi durumlarda "selam", cahillere yöneltilmesi gereken bir hitaptır: "Cahiller onlara hitap ettiklerinde onlar: Selam, derler" (bkz. 25/Furkan, 63). Tefsircilerin çoğu "Senin için Rabbimden bağışlanma dileyeceğim, çünkü O, bana pek lütufkârdır" sözünü, İbrahim'in babasının günün birinde hidayete erebileceği umudunu taşıması dolayısıyla söylediğini söylerler. Ancak babasının inkârda inat ve ısrar edeceğini öğrenince bundan vazgeçmiştir (9/Tevbe, 114, ayrıca bkz. 26/Şuara, 86).

Babasının ciddi tehditleri ve artık kendi halkı arasında barınmasının mümkün olmadığına kanaat getirince Hz. İbrahim yurdunu terketme kararı aldı. Allah yolunda ve Allah'a sığınmayı hedef alan bir yolculuk olacaktı (44/Duhan, 20). Allah yolunda uzun bir yolculuğa çıktı, bu tarihin en önemli hicret olaylarından biridir, hiç şüphesiz en uzun yürüyüştür. Hicretin güzergâhı Harran-Urfa, Filistin, Mısır ve tekrar Filistin'dir. Daha sonraları bu uzun yürüyüşe Mekke'ye gidiş gelişler de eklenecektir. Diğer sûrelerde anlatıldığı üzere Hz. İbrahim'in kutlu bir soyu ve ailesi oldu. Mısırlı eşi Hacer'den oğlu Hz. İsmail, eşi Sara'dan Hz. İshak doğdu. İshak üzerinden Yakup aleyhisselâm ve çocukları bu zinciri takip etti.

İbrahim aleyhisselâm, çocukları ve torunları hep lisan-ı sıdk üzere oldular; her zaman doğru söz söylediler, hak ve hakikati tebliğ ettiler; ilahi emir ve hükümlere sadakat gösterdiler ve böylelikle hem kendilerinden sonraki nesiller tarafından, hem birbirinden farklı dillerde doğru sözlü kimseler olarak anıldılar (26/Şuara, 84). Onlar yüce Allah'ın rahmetinden armağanlara sahipti, doğruluk diline sahip kimselerdi. Biz Müslümanlar da her gün kıldığımız namazlarda Hz. İbrahim ve soyunu lisan-ı sıdk ile anmaktayız.

Bu da gösteriyor ki, Allah'ın rahmetinden istifade etmek isteyenlerin yapması gereken en önemli şey "doğruluk dili"ne sahip olmalarıdır. Doğruluğun dili (Lisan-ı sıdk), kişinin her söylediği şeyin doğru, hak ve hakikati ifade etmesi ve ilahi emir ve hükümlere uygun olması; Kur'an'ın âlem tasavvuru, varlık, insan, bilgi, ahlak, hayatın anlamı ve amacını yansıtır vasıflar taşımasıdır. Efendimiz (s.a.) münafığın alametinin üç olduğunu belirtmiştir: "Konuşunca

yalan söyler, söz verince sözünü yerine getirmez ve kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder" (Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 107).

Yüce Allah, pek yakın bir zamanda Mekke'den çıkmaya yani hicrete zorlanacak olan Hz. Peygamber'e Hz. İbrahim'in yaşadıklarını hatırlattıktan sonra, Hz. Musa, Hz. İsmail ve Hz. İdris'i de hatırlatmakta ve bu üç peygamberi halkına anlatmasını istemektedir.

Hz. Musa Ulu'lazm peygamberlerden biridir, kendisine Tevrat vahyedilmiştir. Bu konuda Bakara sûresinde (2/49-59) geniş bilgi verilmiştir. Birçok yerde kıssası, Firavun ve kavmiyle olan ilişkisi anlatılmaktadır. Allah, Hz. Musa'yı kendisiyle konuşmak üzere seçti, bu yüzden ona "**kelim**" denmektedir. Yüce Allah Hz. Musa'ya Tur'un sağ yanında seslendi. "Sağ yan" Hz. Musa'nın durduğu yere göre "sağ taraf" anlamına gelebileceği gibi, "mübarek/kutlu (eymen)" anlamına da gelebileceği söylenmiştir. Musa aleyhisselâm şanı Yüce Allah'a manen yakınlaştırılmış seçkin kullardan biridir, kekeme olduğu için ona yardım etmek üzere kardeşi Harun aleyhisselâm yardımcı olarak verilmişti, Hz. Harun da hiç şüphesiz peygamberdi.

Hz. İsmail Hacer'den doğma Hz. İbrahim'in ilk oğludur. O da hatırlatılmaktadır. Babası ve diğer elçiler gibi halkına namaz kılmayı ve yoksulların hakkı olan zekâtı vermeyi emrediyordu. Babasına itaatkârdı, onu kurban edeceğini söylediğinde hiç itirazsız kabul etmişti (bkz. 37/Saffat, 32-39; 2/Bakara, 124-129).

Bu çerçevede İdris aleyhisselâm da hatırlatılmaktadır. Hakkında pek az bilgilere sahip olduğumuz Hz. İdris hakkında hayli zengin rivayetler, doğrulukları test edilememiş anlatımlar vardır. Genel kabule göre Nuh aleyhisselâmdan önce gönderilmiştir. Kendisine sahifeler -30 sahife olduğu söyleniyor- indirilmiştir. Anlatımlara göre demiri ilk kullanan peygamberdi. Bunun dışında onun zamanında hayvan derisi giyen insanlar hayvan yününden elbise yapmayı öğrenip bedenlerini örtmeye başladılar. Astroloji, gökyüzü bilgisi, matematik, tıp, bitkiler hakkında geniş bilgisi vardı. Yazıyı ilk kullanan olduğu kaydedilir. Kadim geleneklerde, mesela Yunan'da sözü edilen Hermes'in -veya Hermeslerin Hermesi- veya Mısırlıların Osiris isimli ilahlarının -haşa- Hz. İdris olduğu söylenir. Hz. İdris dünyayı dört idari bölgeye ayırmış, her bölgeye Tevhid dinini öğretmek ve insanlığın bilgisinde sıçramalar sağlamak üzere muallim-valiler göndermişti ki, bunlardan biri Yunanlılara gönderilen Zeus idi. Sonraları Yunanlılar tevhidi ve bilgiyi öğretmek üzere kendilerine gönderilen ve hayatta iken görevini başarıyla tamamlayan Zeus'u tanrılaştırdılar, onlara varlık dünyasının nasıl yönetildiğini öğretirken haber verdiği melekleri de birer tanrı konumuna çıkartıp "Tanrıların tanrısı Zeus" nitelemesini geliştirdiler.

Hz. İdris Tevrat'ta Hanok olarak geçer (Tekvin, 5: 23-25). "Lisanu'l Arap" sahibi İbn-i Manzur'a göre ise, çokça ders verdiği için ona "İdris" ismi verilmiştir. Anlatıma göre öldürülerek şehid olup göğe çekilmiştir. Efendimiz'in Mirac'a çıkarken dördüncü semada Hz. İdris'le karşılaştığı bir hadiste rivayet edilmektedir (Müslim, İman, 258). 57. ayette vurgulandığı üzere bu seçkin peygambere yüksek bir makam verildiğinde kuşku yoktur. Hz. İdris Enbiya sûresinde (21/85) bir daha anılmaktadır.

Sözü geçen peygamberlere Allah nimet vermiştir. İbn-i Kesir, burada geçen "**soy**" zincirini şöyle sıralamaktadır: İdris Âdem'in, Nuh ve onunla gemiye bindirilenler İdris'in, İshak'ın –ki İsmail de öyledir– İbrahim'in, Musa, Harun, Zekeriya, Yahya ve İsa da Yakupoğularının soyundandır. Allah'ın selamı hepsinin üzerinde olsun. İsmi geçenlerin tümü seçilmiş kimselerdir, çağrılarının ana teması bir ve tek olan Allah'a kulluktur ki, bunun özet ifadesi Rahman'ın ayetleri okunduğunda ağlayarak, içleri titreyerek, saygı, sevgi ve haşyetle secdeye kapanırlar (17/İsra, 107-109).

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ
يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ
وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾ جَنّٰتِ عَدْنِ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّهُ
كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا اِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا
بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

59. **Sonra onların arkasından öyle nesiller türedi ki, namaz** (kılma duyarlılığın)**ı kaybettiler ve şehvetlerine kapılıp-uydular. Böylece bunlar azgınlıklarının cezasıyla karşılaşacaklardır.**

60. **Ancak tövbe eden, imân eden ve salih amellerde bulunanlar** (onların dışındadır)**; işte bunlar, cennete girecekler ve hiçbir şeyle zulme uğratılmayacaklar.**

61. **Adn cennetleri** (onlarındır) **ki, Rahmân** (olan Allah, onu) **kendi kullarına gaybtan vadetmiştir. Şüphesiz O'nun va'di yerine gelecektir.**

62. **Onda 'boş bir söz' işitmezler; sadece selâm** (ı işitirler)**. Sabah akşam, onların rızıkları orda** (bulunmakta)**dır.**

63. **O cennet; biz, kullarımızdan takvâ sahibi olanları** (ona) **varisçi kılacağız.**

41-58. ayetler arasında ismi zikredilen peygamberlerden sonra yoldan sapan nesiller geldi. Burada kötü nesil, başka bir deyişle kötü insan profilinin iki kriteri namazın kaybı ve şehvetlere düşkünlük olarak gösterilmiştir. "Namazın kaybı"ndan namazın kendisine karşı hassasiyetin kaybolması, namazın terki, erkânına göre kılınmaması veya cemaatle namazın terki olarak yorumlanmıştır. Hepsi namaz kaybına yol açan sebepler olmakla beraber, kayıptan namazın insanların hayatından çıkması olarak anlamak mümkündür. Namazın hayattan çıkması, bilumum münker ve fahşa adı verilen kötülük ve çirkinliklerin, hayâsızlık ve utanmazlıkların, sömürü ve aldatmaların, yalan ve sahtekârlıkların, zulüm ve baskıların hayatı istila etmesi demektir. Hz. Ömer, namazı zayi edenlerin başka şeyleri de zayi edeceklerini söylemektedir. Çünkü *"Namaz, çirkin utanmazlıklar (fahşa)dan ve kötülüklerden alıkoyar."* (29/Ankebut, 45.)

Şehvete düşkünlük ise nefsin bedensel istek ve tutkularının insanı esir alması, hayati faaliyetlerinin merkezi konumunda yer almaya başlamasıdır. Hz. Ali bunun belirtilerinin "yüksek bina yapımı, başkalarının dikkatini cezbeden bineğe binmek ve kişiyi öne çıkaracak türden -pahalı, dikkat çekici, gösterişli- elbiseler giymek olduğunu söylemiştir. Şehveti iki anlamda ele almak mümkün: Biri aşırılaştırılmış cinsel arzular ve bunların gayrimeşru yollardan tatmini, diğeri yemek ve içmeye aşırı düşkünlük. Yani "şehvet ve iştiha." Her ikisi de aynı kökten türeme, aynı nefsin istek ve arzularının eseridir. Her iki tutku insanı ateşe sürükler: "Cennet hoşa gitmeyen şeylerle, cehennem de hoşa giden şeylerle çevrelenmiştir" (Müslim, Cennet, 1; Ebu Davud, Sünnet, 22). İbn-i Cüreyc, bu ayetle ilgili olarak "Bu kıyametin kopacağına yakın Muhammed (s.a.) ümmetinin salih insanlarının kalmayacağı bir zamanda olacaktır; öyle ki insanlar sokaklarda birbirleriyle zina edeceklerdir" demiştir. (Kurtubi). Sokak ve meydanlarda, metro ve parklarda herkesin gözü önünde birbirlerine sarılıp öpüşmekten -ki bir tür önsevişme sayılır- çekinmeyen çiftlerin çizdiği resim İbn-i Cüreyc'in aktardığı haberi doğrulamaktadır.

Ayette geçen "**ğay**" cehennemde bir vadi olduğu söylenmiştir. Ancak azgınlık, sapkınlık hali ve bununla beraber gelen derin mutsuzluk manaları da vardır. Bu manada ele alındığında, "ğay" doğru yoldan sapanların dünya hayatında azgınlık içinde yaşarlarken aynı zamanda cehennem hayatını andırırcasına mutsuz, bedbaht ve iç derin sıkıntılar, manevi azap ve ıstırap içinde yaşayacaklarını ima etmektedir. Türkçede kullandığımız "ğayya kuyusu" bunu anlatmaktadır.

Ömürlerini şehvet ve iştahla geçirenler kayıptadır. Ancak tevbe edenler, iman edip salih amellerde bulunanlar öyle değildir. "Tevbe edenler" ifadesi ha-

yatının bir bölümünü şehvet ve iştahla geçirip de sonra tevbe edip yanlıştan dönenlere işaret etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in buyurduğu üzere "Günahtan tevbe eden, günah işlememiş gibidir" (İbn-i Mace, Zühd, 30). Adn cennetleri böyleleri için hazırlanmıştır. Bu cennet onlara görmedikleri halde kendilerine gayptan vaadedilmiştir. Zaten iman görünmeyene inanmaktır. Somut olarak görünen, gözlemlenebilene inanmak söz konusu değildir, zira apaçık ortada durmakta, görünmektedir. Aslolan görünmeyene, gayba inanmaktır ki, böyle bir imanın tabii ki karineleri, belirti ve işaretleri vardır. (2/Bakara, 25.) Yüce Allah bir vaadde bulunmuşsa o yerine gelir, gelecektir, bunda en ufak bir tereddüt yoktur. Cennette boş söz, malayani şeyler yoktur. Yani cennet aylakça hayat sürülecek yer değildir. Orada selam yani esenlik, huzur, sükûn ve ebedi mutluluk vardır. (Bkz. 10/Yunus, 10; 13/Ra'd, 23-24.) Cennette dünyada olduğu gibi rızık-geçim kaygısı da olmayacaktır. Cennet adını verdiğimiz bu ebedi mutluluk yurdu Allah'tan sakınıp korkan, O'nu en yüksek ruhi bilinç seviyesinde anıp emirlerini hayatına geçirenlere hazırlanmıştır.

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۖ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾ رَبُّ السَّمَٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۚ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

64. Biz (elçiler) **ancak Rabbiniz emriyle ineriz. Önümüzde, ardımızda ve bunlar arasında olan her şey O'nundur. Senin Rabbin kesinlikle unutkan değildir.**

65. Göklerin, yerin ve her ikisi arasındakilerin Rabbidir; şu hâlde O'na ibâdet et ve O'na ibadette kararlı ol. Hiç O'nun adaşı olan birini biliyor musun?

64. ayette geçen bu ifade vahyin kesilmesinden sonra Cebrail aleyhisselâmın Hz. Peygamber (s.a.)'e söylediği söz olarak yorumlanır. İbn-i Abbas ise, Hz. Peygamber'in Cebrail'in daha sık gelişini istediği için bu ayet indiğini söyler. Sözü söyleyen Cebrail ancak sözün sahibi yani söyleten şanı Yüce Allah'tır. Fakat ayetin devamından anlaşılan şu ki, putatapıcıların "Rabbi Muhammed'i unuttu" demeleri üzerine ayetin inmiş olması daha kuvvetle muhtemel görünmektedir. İniş sebebi şu veya bu olsun, vahiy getirmek meleklerin inisiyatifine, kişisel karar ve tercihlerine, zamanlamasını kendilerinin tayinine bırakılmış değildir. Vahiy kararını veren Allah'tır, Cebrail aleyhisselâm bununla görevli olarak aldığı vahyi peygamberin kalbine ilka eder.

Vahiy Allah'tandır. Süleyman Ateş, vahyin Cebrail'de başlayıp bittiği yolunda bir görüş beyan eder. Ona göre Allah muhtevayı Cebrail'e bildirir, o da kelimelere dökerek peygamberin kalbine getirir üfler. Bu doğru değildir. Bu varsayım, kesin olarak sorunludur, zira Allah ile peygamber arasında bir dil üzerinden konuşan melek sorununu gündeme getirir. Bu durumda Cebrail'in dili nedir, vahiy getirdiği dilde kelimeleri hangi kriterlere göre seçip cümleleri kullanmaktadır? Bu görüşü temel alacaksak, bu durumda vahyi getiren Cebrail ile Meşşâî filozofların El Aklu'l Evvel'i nasıl birbirlerinden ayırabileceğiz? Dahası görevi tamamen aracılık olan bir meleğe dil üzerinden tasarrufta bulunma yetkisi verilir mi?

Hakikat şu ki, Allah'ın muhteva gibi lafızları da Cebrail'e vermesi, onun da aldıklarını olduğu gibi elçiye aktarmasıdır. Cebrail güvenilir bir melektir (Ruhu'l emin), tertemiz ve mutahhardır (Ruhu'l Kudüs). Asla değiştirmez, kendinden katmaz, başkasının onun kanalına girip bir değişiklik yapması düşünülemez.

Varlık âleminde olan her şey, ayetin bağlamında meleklerin önünde ve arkasında her ne varsa ve bulunuyorsa -ki melekler varlık âleminin bütününe yayılıp görev yapan yaratıklardır- Allah'ındır, O'nun bilgisi ve kudreti dâhilindedir. Böyle olunca Allah'ın kulunu unutması düşünülemez (93/Duha, 1-3). Göklerin, yerin ve her ikisi arasındakilerin Rabbi'dir. İşte kulluk edilecekse böyle bir Tanrı'ya kulluk edilir (11/Hud, 123), onun adaşı yoktur. "Allah" lafzı sadece O'na mahsustur, diğer bütün tanrılar sahte ilahlardır. Arap müşrikleri de Allah'tan başka tapındıkları tanrılara, putlara Allah ismini vermiyorlardı. Onun adaşı yoksa eşi ve benzeri de yoktur.

وَيَقُولُ الْإِنسَانُ ءَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ أَوَلَا يَذْكُرُ
الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ﴿٦٧﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ
وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ
شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ
أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا
﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

66. **İnsan demektedir ki: "Ben öldükten sonra mı, gerçekten diri olarak çıkarılacağım?"**

67. **İnsan önceden, hiçbir şey değilken, gerçekten bizim onu yaratmış bulunduğumuzu (hiç) düşünmüyor mu?**

68. Andolsun Rabbine, biz onları da, şeytanları da mutlaka haşredeceğiz, sonra onları cehennemin çevresinde diz üstü çökmüş olarak hazır bulunduracağız.

69. Sonra, her bir gruptan Rahmân (olan Allah)**a karşı azgınlık göstermek bakımından en şiddetli olanını ayıracağız.**

70. Sonra biz ona (cehenneme) **girmeyen kimlerin en çok uygun olduğunu daha iyi biliriz.**

71. Sizden ona girmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin kesin olarak üzerine aldığı bir karardır.

72. Sonra, takvâ sahiplerini kurtarırız ve zulmedenleri diz üstü çökmüş olarak bırakıveririz.

İnkârcıların bir türlü kabul edemedikleri hakikatlerden biri öldükten sonra dirilebilecekleri konusudur. Onlara göre varolan her şey dünya hayatından ibarettir, ölümden sonrası yoktur. Kemikler toprağa karışıp da unufak olduktan sonra insanın tekrar dünyadaki gibi dirilip ayağa kalkması mümkün değildir. Bu konu En'am (6/29), İsra (17/49-52), Yasin (36/77-79) ve başka sûrelerde anlatılmıştır. Ayet ölümden sonra dirilişi, dolayısıyla ahiret hayatını inkâr edenlere tehditkâr bir üslupla Allah'ın hem onları, hem yoldan çıkaran şeytanları da ahirette haşredip cehenneme süreceğini haber vermektedir ki, ateş yurduna dizleri üstüne çökertilerek, küçük düşürülerek, boyun eğdirilerek sürülecek, süründürülerek götürüleceklerdir. İnsanları yoldan çıkaran şeytanlar, temel inanç konularında, yüksek ahlaki hayat ve diğer sınava sebep olan meselelerde rol oynayan yalancı ilahlar, aldatan, yanıltan, şaşırtan kimselerdir.

69. ayette cehenneme sürülenlerin tümünün ve toplu halde aynı azaba uğratılmayacağına işaret etmektedir. Herkes kendi günahına, zulüm ve cürmüne göre işlem görecektir. Her toplumda Allah'a karşı isyanda ileri giden azgınlar (mele' ve mütreflerden müteşekkil müstekbirler zümresi) vardır, özellikle ve öncelikle onlar ayrılıp ateşe atılacaktır. Cehenneme girmeyecek kimseleri en iyi bilen Allah'tır, belki de kimilerini hafif isyan ve günahları dolayısıyla affeder veya daha az bir azaba uğratır; öylece azap, onların dünyada eksik bıraktıkları eğitim ve terbiyelerinin tamamlanması fonksiyonunu yerine getirmiş olur.

71. ayette herkesin mutlaka cehenneme uğrayacağı belirtilir. Bu herkesin ateşin içinden geçip azap çekeceği anlamına gelmez. Bu olay ateşin dehşetini daha iyi görsün diye bir şahitlik/tanıklık da olabilir. Cehennemi kolayca gözlemleyebilecekleri bir yerden affı ve bağışı bol olan Allah takva sahiplerini

yani Allah'tan sakınıp korkanları ayırıp cennetine sokar, zulmedenleri yine dizüstü çökertilmişler olarak orada, cehennemde bırakır. Diğer bir görüşe göre, "sizden/minküm"den kasıt zulmedenlerdir, zulmedenlerin tümü mutlaka cehennemi boylayacaktır. En doğrusunu Allah bilir.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ
خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ
أَثَاثًا وَرِءْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَٰنُ مَدًّا حَتَّىٰ
إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ
مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ
الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾

73. **Onlara apaçık ayetlerimiz okunduğunda, o inkâr edenler, imân edenlere derler ki: "İki gruptan hangisi, makam bakımından daha iyi, topluluk bakımından daha güzeldir?"**

74. **Onlardan önce nice insan-nesillerini yıkıma uğrattık, onlar mal** (giyim, kuşam ve tefriş) **bakımından da, gösteriş bakımından da daha güzeldiler.**

75. **De ki: "Kim sapıklık içindeyse, Rahmân** (olan Allah)**, ona süre tanıdıkça tanır; kendilerine va'dedileni -ya azabı veya kıyamet saatini- gördükleri zaman artık kimin yeri** (makam, mevki) **daha kötü, kimin -askeri- gücü daha zayıfmış, öğreneceklerdir.**

76. **Allah, hidayet bulanlara hidayeti arttırır. Sürekli olan salih davranışlar, Rabbinin katında sevap bakımından daha hayırlı, varılacak sonuç bakımından da daha hayırlıdır.**

İslami tebliğ özünde sadece Allah'a kulluk, hak ve hakkaniyete riayet, ahlaki bir hayatın kurulması, herkesin seçtiği dine göre özgür bir ortama sahip olması ve adaletin tesisidir. Ancak bir şekilde avantajlı konuma geçmiş zümreler tam da bu yüzden inkâr ve isyan yoluna sapar. Çünkü kendi istek ve arzularının, bencil tutkularının tutsağıdırlar, nefislerinin istediği gibi yaşamak için üst kriterler, kural ve norm istemezler, hak onları rahatsız eder ve asla adaletin tesisine yanaşmazlar. Buna hukukun üstünlüğü ilkesinin reddi demek de mümkün. Bu durumda yaptıkları haksız yollarla sahip oldukları konumlarının nasıl kendilerine ayrıcalık kazandırdığını propaganda etmektirler.

Tarih boyunca peygamberlere en çok yoksul ve kölelerin, zayıf ve ezilmişlerin tabi olması tesadüfi olmadığı gibi boşuna da değildir. Bu kesimler içinde yaşadıkları sistemin dışlanmış, sömürüye tabi tutulmuş mağdurlarıdır. İçinde bulundukları dramatik durum onların zihinsel ve ruhsal olarak gelişememiş olmalarından değil, zulme ve haksızlığa maruz kalmaları dolayısıyladır. Ama mütegallibe sınıflar, gayrı meşru yollardan elde ettikleri mal-mülkü, servet ve maddi kuvveti, hileli yollarla kontrol ettikleri iktidarı referans gösterip durumlarının iyiliğine, güzelliğine delil getirirler. Bilseler ki bunun yüksek ahlaki kriterler ve ahlakın ete kemiğe büründüğü hukuk açısından hiçbir kıymeti yoktur; gurur duydukları konumları, maddi güç ve servetleri kalıcı da değildir.

Mukayeseye konu olması gereken maddi servet, ezen iktidar, gösterişli konaklar, yalılar, köşk ve saraylar, yatlar, göz kamaştırıcı pahalı süs eşyaları, marka elbiseler, lüks araba ve yatlar değildir, eğer bunlarla gurur duyuluyorsa bu gerçekten çok yanıltıcıdır (23/Mü'minun, 55-56). Maddi-askeri gücüne güvenip yeryüzünde hegemonya kuranların orduları eninde sonunda dağılır, Firavun'un orduları gibi yok olur. Esasında hayatın derin anlamını bilenler böyle şeylere değer vermezler, doğru bir tercihte bulundukları için sade, mütevazı bir hayat tarzını seçerler (46/Ahkaf, 11). Baskıcı iktidar, servet, maddi güç ve gösteriş meraklısı bu aymazlardan önce nice nesiller, güçlü devletler ve imparatorluklar, hegemonik sınıf ve zorbalar aynı imkâna sahip olmuş ama sonra yok olup gitmişlerdir. Onları yanılgıya düşüren husus, hemen azaba uğratılmamalarıdır. Onlarda ihmal edilmeleri ihmal edildikleri yanılgısına yol açmıştır. Bir hikmete mebni olarak Yüce Allah onlara bir süre (mühlet) tanır. İçinde bulundukları gerçek-acı durumu ya dünyada ağır bir cezaya, yıkıma uğradıklarında veya kıyamet günü öğreneceklerdir.

Hidayet herkese nasip olmaz, hidayetin şartı yüksek ruhi ve ahlaki performans ve samimi taleptir. Yüce Allah insana bahşettiği akıl, vicdan ve fitri melekeler sayesinde doğru yolu bulma imkânını vermiştir; peygamberler doğru yolu göstermiştir. Kim doğru bir tercihte bulunursa Allah onu daha çok muvaffak eder, hidayetini arttırır ve elbette hak kazananları hem dünyada hem ahirette ödüllendirir. Her iki cihanda asıl Allah katında ayrıcalıklı konuma sahip olabilmek için yapılması gereken salih tutum ve davranışlar (salih amel) içinde olmaktır. Yeryüzünde dirlik ve düzenden yana olmak, barışı ve kurtuluşu, esenlik ve adaleti, iyilik ve güzelliği yaymaya çalışıp ma'rufu emretme ve münkeri yasaklamayı temel alan sosyo-politik bir düzen kurmaya çalışmak salih amel gereğidir. Bilgi imana dönüşmedikçe, iman salih amellerde tezahür etmedikçe kurtuluş, meşru güç ve izzet sahibi olmak mümkün değildir.

اَفَرَاَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾ اَطَّلَعَ الْغَيْبَ
اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ
الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَاْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ
اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ
عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا
﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى
الرَّحْمٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُونَ
الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾

77. **Ayetlerimizi inkâr edip, bana: "Elbette mal ve çocuklar verilecektir" diyeni gördün mü?**

78. **O, gayba mı tanık oldu, yoksa Rahmân** (olan Allah)**ın katında**(n) **bir ahid mi aldı?**

79. **Asla; demekte olduğunu yazacağız ve onun için azapta**(n) **da süre tanıdıkça tanıyacağız.**

80. **Onun söylemekte olduğuna biz mirasçı olacağız; o bize, 'yapayalnız tek başına' gelecektir.**

81. **Kendilerine güç** (izzet) **sağlasınlar diye, Allah'tan başka ilâhlar edindiler.**

82. **Hayır;** (o yalancı ilâhlar) **onların tapınışlarını inkâr edecekler ve onlara karşı çelişkiye düşecekler.**

83. **Görmedin mi, biz gerçekten şeytanları, kâfirlerin üzerine gönderdik, onları tahrik edip kışkırtıyorlar.**

84. **Onlara karşı acele davranma; biz onlar için ancak saydıkça sayıyoruz.**

85. **Takvâ sahiplerini bir heyet hâlinde Rahmân** (olan Allah'ın huzurun)**a toplayacağımız gün,**

86. **Suçlu-günahkârları susamışlar olarak cehenneme süreceğiz.**

87. **Rahman'ın katında ahid almışların dışında** (onlar) **şefaate mâlik olmayacaklardır.**

Dünyanın geçiciliğini, ilahi emir ve yüksek ahlaki normlara göre yaşamayı reddedip helal haram demeden biriktirdiği servet veya sahip olduğu sayısal çoklukla, gayrimeşru iktidarla övünüp öbür dünyada da aynı güç ve imkâna

sahip olacağını öne sürenler iki büyük hata işlemektedir: İlki sanki gayb âlemine yükselip oradaki hakikatlere muttali olmuş, olup bitenlere tanık olmuşlar; diğeri Allah tarafından kesin söz almış gibi konuşmaktadırlar. Tefsirciler bu ayetin, yoksul bir Mekkeli olan Habbab bin Eret ile alacaklı olduğu As bin Vail hakkında indiğini kaydetmektedirler. Kendisine yaptığı bir işten dolayı alacağı olan Habbab, bir aristokrat olan As'tan alacağını isteyince "Muhammed'i inkâr etmedikçe alacağını vermeyeceğim" der. Habbab "Sen ölüp dirilinceye kadar bunu yapmayacağım" deyince As "Dirileceksem, o zaman borcumu öderim" der (Buhari, Büyu', 29; Müslim, Münafikun, 35).

Ayetin iniş sebebi bu olsa da, burada genel bir inkârcı profiline atıf olduğunda kuşku yok. Öyleleri var ki, dünyada sahip oldukları haksız imtiyaz, iktidar, güç ve servetin ahirette de kendilerine sunulacağını, dünyada olduğu gibi orada da diğerlerinden üstün tutulacaklarını iddia etmektedirler. (Bkz. 7/A'raf, 169-171. Ayetlerin açıklaması.) Bu kesin bir yanılgıdır, bu kanaate sahip olabilmek için ya bilinmeyeni (gayb âlemini) bilmiş veya Allah'tan senet almış olmak gerekir. Hatta öylesine güven içinde olanlar, ahirette kendilerine azabın bile birkaç gün dokunacağını zannetmektedirler (2/Bakara, 80-81). Hem inanmayacak ve iyilik yapmayacak hem de gayrimeşru yollarla sahip oldukları her şeye öbür dünyada da sahip olacağını iddia edecekler. Böyle bir şey söz konusu değildir. Bu temelsiz iddiada bulunanların her sözü yazılmış, zabıt altına alınmıştır (43/Zuhruf, 80), zamanı gelince önlerine çıkacak. Şimdi ise onlara sadece bir süre tanınmaktadır.

Kim bu dramatik durumdaysa bilmeli ki eninde sonunda her şeyini geride bırakacaktır. Kıyametin kopup herkesin huzura çıktığı o büyük günde kimsenin malı ve mülkü, toplayıp biriktirdiği serveti, taraftarları, alkışlayanları, iktidarı, askerleri veya statüsü, çocukları ve akrabaları, aşiret ve kabilesi onun yanında olmayacaktır. Yaşatan ve öldüren yüce Allah olduğuna göre, her şey yokolup gittikten sonra O'ndan başka kim baki kalabilir ki (15/Hicr, 23). Hepsinden mahrum edilmiş, her şeyini geride bırakmış olarak dünyaya ilk geldiği gibi yapayalnız Allah'ın huzuruna çıkacak, yapıp ettiklerinin hesabını verecektir (bkz. 6/En'am, 94; 18/Kehf, 48). Konulmuş sınırları çiğnediğinde kime veya neye tapınıyor, güvenip sırtını dayıyor idiyse, o Büyük Gün'de onlardan hiçbiri yanında veya arkasında olmayacaktır, hatta onu reddedeceklerdir, birbirleriyle çelişkiye, ihtilaf ve çatışmaya düşeceklerdir (bkz. 25/Furkan, 17-19). Allah'ı bırakıp başkalarına itibar edenler, böyle yapmakla izzet, güç ve kuvvet, itibar ve statü sahibi olacaklarını zannetmektedirler. Oysa bunların izzet sağlama güçleri yoktur (bkz. 4/Nisa, 139).

Yalancı güç ve varlıklara bağlanıp tapınanlara Allah şeytanları musallat eder, böylece yanlış üstüne yanlış, hata üstüne hata işlerler. Şeytanlar, zaafları üzerinden avladıkları kimseleri zulüm, günah ve isyan yönünde hem teşvik edip yönlendirirler, hem daha fazlasını ve sürekli olarak işlemeleri için tahrik ederler, günah ve zulüm işledikçe bu kötü fiilleri onların hoşuna gider. Zulüm ve günah hoşlarına gittikçe kalpleri katılaşır, zulümleri de katmerleşir. Burada pekâlâ şeytanların misyonunu üstlenmiş yanlışa ve isyana yönlendiren, teşvik edip kışkırtan insanları düşünebiliriz. Bunu da doğrudan değil, zira şeytan gibi dolaylı yollardan yaparlar. Zihinlerini iğdiş ederler, bilinçlerini çarpıtırlar, sistemli bir biçimde kötülük ve haksızlığı telkin ederler, reklam, medya, örgün veya yaygın eğitim yoluyla propaganda ederler vs. Şeytan da insana birçok yönden yanaşır ve onu mutlu edecek en önemli şey, avına düşürdüğü insanın şeytanın varlığına ve misyonuna inanmamasıdır, zira bu sayede çok rahat faaliyet gösterir.

Acele etmeye gerek yok, suçlu günahkârların sonları gelecektir. Dünyada olmasa bile ahirette mutlaka yaptıklarının hesabını vereceklerdir. İyiler toplanıp Allah'ın huzuruna çıkacakken, onlar cehenneme sürüleceklerdir. Böyle bir günde yüce Allah'ın katında ahid almışlar dışında kimse şefaate malik olmayacaktır. (Şefaat için bkz. 2/Bakara, 255. ayetin açıklaması.)

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ
السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَنْ
دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمٰنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِنْ
كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ أَحْصٰيهُمْ
وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

88. **"Rahmân çocuk edinmiştir" dediler.**

89. **Andolsun, siz oldukça çirkin bir cesarette bulunup-geldiniz.**

90. **Neredeyse bundan dolayı, gökler paramparça olacak, yer çatlayacak ve dağlar yıkılıp göçüverecekti.**

91. **Rahmân adına çocuk öne sürdüklerinden** (ötürü bunlar olacaktı.)

92. **Rahmân** (olan Allah)**'a çocuk edinmek yaraşmaz.**

93. **Göklerde ve yerde olan** (herkesin ve her şeyin) **tümü Rahmân** (olan Allah)**'a, yalnızca kul olarak gelecektir.**

94. Andolsun, onların tümünü kuşatmış ve onları sayı olarak saymış bulunmaktadır.

95. Ve onların hepsi, Kıyâmet günü O'na, 'yapayalnız, tek başlarına' geleceklerdir.

Yüce Allah'a çocuk isnat etmek büyük bir küstahlık, akıl almaz bir cürettir. İradesi, bilgisi ve kudreti, rahmeti ve şefkati evrenin tamamını içine almış bulunan Allah'a nasıl çocuk isnat edilir ki, çocuk ontolojik olarak anne ve babasının cinsindendir. Sonradan dünyaya gelen çocuk ile babası arasında mahiyet birliği olduğundan ya çocuk –haşa– Allah'ın ya da Allah çocuğun mahiyetini, ontolojik özelliklerini paylaşır, üzerinde taşır. Böyle bir şey düşünülemez. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğunu ve Hıristiyanların iddia ettiği gibi çarmıha gerilip öldürüldüğünü/öldüğünü düşünelim, bu nasıl bir tanrı veya tanrının oğlu ki, insanlar tarafından tutuklanmakta, eziyet ve işkenceye tabi tutulmakta, çarmıha gerilmekte ve öldürülmektedir. Tanrı insanlar karşısında acz içine düşer mi?

Bu iddia veya söylem sadece insan bilincini değil, gökleri paramparça etmeye, yeri çatlatmaya ve dağları göçertmeye yeter. Hz. Ali, göklerin çatlama noktasına gelmesine yol açan sebebin yeryüzündeki müşriklerin Allah hakkında öne sürdükleri yakışıksız nitelemeler olduğunu söyler (bkz. 42/Şura, 5. ayetin açıklaması). Varlık âlemindekilere bu iddia arzedilecek olsa, oldukları gibi kalamazlar, ayette tasvir edildiği üzere büyük bir altüst oluşa maruz kalırlar. Varlıklar bu iddia karşısında çatlama noktasına geliyorken, akıl ve selim fıtrat sahibi insan nasıl böyle bir yakıştırmayı Kabul eder, inancın asli umdesi haline getirir! Bu da gösteriyor ki, teolojik varsayım olarak Yahudi ve Hıristiyanların iddialarının ontolojik bir hakikati, mantıksal bir temeli ve tutarlılığı yoktur (bkz. 2/Bakara, 116; 9/Tevbe, 30).

Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyurur ki: İnsanoğlu beni yalanladı, beni yalanlamak ona yakışmaz. Bana dil uzattı, bu da ona yakışmaz. İnsanın beni yalanlaması, onu ilk yarattığımız gibi ikinci defa yaratmayacağımızı, ölümden sonra diriltmeyeceğimizi iddia etmesidir ki, mahlûkatı yaratmam onu tekrar yaratmamdan daha kolaydır. Bana çocuk edindi demesi bana dil uzatmasıdır ki, Ben bir ve tekim (Ehad), herkesin ihtiyacını karşılarım, benim kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacım yoktur (Samed). Doğmadım, doğrulmadım ve hiç kimse benim eşim ve benzerim değildir" (Buhari, Tefsir, 2. Sûre; Nesai, Cenâiz, 117; Müsned, II, 317.)

Göklerde ve yerde her kim varsa Rahman olan Allah'a birer kul olarak gelecek, huzuruna çıkarılacaktır. Hiç kimse ve hiçbir şey O'nun bilgisi, iradesi

ve kudreti haricinde değildir, ne olduklarını, sayılarını bilir (17/İsra, 44). Kim ne yapmışsa kayıt altına alınmıştır, onlar unutsa bile O, yeri ve zamanı gelince unutmaz, hepsini bir bir önlerine koyar (bkz. 58/Mücadele, 6). Sonunda herkes "Kıyâmet günü O'na, 'yapayalnız, tek başlarına' geleceklerdir." (Bkz. 6/En'am, 94; 18/Kehf, 48).

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾
فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ
أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

96. İmân edenler ve salih amellerde bulunanlar ise, Rahmân (olan Allah)**, onlar için bir sevgi kılacaktır.**

97. Biz bunu (Kur'ân'ı) **senin dilinle kolaylaştırdık, takvâ sahiplerine müjde vermen ve direnen bir kavmi uyarıp-korkutman için.**

98. Biz, onlardan önce nice insan-nesillerini yıkıma uğrattık; (şimdiyse) **onlardan hiç birini hissediyor veya onların fısıltılarını duyuyor musun?**

Durum bu ise, akıllı insan iman eder ve salih amellerde bulunur. Sahih iman ve salih amelin karşılığı çok büyük ve çok yönlüdür. Bunlardan biri de yüce Allah'ın böyleleri için kâinat çapında sevgi bağı oluşturmasıdır. Bu bağışın "Rahman" ismiyle zikredilmiş olması, kâinattakilerin de iman eden ve salih amellerde bulunanları sevdiği, Allah'ın onu varlıklara sevdirdiğini ima etmektedir. Bir hadiste şöyle buyrulur: "Yüce Allah bir kulu sevdi mi, Cebrail'e 'Onu sen de sev', diye buyurur. Cebrail o kulu sever ve gök halkına o kulu sevmelerini söyler. Göklerdekiler de onu sever, yeryüzündekilerin gönlünde o kimseye karşı sevgi bağı oluşur" (Buhari, Bed'ul-halk, 6; Müslim, birr, 157).

Bu ayet ve zikrettiğimiz hadiste ince nükte şudur: İnsan eğer sevilmek istiyorsa –ki sevgi fıtri bir zuhur ve ruhi bir ihtiyaçtır– öncelikle Allah'ı sevmelidir. Bütün sevgilerin başı Allah sevgisidir. Samimiyetle ve kalpten Allah'ı seveni bütün varlık âlemi, Cebrail başta olmak üzere, melekler, gök ve yer halkı sevmeye başlar. Bu, insanın temel ihtiyacı olan sevginin Yüce Allah'tan yani mütealden kopuk ve yatay bir ilişki olmadığını göstermektedir, aksine sevgi dikeydir. "Her şey pazardan, sevgi yukardan" denmiştir. Sevgi önce Allah'a yönelir, sonra yukarıdan aşağı doğru varlık âlemine yayılır. Göktekiler ve yerdekiler insanı sevince, insan da onları sevmeye başlar ki, böyle bir sevgi ikliminde insan ile varlıklar arasında kopmaz bir bağ, hasbi yakınlaşma, barış, esenlik,

uyum ve harmoni, dayanışma ve ahenk oluşur. Hepsinin referansı Allah olduğundan, söz konusu bağın kopması, parçalanıp dağılması, araya husumet, kin ve nefretin girmesi söz konusu olamaz. "Biz yaratılanı Yaratan'dan ötürü severiz" diyen Yunus Emre, sahici sevginin ilahi boyutunu ve birleştirici referansını veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Mekke halkı zorba, inatçı, inkârında ve günahkâr hayat tarzında ısrarcı kimselerdi. Hz. Peygamber (s.a.) bu profilde bir kavmi uyarmak üzere elçi olarak gönderildi. İçlerinden inananlara müjde, inkârcılara korku versin diye vahiy dili Arapça seçildi, mesaj Hz. Peygamber (s.a.)'in diliyle kolaylaştırıldı. (Bu konudaki açıklamalar için bkz. 12/Yusuf, 2). Her zaman olduğu gibi bugün de durum aynıdır: Kimi inanır, kimi inkâr eder ve inkârında ısrar eder. Tarihte hep böyle olmuştur, inkâr edenler yerle bir olmuş, tarihten silinip gitmişlerdir (bkz. 6/En'am, 6).

Meryem (19) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

20- Taha Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 135 âyettir. İsmini sûrenin başında yer alan "ta-ha" harflerinden almaktadır. Meryem (19) sûresinden sonra, Vakıa (56) sûresinden önce inmiştir. Hz. Ömer'in İslam'a girişinde etkili olmuş bir sûredir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

طٰهٰ ﴿١﴾ مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى ﴿٢﴾ اِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَنْ يَخْشٰى ﴿٣﴾ تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى ﴿٤﴾ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴿٦﴾ وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفَى ﴿٧﴾ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾

1. **Ta-Ha.**
2. **Biz sana bu Kur'ân'ı güçlük çekmen için indirmedik,**
3. **'İçi titreyerek korku duyanlara' ancak öğütle-hatırlatma** (olsun diye indirdik).
4. **Yeri ve yüksek gökleri yaratan tarafından bir indirmedir.**
5. **Rahmân** (olan Allah) **arşa istiva etmiştir.**
6. **Göklerde, yerde, bu ikisinin arasında ve nemli toprağın altında olanların tümü O'nundur.**
7. **Sözü açığa vursan da,** (gizlesen de birdir). **Çünkü şüphesiz O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.**
8. **Allah; O'ndan başka ilâh yoktur. En güzel isimler O'nundur.**

"Ta-Ha" harflerinin huruf-u mukattaa olduğunu söyleyenler olduğu gibi, olmadığını söyleyenler de var. İbn-i Abbas'a dayandırılan bu görüşe göre an-

lamı "Ey kişi!" demektir. Huruf-u mukattaa olma ihtimali daha yüksek görünmektedir, bu konuda Bakara sûresinin girişinde (2/1) geniş bilgi verilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Hz. Ömer (r.a.) bi'set'in 5. yılında Müslüman olduğuna göre, sûrenin indiği zamanın Müslüman cemaat için en zor, en sıkıntılı günler olduğunu tahmin etmek güç değil. Vahiy geldikçe hem Müslümanların hayat tarzı, alışkanlıkları değişime uğruyor, hem üzerlerindeki baskı giderek artıyordu. Hitap peygamberimize olduğuna göre, öncelikle ayetin ona bakan yüzüne bakmak gerekir: İnkârcıların katılaşıp sertleşen tutumları onu üzüyordu. Ayet Efendimiz'e kendini hırpalamamasını öğütlüyor. Hem onların inkârı Allah'ın kudreti karşısında bir önem taşımıyor hem şirk ve zulümde ısrar edenleri doğru yola kavuşturmak Peygamber'in elinde değil. (Bu konuyu Kehf sûresi (18/6) ve Fatır sûresinde (35/8) ele almış bulunuyoruz.)

Bunun yanında dinin tebliğinde ve ilahi hükümlere göre hayat tanzim etme çabasında yaşanan zorluk ve sıkıntıların Kur'an'dan kaynaklandığına ilişkin iddialar da dillendiriliyordu. Vahidi'ye göre, Ebu cehil ve Nadir bin Haris gibi müşrikler, Hz. Peygamber'in uzun uzun ibadet ettiğini görünce "Dinimizi terkettin, şekavete düşütün" demişlerdir, ayet bunun üzerine indi. "**Şekavet**" mutluluğun zıddıdır, hem aşırı yorgunluk hem iç dünyada hâsıl olan sıkıntı, gam, mutsuzluk anlamına gelir. Kur'an ne ona bağlananların hayatını sıkıntıya sokup mutsuz olmalarına yol açmak ne de onlara güçlerinin üstünde bir yük yüklemek üzere indirilmiştir (bkz. 2/Bakara, 286). Hayır, aksine Kur'an bir hatırlatma, bir öğüttür (zikir); kalplere bir şifa ve rahmet, topluma yol gösterici bir rehberdir. İbn-i Aşur, "**tezkire**"nin zihinde olup da unutulmuş şeyi hatırlatmayı sağlar; tevhid fıtratta içkin, yerleşik olarak bulunmaktadır. İslam fıtratta varolanı veya İbrahim aleyhisselâmın hanif dinini hatırlatır. Bu açıdan bir zikir olan Kur'an'ın kim rehberliğini takip ederse mutsuz olmaz, sıkıntıya düşmez (20/123). Şu var ki, Kur'an'ın rehberliğinden yani son vahiyden gerekli öğüdü alabilecek olanlar Allah'tan içi titreyerek korkan insanlardır. Haşyet, dinin sahih özü ve kişinin varlıktaki akıbetini göz önüne alarak düşünmesi, olayları duyumsamasıdır. Böyle bir kişi işlerinin tamamını Allah'a havale eder, İslam yolunu takip eder ve her adımında ve işinde Allah'tan korkar. Allah ve ahiret yokmuş gibi hareket eden, kalbinde Allah korkusu taşımayan insana ve toplumlara Kur'an'ın herhangi bir faydası olmaz (2/Bakara, 2). Nasıl hasta olduğunu kabul etmeyenin kendisine önerilen ilacın bir faydası yoksa Kur'an da kalbi katılaşmış, suç ve günaha batmış kimseye fayda sağlamaz. Kaygı, stres ve başka psikolojik bozuklukların tedavisi haşyettir.

Allah'tan korkan, emir ve yasaklarına titizlikle uyan, O'na derin bir saygı ve sevgi içinde yaşayan, Allah anıldığı zaman içi titreyen insana Kur'an sonsuz faydalar sağlar; ona yol gösterir, zihnini ve kalbini hakikate açar, hayatına güzellikler katar, içini ferahlatır, zihnini, düşünce ufkunu ve yüreğini genişletir, eylemlerine iyiliği, hikmeti ve genel faydayı hâkim kılar, eline kurtuluşun teminatı olan güvenilir bir yol haritası verir. Asr sûresinde vurgulandığı üzere, insanın genel olarak ziyanda olduğu bir zamanda eğer mü'minler birbirlerine "hakkı ve sabrı tavsiye edip" doğru yoldan ayrılmayacak olurlarsa, hem dünyada mutlu yaşarlar hem ahirette kurtuluşa ererler. Kur'an zorluk, meşakkat ve mutsuzluk sebebi değil, aksine mutluluk ve kurtuluş yoludur. (2/Bakara, 185 ve 22/Hac, 78.)

Başka nasıl olabilirdi ki! Kitabı indiren varlık âlemini yaratandır. Yer ve en uç noktalardaki gökler O'nun kudret eli altındadır. Hepsi O'nun azametini ve kudretini ifşa eder. O, Rahman'dır, arşa istiva etmiştir, başka bir deyişle bütün varlık âlemini kendi hükümranlığı, bilgisi, iradesi ve kudreti altına almıştır. Arşa istiva, Rahman'ın bütün varlığı ihata eden hükümranlığını ifade eder. Arş bütün yüce âlemlerden çok daha yüce ve azametli âlemdir. Arş'a istiva eden varlık âleminin tümünü kendi kabzası altına almış demektir. Bu bağlamda "istiva" "istila" demektir. ("İstiva" için bkz. 7/A'raf, 54. ayetin açıklaması.) Zannedilmesin ki yer ve gökler birbirinden kopuk iki ayrı kategoridir, hayır bunların aralarında sıkı bir ilişki vardır, bu ilişkiyi bağlayan nesneler, objeler, bilinç sahibi veya bilinçsiz ama belli fonksiyonları gören varlıklar vardır ki, bunlar da arşa istiva eden Yüce Yaratıcı'nın kudret eli altındadır, O'nun bilgisi ve izni dâhilinde iş ve işlev görmektedirler. Sadece bu da değil, üzerinde yaşadığımız yeryüzünün yakın ve uzak alt tabakalarında da benzer durumlar vardır, oralarda da çeşitli nesneler, varlıklar bulunmaktadır, bunlar da Allah'ın hükümranlığına dâhildirler. Hakikat bu ise -ki öyledir-, pekiyi müşriklerin Allah'a koştukları ortakların gökler ve yerdekilerin ne önemleri ne gibi tasarruf ve egemenlikleri olabilir!

Başka sûrelerde de geçen "Göklerde, yerde, bu ikisinin arasında" ifadesi yeryüzü gezegeni ile uzaydaki diğer varlıklar arasında belli bir iletişim, ilişki ve karşılıklı etkileşim olduğunu ima etmektedir. "Nemli toprağın altında olanlar" ifadesi yer yüzeyine en yakın bölgedeki varlıklara, onların mesela kışın her taraf kar ile kaplı iken onların kendi yuvalarında sürdürdükleri hayata, inlerine, barınaklarına, yuvalarına dikkat çekmektedir. Belki bunun da ötesinde ayet, gezegenimizin ana çekirdeği hükmündeki nihai nokta ile bütün varlık âlemi arasında belli bir ilişki ve etkileşim olduğu yolunda bize önemli bir fikir vermektedir. Nitekim bütün bilimsel araştırmalar dünyamızın içinde yer aldığı

varlık âleminin tümü arasında belli bir ilişki ve etkileşim olduğunu ortaya koymaktadır. Nasıl yeryüzü gezegeninin evrenin bütünüyle ilgisi varsa, yeryüzünde en ufak bir canlı veya nesnenin de gezegenin tümüyle ilgisi söz konusudur.

Hal bu iken, insan neyi açığa vursa veya gizlemeye çalışsa da Allah'a gizli kalmaz. O, bittabi kendisinin yarattığı varlığı her şeyi ile bilir. Bize göre gizli olan O'na gizli değildir, aşikârdır. Gizlediğimiz bir şeyin belki yerini unuturuz ama O unutmaz. İnsanların veya başka canlıların da fısıldaşmalarını işitir (9/Tevbe, 78). Sadece gizli değil, "gizlinin gizlisi (ehfa)" da O'na sır değildir. Gizlinin gizlisi sırrın da derununda olan şeydir. Belki insanın zihninden geçirdiği, ham olarak duran veya kendisine dahi ifade etmekten çekindiği niyet ve arzuları, düşünce ve yönelimleri gizlinin gizlisi olarak tavsif edilebilir. Bu kategoride olanlar dahi el Alim, her şeyi hakkıyla ve eksiksiz bilen Allah'a gizli değildir. Bizim için sayısız meçhul vardır, O'nun için her şey malumdur. Bunun sebebini bilmek zor değildir: Çünkü O'ndan başka hakiki ilah yoktur, bazıları bu türden bir iddiada ve yakıştırmada bulunuyor olsa da, onların zanlarında ürettikleri ilahlar birer kurgudur, hakikatleri olmayan sanal varlıklar, yapılandırılmış algılardır. Bu yüzden sahte ve batıldırlar. O'nun nasıl bir ilah olduğunu anlamak isteyen O'nun isimlerine baksın, tek tek ve birbirleriyle irtibatlandırarak üzerinde düşünsün. Sonuç açıktır: "En güzel isimler O'nundur." (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 180.) Biz O'nu, akli kapasitemizin ve idrakimizin üstündeki Zat'ıyla bilemeyiz ama isimlerinden, sıfat ve fiillerinden tanıyabiliriz ki, bu Marifetullah'tır.

وَهَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰىۘ ﴿٩﴾ اِذْ رَاٰ نَارًا فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوٓا اِنِّٓي اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلِّٓي اٰتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ يَا مُوسٰى ﴿١١﴾ اِنِّٓي اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۘ ﴿١٢﴾ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى ﴿١٣﴾ اِنَّنِٓي اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاعْبُدْنِيْۙ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾ اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾

9. Sana Musa'nın haberi geldi mi?

10. Hani bir ateş görmüştü de, ailesine şöyle demişti: "Durun, bir ateş gördüm; umulur ki size ondan bir kor getiririm veya ateşin yanından bir yol-gösterici bulurum."

11. **Nitekim ona gidince, kendisine seslenildi: "Ey Musa."**
12. **"Gerçekten Ben, Ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar; çünkü sen, kutsal vadi olan Tuva'dasın."**
13. **"Ben seni seçmiş bulunuyorum; bundan böyle vahyolunanı dinle."**
14. **"Gerçekten Ben, Ben Allahım! Ben'den başka ilâh yoktur; şu hâlde Bana ibâdet et ve beni zikretmek için dosdoğru namaz kıl."**
15. **"Şüphesiz, kıyâmet-saati yaklaşarak gelmektedir. Herkesin harcadığı çabanın karşılığını alması için, onun** (kopuş haberini) **neredeyse gizleyeceğim."**
16. **"Öyleyse, ona inanmayıp kendi hevasına uyan, sakın seni ondan alıkoymasın; sonra yıkıma uğrarsın."**

"Sana Musa'nın haberi geldi mi?" senin Musa'nın başından geçenlerden haberin yok mu demektir. Bakara sûresinde (2/40-123) İsrailoğulları, Firavun'un onlara reva gördüğü zulüm ve baskılar ile Musa aleyhisselâmın hem Firavun hem kavmiyle olan mücadelesi uzun uzadıya anlatılmaktadır. Burada kıssanın başka bir boyutu ele alınmaktadır.

Mısır'da kazaen bir Kıpti'nin ölümüne sebep olan Hz. Musa, Medyen'e kaçıp da burada evlendikten ve on sene vakit geçirdikten sonra ailesiyle Mısır'a dönmeye karar verir. Gece vakti soğuk ve karanlık bir vadiden geçerken yolunu şaşırır. Uzakta bir ışık görür, bunu ateş zanneder. Ailesine beklemelerini söyler, kendisi ateşin olduğu yere gidecek hem onlara ısınıp aydınlanacakları ateş getirecek hem de oradakilerden yolu soracaktır. Ayette kullanılan "kabese" yani iktibas hem ateş hem ilim için kullanılan bir fiildir. Kisai, ateşten bir kor veya alev almak ile ilimden bir şeyler alıp öğrenmenin aynı şey olduğunu söyler. Eylemlerimizin niteliğine göre ateş ısıtır, aydınlatır ve enerji kaynağı olur veya bir ceza ve azap olarak yakar. Musa aleyhisselâmın gördüğü ateş nurdur, nitekim ateşin bulunduğu yer ve çevresinin "mübarek kılındığı" belirtilmektedir. Bu konu Neml (27/7-9) ve Kasas sûresinde (28/29-32) bir daha ele alınmaktadır.

Hz. Musa'nın uzaktan gördüğü ateşin ışığı ilahi nurdur, bu küçük ışık onu nübüvvetin aydınlık yoluna iletecektir. Dağdaki ateşin bulunduğu yere vardığında bir ses işitir. "ey Musa!" diye seslenen şanı yüce Allah'tır. Kendini **"Ben, Ben senin Rabbinim"** diye tanıtır. Bu önemli bir uyarıdır. Böylelikle Yüce Allah kendini nasıl tanıtıyorsa, Musa da onu öyle tanır. O Rabdır, yegâne İlahtır, bir ve tektir. Biz kafamızda şekillendiği gibi bir tanrı tasavvuruna sahip olamayız, O kendini hangi isimler, sıfatlar ve fillerle tanıtıyorsa, biz O'nu bu

çerçevede tanırız. İbn-i Sina, kelamcılar gibi sıfatların birden fazla cevhere yol açmayacağını kabul eder ama yine de sıfatların Yüce Allah'ı tam olarak bize tanıtamayacağını savunur. Zat'la ilgili durum bu ise, tahrif edilmiş kutsal kitapların, filozofların, tamamıyla spekülatif öğretiler ve argümanlar öne süren teologların tanrı tasavvurundan hareketle nasıl alemlerin Rabbi hakkında sahih ve güvenilir bir bilgiye sahip olabiliriz!

Ses ona ayakkabılarını çıkartmasını söyler. İnsan tabiat şartlarına karşı kendini korumak üzere elbise giyer. Ayakkabı ise toprakla doğrudan temas halindedir. Musa "kutsal vadi Tuva"da bulunmaktadır. Mukaddes (kutsal), her türlü kir ve pislikten arınmış, tertemiz, bereketli/mübarek demektir. Musa yolculuk sırasında kim bilir nelere basmış, ayakkabısı kirlenmiştir. O kirle kutsal alana adım atamaz. Bu yüzden mübarek kabul edilen her yere girerken ayakkabı çıkarılır. Hareme, mescide veya secde edilen yere ayakkabıyla girilmez. Müslümanlar evlerine girerken de ayakkabılarını çıkarırlar, çünkü ev temiz ve bereketli olmalıdır, içinde Allah'ın ismi anılmakta, sergileri üzerinde secdeye varılmaktadır. (Bkz. 5/Maide, 21 ve 79/Naziat, 16.)

Yüce Allah, Musa'yı kendisine elçi olarak seçtiğini belirtir, diğer sayısız insan içinde onu peygamber olarak seçmiştir. Bu da bize gösteriyor ki, peygamberlik (nübüvvet ve risalet) şahsi istek ve çaba ile elde edilecek bir mertebe değildir. Doğrudan Allah seçer, seçtiği kişiyi elçilikle görevlendirir. Musa'yı da Firavun gibi azgın, zorba, kibirli, küstah, mağrur, zulümde sınır tanımayan birine hak ve hakikati tebliğ etmek, onu yola getirmek ve İsrailoğullarına özgürlüklerini tanımak üzere gönderecektir. Bundan daha büyük, daha riskli ve zor bir görev olamaz. Sûrenin başında Kur'an'ın Müslümanlara bir sıkıntı ve mutsuzluk sebebi olmayacağı ihtarıyla bir arada düşünüldüğünde, bu ayetler kümesi Hz. Peygamber (s.a.)'e ve bir avuç mü'mine büyük bir moral güç vermekte, onları ahlaki üstün kimseler olarak büyük bir mücadeleye hazırlamaktadır. Musa aleyhisselâm Firavun gibi bir tirana hak ve hakikati söyledi, Müslümanlar kendi toplumlarının zorbalarına hak sözü söyleyemeyecekler mi? 9'dan 98. ayete kadar bu olay ele alınacak, çok yönlü olarak anlatılacaktır.

Hz. Musa'nın asli görevi Allah'a ibadet etmektir, o hem bu görevini yerine getirecek hem de muhataplarını buna yani herkesi sadece bir ve tek olan Allah'a kulluk yapmaya çağıracaktır. Namazı da bu amaçla kılacaktır, her namaz kılışında Allah'ı hatırlayacak, huzurunda olduğunun bilincinde olacak ve muhataplarına da bunu öğretecektir. Bu ayet, namazın –şekiller ve rükünler farklılık gösterse de– peygamberlerin tebliğ ettiği bütün dinlerde asli bir ibadet olarak emredildiğini göstermektedir.

"Kıyâmet-saati yaklaşarak gelmektedir". Bu ifadede her zaman diliminin bir öncekine göre temposunu arttırdığı haberi vardır. Zaman giderek daralıyor, sanki yukarıdan atılan cismin yere yaklaştıkça hızını arttırması gibi, kıyamet de hızını arttırarak yaklaşmaktadır. Öyle de olsa kimse tam olarak ne zaman kopacağını bilemez. Tam kopuş anını sadece Allah bilir. Sebebi açık: Herkes her ne yapıyorsa karşılığını alsın. "Onun (kopuş haberini) neredeyse gizleyeceğim." Kelimenin zıt anlamlı olmasından hareketle bunun "neredeyse kendimden gizleyeceğim" anlamına geldiği söylenmiştir. Bu üslup itibariyle mübalağa ifade eder. Tıpkı Fatih Sultan Mehmed'in karısının "Bizans'a son hamleyi ne zaman yapacaksın?" diye sorması üzerine "Bunu kimseye söyleyemem. Bilsem ki sakalım bilir, onu kökünden kazırım" demesi gibi. Diğer müfessirlere göre anlamı tam aksine "Neredeyse açıklayacağım, zamanını bildireceğim" demektir. Birinci görüş daha akla yatkın görünmektedir, diğer ayetler ve konuyla ilgili haberler bunu teyit eder niteliktedir (7/A'raf, 187). Musa'nın yapması gereken şey, başkaları gibi kendi hevasına, istek ve tutkularına uymak olmamalı, böyle yapacak olursa yıkıma uğrayacaktır (28/Kasas, 87).

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهُشُّ
بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَىٰ ﴿١٩﴾
فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا
سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ
سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَىٰ ﴿٢٣﴾

17. **"Sağ elindeki nedir ey Musa?"**
18. **Dedi ki: "O, benim asamdır; ona dayanmakta, onunla davarlarım için ağaçlardan yaprak düşürmekteyim, onda benim için daha başka yararlar da var."**
19. **Dedi ki: "Onu at, ey Musa."**
20. **Böylece, onu attı;** (bir de ne görsün) **o hemen hızla koşan** (koca-man) **bir yılan** (oluvermiş).
21. **Dedi ki: "Onu al ve korkma, biz onu ilk durumuna döndüreceğiz."**
22. **"Elini koltuğuna sok, bir hastalık olmadan, başka bir mucize** (âyet) **olarak bembeyaz bir durumda çıksın."**
23. **"Öyle ki, sana büyük mucizelerimizden** (birini) **göstermiş olalım."**

Yüce Allah, ne olduğunu, ne işe yaradığını bildiği halde onu bir mucize ile ruhen görevine hazırlamak üzere Musa'ya "asası"nı kastederek elindekinin ne olduğunu sorar. Birçok fonksiyonu olmakla beraber Hz. Musa, asa olduğunu, yürürken ona dayandığını, otlattığı hayvanlar için ağaçlardan yaprak silkelediğini ve başka yararları da olduğunu söyler. Demek ki bu bir ağaç dalından yapma bir asadır, canlı değildir, böyle işler için kullanılmaktadır. Onu yere atmasını söyler, emredileni yerine getirince asa bir anda kocaman bir yılan olur. Bu tabii ki Hz. Musa'yı korkutur. Olay bir mucizedir, Allah'ın irade ve kudretinin tecellisidir. Emir üzerine yılanı eline aldığında tekrar eski halini alır, asa kendi hüviyetine bürünür. Yılana dönen asa büyüklüğü ile "**su'ban**", çevikliği ile "**hayye**" olarak nitelendirilmektedir, başka ayetlerde "**caann**" olarak da isim almaktadır (28/Kasas, 31). Bu önemli bir eğitim gösterisi olmuştur, çünkü Mısır sarayında bu olayı Hz. Musa tekrar edecektir.

Yüce Allah onu ruhen hazırlamak üzere bir mucize daha gösterir. Bu sefer ki bizzat kendisi tecrübe edecektir. Sağ elini koynuna sokar, esmer tenli olmasına rağmen bembeyaz olarak çıkar (27/12; 28/32). Sapasağlam olan elinin bembeyaza bürünmesi (yed-i beyza) bir başka mucezidir. Ona başka büyük mucizeleri gösterme imkânı da verilecektir. (Dokuz mucize için bkz. 7/A'raf, 130-137; 17/İsra, 101.)

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰىۖ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِيْۙ ﴿٢٥﴾
وَيَسِّرْ لِيْٓ اَمْرِيْۙ ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِيْۙ ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوْا قَوْلِيْۖ ﴿٢٨﴾
وَاجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اَهْلِيْۙ ﴿٢٩﴾ هٰرُوْنَ اَخِيْۙ ﴿٣٠﴾ اُشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِيْۙ ﴿٣١﴾
وَاَشْرِكْهُ فِيْٓ اَمْرِيْۙ ﴿٣٢﴾ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًاۙ ﴿٣٣﴾ وَّنَذْكُرَكَ كَثِيْرًاۗ ﴿٣٤﴾
اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيْرًا ﴿٣٥﴾

24. "Firavun'a git, çünkü o azmış bulunuyor."
25. Dedi ki: "Rabbim, benim göğsümü aç."
26. "Bana işimi kolaylaştır."
27. "Dilimden düğümü çöz;"
28. "Ki söyleyeceklerimi kavrasınlar."
29. "Ailemden bana bir yardımcı kıl,"
30. "Kardeşim Harun'u"
31. "Onunla arkamı kuvvetlendir."

32. **"Onu işimde ortak kıl,"**

33. **"Böylece seni çok tesbih edelim."**

34. **"Ve seni çok zikredelim."**

35. **"Şüphesiz sen bizi görüyorsun."**

Kutsal Dağ'da yaşananlardan sonra yüce Allah, Musa aleyhisselama tarihin en zor görevlerinden birini yükler: "Firavun'a git, çünkü azmış bulunmaktadır." "Tuğyan" azgınlık, taşkınlık, sınırların dışına çıkmak, zorbalık, baskı, zulüm ve akla gelebilecek her türden hak ve hukuk ihlalidir. Tuğyana yol açan sebepler arasında kibir, kendine aşırı güven/istiğna, güç zehirlenmesi, iktidarı, eşyayı, hatta insanları temellük gibi duygu ve düşüncelere kapılmak gelir. Tuğyan içinde olanın egosu şişkindir, kendini merkezde görür, diğer insanlar önemsizdir, onun etrafında ve hizmetinde bulunmak üzere bulunur; kendisi üzerinde bir güç ve otorite tanımaz, ulûhiyet ve rububiyet davasına kalkışır. Dağ'da Hz. Musa'ya ilk öğretilen şey, Allah'ın yegâne ilah olduğu hakikatidir (20/14). O da bunu Firavun'a, hem de yüzüne karşı söyleyecektir. Musa aleyhisselâm Firavun'a iki mesajı iletecektir: Biri, "Sen ilah değilsin, yegâne ilah yüce Allah'tır, âlemlerinRabbi'dir, O'na itaat et!" Diğeri, "İsrailoğullarını özgür bırak!" Bu hiç de kolay bir görev değildir. Beklemediği bir hitap karşısında Firavun'un ne yapacağı bilinmez.

Musa aleyhisselâm bunun farkındadır. Görevi kabul eder ancak bazı isteklerde bulunur. Göğsüne ferahlık, zihnine derinlik, ruhuna metanet, kalbine sebat ver. Hz. Musa düzgün konuşan, meramını dile getiren bir insandı ama hitabeti yüksek değildi. Harun kadar güçlü bir hatip olmadığını Firavun da bildiğinden, bunu aleyhinde kullanmaktan çekinmeyecektir (43/Zuhruf, 51-57). Her ne kadar tefsirciler onun kekeme olduğunu söylüyorlarsa da, bununla ilgili elimizde güvenilir bilgi yoktur. Üstlendiği zor işi kolaylaştırma çerçevesinde "Dilimden düğümü çöz" duasında bulunurken, güçlü ve etkili bir hitabet dileğinde bulunmaktadır. Konuşma zorluğu başka bir sebepten de kaynaklanıyor olabilir. Anlaşıldığı kadarıyla kardeşi Harun hitabeti güçlü bir şahıstır, Firavun karşısında onun da yanında olmasını, karşılıklı diyalog ve münazarada onun da kendisine katkıda bulunmasını istemektedir. Sözcü kendisidir, çünkü bu talepte bulunmasının sebebi muhatapların söyleyeceklerini iyice kavraması, anlamlarına nüfuz etmesi (tafakkuh) arzusudur. "Tafakkuh", sıradan bir algılama veya anlama değil, derinlemesine kavrayış, anlamın özüne vukufiyet, etraflı düşünme ve doğru sonuca gitme çabasıdır. Bu bağlamda ailesinden biri yani kardeşi Harun kendisine yardımcı olarak verilecek olursa işi daha da kolayla-

şacaktır. Arkası kuvvetlenecek, kendini moralmen daha güçlü hissedecektir. Yüce Allah'ın Hz. Harun'u ona yardımcı tayin etmesi O'nun rahmetinin eseridir (19/Meryem, 53; 28/Kasas, 34-35).

Bir başka açıdan Hz. Musa'nın söyleyeceklerini kavramaları için yardım talep etmesi, kim hangi mesajı vermek istiyorsa muhatabının algılama anlama ve kavrama kapasitesini göz önünde bulundurması gerektiğine işaret etmektedir. Hz. Musa, Firavun'un karşısına çıkarken "Ben Allah'ın elçisiyim, bana tabi ol!" demekle yetinmiyor, ona niçin Allah'ın emirlerine tabi olması gerektiğini anlatmaya, onun algı dünyasına girmeye çalışıyor. "İnsanlara akılları (kavrayışları) miktarınca hitap ediniz" denmiş olmasının bir hikmeti budur. Muhataba kavrayış düzeyinin çok üstünde şeyler anlatmaya çalışmak onu fitneye düşürmeye sebebiyet verebilir.

Musa aleyhisselâmın Yüce Allah'tan dilediği "Harun'un işinde ortak olmasıdır" ki, bu şu soruyu gündeme getirmektedir: Acaba o ana kadar Harun peygamber değil miydi? Ya da Musa aleyhisselâmın dileği ve talebi üzerine mi elçi olarak seçildi? Bize göre o da seçilmiş bir elçiydi, belki görevi kavmi hidayete çağırmaktı ancak Hz. Musa, Harun aleyhisselamı da Firavun'la yapacağı karşılaşmada kendisine yardım etmesini talep etmektedir. Muhammed Hamidullah, bunu İslam Anayasası için önemli bulmaktadır. Şöyle der: "Müslümanların geleneğine göre Hz. Harun, Hz. Musa ile birlikte İsrail halkının yönetiminde 'bir ortak peygamberdir. Yalnızca bir kralın yanında yer alan 'bir din adamı' değildir. Müslüman hukukçular bundan, yönetimde ortaklığın yasallığı sonucunu çıkarmışlardır." Ancak Furkan sûresinde Harun aleyhisselâmın Hz. Musa'nın "yardımcısı olarak tayin edildiği" belirtilir. Kitap da Harun'a değil, Musa'ya verilmiştir (25/35).

Şu veya bu, ikisinin bir arada bulunması ağır yükü hafifletecektir. Başarabilirlerse, bunun sonucunda yüce Allah'ı çokça tesbih edecekler, şanıyla ve isimleriyle yüceltecekler, gece gündüz, her işte O'nu zikredecekler ve insanları buna çağıracaklardır. Nasıl Dağ'da ayakkabısını çıkarıp kutsal alana maddi-fiziki kirlerden arınarak girdiyse, tesbih ve zikir ile de şanı yüce Allah'ı manevi her türden eksiklik ve noksanlıklardan tenzih edecektir. Durumları ortada, Yüce Allah onları hakkıyla görmektedir.

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ ﴿٣٧﴾
إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ﴿٣٨﴾ أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي
الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ ۚ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ

مَحَبَّةً مِنِّيْ وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِيْ ﴿٣٩﴾ اِذْ تَمْشِيْٓ اُخْتُكَ فَتَقُوْلُ هَلْ اَدُلُّكُمْ
عَلٰى مَنْ يَّكْفُلُهٗ فَرَجَعْنٰكَ اِلٰٓى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۗ وَقَتَلْتَ نَفْسًا
فَنَجَّيْنٰكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنّٰكَ فُتُوْنًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِيْنَ فِيْٓ اَهْلِ مَدْيَنَ ۙ ثُمَّ جِئْتَ
عَلٰى قَدَرٍ يّٰمُوْسٰى ﴿٤٠﴾ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِيْ ﴿٤١﴾ اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوْكَ
بِاٰيٰتِيْ وَلَا تَنِيَا فِيْ ذِكْرِيْ ﴿٤٢﴾ اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿٤٣﴾ فَقُوْلَا
لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَّفْرُطَ
عَلَيْنَآ اَوْ اَنْ يَّطْغٰى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ ۗ اِنَّنِيْ مَعَكُمَآ اَسْمَعُ وَاَرٰى ﴿٤٦﴾
فَأْتِيٰهُ فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۗ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۗ قَدْ
جِئْنٰكَ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكَ ۗ وَالسَّلٰمُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿٤٧﴾ اِنَّا قَدْ اُوْحِيَ
اِلَيْنَآ اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٨﴾

36. (Allah) **Dedi ki: "Ey Musa istediğin sana verilmiştir."**

37. **"Andolsun, biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk."**

38. **"Hani, annene vahyolunan şeyi vahyetmiştik,** (şöyle ki:)**"**

39. **"Onu sandığın içine koy, suya bırak, böylece su onu sahile bıraksın; onu benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri alacaktır. Gözümün önünde yetiştirilmen için kendimden sana bir sevgi yönelttim."**

40. **"Hani kız kardeşin gezinip; "Onu**(n bakımını) **üstlenecek birini size haber vereyim mi?" demekteydi. Böylece, seni annene geri çevirmiş olduk ki, gözü aydın olsun ve hüzne kapılmasın. Sen bir insan öldürmüştün de biz seni tasadan kurtarmış ve seni 'esaslı bir denemeden geçirip-denemiştik.' Medyen halkı arasında da yıllarca kalmıştın, sonra bir kader üzerine** (buraya) **geldin ey Musa."**

41. **"Seni kendim için seçtim."**

42. **"Sen ve kardeşin âyetlerimle gidin ve beni zikretmede gevşek davranmayın."**

43. **"İkiniz Firavun'a gidin, çünkü o, azmış bulunuyor."**

44. **"Ona yumuşak söz söyleyin, umulur ki öğüt alıp-düşünür veya içi titrer-korkar."**

45. **Dediler ki: "Rabbimiz, gerçekten onun bize karşı 'taşkın bir tutum takınmasından' ya da 'azgın davranmasından' korkuyoruz."**

46. Dedi ki: "Korkmayın, çünkü ben sizinle birlikteyim; işitiyorum ve görüyorum."

47. "Haydi ona gidin de deyin ki: Biz senin Rabbinin elçileriyiz, İsrailoğullarını bizimle birlikte gönder ve onlara (artık) **eziyet etme. Sana Rabbinden bir âyetle geldik. Selâm, hidayete tabi olanların üzerine olsun."**

48. "Gerçekten bize vahyolundu ki: Doğrusu azap, yalanlayan ve yüz çevirenlerin üstünedir."

Şanı Yüce Allah, Firavun gibi zorba ve azgın bir krala ilahi tebliği yapmak üzere görevlendirdiği Musa aleyhisselamı ruhen hazırlayıp takviye etmek üzere daha önce kendisine yaptığı lütufları hatırlatmaktadır. Duasını kabul etmiş, göğsünü açmış, Harun'u işinde ortak kılmıştır. Daha önce de benzer lütuflarda bulunmuştu: Kâhinlerin, yakın gelecekte Firavun'a onu tahtından edecek bir erkek çocuğun doğmak üzere olduğunu haber verdiklerinde Firavun, zaman zaman yaptığı gibi köle olarak çalıştırdığı İsrailoğullarının erkek çocuklarının öldürülmesi emrini verir. Başka bir görüşe göre, erkek çocukların öldürülmesine verilen kararın referansı kâhinler değil, Firavun iktidar seçkinlerinin İsrailoğullarının erkek nüfusunu mümkün oranda azaltmak maksadıyla iki senede bir yani dönüşümlü olarak başvurdukları bir erkek çocuk katliamıydı.

Şu veya bu, Allah'ın izniyle yeni doğan Musa bundan kurtulur, annesi onu korunaklı bir sandığın içine koyup Nil nehrine bırakır. Sandık Firavun sarayının önünde cariyeler tarafından farkedilir, Firavun'un karısı bebeği sahiplenir. Bebeğin sağlıklı büyümesi annesin onu kucağında büyütmesine ve emzirmesine bağlıdır. Sandığı Nil'de takip eden kızkardeşi, bebeği emzirebilecek birini tanıdığını söyler, annesini önerir. Bu gerçekten ilahi bir plandır ve söz konusu plana Musa'nın annesi vahiy alarak dâhil olmaktadır. (28/Kasas, 12-13.)

Musa annesinin aldığı vahyin niteliğini bilmiyoruz. İlham olabileceği gibi meleğin kendisine gelip doğrudan yönlendirmesi şeklinde de olabilir. Bu ve Hz. Meryem'in yaşadığı olağanüstü tecrübe kadınların da vahiy aldığını gösterir ancak vahiy almış olmalarına rağmen kadınlardan peygamber (nebi veya resûl) seçilmiş değildir.

Musa'nın Firavun'un sarayında büyümesi bir mucizedir, zira hem Yüce Allah'ın, hem ilahi tebliği yapacak olan Musa aleyhisselâmın ortak düşmanları Firavun tarafından korunacaktır. Her İsrailli erkek çocuğun öldürüldüğü bir zaman diliminde Firavun'un karısı tarafından koruma altına alınan yabancı bir erkek bebeğin öldürülmemesi ilahi bir korumadır, bebek öyle bir sevgi halesi yaymaktadır ki, onu görenlerin canına kıyması mümkün değildir. Büyüyüp

ergenlik çağına gelinceye kadar bu sevgi ve yakınlık devam etmektedir. Aksi düşünülemezdi, çünkü **"Gözümün önünde yetiştirilmen için kendimden sana bir sevgi yönelttim"** hükmü ancak bu şekilde tecelli edecekti." (28/Kasas, 7-13). Bazı bilginlere göre Musa sarayda öylesine benimsenmiş ki, belki de Firavun'dan sonra, ona Mısır'ın başına geçecek üç adaydan biri gözüyle bakılıyordu.

Burada atlanmaması gereken bir nükte var: Firavun saltanatını korumak için hangi zalimane yöntemlere başvurmuştu, onun mülkünü yerle bir edecek bebek hangi irade ve kudretin tarihe müdahalesiyle yaşatıldı. Demek ki insan iradesi ve gücünün müdahalesi dışında tarih bir kader üzere akar, her şey olacağına varır.

Hayatı kurtulup sarayda yetişen genç Musa'nın şimdi peygamberlik gibi zor bir göreve hazırlık sürecine girmesi gerekecekti. Bir gün kazaen bir Mısırlıyı öldürünce (28/Kasas, 14 ve 33) kurtuluşu Medyen'e kaçmakta bulur, orada kızını alacağı adamın yanında sekiz veya on sene çalışır. Bir zaman sonra tekrar Mısır'da bıraktığı ailesinin yanına dönmek için yola çıkar ve yukarıda anlatıldığı üzere Kutsal Dağ'da peygamberlikle görevlendirilir. Bütün bunlar hiç şüphesiz "bir kader (takdir ve hüküm) üzere" cereyan etmişti, hiçbir şey tesadüfi değildi.

Şimdi Firavun gibi tarihin en azgın ve acımasız despotun huzuruna çıkacak ve ona hem Tevhid inancını tebliğ edecek hem de köle olarak istihdam ettiği İsrailoğullarını serbest bırakmasını isteyecekti. Ama kardeşi Harun aleyhisselâmla görevlerini yerine getirirlerken hiçbir aşamada "Allah'ı zikretme" konusunda gevşeklik göstermeyecek, zaafa kapılmayacaklardır.

Sözün gelişinden bu emrin Firavun'un en azgın bir dönemine denk düştüğü anlaşılmaktadır: "Çünkü o, azmış bulunuyor." Öyle de olsa karşılaşma sırasında takınılacak tutum ve kullanılacak üsluba dikkat edilecektir: Firavun'a "yumuşak söz (Kavlun leyyin)" söylenecek, hitapta kaba, tahkir ve tahrik edici davranılmayacaktır. Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, belki Firavun, fitri bir refleks gösterir, söylenenler üzerinde düşünür, öğüt alıp hatasını anlar, muhasebe-i nefs yapıp hakikat karşısında alçakgönüllülük gösterir; emrin geldiği yüce makamdan, Cenab-ı Hak'tan korkar. Her şeyi bilen Allah elbette Firavun'nun nasıl biri olduğunu hakkıyla bilir ama biz insanlara bakan yönüyle, bir üslup, bir yöntem önerir: Davette yumuşak söz, kibar üslup, düşündürücü, mantıklı-tutarlı konuşma, Hakk'a ve Hakikate çağrı, akla, vicdana ve insanın asli fıtratına hitap. (Bkz. 16/Nahl, 125.)

Harun aleyhisselama da görevin tevdi edilmesinden sonra, muhtemelen

Hz. Musa ve kardeşi aralarında durumu mütalaa ettikten sonra imana geleceğinden pek ümitli olmadıkları Firavun'dan çekinmişlerdir: "Rabbimiz, gerçekten onun bize karşı 'taşkın bir tutum takınmasından' ya da 'azgın davranmasından' korkuyoruz." Firavun bu, ne yapacağı belli olmaz. Kibri kendisini kuşatmış, gerçeklik dünyasıyla ilişkisini koparmıştır, içine girdiği psikoz ruh hali onun da bir beşer olduğu gerçeğini kendisine unutturmuş, kendinde rablık-ilahlık vehmetmeye başlamıştır. "Mısır'ın mülk ve saltanatının kendisine ait olduğunu" düşünmektedir, Mısır'ı ülke ve halk olarak temellük etmektedir. Yüce Allah her iki elçiyi teskin eder. Allah'ın elçileri olarak ona âlemlerin Rabbini hatırlatacaklar, İsrailoğullarını serbest bırakmasını isteyeceklerdir.

Şu halde korkmalarına gerek yok, Yüce Allah ikisiyle beraberdir, hiçbir şey O'ndan habersiz olmaz, cereyan edecek olaylara nazırdır, gerekirse müdahale edecektir. Bu, Hz. Musa ve diğer peygamberlerin yolunda olanların dini tebliğ görevlerini yerine getirirlerken, daima Allah'ın kendileriyle beraber olduğunu düşünmelerini sağlar. İnkârda ve zulümde olanlar hidayet bulursa ne ala! Allah'ın selamı, silm ve esenliği doğru yola girenlerin üzerinde olacak. İnat edip azgınlığa, zorbalık ve zulme devam edecek olursa, muhakkak ki şiddetli azaba maruz kalacaklar. Hz. Peygamber (s.a.) komşu ülke krallarına gönderdiği davet mektuplarında bu cümleyi bir kalıp olarak kullanmıştır: "Selam hidayete tabi olanların üzerine olsun" (Buhari, Bed'ulvahy, 7; Müslim, Cihad, 74).

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسٰى ﴿٥٢﴾ اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴿٥٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُولِي النُّهٰى ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٦﴾ قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهٖ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا اَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾

49. (Ona gidip aynı şeyleri tekrarladıklarında, Firavun onlara) **Dedi ki: "Sizin Rabbiniz kim ey Musa?"**

50. **Dedi ki: "Bizim Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren, sonra doğru yolunu gösterendir."**

51. (Firavun) **Dedi ki: "İlk çağlardaki nesillerin durumu nedir öyleyse?"**

52. **Dedi ki: "Bunun bilgisi Rabbimin katında bir kitaptadır. Benim Rabbim şaşırmaz ve unutmaz."**

53. **"Ki** (Rabbim), **yeryüzünü sizin için bir beşik kıldı, onda sizin için yollar döşedi ve gökten su indirdi; böylelikle bununla her tür bitkiden çiftler çıkardık."**

54. **"Yiyin ve hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz, bunda sağduyu sahipleri için elbette âyetler vardır.**

55. **Sizi ondan yarattık, ona geri vereceğiz ve sizi bir kere daha ondan çıkaracağız.**

56. **Andolsun, biz ona nice âyetlerimizi gösterdik; fakat o, yalanladı ve ayak diretti.**

57. **Dedi ki: "Ey Musa, sen bizi sihrinle yurdumuzdan sürüp çıkarmaya mı geldin?"**

58 **"Madem böyle, biz de sana buna benzer bir sihirle geleceğiz; şimdi sen, bir 'buluşma zamanı ve yeri' tespit et, bizim de, senin de karşı olamayacağımız açık, geniş bir yer olsun" dedi.**

59. (Musa) **Dedi ki: "Buluşma zamanımız,** (ülkenin ulusal) **bayram günü ve insanların toplanacağı kuşluk vakti** (olsun)."

Hz. Musa ve Harun'un Firavun'la karşılaşması tarihin en büyük olaylarından biridir. Hiç kimsenin göze alamadığı hakikatler, hak sözler bir zorbanın yüzüne söylenecektir. Tartışmanın ilk ve anahtar temasının "rablık (rububiyet)"le ilgili olması anlamlıdır. Hz. Musa, Firavun'a sahip olduğu yetki ve iktidarı kullanma biçiminin beşeri herhangi bir yöneticinin sınırlarını fazlasıyla aştığını hatırlatır. Firavun şaşkınlıkla -veya istihza ile- "Sizin Rabbiniz kim?" diye sorarken, öğrenmek istediği zat değil, sıfatlardır. Kendinden başka güç ve iktidar sahibi yani rab tanımayan Firavun, kendisine elçi gönderen Tanrı'yı (26/Şuara, 23) soruyor. Bu da Firavun'un bir tanrı fikrine sahip olduğunu gösteriyor ki, nitekim kendine bu vasfı yakıştırmış bulunmaktadır: "Sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyordum" (28/Kasas, 38). Merak ettiği konu şudur: Sizin Tanrınızın özellikleri nelerdir ki, benim sahip olduğum yetkileri elimden almak istiyor? Benim O'ndan neyim eksik?

Hz. Musa'nın verdiği cevap uzak mesafeden siyaset felsefesinin özüyle ilgili bir konudur: "Bizim Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren, sonra doğru yolunu gösterendir." Hakiki Rab ve İlah şanı Yüce Allah'tır, rububiyet ve ulûhiyet ancak O'na yakıştırılabilir. Çünkü:

a) Yaratıcıdır; gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri yani varlık âleminin tümünü O yaratmıştır.

b) Sadece yaratıp bırakmamış, yarattığı her şeyi kendi asli amacına, varoluş hikmetine, yaratılış sebep ve gayesine uygun hareket etmesini, varoluşunu gerçekleştirmesini sağlamıştır. Her ne yaratılmışsa, görebildiğimiz veya ileride görebileceğimiz, varlığından haberdar olabileceğimiz her varlık, nesne ve bilinç sahibi canlının kendi varoluş hikmetine göre hareket etmesini sağlayan O'dur, her şey kendi hidayetini bulmaktadır. Diğerleri buna tabiatları gereği uyar, bilinç sahibi insanlar ve cinler iradi olarak ya hidayetlerini bulur veya doğru yoldan çıkarak sapkınlaşırlar.

c) Bu iki hakikat bizi emir ve hüküm koyma yetkisinin O'na ait olması gerektiği fikrine götürür. Yaratılmış, doğası gereği sonlu/fani, sınırlı ve varlığı, hayatı başkasına muhtaç kimse O'nun gibi insanlar ve varlık üzerinde tahakküme kalkışamaz, kendi keyfince yönetemez, insanları köleleştiremez, temel hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakamaz. Bu işe kalkışan, yaratıcı vasfı olmadığı halde Rablığa ve İlahlığa kalkışmış demektir.

Hz. Musa'nın açıklaması ve ikna edici argümanları karşısında Firavun, böyle bir Tanrı'nın iradesi dışında hüküm sürmüş öncekilerin durumu hakkında ne yaptığını sorar. Madem her şeyi yaratan ve hükmeden tek ve bir Tanrı'dır, O'nun iradesine aykırı hüküm süren kadim zamanlardaki despotlar, ezilenler veya bu bilgi ve bilince hiçbir şekilde ulaşamamış, belki tabiatta uzun zaman sürü halde yaşamış olanlar hakkında ne yapmıştır? Zorbalar nasıl cezalandırılmadan ölüp gitmiş, zulme uğrayanlar nasıl oluyor da haklarını elde edemeden bu dünyadan ayrılmışlardır? Musa'nın sıfatlarını saydığı Rab bilinci olmadan gelip gidenlerin durumu ne olacak? Tabii ki Hz. Musa'nın açıklamaları karşısında Firavun'un sorusu yabana atılır gibi değildir.

Musa aleyhisselâm konuşmanın ilk bölümündeki gibi kuvvetli argümanlarla cevap verir: "Bunun bilgisi Rabbimin katında bir kitaptadır. Benim Rabbim şaşırmaz ve unutmaz." Geçmişte olup biten her ne varsa hepsi Yüce Allah tarafından bilinmektedir, kayıt altına alınmıştır. Bu dünyada adalet tesis edilmediyse, mağdurlar, yoksullar ve mazlumlar haklarını alamadıysa mutlak adaletin sağlanacağı bir gün (Din Günü)'nde mutlaka alacaklardır. Sahih Tanrı fikrine ve bilincine sahip olmayanlar hakkında da bizim sağlam, güvenilir

bilgilerimiz yoktur; tarihler, anlatılar, bulgular, buluntular birer senaryodur. Geçmiş kavimler ve yaşadıkları hakkında kesin bilgiler olmadığına göre sadece spekülasyonlar yapar, tarihi kendi çıkarımıza göre tahrif ve suistimal etme yoluna gideriz. Onlar hakkında hüküm verilecekse, bu hükmü hepimizin Rabbi Allah verecektir. Biz bu meseleyle ilgili değiliz. Hesabın görüleceği zaman ve yer olacaktır. Musa aleyhisselâmın bu cevabı ahiretin varlığına üstü kapalı bir göndermedir: Bu dünyada kanundan ve adaletten kaçan, ebediyyen kaçmış olmaz, mutlaka adaletin yakasına yapışacağı bir gün gelecek ve orada her hak sahibi hakkını alacaktır.

Asıl üzerinde durulacak konu, insanın yararına, kullanımına sunulan bu harikulade tabiatın donatıldığı nimetler, imkânlar, avantajlardır. Yaratıcı Tanrı penceresinden bakıldığında Allah yeryüzünü insanlar için bir beşik kılmış. Üzerinde -veya içinde- yaşamaktadırlar. Dağlar arasında yollar döşemiştir. Gökten yağmur indirmekte, yeryüzünde canlı hayat bu sayede sürmektedir (36/Yasin, 36). Her bitkiden çift yaratmıştır. Yeryüzü insan için hem amade kılınmış hem insanın maişetini sürdürmesi için biçimden biçime, durumdan duruma geçmesi sağlanmıştır (musahhar). Bu sayede insanlar besleniyor, hayvanlarını otlatabiliyorlar. Aklını doğru kullanıp düşünen insanlar, bütün bu nimetin bir amaç için yaratıldığını anlar, çevresini saran sayısız obje ve oluşum üzerinde tefekkür ettiğinde bir Yaratıcı fikrine ulaşır. Hiçbir şeyin tesadüfi, sebepsiz-hikmetsiz yaratılmadığını, anlamdan ve amaçtan yoksun olmadığını kavrar ve yüksek bilinç, kavrayış zemininde yaratılışın gayesini gerçekleştirmek üzere hayatını tanzim eder. Dünyevi tabiatı yani fizyolojik-biyolojik yönüyle insan maddi tabiatın bir parçasıdır, ham maddesi topraktır, kendisine verilmiş ömrü yaşar, vadesi dolunca ruh bedenden ayrılır, beden toprağa karışır. Ancak bu da her şeyin sonu değildir, tekrar o topraktan çıkıp dirilecek, Yüce Allah'ın Huzuruna çıkarılacaktır. (7/A'raf, 25.)

Hz. Musa, hitabında Firavun'un çok yönlü düşünmesini, kucağında yaşadığı tabiat, varlık âlemi ve yapıp ettikleri arasında ilişki kurup hakikati bulmasını önermektedir. Konuşmanın kendisi teorik düzeyde Yüce Allah'ın varlığına ve yaratılışın hikmetine dikkat çekmekte ise de, bununla yetinilmemekte, ilave olarak Firavun'a -elbette daha sonraki zamanlarda ve karşılaşmalarda- başka ayetler/mucizeler göstermektedir. Mucizeler gösteriliyor, zira bu sayede insanın -ki bu Firavun da olsa- ilahi irade ve kudret karşısında ne kadar aciz olduğu anlatılıyor, durgunlaşmış zihin uyarılıyor, harekete geçmesi amaçlanıyor.

Ancak vicdanı kurumuş, kalbi katılaşmış Firavun inkâr ve inat duvarını aşamadığı için hakikati reddetme yolunu seçer. Hz. Musa'nın konuşmasını et-

kili-büyüleyici kabul etti, gösterdiği mucizeleri büyü-sihir kategorisinde beşeri oyunlar-illüzyonlar cinsinden şeyler kabul eder. Musa'ya kendi saltanatına göz koyma niyetini atfetti, etkili konuşuyor, insanların gözünü boyuyor. O da kendi büyücülerine güvenmektedir, Musa'nın etkisini ancak büyü ile kırabileceğini düşünmektedir. Fakat aslında Firavun, Musa'nın büyü yapmadığının farkındadır, farkındadır ama kibri ve zulmü hak ve hakikat ile vicdanı arasında kalın perde çekmektedir (27/Neml, 14); bu yüzden bağlamı kaydırıp meseleyi büyücüler arasında bir yarışmaya çekmek istemektedir. Karşılaşmanın yerini ve zamanını seçmeyi Hz. Musa'ya bırakır. Mısır'ı yakından bilen Hz. Musa, "ulusal bayram" gününü seçer.

Kur'an-ı Kerim, eski Mısırlıların özel şenlikler düzenlediği bir tür "ulusal (?)" bayramlarından (ziyne) söz eder. Tabii ki "ulus" ve ulusal bayram" modern zamanlara aittir ama kadim zamanlarda da yöneticilerin iktidarlarını pekiştirmede araç kullandıkları birtakım önemli günleri, panayır ve şenlik zamanları vardı. Esasında modern ulusal bayramların da fonksiyonları bundan başkası değildir.

Hz. Musa ile Firavun'un sihirbazları böyle bir günde karşılaşmak üzere sözleşirler. Deyim yerindeyse, bu "Mısır'ın ulusal bayramı" günüdür. Ve anlaşılan böyle bir günde Mısırlılar, şehrin belli başlı meydanlarını, sokaklarını süslemektedirler. "Ziyne" kelimesi bunu çağrıştırmaktadır, çünkü kelime süs-süslemek-tezyin, şenlikli geçit, festival veya faşing-karnaval türü eğlence anlamlarını taşır. Bu sayede insanlar ve büyük bir ihtimalle siyasi otoritenin empozesi ve hatta zorlamasıyla bir araya gelir, eğlenirlerdi. Bunu reddedenler rejim karşıtı algılanmayı kabul etmiş kimseler demektir. Ayet, söz konusu toplanmanın kuşluk vaktinde başladığını belirtmektedir. Ne ilginç modern zamanlarda da ulusal bayramlar kuşluk vaktinde kutlanır, toplanan kalabalıklar, zihnin en açık ve mesaj alabileceği zaman diliminde ulusal hâkimiyetin tesisi ve öğretilmiş ideolojisi empoze edilmektedir.

Hz. Musa'nın bu günü seçmesinin sebebi, bayramın anlam çerçevesini paylaşmasına işaret etmez. Böyle özel bir günde çok sayıda insanın bir araya gelişini fırsat bilmesi ve tebliğini çok daha geniş kitlelere ulaştırmayı istemesidir. Eğer sistemin üzerine oturduğu temel varsayımlar sarsıntıya uğratılacaksa, buna kitlelerin şahid olması ve onların da şoke uğratılması gerekir. İbrahim aleyhisselâmınputkırıcılığı, Musa aleyhisselâmdan sihrin bilinç üzerindeki etkisinin yok edilmesinde tekrar edilecek. Sistem sihir ve sihirbazlar üzerinden varlığını sürdürmektedir, bu beyinlerin uyuşturulmasını sağlar, Musa'nın asası büyücülerin birer illüzyondan ibaret sopa ve iplerini yuttuğunda zihinler üze-

rindeki blokajlar da paramparça olacaktır. Çünkü ancak eğlence, nutuk, şölen, algı inşa etme ve propaganda ile insan kitlelerinin beyinlerinin uyuşturulduğu böyle özel bir günde -bütün ulusal/milli bayramların amacı budur- genelde iktidarın ve özelde Firavun'un saltanatının büyüsünü bozmak, demoralize etmek mümkün olacaktır. Nihayetinde bu günde alınan yenilgi çorap söküğü gibi diğerlerini peşinden getirmeye başlamıştır. Bayram günü gibi, "kuşluk vakti"nin de seçilmesi anlamlıdır, zira kuşluk vaktinde gece dinlenmiş beden yanında zihin de dinlenmiş, dinginlik kazanmıştır. Bu mesajı almayı kolaylaştırır.

İslam bakış açısından dini tebliğ eden ve öğreten Hz. Peygamber'in belirtmediği günlerin herhangi bir değeri, manevi bir üstünlüğü yoktur; çünkü bu bayramlar veya özel günler bereket, müteal/aşkın olan veya kutsallıkla ilişkili değildir. Söz konusu ulusal veya mitolojik anlatılara dayandırılan bayramlar (festival, faşing, karnaval) ya hâkim güç odaklarının iktidar ve saltanatlarını yüceltme veya pagan adet ve gelenekleri kutlama amacıyla düzenlenirdi. Müslümanlar bu tür günlere herhangi bir önem ve anlam atfetmezler. Peygamber Efendimiz (s.a.)'in buyruğuyla Müslümanlar sadece iki bayramı kutlar: "Kurban Bayramı ve Ramazan (veya Fıtır) Bayramı". (Ebu Davut, Salat, 245; Nesai, İdeyn, 1).

فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا
عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوٓا
اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾ قَالُٓوا اِنْ هٰذٰنِ لَسٰحِرٰنِ يُرِيدٰنِ
اَنْ يُخْرِجٰكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾
فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا ۚ وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴿٦٤﴾
قَالُوا يٰا مُوسٰٓى اِمَّٓا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ
اَلْقُوا ۚ فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى ﴿٦٦﴾
فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهٖ خِيفَةً مُوسٰى ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى
﴿٦٨﴾ وَاَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا ۖ اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سٰحِرٍ ۖ وَلَا
يُفْلِحُ السّٰحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴿٦٩﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ
هٰرُونَ وَمُوسٰى ﴿٧٠﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۖ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي
عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۚ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ فِي

جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى ﴿٧١﴾ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ
عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا
تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا
أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿٧٣﴾ إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ
مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا
قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى ﴿٧٥﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى ﴿٧٦﴾

60. **Böylelikle Firavun arkasını dönüp gitti, hileli düzenini** (yürütecek büyücüleri) **bir araya getirdi, sonra geldi.**

61. **Musa onlara dedi ki: "Size yazıklar olsun, Allah'a karşı yalan düzüp uydurmayın, sonra bir azap ile kökünüzü kurutur. Yalan düzüp uyduran gerçekten yok olup gitmiştir."**

62. **Bunun üzerine, kendi aralarında durumlarını tartışmaya başladılar ve gizli konuşmalara geçtiler.**

63. **Dediler ki: "Bunlar herhalde iki sihirbazdır, sizi sihirleriyle yurdunuzdan sürüp-çıkarmak ve örnek olarak tutturduğunuz yolunuzu** (dininizi) **yok etmek istemektedirler."**

64. **"Bundan ötürü, tuzaklarınızı bir araya getirin, sonra gruplar halinde gelin; bugün üstünlük sağlayan, gerçekten kurtuluşu bulmuştur."**

65. **"Ey Musa" dediler. Ya sen** (asanı) **at veya önce biz atalım."**

66. **Dedi ki: "Hayır, siz atın." Sonra hemen** (ne görsün)**, sihirlerinden dolayı, onların ipleri ve asaları kendisine gerçekten koşuyormuş gibi göründü.**

67. **Musa, bu yüzden kendi içinde bir tür korku duymaya başladı.**

68. **"Korkma" dedik. "Muhakkak sen üstün geleceksin."**

69. **"Sağ elindekini atıver, onların yaptıklarını yutacaktır; çünkü onları yaptıkları yalnızca bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye varsa kurtulamaz."**

70. **Bunun üzerine büyücüler, secdeye kapandılar: "Harun'un ve Musa'nın Rabbine imân ettik" dediler.**

71. (Firavun) **Dedi ki: "Ben size izin vermeden önce O'na inandınız öyle**

mi? Şüphesiz o, size büyüyü öğreten büyüğünüzdür. O hâlde ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim ve sizi hurma dallarında sallandıracağım. Siz de elbette, hangimizin azabı daha şiddetliymiş ve daha sürekliymiş öğrenmiş olacaksınız."

72. **Dediler ki: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla 'tercih edip-seçmeyiz." Neyde hükmünü yürütebileceksen, durmaksızın hükmünü yürüt; sen, yalnızca bu dünya hayatında hükmünü yürütebilirsin."**

73. **"Gerçekten biz Rabbimize imân ettik; günahlarımızı ve sihir dolayısıyla bizi kendisine karşı zorlayarak-sürüklediğin** (suçumuzu) **bağışlasın. Allah, daha hayırlıdır ve daha süreklidir."**

74. **"Gerçek şu ki, kim Rabbine suçlu-günahkâr olarak gelirse, hiç şüphe yok, onun için cehennem vardır. Onun içinde ise, ne ölebilir, ne dirilebilir."**

75. **"Kim O'na imân edip salih amellerde bulunarak O'na gelirse, işte onlar, onlar için de yüksek dereceler vardır."**

76. **"İçlerinde ebedi kalacakları altından ırmaklar akan Adn cennetleri de** (onlarındır). **Ve işte bu, arınmış olanın karşılığıdır."**

Karşılaşma gününde bir peygamber olarak Musa aleyhisselâm büyücüleri uyarmaktadır: "Sakın Allah'a karşı yalan uydurmayın yani yaptığınız büyünün size müteal bir âlemden, Tanrı'dan verilmiş özel bir bilgi, yetenek-meleke veya güç sayesinde olduğunu iddia edip halkı kandırmaya kalkışmayın. Sizin ki, mahiyeti itibariyle bir hile, bir göz boyama dikkatleri ve idraki etki altına alıp insan bilincinin suiistimaliyle ilgili bir oyun (büyü için bkz. 2/Bakara, 102). Firavun sizi kendi amaçları uğrunda kullanmak istemektedir, onun tek bir gayesi vardır, bu insanlık dışı düzeni ayakta tutup zulmünü sürdürmektir. Siz buna alet olmayın. Aksi halde Yüce Allah kökünüzü kurutur."

Hz. Musa'nın telkini etkili olmalı ki, büyücüler aralarında konuşma, durumu tartışma lüzumunu hissetmişlerdir. Kur'an-ı Kerim, bunun "gizli bir konuşma" olduğunu söyler. Öyle olmalı, çünkü Hz. Musa'nın doğru söyleyip söylemediğini aralarında kritik ederlerken bunun Firavun tarafından bilinmesini istememişlerdir. Katade'ye göre şöyle bir düşünceye varmış olmaları muhtemel görünmektedir: Eğer Hz. Musa ve kardeşinin söyledikleri doğruysa, karşılaşmanın sonucunda onlara inanacaklardır. Bu muhtemel olmakla beraber, öne sürdükleri argümanlar Hz. Musa ve Hz. Harun'un kendileri gibi iki büyücü olduğu yönünde gözükmektedir. Değerlendirmelerine göre, "elçilik" iddiasında bulunan bu iki zatın amacı Mısır'ın sosyo-politik düzenini değiştirmek, im-

tiyaz ve avantaj ele geçirmektir. Mısır'daki düzen belli bir sınıfa yüksek statü ve maddi refah getirici avantajlar sağlamaktadır ki, büyücüler de bu sınıfın bir parçasıdırlar. Nitekim Firavun da kendisine bağlı iktidar seçkinlerini bununla korkutmaktadır: "Ben onun (Musa) dininizi değiştirmesinden ve yeryüzünde (Mısır'da) karışıklık çıkarmasından endişe ediyorum" (40/Mü'min, 26). Bu ayette Firavun, "din"isosyo-ekonomik ve politik düzen-sistem anlamında kullanmaktadır ki, bu doğru bir tanımdır. Çünkü Firavun ve seçkinleri için halkın hangi tanrıya veya puta tapındığı önemli değil, önemli olan sosyo-politik ve ekonomik düzenin değişmemesidir. Anlaşılan şu ki, Hz. Musa'nın sözlü tebliği büyücüler üzerinde etkili olmuş ama sonucu değiştirmeye yetmemiştir. Mademki karşılaşma birtür zümre veya sınıf rekabetine dayanmaktadır, bu durumda hile ve tuzaklarını dikkatlice ve ustalıkla kullanmaları, dayanışma içinde ve görkemli bir kararlılık içinde gözükmeleri gerekmektedir. Bu amaçla saf tutacak, zaaf ve zafiyet göstermeyeceklerdir. Bu kritik bir karşılaşmada kazanan taraf kesin olarak üstünlüğü ele geçirecektir.

Belli bir özgüven içinde olduklarını hissettirmek için ilk atış tercihini Hz. Musa'ya bırakırlar, Hz. Musa ilk atış hakkını onlara tanır. Bu bir tür yarışma centilmenliği sayılabileceği gibi, bir taktiktir de. Attıkları değnekler ve ip (veya halatlar-hibal) Hz. Musa'ya, sanki gerçekten kendisine doğru koşan yılanlar gibi göründü ve bir an için bir korku, tuhaf bir ürperti hissetti. Belki de Hz. Musa'nın beklentisi değnek ve halatların oldukları gibi durmalarıydı. Bir görüşe göre ise Hz. Musa, halkın mucize ile büyüyü birbirine karıştırmalarından endişe etmiştir. Ancak ona vahiyle korkmaması gerektiği bildirildi. Asasını attı; çevik bir ejderha, hareket kabiliyeti hayli yüksek bir yılan oluverdi, büyücülerin değnek ve halatlarını birbir yutuverdi. Böylece onların hileleri açığa çıkmış, büyücülerin asla iflah olmayacakları bir kere daha ispatlanmış oldu. O anda büyücüler meselenin aslını öğrenmiş oldular, Hz. Musa doğruyu söylüyordu, hemen secdeye kapanıp **"Musa ve Harun'un Rabbine iman ettiklerini"** dile getirdiler.

Bu izleyenler için ama elbette en çok Firavun ve adamları için şok etkisi yaptı. Zeki bir yönetici olarak Firavun, hemencecik iki etkili argüman öne sürdü: İlkin din ve vicdan özgürlüğünün tanınmadığı otoriter bir rejimde resmi dinin, resmi ideolojinin dışına izin alınmadan çıkılmıştı, bu suçtu. İkincisi her zorba iktidarın kendisine muhalefet eden, eleştiren veya destek vermekten çekinenleri anında karşı tarafa geçmiş düşman safına sokması gibi, büyücülerin Hz. Musa ve Hz. Harun'la kendisine karşı bir komplo kurduklarını iddia etti, böylece izleyici kitlesini olayın hakiki etkisinden kurtarmaya çalıştı. Yaptığı

tehdit kadim zamanların siyasi rejime karşı isyan edenlerin ağır cezasına atıftır: "Sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim ve sizi hurma dallarında sallandıracağım." Rejime karşı ayaklananlara verilen ceza budur (bkz. 5/Maide, 33), Firavun da anında bu cezayı uygulamak suretiyle hem büyücüleri cezalandırmak hem de halk üzerinde terör estirmek istemektedir.

Hakikatle karşılaşan büyücüler Firavun'a dilediğini yapabileceğini, hükmünün sadece bu dünyada geçerli olabileceğini söyleyerek meydan okudular, imanları uğruna hayatlarını gözden çıkardılar. Sahih bir imana sahip olup ölümü göze almanın ahiretteki karşılığı, dünyadaki her şeyden çok daha değerlidir.

Kıssanın bu aktarımı bize büyücülerin aslında yaptıkları büyünün herhangi bir gerçekliğe dayanmadığını kendilerinin de bildiğini göstermektedir, aksi olsaydı hemen iddia ve davalarından vazgeçip Hz. Musa'nın tebliğine iman ettiklerini açıklamazlardı. Diğer yandan büyücülerin bu civanmert tutumu, tarihin her döneminde hak ve hakikat arayıcısı olan insanların bulunabileceğine iç ferahlatıcı örnektir. Eğer endişe ve gayeleri dünyevi nimet ve imkân olsaydı, Firavun'un tezini savunmaya devam eder, hayatları refah içinde geçerdi ama onlar o an muttali oldukları Hak ve hakikate, ahiretin ebedi kurtuluş ve mutluluğuna talip oldular ki, onlara bu kararı verdiren elbette selim akılları ve temiz fıtratlarıdır.

Hiçbir peygamber büyüye tevessül etmiş değildir. Peygamberlere şairlik yakışmadığı gibi sihir de yakışmaz. Kitab-ı Mukaddes'te sihir başta olmak üzere bazı kötü fiil, sıfat ve davranışlar peygamberlere yakıştırılır (Krallar, 11: 1-7). Bir hadiste şöyle buyrulur: "Kim bir kâhin veya sihirbaza gider ve onu söylediği şeyler dolayısıyla onaylarsa, Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur" (İbn-i Mace, Tahare, 112; Müsned, II, 408, 429).

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ
يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشٰى ﴿٧٧﴾ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهٖ فَغَشِيَهُمْ
مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدٰى ﴿٧٩﴾ يَا بَنِي
اِسْرَآءِيلَ قَدْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنَ
وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ﴿٨٠﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا
تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوٰى
﴿٨١﴾ وَاِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾

77. Andolsun, biz Musa'ya vahyetmiştik: "Kullarımı geceleyin yürüyüşe geçir, onlara denizde kuru bir yol aç, yetişilmekten korkmadan ve endişeye kapılmadan."

78. Firavun ise, ordularıyla peşlerine düştü; sulardan onları kaplayan kapladı.

79. Firavun, kendi kavmini şaşırtıp saptırdı ve onları doğruya yöneltmedi.

80. Ey İsrailoğulları, andolsun, sizi düşmanlarınızdan kurtardık. Tur'un sağ yanında sizinle vaadleştik ve üzerinize kudret helvasıyla bıldırcın indirdik.

81. Size, rızık olarak verdiklerimizden temiz olanlarından yiyin, bu konuda azgınlık yapmayın, yoksa gazabım üzerinize kaçınılmaz olarak iner: Benim gazabım, kimin üzerine inerse, muhakkak o, tepetaklak düşmüştür.

82. Gerçekten ben, tövbe eden, inanan, salih amellerde bulunup da sonra doğru yola erişen kimseyi şüphesiz çok bağışlayıcıyım.

Uzun tartışma ve mücadelelerden sonra, nihayet zamanı gelince Yüce Allah'ın takdir ve tayin ettiği bir zaman geldi. İsrailoğulları Mısır'dan çıkacaklardı. Hz. Musa kavminin başına geçti, gece vakti yürüyüşe geçirdi. Durumu haber alan Firavun ordusunun başına geçip onları takibe koyuldu. Nitekim onlara Kızıldeniz kenarında yetişti. İsrailoğulları –çoluk çocuk, yaşlı, genç ihtiyar– deniz ile Firavun orduları arasında sıkışıp kalmışlardı, yüce Allah'ın gelen vahyi ile Musa aleyhisselâm asasını denize attı, sular iki yana yarıldı ve kupkuru olarak ortaya çıkan zemin üzerinde İsrailoğulları karşı kıyıya geçmeyi başardılar. Hiç şüphesiz bu büyük bir mucizeydi ve belki de tarihte ilk defa bir kavim mucizeyi seyretmiyor, olup bitene tanıklık yapmakla yetinmiyor, bizzat kendisi de tecrübe ediyordu. Bu dahi İsrailoğullarına verilmiş büyük bir işaretti.

Firavun ve askerleri bu harikulade olay karşısında düşünüp inat ve isyanlarından vazgeçecekleri yerde, sanki deniz kendileri için de yarılmış gibi İsrailoğullarını takibe koyuldular. Ancak İsrailoğullarının son ferdi de karşı kıyıya ayak bastıktan sonra sular tekrar kapandı ve denizde kalanların tümü boğuldu. Firavun da elbette onlarla beraber saltanatına, zulmüne ve hep içinde kalacakmış gibi düşündüğü bu dünyaya veda etti. Kendisiyle beraber kavmini de doğru yoldan saptırıp büyük bir cezaya maruz bıraktı.

Hz. Musa Allah'ın yardımıyla zafere kavuştu; zorba, acımasız bir despot yenilgiye uğradı. O gün bugün şöyle denmektedir: "Her Firavun'a bir Musa lazım (li külli Fir'avnin Musa)!" Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde

Muharrem'in 10.cu gününde bu olayı kutlamak üzere Aşure orucu tuttuklarını öğrenince "Biz Musa'ya onlardan daha yakınız, siz de oruç tutunuz" (Buhari, Tefsir, 20/2) buyurmuştur.

77 ve 78. ayetlerde sözü geçen "denizin ikiye yarılması ve Firavun'un ordularıyla boğulması" olayı bazı modern tefsircilere göre tarihen bildiğimiz harikulade bir olay yani bir mucize değil, sıradan bir tabiat olayıdır. Nitekim onlara göre zaman zaman dünyanın belli bölgelerinde benzer tabiat olayları yaşanmaktadır ki, bunlardan biri de Güney Kore'de bulunan Jindo adasında med-cezir (gelgit) olayının vuku bulmasıdır. Habere göre Jindo adasında olay şöyle vuku bulmuştur. Önce habere bakalım:

"Güney Kore'de deniz ortadan ikiye ayrıldı! Güney Kore'de bulunan Jindo adası dünyanın en şaşırtıcı doğal olaylarından birisine tanıklık ediyor. Hazreti Musa'nın Kızıldeniz'i ortadan ikiye ayırdığı mucizenin bir benzeri Güney Kore'de yaşanıyor. Güney Kore'de bulunan Jindo adası dünyanın en şaşırtıcı doğal olaylarından birisine tanıklık ediyor. Denizde yaşanan Med-Cezir sırasında deniz iki taraftan çekiliyor ve kara ortaya çıkıyor. Ortaya çıkan kara 2.8 kilometre uzunluğunda ve 40 metre eninde. Görüntü aynen Hazreti Musa'nın Kızıldeniz'i ortadan ikiye yardığı olayı hatırlatıyor. Med - Cezir tarihlerinde adada artık geleneksel olarak bir festival düzenleniyor. Güney Koreliler festivalde adeta adaya akın ediyor. Milyonlarca insan denizin çekilmesiyle birlikte ortaya çıkan bu yoldan adaya yürümek için burada toplanıyor. Ancak Güney Korelilere göre bu olayın med-cezir olduğuna inanmıyorlar."

"Efsaneye göre Jindo Adasında yaşayan köylüler sık sık kaplanların saldırılarına uğruyorlardı. Günün birinde kaplanlar bütün köyü kuşatınca köyde yaşayanlar can havliyle adanın komşusu olan Modo adasına yüzdüler. Bu arada köyün en yaşlı kişisi olan bir kadın yüzme bilmediği için Modo Adasına gidemedi. Sahile kadar yürüyen bu kadın, adaya geçemeyeceğini anlayınca Allah'a dua etti. Duası kabul olan bu kadın için o gün denizden bu yol açıldı. Yüzme bilmeyen yaşlı kadın bu yoldan yürüyerek karşı adaya ulaştı ve kaplanlardan kurtuldu. O günden bu yana bu efsane için adada toplanan Koreliler, aynı yolu yürüyerek geçerek Allah'a dua ediyorlar. Jindo Denizi Gelgit Festivali organizatörleri ise Guiness Rekorlar Kitabı'na kaydettirmeyi amaçlıyorlar. Çünkü en uzun denizin çekildiği alan Jindo'da." (denizhaber.net, 18 Aralık 2009).

Tabii ki bu önemli olay Tevrat'ta da anlatılır: "Ve Rab bütün gece kuvvetli şark yeli ile denizi geri çevirdi ve denizi karaya çevirdi ve sular yarıldı" (Çıkış; 14/1-31.) Modern(ist) tefsircilere göre bu sıkça rastlanan bir tabiat olayıdır,

Hz. Musa, tam suların çekildiği yani med-cezir olayının yaşandığı bir zaman diliminde kavmini karşıya geçirebilmiştir. Bu iddiada bazı boşluklar var:

1) Hz. Musa'nın Kızıldeniz'de med-cezir olacağını biliyor olması lazımdı ki tam o zaman diliminde kavmini yürüyüşe geçirdi. Ancak bu konuda ne Tevrat'ta ne Kur'an-ı Kerim'de en ufak bir ima dahi yok.

2) Eğer Hz. Musa med-cezir olayından yararlanmışsa, Firavun ve orduları nasıl oluyor da tam denizin ortasında iken tabiat olayı bitiyor, üzerlerine kapanan sular hepsini boğuyor? Neden onlar da İsrailoğulları gibi kurtulamıyor? Ki Mısırlılar hesap kitap işinde zengin bilgi birikimine sahip kimselerdi, piramitleri böylesine ustalıkla inşa eden bir kavim Kızıldeniz'de vuku bulan med-cezir olayını da bilir, böylesine cahilane hesapsız kitapsız denize dalıp boğulmazdı.

3) Varsayalım ki, med-cezir zamanını kimse bilmiyordu ama tam Yüce Allah vahiyle elçisine bildirdi ve tam zamanında Hz. Musa ve kavmi denizi geçip kurtuldu, Firavun ve ordusu boğuldu. Bu dahi ilahi bir müdahale, bir mucize değil mi?

Benzer bir açıklama tufan olayı için de yapılabilmektedir. Sözgelimi 2012'de Karadenizde araştırma yapan Robert Ballard –ki bu zat Titanic'i bulan sualtı araştırmacısı olarak ün yapmış– tufanın M.Ö. 5600 yılları civarında vuku bulduğunu ve 300 gün sürdüğünü ileri sürüyordu. Ballard'ın öne sürdüğü kanıtlar şunlar: Dünyamız M.Ö. 5600 yıllarında ısınmaya başlamasıyla buzullar eriyerek büyük sel baskınlarına yol açmış ve sel suları Karadeniz'i tuzlu suyla doldurmuş. Nuh aleyhisselâmın gemisi de tam bu sırada sulara açılmış. Bu açıklama da bize, belli bir tabiat olayının Hz. Nuh'un kavmini azapla tehdit edip gemiye binmesine denk düştüğü varsayımına dayanmaktadır.

Bunların hiçbirinin bir hakikat değeri yoktur, mucizeleri pozitivist bakışla açıklama çabasından ibarettir.

Mısır esaretinden kurtulunca yüce Allah İsrailoğullarına bağışladığı nimeti hatırlatmaktadır: Ahdi yapmak üzere Tur Dağı'nın sağ tarafında toplanacaklardı. Çöl ortamında onları besleyecek kudret helvası ve bıldırcın var etti, böylelikle sıkıntı çekmeden beslendiler (bk. 2/Bakara, 57/63). Onlardan istenen temiz rızka murdarı, iyiliğe kötülüğü, güzel olana çirkini katmadan Allah'ın hoşnutluğunu kazanacak şekilde yaşamak, azgınlığa kapılmamaktı. Aksi halde büyük bir gazaba müstahak olacaklardı. Geçmişte her ne yapmışlarsa tevbe ettikleri takdirde bağışlanacaklardı, böylelerinin yapması gereken sahih imana ve salih amele sahip olmak üzere sürekli cehd ve gayret içinde olmaktır.

وَمَا اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ اُولَآءِ عَلٰٓى اَثَرِي
وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى ﴿٨٤﴾ قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ
وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًاۚ قَالَ يَا
قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًاۚ اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ
يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَآ اَخْلَفْنَا
مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ
اَلْقَى السَّامِرِيُّۚ ﴿٨٧﴾ فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هٰذَآ
اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِيَۜ ﴿٨٨﴾ اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًاۙ وَلَا يَمْلِكُ
لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا
فُتِنْتُمْ بِهٖۚ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَاَطِيعُوٓا اَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ
نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى ﴿٩١﴾ قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ
اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوٓاۙ ﴿٩٢﴾ اَلَّا تَتَّبِعَنِۜ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا
تَاْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَاْسِيۚ اِنِّي خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِٓي اِسْرَٰٓءِيلَ
وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ
بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهٖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ
سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا
مِسَاسَۖ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهٗۚ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ
عَاكِفًاۜ لَنُحَرِّقَنَّهٗ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهٗ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ اِنَّمَآ اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِي
لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

83. **"Seni kavminden 'çarçabuk ayrılmaya iten' nedir ey Musa?"**

84. **Dedi ki: "Onlar arkamda izim üzerindedirler, hoşnut kalman için, Sana gelmekte acele ettim Rabbim."**

85. **Dedi ki: "Biz senden sonra kavmini deneme (fitne)den geçirdik, Samiri onları şaşırtıp-saptırdı."**

86. **Bunun üzerine Musa, kavmine oldukça kızgın, üzgün olarak döndü. Dedi ki: "Ey kavmim, Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmadı mı? Size** (verilen) **söz** (ya da süre) **pek uzun mu geldi? Yoksa Rabbinizden üzerinize kaçınılmaz bir gazabın inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz sözden caydınız?"**

87. **Dediler ki: "Biz sana verdiğimiz sözden kendiliğimizden dönmedik ancak o kavmin** (Mısır halkının) **süs eşyalarından birtakım yükler yüklenmiştik, onları** (ateşe) **attık, böylece Samiri de attı."**

88. **Böylece onlara böğüren bir buzağı heykeli döküp çıkardı, "İşte, sizin ilâhınız, Musa'nın ilâhı da budur; fakat** (Musa) **unuttu" dediler.**

89. **Onun kendilerine bir sözle cevap vermediğini ve onlara bir zarar veya fayda sağlamaya gücü olmadığını görmüyorlar mı?**

90. **Andolsun, Harun bundan önce onlara: "Ey kavmim, gerçekten siz bununla fitneye düşürüldünüz** (denendiniz). **Sizin asıl Rabbiniz Rahmân** (olan Allah)**dır; şu hâlde bana uyun ve emrime itaat edin" demişti.**

91. **Demişlerdi ki: "Musa bize geri gelinceye kadar ona** (buzağıya) **karşı bel büküp önünde eğilmekten kesinlikle ayrılmayacağız"**

92. (Musa da gelince:) **"Ey Harun" demişti. "Onların saptıklarını gördüğün zaman seni** (Onlara müdahale etmekten) **alıkoyan neydi?"**

93. **"Niye bana uymadın, emrime baş mı kaldırdın?"**

94. **Dedi ki: "Ey annemin oğlu, sakalımı ve başımı tutup-yolma. Ben, senin: "İsrailoğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü önemsemedin" demenden endişe edip korktum."**

95. (Musa) **Dedi ki: "Ya senin amacın nedir ey Samiri?"**

96. **Dedi ki: "Ben onların görmediklerini gördüm, böylece elçinin izinden bir avuç alıp attım; böylelikle bana bunu nefsim hoşa giden** (bir şey) **gösterdi."**

97. **Dedi ki: "Haydi çekip git, artık senin hayatta** (hakettiğin ceza: "Bana dokunulmasın") **deyip yerinmendir." Ve şüphesiz senin için kendisinden asla kaçınamayacağın** (azap dolu) **bir buluşma zamanı vardır. Üstüne kapanıp bel bükerek önünde eğildiğin ilâhına bir bak; biz onu mutlaka yakacağız, sonra darmadağın edip denizde savuracağız."**

98. **"Sizin ilâhınız yalnızca Allah'tır ki, O'nun dışında ilâh yoktur. O, ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır."**

Takip edilecek yol haritası basitti ve belliydi. Ancak kavmini iyi tanıyan Hz. Musa bir an önce buluşma yerine gitmek isteyince yani bu konuda acele edince, şanı Yüce Allah -tecahül-ü arifte bulunarak- ona "Seni kavminden 'çarçabuk ayrılmaya iten' nedir ey Musa?" diye sordu. Hz. Musa, sanki soranı ve soruya muhatap olanı bilmiyormuş gibi **"Onlar arkamda izim üzerindedirler, hoşnut kalman için, Sana gelmekte acele ettim Rabbim"** diye cevap verdi. Oysa mesele bundan ibaret değildi. Yüce Allah, esaretten kurtarıp nimetler bağışladığı İsrailoğullarını denemek istiyordu.

Buluşma yerine çıkmadan Hz. Musa, yerine kardeşi Hz. Harun'u bırakmıştı, bir peygamber ve lider olarak görevleri o yerine getirecekti. Ancak Samiri isminde bir şahıs onları doğru yoldan saptırmak istedi ve bunda başarılı oldu da. Geri döndüğünde Hz. Musa durumu öğrenince fazlasıyla kızdı, kavmini azarladı, Yüce Allah'ın onlara bağışladığı nimetlere karşı nasıl oluyor da böylesine nankör davrandıklarını sordu. Bu nimete küfrandı ve hiç şüphesiz ağır bir cezayı gerektiriyordu.

İsrailoğullarının savunması yoldan sapan her insanın veya insan grubunun suçu kendinde değil de, bir başkasında aramasından farklı olmadı. Savunmalarına göre kendileri durup dururken sözlerinden dönmüş değillerdi, onları Samiri yanıltıp saptırmıştı. Samiri, Mısır'dan çıkmadan önce İsrailoğullarının konu komşudan, dost arkadaş çevresinden ödünç (ariyeten) aldıkları altın, gümüş vb. süs eşyalarını bir araya getirip ateş yaktığı bir çukurun içine atıp eritmişti. Önceden hazırladığı bir kalıbı kullanarak buzağı şeklinde altından bir put/heykel yapmıştı. Bu olay Tevrat'ta ayrıntılı olarak anlatılır (Çıkış, 32/1/4 ve 34-36 baplar).

Tevhid inancı bakımından Tevrat'ta anlatılanlar iki noktadan kabul edilebilir değildir: İlki, anlatıma göre ariyeten Mısırlıların süs eşyalarını alıp onlara iade etmemeyi Hz. Musa'nın emretmiş olması; diğeri buzağı heykelini Hz. Harun'un yaptırması. Her ikisi de günah ve cürüm cinsinden ağır suçlardır, hiçbir peygamber kavmine sahtekârlığı, aldatmayı, dolandırıcılığı ve bir heykele/puta tapınmayı emretmiş olamaz, bu nübüvvetin asli misyonuna aykırıdır.

Samiri, onları putatapıcı bir dine döndürürken yaklaşık 400 sene kaldıkları Mısır'da yerleşik olan pagan kültür ve inançlardan aldıkları etkiden istifade etmişti. Onlara görünür, somut, elle dokunulur bir tanrı fikrinin soyut, görünmez, varlığı eşya üzerindeki isim ve sıfatlar üzerinden anlaşılabilen bir Tanrı fikrinden daha anlamlı olduğunu telkin etti, onlar da buna kani oldular. Oysa zihinsel ve ruhsal olarak gelişmiş yetkin insanların inanacakları dinin kökleri gayb âleminde, tezahürleri somut evrende olmalıydı. Bu yüzden "mü'minlerin

ilk vasfı gaybe inanmalarıdır" (2/Bakara, 3). Diğer yandan yıllar yılı yaşadıkları esaret ve mahrumiyet onlarda servete, zenginliğe, altın ve gümüşe karşı şiddetli bir arzu doğurmuştu, bu karşı konulamaz arzularını gayrimeşru yollarla Mısırlılardan aldıkları, aslında aldatma ve hırsızlık yoluyla çaldıkları altın ve gümüşü tapınılacak puta çevirdiler. Böylelikle tevhidin dışında şirkin büyük bir ahlaksızlık ve dünyaperestlik olduğunu göstermiş oldular. Bir yönüyle köle olarak yaşadıkları Mısır'da efendilerinin inancını taklit etmeleri, onlara üstünlük sağlayan galipleri mağluplar olarak taklit etmelerinin bir dışavurumuydu. Belli ki henüz kurtuluşa erdiklerini, özgür olduklarını tam olarak içselleştirebilmiş değillerdi, nitekim bunun cezası olarak 40 sene Tih çölünde perperişan yaşamaya mahkûm olacaklardı.

Samiri bunu yaparken Musa'nın öğrettiklerinden, anlattığı elçinin izinden bir avuç alarak yaptığını yani meşru bir çerçeveye dayanarak yaptığını ileri sürmüştü ki, bu da bize sayısız sapkın işlem ve ideolojinin kendini bir şekilde meşru bir zemine dayandırma lüzumunu hissettiğini. Bu mülahazalarla manevi ve dini inançları, metinleri suistimal ve istismar edebileceğini göstermektedir. Hatta iddiasına bakılırsa asıl doğru inancı kendisi bulmuştu, Hz. Musa, doğru inancı unutmuştu: "**İşte, sizin ilâhınız, Musa'nın da ilâhı budur; fakat** (Musa) **unuttu**".

Burada atlanmaması gereken ince bir nokta vardır: Samiri "basiret yolu"yla, ilahi öğretinin künhüne vardığını, asıl hikmet ve maksadı Hz. Musa'dan daha doğru keşfedip anladığını iddia edip bir tür hermönetik okumaya imada bulunmaktadır. Ona bakılırsa, vahiy alan Hz. Musa bile kendisi kadar vukufiyetle ve özüne inerek ilahi mesajı doğru kavrayabilmiş değildir, bu durumda bir peygamber olsa bile onun öğrettiklerinin dışına çıkılabilir. Ayette sözü geçen "elçi"nin Cebrail aleyhissema mı, yoksa Hz. Musa'ya mı atıf olduğu tartışılmıştır. Bazı tefsircilere Samiri'nin "**O unuttu**" sözü, "Musa şaşırıp ilahını başka yerde aradı" veya "ilahını burada arayacağına başka yerde aramaya gitti" veya "Musa size bunun yani buzağının da sizin ilahınız olduğunu söylemeyi unuttu" manasında kullanmıştır.

Samiri iddiasını "elçinin izinden yaptığı iktibas"a dayandırır. Ebu Müslim, atfın Hz. Musa'ya olduğunu söyler: Samiri böyle yapmakla Hz. Musa'ya ve Şeriat'ın bir bölümüne itiraz edip hem öğretiyi hem Şeriat'ı değiştirmeye kalkışmıştır. Elçinin yani Hz. Musa'nın öğretisinin bir kısmını değiştirmekte, yürürlükten kaldırmak suretiyle daha üst bir bilgi düzeyine ulaştığını iddia etmektedir: "**Onların görmediklerini gördüm.**" Bunu yaparken de söz konusu değişikliğin nefsinin istek ve arzularına uygun düştüğünü söylemektedir

ki, ilahi hükümlere bütünüyle veya kısmen karşı çıkanları buna sevkeden asıl sebep nefsin heva ve hevesi yani istek ve tutkulardır. İlginç nokta şu ki, diğerlerinden daha üst mertebede sahip olduğunu iddia ettiği bilgiyi yani bilginin kendisini istek ve tutkuları uğrunda araçsallaştırmasıdır. Bu olayda Samiri'yi motive eden faktör nefsidir, meşruiyet çerçevesi elçinin izinden iktibas ettiği ve diğerlerinden farklı yani üst bir bilgiye sahip olduğu iddiasıdır.

Tefsirciler Samiri'nin kimliği konusunda çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Kimine göre Mısırlı bir Kıpti, kimine göre İsrailoğullarından bir İbrani, kimine göre Kirmanlı veya Samarrallı biridir. Hamidullah, Samaritain adı verilen esrarengiz bir kişi olup Hint asıllı olabileceğini söyler. O altın buzağı (kutsal inek) kültünü yönetmek üzere ortaya çıkmıştır. Nitekim Portekizliler Kalküta hükümdarlarına Samiri adını verirler (Aziz Kur'an). Kim veya nereli olduğu önemli değildir, önemli olan nefsinin istek ve tutkularına kapılarak ilahi tebliği ve Şeriat'ın hükümlerini yürürlükten kaldırmaya kalkışması, insanları doğru yoldan çıkarmasıdır, tarih boyunca dünyada ve her toplumda Samiriler olacaktır.

Hz. Musa'nın Samiri'ye yaptıklarından dolayı verdiği ceza sürgün olmuştur. Onu topluluktan ayırmış, onunla görüşmeyi, temas kurmayı yasaklamış, o da geri kalan ömrünü çölde, yabani hayvanlarla içiçe yaşayarak geçirmiştir. Said Şimşek, ilgili ayetin tefsirinde Hz. Musa'nın Samiri'ye "dinden irtidat ettiği" için "ölüm cezası" vermeyişine dikkat çeker. Hz. Musa buzağı heykelini yakıp küllerini denize savurmuştur. İslam fakihleri bundan hareketle bid'atçı ve isyancıların, sebepsiz yere savaşa katılmayan veya zina edenlerin -yerine göre- bu türden sürgün cezasına çarptırılacaklarına hükmetmişlerdir. Efendimiz (s.a)'in özürsüz olarak Tebük seferine katılmayan Ka'b bin Malik ve iki arkadaşıyla yaklaşık 50 gün ilişki kurulmasını yasaklaması bu çerçevededir (bkz. 9/Tevbe, 118).

Hiç şüphesiz İsrailoğulları Samiri'ye kanmakla aptalca bir iş yapmışlardı, imal ettikleri putun seslenmesi, kendilerine fayda veya zarar vermesi düşünülemezdi. Harun aleyhisselam, Samiri'ye uymakla içinden geçtikleri sınavı kaybettiklerini söylediyse de dinlemediler. Musa'nın gelişine kadar buzağıya tapacaklarını söylediler, hatta kendilerini vazgeçirmek üzere ısrar etmesi durumunda Hz. Harun'a zarar vereceklerini söyleyip onu tehdit ettiler.

Dönüşünde durumu öğrendiğinde Hz. Musa, yerine vekil bıraktığı kardeşi Hz. Harun'a da kızdı, alnı üzerine dökülen saçlarını çekiştirip "**Saptıklarını gördüğün zaman seni onlara müdahale etmekten alıkoyan neydi? Niye bana uymadın, emrime baş mı kaldırdın?**" diye bağırdı (7/A'raf, 150). Hz. Musa, "Onlar tevhid inancından sapmışken sen niçin aralarında kaldın, emri-

me mi karşı geldin", diye çıkışınca Hz. Harun, kavim içinde ayrılık çıkarma (fitne ile parçalanma)ya sebebiyet vermekten endişe ettiğini söyleyerek kendini savundu. Hz. Musa gibi sert bir tutum izler, şiddet uygulayabilir ya da kendisi de onları bırakıp Dağ'a çıkabilirdi. Öyle yapmayı uygun bulmadı.

Bazıları her ne olursa olsun, toplumda ayrılık çıkarmanın "**fitne**" olacağını öne sürüp Hz. Harun'un bu tutumunu mesnet göstermektedirler. Harun aleyhisselâmın iler sürdüğü gerekçenin Hz. Musa tarafından nasıl karşılandığı konusunda bir açıklık yok. Ancak bir toplumun tevhidden şirke, tek bir Allah'a ibadetten putatapıcılığa ve ilahi hükümlerin yürürlükten kaldırıldığı bir düzene geçmesi söz konusu iken, birlik ve beraberliği bozulur diye ses çıkarmamak doğru olmaz. Birlik ve beraberlik "**mühim**" ise, tevhid inancı ve ilahi hükümlerin ayakta olması "**ehem**"dir. Şirk, zulüm ve günah üzerine kurulmuş birlik ve beraberliğin kime ne yararı olur! Hiçbir şey Allah'ın birliği inancı olan Tevhid'den daha önemli değildir. 98. ayet bunu kuvvetli bir biçimde vurgulamaktadır: "**Sizin ilâhınız yalnızca Allah'tır ki, O'nun dışında ilâh yoktur. O, ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır.**" Hz. Musa, Firavun ve İsrailoğullarıyla ilgili bkz. Bakara sûresinde (2/40-123), A'raf (7/103-171 arası ayetler, bu mühim olay Şuara (26/62-65) ve başka sûrelerde anlatılmaktadır.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاۤءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا ۙ
﴿٩٩﴾ مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ۙ ﴿١٠٠﴾ خٰلِدِيْنَ
فِيْهِ ۭ وَسَاۗءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ۙ ﴿١٠١﴾ يَّوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ ۭ وَنَحْشُرُ
الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَىِٕذٍ زُرْقًا ۚ ﴿١٠٢﴾ يَّتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا
﴿١٠٣﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُوْلُوْنَ اِذْ يَقُوْلُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيْقَةً اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا
يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

99. Sana geçmişlerin haberlerinden bir bölümünü böylece aktarıyoruz. Gerçekten, sana katımızdan bir zikir verdik.

100. Kim bundan yüz çevirirse, şüphesiz kıyâmet günü o, bir günah-yükü yüklenecektir.

101. O (yükün altı)**nda ebedi olarak kalıcıdırlar. Bu, kıyâmet günü onlar için ne kötü bir yüktür.**

102. Sur'a üfürüleceği gün, biz suçlu-günahkârları o gün, (yüzleri kara, gözleri) **gömgök** (kaskatı ve kör) **olarak' toplayacağız.**

103. (Dünyada) **Yalnızca on** (gün) **kaldınız" diye kendi aralarında fısıldaşacaklar.**

104. Onların sözünü ettiklerini biz daha iyi biliyoruz. Tutulan yol bakımından onların daha üst olanları ise: "Siz yalnızca bir gün kaldınız" derler.

Yüce Allah Hz. Peygamber'e teselli verecek bu olayı geçmişin haberlerinde bağlamında veriyor. Hz. Musa ne büyük sıkıntılar çekmişti, diğer peygamberler de benzer sıkıntılar yaşadılar ama görevlerini ihmal etmediler. Kur'an-ı Kerim bir öğüt, hatırlatma ve yol gösterici bir hidayet kitabıdır. Ondan yüz çeviren kıyamet günü sırtına ağır bir yük yüklenmiş olacak, o yükün altında ezilecektir (20/124-126).

Suçlu günahkârlar Sur'a üfürüleceği gün (bkz. 6/En'am, 71-73) yüzleri kararmış, gözleri korku ve dehşetten donmuş/gömgök olarak yattıkları yerden çıkacaklardır (15/İbrahim, 42). Bazı tefsircilere göre "**zurka**" gözleri kör/ama manasında kullanılmıştır. Buna göre bu gibi bahtsızlar kıyamet günü kör olarak haşrolunacaklardır. "Körlük" konusu 124. ayetin tefsirinde ele alınacaktır. (Ayrıca bkz. 17/İsra, 97) Mezarlarından çıktıklarında aralarında ilk fısıldaşacakları konu zaman kavramı olacaktır: Biz burada ne kadar zaman yattık? On gün mü? Daha aklı başında gözükenler ise sürenin ancak bir gün olabileceğini söyleyeceklerdir (10/Yunus, 45).

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا
صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ
الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا
﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا
﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾
وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ
يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾
وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ
يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ
قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾

105. Sana dağlar hakkında soruyorlar. De ki: "Benim Rabbim, onları darmadağın edip savuracak."

106. "Yerlerini bomboş, çırçıplak bırakacaktır."

107. "Orada ne bir eğrilik göreceksin, ne de bir tümsek."

108. O gün, kendisinden sapma imkânı olamayan çağırıcıya uyacaklar. Rahmân (olan Allah)**'a karşı sesler kısılmıştır; artık bir hırıltıdan başka bir şey işitemezsin.**

109. O gün, Rahmân (olan Allah)**'ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati bir yarar sağlamaz.**

110. O, önlerindekini de, arkalarındakini de bilir. Onlar ise, bilgi bakımından O'nu kavrayıp kuşatamazlar.

111. (Artık bütün) **Yüzler, diri, kaim olanın önünde eğik durmuştur ve zulüm yüklenen ise yok olup gitmiştir.**

112. Kim de bir mü'min olarak, salih amellerde bulunursa, artık o, ne zulümden korksun, ne hakkının eksik tutulmasından.

113. Böylece biz onu, Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda korkulacak şeyleri türlü şekillerde açıkladık; umulur ki korkup-sakınırlar ya da onlar için düşünme (yeteneğini) **oluşturur.**

114. Hak olan, biricik hükümdar olan Allah yücedir. Onun vahyi sana gelip-tamamlanmadan evvel, Kur'ân'ı (okumada) **acele etme ve de ki: "Rabbim, ilmimi arttır."**

Kıyamet dehşetengiz bir olaydır, kozmik düzenin altüst olması, göklerin başka göklere, yerin başka yere dönüşmesidir. Böyle bir günde yüce dağlar darmadağın olup etrafa savrulacaktır. O koca dağların yerleri bomboş, çırçıplak olacak. Dünyanın düzleşeceği böyle bir olayda ne kıvrım ve eğrilik ne bir tümsek kalacaktır. Kıvrım-eğrilik ve tümsek dağların özelliğidir, dağların yok olmasıyla bunların da ortadan kalkması doğaldır (bkz. 7/A'raf, 187; 18/Kehf, 47). Ancak gezegenimizin küre şeklinde olması onun uzayda varoluşunu sürdürmesini sağlar. Dümdüz olması ya başka bir kozmik düzene bağlı olarak yeni bir varoluşa geçeceği veya çevresi düzleşmiş bir küre olarak (futbol topu gibi) olacağı anlamına gelir. Fakat akla gelen en kuvvetli ihtimal, her yerin dümdüz olması, dağların yerinden sökülüp atılması, hatta pamuk parçaları gibi uçuşmalara başlaması ile Yüce Allah'ın kudret ve azameti anlatılmak istenmektedir (18-Kehf, 47). En doğrusunu Allah bilir.

Böyle bir günde kendisinden sapma, kaçma veya kurtulma imkânı olmayan davetçiye uyulacaktır. Kurtubi, bunun İsrafil'e atıf olduğunu söyler. İn-

sanlar "yayılmış çekirgeler gibi mezarlarından çıkarlar, onları çağırana doğru koşarlar" (54/Kamer, 6-8). Kimsenin itiraz edecek mecali kalmamıştır, sesler kısılmıştır. Bir şey söylemek isteyenler bunu gizlice ancak fısıltı, bir hırıltı halinde sesler çıkarabilirler. Rahman olan Allah, birine şefaat yetkisi verecekse bu ancak sözünden hoşnut olduğu birine izin vermesiyle olacaktır. (Şefaat için bkz. 2/Bakara, 255; 19/Meryem, 87.)

Yüce Allah'tan hiçbir şey gizli kalamaz. Bu dünyada da öyledir, ahirette de. Ayetin söz gelişinden inkârcıların bunu ancak ahirette kesin olarak kabul edecekleri anlaşılmaktadır, çünkü her neyi gizlemişlerse, gizli yaptıklarını zannetmişlerse hepsi önlerine bir bir konacaktır. Dünyada ilahi davete, peygamberlerin veya peygamberleri izleyenlerin çağrılarına kulaklarını tıkayanlar, o gün hemencecik, çekirgeler gibi koşarak, üşüşerek icabet edeceklerdir (54/Kamer, 6-8). Kıyamet günü ve mahşerde kaçış var mı? Bu yüzden Hay ve Kayyum olan yüce Allah'ın huzurunda yüzler öne eğik durmuştur. O, işlerini çekip çevirendir, her ne yapıp etmişlerse tümünü bilendir, onları gözetleyendir ve her şey zeval bulmuşken kendisi zeval bulmayandır. Onların hayatları, hareket ve enerjileri, yeryüzünde kaim oluşları O'nun Hay ve Kayyum oluşuna bağlıydı, bu temel hakikati reddederek yaşadılar, bugün ise mahcup, pişman olmuş olarak bu hakikati teslim etmektedirler. Şirk, haksızlık ve hukuk ihlalleriyle hayatları geçenler böyle bir günde yokolup gitmişlerdir, kesin olarak zarar ve ziyandadırlar. Sahih imana ve salip amele sahip olarak kendisine emanet olarak verilen ömrü geçirenler ne tümden ne kısmen herhangi bir haksızlığa uğrarlar.

Şanı yüce Allah Kur'an'ı bir hikmete mebni olarak Arapça kitap olarak indirdi. (Geniş bilgi için 12/Yusuf, 2 ve 17/İsra, 41. ayetlerin açıklaması.) Bu Kur'an bir hidayet kitabıdır, hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırır. Mesajı açıklar, örnekler verir. İnsanın nelerden çekinip korkması gerektiğini öğretir, insanın düşünme kabiliyetini arttırır. Kur'an herhangi bir bilgi kitabı değildir, konuları sınırlandırılmamış, varlık âleminin tümü, insan, yaratılış hayatın anlam ve amacı, gözlem ve deneyle elde edilmesi mümkün olmayan bilgiler verdiğinden aklın ucu açık bir evrende çalışmasını sağlamaktadır. Bu özelliğiyle gerçek entelektüel hayat ancak Kur'an'ın bilgi ve marifet evreninde mümkün olur. Bu Kitap'ta kozmoloji, tarih, insan, tabiat, toplumsal ilişkiler, mebde ve mead aynı belagat ve yetkinlikte konu edilmekte, zihne büyük bir derinlik, genişlik ve dinamizm kazandırılmaktadır.

Kitabın bu evsafta olması tabiidir, zira onu vahyeden "Hak olan ve biricik hükümdar olan Allah"tır, O yücedir. Burada öncelikle Hz. Peygamber (s.a.)'e, sonra kıyamete kadar gelecek bütün mü'minlere önemli bir uyarı yapılmakta-

dır: Kur'an okurken acele etmemeli. Hz. Peygamber, Cebrail aleyhisselam ona vahiy getirdiğinde bir an önce bellemek veya unutmamak için acele eder, belki de söz bitmeden tekrar ederdi. Yüce Allah, vahyi sindire sindire öğrenmesini emreder. Hz. Peygamber'e gelen vahiy ilimdir ancak ona sadece metluv vahiy gelmedi, Allah'ın yardımıyla başka bilgiler (ilim) de nasip edildi.

Bazı tefsircilere göre bu ayet gayrimetluv vahye önemli bir delildir. Açıktır ki hiçbir peygamber kendisine gelen vahyin hacmini, miktarını arttırması işine karışmaz, peygamberin böyle bir yetkisi yoktur. Ona her ne vahyedilecekse bunun takdiri, tayin ve tespiti Allah'a aittir. Cebrail aleyhisselam dahi vahyi peygambere getiren bir aracıdır. Peygamberler vahyin niteliğine ve niceliğine karışmazlar ama başka ilimler veya ilimde derinlik kazanma arzu ve talepleri olabilir. Hz. Peygamber (s.a.) de, vahiy yoluyla ve başka yollardan elde ettiği ilmin arttırılması duasında bulunmuştur. Bu bizim için de bir dua sebebi ve konusudur. Şöyle dua ettiği rivayet edilmektedir: "Rabbim! Bana öğrettiğin bilgilerden yararlanmamı sağla, yararlanacağım bilgileri öğret. İlmimi arttır" (Tirmizi, deavet, 129; İbn-i Mace, Mukaddime, 23).

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَاِذْ قُلْنَا
لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّآ اِبْلِيسَ اَبٰى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَآ اٰدَمُ اِنَّ
هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴿١١٧﴾ اِنَّ
لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرٰى ﴿١١٨﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿١١٩﴾
فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَآ اٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ
لَا يَبْلٰى ﴿١٢٠﴾ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا
مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ
عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا
يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ
اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى
﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذٰلِكَ
اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ
اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾

115. Andolsun, biz bundan önce Âdem'e ahid vermiştik, fakat o unuttu. Biz onda bir kararlılık bulmadık.

116. Hani biz meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik, İblis'in dışında (diğerleri) **secde etmişlerdi, o, ayak diremişti.**

117. Bunun üzerine dedik ki: "Ey Âdem, bu gerçekten sana ve eşine düşmandır; sakın sizi cennetten sürüp çıkarmasın, sonra mutsuz olursun."

118. Şüphesiz ki, senin acıkmaman ve çıplak kalmaman orada (cennette kalmana bağlı)**dır."**

119. Ve gerçekten sen burada susamayacaksın ve güneş altında yanmayacaksın da."

120. Sonunda şeytan ona vesvese verdi; dedi ki: "Sana sonsuzluk ağacını ve yok olmayacak bir mülkü haber vereyim mi?"

121. Böylece ikisi ondan yediler, hemen ardından ayıp yerleri kendilerine açılıverdi, üzerlerini cennet yapraklarından örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine karşı gelmiş oldu da şaşırıp-kaldı.

122. Sonra Rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti ve doğru yola iletti.

123. Dedi ki: "Kiminiz kiminize düşman olarak, hepiniz ordan inin. Artık size benden bir yol gösterici gelecektir; kim benim hidayetime uyarsa artık o şaşırıp sapmaz ve mutsuz olmaz."

124. "Kim de benim zikrimden yüz çevirirse, artık onun için sıkıntılı bir geçim vardır ve biz onu kıyâmet günü kör olarak haşredeceğiz."

125. "O da (şöyle) **demiş olur: -Ben görmekte olan biriyken, beni niye kör olarak haşrettin Rabbim?"**

126. (Allah da) **Der ki: "İşte böyle, sana âyetlerimiz gelmişti, fakat sen onları unuttun, bugün de sen işte böyle unutulmaktasın."**

127. İşte biz ölçüsüzce davrananları ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları böyle cezalandırırız; âhiretin azabı ise gerçekten daha şiddetli ve daha süreklidir.

Âdem'in kıssasının birkaç yerde zikredilmiş olmasının önemli hikmetleri var. Türümüzün simgesi olması hasebiyle Âdem ve eşi Havva'nın cennet hayatı ve İblis'in secde etmeyi reddetmesi öğreticidir. Çünkü hakikatte benzer hikâye, türümüzün yeryüzünde yaşadığı tarihte de değişik formlarda sürüp gitmektedir. Nitekim kıssanın Hz. Peygamber (s.a.)'e bakan yüzü, ona değil senden öncekiler, ilk insan Âdem ve eşinin de Allah'ın emrine karşı gelip günah işlediklerini hatırlatmaktır. Bizlere bakan yüzü ise, şu veya bu sebeple yoldan

çıkacak olursanız –ki babanız Âdem de öyle yapmıştı– bir nefs muhasebesi yapıp tevbe edin, içine girdiğiniz yanlış yolda ısrar etmekten vazgeçin. Tevbe ederseniz Âdem gibi yeniden arınmanız ve ıslah olmanız mümkün olabilir, ısrar ederseniz şeytan gibi kötülük içinizi istila eder.

Hikâyenin bu anlatımında Âdem'in özellikle "**verdiği ahdi tutmakta kararlı davranmadığı, unutkan olduğu**" vurgulanmaktadır. (Bkz. 2/Bakara, 34 ve devamı.) Kendisine isimlerin öğretilmiş yani Muhammed Esed'in deyimiyle kavramsal düşünme yeteneğiyle donatılmış olmasına rağmen, ahlaki anlamda kendisi için belirlenen "amaca bağlılık" konusunda gösterdiği gevşekliğin bir sonucu olarak Allah'ın buyruğunu "unutması" dikkat çekicidir. Bu demektir ki, söz konusu durum, insan türüne ait ahlaki bir zayıflığın ürünüdür ve bu tarih boyunca insanın peşini bırakmayacaktır. Tefsirciler burada zikri geçen "unutma (nisyan)"ın emirleri terketme manasında olduğunu söylemişlerdir. Araplar bir emir veya uyarının aksini yapanlara "Unuttun mu?" diye sorarlar. Sorudan kasıt sahiden hata yapanın unutması değil, hevesine kapılıp emri kulağının arkasına attığının kendisine bildirilmesidir. Öyle de olsa bu günahın niteliğinde herhangi bir değişiklik meydana getirmez. Âdem'e emirleri unutturan nefsinin istek ve tutkuları olmuştur, nefsi onun aklının ve hafızasının üstünü örtmüştür. Bu da gösteriyor ki, nefsi denetim altına almadıkça akli melekeleri doğru dürüst çalıştırmak mümkün değildir.

İnsana ilişkin bu temel zaaf söz konusu iken ahdine, verdiği sözlere ve yararı için yapılan tembihlere karşı bu seviyede unutkanlık gösterince, sürekli hatırlatmada (Nüzul-u zikr) bulunulması Allah'ın insana rahmetinin bir sonucudur. Ya hiç peygamber gelip uyarmasaydı, kitap veya sahife indirilip insana hatırlatma yapılmasaydı, insanın hali ne olurdu!

Âdem'e sıkı bir şekilde, "ağaca yaklaşmaması, İblis'in onları cennetten çıkarmak istediği, çünkü düşmanları olduğu" tembih edilmişti. İkisi de dinlemedi ve olan oldu. Tevrat'a bakılırsa "yasak ağaç" hayat ve bilgi ağacıdır, insan meyvesinden yemek istemekle sonsuzluğa kavuşmak istemiştir. Hıristiyan teolojisine göre yasak cinsel ilişkidir yani Âdem ve Havva için konulmuş –belli bir yerde ve belli bir zamanda– yasağın ihlalidir.

İlkin insan ilk günahı işledi, bir anda kendini çıplak hissetti, avret-edep yerlerinin farkına vardı. Bu, o ana kadar erkek ve kadının farkına varamadıkları şeyin farkına varmaları anlamına geldi. İşledikleri günah dolayısıyla Âdem ve Havva'nın ilk çıplaklıklarının farkına varıp refleksif olarak avret yerlerini örtmeye başlamaları nefs-beden ve beden-örtü arasındaki ilişki bakımından anlamlıdır. İnsan yeryüzüne cinselliğinin farkında ve üstünü örterek inecek,

fıtri düzeyde medenileştikçe bedenini örtecek, ilkelleştikçe yani günah anına geri döndükçe bedenini açacaktır. (Bkz. 7/A'raf, 20-22.)

Âdem ve Havva cennette iken masum ve saf bir beşeri durumda idiler, böylece kötülükle tanışmış oldular. İlk cennet durumları sona erdi. Öyle olmakla beraber insan, çok daha yüksek düzeydeki bir hedefe ulaşmak için, birtakım riskleri göze alabilecek şekilde yaratılmıştır. Ve bu kendisine haber verilmiş, öğretilmişti. Yani Allah'ın kendisine haber verdiklerinin hak ve hakikat değerinden şüphe içinde olduğu söylenemez. Ne var ki İblis, onun ruhuna "ölümsüzlük fikrini aşılayıp sınırsız mülk-servete sahiplenme" duygusu aşılayınca kalbi bulandı, kuşkuya düştü ve aldandı. Demek oluyor ki Âdem, daha cennette iken, "ölümlü" olduğunu biliyordu ve fakat içinde sonsuz yaşama duygusu vardı. Şeytan ona ölümsüzlüğü (Şeceretü'lhuld) vadedince ona kandı.

İnsan "fikir ve karar değiştiren" bir varlık olarak yaratılmıştır, her zaman aynı kararlılığı göstermeyebilir. Şeytan tarafından Âdem'e vaad edilen "sonsuzluk ağacı (ebediyet) ve yok olmayacak mülk"tü. Hiç ölmemek üzere sınırsız sermaye biriktirme tutkusu. Buna modern dilde "sonsuz ekonomik büyüme, daha çok refah tutkusu" diyebiliriz. Bunlar sadece düşlenir, fakat asla gerçekleşemez. İnsan melek olma, ölümsüzlük (ebediyet) ve sınırsız servet peşinden koşar ama asla tam olarak yakalayamaz. Böyle iken, cenneti bile bir hayale, gerçeklik değeri olmayan bir tul-u emele feda edebilir.

İblis Âdemin kulağına fısıldadı, ona vesvese verdi (7/A'raf, 19). Böylelikle Âdem kendi kendine tasarlamaya, vehmedip kuruntuya düşmeye başladı. Oysa o bir insandı ne melek olabilir ne ebediyete kavuşabilir ne sınırsız mülke sahip olabilirdi. Bunları vehmediyordu ama altına sahip olmayıp da sesiyle kışkırtılan, kendini kaybeden gibi oldu. Yasağı çiğnedikten sonra avretleri açıldı ve başkalarına değil, kendilerine göründü. Bu şu demektir: Çıplaklık illa da üçüncü şahısların varlığının ayıplayıcı bakışlarını gerektirmez, bizatihi insanın kendi nefsiyle olan ilişkisi bakımından da utanç verici, hayâ duygularını harekete geçiricidir. Nitekim nikâhlı eşlerin fıtraten ve beşeriyetin kadim örfü olarak örtü altında birleşmeleri veya birbirlerinin avretlerine en azından sıradan nesneler veya organlarmış gibi bakmaları mümkün değildir. Olan olduktan sonra Âdem ve Havva derin pişmanlık duydular. İblis onları aldatarak düşürdü, onlara nasihat ettiğini ve çıkarlarını düşündüğünü söyledi. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Mü'min çabuk kanar (çünkü) kerimdir; facir ise hilekâr ve bayağıdır." (Ebu Davud, Edeb, 5)

Bazı müfessirler, Âdem ve eşinin "yeryüzünde sık ağaçlı, güzel bahçe düzeni olan bir köşe"de olduklarını düşünüyor (Bunun kritiği için Bkz. 2/Bakara,

36. ayetin tefsiri). Kesin olan şu ki, cennet "**zorluk, sıkıntı** (şekavet)" yeri değildir. "**Acıkma ve susuzluk**" veya "**çıplak kalma**" da söz konusu değildir. Ayrıca "yakıcı sıcaklık" yani "**güneşe karşı korumasızlık hali**" de düşünülemez. Cennette iken ne acıkır ve susuyorlardı ne yakıcı sıcağa maruz kalıyorlardı, çıplaklıklarının hem farkında değillerdi hem tabiatın dış şartları fizyolojilerini rahatsız etmiyordu. Bunlar dünyayla ilgili sıkıntılardır. Bu da gösteriyor ki, Âdem ve Havva dünyada herhangi bir yerde (saklı bahçe) değil, hakiki cennette idiler, çünkü açlık, susuzluk, üşüme vb. beşeri haller dünya şartlarında ortaya çıkan fizyolojik arıza ve hallerdir. Bunlar dünya gezegenine ait özelliklerdir ki, Allah, Âdem'e ve eşine, eğer İblis'e kanacak olurlarsa, cennetteki bu halden (sorunsuz konfordan), dünyadaki şekavete itileceklerini, geçim sıkıntısı içine düşeceklerini söylemektedir. Tevrat, insanın bu dünyada yaratıldığını kaydeder: "Böylece Rab Allah, onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı" (Tekvin, 3: 23.) Bu cennet, Allah'ın şarka doğru Aden'de diktiği bir bahçedir (Tekvin, 2: 8.)

Âdem'e içinde bulunduğu yerde istediği gibi gezip dolaşması ve dilediği meyvelerinden yemesi söylenmişti. Aden bölgesindeki bu cennetin Âdem ve eşi için kapalı bir mekân mıydı, yoksa Âdem hiç daha uzağa çıkmayı akıl etmedi mi? Hakiki cennet ile yeryüzü arasında boyut farkı var. Âdem, o cennette idi. Onun topraktan yaratılmış olması buna engel değildir. Bir hadiste bildirildiğine göre, Yüce Allah onu yaratırken, yeryüzünün dört ayrı yerinden aldığı toprağın mayasından yarattı, onu tesviye etti ve şekil verdiği bedene Ruh'unden üfledi ve cennete yerleştirdi. Açlık, susuzluk, yakıcı sıcaklık, sıkıntı-meşakkat dünyaya özgüdürler.

Âdem'i yanıltan nokta, cennette olsa bile bunların bir şekilde elinden alınıp belki dünyaya gönderilme tehlikesinin önüne çıkarılması veya cennetteki sükûn, huzur, mutluluk ve rahat yaşama imkânlarının günün birinde "ölümle sona ereceği" kaygısının içinde yeşertilmesi sonucu, yasak ağaca yaklaşmayı göze alması oldu. Melekler gibi nüfuz edici üstün yetenekler, ebediyet yani ölümsüzlük ve ne kadar tüketilirse tüketilsin yok olmayacak mülk (içinde servet ve iktidar olan mülk)!.. Şeytan, adını koymasa da insanı tanrılığa özendirmek istedi. İnsan çok büyük nimetlere, imkân ve avantajlara sahip olabilir ama insan Allah'tan bağımsızlaşarak hiçbir nimete sahip olamaz. Şeytan, insanı ve faaliyetlerini Allah'a karşı özerkleştirerek güç, iktidar, bilgi, servet ve sınırsız imkân sahibi kılma fikrini Âdem'in ve eşinin kalbine zerketti; tarih boyunca da bu ideolojiyi çeşitli kavramsal modeller ve farklı söylemler kullanarak aktüel tutmaya çalıştı. Varlığın, tabiatın, tarihin, bilimin, toplumsal düzenin, iktisa-

dın, sanat ve edebiyatın, siyasetin kısaca hayat alanları ve biçimlerinin dinin dışına çıkarılması demek olan sekülerleştirilme bunun ürünü ve yansımasıdır.

Bir başka nokta, insan temel ihtiyaçlarını karşılasa bile (yeme-içme, giyinme, barınma vs.) burada durmaz, "haciyat" safhasını, "tekmiliyat (tamamlayıcı unsurlar)" ve "tahsiniyat (güzelleştirme-estetik)" ve daha ilerisi gösteriş, güç temerküzü, israf, kontrolsüz tüketim takip eder. Buna "tahrimiyat" yani beşeri faaliyetin yasaklar/nehiyler sahasına girmesi denir. İnsanda ebediyet duygusu köklüdür, ölmek istemez, hatta biliyor olmasına rağmen hiç ölmeyecekmiş gibi duygu taşır. Bu, hem insanın zaten ebediyete iştirak edebileceğini, hem ahiretin varlığını ispatlamaktadır.

Böyle olmakla beraber, Âdem'in cennetten yeryüzüne inişinin hikmete mebni sonuçları var ki, eğer bu sonuçlar tahakkuk etmeseydi yeryüzünde beşeri hayat da mümkün olmazdı. En azından fiilen ve sonuç itibariyle böyle olduğunu söyleyebiliriz. Şeyh Necmeddin'e göre, ağaç merak uyandırıcı, tahrik edici bir nesnedir. İnsanın yasaklara karşı da aşırı düşkünlüğü var. Belki de Âdem ve Havva ağaçtan yemeselerdi, hilafetin sırları ortaya çıkmazdı. Belki de bu sayede İlahi İsimler'in tecelli etmeleri de sağlanmış oldu: Gaffar (bağışlayan), Settar(ayıpları örten), Tevvab (tevbeleri kabul eden), Kahhar vd. isim ve sıfatlar gibi.

Üstad Said Nursi, (Mektubat, 12. mektup) bu hikmetin, Âdem'in görevli olarak gönderilmesiyle ilgili olduğunu söyler. Deneysel olarak gördüğümüz gibi, beşeri bütün manevi ilerlemeler, insani yetenek ve meleklerin ortaya çıkması ve insanlık mahiyetinin İlahi isimlere ayna teşkil etmesi bunun sonucudur. Eğer Hz. Âdem (a.s.) cennette kalsaydı, melek gibi -ki bunu Şeytan kulağına fısıldamıştı (7/A'raf, 20)- makamı sabit kalırdı, beşeriyetin potansiyelleri açığa çıkmazdı. Oysa tekdüze mertebelere sahip meleklerin sayısı çoktur, o tarz kulluk (ubudiyet) için insana lüzum yok. Belki İlahi hikmet, nihayetsiz makamları kat edecek olan insanın potansiyellerine ve yeteneklerine denk düşen bir varlık mertebesini gerektirdiği için, Âdem ve eşi meleklerin aksine ve fıtratının gereği olarak malum günahla cennetten ihraç edildiler.

Burada bir noktanın daha altını çizmekte yarar var: Kur'an'a göre Âdem'in işlediği günah nefsinin istek ve arzularına kapılması sonucudur, Âdem ve eşi durumlarının farkına varınca tevbe ettiler, Şeytan'ın işlediği günah ise "kibir" sonucudur. Âdem günahından dönebildi, Şeytan ise kibrini yenemedi ve ebediyyen suçlu/günahkâr olarak Allah'ın rahmetinden kovuldu. Hıristiyan inancı Âdem'in ilk günahını asli ve affedilemez kabul ettiğinden, kefaret fikrini öne sürer. Buna göre Âdem asli günahtan kendi çabasıyla kurtulamadığından Tanrı

-haşa- biricik oğlunu kefaret olarak feda etmek durumunda kalmıştır. (Daha geniş ve tamamlayıcı bilgiler için bkz. 2/Bakara, 30-39; 7/A'raf, 10-28; 15/Hicr, 26-43; 17/İsra, 61-65; 18/Kehf, 50 ve 38/Sad, 71-85. ayetlerin tefsirleri.)

Tevbe ettikten sonra yüce Allah, önceden murat ettiği üzere Âdem'i seçti. Bunu "yeryüzünün halifesi" veya "peygamber" olarak anlamamız mümkün, esasında her iki anlam da birbiriyle ilgilidir, zira ilk insanın peygamber sıfatı ve misyonuyla halifelik görevine başlaması gayet yerindedir. Fakat elbette yeryüzündeki hayat kolay olmayacaktı, birbirlerine hasım-düşman (adüvv) olarak yeryüzünde bir tarih yaşayacaklardı.

"Kiminiz kiminize düşman olarak, hepiniz ordan inin" emri (hubut) tesniye gelmiştir, tefsirciler bunun Âdem ve Şeytan'a atıf olduğunu söylemektedirler. Buna göre insan ve şeytan birbirlerine ebedi düşmandırlar, şeytan insanı doğruluktan, hak ve hakikatten, adalet ve iyilikten saptırmak isteyecektir. Bu doğru olmakla beraber, hemen arkasından gelen "Artık size benden bir yol gösterici gelecektir; kim benim hidayetime uyarsa artık o şaşırıp sapmaz ve mutsuz olmaz" cümlesi, söz konusu düşmanlığın şeytanın etkisinde insanlar arasında, hatta en başta erkek ile kadın arasında vuku bulup sürebileceğini ima etmektedir (bkz. 2/Bakara, 36). Şeytan insanı yoldan çıkarmak, mutsuz etmek için her yolu deneyeceğine göre, erkek ve kadını da birbirine karşı kışkırtır, aralarına husumet sokar; çağımızda bunun açık belirtisi cinsiyetçi ideolojiler, kadını erkeğe karşı kışkırtan, iki cinsi birbirine karşı önce özerkleştirip arkasından çatıştıran akımlardır. Oysa kadın ve erkek birbirine bağlı ve bağımlıdırlar, söz konusu bağımlılık sürdükçe yeryüzünde nesil de sürecektir.

İnsan günah işleyecektir, günah işlemeye meyyaldir ama önemli olan tevbe edip doğru yola girmesidir. Gönderilen peygamberler tevbe etmenin ve doğru olmanın yollarını gösterirler. Bu yola girenler kurtulur (16/Nahl, 97), girmeyenler ise sıkıntılı bir geçime mahkûm olur. "Dar geçim" haram yollardan elde edilmiş kazancın ve buna dayalı maişetin, hayat tarzının insana sürekli sıkıntı, mutsuzluk, gerilim, stres ve ıstırap vermesidir. FrançisFukuyama "tarihin sonu"nu ilan ettiği kitabının sonunda, her şeye çözüm bulduklarını ancak "can sıkıntısı"na çözüm bulamadıklarını söyler. Can sıkıntısına çare bulunmaz, çünkü insan buraya ait değildir, daima sürgün olarak gönderildiği burada ebedi yurdu cenneti arar.

Peygamberlerin gösterdiği yola girmeyenler hak ve hakikate gözleri, kalpleri ve insani duyargaları kapalı yaşadıklarından sayısız gerçeğin farkına varmadan birer kör olarak yaşarlar, böyleleri ahirette kör olarak haşrolunacak-

lardır. İslam inancının temeli olan "şehadet" varlık dünyası üzerinde gözlemde bulunarak ve tefekkür ederek Allah'ın birliğini ve hakikati müşahede etmeye, her biri Allah'ın varlığına birer gönderme, işaret, belge ve kanıt olan objeler, canlı ve cansız varlıklar (ayetler) üzerinden tanıklık yapmaya dayanır. Bunca delil ve işareti görmeyen kimse, takip ettiği yol üzerindeki trafik işaretlerini görmeyen kör sürücü hükmündedir. Hiç kuşkusuz burada sözü edilen "körlük" gözlerin görmemesi değil, kalplerin düşünmemesi, ibret alınmaması, hayatın ve yaratılışın anlam ve amacı dışında boş bir ömür tüketilmesidir. İnsan kalp gözü itibariyle kör ise apaçık hüccet ve burhanlara bakar ama görmez, çünkü nefsinin istek ve tutkuları basiretini bağlamıştır. Nice gözü görmeyen (ama) insan var ki, irfan ve hikmet sahibi insanlar olarak Allah'ın rızasına uygun hayat sürerler, böyleleri kalpleri gibi gözleri de görür vaziyette ahirette haşrolunacaklardır. Dünyada kör olanın ahirette de körlüğünün devam etmesi, çevresini saran sayısız ayeti ıskalamış, unutmuş olarak yaşamıştır, ahirette de yüce Allah onu unutur, kaale almaz, rahmetinden mahrum bırakır. Yoksa Allah asla kimseyi ve hiçbir şeyi unutmaz. Sınırları aşanların ahirette maruz kalacakları azap dünyadakinden çok daha şiddetli ve kalıcıdır.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ
فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ
لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ
لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ
زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ
أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا ۖ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَاقِبَةُ
لِلتَّقْوَىٰ ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ۚ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي
الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا
لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَىٰ ﴿١٣٤﴾
قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ
وَمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

128. Kendilerinden önceki nesillerden nicelerini yıkıma uğratmamız, onları doğruya yöneltmedi mi? (Oysa bugün kendileri) **onların kaldıkları yerlerde** (tarihi kalıntıları üzerinde) **gezinip duruyorlar. Şüphesiz bunda sağduyu sahipleri için âyetler vardır.**

129. Eğer Rabbinden geçmiş bir söz ve adı konulmuş (belirlenmiş) **bir süre** (ecel) **olmasaydı muhakkak** (yıkım azabı) **kaçınılmaz olurdu.**

130. Şu halde onların söylediklerine karşı sabırlı ol, güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt)**. Gecenin bir bölümünde ve gündüzün uçlarında da tesbihte bulun ki hoşnut olabilesin.**

131. Onlardan bazı gruplara, kendilerini denemek için yararlandırdığımız dünya hayatının süsüne gözünü dikme. Senin Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir.

132. Ehline (ümmetine) **namazı emret ve onda kararlı davran. Biz senden rızık istemiyoruz, biz sana rızık veriyoruz. Sonuç da takvânındır.**

133. Dediler ki: "Bize kendi Rabbinden bir âyet (mucize) **getirmesi gerekmez miydi?" Onlara önceki kitaplarda açık belgeler gelmedi mi?**

134. Eğer biz onları bundan önceki bir azap ile yıkıma uğratmış olsaydık, şüphesiz diyeceklerdi ki: "Rabbimiz, bize bir elçi gönderseydin de, küçülmeden ve aşağılanmadan önce senin âyetlerine tâbi olsaydık."

135. "De ki: "Herkes gözetlemektedir; siz de gözleyip durun. Sonunda, dümdüz (dosdoğru) **yolun sahipleri kimlermiş ve doğru yola ulaşan kimlermiş, pek yakında öğreneceksiniz."**

Hayatın kendisi, maddi tabiat ve kozmik düzen ibretle dolu olduğu gibi, insanoğlunun tarihte yaşadığı tecrübeler de öyledir. İnkâr, isyan ve zulüm üzere yaşayan nice toplumlar, güçlü devletler, büyük imparatorluklar yıkılıp gittiler. Tarihe bu gözle bakıldığında inkâr ve zulmün eninde sonunda toplumlara yıkım getirdiği, en güçlü yapıları dahi çökerttiği anlaşılacaktır (32/Secde, 26).

Burada tarih okumaları ve tarihsel olayların yorumu konusunda ilginç bir nokta var: İnsanların yaşadığı coğrafi bölgelerde sayısız tarihi kalıntı bulmak mümkün. Kazılar veya başka yoldan yapılan araştırmalar sonucunda bilgi ve belgeler, buluntu ve eserler bulunmaktadır. Eğer bakış açısı ibret çıkarmaya, geçmiş toplumların hangi ahlaki, sosyal ve maddi düşüşler sonucunda yıkıma uğradıkları yönünde oluşturulursa, geçmişten önemli dersler çıkartılır

ama belli bir ideoloji, tez veya kavramsal çerçevenin doğrulanması amacıyla okunursa, olaylar bu yönde seçilir, işe yarar unsurlar bir araya getirilir. Tarih insanın Allah'a doğru yürüyüşünde uğradığı menzillerde karşılaştığı temel sorunlar konusunda bize önemli ipuçları verir. Bugün ve yarın için bize ahlaki yönde ışık tutacak bir okuma, yaşanmış hayatlardan ve acılı tecrübelerden dersler çıkarma, ibretler alma değil de, bir tezin kanıtlanması, bir öğretinin doğrulanması için tarih okunacaksa, bu tarihin araçsallaştırılması anlamına gelir. Tarihi araçsallaştıran okuma akıllıca değildir, sağduyu sahipleri böyle bir yola tevessül etmezler.

Geçmişte büyük güçleri yıkıma uğratan onların yapıp ettikleridir. Tabiatta geçerli yasalar olduğu gibi tarihte ve toplumsal hayatta da hükmünü icra eden yasalar (Sünen-i ilahi) vardır. Bunlar her zaman iş ve işlev görürler. Mesela zulüm ebedi değildir, "kim bir zalime yardım ederse Allah onu kendisine musallat eder". Ahlaki düşüş toplumsal çözülmenin sebebidir, cinsel sapkınlıklar, derin iktisadi adaletsizlikler, rüşvet ve yolsuzluklar, hukuki eşitsizlik ve adaletsizlikler çatışmalara, şiddet ve savaşlara yol açar. Bütün bunlar işleyen yasalar halinde hükmünü icra eder. Ve elbette tevbe etmemeleri, inkâr, zulüm ve günahkâr hayatlarında ısrar etmeleri dolayısıyla doğrudan ilahi azaba maruz kalan toplumlar vardır. Ancak şanı yüce Allah mühlet verir. Sebebi açık: İnsan teki birey gibi toplumlar da bir nefis muhasebesi yapar, onları iyiliğe, hakka ve adalete çağıranlara icabet edebilir, kendilerini düzeltebilir. Bu amaçla inkâr ve isyan içinde olsalar bile onlara belli bir süre (ecel) tayin edilmiştir. Ancak Allah'ın mühlet vermesi ihmal etmesi anlamına gelmez, eninde sonunda yoldan çıkan toplumlar çöker (bkz. 10/Yunus, 19).

Mekke'de inen bu sûre Hz. Peygamber (s.a.)'e ve ashabına moral takviyesi vermekte, onlara uğradıkları zulüm ve baskılara karşı sabrı ve ibadeti tavsiye etmektedir (bkz. 6/En'am, 33).

130. ayetin beş vakti namaza işaret ettiği söylenmiştir, bunun salt ibadet, hamd ve tesbihle ilgili olduğunu söyleyenler de vardır. Namazın vakitleriyle ilgili bu konu daha önce ele alınmıştı. (Bkz. Bakara, 2/238; 11/Hud, 114; 17/İsra, 78; 30/Rum, 17-18.)

Dünya hayatı bir sınav yeri ve aracıdır. Herkesin durumu farklıdır. Yüce Allah bir hikmete mebni olarak kiminin maddi durumunu geniş tutar, kimininki sıkıntılı geçer. Tabii iş bölümü ve emeğin yol açtığı farklılıkları bir yere kadar tabii karşılamak mümkün (4/Nisa, 32). Çoğu zaman haksız kazanç peşinde koşanlar, gayrimeşru yollarla servet sahibi olanlar, işlerini rüşvet ve yolsuzluk yaparak yürütenler konfor, refah ve gösteriş içinde yaşarlar, bunlar beşeri

etkinliklerini, iş ve enerjilerini dünya hayatı üzerinde toplayan kimselerdir. Dünya onlar için yegâne hayat alanıdır, bütün zevkleri, hazları ve mutlulukları burada tüketmek istemektedirler. Aşkın/müteal, içkin/batın ve öte/ahiret fikrinden mahrum olduklarından dünya hayatını mutlaklaştırmış, böylelikle hayatları gibi zihinleri de dünyevileşmiştir. Dünyevileşme dünya hayatı sevgisinin (Hubbu hayat ed dünya) kalbi ve hayatı istila etmesi sonucunda dinin hayat alanlarının tümünden dışarı çıkarılması ideolojisi ve doktrinidir.

Böyleleri Müslümanları imrendirmemeli. Mü'minlere yakışan meşru yollardan çalışarak elde ettikleri rızıkla yetinmeleri yani harama ve gayrimeşru yollara tevessül etmemeleri ve başkalarına imrenmeyip helal haram sınırlara riayet etmeleridir (4/Nisa, 32). Hz. Ali'nin dediği gibi "Rızkının hırsızı olma!" Hayatın derin anlamı konusunda sahih bilgi ve kanaate sahip olanların rızıkları az olsa bile, bu hem dünyada hem ebedi âlemde kendileri için daha hayırlıdır.

Dikkat çekici bir ifade ile Hz. Peygamber (s.a)'e "namazı emretmesi emredilmekte"dir. Aslında namazla ve diğer konularla ilgili Hz. Peygamber'in emirleri Allah'ın emirleridir. Namaz dinin özü ve direğidir. İnsanı diniyle tutarlı ve sürekli bir ilişki içinde tutan namazdır. Âdem kararlı davranmamıştı ama insan kararlı olmalı, Allah'ın yolundan sapmamalı, daima hak ve hakikate, doğruluk ve adalete, yüksek ahlaki hayata ve erdemlere yapışmalıdır. İnsanın yaratılış gayesi Allah'a kulluktur (51/Zariyat, 56-58); kulluk görevini yerine getirebilmesi için kendisine iaşesini temin edecek kadar maddi güç/rızık verilir; yeryüzündeki bütün canlıların rızkını veren O'dur (11/Hud, 6). Sabır en büyük silahtır. Dünya hayatı, servet, tüketim, konfor, gösteriş ne kadar çekici ve kışkırtıcı olursa olsun, helal ve doğru yoldan ayrılmaya sebep değildir; inkârcıların iftira ve yalanları, yakıştırma ve bühtanları, baskı ve zulümleri de sabırla karşılanmalıdır. Peygambere ve mü'minlere asıl ahiret hayatını, ebedi kurtuluşu, Allah'ın hoşnutluğunu bir kenara bırakıp gözlerini dünya hayatına, dünya zevklerine dikmeleri yakışmaz. Dünya bir süs yeridir, aldatıcıdır, kandırır. Yaratılışın gerçek amacını unutanlar bu süse kanarlar, unuturlar, oysa dünya hayatının süsü onlara bir sınav aracı olarak verilmiştir, asıl yapmaları gereken makul ve meşru sınırlar içinde kalarak ondan yararlanmaktır. Güzel akıbet takva sahiplerinin olacaktır, bunda en ufak bir tereddüt söz konusu değildir.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kimin himmeti (çabalarının hedefi) dünyaya çevrili ise Allah onun işini dağıtır, fakirliği gözünün önüne kor, dünyada da (kendisi için) yazılandan başka eline birşey geçmez. Kimin de hedefi ahiret ise, Allah onun işini toplar, gönlünü zengin eder, istemediği kadar yine dünya ona gelir" (Tirmizi, Kıyamet, 30; İbn-i Mace, Zühd, 2). "Ey

Âdemoğlu, Sen kendini Bana kulluğa ver ki, Ben gönlünü zenginlikle doldurayım, fakirliği kapatayım. Böyle yapmayacak olursan gönlünü meşguliyetle doldurur, fakirliğini de kapatmam" (Tirmizi, kıyamet, 30; İbn-i Mace, Zühd, 2; Müsned, II, 358).

Her şey apaçık ortadadır. İbret gözüyle bakıldığında hayatın kendisinden, geçmişten çıkarılacak binlerce ders söz konusu iken, inkârcılar hala olağanüstü hadiselerin sahnelendiği olaylar, mucizeler isterler. Mucize gösterilir, Yüce Allah'ın elbette buna gücü yeter, lakin geçmişte nice kavimlere nice mucizeler gösterildi, yine inanmadılar, ıslah olup doğru yola girmediler (10/Yunus, 97). Kur'an'dan önce indirilen kitap ve sahifelerde açık belgeler vardır. Dikkatlice ve yakından baktıklarında Kur'an'ın kendisi en büyük mucizedir. Bu gözle okusalar önemli sonuçlara ulaşacaklardır. Hakikat; maddi tabiat, tarih ve indirilen vahiyde içkindir.

Yükselip çöken toplumlar, azgın yöneticiler, haber verilen peygamberler, Allah'a isyan eden insanlar vs. Öncekiler gibi yıkıma uğrayacak olsalardı, haklı olarak "bize niçin elçi gönderilmedi, uyarılmadık, bize doğru yol gösterilmedi, bize anlatılsaydı böylesine küçük düşmez, alçalmaz, yıkıma uğramazdık" diye mazeret öne süreceklerdi (28/Kasas, 47). Mazeret görünürde makul görünse de, içleri samimiyetsizdir. Elçi gönderilmiş bulunuyor, yine inkâr ve isyanlarına devam ediyorlar. Yazık ki insanın böyle bir huyu var: Eğer inkâr ve isyanda inat ediyorsa, ona her türden mucize gösterilse dahi, onlar çetin azaba düçar kalmadıkça iman etmezler (10/Yunus, 97). Bu dünya geçici bir sınav olduğuna göre herkes beklemeye koyulsun, gözetmeye devam etsin. Kimin doğru yolda olduğu ve kurtulduğu eninde sonunda apaçık ortaya çıkacaktır.

Taha (20) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

21- Enbiya Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 112 âyettir. Büyük bölümü peygamberlerden, tebliğlerinden ve kavimleriyle olan ilişkilerinden söz ettiği için bu ismi (peygamberler: enbiya) ismini almıştır. Mekke döneminin ortalarında Mü'minun (23) sûresinden önce, İbrahim (14) sûresinden sonra inmiştir. Bazı tefsircilere göre 44. Ayeti Medeni'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ
مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَاَسَرُّوا
النَّجْوَى اَلَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ اَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ
تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾

1. **İnsanları sorgulama zamanı yaklaştı, kendileri ise gaflet içinde yüz çeviriyorlar.**
2. **Rablerinden kendilerine yeni bir hatırlatma gelmeyiversin, bunu mutlaka oyun konusu yaparak dinliyorlar.**
3. **Onların kalpleri tutkuyla oyalanmadadır. Zulmedenler, gizlice fısıldaştılar: "Bu sizin benzeriniz olan bir beşer değil mi? Öyleyse, göz göre göre büyüye mi geleceksiniz?"**

"**İnsanları sorgulama zamanı yaklaştı**" ifadesini üç anlamda ele almak mümkün:

a) Tek tek insanların ölümlerinin yaklaşması. Ölen kişi kabirde hesaba çekilir, sonra yapıp ettiklerine göre berzah âleminde ya iyi veya kötü bir halde beklemeye alınır. "Kabir hesabı"nı salt mezar olarak anlamamak lazım, zira denizde boğulan veya yangında kül olan insanların mezarı olmaz. Bu durumda

ölümün ilk gecesi şeklinde düşünmek gerekir. İnsan ilk gecede ona sorulan sorulara verdiği cevaplara göre berzahta rahat veya sıkıntılı evrenlerde yer alıp kıyameti bekler. Herkes Din Günü'nde nihai hesaba çekilecektir. Ancak her insanın ölümü kendi bireysel kıyametidir.

b) Bir toplumun yapıp ettikleri dolayısıyla hesaba çekilmesi. Eğer kötülüklere batmışsa, zulüm ve ahlaki yozlaşma içinde çürüme geçiriyorsa, günün birinde mutlaka çökecektir. Devletlerin veya medeniyetlerin çöküşü de "toplumsal kıyamet"tir.

c) Ahsen-i takvim olarak yaratılan insan için tanzim edilmiş bulunan bu muazzam kâinatın sonunun yaklaşması. Geriye zamanın az bir bölümünün kaldığı muhakkak, bunun delili son peygamberin de gelmiş olup vahyin kesilmesidir. (Bkz. 53/Necm, 57; 47/Muhammed, 18.)

Hz. Peygamber (s.a.)'in tebliğine şiddetle karşı çıkan Ebu Cehil ve benzerleri ölüp gittiler; Mekkeliler Bedirde ağır bir yenilgiyi tattılar, nihayetinde Mekke fethedildi, ellerinden çıktı. Daha kozmik düzeyde ise elbette kıyamet hızı artarak yaklaşmaktadır. Eşref-i mahlûkat rolünü reddedip Esfel-i safilin derekesine talip insanın yapıp ettikleriyle, yeryüzünü fesada vermesi ile evrenin ömrü ve kozmik düzen arasında bin ilgi vardır, bu çerçevede "İnsanın bozulması kâinatın bozulmasıdır" denmiştir. (Kıyametle ilgili daha geniş bilgiler izin bkz. 7/A'raf, 187 ve 54/Kamer, 1. ayetin açıklamaları.)

Hakikat bu merkezde iken insanlar derin bir gaflet içinde yaşıyor, kendilerine hakikat tebliğ edildiği her seferinde yüz çeviriyorlar. Hakikati reddetmelerinin sebebi kalplerinin tutkuya kapılmış olarak oyalanması, dünyanın zevklerine, bedensel hazlara kapılmış olmalarıdır. Çocuğun oyuna dalıp her şeyi unutması gibi, kalbini nefsinin tutkularına, sonu gelmez arzulara, heva ve hevese kaptıran insan da asıl yapması gereken şeyi unutur, ömrünü oyun ve eğlenceyle geçirir. Güç ve iktidar, kibir ve gurur, şehvet ve iştah böylelerinin ruhlarını esir almış, akıllarını tutmuş, gerçeği görmelerine engel olmuştur. Bir devenin uçurumun kenarındaki bir tutam ota kanıp ona yönelip uçurumdan aşağı yuvarlanma tehlikesini yaşaması gibi, kalpleri nefsin istek ve tutkularının etkisinde olanlar da gaflet içindedirler, ömürlerinin kısa olduğunu, zamanın su gibi aktığını; tarihte hiçbir toplumun, güç ve iktidarın ebedi olmadığını, kâinatın da günün birinde sona ereceğini düşünmüyorlar. Haz ve hızın, şehvet ve iştahın, güç ve iktidarın, gösteriş ve konforun ebedi olarak süreceğini zannediyorlar. Dünyaya aldanıyorlar, son durakta karşılaşacakları durumla ilgili herhangi bir hazırlık yapmıyorlar (47/Muhammed, 36).

Gelen vahiyler (kitaplar ve sahifeler) ve bunları tebliğ eden peygamber-

ler gaflet içinde yaşayanlara hatırlatmalarda bulundukları zaman onları ve tebliğlerini alaya almaya başlarlar; yerli yersiz itirazlarda bulunur, gerçeklik temeli olmayan eleştirilerde bulunur, hakikatin kendisine muhalefet ederler (36/Yasin, 46 ve 37/Saffat, 14). Gafletten sıyrılmak ancak gözün üzerindeki perdenin kalkması ve keskin bir nazar melekesinin, basiretin kazanılmasıyla mümkündür (50/Kaf, 22). Kendilerine yapılan hatırlatmaları, verilen öğütleri ciddiyetle düşünecek olsalar durumlarını düzeltmek mümkün olacaktır ama kalplerinin tutkulara kapılmış olması onları bundan alıkoymaktadır. Burada geçen "zikr"i hatırlatma ve öğüt olmak üzere iki anlamda ele almak mümkün. Zikr'in Kur'an-ı Kerim veya Hz. Peygamber olduğunu söyleyenler de vardır. (Destekleyici deliller için bkz. 68/Kalem, 51-52 ve 65/Talak, 10-11.)

Böyleleri hayat tarzları, tutum ve davranışları olması gerektiği gibi olmadığından zulüm içindedirler. Zulümlerinin farkında olmadıklarından veya farkında olup hayat tarzlarını değiştirmeyi göze almadıklarından zikre karşı çıkarlar. Öne sürdükleri gerekçe basit: "Bize bu hatırlatmaları yapan, öğüt veren kişi bizim gibi bir insandır, onun bizden farkı yoktur. Etkili konuşuyor olabilir ama söyledikleri sadece büyüleyicidir." "Büyü" hakikat-gerçeklik ve doğruluk değeri olmayan, varmış gibi gösterilen, insan zihni ve algısı üzerinde sanal olarak etki bırakan şey demektir. Hz. Peygamber'in tebliğine karşı çıkanlara göre, apaçık görünen ortada dururken yani tebliği yapan kişi bir "insan/beşer" iken, bunları söylüyor olması tebliğinin etkileyici söz dizimi, büyü olduğunun kanıtıdır. (Bkz. 14/İbrahim, 10; 17/İsra, 47.) Oysa böyle düşünenlerin ve genelde deistlerin göz ardı ettikleri gerçek şu ki, Yüce Allah, hikmeti gereği insanlara kendi içlerinden seçtiği birini yani bir beşeri elçi olarak göndermektedir. (Tarihin gündönümüne benzetilip ikindi vaktine girdiği konusu için bkz. 103/Asr sûresi.)

قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ
قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ
الْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

4. **Dedi ki: "Benim Rabbim, gökte ve yerde söylenen-sözü bilir; O, işitendir, bilendir."**

5. **"Hayır" dediler.** (Bunlar) **Karmakarışık düşlerdir; hayır, onu kendisi uydurmuştur; hayır o bir şairdir. Böyle değilse, öncekilere gönderildiği gibi bize de bir âyet** (mucize) **getirsin."**

6. **Kendilerinden evvel yıkıma uğrattığımız hiçbir ülke** (halkı) **imân etmemişti; şimdi bunlar mı imân edecek?**

Tebliği ve hakikatini reddetmek üzere ortaya atılan bütün iddiaları, gizli veya açık hazırlanan komploları, geliştirilen argümanları yüce Allah bilir; yerde ve göklerde kim ne söylüyor ise O'nun bilgisi dâhilindedir, işitir ve bilir.

Vahye karşı çıkanların öne sürdükleri gerekçeleri onun hakikatini ortadan kaldırıcı niteliklerdir. Bunlar da:

a) Deistlerin vahyi reddetme sadedinde elçinin bir peygamber değil, kendileri gibi bir insan/beşer olduğunu öne sürmeleri. Buna göre vahiy olarak tebliğ edilenler peygamberin kendi kafasından uydurduğu şeyler olmaktadır. (Bkz. 6/En'am, 8-9.)

b) Sihir-büyü. Bunun da bir gerçeklik ve doğruluk temeli yoktur, belli hüner ve sanatlara sahip olanlar başkalarının idraklerini etkileyerek bir şeyi varmış gibi göstermeye çalışırlar. Yukarıda bu iki iddiaya değinilmişti.

c) Hz. Peygamber'in söylediklerinin "karmakarışık rüya" olduğu hususu. Rüyayı gerçeklik değeri olmayan, karmakarışık, sabit tevili-yorumu yapılmayan beşeri bir hadise olarak tanımlamaktadırlar. Bu konu Yusuf sûresinde (12/44) ele alınmıştı.

d) Şiir veya şairlik. Vahye karşı çıkanlar Hz. Peygamber'in tebliğ ettiklerinin şiir olduğunu öne sürmektedirler. (Bu konuyu 26/Şuara, 224-227 ve 36/Yasin, 69. ayetlerin açıklamasında ele alınmış bulunmaktadır.)

Bu iddiaların hiçbirinin hakikat değeri olmadığından sonunda olağanüstü olay manasında mucizeler talep etmektedirler. Mucizelerin gösterilmesi onların hidayet bulmalarına yeter sebep değildir. Nitekim Firavun ve çevresi dokuz mucizeye şahit oldular, yine de inanmadılar, her bir mucizeye pozitif bir açıklama getirmeye çalıştılar. Diğer inkârcı kavimleri de mucizeler yola getirmedi (17/İsra, 59). Kaldı ki, kendilerine mucize gösterildiği halde inkâr ve isyanda devam edenlerin akıbeti tam bir yıkım ve helaktir, bu hataya düşen kavimlerin tarihte kökleri kesilir. İnsandan istenen, mucizelere bakıp inanmak değil, kendisine büyük bir nimet olarak bağışlanmış olan aklını kullanıp hakikati, doğruyu bulması ve doğru yola girmeye çalışmasıdır. Yazık ki insanların çoğu akıllarını kullanmadıkları için iman etmiyorlar ve şükretmiyorlar.

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ

﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ
﴿٩﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾

7. **Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkekler dışında elçi göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, o hâlde zikir ehline sorun.**
8. **Biz onları, yemek yemez cesetler kılmadık ve onlar ölümsüz değillerdi.**
9. **Sonra onlara verdiğimiz söze sadık kaldık, böylece onları ve dilediklerimizi kurtardık da ölçüsüz davrananları yıkıma uğrattık.**
10. **Andolsun, size** (bütün durumlarınızı kapsayan) **zikrinizin içinde bulunduğu bir Kitap indirdik. Yine de akıllanmayacak mısınız?**

Bir "insan-beşer" olan Hz. Muhammed (s.a.)'in elçi olarak seçilmiş olması şaşırtıcı değildir. Kendisinden önce gelen bütün peygamberler de birer insandı, Tabiatın fiziki şartlarıyla kayıtlıydılar; herkes gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için yer-içer, giyinir, sıcak ve soğuktan korunur, hastalıklara karşı gerekli tedbirleri alırlardı, hiçbiri melek değildi (6/En'am, 8-9; 25/Furkan, 7 ve 20). Birer canlı organizma olarak yaratılmışlarsa, mekanik birer ceset değildiler, herkes gibi ölümlü idiler, nitekim vadeleri dolduğunda bu dünyadan irtihal ettiler.

Bu ayet uzak mesafeden bizlere, birer insan/beşer olarak gönderilen peygamberlere gerekli saygıyı gösterirken onları melekler niteliğine sokmamamız gerektiğini de ima etmektedir. Zaman içinde Müslümanlar, bu konuda aşırıya gidip Hz. Peygamber'i hayatın ve dünyanın maddi ve sosyo-politik şartlarından soyutlayarak erişilmez melek konumuna çıkartmış, onun sünnet ve siretini neredeyse pratik hayattan koparmış, bazıları Hıristiyanlara özenerek –haşa– yarı-tanrısal bir makama çıkartmışlardır. Öyle ki bunlara göre "(Hz.) Muhammed" diye ismiyle anmak bile saygısızlık olarak görülür.

Ayetin indiği Mekke'de bu konuda kuşku içinde olanlara konuyla ilgili geniş malumatı olan kitap ehlinden bilginlere (Zikr ehli) müracaat etmeleri ve bu bilgiyi test etmeleri önerilir. 7. Ayet Nahl sûresi 43. ayetinde de geçmektedir. Onlar geçmiş dönemlerde gönderilen peygamberle ilgili malumata sahip kimselerdir. Muhammed Abduh "Zikr ehli"nin bir konuda uzman, etraflı ve doğru bilgilere sahip kimseler olduğundan hareketle, her konunun kendi ehline sorulması gerektiğini söyler. Anlatıldığına göre günün birinde biri gelip Abduh'a şunu sorar "Kur'an'da her şeyin olduğunu iddia ediyorsunuz. Bir çuval undan kaç ekmek çıktığı yazılı mı?" Abduh sakince "Evet" der. Adam "Hangi sûrede ve hangi ayet-

te?" diye sorunca şu cevabı verir: "Herhangi bir sûre veya ayette değil. Şu yan taraftaki fırıncıda bu bilgi var. O **'zikr ehli**'dir, git ona sor, sana söyler."

7. ayetteki "**rical**" kadın ve erkeği içine alan bir ifade olduğu gibi –mesela bilim adamları dediğimizde tağlib kaidesince bilimle uğraşan erkek ve kadınları kast ederiz, son zamanlarda "bilim insanları" denmeye başlandı– sadece "erkek" cinsini de ifade etmiş olması mümkündür. Buna göre, Yüce Allah tarih boyunca hiçbir kavme kadın peygamber (nebi veya resûl) göndermiş değildir (Bkz. 16/Nahl, 43).

Yüce Allah elçilerine neyi vaad etmişse yerine getirmiştir. Onları ve dilediklerini kimseleri koruyup azaptan kurtarmış, yapıp ettikleri yani inkâr ve isyanları dolayısıyla da mücrim kavimleri yıkıma uğratmıştır.

Bu Kitap yani Kur'an-ı Kerim bir zikr'dir. Zikrin üç anlamı bulunmaktadır:

a) İnsanın yaratılış ve varoluşunun sebep ve hikmetini, varlığın anlamını, vaad ve vaidi içine alır. Bu konularla ilgili doğru bilgi ve kanaat ancak Kur'an'da bulunur.

b) İnsani bütün halleri, helal ve haramları, kurtarıcı ve yol gösterici hükümleri öğretir, sınırları tayin eder. Allah'ın iradesine teslim olmak hayatın hakiki ve nihai anlamı ise bu ancak ilahi hükümlere riayet etmekle mümkündür. Bunlar Kur'an'da yer almaktadırlar. Bu yönüyle Kur'an kalplere şifa, beşeri toplumsal ilişkilere hayat vericidir.

c) Kur'an'ın çizdiği yol haritasını takip edip hayatını düzenleyenler bununla şan ve şeref, izzet ve kuvvet sahibi olur, imanları onları üstün kılar. Şan ve şerefi, üstünlüğü başka ideoloji ve düşünce sistemlerinde değil, Kur'an'da aramak lazım. Kur'an'ı gerektiği gibi hayatlarında kılavuz olarak seçmeyenler kaybederler. Bir insanın veya toplumun ne yolda olduğunu anlamanın yolu, Kur'an'la kritik etmektir. Hz. Peygamber (s.a.) "Kur'an ya senin lehine veya aleyhine bir delildir" (Müslim, Tahare, 1; Tirmizi, Deavet, 85; Müsned, V, 342).

Maalesef insanlar kendileri için kurtarıcı rahmet olarak indirilen Kur'an üzerinde akıllarını çalıştırıp düşünmüyor, büyük bir nimeti heba ediyorlar. Oysa bir toplum izzet ve onur yani şeref kazanmak istiyorsa, bu şerefi ancak Kur'an'a saygı duyarak ve hükümlerine göre hayatını tanzim ederek edinebilir. Çünkü Kur'an bir şereftir; hem insanın, hem ona uyanların şerefidir. (Bkz. 23/Mü'minun, 71 ve 56/Vakıa, 77.)

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١﴾
فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا

أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾

11. Biz, zulmeden ülkelerden nicesini kırıp geçirdik ve bunun ardından bir başka kavmi meydana getirdik.

12. Bizim zorlu-azabımızı hissettikleri zaman, oradan büyük bir hızla uzaklaşıp kaçıyorlardı.

13. "Uzaklaşıp-kaçmayın, içinde şımarıp azdığınız refaha ve yurtlarınıza dönün; çünkü sorguya çekileceksiniz."

14. "Yazıklar bize" dediler. "Gerçekten biz, zalimmişiz."

15. Onların bu yakınmaları, biz onları biçilmiş ekin, sönmüş ocak durumuna getirinceye kadar son bulmadı.

Toplumsal bir yasa (İlahi sünnet) olarak inkâr ve zulüm içinde olan toplumlar günün birinde yıkılırlar, haksızlığı ve ahlaksızlığı kurumsallaştıran hiçbir iktidar veya devlet payidar olamaz. Başlarına gelen kendi yapıp ettiklerinin sonucudur. Yeryüzü Allah'ın muradını tahakkuk ettirmek isteyen insan topluluklarından hali kalmaz, tarih ve tarihsel dönemler insanlar arasında el değiştirir, biri yıkılıp silinirken bir başkası sahneye giriş yapar. (Bkz. 4/Nisa, 133 ve 11/Hud, 67, 94; 22/Hac, 48.)

Azabın gelişi dehşet vericidir. Gökten, yerin altından veya başka bir biçimde gelip de vuku bulduğu zaman –söz gelimi yıkıcı bir deprem, ardından gelen tsunami, büyük sel felaketi, yanardağ patlaması, yerin göçmesi, heyelan, her şeyi önüne katıp götüren kasırga-hortum vb.– insanlar çaresizce kaçışıp durur, sığınacak bir yer ararlar. Boşuna, zira böyle bir durumda kaçacak yer yok! Şımarıp azgınlaştıkları, ebediyyen süreceğini sandıkları refahları onların ruhlarını istila etmiş, beyinlerini uyuşturmuş, gözlerinin üzerine perdeler çekmişti. Refah ve rahatı, dünyaya tutkuyu, güç ve iktidarı öylesine yüceltip mutlaklaştırmışlardı ki, ondan ayrılmayı göze alamıyorlardı. Günün birinde feci bir sona uğrayacaklarını düşünmüyor, böyle bir şeye ihtimal vermiyorlardı (40/Mü'min, 84-85). Oysa her ne yapmışlarsa mutlaka bunun hesabını vereceklerdi. Tam o sırada gerçeği görür, yazık ettiklerini itiraf ederler (21/46) ama artık iş işten geçmiş bulunmaktadır. Yakınmaları bir işe yaramaz, kaçacak yerleri yok, kimse onların imdadına yetişmez; müstahak oldukları ceza olarak biçilmiş ekin, sönmüş ocak gibi olurlar.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى

الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

16. **Biz, bir 'oyun ve oyalanma konusu' olsun diye göğü, yeri ve ikisi arasında bulunanları yaratmadık.**
17. **Eğer bir 'oyun ve oyalanma' edinmek isteseydik, bunu, kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık.**
18. **Hayır, biz hakkı batılın üstüne fırlatırız, o da onun beynini darmadağın eder. Bir de bakarsın ki, o, yok olup gitmiştir.** (Allah'a karşı) **Nitelendiregeldiklerinizden dolayı eyvahlar size.**
19. **Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. O'nun yanında olanlar, O'na ibâdet etmekte büyüklüğe kapılmazlar ve yorgunluk duymazlar.**
20. **Gece ve gündüz, hiç durmaksızın tesbih ederler.**

Varlık âleminin yaratılmasının bir sebeb-i hikmeti vardır. Dolayısıyla varlık anlam ve amaçtan yoksun değildir. Einstein'ın düşündüğünün aksine Yüce Allah ne zar atmıştır ne bizimle oynamaktadır. Bir oyun oynasın diye yarattığını düşünmek, asıl yaratılışın hikmeti üzerinde düşünmemekten kaynaklanır. Bunun bir sebebi dünyada yanlış olarak yaptıklarının ortaya çıkmasına yol açmamak diğeri zihin tembelliğinden kurtulamamak (Bkz. 2/Bakara, 164; 3/Âl-i İmran, 190; 30/Rum, 8).

Oyun ve eğlenceye yüce Allah'ın ihtiyacı yoktur, bunlar insanın aldandığı, kalbini ve hayatını kaptırdığı boş meşguliyetlerdir. Allah, varlık âlemini bir oyun ve eğlence konusu olsun diye yaratmadığına göre, insanın hayatı bir oyun ve eğlenceye indirgemesi nasıl hoş karşılanabilir! Kâinattaki ve yeryüzü gezegenindeki bu düzenin ayakta durması için sayısını bilemediğimiz –belki milyarlarca belki trilyonlarca– melek istihdam edilirken, insan nasıl olur da bunu dikkate almaz, varlık kendi mülküymüş gibi hor kullanır, hayatını nefsinin istek ve tutkularını tatmin etmek üzere yaşayabileceğini, hatta bedeninin kendisine ait olduğunu ileri sürebilir? Bundan büyük cürüm olur mu?

"**Eğer bir 'oyun ve oyalanma' edinmek** (lehv) **isteseydik, bunu, kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık, böyle yapardık**" ayetinde geçen "**lehv**" kelimesinin anlamı konusunda Kurtubi ilginç bilgiler verir. Ona göre Yemen lehçesinde lehv "kadın veya kinaye yoluyla izdivaç-çiftleşmek" demek-

tir. Buna göre eğer yüce Allah kadın ve cinsellik gibi bir şeyi isteseydi, bunu insan cinsi bir varlıktan veya İbn-i Cüreyc'in deyimiyle yeryüzü ehlinden değil, kendi nezdinden-katından yapardı. İbn-i Abbas "lehv" kelimesine "evlat (kız veya erkek çocuk)" anlamını vermiştir. Bu da gösteriyor ki, Allah'a kız çocuğu isnat eden Arap putperestleri ile oğul isnat eden teslisçi Hıristiyanlar büyük bir yanılgı içindedirler; ontolojik olarak imkânsız (muhal) bir varsayımda bulunmaktadırlar (39/Zümer, 4).

Allah'a ilişkin yanlış, temelsiz, içi boş, hakikatten uzak varsayım ve iddiaların tümü batıldır. Bununla ilişkili olarak epistemolojik, hukuki ve ahlaki tezler de eğer bir gerçeklik temeline dayanmıyorsa batıl tezler hükmündedirler. (Bkz. 17/İsra, 81). Söz konusu temelsiz tezlerin Allah'ın varlığı, isim ve sıfatları; risalet ve nübüvvet, Hz. Peygamber'e yöneltilen suçlamalar, içi boş isimlendirmeler; varlık âlemi; insanın yaratılışı, hayatın anlamı ve amacı ile Kur'an'ın ihtiva ettiği hükümler konusunda ileri sürüldüğünü göz önüne almak lazım. Belirtmek gerekir ki Allah hakkında olur olmaz iddialarda bulunmak, temelsiz zan ve fikirler öne sürmek büyük bir hatadır. Bu, insanın Yüce Allah'ı kendi zannına göre tasavvur etmesi sonucunu doğurur ki, Allah'ı kendi isimleri, sıfatları ve fiilleri ile tanıttığı gibi tanımayan her yerde ateizmin ortaya çıkması ihtimal dâhilindedir. Ateizm, agnostizm ve deizm gibi inanç ve düşünceler sahih bilginin temellendirdiği marifetullahın yokluğundandır. Yüce Allah "insanların kendilerince O'nu nitelendirmelerinden münezzehtir", bilgi temelinden yoksun nitelendirmede bulunanlar büyük suç işlemektedirler ve bunun karşılığını göreceklerdir (6/En'am, 139). "Onların vay haline" (2/Bakara, 79).

Hakkın ortaya çıkmasıyla batılın beyninin (damğ) dağılması demek, tezin kurucu fikrini-kök bilgisini meydana getiren paradigmanın çökmesi demektir. EdDamğ, beyne kadar uzanan yaranın kafada açılmasına denir. İçi boş, temelsiz bir tez ve iddia, hakikate dayanan bir bilgi ve düşünce ile çarpıştırıldığı zaman, gerçekliğin bilgisi ve doğru-tutarlı düşünce üstüne atılır, onu darmadağın eder. Bu kesin ve değişmez bir kanundur (17/İsra, 81 ve 34/Sebe', 48-49). Hak yani hakikat ve hakikatin bilgisi ortaya çıktığında içi boş iddia ve tezler çürür, nasıl insan faaliyetlerinin kumanda merkezi beynin darmadağın olmasıyla zihni ve bedeni faaliyetler de iptal oluyorsa, batılın kumanda merkezinin darmadağın olmasıyla batıldan kaynaklanan bütün şerler, yıkıcı fonksiyonlar da darmadağın olur.

Hakk'ın batılı darmadağın etmesi "Söz" iledir (42/Şura, 24); Söz'ü anlayacak, üzerinde derinlemesine tefekkür edip batılın beynini dağıtacak şeklide ifade edecek olan vahyin muhatapları olan âlimler ve marifet sahibi kimseler-

dir. Eğer hak geldiği halde batıl yok olmamışsa, aksine iktisatta sözü edildiği gibi "kötü para iyi parayı piyasadan kovuyor" ise, bu aslında hak ve hakikatin tam olarak ortaya çıkmadığı, kendi retoriği ve diliyle, üslup ve formuyla doğru dürüst ifade edilmediği içindir. Zira insan fıtratı itibariyle hakikate, doğruluğa ve iyiliğe meyyaldir.

Hak ve hakikati, gerçekliğin bilgisini, doğruluğu ve iyiliği, güzellik ve yararlı olanı layık-ı veçhiyle ifade ettiğimiz halde beklenen etkiyi yapmıyor, muhatabın kalbinde, zihin dünyasında ve hayatında gerekli değişikliği sağlayamıyorsa, bu durumda muhatabın nefsinin istek ve tutkularının etkisi altında olduğuna, akli melekesinin tutulduğuna hükmedebiliriz. Nefsi ve akli melekesi tutulmuş olan insanın imdadına fıtrat da yetişemez, çünkü artık fıtratı "selim" vasfını kaybetmiş, sürdürmekte olduğu günahkâr hayat onun kalbinin üstüne mühürler, gözlerinin üstüne perdeler, kulaklarına ağırlıklar vurmuştur. Kulak (sem'), göz (basar) ve kalbin (fuad) kapalı olması dış dünya ile yani gerçeklikle ilişkinin kesilmesi anlamına gelir, bunun sonucunda şiddetine ve mahiyetine göre ya nevrozlar veya psikozlar ortaya çıkar. Böylelerine Firavun ve iktidar çevresine mucizeler gösterilse bile inanmazlar, çünkü batıl onların ruhlarını istila etmiştir.

Göklerde ve yerde, bütün varlık âleminde kim ve ne varsa O'nundur, O'nun emrine itaat eder, koyduğu kanunlara, kozmik, tabii, biyolojik ve fizyolojik düzene uyar, boyun eğer (4/Nisa 172 ve 17/İsra, 44). Peki, göktekiler ve yerdeki canlılar O'na itaat ediyorken, O'nun mülkünde insan nasıl oluyor da itaat etmez ya başkalarını ilah katına çıkarır veya kendisini ilahlaştırır? Eğer varlık âlemindeiki veya daha çok ilah olsaydı kozmik düzen bozulurdu, çünkü ilahların iradeleri çatışırdı. Bu böyle olduğuna göre, yeryüzünde düzenin tesisinde yine Allah'ın vaz'ettiği hükümlerin esas belirleyici olması gerekmez mi? İnsanın kendi heva ve hevesine, öngörmesine göre koyduğu yasalar hem tabii düzenle çatışır hem toplumsal hayatta çatışmalara sebebiyet verir. En yüksek düzeydeki ahlaki hayat, varlığın düzenine uyumdur. Bu düzenle uyumun parametrelerini Münzel Şeriat vaz'der, biz kendimize göre bunları belirleyemeyiz. Varlık âleminde O'nun emrinde olan varlıklar ona kulluk ederler, büyüklük göstermezler ve ibadetlerinden dolayı yorgun da düşmezler. Ka'b'ın deyişiyle onların ibadetleri veya O'nu tesbihleri bizim nefes alıp vermemiz gibidir, nasıl bizler nefes alıp vermekten yorulmuyorsak, göklerdeki varlıklar da bundan yorulmazlar. Peki, insan neden varlığın bu muhteşem harmonisine, ahengine katılmıyor da inkâr ve isyan yoluna sapıyor?

اَمِ اتَّخَذُوا اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾

21. **Yoksa onlar, yerden birtakım ilâhlar edindiler de, onlar mı** (ölüleri) **diriltecekler?**

22. **Eğer her ikisinde** (gökte ve yerde) **Allah'ın dışında ilâhlar olsaydı, elbette, ikisi de bozulup gitmişti. Arşın Rabbi olan Allah onların nitelendiregeldikleri şeylerden yücedir.**

23. **O, yaptıklarından sorulmaz, oysa onlar sorguya çekilirler.**

24. **Yoksa O'ndan başka ilâhlar mı edindiler? De ki: "Kesin-kanıt** (burhan)**ınızı getirin. İşte benimle birlikte olanların zikri** (Kitabı) **ve benden öncekilerin de zikri." Hayır, onların çoğu hakkı bilmiyorlar, bundan dolayı yüz çeviriyorlar.**

Putperestlerin ilah edindikleri putların hammaddesi toprak, taş, demir, bakır, tunç, ağaç cinsinden malzeme veya toprağın altından çıkarılan şeylerdir. Toprak aynı zamanda insanın da dünyevi tabiatını oluşturan hammaddesidir. İnsan topraktan gelmiş, ölünce toprağa karışmakta, yine aslına toprağa dönmektedir. Mantıksal olarak dünyevi tabiatta içkin bulunan ilahi tabiatın yani ruhun ölümden sonra bedene girip insanın ayağa kalkabilmesi için toprak-üstü bir varlığın iradesine ve kudretine ihtiyaç vardır ki, bu ne putperestlerin tapındıkları putlar ve heykellerdir ne hammaddesi toprak olan liderler, kültler veya firavun makamında kendini tanrılaştırmış azgın zorbalardır. Yaratan ve öldüren yüce Allah olduğu gibi, ölümden sonra diriltecek olan da O'dur (36/Yasin, 78).

O'nun hüküm ve hükümranlığı bütün varlık âlemini içine alır. Zerre miktarı bir alan O'nun kudreti ve tanzim sahası dışında değildir. Varlıkta yürürlükte olan kozmik düzen, tabiat yasaları O'nundur. Müşriklerin cahilce bir yakıştırmadan hareketle Allah'ın yarattıktan sonra kendine ortaklar edinmiş olduğu fikrinin herhangi bir gerçeklik değeri yoktur.

Varsayalım ki şanı Yüce Allah'la beraber başka bir ilah olsun. Bu durumda varlık âlemi, kozmik düzen bozulurdu. Çünkü her durumda iradeler, öngörü-

ler, kararlar ve icraatlar çatışır, bu da düzeni altüst ederdi. Biri bir şeye karar verdiğinde öbürü buna itiraz eder veya başka şeyi öngörürdü. Bir ülkenin eşit ağırlıkta ve aynı zaman diliminde yetkili iki lideri olmayacağı gibi evrenin de iki ilahı olmaz. Şu halde Allah, O'na bu türden yakıştırmalardan yücedir, münezzehtir. İki ilahın varlığı, her ikisinin de eksik bilgi, irade ve kudret sahibi oldukları anlamına gelir ki, bu İslam imanının esasını teşkil eden tevhidle uyuşmaz (17/İsra, 42-43). O evreni nasıl ve hangi yasalarla yönetiyorsa, tek başına hükümdardır, niçin böyle yönettiğini kimse O'na soramaz. Hesap sorma hak ve yetkisi sadece O'nundur (15/Hicr, 92-93). Nasıl yönettiğini anlayabilir, anlamak için gerekli bilimsel inceleme ve araştırmalar yapabiliriz. Ancak "niçin böyle yönetiyor?" ile "nasıl yönetiyor?" soruları arasında fark vardır. Bilim adamları kozmik ve tabiat yasalarının işleyişlerini keşfettiklerinde sadece mekanizmanın çalışma düzenini anlamış olurlar, yaratılışın hikmet ve gai sebebi hakkında nihai bilgiye sahip olmazlar veya nasıl sorusuna cevap bulduklarında cevap varlığın yaratıcı olmadan kendi kendine işlediği fikrinin akli argümanı veya kanıtı olamaz.

Durum bu merkezde iken, insanın yapması gereken şey hayatını tanzim ederken de tek bir ilahın yani yaratan, düzen koyan, öldüren ve dirilten yüce Allah'ın vaz'ettiği hükümleri referans almasıdır (16/Nahl, 51). İki veya daha fazla ilahın varlığı nasıl çatışma sebebi ise, insan ve toplumların hayatında da birden fazla referans çerçevesinin olması çatışma sebebi olur.

Varlığın bir yaratıcısı vardır, tek bir ilahtır, bütün bilgi, irade ve kudret O'nun elinde toplanmıştır; böyle uygun gördüğü için varlık böyledir. Bu hem son peygamberin ilahi tebliğinin esası, hem ona tabi olanların ve hem de kendisinden önce gelmiş bütün elçilerin altını çizdikleri ana mesajdır (zikr). (Bkz. 10/Yunus, 94 ve 43/Zuhruf, 45). Yazık ki insanların çoğu bu hakikatten habersiz olarak yaşayıp Allah'a gerektiği gibi itaat etmiyorlar.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوحِيٓ اِلَيْهِ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُۥ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَۙ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَۙ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنِّٓي اِلٰهٌ مِنْ دُونِهِ فَذٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾

25. Senden önce hiçbir elçi göndermedik ki, ona şunu vahyetmiş olmayalım: "Benden başka ilâh yoktur, öyleyse bana ibâdetedin."

26. "Rahmân (olan Allah) **çocuk edindi" dediler. O,** (bu yakıştırmadan) **yücedir. Hayır, onlar** (melekler) **ikrama lâyık görülmüş kullardır.**

27. Onlar sözle (bile olsa) **O'nun önüne geçmezler ve onlar O'nun emriyle yapıp-etmektedirler.**

28. O, önlerindekini ve arkalarındakini bilir; onlar şefaat etmezler (kendisinden) **hoşnut olunandan başka. Ve onlar, O'nun haşmetinden içleri titremekte olanlardır.**

29. Onlardan her kim: "Gerçekten ben, O'nun dışında bir ilâhım" diyecek olsa, bu durumda biz onu cehennemle cezalandırırız. Zalimleri biz böyle cezalandırırız.

Âdem aleyhisselâmdan Son Elçiye kadar bütün peygamberlerin tebliği iki noktada toplanmaktadır: "Allah birdir, O'ndan başka ilah yoktur; yalnızca O'na kulluk edin." (Bkz. 16/Nahl, 36-37. ayetlerin açıklaması.) Katade ve daha sonra Ebu Hanife ve Şah Veliyullah Dehlevi, tarih boyunca dinin bir ve aynı, şeriatların duruma ve şartlara göre farklı olduklarını söylemişlerdir. Ancak çeşitli peygamberlerin tebliğlerinde şeriat hükümlerinin farklı olması, hükümlerinin tevhid inancını ayakta tutma maksadına dönüktür, yoksa keyfi yorumlara veya toplumsal/tarihsel durumlara göre herkesin dilediği şekilde hüküm vaz'etme yetkisine sahip olduğu manasında değildir.

Allah'ın çocuk edindiği veya meleklerin kızları olarak nitelendirilmesi herhangi bir hakikat değeri olmayan yakıştırmalardan ibarettir (16/Nahl, 57 ve 17/İsra, 40; 43/Zuhruf, 15-20). Meleklerin ikrama layık görülen kullar olduğu doğrudur. Ama Allah'ın buyruğu dışına çıkmazlar, söz veya fikir beyan etmede O'nun önüne geçmezler. O'na muhalefet etmezler, emrinden dışarı çıkmazlar, her ne yapıyorlarsa O'nun iradesi, bilgisi ve kudreti dâhilinde yaparlar. Kendilerinin bilmediklerini; yapmadan önce ve yaptıktan sonra olup biteni kendisi bilir, eğer birilerine şefaat edeceklerse bu ancak O'nun izni dâhilinde olur. Bu ayet bize merhameti bol olan Allah'ın izin vermesi durumunda meleklerin de günahkâr kullara şefaat edebileceklerini göstermektedir (2/Bakara, 255). Şefaati hak edecek mü'minler:

a) Meleklerin varlığını teyit eder, onların Allah'ın ikrama layık şerefli kulları olduklarını kabul ederler;

b) Hak ve hukuklarını korur, onlara dil uzatan veya varlıklarını inkâr eden pozitivistlere ve materyalistlere karşı varlıklarını savunurlar;

c) Meleklerin –haşa– Allah'ın kızları olmadıklarını söyler, kim bu inancı savunuyorsa ona karşı çıkarlar;

d) Kendilerine tevdi edilmiş bulunan görevlerine saygı gösterir, ölüm meleği Azrail aleyhisselama bile görevinden dolayı dil uzatmazlar.

Meleklerin insanlardan farkı cahil olmamalarıdır. İnsan bile bile inkâr ve isyan eder, bu onun cehaletinin göstergesidir. Melekler itaat eden varlıklardır, bu açıdan şanı yüce Allah'ın haşmet ve haşyetinden titrerler. Farzı muhal meleklerden biri tanrılık iddiasında bulunacak olsa, Yüce Allah onu cehenneme atar. Çünkü böyle bir iddiaya kalkışma, olmaması gereken bir haksızlık ve zulüm işlemek anlamına gelir. Burada ince bir nükte söz konusudur: İradi varlıklar olan meleklerden hiçbiri böyle bir iddiada bulunmuş değildir, bu apaçık bir hakikattir. (Bkz. 16/Nahl, 57; 43/Zuhruf, 19.). Melekler hiçbir şekilde Allah'ın buyruklarından dışarı çıkmadıkları gibi, O'ndan da tir tir titrer ve korkarlar.

Hal bu iken, yine de söz konusu iddianın zikredilmesinin sebebi, insanların mesela Yunanlıların melekleri tanrılaştırmaları, Arap müşriklerinin onları "Allah'ın kızları" tavsif edip onlarda ulûhiyet unsuru aramalarıdır. Hiç şüphesiz bu temelsiz bir iddiadır. Buna rağmen –farzı muhal– öyle bir şey olsa, şanı Yüce Allah'ın kudreti bu iddiada bulunan meleği konumu ne olursa olsun, cehenneme atmaya, cezalandırmaya yeter. İnsanın bundan çıkarması gereken iki husus var: Biri meleklere bu türden isnatlarda bulunulmaz, diğeri insanlardan kim tanrılık iddiasında bulunuyorsa, haksızca bir şey yapmış olacağından mutlaka cezalandırılacaktır.

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

30. O inkâr edenler görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) **göklerle yer, birbiriyle bitişik iken, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Yine de onlara inanmayacaklar mı?**

31. Yeryüzünde, onları sarsmasın diye, sabit dağlar yarattık ve doğru gidebilsinler diye geniş yollar açtık.

32. Gökyüzünü korunmuş bir tavan kıldık; onlar ise bütün âyetlerinden yüz çeviriyorlar.

33. Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur; her biri bir yörüngede yüzüp gidiyor.

Ayet açıkça yer küresinin göklerdeki diğer gezegen, galaksi ve cisimlerle bir bütün (ratk) meydana getirmişken, sonraları ayrılıp (fıtk-fıtık) bugünkü şeklini aldığını belirtmektedir. Ayete göre, inkârcıların bu apaçık gerçeği müşahede etmemeleri hayret vericidir. Taaccüp ve azar ile "görmüyorlar mı?" diye sormaktadır. Olay insanın yaratılışından kim bilir kaç milyon veya kaç milyar sene önce vuku bulmuş olmasına rağmen "görmüyorlar mı?" diye soru gelmesi, zaman içinde yaratılışın hangi aşamalardan geçtiği konusunun anlaşılabileceğine işarettir. Bilimsel inceleme ve araştırmalara teknolojik araç ve gereçler de geliştikçe kâinat ve yaratılış hakkında çok daha kapsamlı bilgi ve kanaatlere sahip olacağız.

Bugün sahip olabildiğimiz bilgilere göre, gök cisimleri ve yer küresi nebula adı verilen bulutumsu bir şekilde bitişik veya yapışık iken belli bir düzen ve kurallar/yasalar bütünü içinde birbirlerinden ayrılmışlardır ki, bu apaçık bir hakikattir. Eğer gerçek bu ise, yerküresi güneş ay ve yıldızlar gibi birer gök cismidir. Söz konusu fevkalade kozmik olay bir anda değil, belli devirleri takip ederek meydana gelmiştir ki, bu genellikle Kur'an dilinde "yaratılışın 6 günü" veya "6 safhası" denir (bkz. 7/A'raf, 54). Bütün bunlar gözlemlenebilecek, dolayısıyla bilinebilecek olaylardır. "Görme" "bilmeyi-bilgi"yi gerektirdiğinden inkârcıların bu gerçeği bilmemeleri onların eksikliklerinin kanıtıdır. Göklerin ve yerin (ikisinin: kanetaa) bu fiziksel, kozmik ve astrofiziği ilgilendiren gerçeklikleri göz önündedir, gözleme açık halde bulunmaktadır.

Bazıları "ratk" ile "fetk" arasındaki ilişkiyi Yunanlıların kaos ve kozmos veya Airsto'nun madde ve suret (form) ilişkisine benzetmişlerdir ki, buna göre ratk varlık aleminin ortaya çıkmazdan önceki potansiyel hali, retk ise ortaya çıkmış hali olur. Başlangıçta tek bir kütlenin zaman içinde parçalanıp veya birbirlerinden ayrılıp uzayda değişik gezegenler, yıldız toplulukları veya galaksiler, sistemler şeklinde yer alması bugünkü bilimsel açıklamalarla uyuşmaktadır. Kâinatın ilk noktası "Kün (Ol)!" emridir. Buna bugün Big Bang adı verilen "ilk patlama" denir. İlk patlamadan sonra bir balon gibi şişen kâinat, her bir aşamada ve elbette milyonlarca ve milyarlarca yılla ifade edilecek devir ve zamanlarda birbirinden ayrılmış (fıtk) ve her bir parça yörüngesini bulup kendine ait kozmik bir mahiyet ve kişilik kazanmıştır. Yeryüzü gezegeni de bu

sayede teşekkül etmiştir. Bugünkü bilimsel açıklamalara göre başlangıçta gaz ve toz kütlesi halinde bulunan bütün, merkezi çekim sonucu kendi içinde büzüşüp, sonraları parçalara ayrılmış her bir parça yine kendi merkezi çekim kuvvetiyle hem kendi etrafında hem bağlı bulunduğu sistemde diğer gezegenlerin çevresinde, -mesela dünyanın güneşin etrafında dönmeye başlaması gibi- dönmeye başlamışlardır. Dünyamıza özgü olarak zaman içinde ateş kütlesinin soğuyup yer küresinden yükselen gazlar ve buharlar atmosfere yükselip soğuduktan sonra yeryüzüne yağmur olarak dönmüşlerdir. Bu hem deniz, göl ve nehirlerin teşekkülünü sağlamış hem hayatın neşvünema bulması için gerekli ortamı hazırlamıştır ki, canlı olarak yaratılan her şeyin sudan yaratılmış olması bunun ifadesidir. Nitekim gezegenimizin 2/3'ünün su olması gibi insanın biyolojik varlığı da bu oranda sudan oluşmaktadır. (Bu konuyla bağlantılı olarak bkz. 51/Zariyat, 47. ayetin tefsiri.)

32. ayette semanın korunmuş bir tavan olarak yaratıldığı belirtilmektedir. Korunmuş tavan bir tür gökkubbe demek mümkün. Zira bugün açıkça biliyoruz ki, atmosfer adını verdiğimiz tabaka, yeryüzü gezegenini meteor yağmurlarından, ultraviyole ışınlarından, güneş fırtınalarına karşı korumaktadır. Atmosfer ve hâsıl ettiği basınçlar olmasaydı birtakım gazların oluşması mümkün olmazdı.

Varlık âleminin yaratılması, göklerin ve yerin birbirinden ayrılması ve her canlı şeyin sudan yaratılmış olması yegâne ilah olan Allah'ın kudret ve azametine işaret etmektedir. Bunları yapan failler olarak ayet "biz" ifadesini yani Nun-u azameyi kullanmaktadır. Demek ki evren kendi kendine varolmuş değildir, başka bir ifadeyle önce "yaratılış" vardır, varoluş sonradır ve yaratılışla ilgilidir. Diğeri evrenin yaratılışında, mevcut formunu kazanmasında ve tayin edilmiş ecele kadar varoluşunu sürdürmesinde rol oynayan milyarlarca melek vardır ki, bunların hepsi Allah'ın emrine itaat etmekte, kendileri için tayin edilmiş görevleri yerine getirmektedirler. Bunların pozitivistlerin zannettiği gibi salt tabiat kuvveti veya Yunanlılarla başka inançlarda birer tanrısal güç şeklinde tasavvur edilmeleri büyük bir hatadır.

Yerküresinin varoluşunu sürdürmesinde de konulmuş olup işler halde olan tabiat yasaları vardır. Dağların kendi etrafında, güneşin çevresinde ve sistem olarak bir hedefe doğru üç hareket takip etmekte olan yeryüzü gezegeninde sarsıntıyı, çalkantıyı önleyen dağların yerleştirilmiş olması bu hassas düzenin göstergelerinden biridir. Dağlar hem sarsıntıyı önlüyor hem insanların birbirlerine ulaşımını sağlayan geniş yolları, vadilerin oluşumuna imkân veriyor (16/Nahl, 15). Gökyüzünün korunmuş tavan olarak işler halde tutulması da bu kozmik, tabii dengenin gereklerindendir (35/Fatır, 41). Bütün bu

düzeni ayakta tutan varlık âlemini yaratan Allah'tır, her bir gezegen veya yıldız kendi yörüngesinde akıp gitmekte, diğerinin sınır ve alanını ihlal etmeden varoluşunu sürdürmektedir (35/Yasin, 37-40).

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَائِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

34. Senden önce hiçbir beşere ölümsüzlüğü vermedik; şimdi sen ölürsen onlar ölümsüz mü kalacaklar?

35. Her nefis ölümü tadıcıdır. Biz sizi, şerle de, hayırla da deneyerek imtihan ediyoruz ve siz bize döndürüleceksiniz.

Varlık âlemi Allah'ın yaratmasıdır, başlangıcı olduğu gibi bir sonu vardır; evrenin sonu olduğu gibi kendileri için özenle tanzim edilmiş yeryüzünde yaşayan beşeriyetin de sonu vardır, günün birinde tarih sona erecektir. Tek tek hiçbir beşer de ebedi değildir. Bu da, vahyin indiği zamanda Hz. Peygamber (s.a.)'in ölümünü temenni eden putperestlerin ne boş beklenti ve temenniler içinde olduklarını göstermektedir. Peygamberlerin birer beşer olmaları hasebiyle ölmeleri onların tebliğ ve davalarının çürük olduğu anlamına gelmez. Hz. Yahya ve Hz. Zekeriya şehit edilmişlerdi ama bu davalarını kaybettikleri demek değildir. Elbette Hz. Peygamber de diğer insanlar ve peygamberler gibi ölecek, bu dünyayı terk edecektir ama onun ölümünü temenni edenler de ölecektir (39/Zümer, 30); kendilerini ölümsüz zannediyorlarsa büyük yanılgı içerisindedirler.

Varlıktan ve beşeriyetin tarihinden ibret alması gereken insan, günün birinde öleceğini bilmelidir: "Her nefis ölümü tadıcıdır." Burada sözü edilen nefs hangisidir? Dünyevi arzuların peşinde koşan benlik yani insani varlık mı, yoksa ruh mu? İnsanı dünyaya bağlayan kuvvet istek ve arzular, iştah ve şehvettir. Bedenlerin yeme, içmeyi arzu etmesi ve başka bedenlere şiddetli istek duyması iştah ve şehveti meydana getirir. Bu hassaları ayakta olduğu müddetçe insan dünyaya bağlı ve bağımlı olarak yaşar ve yaşamak ister. Ne zaman ki ölüm vuku bulur, varlık bunlardan kopar, bunun elem ve ıstırabını hisseder. O halde ölümü, ölümün elem ve ıstırabını tadan nefs, ruhun dünyaya bağımlılığını sağlayan türevidir, belki de nefs-i emmaresidir. Ölümden en çok korkanların dünyaya tutkuyla bağlananların, ahirete inanmayanların veya inançları zayıf olanların olması boşuna değildir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 185; 55/Rahman, 26-27.)

Ölüm korkusu ile dünyaya tutkuyla bağlanma arasında ilişki vardır. Bazı

durumlarda insanın ikiyüzlülüğünü veya tutarsızlığını açığa vursa da, hakikatte işin esası dünyaya bağlılıktır. Mesela bütün yakınlarını (anne-babasını, eşini, çocuklarını, kardeşlerini, dost ve arkadaşlarını) kaybetmiş biri, yine de ölmek istemez. Oysa ölüm onu kendisinden önce ahirete göç etmiş olanlara kavuşturacaktır. Bu noktada onların geri gelmesini ister veya ölmeden hep beraber dünyada beraber yaşamayı arzu eder de, kimsesi kalmamış olsa dahi yine de ölümden kaçar. Çünkü ölümü tadacak olan nefs bu dünyanın lezzet ve zevklerinden kopmak istemez, dünyaya öylesine alışmış, onunla özdeşleşmiş ki bu kopuş ona elem ve ıstırap verir. Şu var ki –Allah-u a'lem– ruh bedenden ayrıldıktan sonra, ne boş bir direnç gösterdiğini, asıl yurdunun dünya olmadığını anlar. Ölümü tahammülsüz bir acı veya trajik bir fecaat olmaktan çıkarabilecek faktör bilinçtir. Mü'minin sahip olduğu bilinç, onu ölüm karşısında tabii tutum takınmayı, her an hazırlık içinde olmayı sağlar. Bilincin zıt kutbunda gaflet vardır. Allah'tan ve ahiretten gafil yaşayanlar için ölüm bir trajedidir.

Şanı Yüce Allah insanı şerle ve hayırla sınamakta, kimin manevi ve ahlaki kalite bakımından daha üstün olduğunu böylelikle ortaya çıkartmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında mü'min insanın ölümden korkmaması gerektiği anlaşılır. Nitekim Mevlana Celaleddin Rumi, ölümü Şeb-i Arus (Düğün-gerdek gecesi) saymıştır. Zühd ve takvayı, Sünnete göre yaşamayı esas alan tasavvuf erbabı dünya hayatında çekilen sıkıntıları, karşılaşılan zorlukları ya sevgiliye "kavuşma/vuslat özlemi" veya "ayrılık/firkat acısı" ile ifade etmişlerdir. Onlara göre dünya hayatının sonu Allah'a kavuşmanın başlangıcıdır. O halde Müslüman ölümden korkmaz ancak yapıp ettiklerinden, amellerinden korkar. Şer veya hayır, kötülük veya iyilikle sınanması onun eylemlerinin niteliğini, kalitesini tayin etmeye birer vesiledir. Kendilerine biçilen ömrü şu veya bu tarzda yaşayıp bu dünyadan ayrılanlar sonunda Yüce Allah'ın huzuruna çıkarılıp yapıp ettiklerinin hesabını vereceklerdir. Ömrünü hayırda ve iyilikte kullanan ödülü hak edecek, şer ve kötülükte kullanan da cezaya müstahak olacaktır.

وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ
آلِهَتَكُمْ ۖ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ۚ
سَأُرِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ

النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ
فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ
قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤١﴾

36. **İnkâr edenler gördüklerinde, seni yalnızca alay-konusu ediyorlar** (ve:) **"Sizin ilâhlarınızı diline dolayan bu mu?"** (derler.) **Oysa Rahmân** (olan Allah)**ın sözünü** (Kitabı'nı) **inkâr edenler kendileridir.**

37. **İnsan aceleden** (aceleci olarak) **yaratıldı. Size âyetlerimi yakında göstereceğim. Şimdi hemen acele etmeyin.**

38. **"Eğer doğruyu söylüyor iseniz, bu vaid** (edilen günün sorgu ve azabı) **ne zamandır?" derler.**

39. **O inkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından ateşi püskürtemeyecekleri ve hiç yardım alamayacakları zamanı bir bilselerdi.**

40. **Hayır, onlara apansız gelecek de, öylece onları şaşkına çevirecek; artık ne onu geri çevirmeye güçleri yetecek ve ne onlara süre tanınacak.**

41. **Andolsun, senden önceki elçilerle de alay edildi, fakat içlerinden küçük düşürenleri, o alaya aldıkları** (azap) **sarıp-kuşatıverdi.**

Allah'a ortak koşanlar, koştukları nesneleri, şahıs veya ideolojileri öylesine yüceltirler ki, birisi eleştiriye kalkışacak olsa, küçümseyici bir eda ile "Sen mi bizim yücelttiğimiz değerleri, felsefe veya hayat tarzımızı diline doluyorsun?" diye sorarlar. Soruda istihfaf var. Efendimiz de Mekke'de putperest ve ahlaki bakımdan düşük hayatı eleştirmeye kalkıştığında aynı tutumla karşılaştı, müşrikler onu alaya aldı (bkz. 2/Bakara, 14-15 ve 15/Hicr, 95). Olayda muazzam bir mantıksızlık, derin bir çelişki var: Çünkü Hz. Peygamber, taş veya tahtadan yapma putların anlamsızlığını, put ve heykellerin birer sembol, yüceltilmiş bir değer olarak algılanmalarını eleştirirken, onlar varlık âlemini ilmi, iradesi ve kudreti altında tutan Rahman'ı dillerine doluyorlardı.

Bugün de durum aynıdır. Kimi inançsız, inkârcı ve zorbalara karşı çıkanlara verilen cevap, dinin ve İslamiyet'in niçin toplumsal hayattan çekilmesi gerektiği, "dinin ilerlemeye, akla, medeniyete, refaha ve bilime karşı olduğu", insan hayatını sıkıntıya soktuğu itirazıyla karşılaşıyorlar. Oysaki ikisi aynı şey değildir. Birinin kaynağı beşeri arzu ve öngörüler, diğerinin ki vahiy yani ilahi irade ve hükümlerdir.

Bu ağır bir suçtur ve cezası vardır. Ne var ki insan, suçu işlediği anda ceza-

sıyla karşılaşmadığında hiç ceza almayacakmış gibi düşünmeye başlar, bilinçsizce meydan okur. Bu onun aceleciliğinden kaynaklanır. Aceleyi iki düzeyde almak mümkün: İlki azap konusunda acele edilmesi, bu inkârcıların meydan okumasıdır. Diğeri insanın yaratılışı itibariyle ceza yanında nimet ve lezzetlere sahip olma konusunda aceleci davranması. Bu onu dünyaya bağlar, ahirette ebedi olarak ve en yüksek kalitede sahip olacağı zevk ve lezzetleri ihmal edip unutur, dünyevi olanlara bir an önce sahip olmak ister, acele eder. Her iki düzeyde "insanın aceleden yaratılmış olması", onun "aceleci" olduğu anlamındadır; "insanın zaaftan yaratıldığı" (30/Rum, 54) hususunun "zaaf sahibi varlık olduğu" anlamına gelmesi gibi. (Bkz. 17/İsra, 11.)

Azap konusunda pek aceleci davrananlar cehennemde uğrayacakları feci durumu bir bilselerdi hiç acele etmezlerdi. Ateş yüzlerine ve sırtlarına püskürtülecek, kimse onlara yardım edemeyecek. Yeniden ıslah olmaları için onlara süre de tanınmayacak, çünkü kendilerine verilen biricik değerli fırsatı dünyada heba etmişlerdir. Durum bu merkezde iken, ister kendi döneminde Hz. Peygamber ve arkadaşlarının ister bugün ve kıyamete kadar gelecek mü'minlerin alaya alınmaları garipsenmez, çünkü öncekiler de aynı şekilde alaya alındılar, alaya almaları onların başına büyük iş açtı, azaba dönüşüp onları çepeçevre kuşattı. (43/Zuhruf, 7.)

قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ
اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَاءِ وَاٰبَاءَهُمْ حَتّٰى
طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا اَفَهُمُ
الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ اِنَّمَا اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ اِذَا مَا
يُنْذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا اِنَّا
كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ
شَيْئًا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

42. De ki: "Gece ve gündüz sizi Rahmân (olan Allah)**tan kim koruyabilir?" Hayır, onlar Rablerini zikirden yüz çevirenlerdir.**

43. Yoksa bize karşı kendilerini, engelleyerek koruyabilecek mı var? Onları kendi nefislerine bile yardıma güçleri y onlar bizden yakınlık bulamazlar.

44. **Evet, biz onları ve atalarını yararlandırdık; öyle ki, ömür onlara** (hiç bitmeyecekmiş gibi) **uzun geldi. Fakat şimdi, bizim gerçekten yere gelip onu etrafından eksiltmekte olduğumuzu görmüyorlar mı? Şu hâlde, üstün gelenler onlar mı?**

45. **De ki: "Ben sizi yalnızca vahiy ile uyarıp-korkutuyorum. Ancak sağır olanlar, uyarıldıklarında çağrıyı işitmezler."**

46. **Andolsun, onlara Rabbinin azabından 'bir ufak esinti' dokunacak olsa hiç tartışmasız; "Eyvahlar bize, gerçekten bizler zulme sapanlarmışız!" diyecekler.**

47. **Biz ise, kıyâmet gününe ait hassas teraziler koyarız da artık, hiçbir nefis hiçbir şeyle haksızlığa uğramaz. Bir hardal tanesi bile olsa ona** (teraziye) **getiririz. Hesap görücüler olarak biz yeteriz.**

Kozmik düzen, tabiat ve bizim varlık içindeki hayatımız büyük koruma altındadır. Gezegenimiz her an bir tehlike ile karşı karşıya kalabiliyor. Büyükçe bir meteor gelip dünyadaki dengeyi altüst edebilir. Bu düzeni ayakta tutup selametle sürdüren Rahman olan Allah'tır. O bir felaketi verecek olsa kimsenin insanları korumaya gücü yetmez (7/A'raf, 4; 11/Hud, 63). Gökten taş yağabilir, yıkıcı depremler olabilir (61/Mülk, 16-17), bu her zaman mümkündür. İnsan nesillerinin ve canlı hayatın devamı ancak ilahi koruma ile mümkün olabilmektedir. Allah'ın rahman isminden ve tecellisinden bütün varlıklar, bu arada inkârcılar da istifade eder ama rahim isminin tecellisinden sadece O'na inananlar yararlanır. Korumanın kemal derecesinde gerçekleşmesi ancak Yüce Allah'ı hakkıyla takdir edip kabul etmek, O'nun hoşnutluğunu gözetmek ve gösterdiği yolda yaşamakla mümkündür ki ancak böyle insanlar Yüce Allah'ın rahman ve rahim isminden yararlanabilirler.

Hakikat bu iken, inkârcılar Allah'tan, indirdiği vahiylerden, Kur'an-ı Kerim'den (zikr) yüz çevirirler. Başka varlıkları tanrı edinirler ama bunların onları Rahman gibi korumaya güçleri ve imkânları yetmez. Mesela bir şahsı ebedi şef, lider seçmişlerse, o şahıs ömrünü tamamladığında canını sahibine yani Allah'a teslim eder, ölür ve dirilişten sonra ayağa kalkıp hesap verecektir. Bir şefin, ulu önder veya zorbanın kendini Allah'tan kurtarması mümkün mü? Elbette mümkün değildir. Bu da gösteriyor ki, tanrılaştırılmış kimselerin değil başkalarına, kendilerine bile faydaları yoktur (7/A'raf, 191-197). Yüce Allah'a herhangi bir yakınlıkları, dostlukları olmadığından şefaatçi bile olamazlar.

Rahman korur, insanlara ömür verir. İnkârcıların ataları da kendileri gibi yararlanmıştı, onlara uzun bir ömür verilmişti. Ömürleri bitmeyecekmiş gibi geliyordu (veya refah içinde ve koruma altında ömürleri uzayıp gitti). Ne var ki her

şeyin bir sonu var, başlayan bir şey eksilir. İnsana verilmiş ömür, ilk doğduğu andan başlamak üzere geri sayım başlar, alıp verilen nefesler dahi sayılıdır. Binaenaleyh yeryüzü gezegeninde sürmekte olan beşeriyetin tarihi de giderek sona yaklaşmaktadır. Bunun bol miktarda kanıtı, göstergesi, nişanesi vardır. Yıkılan medeniyetler, çöken imparatorluklar, yok olan devletler, harabeye dönen şehirler bunun kanıtıdır. Sonuç itibariyle üstünlük, yegâne ve nihai galibiyet Allah'a aittir: La galiba illallah! ("Yere gelip onu etrafından eksiltmekte olduğumuzu görmüyorlar mı?" ayetini Ra'd sûresinde (13/41) ele almıştık. Ayrıca bkz. 46/Ahkaf, 27).

Hz. Peygamber'in görevi hakikati tebliğ etmek, insanları uyarmaktır. Kalp gözü açık, kulakları işiten ve gözleri gören basiret ve feraset sahibi kimseler mesajı alır, doğru yola girer. Kulakları sağır olanlar yani kendilerine yapılan tebliğ üzerinde yeterince düşünmeyenler, bencil çıkarları peşine takılanlar ise çağrıyı duymazlar. Aslında bunların kalbi ölmüş bulunmaktadır. Ölülerden hayır yok! (27/Neml, 80-81; 35/Fatır, 19-23). Yüce Allah onlara mühlet veriyor, onlar mühleti doğru dürüst değerlendirmiyorlar. Oysa onlara ufak bir azap hissettirecek olsa, rüzgârın ufak esintisi gibi haksızlık yaptıklarını feryat ederek dile getireceklerdir. Hiç bitmeyecekmiş gibi görünen insan hayatı birgün sona ereceğine ve zulmedenlerin zulümleri yanlarında kâr kalmayacağına göre, herkesin yapıp ettiğinin hesabını vereceği bir yer olmalı (4/Nisa, 40). Bu Din Günü'de Mahkeme-i Kübra'nın kurulup her hak sahibinin, mağdur ve mazlumlarının haklarını alacağı ahirettir. Mahkemede teraziler hassastır, kimsenin lehine veya aleyhine tartmaz, hak kiminse zerre miktarı zayi olmadan ona verilir. (7/A'raf, 8-9). Hz. Aişe (r.a.) anlatıyor:

"Bir sahâbi Hz. Peygamber'in huzurunda oturdu ve şöyle konuştu:

– Ya Resûlallah! Benim iki kölem vardır. Bunlar bana yalan söylüyor, (emirlerime karşı gelip) isyan ediyor ve bana hıyanette bulunuyorlar. Ben de onları dövüyor ve sövüyorum. (Allah katında) benimle bunlar arasındaki durum nasıl bir sonuç verecektir? Hz. Peygamber onu şöyle cevapladı:

– Onların sana karşı yalan söylemeleri, isyan etmeleri ve de hıyanette bulunmalarının (günahı) hesaplanacaktır. Senin verdiğin ceza onların suçları ile eşit olursa lehine veya aleyhine bir durum gerçekleşmez. Onarı uğrattığın ceza suçlarından az olursa bu senin lehine olur. (Hak'kın ölçüsüne göre onların sevaplarından alır veya günahlarından onlara yüklersin.) Yok, onlara uyguladığın ceza eğer onların suçlarından daha fazla gelirse kısas olarak sende kalmış bulunan hakları alınarak onlara verilir.

(Bunun üzerine) Sahabi yüksek sesle ağlamaya başlar. (Onun bu halini gören) Allah'ın Resûlü (s.a.) şöyle buyurur:

– Bu adam Allah'ın kitabın(dan şu âyet)i okumuyor(mu idi ki açıklanan gerçeği yeni öğrenmiş bir hali var.): **"Biz ise, kıyâmet gününe ait hassas teraziler koyarız da artık, hiçbir nefis hiçbir şeyle haksızlığa uğramaz. Bir hardal tanesi bile olsa ona** (teraziye) **getiririz. Hesap görücüler olarak biz yeteriz."** (21/47) O zaman sahâbî şöyle der:

"– Ya Resûlallah! (Nefsim için) bunlardan ayrılmaktan daha hayırlı bir yol bulamıyorum, sizi şahit tutuyorum, onlar(ın ikisini de azat ettim,) hürdürler." (İbn-i Kesîr, Enbiya 47; Tirmizî Tefsîru Sûre2; ayrıca bkz. Buhârî Mezâlim10; Et-Tac 5/20; Müsned, VI, 280; ayrıca bkz. 31/Lokman, 16.)

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٠﴾

48. Andolsun, biz Musa'ya ve Harun'a, takvâ sahipleri için bir aydınlık ve bir öğüt (zikir) **olarak, hak ile batılı birbirinden ayıran** (furkan)**ı verdik.**

49. Onlar Rablerine karşı gayp ile (O'nu görmedikleri hâlde) **bir haşyet içindedirler ve onlar, kıyâmet saatinden 'içleri titremekte olanlardır.'**

50. Bu, bizim ona indirdiğimiz mübârek bir zikirdir. Şu hâlde onu inkâr edecek olanlar siz misiniz?

Buradan 93. ayete kadar peygamberlerin kavimleriyle olan ilişkileri anlatılacaktır. Anlatıma Hz. Musa ve Hz. Harun'dan başlanıyor. Hz. Musa ile Firavun ve kavmiyle olan mücadelesi Kur'an-ı Kerim'de çok yönlü ele alınmış bir konudur. (Mesela bkz. 7/A'raf, 103-156 arası.)

Yüce Allah her iki peygambere Tevrat'ı indirmiştir. Tevrat, Allah'tan korkup sakınan ve doğru hayat tarzı, kurtuluşa götüren yolun ne olduğunu araştıranlar için aydınlatıcı ışıktır; içinde sayısız hikmet, hatırlatma ve öğüdün yer aldığı zikirdir ve hak ile batılı birbirinden ayıran kıstastır. (Bkz. 5/Maide 44; 3/Âl-i İmran, 4 ve 49. ayetlerin açıklaması.)

Doğru yolu ve kurtuluşu arayan takva sahipleri Yüce Allah'a O'nu görmedikleri halde inanırlar, içlerinde derin bir haşyet duyarlar, kıyamet günü de söz konusu olduğunda içleri titrer. Benzer bir ifade Bakara sûresinin girişinde (2/2) kullanılmaktadır. Burada Kur'an ile Tevrat arasında önemli bir ilişki kurulmuştur ki, her ikisinin vahiy itibariyle menşe'leri ve mahiyetleri aynıdır.

Nasıl Kur'an ancak takva sahiplerini hidayete erdirebiliyorsa, Tevrat da takva sahipleri için aydınlatan bir ışık, zikr ve furkandır. Allah'tan korkup sakınmayanı kurtuluşa erdirmek mümkün değildir. Allah çıplak gözle görülemez, o halde gayba inanmayan kimseye Kur'an veya Tevrat'ın herhangi bir faydası yoktur (36/Yasin, 11; 67/Mülk, 12). Kur'an da zikr, insanlığın tamamına bir öğüttür (6/En'am, 90). Yüce Allah ilk muhataplara ve kıyamete kadar gelecek insanlara seslenir: İnkâr edecek misiniz? Böyle yapacak olursanız, büyük bir hataya düşersiniz.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عَالِمِينَۚ ﴿٥١﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ
وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا وَجَدْنَآ
اٰبَآءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
﴿٥٤﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّۖ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾
وَتَاللّٰهِ لَاَكِيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا
اِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهُ
لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهٗٓ اِبْرٰهِيمُۜ ﴿٦٠﴾
قَالُوا فَأْتُوا بِهٖ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُٓوا ءَاَنْتَ
فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَآ اِبْرٰهِيمُۜ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهٗۥ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ
اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُٓوا اِلٰٓى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُٓوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظَّالِمُونَۙ
﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُءُوسِهِمْۚ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ
اَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْۜ ﴿٦٦﴾ اُفٍّ لَكُمْ
وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُٓوا
اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰٓى اِبْرٰهِيمَۙ
﴿٦٩﴾ وَاَرَادُوا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَخْسَرِينَۚ ﴿٧٠﴾

51. Andolsun, bundan önce İbrahim'e rüştünü vermiştik ve biz onu (doğruyu seçme yeteneğinde olduğunu) **bilenlerdik.**

52. Hani babasına ve kavmine demişti ki: "Sizin, karşılarında bel büküp eğilmekte olduğunuz bu temsili heykeller nedir?"

53. "Biz atalarımızı bunlara tapıyor bulduk" dediler.

54. Dedi ki: "Andolsun, siz ve atalarınız apaçık bir sapıklık içindesiniz."

55. 'Sen bize gerçeği mi getirdin, yoksa (bizimle) oyun oynayanlardan mısın?"

56. "Hayır" dedi. "Sizin Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir, onları kendisi yaratmıştır ve ben de buna şehadet edenlerdenim."

57. "Andolsun Allah'a, sizler arkanızı dönüp gittikten sonra, ben sizin putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım."

58. Böylece o, yalnızca büyükleri hariç olmak üzere onları parampar-ça etti; belki ona başvururlar diye.

59. "Bizim ilâhlarımıza bunu kim yaptı? Şüphesiz o, zalimlerden biridir" dediler.

60. "Kendisine İbrahim denilen bir gencin bunları diline doladığını işittik" dediler.

61. Dediler ki: "Öyleyse onu insanların gözü önüne getirin ki ona (nasıl bir ceza vereceğimize) şahit olsunlar."

62. Dediler ki: "Ey İbrahim, bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?"

63. "Hayır" dedi. "Bu yapmıştır, bu onların büyükleridir; eğer konuşabiliyorsa, siz onlara sorun."

64. Bunun üzerine kendi vicdanlarına başvurdular da; "Gerçek şu ki, zalim olanlar sizlersiniz (biziz)" dediler.

65. Sonra, yine tepeleri üstüne ters döndüler: "Andolsun, bunların konuşamayacaklarını sen de bilmektesin."

66. Dedi ki: "O hâlde, Allah'ı bırakıp da sizlere yararı olmayan ve zararı dokunmayan şeylere mi tapıyorsunuz?"

67. "Yuh size ve Allah'tan başka taptıklarınıza. Siz yine de akıllanmayacak mısınız?"

68. Dediler ki: "Eğer (bir şey) yapacaksanız, onu yakın ve ilâhlarınıza yardımda bulunun."

69. Biz de dedik ki: "Ey ateş, İbrahim'e karşı soğuk ve esenlik ol."

70. Ona bir düzen (tuzak) kurmak istediler, fakat biz onları daha çok hüsrana uğrayanlar kıldık.

Hz. İbrahim'in hayatı kavmiyle mücadelesi, hicreti ve peygamberler zincirindeki merkezi yeri bu sûreden başka Hud (11/69-76) Meryem (19/41-50), Şuara, Saffat (37/83-113) ve başka sûrelerde de ele alınmaktadır. Mekke halkının kolektif hafızasında yer alan Hz. İbrahim sadece bir peygamber değil, aynı zamanda Mekkelilerin atasıydı. Bu açıdan onun üzerinden mesaj verilmesi çok daha kolay ve etkili olurdu.

"Andolsun, bundan önce İbrahim'e rüştünü vermiştik" ifadesinde yer alan "**rüşt**" doğru, kurtarıcı, isabetli yol demektir. Ayet çerçevesinde iki anlama gelmesi muhtemeldir: İlki nübüvvet diğeri doğruluğu bulma kabiliyeti. Her iki manayı da vermek mümkündür, çünkü esasında biri elçi olarak seçilecekse fitri ve zihni bakımdan zayıf biri seçilmez, yanı sıra seçilen kişi kendisine vahiy meleği gelinceye kadar hem korunur ve hem kendisi farkında olmadan eğitilir, böylelikle rüşt sahibi olur. Hz. İbrahim de belki çocukluğundan başlamak üzere bu sürece tabi tutulmuştu, nitekim kavmi ile kozmolojik olaylar, tabiat ve mantık konularında giriştiği tartışma onun zihni bakımdan ne kadar gelişkin olduğunu göstermektedir. Burada altı çizilmesi gereken husus, Rüşt'ün İbrahim aleyhisselama Yüce Allah tarafından verilmiş olmasıdır, yoksa İbrahim kendi kendine bu yüksek formasyona sahip olmuş değildi: "İbrahim'e rüştünü vermiştik" ifadesi bunu açıkça göstermektedir.

"Biz onu bilenlerdik" yani tabi tutulduğu eğitim (ta'lim ve terbiye) sonucunda artık nübüvveti üstlenebilecek kıvama noktaya gelmişti, bunu kendisinde tespit ettik, bundan sonra o da tebliğine başladı.

Anlaşılan İbrahim aleyhisselâm, işe yakın çevresinden, babasından başlayıp kritik sorular sormaktadır: Önlerinde saygıyla eğildiğiniz yani tapındığınız bu putların değeri nedir? Hz. İbrahim putlara "**temasil**" demektedir, anlamı putun bir canlı varlığa benzetilmesidir. Yani "misalen öyle" anlamında put sembolik bir anlam taşır. Bu da gösteriyor ki, put veya heykeli yücelten hiç kimse, nesnenin kendisinde herhangi bir güç olduğunu düşünüyor değildir, sembolik olarak önünde eğilmektedir. Bir kâğıt parçasının kâğıt, bir bez parçasının bez olarak bir değeri olmayıp para veya bayrak olarak imal edildiğinde farklı bir anlama bürünmesi gibi. Başlangıçta temsili olarak saygı duyulan nesne, zaman içinde kendisinde ulûhiyet veya en azından gizli güç vehmedilen bir puta dönüşecek, aklen zayıf kitleler ona tapınmaya başlayacaklardır.

Babası, bu inancı atalarından devraldıklarını söyler. Belli ki inanç tevarüs edilmiştir, görerek, taklit edilerek devam ettirilmektedir. Hz. İbrahim, son derece mantıksız bir şey atalardan miras olarak gelmişse, ona itibar edilmez, diye babasına itiraz eder. Çünkü bazen insanlar saçma, mantıksız şeyler de ya-

par, anlaşıldığı kadarıyla atalar da böylesine saçma bir inanca bağlanmışlardır. Tapınılacak bir varlık olacaksa, bu konuda atalar, geçmiş, sorgulanmayan gelenek-görenekler, töreler, bilinçten yoksun alışkanlıklar, sahih ibadet değeri olmayan ritüeller referans alınmaz, gökleri ve yeri yaratan Allah olmalıdır. Babası veya muhatapları, putlara tapınmayı öylesine kanıksamışlardır ki, başlangıçta İbrahim'in şaka yaptığını zannetmektedirler. Durumun ciddiyetini kavrayıp da sert tepki vermeye başlayınca İbrahim başka bir yol dener, ayne'l yakin taştan yontma putların bir hiç olduklarını göstermek ister.

İbrahim aleyhisselâm, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığına kendisinin şahitlik ettiğini söyler. Astronomi ve mantığın hayli geliştiği Babil çevresinde -ki Yunanlılar presokratik filozoflar döneminde ilk bilgi ve hikmet intikali sırasında bu iki temel bilgiyi Babillilerden almışlardı- varlık âleminde olup biten şeylerin bir yaratıcı irade ve kudret olmaksızın vuku bulmayacağını müşahede yoluyla anlamak mümkün. Nitekim kavmine niçin yıldızların, ay ve güneşin tapınılmaya değer olmadıklarını hem kozmolojik hem mantıksal olarak anlatmaya çalışır, güçlü argümanlar, geri çevrilmesi mümkün olmayan deliller ortaya koyar (bkz. 6/En'am, 74-81). Ancak onlar gök cisimleri ve tabiat olayları hakkında belli bir bilgi birikimine sahip olmalarına rağmen, Yüce Allah'ın varlığının azametini, isimlerinin tecellilerini müşahede etmiyorlardı. Çünkü kalpleri düşünmüyor, gözleri bakıyor ama görmüyordu. Zaten müşahede edebilselerdi iman etmiş olacaklardı. İmanın temeli insanın görmediği halde varlık üzerinde Allah'ın birliğini müşahede etmesidir, kelime-i şehadet bunun özlü ifadesidir.

Şehir halkının mesireye veya kutsal bir günü kutlamak üzere şehir dışına çıktıkları birgünde Hz. İbrahim hastalık mazeretini öne sürerek şehirde kalır ve tapınaktaki putları kırıp paramparça eder, baltayı büyük putun boynuna asar. Amacı kavminin zihinleri üzerindeki blokajları parçalayıp akıllarını çalıştırmasını, mantıklı düşünmelerini sağlamak, vicdanlarını harekete geçirmektir.

Dönüşlerinde putlarının kırıldığını görünce dehşete kapılırlar, bunun putçuluğu diline dolayan İbrahim denen bir gencin yapabileceğini tespit etmekte gecikmezler, onu açık alanda, herkesin gözü önünde muhakeme edereler. Sorgusuz sualsiz bir ceza infazına gitmeyip sorguya tabi tutmaları, belki de yargılamaları, kadim zamanlardan beri muhakeme ve muhakeme usulünün beşeriyetin kültüründe var olduğu fikrini ima eder.

İbrahim'e sorarlar: "Bunu sen mi yaptın?" O, "Balta kimin boyunda ise o yapmıştır" cevabını verince, bir anda kendi içlerinde durumu kritik edip İbrahim'in doğru söylediğini anladılar. Hem deneysel hem mantıksal olarak ortaya

çıkan durum şudur: Bir taş yığını olan put bu fiili gerçekleştiremez. Fıtratları, vicdanları hakikati teyit etti ancak bir süre sonra başaşağı-tepeleri üstüne ters döndüler, eski inançlarına döndüler. Bu önemli bir olaydır, çünkü bir kere zihinleri üzerindeki put blokajı yıkılmış, zihinleri özgürleşmiş, ruhlarında hakikatin şimşeği çakmıştı. Yüce Allah bu fırsatı her insana hayatında bir veya birkaç kez verir. Eğer insan temiz fıtratını, şaşmaz vicdanını, selim aklını harekete geçirip ışığı yakalayabilir ve arkasını getirebilirse aydınlanır, kurtulur. Ama eski haline dönerse kaybeder. Hz. İbrahim putkırıcı olarak kavminin zihni ve ruhu üzerinde tahakküm kurmuş bulanan ideolojiyi parçalamış, sistemi darmadağın etmişti. Onları akıllarını kullanmaya, vicdanlarında çakan hakikat şimşeğini takip etmeye çağırıyordu ama onu dinlemeyip cezalandırmaya karar verdiler.

Nemrut ve adamlarının ona uygun gördükleri ceza ateşte diri diri yakmaktı. Allah'tan başka güçleri, şahıs ve ideolojileri tanrılaştıranlar tevhid inancı karşısında acımasızlaşır, onları doğru yola davet edenlere en ağır cezayı vermedikçe tanrılarına arka çıkamayacakları inancına kapılırlar. Onların da yapmaya çalıştığı buydu. Günlerce odun, çalı çırpı toplandı ve ateşe verildi. Cehennem misali ateşe atacaklarken şanı yüce Allah ateşe "İbrahim'e karşı soğuk ve esenlik ol" emrini verdi.

Ateşin İbrahim aleyhisselamı yakmaması, ateşin yakma özelliğinin kendinden kaynaklanmadığını gösterir. Ateşin kendisine bırakılsaydı o yasası gereği yakacaktı. Ama Yüce Allah, yakmama emrini verdi. Ona yakma özelliğini ve yakma yasasını onun da yaratıcısı Allah verdiğinden emri üzerine yakmadı. İlahi sünnet (adetullah) gereği ateş yakar ancak Allah dilerse yakmayabilir. Eğer yakma özelliği ateşin kendisinde bir güç ise ve her ne olursa olsun ateş yakıyorsa, bu durumda ateşte bir ulûhiyet unsuru olduğunu farzetmek mümkün olur ama ateşe yakma özelliğini Allah vermişse –ki öyledir– bu durumda bazen yakmayabilir, bu da ona bu özelliği veren Allah'ın dilemesiyledir. Bunu bütün tabiat kuvvetlerine, tabiat olaylarına ve yasalarına uygulayabiliriz. Aynı sebeplerin bir araya gelmesi normal durumlarda aynı sonuçları doğurur, bu adetullahtır ama sebeplerin kendisinde bir güç ve kuvvet yoktur, Allah dilerse fonksiyonlarını yerine getiremezler, ateşin İbrahim aleyhisselamı, suyun Musa aleyhisselamı ve kavmini boğmadığı gibi. Bu açıdan bakıldığında tabiatta determinizmin olduğunu söyleyebiliriz ama mutlak değildir yani tabiatta mutlak determinizm olduğunu farzetmek İslam'ın uluhiyet inancıyla bağdaşmaz.

Ateşin İbrahim'i yakmaması Allah'ın tarihe müdahalesidir. Şayet ateş yaksaydı Hz. İbrahim, şehid olurdu, İsmail ve İshak, Yakup ve Yusuf, Musa ve Ha-

run, Davud ve Süleyman, Zekeriya ve İsa -hepsinin üzerine selam olsun- olmaz, son dört bin yıllık tarih bu şekilde yaşanmazdı. Yüce Allah Kızıldeniz'de sudan boğma özelliğini yok etmekle, Bedir'de bir avuç Müslümana yardım etmekle aynı şekilde tarihe müdahale etti. Şu halde tabiatta mutlak determinizm olmadığı gibi tarihte de mutlak determinizm yoktur, yasalar hükmünü genel olarak icra eder ama bazen iptal edilebilir. Tarihe müdahalenin gerçekleştiği zamanlar tuzak kurucuların hüsrana uğratıldığı zamanlardır.

Tabiatın ve tarihin yasaları işler halde iken, Allah'ın müdahalesini celp etmek isteyen mü'minlerin yapması gereken şey İbrahim gibi davranmak, onun hanif milletini ayağa kaldırmak, ilahi iradeye teslim olmak ve sürekli olarak dua etmektir. (Hz. İbrahim kıssasıyla ilgili ayrıca bkz. 6/En'am, 75-90; 14/İbrahim, 35-41; 37/Saffat, 83-113; 51/Zariyat, 28-38.)

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ
إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً
يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلٰوةِ وَإِيتَاءَ
الزَّكٰوةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ
الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾
وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾

71. Onu ve Lut'u kurtarıp içinde, âlemler (insanlık) **için bereketler kıldığımız yere** (ülkeye) **çıkardık.**

72. Ona İshak'ı armağan ettik, üstüne de Yakub'u; her birini salihler kıldık.

73. Ve onları, kendi emrimizle hidayete yönelten önderler kıldık ve onlara hayrı kapsayan-fiilleri, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize ibâdet edenlerdi.

74. Lut'a da bir hüküm ve ilim verdik ve onu çirkin işler yapmakta olan şehirden kurtardık. Şüphesiz onlar, bozulmaya uğrayan kötü bir kavimdi.

75. Onu rahmetimize soktuk, çünkü o, salihlerdendi.

Hz. İbrahim kendi kavminden ümit kesince doğup büyüdüğü diyardan ayrılma kararı aldı. Harran üzerinden Filistin'e gitti, yanına da eşi Sara ve yeğeni Lut'u aldı. "İçinde âlemler (insanlık) için bereketler kıldığımız yer"den kasıt

Filistin bölgesi, Beyt-i Makdis veya Şam bölgesi olduğu söylenmiştir. Merkezi Kudüs olan bölgenin olma ihtimali en kuvvetli görüştür. (17/İsra, 1.)

Hz. İbrahim, Filistin'e yerleştikten sonra tevhid dinini yaymaya çalıştı, Lut aleyhisselâm da Filistin'de Ölü Deniz'in kenarında bulunan Sodom'a elçi olarak gitti. Sodom'un erkekleri arasında eşcinsellik yaygınlaşmıştı, Hz. Lut onları bu çirkin ve sapkın fiillerden kurtarmak istiyordu. Bu konu Hud (11/77-82) ve Hicr sûresinde (15/58-74) geniş olarak ele alınmıştır (51/Zariyat, 31-37).

Hz. İbrahim ilerlemiş yaşında bir çocuğa sahip oldu (bkz. 11/Hud, 69-73 ve 15/Hicr, 51-57 arası ayetlerin açıklaması), ona İshak aleyhisselâm verildi, ilave olarak Yakup aleyhisselâm da ona armağan edildi. Her ikisi de görevlerini tam olarak yerine getiren elçilerdir. Elçilikleri Allah'ın emriyledir. Birer elçi olarak insanları doğru yola çağırıyor, hayır işlerini tavsiye ediyor, namaz kılmayı ve zekât vermeyi emrediyorlardı. Hz. İbrahim'in soyu iki esaslı kola ayrılır: İsmail ve İshak. Yakup veya diğer ismiyle İsrail, İshak koluna bir ilavedir.

وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِۚ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنٰهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَاۗ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنٰهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٧٧﴾

76. Nuh da; daha önce çağrıda bulunduğu zaman, biz onun çağrısına cevap verdik, onu ve ailesini büyük bir üzüntüden kurtardık.

77. Ve âyetlerimizi yalanlayan kavimden 'ona yardım edip-öcünü aldık.' Şüphesiz onlar, kötü bir kavimdi, biz de onların tümünü suya batırıp boğduk.

Peygamberler zincirinin ilk halkalarından biri olan Nuh aleyhisselâm 950 sene tebliğ yapmasına rağmen halkı ona icabet etmedi, etmediği gibi ona büyük sıkıntılar, eziyetler çektirdiler. Öyle ki sonunda onlar için beddua etmek durumunda kaldı ve yeryüzünde köklerinin kesilmesini diledi (71/Nuh, 26). Çünkü kendini kavmine karşı yenik düşmüş olarak görüyordu (54/Kamer, 10), sonunda bedduası kabul edildi, inkârcı ve isyankâr kavmi kopan tufanla boğulup yeryüzünden silinmiş oldular. (Daha geniş bilgi için bkz.11/Hud, 25-48 ve 71/Nuh 1-28 arası ayetlerin tefsiri.)

وَدَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمٰنِ فِي الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيْهِ غَنَمُ الْقَوْمِۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شٰهِدِيْنَۙ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنٰهَا سُلَيْمٰنَۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَّعِلْمًا

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ
صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾
وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا
بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾ وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ
عَمَلًا دُونَ ذَٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾

78. **Davud ve Süleyman da; hani kavmin hayvanlarının içine girip yayıldığı ekin-tarlaları konusunda hüküm yürütüyorlardı. Biz onların hükmüne şahit idik.**

79. **Biz bunu** (hükmü) **Süleyman'a kavrattık, her birine hüküm ve ilim verdik. Davud ile birlikte tesbih etsinler diye, dağlara ve kuşlara boyun eğdirdik.** (Bunları) **Yapanlar biz idik.**

80. **Ve sizin için ona, zorlu-savaşınızda sizi korusun diye, '**(madeni) **giyim-sanatını' öğrettik. Buna rağmen siz şükredenler misiniz?**

81. **Süleyman için de, fırtına biçiminde esen rüzgâra** (boyun eğdirdik) **ki, kendi emriyle, içinde bereketler kıldığımız yere akıp giderdi. Biz her şeyi bilenleriz.**

82. **Onun için denizde dalgıçlık yapan ve bundan başka iş**(ler) **de gören şeytanlardan kimseleri de** (emrine verdik).**Biz onların koruyucuları idik.**

Nübüvvet zincirinin "peygamber-hükümdar" olarak nitelendirilen iki halkası Hz. Davud ve Hz. Süleyman'dır. Yüce Allah onlara mülk ve saltanat vermişti, hak ve adaleti gözeterek yönetiyorlardı. Muazzam bir zenginliğe sahip olmalarına rağmen ne şımarıp sefahate düşüyor ne serveti yoksulları veya zayıfları sömürerek elde ediyorlardı. Bu, yüksek refah seviyesini yakalayıp sürdürürken sömürü ve gösterişe, israf ve tüketim çılgınlığına düşülmeyebileceğini de gösterir. Ne var ki teslim etmek gerekir ki, sıradan insanların ve toplumların başarabileceği bir sınav değildir, böyle toplumların başında Davud ve Süleyman gibi seçkin elçilerin veya onların yolunu takip eden takva sahibi yöneticilerin olması gerekir. Davud ve Süleyman'ın başardıkları sınav, sahip oldukları servet ve gücün sevgisini kalplerinde taşımamaları, her neye sahip iseler bunun kendilerinden olmadığını bilmeleri ve bol bol asıl mülk ve saltanat sahibi Allah'a şükretmeleriydi.

78 ve 79. ayetlerde dava konusu olmuş bir olaya işaret edilir. Dava hakkın-

da ayrıntı verilmez, ne var ki karineler yoluyla tefsirciler olayı şöyle anlatır: Birinin hayvanları bir başkasının tarlasına girer ve zarar verir. Hz. Davud (a.s.) zarar veren hayvanların tarla sahibine verilmesine hükmeder; Hz. Süleyman (a.s.) ise, hayvanların verilmesini ancak bu arada hayvan sahiplerinin tarlayı ekip mamur hale getirmeleri durumunda hayvanlarının kendilerine iade edilmesine hükmeder. Bu hükmü Hz. Davud kabul eder, böylelikle karar tashih edilmiş olur. Burada dört önemli nokta var:

a) Yargıda, muhakemede farklı içtihat ve kararlar verilebilir. Her iki peygamber bilgi ve hikmet sahibi kimseler olmalarına rağmen farklı kararlar vermişlerdir.

b) Tashih-i karar mümkündür, çünkü aslolan hakkın yerini bulması, adaletin tesis edilmesidir,

c) Yargılamayı yapanlar bilmeliler ki, yargı süreçleri ve verdikleri kararlar Allah'ın gözetimi altındadır, bu yüzden hâkiminyegâne kaygısı haklıyı haksızdan ayırmak, adaleti tesis etmek olmalıdır.

d) Hâkim samimi ve ihlaslı olarak hak ve adalet peşinde ise, Yüce Allah onun kalbine inşirah verir, davanın özünü kavratır. Allah'ın inşirah vermesi vicdani kanaatini adalet yönünde güçlendirmesidir.

Hz. Davud varlığın dilinden anlayan seçkin bir elçi idi. Sesi olağanüstü derecede güzeldi, ilahi okuduğu zaman herkes ondan etkileniyordu. Kalın ses ona nispet edilir: "Davudi ses." Dağlar ve kuşlar ona eşlik ediyordu. İnsan dışındaki canlıların hatta cansızların dahi kendi aralarında bir iletişim kurduklarını bugün rahatlıkla düşünebiliyoruz. Müziğe göre bitkiler gelişir, serpilir. Kur'an, taşın ağladığını beyan eder; yerdekiler ve göktekiler, yıldızlar ve ağaçlar Allah'ı tesbih eder (bkz. 17/İsra, 44). Davud aleyhisselâm da mezmurları okuduğunda çevresindeki varlıklar, yaratıklar ona eşlik ederdi. Hz. Davud aynı zamanda savaş sanatını da iyi bilirdi, Calut'u (Golyat) küçük yaşta iken öldürmüştü (2/Bakara, 251). Demiri yumuşatmış –ki bu medeni hayatın gelişmesinde bir sıçramayı ifade eder-, savaşta düşmana karşı koruyucu zırh imalatını icat edip geliştirmişti (27/Neml, 15; 34/Sebe', 10-11 ve 38/Sad, 18-19).

Hz. Süleyman tabiat kuvvetlerine hükmeder, cinlerden istifade ederdi. Normal insanların hızlarının üstünde mesafe kat ettiğini öğreniyoruz, bir yerden bir yere şiddetli rüzgâr (fırtına) hızıyla gidebiliyor, cinleri dalgıçlıkta, heykelcilik, bakırcılık ve inşaat işlerinde istihdam edebiliyordu. Cinleri bina ve inşaat işinde istihdam etmesi, bazılarını cinlerin varlığını inkâr etmeye, cinleri inşaat işçisi, hizmetçi-amele görmeye götürmüştür ki, bu yanlıştır. (Bkz. 34/Sebe', 12-14 ve 38/Sad, 34-38).

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾
فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِن ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً
مِّنْ عِندِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾

83. Eyüp de; hani o Rabbine çağrıda bulunmuştu: "Şüphesiz bu dert (ve hastalık) **beni sardı. Sen merhametlilerin en merhametli olanısın."**

84. Derken onun duasına icabet ettik. Kendisinden o derdi giderdik; ona katımızdan bir rahmet ve ibâdet edenler için bir zikir olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir katını daha verdik.

Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen peygamberlerden biri de Eyüp aleyhisselâmdır. Vahiy almış (4/Nisa, 163), hidayete erdirilmiştir (6/En'am, 84).

Hz. Eyüp sabır timsali olarak bilinir, Müslümanların kolektif hafızasında sabrıyla yer alır. Ziraat ve hayvancılıkla uğraştığı söylenen Hz. Eyüp zengin bir insandı, kalabalık bir ailesi vardı. Kimine göre dış saldırılar, kimine göre tabii afetler veya ona musallat olan hastalıklar sonucunda güçsüz duruma düşer, mal ve servetinin tamamını kaybeder. Onun sınavı mal ve servetini kaybedip ağır hastalıklara düçar olmasıdır, kendisine yakıştığı üzere hiç şikâyet etmez, daima derdini Allah'a havale eder. "Benim büyük bir derdim yoktur, derdimi bilen ve gören büyük Rabbim vardır" anlayışıyla hareket eder. Sonunda Yüce Allah onun duasına icabet eder, sağlığına kavuşturur, eskiden olduğu gibi mal ve servet sahibi kılar (38/Sad, 41-44).

Hz. Eyüp kıssası Allah'a hakkıyla ibadet edip kullukta bulunanlar için bir "zikr" yani anlamlı bir hatırlatma ve dikkate alınması gereken bir öğüttür. Çünkü hastalıklar birer sınav aracıdır, kişi tedavi yollarını ararken sabretme başarısını gösterebilirse, hastalık onun günahlarının kefareti olur, manen temizlenip arınmasına vesile olur. Bunun tarihte en çarpıcı örneği Eyüp aleyhisselâmın başından geçen zorlu olaylara, bedenini her yönden saran hastalıklara karşı gösterdiği sabırdır.

Denilecek ki peygamberler de bela ve hastalıklarla sınanırlar mı? Elbette! Hz. Eyüp kıssası bunun kanıtıdır. Efendimiz (s.a.) de şöyle buyurmuştur: "İnsanlar içinde en ağır belalar peygamberlerin, sonra sırasıyla onlara en yakın olanların başına gelir. Kişi dinine (dindarlığına) göre belaya uğrar, dini sağlam ise başına gelen bela ağır olur, zayıf ise hafif olur. Kul yeryüzünde günahsız olarak yürüyüp gidinceye kadar başına bela gelmeye devam eder" (Tirmizi, zühd, 56; İbn-i Mace, Fiten, 23).

وَإِسْمٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادٰى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾ وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

85. **İsmail, İdris ve Zülkifl, hepsi sabredenlerdendi.**

86. **Onları rahmetimize soktuk, şüphesiz onlar salih kimselerdi.**

87. **Balık sahibi** (Yunus'u da); **hani o, kızmış vaziyette gitmişti ki; bundan dolayı kendisini sıkıntıya düşürmeyeceğimizi sanmıştı.** (Balığın karnındaki) **Karanlıklar içinde: "Senden başka ilâh yoktur, sen yücesin, gerçekten ben zulmedenlerden oldum" diye çağrıda bulunmuştu.**

88. **Bunun üzerine duasına icabet ettik ve onu üzüntüden kurtardık. İşte biz, imân edenleri böyle kurtarırız.**

89. **Zekeriya da; hani Rabbine çağrıda bulunmuştu: "Rabbim, beni yalnız başıma bırakma, sen mirasçıların en hayırlısısın."**

90. **Onun duasına icabet ettik, kendisine Yahya'yı armağan ettik, eşini de doğurmaya elverişli kıldık. Gerçekten onlar hayırlarda yarışırlardı, umarak ve korkarak bize duâ ederlerdi. Bize derin saygı gösterirlerdi.**

91. **Irzını koruyan** (Meryem); **biz ona kendi ruhumuzdan üfledik, onu ve çocuğunu insanlığa bir âyet kıldık.**

Bu bölümde isimleri anılan "enbiya" yani peygamberlerden İsmail, İdris, Zülkifl, Yunus ve Zekeriya aleyhimüsselâm ile Hz. Meryem'den bahsedilmektedir. Hz. İsmail, İbrahim aleyhisselâmın ilk oğludur, bize göre kurban edilmek istenen de Hz. İsmail'dir; biz Müslümanlar "**dini sebep**" dolayısıyla kendimizi ona nispet ediyoruz, bu nispette "**nesep asabiyeti**" değil, "**sebep asabiyeti**" rol oynamaktadır. Zira Efendimiz (s.a.) onun soyundan gelmektedir. (Daha ge-

niş bilgi Saffat (37/102-108), Meryem (19/54-55) ve Bakara (2/124) sûresinde geniş bilgi verilmiştir.)

İdris aleyhisselâmın ne zaman yaşadığı konusunda sarih bilgilere sahip değiliz, peygamberliği konusunda Kur'an-ı Kerim ve kadim şifahi anlatımlar yoluyla bazı bilgilere sahip bulunuyoruz. Bu konuda Meryem sûresinde (19/56-58) bilgiler verilmiştir.

Zülkifl hakkında farklı görüşler vardır. Kimine göre peygamber olmayıp salih bir kuldur. Kur'an-ı Kerim'de buradan başka Sad sûresinde (38/48) de anılmaktadır. Ancak peygamber olduğuna ilişkin görüşler daha kuvvetli görünmektedir. Çünkü 85. ayetin söz diziminde İsmail ve İdris'ten sonra Zülkifl anılmaktadır; her üçü için sabredenler olmaları dolayısıyla "Onları rahmetimize soktuk, şüphesiz onlar salih kimselerdi" denilmektedir. Eğer ayetteki lafızdan hareketle "salih" olarak nitelendirilecekse, aynı sıfat Hz. İsmail ve Hz. İdris için de söz konusudur. Bu özellikleri dolayısıyla ilahi rahmete dâhil olmuşlardır. Hemen arkasından gelen 87. ayette bir başka peygamber yani Yunus aleyhisselâm zikredilmektedir. Nihayetinde Zülkifl isminin "peygamberler (enbiya)" isminin verildiği bir sürede ve diğer peygamberlerle birlikte zikredilmiş olması, onun da bu zincirin bir halkası olduğunu göstermektedir.

Muhammed Hamidullah, bazılarının Zülkifl'in Budha'nın doğduğu memleketi Benares'in 200 mil kuzeyine düşen "Kapilavastou"nunArapçalaşmış şekli olduğunu düşündüğünü söyler. "Kifl" kelimesi aynı zamanda yiyecek anlamına gelir. Bu sebeple Budha'nın babası "temiz yiyeceklerle besleyen" anlamına gelen Sudduhudana ile ilgi kurmuş. Ayrıca Budi ağacı olan ve Budha'nın altında ilham aldığı incir ağacı (95/Tin, 1) ile ilgi kurulmaya çalışılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

Yunus aleyhisselâm putperest ve inkârcı Ninova halkına elçi olarak gönderilmişti. Uzun ve yorucu uğraşılardan sonra halkı onu dinlemedi, onlardan umudunu kesince ümitsizliğe kapılıp görev yerini terketti. Bunun cezası olarak da çıktığı deniz yolculuğunda gemidekiler tarafından denize atıldı, onu yutan balığın karnında bir süre yaşamak zorunda kaldı. Sonra tevbe etti ve halkı arasına dönüp görevine devam etti. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Balığın karnında iken Yunus'un yaptığı dua ne güzeldir. Şöyle dua ediyordu: **'-Senden başka ilah yoktur; Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Şüphesiz ben kendine yazık edenlerden oldum.'** Bir Müslüman bu dua ile Rabbine yalvarırsa Allah onun duasını mutlaka kabul eder" (Tirmizi, Deavet, 82; Müsned, I, 170). Hz. Yunus'un balığın karnında Allah'ı anması ve büyüklüğünü dile getirmesi, hangi ortamda ve zor şartlarda olursa olsun,

insanın hiçbir şekilde Allah'ı unutmayacağını ve umudunu kaybetmeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu konuyla ilgili kendi adını alan Yunus sûresinde (10/98) ve Saffat sûresinde (37/139-148) geniş bilgiler verilmiştir. Kitabı Mukaddes'in 1/1 ve 4/11 bölümlerinde bilgiler vardır.

Zekeriya aleyhisselâm İsrailoğullarına gönderilen son peygamberlerden biridir, Yahya aleyhisselâmın babası olup Mesih'in annesi Hz. Meryem'in koruyuculuğunu üstlenmiş, bu arada İsrailoğullarını doğru ve ahlaklı bir hayat yaşamaya davet edip durmuştur. Hayatının ileri safhalarında yüce Allah ona bir çocuk (Yahya) armağan etmiştir. Her ikisi de şehid olmuş bu iki peygamber hakkında Âl-i İmran (3/37-41) ve Meryem sûresinde (19/2-11) bilgiler verilmiştir.

Sözü edilen peygamberler hem Allah'ın elçileri ve birer yol gösterici seçkin insanlar, hem tutum ve davranışlarıyla da örnek şahsiyetlerdir. Hayırlarda yarışır, ecirlerini sadece Allah'tan umar, içleri titreyerek dua eder, çokça ibadet eder, yüce Allah'a ve indirdiği hükümlere derin bir saygı duyardı. İnanışları, sadakat ve içten ihlasları ile hayat tarzları itibariyle insanlığın örnek alması gereken yüce şahsiyetleridir.

Peygamber olmamakla beraber Hz. Meryem'in özel bir önemi vardır. Nitekim peygamberler sayıldıktan sonra ismi anılır. "Ona kendi ruhumuzdan üfledik" buyrulur. Bu elbette olağanüstü bir olay, bir mucizedir. Hiçbir erkek eli ona değmediği halde Nefha-i ruhla Mesih aleyhisselama hamile kalmış, böylelikle kendisi ve çocuğu insanlığa ayet yani mucize ve kanıt olarak gösterilmiştir. Hz. İsa'ya hamile kalmasından önce ve onu doğurduktan sonra da –hayatının sonuna kadar– ona hiçbir erkeğin değmediği halde "iffetini koruyan evli ve özgür kadın demek olan muhsana" sıfatını almış olması, ona manevi ve uhrevi makamı yanında dünyevi-medeni alanda da yüksek rütbe tanındığını ifade eder. (Hz. Meryem ve Hz. İsa hakkında daha geniş bilgi için bkz. 3/Âl-i İmran, 33-59; 19/Meryem, 16-36 ve 66/ Tahrim, 12.)

إِنَّ هٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوٓا أَمْرَهُمْ
بَيْنَهُمْ ۖ كُلٌّ إِلَيْنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِۦ ۖ وَإِنَّا لَهُۥ كَٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ
أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾

92. Gerçekten, sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, öyleyse bana ibâdet ediniz.

93. **Onlar, işlerini kendi aralarında parça parça dağıttılar** (dinlerinde bölünmeler yaptılar); **hepsi bize döneceklerdir.**

94. **Artık kim, bir mü'min olarak salih amellerde bulunursa, onun çabası için** (karşılık olarak) **küfran** (nankörlük) **yoktur. Şüphesiz biz, onun yazıcılarıyız.**

95. **Yıkıma uğrattığımız bir ülkeye** (tekrar dünya hayatı) **imkânsız** (haram)**dır; hiç şüphesiz onlar,** (dünyaya) **bir daha geri dönmeyecekler.**

Sayılan peygamberlerin tümü elçi olarak gönderildikleri toplumlarını Allah'ın birliği inancına, ilahi hükümlere riayet etmeye ve yüksek derecede ahlaki bir hayat yaşamaya davet etmişlerdir. Mebde ve mead, yaratılışın hikmeti, âlem tasavvuru gibi konularda peygamberlerin tebliğleri arasında fark yoktur. Hepsinin ortak mesajı tevhid inancı, ilahi hükümlerin tatbiki ve inananların birliğidir. Ed Din budur! Burada geçen "ümmet"i iki anlamda ele almak mümkün: Takip edilen din veya şeriat ya da aynı inanca ve hayat tarzına bağlı evrensel insan topluluğu. Müfessirlere göre ayet her iki anlama da gelebilir, esasında iki anlam arasında bir çelişki söz konusu değildir. (23/Mü'minun, 52.)

Dinin temelde bir olmasına karşılık şeriatların zaman içinde bazı şartlar dolayısıyla görece farklılıklar göstermesi ilahi mesajın birliğine veya aynı kaynaktan neş'et ettiği fikrine halel getirmez. Neticede insanların Rabbi şanı Yüce Allah'tır, O "âlemlerin de Rabbidir" (1/Fatiha, 1). Bütün peygamberler tevhid inancını tebliğ ettiklerine göre, insanlığın başlangıcında "tek tanrıcılık" var demektir. Çünkü ilk insan aynı zamanda ilk peygamber olan Âdemaleyhisselâmdır. İnsanların din konusunda ihtilafa düşmeleri, farklı inanış şekillerini geliştirmeleri; kiminin zaman içinde Allah'a ortak koşması, putperest olması; ateşe veya gök cisimlerine; meleklere ve ruhlara; toteme, nesnelere veya yaşayan ulu önderlere tapınması veya Tanrı'nın varlığını inkâr etmesi sonraki dönemlere ait bir sapkınlıktır. Başka bir ifade ile çok tanrıcılık tek tanrıcılıktan sonra ortaya çıkmış bulunmaktadır. Tarihin bir döneminde veya aynı zaman diliminde dünyanın farklı bölgelerinde hem tek tanrıya, hem çok tanrıcılığa inananlar olmuştur. "Peygamberler aynı babanın çocuklarıdır, sadece anneleri farklıdır. Onların dini birdir." (Buhari, Enbiya, 48; Müslim, Fezail, 145, Ayrıca bkz. 23/Mü'minun, 52.)

Eğer insanlar kendilerini nispet ettikleri peygamberlerin çağrılarının özüne, saf mesajına dönecek olurlarsa, Allah'ın birliği inancı tevhitte buluşacaklar, tek bir dinin esas olduğunu anlayacak ve buna bağlı olarak kendi aralarında dayanışma, işbirliği ve diyalog (ümmet bilinci) olması gerektiğine kani olacak-

lar. İnsanlar bunu yapmıyorsa, Müslümanlar tek bir ümmet anlayışında olmaları gerekir. Çünkü Müslümanlar bir olan Allah'a itaat edip O'na hiçbir şeyi ve hiç kimseyi ortak koşmuyor, O'nun hükümlerini hayata geçirmeye çalışıyorlar ki, bu onları söz ve eylem birliği içinde olmaya mecbur etmektedir. Müslümanların maddi cevherin esas alındığı etnik (kavim-ırk, renk, ulus), yorum farkından neş'et eden mezhebi veya bölgesel çatışmalara düşmeleri haramdır. Farklı etnik, mezhebi, bölgesel özelliklerini koruyabilirler, bu İslam'ın genel çerçevesi içinde tanınmış çoğulculuktur ama bir olan Allah'a inandıkları ve aynı dine bağlı oldukları için ümmet bilinciyle bir ve birlik içinde olma zarureti vardır. Aksine davranacak olurlarsa hem dinlerini, hem ümmetlerini paramparça edeceklerdir (bkz. 6/En'am, 159).

İster diğer peygamberlere mensup topluluklar ister birlik kurmayan Müslüman gruplar veya topluluklar olsun, eninde sonunda ilahi huzura çıkacaklardır, hepsinin dönüşü Allah'adır. Kim bir iyilikte bulunmuşsa –az veya çok– mutlaka karşılığını alacak; hak ve hukuku, emek ve gayreti boşa çıkmayacaktır (3/Âl-i İmran, 195 ve 99/Zilzal, 7-8); çünkü her kim ne yapıyorsa kayıt altına alınmaktadır. Suç ve günahları dolayısıyla yıkılmaya, tarihten silinmeye müstahak olan toplulukların tekrar ayağa kalkması, tarihe dönmeleri mümkün değildir. Onlar kendilerine zamanında verilmiş olan fırsatı kullanmış, heba etmişlerdir veya şöyle anlam vermek de mümkündür: Tarihte kendilerine verilmiş fırsatı doğru yolda kullanmayanlar eninde sonunda huzurumuza çıkarılacaklardır, çıkarılmamaları, yaptıklarının hesabı vermemeleri mümkün değildir. Roma yıkılıp tarihe karışmışsa zulmü de tarihe karışmıştır. Bugünün zorbaları ve zalimleri bundan ders çıkarıp günün birinde yıkılıp yok olacaklarını ve bir daha geri dönmeyeceklerini akıllarından çıkarmamalıdırlar. Bu dünya hiç kimseye kalmaz, baki olan sadece âlemlerin Rabbi Allah'tır. Herkes yaptıklarının hesabını verecektir.

حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾
وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ
كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَٰؤُلَاءِ آلِهَةً مَا وَرَدُوهَا
وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

96. Yecüc ve Mecüc(ün setleri) **açıldığında, onlar her bir tepeden akın ederler;**

97. Gerçek olan va'd yaklaşmıştır, işte o zaman, inkâr edenlerin gözleri yuvalarından fırlayacak: "Eyvahlar bize, biz bundan tam bir gaflet içindeydik, hayır, bizler zalim kimselerdik" (diyecekler).

98. Gerçekten siz de, Allah'ın dışında taptıklarınızı da cehennemin odunusunuz, siz ona varacaksınız.

99. Eğer onlar (gerçek) **ilâhlar olsalardı, ona girmeyeceklerdi. Oysa onların tümü içinde temelli kalıcıdırlar.**

100. Orda kendileri için, 'kemikleri çatırdatan inlemeler' vardır. Onlar orda işitmezler de.

Açık olan şu ki zamanın sonlarındayız. Son ilahi vahiy de geldi, son elçi tebliğini yaptı ve nübüvvet mührünü vurdu. Hızla sona doğru yaklaşmaktayız. Kıyametin önemli alametlerinden biri Ye'cüc ve Me'cüc'ün kitleler halinde seller gibi akması, bulundukları bölgeden veya kapalı coğrafyadan bütün dünyaya yayılmasıdır. Kitab-ı Mukaddes'te "Gog ve Magog" olarak geçerler. (Bu konuyu 18/Kehf, 94. ayetin açıklamasında ele almıştık.) Böyle bir zamanda inkârcıların ve isyanda ısrar edenler olupbitenden dehşete kapılacak, gözleri yuvalarından fırlayacak ve kendilerine yazık ettiklerini, hayatlarını gaflet içinde geçirdiklerini yakınarak dile getireceklerdir.

İnkâr ve isyan içinde yaşayanlar, her kime tapınıyor idilerse onlarla beraber cehenneme atılacak, cehennemin yakıtı, odunu olacaklardır (2/Bakara, 24). 98. ayette geçen "**hasab**" Yemenlilerin dilinde "hatab (odun)" demektir. Nitekim Hz. Ali (r.a.) "hasab"ı "hatab" şeklinde okumuştur. Ağırlıklı görüşe göre kelime güneşin saldığı yüksek hararet altında kızarıp koru gibi parlayan küçük taşlara denir. Allah'a ortak koşanların tapınıp bağlandıkları tanrılar gerçekten güç ve kudret sahibi varlıklar olsalardı ateşe atılmaz, buna engel olurlardı. Hiç değilse kendilerini kurtarırlardı. Öyle derin ahlar çekecekler ki kemikleri çatırdayacak (11/Hud, 106).

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰٓ أُولَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا
يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ
الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾

101. Ama bizden kendilerine güzellik geçmiş bulunanlar; işte onlar, ondan uzaklaştırılmışlardır.

102. Onun uğultusunu bile duymazlar. Onlar nefislerinin arzuladığı (sayısız nimet) **içinde ebedi kalıcıdırlar.**

103. Onları, o en büyük korku hüzne kaptırmaz ve: "İşte bu sizin gününüzdür, size va'dedilmişti" diye melekler onları karşılayacaklardır.

Yüce Allah'ın gösterdiği istikamette yürüyüp güzelliklerinden istifade edenler; "hüsn, ihsan ve hasenat"la hayatlarını süsleyenler –ki şanı Yüce Allah bunların kimde tecelli edeceğini ezelde biliyor– ateşten uzak tutulacaklardır. Öyle ki uğultusunu, yanan maddelerin hışırtısını bile duymayacaklar. Bu mü'minlerin de cehennemi görmeyecekleri veya dehşetinden haberdar olmayacakları anlamına gelmez (bkz. 19/Meryem, 71). Denmiştir ki, inkârcılar ve isyancılar azabı çekmek üzere cehenneme sürüldüklerinde mü'minler bundan etkilenmeyeceklerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Hayatını ilahi rızaya göre geçirenlerin ahirette görecekleri karşılık cennettir. Orada dünyada kendilerini sakındırdıkları "iştah ve şehvet"intamamı kendilerine bağışlanacak yani dünyada her neyi nefisleri arzu etmişse (iştiha), nefislerini her neyden sakındırmışlarsa onu orada bulacaklardır. Cennet hayatını en iyi tanımlayan ifade budur (41/Fussilet, 31). Cennet beşere bakan yönüyle sahih iman ve salih amellerin ödülü onlara sonsuz lezzet, haz ve zevktir, bunların kalitesi, türü ve nitelikleri dünyadakilerden farklıdır. İnsanoğlu, lezzetini tattığı her şeyin dünyada bir benzerini hatırlayacaktır ama kalitesi ve sağladığı fayda dünyadakinden kat kat üstündür, üstelik cennetteki nimetler tüketildikçe yok olmaz, kalıcıdırlar. Korkuya sebebiyet veren faktörlerin hiçbiri o gün mü'minleri korkutmayacaktır. Cennette ontolojik güvensizlik, korku, endişe, çatışma veya kaygı söz konusu değildir. İnsanın hüzünlenmelerini veya strese girmesini gerektirecek sebepler ortadan kalkmış bulunmaktadır. Kısaca cennet, dünyada insan için söz konusu olan kaygı ve çatışmanın tamamen ortadan kalktığı sonsuz nimet yurdudur diyebiliriz. Cennete atılan ilk adımda mü'minleri karşılayacak olan meleklerdir, onlara vaadedilen şeyin bugün gerçekleştiğini haber vereceklerdir. İnkârcılar dünyada günlerini gün ettiler, bugünse mü'minlerin günüdür. İnkârcıların günü kısa sürdü, dünya hayatıyla birlikte sona erdi, mü'minlerin günü ise ebedidir, Allah'ın lütuf ve ihsanı olan nimet yurdunda sürekli kalacaklardır.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

104. Bizim, göğü kitabın sahifelerini katlar gibi katlayacağımız gün, ilk yaratmaya başladığımız gibi, yine onu (eski durumuna) **iade edeceğiz. Bu, bizim üzerimizde bir vaiddir. Elbette, biz yapıcılarız.**

"Bizim, göğü kitabın sahifelerini katlar gibi katlayacağımız gün"e iki anlam verilmiştir: Biri açılmış bir kitabı kapatıp katlamak veya rulo halindeki sahifeleri avuç içine alıp dürüp katlamak; diğeri silip yok etmek, yeniden açmak, var etmek. "**Sicill**" üzerine yazı yazılan tomar kâğıt demektir. Birinin kitap sahifelerini, bir tomar kâğıdı eline alıp dürmesi, katlaması gibi varlığı dürer, katlar. Bütün varlık âlemi O'nun kudret elindedir (39/Zümer, 67). Göklerin yaratılması insanın yaratılmasından çok daha büyük bir olaydır. Yaratan Allah'tır, yarattığını dilediği şekilde değiştirebilir.

Ayet kıyameti anlattığına göre, burada kozmik bir olaydan söz edildiği açıktır. Bu kozmik olayda "yer başka yere, gökler başka göklere dönecektir" (14/İbrahim, 48). Açılmış kitabın dürülmesi veya kapatılması ilk duruma dönüşü ima eder. Hammaddelerine göre sahifeler veya kitap katlanmak suretiyle tek bir hacme indirgenebilir. Burada "ayet ve sahifeler"in kullanılması aynı zamanda varlık âleminin yaratılışı, işleyişi, düzeni, yapısı, süresi (ecel), içinde yer alan varlıklar ve diğer sayısız konu hakkında bilgilerin de varlığına işaret vardır. Çünkü elinizle dürüp katladığınız kitapta bilgiler yerli yerinde durmaktadır. Bilgilerin sahibi yani bir bilen (El Alim) vardır, kitabı elinde (yed-i kudret) tutmakta ve dilediği şekilde yaratmakta, yaratılışı değiştirmekte, bir başka forma ve düzene sokmaktadır. Çünkü her dilediğini yapandır (faalunlimayurid).

"Kitap" metaforu, bize aynı zamanda varlık âlemi (kâinat) ile Zat arasında bir ayniyet/özdeşlik olmadığını ima etmektedir. Bu açıdan Vahdet-i mevcutçuluk (panteizm) boş bir iddiadır. Çünkü kitap ile yazarı mahiyetçe birbirinden farklıdırlar. Bir yazarın bilgisi yazdığı kitaba yansır, zatı yansımaz. Yüce Allah yarattığı kâinatı kudret elinde, avucu içinde tutmaktadır. Bu şu demektir: Yaratan (Halık) yaratandır, yaratılmışlar (mahlûkat) da yaratılmışlardır, aralarında mahiyet birliği yoktur. Yaratılmışlar, onları Yaratan'ın mutlak anlamda bilgisi, iradesi ve kudreti altında varoluşlarını sürdürürler. Kendilerine tanınmış süre (ecel) dolduğunda yok olurlar veya İlahi İrade'ye bağlı olarak yeni bir varoluşa geçerler.

Farzımuhal -Big Bang senaryosuna göre- kâinatın yaratılışı bir patlama ile başlamışsa ve süregiden kozmik devirlerde kâinat balon gibi sürekli şişip genişliyorsa (51/Zariyat, 47), yeni bir ilahi emirle tekrar ilk haline döndürülecek demektir. Yani sanki balonun içi boşaltılacak, büzülecek ve ilk noktaya dönecek, bundan sonra yeni bir yaratılışla ahiret hayatına uygun yeni bir varoluşa geçecektir. (Bkz. 14/İbrahim, 48.) En doğrusunu Allah bilir.

Bununla ilintili olarak insanoğlu da ilk yaratılışındaki gibi huzura çıkacaktır: Yalnız, çıplak ve tek başına! Bu konuyu En'am sûresi (6/94) ve Kehf sûresinde (18/48) ele almıştık. Bu -kıyamet, diriliş ve hesap- yüce Allah'ın üzerine

aldığı vaiddir yani kesindir, mutlaka öyle olacaktır. Şanı yüce Allah'ın kudreti buna elbette yeter, demişse yapar.

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.) ashabına "-Ey insanlar! Sizler Allah'ın huzuruna yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak toplanacaksınız" buyurdu. Ve Enbiya, 104. ayetini okuduktan sonra şöyle devam etti. "-Kıyamet gününde ilk elbise giydirilen kişi İbrahim aleyhisselâm olacaktır. Yine kıyamet gününde ashabımdan bazı kişiler yakalanıp sol tarafa alınacak. Ben "-Ya Rabbi! Onlar benim ashabım" diyeceğim. Bunun üzerine bana "-Bunlar senden sonra ne kötü işler yaptı, sen bilmiyorsun" denilecek. Ben de salih kul İsa aleyhisselâmın dediği gibi diyeceğim" dedi ve Maide sûresi 117. ayeti okudu: *"Ben onlara bana emrettiklerinin dışında hiçbir şeyi söylemedim. (O da şuydu:) 'Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' Onların içinde kaldığım sürece, ben onların üzerinde bir şahidim. Benim (dünya) hayatıma son verdiğinde, üzerindeki gözetleyici Sen'din. Sen her şeyin üzerine şahit olansın."*. Bana denilecek ki: "-Sen onların arasından ayrıldıktan sonra onlar dinden dönmeye devam ettiler." (Buhari, Enbiya, 8, 48; Tefsir 21/2, Rikak, 45; Müslim, Cennet, 58.)

Hz. Peygamberin bu ayet çerçevesinde böyle buyurmuş olması, irtihaline kadar ona tabi olan sahabilerin her birinin yol gösterici birer yıldız olduklarını göstermektedir. Zira Hz. Peygamber'in eğitimi ve gözetimi altında olması gerekeni yapıyorlardı. Bir bakıma nasıl Efendimiz ilahi koruma altında idiyse, onlar da bu korumadan yararlanıyorlardı. Ancak onun irtihalinden sonra sahabe kendileriyle, nefisleriyle başbaşa kaldılar. Beşer olarak hata yaptıklarında onları anında düzeltecek peygamber olmadığından kimisi hatasını anlayıp düzeltti, kimisi ısrar edip devam etti. Bu da bize Asr-ı Saadet olarak referans alınacak asıl çerçeve miladi 610-632 arası nübüvvet dönemidir. Vefatından sonra tabii ki sahabenin kavli ve fiilleri referans alınır ama hata yapma ihtimalini göz önüne alarak bunun mutlak bağlayıcı olamayacağını göz önüne almak gerekir. (Bkz. 9-Tevbe, 100. ayetin açıklaması.)

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾

105. Andolsun, biz Zikirden sonra Zebur'da: "Şüphesiz Arz'a salih kullarım varisçi olacaktır" diye yazdık.

106. Gerçek şu ki kulluk eden bir topluluk için bunda 'açık bir mesaj' (veya gerçek bir çıkış yolu) **vardır.**

Tefsircilerin bazılarına göre bu ayette geçen "zikr" Tevrat'tır. Bunun Levh-i Mahfuz veya genel olarak tarih boyunca indirilen vahiyler (kitap ve sahifeler), vahiylerle yapılan uyarılar, Kur'an-ı Kerim olduğunu söyleyenler de olmuştur. Zebur, açık anlamıyla Davud aleyhisselama indirilen kitaptır. İster Levh-i Mahfuz veya indirilen kitaplarda ister Tevrat ve Zebur'da yazılan yani haber verilenler olsun, hakikat şudur: Arz'a yüce Allah'ın salih kulları varis olacaktır.

"**Arz**" bütün yeryüzü demektir, belli bir bölge olabileceği de söylenmiştir. Hatta insan ayağının basabildiği her toprak parçası "arz"dır. Bu manada insanoğlunun 1969'da ayak bastığı Ay'ın yüzeyi veya günün birinde Mars veya başka bir gezegene gitmek mümkün olsa orası da insanoğlu için "arz" hükmünde olacaktır. Birinci anlamında ele aldığımızda ayet, salihlerin tarihin bir döneminde bütün yeryüzünde hükümran olacaklarını haber vermektedir. Belli bir bölge anlamında ele alındığında manası, salihler bulundukları bölgede hükümran olacaklardır. Bu ifade Mezmurlar'da da neredeyse aynı kalıplarla yer almaktadır (37:29).

Burada tarihin anlamı ve takip edeceği seyirle ilgili önemli noktalar var:

1) İlki tarih, kendi içinde helezonik zamanları takip ederek sona doğru yaklaşmaktadır. Yön lineer değildir. İnişler ve çıkışlar, çöküşler ve yükselişler söz konusudur. Tarih ne tam ve bir bütün olarak iyiye ne tam ve bir bütün olarak kötüye doğru akmaktadır.

2) İnsanlar arasında ahlaki mücadele sürecektir. Adaleti, özgürlüğü, hak ve hakkaniyeti esas alan salihler günün birinde Arz'a hâkim olacaklardır. Arz'a verdiğimiz anlama göre hâkimiyet iki şekilde gerçekleşebilir:

a) Sahih iman ve salih amelin yeryüzünün tamamına yayılması. Bu yeryüzünün tamamının salih olması, iman edip akletmesi ve şükretmesi anlamına gelir ki, Kur'an'ın genel ifadesine aykırıdır. Zira Kur'an-ı Kerim bize bir bilgi olarak "insanların çoğunun iman edip akletmeyeceğini ve şükretmeyeceğini" haber vermektedir.

b) Yeryüzünün tamamı salih insanlardan oluşmasa da, salihler yeryüzünde adil, hakkaniyete ve ilahi hükümlere dayalı küresel bir düzen kuracak; insanları bu ahlaki düzen içinde yaşatacaklardır. Bizim tercihimiz budur.

3) Yeryüzünde söz konusu düzeni kuracak olan nominal olarak (yani sadece ismen) Müslüman olanlar değil, salih kimselerdir. Salihler iyi, düzgün, güvenilir, dürüst, sağlam, özü-sözü bir mü'minler olup politik ve sosyo-ekonomik tutum ve uygulamaları salah, sulh ve ıslaha dayalıdır. Dirlik ve düzeni sağlar, barış getirir; adaleti tesis eder; ihtilafları hakkaniyete göre çözer; zayıf ve yoksulları gözetir; zorba ve sömürücüleri zapturapt altında tutar; tabiatı

ve canlı hayatı korur, her şeyi yerli yerine koyup yerleştirirler. Yeryüzünün baskın nüfusuna göre sayıları az olsalar bile ahlaki kalite olarak güçlüdürler, güçlerini sözden, adaletten, hak ve hakikatten, hikmet ve irfandan alırlar. Nasıl Efendimiz (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde yüzde 15 azınlık Müslüman nüfusla şehrin hakemi ve hâkimi olduysa, aynı şekilde eğer Müslümanlar ilahi mesajı doğru kavrayıp hayatlarında somut olarak tezahür ettirebilme başarısını gösterebilirlerse bütün yeryüzüne hâkim olacak ya yeryüzündeki ihtilafların hakemliğini üstlenecek, küresel bir İslam barışı, sulh ve salahı tesis edeceklerdir (bkz. 7/A'raf, 137).

4) Yeryüzünde sulh ve salaha dayalı küresel düzeni kuracak olan mü'minler müstaz'afların içinden ve aynı ideali paylaşanların içinden çıkacaktır. Adaletsiz iktidarların seçkinleri (mele' ve mütref) yani müstekbirler bu ahlaki görevi üstlenemezler, üstlenseler bile hakkıyla yerine getiremezler.

Şanı Yüce Allah, Mısır'da köle hayatı yaşayıp güçsüz duruma düşürülen İsrailoğullarını yeryüzünün varisleri kılmayı diledi (28/Kasas, 5) ancak onlar bu misyonu yerine getirmediler. Ama bu misyonu üstlenecekler her zaman yeryüzüne varis olma imkânına sahip olacaklardır. Yeryüzü mirasının yani üzerinde hak ve hakkaniyete, özgürlük ve ahlaka dayalı düzen kurma çabasını gerçekleştirecek olanların müstaz'af olmalarının sebebi, neredeyse tarihin her döneminde zorba ve zalimlerin, sömürücü ve günahkârların yönetimleri denetimlerinde tutmalarıdır. Ezilenler, dışlananlar, yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşayanlar eğer "salihler" olmayı başarırlarsa, yeryüzünü de sulh ve salaha kavuşturacaklardır. Güçlü olmanın ölçütü maddi ve ekonomik ezilmişlik değildir, ahlaki üstünlüktür, iktidarı ele geçiren nice mağdur mağrur, mazlum zalim olmuştur.

5) Ayet sadece gelecekle ilgili değil geçmişle ilgili de bize önemli ipuçları vermektedir. Tarihte çöken toplumlar, yıkılan devletler belli yasalara göre çöker ve yıkılırlar. Müslümanların kurduğu devletlerin çökmesi, dünyanın belli bölgelerinde hükümranlık sürerken varlıklarının sona ermesi aynı yasalara bağlıdır. Sözgelimi Endülüs veya Osmanlı çöktüyse, salih olma vasıflarını kaybettikleri içindir; yoksa durup dururken hiçbir toplum tarihten silinmez. Bir Müslüman toplum savaş kaybedebilir, askeri yenilgilere uğrayabilir ama yok olmaz. Eğer yok olup gitmişse, ahlaki formasyonunu kaybettiği, adaleti bir kenara ittiği, sulh ve salah misyonunu terkettiği içindir, bu diğer belirleyici ve etkileyici faktörler yanında birinci sırada yer almaktadır.

Salihlerin güç ve iktidar sahibi olup yeryüzünün varisi olacakları Allah'ın vaadidir. Nasıl geçmişte Yüce Allah iman edip salih amellerde bulunanlara

yeryüzünde iktidar verdiyse, aynı misyona sahip olanlara da verecek, onları güvenliğe kavuşturacaktır. (Bkz. 24/Nur, 55). Allah vaad etmişse bu mutlaka yerine gelecektir, tarihe ve topluma hükmeden yasalar ruhlarını Allah'ın sünnetlerinden ve vaadinden alırlar. Bu ayet, salihlerin dünyada yeryüzü hâkimiyetine sahip olacaklarını haber verdiği gibi, ahirette de cennet yurduna varis olacakları müjdesini de vermektedir. Dünyada inkârcılar ve zorbalar tahakküm ve hegemonya kurarlar ama varlık dünyadan ibaret değildir. Hayatı bu dünyadan ibaret sayanların ahirette cennette nasipleri olmayacaktır. Kulluğun tam bilincinde olanlara bunda apaçık mesaj vardır.

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِيْنَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ اِنَّمَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ
اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُوْنَ ﴿١٠٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى
سَوَآءٍ ۭ وَاِنْ اَدْرِيْٓ اَقَرِيْبٌ اَمْ بَعِيْدٌ مَّا تُوْعَدُوْنَ ﴿١٠٩﴾ اِنَّهٗ يَعْلَمُ الْجَهْرَ
مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُوْنَ ﴿١١٠﴾ وَاِنْ اَدْرِيْ لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ
اِلٰى حِيْنٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ ۭ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا
تَصِفُوْنَ ﴿١١٢﴾

107. Biz seni âlemler için yalnızca bir rahmet olarak gönderdik.

108. De ki: "Gerçekten bana: -Sizin ilâhınız yalnızca bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor; artık siz Müslüman olacak mısınız?"

109. Buna rağmen yüz çevirecek olurlarsa, de ki: "Size eşitlik üzere açıklamada bulundum. Tehdit edildiğiniz (sorgu ve azap günü) **yakın mı, uzak mı, bilemem."**

110. "Şüphesiz O, sözün açıkta söyleneni de bilmekte, saklamakta olduklarınızı da bilmektedir."

111. "Bilemem; belki bu (sürenin açıklanmaması), **sizin için bir** (fitne) **denemedir,** (belki de) **belli bir vakte kadar yararlanma** (meta)**dır."**

112. (Resûlullah) **Dedi ki: "Rabbim, hak ile hükmet. Bizim Rabbimiz, sizin her türlü nitelendirmelerinize karşı yardımına sığınılan Rahmân** (olan Allah)**dır."**

İlahi vahiy, gökten kurumuş toprağa yağan yağmur gibidir. Nasıl yağmur toprağı şenlendiriyor, dünyaya rahmet getiriyorsa, elçi olarak gönderilen peygamberler de hayata rahmet getirirler (44/Duhan, 5-6). Hz. Muhammed (s.a.), âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Bunun anlamı beşeri şahsiyeti, fizyolo-

jik-biyolojik varlığıyla değil, ona vahyedilen Kur'an, Kur'an'a dayalı takip ettiği sünnet ve siyeri ile rahmettir. O da diğer insanlar gibi bir beşerdi, acıkır, hastalanır, tabiatın maddi şartlarından etkilenirdi.

Kur'an vahyinin son elçinin dilinde rahmet olarak tecellisi dört alanda olur:

a) İnsan Allah ilişkisi: İnsan kendi başına var olamaz, tabiatın kucağında güvenlik sorunu yaşar, muhtaç, aciz ve sınırlıdır. Eğer Allah ile ilişkileri bozuksa daima sorun yaşar, sıkıntılardan kurtulamaz, derin bir boşluk hali onu mutsuz yapar; ne için yaratıldığını, dünyanın niçin kendisine arzedildiğini, tabiattan niçin yararlandırıldığını bilemeden ölür, böylelikle kendisine bir kereliğine verilmiş hayatı heba etmiş olur. Vahiy insana yaratılışın anlamını, varoluşun hikmetini, mebde ve meadı öğretir.

b) İnsan tabiat ilişkisi: İnsanın aynı zamanda kucağında yaşadığı maddi tabiatla ve canlı hayatla ilişkisinin iyi olması gerekir ki, bu konuda vahyin dışında daha iyi bir perspektif olamaz. Nasıl mesela Hac veya umrede ihramlı iken, tabiat varlıklarına ve canlılara karşı derin bir hassasiyet içinde yaşıyorsak, nasıl beslenme ihtiyacımız dolayısıyla avlayarak veya keserek hayvanların etini yiyorsak ama bunu yaparken belli kurallara riayet etme mecburiyetimiz varsa, bunun gibi diğer maddi ve canlı bütün varlıklarla ilişkimizi tanzim eden vahiydir. Vahyin çizdiği çerçeve tabiat ve canlılar için rahmettir.

c) İnsan insan ilişkisi: Bu bir arada, barış içinde ve adaleti gözeterek yaşamanın olmazsa olmaz şartıdır. Eğer insanlar belli kurallara göre yaşamak durumunda olmazlarsa, herkes kendi bencil arzularını, çıkar ve tahakküm kurma tutkularını takip edecek olursa, Hobbes'ın dediği gibi "insan insanın kurdu" olur, orman kanunları hükmünü icra eder, güçlüler güçsüzleri ezer. Oysa insan ne J. Jack Ruassaou'nun dediği gibi mutlak iyi, ne Hobbes'ın dediği gibi mutlak kötü ve yıkıcıdır. Fıtratında iyilik ve kötülük içkin olarak bulunmaktadır. Vahiy iyi olanı öne çıkarır, kötülüğe karşı bilinç sağlar, insanlar arasındaki çatışmaları ve ihtilafları çözecek hukuk perspektifi verir, anlaşmazlıkların nasıl gideri leceğini Kitap ve Sünnet'te gösterir. Bu da bireysel ve toplumsal hayat için rahmetin ta kendisidir.

d) İnsan-nefsi ilişkisi: İnsanın enfüsi-deruni boyutu vardır ki, bunun yönetimi sahih bir bilgi kaynağına ihtiyaç hissettirir. İnsan-tabiat ve insan-insan ilişkisini düzenleyen kurallar olduğu gibi –ki fıkıh ilmi bununla iştigal eder– iç dünyamızı, ruh ve akıl sağlımızı da koruyan, entelektüel ve ruhi hayatımızın gelişimini, tekâmülünü sağlayan yol ve anlam haritaları var ki İslam irfanı, zühd ve takva, zikir ve hikmet bunu sağlar. Aklın fıkhı kelam, ruhun fıkhı tasavvuftur.

Son elçi son vahyin tebliğcisi, tatbikçisi, şahidi ve öğreticisidir. Bu yönüyle rahmettir. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Ben âlemlere rahmet olarak hediye edilmiş peygamberim" (Darimi, Mukaddime, 3; ayrıca bkz. Müslim, Birr, 87).

Mesajın özü şudur: Allah birdir, O'ndan başka tanrı yoktur, O hepinizin tek ilahıdır. İnsanların bu mesajı doğru anlayıp kabullenmesi gerekir. (Bkz. 2/Bakara, 163; 6/En'am, 19 ve 11/Hud, 14. ayetlerin açıklaması.) Mesajı almayanlara yapacak bir şey yoktur. Hz. Peygamber, ayırım gözetemeden ulaşabildiği herkese mesajını iletmeye çalıştı, görevini yerine getirdi. Tehdit edildikleri azap yakın mı, uzak mı onun bileceği iş değildir, hatta bu konuyla ilgilenmez de. Nihayetinde Yüce Allah insanların açıkta söylediklerini gizlice yaptıklarını da bilir. Kıyamet veya azabın belli bir tarih verilerek bildirilmemesi imtihan konusudur. Böylece bazıları varlık âleminin son bulmayacağını düşünüp inkâr ve isyanda devam eder, dünya hayatı ve zevklerine dalar, hakikati ve akıbeti unutur. Sürenin belirtilmemesi veya azabın geciktirilmesi inkârcılar için bir fırsat da teşkil edebilir, çünkü belki hatalarını anlar, tutturdukları yanlış yoldan dönerler. Ancak gerçek şu ki, bir noktadan sonra mesaj iletmenin faydası olmaz, iletişim kopar, herkes kendi konumunda yerini alır. Bu durumda Yüce Allah'ın hak ile hükmetmesini beklemek gerekir. (Bkz. 7/A'raf, 89). İnanmayanların Yüce Allah hakkında öne sürdükleri nitelendirmelerin sağlam bir bilgi temeli, bir hakikat değeri yoktur. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendini nasıl nitelendirilmişse öyledir; O "Sizin her türlü nitelendirmelerinize karşı yardımına sığınılan Rahmân (olan Allah)dır."

Enbiya (21) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

Meâl & Tefsîr

Ali Bulaç

Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'e indirilen son vahiydir. Kendi tanımlamasıyla Allah'tan aydınlatıcı bir nur; hak ile batılı, doğru ile eğriyi ayıran furkan; hak ve hakikati hatırlatan zikr; hasta kalplere şifa ve bir hidayet rehberidir. Varlık, insan, bilgi, eylemlerimizin değeri, yaratılış, iman ve inkar, nübüvvet, tarih, hayatın anlamı ve amacı, nereden gelip nereye gittiğimiz; adalet ve zulüm; iyilik ve kötülük ile bizim müteal/aşkın, bâtın/iç ve ahiret/öte'yle olan ilişkimiz ele aldığı ana konular arasında yer alır.

İslam bilgi, düşünce, irfan ve sanat mirasını meydana getiren onbinlerce kitap Kur'an-ı Kerim'in tefsiri hükmünde kaleme alınmışlardır. Özel olarak Kur'an-ı Kerim'i ilk sûreden (Fatiha) son sûresine (Nas) sıra ile ve belli bir yöntem (usûl) takip edilerek yazılan eserlere "tefsir" denir. Tefsir adı altında da binlerce kitap yazılmıştır.

Adını **"Kur'an Dersleri (Dirâsâtü'l Kur'an)"** verdiği bu eseri **Ali Bulaç**, geleneksel usûlü takib ederek yazdı. Bir ayet veya ayet kümesiyle ilgili açıklama yaparken, önce konuyla ilgili ayetlere, rivayet edilen sahih ve güvenilir hadislere, vahyin ilk muhatabı sahabe görüşlerine; sonra onları izleyen tabiin, büyük âlim ve müçtehitler ile tefsir alanında otorite kabul edilen klasik ve çağdaş tefsirlere müracaat etti. Ali Bulaç, söz konusu kaynaklara ve tefsirlere baktıktan sonra kendi görüşünü Kur'an'ı anlayarak ve hükümleriyle amel ederek okuma azminde olan okurlarla paylaşmıştır.

4

ISBN 978-605-9686-21-1 (Tk.)

CIRA